

Г.І. КОВАЛЬЧУК

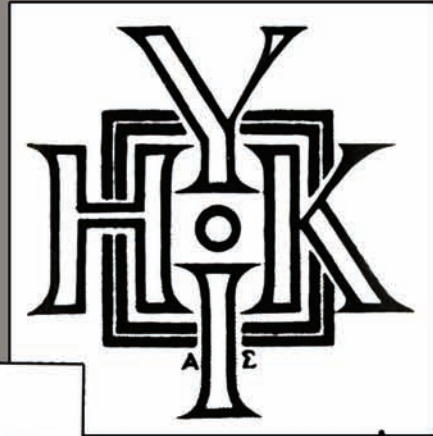
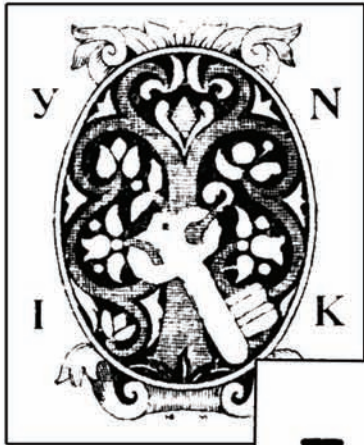
**УКРАЇНСЬКИЙ
НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ
КНИГОЗНАВСТВА
(1922–1936)**

НАЦІОНАЛЬНА
БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ
«АКАДЕМПЕРІОДИКА»

Г.І. КОВАЛЬЧУК

**УКРАЇНСЬКИЙ
НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ
КНИГОЗНАВСТВА
(1922–1936)**

КИЇВ
АКАДЕМПЕРІОДИКА
2015

УДК 061.6:002.2(477) "1922/1936"
ББК 76.11(4укр)
К 56

Науковий редактор

член-кор. НАН України, д-р іст. наук В.І. ПОПИК

Рецензенти

член-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф. Г.В. БОРЯК
член-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф. Л.А. ДУБРОВІНА

*Затверджено до друку Вченою радою
Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського
(протокол від 28.10.2014 № 11) та
Науково-технічною радою ВД «Академперіодика»
НАН України (протокол від 23.09.2014 № 3)*

**Видання здійснено за державним замовленням
на підготовку та випуск видавничої продукції**

Ковальчук Г.І.

К 56 Український науковий інститут книгознавства (1922–1936) / Г.І. Ковальчук ; наук. ред. В.І. Попик ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Видавничий дім «Академперіодика». – К. : Академперіодика, 2015. – 688 с.

ISBN 978-966-360-299-8

Книга присвячена історії та науковій діяльності Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), який плідно працював у Києві в 1920-х роках і був добре відомий фахівцям. Розгром радянського книгознавства, і насамперед українського, що відбувся в 1931 р., призвів до повного занепаду книгознавчих досліджень в Україні, на десятиліття знищив пам'ять про УНІК та його співробітників.

Для книгознавців, бібліотекознавців, бібліографів та бібліофілів, істориків вітчизняної науки та культури.

**УДК 061.6:002.2(477) "1922/1936"
ББК 76.11(4укр)**

ISBN 978-966-360-299-8

© Ковальчук Г.І., 2015

© Академперіодика, оформлення, 2015

ПЕРЕДМОВА

Український науковий (або науково-дослідчий) інститут книгознавства (УНІК, УНДІК) – науково-дослідна установа, що існувала в Києві в 1922–1936 роках і була підпорядкована Народному комісаріату освіти УСРР (НКО, Наркомос). Історія установи чітко поділяється на три періоди: 1 – до 1931 р., коли відбувався справжній розквіт книгознавчих досліджень; 2 – розгрому 1931 року; 3 – інтелектуального занепаду, коли вся енергія нових співробітників реорганізованого Інституту була спрямована на нищівну критику роботи попередників.

Аналізу здобутків УНІК, як і репресіям проти нього, я свого часу присвятила кандидатську дисертацію, низку статей, виступів на конференціях, книжково-ілюстративних виставок, а також підготувала бібліографічний покажчик змісту журналу «Бібліологічні вісті» (див. список джерел про УНІК наприкінці книги). Проте час іде, нові покоління дослідників усе більше переймаються сучасними інформаційними технологіями, і це природно, і все менше знають про наукові здобутки корифеїв вітчизняного книгознавства. Тому вважаю за потрібне ще раз привернути увагу до історії книгознавчого інституту, подібного якому так і не мала більше Україна, і до пам'яті про людей, які тут працювали.

Вперше я почула про УНІК – Український науковий інститут книгознавства – в 1977 році, коли прийшла працювати в Державний музей книги і друкарства УРСР. В експозиції музею на другому поверсі в першому залі радянського періоду історії вітчизняного книговидання (шифр документів відділу «Р 1») був куточок, присвячений УНІК. Тут експонувалися, пригадую, плакат Всеукраїнської виставки друку (до 350-річчя українського книгодрукування), низка видань Інституту, в тому числі

перший том «Трудів УНІК» під назвою «Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.» і ювілейний номер журналу «Бібліологічні вісті» за 1924 рік. Пам'ятаю, з яким захопленням розповідала про УНІК завідувача цим відділом музею Людмила Іванівна Гальчук, власне, як і про інші раритети українського книговидавництва того часу.

Значно пізніше, коли я вступила до аспірантури Київського державного інституту культури, ця інформація допомогла мені визначитись із темою дослідження на здобуття ступеня кандидата наук. Але це окрема історія: перед визначенням теми мене запитали в науковій частині Інституту, які розробки були у мене в Музеї. Серед перерахованих тем я назвала історію дитячої книжки в УРСР та лекцію «Ленін і книга», з якою виступала в школах та в різних установах, що було цілком в дусі того часу. До речі, лекція була доволі цікавою та корисною, зокрема, в плані розкриття методів читання та роботи над текстами Володимира Ілліча. З дитячою книгою щось не склалося з науковим керівництвом, і мені запропонували навчання по кафедрі загального бібліографознавства, затвердивши темою дисертації «Питання книговидавництва в працях В.І. Леніна». З причини природної добросовісності я взялася вивчати і конспектувати відповідний матеріал і дуже скоро зрозуміла, що написати щось нове на цю тему неможливо: нема ні джерельної бази, ні взагалі, чесно кажучи, самого предмету дослідження. В квітні 1988 року, першого року навчання в аспірантурі, я поїхала на Всесоюзну наукову книгознавчу конференцію в Москву – тоді аспірантам щорічно оглачували по одному відрядженню. Крім величезної кількості одержаної нової книгознавчої інформації, безпосереднього знайомства з книгознавчим співтовариством, я ще використала відрядження для консультацій щодо теми власної дисертації з відомими дослідниками, певною мірою корифеями цієї галузі – з Й.Є. Баренбаумом, І.О. Шомраковою, А.О. Беловіцькою. Вони підтвердили мої сумніви щодо недисертабельності затвердженої вже теми, справедливо порадивши шукати тему, пов'язану з українським матеріалом. Тоді ж Тамара Гуртовенко, яка теж була на конференції від Київського інституту культури, познайомила мене з професором Московського інституту культури, головою спеціалізованої ради із захисту дисертацій Юрієм Миколайовичем Столяровим. Консультація з ним відбулася після засідання конференції, на лавці біля пам'ятника Олександрі Пушкіну. Ю.М. Столяров уважно розпитував мене, щось занотовував у блокноті, і завершив бесіду таким резюме: от якби в Україні була колись книгознавча установа, і якби знайти її архів, дослідити, описати і ввести таким чином у науковий обіг відповідну інформацію, то таку дисертацію він би, як голова ради із захисту дисертацій, залюбки прийняв би до захисту. Варто зазначити, що на весь Радянський Союз було дві ради із захисту дисертацій з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографо-

знавства – в Ленінграді і в Москві (при інститутах культури). Сьогодні я думаю, що Юрій Миколайович знав про УНІК, і це була певна, але дуже корисна для мене, провокація.

Повернувшись до Києва, я домоглася перезатвердження теми дисертації. Мене підтримав проректор з наукової роботи І.М. Солдатенко, навіть видав додатково наказ з дозволом проводити мені книгознавчі дослідження (аспірантура була лише з бібліотекознавства та бібліографії), але заперечував науковий керівник, професор В.Я. Буран, реально відмовившись керувати новою темою, формально лишаючись керівником. Проте він не заважав, і навіть дуже активно, емоційно підтримав мене у виступі, як керівник, під час захисту дисертації в Інституті історії.

Л.І. Гальчук підказала мені, що архів УНІК зберігається у відділі рукописів у ЦНБ (свідомо називаю старі назви підрозділів і установ, сьогодні це Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, фонд 47), і я почала щоденно, як на роботу, ходити сюди і знайомитись з архівом, занотувавши практично всі основні матеріали архіву. Крім того, законспектувала всі випуски журналу «Бібліологічні вісті», що видавав УНІК, та розшукувала у трьох великих бібліотеках Києва та в інших містах, куди потрапляла у відрядження, книжкові видання УНІК, склавши таким чином список видань Інституту. Оскільки весь цей матеріал був україномовним (адже період роботи УНІК був періодом українізації), я, з дозволу проректора з наукової роботи, писала текст дисертації та статті українською, хоча відомо, що в СРСР тоді дисертації та автореферати писали виключно російською мовою (І.М. Солдатенко зауважив: пиши, як пишеться; що, ти не зможеш перекласти власний текст російською мовою?).

Досвіду наукового аналізу у мене не було. Мабуть, не вистачало і знань з історії України (за освітою я філолог), списати якісь висновки про УНІК було неможливо, оскільки в радянський час його майже не згадували, а якщо згадували, то обов'язково з негативним відтінком, тавруючи «буржуазно-націоналістичним». Але здобутий матеріал переконував, що нічого «кримінального» співробітники УНІК не робили, звинувачення на їх адресу, що розпочалися наприкінці 1920-х рр. і особливо з 1931 р., несправедливі. Бажання розповісти всім про цю установу, про людей, про їхні забуті наукові праці переповнювало, і я дуже вдячна Нінель Федорівні Королевич і Федору Кузьмовичу Сарані за допомогу в просуванні моїх перших публікацій: в єдиному тоді профільному українському періодичному виданні «Бібліотекознавство та бібліографія» та в «Українській літературній енциклопедії». Через наївність чи відповідну неграмотність, відсутність контролю з боку наукового керівництва, в моїй дисертації, яка готувалася наприкінці 1980-х років, тобто в радянський час, не було цитат із праць К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна,

оскільки і УНІК їх не використовував: я чесно не знала, що було потрібно вставляти їх у всі праці, незалежно від теми. Більше того, оскільки це уже був час «перебудови», я натрапила випадково в щорічнику «Наука і культура» на цитату І. Дзюби про повноту історичної та культурної пам'яті, яка мені дуже сподобалася, і я навіть поставила її в найперший абзац дисертації, про що, зрозуміло, не шкодую. Але уявіть моє здивування, коли на передзахисті Юрій Олексійович Курносів, мій другий науковий керівник, вже від Інституту історії, куди я «прикріпилася» для захисту, відмітив, що замість Маркса у мене на першій сторінці дисертації цитата дисидента (соромно, але я не знала тоді фактично нічого про Івана Михайловича Дзюбу). Однак це була позитивна заувага, і цитата лишилася.

За більш ніж 20 років, що минули після захисту цієї дисертації, я не відмовляюсь від жодного слова, написаного тоді, хоча чудово розумію, що сьогодні могла б написати по-іншому, написати повніше, зрозуміти щось краще. Тема УНІК не полишає мене весь цей вже довгий шлях книгознавчих студій, хоча часу знов вивчати архів Інституту з урахуванням набутого досвіду немає. Неодноразово чула розмови на кшталт «Коли буде книга про УНІК?». Російський дослідник Євген Соколинський, даруючи мені свою книжку про Юрія Меженка, навіть зробив напис: «Уважаемой Галине Ивановне Ковальчук с надеждой прочитать книгу про УНИК». Але готуючи час від часу статті про цей Інститут чи про його основних співробітників, вважала, що я, умовно кажучи, відкрила зачинені двері до історії УНІК, і хай інші напишуть більше та краще. Однак час іде, а нових ґрунтовних досліджень діяльності УНІК так і не здійснено.

Саме цей факт, а також наполегливі пропозиції професора Євгена Пшеничного з Дрогобича опублікувати мою книжку про УНІК у дрогобицькому видавництві «Коло» та запрошення від директора Видавничого дому «Академперіодика» НАН України Олени Вакаренко взяти участь у розробці наукової теми щодо історії українського книгознавства, академічного книговидання і видати книгу про УНІК, а також екскурсії по виставці видань УНІК у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського восени 2012 р., що викликали неприховану зацікавленість відвідувачів, примусили мене взятися за підготовку цієї книги. Тут використано значною мірою вже опублікований і розпорошений у численних статтях матеріал, але також і певні відомості, віднайдені мною останнім часом в архіві С.І. Маслова, в архіві УНІК, в архівних справах репресованих книгознавців, у публікаціях 1920–1930-х рр. і сучасних. З часом ці «нові відомості» значно перевершили за обсягом матеріал дисертаційного дослідження. Намагаючись якомога об'єктивніше висвітлити тогочасні процеси, свідомо наводжу в книзі багато цитат, у т. ч. значного обсягу, з тогочасних документів.

Звернення до наукового спадку книгознавців-теоретиків 1920-х років, які розробили оригінальні, глибокі за змістом теорії, становить значний науковий та практичний інтерес, обумовлений ще й тим, що в радянському книгознавстві багато з цих питань було закрито для об'єктивного дослідження з ідеологічних причин. Але наразі для мене головним є навіть не це. Торкаючись примірників видань УНІК (прагнула найповніше зібрати його видання у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, який мала честь очолювати понад 18 років), документів із його архіву, вчитуючись у ці призабуті тексти, стаєш ближчим до тих, хто ці книги чи документи писав, хто їх читав, хто їх ховав, адже вони певний час вважалися крамольними. Неясні образи з тих далеких уже 20-х років минулого сторіччя, дещо застаріла українська лексика супроводжують мене все життя. Я часто думаю про людей того покоління, покоління моїх батьків і дідів, і жахаюсь тих подій і проблем, які вони пережили.

Колись я відчула відповідальність за те, щоб здобуте співробітниками УНІК не загинуло, не забулось, щоб воно жило і служило людям. Прошло понад 35 років з того дня, коли я трохи дізналась про цей Інститут, але його тінь, історія, душа не полишають мене. Тепер, мій милий читачу, твоя черга нести пам'ять про славнозвісний УНІК далі, вдихнути в його книжки нове життя.

Галина КОВАЛЬЧУК

ПЕРЕДІСТОРІЯ: КНИГОЗНАВЧІ РЕАЛІЇ КИЄВА ДО ПОЯВИ УНІК

Вважається, що книгознавство як наука сформувалось у Європі в ХІХ ст., хоча витoki воно має більш ранні. В українських землях, відомо, першим розпочав викладати книгознавство або бібліологію, як це тоді називалось, бібліотекар Кременецького (Волинського) ліцею Павло Йосипович Яркoвський¹. Існують друковані плани курсу бібліології, яку він читав, зокрема за 1814–1820 рр.² У ХІХ ст. вивченням історії вітчизняної книги займалися київський митрополит Євгеній (Болховітiнов), перший ректор Київського університету М. Максимович, у Західній Україні – Я. Головацький та ін. Розвиток історико-книгознавчої думки в Україні в ХІХ ст. детально розглянуто у відповідній дисертації Н. Шалашної (2004 р.). На початку ХХ ст. у Києві історико-книгознавчими дослідженнями займалися Ф. Титов, С. Голубев, В. Перетц та його «Семінарій» в Київському університеті (С. Маслов, М. Гудзій, О. Білецький, І. Огієнко, В. Отроковський, В. Адріанова-Перетц тощо)³.

Отже, безперечно, УНІК виник не на порожньому місці. Як завжди, потрібен був ґрунт: певні книгознавчі розвідки, дослідження, хай і не дуже наукові, та коло освічених діячів, які б цікавилися

¹ Ковальчук Г.І. Книгознавча концепція П.Й. Яркoвського (до джерел історії вітчизняної бібліологічної науки) // Наукові праці НБУВ. – 2000. – Вип. 3. – С. 167–175.

² *Materyie z nauk w Liceum Wolyńskiem w przeciągu roku Szkolnego wyłożonych na popisu publiczne uczniom tegoż Liceum.* – W Kremiencu, 1820. – S. 124–125.

³ Ковальчук Г.І. Исторические традиции украинской книжной культуры и их исследования // Книга. Исследования и материалы. – 2008. – Сб. 89/І–ІІ. – С. 80–92.

вітчизняною книжністю і прагнули оприлюднити, обговорити власні міркування, спостереження. Врешті-решт, потрібен був більш-менш потужний книжковий ринок у широкому розумінні, тобто об'єкт для вивчення, а також сприятливі умови в суспільстві, як загальнокультурні, так і політичні.

Проте сприятливих умов у розвитку українського книговидання, відверто кажучи, було завжди обмаль. Сергій Олександрович Єфремов у статті «В тісних рямях», опублікованій УНІК у 1926 р.⁴, виділяє дев'ять розділів – сплесків у історії вітчизняного книговидання, серед яких «Енеїда» І.П. Котляревського 1798 р. та українські видання першої половини ХІХ ст.; видання П. Куліша, від «Записок о Южной Руси» 1856 р. до Валуєвського указу 1863 р.; видавнича діяльність Київської громади в 1870-х рр., до Емського указу 1876 р.; закордонні українські видавництва 1870–1880-х рр. – С. Подолинського, М. Драгоманова; українські видавництва 1890-х рр. – Б. Грінченка у Чернігові, «Вік» у Києві, «Вс.І. Гуртом» у Харкові, «Благодійне товариство» та «Просвіта» в Петербурзі; певна свобода друку від маніфесту 17 жовтня 1905 р. Нарешті, початок нового періоду української книги С. Єфремов датував лютневою революцією 1917 р., яка дійсно викликала бурхливий розвиток і видавничої справи в Україні, і появу її досліджень.

Складний комплекс тодішніх подій, пов'язаних із видавничою, бібліотечною та книготорговельною галузями й розвитком книгознавчих студій, детально розглянула свого часу Таїсія Іванівна Ківшар у низці публікацій, монографії «Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.)» та докторській дисертації «Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917–1923 рр.)» (1996). Незважаючи на політичний розлад, серйозні економічні та кадрові проблеми галузі, воєнний стан у країні та інші негаразди, вже за перші два пореволюційних роки було видано близько 2000 назв видань тиражем більшим, ніж це було властиво для українських дореволюційних видань.

Для характеристики тієї доби назву кілька важливих явищ, які вглинули на створення спеціальної книгознавчої інституції саме в Києві, і на тих людей, які її створили. Насамперед це **Бібліотечно-архівний viddil** (або Архівно-бібліотечний відділ) при Міністерстві народної освіти Центральної ради УНР, який «започаткував основи державно-правового бібліотечно-бібліографічного будівництва в Україні»⁵. Очолював відділ спочатку Олександр Сергійович Грушевський, із середини весни 1918 р. – Вадим Львович Модзалевський, а серед співробітників був Юрій Олексійович Іванов-Ме-

⁴ Єфремов С. В тісних рямях. Українська книга в 1798–1916 рр. // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 2. – С. 40–67.

⁵ Діяльність Бібліотечно-архівного відділу // Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). – К. : Логос, 1996. – С. 31.

женко⁶, в майбутньому – директор УНІК. Вони передбачали створення Національної бібліотеки і мережі публічних бібліотек у всіх губернських та повітових містах; поточну реєстрацію українських книжок і періодичних видань, укладання відповідних покажчиків і випуск бібліографічних праць. Саме в цій установі вперше було розроблено «Законопроект про обов'язкову надсилку друкарнями всіх видань», за яким всі друкарні мали надсилати до Бібліотечно-архівного відділу по 11 примірників кожного нового видання (для майбутньої Української національної бібліотеки, для роботи самого відділу, для Наукового товариства – майбутньої Академії наук, для столичного університету і для книгообміну, зокрема зі Львовом і Петроградом), причому такі пересилки звільнялися від оплати. Бібліотечно-архівний відділ його організатори планували перетворити згодом в Український бібліографічний інститут. Таким чином закладалися основи для державної бібліографії в Україні. Щоправда, подібний проект щодо реєстрації українських друків ще 1910 р. розробляло, з ініціативи Михайла Грушевського, Бібліографічне бюро при Бібліографічній комісії Наукового товариства імені Шевченка, яке очолював Володимир Дорошенко, проте це була громадська, а не державна організація, та й перша світова війна зашкодила становленню реєстрації вітчизняних видань. На жаль, і Бібліотечно-архівному відділу не вдалося створити систему такої реєстрації на державному рівні. Влада постійно змінювалась, тривала війна, була розруха. Однак певні масиви тогочасних видань було зібрано, а також багато зроблено для створення національної бібліотеки і мережі бібліотек загалом; укладалися «зразкові каталоги» для бібліотек.

Надії Володимирівні Стрішенець вдалося свого часу знайти серед документів у особовому архіві Ю.О. Меженка (досі не зовсім упорядкованому), що зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, документальні підтвердження причетності Меженка до створення Національної бібліотеки, до підготовки Бібліотечно-архівним відділом Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів і запланованої доповіді Меженка на ньому щодо Національної бібліотеки та Книжної палати; до проведення бібліотечною секцією Бібліотечно-архівного відділу, знов-таки за участю Ю. Меженка, Всеукраїнського бібліотечного перепису (неопрацьовані досі заповнені анкети з тогочасних бібліотек зберігаються в його архіві⁷ та в ЦДАВО⁸); до створення фахового щомісячника. Варто

⁶ Ківшар Т. Організатор бібліотечної справи // Книжник. – 1992. – № 3. – С. 30–31; Стрішенець Н.В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. – К. : НБУВ, 1997. – С. 10–14.

⁷ Стрішенець Н.В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. – К. : НБУВ, 1997. – С. 15–16.

⁸ Ківшар Т.І. Головні напрямки бібліотечної політики в добу української революції 1917–1921 рр. // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.) : зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 97.

згадати вагомий внесок, особливо щодо підготовки з'їзду, С. Сірополка, а також В. Міяковського, А. Криловського, М. Марковського. Бібліотечно-архівний відділ ставив також питання про створення бібліографічного періодичного видання.

Реально перша спроба поточної реєстрації книжок та їх критико-бібліографічної оцінки була реалізована в Україні журналом «**Книгарь**», який видавало товариство «Час» з вересня 1917 до березня 1920 р. Журнал виник у Києві за часів Центральної ради і протримався при восьми змінах різних влад. Усього вийшов 31 номер, на сьогодні комплект журналу є надзвичайно рідкісним, бо в радянський час був забороненим, адже вважався націоналістичним. Ярослав Романович Дашкевич щодо цього справедливо зазначав: *«Від початку до кінця він стояв на точці зору незалежного розвитку української культури – чому він мав стояти на точці зору залежного розвитку? Та й чи можлива справжня національна культура з залежним розвитком?»*⁹. Інші дослідники «Книгаря» – Нінель Федорівна Королевич та Леонід Леонідович Лазебний – слушно зауважували, що в радянський час «націоналізмом можна було вважати саму тільки наявність статей і рецензій Симона Петлюри, повідомлень про його письменницьку працю і, нарешті, нарису про нього з фотопортретом (№ 17, стовп. 1019–1024)»¹⁰. І додали: *«Просто нісенітницею видається твердження, що «Книгарь» слабував націоналізмом, коли читаємо підписи під рецензіями і статтями на його сторінках: тут і майбутні академіки АН УРСР Дмитро Багалій, Агатангел Кримський, Андрій Лобода, Євген Тимченко, і видатні українські та російські радянські бібліографи й літературознавці Юрій Меженко, Микола Плевако, Андрій Бем, композитор Микола Леонтович, письменниця і драматург Людмила Старицька-Черняхівська, поет Олександр Олесь, історик мистецтв Федір Ернст... Кожний випуск «Книгаря» містить на останній сторінці обкладинки перелік імен дописувачів – не менше шістдесят відомих і мало відомих вчених, письменників, політичних діячів... Якщо всіх їх підозрювати в націоналізмі, то українська культура не нарахує й десятка поважних імен її творців, які б були індиферентні в національному питанні»* (там само, с. 48). Як бачимо, в 1990 р., коли було опубліковано ці рядки, автори наче намагалися захистити кращих представників вітчизняної інтелігенції від можливих (міцно сидів у підсвідомості страх ідеологічних переслідувань радянського часу) звинувачень у націоналізмі.

Хоча історико-літературний ухил публікацій у «Книгарі» переважав, журнал сприймається як книгознавчий. Характер висвітлення питань

⁹ Дашкевич Я. «Книгарь» – журнал епохи революції і контрреволюції // Україна: Наука і культура. – К. : Т-во «Знання», 1991. – Вип. 25. – С. 28.

¹⁰ Королевич Н., Лазебний Л. «Книгарь» через сімдесят років // Книжник. – 1990. – № 4. – С. 47.

був переважно інформаційним, без глибоких досліджень. Але на той час такий тип видання був цілком виправданим з огляду на книгознавчі потреби читачів. М. Годкевич навіть вважав цей журнал «зародышем» періодичного органу державної бібліографії¹¹.

Редактором «Книгаря» з 1 по 18 номер (1917 – лютий 1919 р.) був талановитий письменник, публіцист, журналіст Василь Королів (псевдонім В. Старий), який пізніше емігрував до Чехословаччини. З № 19 (березень 1919 р.) естафету видання журналу підхопив видатний український літературознавець і поет Микола Зеров. Ідеологічно «Книгарь» відображав погляди його редакції щодо об'єднання на платформі української національної державності, хоча наголошував на завданні бути «спокійним і безстороннім літописом нашого письменства і давав би змогу кожному, кому близькі інтереси нашої літературної творчості, бути в курсі цієї справи»¹². Серед співробітників журналу значаться М. Бурачек, Ф. Ернст, С. Єфремов, О. Кошиць, А. Кримський, М. Леонтович, І. Свенціцький та інші. Вже сам цей перелік може дати уявлення про інтелектуальні сили, що групувалися навколо журналу.

Програма журналу подавалася в інформаційно-рекламному тексті на звороті обкладинки: «Місячний критико-бібліографічний часопис «Книгарь». Літопис українського письменства... подає повні відомості про діяльність всіх українських видавництв, оповіщає про всі наміри й плани кожного видавництва, про всі книжки, що вийшли або мають вийти. «Книгарь» при участі відомих українських письменників і знавців з різних спеціальностей дає оцінку кожного видання; оповідає про його зміст, зазначає його якості й хиби». Журнал, як оголошувалось, призначався для бібліотек, земств «Просвіт», учительства та окремих осіб, що цікавляться українською книгою.

В останньому номері за 1917 р. було опубліковано звернення «До видавців та видавництв»: «Редакція «Книгаря», вважаючи доконче потрібним подати в дальшому числі огляд видавничої продукції за перший рік вільного українського слова, уклінно прохає всі наші видавництва та окремих видавців, що друкували на Вкраїні і поза межами її якісь українські або в справах українських видання, надіслати редакції найпізніше – до 12 грудня список виданих книжок, брошур, листівок тощо, зазначивши, в якій кількості вони були видані. Такі дані будуть мати велике значення для історії нашого друку» (№ 4). Лише в чотирьох перших номерах за 1917 рік спеціалістами було розглянуто 240 книжок, що в умовах збільшення книжкового ринку було дуже корисним для читачів, а сьогодні може розцінюватись як достовірна джерельна база для ство-

¹¹ Годкевич М.А. Организация библиографической работы на Украине // Библиография в СССР и книжные палаты. – Х., 1928. – С. 93.

¹² Книгарь. – 1917. – № 1. – С. 2.

Книгарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.

Вересень, 1917 р.

Число 1-е.

Рік видання перший.

Виходить що-місяця.

В недавні передвоєнні часи українська преса, подаючи періодичні огляди нашого письменства, раз у-раз зазначала дуже сумний факт, що українська книжкова продукція і по кількості виданих книжок, і по числу примірників видань займає або ж шосте, або ж сьоме місце в ряді письменств інших народів, що живуть в межах Росії. Навіть такі нечисленні народи, як латинці, йшли в цій справі попереду українців.

Ганебні причини цього трагічного явища минулих часів добре відомі всім письменним нашим людям. Бо тоді, хоча й не було прямої заборони друкувати українську книжку, але ж вважалось, що українців „не було, немає й бути не може“, а через те й над нашим словом висів завжди підведений меч: всяка книжка або часопис, українською мовою видані, були під підозрінням, так само, як і кожна особа, що насміювалась тую книжку собі придбати.

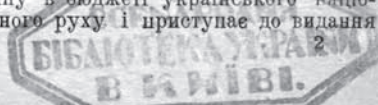
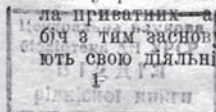
Нині, коли вже минули ті тяжкі часи і—хочемо вірити—минули на-завше, коли Україна починає жити повним національним життям,—природно і наша видавничая продукція, як найвиразніший показник того життя, набірає небувало широкого масштабу. Що-день народжуються нові періодичні видання, псвтають нові спеціальні видавництва, громадські та урядові установи видають книжки українською мовою, зявляється сила приватних—авторських—видань. Побіч з тим засновуються нові і поширюють свою діяльність старі наші книгар-

ні, полиці яких швидко наповнюються новою літературою і так само швидко порожніють, з огляду на величезний рух рідної книжки до села, де неймовірною ходою розвивається національна свідомість.

І тому тепер, більш як коли раніш, відчувається необхідність, щоби ті нові видання, якими заливається наша провінція, були розглянуті тими чи іншими знавцями, в тій чи иншій мірі оцінені, або принаймні кимсь зазначені, аби ширші кола могли ознайомитись з тим, що є, чи має бути на нашому книжковому ринку. Це тим більше потрібно тепер, коли, з причин великого попиту, є небезпека, що всякі спекулянти постараться використати момент і підсунути менчим братам незрячим замість справжньої літератури—макулатуру.

Раніш критико-бібліографічну роботу більш—менш регулярно вивовняла наша загальна преса. Тепера-ж, змушена освітлювати найдокладніше питання життя політичного, що бє таким повним джерелом, загальна преса просто не має місця і змоги в потрібній мірі виконувати це завдання. Тому виявляється справді некуча потреба в спеціальному періодичному органі, який би займався виключно справами видавництва, був би спокійним і безстороннім літописом нашого письменства і давав би змогу кожному, кому близькі інтереси нашої літературної творчости, бути в курсі цієї справи.

Товариство „Час“, через заклади якого проходить майже все те, що є на нашому книжковому ринку, ухвалило взяти на себе завдання—заповнити цю щілину в бюджеті українського національного руху і приступає до видання

рення українського бібліографічного репертуару. Доречно зазначити, що «Книгарь» не лише реєстрував окремі книги та журнали, але й публікував зведені покажчики творів друку, наприклад, у випуску № 16 «Спроба реєстру української періодичної преси. 1816–1916» (стовп. 998–1004) та «Реєстр української періодичної преси за 1918 рік» (стовп. 1004–1009) Сергія Кондри. Дуже важливою в цьому плані була стаття директора Українського бібліографічного інституту Юрія Ковалевського «Бібліографія і Український бібліографічний інститут» (№ 22, стовп. 1433–1442), в якій звучала впевненість у спроможності створення повної національної бібліографії всього репертуару української книги, виданої як в Україні, так і за її межами. Проблема ця актуальна й нині.

Журнал було побудовано за такою схемою: 1) редакційна стаття; 2) кілька авторських статей на теми літературо-, книго-, бібліографознавства, матеріали до ювілеїв визначних українських письменників, некрологи; 3) в деяких номерах – огляди преси; 4) критика та бібліографія; рецензії були пронумеровані і розподілялися по розділах; 5) видавнича хроніка; 6) літературне життя («звістки та чутки»); 7) зміст літературних журналів; 8) листування редакції; 9) нові книжки, надіслані до редакції «Книгаря»; 10) оголошення («оповістки»). Така структура дозволяла поєднати бібліографічні та книгознавчі аспекти дослідження поточної літератури, ставити найактуальніші завдання книжкової справи. Так, у третьому, листопадовому номері журналу за 1917 р., у редакційній статті «Національні схованки друкованого слова» розглядалися питання створення національного архіву та національної бібліотеки. У 12–13 числі за серпень–вересень 1918 р. сповіщено про підготовку до скликання всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, у програмі якого, за пропозицією члена організаційної комісії С. Сірополка, були і питання утворення національної бібліотеки, Книжкової палати, видання «Книжної літописі» і бібліографічних покажчиків тощо.

У 1919 р. структура журналу складалася зі статей до літературних ювілеїв або присвячених визначним явищам літератури, матеріалів з практичних питань бібліографії (А. Бема, Ю. Ковалевського), літературних проектів, статей з історії та мистецтва книги. Бібліографічний розділ «Критика і бібліографія» поділявся на численні тематичні підрозділи, наприклад: «Агітаційні видання», «Біографії», «Видання для дітей», «Економіка», «Етнографія», «Збірники», «Інформаційні видання», «Історія», «Історія літератури», «Календарі», «Кооперація», «Красне письменство», «Критичні розвідки», «Медицина», «Мистецтво», «Мовознавство», «Музика», «Педагогіка і школа», «Поезії», «Популярно-наукові видання», «Публіцистика», «Релігія і церква», «Сатира і гумор», «Сільське господарство», «Словники», «Справочники», «Театр і п'єси», «Українська преса», «Художні видання», «Часописи». Була також історично значуща рубрика «Видавнича хроніка».

Ряд статей «Книгаря» було присвячено історії української книги та книжкової справи, зокрема статті К. Широцького «Церковні стародруки» (№ 14), «Кольорові папери (№ 12–13), «Наше стародавнє інтролігаторство» (№ 17), «Продаж книжок у давньому Києві» (№ 18); В. Модзалевського «3 історії книги на Україні» (№ 5). Історія цензури української книги розглядалася в нарисах В. Міяковського «3 історії української книжки» (№ 27, 28); початок першого нарису «Цензурні умови» становить парфраз В. Шекспіра: «Немає повісті сумнішої на світі, як повість» ... про історію української книжки» (№ 27, стовп. 1819). Безперечне значення для розвитку бібліографії мали статті С. Кондри, надруковані в «Книгарі» – «Бібліографічна класифікація по децимальної системі» (№ 7), «Загальні принципи технічної організації бібліотек» (№ 11), «Завдання української журнальної бібліографії» (№ 15).

Чи не найцікавішим у журналі був розділ «Критика і бібліографія». Вміщені в ньому матеріали потребують окремого дослідження. Рецензенти аналізували не тільки зміст, але й зовнішній вигляд видання. «Книгарь» виступав проти видань низького ґатунку, про що свідчать численні негативні рецензії (наприклад, у № 3 за 1917 р., стовп. 134). Викликають інтерес подвійні і навіть потрійні рецензії на одну й ту ж книжку від різних авторів. Загалом за час існування журнал опублікував на своїх шпальтах 1166 рецензій та кілька десятків оглядів преси¹⁵.

У передовій статті п'ятого номеру (за січень 1918 р.) редакція зазначає: «Не дивлячись ні на які труднощі, а часто майже непереможні перепони, ми хочемо й далі служити по мірі сил і снаги справі культури нашого народу, бо вважаємо культуру у всіх її проявах найвищою цінністю, найбільшою потребою <...> нашого відродження й майбутнього щасливого життя» (стовп. 233).

Незважаючи на недоліки, які, зрозуміло, були, можна стверджувати, що своє найголовніше завдання – дати можливість читачеві зорієнтуватися у книжковому потоці тих буремних років – журнал виконував досить вдало. Дуже важливим для подальшого розвитку книгознавства й бібліографії було те, що в журналі піднімали, чи не вперше у вітчизняній практиці, теоретичні книгознавчі, бібліотекознавчі, бібліографознавчі питання та друкували реєстр поточної української книжкової продукції.

Історично закономірним для початку 20-х років ХХ ст. було те, що практика книжкової справи складалася принципово нова, а теорія багато в чому була ще традиційною, залишалася осторонь соціальних подій. Вірніше, теорії ще не було зовсім, лише традиції. Нові умови і відповідальні завдання вимагали розробки наукової бази книгознавства, пошуку нових форм і методів роботи з книгою, теоретичного її обґрунтування.

¹⁵ Клещикова В.М. Часопис «Книгарь» – критико-бібліографічний журнал доби визвольних змагань // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.) : зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 162.

Реальна можливість для цього могла з'явитись лише за умови існування спеціальних установ, які і були тоді створені: Всеукраїнська академія наук, Національна бібліотека Української держави, Головна книжна палата, Центральний бібліографічний відділ Всеукраїнського видавництва, Науковий інститут книгознавства, Українська книжкова палата тощо.

Важливою подією в культурному житті України стало відкриття в 1918 році, за гетьманського уряду, **Національної бібліотеки Української держави** (нині Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, НБУВ; докладно про перипетії її створення див. монографію «Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941»¹⁴).

Ідея створення національної бібліотеки висловлювалась ще в серпні 1917 р. на зібранні представників різних просвітницьких товариств та організацій – «Просвіти», Наукового товариства імені Шевченка, видавничого товариства «Час». Певні кроки щодо створення національної бібліотеки були зроблені Бібліотечно-архівним відділом наприкінці 1917 – на початку 1918 рр.: тут була заснована «Комісія по утворенню Української національної бібліотеки», укладено «Проект Закону про утворення Української національної бібліотеки»¹⁵. Планували, що основою національної бібліотеки стане спочатку Київська міська публічна бібліотека як одна з найбільших «прилюдних» книгозбірень України. Проте заходи Бібліотечно-архівного відділу не знайшли тоді підтримки в Київській міській управі, що в основному проводила русифікаторську політику.

Ще одна ідея створення національної бібліотеки розвивалася одночасно в Українському науковому товаристві. Належала вона Миколі Прокоповичу Василенку, який у 1917 р. був попечителем Київської учбової округи, а у 1918 виконував обов'язки Голови Ради Міністрів Української держави та Міністра народної освіти¹⁶. Свого часу В.І. Вернадський переконав М.П. Василенка в тому, що долю національної бібліотеки держави потрібно пов'язувати з найвищою науковою установою – Академією наук¹⁷.

¹⁴ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К. : НБУВ, 1998. – С. 9–35.

¹⁵ Ківшар Т.І. Невідомі документи про заснування Національної бібліотеки Української держави // З історії бібліотечної справи в Україні: зб. наук. праць. – К. : Нац. парлам. б-ка України, 1995. – Вип. I. – С. 3–9.

¹⁶ Василенко Микола Прокопович // Видатні вчені Національної академії наук України: особові архівні та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918–1998) : путівник. – К. : НБУВ, 1998. – С. 23–26.

¹⁷ Діяльність М.П. Василенка та В.І. Вернадського як фундаторів Національної бібліотеки Української держави та створення Тимчасового комітету Національної бібліотеки // Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К. : НБУВ, 1998. – С. 9–35.

Жнигарь

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА.

Київ.
Рік видання другий

Січень, 1918 р.

Число 5-е.
Виходить що-місяця.

З великими труднощами, яких і частково уявити собі не можуть ті з наших читачів, що близько не стояли до видавничої справи, кінчаємо ми перший рік видання нашого часопису. Але-ж, не зважаючи на те, кінчаємо з почуттям деякого морального самозадоволення, бо нам пощастило одразу знайти свого читача-прихильника. Він переконав нас, що почато нами справу вчасно й вона в тій чи іншій мірі відповідає потребі.

Ми, звичайно, бачимо багато хиб в своїй роботі; знаємо, що перед нами ще довгий шлях до бажаного удосконалення; болюче відчуваємо брак потрібних поліпшень, можливих при інших умовах, яких тепер досягти не маємо змоги; нам хотілось би дати багато кращого за те, ніж можемо дати нині...

І тільки віра в можливість при кращій будучині, яка—ми щиро впевнені—швидкими кроками наближається до нас, ця віра бадьорить нас, відроджує силу і становить ґрунт до дальшої праці...

Тому, не дивлячись ні на які труднощі, а часто—майже непереможні пере-

пони,—ми хочемо й далі служити по мірі сил і снаги справі культури нашого народу, бо вважаємо культуру у всіх її проявах—найвищою цінністю, найбільшою потребою—*summum bonum*—нашого відродження й майбутнього щасливого життя.

Але-ж, вступаючи в новий рік нашого існування, ми змушені прохати у нашого читача-приятеля доброзичливості й неосудливості до тих технічних дефектів і можливих помилок, яких—ми знаємо—не обминути нам в часи, коли ревуть гармати, коли громадське життя досягає вищої точки боротьби, коли сполохані богині цивілізації, науки, мистецтва,—здрігаються, відчуваючи неустанный зойк і галас напів-божественної землі...

Per aspera ad astra...

І ми хочемо провадити нашу мирну працю й в новому році, на прапорі якого так безмірно бажано всім нам побачити святі слова:

Мир і культура народів.

Закон про заснування Національної бібліотеки Української держави в Києві був підписаний гетьманом П. Скоропадським 2 (15) серпня 1918 р. (опублікований в «Державному віснику» 8 (21) серпня), і в основу Закону лягли документи, підготовлені раніше Бібліотечно-архівним відділом. Проте, насамперед через зміни влади і політичної обстановки, бібліотека надалі підпорядковувалася не державному міністерству (Міністерству народної освіти), як передбачалось, а Академії наук, і організовувалася вона не на основі міської бібліотеки, а фактично з нуля, на порожньому місці. Власне, бібліотека створювалася паралельно з Академією наук, і в її концепцію закладено проект національної бібліотеки, розроблений М.П. Василенком, В.І. Вернадським, В.Л. Модзалевським і В.О. Кордтом.

Фактично бібліотека почала функціонувати, за спогадами її колишнього співробітника Л. Биковського, 23 серпня 1918 р.¹⁸ Було утворено Тимчасовий комітет (ТК) для заснування Національної бібліотеки, до складу якого увійшли акад. В.І. Вернадський (голова), акад. А.Ю. Кримський, акад. С.О. Єфремов, Г.П. Житецький, В.О. Кордт, секретар Є.Ю. Перфецький. Пізніше до складу Тимчасового комітету увійшли акад. Д.І. Багалій, Є.О. Ківлицький, В.Ю. Данилевич; менше місяця членом комітету був О.С. Грушевський; в 1919 р. членом Тимчасового комітету став П.Я. Стебницький. У перші роки Тимчасовий комітет складався з позаштатних працівників, яких інколи включали до штату на півставки. Так, якийсь час академіки А.Ю. Кримський, В.І. Липський, М.В. Птуха обіймали посади бібліотекарів-фахівців (наукових співробітників) і разом з Г.П. Житецьким, який тоді фактично завідував бібліотекою, вирішували поточні питання внутрішньої діяльності установи.

Фундатори бібліотеки вбачали в ній не лише книгозбірню, але й наукову установу, що вивчатиме книгознавство, бібліографознавство та бібліотекознавство, організовуватиме при ній наукові товариства, здійснюватиме видавничу діяльність, проводитиме бібліотечні та бібліографічні зїзди¹⁹. За першим Статутом бібліотеки завданням установи було проголошено збирати якнайповніше наукову літературу з усіх галузей знань, техніки, мистецтва, художню та суспільно-політичну літературу (загальний відділ); літературу українською мовою, а також всі видання про Україну та український народ будь-якою мовою (відділ україніка); надавати вільний доступ до фондів; створювати зведений каталог усіх українських бібліотек.

На початку травня 1919 року спільне засідання Української академії наук ухвалило змінити назву «Національна» назвою «Всенародна», з

¹⁸ Биковський Л. Книгарні, бібліотеки, академія: спомини (1918–1922). – Мюнхен, Денвер, 1971. – С. 25.

¹⁹ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 64, арк. 1, 3.

огляду на те, що широка публіка тлумачить назву «Національна бібліотека» як «націоналістична бібліотека», а це недобре позначається на ставленні до бібліотеки. Було зазначено, що слово «національна» є чуже, а в перекладі на українську означає «всенародна», і вирішено надалі називати бібліотеку «Всенародна бібліотека при Українській академії наук у Києві»²⁰(ВБУ). Зрозуміло, що це була позиція радянської влади.

Керувати бібліотекою мала створена у вересні 1919 р. Рада бібліотекарів, до якої увійшли старші бібліотекарі чи наукові співробітники, на чолі з головою Ради. Посада старшого бібліотекаря ототожнювалася з посадою завідувача відділом: керівником відділу рукописів, стародруків, орієнталії було призначено Г.П. Житецького, відділу україніки – М.І. Сагарду, загального відділу – Є.О. Ківлицького, газетно-графічного – І.М. Балінського, довідкового та каталожного – М.М. Марковського. Головою ради бібліотекарів спочатку було обрано Є.О. Ківлицького, а у вересні 1920 р. – Ю.О. Меженка, який працював головою ради та зав. бібліотекою два роки – до квітня 1922 р. Він щотижнево проводив збори для обговорення поточних справ, координував усю діяльність бібліотеки, фактично був її директором. Його заступником був старший бібліотекар В.Ф. Іваницький, чия плідна бібліотекознавча діяльність досі не одержала належного вивчення і оцінки, хоча нещодавно з'явилися нарешті присвячені йому публікації²¹. Кількість читачів та книговидача швидко зростали, особливо серед молоді. З причини відсутності приміщень облік фондів певний час не проводили, його розпочато з кінця 1920 р.; одночасно Ю. Меженко зайнявся організацією класифікації літератури. Саме він ініціював в Україні впровадження десяткової класифікації (децимальної, як її тоді називали), зробив спеціальну доповідь на засіданні Тимчасового комітету та Ради бібліотекарів²². З його ініціативи в бібліотеці відбулася структурна реорганізація, розпочато облік щоденної праці з обробки фондів та каталогізації, ухвалено перший план роботи на 1921 р. З червня 1920 р. у бібліотеці випускали тиражем 10 примірників три журнали за редакцією Г. Житецького та Л. Биковського: «Хроніка щоденної праці», «Хроніка тижневої праці», «Хроніка місячної праці».

Були розроблені інструкції на технологічні процеси, а також на формування спеціалізованих відділів. Зокрема, в «Інструкції для відокремлення книжок загального книжкового фонду ВБУ і передачі їх до руко-

²⁰ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 1, арк. 88.

²¹ Степченко О.П. В.Ф. Іваницький як організатор спеціалізованих фондів ВБУ // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 4. – С. 14–22; Ковальчук Г.І. Іваницький Віктор Федорович // ЕСУ. – 2011. – Т. 11. – С. 71–72.

²² Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К. : НБУВ, 1998. – С. 34.

писного відділу» від 25.12.1920 р. зазначено, що до відділу рукописів передаються, між іншими, друковані книжки з рукописними записами й помітками; коректурні відбитки, уніки книжкової продукції; літографовані видання та видання на правах рукопису²³.

Рада бібліотекарів спеціальною ухвалою подбала про те, щоб не видавати стародруки та інші раритети на абонемент. Наприклад, у звіті про роботу бібліотеки за 1921 р. знаходимо: «Читачам видаються всі книжки, за виїмкою розкішних і рідких видань, а також рукописів і стародруків, якими можна користуватись тільки в кабінетах відділів»²⁴. У тогочасній «Інструкції про поділ книжок по відділах» зафіксовано: «До відділу стародруків передається все, що надруковано до 1799 року включно, себто не тільки книжки, але й «періодика», «волянція», «орієнталія»²⁵. Під час опрацювання книжок рекомендувалося обережне ставлення до них: не можна було наклеювати на обкладинки ярлики, якщо вони псували оформлення книжки, ставити штампелі на тексті. В інструкціях було передбачено збереження екслібрисів, автографів та інших власницьких ознак²⁶.

Надзвичайний інтерес становить «Проект інструкції по улаштуванню та опису стародруків у ВБУ при УАН»²⁷ за 1922 р. У ній викладено правила упорядкування всіх стародрукованих книжок ВБУ і, в разі потреби, видання їх читачам, щоби згодом, коли це буде можливо, зробити описи, як належить. Передбачено було такий поділ видань: інкунабули, українські та білоруські стародруки, стародруки «чужоземні» та репродукції стародруків. У примітках зазначено, що інкунабулами вважаються видання до 1525 р. включно, а українськими стародруками вважаються твори українських та білоруських письменників, видавців і друкарів, видані для «ужитку українського народу, а також твори, видані на території України». У межах цих підвідділів книжки планували розставляти по мірі надходження за форматами: folio (f°), miniature (m) та всі інші – без позначки формату. До інвентаря пропонувалося заносити детальні відомості, включаючи (крім обов'язкових) заголовки у транскрипції; імена редакторів та перекладачів; вказівку на повторність видання, видавця й друкаря; рік видання у тій формі, як він стоїть на книжці, та в передачі арабськими цифрами; джерело, дату надходження; ціну; кількість аркушів чи сторінок, а також малюнків; стан книжок

²³ Архів С.І. Маслова: Інститут рукопису (надалі ІР) НБУВ, ф. 33, од. зб. 2952, арк. 32–33.

²⁴ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 34, арк. 2, 4 зв. (мова рос.).

²⁵ Інструкція про поділ книжок по відділах [1921 р.]: Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 41, арк. 1.

²⁶ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К. : НБУВ, 1998. – С. 42.

²⁷ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 50, арк. 13.

та особливості примірника. Така деталізація, безумовно, дуже потрібна, була абсолютно нереальною на той час, і по суті заперечувала початок Інструкції. Принциповими слід вважати зауваження укладачів про необхідність зазначення невідомого в бібліографії видання. Варіанти видань стародруків (з деякими різницями в тексті чи в присвятах) було прийнято за дублікати (дублети) не вважати; формат книжки передбачалося зазначати і за розміром тексту (за дзеркалом набору), і за розміром блоку (паперу). Дуже важлива вимога – ніяких поміток на стародруках не робити.

У варіанті цієї інструкції (на наступному аркуші) зафіксовано, що стародруками вважаються видання до 1800 р., а не до 1799; окремий підвідділ при відділі стародруків складають і ті видання ХІХ ст., які своїм шрифтом, малюнками та ін. продовжують стару традицію. Імітації стародруків також складають окремий підвідділ. Інкунабули передбачено розставляти у хронологічному порядку, а інші стародруки розподілити на два підрозділи: церковнослов'янського друку та інших мов, які в свою чергу поділяються за національним принципом. Окремий розділ призначено для творів українських і білоруських письменників та друкарів, які в національних межах розставляються відповідно до часу та географії виходу; закордонні видання про Україну також належать до українських, як і стародруки, видані в Україні будь-якою мовою. Опис у даному варіанті інструкції планувалося проводити повний, укладаючи паралельно вісім книгознавчих картотек: назв, авторів і видавців, друкарень, друкарів, дереворитів і ритівників (граверів), присвят, власних імен і місцевостей, цін, вкладних записів і рукописів тощо, хоча з огляду на величезний обсяг надходжень, нестачу кадрів, холод та інше, описування взагалі не виконували. Але важливим є факт розробки спеціалістами Всенародної бібліотеки книгознавчих засад опису стародруків та рідкісних і цінних видань пізнішого часу, що на той час залишалося ще далеко не усвідомленим і не прийнятним у книгознавчо-бібліотечній практиці. Ці перші інструкції про виділення стародруків із загальних фондів та з історичних бібліотечних зібрань, котрі надходили тоді до бібліотеки цілими комплексами, а також про принципи їх опису, розробив Віктор Федорович Іваницький. У них виявлено дуже цікаве й глибоке розуміння природи рідкісних книг. Названі вище документи з архіву бібліотеки свідчать, що розробки В.Ф. Іваницького в певній мірі випередили аналогічні розробки колег з інших бібліотек, і не лише українських.

Зрозуміти, як дійсно відбувалася робота з упорядкування фондів у той час, допомагає відповідний «Операційний план упорядкування фондів бібліотеки на 1922 р.»²⁸. З огляду на величезну кількість одержан-

²⁸ Архів НБУВ, оп. 1, спр. 51, арк. 2 зв.

них фондів, розпорошених по різних приміщеннях, планувалося на першому етапі масове розбирання й сортування книжок по відділах і підвідділах бібліотеки. Далі передбачалося в кожному підвідділі розставити книжки за абеткою, і таким чином з'ясувати всі дублети, без перевірки цього за каталогами (яких ще не було). Сподівалися, що така швидка масова робота за порівняно короткий час виявить характер фондів ВБУ, багатство чи бідність кожного підрозділу та дозволить скерувати діяльність по заповненню лакун. Розставлені за абеткою в межах кожного підрозділу книжки давали можливість розшукати їх за запитами читачів ще до каталогізації. Крім того, розстановка на полицях мала врятувати сотні тисяч книжок, звалених у величезні стоси без доступу повітря і світла, іноді по сирих коморах. І лише по закінченні цієї роботи планувалося розпочати масову скорочену каталогізацію посортованих книжок.

У 1919 р. при бібліотеці було здійснено два випуски журналу «Книжний вістник» за редакцією Гната Житецького, присвяченого питанням бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства. Перший випуск за січень—березень містив матеріали про перші кроки діяльності бібліотеки: поповнення фондів, організацію обслуговування читачів, Статут, штати, інструкції бібліотеки, а також накази, розпорядження, постанови уряду про охорону бібліотек, боротьбу з крадіжками книжок, про обов'язкову надсилку примірників усіх видань до повітових комісарів. Усе було спрямовано на те, щоб урятувати від знищення в такий небезпечний період величезні культурні цінності. У другому випуску за квітень—червень опубліковано «Справоздання Головної книжної палати в м. Києві», подано список періодичних видань за 1919 р. У передмові зазначено, що є величезні прогалини в реєстрі періодики через відсутність зв'язків з провінцією, і що в цій справі потрібна допомога всього суспільства. Особливо треба зазначити, що, поряд з публікаціями оглядово-інформаційного характеру, в журналі розміщені статті з історії книги та бібліотек, а також статті теоретичного плану. Це були перші спроби осмислити важливі питання комплексу «книга — читач». За оцінкою спеціалістів²⁹, внесок журналу у розвиток наукового і практичного книгознавства того часу був доволі вагомий.

Отже, організація всеукраїнської бібліотеки вимагала глибокої наукової основи. Дозволю собі повторити, що Національна бібліотека закладалася не лише як книгозбірня, але і як наукова установа для вивчення сучасної та давньої книги, центр бібліографознавства, бібліотекознавства та бібліографічної роботи в Україні, котрий засновував би наукові товариства, проводив видавничу діяльність, скликав з'їзди з від-

²⁹ Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918—1941. — К. : НБУВ, 1998. — С. 28.

повідних питань своєї компетенції³⁰. Відбувався процес пошуків найбільш раціональних форм і методів роботи з книгою, тобто процес дослідницької роботи в галузі книго- та бібліотекознавства, які тоді не завжди розрізнялися.

Зрозуміло, що далеко не все відбувалося так гладко, як хотілося б. Завдяки публікації реєстрів протоколів засідань Ради ВУАН ми тепер знаємо, що 20 березня 1922 р. було відмовлено академіку В.І. Липському в проханні зняти з нього обов'язки члена комітету ВБУ в зв'язку з його незгодою щодо напряму діяльності голови Ради бібліотекарів Ю.О. Меженка. Натомість було вирішено звільнити Ю.О. Меженка від обов'язків члена комітету та голови ради бібліотекарів ВБУ³¹. Деталі цього конфлікту нам, на жаль, невідомі.

Ще однією установою, що справила значний вплив на становлення державної бібліографії та книгознавства в Україні, була **Головна книжна палата (ГКП) в Києві**. У січні 1919 року головою Ради Народних Міністрів УНР В. Винниченком за поданням Міністра Народної Освіти проф. І. Огієнка було ухвалено Закон про утворення Головної Книжної Палати в Києві. 24 січня 1919 р. Директорія затвердила ухвалений Радою народних міністрів «Закон про утворення Головної книжної палати в м. Києві та асигнування в розпорядження Головноуправляючого справами мистецтв та національної культури 50 000 крб. на організацію цієї палати».

Палата заснована, як констатується в Законі, «для реєстрації всієї друкарської продукції на Україні, наукового її систематизування та для обміну книжками з іншими книжними інституціями»³². 26 січня затверджено Закон про обов'язкову «надсилку» друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами 11 примірників усіх видань до повітових комісарів. Повітові комісари повинні були залишати один примірник книжок або іншої друкарської продукції в себе, а 10 примірників раз на тиждень пересилати до Архівно-бібліотечного відділу (він же Бібліотечно-архівний), а згодом, по утворенню Книжної палати – до неї (там само, арк. 3). Пізніше до Закону про обов'язковий примірник вносились доповнення, що посилювали відповідальність за доставку видань безпосередньо до Книжної палати. За його порушення винні мали бути притягнуті до суду Революційного трибуналу.

Після зміни влади наказом Народного комісара освіти В. Затонського за № 4 від 11 лютого 1919 р. «усі асигнування і намічені видачі по

³⁰ Дубровіна Л.А. М.П. Василенко та В.І. Вернадський як фундатори Національної бібліотеки Української держави // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.) : зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 191–192.

³¹ Протокол № 136 Спільного зібрання [Ради] ВУАН від 20 березня 1922 р. // Історія НАН України 1918–1923 : документи і матеріали. – К. : НБУВ, 1993. – С. 484.

³² Архів Головної книжної палати : ІР НБУВ, фонд 48, од. зб. 1, арк. 1, 6.

Міністерству народної освіти, затверджені попереднім урядом, залишені в повній силі і підлягають виконанню» (там само, од. зб. 4, арк. 1).

18 лютого наказом комісара по Головному управлінню мистецтва та національної культури Архівно-бібліотечному відділу було запропоновано приступити до формування Головної книжної палати (ГКП). Завідуючим всіма справами по утворенню палати було призначено Ю.О. Іванова-Меженка, ініціатора створення ГКП. На першому засіданні Ради Головної книжної палати 17 березня 1919 р. Ю. Меженко був обраний Головою палати. Головою Ради палати було обрано В. Кордта, секретарем – Ю. Ковалевського. Фактично палата почала функціонувати з березня 1919 р.

Установа створювалася за зразком Міжнародного бібліографічного інституту (МБІ) в Брюсселі. Завдання її вбачали у створенні повної бібліографічної реєстрації всієї поточної друкованої продукції в Україні. Варто наголосити, що Ю.О. Меженко був палким шанувальником діяльності МБІ, активно впроваджував в Україні розроблену в Брюсселі універсальну десяткову (децимальну) класифікацію (УДК) та наполегливо працював над створенням національної бібліографії. Він розглядав ГКП як частину МБІ, а облік української друкованої продукції вважав часткою міжнародного обліку. Відповідно, Меженко запровадив в українську практику напрацьовану МБІ схему бібліографічного опису та систему УДК, які лише набували поширення у західній Європі. Вже першого року перебування на посаді він підготував скорочений варіант таблиць МБІ, переказавши їх українською мовою та адаптувавши для української практики, який було запроваджено до користування у вітчизняних установах.

Палата складалася з чотирьох відділів: 1) відділ реєстрації та «Книжна літопись»; 2) Український бібліографічний інститут; 3) книжковий фонд; 4) бібліотечне управління. Було розроблено проект організації місцевих палат у восьми великих містах України, кожна з них мала поділятися на три відділи: реєстраційний, бібліографічний, каталожний. Проте відділення ГКП були створені тільки у Вінниці та Кам'янець-Подільському (організатор А. Лунов). Окремо, без зв'язку з ГКП, була створена книжна палата в Катеринославі на чолі з Г. Новополіним³³.

В основу реєстрації творів друку України було покладено державно-територіальний принцип: враховувалися видання, опубліковані будь-якою мовою на території республіки, а також книги, видані українською мовою за межами України. Головне завдання відділу реєстрації – повна, планомірна і своєчасна реєстрація поточного друку України, поділ та

³³ Годкевич М. Организация библиографической работы на Украине // Библиография в СССР и книжные палаты : сб. статей. – Х., 1928. – С. 95.

На Україні взагалі, і в українській бібліографії зокрема завжди почувався великий брак відповідних підручників, навіть початково теоретичних книжок. Цей брак тяжко відбивався на всій науковій діяльності як окремих осіб, так і великих установ самого різного характеру.

Приступивши до конкретної роботи на полі української бібліографії, Головна Книжна Палата особливо відчула відсутність потрібних книжок і, бажаючи заповнити порожнє місце, підготувала до друку отцю книжечку.

На жаль лише під час друкування книжки нам пощастило дістати першовтір (1907. — Manuel du répertoire bibliographique universel.) і тому ми примушені були користатись працями Б. С. Боднарського, завдяки чому в книзі є неточности і прикрі перепуски. Але всеж таки ми встигли де що змінити і доповнити, переклавши де-які місця таблиць із французької мови. Почуваючи, що ця книжка може задовольнити теоретично бібліографічний голод лише в самій мізерній ступені, ми зараз же почали підготовчу роботу до перекладу повного Manuel'я, для чого ми звернулись вже до орфографічно-термінологічної комісії при Академії Наук. Сподіваюсь, що до виходу цієї енциклопедії, наша книжка відіграє хочь невелику ролю в ділі пропаганди ідей децималізма.

Наприкінці мушу висловити свою глибоку подяку Голові Українського Бібліографічного Інституту Юру Ковалевському за його поради що до складання таблиць та пояснень в їх тексті і співробітникам Головної Книжної Палати панні Коліхевич і пану Дітиненко, які допомогали в технічній роботі при друкуванні книжки.

Юр Меженко (Іванов).

розсилка обов'язкових примірників³⁴. Прямим наслідком праці відділу мало бути видання щомісяця «Книжкової літописі», яке, на жаль, з різних причин не було реалізовано.

Працівники палати добре усвідомлювали і пропагували значення бібліографії «як покажчика шляху», «як ключа до всіх наук, відкриваючого всі входи до крамниці знання». У пояснювальній записці до законопроекту про утворення ГКП в Києві наголошувалось: «... за браком повної і науково поставленої бібліографії книжка не може здійснити свого головного завдання — загальної доступності»³⁵. Саме з цією метою в складі палати було створено Український бібліографічний інститут, який, крім

³⁴ ІР НБУВ, фонд 48, од. зб. 1, арк. 9.

³⁵ ІР НБУВ, фонд 48, од. зб. 1, арк. 10.

задоволення потреб поточної бібліографії, ставив своїм завданням ліквідування великого культурного боргу: видання списку всіх українських книжок, починаючи з перших років існування друкарства, тобто створення українського бібліографічного репертуару. Усвідомлюючи всю складність поставленого завдання, бібліографічний інститут в особі його директора Ю.Г. Ковалевського докладно розповів про завдання установи та звернувся за допомогою до фахівців³⁶. Свої бібліографічні праці запропонували Інституту В. Ігнатієнко (бібліографія преси в Україні), Я. Стешенко (бібліографія книгознавства), П. Тутковський (бібліографія мапознавства – картографія).

Завданням відділу «Книжкового фонду» було врятування від загибелі, збирання й передача державним книгосховищам бібліотек установ, що масово скасовувались тоді, найбільш доцільне використання приватних зібрань, які мали науковий чи культурний інтерес. Крім того, відділ ставив собі за мету складання карткового каталогу. Для науковців палати створювалась «Бібліотека постійного складу», до якої входили книги з бібліографії, бібліотекознавства та книгознавства незалежно від мови видання³⁷.

Мета четвертого відділу палати – бібліотечного управління (в минулому – Бібліотечно-архівного відділу) – створення та керівництво бібліотеками по всій Україні. Відділ мав організовувати курси бібліотекарів, скликати бібліотечні зїзди, видавати книжки з бібліотекознавства, проводити статистичну роботу (там само, арк. 13).

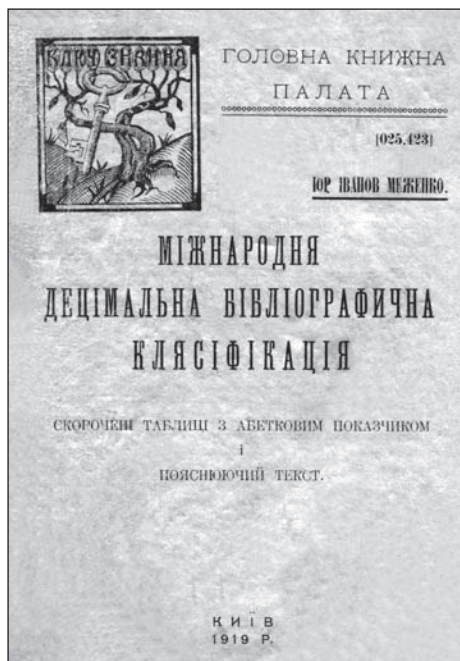
До серпня 1919 р. Головна книжна палата видала праці Ю. Меженка «Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація. Скорочені таблиці з додатковим покажчиком і пояснюючий текст», Ю. Ковалевського «Бібліографія і український бібліографічний інститут», а також «Справоздання Головної книжної палати в м. Києві» і, начебто, список періодичних видань Києва за 1919 р.³⁸. Деякі підготовлені праці, вірогідно, залишилися ненадрукованими.

Умови, в яких мусила функціонувати ГКП, не були сприятливими: постійні зміни влади і воєнні дії, що раз по раз переривали як видавничу діяльність, так і роботу самої ГКП, ускладнювали, а часом унеможлилювали отримання обов'язкового примірника для реєстрації поточного друку та бібліографічної роботи; книжковий фонд був змушений спрямувати всю свою діяльність на порятунок масово знищуваних бібліотек. Та все ж саме ГКП слід вважати першим осередком української книго-

³⁶ Ковалевський Ю. Бібліографія й Український бібліографічний інститут. – К., 1919. – 16 с.

³⁷ ІР НБУВ, фонд 48, од. зб. 1, арк. 11.

³⁸ Українська радянська бібліографія / за ред. Ф.К. Сарани і Д.Д. Тараманова. – К. : Вища школа, 1980. – С. 7.

знавчої школи і установою, що надала питанням науки про книгу державної ваги. Н.В. Стрішенець справедливо сформулювала значення ГКП так: «Україна вперше одержала власну державну бібліографію, предметом вивчення якої стала саме українська книга, незалежно від місця її видання, та вся друкарська продукція на території України... Тоді ж започатковано було створення зведеного каталогу найбільших бібліотек України... Книжна палата вперше поставила завдання державної ваги – складання Українського бібліографічного репертуару»³⁹.

Діяльність палати перервала денікінська, потім польська окупація. Радянський уряд переїхав до Харкова. В умовах громадянської війни, транспортної розрухи, Києву, що став провінційним містом, збирати й реєструвати обов'язковий примірник ставало практично неможливим. Організаційно палата потрапила під керівництво Комітету по охороні пам'яток мистецтва й старовини, що не могло не відбитися на темпі й авторитеті її робіт. Бібліографічний інститут залишився без керівника (Ю. Ковалевський емігрував). Проте Палата провела значну роботу зі збирання й статистичного обліку друкарської продукції за 1917 – першу половину 1919 р., але не налагодила видання органів державної біб-

³⁹ Стрішенець Н.В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. – К. : НБУВ, 1997. – С. 31.

ліографії. Є відомості, що зібрані палатою примірники українських видань за 1917–1919 рр. було відіслано до Російської книжкової палати і зареєстровано в спеціальному, строєному номері «Книжной летописи» за 1919 р. (№ 28–30)⁴⁰. У 1920 р., за твердженням Ю. Меженка⁴¹, «*діяльність палати поновилася, але в значно менших розмірах, при підвідділі «Книга»*».

У грудні 1920 р., у відповідності до декрету Раднаркому РРФСР «О передаче библиографического дела в РСФСР Государственному издательству»⁴², в Харкові — тодішній столиці України, при Всеукрвидаві було створено **Центральний бібліографічний відділ (ЦБВ)**, на який було покладено функції збирання, реєстрації, збереження, статистичного обліку і наукової обробки друкарської продукції республіки⁴³.

Ідея створення ЦБВ належала його керівнику М.А. Годкевичу⁴⁴ (1896–1941), у подальшому — директору Української книжкової палати, а з 1933 р. — заступнику директора Всесоюзної книжкової палати. З ініціативи М. Годкевича ЦБВ став центром республіканської бібліографічної реєстрації. В серпні 1921 р. було затверджено Тимчасове положення про ЦБВ, згідно з яким функції відділу значно розширювалися. Згідно з Положенням, Центральний бібліографічний відділ мав об'єднувати, направляти і регулювати всю бібліографічну справу в межах республіки, сприяти розвитку книгознавства шляхом залучення до цієї справи наукових сил. До завдань ЦБВ входило: повна бібліографічна реєстрація і бібліографічний облік усіх творів друку, що вийшли на території республіки, видання бібліографічних покажчиків, збирання і збереження зразків цих творів, а також розподіл їх по головних книгосховищах України; складання бібліографічних довідок за завданням державних установ республіки; розробка спеціальних книгознавчих питань, підготовка до видання наукових праць⁴⁵.

Створення ЦБВ дозволило також зберегти апарат колишньої ГКП в Києві. Головна книжна палата була реорганізована в **Київський крайовий**

⁴⁰ *История книги в СССР: 1917–1921 / под общей ред. Е.Л. Немировского и В.И. Харламова. — М. : Книга, 1985. — Т. 2. — С. 256.*

⁴¹ *Меженко Ю. Українська книжка часів великої революції. — К. : УНІК, 1928. — С. 27 (відбиток з «Життя й революція». — 1927. — № 10–11, 12)*

⁴² *Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов. 1917–1941. — К. : Наук. думка, 1985. — С. 36. — № 26.*

⁴³ *Положение о Библиографическом отделе Всеукраинского государственного издательства // Вісті ВУЦВК. — 1920. — 18 грудня.*

⁴⁴ *История книги в СССР 1917–1921. — М. : Книга, 1985. — Т. 2. — С. 256.*

⁴⁵ *Из временного положения о Центральном библиографическом отделе Всеукраинского государственного издательства (31 августа 1921 г.) // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов. 1917–1941. — К. : Наук. думка, 1985. — С. 56–58. — № 46.*

бібліографічний відділ при Київській філії Всеукраїнавидав⁴⁶ (його адреса була така сама, як і в ГКП — бульвар Тараса Шевченка, 14). До завдань відділу входило здійснення контролю за одержанням нової літератури на території чотирьох губерній: Київської, Чернігівської, Подільської та Волинської, а також укладання реєстру літератури, виданої з березня 1917 р. до закінчення громадянської війни⁴⁷. З цією метою ЦБВ і Київський крайовий відділ Всеукраїнського державного видавництва зверталися з відозвою до громадян, «хто дорожить культурною справою, збирати все, що виходило на території України, починаючи з березня 1917», і надсилати до ЦБВ чи Київського крайового відділу⁴⁸. Але й ця спроба не дала бажаних наслідків, бо не охопила значної частини території України, і видання Літопису українського друку так і не вдалося налагодити. Брак грошей, організаційні труднощі, перехід країни до нової економічної політики (НЕП) призвели до того, що на початку 1922 р. зв'язок з губерніями України було втрачено. Київ, не будучи столицею, не міг надавати накази в інші губернії. Повітвидави було ліквідовано, і матеріалів із повітів Київський відділ не одержував.

Разом з тим, у «Регламенті» Київського крайового бібліографічного відділу (ККБВ)⁴⁹ було закріплено:

I. ККБВ має за своє завдання розроблення теоретичних питань бібліології взагалі, а зокрема й переважно бібліографічних дисциплін.

II. Загальний відділ об'єднує всю адміністративну справу ККБВ. На чолі стоїть Керуючий канцелярією (він же й секретар ККБВ). Центральним місцем ККБВ є Бібліографічний інститут, що по напрямам своєї діяльності поділяється на 5 секцій, об'єднаних спільним планом і керівництвом:

A) секція поточних (біжучих) видань, починаючи з 1 березня 1917 р.

B) секція преси — веде бібліографію преси, розписує по картках твори, систематизує вирізки по певних питаннях, що в даний час мають найбільший інтерес.

C) плакатно-прокламаційна: плакати, вігосви, метелики, листівки, афіші та ін. друкована продукція — все, що своєю формою не підходить під рубрику книжки, часопису або брошури.

D) секція «Україніка» — все до 1917 р., тобто до 1 березня 1917 — українською мовою та видання, що трактують будь-яку галузь українського питання.

E) Бібліотечна з 3 книгозбірнями: Україніка, реєстраційного матеріалу, енциклопедична».

⁴⁶ Українська радянська бібліографія / за ред. Ф.К. Сарани і Д.Д. Тараманова. — К. : Вища школа, 1980. — С. 7.

⁴⁷ Положення про Київський крайовий бібліографічний відділ при Київській філії Всеукраїнського державного видавництва // Голос друку. — 1921. — № 1. — С. 216–218.

⁴⁸ Там само. — С. 221.

⁴⁹ Регламент організації та праці Краєвого бібліографічного відділу при Київській філії Всеукраїнського державного видавництва (Книжкової палати в Києві) // Там само. — С. 216–218.

Є відомості, що співробітники Київського бібліографічного відділу намагалися зосередити свою увагу на науковій роботі. Так, Ярослав Стещенко в 1923 р., переглядаючи архів Головної книжної палати та Бібліографічного відділу Держвиздату (спільний архів!), знайшов видавничий план бібліографічного відділу ДВУ на 1922 р.⁵⁰, де було передбачено видання серій «Основи книгознавства», «Друк України», «Індивідуальна бібліографія», «Бібліографія українознавства», «Що читати», а також періодичні видання «Літопис українського друку» (12 випусків) і критико-бібліографічний часопис «Голос друку» (4 кн.). Тиражі наукових видань передбачалися 6000, популярних – 20 000, часописів – 10 000. До речі, поруч, у попередній рубриці «Праця українських бібліологів», опубліковано солідний перелік тем, укладений за персоналіями авторів розробок, над якими працювали тогочасні бібліологи, переважно – все-таки бібліографи. Для ілюстрації наведемо лише окремі прізвища дослідників-киян та теми, над якими вони працювали: «Іваницький В.Ф. складає покажчик «*Bibliotekoviāna*» Всенародної бібліотеки України; Ігнатієнко В. кінчає готувати до друку велику працю «Історія української преси», складає бібліографічний покажчик української преси за 1814–1922 рр., покажчик статтів та книг про українську пресу. Закінчує також для друку «Покажчик кооперативної української літератури»; ... Меженко-Іванов Юр. складає бібліографію української поезії; складає покажчик та історію українського «*Ex libris*» та видавничих марок. Збирає також матеріал до словника українських псевдонімів діячів часів революції; Михайлів Ю. виготовував теоретичну працю про «*Ex libris*»; ... Стещенко Я. готує до друку: 1) Бібліографію української бібліології за 1821–1921 рр. 2) Бібліографічний покажчик книг українською мовою, надрукованих на території б. Росії за 1798–1916 рр. 3) Біобібліографічний словник діячів української бібліології»⁵¹.

Незважаючи на організаційні та фінансові проблеми відбудовного періоду, які реально унеможливлювали випуск книгознавчих видань, Центральний бібліографічний відділ та його Київське відділення продовжували такі спроби. Найбільш суттєвою з них був журнал «**Голос друку**», єдиний номер якого було видано в Харкові в 1921 р.⁵² У ньому з радянських позицій простежено особливості видавничої справи в Україні в перше по революційне п'ятиріччя; опубліковано низку тогочасних галузевих документів, зокрема постанову Колегії Всеукрвиздаву від лютого 1921 р. про бібліографічне оформлення творів друку (С. 220), циркуляр Укрполіграф-

⁵⁰ Я. С. До історії українського бібліологічного руху // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 44–46.

⁵¹ Праця українських бібліологів // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 43–44.

⁵² Бажинов І.Д. «Голос друку» // УЛЕ. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії імені М.П. Бажана, 1988. – Т. 1. – С. 446–447.

відділу УРНГ від 29 березня 1921 р. про заходи зі збереження друкованих матеріалів (С. 221–222), звернення Колегії Всеукраїнського державного видавництва до інтелігенції України від 17 липня 1921 р. із закликом взяти активну участь у створенні книги для народу (С. 211–213), звернення бібліографічних відділів при Всеукрвидаві до громадян України із закликом про збирання і збереження творів друку (С. 221). Основні розділи – Статті та огляди, Рецензії, Хроніка. Серед статей варто назвати працю Ю. Ковалевського «Теоретичні підстави бібліографічної класифікації та існуючі класифікації і схеми в порівнянні з міжнародною децимальною системою»; А. Приходько «Книжкова продукція на Україні за час революції»; М. Годкевича «Центральний бібліографічний відділ в 1921 р.»; В. Міяковського «Друкування революційних відозв у друкарні Києво-Печерської лаври (1862 р.)»; О. Сперанського «Огляд українських історичних журналів 1917–19 рр.». У журналі опубліковано рецензії М. Зерова, М. Плевака, О. Дорошкевича, Г. Косинки та ін. Цінною є також хроніка діяльності тогочасних видавництв України, інформація про літературно-мистецьке життя, бібліографічну діяльність в республіці.

Перехід видавничої справи до госпрозрахунку не дав можливості Всеукрвидаву продовжувати фінансування ЦБВ. Крім того, як справедливо підкреслив М.І. Сенченко⁵³, в цей час утворилося багато нових видавництв, значно зросла кількість назв видавничої продукції, що вимагало реорганізації ЦБВ, створення на його основі самостійної державної установи, за зразком, додамо від себе, аналогічного прикладу в Росії, як надалі не раз бувало в історії УРСР і її книжкової справи зокрема (Петроградська книжкова палата була реорганізована в науково-дослідний інститут книгознавства, а в тогочасній столиці Росії Москві в 1920 р. створено нову книжкову палату). Функції Центрального бібліографічного відділу Всеукраїнського державного видавництва стала здійснювати **Українська книжкова палата**, створена в Харкові, в тодішній столиці України, згідно з постановою Раднаркому УСРР «Про організацію Української книжкової палати і про забезпечення головних державних книгосховищ всіма виданнями республіки» від 27 червня 1922 р.⁵⁴ Саме тому ми вважаємо не зовсім правомірним вести історію Книжкової палати України з 1919 р., як це роблять сучасні дослідники: Українська книжкова палата була створена в 1922 р., і надалі саме вона здійснювала державний бібліографічний облік друкарської продукції.

Штати Київського крайового бібліографічного відділу ЦБВ із 1 липня 1922 р. було скорочено до трьох осіб. Фактично, установу було скасовано

⁵³ Сенченко М.І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення. – К. : Книжкова палата України, 2004. – С. 11–12.

⁵⁴ Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1922. – № 28. – Стовп. 438.

і перетворено в канцелярію уповноваженого Української книжкової палати (УКП)⁵⁵. Достеменно відомо, що в ній працювали Ю.О. Меженко і Т.Г. Волобуєва⁵⁶.

У цей час припинило свою діяльність Бібліологічне товариство в Києві, яке було створено ентузіастами в буремні революційні роки. У тогочасному листі повідомляється, що «Бібліологічне товариство по причинах економічного характеру примушено було припинити свою діяльність, і всі свої справи, а по можливості й функції передало до Київської крайової книжної палати, котра продовжує, оскільки це можливо, працю товариства»⁵⁷. Були спроби в інших формах здійснювати фахову бібліологічну комунікацію. Так, 12 червня 1922 р. Бібліотечна асоціація в Києві (?) провела диспут по книзі Ю.О. Меженка «Бібліотечна техніка»⁵⁸.

З метою збереження і наукового використання фахової збірки цінних матеріалів, продовження наукової праці, необхідність якої добре усвідомлювали вчені і діячі культури, завідуючий Українською книжковою палатою, уповноважений УКП по Київській та Одеській окрузі представили 6 липня 1922 р. Науковому Комітету Наркомосвіти доповідь і тимчасовий проект українського бібліологічного інституту – майбутнього УНІК⁵⁹. Відповідна нарада відбулася в Укрголовпрофобрі в першій половині серпня 1922 р.⁶⁰ Інститут планувалося створити для проведення наукової роботи, з використанням апарату та фондів Київської книжної палати, залучивши до наукової роботи вчених-книгознавців Києва. За Українською книжковою палатою в Харкові залишалися функції збору та реєстрації всіх творів друку України та видання «Літопису українського друку». Вищим регулятором бібліографічної (малося на увазі бібліологічної) роботи у всеукраїнському масштабі, як висловився М. Ясинський⁶¹, мало бути Всеукраїнське бібліологічне товариство⁶², що мусило розподілити роботу між Києвом і Харковом, але фактично воно так і не запрацювало тоді. Незважаючи на це, як бачимо, було знайдено компромісну форму розподілу між двома центрами – Києвом і Харковом – книгознавчої та бібліографічної роботи, адже саме бібліографічний напрям діяльності вважався в той час найголовнішим у галузі книгознавства в широкому його розумінні.

⁵⁵ ІР НБУВ, ф. 48, од. зб. 50.

⁵⁶ ІР НБУВ, ф. 48, од. зб. 52, арк. 34.

⁵⁷ Лист ГКП до Черкаського музею від 9.06.1922 р. : ІР НБУВ, ф. 48, од. зб. 52, арк. 17.

⁵⁸ Бібліотечна асоціація у Києві : ІР НБУВ, ф. 48, од. зб. 52, арк. 21.

⁵⁹ ІР НБУВ, ф. 48, од. зб. 50.

⁶⁰ ІР НБУВ, ф. 48, од. зб. 52, арк. 33.

⁶¹ Ясинський М. Головні моменти з історії української бібліографії. – К., 1927. – С. 7 (відбиток з: «Бібліотечний збірник». – 1927. – № 3. – С. 8–34).

⁶² Перша Всеукраїнська нарада робітників книги // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – С. 53.

* * *

Отже, можемо констатувати, що в перші пореволюційні роки в Україні, незважаючи на безмежні труднощі, пов'язані з громадянською війною, численними змінами влади, економічними нестатками, розрухою, голодом і холодом, браком кваліфікованих кадрів, була проведена значна робота зі збирання, реєстрації та збереження друкованої продукції українських видавництва і друкарень за 1917–1922 рр. Щоб хоч якоюсь мірою зрозуміти, в яких умовах перебувало і все-таки розвивалося тоді книгознавче знання і йшло, попри все, збирання друкарської продукції, дозволимо собі розлогу цитату зі спогадів Н. Полонської-Василенко про Київ тих років: *«То була справді страшна доба... Між каменями бруку, по якому ніхто не їздив, виросла трава. Вітер здіймав на вулицях смерчі пороку і сміття. Свого апогею біда досягала взимку. Холодні будинки; велике щастя, коли палиться в «буржуйці» – залізній пічці, рура якої виходить у квартиру; від «буржуйки» іде чад, дим; електрики нема; її заміняють каганці, які дають мало світла, але багато чаду; в водогоні води нема; рідко-рідко з'являється вона в підвалі чи на партері. Частина садів вирубані, штахети, що відгороджували від пішоходів гарні присадки з кущами, знесено; парканів, що розділяли садиби, нема; все це спалено... Базари порожні, а якщо десь і з'явиться щось із продуктів, то ціни на них не під силу пересічному покупцеві. Київ конав. Хто мав сили, ішов на село, щоб обміняти там речі, які дегалі більше тратили свою цінність, на харчі, ціни на які весь час зростали. Коло науковців розтавало; дехто виїхав за кордон, дехто, маючи зв'язки з селом або меншими містами, подався з Києва. Деякі науковці відклали книжки і перейшли на фізичну працю, бо тільки вона давала можливість щось заробити... Академія наук конала. В холодних, неопалених залах, у пальтах, у шапках, у шарфах сиділи вчені і писали своє на шматках пакувального паперу, на зворотнім боці коверт чи календарних аркушків, розігриваючи диханням замерзлий атрамент... Платні вченим не видавали місяцями; а коли гроші нарешті попадали в їхні руки, то ефекту від них було мало, бо ціна їх на ринку сильно падала. В аудиторіях, де було холодніше, ніж на дворі, в хутрах і рукавицях професори читали лекції студентам, здебільшого таким же голодним, як і вони самі. Щось символічне було в цих вечірніх лекціях, коли при світлі кількох каганців, в холоді і сутінках, читалися лекції про вічні цінності культури, про великі твори людського генія»⁶³.*

Завдяки створенню в Києві за таких неймовірних умов спеціальних установ, насамперед Архівно-бібліотечного відділу, Національної (Все-народної) бібліотеки України, Головної книжної палати, Київського кра-

⁶³ Полонська-Василенко Н. Київ часів М. Зерова та П. Филиповича // Хроніка 2000. Наш край: Український культурологічний альманах. – К. : Довіра, 1993. – Вип. 1–3 (3–4). – С. 117–118.

йового бібліографічного відділу при Всеукрвидаві, а також книгознавчих видань, в першу чергу «Книгаря», розпочиналась інтенсивна наукова і практична робота в галузі книгознавства, бібліографії та бібліотечної справи, хоча, за твердженням М. Ясинського, піднесені в той час питання здебільшого не мали ще поглибленого аналізу⁶⁴.

Варто окремо підкреслити значну роль (не применшуючи при цьому ролі інших особистостей), яку в цій діяльності відіграв вітчизняний бібліограф, книгознавець, бібліотекознавець, літературний і музичний критик, шевченкознавець і бібліофіл, визначний діяч культури **Юрій Олексійович Меженко** (1892–1969). Він брав активну

участь у підготовці першого Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, що мав відбутися у вересні 1918 р. Він був одним із організаторів рятування маєткових, інших приватних бібліотек та бібліотек скасованих установ, що лягли в основу Всенародної бібліотеки України, фактично першим керівником цієї установи, яка протягом кількох років перетворилася в одну з найбільших і найцінніших бібліотек України. Він був ініціатором створення і керівником Головної книжної палати в Києві⁶⁵, Київського крайового відділу Центрального бібліографічного відділу Держвидаву Української республіки, уповноваженим Української книжкової палати по Київській губернії, завідувачем Бібліотечного підвідділу Губнаросвіти в Києві⁶⁶. І не випадково, що саме він став першим директором Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), єдиної наукової книгознавчої інституції в Україні, подібної якій більше не було і, з огляду на стрімкий розвиток електронних засобів масової комунікації, вже й не буде в Україні. Впродовж восьми років він був головним редактором всесвітньо відомого в той час і авторитетного журналу «Бібліологічні вісті», одночасно брав участь у редагуванні щомісячного літературно-художнього журналу «Життя і революція», що виходив у Києві з 1925 р.,

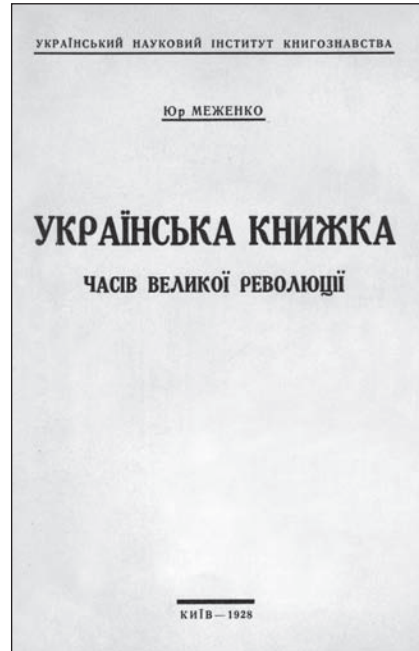
⁶⁴ Ясинський М. Головні моменти з історії української бібліографії. — К., 1927. — С. 7 (відбиток з: «Бібліотечний збірник». — 1927. — № 3. — С. 10.

⁶⁵ Королевич Н. Фундатор державної бібліографії на Україні // Книжник. — 1992. — № 3. — С. 31–32.

⁶⁶ Лист «Заведующому Библиотечным подотделом Губнаробраза в Киеве Ю.А. Меженко» (вхідний штамп ГКП 26.05.1922) : ІР НБУВ, ф. 48, од. зб. 52, арк. 15.

працював відповідальним секретарем київської філії ДВУ. Крім вражаючої організаційної та адміністративної діяльності, в 20-х рр. ХХ ст. Ю.О. Меженко був автором десятків цінних наукових праць у галузі літературо-, театро-, музико-, книго-, бібліографо-, бібліотекознавства. Одночасно він викладав книгознавчі дисципліни на бібліотечних і бібліографічних курсах, керував аспірантами УНІК, брав участь у бібліотечних і бібліографічних з'їздах і конференціях, був членом «Русского библиографического общества» та ін. Навіть ці короткі відомості дозволяють зробити висновок, що Юрій Олексійович Меженко – визначна постать в історії української культури, один із фундаторів становлення вітчизняного книгознавства в широкому розумінні

цього поняття – усього, що стосується вивчення всіх складових книжкової справи: створення книг, їх опису, дослідження, розповсюдження в суспільстві, насамперед через бібліотеки. Ставлення до Ю.О. Меженка як за його життя⁶⁷, так і пізніше з боку колег було неоднозначним, людиною він був, мабуть, складною. Але лишаються жити наслідки його справ: його ідеї, його статті, його Шевченкіана, зібрана ним галерея портретів діячів книги, колекція екслібрисів тощо.

Та й стосовно питань історії вітчизняної видавничої та книгознавчої справи радимо теж звернутися до Ю. Меженка, до його статті «Українська книжка часів Великої революції»⁶⁸. Тут у сконцентрованому вигляді подана основна інформація, зібрана та узагальнена не лише дослідником, а, головне, сучасником тих подій.

Підсумовуючи все вище викладене у цьому розділі, маємо наголосити, що книгознавчі журнали «Книгарь», «Книжний вісник», «Голос друку», наукові ідеї та практична діяльність Бібліотечно-архівного відділу, Національної (Всенародної) бібліотеки України, Головної книжної палати в Києві, Крайового київського відділення Центрального бібліографічного відділу при Всеукрвидаві підготували ґрунт і зробили

⁶⁷ Див., зокрема, свідчення Я. Стешенка: ІР НБУВ, ф. 33, № 2333; ф. 47, № 154, арк. 10; ЦДІАК у м. Львові, ф. 309 (НТШ), оп. 1, № 1005.

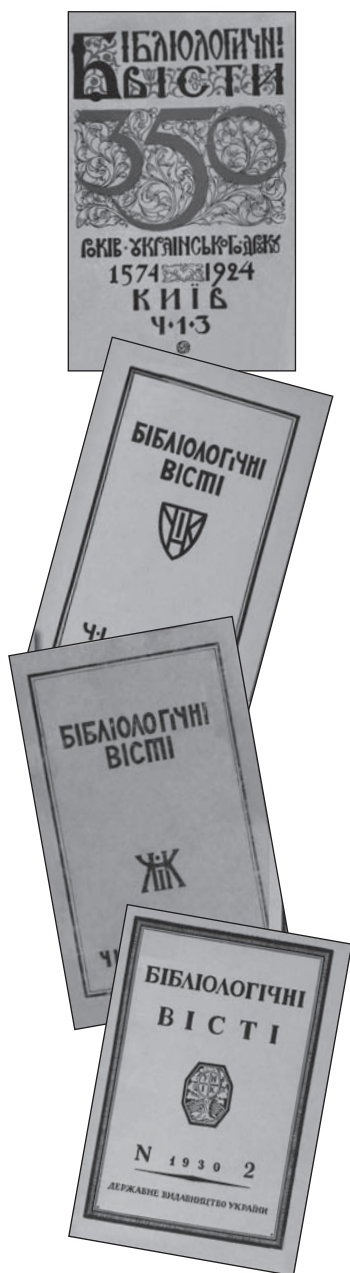
⁶⁸ Меженко Ю. Українська книжка часів великої революції. – К. : УНІК, 1928. – С. 27 (відбиток з «Життя й революція». – 1927. – № 10–11, 12).

об'єктивно можливим і необхідним створення в Києві в 1922 р. спеціальної наукової установи, яка б могла вирішувати спірні питання бібліографознавства та бібліографічної практики, книгознавства в цілому, зосередитись на наукових дослідженнях і, разом з тим, пропагувати книгу і книжкову справу (адже склад читачів у країні кардинально змінився) шляхом книгознавчих публікацій, лекцій, виставок, готувати кадри діячів у галузі книгознавства. Такою установою в 20-х роках ХХ ст. став **Український науковий інститут книгознавства – УНІК**, історія та наукові здобутки якого розглянуті в наступних розділах нашої книги.

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним джерелом відомостей про УНІК є, безумовно, **документи архіву** цієї установи, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ), **фонд 47**. Архів надійшов до бібліотеки, зрозуміло, після ліквідації УНІК, можливо в 1937 р.: у фонді С.І. Маслова ми виявили лист від директора Бібліотеки АН УРСР З.М. Ільницької від 11 квітня 1937 р. до Президії АН УРСР¹, де наголошується, що майно і бібліотека УНІК були передані 1936 р. Методичному кабінету при Бібліотечній управі НКО, і бібліотека просила передати їй книгознавче зібрання УНІКу для потреб наукової роботи, що й було якоюсь мірою виконано, оскільки в фонді НБУВ, зокрема в книгознавчому відділі стародруків та рідкісних видань, книги з печатками УНІК є. Цілком вірогідно, що і архів УНІК (разом з архівом Головної книжної палати в Києві) теж було передано бібліотеці тоді або пізніше, після ліквідації самого Науково-методичного кабінету бібліотекознавства та масової бібліографії. Так чи інакше, а упорядковано ці архіви, описано і зашифровано було за хронологічно-предметним принципом у 1970–1971 рр. Ф.А. Брусиловською: ГKP (фонд 48) в кількості 60 од. зб., УНІК (фонд 47) – 336 од. зб. Зараз архів УНІК містить 340 одиниць зберігання. 1975 року Ф.А. Брусиловська підготувала історичну довідку про фонд УНІК, а у 1982 році (посмертно) було опубліковано її огляд архіву².

¹ IP НБУВ, ф. 33, од. зб. 2793.

² Брусиловська Ф.А. Огляд архіву Українського науково-дослідного інституту книгознавства (УНІК) // Фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР : зб. наук. праць / АН УРСР, ЦНБ. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 56–69.

Проте зрозуміло, що 336 одиниць зберігання, навіть за умови, що в деяких справах підшито десятки, а інколи й сотні різних документів, не можуть достатньо повно репрезентувати діяльність установи за півтора десятиріччя – з 1922 по 1936 рр. Дійсно, архів явно не повний. З довідки Ф.А. Брусилівської можна зрозуміти, що документи, які вона описувала, були не зовсім впорядковані; вони не були підшиті, пронумеровані, описані, як належить в архівному діловодстві. Підтвердженням є і «Акт по перевірці архівних фондів при УНІК» від 17 лютого 1930 р., який ми знайшли в архіві УНІК. Там, до речі, крім констатації факту відсутності систематизації та опису архіву, є така фраза: *«Рукописний матеріал, який би уявляв собою державне політичне значення або особливе історичне значення, не знайдено»*. Не можна відкидати і так зване «чищення» архіву в зв'язку з ідеологічними чинниками і відповідною реорганізацією Інституту 1931 р. Але варто зауважити, що найгірше збережено архів за 1930-ті роки, коли Інститут начебто тільки те й робив, що боровся і перебував. Найвірогідніше, позначилися репресії 1930-х, адже, як побачимо, значна частина співробітників Інституту, в тому числі й керівництво, були розстріляні в 1937–1938 рр., а багато робітників і авторів видань УНІК репресовано ще раніше. Можливо, що архіву за тією «боротьбою» не надавали значення, не було в штаті кваліфікованих архіваріусів, а може, й спеціально нищили, бо сліди якихось інструкцій по веденню таємного діловодства в архіві простежуються.

Серед документів архіву, що характеризують діяльність УНІК за певний період, найважливішими є: доповідні записки (напр., од. зб. № 1), звіти про річну роботу (№ 60, 219), протоколи засідань Наукової Ради (№ 61, 83, 220, 247), бюро УНІК (154), Комісій (№ 62, 63, 85, 155, 188, 221), альбом 1927 р., де представлені екслібриси, фото, діаграми, форми обліку та ін. (№ 99), наукові плани та тези доповіді про УНІК для Президії Укрнауки Наркомосвіти (№ 156), а також протоколи 1930 р. засідань комісії по перевірці наукового персоналу та аспірантів (№ 222), того ж року анкета УНІК для Сектору науки НКО та листування щодо складання п'ятирічного та поточних планів (№ 223). Для історії установи важливими є стенограма загальних зборів співробітників від червня 1931 р. про підсумки роботи та *«посилення ідейної спрямованості наукової діяльності УНІКу»* (№ 251), протоколи загальних зборів (№ 259) тощо. В архіві майже немає наказів по Інституту; вибірково, не за всі роки збереглися науково-операційні плани, звіти про роботу, протоколи засідань наукової ради, бюро, комісій.

Є документи щодо майна УНІК, насамперед – акт передачі майна колишньої Крайової (Головної) книжної палати в Києві (ГКП) УНІК (№ 1), Акт комісії про визначення збитків, завданих установі іноземною інтервенцією (№ 20), Угода про придбання Інститутом додаткового приміщення, меблів та інвентаря (№ 32), інвентарні описи майна (№ 33, 110).

Значну частину архіву складає листування: з Науковим Комітетом та фінансово-економічним управлінням Укрголовпрофобру (№ 2), Книжковою палатою України, книготорговими фірмами закордону (№ 10), комітетом профспілки співробітників АН УСРР та профспілки «Робітос» (№ 14), з різними установами та приватними особами щодо придбання та обміну книжками (№ 45, 159), доставки закордонної літератури (№ 42), зокрема, з Київським бюро «Міжнародної книги», книгарнями Гірземана (Лейпциг) та Я. Поволоцького (Париж) (№ 160), а також з Укрголовнаукою, Держвидавком, Київською окружною інспектурою Наросвіти та іншими організаціями з наукових, методичних та організаційних питань (№ 40, 41, 88, 157, 189, 248–250).

В архіві відклалися матеріали першої Всеукраїнської виставки друку (1923 р., № 3), участі УНІК у виставці українського друку в Празі (№ 21, 64), Міжнародній виставці преси в Кельні, виставці плакату у Львові (№ 158), а також у роботі Другого Всеросійського бібліографічного з'їзду (№ 65), виставці робіт художника Г. Нарбути (№ 70), виставці ілюстрацій до творів М. Гоголя (№ 96).

У перші роки існування УНІК, продовжуючи бібліографічну діяльність ГКП, приділяв багато уваги індексації видань за міжнародною десятиковою класифікацією, що також відбилося в архіві (№ 4, 25, 27, 43). Окремо виділено листування Інституту щодо укладання повної бібліографії творів І. Франка та літератури про нього (№ 68).

УНІК кілька разів змінював статутні Положення, свою структуру і завдання, про що свідчать відповідні документи (№ 5, 59), серед них і протокол наради при секторі науки Наркомосвіти від 23 вересня 1931 р. про стан і реорганізацію Інституту (№ 244).

Окремі одиниці зберігання містять накази по Інституту (№ 6), копії довідок та посвідчень співробітників УНІК (№ 30, 74, 200, 233, 264), списки співробітників (№ 52, 169).

Безумовно, в архіві представлені й документи з фінансово-економічних питань: кошториси видатків, документи з обліку та фінансування УНІК (№ 8, 15 та ін.), розрахунково-платіжні відомості на зарплатню співробітникам, які можуть надати дослідникам інформацію щодо штату Інституту і конкретних співробітників (№ 16, 37, 56, 81, 109, 175, 209, 271 та ін.).

Привертають увагу документи з книгообміну, придбання видань (№ 23, 226, 227–229, 230), у т. ч. із закордону (№ 24, 46, 91, 193), або просто передачі книжок, зокрема до Всенародної бібліотеки України (№ 11), а також реєстраційні списки одержаних книжок та періодичних видань (№ 17, 49), книги обліку одержаних видань (№ 80), листування з ДВУ, редакціями газет, журналів, вісників про надсилання УНІК окремих номерів і комплектів видань для створення т. зв. «енциклопедії документів» (№ 89).

Серед кореспондентів листування – М. Рубакін, Л. Биковський, С. Сірополко та Товариство прихильників книги в Празі (№ 90, 71), Міжнародний бібліографічний інститут, Оссолінеум; інтерес становить також листування з Українським товариством культурних зв'язків із закордоном (№ 190), з Науковим товариством імені Шевченка у Львові (№ 192).

УНІК мав дві бібліотеки: книгознавчу, для службового використання, якою, проте, користувалося й досить широке коло спеціалістів-книгознавців, і бібліотеку загального тематичного наповнення, орендовану в київської філії ДВУ, якою користувалися читачі за певну плату (№ 12, 22, 28, 35, 48, 86 та ін.).

В архіві УНІК можна знайти документи інших споріднених установ, наприклад, Статут Української книжкової палати; виробничий план Публічної бібліотеки ім. В.І. Леніна та Інституту бібліотекознавства при ньому (№ 267). Крім того, тут збережені виписки з протоколів засідань Президії Наукового комітету Укрголовпросвіти (№ 18); відділу друку ЦК КП(б)У про видання бібліографічної літератури в Україні (№ 19), про впорядкування та координацію бібліографічної роботи в Україні (№ 41, 93), проект статуту науково-дослідних установ НКО УРСР, протокол Пленуму керівників науково-дослідних установ Києва від 5 грудня 1929 р. (№ 196). Збереглися зауваження УНІК щодо видання Книжковою палатою «Літопису українського друку» у формі карткового репертуару (№ 228).

У фонді відклалися видавничі договори, листування з Сектором науки (№ 252), видавництвами, науковцями щодо участі у видавничій діяльності УНІК (№ 19, 47, 92, 161, 194, 195, 225), а також редакційні матеріали майже всіх випусків журналу «Бібліологічні вісті» (№ 318–335), зокрема автографи статей І. Айзенштока, Д. Балики, Л. Биківського, В. Міяківського, М. Нечаєва, Ф. Петруня, П. Попова, А. Тюнеєвої, І. Фааса, Є. Шамуріна та ін. (№ 292–295, 300, 306–313) з авторськими та редакторськими правками. Є неопубліковані матеріали (наприклад, № 314–315, 336), окремі відбитки, листування (№ 67).

Багато уваги в інституті приділяли підготовці кадрів через відповідні курси (№ 26, 72, 163), планований технікум книгознавства при УНІК (№ 34); є протоколи засідань аспірантури (№ 97), заяви та анкети аспірантів, програми книгознавчих курсів (№ 257), реферати аспірантів (№ 198).

Неодноразово УНІК робив спроби організувати музей книги, що зафіксовано в численних доповідних записках та інших документах (№ 44).

Значну частину архіву складають матеріали Кабінету вивчення книги й читача УНІК (№ 66, 245), у т. ч. анкетного соціологічного дослідження стану бібліотек республіки і читачього попиту («Всеукраїнського бібліотечного обслідування»), проведеного Кабінетом у 1927–1928 рр., серед них майже 11 тисяч заповнених анкет (№ 118–153, 180–185, 210,

246). Безперечний інтерес становить анкета 1929 р. для складання «Путівника по київських бібліотеках» (№ 197).

Серед методичних матеріалів виокремлено документи щодо складання інструкції для бібліографування прокламаційно-афішних видань (№ 69), резолюції Пленуму комісії для складання української каталографічної інструкції на доповіді Козловського В.О., Постернака С.П., Піскорської Н.В., Годкевича М.А. (№ 94), матеріали до проекту «Положення про вузівські бібліотеки» (№ 98). Є інструкції про ведення таємного діловодства (№ 224, 289 та ін.).

Реорганізацію (насправді – руйнацію Інституту) 1931 р. можна дещо простежити по справах 244, 251. Документів щодо діяльності УНІК після реорганізації 1931 р. в архіві небагато (№ 275–290). Представлені «Тематичні плани комісій на 1932 р.» (№ 275), протоколи засідань дирекції та різних комісій (№ 276–277) і загальних зборів (№ 280), витяги з протоколів про прийом до аспірантури (№ 278) і анкети аспірантів (№ 290), листування з Сектором науки НКО (№ 279), відомості про особовий склад (№ 282), листи-відгуки читачів на прочитані книжки, надіслані на прохання Кабінету вивчення читачів (№ 284, 287).

Документи в архіві УНІК переважно українською мовою, датуються 1922–1935 рр. Науково-довідковий апарат складають фондний каталог (1971 р.), предметно-тематичний та хронологічний каталоги (1988 р.).

Другим важливим джерелом вивчення історії УНІК є відповідні публікації журналу **«Бібліологічні вісті»**, що видавався Інститутом вісім років – з 1923 по 1930 рр. Комплект журналу сьогодні безумовно становить рідкість, хоча у великих державних книгозбірнях, а особливо у бібліофілів, він є. На початку 2000-х рр. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника здійснила перевидання повного комплекту, яке доволі швидко розійшлося. В архіві УНІК збережено підготовлені машинописи випусків журналу в редакційному вигляді (№ 318–336), покажчик (317), автографи праць (292–313). Систематичний покажчик усіх публікацій журналу було підготовлено нами і видано Національною парламентською бібліотекою України в 1996 р.³ Тепер у додатку до книги представлено алфавітний покажчик абсолютно всіх матеріалів (С. 583), опублікованих у журналі, навіть дрібних хронікальних заміток чи оголошень, загальним обсягом майже 1000 позицій.

Третім джерелом є опубліковані УНІК праці, що так чи інакше відбивають напрями діяльності Інституту і його здобутки. Хронологічний покажчик видань Інституту також розміщено в додатку (С. 573), дещо детальніше видання УНІК представлено в розділах про наукову та видавничу діяльність у цій книзі.

³Бібліологічні вісті 1923 – 1930 : систематичний анотований покажчик / уклад. Г.І. Ковальчук. – К. : Абрис, 1996. – 160 с.

Багато інформації про УНІК ми віднайшли в архіві С.І. Маслова в Інституті рукопису НБУВ, фонд 33. Слід підкреслити, що Сергій Іванович Маслов усе життя свідомо і відповідально збирав архів, де відклалися як самі документи, його праці, твори інших дослідників, так і численні копії документів, які він спеціально робив для власного архіву. Щодо УНІК і опосередковано пов'язаних з ним матеріалів, — це величезний масив документів, і навряд чи можливо ввести його весь до цієї книги. Проте спробую тут подати деякі відомості, в основному ж інформація включена в інші розділи.

Отже, саме в цьому архівному фонді є наведене тут колективне фото в приміщенні УНІК від 17 грудня 1924 р., на якому зображені С. Маслов, Ф. Ернст, М. Іванченко, Я. Стешенко (тут і далі в цьому розділі посилання на документи цього архіву, для зручності, подаються в дужках: № 4062). Саме з листа С. Маслова до К. Довганя дізнаємося про існування на початку 1930-х рр. філії УНІК у Харкові (№ 4757). Лист цей від 19 травня 1932 р. цікавий також інтелігентною формою звертання до адресата —

«Високоповажний Кость Андрійович», а головне – відомостями про заплановані в цей час теми історико-книгознавчих досліджень, сформульовані, треба розуміти, К. Довганем: Марксистська схема історії книги на Україні; Методологічні основи марксо-ленінської історії книги. Сергій Іванович цікавився, хто буде виконавцем цих тем.

Листування та щоденникові записи С.І. Маслова дозволяють побачити, що він спілкувався з деякими «неблагонадійними», репресованими колегами. Так, із записів щоденника (№ 3687, арк. 31) дізнаємося, що дружина М.М. Іванченка Ольга Василівна Яніцька передала до відділу рукописів ВБУ архів Бібліологічного товариства; С. Маслов вислав до Харкова Я. Стешенку 1933 р. на його прохання книжку Н. Біркіної «Проти еклектизму в питаннях читачівства»; вислав у Хабаровськ М. Іванченку, де той перебував у засланні, бандероль з академічними журналами (№ 3689, арк. 1 зв.). Цікаві відомості щодо певних співробітників УНІК (чи колишніх співробітників) теж можна віднайти у тому ж щоденнику: «15/28 марта В.Н. Вайсблат передавал, что М.К. Завальный снимается с работы в УНИКе и перебрасывается на транспорт»; «30 мая (12 июня) 1934 в 5 ч. г. умер... П.Ф. Иноземцев». Серед інших повідомлень: «10/23 июля 7 ч. вечера мой доклад о Должикове в УНИК (присутствовало 5 человек; заседание длилось с 7 до 11 ч. вечера)».

Зі щоденника за 1935–1937 рр. (№ 3691): «16/29 января 1936 – заявление В.М. Иванушкину с объяснением причин неподачи в срок научной работы по УНИК и по библиотеке; 24 мая/6 июня утром у нас Н.Н. Иванченко (приехал на день из Чернигова); 29 июня/12 июля. Заказная бандероль Ю.А. Меженку; 6/19 декабря: заказ. письмо в Чернигов Н.Н. Иванченку 4 стр.».

Інші архіви, в яких зберігаються документи УНІК: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, фонд Наркомату освіти УРСР – ф. 166, опис 2, од. зб. 1179; опис 6, од. зб. 613, 7767, 7769; опис 8, од. зб. 352.

Професор Є.В. Пшеничний з Дрогобича надав уривок листа Я.І. Стешенка до І.І. Кревецького, віднайдений у фонді НТШ у ЦДІАУ у Львові (фонд 309, опис 1, справа 1005). Не виключено, що якісь документи, пов'язані з УНІК, є і в інших архівах, у т. ч. особових, насамперед Ю.О. Меженка в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (основну частину його архіву за 1920-ті роки було знищено батьками в Харкові на початку 1930-х рр.). Час був такий, що тримати у себе деякі документи (а ніколи не відомо, які саме папери можуть виявитись крамольними) було небезпечно, і їх знищували. Навіть С.І. Маслов, який свідомо прагнув скомплектувати найповніше архів свого часу, свого оточення, при повній, здавалося б, безсторонності, і то інколи не міг приховати справжнього ставлення до подій. Наприклад, записи на зразок «Вася «покаял-

ся» на засіданні...» (лапки вжиті самим Масловим, йдеться про його брата, філолога Василя Івановича Маслова).

Джерелами є і опубліковані документи про УНІК у спеціальних збірниках, насамперед – Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов 1917–1941 / сост.: Л. И. Гольденберг и др. – К. : Наук. думка, 1985.

Історіографію досліджень діяльності УНІК можна поділити умовно на кілька етапів. Це публікації 20-х–30-х рр., тобто часів існування інституту – як позитивні чи неупереджено інформативні, так і негативні. Далі була перерва, з 1937 р. і до 1960-х років. Поодинокі згадки про УНІК в історико-книгознавчих статтях, які почали з'являтися після цього, обов'язково містили критику Інституту за відрив його роботи від практики, що не є, як ми переконаємось, абсолютно справедливим – взяти хоча б Всеукраїнське бібліотечне обстеження. І лише наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. з'являються спеціальні дослідження УНІК. Перелік джерел і основних публікацій про УНІК наведено у додатку (С. 615) до цієї книги.

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА**

УНІК

ПУШКІНСЬКА 8 ПОМ. 8

350 РОКІВ

РОКІВ

УКРАЇНСЬКОГО ДРУКАРСТВА

В
СТАВКА
Г
Д

30 БЕРЕЗНЯ - 5 К
311 ДО 5 ГОД
ВХІД БЕЗПЛАТІ

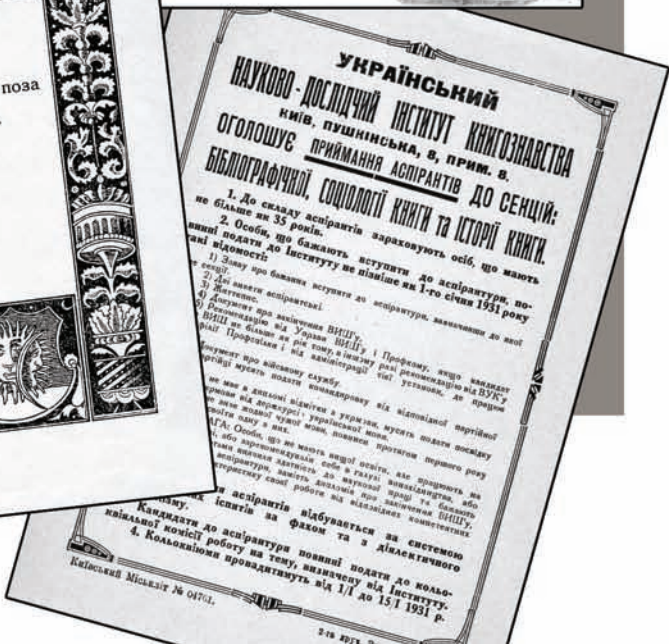

**ЮВІЛЕЙ
УКРАЇНСЬКОГО
ДРУКУ**

1574 ¹⁵ 1924

Видання надруковані поза
межами України.

**УКРАЇНСЬКИЙ
НАУКОВО-ДОСЛІДЧИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА
ІМ. ПУШКІНСЬКА, 8, ПРИМ. 8.
ОГОЛОШУЄ ПРИЙМАННЯ АСПІРАНТІВ ДО СЕКЦІЙ:
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ, СОЦІОЛОГІЇ КНИЖИ ТА ІСТОРІЇ КНИЖИ.**

1. До складу аспірантів зараховують осіб, що мають не більше ніж 35 років.
2. Особи, що бажають вступити до аспірантури, повинні подати до Інституту не пізніше як 1-го січня 1931 року такі відомості:
 - 1) Зміну про бажані аспірантуру, зазначивши до якої секції;
 - 2) Дані навчальних аспірантур;
 - 3) Дізнання;
 - 4) Доповідь про навчання в ВНЗ;
 - 5) Рекомендацію від Уряду ВНЗ та професору, який викладає в ВНЗ предмет, до якого аспірант бажає вступити;
 - 6) Програму і відомості про виконання наукових робіт.
3. Аспіранти повинні мати науковий ступінь, який відповідає предмету, до якого аспірант бажає вступити.
4. Особи, що не мають своєї освіти, але прагнуть до наукової роботи, можуть вступити до аспірантури, якщо вони мають достатню кількість праці та публікацій, які свідчать про їхню наукову діяльність.
5. Особи, що не мають своєї освіти, але прагнуть до наукової роботи, можуть вступити до аспірантури, якщо вони мають достатню кількість праці та публікацій, які свідчать про їхню наукову діяльність.
6. Особи, що не мають своєї освіти, але прагнуть до наукової роботи, можуть вступити до аспірантури, якщо вони мають достатню кількість праці та публікацій, які свідчать про їхню наукову діяльність.

Кандидати до аспірантури повинні подати до колекції копію своєї роботи на тему, визначену від Інституту.
4. Колекціями провадитимуть від 1/1 До 15/1 1931 р.

Київський Місячник № 0470.

**ІСТОРІЯ
УКРАЇНСЬКОГО
НАУКОВОГО
ІНСТИТУТУ
КНИГОЗНАВСТВА**

Історія УНІК

Доля Українського наукового інституту книгознавства подібна до долі багатьох наукових і культурних установ України, що діяли в 20–30-х рр. ХХ ст. Створений у 1922 р. на хвилі бурхливого розквіту вітчизняної культури, книжкової справи і книгознавства, УНІК був звинувачений в 1931 р. у націоналізмі та відриві від практики соціалістичного будівництва, перепрофільований у науково-дослідний інститут книгознавства та видавничої справи, з ухилом у практичну роботу і з заміною майже всіх фахівців, а в 1936 фактично припинив своє існування. Отже, історію установи можна чітко поділити на два періоди, а точніше навіть на три, виділивши ще рік руйнації. В окремих розділах викладено історію та здобутки УНІК 1920-х років, описано розгром УНІК і книгознавства загалом 1931 року, діяльність Інституту в першій половині 1930-х років, до ліквідації («реорганізації») установи в 1936 році.

ПЕРІОД I: 1920-ті РОКИ (1922–1930)

Історія створення та розвитку УНІК

Своєю попередницею УНІК вважав Головну книжну палату в Києві, точніше – її Бібліографічний інститут. Так, у пояснювальній записці до кошторису УНІК на 1924–1925 акад. р. відзначається: «Початок праці УНІК ведеться з березня 1919 року, коли було Наркомосвітою закладено в Києві Головну книжну палату (ГКП). Тоді при ГКП існував Український бібліографічний інститут з завданнями ширшими, ніж суто бібліографічні. В зв'язку з перенесенням центру до Харкова, там була закладена Українська книжкова палата, яка і взяла на себе адміністративно-бібліографічні функції. Вся наукова робота і здобутки її за попередні роки, що велися з 1919 р. в Головній книжній палаті, було ухвалою Головпрофосвіти від вересня 1922 року передані Українському науковому інституту книгознавства, для того тоді ж закладеному»¹. І пізніше в багатьох документах, зокрема в «Анкеті для генерального обліку бібліографічної роботи на Україні й про Україну» в 1929 р. УНІК зазначив, що термін його заснування – 1919 рік².

Збереглася також доповідна записка першого директора УНІК, колишнього директора Головної книжної палати Ю.О. Меженка від листопада 1922 р., де він так роз'яснював мотиви створення УНІК у Києві: «При реорганізуванні Книжної палати бібліографічний інститут було ліквідовано, але щоб не загинула та величезна робота, що була

¹ Архів УНІК: Інститут рукопису (ІР) НБУВ, ф. 47, од. зб. 34, арк. 6.

² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 18.

пророблена бібліографічним інститутом протягом 3¹/₂ років, і щоб не переривати наукової діяльності цієї єдиної на Україні учено-бібліографічної установи, бібліографічний інститут було перетворено в Інститут книгознавства»³, функції якого склалися з: 1) наукового студіювання української друкарської продукції до 1917 р.; 2) статистичних досліджень і наукових студій над друкарською продукцією України з 1917 р.; 3) вивчення українського друку поза територією України.

Є документ, який дозволяє більш точно визначити дату створення УНІК. 18 серпня 1922 р. Головпрофос Наркомосвіти УСРР затвердив положення про Бібліографічне бюро при Науковому Комітеті Наркомосу (Наркомосвіти), згідно з яким науково-бібліологічна робота доручалась Українському науковому інституту книгознавства⁴. Назва Інституту складалася не одразу: установа спочатку називалася Інститут українського книгознавства, скорочено ІУК, Науковий інститут українського книгознавства (НІУК), і лише в 1923 р. остаточно утвердилася офіційна назва: Український науковий інститут книгознавства (УНІК)⁵.

Очолив інститут (в 30-річному віці!) Юрій Олексійович Меженко. За плечима він вже мав досвід директорства в Головній книжній палаті (йому тоді не було ще й 27-ми), у Всенародній бібліотеці України, Київському крайовому відділі при Всеукрвидаві. Переконані, що 1920-ті роки були найпліднішим періодом у науковій діяльності Меженка, у його книгознавчих і бібліографознавчих дослідженнях.

Сам Юрій Олексійович у передмові виданої в 1923 р. книжки колишнього директора бібліографічного інституту при ГКП Ю. Ковалевського «Правила карткографії» зазначав: «Головна книжна палата за недовгий час свого існування (6 місяців, після чого була зруйнована Денікінською окупацією) встигла випустити 3 своїх роботи, що були лише спробою організувати українські книгознавчі сили та дати наукові підстави для книгознавства, котрого так бракувало українській науці. Слідуючі 1920–1922 рр. для наукової роботи над книжкою були матеріально настільки скрутні, що спадкоємці Головної книжної палати (відділ «Книга» при Київ. губ. н. о., Краєва книжна палата, Київська книжна палата, Управління уповноваженого Центр. книжкової палати) не могли приступити до видавничої наукової діяльності»⁶. Щоб трошки уявити тогочасні фінансові проблеми, наве-

³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 1, арк. 2.

⁴ Положение о Библиографическом бюро при Научном комитете Наркомпроса УССР (18 августа 1922 г.) // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов. 1917–1941 / сост. Л. И. Гольденберг и др. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 74. – № 8.

⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 5, арк. 1.

⁶ Меженко Ю. Передмова // Ковалевський Ю. Правила карткографії. – К. : Т-во «Село–Книга», 1923. – С. 5.

демо кілька цифр: борги УНІК за перше півріччя його існування лише «по домоуправлінню» склали 42 млн карб. Кошторис на два останні місяці 1922 р. по зарплаті був 1 823 200 000, для опалення приміщення треба було 180 млн (120 пудів дров), на канцелярські витрати 50 млн, поштові витрати, пересилка та одержання книжок 150 млн⁷ і т. п.

Зрозуміло, не всі книжки та інша друкована продукція українських видавництв, зібрані ГКП, збереглися в тяжких умовах громадянської війни. Комісія з визначення збитків, завданих іноземною інтервенцією, констатувала 1 жовтня 1924 р.: перед окупацією України Денікінською армією в Головній книжній палаті були знищені деякі друковані матеріали 1917–1919 рр., визначити вартість яких не можливо⁸.

Як свідчить архів УНІК, увесь книжковий фонд Головної книжної палати та її приміщення в будинку колишньої Першої гімназії по бульвару Т. Шевченка, 14 (одна кімната з бібліотекою «Україніка» на другому поверсі та дві кімнати фонду на 4-му поверсі) було передано УНІК⁹. Але й ці три кімнати колишньої Головної книжної палати (холодні, як стверджував Л. Биковський¹⁰, де не було ні грубок, ні скла у вікнах, де восени та взимку неможливо було працювати) не могли задовольнити потреби УНІК. Цей будинок на той час займала Українська академія наук. Через рік після створення УНІК одержав листа від Управи УАН такого змісту: «З огляду на те, що Академія тепер відчуває велику потребу в помешканнях для всіх своїх численних установ, Управа прохає Інститут звільнити те приміщення, яке він тимчасово опосів в Будинку Академії № 14 по б. Шевченка. Голова Управи академік Сергій Єфремов»¹¹.

До середини серпня 1924 р. Інститут перебрався в нове приміщення, вже з восьми кімнат, по вул. Пушкінській, 8, помешкання 8. Розподіл цих кімнат дає уявлення про структуру інституту: директор, канцелярія, відділ преси, плакатно-прокламаційний відділ, відділ «Україніка», відділ книги, кімната кур'єра (вона ж прибиральниця) і квартира директора, де він проживав із дружиною Вірою Миколаївною Каліхевич. І директор, і прибиральниця-покоївка оплачували житло самостійно згідно з «Інструкцією НКОсу та відповідними розпорядженнями місцевої влади»¹². Якійсь час, 2–3 роки, приміщення в житловому будинку на Пушкінській влаштовувало колектив УНІК, але зі зростанням книжкових і газетних збірок, з розширенням кола діяльності – проведенням масо-

⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 1, арк. 3.

⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 20, арк. 4.

⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 1, арк. 1.

¹⁰ Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства: Інформація. – Подєбради, 1925. – С. 29.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 7, арк. 49.

¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 18, арк. 3–9.

вих заходів, виставок, засідань комісій – практично шість невеликих службових кімнат не могли задовольнити наукову установу, не було достатнього місця для шаф з книжками. УНІК постійно добивався більшого приміщення, проте марно. Відомо, що в 30-х роках УНІК знаходився в приміщенні Всенародної бібліотеки України (зараз – корпус Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського по вул. Володимирській, 62); в останній рік перед скасуванням установи – знов, як і на початку, на бульварі Т. Шевченка, 14.

Ми звикли уявляти науковий інститут як велику, солідну установу, а в УНІК працювало в різні роки від шести до десяти осіб. Наукові співробітники УНІК – старші і молодші бібліографи – за своїми обов'язками поділялись так: учений секретар, він же зав. книжковим відділом; старший бібліограф, він же зав. плакатно-прокламаційним відділом; старший бібліограф, він же зав. відділом преси; старший бібліограф, він же зав. відділом «Україніка» і закордонного листування; молодший бібліограф, відповідальний за контроль над друкарнями і помічник зав. книжкового відділу (або «відділу книги»); молодший бібліограф – секретар і випускаючий «Бібліологічних вістей», він же бібліотекар книгознавчої бібліотеки; молодший бібліотекар, він же бухгалтер орендованої бібліотеки. Таким чином, у перші роки існування УНІК структура його складалася з чотирьох відділів (книжковий, україніки, преси, прокламаційно-афішний), двох бібліотек, редакції журналу, канцелярії.

Першими науковими співробітниками УНІК стали колеги і однодумці Ю.О. Меженка по роботі у Всенародній бібліотеці та Головні книжній палаті, бібліографи Тамара Григорівна Волобуєва, Віра Володимирівна Шпілевич, Ніна Борисівна Заглада, Євсій Прокопович Ізюмов, Андрій Микитович Балака, трохи пізніше замість нього Івга Петрівна Любченко, з 1923 р. – Ярослав Іванович Стешенко, Микола Миколайович Іванченко¹³. Штат перед прийняттям нового положення 1926 р.: директор Ю. Меженко, вчений секретар М. Іванченко (на посаді з 1925 р.), старші бібліографи Т. Волобуєва, Н. Заглада, В. Шпілевич, молодші бібліографи І. Любченко, Я. Стешенко, О. Хоровець (з 1925), технічний персонал: зав. канцелярією, бухгалтер, експедитор, друкарка, кур'єр. На кінець 1927/28 акад. року УНІК мав 10 штатних співробітників: директор, учений секретар, три керівники секцій, два наукові співробітники, три адміністративно-технічних працівники та чотири аспіранти.

Адміністративно УНІК було відмежовано від створеної влітку 1922 р. у Харкові Книжкової палати і підпорядковано Науковому комітету Головопрофосвіти при Наркоматі освіти УСРР. Водночас у наукових питаннях УНІК був пов'язаний з УАН «на загальних для всіх науково-дослідчих ін-

¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 16; од. зб. 34, арк. 8; од. зб. 37.

ститутів УСРР умовах»¹⁴. На 1 листопада 1922 р., як зазначав Ю. Меженко¹⁵, Науковим комітетом не було виділено УНІК жодної копійки, і немає жодного документа, який би підтверджував підлеглисть йому Інституту. Незважаючи на такі умови, співробітниками УНІК за три місяці (з 1.08 по 1.11.1922 р.) було виконано наступне: виготовлено 24 статистичні таблиці друкарської продукції на території України за роки 1917–1919, по 15-ти параметрам на кожен рік (за браком канцелярського приладдя ця робота була припинена, а планувалося 45 таблиць, діаграм та картограм). Меженко слушно наголошував: *«кожна студія, що коли-небудь буде досліджувати розвиток і тяг революції на Україні, не може обминути того, що було зроблено Інститутом книгознавства в справі знаходження точних і правдивих цифр і в справі наукової систематизації цих цифр, вибраних з картотеки більш 15 000 карток»* (там само).

Гурток бібліографів і вчених, що тоді об'єдналися в Бібліологічне товариство при Інституті, збирався на засідання, на яких виголошувалися доповіді з книгознавства, що були наслідком наукових досліджень. Основу їх становили матеріали, зібрані Інститутом не лише за три місяці його існування, але й за часи роботи ГКП, Краєвої книжної палати тощо. У такий спосіб, як заявляв у тій же доповідній записці Ю.О. Меженко, підготовлено до друку три вагомі наукові праці: 1) Ігнатієнко В. Історія української преси, 20 друк. арк.; 2) Акад. Тутковський П. Матеріали до бібліографії українського мапознавства (картографії), 5 друк. арк., понад 2000 назв; 3) Стешенко Я. Бібліографія українського книгознавства, 7 друк. арк., понад 2500 назв, ґрунтовна наукова стаття з історії українського друку. Крім цих трьох *«завершених індивідуальних праць»*, зазначав Ю. Меженко (як показало майбутнє, інформація була дещо перебільшена – ці праці не були ще остаточно готові), було ще кілька незавершених колективних праць: Бібліографія 1920–1921 рр.; Показчик літератури з народної освіти та педагогіки за 1917–1922 рр.; Показчик сільськогосподарської літератури. У вересні 1922 р. з ініціативи УНІК було створено Комітет з улаштування Всеукраїнської виставки друку, яку планувалося провести до Жовтневих свят, але брак коштів загальмував цю працю, проте було зібрано до 10 тисяч книжок, семи тисяч журналів, шести тисяч прокламацій, 700 одиниць плакатно-ілюстративного матеріалу. Крім того, УНІК за цей період надав користувачам 137 довідок, матеріалами Інституту користувалось 43 особи. Наголошуючи на потребності такої установи, УНІК звертався до Наукового комітету по допомогу, інакше він *«примушений буде ліквідуватися»*¹⁶.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 59, арк. 2.

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 1, арк. 2.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 1, арк. 3.

На жаль, Науковий комітет і далі не мав змоги достатньо фінансувати підлеглі установи, тому багато планів УНІК залишилися нереалізованими. Значні кошти витрачалися на оплату опалення приміщення, канцелярські витрати, пересилання та одержання книжок, листування, платню домоуправлінню. Тому на наукову роботу, виплату гонорарів, розширення штату або підвищення заробітної платні співробітникам коштів майже не лишалося.

Статутні «Положення»

Які ж завдання ставив перед собою Інститут? Відповідь на це питання певною мірою дає бланк УНІК українською та французькою мовами, яким користувалися в перші роки існування установи. На ньому коротко, телеграфним стилем, зазначено¹⁷:

«Завдання: Дослідження та студіювання книгознавства взагалі та, зокрема й головним чином, українського книгознавства. Організація бібліологічного наукового центру на Україні. Розробка та пропаганда науково-методичної бібліологічної роботи. Об'єднання та допомога роботі українських бібліологів. Засоби: Постійний зв'язок з Міжнародними, закордонними та українськими науково-книжковими закладами і бібліотеками. Картотека українського друку. Енциклопедія документів. Бібліотека українського друку. Бібліотека книгознавства. Музей книги. Курси книгознавства. Бібліологічне видавництво. Часопис «Бібліологічні вісті».

Що вдалося зробити цій невеликій групці ентузіастів, що називалася гордо Українським науковим інститутом книгознавства, описано далі. Водночас, для повноти картини, мусимо навести фразу зі звіту УНІК за 1925–1926 рік: *«Нормальній праці Інституту перешкоджало: 1) невеликий науковий штат Інституту, що до того ж складався виключно з бібліографів, тому для науково-дослідчої роботи (крім бібліографічної) доводилось широко використовувати працю позаштатних (без платні) членів різних комісій Інституту; 2) брак коштів на належне поповнення книгознавчої бібліотеки та друкування готових вже праць членів Інституту; 3) деякі нез'ясовані і ненормальні взаємовідносини з іншими центральними бібліологічними установами»*¹⁸.

За час свого існування УНІК тричі змінював і приймав статутне «Положення», в якому визначалися основні напрями діяльності інституту: в 1923, 1926 і 1931 рр. Оскільки Ю. Меженко переслідував мету створення, перш за все, бібліографічного інституту, від самого заснування установи

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2250.

¹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 60, арк. 3 зв.

розпочалися дискусії щодо поділу функцій та повноважень між УНІК, Книжковою палатою та ВБУ. Ю. Меженко намагався закріпити за інститутом розробку наукових бібліографічних завдань, головним з яких було для нього створення бібліографічної україніки, а також наукових бібліографій з різних галузей знання, лишаючи Українській книжковій палаті (УКП) поточну реєстрацію друку України.

Отже, за першим «Положенням» від 1923 р. Український науковий інститут книгознавства мав займатися розробкою питань книгознавства і всіх суміжних з ним дисциплін, складанням наукової бібліографії з різних галузей знання, створенням архіву українського друку, в якому збиралися б усі друковані матеріали про Україну для їх вивчення¹⁹. Безпосереднім і найближчим завданням інститут вважав дослідження українського (територіально і за мовою) друку, як в минулому, так і в «революційному сучасному». «Положення» передбачало існування Вищої бібліографічної ради, що мала складатися з почесних членів інституту. Функції Ради полягали в об'єднанні книгознавчих сил України (там само, арк. 2).

Безумовно, основним для наукового закладу є наукова робота, що буде проаналізована в наступному розділі. Крім наукових розробок, УНІК докладав значних зусиль до підготовки кадрів книгознавців, до популяризації книгознавчих питань шляхом проведення виставок, лекцій, тематичних вечорів, до збирання та надання для користування спеціалістам фондів книгознавчої бібліотеки та архіву українського друку, до налагодження зв'язків з профільними установами та фахівцями галузі, а також до участі у з'їздах, нарадах і конференціях, що й буде нижче розглянуто.

Основні напрями діяльності

Участь у конференціях та нарадах

Окремо треба відзначити участь Інституту книгознавства, як однієї з провідних книгознавчих установ не тільки України, а й усього Радянського Союзу, в міжнародних з'їздах та конференціях, про що вже трохи сказано вище. Меженко констатував у 1928 р.: «Протягом 3-х останніх років УНІК одержав запрошення взяти участь на 6 різних міжнародних конгресах, що збиралися в Парижі, Брюсселі, Празі, Вашингтоні, Берліні»²⁰. Не зважаючи на те, що на жоден із таких форумів співробітники не змогли поїхати зі зрозумілих причин, УНІК добре знали спеціалісти

¹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 5, арк. 1.

²⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од.зб. 2239, арк. 3.

книжкової справи європейських країн та США, про що свідчить численне листування з профільними установами, яке зберігається в архіві²¹. Діяльність УНІК за цей час здобула позитивну оцінку фахівців далеко за межами України. Чехи навіть назвали УНІК гордістю слов'янства. Інститут був членом декількох міжнародних товариств, у т. ч. The Library Association (Лондон), Гутенбергського товариства (Майнц), Deutsche Vereins für Buchwesen und Schriftum²².

УНІК брав активну участь в обговоренні назрілих проблем на Першій Всеукраїнській нараді працівників книги у листопаді 1923 р. Із 14 доповідей три зробив Ю.О. Меженко як керівник УНІК: про видання бібліологічної літератури; про утворення бібліологічного товариства; про «індексування та карткографування» (систематизацію та каталогізацію)²³. Резолюції наради, особливо «Про утворення бібліологічного товариства», «Про видання бібліологічної літератури», «Підготовка робітників книги на Україні», «Об'єднання науково-бібліологічної роботи на Україні» та інші мали позитивне значення для подальшого розвитку книгознавчої діяльності в республіці. Було визнано, серед іншого, в резолюції по доповідях Ю. Меженка: 1) «З огляду на велику потребу в розробленні дисципліни книгознавства визнано конче потрібним використати всіх дослідників бібліології, давши їм можливість друкувати свої розвідки. Для цього треба, щоб Н. К. [Наркомосвіти] запропонував Державному видавництву <...> гарантувати 10 аркушів місячно, із яких 4 аркуші віддаються під «Бібліологічні вісті», а 6 аркушів під «Бібліологічні збірники». Редакцію часопису залишити за УНІК»; 2) «Визнати за потрібне своєчасне утворення Бібліологічного товариства, яке мало б об'єднати й координувати всю бібліологічну роботу на Україні, взяти на себе керування бібліологічним видавництвом і бути фактичним провідником бібліологічних ідей на Україні. Доручити Раді Української книжкової палати скласти статут Т-ва, здобути від Наркомосвіти його ухвалу й після того приступити до його реалізації. Статут має передбачати, що центр Т-ва перебуватиме в Харкові, з тим, що в Києві знаходиться філія. В інших містах України можливі й бажані осередки». 3) Для проведення «індексування та карткографування» творів друку «мусить бути вироблена УНІКом інструкція для технічних виконавців цієї постанови. З огляду на важливість справи визнано бажаним, аби з 1-го січня 1924 року індексування та карткографування стало реальним фактом»²⁴.

²¹ ІР НБУВ, ф. 47, од.зб. 10, 24, 46, 90, 91, 160, 190–193, 229, 230, 255.

²² ІР НБУВ, ф. 47, од.зб. 250, арк. 45, 46, 48.

²³ Перша Всеукраїнська нарада робітників книги // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стоп. 51–60.

²⁴ Перша Всеукраїнська нарада робітників книги // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стоп. 53–54.

Систематизація поточних видань УСРР і випуск бібліографічних карток

27 грудня 1922 р. була опублікована постанова Центрального управління по справах друку про зазначення «шифру по десятковій системі класифікації на творах друку»²⁵, де всім видавництвам, з метою полегшення одноманітної класифікації творів друку у бібліотеках України було запропоновано проставляти відповідні індекси на внутрішньому боці обкладинки або титульної сторінки. З осені 1923 р. на УНІК було покладено обов'язок централізованого індексування всіх друків, що виходили в Україні (мається на увазі систематичний індекс по десятковій класифікації). В архіві Інституту збереглося листування з цього приводу²⁶, в тому числі постанова Державного тресту установ поліграфічного профілю «Київ-друк» від 07.09.1923 р. № 694 – «Всі твори після 21.08.1923 надсилаються друкарнею до УНІКу для індексації»²⁷. Упродовж лише одного року УНІК проіндексував на замовлення видавництв понад 2500 видань²⁸, за що за дозволом Президії наукового комітету Укрголовпросвіти стягувалось по 25 коп. за індекс²⁹. При хронічній нестачі фінансування ці гроші були дуже потрібні Інституту на поточні справи. Діяльність цю УНІК припинив з 28 лютого 1925 р., коли друкарні були вже добре обізнані з інструкцією і цілком могли виконувати індексування самі³⁰.

З 1 жовтня 1924 р. і до початку 1925 р. УНІК випускав бібліографічні картки міжнародного формату, складені за правилами Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі. Картки складали мовою книжки на твори друку УСРР (за винятком урядової літератури), видані в 1924 р. У листівці, випущеній друкарським способом, роз'яснюється мета видання карток: «позбавити силу бібліотекарів та окремих осіб одноманітної роботи складання карток на одну і ту ж книжку і зробити картку з зовнішнього боку найбільш зручною до вжитку»³¹. Картки розсилалися бажаним за ціною півтори копійки за картку. В зв'язку з початком випуску Українською книжковою палатою «Літопису українського друку» УНІК припинив видання карток. Усього, як пізніше стверджував С.І. Маслов, картки в кількості 41 штука тиражем по 500 примірників кожна були видані Інститутом в листопаді 1924 р.³²

²⁵ *Постановление* Центрального управления по делам печати об указании шифра по десятичной системе классификации на произведениях печати // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 27 грудня.

²⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 4, 25, 34, 43.

²⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 4, арк. 3.

²⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 34, арк. 6.

²⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 8, арк. 3.

³⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 43, арк. 8.

³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 21, арк. 26; од. зб. 22, арк. 154.

³² ІР НБУВ, ф. 33, № 2386.

[. . .]

215 : 398.33] (023)

1024.— Як виникли церковні свята.

[Київ]¹. Червоний Шлях. [З друкарні В-ва „Червоний Шлях“ (ВУАН)]¹.
(22.5 × 15). 8 стор. [Ц. 5. коп.]¹. 15.000 прим.

Бібліотека малописьменного. Серія антерелігійна.

Рекомендовано Всеукраїнською Надзвичайною Комісією Ліквідації Неписьменности при Головосвіті У. С. Р. Р.

У. Н. І. К.

Зразок картки з шифром десятикової класифікації

УНІК безпосередньо стосувалась і резолюція Першої Всеукраїнської наради працівників книги по доповіді М. Годкевича «Об'єднання бібліологічної роботи на Україні». А саме, за УНІК закріплювалися такі завдання: «1. Вивчення загальних проблем бібліології та її окремих галузей: книговидавництва, розповсюдження книг в формі бібліотечної та торгової, методів бібліографічного писання та класифікації, і, нарешті, соціально та індивідуально-психологічний бік вживання книги... В своїй теоретичній праці УНІК повинен спиратися на постійну підтримку всіх установ, що сполучені з практичною роботою в царині виробництва та розповсюдження книг. Обслід видавництв, книжкових склепів, бібліотек, вивчення всього шляху книги від виробника до споживача, експериментальне вивчення всіх проблем, що стоять перед нею — такий повинен бути характер праці Інституту. Видання періодичних та неперіодичних праць по всім питанням бібліології, організація курсів по книжній справі, об'єднання та напрямок праці кафедр книгознавства, таке повинно бути практичне проведення дослідчої праці Інституту. Інституту книгознавства повинна також підлягати бібліографія «Україніка» (група завдань). В своїй праці в цій галузі УНІК повинен використати не тільки свої книжкові матеріали, але й матеріали Центральних державних книгосховищ, в першу чергу Всенародної бібліотеки України та всіх інших бібліотек»³³. Свідомо подаю таку велику цитату, щоб, по-перше, відчутти присмак мо-

³³ Перша Всеукраїнська нарада робітників книги // Бібліологічні вісті. — 1923 — № 4. — Стовп. 59.

ви того часу, а по-друге, продемонструвати стан вітчизняної книгознавчої думки того періоду. В цілому, Всеукраїнська нарада працівників книги закріпила, здавалося б, чітке розмежування функцій між різними книгознавчими установами, яке склалося на практиці.

Надалі організаційні основи цієї справи в республіці були змінені й доповнені в зв'язку з активізацією бібліографічної діяльності бібліотек. На Першій конференції наукових бібліотек в грудні 1925 р. доповідачі закликали зробити саме наукові бібліотеки центрами бібліографічної справи в країні. Проти цього заперечував Ю.О. Меженко, який обстоював у виступі на конференції та в пресі необхідність централізації бібліографічної роботи в спеціальних закладах, якими на той час були Український науковий інститут книгознавства та Книжкова палата УСРР. Проте в рішеннях конференції, а також Першого Всеукраїнського бібліотечного з'їзду, який відбувся в червні 1926 р., цілком слушно було зафіксовано положення про необхідність ведення великими бібліотеками бібліографічної роботи у різноманітних формах³⁴.

Значна увага в резолюціях конференції наукових бібліотек приділялася питанням координації бібліографічної роботи в республіці. З цієї метою в червні 1926 р. на засіданні Президії Укрнауки Наркомосу УСРР було вирішено питання про створення Бібліографічної комісії при Всеукраїнській академії наук. Її завдання були сформульовані в Положенні про комісію, яке Президія Укрнауки затвердила 20 листопада 1926 р.³⁵: а) спрямувати бібліографічну роботу всіх наукових установ УСРР на обслуговування науково-дослідної діяльності з метою використання для державного будівництва УСРР; б) координувати бібліографічну роботу всіх наукових установ УСРР, встановлюючи методологічну єдність та єдиний план бібліографічної роботи УСРР; в) створити внаслідок колективної роботи всіх наукових та спеціально-бібліографічних установ УСРР вичерпний всеукраїнський бібліографічний репертуар як бібліографічну основу для вивчення розвитку й сучасного стану української культури.

До складу Бібліографічної комісії ВУАН увійшли представники від найбільших бібліографічних центрів республіки, в тому числі від Українського наукового інституту книгознавства його директор Ю.О. Меженко, обраний членом Президії Бібліографічної комісії³⁶. Очолював комісію академік ВУАН М.В. Птуха, заступником голови був обраний директор ВБУ С.П. Постернак, секретарем – М.І. Сагарда. 11–14 квітня 1927 р. відбувся

³⁴ Резолюции Первого Всеукраинского съезда библиотечных работников: [Библиографическая работа государственных библиотек] // Книга и книжное дело Украинской ССР: сб. документов и материалов. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 155–157.

³⁵ Бібліотечний збірник. – 1927. – № 3. – С. 36–37.

³⁶ Юрій Олексійович Меженко (1892–1969): матеріали до біографії / укл. Т.А. Ігнатова, Н.В. Козакова, Н.В. Стрішенець. – К., 1994. – С. 40.

перший пленум Бібліографічної комісії³⁷, на якому, серед інших, виступили співробітники УНІК Ю.О. Меженко та Д.А. Балака. На пленумі були обговорені найважливіші проблеми подальшого розвитку бібліографічної справи в республіці. Комісією була затверджена анкета для обліку бібліографічної роботи, за допомогою якої мали з'ясувати питання щодо фактичного стану справ у цій галузі.

Розмежування функцій між УНІК, Всенародною бібліотекою і Українською книжковою палатою

Невирішені питання книжкової практики вимагали теоретичного осмислення, а розгортання книжкової справи як складової частини культурного будівництва зумовлювало диференціацію книгознавчого знання. Поступово, але дуже болюче йшов процес розмежування функцій найбільших книгознавчих установ республіки: Всенародна бібліотека – бібліотекознавство; УНІК – теорія книгознавства, історія та мистецтво книги, керівництво читанням, проблеми видавничої справи, а також теоретичні проблеми бібліографознавства; Українська книжкова палата – поточна бібліографія, статистика друку, архів українського друку.

Як справедливо відмічав директор Української книжкової палати М. Годкевич³⁸, розпливчатість, недостатність завдань Інституту у формуванні першого «Положення», очевидний паралелізм його функцій з функціями Книжкової палати, відсутність розмежування дослідницької роботи з оперативно-бібліографічною викликали заперечення з боку інших профільних установ і досить тривале обговорення цієї проблеми.

Насамперед це стосується суперечки про обов'язковий примірник. У 1922–1923 рр. правом одержувати обов'язковий примірник володіла Книжкова палата. УНІК вважав, що для наукової роботи йому потрібно також мати всі зразки видавничої продукції республіки. Це питання було вирішено, за пропозицією УНІК, Центральним управлінням по справах друку в березні 1923 р.: передати Інституту технічні функції по одержанню та пересилці до Української книжкової палати обов'язкових примірників київських видавництв³⁹. Дещо пізніше, в липні 1923 р., за розпорядженням Київського губвідділу по справах друку, на адресу УНІК, окрім обов'язкових примірників для Книжкової палати, доставлявся ще один примірник всіх видань для Київського історико-революційного архіву⁴⁰.

³⁷ М. Ів. Перший пленум Бібліографічної комісії // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 108–109.

³⁸ Годкевич М. Организация библиографической работы на Украине // Библиография в СССР и книжные палаты : сб. статей. – Х., 1928. – С. 100.

³⁹ ІР НБУВ, фонд 47, од. зб. 9, арк. 1–3.

⁴⁰ Там само, арк. 19.

Є підстави вважати, що принаймні один примірник УНІК лишав у себе (йдеться про спроби Палати позбавити «Інститут того обов'язкового примірника, котрий він до цього часу мав»⁴¹). Потрібно також зауважити, що з самого початку свого існування УНІК збирав різними шляхами видання перших революційних років, багато з яких вже на середину 1920-х рр. стали раритетами. Крім того, Інститут мав дозвіл на одержання з-за кордону видань безмитно. Таким чином, збірка УНІК на 1924 р. становила унікальну за повнотою колекцію українського друку.

Заради спільної справи Українська книжкова палата і науковий інститут книгознавства уклали договір, згідно з яким УКП брала на себе справу збирання видань, необхідних УНІК для поповнення його колекцій, а УНІК робив відповідно те саме для УКП. Списки видань, яких бракує в названих установах, мали складатися на кожен рік в алфавітному порядку, окремо для книжок, брошур, нот, журналів⁴². Одночасно директор Книжкової палати М.А. Годкевич та директор Інституту книгознавства Ю.О. Меженко уклали ще один договір, згідно з яким УКП визначено єдиним представником УНІК з розповсюдження його періодичного органу «Бібліологічні вісті» та інших видань у Харкові, а УНІК — єдиним представником з розповсюдження видань Книжкової палати в Києві⁴³.

В архіві Інституту збережено окремі листи з листування між двома установами⁴⁴. Звідти довідуємося, що в січні 1925 р. через непорозуміння листування було перервано УНІК «з огляду на тон»⁴⁵. Подальші стосунки УНІК та УКП характеризуються взаємними нападками та суперечками, причому на тому етапі більш невитриманим був УНІК. Одним з приводів до цього могло стати звернення УНІК до Укрголовнауки 3 лютого 1925⁴⁶: «3 поширенням видавничої діяльності, а також в зв'язку з потребою в показниках по різних галузях літератури та науки, все більше і більше окремих бібліографів та інституцій почали цікавиться складанням бібліографічних показників. На це між іншим звернули увагу на I-му бібліографічному з'їзді РСФРР в Москві в грудні минулого року, де висловлювалися думки про бажаність провадити деякий контроль над друкуванням бібліографічних робіт, бо завдяки хаотичності та безконтрольності можливо, що видання гірших, макулатурного іноді характеру бібліографій, стане на перешкоді до видання значно кращих з боку повноти та методів складання ідентичних бібліографічних показників. Аби уникнути такого явища і позбавити і видавництва, і споживача книги малоприсадної літератури, Інститутутові зда-

⁴¹ Бібліологічні вісті. — 1925. — С. 142.

⁴² ІР НБУВ, фонд 47, од. зб. 45, арк. 24.

⁴³ Там само, арк. 25.

⁴⁴ Там само, арк. 17, 30.

⁴⁵ Там само, арк. 10.

⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 41, арк. 1.

валось би доцільним встановити обов'язковий попередній огляд бібліографічних покажчиків Інститутом книгознавства як центральною науково-книжковою установою з тим, щоб дозвіл на друкування бібліографічних покажчиків давався Управлінням по справах друку не інакше, як після ухвали його Інститутом». В разі згоди УНІК просив видати відповідний наказ.

Відповідь надійшла 23.03.1925: «Згідно розпорядження заст. Голови Укрголовнауки тов. Яворського надсилається проект «Про заходи до впорядкування в галузі бібліографічної роботи на Україні» з проханням дати висновки на цей проект для остаточного розмежування праці обох установ: УНІК та Книжкової палати»⁴⁷. Далі йде сам вище названий документ, стовідсотково підготовлений УКП⁴⁸, який заслуговує на те, щоб навести його майже повністю:

«Основним правилом наукової організації праці і адміністрування є докладне розмежування функцій державних установ, що провадять працю в одній галузі. В галузі бібліографічної роботи на Україні цей принцип на жаль не має прикладу. Які б не були наші твердження у обрахунково-фінансових та структурно-штатних органах про відсутність паралелізму в роботах Української книжкової палати і УНІКа – треба визнати, що такий паралелізм очевидний. В інтересах неприпущення безкорисної витрати коштів, а також сил... необхідно вжити заходів до найбільш точного визначення завдань і організаційних форм обох установ. Українська книжкова палата є частиною центрального державного апарату та має низку спеціальних адміністративно-технічних завдань. УНІК повинен бути суто науковою організацією, і має низку завдань в галузі науково-дослідної роботи. Основні функції цих двох установ такі: А) Українська книжкова палата: а) вичерпуюча реєстрація видань УРСР (картотека друку УРСР, архів друку УРСР); б) стат. учот друку УРСР (Центральне бюро статистики друку); в) інформація про друк УРСР (Літопис укр. друку, виставки друку); г) постачання комплектами обов'язкових примірників (зразків видань УРСР) головних державних книгосховищ України і Союзу; д) здійснення планового обміну виданнями між УРСР і поза союзними державами (в першу чергу офіційними); Б) Український науковий інститут книгознавства: а) розробка загальних проблем та методології бібліологічних дисциплін; б) вивчення питань книжкової справи взагалі і як одного з елементів української культури зокрема з боку: а) історично-соціологічного (історія друку; друк як знаряддя класової боротьби; друк і держава (цензура); умови літературної творчості; розповсюдження витворів друку в бібліотечній і торговій формі і т. ін.; б) технічного і естетичного (книга як продукт поліграфічної техніки та графічного мистецтва); в) психологічного (книга та читач, бібліопсихологія, методи ро-

⁴⁷ Там само, арк. 2.

⁴⁸ Там само, арк. 3–4.

боти з книгою, уочот інтересів читачів)... УНІК має бути в науковому зв'язку з УАН. Характер роботи установ повинен визначати їх внутрішню структуру. Так, для Книжкової палати цілком відповідний погін на три підрозділи (бібліографічний, статистичний, експедиційний) по трьох основних галузях її роботи. Штат української книжкової палати повинен складатися з адміністративного та технічного персоналу. УНІК же повинен мати в своєму складі не відгали, чомусь зв'язані з технічною формою вивчаємих творів (книжковий, преси, аркушівок), а секції, що відповідали би головним напрямкам його роботи (напр., секція історії друку, секція бібліопсихологічна, секція графіки та поліграфічної техніки). Підсобними організаціями УНІКу можуть бути: секція книгознавства з бібліотекою і справочно-консультативним бюро, секція бібліографії українознавства з бібліотекою і справочно-консультативним бюро, учбова частина, редакція «Бібліологічних вістей», музей книги, лабораторія психології читання і т. ін.». Проте наполягалось, щоби УНІК припинив реєстраційно-бібліографічну діяльність, яка бачилась рівнобіжною роботі УКП, та бібліотечну роботу, рівнобіжною роботі ВБУ.

У своїй відповіді Укрнауці від 24.03.1925 Інститут книгознавства категорично не погодився з твердженнями Книжкової палати. Зазначалося, що УНІК веде не реєстраційну бібліографічну роботу, а науково-бібліографічну, і припинити її не може, бо всяке вивчення книги потребує насамперед її наукового описання. Цитуємо: «...щоб одразу руба поставити питання про «рівнобіжність» роботи, подаємо список тих наукових праць, що зараз друкує Інститут і які є наслідком цілорічної інтенсивної роботи десятків наукових робітників Києва, що не є співробітниками УНІКа, а є організовані ним і виконували роботу по наших планах і завданнях:

Труди. Т. 1;

Труди. Т. 2: Українська книга XIX–XX вв. (Єфремов. Історія української книги XIX ст.; Ігнатієнко. Матеріали до історії української преси; А. Вияснівський. Книга на культурному фронті в освітленні Жовтневої революції; Гермайзе. Нелегальне видавництво РУП; Ернст. Графіка української книжки часу Великої революції 1917–1924; Меженко. Матеріали до історії української книжки часу Великої революції 1917–1924);

Труди. Т. 3. Наукова систематична бібліографія друку України за 1917 рік з покажчиками, за ред. Іванченка, 10 арк.

Труди. Т. 4. Та ж назва, за 1923 рік, 15 арк.

Бібліотека книгознавства: Меженко. Історія письмен; Що таке наука про книжку.

Для нас цілком незрозуміла дискусія про рівнобіжність, бо оскільки нам відомо, УКП ні одної з тем, виготовлених нами, не друкує, не виготовляє до друку і навіть не розробляє. ... припинення УНІКом тої чи іншої роботи, то все є справи, що лежать поза компетенцією Книжкової

палати, втручання в них є не тільки марною канцелярійною писаниною, бо й шкідливою річчю, бо викликає непотрібне загострення в стосунках»⁴⁹. Пропозицію УКП займатися УНІКу бібліопсихологією Меженко (слід думати, відповідь писав саме він) прокоментував так: «буржуазно абстрактна вигадка, невідомо, з яких причин уперто її Палата підтримує» (там само).

«Безґрунтовним прожектерством» назвав УНІК пропозицію Палати утворити дев'ять секцій при чотирьох науковцях. Не бачив УНІК у Всенародній бібліотеці України наукової установи: «мати у себе наукові книжки і давати їх для читання ще не значить бути осередком наукової думки». УНІК вбачав у пропозиціях палати замаскований намір позбавити його обов'язкового примірника. Гнів та обурення не дозволили адміністрації Інституту, насамперед – Ю.О. Меженкові, визнати слушними певні справедливі зауваження. Обвинувачення на адресу Книжкової палати в її бажанні позбавити УНІК можливості надалі збирати українські видання та розвивати його бібліографічну роботу з'являються також на сторінках «Бібліологічних вістей»⁵⁰. Там же передрукована з газети «Вісті» за 15 вересня 1925 р. постанова «Про розподіл творів друку УСРР, надісланих до Української книжкової палати обов'язковим порядком» (С. 151). За цією постановою твори друку розподілялися між установами за відповідним списком, п'яту позицію якого займав УНІК. Однак стосунки між УКП та УНІК залишалися напруженими, обидві установи вважали, що інша мусить погоджувати з нею плани роботи, бібліографічні покажчики тощо. Ці суперечки, прагнення пріоритету в бібліографічній роботі вдалося на якійсь час вирішити, як вже зазначено вище, створенням громадської організації при ВУАН – Бібліографічної комісії.

Головні зусилля комісії були спрямовані на координацію й планування бібліографічної роботи, що велася в Україні. Облік бібліографічних праць Комісія планувала вести шляхом анкетування бібліотек і організацій, щорічних їх звітів і поточної реєстрації кожної нової праці. За допомогою анкети, затвердженої на I пленумі Комісії, з'ясовувалися питання, пов'язані з фактичним станом справ у цій галузі⁵¹. У резолюції пленуму одним з основних завдань бібліографії в Україні визнавалось, як вже згадано вище, створення вичерпного українського бібліографічного репертуару як основи для вивчення розвитку й сучасного стану української культури. Обсяг, методологія, межі та план укладання репертуару ще не були встановлені. Поряд з проведенням широкої дис-

⁴⁹ Там само, арк. 5 зв.

⁵⁰ [Іванченко М.] Український інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 142, 145 (Підп. М. Ів.).

⁵¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 93, арк. 27.

кусії та розробкою плану складання репертуару було вирішено розпочати роботу над окремими питаннями, що входять до складу репертуару: а) бібліографія українознавчої літератури; б) бібліографія літератури українською мовою; в) вичерпна реєстрація всієї друкарської продукції на території України. Крім того, вважалися за потрібне випуск спеціальних видань, розробка принципів та проблем рекомендаційної бібліографії, опрацювання методології бібліографії в усіх її видах, а також складання бібліографії української бібліографії та складання бібліографічного репертуару періодики⁵².

В анкеті учасників II Всеросійського бібліографічного з'їзду (1926 р.) співробітники УНІК вказали, що проводять бібліографічну роботу зі створення всеукраїнського бібліографічного репертуару, а також зі складання бібліографії друку України за 1917–1920 рр., бібліографічної енциклопедії І. Франка, бібліографії українського книгознавства та ін. І хоча директор Української книжкової палати М.А. Годкевич продовжував наполягати на недоцільності проведення УНІК бібліографічної роботи⁵³, Інститут відмовитись від цього напрямку діяльності не міг. У його нечисленному штаті були зосереджені кваліфіковані бібліографи. Як приклад підтвердження їхньої професійної кваліфікації та бібліографічної ерудиції можна розглядати зауваження від УНІКу на видавничу продукцію самої Книжкової палати, підготовлені за пропозицією Укрнауки в грудні 1929 р., де Інститут виявив знання справи та науковий підхід до бібліографічної діяльності⁵⁴. УНІК критикує «Літопис українського друку» за відсутність з самого початку плану видання, каталографічної інструкції, і як наслідок – зміни і одного, і другого, негативне ставлення до десятичної (десятькової) класифікації. Особливо гостро критикував УНІК перехід «на вельми незручну з практичного погляду форму – картковий репертуар», розподіл видань на «ринкові» та «неринкові», хронічне спізнання карток, неперіодичність їх виходу. Причиною негативних явищ у розвитку державної бібліографії в період її становлення була нерозробленість ряду теоретичних і методичних питань, чим намагався займатись Інститут книгознавства.

У зв'язку з цим, а також з метою юридичного оформлення статусу Інституту серед інших книгознавчих установ УСРР, УНІК у 1925 р. виробив проект нового «Положення», яке направив на затвердження до Укрголовнауки, а ця організація передала його для обговорення до ВБУ та УКП. У новому «Положенні» були сформульовані завдання Інституту: розробка питань книгознавства у широкому розумінні цього терміну,

⁵² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 93, арк. 29–33.

⁵³ Годкевич М. Организация библиографической работы в Украине // Библиография в СССР и книжные палаты : сб. статей. – Х., 1928. – С. 100.

⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 228.

включаючи бібліографію і бібліотекознавство; підготовка наукових дослідників книги (аспірантура) та практиків книжкової справи (курси книгознавства), популяризація питань книгознавства – виставки, видання науково-популярних книг, прилюдні засідання комісій, підготовка допоміжної літератури для видавців, працівників книгарень, бібліотек. УНІК мав готувати і видавати праці з теорії та історії книгознавства, досліджувати умови роботи в усіх сферах книжкової справи взагалі і на території України зокрема, розробляти плани з усіх галузей книгознавчої роботи для погодження та об'єднання діяльності всіх установ УСРР, що проводять таку роботу. Передбачалося створення музею книги, власного видавництва, значне збільшення суто наукової праці. Студіюючи книгу і розвиток українського друкарства, Інститут поставив собі також за мету зібрати та зберігати всі витвори української видавничої продукції, утворити на Україні щось подібне до «Die Deutsche Bücherei», що збирала для науково-дослідної роботи всі німецькі друки⁵⁵. Проте «нова політика Укр. книжкової палати», як відкрито з обуренням зазначав у публікації вчений секретар УНІК М. М. Іванченко (там само), стала на заваді. Вироблений нею проект позбавляв УНІК обов'язкового примірника, котрий він до того отримував, і зібраної вже колекції українських друків, і нових надходжень закордонного українського друку. Всі ці заходи УНІК пояснював бажанням Палати позбавити його можливості займатися бібліографічною працею. УНІК продовжував вважати себе головною книгознавчою установою республіки і, отже, науково-бібліографічним центром. Українська книжкова палата в особі її директора М. Годкевича підтримувала висунутий на конференції наукових бібліотек проект директора Білоруської державної бібліотеки (одним із відділів якої була Білоруська книжкова палата), відповідно до якого центром бібліографічної роботи має бути наукова бібліотека. УНІК же залишався на позиціях резолюції Всеукраїнської наради робітників книги (листопад 1923 р.). У коментарях директора Книжкової палати щодо проекту Положення УНІК до завдань Інституту віднесено всі книгознавчі дисципліни, але за умови об'єднання УНІК і Науково-дослідного інституту бібліотекознавства ВБУ⁵⁶ (малася на увазі Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії ВБУ, створена в 1925 р.). УНІК погоджувався, але вважав за доцільне приєднати комісію ВБУ до своєї бібліотечної комісії.

Проект нового «Положення» передбачав створення трьох секцій УНІК: а) виробництва і поширення книги, б) бібліографічної, в) бібліотечної. Проте така структура викликала знов заперечення, на цей раз з боку Всенародної бібліотеки України. У зверненні до НКО від 23 березня 1926 р. ВБУ «висловлювала думку, що завданням УНІКу є розробка

⁵⁵ Український інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 142.

⁵⁶ До Укрнауки: ІР НБУВ, фонд 33, од. зб. 2236, арк. 2.

«книгознавства» в розумінні німецького *Buchwesen*, тобто студіювання лише книгопродукції та книготоргівлі»⁵⁷.

У доповідній записці ВБУ Укрнауці «Про сучасний стан книгознавства і про завдання УНІКу і ВБУ» від 16 вересня 1926 р. наголошується, що «наукова робота у галузі бібліотекознавства та бібліографії не є завданням УНІКу; значить і серед секцій УНІКу не повинно було б бути секції бібліотекознавства та бібліографії»⁵⁸. Варто додати, що цю позицію ВБУ обстоювала постійно. Нагадаємо, що в резолюціях Першої конференції наукових бібліотек УСРР (28–31 грудня 1925 р.) вся бібліотекознавча робота покладалася на наукові бібліотеки, а серед напрямів бібліографічної діяльності УНІК залишали бібліографічну роботу в галузі книгознавства та участь (у тісному контакті з бібліотеками та бібліографічними комісіями) у складанні українознавчого бібліографічного репертуару⁵⁹.

Керівництво ВБУ доводило, що Всенародна бібліотека становить собою колосальну лабораторію, а водночас і базу для науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства й бібліографії. Отже, у таких умовах переносити осередок науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства й бібліографії з Всенародної бібліотеки до УНІК й організувати у ньому відповідні секції є неможливим: це призвело б до нерационального використання сил, до відриву науково-дослідної роботи від її готової лабораторії. З іншого боку, така організація УНІК розпорошила б його увагу, ослабила б його роботу з дослідження книгознавства в розумінні німецького *Buchwesen* (техніка й мистецтво книги, історія та економіка книги), тобто ослабила як раз ту роботу, проведення якої інші книгознавчі установи не ставлять своїм завданням. На думку ВБУ, реальна потреба і можливість була в утворенні в УНІК таких секцій: а) техніки і мистецтва книги; б) економіки книги (видавнича й книготорговельна справа); в) історії книги.

Позицію ВБУ було цілком підтримано керівництвом УКП в листі до Укрнауки від 29.III.1926 «як послідовно витриману в дусі постанов I-ої Всеукраїнської конференції наукових бібліотек. УКПалата теж вважає, що ні бібліографічна, ні бібліотекознавча робота в узькому розумінні не повинна входити до складу завдань УНІКу (за винятком випадку, коли б УНІК було злито з Науково-дослідним Інститутом бібліотекознавства ВБУ). Завдання секцій УНІКу, що перелічені ВБУ, визначені вірно. На думку УКПалати, слід тільки додати до завдань 3-ї секції УНІКу розробку

⁵⁷ Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов. 1917–1941. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 167.

⁵⁸ Там само, С. 165–169. Див. також: «Бібліотечний збірник». – К., 1926. – № 1. – С. 13–14, 24, 29–39, 42–54.

⁵⁹ Резолюции Первой конференции научных библиотек УССР // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 135–139.

питань бібліології в зв'язку з соціологією (бібліосоціологія, бібліопсихологія тощо) та низку окремих питань, що зв'язують книгу з суспільством (законодавство про книгу, авторське право й стан авторів, книга як знаряддя класової боротьби – політична історія книги). Термін книга розуміти як друкване слово взагалі (себто включаючи періодику)⁶⁰.

Потрібно наголосити, що в 1920-х рр. відбувалося ще тільки становлення вітчизняного книгознавства, бібліографознавства, бібліотекознавства. Тоді це не були зовсім окремі науки чи окремі галузі практичної роботи. От як про це писав Ю. Меженко на початку 1926 р.: «Всі наукові дослідники книги одностайно характеризують книгознавство як дисципліну, що об'єднує всі пізнання про книгу в її минулому і сучасному, і має на увазі, з одного боку, з'ясувати умови походження, розповсюдження та експлуатації витворів друку та письма, а з другого – виявити причини й наслідки якісного та кількісного їх складу при різноманітних обставинах; книгознавство об'єднує декілька міцно між собою зв'язаних дисциплін: історію книги, бібліографію, бібліотекознавство, книготорговельну і видавничу справу, бібліопсихологію, теорію книгознавства і т. д. (проф. Куфаєв, проф. Ловягін, проф. Лісовський). Коротко, висловлюючись термінологією Лісовського, книгознавство об'єднує книгопродукцію, книгоописання (бібліографію) і книгопоширення (книжна торгівля і бібліотекознавство). Цю схему прийняв та далі розробив і відомий дослідник книги, марксист М.І. Щелкунов, що в другому виданні своєї праці «История – техника – искусство книгопечатания» дає таку класифікацію бібліології (стор. 464): «... книга логічно проходить чотири головних моменти: її створення, реєстрації, розповсюдження і споживання, що складають галузі: книгопродукції, бібліографії, бібліополії та бібліотекознавства. Всі ці науки об'єднуються одним терміном – бібліологія або книгознавство». «Такого ж погляду щодо предмету книгознавства, – продовжував Ю. Меженко, – дотримуються і західноєвропейські дослідники бібліології. Накреслений вище комплекс дисциплін, які охоплює книгознавство, визначає завдання і обсяг діяльності УНІКу. Інститут книгознавства студіює і досліджує книгознавство, себто всі методологічні питання книгознавства, книгопродукцію, книгоописання (бібліографію), книгопоширення (книжну торгівлю) та книгоживання (бібліотекознавство та бібліофілію)⁶¹. Виходячи з вище викладеного і вважаючи, що стан бібліологічної науки в Україні, а також фінансовий стан держави вимагають об'єднання всіх тісно пов'язаних між собою галузей книгознавства в одному книгознавчому інституті, УНІК, спираючись на нове Положення, бачив своїми завданнями такі: а) проведення науково-дослідної роботи в галузі книгознавства «в тісному» (теорія та методологія книго-

⁶⁰ Лист від УКП до Укрнауки 29. III. 1926: ІР НБУВ, фонд 33, од. зб. № 2237.

⁶¹ До Укрнауки: ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2236, арк. 1–1 зв.

знавства, філософія книги) і широкому розумінні (книгопродукція, книгоописання, книгополія і книговживання); б) підготовка висококваліфікованих практичних і наукових діячів книжкової справи; в) координація бібліологічної (в т. ч. бібліографічної) роботи установ, організацій та окремих осіб; г) популяризація питань книгознавства. Українська книжкова палата, на думку Ю. Меженка та М. Іванченка, слідкує за виконанням друкарнями та видавцями своїх зобов'язань щодо обов'язкових примірників, організує їх розподіл, здійснює державну бібліографію друку УСРР, регулярно видаючи Літопис українського друку. ВБУ, вважали керівники УНІК, як кожна бібліотека світового масштабу, має функції пасиву (книгосховища) та активу (книговидача, розкриття своїх фондів, вивчення свого читача, культурно-освітня діяльність тощо). Загально теоретичні ж питання бібліотекознавства мали розроблятися, за твердженням Ю. Меженка та М. Іванченка, в секції бібліотекознавства УНІК, причому в роботі цієї секції співробітники ВБУ *«мусять брати найактивнішу участь. І цим тільки можна досягти і принципу ощадності, і об'єднання бібліологічних сил України, і уникнення всякого паралелізму, і максимальних досягнень для розвитку теоретичної книгознавчої думки і правильної постановки практичної роботи книгознавчих установ УСРР»*⁶².

Найголовніше – УНІК обстоював своє право займатися книгознавством, яке розумів комплексно. ВБУ пропонувала йому займатися книгознавством *«у тісному розумінні»*, тобто книготоргівлею та книговиробництвом, на що УНІК відповідав: *«Коли б, напр., Держвидав України або Трест-Друк захотів приєднати до себе книгознавство «в тісному розумінні», себто книготоргівлю та книгопродукцію, виходячи з тих же приблизно міркувань, що і ВБУ («відірваність від практичного життя», «органічний зв'язок з певною сталою базою» і т. д. і т. д.), то для Інститута не залишилось би нічого: ні книгознавства в широкому розумінні, ні книгознавства «у тісному розумінні» (С. 3). В якості аргументу УНІК наводив твердження з виступів на конференції наукових бібліотек про те, що для навчальної та наукової праці, наприклад у галузі залізничних шляхів, зовсім непотрібно факультет шляхів переносити з КПІ до київських майстерень, або механічний факультет – на завод «Большевик» чи «Червоний Арсенал». «Проводячи надалі погляди ВБУ щодо ув'язки науки з життям, можна взагалі дійти, – писав Ю. Меженко, – до повного заперечення існування окремих наукових інституцій типу Академії наук, Науково-дослідних кафедр та інститутів, дослідних станцій, лабораторій і т. п. і вимагати перенесення науково-дослідчої роботи на фабрики, заводи, майстерні, електричні станції, трести і т. п. Наукові дослідження вимагають широких баз, постановки відповідних дослідів в широкому масштабі, використання наслідків практичної роботи багатьох закладів, і тому щодо*

⁶² Там само, арк. 7.

проблеми бібліотекознавства та бібліографії в інтересах науки необхідно при розв'язанні цих проблем спиратися на роботи всіх бібліографічних і бібліотечних закладів, прислуховуючись і втягуючи в науково-дослідну роботу всі бібліологічні сили України. А це може зробити лише інституція, що не зв'язана з одною лише «базою», в даному разі Інститут книгознавства в своїх двох секціях: бібліографічній та бібліотекознавства»⁶³.

Разом з тим, коли на початку квітня 1926 року УНІК одержав повідомлення, що Укрнаукою утворено спеціальну наукову комісію для розроблення проекту єдиної української каталографічної інструкції і що в цю комісію призначено Меженка, той відмовився брати участь, мотивуючи це рішення так: «1) УНІК не бачить необхідності, відриваючись від міжнародної інструкції, ігнориючи шляхом Москви, складати спеціальну українську інструкцію. Є дисципліна міжнародна, і Україні заводити свою систему не тільки тяжко, але ж просто не слід, бо це ускладнить бібліографічний обмін поміж науковими закладами. 2) Розробити проект інструкції протягом 2-х місяців є річ, на думку УНІКу, неможлива. Такі інструкції складають роками. Навіть звичайні доповнення і роз'яснення, як це пропонує УНІК, потребували б не менше річної роботи. 3) Директор Інституту Меженко не є остільки глибоким знавцем питань каталогізації... Комісію треба скласти не за принципом – керівники установ, а за принципом: представники установ та окремі фахівці». Він явно не хотів йти на контакт.

Взагалі, на нашу думку, 1926 рік був дуже важким для Ю.О. Меженка: навесні йому зробили операцію на кишковикі⁶⁴, виконував обов'язки директора інституту М.М. Іванченко, а тут як раз і суперечки щодо розподілу функцій між УНІК, УКП і ВБУ, і вимога НКО прийняти нове Положення, а отже – структурна реорганізація Інституту, і безліч поточних справ, і власна наукова робота в галузі бібліографії, літературознавства, театрознавства, і редакційно-видавнича справа – в УНІК, в ДВУ (був відповідальним секретарем Редакційно-видавничого відділу ДВУ⁶⁵), в редакції журналу «Життя й революція» та ін.

Незважаючи на заперечення УНІК, пропозиції УКП і ВБУ були враховані Наркомосом і після тривалого обговорення нове Положення про УНІК було затверджено Президією Укрнауки 27 лютого і Колегією Наркомосу 6 липня 1926 р.⁶⁶, за яким установу офіційно стали називати Українським

⁶³ Там само.

⁶⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 66, арк. 24.

⁶⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 71, арк. 68.

⁶⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 59, арк. 1–3. Див. також: [Іванченко М.]. Український інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 142, 145 (Підп. М. Ів.); Нове положення про Український науково-дослідний інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 71–72; Положення про Український науково-дослідний інститут книгознавства (УНІК) // Там само – № 2. – С. 85–86.

науково-дослідчим інститутом книгознавства, хоча скорочена назва залишилась «УНІК». У Положенні сформульовані нові завдання Інституту, змінена його структура. УНІК мав готувати і видавати праці з теорії та історії книгознавства, досліджувати умови роботи в усіх сферах книжкової діяльності взагалі і на території України зокрема, розробляти план з усіх галузей книгознавчої роботи для погодження та об'єднання діяльності всіх установ УСРР, що виконують таку роботу. Передбачалося створення музею книги, власного видавництва, значне збільшення суто наукової праці.

У керівництво діяльністю інституту нове Положення внесло принцип колегіальності. Бюро Інституту в складі директора, вченого секретаря та керівників секцій вирішувало питання поточної роботи. Наукова рада інституту, до складу якої входили всі науковці УНІК, а пізніше й аспіранти, обговорювала й затверджувала плани та звіти роботи УНІК та його секцій і комісій, обирала нових науковців. Для залучення до роботи широкого кола книгознавців були створені комісії, членами яких стали позаштатні працівники інституту⁶⁷, а голови цих комісій включені до числа членів Вищої наукової ради УНІК, що мала стати центром інформації та координації книгознавчої роботи в республіці. Вища наукова рада складалась, як правило, з десяти почесних членів, запрошених до роботи на громадських засадах, тобто не лише з керівників комісій. Активніше до роботи в УНІК підключилися тоді відомі вчені Д.А. Балика, С.І. Маслов, П.М. Попов, В.А. Ігнатієнко, С.О. Єфремов. Це був дійсно час стрімкого розвитку українського книгознавства.

За новим «Положенням» директора інституту призначав Наркомос, а вченого секретаря, керівників секцій, наукових співробітників та аспірантів обирала Наукова рада. Штатний розклад УНІК мав шість наукових посад: директор, два керівники секцій, два наукових працівники і вчений секретар. Для заміщення цих посад був оголошений конкурс, відкладений до 1 жовтня. Тимчасово на нові посади керівників секцій були призначені С.І. Маслов і Я.І. Шешенко.

Структура УНІК після 1926 р.

З 18 листопада 1926 р. УНІК був поділений на секції історії книги, соціології та економіки книги, техніки і мистецтва книги (практично так, як пропонували ВБУ та УКП). Щоправда, такий поділ не задовольняв УНІК, бо, як відмічено в офіційному листі Інституту, «з одного боку економічні питання сполучені і з іншими галузями книгознавства, і з історією, і з технікою книги. З другого ж боку, така важлива галузь книгознавства, як бібліографія, не досить виразно передбачена цією пропозицією в структурі УНІК»⁶⁸. Тому

⁶⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2239.

⁶⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 157, арк. 2, 6.

УНІК наполягав на створенні в своєму складі окремої бібліографічної секції. Проте така секція була офіційно затверджена лише в 1929 р.

В одній газетній публікації за 2 жовтня 1927 р. вміщено цікаву інформацію. Журналіст – чи самостійно, чи з голосу когось з УНІК (хоча це чи не єдиний випадок такого тлумачення напряму діяльності секцій УНІК, не властивий йому) – розкриває напрями трьох секцій Інституту таким чином: «1) *История книги (методы исторического материализма при изучении специальной, технической, территориальной и лингвистической эволюции книги)*. 2) *Социальная роль и экономика книги (изучение книжного рынка УССР, вопросы книжного хозяйства, книга – как орудие классовой борьбы и т. г.)*. 3) *Техника и искусство книги (изучение производства книги, трудовых процессов при изготовлении книги...)*»⁶⁹.

Суперечки з ВБУ, треба визнати, негативно позначалися на діяльності УНІК. От як про це писав Я. Стешенко І. Кривецькому 05.11.1927 р.: «Ми завдяки суперечкам з ВБУ не маємо тепер нічого нового з закордону, бо ВБУ дозвіл на одержання літератури у нас відібрала, але уже швидко рік мине і досі не полагоджено цієї справи. <...> Збірники ці [журнали ВБУ] почасти скеровано супроти нас. <...> Взагалі зараз у нас ненормальна атмосфера для роботи. По-перше наші внутрішні взаємини з Юр. Ол., який (мушу одверто визнати) абсолютно нас не задовольняє ні з товариського, ні з громадського, а що саме найголовніше – ні з наукового боку. По-друге, наші зовнішні взаємини з ВБУ також дуже ненормальні, бо вона замість чисто бібліотечної роботи весь час настирливо намагається займатися науково-дослідною роботою в галузі книгознавства, створюється непотрібна конкуренція і т. п. Багато шкодить справі також невміле керівництво сучасного зав. відділом Музейно-бібліотечного Укрнауки В. Дубровського, який власне мало розуміється на книгознавчих справах і весь час проводить або компромісову політику, або ніякої. Все це створює доволі ненормальну атмосферу, в якій доволі тяжко працювати»⁷⁰.

З 1 жовтня 1926 р. на правах секції соціології книги розпочав роботу «Кабінет вивчення книги й читача», основним завданням якого було вивчення проблеми книжкового впливу на читача та розробка на цій основі методів обслуговування читача в бібліотеці та методів самоосвіти⁷¹. Протягом 1927 року, з метою вивчення бібліотечної справи, УНІК провів всеукраїнське обстеження 11 тисяч бібліотек. Це перше в Радянському Союзі подібне обстеження було абсолютно новаторським, детальніше

⁶⁹ Светочи украинской культуры. Украинский научно-исследовательский институт книговедения в Киеве / Евг. С. // Киевский пролетарий. – 1927. – № 225 (689). – 2 октябрь.

⁷⁰ ЦДДАУ у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 1005.

⁷¹ Довгань К. [«Кабінет вивчення книги й читача»] // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 83.

про це написано в розділі про наукову роботу УНІК. При Кабінеті була організована мережа із 187 «бібкорів» – бібліотечних кореспондентів, які за завданням Кабінету збирали матеріал про читачів української книги. Було зібрано понад 10 тисяч карток⁷².

Головна заслуга співробітників Інституту, на нашу думку, полягає в тому, що їм вдалося залучити до активної творчої праці кращі наукові сили в галузі книгознавства не лише Києва, але й всієї України, а також Росії і навіть закордону. Для цього при УНІК було утворено Комісії, до роботи в яких залучено на громадських засадах широке коло книгознавців різного профілю. Кількість і назви комісій не завжди співпадали з уже створеними секціями. У доповідній записці про стан роботи УНІК за п'ять років повідомлялося, що членами комісій були *«не платні співробітники УНІК, а ті наукові робітники, що за планами і завданнями відповідної секції згоджувались проводити книгознавчу роботу. При кожній секції була комісія, роботою якої керувала секція... були ще й комісії, які працювали, не маючи керівної секції»*⁷³. Комісії збирали свої засідання 8–12 разів на рік, практично щомісяця. На засіданнях зачитували і обговорювали підготовлені членами комісій наукові доповіді, кращі з яких згодом публікували на сторінках «Бібліологічних вістей» або окремими виданнями. Засідання комісій відбувались, як правило, після роботи і тривали інколи до 10-ї – 11-ї години вечора⁷⁴.

Комісій спочатку було організовано чотири: історії книги, керівник проф. С.І. Маслов; мистецтва книги і техніки, керівник проф. М.О. Макаренко; бібліографічна, керівник акад. С.О. Єфремов; тимчасова комісія для проведення бібліотечного перепису, керівник Ю.О. Меженко. У співробітництві з Інститутом української наукової мови АН УСРР при УНІК працювала позаструктурна термінологічна комісія, завдання якої полягало у виробленні української книгознавчої термінології⁷⁵. План роботи останньої і план словника термінів книгознавства було розроблено С.Г. Кондрюю в квітні 1928 р.⁷⁶

Бібліографічної секції тривалий час не було у складі УНІК, а бібліографічна комісія була створена 3 лютого 1926 року⁷⁷, і до участі в ній було запрошено С.О. Єфремова, П.А. Тутковського, С.І. Маслової, П.І. Руліна, А.І. Онищука, О.І. Левицького, В.А. Ігнатієнка, М.І. Ясинського, О.Г. Кисіля, В.І. Барвінка, А.С. Криловського, Я.С. Розанова, Д.А. Вияснівського, Д.А. Баллику, Ю.О. Меженка, Я.І. Стешенка, М.М. Іванченка, В.В. Шпілевич, Н.Б. За-

⁷² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2239.

⁷³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 157.

⁷⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 62, арк. 4, 7.

⁷⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 156, арк. 6; ф. 33, од. зб. 2267.

⁷⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 14, 18.

⁷⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2252.

гладу, Т.Г. Волобуєву. Перше засідання відбулося в УНІК 18 лютого 1926 р.⁷⁸ На засіданні 30 березня було вирішено зібрати відомості про ті роботи в галузі бібліографії, над якими працюють члени комісії і з якими вони могли б ознайомити бібліографічну комісію⁷⁹. На засіданні 3 квітня було представлено «новий підручник для вивчення інкунабулів» О. Малєїна та рецензію А. Вияснівського на бібліотечні картки Головполітосвіти⁸⁰.

Членами тоді ж створеної комісії історії книги були С.І. Маслов, П.М. Попов, В.О. Романовський, П.В. Клименко, В.І. Барвінок, В.А. Ігнатієнко, С.О. Єфремов, М.М. Ткаченко, В.Ф. Іваницький, М.І. Сагарда, В. Данилевич, В.В. Міяковський, О. Назаревський⁸¹. Не всі вони, щоправда, надалі брали активну участь у роботі комісії. Окремі протоколи засідань комісії збереглися як в архіві УНІК, так і в архіві С.І. Маслова (наприклад, од. зб. 2259, 2260, 2261, 2264, 2265, 2271 та ін.). Більшість доповідей, заслуханих на засіданнях комісії, надруковано переважно у виданнях УНІК, але були й такі, що залишились невиданими, і тільки протоколи дають змогу дізнатися, що такі роботи були підготовлені. Наприклад, 1 березня 1930 р. на засіданні комісії історії книги В.І. Барвінок виступав з доповіддю «До історії видання праці Ф. Титова «Типография Киево-Печерской лавры». Вони були знайомі – Титов і Барвінок, і доповідач міг знати цю історію, що називається, «з перших вуст». Або, скажімо, С. Клепіков підготував доповідь (протокол від 22.12.1930) «Російська та українська книжкова гравюра на дереві й лубок у XVII–XVIII ст.»⁸².

Рішення Наукової ради інституту про створення комісії мистецтва й техніки книги було прийнято 3 лютого 1926 року, М.О. Макаренко очолив її у травні того ж року. Заступником голови комісії мистецтва книги і техніки було обрано В.Н. Вайсблата, який публікувався під псевдонімом Олександр Гер⁸³, секретарем – проф. Ф.Л. Ернста⁸⁴. До складу комісії входило ще 10 фахівців, серед них: Д. Щербаківський, А. Серєда, П. Курінний, О. Козлов, В. Кульженко, О. Усачов, В. Кричевський та П. Клименко.

Безумовно, найголовнішою в УНІК була наукова діяльність у галузі історії української книги, мистецтва книги, вивчення комплексу книга – читач, а також збирання та наукове студювання українських друків, насамперед 1917 і наступних років, укладання бібліографічних покажчиків і створення репертуару українського друку. Але не менш важливою в той час, коли докорінно змінився основний масив читачів, тобто корис-

⁷⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 63, арк. 1.

⁷⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2253.

⁸⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2255.

⁸¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2254, 2256.

⁸² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2271, 2274.

⁸³ Рудзицький А. Незнане ім'я: Олександр Гер // Книжник. – 1992. – № 2. – С. 12–14.

⁸⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 62, арк. 4.

тувачів друкованого слова, була проблема підготовки кадрів – різних спеціалістів і знавців книжкової справи, а також популяризація Книги в широкому розумінні, що відбувалося шляхом проведення виставок, лекцій, тематичних заходів.

Діяльність з підготовки кадрів

Питання підготовки книгознавчих кадрів гостро відчувалося в УНІК із самого початку його існування. Ю. Меженко в 1923 р. писав: «...спішно готували кадри книжкових робітників (переважно бібліотекарів) для тих сотень і тисяч нових бібліотек, що повстали на Україні за 1919 та слідує роки, і звичайно не час було думати про ґрунтовну підготовку, про широкі серйозні знання, про фахову освіту для робітників книги... Гарячий час минув, але життя поставило вимоги серйозніші, і тепер ми гостро відчуваємо потребу в добрих робітниках з поля книжкової справи, які вміли б стежити за незлічимою кількістю друкованого слова, що його продукція раз у раз зростає. Потрібні знавці історії книги, історії друкованого слова, бо без нього всі виклади історії та історії культури нічого не варті»⁸⁵. У статті «Українська книжка часів Великої революції» Ю. Меженко з гіркотою зазначав: «У нас не готують бібліографів, у нас цвіте бібліографічний аналіфабетизм, у нас на зміну тим, хто зараз працює в будь-якій галузі бібліографії, ніхто не приходить»⁸⁶. Питанням підготовки кадрів для галузі він постійно опікувався, працюючи в УНІК. Неодноразово власноручно готував численні пояснювальні записки, інструкції до утворення курсів практикантів при УНІК, доводячи керівним установам необхідність таких курсів і пропонуючи детальні програми підготовки фахівців різних спеціальностей. Працівники УНІК бачили єдину можливість виходу з цього стану – «улаштування постійних довготермінових курсів, з науково розробленим планом викладу і з авторитетним кадром лекторів»⁸⁷. Вже 17 березня 1923 р. на бюро Методкому Укрголовпрофосвіти обговорювалися підготовлені УНІК ще в січні «Положення» та «Інструкція по створенню кадрів практикантів при Науковому інституті книгознавства в Києві»⁸⁸. Головопрофосвіта визнала створення таких курсів принципово бажаним і потрібним, але вважала необхідним доробити ці матеріали. Доопрацьовані документи були затверджені Методкомом 14 червня 1923 р.⁸⁹ У них

⁸⁵ Меженко Ю. Про один з бібліологічних фронтів // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 13–14.

⁸⁶ Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції // Життя й революція. – 1927. – № 10–11, 12. Окремий відбиток. – С. 32.

⁸⁷ Меженко Ю. Про один з бібліологічних фронтів // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 15.

⁸⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 5, арк. 2–4.

⁸⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 26, арк. 4.

було обумовлено, що проходження курсу здійснюється безкоштовно, до числа практикантів приймаються особи з освітою не менше семирічної трудової школи або після іспитів; курс має тривалість один рік. Навчальний план курсів поділявся на дві основні частини: теоретичну та практичну. Практиканти мали працювати по чотири години щоденно – три практичних і одну теоретичну; крім того передбачалось стажування протягом трьох місяців, після чого треба було складати іспити з фахових дисциплін. Курси мали поділятися на три основні блоки:

1. Книговиробництво – 100 годин теоретичних занять:
 - 1) історія книги – загальна та українська; загалом 50 годин;
 - 2) поліграфічна промисловість – 20 годин;
 - 3) друкарська техніка – 30 годин.
2. Книгопоширення – 100 годин теоретичних занять:
 - 1) книжкова торгівля – 10 годин;
 - 2) бібліотекознавство – історія бібліотек – 20 годин; бібліотечна техніка – 30 годин; культосвітня робота – 40 годин.
3. Книгоописання – 80 годин теоретичних занять:
 - 1) бібліографія – систематична – 35 годин; карткографія (каталогізація) – 35 годин;
 - 2) книжкова статистика – 10 годин.

Крім того, було передбачено спецкурс «Революція і книга».

Вибір саме цих трьох основних напрямів навчання розкривається в Пояснювальній записці Ю. Меженка до «Інструкції по створенню кадрів практикантів при Науковому інституті книгознавства в Києві»: *«Зовнішність книжки (технічний бік складання), – писав Ю. Меженко, – у нас зараз занедбані і впали нижче 1904–1905 років тому, що поліграфічні школи підготовляють фахівців-техніків, а не кваліфікованих майстрів з розумінням художнього боку книжки, вивчають учнів на вузьких виконавців, а не утворюють кадрів ініціативних працівників, свідомих всього величезного розміру своєї роботи <...>. Ще гірше справа стоїть в галузі поширення книжок... Пролетарський читач, учень, селянин, червоноармієць, завжди шукав порадою і вказівок або продавця, або бібліотекаря, і при сучасному персональному складі цих робітників не може правильно орієнтуватись в морі книжок, що оточують читача, і потребує доброго уміння і фахового знання для орієнтування і поширення його. Бібліотечні курси, десятки, а також і сотні яких улаштувалось у нас на Україні за час революції, не дали потрібних наслідків вже хоч би з тої причини, що 2-х – 3-х місячні секції не могли виховати, а лише показати складність і важливість книгопоширення. <...> Не скільки не краще справа стоїть і з книгоописанням – бібліографією. <...> Причина полягає в тому, що брак бібліографічних знань створює дилетантизм, наукову безграмотність, а наслідки ми бачимо на кожному кроці: жодна бібліотека на Україні не має доброго каталогу, ми не маємо*

ще науково укладеної системи соціальної літератури. Ми не маємо жодного списку друкованих творів навіть по самим бойовим питанням нашої сучасності. <...> Таким чином, через рік ми матимемо якщо не високо кваліфікованих фахівців-книгознавців, так в кожному разі робітників книги з широкими знаннями, з практичним досвідом, а це вже, треба рахувати, при нашій бідності на книгознавців, є великим придбанням»⁹⁰. За кожною цитатою відчувається не просто грамотний фахівець, талановитий організатор, але й дуже емоційна людина, яка болісно переживає за свою справу, краще за інших, можливо, розуміючи її важливість і своєчасність.

Після прослуховування загального циклу, обов'язкового для всіх, кожен слухач курсів обирає конкретний фах, за яким мала проводитися підготовка. В архіві Інституту збереглися кілька варіантів програм, де вказані лектори, сітка годин, окремі предмети. Реально було відкрити такі курси з 1 січня 1924 р., але на це потрібні були гроші. В листі до Наукового комітету від 20 вересня 1923 р. УНІК підкреслює, що «затримка в одержанні відповідних коштів на оплату гонорару лекторам може шкідливо відбиватися на ході занять на курсах»⁹¹. Мабуть, саме з фінансових причин книгознавчі курси при УНІК так і не були тоді відкриті.

Але УНІК не покидав клопотань і підготовчої роботи щодо відкриття курсів. Керівництво Інституту зверталось до Ленінградського інституту книгознавства, маючи на меті врахувати досвід своїх попередників у цьому напрямі, адже перші курси книгознавства були організовані Російською книжковою палатою за участю Російського бібліологічного товариства ще в 1920 р. У змістовній відповіді Ленінградського інституту⁹² наведено не тільки докладні відомості про перші, другі та треті курси цього Інституту, навчальні плани і програми, але й висновки з проведеної роботи, які були враховані УНІК під час розробки наступних програм.

На засіданні Президії Наукового комітету Укрголовпросвіти 2 вересня 1924 р. було прийнято рішення: «Рахувати доцільним організацію при УНІК курсів практикантів, коли Київська Губпрофосвіта візьме на себе матеріальне утримання їх»⁹³. УНІК розробив кошторис тепер уже техніку книгознавства при Інституті⁹⁴. «Бібліологічні вісті» знов сповіщають читачам, що УНІК надіслав до Укрголовнауки вироблений ним план курсів книгознавства. Загальний курс складається з політграмоти, українознавства та таких книгознавчих дисциплін: бібліологія, загальна історія книги, сучасні головні бібліологічні установи, книжкове законодавство, методи книжкової статистики, бібліографія та її значення для книж-

⁹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 26, арк. 7.

⁹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 26, арк. 13.

⁹² Там само, арк. 14–16.

⁹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 18, арк. 11.

⁹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 34, арк. 43.

кових працівників, класифікація книжок, бібліографування основних галузей знання. Спеціальні дисципліни, передбачені програмою – з видавничої справи, бібліографії, книжкової торгівлі, бібліотекознавства⁹⁵.

УНІК знову звертається до Укрголовнауки. В листі № 1160 від 22 жовтня 1925 р. зафіксовано: «Інститут вважає, що відсутність курсів книгознавства не може не відбиватися шкідливо на книжковій справі на Україні. Потреба в таких курсах гостро почувається, і в той час, коли в РРСФР утворено прекрасні постійні курси та технікуми в Москві та Ленінграді, у нас на Радянській Україні організуються лише спорадичні і досить поверхові курси, що, звичайно, не можуть дати досвідчених практиків книжкових справи, або дати основу для дальшої роботи над окремими питаннями нашої науки»⁹⁶. Проект цей передбачав підготовку бібліографів, бібліотекарів, книготорговців та видавців. Видатковий кошторис був розрахований у 2536 крб. 36 коп., причому 1500 крб. УНІК сподівався покрити зі спецкоштів.

Турбота УНІК про підготовку кадрів добре відчувається в статті «Курси книгознавства при УНІКу», надрукованій теж в «Бібліологічних вістях»⁹⁷: «Ніде, мабуть, так сильно не почувається брак належної професійної бібліологічної підготовки, як на Україні. Революція викликала до життя низку книжкових установ, поставила перед ними широкі завдання сприяти розвиткові країни і піднесенню її культурного рівня. ... Добре розуміючи величезну потребу в організації на Україні вищої постійної бібліологічної школи, Інститут майже з самого початку свого існування намагався викликати спершу в Науковому комітеті, а потім у Укрнауці, інтерес до цієї справи». Погоджуючись в цілому із запропонованою УНІК програмою курсів, Укрнаука запропонувала деталізувати програму і узгодити її з ВБУ, а також обговорити на широкій нараді з представників різних установ, зацікавлених у організації курсів.

Виконуючи пропозицію Укрнауки, Інститут склав детальний план дворічної Вищої бібліологічної школи з двома відділеннями («циклами»): бібліографічно-бібліотечним і книготорговельно-видавничим. Перший рік відводився під соціально-політичні та історико-культурні дисципліни. Спеціалізація, поділ на два «ухили» мав починатися з другого року навчання. Курси планувалося зробити платними; як прибуток, так і витрати мали складати 1860 крб.⁹⁸ 14 травня 1926 р. Наукова рада Інституту затвердила проект положення, навчальний план та кошторис Вищих курсів книгознавства⁹⁹. Ці документи ще кілька разів перероблялися – на 1927, 1928 роки¹⁰⁰, але курси книгознавства при УНІК так і не були створені.

⁹⁵ Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 145.

⁹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 26, арк. 19.

⁹⁷ Курси книгознавства при УНІКу // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 72.

⁹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 205, арк. 39, 40.

⁹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 61, арк. 10, 11; од. зб. 72, арк. 1–4.

¹⁰⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 163, арк. 1–2.

Науковці Інституту брали посильну участь у підготовці кадрів, читаючи лекції в книгарському технікумі (колишній книготорговий відділ Другої торговельно-промислової профшколи), на курсах ВБУ, в Державному видавництві та ін.¹⁰¹ Для прикладу, зі звіту УНІК: в 1930 р. співробітники УНІК прочитали кілька публічних лекцій. Серед них: Довгань К. Питання про соціальну функцію книги в сучасній бібліології (УНІК); Меженко Ю. До питання виявлення динаміки літературного процесу бібліографічним методом (Інститут ім. Т. Шевченка); Сафронєєв М. Актуальні завдання наукових ВИШівських бібліотек (Дом учених); Іноземцев П. Як треба читати книги (Дом учених)¹⁰².

Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства було затверджено президією Укрнауки 3 жовтня 1925 р., № 43, § 8, та 20 лютого 1926 р., № 7, § 2¹⁰³, де зазначалося, що «для підготування наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії, а також взагалі книгознавства, при головних наукових бібліотеках України та УНІКу» створено інститут аспірантури.

Термін навчання в аспірантурі спочатку був три роки. Перший рік роботи аспіранта відводився на вивчення всіх позначених у плані дисциплін, два останні роки – на поглиблену спеціалізацію в якійсь окремій ділянці книгознавства згідно з індивідуальним планом. В архіві УНІК збереглися відомості про перших аспірантів установи. Наукова рада Інституту обрала серед семи кандидатів до прийому в аспірантуру Андрія Балясного і Тамару Волобуєву «с содержанием» і П. Іноземцева «без содержания»¹⁰⁴. Укрнаука направила свого стипендіата – Михайла Козоріса. План прийому до аспірантури передбачав три особи. Затвердження висунутих кандидатур мало відбутися восени 1927 р. Але на засіданні Наукової ради УНІК 7 червня директор Юрій Меженко сповістив, що йому «пощастило раніше визначеного терміну провести в Укрнауці затвердження на аспіранта К. Довганя, якому загрожувала військова служба і який вже більше року працює в УНІКу»¹⁰⁵. Це викликало заперечення у членів Наукової ради (насамперед у молодого і гарячого Я. Стешенка), які свого часу одногосно висловились проти кандидатури К. Довганя (при перших виборах кандидатуру Довганя взагалі було забалотовано), причому, як було підкреслено, з міркувань наукового порядку¹⁰⁶. Незважаючи на це, Пленум керівників науково-дослідних уста-

¹⁰¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 220, арк. 3–5.

¹⁰² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 4.

¹⁰³ Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 104–105.

¹⁰⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2263.

¹⁰⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 83, арк. 1.

¹⁰⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 83, арк. 1.

УКРАЇНСЬКИЙ

НАУКОВО-ДОСЛІДЧИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

КИЇВ, ПУШКІНЬСЬКА, 8, ПРИМ. 8.

ОГОЛОШУЄ ПРИЙМАННЯ АСПІРАНТІВ ДО СЕКЦІЙ: БІБЛЮГРАФІЧКОЇ, СОЦІОЛОГІЇ КНИГИ та ІСТОРІЇ КНИГИ.

1. До складу аспірантів зараховують осіб, що мають не більше як 35 років.

2. Особи, що бажають вступити до аспірантури, повинні подати до Інституту не пізніше як 1-го січня 1931 року такі відомості:

1) Заяву про бажання вступити до аспірантури, зазначивши до якої саме секції.

2) Дві анкети аспірантські.

3) Життєпис.

4) Документ про закінчення ВИШ'у.

5) Рекомендацію від Управи ВИШ'у і Профкому, якщо кандидат закінчив ВИШ не більше як рік тому, в іншому разі рекомендацію від ВУК'у або Окрфілії Профспілки і від адміністрації тієї установи, де працює кандидат.

6) Документ про військову службу.

7) Партийці мусять подати командировку від відповідної партійної організації.

8) Хто не має в дипломі відмітки з укрмови, мусять подати посвідку про знання укрмови від держкурси української мови.

9) Хто не знає жодної чужої мови, повинен протягом першого року аспірантури засвоїти одну з них.

УВАГА: Особи, що не мають вищої освіти, але працюють на виробництві, або зарекомендували себе в галузі винахідництва, або своїми роботами виявили здатність до наукової праці та бажають вступити до аспірантури, замість дипломів про закінчення ВИШ'у, подають характеристику своєї роботи від відповідних компетентних органів.

3. Приймання аспірантів відбувається за системою кольоквіяльних іспитів за фахом та з діалектичного матеріалізму.

Кандидати до аспірантури повинні подати до кольоквіяльної комісії роботу на тему, визначену від Інституту.

4. Кольоквіюми провадитимуть від 1/І до 15/І 1931 р.

нов Києва затвердив усіх чотирьох аспірантів. Символічно, що саме Кость Довгань пізніше зіграв вирішальну роль у розгромі УНІК та в звинуваченнях проти Ю.О. Меженка.

В архіві УНІК збережені реферати перших аспірантів А. Балясного «Завдання бібліології», «Київські друкарні XVII–XVIII ст.», «Теоретичні підвалини бібліографічної науки»¹⁰⁷ та Т. Волобуєвої «Проблема автора в каталографічних інструкціях та бібліографічних покажчиках»¹⁰⁸, підготовлених за перший рік навчання. Роботи ці серйозні, наукові, в них фахово проаналізована відповідна література, відчувається добра обізнаність авторів у темах досліджень, хоча, зрозуміло, є й недоліки, на які вказано в протоколах обговорення рефератів. 28 лютого 1928 р. на засіданні Ради УНІК мав виступати з рефератом «Книгознавство, його предмет, обсяг, завдання» К. Довгань¹⁰⁹.

Програма курсу для аспірантів другого року навчання, підготовлена Д.А. Баликою, включала такі питання: 1) проведення аналізу різних поглядів на книгознавство, дослідження розвитку системи Лісовського в працях Ловягіна, Куфаєва; погляди Жівного на книгознавство, спроби створення нових систем книгознавства, побудованих на основі діалектичного матеріалізму – Владіславлева та ін. 2) Вивчення читача в літературознавстві та книгознавстві. 3) Бібліосоціологія. 4) Бібліологічна педагогіка. 5) Конкретно-прикладні частини книгокористування: рекомендаційна бібліографія, анотація, класифікація друкованих праць за соціальним призначенням. Крім того, була передбачена бібліотечна практика, участь у виставках¹¹⁰. Кількість аспірантів із часом збільшувалась. За даними архіву УНІК¹¹¹ нам вдалося встановити прізвища багатьох аспірантів Інституту. Крім названих перших чотирьох, в аспірантуру при УНІК в 20-х р. були прийняті: П.Ф. Іноземцев, Я.М. Керекез, І.А. Гуменчук, Л.І. Крупська, Й.О. Залевський, М.М. Городков, В.П. Тарнавський. Кандидати в аспіранти мали готувати вступні роботи за такими темами: Методи вивчати книгу й читача; Користь від бібліографії; Які науки об'єднує книгознавство; Головні моменти в історії розвитку письмен; Головні матеріали для письма; Початок і розвиток друкарства в Західній Європі в XV–XVI ст.; Перші друкарі слов'янських кирилівських книг; Видатні явища в історії друкарства на Україні в XVI–XVIII ст.; Фактори, що обумовлюють розповсюдження книг; Види та форми бібліографічної роботи¹¹².

¹⁰⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 97, арк. 2–29.

¹⁰⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 198, арк. 1–30.

¹⁰⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 13.

¹¹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 198, арк. 32.

¹¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257, арк. 1–34; од. зб. 262, арк. 15, 20, 31–33; од. зб. 271, арк. 5–10.

¹¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 19.

Виставки. Спроби створити Музей книги

У дуже непростих умовах тогочасної дійсності з 7 березня по 7 квітня 1923 р. УНІК провів у залах колишнього Педагогічного музею, тоді – Пролетарського музею, Першу Всеукраїнську виставку друку¹¹³, яка привернула увагу в суспільстві і мала позитивні відгуки в зарубіжній пресі¹¹⁴. Тут були представлені книги, періодика і плакати, видані з 1798 до 1923 р., діаграми друкованої продукції УСРР¹¹⁵. Підготовка до виставки розпочалась 4 грудня 1922 р. з обговорення на Малому Раднаркомі¹¹⁶. Було прийнято Положення про комісію (виставком) з улаштування Всеукраїнської виставки друку, до якої увійшли Ю.О. Меженко (голова), В.А. Ігнатієнко (заступник), адміністратор О. Чапківський та ін. (там само, арк. 7–8). У Положенні зафіксовано, що виставка повинна охопити історію друку на Україні за територіальною та мовною ознаками. Планувалося, що після місячного експонування в Києві виставка, в разі фінансової можливості, буде розміщена в Харкові та, у випадку відповідної домовленості, в Москві. Складалася виставка з п'яти відділів: книжкового, преси, прокламацій, ілюстративно-плакатного та нотного. На кожний експонат виставки складалася окрема картка. Було розроблено тематико-експозиційний план (там само, арк. 9–14) та підготовлено кілька лекцій-екскурсій по кожному відділу. Виставка була оздоблена етикетками-підтекстовками і декорована (на прохання виставкому київські музеї передали для тимчасового експонування на виставці килими, вази, портрети письменників). Спеціально до виставки було надруковано афішу та запрошення.

У травні 1924-го, року смерті В.І. Леніна, УНІК брав участь у книжковій виставці, присвяченій його пам'яті. Виставка була організована Істпартом Київського губкому партії. На ній були експоновані прижиттєві портрети вождя за 1920–1923 рр., плакати, листівки, відозви часів революції та громадянської війни, видання ленинських праць та інші видання з фондів УНІКу¹¹⁷.

У вересні 1924 р. УНІК брав участь в організованій Губполітосвітою виставці сучасної літератури «Жива книга», що мала своїм завданням пропаганду радянської книги. Всього на виставці було представлено понад п'ять тисяч експонатів. На відкритті виставки Ю.О. Меженко виступив з доповіддю «Радянська книга на Україні та в СРСР»¹¹⁸. У світлі сказа-

¹¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 3.

¹¹⁴ Український науковий інститут книгознавства в Києві // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стоп. 38.

¹¹⁵ Медведєв Ю.Б. Розвиток бібліографічної статистики на Україні // Державна бібліографія на Україні. 1932–1962 : зб. статей. – Х., 1962. – С. 55.

¹¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 3, арк. 1.

¹¹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 21, арк. 12–14, 53–54, 64; од. зб. 100, арк. 69.

¹¹⁸ Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 138.

Виставки, бібліотеки, бібліографічні заклади.

Перша Всеукраїнська виставка друку.

(Допис з Києва).

Відкрито у Києві 4-го березня 1923 року.
Ініціатор і головний організатор-Український

експонатами, почасти матеріально. Виставлено
коло 28.000 експонатів, це приблизно 60%
того, що хотіли и могли експонувати. Брак
відповідного помешкання примусив виставити
лише найцікавіші матеріали.

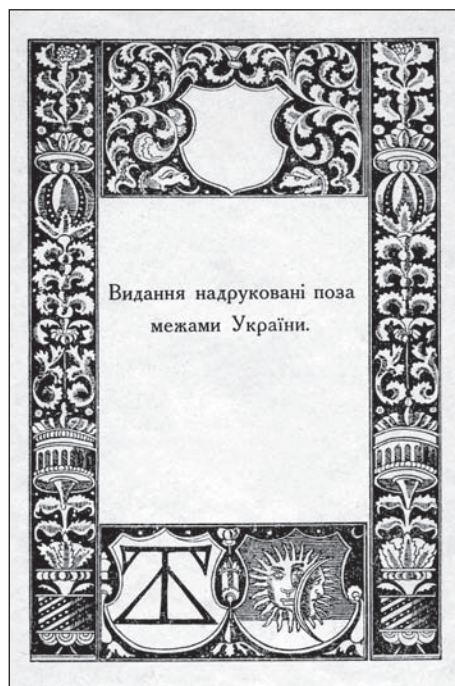
Центром уваги на виставці є діаграми,

Відділ плакатів Всеукр. виставки друку.

Науковий Інститут Книгознавства. Виставко-
місія на чолі з директором Інституту зуміла
притягнути до участі в виставці більш як 15
різних установ, які допомагали почасти

котрі підсумовують в точних цифрах і по
багатьох поділах революційну продукцію Ук-
раїни, а також дають інтересні дані по
історії української книги до 1917 року.

ного вище, дещо несправедливими видаються пізніші (після 1931 р.) звинувачення на адресу УНІК, хоча, відверто кажучи, це чи не єдині прояви політизованих заходів Інституту в 20-х рр.

30 березня 1925 р. у приміщенні УНІК по вул. Пушкінській була відкрита виставка українських стародруків, присвячена 350-річчю книгодрукування в Україні¹¹⁹. Виставку поділено на п'ять відділів. Представлено дев'ять рідкісних стародруків – «Часослов» Швайпольта Фіоля 1491 р., «Біблія» Франциска Скорини 1519 р., «Октоїх», надрукований у Венеції на пергаменті Божидаром Вуковичем, «Євангеліє» 1562 р. з Чорногорії, московський «Апостол» 1564 р. Івана Федорова та ін. Ці експонати мали показати зв'язок українського друкарства з друкарською діяльністю сусідніх країн. Головний відділ – 209 стародруків, виданих в українських друкарнях, починаючи від львівського «Апостола» 1574 р. і закінчуючи виданнями світських друкарень кінця XVIII ст. Матеріал для виставки зібрали з київських державних книгосховищ та з приватних колекцій, зокрема М.О. Макаренка та П.М. Попова. Третій і четвертий відділи демонстрували відбитки з гравірувальних дощок і самі дерев'яні та мідні кліше, інтролігаторські інструменти та зразки оправ. П'ятий відділ містив ювілейну літературу. УНІК видав друком Каталог виставки,

¹¹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19.

складений С.І. Масловим¹²⁰, а також плакат, виготовлений ксилографічним способом художником О.І. Усачовим¹²¹. За десять днів експонування виставку відвідало 1230 осіб; пояснення відвідувачам надавали В.І. Барвінок, М.О. Макаренко, С.І. Маслов, П.М. Попов та співробітники УНІК. До речі, на аналогічній виставці в Одесі демонструвалися також діаграми, зроблені за статистичними даними видавничої продукції, підготовленими в УНІК.

У 1926 р. Інститут підготував виставку робіт видатного художника-графіка Г.І. Нарбути¹²²; брав участь в організації відділу українського друку на виставці під час Міжнародного бібліологічного з'їзду (Конгресу бібліотекарів і прихильників книги) в Празі 28 червня – 3 липня 1926 р.¹²³ Крім 18 книжок, у т. ч. із серії «Науково-популярна бібліотека книгознавства», УНІК вислав чотири різних зразка видавничих знаків Інституту, що прикрашали його видання¹²⁴.

«Бібліологічні вісті» в 1927 р. сповіщали про участь УНІК у виставці українського графічного мистецтва в Брюсселі¹²⁵, у виставці плакатів часів революції в Лаврському музеї-заповіднику, присвяченій 10-річчю Жовтневої революції¹²⁶. Мале експозиційне приміщення не дозволило УНІК представити тут всю цінну збірку плакатів; було експоновано «лише», як зазначено, 250 плакатів. Організацію виставки було доручено співробітниці УНІК Н.Б. Загладі. З нагоди 75-річчя від дня смерті М.В. Гоголя Інститут влаштував у своєму приміщенні в грудні 1927 р. виставку «Ілюстрації до творів М.В. Гоголя», де було представлено до 400 експонатів з різних установ та приватних колекцій, зокрема: Історичного музею, Товариства Нестора-Літописця, Всенародної бібліотеки України, Картинної галереї. Активну участь у підготовці виставки

¹²⁰ Маслов С.І. Каталог ювілейної виставки українського друкарства. – К., 1925. – 50 с.

¹²¹ Святкування 350-літнього ювілею українського друку // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 133–134, 143.

¹²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 70.

¹²³ IV-й Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 80–82.

¹²⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 21, арк. 64.

¹²⁵ Андрієвський Д. Виставка українського графічного мистецтва в Брюсселі // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 120–122.

¹²⁶ Бібліологічні вісті. – 1927. № 4. – С. 119.

брали Ф.Л. Ернст, А.В. Іванова-Артюхова, В.Н. Вайсблат, Є.Б. Біляшівська, С.О. Єфремов, М.О. Макаренко та ін.

У 1928 р. видання УНІК брали участь в Міжнародній виставці преси в Кельні, де були представлені 44 держави¹²⁷. З діяльністю та працями УНІК відвідувачів знайомив окремий стенд, на якому експонувалися фотографії, журнали, серед них два комплекти «Бібліологічних вістей», книги, плакати. Спеціально для виставки було виготовлено альбом, у якому зібрано екслібриси, фотографії, діаграми, зразки анкет та інші матеріали, що характеризували роботу УНІКу¹²⁸. Того ж 1928 р. УНІК надавав видання із свого зібрання на Першу Всеукраїнську виставку графічного мистецтва¹²⁹ та на виставку плакату у Львові¹³⁰. Різноманітні за змістом та технікою виконання екслібриси були представлені на виставці УНІК у 1930 р.¹³¹ Збирання екслібрисів і оригіналів обкладинок відбувалося з 1928 р.¹³², їх експонували на виставці в УНІК восени 1928 р.¹³³

Спроби створити музей книги тривали декілька років. Ще у 1925 р. директор УНІКу надіслав до Укрголовнауки доповідну записку щодо організації музею книги та орієнтовний кошторис¹³⁴. У ній Юрій Меженко доводив, що причина кустарництва в книжковій справі полягає в тому, що попередній досвід для кожного окремого робітника (та й читача) лишається невідомим. Необхідно цей досвід сконцентрувати і наочно показати для широкого використання. Пропонувалися такі відділи музею: 1) виробництво книжки; 2) книжкова торгівля; 3) бібліотека; 4) індивідуальний читач; 5) преса; 6) науково-дослідна робота. Планувалося в першу чергу терміново підготувати і відкрити перший відділ, який мав викликати інтерес у широких колах робітників друкарень, бібліотек, книготорговельних закладів тощо. Проект музею, вироблений УНІК, було надіслано до Укрголовнауки¹³⁵. Укрголовнаука визнала за потрібне створити такий музей в Києві, але несподівано передала цю справу Всенародній бібліотеці, «*правда, з притягненням до цього Інституту книгознавства та Лаврського музею*», як писав Микола Іванченко (там само), що викликало чергову конфліктну ситуацію між УНІК

¹²⁷ Алексеев Т. «Pressa» – Köln 1928 // Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 103–108.

¹²⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 99, арк. 158, арк. 2–10; од. зб. 173, арк. 7.

¹²⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 173.

¹³⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 58.

¹³¹ Артюхова А. Виставка Ex libris'ів в УНІК'у // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 3. – С. 135–139.

¹³² Брусиловська Ф.А. Огляд архіву Українського науково-дослідного інституту книгознавства (УНІК) // Фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. – К., 1982. – С. 65.

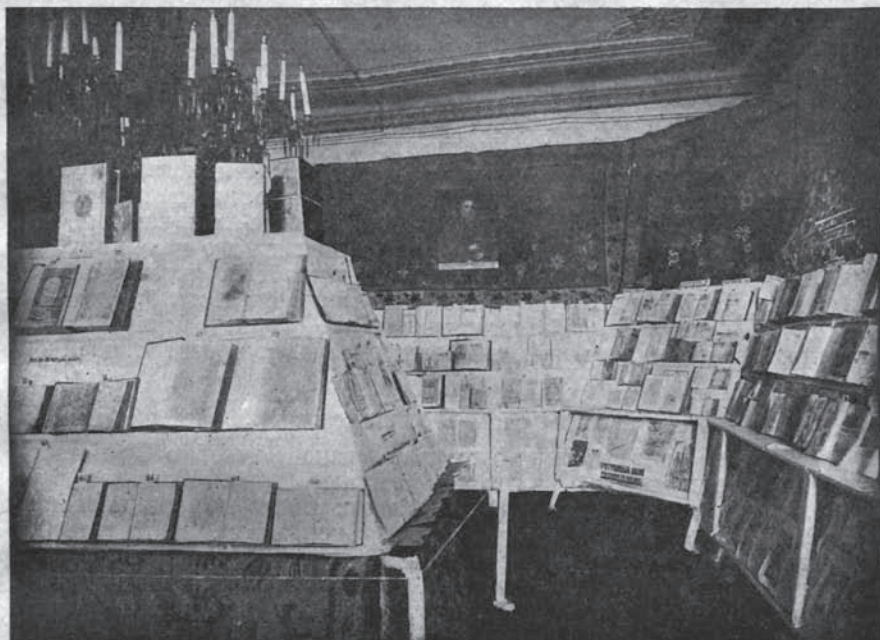
¹³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 173, арк. 8.

¹³⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 44.

¹³⁵ Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 145.

було експоновано бібліографічні праці М. Комарова, Ів. Ом. Левицького, показчики що до бібліографії українознавства, бібліографічні часописи та каталоги українських видавництв. Відділ історії книги було поділено на 7 підвідділів. Перший підвідділ (друк до 1876 р.) склався з 120 експонатів, серед яких було багато цінних книжок з збірок М. Комарова та Л. Смоленського, що тепер належать Укр. Держ. Б-ці. У відділах 2–5 було виставлено друки з 1876–1905, 1905–1914, 1914–1917, 1917–1920. Тут за браком місця довелося обмежитися лише незначною частиною матеріалів, що є в Одесі, і ви-

Частина Ювілейної Виставки УНІКу в Києві.

ставити лише саме цінне та характерне. Зате 6-ий підвідділ—радянська книга (1920–1925) було представлено в 70 приблизно відсотках продукції цього періоду. В 1 та 2 підвідділах звертала на себе мистецьки зроблена малярем Феміліді діаграма розвитку продукції укр. книги за рр. 1798–1882 (за показчиком М. Комарова), а в підвідділах 5 та 6—діаграми, складені за статистичними матеріалами УНІКу. У підвідділі 7-ому: „Закордона українська література“ були виставлені надзвичайно цінні львівські видання 60-х та пізніших років, а також інші закордонні видання (Космосу і инш.).

У відділі періодичних видань, групованих по періодах: 1905–1914, 1914–1917, 1917–1920, 1920–1925 та закордонні видання. Серед останніх досить численну групу склали американські часописи. Крім цих основних відділів на виставці ще були Ленінській відділ, де було зібрано майже все, що видано до цього часу українською мовою з творів Леніна та про нього. В Шевченківському відділі експо-

і ВБУ¹³⁶. Але УНІК продовжував підготовчу роботу, і в 1926 р. Укрнаука погодилась на створення при УНІК музею книги та графічного мистецтва¹³⁷. Перешкодою до цього стала відсутність приміщення, що взагалі загрожувало існуванню колекцій: загальна площа УНІК була 46 кв. м, не було місця для шаф чи стелажів, для роботи користувачів – щоденно до УНІК зверталось 8–10 осіб¹³⁸. Помешкання, зазначав Ю.О. Меженко (там само, арк. 4), перевантажено настільки, що «житлокооп» навіть у суді ставив питання про загрозовий стан. Інститут неодноразово звертався з проханням передати йому якийсь окремих будинок площею не менше 200 кв. м. для надійного зберігання колекцій, влаштування музею, курсів книгознавства, проведення наукової роботи, консультацій, лекцій, масових заходів. Проте для капітального ремонту такого будинку і передачі його УНІКу грошей так і не вистачило. УНІК ще кілька разів порушував питання про створення музею, не наполягаючи вже на окремому приміщенні¹³⁹, але позитивних результатів ця ініціатива так і не мала. Основна причина – відсутність коштів¹⁴⁰.

Масові заходи. Лекції

У 20-х рр. УНІК провів кілька цікавих масових заходів, спрямованих на популяризацію книги. Серед них організація святкування 350-річного ювілею українського друку. Інститут звернувся до всіх закладів культури та книжкової справи з пропозицією взяти участь у лекціях, виставках, урочистих засіданнях, присвячених цій даті, виступити зі статтями в періодиці¹⁴¹. У приміщенні ВБУ з ініціативи УНІК 29 березня 1925 р. відбулося урочисте «прилюдне засідання», на якому після вступного слова Ю. Меженка з доповідями виступили проф. В.О. Романовський – «Іван Федорович – перший друкар»; проф. С.І. Маслов – «Друкарство на Україні XVI–XVIII ст.»; проф. М.О. Макаренко – «Орнаментация української книжки XVI–XVIII ст.». До цього свята було випущено афішу та запрошення, оздоблене гравірувальною рамкою, заставкою, кінцівкою, друкарською маркою І. Федорова¹⁴².

У зв'язку зі 150-річним ювілеєм першої надрукованої в Україні газети – «Gazette de Leopold» у Львові – УНІК влаштував відповідний урочистий вечір, на якому було зачитано доповіді І. Кривецького «Перша газета на Україні» та Гр. Тисяченка «Перша на Наддніпрянській Україні газета

¹³⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 60, арк. 3.

¹³⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 77, арк. 8.

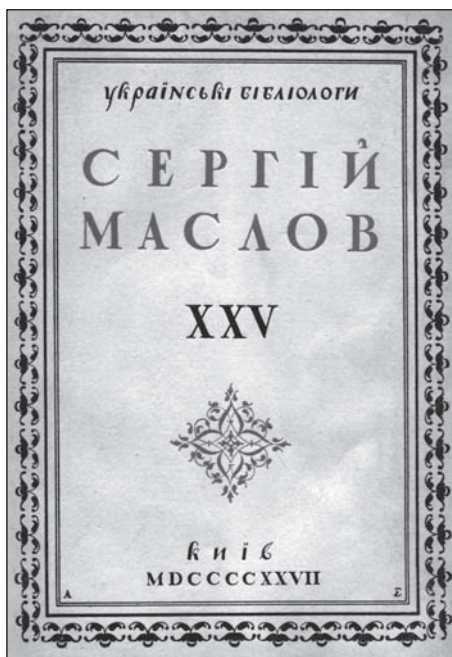
¹³⁸ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2239, арк. 3.

¹³⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 88, арк. 58; од. зб. 248, арк. 17.

¹⁴⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2239, арк. 3.

¹⁴¹ Святкування ювілею // Бібліологічні вісті. – 1924. – С. 175.

¹⁴² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 40, арк. 27–28.

українською мовою «Хлібороб». Повідомлення про цей вечір було опубліковано в «Бібліологічних вістях»¹⁴³.

В архіві Інституту збереглося цікаве запрошення, яке свідчить, що масові заходи УНІК були присвячені не тільки питанням історії книги та преси: «УНДІК разом з книготорговельними організаціями улаштовують 13 лютого [1927 р.] о 7 годині веч. в приміщенні УНІК вечір, присвячений черговим завданням книжкової торгівлі. В програмі: Обмін думками. Товариський чай»¹⁴⁴.

19 листопада 1927 р. Інститут разом з Академією наук УСРР влаштував святкування 25-річного ювілею науково-літературної діяльності проф. С.І. Маслова. З доповіддю «Нарис наукової діяльності професора С.І. Маслова» виступив академік В.М. Перетц. До ювілею УНІК видав книжку, присвячену вченому, художньо оформлену проф. А.Х. Середою.

Вечори пам'яті Г.І. Нарбути (1926 р.) і М.В. Гоголя (1927 р.) були приурочені до відкриття відповідних виставок.

Працівники УНІК читали публічні лекції в робочих клубах та на підприємствах. Серед лекцій співробітників Інституту за 1929 р., наприклад, такі лекції: «Для чого треба вивчати читача», «Виробництво книги» та багато інших.

¹⁴³ Бібліологічні вісті. — 1926. — № 3. — С. 82.

¹⁴⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 88, арк. 7.

Міжнародні зв'язки

У 1923 р. журнал УНІК «Бібліологічні вісті», про який детально розповідається в окремому розділі книги, сповіщав читачів, що «Інститут зв'язався майже зо всіма книжно-науковими закладами не лише України та Рад Федерації [!], а цілого світу». Безперечно, це було перебільшення, однак архів УНІКу підтверджує, що Інститут книгознавства безпосередньо, а також через Всесоюзне товариство культурного зв'язку з закордоном підтримував стосунки з Національною бібліотекою в Парижі, Нью-Йоркською та Вашингтонськими бібліотеками, секцією бібліопсихології в Лозані, закладом ім. Оссолінських, Науковим товариством імені Шевченка у Львові, Інститутом журналістики в Берліні, з музеями книги, Американським бібліографічним товариством, Чеським бібліографічним інститутом, Варшавським товариством бібліофілів, Брюссельським міжнародним бібліографічним інститутом та ін.¹⁴⁵ Цей зв'язок мав дві форми: «Одна механічна – обмін виданнями, друга органічна – наукове листування, наукова інформація, обмін доповідями. На цей час [1928] встановлено науковий зв'язок першої форми з 141 установами, другої форми з 130 установами СРСР, Німеччини, Франції, Польщі, Чехословаччини»¹⁴⁶. «Бібліологічні вісті» стверджували, що Інститут має своїх кореспондентів у різних містах України, підтримує постійний зв'язок з «Петроградом, Москвою, Прагою, Віднем, Берліном, Нью-Йорком, Канадою», бере участь у складанні бібліографічного довідника Міжнародної асоціації наукової співпраці при Лізі Націй в Женеві та є «практичним та ідейним представником на Україні» Брюссельського Міжнародного бібліографічного інституту¹⁴⁷.

Серед численного листування в архіві УНІК є відомості про обмін книжками та періодикою з бібліотекою Ілінойського університету в США, видавництвом «Wilhelm Кнарр» в німецькому місті Галле, Інститутом слов'янства в Парижі, редакціями кількох журналів¹⁴⁸. Для одержання дозволу на пересилку книжок УНІК звертався кожного разу зі списком видань до Окрліту – установи, що здійснювала, як відомо, цензуру. Питаннями придбання та доставки літератури до УНІК займалися закордонні уповноважені Наркоматів закордонних справ, зовнішньої торгівлі, освіти¹⁴⁹. В архіві відклалися листи про обмін книжками з Л. Жівним (Чехословаччина), зі Спілкою націй в Женеві, з Між-

¹⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 60, арк. 15; од. зб. 91.

¹⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2239.

¹⁴⁷ Український науковий інститут книгознавства в Києві // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 38.

¹⁴⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 9, арк. 1.

¹⁴⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 9, 10, 24, 26, 27, 42.

народним бібліографічним інститутом в Брюсселі, з видавництвом «Молот» з Нью-Йорка, з німецькою книготорговою фірмою Гірзема-на¹⁵⁰. Особливо жвавий обмін книжками відбувався зі Львовом. Завдяки допомозі повпредства СРСР у Варшаві УНІК через дипкур'єра надсилав туди видання, що друкувалися в УСРР, для подальшого пересилання до Галичини, і таким же шляхом одержував галицькі видання, необхідні Інститутові для наукової роботи¹⁵¹, у т. ч. видання НТШ¹⁵². Плідний обмін виданнями відбувався і безпосередньо з Варшавською публічною бібліотекою¹⁵³.

Л. Биковський і С. Сірополко як кореспонденти УНІК

Постійний зв'язок з установами та «власними кореспондентами» давав можливість УНІК бути в курсі міжнародних книгознавчих справ та одержувати закордонні видання. Серед т. зв. кореспондентів Інституту за кордоном, що активно займалися пересилкою книжок та написанням кореспонденцій про міжнародні книгознавчі події, варто особливо відзначити діяльність Левка Устимовича Биковського¹⁵⁴. Книжковою справою Л. Биковський почав займатися у 1918 р.: був діловодом, оргсекретарем і книгарем в українському видавничому товаристві «Друкар» у Києві, яке очолював його добрий знайомий по Петрограду П.О. Балицький; згодом був помічником бібліотекаря Кам'янець-Подільського університету (керівником бібліотеки та його заступником там працювали відповідно С. Сірополко та М. Ясинський); з травня 1919 по жовтень 1921 р. (з перервами) працював у Всенародній бібліотеці України, спочатку як позаштатний працівник, пізніше – старший бібліотекар. Ще 1919 р., перебуваючи, за його власним висловом, на службі українській книжці¹⁵⁵, він познайомився з тодішнім керівником Головної книжної палати в Києві, згодом головою Ради директорів ВБУ, а пізніше директором УНІК Ю.О. Меженком і під його впливом «ближче зацікавився книгознавством, зокрема бібліографією та десятковою класифікацією» (там само, С. 39). Восени 1921 р. Л. Биковський виїхав із Києва за дорученням Всеукраїнської академії наук на Волинь для обстеження стану місцевих архівів, і звідти емігрував до

¹⁵⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 10.

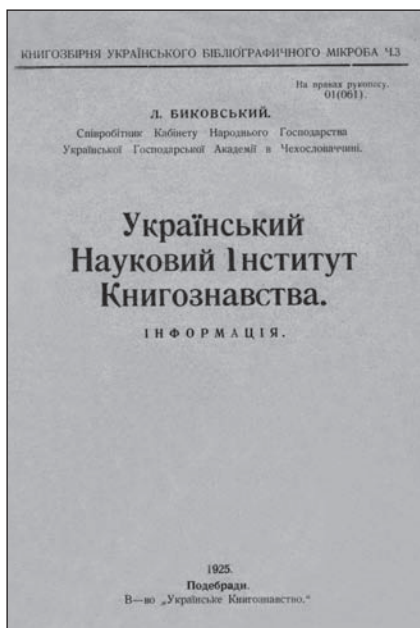
¹⁵¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 42, арк. 3.

¹⁵² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 9, арк. 41–46.

¹⁵³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 23, арк. 1.

¹⁵⁴ Левко Устимович Биковський (1895–1992): біобібліографічний нарис / Н.В. Казакова. – К. : Нац. парлам. б-ка України, 1996. – С. 8 (Видатні діячі української книги. Вип. 5).

¹⁵⁵ Биковський Л. Книгарні, бібліотеки, академія: Спомини (1919–1922). – Мюнхен, Денвер, 1971. – С. 25.

Польщі, а влітку 1922 р. переїхав для навчання до Чехословаччини¹⁵⁶. Він був одним з найперших і найактивніших зарубіжних кореспондентів УНІК. До кінця 1920-х рр. Л. Биковський підтримував з УНІК листування, обмін книжками, інформацією. На сторінках «Бібліологічних вістей» було надруковано дві великі статті Л. Биковського: «Бібліотечна справа в Чехословаччині» (1925, С. 82–92) та «Книжна справа в Чехословаччині» (1926, № 2, С. 5–31, видана також окремим відбитком), а також замітки під псевдонімом «Бібліографічний мікроб» (Бібліотековіана Всенародної бібліотеки України, 1923, № 3) чи за підписом Л.Б. (Чеська школа архівознавства в Празі, 1925; Організаційний комітет слов'янських журналістів

на Прикарпатській Україні, 1923, № 3; Бібліографічне бюро під управою Івана Калиновича у Золочеві, 1926, № 4; Бібліотека Української Господарської академії в Чехословаччині, 1925). Водночас він пропагував діяльність УНІК за кордоном, особливо серед української громади Польщі, Чехословаччини, Канади. Характерною в цьому плані є його брошура «Український науковий інститут книгознавства: Інформація»¹⁵⁷, видана літографським способом у кількості 200 примірників. Тут детально розкривається історія створення та розвитку Інституту, його структура та керівництво, робота, спрямована на підготовку кадрів, видавнича діяльність та видавничі плани, виставки, наводиться список тогочасної літератури про УНІК, а також «Відозва» Інституту до закордонних українських видавництв надсилати комплекти виданої ними продукції за 1923–1924 та 1924–1925 рр. Інтерес становить також детальний розпис кількості фондів УНІК по відділах (книжковий, преси, плакатно-афішний, з вказівкою на джерела комплектування). Окремо повідомляється, що на 01.01.1925 р. збірка українських друків від 1917 р. складала 9000 томів книжок, 18 000 брошур та 40 000 примірників періодичних видань. Від-

¹⁵⁶ Биковський Л. Книгарні, бібліотеки, академія: Спомини (1919–1922). – Мюнхен – Денвер, 1971. – С. 25–85; Биковський Л. У службах українській книжці : Біобібліографія. – Денвер, 1972. – С. 13–14.

¹⁵⁷ Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства: Інформація. – Подєбради : Вид-во «Укр. книгознавство», 1925. – 47 с. (Книгозбірня Укр. бібліографічного мікроба, ч. 3). Надруковано розмножувальним апаратом тир. 200 прим.

діл *Ucrainica* складався з 1) українських публікацій, що вийшли в колишній Росії від 1798 до 1917 р. – 1500 томів; 2) українських публікацій, що вийшли поза межами Росії до 1917 р. і поза межами радянської України від 1917 – 6000 томів книжок і бл. 2500 періодичних видань. Фахова книгозбірня – 1500 томів. Безперечно, відомості про УНІК та документи про його діяльність Л. Биковський одержував завдяки листуванню з Інститутом. В архіві УНІК частково збереглися як листи самого Левка Устимовича, так і копії листів Інституту до нього. Вірогідно, саме він сповістив УНІК у 1925 р., що Ю. Ковалевський, колишній директор Бібліографічного інституту Головної книжної палати, знаходився в той час у Польщі і хотів би повернутися до України. УНІК порушив відповідне клопотання про повернення Ю. Ковалевського, враховуючи його високу бібліографічну кваліфікацію¹⁵⁸, але вирішення таких питань не було в компетенції Інституту: Ю. Ковалевський так і не повернувся. Маємо додати, що рукописні відозви УНІК «До закордонних українських видавництв» та «До редакцій українських часописів та газет», знайдені нами в архіві С.І. Маслова, мають приписку Сергія Івановича: «Напечатано в нач. 1924 г. в Подебрадах (Чехія)»¹⁵⁹.

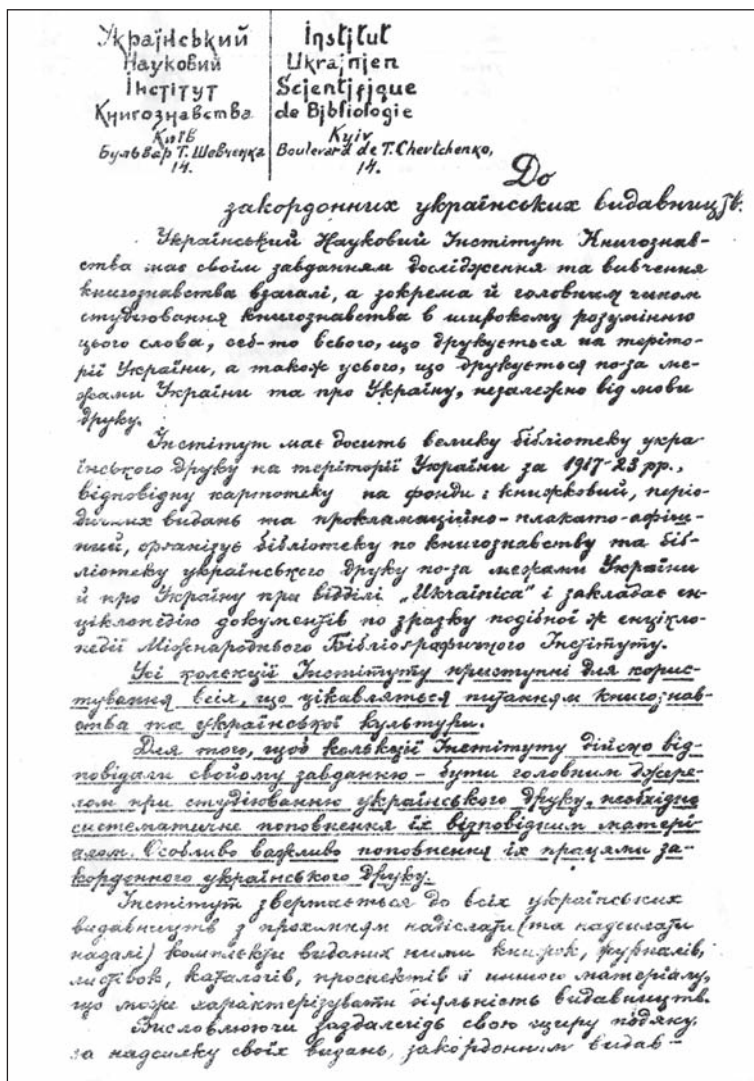
Представником УНІК у Чехословаччині був також Степан Онисимович Сірополко. У першому номері празького журналу «Книголюб» (1927 р.) він опублікував відповідні статті про УНІК¹⁶⁰. Журнал «Бібліологічні вісті» охоче залучав С. Сірополка до співпраці, як, власне, і інших діячів еміграції. Так, у рекламній листівці щодо передплати журналу подавався надзвичайно широкий перелік осіб, які співробітничали з «Бібліологічними вістями», у т. ч. практично завжди згадувалося ім'я і С. Сірополка з уточненням: (Прага). Лише в листівці в № 4 за 1930 р. (на титулі позначено дату виходу – 1931 р.), останньому номері журналу перед його закриттям, прізвище Сірополка відсутнє. Насправді в журналі було опубліковано лише дві статті С. Сірополка в рубриці «Хроніка» та дев'ять публікацій, в яких згадано його ім'я, його діяльність. Зокрема, в № 1–2 за 1925 р. розміщено його статтю «Український відділ в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі» (підп. С.) та в № 4 за 1929 р. статтю «Видавнича та бібліотечна діяльність товариства «Просвіта» у Львові за 60 років свого існування» (підп. Ст. С-ко).

Щодо публікацій у «Бібліологічних вістях» про С. Сірополка, можна назвати згадку про нього ще в першому, випущеному друкарським способом (два попередні випуски друковані на машинці), випуску журна-

¹⁵⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 42, арк. 4–5.

¹⁵⁹ ІР НБУВ, ф. 33, № 2235.

¹⁶⁰ Сірополко С. Книгознавство на В. Україні; Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 рр. // Книголюб. – 1927. – Т. 1. – С. 11–19; С. 62–65.

лу – № 3 за 1923 р. У рубриці «Праця бібліологів» сповіщалося, що С. Сірополко «виготовив до друку «Бібліотекознавство» (С. 44). Гурток бібліологів, який, власне, брав участь у збиранні інформації та редагуванні «Бібліологічних вістей», а саме Ю. Меженко, Я. Стешенко, М. Іванченко, добре був обізнаний стосовно бібліотекознавчої діяльності С. Сірополка – коло вітчизняних діячів книжкової та бібліотечної справи було не дуже великим. Та й за публікаціями, в т. ч. у київському журналі «Книгарь» (1917–1921), що певною мірою можна вважати передвісником «Бібліологічних вістей», особа Степана Онисимовича була добре ві-

тутму використати всі статті газети в та газет,
розпреділивши їх по відповідних місяцях документаль-
ної енциклопедії.

Нагадуємо, що всі колежії Інституту приєдн-
ні до загального користування, що Інститут охоче
іде на зустріч усім, хто цікавиться українськими дру-
ком та українського мистецтва, Інститут сподіває-
ся, що редакції не одмовлять йому в його проханні і
задоволять висловити свою щирю подяку за допомогу
йому в цій надзвичайно важливій справі.

З свого боку Інститут був-би радий бути ко-
рисним для редакцій у межах своєї компетенції
та своїх матеріалів.

За Директор Інституту (підпис)

За Секретар (підпис)

Друки просимо надсилати по адресі:
1) Майдан, Київ, Бульвар М. Шевченка, 14,
або 2) Сехоловащина, Подєбраду, Л. Вуковську
для Інституту Книгознавства.

Наказано в квіт. 1924г.

62 Подєбрада (Чехія)

дома спеціалістам. Для прикладу, у випуску «Книгаря» за серпень-вересень (№ 12–13) за 1918 р. була надрукована програма Всеукраїнського зїзду бібліотекарів, запропонована членом організаційної комісії зїзду С.О. Сірополком, про що ми вже згадували в першому розділі. За справедливим твердженням Т.І. Ківшар, опрацьовану ним програму «можна вважати своєрідною концепцією бібліотечної справи України 1918–1919 років, у якій були визначені головні завдання її розвитку»¹⁶¹. 1925 року

¹⁶¹ Степан Онисимович Сірополко (1872–1959): Біобібліографічний покажчик / НБУВ; уклад. Т.І. Ківшар. – К. : НБУВ, 2012. – С. 16.

«Бібліологічні вісті» (С. 155) сповіщали про зміст № 4 журналу «Українське книгознавство», що випускався в Подебрадах (Чехія); серед авторів цього номеру згадано і С. Сірополка.

Влітку 1926 р. у Празі відбувся Міжнародний з'їзд бібліотекарів і друзів книги. Степан Сірополко брав активну участь у підготовці та проведенні з'їзду. Український науковий інститут книгознавства було також запрошено: в архіві УНІК є відповідні документи¹⁶², зокрема, власноручний лист Сірополка до УНІК та програма української виставки під час Міжнародного з'їзду. На з'їзд планували їхати від Інституту директор – Юр Меженко, та учений секретар – Микола Іванченко, але дозволу чи відрядження вони, звісно, не отримали. Натомість УНІК відправив на з'їзд 18 книг і чотири зразки видавничих знаків Інституту для експонування в українському відділі на виставці. По одержанню цих книжок Д. Антонович писав на адресу УНІК: «В загальному каталозі виставки буде заакцентовано, що книжки ці видані найвищою українською бібліологічною інституцією» (там само, арк. 8). Оскільки від УСРР на з'їзді так і не було представників, по закінченні з'їзду Степан Сірополко на початку серпня надіслав на власному бланку (в лівому куті надруковано «Степан Онисимович Сірополко») лист Інституту, рукописний оригінал якого збережений в архіві УНІК: «На нараді українських делегатів Міжнародного бібліотечного з'їзду було ухвалено вироблений проект статуту Товариства прихильників української книги надіслати до центральних бібліотечних установ В. України, Галичини та Підкарпатської України з проханням обговорити цей проект статуту та приступити до заснування Товариства або його філії. Нарада однодушно визнала за бажане, щоб Товариство було засновано на В. Україні з місцем осідком Товариства в Києві, а в інших українських землях і емігрантських колоніях було утворено філії Товариства <...>. Маю шану від імені ініціативної комісії звернутись до Інституту з палкавим проханням взяти на себе почин заснування в Києві Товариства прихильників української книги, а також подати свої міркування щодо самого проекту Статуту, який до цього долучається. З правдивою пошаною Степан Сірополко» (там само, арк. 19). І на наступних двох аркушах машинопис Статуту Товариства, 22 параграфа. Зокрема, § 1. «Метою товариства є сприяти розвиткові української книжки. § 2. Для досягнення цієї мети товариство має: а) видавати періодичні органи та різні друки в галузі українського книгознавства; б) скликати наради та з'їзди в справах, зв'язаних з книжковою продукцією та поширенням книги; в) організовувати книжкові виставки, бібліотеки, книгарні, книгозбірні; г) улагоджувати лекції та курси з галузі українського книгознавства; г) входити в зносини з різними аналогічними установами як українськими, так і чужоземними» (там само, арк. 20–21).

¹⁶² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 64.

Треба підкреслити, що саме завдяки такому листуванню УНІК мав можливість інформувати широку фахову аудиторію зі сторінок «Бібліологічних вістей» про значні події. Так, у № 1 за 1926 р. був анонс майбутнього з'їзду, названо установи-організатори, згадано про плановану виставку українського друку, подано перелік доповідей¹⁶³. У № 3 за цей же рік подано вже ґрунтовну статтю з оглядом результатів з'їзду – «IV Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги)», а в примітці зазначено, що резолюції з'їзду, в якому брало участь 600 делегатів з 30 країн, подав у перекладі з чеської та французької С. Сірополко. Крім того, в цій же статті повідомляється, що до складу президії четвертої секції, присвяченої стану наукових бібліотек, входив українець проф. С. Сірополко, і було заслухано його реферат «Бібліотечна справа на Україні в минулому та тепер в зв'язку зі станом духовної культури»¹⁶⁴.

Співробітники УНІК зверталися і до інших вчених-емігрантів листами, в яких інформували про свою діяльність і заохочували до співпраці. Для прикладу наведемо цитату з листа Юрія Меженка до Володимира Дорошенка від 28 вересня 1928 р.: «От і тепер ми дискутуємо справу «українського бібліографічного репертуару», а до нас не озвалися ні Ви, ні Ів. Ів. Кревецький, ні Сірополко, ні Биківський, ні будь-хто інший, а нам здається, що це питання важливе і актуальне»¹⁶⁵. Для українських книгознавців і бібліографів, як слушно підкреслила російська дослідниця Н.К. Лелікова¹⁶⁶, які були змушені впродовж багатьох років долати роз'єднаність України і розпорошення її культурних і наукових сил, основне значення книгознавства і бібліографії – збереження культурного спадку своєї нації та людства в цілому – було особливо актуальним. Упродовж кількох років УНІК вів активний обмін виданнями зі С.О. Сірополком, а якщо не мав потрібних тому зайвих видань, пересилав листи колеги з Чехії до інших установ¹⁶⁷.

Працівники УНІК уважно стежили за іноземною науковою літературою: в заявках на іноземну періодику, що передплачувалась через Київське бюро замовлень Міжнародної книги, через торгових представників СРСР та безпосередньо з книгарень Гірземана (Лейпциг) та Я. Поволоцького (Париж), перелічено десятки журналів¹⁶⁸. Починаючи з 1929 р., за

¹⁶³ Міжнародний конгрес бібліотекарів і друзів книги // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 74.

¹⁶⁴ IV Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 80–82.

¹⁶⁵ Лист до Володимира Дорошенка № 18 за 28. IX. 1928 // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2002. – С. 81–82.

¹⁶⁶ Лелікова Н.К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века. – СПб. : РНБ, 2004. – С. 265.

¹⁶⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 90, арк. 37, 40, 43.

¹⁶⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 89, 159, 160, 191.

розпорядженням Наркомосвіти УНІК передплачує зарубіжну літературу виключно через Міжнародну книгу, але ця організація дуже гальмувала передплату і робила, фактично, неможливим необхідне поповнення бібліотеки Інституту зарубіжними фаховими виданнями¹⁶⁹.

Наукові контакти, обмін виданнями та листування підтримував УНІК з Петроградським, згодом Ленінградським інститутом книгознавства, який багато допоміг УНІК як перший науково-дослідний інститут цього профілю в Радянському Союзі¹⁷⁰; з Московським інститутом бібліотекознавства при державній бібліотеці ім. В.І. Леніна¹⁷¹; з Інститутом білоруської культури¹⁷². Директор Інституту Ю.О. Меженко особисто неодноразово їздив до Ленінграда і Москви для налагодження стосунків та обміну досвідом з книгознавчими центрами СРСР¹⁷³.

Наукові контакти з Ленінградським інститутом книгознавства

Історія розвитку Українського наукового інституту книгознавства в загальних рисах дуже схожа з історією Петроградського (з 1924 р. Ленінградського) інституту книгознавства. Обидва були створені на базі книжкових палат: Петроградський у 1920 р. на базі Петроградської книжкової палати, після створення в Москві Центральної книжкової палати, а УНІК у 1922 р. на базі Головної книжної палати в Києві, після створення в Харкові Української книжкової палати. Близькими за змістом були сформульовані завдання цих установ, їхня структура, напрями діяльності, що, з одного боку, було об'єктивним процесом, а з другого боку свідчить про достатньо тісні зв'язки між інститутами, підтвердженням чому можуть бути й архівні матеріали¹⁷⁴. Наприклад, 6 червня 1923 р. Петроградський інститут книгознавства надіслав до УНІК два примірники свого видання «Инструкция для постатейного расписывания периодических изданий»¹⁷⁵.

У журналі УНІК «Бібліологічні вісті», який, власне, був єдиним книгознавчим періодичним виданням в СРСР у 20-х роках, час від часу публікувалася інформація про Петроградський (Ленінградський) інститут. Зокрема, вже в перших номерах журналу за 1923 р. у рубриці «Хроніка» сповіщалось про початок шеститижневих курсів книгознавства в Петрограді (№ 4, С. 86), про проведення виставки російської художньої лі-

¹⁶⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 226, арк. 3.

¹⁷⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 7, арк. 7, 9, арк. 13, 16; 13, арк. 1–5.

¹⁷¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 189, арк. 42.

¹⁷² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 40, арк. 58, 79–80.

¹⁷³ Бібліологічні вісті. — 1923. — № 3. — Стовп. 48.

¹⁷⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 7, арк. 7, 9, арк. 13, 16; 13, арк. 1–5.

¹⁷⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 7, арк. 12.

тератури за 1918–1923 рр. (№ 3, С. 36). У статті М. Іванченка¹⁷⁶, одного з редакторів журналу, вченого секретаря УНІК, дещо поетично представлено приміщення на Фонтанці, в якому тоді розміщувався Петроградський інститут книгознавства (без сумніву, автор замітки був там). Названо засновників інституту та його співробітників, охарактеризовано завдання установи та її значення. Інформація про роботу Інституту, зокрема про картотеку російських видань за роки революції, про створення тематичних і видових бібліографічних покажчиків, безперечно впливала на практику українських книгознавців, хоча необхідно підкреслити, що подібні ідеї на українському матеріалі закладалися Ю. Меженком, директором Головної книжної палати в Києві, і Ю. Ковалевським, директором Бібліографічного інституту при ГКП, ще в 1919 році. Йдеться, в т. ч., про опрацювання обов'язкового примірника та передавання його далі публічній бібліотеці. Іванченко охарактеризував також біобібліографічну бібліотеку, що зберігалася в Інституті, основу якої складало зібрання В. Саїтова, архів і частина бібліотеки С. Венгерова, його величезна картотека. Розповідалось і про організацію музею книгознавства – подібні спроби УНІК, як ми вже зазначили, здійснював упродовж кількох років, щоправда, безуспішно. В статті є вказівка про передачу Петроградському інституту книжок з колишнього Департаменту поліції та Головного управління по справах друку. Сповіщалося також про виставки та курси книгознавства (УНІК також цим займався), про плани підготовки матеріалів до друку, в т. ч. збірника «Книга о книге», п'ятого тому словника Венгерова, Енциклопедії книгознавства.

У «Бібліологічних вістях» за 1925 р. М. Іванченко дуже детально проаналізував матеріали Першого бібліографічного з'їзду РРФСР, скликаного за участю Ленінградського інституту книгознавства (С. 146–150). Особливо він виділив питання, пов'язані з Ленінградським інститутом, з боротьбою між ним і Російською книжковою палатою за наукове керівництво бібліологічною роботою в РРФСР, а також відзначив і «внутрішню» боротьбу між різними групами книгознавців, у т. ч. і представниками інституту, котрі були присутні на з'їзді й не зовсім поділяли положення О. Ловягіна, висловлені в його доповіді від Інституту. Безперечно, проблеми, які обговорювались на з'їзді, були цікаві й українським бібліологам.

Одразу після викладення матеріалів з'їзду (до речі, оціненого М. Іванченком позитивно з точки зору постановки актуальних питань і спроби об'єднання російських бібліологів), у журналі опублікована замітка про Ленінградський інститут книгознавства, в якій перераховані імена директорів Інституту та відмічено, що в результаті занепаду в роботі з 1 жовтня 1925 р. Інститут було приєднано до Російської публічної бібліотеки.

¹⁷⁶ Іванченко М.М. Петроградський інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – С. 48–50. – Підп.: М. Ів.

Детальна інформація про діяльність Ленінградського інституту опублікована також у першому номері названого журналу за 1926 р. (С. 72–73). Вказано основні завдання Інституту відповідно до його нового Положення (нове Положення УНІК було теж прийнято в 1926 р.), структурні одиниці, штат, керівників. Як і в УНІК, нечисленні штатні співробітники об'єднані по секціях, а до роботи в комісіях Інституту широко залучені позаштатні спеціалісти. Перераховано заплановані доповіді по секціях на 1 півріччя 1926 р. У «Бібліологічних вістях» за 1929 р. надрукована рецензія Т. Алексеева (підписана Т.А.) на книгу Л. Булгакової німецькою мовою, випущену для відвідувачів радянського павільйону на міжнародній виставці «Преса» в Кельні для ознайомлення з науководослідною роботою в галузі книгознавства в СРСР (С. 110). У рецензії висловлено здивування щодо того, що автор зупинилась тільки на діяльності Ленінградського інституту книгознавства, і нічого не сказала про УНІК або про інші центри книгознавства.

Остання публікація в «Бібліологічних вістях», що стосувалась Ленінградського інституту книгознавства¹⁷⁷, була присвячена соцзмаганням між ним і УНІК на 1930-й р. Сьогодні молодь, мабуть, і не розуміє, що це таке – соцзмагання. Малося на увазі, що виконати заплановану тут роботу потрібно понад план, тобто реально приймалося два плани, і зараз досить важко пояснити, навіщо. Порівняльний аналіз опублікованих планів соціалістичного змагання двох інститутів свідчить, що план УНІК значно перевищував і в кількісному, і в якісному відношенні план Ленінградського інституту книгознавства, і був явно нереальним, що і підтвердила історія УНІК (підозрюємо, що те саме можна сказати і про Ленінградський інститут).

У «Бібліологічних вістях» друкувались також статті співробітників Ленінградського інституту книгознавства¹⁷⁸, зокрема, чотири статті О. Малеїна, шість статей М. Куфаєва, серед них некролог О. Ловягіну (1926, № 1, С. 75–77).

Творчі зв'язки з фахівцями України

Працівники інституту налагодили творчі зв'язки з фахівцями з усієї України, які за дорученням УНІК збирали і пересилали до Інституту інформацію про книжкову справу в провінції, місцеві видання книжок та періодики, що було дуже актуально в той час, тобто Інститут став координаційним центром з питань книжкового життя республіки. Це дозволяло Інституту не тільки бути самому обізнаним з подіями книжкової

¹⁷⁷ Бібліологічні вісті. – 1930. – № 2. – С. 116–117.

¹⁷⁸ Бібліологічні вісті: 1923–1930: систематичний анотований покажчик / укл. Г.І. Ковальчук. – К. : Абрис, 1996. – 166 с.

справи на периферії, але й інформувати про них чисельну аудиторію читачів «Бібліологічних вістей». З цією метою в перші рік–два свого існування УНІК звертався до фахівців із різних місць з проханням взяти на себе обов'язки «члена-кореспондента Інституту і вступити з ним в постійний зв'язок»¹⁷⁹. УНІК надсилав кореспондентам спеціальну інструкцію, по 25 примірників відозв Інституту та зразки каталожних карток, а також мандат свого представника¹⁸⁰. Обов'язок члена-кореспондента полягав у проведенні анкетування за завданнями УНІКу, спеціальних досліджень, підготовці та надсиланні кореспонденцій та статей, тобто в створенні живого зв'язку між Інститутом та регіонами. Інститут книгознавства мріяв про час, коли «вся Україна покриється сіткою постійних членів-кореспондентів» УНІК (там само). Звучить дещо наївно як на сьогодні, але тоді членами-кореспондентами Інституту були відомі вчені Г.Д. Саливон (Г. Тисяченко, Ромни), М.З. Сулопаров (Кам'янець-Подільський), М.М. Рудинський (Полтава) та інші, а також російські вчені М.М. Орлов, К.І. Шафрановський, М.М. Куфаєв¹⁸¹. До речі, в червні 1928 р. Д.А. Балака пропонував: щоб поширити кадри наукових робітників, тісно зв'язаних з УНІК, і стимулювати корисну роботу, бажано обирати на початку кожного академічного року наукових кореспондентів УНІК з числа найактивніших авторів. Тоді було прийнято рішення (sic!) обирати тільки з числа тих осіб, що живуть в межах СРСР — політична обстановка в країні вже змінилася¹⁸².

Розвиток документознавчих ідей Міжнародного бібліографічного інституту

УНІК з перших років свого існування приділяв значну увагу популяризації та реалізації документознавчих ідей Поля Отле, основоположника документознавства як прикладної інформаційної наукової дисципліни, і Міжнародного бібліографічного інституту (МБІ) в Брюсселі.

Одними з найперших можна назвати спочатку повідомлення в «Бібліологічних вістях»¹⁸³, а незабаром публікацію перекладу відозви МБІ до періодичних видань щодо співробітництва в справі організації міжнародного довідкового апарату, т. зв. всесвітньої документації, що була надіслана на адресу УНІК¹⁸⁴. Йдеться про засновану в 1907 р. (цитуємо першу замітку) «енциклопедію документів, вважаючи під доку-

¹⁷⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 7, арк. 40 (до Б. Комарова), 41 (до Г.Д. Саливонова), 42–43, 44 (до Сулопарова); од. зб. 19, арк. 12, 14, 58.

¹⁸⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19, арк. 74, 77.

¹⁸¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 22, 23, 45.

¹⁸² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 24.

¹⁸³ Бібліологічні вісті. — 1923. — № 3. — Стовп. 51.

¹⁸⁴ Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — Стовп. 61–64.

ментом всяке графічне виявлення людської думки та розуму, себто: книжки, окремі статті, портрети, ілюстрації, рукописи і т. ін.». Такого роду документи класифіковані, повідомляється, по децимальній системі на 10.000 досьє (розділів), які складаються з 1.000.000 окремих «документів». Це становить ніби рухому енциклопедію людського знання, що постійно поповнюється новими матеріалами, новими здобутками науки. Розуміючи, що таку величезну роботу можна продовжувати тільки за умов спільної діяльності, МБІ просив надсилати йому по три комплекти газет і журналів за поточний рік: один з комплектів мав надходити до бібліотеки, а два інших розрізали на окремі статті й розміщували по відповідних «досьє». Таким чином публікації окремої країни виходять за її межі (а які ще в той час могли бути способи міжнародної наукової комунікації?) і стають внеском до певної галузі «загальнолюдського» знання. Для більш доцільного використання журнальних матеріалів пропонувалося застосовувати правила, ухвалені Міжнародними з'їздами, а саме: 1) індексувати кожну статтю «по децимальній системі»; 2) розміщувати на початку статті резюме: «коротенький зміст, загальні положення, висновки і т. ін., що значно полегшить знайомство зі статтею» (чим це принципово відрізняється від вимог оформлення наукових публікацій сьогодні, коли проставляють індекси УДК, додають анотацію?); 3) друкувати зміст та різні покажчики журнальних статей так, щоб їх можна було використати для карток формату 12,5 × 7,5 см шляхом вирізування та наклеювання.

Потрібно зазначити, що за зразком МБІ УНІК також розпочав збирання «Української енциклопедії документів», опублікувавши відповідну відозву¹⁸⁵, в якій звернувся до всіх редакцій періодичних видань з проханням висилати по три примірники їх видань для енциклопедії документів, котра мала складатись з окремих журнальних і газетних статей, заміток, рукописів, класифікованих та систематизованих по окремих науках для зручного, легкого користування у ході вивчення певного питання науки та літератури.

За зразком МБІ УНІК настійливо збирав також архів українських видань (книги, періодичку, плакати), що в свою чергу поділявся на видання українською мовою до 1917 р., незалежно від території, та друк Радянської України і українські видання поза її межами після 1917 р. Поділений за роками виходу видань, архів був надзвичайно зручним для всебічного дослідження українського друку, налічував у 1926 р. до 40 тис. книжок, до трьох тисяч назв періодичних видань, до 25 тис. прокламацій і афіш¹⁸⁶. З цим пов'язана теоретична та практична робота УНІК з укладання україн-

¹⁸⁵ В справі Української енциклопедії документів (Відозва Укр. наукового інституту книгознавства) // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — Стовп. 63–64.

¹⁸⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 320, арк. 113; од. зб. 77, арк. 81.

ського бібліографічного репертуару (УБР). Ще на Всеукраїнській нараді працівників книги 1923 р. на УНІК, окрім багатьох інших завдань, поклалися, як ми вже підкреслювали, дослідження методів бібліографічного опису та класифікації, об'єднання та спрямування діяльності книгознавчих і споріднених установ, а також укладання бібліографічного покажчика «Україніка». Багато уваги УНІК надавав розробці методологічних питань створення УБР, зокрема – стародруків (С.І. Маслов), періодики (В.А. Ігнатієнко), видань 1917–1919 рр. тощо. Як четвертий том «Трудів» УНІК було видано «Бібліографію української преси (1816–1916)». Питання «Основні принципи складання українського бібліографічного репертуару і участь наукових закладів у цій справі» розглядалось на засіданні бібліографічної комісії УНІК 19 лютого 1930 р. Спільними зусиллями УНІК, ВБУ, УКП було вироблено концепцію «Україники». По суті, це було здійсненням на національному рівні настанов МБІ щодо створення світової бібліографії, яка при тодішніх технічних можливостях сприймалася як ідеальне завдання, нездійснене реально. Потрібно зазначити, що Міжнародний бібліографічний інститут кваліфікував у той час УНІК «як одну з найавторитетніших бібліографічних установ не тільки УСРР, а й цілого СРСР»¹⁸⁷.

Бібліотека книгознавчої літератури і архів українського друку

Варто наголосити, що наукове зібрання Інституту, яке поділялось на дві основні частини – бібліотеку книгознавчої літератури та архів українського друку (книги, періодика, плакати), було предметом особливого піклування УНІК. Вже на 01.10.1923 р. в бібліотеці Інституту нараховувалось 7929 книг, 11693 прим. аркушевих видань (прокламацій, афіш та ін.) та 32625 прим. періодичних видань (назв 2138)¹⁸⁸. Відділ «Україніка» нараховував 1182 книжки, надруковані на території дореволюційної Росії від 1798 по 1917 рік, 1617 книжок, що вийшли поза межами Росії до 1917 р. і поза межами України з 1917 р., 2139 примірників періодичних видань, що вийшли до 1917 р. і з 1917 – поза межами України; в бібліотеці книгознавства було тоді «всього» 719 примірників (там само). При цьому на всі фонди в Інституті були картотеки¹⁸⁹. На 1927 р. бібліотека українського друку, що поповнювалась насамперед завдяки одержанню обов'язкового примірника, нараховувала дев'ять тисяч томів книжок, 18 тисяч брошур і 40 тисяч примірників періодики¹⁹⁰. Відомості за середину 1928 р. дещо інші:

¹⁸⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 156, арк. 5.

¹⁸⁸ Український науковий інститут книгознавства в Києві // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 39.

¹⁸⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257, арк. 8.

¹⁹⁰ Светочи украинской культуры. Украинский научно-исследовательский институт книговедения в Киеве // Киевский пролетарий. – 1927. – № 225 (689). – 2 октября.

12 тисяч книжок, більш як 200 тисяч періодики і 10–12 тисяч аркушівок¹⁹¹. Пояснити розбіжність у цифрах важко, але порядок цифр зрозумілий. Єдина на той час у республіці книгознавча бібліотека, що була створена в УНІК, налічувала тоді вісім тисяч примірників; бібліотека одержувала 60 книгознавчих журналів різними мовами (там само).

Були й інші джерела комплектування бібліотеки. Наприклад, 25 квітня 1925 р. УНІК звернувся до правління видавничого товариства «Час» з проханням подарувати йому бібліотеку товариства, і вже 18 травня направив туди лист подяки такого змісту: «Повідомляючи про одержання від вас разом з великою шафою біля 3000 книжок і брошур, 1400 чисел журналів різних назв, 9 повних комплектів газети «Рада» (з 1906 до 1914 р. вкл.), неповного комплекта за 1910–1913 рр. та біля 200 номерів газет різних назв, Інститут складає щиру подяку»¹⁹². 9 липня 1930 р. було укладено договір про придбання власної бібліотеки С.Л. Дроздова¹⁹³. В архіві безліч копій листів щодо обміну виданнями з різними установами, окремими громадянами: з часописами «Книга о книгах», «Библиографические известия», бібліотекою Київського політехнічного інституту, видавництвом «Колос», Археографічною комісією УАН¹⁹⁴. Листи стосувалися також пошуку окремих газет чи навіть номерів газет, а також видань, що виходили в різних регіонах під час численних окупацій.

Фонд поповнювали дари співробітників і членів комісії УНІК. Так, серед примірників з бібліотеки УНІК, що є у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ (шлях їх надходження до бібліотеки наразі невідомий) є примірники з автографами М.О. Макаренка (переважно це іноземні книгознавчі видання), Д. Щербаківського, С. Маслова, Ю. Меженка.

¹⁹¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2239, арк. 2–3.

¹⁹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 45, арк. 37, 39.

¹⁹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 226.

¹⁹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 23, арк. 78–81, 116 та ін.

Список чужомовних періодичних видань, що їх одержувала книгознавча бібліотека УНІК'у протягом 1930 р.

1. All'insegna Mondadori. Verona. Місячник.
2. Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik. Leipzig. Місячник.
3. Archiv, Bibliothèques et Musées de Belgique. Bruxelles.
4. Archiv für Schreib und Buchwesen. Leipzig. Квартальник.
5. Archivo bibliografico Hispano-Americano. Madrid. Квартальник.
6. Bibliofil Brno. Місячник.
7. La bibliofilia. Firenze. Місячник.
8. Bibliographie de Belgique. Bruxelles. Місячник.
9. Bibliographie de la France. Kaunas. Тижневик.
10. Biblioteks-Bladet. Stockholm. Двомісячник.
11. Bollettino delle pubblicazioni Italiane. Firenze. Місячник.
12. Bollettino mensile Istituto Bibliografico Italiano. Torino. Двомісячник.

13. Bollettino mensile Instituto Bibliographico Italiano. Firenze. Квартальник.
14. Books of the month. New York. Місячник.
15. Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy. Warszawa. Місячник.
16. The British Printer. London. Двомісячник.
17. Bucherei und Bildungspflege. Leipzig. Місячник.
18. Bulletin Bibliographique de documentation Internationale contemporaine. Paris. Місячник.
19. Bulletin de la Maison du livre francais. Paris. Місячник.
20. Bulletin du Bibliophile et du Bibliotecaire. Paris. Місячник.
21. Bulletin officiel. Paris. Місячник.
22. Bulletin of the New York Public Library. New York. Місячник.
23. Casopis československych knihovnicu. Praha. Квартальник.
24. Český typograf. Praha. Двотижневик.
25. La coopération intellectuelle. Paris. Місячник.
26. Deutscher Drucker. Berlin. Місячник.
27. Gebrauchsgraphik. Berlin. Місячник.
28. Giornale della Libreria. Milano. Тижневик.
29. Grafická práce. Praha. Квартальник.
30. Hefte für Büchereiwesen. Leipzig. Місячник.
31. L'industria della stampa. Roma. Місячник.
32. The Inland Printer. Chicago. Місячник.
33. International Index fo periodicals. New York. Двомісячник.
34. Kirjath Sepher. Jerusalem. Квартальник.
35. La Librairie. Anciennement „Les Bulletins de Commandes“. Paris. Місячник.
36. The Library. Oxford. Квартальник.
37. The Library Association Record. London. Квартальник.
38. The Library Journal. New York. Двотижневик.
39. Library Review. Scotland. Квартальник.
40. Literarisches Beiblatt zum Jahrbuch des deutschen Vereins für Buchwesen und Schrifttum. Leipzig. Двомісячник.
41. Literarisches Zentralblatt für Deutschland. Leipzig. Двотижневик.
42. Les Livres du Mois. Table mensuelles des nouveaux ouvrages publiés en 1930. Paris. Місячник.
43. Minerva-Zeitschrift. Zentralblatt für die gelehrte Welt. Місячник.
44. Monthly Check-List of State Publikation. Wachington. Місячник.
45. Naše kniha. Literární a bibliografický věstník. Praha. Двотижневик.
46. Philobiblon. Zeitschrift für Bücherliebhaber. Wien. Місячник.
47. Przegląd biblioteczny. Krakow. Квартальник.
48. Przewodnik bibliograficzny. Lwów. Місячник.
49. The Publishers Weekly. The American Book Trade Journal. New York. Тижневик.
50. La Revue Bibliographique. Analyse les livres nouveaux. Bruxelles. Місячник.
51. Revue Suisse de l'Imprimerie et des industries qui s'y rattachent. Lausanne. Місячник.
52. Rzeczy piękne. Organ Miejskiego Museum przemyslowego w Krakowie. Krakow. Місячник.
53. Schrift und Schreiben. Zeitschrift für alle praktischen und wissenschaftlichen Fragen der Schrift und des Schreibunterricht. Bona. Leipzig. Двомісячник.
54. Schweizerisches Gutenbergmuseum. Musée Gutenberg. Suisse. Bern. Квартальник.
55. Der Sprachwart. Monatsblätter für Sprachpflege und Rechtschreibung. Ständige Beilage der „Typograph. Mitteilungen“. Berlin. Місячник.
56. Suomen kirjakaupalehte. Helsingfors. Двотижневик.

57. Svensk Bovhandelstidning. Stockholm. Тижневик.
58. Technický sbornik pro veškerá odvetví grafická. Praha. Квартальник.
59. Typografia. Odborný list československých knihtiskařů. Praha. Місячник.
60. Typographische Mitteilungen. Zeitschrift des Bildungsverbandes der Deutschen Buchdrucker. Berlin. Місячник.
61. Urzędowy wykaz czasopism wydanych w Rzeczypospolitej Polskiej. Dodatek miesięczny do urzędowego wykazu druków. Warszawa. Місячник.
62. Urzędowy wykaz druków, wydanych w Rzeczypospolitej. Warszawa. Тижневик.
63. Wykaz druków polskich lub polski dotyczących wydanych zagranicą. Dodatek miesięczny do urzędowego wykazu druków. Warszawa. Місячник.
64. Wilson Bulletin. New York. Місячник.
65. Wöchentliches Verzeichnis. Leipzig. Тижневик.
66. Zeitschrift für Bücherfreunde. Leipzig. Двоптижневик.
67. Der Zeitungsverleger. Offizielles Organ des Zentralvereins der österreichischen Zeitungs-Unternehmungen. Wien. Місячник.
68. Zeitschrift für Deutschlands Buchrucker. Berlin. 2 рази на тиждень.
69. Zentralblatt für Bibliothekswesen. Leipzig. Місячник.

Список українських та російських періодичних видань, що їх одержувала книгознавча бібліотека УНІК'у протягом 1930 р.

1. Архівна справа. Харків. Квартальник.
2. Бібліологічні Вісті. Київ. Квартальник.
3. В помощь библиотеке при комплектовании и работе с читателем. Москва. Місячник.
4. Журнал бібліотекознавства та бібліографії. Київ. Не періодично.
5. Журналист. Москва. Двоптижневик.
6. Інформаційний бюлетень. Видання „Вісті ВУЦВК“. Бюро газетної інформації. Київ. Тижневик.
7. Информационный бюллетень. Изд-во Коммунист. Академии. Москва.
8. Книга и Революция. Москва. Виходить щодакади.
9. Книжная летопись. Москва. Виходить щоп'ятиденки.
10. Коммунистическое просвещение. Москва. Місячник.
11. Красный библиотекарь. Москва. Місячник.
12. Культробрітник. Харків. Двоптижневик.
13. Летапіс Беларускага друку. Менск. Місячник.
14. Литература и Искусство. Москва. Місячник.
15. На книжном фронте. Москва—Ленинград. Виходить щодакади.
16. Печатник. Москва. 3 рази на міс.
17. Печать и Революция. Москва. Місячник.
18. Полиграфическая техника. Приложение к журналу Печатник. Москва. Місячник.
19. Полиграфическое производство. Москва. Місячник.
20. Помощь самообразованию. Москва. Місячник.
21. Радянський книгар. Харків. Двоптижневик.
22. Рекомендательный бюллетень. Москва. 3 рази на місяць.
23. „Треба прочитати“. Рекомендаційно-бібліографічний журнал (в формі блоккартного каталогу) Укр. книж. палати. Харків.
24. Хозяйство Печати. Москва. Місячник.
25. Червона преса. Харків. Двоптижневик.
26. „Читач-Рецензент“. Щомісячний додаток до „Культробрітника“. Харків. Місячник.

Відомі спроби УНІК придбати приватні бібліотеки чи їх частини. Так, 1928 р. була куплена книгознавча частина величезного зібрання О.З. Попільницького¹⁹⁵. Того ж 1928 р. були спроби придбати бібліотеку І. Калиновича: 4 січня Ю. Меженко повідомив Бюро УНІК про листування з вдовою бібліографа в справі придбання бібліотеки та бібліографічної картотеки небіжчика, які вдова оцінила в 6000 доларів. Було вирішено звернутися до В. Дорошенка з проханням оглянути бібліотеку та картотеку і приблизно їх оцінити, а також звернутися до Наркомоса щодо асигнування відповідних коштів на придбання картотеки та бібліотеки¹⁹⁶. За повідомленням В. Дорошенка, оцінка бібліотеки Калиновича перебільшена, а картотека *«зовсім мало варта для УНІКу»*¹⁹⁷. Було вирішено запропонувати УКП придбати картотеку, а УНІК – бібліотеку І. Калиновича.

У зв'язку з перетворенням Інституту в суто науково-дослідну установу, наприкінці 1926 р. припинено дальше поповнення архіву як обов'язковим примірником, так і зарубіжними виданнями українською мовою. Після зміни керівництва в 1931 р. обидві бібліотеки були «почищені», тобто вилучено було до 27 000 книжок¹⁹⁸. Рештки чудової книгознавчої бібліотеки ми знаходимо в різних фондах НБУВ, про що свідчать відповідні штампи на книгах. У січні 1932 р. ВБУ просила УНІК передати їй по одному примірнику книгознавчої літератури з дублетних фондів¹⁹⁹. Але передавали і українські видання перших пореволюційних років. У архіві НБУВ ми виявили лист від УНІК такого змісту: *«УНІК згоджується передати ВБУ дублетні примірники друків України за перші роки революції, з умовою відповідного обміну на потрібні нам видання з царини книгознавства»*²⁰⁰. У звіті ВБУ за 1932 р. зафіксовано надходження від УНІК 1737 книжок, 5309 брошур, 543 журналів, 485 одиниць графіки, двох примірників нот, 8575 примірників газет, 109 листівок²⁰¹.

Фондами книгознавчої бібліотеки і бібліотеки українського друку УНІК, що мали свої карткові каталоги, вільно користувались вчені, письменники, державні діячі; видавалися також постійно письмові відповіді-довідки на листи. Упродовж лише першого року діяльності Інститутом було видано 175 довідок і допущено до користування матеріалами, головним чином – періодичними виданнями, 296 осіб²⁰². Крім допомоги

¹⁹⁵ Олекса Захарович Попільницький // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 97–99.

¹⁹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 1.

¹⁹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 8.

¹⁹⁸ Звіт Слухаєвської [бібліотекаря УНІК]: ІР НБУВ, ф. 47 од. зб. 285, арк. 7.

¹⁹⁹ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 392, арк. 16.

²⁰⁰ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 283, арк. 4.

²⁰¹ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 378, арк. 10.

²⁰² Український науковий інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стovп. 40.

книгознавцям це дозволяло УНІК бути в курсі наукових інтересів та найближчих наукових планів учених. У «Бібліологічних вістях» було заведено спеціальний розділ, в якому повідомлялось про розпочаті та готові до друку праці. Це сприяло уникненню дублювання в роботі та налагодженню зв'язків.

Із заявами про дозвіл користуватися фондами Інституту зверталися в різний час В.А. Ігнатієнко, О.Ю. Гермайзе, М.К. Зеров, Б.Д. Антоненко-Давидович, М.С. Грушевський, О.С. Грушевський, С.О. Єфремов, Д.М. Щербаківський, Г.М. Косинка, Т.С. Осьмачка, М.П. Бажан, Г.І. Коляда та багато інших²⁰³. Найчастіше фахівці зверталися за дозволом працювати над ґрунтовною збіркою зарубіжних видань УНІК. Деякі звернення є дуже колоритними і, з огляду на пізніші події, доволі несподіваними. Наприклад, політкомісар Мартиненко 18.12.1923 звертається до УНІК: *«Ласкаво прошу Вас не відмовити в ласці дати можливість проф. Гермайзе О.Ю., що читає курс «Революційний рух в зв'язку з історією Комуністичної партії», користуватися бібліотекою закордонних видань, що є при Вашому Інституті»*²⁰⁴. Д. Загул звертався до УНІК з проханням *«скласти бібліографію моїх писань»*²⁰⁵.

Характер довідок, які надавав інститут письмово своїм кореспондентам, був різний. Наприклад, встановити мову стародруку за фотографією; вислати бібліографічну довідку відносно літератури з організації роботи дитячої бібліотеки; сповістити Держвидав, чи не видавалась в Україні книга Тімірязева «Жизнь растений»; дати ознайомитись представникам термінологічно-перекладацької секції при Київському політехнічному інституті з картотекою фонду для виписки відомостей про технічну літературу українською мовою; повідомити, які періодичні видання виходять на Україні; визначити кількість людей і термін для обробки 10 000 книг та ін.²⁰⁶ Багато дублетів із своїх збірок УНІК передавав іншим установам: 104 трудовій школі передано 12 книжок програмної літератури, в першу чергу твори І. Франка²⁰⁷. Публічній бібліотеці в Ленінграді Інститут надіслав спочатку 140 дублетів видань за 1919 р., потім ще партії книжок²⁰⁸. Окрім книжок, УНІК передавав різним установам інші види документів, зокрема, Центральному історичному архіву: *«В справах Інституту маютьися деякі матеріали (рукописні та друковані на машинці) щодо історії революційної*

²⁰³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 12, арк. 6, 13; од. зб. 50, арк. 68; од. зб. 28, арк. 29, 31, 33, 44, 48, 72; од. зб. 100, арк. 17.

²⁰⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 12, арк. 13.

²⁰⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 28, арк. 65.

²⁰⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 40, арк. 10; од. зб. 19, арк. 69; од. зб. 12, арк. 9; од. зб. 6, арк. 5; од. зб. 28, арк. 43, 45, 185; од. зб. 21, арк. 33.

²⁰⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. од. зб. 6, арк. 19; од. зб. 9, арк. 9.

²⁰⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 90, арк. 29, 42, 47, 51.

доби, які Інститут хотів би передати Архіву. В разі Вашої згоди, просимо надіслати до нас представника архіву за цими матеріалами»²⁰⁹. Або, скажімо, Музичне товариство ім. Леонтовича 29 вересня 1923 р. висловило подяку «за Вашу жертву збірки музичних видань»²¹⁰. Українському театральному музею було передано 538 театральних афіш²¹¹. Багато видань УНІК передав, зокрема 1923 року, Українській книжковій палаті²¹².

Архів Інституту свідчить також про величезне листування з редакціями періодичних видань з питань обміну журналами. Це дозволило Інституту зібрати унікальну колекцію періодики, відкриту для наукових досліджень. З метою розширення і поповнення збірок УНІК звертався також до деяких установ та окремих книгознавців з проханням подарувати або продати Інституту колекції книг і періодики. Таким чином УНІК отримав у подарунок матеріали з бібліотеки українського бібліографа Варфоломія Андріановича Ігнатієнка²¹³.

Комерційна бібліотека, орендована у Державного видавництва України

З метою одержання додаткового прибутку, котрий можна було б використовувати на наукові потреби та видавничу діяльність по спецкоштах, УНІК з лютого 1924 р. орендував у Київській філії Державного видавництва України (ДВУ) комерційну бібліотеку загального вжитку (організована 1922 р.), зобов'язавшись виплачувати ДВУ 10 % від суми прибутку. Ці спецкошти використовувались на видання журналу «Бібліологічні вісті», на видання книжок, канцприладдя, утримання позаштатних працівників і зрідка на виплату гонорарів — в основному автори надавали УНІК свої роботи безкоштовно. Крім цього джерела, прибуток приносив також продаж дублетів збірок україніки та книгознавчої літератури, від продажу права на видання і продажу самих видань УНІК, проте вже в 1929–1930 акад. році ці джерела одержання прибутку були фактично вичерпані²¹⁴.

Комерційна бібліотека знаходилась по вул. Воровського, 41 (Хрещатик?), фонд розміщувався на двох поверхах, за систематичною розстановкою, а в межах розділу — за абеткою. Бібліотека мала багато передплатників (читачів), комплектувалась відповідно до їхніх замовлень. З січня 1927 р., крім стаціонарної бібліотеки та її філій (в Святошино, Ворзелі, Ірпіні, Пущі-Водиці, Боярці), було організовано доставку книжок додому читачам за окрему платню. З метою збільшення таких читачів-

²⁰⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 21, арк. 20.

²¹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 9, арк. 23.

²¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 90, арк. 11.

²¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 9.

²¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 9, арк. 23, 28.

²¹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 205, арк. 35.

передплатників бібліотека зверталася до Київського поштамту²¹⁵ з проханням через листонош «вербувати» таких передплатників на доставлення їм книжок додому з бібліотеки УНІК, з виплатою комісійних пошти та листоношам. Були ще так звані пересувки – пересувні бібліотеки²¹⁶. За перші три з половиною роки існування ця комерційна бібліотека дала УНІК чистого прибутку 12 800 крб., мала фонд понад 26 000 книжок, близько 1500 читачів-передплатників («разом з гачами і приставленням до дому»²¹⁷). За анкетною, надісланою на вимогу Київської окружної інспектури Народної освіти 20.07.1927²¹⁸, дореволюційних видань було 18 270; красне письменство – 16 835, загальний відділ 1200, філософія 500, релігія 88, суспільствознавство 1600, мовознавство 50, природознавство 730, прикладні дисципліни 1080, сільське господарство 130, мистецтво 290, історія 1007, географія 100, дитячі книжки 1060. Характерний факт – кількість книжок українською мовою становила всього 1250 примірників. Каталоги – систематичний та «постійного обліку книжок для публіки», а ще друковані на машинці списки книжок нової художньої літератури, окремо української, – для агентури (тобто для тих книгонош-бібліотекарів, які розповсюджували літературу по підприємствах та квартирах). Робота в бібліотеці поділялася на стаціонарну й роботу агентури з доставляння книжок додому (з січня 1927 р., за гроші). У бібліотеці вели щоденний облік діяльності і прибутків, фіксували разові внески. Агентів на 31.11.1927 було 25, кожному видавали книжки в залежності від кількості передплатників. Було розроблено Положення про контрагентуру, що обслуговує Бібліотеку, умови її роботи та правила доставки літератури читачам, а також правила користування книжками бібліотеки з «приставкою» до дому²¹⁹. В архіві збережено заяви, посвідчення, довідки, рекомендації для зарахування на роботу в бібліотеку УНІК агентів по обслуговуванню читачів на дому²²⁰; є зразки тогочасних бібліотечних бланків²²¹. Передплатників було на цей час 1524.

Співробітниками бібліотеки були Слухаєвська Олена Василівна (завідувачка), Беренштейн Ольга Борисівна, Козинська Єлизавета Яківна, Каліхевич Віра Миколаївна (дружина Ю.О. Меженка), Любченко Івга Петрівна (бухгалтер).

На початку 1928 р. Інститут придбав цю бібліотеку в повну власність за 2000 крб. як допоміжне підприємство УНІК, що працює на

²¹⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 88, арк. 15.

²¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 202.

²¹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 108, арк. 21.

²¹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 86, арк. 6.

²¹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 103.

²²⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 104.

²²¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 86, арк. 8–11.

БІБЛІОТЕКА У.Н.І.К. і Д.В.У.

Вулиця Воровського 41 (проти вул. Леніна) тел. 44-84.

БІБЛІОТЕКА МАЄ 30.000 ТОМІВ.

Книжки українською, російською
й чужоземними мовами.

Систематично поповнюється
всіма новинами книжкового ринку С.Р.С.Р.

Книжки зі всіх галузів знання
бібліотека негайно купує за вимогами абонентів.

На літній сезон бібліотека значно поширила
белетристику
й дитячий відділ.

Книжки доставляються додому, як у місті, так і на дачі.

Звертається велику увагу на задоволення вимог
передплатників.

Умови користування:
за одну книжку в місяць читання—1 крб.; застави
1 крб. 50 коп. Робітничі, професійні та інші ко-
лективи без застави за читання 75 коп. від книжки.

З приставкою додому:
Застави 1 крб. 50 коп., за читання 1 крб 50 коп.,
на околиці й дачі 2 крб. за одну книжку в місяць.

Бібліотека відчинена щодня крім свят від 11 до 16¹/₂ г.

Дзвоніть 44-84.

ВСІ НОВИНИ КНИЖКОВОГО РИНКУ С.Р.С.Р.

ВИМАГАЙТЕ ТЕЛЕФОНОМ 44-84 КНИЖКИ ДОДОМУ.

КНИЖКИ У ВАС ВІДОМА ЧЕРЕЗ 1/2 ГОДИНИ ПІСЛЯ ЗАМОВЛЕННЯ.

самоокупності²²². У бібліотеці на час продажу-купівлі було 21144 примірника, оцінені в 10 392 крб. 42 коп.; балансова вартість книжок на 1 жовтня 1925 р. – 2571 крб. 37 коп., тобто балансова вартість постійно зменшувалась за рахунок т. зв. амортизації. Плата за оренду бібліотеки для ДВУ була незначною, бібліотека сприймалась видавництвом як тягар, а УНІК, при всіх проблемах, мав від бібліотеки невеликий, після виплати зарплатні, комунальних витрат та ін., але все-таки прибуток. Після купівлі бібліотеки Інститут поживав рекламу: в архіві УНІК (од. зб. 86) нами виявлено рекламні оголошення такого змісту: *«Книжки у Вас вдома через ½ години після замовлення. Вимагайте телефоном книжки додому. Бібліотека має 30 000 томів. Книжки українською, російською й чужоземними мовами. Всі новини книжкового ринку СРСР!»*

Безперечно, проблем у Інституту з цією бібліотекою також було багато²²³. Прибутки з часом знижувались, причинами були як конкуренція (1927 р. у Києві було вже три подібних бібліотеки), так і збільшення платні за приміщення бібліотеки. В червні 1929 р. постало питання об'єднання всіх київських бібліотек комерційного типу в одну, навколо бібліотеки УНІКу. Процес цей тривав досить довго, продовжувався ще й 1930 р.; книгонош тоді було 90 осіб. Фонд бібліотеки на той час становив 60000 томів, читачів було 5525²²⁴. Разом з тим, об'єднання бібліотек поставило на порядок денний питання скорочення штатів бібліотеки восени 1930 р. З початку 1931 р. доставка книжок до дому почала зменшуватись. Кількість книгонош тоді зменшилася на 60 % (40 проти 91), на кінець року – 18 книгонош, відповідно зменшилися й прибутки. Було прийнято рішення ліквідувати окремих відділ книгонош, поклавши реєстрацію їх роботи на одного з бібліотекарів, збільшивши йому ставку; ліквідувати посаду заступника зав. бібліотекою та бібліотекаря²²⁵.

Структура і проблеми УНІК наприкінці 1920-х рр.

У 1927–1928 рр. структура УНІК майже не змінилась: інститут мав три секції – історії книги, мистецтва книги і техніки, соціології й читача, аспірантуру. В УНІК працювало чотири комісії: читачівства – 16 членів, історії книги – 16, мистецтва і техніки книги – 13, бібліографічна – 17. Кожна з них збирала прилюдні засідання 6–8 разів на рік, де зачитувались і обговорювались доповіді фахівців. Головною була, безперечно, наукова діяльність секцій і комісій, а також підготовка до видання книжок і журналу «Бібліологічні вісті», що випускався УНІК з 1923 по 1930 р. Незначні видавничі кошти, асигновані Укрнаукою, не давали

²²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 95, арк. 1; од. зб. 237, арк. 44.

²²³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 237, арк. 45, 46.

²²⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 237, арк. 44.

²²⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 232, арк. 19.

змоги видрукувати всі підготовлені праці, багато з них втрачено, мабуть, назавжди. В архіві Інституту зберігся лист до М.О. Скрипника від 18.12.1928 р.²²⁶, в якому певною мірою подано досягнення (за 1927/1928 р. змогли здати до друку 72 арк. наукових робіт, всі видання наркому висилалися; ще в червні подали до Укрнауки доповідну записку з пропозицією поставити доповідь Інституту на колегії НКО) і можна зрозуміти тогочасні проблеми установи: бюджет УНІК зменшено на 50 % без жодних пояснень. Мета листа зрозуміла: одержати від наркома освіти розпорядження не зменшувати бюджет Інституту.

Отже, ми наочно переконались, яку величезну роботу – методичну, педагогічну, популяризаційну – провів у 1920-х рр. Український науковий інститут книгознавства. Як перша книгознавча установа в Україні, він майже все робив уперше, і в зв'язку з цим не був позбавлений недоліків. Але незважаючи на це, роль УНІК в становленні вітчизняного книгознавства, на наше переконання, безперечно значна. Чи були в нього ще й проблеми ідеологічного характеру? Безперечно. І прикладом можуть бути такі факти: цензурні заборони окремих номерів журналу «Бібліологічні вісті» (зокрема пов'язані з публікацією Ф. Ернста) і пояснення Ю. Меженка: «Заборонені місця, на думку автора і редакції, не мусили мати жодного політичного значення, і лише невдале формування примітки, писаної з дозволу Київського Окрліта, стало за причину конфіскації»²²⁷ (сторінки 35 і 36 у статті Ф. Ернста в № 3 за 1927 р. було передруковано без останнього абзацу і примітки, а передбачалося вилучити уповноваженими з «політконтролю КОО ППУ» практично весь тираж журналу²²⁸).

План роботи Інституту на початок 1930-х рр.

План роботи УНІК на найближчі п'ять років був викладений директором в листі до уповноваженого Укрнауки від 17 квітня 1930 р.²²⁹ У плані передбачалася організація ряду допоміжних установ: лабораторії при секції соціології книги, книгознавчого музею, в зв'язку з чим мала відбутися диференціація секції мистецтва і техніки книги на дві секції: поліграфічну і графічну. Технічний бік видання журналу «Бібліологічні вісті» з 1930 р. перейшов до Державного видавництва України (ДВУ). Бібліографічна секція планувала діяльність у двох напрямках: методології бібліографії і практичної бібліографічної роботи, в кінці п'ятирічки мала від-

²²⁶ Лист Миколі Олексійовичу Скрипнику від 18.12.1928 р.: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 170, арк. 69.

²²⁷ [Лист] До Укрнауки від 15 березня 1927 р.: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 126.

²²⁸ Там само, арк. 70, 71, 77, 84, 113.

²²⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 223, арк. 49.

ділитись в окремий бібліографічний інститут, завдання якого – утворення українознавчого бібліографічного репертуару. Доповідь П. Іноземцева «Основні принципи складання українського бібліографічного репертуару» була обговорена на бібліографічній секції УНІК 19 лютого 1930 р., і було ухвалено *«приступити до детального розроблення його плану; висвітлити це питання в пресі; скликати спеціальну конференцію представників київських наукових установ для обговорення цієї справи і намічення перспектив майбутньої бібліографічної роботи; для проведення цього створити спеціальну комісію при УНІК»* на чолі з Ю. Меженком²³⁰ (на жаль, бібліографічна конференція у призначений термін не відбулась – НКО відклав²³¹, а за рік політична ситуація фатально змінилася, і Перша бібліографічна конференція мала жахливі для розвитку бібліографії і книгознавства наслідки, що детально описано в наступному розділі). Питання браку бібліографічних кадрів планувалось розв'язати за рахунок викладання у вишах основ бібліографії, створення книгознавчої профшколи з відділенням бібліографії і книжкової торгівлі, збільшення кількості аспірантів УНІК до 15. Серед нових форм роботи, запланованої на 1930–1931 академічний рік – заснування колекції іконографії українських книгознавців (було розіслано багато відповідних листів, одержано фотографії²³², частково вони знаходяться в архіві Ю.О. Меженка в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України), вивчення процесів виготовлення книги, організація виставки з історії книги, утворення пересувних виставок. Але план цей Наркомосвіти не затвердив, порадивши УНІК *«спеціалізуватись в напрямку обслуговування певної ділянки практичної роботи», «не захоплюючись колекціями, збірками, бібліографічними картотеками. Треба актуалізувати теми досліджень, висуваючи насамперед теми, зв'язані з потребами видавництва, виконання п'ятирічного плану»*²³³. Таких спеціалістів у складі УНІК не було.

Потрібно згадати, що це був за час. Не маємо на меті детально аналізувати політичну ситуацію, вона сьогодні відома, але все-таки: наприкінці 1920-х рр. у СРСР почала здійснюватись перебудова науки, особливо гуманітарної, на принципах марксистської методології. Чим далі, тим одностороннішими були ідеологічні установки, утвердження класової диктатури в суспільному житті. Не можна не назвати «чистку» апарату ВУАН, академічних інститутів; фейлетони в газетах і перевірки ВБУ, перші арешти її співробітників, у т. ч. директора. 1930 рік – створення в РРФСР величезного видавничого монстра – ОГІЗ (Об'єднання держав-

²³⁰ Протокол засідання бібліографічної комісії УНІК № 6 від 19.02.1930 р.: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 221, арк. 2.

²³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 260, арк. 4.

²³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 25–28 та ін.

²³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 9.

них видавництв), і за цією калькою створення в УСРР ДВОУ (Державного видавничого об'єднання України)²³⁴, висунення на передові рубежі і там, і там партійного, технічного та сільськогосподарського видавництв. Де тут утриматись маленькому науковому інституту книгознавства, який жодним словом не пропагував лінію ВКП(б) чи КП(б)У, був далекий і від техніки, і від сільського господарства! 1931 рік – поява досить різкої критичної інформації Бібліографічної комісії при ВУАН щодо діяльності Української книжкової палати²³⁵, вихід Постанови ЦК ВКП(б) «Про видавничу роботу», де зокрема зазначено: «Характер и содержание книги должны целиком отвечать задачам социалистической реконструкции: книга должна быть боевой и актуально-политической, она должна вооружить широчайшие массы строителей социализма марксистско-ленинской теорией и технико-производственными знаниями»²³⁶. Що міг у цьому плані зробити Інститут книгознавства – все було вирішено без нього, у таких умовах він був приречений на знищення.

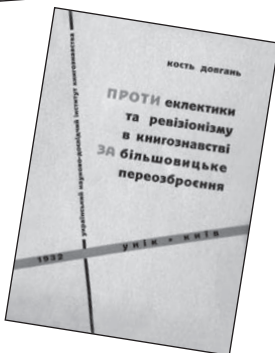

²³⁴ Радянський книгар. – 1930. – № 17/18. – С. 34–35.

²³⁵ Вісті ВУАН. – 1930. – № 1. – С. 41–45.

²³⁶ Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 323.

РОЗГРОМ УНІК ТА УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА В 1931 році

Ще в другій половині 1920-х років у радянському суспільстві почало відчуватись суттєве зростання ідеологічної оцінки ролі книги, що впливало й на основний напрямок розвитку книгознавства в СРСР, хоча, як ми пересвідчилися, УНІК залишався осторонь ідеологічних проблем. 1929 рік – рік великого перелому, за висловом самого Й.В. Сталіна, надав імпульсу наступному десятиріччю в історії всього СРСР: оголошено курс на реконструкцію народного господарства і зміцнення соціалістичного суспільства. Була запущена також реформа з централізації та типізації численних видавництв, ліквідації приватного і кооперативного видавничого сектору, метою якої було створення більш жорсткої централізації управління та контролю за всією галуззю, ідеологізація книжкової справи держави. Діяльність НДІ книгознавства і в РСФРР, і в УСРР перебували під наглядом партійних і радянських органів, які, слід зізнатись, справедливо вважали книгознавців, учених аполітичними особами, які, на думку керівників, не завжди правильно розуміють вимоги часу¹. Того ж року були заарештовані в справі міфичної «Спілки визволення України» колишній голова бібліографічної комісії УНІК академік С.О. Єфремов, член комісії історії книги УНІК П.О. Балицький, колишній активний співробітник

¹ Колесникова М.Н. К истории отечественного книговедения (идеологические баталии 1930-х гг.) // Берковские чтения. Книжная культура в контексте международных контактов : материалы науч. конф. (Минск, 25–26 мая 2011 г.). – М. : Наука, 2011. – С. 176.

УНІК, редактор «Бібліологічних вістей» Я.І. Стешенко. Зрозуміло, що УНІК для цих людей не був основною ареною творчої діяльності, але Інституту-ві цю «оперу СВУ, музику ДПУ» згадували надалі неодноразово.

Це був час ліквідації чи реорганізації ряду культурних і наукових установ, у т. ч. Всеукраїнської академії наук. Інтелігенція першою відчула страхитливу дію концепції, висунутої з надр міцніючої командно-адміністративної системи наприкінці 1920-х рр., за якою всі труднощі та невдачі соціалістичного будівництва пояснювалися шкідництвом, різними надуманими ідеологічними збоченнями, буржуазним націоналізмом. На початку 1930-х рр. одним з напрямів партійної боротьби з «ворожими ухилами» була боротьба з «великодержавним шовінізмом та намаганнями реставрації буржуазного ладу»², і все це переносилось із партійного життя на всі інші сфери, в тому числі і на книгознавство.

Поступове зосередження зусиль саме на ідеологічних проблемах методології науки відбувалось у формі різкої, нищівної критики «старого» книгознавства і критики цієї критики, доведеної до межі здорового глузду і до повного заперечення попередніх теоретичних досягнень³. Це називалося «книгознавча дискусія», хоча основним її змістом було визначення класової ролі книги в суспільстві, інтерпретація всіх попередніх публікацій старого «буржуазного» книгознавства з позицій історичного та діалектичного матеріалізму (хоча, ми впевнені, оті переважно не дуже освічені критики й не розуміли, що це таке) і, об'єктивно, знищення поступального розвитку книгознавчих дисциплін.

В Україні розгром книгознавства, крім того, мав націоналістичний присмак. Так, у 1931 р. УНІК – головну книгознавчу установу республіки – було піддано різкій критиці за відрив від «конкретних» завдань соціалістичного будівництва, «націоналістичний» ухил («нацдемівщину»), засилля буржуазних ворогів. Журнал «Радянський книгар», який на короткий час був основним рупором галузі, в 1931 р. (ч. 17, с. 24) стверджував: «класовий ворог має свою організаційну базу в УНІК і свій орган у вигляді журналу «Бібліологічні вісті», відомого своїми антирадянськими тенденціями».

Зрозуміло, ніщо не буває абсолютно випадковим. Зашморг затягувався поступово, на нашу думку – ще з 1929 р., коли з'явилася стаття директора Української книжкової палати М. Годкевича «На методологічному роздоріжжі: нотатки про сучасне книгознавство»⁴, епіграфом до якої автор узяв цитату з твору Едгара По стосовно науки про ніс – носології, порівнюючи таким чином книгознавство та носологію як науки,

² Сталин И.В. О некоторых вопросах истории большевизма // Пролетарская революция. – 1931. – № 6.

³ Беловицкая А.А. Книговедение. Общее книговедение. – М., 2007. – С. 125.

⁴ Годкевич М. На методологічному роздоріжжі: Нотатки про сучасне книгознавство // Критика. – 1929. – № 9. – С. 59–69.

відірвані від комплексу, від практики. У цій статті Інститут було звинувачено в нерозумінні завдань книгознавства як марксистської соціології книги і зняряддя класової боротьби та наголошено: «сучасне книгознавство переживає внутрішню методологічну кризу, яка відповідає також і не досить правильним та доцільним зовнішнім організаційним умовам наших книгознавчих установ» (С. 59). Стосовно марксизму М. Годкевича, наведу цікаву цитату з листа М. Іванченку від 26.09.1930 (на жаль, не вдалося ідентифікувати адресанта): «Но по существу мне крайне не хочется залезать в полемику с этим «марксистом на прокат», как назвал Годкевича кто-то из москвичей»⁵. У наступній статті – «За советское книговедение», опублікованій у союзному журналі «Книга и революция»⁶, М. Годкевич «сигналізував» про буржуазний фронт у книгознавстві, критикував УНІК і його журнал «Бібліологічні вісті» за захоплення історичними аспектами книгознавчих досліджень, за публікації про стан книгознавства в Західній Європі, статей західних книгознавців і діячів української еміграції та позитивних рецензій на них.

У відповідь Ю. Меженко публікує статтю «Нотатки до «Нотаток»⁷. Його також не влаштовував стан і рівень книгознавства, проте він вважав, що вивчення книгознавчих проблем не може обмежуватись лише соціологією книги, соціологічним методом, потрібна реконструкція завдань усіх книгознавчих дисциплін. Визначаючи предмет кожної дисципліни, потрібно уникати підміни чи свідомого звуження його, як це, на думку Меженка, робить Годкевич відносно бібліографії. Не можна, писав він, вивчати книгу тільки як ідеологічне явище, забуваючи про її технічний чи економічний бік; книга – це комплекс, який і досліджувати треба комплексно, як і бібліографію не можна зводити лише до укладання списків. Наголос на дослідженні соціальної ролі книги, підкреслював Юрій Олексійович, не ліквідує наявні книгознавчі дисципліни, а має збагатити їх новими фактами, розширити коло досліджень. І історія книги повинна вивчати читачів минулого, і бібліографія повинна враховувати взаємодію книги з читачем, а не тільки фізично реєструвати книги. Варто підкреслити наведену в цій статті тезу Ю.О. Меженка про те, що він не розуміє, проти якого саме ворога треба боротися. Це викликало нову зливу критики.

Зокрема, критику УНІК та його директора Ю. Меженка продовжив уже згадуваний аспірант Юрія Олексійовича Кость Довгань. У статті «За марксистське книгознавство»⁸ після критики «реакційно-містичної» кон-

⁵ ІР НБУВ, ф. III, № 67266: Лист Іванченку М., 26.09.1930.

⁶ Годкевич М. За советское книговедение // Книга и революция. – 1929. – № 10. – С. 34–37.

⁷ Меженко Ю. Нотатки до «Нотаток» // Критика. – 1930. – № 2. – С. 89–94.

⁸ Довгань К. За марксистське книгознавство // Критика. – 1930. – № 7. – С. 20–47.

цепції М. Куфаєва, «принципового естетництва» О. Сідорова, «послідовного еkleктика» М. Яницького, він формулює «актуальні завдання», серед яких: «розпочати рішучий наступ на позиції ворожі, розтрити одверто антимарксистські концепції, викрити безплідність тих еkleктичних систем, які удають «лояльність» до марксистської методології, ба навіть – і це небезпечніше – декоруються марксистською фразеологією, маскуючи свою ідеологічну суть» (С. 25–26). До таких він насамперед зараховує Ю.О. Меженка. Вражає, як учень характеризує науковий рівень свого керівника: «Ми не маємо, на жаль, матеріалів, щоб говорити про загально бібліологічну концепцію Ю.О. Меженка, бо такої концепції він іще не висунув» (С. 26). Довгань висловлює такі «зауваження»: «1. Ю.О. Меженко явно не розуміє (чи замовчує) класову суть того явища, що на сьогодні на полі теоретичного книгознавства переважають антимарксистські концепції, намагаючись пояснити це явище насамперед «мізерною щодо кількості нашою книгознавчою практикою, а не лише її еkleктизмом і не ворожим ставленням до марксистської соціології», цебто цілком заперечуючи наявність класово-ворожих тенденцій у сучасному книгознавстві Радянського Союзу... 2. Ю.О. Меженко намагається демобілізувати радянське книгознавство, і так, м'яко висловлюючись, не дуже-то войовничо настроєне, щодо антимарксистських теорій і концепцій – і цим самим ставить себе в один ряд із ними, виразно применшуючи й затушковуючи їхню небезпечність... Це не є на сьогодні наука – в точному розумінні слова – але це є класово-ворожа ідеологія, і наше завдання – її розбити. Ю.О. Меженко шкодує за тим, що «на превеликий жаль, нам нема з ким воювати». Можемо його заспокоїти: воювати є проти кого; зокрема, як ми вже бачили і як побачимо ще далі, треба воювати й проти самого Ю.О. Меженка. 3. Загадковим залишається войовничий вислів Ю.О. Меженка про те, що «воювати нам треба, але не на тому фронті». Проти кого ж збирається воювати сам автор? На це виразної відповіді Ю.О. Меженко не дає; але об'єктивний сенс його виступу сходить до того, що фактично він збирається воювати проти... марксистського чи навіть взагалі, соціологічного книгознавства. На ствердження цього, для декого може децю несподіваного висновку, можемо подати цілком достатні, на нашу думку, докази» (С. 27).

Усі ці звинувачення абсолютно надумані, взяті, що називається, зі стелі. Фраза Ю. Меженка, яка дала такий простір фантазії Довганя, звучала так: «Розв'язання проблеми книгознавства не обмежується самою соціологічною методою й не вичерпується нею. Це тільки часткове вирішення питання і, правду сказати, не в цьому, взагалі, полягає вся складність проблеми.... Зараз слід говорити не лише про застосування соціологічної методи до книгознавчих дослідів, а в першу чергу поставити питання про реконструкцію завдань усіх книгознавчих дисциплін» («Критика», 1930, № 2, С. 92). Абсолютно правильно! Проте К. Довгань пере-

смикує: «Як бачимо, Ю.О. Меженко протиставить «реконструкцію» книгознавства «застосуванню соціологічної методи», цебто сподівається здійснити цю «реконструкцію» на якійсь іншій – не соціологічній (цебто антисоціологічній) основі» (С. 28).

Показовою є також авторська вступна стаття К. Довганя до його ж праці «До питання про соціальну функцію книги»⁹ (підписана 20.05.1930 р., вийшла в 1931). Цитуємо фрагменти: «Центр класової боротьби на терені наук переноситься з викривання й побороювання одверто ворожих буржуазних теорій на боротьбу проти буржуазних впливів на цю науку, проти спроб під «марксистською» машкарою проводити класово-ворожі концепції. Донині буржуазна методологія на полі книгознавства переважає. Марксистське книгознавство в процесі непримиренної боротьби проти цієї методології ще мусить завоювати собі панівні позиції, ще мусить витворити свою методологічну систему» (С. 3). К. Довгань формулює такі завдання: «1) внести дух боротьби у той «затишний куточок, що його до останнього часу являє собою книгознавство Радянського Союзу (перші кроки в цьому напрямі вже зробили І.В. Владиславлев, М.А. Годкевич); порушити болотяний сон нашої академічної еkleктики; назвати деякі речі їхніми власними іменами (бо й цього майже не зроблено); 2) коротко розглянути основні етапи історичного розвитку книгознавчої думки, зв'язавши це з основними етапами розвитку класових ідеологій і боротьби між ними; 3) ... намітити основні лінії методологічної схеми марксистської теорії соціальної функції книги; 4) намітити основні проблеми, що виникають у плані застосування цієї теорії в соціальній практиці – в керівництві книжним процесом у пролетарському суспільстві за переходової доби. Цілком усвідомлюю, що методологічне побудування, яке я висувую, є далеко не досконале, що не всі його елементи є цілком незаперечні: в багатьох питаннях перебуваю ще в стадії шукань» (С. 4). Але Довгань підкреслює, що «в процесі критичного обговорення моїх тверджень скристалізувалися перші основи діалектично-матеріалістичної ідеології книгознавства й принципи застосування його положень в практиці», отже, завдання, яке було поставлено, він вважав виконаним.

Як бачимо, виступи в пресі М. Годкевича, К. Довганя підготували ґрунт для подальших подій, для руйнації УНІК. Цікаво подивитись, чим займалися науковці в умовах такого пресингу критики і звинувачень. За протоколом № 6 засідання наукової ради УНІК від 2 січня 1931 р.¹⁰ (присутні Алексеев, Гуменчук, Шпілевич, Ігнатієнко, Меженко, Кондра, Маслов, Біркіна) – відхилена пропозиція Гуменчука дати ще одного представника до другої друкарні; слухали доповідь Гуменчука «Зв'язок УНІКу з

⁹ Довгань К. До питання про соціальну функцію книги. – Х., К. : ДВОУ (вид-во «Пролетар»), 1931. – С. 3–4.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247.

виробництвом», доручили йому ж розробити конкретні заходи в цій справі. Підтримали також лист Сектора науки НКО в справі керівника секції соціології книги – Василя Михайловича Іванушкіна; лист Бібліографічної комісії ВУАН в справі скликання I Всеукраїнського бібліографічного з'їзду, доручили Ігнатієнку розробити програму (йшлося про скликання київської бібліографічної конференції, на якій планувалося поставити питання бібліографічної роботи в Києві¹¹, об'єднання УНІК і ВБУ). Обговорили справу з роботою УНІК над УРЕ. Вирішили запитати ще раз управу УРЕ про фінансові умови, і якщо до 15.01.1931 не буде відповіді – припинити роботу (значить, працювали над цим нереалізованим проектом).

У січні 1931 р. НКО не затвердив план Інституту на поточний рік, вимагаючи «обміркувати, чи не слід УНІКу спеціалізуватися в напрямку обслуговування певної ділянки практичної роботи (бібліотечна справа або видавнича). Треба звернути насамперед увагу на дослідницьку роботу (збирання свіжого неопрацьованого фактичного матеріалу, експериментальне дослідження технічних проблем, марксистське висвітлення історичного процесу й теоретичних засад окремих ділянок книжкової практики), не захоплюючись колекціями, збірками, бібліографічними картотками. Треба актуалізувати теми дослідження, висувати насамперед теми, зв'язані з потребами видавництва, виконанням п'ятирічного плану»¹². Практично за тиждень УНІК подав НКО проект реорганізації інституту¹³. Але це не змінило загального настрою і тиску на установу. У березні Сектор науки запропонував переробити надіслані програми аспірантських робіт з історії книги і з бібліографії в такому напрямку: 1. Історію книги розбити на дві самостійні частини – до радянської доби, і радянської книги. В обох звернути увагу на українську книгу. Уникати «технологізму», звертати увагу на соціальні моменти. В історії книги дорадянського періоду змінити пропорційність уваги до старої та нової книги, приділяючи увагу переважно книзі XIX ст., в її межах – книзі кінця XIX ст. і початку XX ст. В бібліографії – подати перелік теоретичних проблем бібліографії. По всіх розділах намітити основні наукові течії. Відзначити скрізь формалістичні напрямки та представників цих напрямків у світовій, радянській окремо, українській літературі¹⁴.

При цьому складається враження, що проблеми з НКО в цей час були серед профільних установ лише в УНІК, а Українська книжкова палата була прикладом для інших. Стосунки між УНІК і УКП лишались вельми напруженими. Звернімо увагу на тон, яким Українська книжкова палата в особі її директора М. Годкевича спілкувалась письмово з

¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 250, арк. 6.

¹² [Лист] Від НКО № 70 к від 21.01.1931 р. : ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 9.

¹³ [Лист] До Сектору науки НКО № 498 : ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 9.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 8.

УНІК 11.02.1931: «Палата висловлює сумнів, що неогдержання від неї списку періодичних видань утворює прорив в роботі УНІК. Не дивлячись на безперечну технічну перевагу того списку, що його Вам рекомендується, Палата додатково власною роботою допомогла б ліквідувати цей прорив, якщо б вона знала, в чому він полягає, якою мірою заважає УНІКові виконувати покладені на нього обов'язки»¹⁵.

У січні 1931 було відмовлено у фінансуванні журналу «Бібліологічні вісті». Тоді ж Ю. Меженко, а в лютому С. Кондра, учений секретар УНІК, зверталися до Управи видавництва «Література і мистецтво» з пропозицією видавати там журнал «Бібліологічні вісті», у зв'язку з відмовою від цього видавництва «Пролетар»¹⁶. Але НКО листом ще від 30.12.1930 повідомляло, що всі видання науково-дослідних установ НКО розподілятимуться на дві групи: періодичні видання – записки, неперіодичні – збірники праць. Записки мають носити науково-популярний характер. Дотацій НКО не дає, бо видання мають бути рентабельні. Крім того, установам треба використовувати газети, популярні журнали, спеціальні журнали, вміщуючи там звіти, популярні статті, таким чином популяризуючи роботу установи. Наукові праці – це мають бути тематичні збірники. Але раніше, ніж здавати матеріали до друку, треба було надсилати «докладний оглав» видання до Сектору науки для відома¹⁷.

Наприкінці січня 1931 директор Інституту доповів на засіданні про принципово узгоджений проект об'єднання УНІК і ВБУ і зосередження в Інституті всієї наукової роботи обох установ¹⁸ (до речі, ця подія в архіві НБУВ представлена дещо по-іншому: об'єднання УНІК з Науково-дослідною комісією бібліотекознавства на базі ВБУ)¹⁹. Вирішили вважати об'єднання за цілком доцільне і вчасне. Доручили директорові УНІК розробити деталі цього об'єднання, погодити це з директором ВБУ і подати на найближче засідання Наукової ради.

Проте УНІК продовжував роботу. Ось, зокрема, деякі теми, які готувалися тоді співробітниками: 6 січня 1931 р. обговорювали доповіді Біркіної та Залевського. Тема Н. Біркіної – «Бібліографія читачівської критики на твори українського красного письменства за газетними матеріалами 1929 р.»²⁰. В обговоренні спочатку виступили аспіранти Гуменчук, Керекез і Городков, а потім уже Меженко, який позитивно оцінив підготовлену Н. Біркіною статтю, наголосивши, що крім практичних наслідків ця стат-

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 249, арк. 17.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 8.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 2.

¹⁸ Протокол № 7 засідання наукової ради УНІК від 31.01.1931 р.: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 3.

¹⁹ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 345, арк. 3.

²⁰ Протокол від 6 січня 1931 р. засідання Кабінету вивчення книги й читача : ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 245, арк. 1.

тя має принципове суто бібліографічне значення: вперше бібліографія ставить завдання зібрати не матеріал про читача, а безпосередній матеріал – читацькі вислови – для дослідника. Й. Залевський підготував і виголосив доповідь «Київські бібліотеки в цифрах», яка викликала питання і протилежні висловлювання. Якщо Я. Керекез, як і щодо попередньої доповіді, висловив критичні зауваження, то інші підтримали доповідача.

У січні УНІК звертався по допомогу щодо вивчення читача до Київської науково-дослідної кафедри педології при ІНО та Інституту соціальної педагогіки, пропонуючи спільні дослідження. Кабінет того року провів дослідження читацького попиту робітників та робітничої молоді у масових бібліотеках Києва. Охоплено було 11 політосвітніх бібліотек, 26 профспілкових, 11 житлокопів (при домоуправліннях?), одну – нацменшин (єврейську). Організовано збирання читацького попиту по бібліотеках міста Сталіно, зібрано до 200 читацьких оцінок на видання ДВОУ від селянської молоді (арк. 22).

Маємо відмітити активність у цей час у наукових дослідженнях Й. Залевського (затверджений аспірантом УНІК у березні 1931 р.). 31 січня 1931 р. на засіданні Кабінету пройшло обговорення доповіді Й. Залевського «Польський читач на Україні та дещо про його читацькі інтереси» (там само, арк. 15). Крім названих вище, він підготував і виголосив на початку весни 1931 р. доповідь «Про місце наукових бібліотек в загальнобібліотечній мережі». Наукові праці підготували і оприлюднили й інші спеціалісти Інституту: В. Ігнатієнко – «Вимоги до бібліографічних покажчиків в наукових творах», Ю. Меженко – «Бібліографія «Шевченковіана»²¹. Інститут звертався до театрального музею (там само, арк. 21) з проханням дати можливість опрацювати колекцію аркушівок за 1917–1919 рр. Листом від 18.02.1931²² Ю.О. Меженко звертався в Нижній Новгород до Д.А. Балики з пропозицією видати в УНІК українською мовою працю «Курс бібліологічної педагогіки», і Балика погодився (там само). Видавати книгу сподівалися у видавництві «Радянська школа» (там само, арк. 7). Меженко і Кондра розсилали листи українським книгознавцям з проханням надіслати фото останнього часу і дату народження (там само, арк. 25–28), зокрема – В. Козловському, В. Січинському, І. Кревецькому, Я. Стешенку, М. Макаренку, А. Середі, Л. Биковському, В. Дорошенку, Є. Кирилюкові, С. Рубінштейну, В. Кричевському, П. Попову, М. Ясинському, М. Яшеку, І. Свенціцькому та ін. Таким чином УНІК комплектував колекцію іконографії вітчизняних книгознавців. Співробітники УНІК тоді активно писали і передавали для публікацій в різні часописи і видавництва рецензії та анотації, насамперед на закордонну літературу, як технічну, так і художню, зокрема у видавництва «Молодий більшовик», «Лі-

²¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 249, арк. 4.

²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 6.

тература і мистецтво» тощо²³. С.Г. Кондра на початку березня доповідав Сектору науки НКО²⁴: «Кількість постійних наукових працівників вісім, технічних три. Кожен з них веде вузько-фахову роботу, і тому один не може замінити іншого. УНІК має один спільний для всіх вихідний день, сталий на весь рік – в числа, кратні п'яти».

7 березня на засіданні наукової ради (протокол № 9) Меженко подав заяву зняти з нього обов'язки керівника аспірантами бібліотекознавчого циклу й покласти їх на В.О. Козловського²⁵. Отже, якийсь конфлікт з аспірантами вже був. На наступному засіданні (протокол № 10) було доручено директору до 9.04.1931 підготувати доповідь про діяльність Інституту і можливі шляхи його реорганізації. Тут теж була явна проблема. Звертаємо увагу на лист від УНІК до Сектору науки НКО 29.03.1931²⁶: «Останніми днями ми дістали два листи від Сектора науки – обидва з пропозицією переробити статут Інституту. До другого листа додано проект статута, що його затвердила Рада Народних Комісарів, який розбігається з попереднім листом Сектора науки. Разом з тим дозволимо собі нагадати, що ще 31.01.31 від УНІК подано проект реорганізації, що його розглядали зам. наркому Гірчак і керівник Сектору науки Мінькевич, причому з їх боку принципівих заперечень на цей проект не було... Просимо повідомити, який з цих проектів ми маємо покласти за основу, переробляючи статут УНІК». Треба підкреслити, що проекти реорганізації стосувалися не лише УНІК, але й усіх інших науково-дослідних установ, підтвердженням чому є лист «До всіх науково-дослідних установ» від НКО за 7.04.1931 р. за підписами заст. наркома освіти Гірчака, заст. керівника Сектору науки Похилевича²⁷: «На сьогоднішньому етапі нашого розгорнутого успішного соціалістичного будівництва, коли «найважливіше з погляду будівництва ми вже зробили» (Сталін), за гальмо дальшому й прискореному його поступанню стає технічна й наукова відсталість нашої країни, як рівняти до передових країн капіталу... Науково-дослідні установи не можуть стояти осторонь цього процесу, покликаючись на виконання «своїх» планів, на свою високу науково-теоретичну академічну роботу... Сектор науки пропонує всім науково-дослідним установам вжити таких заходів (і далі – доложити) план заходів з виконання постанови Уряду й партії про оволодіння техніки». Звертаємо увагу – всім, отже і книгознавчому інституту – про оволодіння технікою. Вимагалось щоквартально надсилати до Сектору науки інформацію про оборонну роботу установи з точним визначенням календарного плану й особистої відповідальності.

²³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк 30–45.

²⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 6.

²⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 233, арк. 6.

²⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 9.

²⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 10.

Розгортається рух «ударництва», причому не лише, скажімо, в шахтах чи на сільгоспроботах на ланах, а скрізь, по всіх установах. Нашу увагу привернула «Відомість про ударництво в бібліотеці УНІК» від 20 березня 1931 р.²⁸: «Ми, співробітники бібліотеки ..., оголошуємо себе ударниками й через те, що робота бібліотекаря не має норм і не може бути виявлена в цифрових показниках, ми зобов'язуємося протягом квітня й травня 1931 р. для удосконалення методів бібліотечної роботи виконати таке: 1) Упорядкувати каталог; 2) Вилучити з фондів бібліотеки всі nereкомендовані книжки; 3) Просувати книги марксистсько-ленінського напрямку, українську книгу тільки ідеологічно витриману». В цій же архівній справі є ще кілька подібних відомостей і актів перевірки ударництва, зокрема на 24.12.1931 р. всі оголосили себе ударниками (там само, арк. 11).

У цей час Бібліографічна комісія ВУАН, у складі її голови акад. М. Птухи, членів Ю. Меженка (УНІК) та М. Ясинського (ВБУ), яка уособлювала оргкомітет майбутньої Першої київської бібліографічної конференції, направила київським НДІ, вишам, бібліотекам і бібліографічним гурткам лист такого змісту: бібліографія в УСРР плететься в хвості, не організована, не пов'язана з завданнями реконструктивного періоду, з потребами соціалістичного будівництва. Бібліографічні кадри мало підготовлені, розпорошені. Було сформульовано завдання «організувати бібліографічний фронт УСРР». Бібліографічній комісії ВУАН доручалось скликати Першу київську бібліографічну конференцію 15–16 травня з такою програмою: 1. Завдання бібліографії в УСРР в реконструктивний період і стан бібліографії в УСРР, в Києві. 2. Сучасний стан міжнародної бібліографії. 3. Проблема перебудови теорії й методології бібліографії на базі діалектичного матеріалізму. 4. Завдання й організація державної бібліографії в УСРР як бази спеціальної та масової бібліографічної роботи. 5 і 6 – те саме відносно Києва. 7. Боротьба за бібліографічну культуру та основи бібліографії. 8. Завдання й організація бібліографії в періодичних виданнях. Заявки на доповіді пропонували подавати не пізніше 1 травня²⁹. Проте подальші події змінили цю програму та час її проведення.

Безпосереднім поштовхом до розгрому Інституту став лист аспірантів УНІК до газети «Пролетарська правда» за 16 квітня 1931 р. зі скаргами «на буржуазно-ідеалістичні позиції наукового керівництва й брак зв'язку з радянською книжковою практикою»³⁰. Слід підкреслити, що в газеті була надрукована «Промова тов. В.М. Молотова на 1 Всесоюзній конференції [11 квітня] в справі планування науково-дослідної роботи «Науку на службу соціалістичному будівництву. Забезпечити панівну роль ме-

²⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 260, арк. 7.

²⁹ Російська національна бібліотека (РНБ), відділ рукописів, ф. 316, од. зб. 226.

³⁰ Гуменчук І., Керекез Я. За перебудову науково-книгознавчої роботи // Пролетарська правда. – 1931. – 16 квітня. – № 85.

тоди діалектичного матеріалізму в усіх її галузях», і за дивним збігом обставин (насправді – явне замовлення) стаття двох аспірантів УНІК І. Гуменчука та Я. Керекеза «За перебудову науково-книгознавчої роботи». Посилаючись на постанову ЦК ВКП(б) від 15.03.1931 р. по доповіді Ком. академії, де стверджувалось, що *«етап завершення фундаменту соціалістичної економіки вимагає перебудувати всю науково-дослідну роботу»*, аспіранти наголошували: *«На особливу увагу пролетарської громадськості заслуговують найвідсталіші ділянки наукового фронту, до яких треба залучити й таку молоду науку, як книгознавство»*. І вимагали: 1) *«Піддати гострій марксо-ленінській критиці весь науково-теоретичний доробок та методологічні засади роботи інституту і його органу «Бібліологічні вісті»...; 3) Підсилити керівництво науковою роботою інституту марксистськими науковими кадрами; 4) Поставити на широке громадське обміркування справу реорганізації інституту книгознавства, щоб наблизити його до виробництва»*. Прізвища Меженка в цьому відкритому листі названо не було, але ж і так все було зрозуміло.

Хочемо звернути увагу дослідників на деякі деталі щодо звільнення Ю. Меженка з посади директора УНІК. Інколи в публікаціях можна зустріти твердження, що його звільнили після і в зв'язку з засіданням Товариства войовничих матеріалістів-діалектиків 29 травня та Першою Всеукраїнською бібліографічною нарадою, скликаною 6–9 червня. Проте в архіві інституту є документи, які свідчать, що Меженко подав заяву з проханням звільнити його від обов'язків директора Інституту книгознавства ще 10 квітня 1931 р.³¹, тобто до зливи цькування, що розпочалася згодом (до речі, Меженко мав відрядження до сектору науки НКО в Харкові від 4 квітня 1931 р.³²; не виключено, питання його звільнення й працевлаштування в Харкові тоді вже обговорювались). Питається: чому, адже робота налагоджена, і не зважаючи на постійні проблеми, відсутність належної підтримки з боку керівної організації – Народного комісаріату освіти (НКО), Інститут працював, видавав наукову і науково-практичну продукцію «на гора».

19 квітня 1931 р. на засіданні наукової ради УНІК було заслухано доповідь Ю.О. Меженка про наслідки його подорожі до Харкова в справі реконструкції УНІК і про відмовлення його від посади директора, а також про статтю в «Пролетарській правді»³³ (шкода, що в протоколі нема стенограми виступу, і ми не знаємо, як цю статтю прокоментував сам Меженко). Є лише рішення наукової ради: *«Зважаючи на те, що в близькому часі має бути новий керівник УНІК, визнати за доцільне, що доповідь про принципи засади та настановлення роботи реорганізованого Інституту*

³¹ [Лист] До Сектора наук НКО від 22.04.31: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 12.

³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 63.

³³ Протокол № 11 засідання наукової ради УНІК від 19.04.1931 р.: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 10.

має зробити новий керівник. До розв'язання в НКО справи про нового керівника визнати за потрібне, на підставі всіх матеріалів (пропозицій НКО, документів УНІК, статті в «Пролетарській правді» 16.04. та ін.) провести методом самокритики ретроспективний огляд діяльності УНІК за весь час його існування, поставивши цей огляд на обговорення колективу», а основну доповідь було доручено опрацювати бригаді аспірантів і заслухати її між 5 і 10 травня (там само). Членам наукової ради було запропоновано ознайомитись у вченого секретаря з листами Сектору науки в справі реорганізації УНІК і обговорити їх на наступному засіданні. Одночасно було вирішено повідомити Бібліографічну комісію ВУАН, що на запропоновану тему «Теорія й методологія бібліографії на базі діалектичного матеріалізму» на Київську бібліографічну конференцію доповідача від УНІК нема.

В архіві Інституту збереглася чернетка листа Ю. Меженка, надісланого Сектору науки НКО 22.04.1931 р., в якому Юрій Олексійович писав: «Зараз в роботі Інституту є низка принципових і вельми важливих справ, зв'язаних з реорганізацією інституту з новим його настановленням, з перспективами його роботи. Я вважаю для себе неможливим керувати розв'язанням всіх цих справ, бо до звільнення свого та до призначення нового керівника я проводжу лише поточну роботу... З огляду на це прошу прискорити розв'язання справи з моїм звільненням і сповістити мене, коли й кому я мушу передати всі справи»³⁴. У листі В. Дорошенку від 3 травня 1931 р. він теж зазначав: «В близькому часі планую переїхати на роботу до Харкова. Гадаю, що це буде наприкінці травня, в червні»³⁵. Він знов їде у відрадження до Харкова 6 травня³⁶, а 26 травня – до Чернігова – до батьків, можливо, перевозив частину архіву³⁷.

Для адекватного розуміння тих подій потрібно знати політичну та ідеологічну обстановку того часу, витoki цього – статті й промови Й.В. Сталіна, серед них «О правой опасности в ВКП(б): Речь на пленуме МК и МКК 19 октября 1928 г.»³⁸, «О правом уклоне в ВКП(б): (Из речи на пленуме ЦК ВКП(б) в апреле 1929 г.)» (там само, С. 240–287), «Об обострении классово-вой борьбы» (там само С. 255). Нагадаємо, про що тут говорив Сталін (цитуємо в перекладі): «Правий ухил у комунізмі в умовах радянського будівництва, де капіталізм уже скинуто, але де ще не вирвані його корені, означає тенденцію, схильність однієї частини комуністів, щоправда, ще не оформлену і, врешті, ще не усвідомлену, проте все-таки схильність, до від-

³⁴ [Лист] До Сектора наук НКО від 22.04.31: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 12.

³⁵ Лист до Володимира Дорошенка // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2002. – С. 90. – № 27.

³⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 65.

³⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 66.

³⁸ Сталин И.В. Вопросы ленинизма. – М. : Партиздат, 1935. – Изд. десятое. – С. 229–239.

ходу від генеральної лінії нашої партії в бік буржуазної ідеології» (С. 231); «Знищення класів шляхом жорсткої класової боротьби пролетаріату, – така формула Леніна. Знищення класів шляхом стухання класової боротьби і вростання капіталістів у соціалізм, – така формула т. Бухаріна» (С. 254); «Друга помилка т. Бухаріна, що витікає з його першої помилки, полягає в неправильному, в немарксистському підході до питання про загострення класової боротьби, про посилення супротиву капіталістичних елементів соціалістичній політиці Радянської влади» (С. 255); «Не бувало ще в історії таких випадків, щоби вмираючі класи добровільно уходили зі сцени» (С. 257). Ці крилаті вислови Й. Сталіна впливали не лише на партійне життя – впливали на всі соціальні інститути, на все суспільне життя країни, і на бібліографічні та книгознавчі питання також, як це не парадоксально.

27 травня 1931 р. бібліографічна комісія ВУАН склала такий порядок денний Київської бібліографічної конференції:

I. 1. Проблема перебудови (доповідь Я. Розанова, Інститут марксизму-ленінізму). 2. Ідеологічна ситуація на бібліографічному та книгознавчому фронті (співдоповідь К. Довганя, журнал «Критика»).

II. 3. Стан і завдання бібліографії в УСРР, зокрема в Києві, в реконструктивний період (доповідь С. Постернака, Бібліографічна комісія ВУАН). 4. Завдання й організація державної бібліографії УСРР (доповідь М. Годкевича, УКП). 5. Бібліографічні видання державної бібліографії УСРР (співдоповідь Є. Марковського, ВБУ). 6. Стан і завдання єврейської бібліографії (співдоповідь Й. Ліберберга, Інститут єврейської літератури).

III. 7. Стан, завдання й організація масової бібліографії УСРР (доповідь т. Раскіна).

IV. 8. Стан, завдання і організація спеціальної бібліографії в УСРР, зокрема в Києві (доповідь С. Постернака). 9. Завдання й організація спеціальної бібліографії в галузі техніки (співдоповідь П. Сотник). 10. Завдання й організація спеціальної бібліографії сільськогосподарських наук (співдоповідь т. Герасименка, Інститут соц. реконструкції). 11. Завдання й організація спеціальної бібліографії в ВУЗах (співдоповідь М. Хохол, Фундаментальна бібліотека Кооперативного інституту).

V. 12. Боротьба за бібліографічну культуру (доповідь П. Іноземцева, УНІК). 13. Бібліографічні кадри (співдоповідь В. Ігнатієнка, УНІК).

VI. 14. Бібліографічне оформлення журналів (доповідь М. Ясинського, ВБУ). 15. Завдання і організація бібліографії в наукових журналах (співдоповідь А. Кристер, ВУАН).

VII. 16. Міжнародна бібліографія на Заході (доповідь Т. Алексєєва, УНІК).

Відкриття конференції було намічено на 6 червня на 6-ту год. вечора в будинку ВБУ³⁹. Підписали програму М. Птуха і С. Постернак, мабуть,

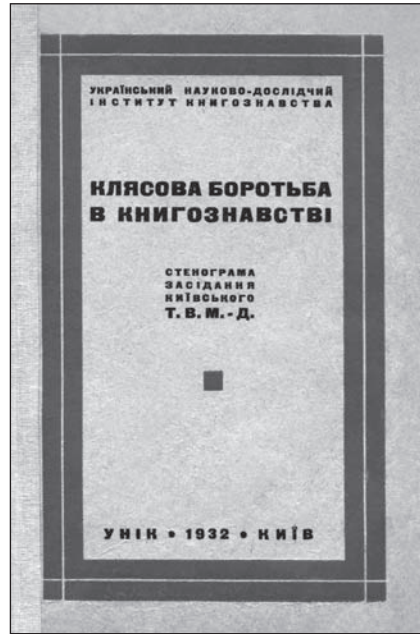
³⁹ РНБ, відділ рукописів, ф. 316, од. зб. 226.

останній її склав. Що трапилося впродовж двох днів після укладання цієї доволі спокійної, робочої програми — з 27 по 29 травня 1931 р., коли стався справжній погром — навряд чи ми колись дізнаємося.

Хибна теза про зростання класової боротьби в радянському суспільстві призвела до того, що ворогів почали шукати і в книгознавстві. Термінологія звинувачень була жахлива, в дусі того часу. Чого варта навіть назва стенограми засідання «Товариства воєвоєничих матеріалістів-діалектиків» (!) 29 травня 1931 р., на якому фактично знищили не тільки УНІК, але й книгознавчу науку — «Класова боротьба в книгознавстві» (видана друком у 1932 р.). Але тоді ще не розстрілювали, це все було як репетиція терору, прелюдія, і цілком ймовірно, завзяті погромники навіть уявити не могли, чим все це обернеться в 1936–1937 роках.

У пізнішій статті радянського книгознавця І.В. Владиславлева «О сборнике «Классовая борьба в книговедении», яка в певній мірі підсумовує розвиток подій, підкреслюється: «Когда на Украине надо было покончить с нацдемовской «меженковщиной» в области книговедения и реорганизовать на новых началах Украинский институт книговедения, 10-летнюю научно-теоретическую работу которого т. Керекез уничтожающе охарактеризовал на конференции как «служение буржуазному книговедению, подкрашенное в украинских условиях в националистический цвет», Наркомпрос УССР вызвал к жизни в Харькове и Киеве три книговедческие конференции»⁴⁰. Навівши «бойові» цитати з виступів Городкова, Золотарьова, Керекеза, Серветника щодо їх загального висновку відносно нанесення сильного удару «буржуазно-националистическому книговедению как на Украине, так отчасти и в России», автор статті задається питанням, чи можливо вважати ці оцінки значення конференції перебільшеними, і сам відповідає: «Мы же думаем, что наши украинские товарищи несколько не преувеличивают своих достижений и что наоборот, они пока слишком и слишком мало о них информируют» (там само, С. 41). Проте завдяки друку вище названої стенограми значні кола спеціалістів різних галузей, що були так чи інакше пов'язані з книжковою справою, змогли детально

⁴⁰ Владиславлев И.В. О сборнике «Классовая борьба в книговедении» // Книжный фронт. — 1933. — № 7. — С. 41–43.

ознайомитись з механізмом нищення книгознавчої науки, і це, вірогідно, вплинуло на багатьох — налякало чи спонукало до подібних «бойових» виступів. Книжка ця і нам сьогодні дозволяє відчувати ті фатальні для УНІК та інших установ галузі події та проаналізувати те, що відбулося.

Отже, на засіданні Товариства войовничих матеріалістів-діалектиків група псевдовчених, не розуміючи, мабуть, значення гасел, які вони використовували, піддала різкій критиці, серед іншого, роботу УНІК, фактично відреклася від його досягнень. В основній доповіді М. Золотарьова, керівника книгарського технікуму, «Класова боротьба в книгознавстві на Україні» УНІК було звинувачено в скеруванні своєї роботи на поширення буржуазних теорій книгознавства, на популяризацію шкідливих пролетаріатові ідеологій⁴¹. Доказами цього названо співробітництво в УНІК С. Єфремова — «фашиста з СВУ», друкування Інститутом робіт книгознавців-емігрантів та переважно історичний характер статей журналу «Бібліологічні вісті». З позицій сьогодення ми добре бачимо, що обвинувачення надумані, ніякого злочину тут немає, а висновки перекручують факти. Так, М. Золотарьов звинувачує Ю. Меженка, що в його статті, надрукованій в № 3 за 1923 рік «Бібліологічних вістей», яка «безперечно, була програмовою, саме яскраво виявляється національне спрямування як журналу, так і цілого УНІКу. В цій статті автор накреслює перед книгознавством низку фронтів, але ж тут ми не зустрінемо ні фронту нашої пролетарської боротьби взагалі, ані фронту боротьби за марксо-ленінську ідеологію зокрема. Для Меженка існує лише фронт вузько національний, бо, мовляв, жодна з дисциплін так мало не розроблена в українській науці, як книгознавство» (С. 10). Але ж науковий інститут книгознавства і повинен займатися науковою розробкою саме книгознавчих проблем, а не ідеологічних!

Наступні звинувачення: «Даючи місце представникам буржуазної ідеології, редакція «Бібліологічних вістей» висловлювала дивовижний погляд, що співробітництво матеріалістів і ідеалістів в радянському журналі «розворушить думку». Знадобилось кілька десятиріч, щоб дійти висновку корисності плюралізму думок і тверджень, пріоритету загальнолюдських цінностей над класовим підходом.

Тавром «безкласового» трактування історії української книги були наділені головним чином праці Ю. Меженка, В. Ігнатієнка, С. Маслова, Д. Балики, Т. Алексеева, М. Нечаєва та інших; серед книгознавців РРСФР суворій критиці піддано перш за все М. Куфаєва, є негативні згадки праць М. Щелкунова, М. Здобнова, М. Яницького, О. Малєїна, М. Сомова, Л. Хавкіної та інших.

⁴¹ Класова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків / Український науково-дослідчий інститут книгознавства. — К., 1932. — С. 9–19.

Був у доповіді Золотарьова і просто обман: наприклад, доповідач звинувачував УНІК у тому, що той стояв осторонь від бібліотечних та книгарських проблем. Висновок, типовий для суспільного життя країни того часу: *«Треба застійну атмосферу Науково-дослідного інституту книгознавства розвіяти, треба влити туди молоді сили, залучити до наукової роботи нові кадри практичних робітників, що працюють разом із партією і цілком віддані справі соціалістичного будівництва. ... Іншого шляху бути не може, «понадкласової» науки книгознавчої бути не може, це ми повинні заявити всім, хто хоче далі залишитися і працювати на книгознавчому фронті. Інакше не може стояти справа в добу загостреної класової боротьби, коли проблеми наукової роботи є проблемами, що повинні бути органічно пов'язані з питаннями боротьби за соціалізм»* (там само, С. 19). І вимога – поставити питання перед науковцями: з ким вони і проти кого.

Після доповіді різку критичну атаку на УНІК продовжили некомпетентні, невідомі по публікаціях «спеціалісти», в першу чергу аспіранти УНІК і ВБУ, які користувалися не аргументами, а демагогічними гаслами, що не мали нічого спільного з наукою. Сумно читати сьогодні публікації тих часів. Від вчених великої ерудиції, дослідників європейського рівня, справжніх фундаторів книгознавства та бібліографії в Україні, які здобули вже на той час авторитет у наукових колах світу, вимагали «самокритики», «роззброєння», «самозасудження». Приклад показували самі обвинувачі, найчастіше аспіранти, які «самовикриваючись», в основному «викривали» своїх вчителів, таким чином зраджуючи їх. Чи не найбільше, зрозуміло, «доставали» Ю.О. Меженка, причому не лише чиновники чи конкуренти, але й, найболючіше, – аспіранти: К. Довгань, М. Городков, М. Завальний тощо. Що спонукало їх відрікатися від своїх вчителів? Крім юнацького максималізму, завжди притаманного, мабуть, молодим, тут відчувається до певної міри образа за зауваження від фахівців на власний непрофесіоналізм. З цим не хотілось погоджуватись, а політична обстановка сприяла критиканству, тож з'явилась реальна можливість дещо висунутись, піднятися, притопивши «дуже розумного» старшого колегу. Ось, наприклад, як виглядала (за протоколом⁴², що-правда, з деяким скороченням для висвітлення головного) «перевірка кандидата Городкова» в січні 1931 р. З рецензії В. Ігнатієнка на роботу Городкова в протоколі зафіксовано: *«Робота примітивна, бракує точних визначень, чимало неправдивих тверджень, не подано джерел»*. Поставлено питання: Яке зняряддя дає марксизм? Відповідь: метод класового розшарування. І висновок: комісія визнала, що знання кандидата Городкова задовільні. Але критику на свою адресу від «корифеїв» він не забув,

⁴² Протоколи засідань колоквіальної комісії для прийому аспірантів: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257, арк. 4.

і під час подальших дискусій пригадав їм усе, і навіть те, чого не було. Можливо, аспіранти не усвідомлювали, що робили, їм перебудовуватись було непотрібно, вони ще нічого не побудували, а розтרוшити чуже було не боляче, та ще й модно.

Для прикладу: професору С.І. Маслову закидали таке (зі стенограми «Класова боротьба в книгознавстві»): «уникання тем з історії більшовицької преси й гіпертрофічна увага до проблем сивої старовини», «нацдемівська ідеологія», «безкласове трактування історії української книги», «уникнення методологічних питань, відсутність завдань з марксистського погляду висвітлювати факти з історії книги, невизначення місця книжки в класовій боротьбі, ролі книги як ідеологічного чинника та політично-класової зброї», рецензія на книжку «націонал-фашиста» І. Огієнка «Історія українського друкарства» («петлюрівського міністра релігійних справ») і т. п. Маслов намагався роз'яснити своїм «опонентам» помилковість, безпідставність їхніх звинувачень. Складається враження, що ця чиста, щира людина, заглиблена у наукові дослідження, трохи навіть відірвана від сьогочасної метушні, вчений зі світовим вже на той час ім'ям, була навіть здивована отими притягнутими за вуха звинуваченнями. Він щиро прагнув зрозуміти свої «помилки», але не міг каятися в тому, чого не було: «Я не сподівався почути обвинувачення в українському шовінізмі. Я завжди визнаю себе за росіянина, і про це пишу в усіх анкетах. Я не сподівався на закид, що в моїх працях є націонал-шовіністичні тенденції» (С. 73). Рукописи праць Сергія Івановича та інші документи з його архіву дійсно свідчать, що більшість своїх наукових праць він писав російською мовою, а надалі їх перекладали українською мовою Я. Стешенко, М. Іванченко, М. Сагарда тощо.

В архіві С.І. Маслова збереглися його замітки під час цього засідання⁴⁵. Деякі одіозні місця в своєму конспекті він, не втримався, підкреслив, зокрема, з промови Золотарьова обвинувачення на свою (Маслова) адресу щодо ідеалістичних, націоналістичних тенденцій; щодо Меженка – підкреслено з назви брошури Юрія Олексійовича: «великої революції, а не пролетарської!»; відносно Гераклітова і Маслова – звинувачення в попівстві. Наприкінці заміток С.І. Маслов занотував, очевидно, для підготовки відповіді: «попівство – захист інтересів релігії, духівництва; релігійні й подібні питання мене не цікавлять зовсім. Суто книгознавчі питання: шриффт, прикраси й інші друкарські ознаки».

Одночасно в Харкові на засіданні кафедри нацпитання Українського інституту марксизму-ленінізму (ВУАМЛІН) були також гостро розкритиковані «ідеалістичні та націоналістичні засади буржуазного» українського книгознавства, діяльність УНІК, його директора Ю. Меженка та інших співробітників, журнал «Бібліологічні вісті». Виступаючи з доповіддю «На-

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2310.

ціоналістичні прояви в бібліографії й книгознавстві»⁴⁴, М. Годкевич звинувачує своїх опонентів уже не тільки в «політнеписьменстві» й «збоченні від ленінської лінії в національному питанні», а й в «одверто-контрреволюційному використанні бібліографічної і книгознавчої трибуни»⁴⁵.

Якщо ці наради Ю.О. Меженко відверто ігнорував (за його розповіддю Я. Дашкевичу⁴⁶, на київській нараді головуєчий Нирчук його попередив, що треба виступити після перерви, але він, зрозумівши абсолютну неможливість щось довести присутнім, пішов, за його ж словами, їсти морозиво), то в УНІК він 4 червня головував на засіданні наукової ради (протокол № 12). Обійшлися майже без аспірантів (лише представник від аспірантів Гуменчук), були присутні: Ю. Меженко, С. Маслов, Т. Алексеев, В. Ігнатієнко, В. Шпілевич, С. Кондра. Слухали інформацію директора про наслідки його подорожі до НКО: «Нарком т. Скрипник вже фактично призначив Меженка на іншу роботу, деталі буде вирішено під час приїзду представників НКО до Києва на Бібліографічну конференцію. Щодо ретроспективного огляду – то потрібно ще вивчити стенограму дискусії в Марксо-Ленінській Категрії в бібліологічних справах, які треба просити категрду виготовити коштом УНІКу»⁴⁷. Відносно перспектив видання «Бібліологічних вістей» Ю. Меженком було зазначено, що «паперу на журнал не дано».

Перша всеукраїнська бібліографічна нарада, скликана 6–9 червня 1931 р. в Києві, до якої співробітники УНІК довго готувалися і на яку сподівалися у вирішенні проблем, розгорнула далі критику УНІК, інших установ, багатьох бібліографів та книгознавців.

Стенографічні матеріали цієї конференції або наради, друковані на машинці, з правками, обсягом 374 арк., зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського⁴⁸. Вони дещо дивні, ці матеріали, це насправді не стенограма, а доопрацьовані авторами згодом тексти виступів; на машинописі є штамп «Видавництво ВУАН», тобто матеріали готувалися до видання, але чомусь не були видані друком, і чорнилом запис: «одержано від т. Адаменка 31.12.1933». Тим не менше, уявлення про цю чотириденну нараду в академії наук стенограма дає. За нею, у президії наради були: Д. Похилевич (НКО), Я. Розанов (УІМЛ), М. Птуха (ВУАН), Н. Миколенко (ВБУ), М. Годкевич (УКП), С. Постернак (оргкомітет), Й. Ліберберг (Інститут єврейської куль-

⁴⁴ Годкевич М. Націоналістичні прояви в бібліографії й книгознавстві // Радянський книгар. – 1931. – № 17. – С. 24.

⁴⁵ Голобуцький П. Українське книгознавство 20-х років // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 5–6. – С. 39–40.

⁴⁶ Листи Ю.О. Меженка до львів'ян / упоряд. М. Вальо. – Львів, 2002.

⁴⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247.

⁴⁸ Стенограма Першої бібліографічної наради: ІР НБУВ, ф. X, од. зб. 14596.

тури), І. Зеленко (колектори), А. Козаченко (Харківська делегація), Я. Керез (аспірантура). Секретаріат: М. Золотарьов (книгарський технікум), Л. Воронов (УКП), О. Полулях (ВБУ). Отже, ні Ю. Меженка, ні когось іншого від УНІК в президію не запросили.

Детально розкрити всі доповіді не можливо через великий обсяг стенограми. Проте кортить подати окремі найхарактерніші уривки чи висловлювання бодай основних доповідачів. Одним з перших виступав Я. Розанов з доповіддю «Бібліографія і діалектичний матеріалізм», спрямованою насамперед проти Ю. Меженка, хоча досталося й Д.А. Балиці: «працював на Україні такий теоретик, як Балика, що мав звичку скрізь брати потрошку» (арк. 11); «Не бачу ніяких ворогів. Вони так кажуть в той час, коли бібліографічний фронт наповнено цими ворогами, а тов. Меженко цього не бачить – щоб ми цих ворогів не викрили» (арк. 13); «Коли ви переглянете всі статті у журналі, то ви не знайдете жодної, де б висвітлювалися питання так, як їх ставить Ленін, ви не знайдете там відображення партійного керівництва» (арк. 14); «Ми маємо невелику купку людей «фахівців-бібліографів», що порпаються в історичному смітті» (арк. 17); «нам тепер потрібні бібліографи не енциклопедисти, а такі, які зв'язані з конкретним виробництвом, які це виробництво вивчають» (арк. 18); «Третьою, щоб повсякденною участю в класовій боротьбі за генеральну лінію партії ця людина справді виявила, що вона з нами, а не тільки обмежується якоюсь декларацією» (арк. 19).

Наступний одіозний виступ – М. Золотарьова «Класова боротьба на книгознавчому фронті» (та ж тема й ті ж звинувачення, що і на засіданні товариства войовничих матеріалістів). Серед іншого доповідач зупинився на «обличчі журналу «Бібліологічні вісті» (арк. 23–24): «Цей орган став місцем, де знайшли притулок ідеалістичні та еkleктичні книгознавчі теорії, які прикривались машкарою «об'єктивізму», «нейтральності», «науковості». Наше завдання – зірвати цю машкару. Журнал не відгукувався на радянську тематику. Вони «витали в облаках» буржуазних теорій ... з яскравим націоналістичним, а б сказав, зоологічним спрямуванням у багатьох статтях, зокрема в програмних статтях Ю. Меженка. Пізніше і в творах Ігнатієнка, Попова та ін. Користуючись з монополії єдиного журналу, вони скупчили реакційні сили незалежно від національності. Тут ми находимо і праці емігрантів – Биковського, Огієнка». І далі у тому ж дусі, наприклад, арк. 26: «Керуючи УНІКом, Меженко ставився прихильно до праць різних емігрантів, Л. Биковського зокрема. А тим часом праці Биковського – це праці контрреволюційного, ефремівського типу»; арк. 27: «Бібліологічні вісті» популяризували буржуазну спадщину, зокрема Чехо-Словаччину». Золотарьов зупиняється на праці Довганя «До питання про соціальну функцію книги», в якій той «дає розгорнуту критику буржуазної спадщини і буржуазних теоретиків у книгознавстві», але «допустив бага-

тьох механістичних помилок, він уже став на шлях виправлення. Ця праця перебуває по наш бік барикади». Аналізуючи історичні праці УНІК, Золотарьов акцентує увагу на праці В. Ігнатієнка «Українська преса» (арк. 28), в якій той начебто «бере за основу теорію Грушевського і розуміє роль преси тільки як відбиття дійсності. Старанно популяризуючи Єфремова і його роль в історії видавництва, Ігнатієнко з'ясував у цій праці й революційне значення «Зорі», «Юнацької спілки», що з нею зв'язана ганебна історія української партії соціалістів-революціонерів». Праці С. Маслова Золотарьов визначає як «ідеалістичні, під прапором рідких стародруків по суті протаскують витончені форми попівщини і релігійної ідеології» (арк. 29). Критикує працю Ю. Меженка «Українська книжка часів Великої революції» – автор поділив революцію на два періоди: національна революція до 1919, і соціальна революція. Меженко начебто «намагається довести роль петлюрівського Дніпросоюзу й доводить безперспективність української книжки за часів революції. Ганебний пасквіль на ті величезні досягнення...». Зупиняється доповідач на книгознавчій практиці Інституту (арк. 30): «УНІК не цікавився проблемою книгопоширення в широких масах... Особливо це позначилося на виданні в Книгарському технікумі «Бібліографічного бюлетеня», що його редагував Меженко... На сторінках «Бібліологічних вістей» у працях Макаренка, Михайлова популяризувалося «чисте мистецтво», його популяризували під прапором повернення до нього, під прапором знищення всього нового, що вносили молоді кадри». Підсумовуючи оці та їм подібні перекручення фактів, обвинувачення, Золотарьов констатує з впевненістю (арк. 31–32): «маємо розгорнутий ворожий фронт, де Огієнко – міністр віросповідань при Петлюрі, що знайшов собі притулок та ласку в Польщі, і емігрант Биковський стикалися з Меженком та іншими, вони перекликалися між собою, а також і з буржуазними російськими книгознавцями. Висновки і завдання. Ми маємо велику спадщину – марксо-ленінське книгознавство... В ухвалах партії, в ухвалах ЦК, в працях Сталіна ми повинні шукати відповіді на пекучі проблеми книгознавства, на його методологічну кризу... Вивести можна тільки шляхом критики та самокритики. Ми повинні допомагати нашим молодим кадрам викривати свої помилки й рішуче боротися з ворогами. Треба сказати, що дискусія, проведена в Київському товаристві воєвоначних матеріалістів-діалектиків виявила, що ворог не роззброївся, ні Меженко, ні Постернак, ні Маслов, ні інші. Книгознавство повинно ввійти в процес класового розгорнутого наступу... Щоб наша книга і діячі книгознавства взяли найактивнішу участь у боротьбі за більшовицькі темпи, за виконання п'ятилітки за чотири роки, в боротьбі за організацію мас, боротьбі з правим опортунізмом, як головною небезпекою, і з лівими закрутами, з право-лівацьким блоком, в боротьбі з бюрократизмом, боротьбі за поліпшення матеріального стану мас». Як казав класик, «смешались в кучу кони, люди»!

Далі, за стенограмою, виступав Кость Довгань (куди ж без нього!) з доповіддю «Нинішня методологічна ситуація на книгознавчо-бібліографічному фронті». Але дивна річ: його промова в цитованих тут стенографічних матеріалах наради кардинально відрізняється від тез його доповіді на цій же нараді, що виявлена нами в архіві С.І. Маслова⁴⁹. Скидається на те (і він це підтвердив у виступі), що спочатку він підготував тези у вигляді декларативних гасел, а на нараді виступив значно ширше, конкретніше, «гарячіше», і далі доробляв текст для друку – там багато дописок. Для порівняння наводимо і ми спочатку його тези, а далі уривки з доповіді. Отже, тези доповіді Довганя з архіву С.І. Маслова: «Класова боротьба на фронті книгознавчо-бібліографічної методології, зокрема в УСРР, є одна з гілянок фронту боротьби за творення пролетарської культури. Треба найпильніше перевірити увесь цей фронт під поглядом максимальної відповідності його до інтересів класової боротьби пролетаріату за соціалізм, до інтересів нашої будівної практики. В період загального загострення класової боротьби внаслідок розгорненого соціалістичного наступу, активізація класово-ворожого опору виявляється, зокрема, і на ідеологічній гілянці. Проте теоретична гілянка книжкового процесу, методологія книгознавства й бібліографії загрозово відстає від реконструктивних вимог, досі огірвана від практики соцбудівництва. Войовничий ідеалізм (Куфаєвщина), буржуазно-позитивістські концепції, формалізм та інші напрями, забарвлені здебільшого в різні національні кольори – від махрового великодержавного шовінізму до войовничого українського націонал-демократизму – творять єдиний фронт проти перших паростків марксо-ленінського книгознавства й бібліографії. Усім цим течіям протистоїть невелике поки що ядро товаришів, що борються за марксо-ленінську теорію бібліографії. Тим часом класово-ворожі сили, гуртуючись зокрема навколо УНІК та його органу «Бібліологічні вісті» й творячі ядро адептів буржуазно-поміщицької науки, помітно активізуються в процесі загального загострення класової боротьби внаслідок соціалістичного наступу... Треба викривати непримиренно всі найменші збочення, навіть у тих, хто бореться за лінію партію в культурному процесі. Самокритика мусить стати одною з основних метод творення радянської науки. Треба добитись рішучого методологічного переозброєння всіх сил, що здатні боротись за марксо-ленінську методологію, треба перевиховувати тих, що здатні наблизитись до марксо-ленінських позицій та рішучо викривати й переборювати класово-ворожі елементи».

А тепер подаємо деякі фрази Довганя з цього ж виступу за стенограмою. Окремі з них становлять історичний інтерес, наприклад те, що в Харкові на засіданні кафедри нацпитання ВУАМЛІН головував сам нарком М.О. Скрипник. Довгань характеризує книгознавчо-бібліографічні дискусії, проведені в Києві і Харкові, як «окремі партизанські виступи

⁴⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2327, склограф, 2 арк.

проти цих концепцій. Ряд авторів – Ясинський, Козловський та ін. – розуміють методологію в бібліографії як питання бібліографічної техніки, опису (це, як побачимо далі, має свій класово-політичний сенс)». Виступає проти Здобнова (арк. 38), проти Пакуля (арк. 40), Боровича та ін. Ось як він характеризує «Бібліологічні вісті» (арк. 45): «це був куркульський агіт-проп, притулок еміграції зовнішньої і внутрішньої, розплідник буржуазного націоналізму, осередок «поетів» нарбутівської геральдики, ентузіастів панського екслібрису». Виступ Керекеза і Гуменчука в «Пролетарській правді», про який йшлося вище, «поза окремими примиренського характеру помилками» він оцінює позитивно (арк. 47). Можливо, саме від нього поширилась тодішня тенденція називати визнаних вчених-книгознавців у множині, що мало явно негативний присмак: роботи Балик, Куфаєвих і Меженків (арк. 49). Критикує праці Ю. Меженка, М. Ясинського, М. Сагарди (арк. 52–54). Безперечно, засуджує зв'язки УНІК з емігрантами: «жовто-блакитна емігрантщина, ентузіастичні рецензії в «Бібліологічних вістях» і в «Журналі бібліотекознавства та бібліографії» на антирадянські роботи Биковського; зворушлива консолідація «Бібліологічних вістей» із празьким «Книголюбом» в питаннях УБР» (арк. 56). Різко критикує «Методологічний збірник Бібліографічної комісії ВУАН» 1928 р. (арк. 60–61) і навпаки, підтримує діяльність УКП, яка «чимало зробила для створення зламу на бібліографічному фронті, має виразне спрямування на класово активну, критично-рекомендаційну бібліографію» (арк. 62).

Гасло самокритики, зазначав К. Довгань, «є огне з генеральних гасел партії на тривалий період... маємо вияви примиренства, що переростають у правий опортунізм, у виступах В.М. Іванушкіна – нічого не сказав про класову боротьбу в бібліографії, про класові завдання марксо-ленінської бібліографії» (арк. 63). Коротко зупиняється на доповіді Годкевича про націоналістичні вияви на бібліографічному фронті на «дискусії на категорії нацпитання УІМЛу» (арк. 64) і зазначає, що в ній були деякі вияви примиренства до націоналізму, тому починає «самобичування»: «І мені довелося зупинитися на своїх помилках. Бувши за аспіранта УНІКу, я протягом 1927–1928 рр. не розгорнув боротьби; я мирно уживався з усіма цими громадянами». Підсумовуючи виступ, Довгань наголосив: «різна буває самокритика і різні вимоги щодо неї. Коли ми говоримо про окремі помилки товаришів, що загалом стоять на наших позиціях, – це огне...; які намагаються до нас наблизитися, але ще стоять на хибних позиціях – це інше, але коли ми маємо цілу класово-ворожу концепцію, ми мусимо вимагати не визнання помилок (бо тут не помилки, а саме класово-ворожа концепція), ми вимагаємо цілковитого ідеологічного роззброєння, цілковитої капітуляції» (арк. 65).

Далі розпочалася дискусія по доповідях. Б. Борович намагався виправдитися, причому виступав не один раз. Серед іншого, він наголо-

сив: «нельзя вырывать отдельные кусочки, отдельные части мыслей и строить на них красивую, но очень зыбкую критику» (С. 287). Він активно не погоджувався з надуманою критикою його праць, намагався щось роз'яснити, а як наслідок – у стенограмі його виступ, який він, вірогідно, як і інші, доопрацював і виклав письмово, просто викреслений.

Керекез звинувачував, навівши спочатку тезу з резолюції партосередку філософсько-соціологічного відділу УІМЛ: «Розгорнутий по всьому фронту наступ соціалізму вимагає, щоб і на теоретичному фронті в кожній його галузі, на кожній ділянці, був забезпечений розгорнутий наступ марксо-ленінської теорії в нерозривному зв'язку з практикою соціалістичного будівництва і в нещадній, непримиреній боротьбі проти буржуазних теорій та проти всяких ухилів од марксизму-ленізму» (арк. 71). Науково-теоретичний доробок УНІК за 10 років існування Керекез визначив як «вклад у буржуазно-націоналістичне книгознавство. Переглянемо методологічні засади та ідеологічне спрямування в наукових працях Меженка... У своїх визначеннях понять і завдань бібліографії Меженко власне нічого оригінального не сказав – все як у Куфаєва і Живного» (арк. 72). Працю Л. Биковського «Замітки про книгознавство» Керекез назвав анекдотичною, зазначивши, «що в ній є чимало випадів проти радянської влади» (арк. 76). Найбільше Керекез все-таки нападав на Ю.О. Меженка: «що таке меженківщина в книгознавстві, адже всі праці Інституту продукувалися з «благословення», з участю та під загальною методологічно-ідеологічною редакцією Меженка. Меженківщина – це був міцно організований збірний ідеологічний кулак, це класовий вияв української буржуазії, зокрема – куркульства, це буржуазно-націоналістичне ідеалістично-формалістичне сміття, що осередком його, на жаль, була протягом 10 років радянська наукова установа – Інститут книгознавства» (арк. 78).

Досить різкими були виступи колишнього директора ВБУ С. Постернака. Він і гнівно засуджував себе в дусі часу, і обливав брудом колег, і стверджував (С. 235), що Бібліографічна комісія ВУАН – помилка (нагадуємо, він був представником цієї Комісії на нараді).

Маємо можливість порівняти тези В. Ігнатієнка, які він готував завчасно до бібліографічної конференції, і які реально виголосив на нараді, коли його не засуджував лише лінивий і треба було «самокритикуватись». Отже спочатку – уривки з тез⁵⁰ на заявлену і узгоджену завчасно від УНІК тему «Підготовка бібліографічних кадрів». Тут дійсно піднято актуальні проблеми, є діловий підхід, погляд професіонала, реальні пропозиції: «Сучасні бібліографічні кадри здебільшого замкнулись в роботі гуманітарного циклу, а інших неспроможні задовольнити, і тим-то треба підсилити кількісне підготування робітників бібліографії. Добирати для підготування осіб з різних ВИШів (індустріальних, соціально-економічних та педагогіч-

⁵⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2328.

них), щоб ці робітники могли працювати в бібліографії свого фаху. ... унеможливлені й значно зменшені випадки кустарництва, методологічних та ідеологічних збочень, обмеженості тем, які спостерігаємо в сучасній бібліографічній роботі. Підготування бібліографічних кадрів треба сконцентрувати при одному науково-дослідчому закладі, як в Києві, так і по окремих містах УСРР, об'єднавши, наприклад, УНІК з ВБУ. Для елементарного ознайомлення майбутніх робітників-фахівців з теорією та практикою бібліографічної справи треба запровадити загальні курси бібліографії у всіх ВИШах і технікумах. Підготовка кадрів бібліотекарів, книгарських кадрів – збільшити число шкіл та число короткотермінових курсів».

А тепер наведемо фрагменти з виступу В. Ігнатієнка за стенограмою наради (арк. 109–110): «1925–1926 року я тільки починав наукову роботу..., яке оточення виховувало молодих наукових робітників. Я вступив в ті роки до катедри історії України М.С. Грушевського. Кваліфікацію я набував під безпосереднім керівництвом тодішніх керівників катедри. Отож у моїй першій роботі «Українська преса. Історико-бібліографічний нарис» і відбилися національно-демократичні ідеї, про які тут говорилося, і я, прочитавши цю брошуру після дискусії в Київській філії Інституту марксизму й лєнінізму, мушу сказати, що вони там є... Катедри історії України я не закінчив, 1927 я зв'язався з Інститутом книгознавства, де спочатку брав участь як звичайний член Бібліографічної комісії, відвідуючи засідання. До 1930, коли в пресі, в дискусіях обговорювалось питання про те, як створити український національний бібліографічний репертуар... на одному з засідань комісії стало практичне питання: хто узявся б за роботу складання покажчиків. Одною з робіт, яку я собі вибрав, це була робота над бібліографуванням української преси: до 1917 р. і після. Одне з них я вже виконав і наслідком є праця «Бібліографія української преси 1816–1916». І на засіданнях Комісії, і на нарадах це питання тоді трактувалося як питання реєстру преси, як покажчик, що охоплює пресу мовно, незалежно від території. Це настановлення дебатовалося на всіх засіданнях, зокрема і тодішній керівник інституту, і голова тодішньої бібліографічної комісії т. Іванушкін... Але останні дискусії показали, що це настановлення хибне..., це є нац.-демівське трактування преси. Я це визнаю і таке трактування надалі відкидаю. У своїй праці 1917–1919 рр. я і в передмові, і в самій статті якраз згадую про це і беру пресу всіма мовами на Україні. Щодо інших помилок: нема класового підходу. Справді нема. Неозброєний марксо-лєнінською методологією, непідготовлений, я справді цього не зробив, виправити маю в дальших працях за допомогою товаришів, які озброєні. Очевидно, що праця «Бібліографія преси 1917–19 рр.» в такому вигляді, як вона є, не може вийти в світ і не вийде».

Арк. 111: «оцінити критично свої попередні помилки, викрити їх – це є не легка штука, яка потребує певного методологічного переозброєння, а це в свою чергу потребує трошки більшого часу, ніж пройшов між дис-

кусією, що відбулася в УІМЛ, і сьогоденською конференцією. Я не буду говорити за тих, хто може сам за себе сказати, не буду говорити за Меженка, за його керівництво, тому що про це він сам може сказати... Але трактувати так, щоб усіх вимітати без розбору – і тих, хто переозброївся, і тих, хто не переозброївся, і тих, хто бачить свої помилки, і тих, хто не бачить – це на мою думку невірно» (арк. 112).

Дисонансом з іншими доповідями сприймається виступ С. Мотовілової (арк. 112–113, виступ російською мовою, наведено в оригіналі): «вспомнила детский рассказ: солдат рассказывает, что он убил человека, и его спрашивают: какое же лицо было у этого человека? Солдат отвечает, что он лица не видел, потому что у этого человека была уже раньше отрублена голова. И вот здесь, слушая сегодняшние выступления, я вижу, что нападали на людей, у которых уже снесена голова. Нападали на тех, которые уже обезоружены, и на тех, которых здесь нет. На Бальку (он уже год в Нижнем).

Тут виступав тов. Золотарьов. Он возмущается Хавкиной, которая в своей книге «Книга и библиотеки», написанной в 1918 году, цитирует Герцена. (Обращается к Золотарьову): Так знайте же, когда пролетариат после Октябрьской революции взял власть в свои руки, один из первых памятников, которые он поставил, был памятник Герцену; одна из первых книг, которые издал Госиздат, было полное собрание сочинений Герцена; наконец, одна из улиц Москвы названа именем Герцена, а теперь оказывается, что реакционно Герцена цитировать! (Золотарев с места): А что Ленин говорил про Герцена? Вы читали его статью? – Конечно читала. И считаю, что предьявлять к Герцену, жившему век тому назад, требования как к современнику, требовать от него, например, такого же, как теперь, понимания диалектического материализма – это значит быть плохим марксистом. В течение 10 лет все в достаточной мере видели, что из себя представляют ВБУ и УНИК, и все молчали. Вчера тут выступал Довгань и назвал Бальку «попыхачем Меженка»; почему же, когда Балька был здесь, Розанов молчал, что он псевдомарксист, и Довгань молчал и был его почтительным секретарем и почтительным учеником. Выступать против людей, когда их уже нет, когда они далеко – это значит выступать против солдата, у которого отрублена голова».

Характерним для того часу був виступ-коментар аспіранта Гуменчука (арк. 114): «Довгань вчився колись у Балики, і на цій підставі твориться концепція, що учню не можна викривати свого вчителя»; арк. 115: «Чи роззброївся Ігнатієнко? Ні, не роззброївся. Треба розрізнати помилки від принципових ворожих концепцій... Ігнатієнко сам собі дав присуд, коли він каже про тих, хто не роззброївся – «хай вимітають».

Ще яскравішим був виступ Канюка (на жаль, без ініціалів; можливо – це Сергій Іванович Канюк?): «Увагу на дискусію, яка велась у пи-

танні про те, чи бібліографія є наука чи ні... ось наша нарада в цьому питанні примушує всіх бібліографів і бібліотечних робітників стати або по той бік, або по цей бік барикади – посередині не можна перебувати. Не може бути в наших умовах бібліографії об'єктивної, вона мусить бути суб'єктивна. ... Бібліографія є партійна справа» (арк. 116). «Чи відірвана голова, чи не відірвана – наслідки того, що ця людина робила, лишилися, вони можуть утворити певної шкоди, це свого роду бацила, що може розростатися» (арк. 117).

Директор ВБУ Н. Миколенко закликав «відкинути непридатну термінологію і не говорити ніяких кримінальних, жахливих речей. Річ про всякі безголів'я – це зовсім зайве... Об'єкт книгознавства і бібліографії – книгу, якщо його почистити, оперуючи методом абстрактного аналізу, зняти з нього все зовнішньо-формальне, починаючи з обкладинки й до паперу, то проблема об'єкту цих наук сходить до основної його суті – до ідеології» (арк. 118).

Варто навести фрагменти виступу А. Козаченка (арк. 126): «наші буржуазні вчені часто пишаються науковістю і своєї тематики, і своєї науки взагалі. Я гадаю, що нам пора поставити питання про справжню оцінку цієї науковості, нам пора зняти фетіш науковості з буржуазної науки. Тільки наука, перейнята марксо-ленінським світоглядом, є справжня наука». Арк. 128: «Наше буржуазне книгознавство на сьогодні не роззброюється й за останній час переходить навіть на войовничі рейки. Коли взяти № 4 «Бібліологічних вістей» УНІКу, то його вихід у світ – це найяскравіший доказ цьому. УНІК у цьому числі консолидує у себе все, що є буржуазного і в наших ділянках української буржуазної науки. Клименко, як і Меженко, у своїй рецензії згадує про інтернаціональні вимоги бібліографії – безкласовий ґрунт».

Критикували також активно Б. Боровича, а в кількох виступах навіть Годкевича та Довганя, інших «правовірних». Критикували М. Сагарду, на що він з гіркотою зауважив (арк. 362): «ніхто не аналізував моїх праць у цілому, Городков сказав про це одверто, а з моїх праць брали окремі вирази, вирвані з контексту..., а на підставі їх робили узагальнені висновки».

Безперечно важливою була доповідь директора УКП М. Годкевича (арк. 130–134). Знов-таки, як і вище щодо виступу Довганя, маємо два варіанти: тези, підготовлені завчасно на першу бібліографічну конференцію, які дбайливо зберіг С.І. Маслов, і більш-менш реальний текст, проголошений на цій же нараді і збережений у стенографічних її матеріалах. Крім того, у вказаній стенограмі є на різних сторінках дві промови Годкевича: чи він виступав двічі, чи переробляв текст виступу для публікації – невідомо. Скажімо, після його другого тексту залишено кілька сторінок (180–199) і зазначено: «Доповідь Ліберберга, ще не повернута автором».

Для розуміння процесів, що відбувалися в 1931 р., і для історії бібліографії важливі всі три документи, усі тексти Годкевича. Отже, наводимо спочатку окремі моменти тез доповіді М. Годкевича⁵¹: «Марксо-ленінська бібліографічна теорія в основу державної бібліографії кладе не її формальні (територіальні та інші) ознаки, а класовий зміст, протиставляючи державну бібліографію радянських республік державній бібліографії капіталістичних країн. Категоричне відмовляння від протиставлення методів реєстраційної (описової) – анотаційній, реферативній і рекомендаційній (критичній) бібліографії, а також від тверджень про те, що державній бібліографії є іманентна лише перша метода».

А ось фрагменти його першого виступу (за стенограмою арк. 130–134): «На останній Всесоюзній нараді книжкових палат, де на мою доповідь про відповідальність Книжкової палати за стан на теоретико-бібліографічному фронті й про потребу озброїтися діалектичним матеріалізмом у своїй роботі, я чув таке запитання: «Все это хорошо. А вот скажите, тов. Годкевич, как с точки зрения диалектического материализма надо писать карточки? Нужно ли пользоваться в описании методом «коллективного авторства» и какой величины должен быть индекс десятичной системы?»... Не можна казати про те, що ми прослухали вчора й сьогодні, що це була лише деструктивна робота, що це була руйнація і що ніяких позитивних моментів тут не було. Основні настановлення доповіді мають зруйнувати теорію ворога. Цим самим зміцнюється фундамент нашої теорії. Процес руйнації та творчості – це єдиний процес... Чи є бібліографія наука. Буржуазна думка заплуталась в цій справі. Куфаєв нарахував 4 різних погляди. Сам він так і не сказав..., задовольняючись епітетом «наукового знання». Київський Куфаєв – Ю.О. Меженко – заявив, що це взагалі питання, що не може нас цікавити, що це питання метафізичного порядку. Насправді це питання надзвичайно важливе. Буржуазна теорія не може створити бібліографію як науку. Вона органічно неспроможна на це, бо лише діалектичний матеріалізм, тільки діалектичне вивчення ідеологічних процесів у книжковій продукції як соціальному факті й соціальному факторі, може дати те знання, що його можна назвати науковим бібліографічним знанням... Про галузі бібліографії. Тут ясно, що ми не можемо залишити старого розподілу бібліографії за формальними ознаками (реєстраційна, анотаційна та ін.). Ми не можемо залишити розподіл на «описову» і критичну бібліографію: описова – є лише незавершена критична бібліографія. Чи можна вважати рецензію за бібліографію?... Треба далі переглянути навіть і термінологію. Цілком ясно, що поняття «Бібліографія» як аналіз ідеологічного процесу, об'єктивізованого в книжковій формі, не може вже на

⁵¹ Годкевич М. Державна бібліографія: тези доп. на I бібліографічній конф., К., 7–9 червня 1931 р., склограф, 2 арк. : ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2320.

сьогодні пояснюватися з мовознавчого боку: бібліон – книга, а графо – пишу, бібліографія – книгоописання. Для низки термінів доведеться перевірити доцільність дальшого існування (опис, «систематичний й предметний каталог», «надзаголовок», «анотація» тощо).

Окремі цитати з іншого варіанту доповіді Годкевича «Про державну бібліографію» (С. 161–179): С. 170 – «книгознавчу дискусію ми розгорнули значно ширше, ніж в інших радянських республіках»; С. 173 – «Нам не потрібні бібліографи взагалі, «чисті» бібліографи – нам потрібні бібліографи-спеціалісти з різних галузей»; С. 178 – «точність і одність опису – не було. Чому? Ми наївно вірили в те, що це зробить якась спеціальна книгознавча установа».

«Кухню» підготовки розгрому книгознавства, книгознавців та бібліографів певною мірою несподівано розкриває Б. Борович (арк. 135): «Уже после моего выступления здесь было роздано по рукам несколько экземпляров тезисов т. Розанова, и в этих тезисах я оказался в рубрике реакционных библиографических теоретиков. Самое оригинальное в данном случае то, что в самом докладе т. Розанов не говорил обо мне ни полслова, а в тезисах оказалось то, чего не было в докладе. Когда я обратился к докладчику с указанием, что так как-будто неудобно, что я лишен возможности защищаться; когда я спросил его, в чем эта моя реакционность и почему он о ней не говорил, последовал такой ответ: «мне об этом говорил тов. Довгань, и с его слов я должен был говорить о различных течениях в библиографии. Но в самый последний момент материал между нами был перераспределен, и я не говорил вовсе о том, что было в моих тезисах. К тому же я этих тезисов после машинки еще не проверял».

Прикінцеве слово на нараді-конференції (були ще й «кінцеві слова», арк. 243–252) виголосив К. Довгань (арк. 138–142): «Дехто говорив про останні дні боротьби. Не треба творити шкідливих ілюзій. Сьогодні є певний етап боротьби, але боротьба триває, триватиме й далі, бо класовий ворог ніколи не здається доброхійно, бо класово-ворожий опір не припиняється, бо класова боротьба в країні в цілому триває й гострішає. ... і будемо її бити, доки не знищимо її остаточно... Бібліографія не може бути «об'єктивна», в тому розумінні, що не може стояти десь поза процесами класової боротьби... Треба відзначити, що й Меженко, про якого тут чи не найбільше говорено, не однаковий за всі роки своєї «наукової» діяльності. «До питання про виявлення динаміки літературного процесу бібліографічним методом» – специфічна «зигзагувата» лінія аргументації, замість одвертого наступу. Меженко тут ніби навіть виступає проти формалізму, ніби його заперечує, звісно, тільки для того, щоб замаскувати цим свою апологію формалізму. ... класово-ворожа ідеологія – що бібліографія служить інтересам «наступних генерацій людства» (Іванушкін)». Арк. 142: «Не можна примиренському ставитися до Рубакіна через те, що він має в минулому

історичні заслуги: М.О. Рубакін на сьогодні є носій класово-ворожої ідеології. Щодо тих, кого ми тут викривали й били протягом півтора дні – поділити на три групи. Перші – це ті, хто відверто заявив про свій намір роззброїтися. Це дуже добре, але це лише перший крок... Хай на практиці доведуть серйозність цих заяв. Друга – ті, що самокритикувалися формально, що намагалися пояснити все окремими помилками, непорозуміннями. Така самокритика тільки ускладнює справу, перехід до справжнього роззброєння. Третя – це ті, що зовсім не прийшли на нараду, ті, що нашу пролетарську думку знехтували. Їм тепер треба «пеняць на себя».

Продовжив у цьому ж ключі Золотарьов (арк. 145–154): «Наша дискусія викрила прояви буржуазної націоналістичної ідеології, ми викрили ворога – ідеалізм у книгознавстві, ми викрили ворога, який маскувався, який був прихильником великодержавних тенденцій. В цьому наступі на ворожі елементи на перешкоді нам стояли деякі товариші, які не зрозуміли, що примиренство відіграло на користь нашим ворогам. ... гостро засудити тих, ... які хочуть окопатися, замаскуватися й уникнути гострої критики з тим, щоб в слушний час перейти до наступу. До таких належать Меженко і Сагарда. Самокритику Ігнатієнка вважати за незадовільну – перейшов до наступу і почав звинувачувати молодих товаришів». За стенограмою, з доповідачем постійно прирікався Б. Борович.

Цікаві спостереження були зроблені тоді ж З. Лузіною: «Наша нарада не була як слід підготовлена, але вона вже дала позитивні наслідки. Викрито приховані і неприховані класово-ворожі марксизму настановлення, всякі ухили праві й ліві» (С. 232). На численні пропозиції створити в Харкові Бібліографічний інститут вона справедливо зауважила (С. 233): «нема приміщення для інституту бібліографії в Харкові, може доцільно було б спочатку відкрити його в Києві. І кадрів в Києві більше. Об'єднати УНІК і Бібліографічний інститут».

Результати обговорення закріплені в резолюціях цієї наради⁵². У резолюції по доповіді Розанова і співдоповідях Золотарьова і Довганя було зазначено, що як основні осередки класово-ворожих сил в Україні виявили себе передусім Український інститут книгознавства та його орган «Бібліологічні вісті». Цитуємо зі стенограми: «У відбутих недовго дискусіях з питань книгознавства й бібліографії в Харкові й Києві ... класово-ворожі сили на книгознавчо-бібліографічній ділянці викрито, здешифровано». «Інші (Ігнатієнко, Сагарда) намагалися замаскувати свої класово-ворожі позиції формальною самокритикою. Інші (Меженко) стали на шлях бойкоту пролетарської громадської думки, очевидно, щоб перече-

⁵² Резолюции Всеукраинского библиографического совещания в Киеве по докладам Розанова и содокладам Золотарева и Довганя : ІР НБУВ, ф. Х, од. зб. 14596; РНБ, відділ рукописів, ф. 316, од. зб. 228. Див. також: Резолюція бібліографічної наради в Києві // Радянський книгар. – 1931. – № 2. – С. 10–11.

кавши, зібратися з силами до нової класово-ворожогої активізації – і цим ставлять себе за межі радянського книгознавчо-бібліографічного процесу. У повсякденній службі інтересам соц. будівництва, в непримиреній боротьбі з великодержавним шовінізмом, як головною на даному етапі небезпекою, і місцевим націоналізмом, у непримиренній боротьбі на два фронти: проти правого опортунізму, як головної на даному етапі небезпеки, і проти «лівих» закрутів, на основі марксо-ленінської спадщини, на основі постанов партії будемо далі творити й поглиблювати марксо-ленінське книгознавство, марксо-ленінську бібліографію» (С. 160).

В інших резолюціях, зокрема по доповіді М. Годкевича, було закріплено: всі основні функції, що раніше були покладені на УНІК, фактично передані Українській книжковій палаті: «Українська книжкова палата а) повинна досліджувати поживтневу й поточну видавничу продукцію УСРР, а також видання українською мовою та українознавчі видання, що виходять в інших республіках; б) повинна включити в обсяг свого дослідження також видавничу продукцію українською мовою та українознавчу літературу, що виходить на окупованій Західній Україні та в капіталістичних державах... . Крім того, Українська книжкова палата в) має досліджувати доживтневу видавничу продукцію, що мовою, темою, місцем видання або авторством зв'язана з Україною, як матеріал для вивчення історії класової боротьби на Україні й історії української книги – продукта і чинника в цій боротьбі»⁵³.

Взагалі резолюцій цієї наради було доволі багато. Серед них іще «Резолюція про організацію Інституту бібліотекознавства та бібліографії та про Інститут книгознавства»: «Бібліографічна нарада вважає за потрібне організувати державний інститут бібліотекознавства та бібліографії при ВБУ в Києві; Український науково-дослідний інститут книгознавства залишити як інститут книгознавства, уточнивши його настановлення, як центру радянського книгознавства» (арк. 269а). Була ще «Резолюція про організацію Республіканського державного книжкового фонду» (там само).

Прийняли на нараді також «Заяву» про відкритий лист до УІМЛ (арк. 371): Довгань і «група товаришів» ухвалили звернутися до Українського інституту марксизму-ленінізму з листом, де просили взяти на себе ініціативу в організації Всеукраїнського товариства книгознавців-марксистів і порушити питання про організацію аналогічних товариств в інших радянських республіках, та нарешті про організацію Всесоюзного товариства книгознавців-марксистів. Лист планували опублікувати, підписали його Похілевич, Розанов, Золотарьов, Ліберберг, Перовська, Канюк, Годкевич, Довгань, Мітельман, Козаченко, Воронов, Керекез, Гуменчук.

Підсумки наради було підведено заступником керівника Сектору науки НКО Д. Похілевичем: «нарада внесла ясність у ситуацію на бібліографіч-

⁵³ Резолюции библиографического совещания в Киеве 6–9 июня 1931 г. // Книга и книжное дело в Украинской ССР. – К., 1985. – С. 307–313.

Огляд наук

НЕЩАДНА ВІДСІЧ ВОРОЖИМ ТЕОРІЯМ УСІХ ҐАТУНКІВ УНІК--ПРИТУЛОК НАЦІОНАЛЬ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТЕОРІЇ В КНИГОЗНАВСТВІ

1931 р.

Н.-Д. ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ ЩЕ НЕ ПЕРЕБУДУВАВ СВОЄЇ РОБОТИ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ З. ВИРІШНОГО НА РІШУЧУ БОРОТЬБУ З НАЦІОНАЛЬ-ДЕМОКРАТИЗМОМ В КНИГОЗНАВСТВІ

<p>«Нам не потрібна наука заради науки. Нам потрібна наука заради будівництва соціалізму.</p> <p>Тим, то за головного момент у оновленні науки в теперішніх ре-конструкції самої науки і техніки на основі діалектичного матеріалізму. Реконструвати це можна тільки шляхом загального дартівності у науку, тільки через ре-зультативну боротьбу з одверто-воро-жими марксистами і лівілізуючо-теоріями, з теоріями псевдо-мар-ксистами, формою в авторитар-стесельних анігонах.</p> <p>(Із доповіді тов. Кольмана на всеукраїнській нараді планування на-уки, дослідів, роботи).</p> <p>Український науково-дослідний інститут книгознавства має дуже обмежений склад штатних наукових співробітників. Не зважаючи на це, він виробив протипо-вічних ро-біт</p>	<p>робота інституту шкідлива: вона «об'єктивізує» науку книгознавства, ватушує пролетарську класовість та дає ворожі пролетарській класі концепції в науці.</p> <p style="text-align: center;">ПЛЯНИ НА ПАПЕРІ</p> <p>Ця основна хіба інституту відбо-лася і на генеральному плані його роботи. Висше кажучи, такого плану інститут не має, бо п'ятирічний план укладено не конкретно, дано загальне завдання, приріком, вивчен-ня робітничого читача. Звіст же не подано. Найважливішої секції со-ціологічної книги ще не існує, там ле-жимо жодного співробітника. Дві сек-ції з 4-х не працюють увесь час, — а грати, що на них для Надпожовита, використовувати інші секції. Секція</p>	<p>рідна вищевона читача в своїй прак-тичній роботі секція досі не вико-ристовувала. Правда, не було що і використовувати, бо через різні об-ставини кабінет читача досі роз-роблених матеріалів не подав.</p> <p>Як же працює кабінет читача? Ка-бінет читача ухвалити до той самої секції «соціологічної книги», яка з са-мого початку її удаваного існу-вання була досі повністю інсти-туційною. Отже кабінет читача, та-ким чином, відмінив це фіктивну секцію. Ті збірники, що він їх ви-пускає, ідуть від маркою «праці секції соціології кабінету читачів».</p> <p style="text-align: center;">ЗАПРОВАДЖУЮТЬ КУЛЬТ «ЧИСТОЇ НАУКИ»</p> <p>На долі кабінету стояв колись</p>	<p>ного роботи, відповідно до завдань соціалістичного будівництва.</p> <p style="text-align: center;">Бригада «Проц. Праці»: Проф. Юрій-Колержиский (н.-д. інститут літературознав-ства ім. Шевченка), Вол. Масальський асистент н.-д. інституту мовознавства. П. О. Ліперовська (науковий співробітник і—ту мовознав-ства). Ів. Шендзько (науковий співро-бітник і—ту мовознавства).</p> <p style="text-align: right;">Я. Каган.</p> <p style="text-align: center;">Охопити всі ланки педагогіки м</p> <p style="text-align: right;">УТВ</p>
--	--	--	--

ному фронті. Стало чіткіше видно, хто наші вороги, хто друзі, куди ми йдемо ...Ми мусимо вважати нараду за один із етапів дальшого формування позицій радянської марксистської бібліографічної й книгознавчої роботи в цілому, а разом з тим, за один із етапів розвалу ворожих позицій. Не можна оминати факту, висловленого Довганем: наша нарада спричинилася до консолідації і створення такої одиниці, такої групи, що мусить надалі взяти на себе тягар керівництва дальшим процесом консолідації марксистів і тих, що стоять на марксистському ґрунті товаришів» (С. 374).

Вже в червні 1931 р. починають з'являтися розгромні для УНІК статті в пресі, характерний приклад – стаття Я. Кагана⁵⁴. Ось окремі уривки з неї: «Робота на користь класового ворога: УНІК був і є типова безпартійна установа, що в основу своєї роботи не поклала основ марксистської методології»; «Пляни на папері»; «Осторонь життя: ідеографізм, описовість – характерна риса буржуазно-реакційної теорії та непов'язаність з конкретною практикою знаходять яскравий відбиток у роботах секції бібліографічної, комісія при ній – переважно з філологів, не обслуговує потреб промисловості. Уся бібліографічна робота спрямована на фахівця, а треба на масового читача»; «Запроваджують культ «чистої науки». Ба-лика робив експерименти заради експериментів, тобто запроваджував культ чистої науки. В картці читача нема найголовнішого – відомостей про соціальний стан та походження, а також їх участі в громадській ро-

⁵⁴ Каган Я. Нещадна відсіч ворожим теоріям усіх ґатунків. УНІК – притулок націонал-демократичної теорії в книгознавстві. На рішучу боротьбу з націонал-демократизмом в книгознавстві // Пролетарська правда. – 1931. – 16 червня. – № 134 (2947).

боті – відрив від радянської дійсності»; «Роботі інституту бракує ідеологічно витриманого керівництва. За деякими відомостями незабаром Інститут мають злити з ВБУ».

Кость Довгань у статті «Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті» так формулював тоді завдання: «Ми мусимо вимагати не «визнання помилок» (бо тут не помилки, а саме класово-ворожа концепція, акція) – ми вимагаємо цілковитого ідеологічного роззброєння, цілковитої капітуляції. Цю вимогу й було поставлено на нараді рішучо, категорично, руба»⁵⁵. Його, зокрема, не задовольнила позиція Б.О. Боровича, який виявив «впертість в обстоюванні своїх шкідливих помилкових настановлень. ...На диспуті в Харкові й на нараді Б.О. Борович уперто доводив, що він скрізь має рацію, що з нього стовідсотковий марксист, що винні різні «об'єктивні причини» і т. г.» (там само, С. 83). Довганя сильно дратували ті, хто «самокритикувалися» формально – Ігнатієнко, Ясинський, Сагарда.

На захист УНІК виступив в еміграції Степан Онисимович Сірополко. Він високо оцінював «Бібліологічні вісті». У статті «Боротьба з «укр. націоналізмом» на Рад. Україні» в газеті «Діло» за 15 серпня 1931 р. він підкреслював, що журнал виходив «без жодної домішки марксо-ленінської науки та освяченої нею діалектично-матеріалістичної методи». Пропаганди марксизму-ленінізму на сторінках «Бібліологічних вістей» дійсно не було, та й не повинно було бути, адже це фаховий книгознавчий, а не політичний журнал. Проте жодного разу в журналі не було надруковано нічого ворожого радянській владі. Статті вчених-емігрантів С. Сірополка, Л. Биковського, І. Огієнка, І. Борщака становлять справді наукові твори, цікаві фахівцям незалежно від місця проживання їх авторів.

Але в публікаціях 1931 року, коли відбувся справжній розгром УНІК, картина була представлена зовсім інша. Дісталось не тільки штатним співробітникам Інституту, але й деяким з тих, хто лише епізодично друкувався у виданнях УНІК, зокрема й тому ж Степанові Сірополку. Цитую знов статтю К. Довганя «Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті» з журналу «Критика» (1931, № 7–8): «Коли візьмемо, прикладом, празький емігрантський журнал «Книголюб», що його редагує Сірополко, то побачимо, що цей журнал сповнений лютих ворожих вихваток проти нашого бугдівництва, проти Радянської України» (С. 56). Або далі: «У добродіїв Сірополків та Зленків «революційного» запалу вистачає лише брудні наклепи на СРСР та на те, щоб польокайському [по лакейські? – Г. К.] лизати черевики чеського буржуа» (С. 57). Такі тези не були підкріплені конкретикою, а лише притягнуті «за вуха», і зовсім не пов'язані зі змістом наведених цитат з «Книголюба». Певні звинувачення сьогодні

⁵⁵ Довгань К. Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті // Критика. – 1931. – № 7–8. – С. 82.

можна трактувати тільки позитивно. Наприклад, фраза з першої сторінки № 1–2 «Книголюба» за 1928 р. — *«Українське товариство прихильників книги в Празі з щирим почуттям приєднує й свій голос на пошану Х-річчя Чехо-Словацької республіки, разом з сердечним побажанням дальшого розвитку матеріальної й духовної культури Чехословацької республіки на щастя й славу всіх народів, у ній сущих»* — трактується К. Довганем так: *«Ось якою мовою розмовляють з своїми хлібодавцями спроституйовані панове з «Книголюба», що живляться недоїдками з столу чеської буржуазії ... Панове Сірополки дуже добре знають своє місце, свою роль найманих «ідеологів» готованої проти СРСР інтервенції»* (там само, С. 57).

Інколи напади неграмотних аспірантів УНІК на С. Сірополка сьогодні викликають просто посмішку, адже стверджують мимоволі, що він таки був відомим діячем. Так, на засіданні «Товариства войовничих матеріалістів — діалектиків» у Києві 29 травня 1931 р. «тов. Чабанюк» (що це за книгознавець, що він опублікував, хто його пам'ятає?), критикуючи статтю М. Ясинського «Бібліографія України» у виданні ВБУ, дорікає, що той не говорить *«про політичну фізіономію»* «Книголюба». Цитую: *«Ми знаємо, товариші, хто є ідеолог цього самого «Книголюба», знаємо, що на чолі цього «Книголюба» стоїть відомий усім нашим бібліотечним і бібліографічним робітникам Сірополко — український емігрант»*⁵⁶. Ми теж сьогодні знаємо, хто такий Степан Сірополко, причому впевнені, що знаємо об'єктивніше та достовірніше, ніж ті аспіранти.

Саме Степан Онисимович Сірополко був одним з небагатьох, хто виступив у 1931 р. на підтримку УНІК, його директора Юрія Меженка та інших вчених. Оскільки львівську газету «Діло» за 15 серпня 1931 р. наразі пересічному читачеві дістати непросто, а публікація Сірополка в ній, як ми переконалися, дійсно суттєво вплинула на подальші події в УНІК, вважаю за потрібне подати бодай скорочений, конспективний виклад її основних положень (дуже вдячна Таїсії Іванівні Ківшар за копію газети). Отже, після наведеної вище цитати щодо відсутності в «Бібліологічних вістях» марксистсько-ленінської науки та діамату, С. Сірополко пише: *«Нема чого казати, що це не зовсім відповідало тій системі, яка панує на Раг. Україні, де наука, як і кожна гілянка політично-громадського життя, має йти лише тими шляхами, які для того визначені раг. владою. Однак життя на Раг. Україні не завше йде в згоді з наміченою рагян. владою схемою, а тому частенько помічаються тут «прориви» на різних ідеологічних фронтах — у філософії, літературі, науці, мистецтві й т. д. Виявленням цих «проривів» з обов'язку займається ДПУ (попросту «Чека»), а крім того, знаходяться й добровольці, які скорше «за страх», ніж «за совість» розшукують ухили від більшовицько-комуністичного катехізису, вибираються в тогу прокураторів та виступають з відповідними актами*

⁵⁶ Промова тов. Чабанюка // Клясова боротьба в книгознавстві. — К., 1932. — С. 45.

обвинувачення в слові й письмі. Так склалося й цим разом. 29 травня ц. р. в Українському інституті марксизму-ленінізму – як про це інформує «Хроніка» в час. «Радянський книгар» (ч. 17, 1931 р.), – відбулася доповідь директора Української книжкової палати М. Годкевича на тему «Націоналістичні прояви в бібліографії й книгознавстві». В своїй доповіді М. Годкевич доводив, що українське книгознавство визначається націоналістичними виступами різного діапазону: від безпринципності й політ. неписьменності через збочення від ленінської лінії в нацпитанні до одверто-контрреволюційного використання бібліографічно-книгознавчої трибуни. Боротьба з цими проявами націоналізму в УСРР ускладнюється, мовляв, тим, що класовий ворог має організаційну базу в особі Київського інституту книгознавства, має навіть свій орган «Бібліологічні вісті» з виразно антирадянськими тенденціями. Якраз до цих слів інформаційної замітки про доповідь М. Годкевича редакція «Рад. Кн.» додає від себе примітку, в якій міститься лише одне речення: «Видання журналу «Бібліологічні вісті» припинено». Стисло й доволі зрозуміло: пролетарська влада на рад. Україні одверто визнає український націоналізм за контрреволюцію, для поборювання якої всі засоби є дозволені. Тільки засліпленим фанатикам більшовизму може прийти на думку втиснути життя в певні колодки, – життя випорсне з них і прокладе свої шляхи, особливо у духовній сфері, бо «дух дише, де хоче». Боротьба з українським націоналізмом шляхом припинення наукових журналів є боротьбою, так сказати, нікчемними засобами, бо навіть багнет не в силі знищити здорових паростків життя»⁵⁷.

Сподіваємось, тепер читачеві легше зрозуміти ті нападки, що посипалися на діячів УНІК після цієї публікації, хоча заради об'єктивності слід відзначити, що й в 1931 р. у Радянській Україні цю газету було дістати проблематично, і можемо висловити крамольну думку, що УНІК і його корифеїв засуджували на різних зборах і в публікаціях, не читаючи самої статті, а «співаючи» з чужого голосу, не виключено – ДПУ, яке, мабуть, цю газетку мало. Цитував її в статті С. Якубовський, цензор Головліту, а решта – з посиланнями на його статтю.

Крім вище названої статті в газеті «Діло», яка мала значний резонанс в Радянській Україні, С. Сірополко опублікував також у випуску № 3–4 «Книголюба» за 1931 р. статтю з саркастичною назвою: «Прорив» на книгознавчому фронті Сов. України» (С. 124–130), яка, по суті, є розширеним варіантом статті в газеті «Діло». На думку деяких сучасних дослідників, зокрема російського бібліографа Є.К. Соколинського⁵⁸, захист Ю. Меженка і УНІК з боку редактора «Книголюба» був нерозумним, бо

⁵⁷ Сірополко С. Боротьба з «укр. націоналізмом» на Рад. Україні // Діло. – Львів, 1931. – 15 серпня.

⁵⁸ Соколинский Е.К. Ю.О. Меженко: Библиограф на ветрах истории. – СПб. : РНБ, 2007. – С. 83–84.

викликав зливу нових звинувачень. Так, Кость Довгань суворо дорікав уже в 1933 р. Меженкові, що той не відмежувався публічно від солідарності «петлюрівського лейб-книгознавця Сірополка», «петлюрівського теоретика», як Довгань його тут назвав⁵⁹. Проте Ю.О. Меженко проти С.О. Сірополка не виступив. У 1940-х роках він включив відомості про його праці до складу тому з бібліографічної періодики, а в 1960-х, коли відповідав у листі російському колезі П.Н. Беркову на питання щодо празьких бібліофільських видань, зазначив: «О таких изданиях теперь принято или умалчивать, или ругать. Я предпочитаю первое»⁶⁰.

У тому ж 1931 році і в самому УНІК відбулися збори співробітників «по підведенню підсумків і посиленню ідейної спрямованості наукової діяльності інституту»⁶¹. Починається стенограма (машинопис) зі змушеного каяття проф. С.І. Маслова, складеного, треба відзначити, досить хитро – він повторює деякі звинувачення на свою адресу, але «не смертельні», так би мовити (академізм, відсутність партійності), які він міг сам вважати за позитивні, і водночас наголошує на своїх здобутках: «Історичний лист тов. Сталіна до редакції журналу «Пролетарська революція» радянська громадськість зрозуміла як сигнал до посилення боротьби на ідеологічному фронті... мій виступ явився внаслідок усвідомлення своїх помилок, внаслідок бажання поставити ці помилки під вогонь самокритики і гостро їх засудити...» (арк. 1). А далі Сергій Іванович просто розповів про зроблене ним в УНІК: «До жовтня 1926 я брав в роботі УНІКу несистематичну участь: так, року 1925 я організував в інституті ювілейну виставку українського друкарства, на початку 1926 я разом з Макаренко випустив як редактор збірник «Українська книга XVI, XVII, XVIII ст.» (Труди УНІК, т. 1)». І знов, на догоду критикам, починає «самокритикуватися»: «Оглядаючи матеріали, які вийшли під час мого керівництва комісією історії книги, я повинен зазначити, що характерними рисами є такі: 1) ідеалістичне та еклектичне освітлення питань історії; 2) цілковитий формалізм. Книга як ідеологічний чинник, роль книги в історії класової боротьби авторів вміщених в виданнях УНІКу статтів – мало або зовсім не цікавить; 3) відсутність партійності, тобто історія книги в цих працях не розглядається з погляду інтересів диктатури пролетаріату; 4) аполітичність та академізм; 5) Тематика в більшості статей далека від сучасності, цілком відірвана від завдань соц. будівництва... Власні мої праці з історії старої української книги, що я їх написав починаючи з 1917 р., можна розбити на 4 окремі групи: 1) статті, в яких я намагався подати систематичний огляд друкарської продукції на Україні протягом XVI–XVIII ст.

⁵⁹ Довгань К. На височінь завдань другої п'ятирічки // Проти буржуазних теорій у книгознавстві: Наукові записки Українського наукового інституту книгознавства. – К., 1933. – Т. 1. – С. 2.

⁶⁰ Петербурзька філія архіву РАН, ф. 1047, оп. 3, спр. 424, арк. 9.

⁶¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251.

...Позитивною рисою цих статей, як зазначала в свій час радянська і закордонна критика, є досить повна критично перевірена картина розвитку українського друкарства протягом зазначених сторіч; цілком оригінальна, подана в науці вперше детальна характеристика стародруків в роботі «Українська друкована книга». Проте розглядаючи зазначені роботи з точки зору марксо-ленінської методології, я вбачаю в них низку прикрих помилок, що дають підстави для найсуворішої їх критики і конче вимагають виправлення. Головною хибою... є відсутність марксистського аналізу... В статтях моїх питання класової боротьби і відгук цієї боротьби в історії книги цілком обминається. Приклад – Федорович: ... Хто були ці люди, що розуміли значення справи Федоровича і дали йому грошову допомогу, до якого класу вони належали, тобто в інтересах якої класи було запровадити друкарський верстат і книжкову справу – про це в моїх працях немає жодного слова. Замість цього я приділяю велику увагу до суто технічних особливостей... XVIII ст. в історії стосунків між Росією та Україною характеризуються посиленням колоніального наступу на Україну з боку російської влади. Не приділяючи в своєму викладі достатній уваги розшуку соціологічно-політичних еквівалентів історичних явищ, я не зв'язую з цим колоніальним наступом обмеження діяльності Києво-Печерської і Чернігівської друкарень, яке було запроваджено в 1720 рр. ... Залишаючи в своїх роботах на боці питання про соціальну функцію книги, про роль книги як ідеологічного чинника, я стаю на ґрунт буржуазного формалістичного книгознавства. В статті т. Якубовського «За більшовизацію роботи інституту книгознавства» (Радянський книгар, 1931, № 34) уміщено уривок з газети «Діло» – органу українських фашистів-інтервентів, де співробітник «Діла» пише про «Бібліологічні вісті», що «редакція зуміла надати їм цілковито науковий характер, без жодної домішки марксо-ленінської науки та освяченої нею діалектично-матеріалістичної ідеологічної методи». З жалем повинен констатувати, що і мої роботи в галузі історії книги... могли дати підставу для наведеної вище, ганебної для радянських робітників, характеристики «Діла».

Як бачимо, він говорить саме те і саме тими словами, якими виражались погромники книгознавства і яких від до нього чекали: «рішуче засуджую ... аполітичний академізм» (арк. 9). Цей аполітичний академізм, він уточнює, у нього відбивався і в керівництві підготовкою аспірантів, і у відсутності партійності. Наприкінці своєї «самокритичної» доповіді що в стенограмі займає 19 аркушів, Маслов намічає шляхи власної «перебудови»:

«Під час перебудови мусять бути: 1) ґрунтовна проробка праць класиків марксизму-ленінізму; 2) поєднання теорії та практики і застосування до спец. роботи з історії книги методологічних засад марксизму-ленінізму з метою дати історію книги як виявлення історії класової боротьби; 3) запровадження в розробку питань з історії книги більш актуальної тематики, пов'язаної з вимогами соц. будівництва, тематики, що стосується книги марк-

систської, революційної, підпільної; 4) запровадження принципів партійності, тобто висвітлення проблем історії книги з погляду інтересів диктатури пролетаріату. Гадаю, що виконання цих настановлень... допоможе мені працювати в галузі марксо-ленінського книгознавства і забезпечити класову витриманість в моїй дальшій роботі» (арк. 19). Чи вірив він сам в усе? Впевнена, що ні. Але така поведінка реально врятувала його в ті страшні часи.

Аспірант Городков зосередився на критиці праці В. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення». Тут і «типове буржуазне понадкласове визначення книжки», і навіть «характеристика читача пролетаря та селянина має у Іванушкіна яскравий фашистський характер» (арк. 11); «Праця т. Іванушкіна є зразок протаскування за допомогою марксистської фрази ворожих концепцій. Своєю працею т. Іванушкін прикривав Меженко та антимарксистське спрямування роботи колишнього УНІКу» (арк. 12).

Аспірант Тарнавський нападав на «Бібліографію української преси» В. Ігнатієнка (Труди УНІК, т. 4). «Іванушкін – керівник бібліографічної комісії – написав передмову, де виявив нерозуміння завдань радянської бібліографії, неправильно характеризував стан бібліографічної роботи на Україні, по примиренському поставився до проявів буржуазної бібліографії взагалі і зокрема до буржуазно-націоналістичної праці т. Ігнатієнка» (арк. 13). «Ми знаємо, що Ігнатієнко своїм «етнографічно-територіальним, з долученням ознак мови» принципом виявив націоналістичне спрямування своєї праці (вилучення російської, єврейської преси на Україні). Оперуючи нацгемівською термінологією (український етнографічний масив, українські маси, наддніпрянські сили)...» (арк. 14). «Поскільки праця Ігнатієнка є некритичне накопичення матеріалу, то і наукова її цінність дуже низька» (арк. 15). «Її варто було б залишити в картотеках, щоб бібліограф-марксист на основі цієї картотеки міг би скласти такого покажчика української преси, який би задовольнив вимоги марксо-ленінської бібліографії» (арк. 16).

Ще раз хочемо підкреслити, що аспіранти переважно самокритикою не займались, а критикували співробітників, у яких були серйозні здобутки в галузі. А останні змушені були виступати із самокритикою. Так, Т.П. Алексєєв, або «тов. Олексієв» за стенограмою: «ПЕРЕГЛЯНУВШИ тепер в світлі листа тов. Сталіна свою друковану продукцію, я зрозумів її хиби та шкідливість. Головні риси її – формалізм, некритичне ставлення до матеріалу, відсутність класової оцінки фактів за закордонними джерелами. Все це ставить мої статті в один ряд зі статтями класових ворогів, ворогів радянської науки та соц. будівництва, як це свідчить відома стаття в фашистській газеті «Діло». Ця стаття... ганебний надгробний пам'ятник над усією друкованою продукцією і минулою діяльністю УНІКу» (арк. 17). «Моя діяльність як секретаря «Бібліологічних Вістей» протягом 2,5 років об'єктивно сприяла концентрації навколо цього органу ворожих представників бур-

жуазного, націонал-демократичного книгознавства. Спроби, що робилися аби притягнути до участі в журналі марксистські сили, були спрямовані на те, щоб дати змогу продовжити існування цього журналу» (там само).

Або виступ Віри Шпілевич (у стенограмі має вигляд офіційного листа – «До УНІКу», наприкінці підпис – В. Шпілевич): «Дуже шкодую, що ніхто з товаришів не взяв на себе перегляд моїх друкованих праць, щоб дійсно по марксистські критикувати та по більшовицькі суворо засудити мої помилки.... Оглядаючись на свою працю в УНІКу, я мушу визнати, що аполітичність та об'єктивна наукова позиція, яку я виявила в таких своїх працях, як «Матеріали до історії земських бібліотек на Україні» (див. Т. II Трудів УНІКу за 1930 р.) та «Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік» (Труди УНІКу, Т. 3, 1930 р.) – давали такий матеріал класовому ворогові, який він міг повернути на свою користь» (арк. 19).

Цікаві біографічні відомості, а разом з ними і підтвердження нашої тези, що критикували переважно тих, хто мав друковані праці, можна одержати із запису виступу Г. Коляди (арк. 21): «Я не маю друкованих праць крім двох заміток до «Пролетарської правди». У цьому я вбачаю для себе велику хибу, тому що людина я вже немолода. ВИШ, соц.-економічний факультет КІНУ я закінчив в 1926. 1929 я закінчив аспірантуру при ВБУ з історії книги у проф. Маслова. Коли б я мав друковану продукцію, то мабуть вплив проф. Маслова на ній би позначився, але довести цього неможна, бо на жаль, доводити ні на чім [Знущується? – Г. К.]. Працював до осені цього року у відділі стародруків, тепер у мапографічному відділі ВБУ. Керування екскурсіями у відділі стародруків фактично лежало на мені. Протягом 1929/30 викладав історію книги та книговиробництво на книгарському відділі 2-ї кооп. проф. школи. 1931 викладав книговиробництво на курсах ВБУ. Науково я працював над темою «Стрядинська друкарня та її роль в заснуванні київського друкарства». Працюючи над цією темою, я встановив залежність орнаментики стрядинських друків від Плантенів, що пояснюється однаковою суспільно-економічною формацією – зародки мануфактурного виробництва в Галичині на поч. 17 ст., що не дали правда наслідків. Київська лавра, поклавши за основу своєї друкарні стрядинську, запозичила надовго і орнаментики її. Тепер я працюю над темою: «Методи побудування книги у зв'язку з заощадженням паперу»; тема сучасна і для нашої доби надзвичайно актуальна. Розробка цієї теми виразно показує, як основні структурні елементи книги втрачають свою конструктивну доцільність ..., доходячи в друках ХХ ст. – книги Розанова, Белого – до абсурду: 1 рядок, 2 слова на сторінку».

Деякі звинувачення виглядають просто кумедно, наприклад, з виступу т. Чабанюка: «Книжка тт. Керекеза та Фрідьєвої «Абетка сільського бібліотекаря» дезорієнтує практичного бібліотечного робітника своєю об'єктивністю та аполітичністю» (арк. 23).

Проте певні звинувачення були зовсім не смішними, навіть дещо моторошними, але точно бездоказовими. З виступу Городкова (арк. 24): «Розглядаючи працю тов. Тарнавського про Квітку-Основ'яненка, треба підкреслити, що вона стоїть на тих самих позиціях, на яких стояла вся бібліографічна продукція ВУАН ... Наприклад, про Єфремова т. Тарнавський каже, що у нього «висока оцінка творчості Квітки». Іншої кваліфікації Єфремова не подано... Праця Тарнавського стоїть цілком в плані єфремовської концепції історії української літератури. В передмові до своєї праці т. Тарнавський пише, що він працює під безпосереднім керівництвом Єфремова. Ми бачимо, що Єфремов використовував бібліографію як зброю в боротьбі проти соц. будівництва».

У дусі того часу був і виступ В.Н. Вайсблата (арк. 28): «1924–25 я був замісником голови секції мистецтва книги УНІКу. Вся робота секції зводилася до того, що раз на місяць, а то і раз на два місяці, збиралася секція (чоловік з 10 – все інтелігенти, ніколи не було ні одного робітника з виробництва) і заслуховували доповіді... Я відійшов від УНІКу, завдяки тої затхлої атмосфері, що панувала там. Працюючи над оформленням радянської книги з 1919 р., я, як і всі, надто захоплювався естетизмом, формальним історизмом, бібліофільством. Панувала сидоровщина».

Арк. 29: «Нам треба виробити тип пролетарської книги, не тільки за змістом, але також і за оформленням. Нам треба відкинути геть усі естетичні, мистецтвознавчі забобони. Треба відкинути «золотое сечение», улюблений витвір усіх сидорових, в той час, як нам треба оформлювати книгу за принципом заощадження паперу».

Не зважаючи на самокритику на початку зборів, дісталася і С.І. Маслоу: його аспірантка Л. Крупська – «Професор Маслоу не бачить класової боротьби, для нього існує лише боротьба поміж православ'ям та католицизмом» (арк. 30); «Професор Маслоу мусить суворо засудити свої попередні позиції» (арк. 32); його ж аспірант Городков – «Серед буржуазних істориків книги проф. Маслоу посідає видатне місце. Маслоу всю свою увагу звертає майже виключно на книгу релігійну. Мазепу характеризує як висококультурного діяча, «ревнителя православ'я» (арк. 33); «Треба, щоб він рішуче відмежувався від керівництва старого УНІКу» (арк. 34). Невігластво, неповага до ученого, до керівника, безграмотність цих аспірантів вражає, а що зробили в науці вони? Чи відомі наукові праці цих «вчених»?

Підсумком був виступ М. Завального, який вимагав поглиблення критики і викриття помилок всіх і вся: «Виступ Розанова нас не задовольняє. Лист т. Сталіна вимагає викрити всю троцькістську контрабанду, показати її класові коріння. ... повинен подати розгорнуту самокритику своєї роботи» (арк. 35); «Дехто думає, що після цієї боротьби все стало тихо, нема вже з ким боротися. Наша нарада має на меті викрити троцькізм та згнилий лібералізм на книгознавчому фронті... Треба вилучити шкідливу літературу, яка

є по бібліотеках та книгарнях... Треба переглянути друковану продукцію товаришів, які борючись з буржуазними теоріями самі наробили помилок» (арк. 36). «Багато чого ще залишилось не викритим. В роботі Іванушкіна маємо багато шкідливих теорій, примиренство до Рубакіна. Т. Біркіна, не дивлячись на те, що під час дискусії вела боротьбу, хоч і неактивну, проти буржуазного книгознавства, в своїх роботах припустилася багатьох помилок. Має викрити свої помилки. Довгань має багато помилок. Він повинен переглянути свої позиції і усвідомити свої помилки... Досі ще поглиблено не критиковано концепції Маслова, Олексієва» (арк. 37). Знов-таки: хлопцю 28 років, жодної власної наукової роботи чи хоча б газетної публікації. Які об'єктивні підстави в нього вчити інших? Як він може критикувати концепції вчених, в них же треба для початку розібратися! Мене завжди дивують люди, які, не зробивши самі нічого, зверхньо відгукуються про праці інших. У даному випадку про нападки Завального на С.І. Маслова і Т.П. Алексєєва просто не кажу — незрівняні фігури, а от щодо критики ним «помилки» К. Довганя, які він сформулювати не зумів, мушу висловити припущення, що Завальний бачив у ньому конкурента на зайняття керівної посади в УНІК, і таки переміг — став заступником директора Інституту!

Показовою є відповідь Н. Біркіної (арк. 45): «Моя велика хиба — те, що я досі ніде не виступала з критикою своєї роботи. Найяскравіша в цьому розумінні робота «Голосні читання», написана на самому початку моєї роботи в Інституті під безпосереднім керівництвом Балики і під впливом тих статтів, що їх писалося для збірника «Бібліотека і читач на Україні» Баликою та Фрігьєвою. Тоді ж я вчилася на тих статтях. Йдучи за Баликою, я вважала, що Кабінет читача є якась автономна республіка, що Кабінет органічно з Інститутом не пов'язаний. А це було тому, що Балика і Меженко не мирили... [підкреслення моє — Г. К.]. Балика запевняв, що Меженко в роботу Кабінету не втручається і не повинен втручатися». Арк. 46: «Вивчалися читацькі інтереси, а не класова спрямованість певної читацької групи. Це є хвостизм... Формалізм виявився найяскравіше в тому, що матеріал збирався і опрацьовувався, орієнтуючись на типи бібліотек (районні, сільські, стаціонарні...). Класова оцінка їхньої ролі була відсутня. ...В брошурі «Бібліотечний кореспондент» я в багатьох місцях солідаризуюсь з політично невірними настановленнями Іванушкіна.... Взагалі моя робота і моя поведінка в Інституті не мала характеру організованої боротьби; це був тільки грібно-буржуазний протест проти старого керівництва. Так наприклад, я просто покинула ходити на засідання Ради УНІКу...». Арк. 48: «Фактично всі питання розв'язує сам Меженко, а всі присутні тільки підносять руки. Таким чином моя боротьба з старим керівництвом мала характер постійних особистих суперечок. Чекаючи на реорганізацію Інституту, чекаючи на зміну керівництва... Визнаю, що боролася погано, не з більшовицьких позицій, плутано, хибно, але все ж таки боролася. Пізніш брала участь у реорганізації Інституту

вже ділом, а не словами, і тому вважаю, що ставити мене на один рівень не тільки з старим керівництвом, а й і з тими, що не заперечуючи йшли у нього на поводу і дотримувались нейтралітету під час дискусії – неможна».

Думаю, що неймовірно важко було справжнім вченим гнутися на пошталу молодим невігласам, та й ще, як показав досвід, не зважаючи на їхнє каяття, визнання помилок та інше, збори все одно констатували: не роззбрóїлися! І звідти жахливий висновок: «Ми будемо і далі нищити ворогів. Переслідувати ворога по п'ятам»⁶².

Чи заважало це все роботі УНІК? Риторичне питання, проте є і документальне підтвердження. У відповідь на прохання московського Інституту бібліотекознавства (при Бібліотеці СРСР ім. В.І. Леніна) надіслати план роботи, УНІК відповів, що «в зв'язку з реорганізацією нашого інституту виробничий план ми зможемо надіслати тільки в вересні»⁶³. Так само Інституту поліграфічної промисловості УНІК обіцяв «охоче взяти участь в опрацюванні деяких питань, але в зв'язку з реорганізацією відповідь зможемо дати тільки в вересні» (там само, арк. 47).

«Каялись» або «самокритикувались» на зборах і нарадах майже всі, так вимагала більшість. Завдяки цьому в складі «нового» УНДІК залишилися восени, зокрема, С.І. Маслов, В.Н. Вайсблат: Маслов очолював, як і раніше, комісію історії книги, а Вайсблат – комісію оформлення книги. Цією комісією під його керівництвом начебто були підготовлені, але не видані чомусь праці «Авторська коректа», «Плакатна справа на Україні», «Проблеми оформлення радянської книги». Про комісію історії книги йтиметься нижче.

А Юрій Меженко жодного разу не опустився на одну планку зі своїми критиками, не вдався до виправдовувань чи самооблуди. Він навіть не прийшов на Бібліографічну нараду, хоча давно готувався виступити на ній (вона планувалася ще 1930 р.). Це страшенно обурило К. Довганя: «це був бойкот, – писав він, – нехтування пролетарської громадської думки. Цим своїм вчинком ці люди, як відзначила нарада, ставлять себе за межі радянського книгознавчо-бібліографічного процесу»⁶⁴.

2 липня 1931 р. Юрій Меженко знов поїхав у відрядження до Харкова в НКО⁶⁵. 16 липня, за довідкою з архіву УНІК, Меженко виїхав до Харкова «на іншу посаду»⁶⁶. Проте звільнення тоді з УНІК знов не відбулося: збереглися його телеграми з Харкова – «Приїду згадати справи, пізніш сповіщу. Кондра офіційний заступник до передачі» (вхідна дата документа в

⁶² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2310, арк. 12.

⁶³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 249, арк. 45–46.

⁶⁴ Довгань К. Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті // Критика. – 1931. – № 7–8. – С. 82.

⁶⁵ ІР НБУВ, ф. 47 од. зб. 264, арк. 68.

⁶⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 36.

УНІК 4.09.1931), а також «*Приєду 14-ого. Меженко*» (від 12.09.1931)⁶⁷. Таким чином, звільнений з посади директора УНІК Меженко був 14 або 15 вересня, наказ в архіві не зберігся. С.Г. Кондра, колишній вчений секретар УНІК, що виконував обов'язки директора, звільнений з інституту за власним бажанням з 1 жовтня наказом нового директора від 28.09.1931 р.

Галас навколо імені Меженка тоді був страшенний, з ярликами: *запеклий нацдемівець, ворожа активізація Меженків, Куфаєвих*⁶⁸. Взагалі звинувачення були найсуворіші: «*класово-вороже засиля в книгознавстві*», «*ідеалістично-націоналістичні теорії*», навіть «*фашизм*». У книгознавстві з'явилися образливі ярлики – «*меженківщина*», «*єфремовщина*», «*ігнатієнщина*». Фактично, була перекреслена вся позитивна робота УНІК, журналу «*Бібліологічні вісті*». У статті «*За більшовизацію роботи Інституту книгознавства*»⁶⁹ С. Якубовський писав: «*Радянська громадськість уже дала належну оцінку змістові, напрямкові і методам роботи УНІКу за попередніх десять років його існування. УНІК був значною мірою притулком для буржуазних суто-формалістичних теорій, обарвлених в націонал-демократичний колір. УНІК являв собою «класичний» приклад установи, де теоретичний фронт був зовсім відірваний від практики соц. будівництва і де ефективність від застосування наукових досліджень дорівнювала майже нулю... Навпаки, певне співчуття і обережне підтакування, а в останній час і оплески доносились з буржуазних кіл закордоном на адресу старого керівництва інституту... «Меженківському» періодові треба покласти край. Реорганізований інститут книгознавства буде працювати не тільки з «домішкою» Марксо-Ленінізму [відповідь Сірополку – Г. К.], а на міцному випробуваному фундаменті Марксо-Ленінської діалектично-матеріалістичної методи. Бойове завдання, поставлене перед Інститутом – взяти під вогонь більшовицької самокритики всю попередню наукову спадщину УНІКу, викорчовуючи в дальшій роботі все антиленінське в його методології і залучаючи нові сили до опрацювання бойових проблем сучасності. Інститут повинен мобілізувати увагу широких пролетарських мас навколо теоретичних питань, що були до того об'єктом розробки вузьких кіл спеціалістів. В своїй роботі Інститут повинен спиратись в першу чергу на масові організації робітників видавничої, поліграфічної промисловості, книгопоширення, книгозбірень тощо».*

Глибоко розуміючи всю неможливість щось змінити, перешкодити знищенню створеної в першу чергу його клопотом установи й самого книгознавства, Юрій Олексійович кинув усе рідне, напрацьоване, всі плани, бачення, що і як треба робити в галузі дальшого розвитку книгознав-

⁶⁷ Заяви, копії довідок: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 34, 36, 37.

⁶⁸ Довгань К. Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння. – К., 1932. – С. 36, 42.

⁶⁹ Якубовський С. За більшовизацію роботи Інституту книгознавства // Радянський книгар. – 1931. – № 34. – С. 7–9.

ства в широкому розумінні цього поняття – і поїхав, майже 40-річним, починати все з початку. Мабуть, цей вихід був єдино вірним, принаймні це зберегло життя Ю. Меженку і дозволило йому ще багато зробити не-оцінено корисного в галузі книжкової науки та практики. Сам Юрій Олексійович згодом писав: «Це був час погромів та самопогромів, які то-ді мали назву самокритики. Спробувати їм опиратися – це тільки заго-стрило б стосунки й призвело б до ще гірших наслідків»⁷⁰.

Подібні процеси відбувалися і в російських книгознавчих установах, зокрема в Музеї (Інституті) книги, документа і письма АН СРСР (1930–1935), Науково-дослідному інституті книгознавства (1920–1933). До «дискусії» приєднався створений в Москві НДІ поліграфічної та видавничої промис-ловості: в останні дні 1931 р. тут теж відбулася нарада з книгознавства⁷¹.

Реорганізований на марксистсько-ленінських рейках УНІК своїми новими завданнями був найбільш близьким до Науково-дослідного Ін-ституту книги, документа і письма (ІКДП), перетвореного восени 1931 р. в Ленінграді з відповідного Музею. Його завданнями було проголошено вивчення розвитку книги як продукту і засобу класової боротьби; вико-ристання висновків дослідницької роботи в практиці соціалістичного будівництва; організація масової просвітницької роботи шляхом виста-вок, лекцій, консультативно-довідкової діяльності та видання науково-популярної літератури; підготовка науково-дослідницьких і науково-технічних кадрів⁷². У передмові до першого випуску Трудів ІКДП його директор акад. М. Орлов підкреслював необхідність всебічної та послі-довної критики застарілих теорій, оволодіння марксистською методо-логією, активної участі в соціалістичному будівництві⁷³. Особливо рев-ними прибічниками нового марксистського книгознавства були співро-бітники Інституту П. Берков, І. Новосадський, А. Фомін. Названі питання обговорювались у чисельних виступах і доповідях, а різкий тон і нищів-на критика ще й ставилися за приклад для інших. Зокрема, в дискусії, що відбувалася в Комісії з теоретичного книгознавства та історії книги ленінградського Інституту книги, документа і письма 19 жовтня 1931 р.⁷⁴,

⁷⁰ Спогади Юрія Меженка про журнал «Бібліологічні вісті»: Лист до Ярослава Дашкевича // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефани-ка, 2002. – С. 225. – № 4.

⁷¹ Научно-исследовательский институт полиграфическо-издательской промыш-ленности ОГИЗ. Резолюции совещания по книговедению 27–31 декабря 1931 г. – М., 1932. – 24 с. На правах рукописи. Бесплатно.

⁷² Свойский М.Л. Институт книги, документа и письма АН СССР и его роль в ста-новлении советского книговедения // Советская историография книги : сб. науч. тр. – М. : ГБЛ, 1979. – С. 75.

⁷³ Труды / Музей книги, документа и письма. – 1931. – Т. 1. – С. 1.

⁷⁴ Институт книги, документа и письма. Комиссия по теории книговедения и истории книги. Резолюция по докладу т. Новосадского «О дискуссии на книговед-

в резолюції щодо доповіді «О дискуссии на книговедческом фронте и задачах марксистско-ленинской теории книговедения» І. Новосадського, одного з найбільш активних критиків того часу, схвально оцінювалась критична діяльність українських книгознавців, зокрема К. Довганя і М. Годкевича. А на книгознавчій нараді в Москві 27–31 грудня 1931 р. вже було підбито підсумки досвіду «боротьби на книгознавчому фронті»⁷⁵.

На цій нараді, в якій брали участь представники Києва, Ленінграда, Москви і Харкова, після доповіді М. Вольфсона «Положение на книговедческом фронте и борьба за марксистско-ленинское книговедение», за вимогою «української фракції», як вони себе назвали, була поставлена різка співдоповідь К. Довганя «Положение на книговедческом фронте и классовая борьба на Украине»⁷⁶. Ось що, серед іншого, проголошував К. Довгань у цих доповідях (свідомо не перекладаємо): «3. В период общего обострения классовой борьбы в результате развернутого социалистического наступления, активизация классово-враждебного сопротивления выявляется и на идеологическом участке. Культурная «деятельность» идеологов украинского фашизма из СВУ – один из ярких примеров выявления этой активизации... 5. Мы еще не имеем марксистско-ленинской теории книги, марксистско-ленинской библиографии. Ни в советской Украине, ни в РСФСР, ни в иных советских республиках до сих пор не вскрыты и не побороты окончательно классово-враждебные теории... 7. ... Пролетарская общественность УССР была недостаточно активна для того, чтобы вскрыть и разгромить эти силы классово-враждебной науки, хотя и были отдельные выступления в печати (последнее выступление аспирантов УНИКа в киевской «Пролетарской правде»), выполнив, в основном, положительную роль, носили характер некоторого оппортунизма. 8. ... Отрицательным фактом следует считать то, что мы до сих пор не имеем выступления нового руководства ВБУ в печати с четкой классовой оценкой предыдущей работы ВБУ. 9. УКП в большей или меньшей степени последовательно борется за позиции советской библиографии... 11. ... необходима непримиримая борьба на два фронта. Необходимо непримиримо вскрывать малейшие уклоны даже у тех, кто борется за линию партии в культурном процессе. 12. Лозунг самокритики – один из генеральных лозунгов партии в текущем периоде... самокритика должна стать одним из основных методов создания советской науки»⁷⁷ [підкреслення моє – Г. К.]. У резолюції по доповіді Т. Бочарова «Питання історії книги» було, зокрема, підкреслено, що УНІК і ВБУ –

ческом фронте и задачах марксистско-ленинской теории книговедения» // Красный библиотекарь. – 1931. – № 12. – С. 12–13. Те саме в ж-лі «На книжном фронте», 1931. – № 11. – С. 1–16.

⁷⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276.

⁷⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 280, арк. 1.

⁷⁷ РНБ, відділ рукописів, ф. 316, од. зб. 226, арк. 3–12.

«средоточие национал-демократизма, шовинизма, иногда под флагом буржуазного формализма (Меженко, Макаренко, Маслов, Попов)»⁷⁸. Була на цій нараді прийнята ще й резолюція по доповіді Вольфсона і по співдоповіді Довганя, з грифом «Опубликованию не подлежит» (?!). У останній констатується: «Имевшиеся в прошлом потуги научного обоснования книговедческих теорий являются насковзь реакционными. Буржуазное книговедение вылилось в откровенный поповствующий идеализм (Куфаев, Рубакин, Яновский, Меженко и др.), буржуазный социологизм и вульгарно-механистический материализм, тесно переплетающийся с реакционно-идеалистическими установками (Ловягин, Щелкунов, Фомин, Балака, Сагарда, Постернак и т. д.). Все они представляют единый фронт буржуазного книговедения... С другой стороны мы имеем украинский национальный фашизм (Ефремов, Никовский), открыто национал-демократические концепции (Меженко, Сагарда, Постернак и др.), как например концепцию непрерывности украинского культурного (в частности библиотечно-библиографического) процессов, идеи бесклассовости украинской нации, отрицание роли Октябрьской революции, роли пролетарской диктатуры, как основной предпосылки создания и развития украинской пролетарской государственности, украинской пролетарской культуры» (там само, арк. 2).

У ході спроб створення марксистсько-ленінського книгознавства виник конфлікт між Науково-дослідним інститутом книгознавства і Музеєм (Інститутом книги, документа і письма)⁷⁹. Основна теза з нещодавно опублікованої доповіді 1931 р. бригади ІКПД (П. Беркова, А. Ємельянова, І. Новосадського) добре узагальнює твердження нової хвилі книгознавців: «Необходимо вести резкую и беспощадную борьбу со всеми теми историками книги, которые полагают, что вне марксизма-ленинизма можно построить какую-либо науку и историю книги в частности»⁸⁰. Важливими для історії книгознавства є тези співдоповіді П. Беркова, фрагменти якої, що стосуються українського книгознавства, вважаю доцільним навести: «3. Однако до настоящего времени книговедческая дискуссия носила территориально ограниченный некоординированный характер, несмотря на значительные достижения, имеющиеся в результате острой борьбы у украинских товарищей. Учет и критическое усвоение их борьбы за марк-

⁷⁸ РНБ, відділ рукописів, ф. 316, од. зб. 229.

⁷⁹ Николенко А.В. «На книговедческом фронте»: к истории книговедческой дискуссии 1930-х гг. (новые архивные материалы) // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 285-летию основания Академической типографии в России : материалы V Междунар. науч. конф. (М., 24–26 октября 2012 г.). – М., 2012. – Т. 1, ч. 1. – С. 283.

⁸⁰ Институт книговедения в борьбе на книговедческом фронте (доклад) // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 285-летию основания Академической типографии в России : Материалы V Междунар. науч. конф. (М., 24–26 октября 2012 г.). – М., 2012. – Т. 1, ч. 1. – С. 286.

систко-ленинское книговедение является одним из важных условий продуктивного развития дискуссии у нас. 4. Украинская дискуссия, вызванная специфическими формами активизации классового врага в ответ на развернутое социалистическое наступление (местный национал-фашизм, нацгеомовщина и т. д.), помимо своей критической стороны важна и попытками конструкции элементов марксистско-ленинского книговедения. 5. Из украинских товарищей наиболее развернутую книговедческую концепцию на основе диалектического материализма попытался дать тов. К. Довгань. Однако и он не избег ряда ошибок частью терминологического, частью принципиально методологического характера. Наличие деловой самокритики в его последних статьях позволяет считать его книгу [Довгань К. До питання про соціальну функцію книги. Х., К., 1931. — Г. К.] — при ее переработке — методологически и практически ценным моментом в создании марксистско-ленинского книговедения. 6. Дискуссия по вопросам книговедения в Киеве и Харькове и книговедческо-библиографическое совещание в Киеве, положившие начало сплочению марксистских книговедческих сил на Украине и разгромившие буржуазно-националистический и буржуазно-великодержавнический фронт, имеют значение, выходящее за пределы Украины. Участие в дискуссии Киевского отдела ОВМД подняло ее на особенно высокий теоретический уровень. 7. В противоположность Украине, книговедческая дискуссия в Ленинграде отличается отсутствием достаточной координации марксистских сил. В этом заключается самая слабая ее сторона. 9. В связи со всем этим задача настоящего книговедческого совещания должна состоять в том, чтобы: а) учесть положительные и отрицательные моменты украинской и РСФСРской дискуссии; б) наметить основные положения ближайшей теоретической и практической деятельности советских книговедческих учреждений. 10. Стоящие перед советским книговедением проблемы могут быть сформулированы так: а) изучение и разработка высказываний классиков марксизма Маркса, Энгельса, Ленина и Сталина и директив партии по вопросам печати, библиотечной, библиографической и издательской работы; б) развертывание непримиримой борьбы с буржуазными и мелкобуржуазными теориями в книговедении и с примиренческим отношением к ним; в) переключение книговедческой теории на разработку боевых вопросов книжной практики; г) сформированная подготовка новых научных кадров книговедов марксистов-ленинцев, пересмотр учебных планов, программ подготовки массовых книжных кадров с точки зрения их соответствия задачам реконструкции книжного дела»⁸¹.

⁸¹ К характеристике нынешнего этапа классовой борьбы в советском книговедении (содоклад) // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 285-летию основания Академической типографии в России : материалы V Междунар. науч. конф. (М., 24–26 октября 2012 г.). — М., 2012. — Т. 1, ч. 1. — С. 289–290.

Отже, книгознавча дискусія чи книгознавча полеміка, в якій не було переможців, завершилася врешті-решт ліквідацією всіх книгознавчих установ в СРСР. Сьогодні зрозуміло, що перебудова книгознавства на принципах марксистсько-ленінської методології не сприяла об'єктивній оцінці внеску тих чи інших діячів у науку. Як слушно зазначили дослідники історії книгознавства К. Мігонь, А.О. Беловіцька, Н.К. Лелікова, справедливі зауваження відносно окремих концептуальних положень у роботах опонентів тонули в масі обвинувачень, які нічого спільного з науковою критикою не мали, оскільки часто перекручували висловлювання авторів, інтерпретували їх так, як це було потрібно критику; одні теоретичні положення шулерські підмінялись іншими, що дозволяло приписати автору думку, вигідну опоненту; замість наукового аналізу концепції навішувались ярлики, а отже, подавалась свідомо негативна політична чи ідеологічна оцінка праць того чи іншого книгознавця.

Доцільно підкреслити, що боротьба «проти всіякої класово-ворожій контрабанди»⁸² відбувалася не лише на «книгознавчому фронті». Те саме було і на «літературознавчому», «філософському», «історичному» та інших «фронтах». Цитуємо документ з історії Національної академії наук України (тоді – ВУАН)⁸³: «Всі ці «науковці» як класово-ворожі елементи з роботи звільнені. Протягом другого півріччя виявлено і звільнено 20 «науковців істориків» і залишено всього 12 справжніх наукових робітників».

Лист Й.В. Сталіна, на який всі тоді посилалися⁸⁴, чесно кажучи, ніяких прямих вказівок до розгортання валу розгромних публікацій та виступів у різних, насамперед гуманітарних дисциплінах, не містив. Суть цього листа виражена у першому ж абзаці: «Рішуче протестую проти вміщеної в журналі «Пролетарская революция» (№ 6, 1930 р.) антипартійної й напівтроцькістської статті Слуцького – «Большевики о Германской социал-демократии в период ее предвоенного кризиса», як статті дискусійної». Отже, стаття Сталіна начебто стосувалась питань партійної історії та партійного будівництва, але в умовах однопартійності в державі і тотальної диктатури правлячої партії вона однозначно вплинула на розгортання критики в різних галузях суспільного життя. Щоправда, в статті Й.В. Сталіна були красномовні фрази типу «Ось чому спробам деяких «літераторів» і «істориків» протягти контрабандою в нашу літературу... відсіч», що, власне, було сприйнято як сигнал до початку рішучих дій з критики всіх і усього. У промові Сталіна на нараді господарників 1931 р.

⁸² Критика. – 1932. – № 12. – С. 7.

⁸³ Історія Національної академії наук України 1929–1933: документи і матеріали. – К., 1998. – С. 303.

⁸⁴ Сталин И.В. О некоторых вопросах истории большевизма // Пролетарская революция. – 1931. – № 6. В перекладі укр. мовою: Критика. – 1932. – № 1; передрук з «Большевика». – 1931. – № 19–20.

було сформульовано шість умов, за яких мала відбутися перебудова роботи підприємств, установ, а саме: 1) забезпечення підприємств робочою силою; 2) забезпечення заробітної плати; 3) організація праці; 4) підготовка кадрів нової виробничо-технічної інтелігенції; 5) використання кадрів старої інтелігенції в інтересах соціалістичного будівництва; 6) зміцнення госпрозрахунку. Обговорення цих шести вказівок Сталіна було організовано по всіх установах, тому і книгознавці, і бібліографи, і бібліотекарі на них постійно посилалися, хоча для них це було дещо штучно притягнуто.

Враховуючи результати «книгознавчої дискусії» (яка вона книгознавча?), сектор науки Наркомосвіти УСРР на своєму засіданні 23 вересня 1931 р. ухвалив: перепрофілювати на потреби «соц. будівництва» і перейменувати УНІК на «Український науково-дослідний інститут книгознавства та видавничої справи», прийняти його нову структуру⁸⁵. Тимчасова структура виглядала так: 1) видавничо-редакційний комплекс; 2) комплекс соціології та історії книги; 3) комплекс бібліографічний; 4) комісія книгознавчої бібліографії (обслуговує потреби Інституту та його секцій); 5) статбюро (обслуговує всі комплекси). Періодичний орган Інституту було вирішено перетворити на тип наукових записок, а поточні невідкладні матеріали Інституту друкувати у профільних журналах.

На 1 вересня 1931 р. в штаті УНІК було 16 посад: директор, учений секретар, два керівника секцій, три науковця, бібліотекар, п'ять аспірантів, бухгалтер, діловод, кур'єр⁸⁶. До 1932 р. передбачалося збільшити кількість науковців до 16, тобто довести штат до 20 осіб. Новий директор УНІК — Сергій Васильович Якубовський, редактор за фахом, колишній співробітник Головліту (цензури), розпочав роботу з 16 вересня 1931 р.⁸⁷

22 вересня 1931 р. він повернувся зі столиці, з Харкова, і розповів про перебудову УНІК, погоджену з Наркомосвітою, що в короткому викладі С.І. Маслова⁸⁸ полягала в наступному: робота УНІК перебудовується на нових засадах: широка громадська база; ув'язка з сучасними вимогами; буде поширено науковий склад Інституту і склад аспірантів (притягнути комсомольців, партійців, робітників); є в УНІК шість аспірантів, збільшити до 15 аспірантів за стипендією, додати 10 аспірантів без стипендії.

Організаційна структура Інституту:

І. Видавничо-редакційна секція. Комісії: 1) редакторської роботи; 2) економіки видавничої справи; 3) робітничої автури; 4) книгорозповсюдження (з підкомісіями книготоргівлі й періодики); 5) кабінет вивчення читача.

⁸⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 244, арк. 1.

⁸⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 26.

⁸⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 33.

⁸⁸ Про перебудову роботи УНІКу: конспект С.І. Маслова промови С.В. Якубовського 22 вересня 1931 р., рукопис. — ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2335.

II. Соціології та історії книги. Комісії: 1) історії книги доби феодалізму; 2) історії книги доби промислового та фінансового капіталізму; 3) радянської книги та преси, з підкомісією вивчення рабселькорівського руху й заводсько-колгоспної преси; 4) соціології книги.

III. Бібліографічна секція (основна бібліографічна робота буде зосереджена в бібліографічному інституті в Харкові). Комісії: 1) методології, історії та техніки бібліографії; 2) книгознавчої бібліографії (для обслуговування потреб інституту).

Було затверджено штатну посаду заступника директора. Директору доручено переглянути склад наукових робітників і подати свої міркування щодо його використання в зв'язку з новими завданнями Інституту⁸⁹.

При інституті планувалися допоміжні семінари: нац. питання, основи поліграфічного виробництва, діамату, теорії радянського господарства, закордонних мов (німецької та англійської, польської та чеської); лекції з освітньої політики в Україні.

Видання інституту: «Наукові записки» чотири рази на рік. Там мали друкуватись капітальні праці інституту. Поточні («біжучі») статті – в загальних товстих журналах. Передбачалося видати збірник про дискусію на книгознавчому фронті. С. Якубовський підкреслив, що УНІК входить до мережі трьох інститутів в Україні: 1) Бібліографічний інститут (Книжкова палата); 2) Кафедра поліграфічна; 3) УНІК.

У вже згаданій статті «За більшовизацію роботи Інституту книгознавства»⁹⁰ С.В. Якубовський писав: «За новою структурою УНІК значно поширює свої функції в бік обслуговування бойових проблем видавничої та поліграфічної промисловості». Наголошено, що на нараді НКО в Харкові принципово розв'язано питання про необхідність утворення в Україні єдиного науково-дослідного інституту видавничої промисловості, організуючим осередком якого повинен стати УНІК. У статті детально розкрито заплановану структуру нового УНІК: два нових сектори – видавничо-редакційний і книгопоширення, а в майбутньому передбачали й поліграфічний, які розроблятимуть проблеми економіки, планування, організації та раціоналізації видавничої справи, методики редагування різних видів друку. Одним з найважливіших завдань вбачали вивчення проблеми робітничої автури, що, як відмічав Якубовський, досі в Україні ніде науково не опрацьовували. У спеціально створеному синтетичному секторі планували зосередити облік, синтезування і координування роботи всіх секторів УНІК і методологічне керівництво їх роботою. В цьому секторі було одразу створено також нові комісії – планово-економічну і програмно-методологічну зі смішною, некоректно сформульованою метою: для розробки проблем економіки і кадрів видавничої ділянки

⁸⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 244.

⁹⁰ Радянський книгар. – 1931. – № 34. – С. 7–9.

ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА ПЕРЕБУДУВАВ СВОЮ РОБОТУ

Після дискусії про класову боротьбу на книгознавчому фронті, що відбулася в київському товаристві матеріалістів - діалектиків наприкінці травня цього року, та всеукраїнської галузевої наради в справах бібліографії та книгознавства, що відбулася також у Києві 7.—10. червня п. р. Український Науковий Інститут Книгознавства ґрунтовно реорганізується в напрямку здійснення ухвал ЦК ВКП(б) та директив тов. Сталіна. Інститут перейменовано на український науково - дослідний Інститут Книгознавства та Видавничої Справи. У зв'язку з цим деякі секції інституту

касаються, організуються нові секції, поширюють науково - дослідну роботу, збільшують штати наукових співробітників та аспірантури.

В інституті були три секції: 1) видавничо - редакційна секція, що вивчатиме питання організації, економіки видавничої справи та книготоргівлі, проблеми робітничого авторства, вивчення читача тощо, 2) секція історії та соціології книги, що вивчатиме соціальне функціонування книги за різних соціально - економічних та політичних епох, найбільшу увагу віддавши вч. епоху радянської книги та преси, особливо заводської й колгоспної в світлі завдань доби реконструкції, 3) секція бібліографічна, що вивчатиме методологію, історію та техніку бібліографії, а також провадитиме практичну бібліографічну роботу.

Кількість аспірантів збільшується до 20. До науково - дослідної роботи в інституті будуть притягнуті широкі

кола фахівців — практиків видавничої справи, особливо редакційного апарату, робітників поліграфії, книготорговельної мережі, бібліотек, заводської та колгоспної преси, робітників ударників.

Перенести центр уваги інституту на вивчення актуальних проблем книгознавства та видавничої справи доби реконструкції, притягаючи широкі промислові та використовуючи практичний досвід кращих робітників цієї справи — ось той шлях, що ним йтиме в своїй роботі інститут.

Цього року мають прийняти 15 аспірантів. Інституту потрібні фахівці політосвітної роботи з книжкою, поліграфісти, економісти, робітники преси та видавництва. Перевага віддаватиметься т.т., що мають практичний стаж роботи в одній з цих галузей.

Г. Гуменчук.

Редактор Х. ЗАТУЧНИЙ

ПРОЛЕТАРСЬКА ПРАВДА

— Індустріальний сектор скликає 13 жовтня, о 6 год. веч., в індустріальному секторі нараду редакторів поліграфічного промисловства. Повинні бути редактори 12. Друкарні — Віксамп, 14. Друкарні — Шаніпрод, 4. Друкарні ЦКОВО — Трудавс, 5. Дру-

(наче комісія має створювати проблеми, а не розв'язувати їх). У інших комісіях сектору, на думку С. Якубовського, співробітники прагнули брати участь у відповідних комісіях, «поглиблюючи проблеми методології книгознавства» (С. 8). Він наголосив, що УНІК виносить на масове обговорення свої тематичні плани на 1932 рік, побудовані «виходячи з партійних директив», і закликає робітників видавничої промисловості виявити ініціативу щодо висунання зустрічних планів. З 12 нових аспірантів, якими поповнився восени 1931 р. УНІК, було два партійці і три комсомольці — хвалився Якубовський, а серед позапартійного складу «маємо також надійне ядро, що в недавній книгознавчій дискусії посіло виразну класову позицію проти буржуазного книгознавства» (С. 9).

Про події тієї ж осені писав Гуменчук⁹¹: «Після дискусії про класову боротьбу на книгознавчому фронті, що відбулася в київському товаристві матеріалістів-діалектиків наприкінці травня, та всеукраїнської галузевої наради в справах бібліографії та книгознавства, що відбулася також у Києві 7—10 червня, УНІК ґрунтовно реорганізується в напрямку здійснення ухвал ЦК ВКП(б) та директив тов. Сталіна. Інститут перейменовано на Український науково-дослідний Інститут книгознавства та видавничої справи. У зв'язку з цим деякі секції касаються, організуються нові секції, поширюють науково-дослідну роботу, збільшують штати... Кількість аспі-

⁹¹ Гуменчук Г. Інститут книгознавства перебудував свою роботу // Пролетарська правда. — 1931. — 11 жовтня. — № 231 (3044).

рантів збільшується до 20. До науково-дослідної роботи в Інституті будуть притягнуті широкі кола фахівців-практиків видавничої справи, особливо редакційного апарату, робітників поліграфії, книготорговельної мережі, бібліотек, заводської та колгоспної преси, робкорів ударників».

В архівному фонді С.І. Маслова є ще один цікавий документ, написаний його рукою: «Інформація директора УНІК 9/22 жовтня 1931 р. після повороту з подорожі до Москви, Ленінграда та Харкова»⁹². Тут зафіксовано, що в справі Інституту в Харкові відбулися дві наради – при НКО та при кафедрі поліграфії. Основна настанова щодо роботи УНІК – підпорядкування роботи вимогам видавничої та поліграфічної промисловості. У Харкові працює орг. комісія зі створення Центрального науково-дослідного інституту книгознавства на Україні; можливо, повідомляв С. Якубовський, що Київський інститут перетвориться на філію Харківського Всеукраїнського інституту.

Структура інституту: чотири сектори, п'ятий поліграфічний поки що в Києві не розгортається, а буде в Харкові, це Кафедра поліграфії.

I. Синтетичний сектор – «командна висота в Інституті». Завдання – синтезувати й здійснювати методичне керівництво. Поділяється на такі комісії:

1. Комісія соціально-методологічна;
2. Комісія історії книги й преси;
3. Комісія планово-економічна (методологія складання промфінпланів, питання про загальний напрямок розвитку поліграфічної промисловості; проробка другої п'ятирічки друку, планування науково-дослідних видань на Україні);
4. Комісія підготовки кадрів та програмово-методична («підготовка кадрів друку»; методологія складання підручників; програми і плани, перегляд програм Київського учбового комбінату);
5. Комісія бібліографічна (методологія і історія бібліографії, кабінет практичної бібліографії);
6. Кабінет вивчення читача.

II. Видавничо-редакційний сектор.

1. Комісія видавничої справи: організація, раціоналізація, економіка книги; завдання радянських видавництв; оформлення книги.
2. Комісія редакційна: мови книги, переклади, проблеми рецензування рукописів та книг, робітнича автура.

III. Сектор книгорозповсюдження – організація та техніка просування книги.

IV. Науково-допоміжний сектор:

– бібліотека – залишається при Інституті тільки книгознавча бібліотека, решта (періодичні видання, україніка) передається до ВБУ і до Харкова.

⁹² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2309.

- статистично-економічне бюро.
- бюро консультаційно-довідкове та масової наукової пропаганди.
- видавництво.
- бюро винахідництва.
- господарча частина.
- спеціальна лабораторія, якщо буде поліграфічний сектор.

С.І. Маслов зазначав: «*Нашим господарем буде НКО. II і III сектори – на утриманні ДВОУ, Книгоцентру та ін.*». Він записав зі слів Якубовського: «*У Москві і Ленінграді дуже відчувається ув'язка теорії з життям і їхні книгознавчі інститути обслуговують потреби промисловості. Проте вони занадто утилітарні: теми дня, нехтування питаннями історії і дискусійними. У них щільний зв'язок з підприємствами, обговорення тем. планів; громадської ж бази не відчувається*». УНІК планував «кадри або актив для наукової роботи вербувати з практичних робітників» виробництв⁹³.

Нижче подано «*предполагаемый личный состав УНІК*»:

- директор Сергій Васильович Якубовський;
- заступник директора – Кость Довгань (позначено – з Харкова), він же на чолі Синтетичного сектора (хочемо привернути увагу до листа УНІК сектору наук НКО (Похілевичу) від 29.10.31⁹⁴: «*Інститут книгознавства просить до остаточного розв'язання справи з переїздом тов. Довганя до Києва, як заступника директора Інституту, дати йому як найшвидше командировку від сектора Науки до Києва на декілька днів для участі в складанні планів науково-дослідної та навчальної роботи Інституту й для виголошення для аспірантів декількох вступних лекцій на тему «Класова боротьба на книгознавчому фронті»*);

- Нечаєв (з Харкова) – на чолі сектора книгорозповсюдження;
- С.І. Маслов – керівник комісії історії книги й преси;
- Розанов – керівник бібліографічної комісії.

Наводимо дослівно вказаний далі в документі «*Профіль аспірантів*»:

- Керекез: комісія соціально-методологічна; бібліографічна; програмово-методична (I);
- Гуменчук: комісія видавничої справи (II); планово-економічна (I);
- Крупська Людм. Ів.: комісія історії книги (I);
- Городков Мик. Михайл.: історії книги й преси; соціально-методологічна (I);
- Załewski Joz.: бібліографічна комісія; історії книги (в розрізі нацмен.); кабінет вивчання читача;
- Тарнавський Вад. П.: комісія історії книги; бібліографічна (I);
- Фольман Іс. Льв.: має вступити до аспірантури: по сектору книгорозповсюдження (III).

⁹³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2297.

⁹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 28.

Склад комісії УНІК, який був на жовтень 1931 р.:

- Історії книги – С.І. Маслов, Т.П. Алексеев, Л.І. Крупська, М.М. Городков, Załewski (саме так С.І. Маслов постійно писав прізвище Й. Залевського), Тарнавський;
- Соціально-методологічна – С.В. Якубовський, Розанов, Керекез;
- Планово-економічна – Гуменчук;
- Бібліографічна – Розанов, Віра Вол. Шпілевич, Тарнавський, Керекез, Załewski;
- Кабінет вивчення читача: Надія Микол. Біркіна, Załewski;
- Видавничо-редакційний сектор – С.В. Якубовський, Керекез, Гуменчук.

Необхідно підкреслити, що написання прізвищ з ініціалами, без них чи з повним ім'ям ми зберегли так, як це писав Сергій Іванович: виходить, що він просто не міг назвати жінку тільки прізвищем, обов'язково додавав ім'я та по-батькові; схоже, що тих, до кого ставився прихильно, позначав прізвищем і ініціалами, а решту – просто прізвищем. Утім, ігнорування ініціалів або імен – це була загально прийнята манера спілкування в той час, інколи з додаванням перед прізвищем т. – товариш.

На 15 листопада 1931 р. склад комісії історії книги та преси був такий: керівник С. Маслов, науковий працівник Т. Алексеев, аспіранти Городков, Залевський, Крупська, Кутман, Тарнавський, закінчив аспірантуру Бялясний⁹⁵. Актуальним стає «Критичний огляд літератури з історії книги»: 30.10.1931 відбувся розподіл робіт по цій темі в комісії⁹⁶. Маслову «розподілили» книгу О. Добіаш-Рождественської «История письма в древние века», Петроград, 1923; В. Тарнавському – роботи з історії української книги І. Огієнка та І. Свенціцького; М. Городкову та Л. Крупській – ювілейний випуск «Бібліологічних вістей» та «Труди УНІК», Т. 1 (на документі є приписка С.І. Маслова 1932 р. про те, що «критичний огляд» проводився спільно з комісією методології книгознавства під керівництвом К. Довганя).

До кінця року змінився майже весь склад працівників, а кількість аспірантів, які так по-бойовому виявили себе під час «книгознавчої дискусії», була збільшена до десяти. Прийом до аспірантури проводила так звана Колоквіальна комісія. Кандидат в аспіранти подавав, крім заяви та анкети, наукову роботу, яку рецензували фахівці УНІК. На засіданні Колоквіальної комісії зачитувалась рецензія, ставилися питання кандидату⁹⁷. Протоколи за січень 1931 р. свідчать, що при обговоренні кандидатур до уваги брали головним чином професійну підготовку, тоді як вже в листопаді 1931 р. на першому місці були питання про соцпоходження, участь у дискусії про класову боротьбу на книгознавчому фронті, перебування в

⁹⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2285, арк. 12.

⁹⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2293, арк. 8.

⁹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257, 278.

комсомолі чи в партії, а також загальнополітичні питання. Пріоритет надавали робітникам та селянам за походженням. Деякі з них були не тільки не обізнані з проблемами книгознавства або бібліографії, але й взагалі не мали навіть середньої освіти, наприклад Гордєєв, Островський та ін.⁹⁸

Уже в середині грудня 1931 р. стало зрозумілим, як сформулював С. Якубовський, що «інститут захопився максималізмом. Накреслено надто багато тем, навряд чи можна за рік виконати, маючи на увазі брак науково-дослідчих сил в галузі книгознавства»⁹⁹. Наркомосом було визнано доцільним, крім того, утворити підкомісію для вивчення робітничої автури, взяти найактивнішу участь у роботі журналу «Радянський книгар», яким керував «т. Азуф»; підтверджено, що в Харкові буде створено філію УНІК, де працюватимуть три штатних співробітника (там само). У штатному розкладі відбувалися такі зміни: з 01.10.1931 Розанова затверджено керівником бібліографічної секції, Баскіна – керівником сектора книгопоширення, Козоріса та Старинкевич – науковими співробітниками бібліографічної комісії; з 11.11.1931 Завального – вченим секретарем; з 15.12.1931 Лемаря – керівником підкомісії робітничої автури; з 01.01.1932 Довганя – керівником харківської філії, а Пшенського – науковим співробітником харківської філії по сектору книгопоширення (арк. 16).

Про кадровий склад реорганізованого УНІК, а також і про теми, якими займалися співробітники, свідчать опосередковано, серед іншого, протоколи засідань з архіву інституту. Зокрема, протокол загальних зборів колективу від 18.11.31. Присутні: 30 членів спілки (профспілки). Президія: Шматько, Завальний, Слухаєвська, Каліхевич¹⁰⁰. Або протокол № 3 загальних зборів колективу УНІК 24.11.31 (там само, арк. 3). Присутні: Біркіна (голова), Тарнавський (секретар), Фольман, Гуменчук, Крупська, Малюга, Шпілевич, Залевський, Михайличенко, Керекез, Алексєєв, Городков, Завальний. Порядок денний: 1) постанова ЦК ВКП(б) про науково-дослідчу роботу та її плани – доповідь т. Завального; 2) постанова ЦК про середню та нижчу школу – доповідь т. Гуменчука; 3) перевибори уповноваженого до секції НР; 4) перевибори секретаря-організатора. Далі йдуть тези доповіді М. Завального, які передаємо конспективно: «Чим обумовлена постанова? Ненормальна діяльність науково-дослідних інститутів, відрив теорії від практики, шкідливі політичні ухили. Втягти ударників з виробництва. Бойові методи змагання й ударництва. Інститути і науково-дослідні робітники щоб мали плани. Нові форми наукової роботи: бригадну розробку матеріалу, але стерегтися знеосібки: кожен член бригади відповідає за певну ділянку. Постанова вимагає виявляти класового ворога, активізувати роботу в політичному відношенні, боротися з багатопрофільністю. Рані-

⁹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 278, арк. 10, 15.

⁹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 15.

¹⁰⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 259, арк. 1.

ше інститути не мали планів, тепер чітко побудована тематика на засадах діамату, марксистсько-ленінської ідеології. Раніше панував академізм, формалізм, політична неактуальність. Навколо складання планів треба зосередити широкий актив, представників з виробництва». «Старі» співробітники закликали до обережності: Т. Алексеев — «ми не маємо ще конкретних людей»; В. Шпілевич — «є загроза загубити потрібних людей, наприклад, Старинкевич» (там само, С. 4). Але аспіранти наступали: Гуменчук — «Заперечення соцзмагання і ударництва є класово ворожі акти». Керекез — «Засіб: бригадна проробка в критиці ворожих виступів». Залевський намагався знайти компроміс: «треба перевиховувати, бо у нас мало сил». Збори засудили Городкова, Фольмана і Алексеева — вони виявили песимізм, але все-таки вимагали роботи. І, нарешті, резолюція (там само, С. 6): 1) переглянути всю попередню науково-дослідну роботу УНІК, а також праці інших установ Радянського Союзу і осіб, що творять єдиний фронт буржуазного книгознавства; провадити рішучу боротьбу; боротися за глибоке вивчення наукової спадщини Маркса, Енгельса, Леніна в галузі книгознавства (?). 2) боротися за дальшу класову диференціацію наукових книгознавчих сил. 3) у планах в першу чергу забезпечити проробку тем, що впливають з завдань зміцнення обороноздатності країни, інтернаціонального пролетарського зв'язку та антирелігійної роботи.

Забута термінологія, що з'явилася, мабуть, саме тоді: Завальний — «всі, хто оголошує себе за ударника, складають угоди» (С. 12). Він вимагав дописати до резолюції: «перевірити роботу Інституту, чи не має гнилого лібералізму, примиренства тощо». Гуменчук — «до планів ударництва включати не тільки те, що в плані, а й щось нове». УНІК намагаються втягнути в неприродні для нього теми: День колективізації та врожаю. Основні завдання установ профосвіти (С. 19). Розсилається «План святкування 14-ої річниці Жовтневої революції відділом Наросвіти та установами, підлеглими її керівництву» — 2,5 сторінки через один інтервал, машинопис (С. 22–23).

Перед дослідниками ставили завдання пов'язати проблематику книгознавства з процесами політичного та ідеологічного характеру, що відбувалися в суспільстві. Перед усією радянською наукою 1930-х років, і перед книгознавством зокрема, була поставлена складна задача — відкинувши досягнення попередньої науки як науки буржуазної, неспроможної виробити науково обґрунтоване знання, створити науку на інших принципах, інших підвалинах¹⁰¹.

Ще одне жахливе питання, яке, на жаль, неможна оминати, і яке безпосередньо було пов'язане з усім вище сказаним — «чистки» бібліотечних фондів. Вони завдавали серйозних втрат. Є відомості, що під час перевірок бібліотечних фондів у 1926–1931 рр. було вилучено з бібліотек

¹⁰¹ Леликова Н.К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX — первой трети XX века. — СПб. : РНБ, 2004. — С. 297.

близько 60 % їхніх запасів¹⁰². Вилучали книжки «шкідливого змісту» – антимарксистські, ідеалістичні, антиросійські; книжки, написані «ворожими» авторами. Відповідні органи вимагали також вилучати всі видання авторів заарештованих, висланих, емігрантів; в яких згадувалися імена «ворогів народу», «шкідників» (вредителей). Вилучені книжки найчастіше знищували. Систематично вилучали бібліотеки заарештованих.

«Чистки» бібліотечних фондів стояли в одному ряду з «чистками» в рядах інтелігенції, що описано в розділі про репресії щодо діячів УНІК. А відносно бібліотек самого УНІК є інформація, що до 1931 р. наявних фондів було 64000 томів, «вибуло» 24 330 внаслідок перегляду на підставі інструкції НКО 1930 р. З них 17 000 вилучено «як ідеологічно невитримані, здані до бібліотеки ВКПб, ВБУ, міськкліту, решта до Утількомбінату»; за ветою 5500, не повернено читачами 890, передано до інших установ 937 книжок¹⁰³. За іншими відомостями, книжок та інших видань було тоді знищено чи кудись передано близько 40 000 примірників. Наприкінці 1931 р. у бібліотеці було 32 500 книжок, з них українських 8000, російських 2200, єврейських 140, чужоземних 2500. Співробітники бібліотеки – всі висуванці з книгонош. Читачів у «стаціонарці» 1000 абонентів. Склад читачів: найбільший відсоток учні та службовці. Серед негативних факторів відмічалось: малі кошти на комплектування, на оправу; мале приміщення, малий штат; невелика кількість примірників технічної, суспільно-політичної книги (там само, арк. 19). Навіть в Договорі на соцзмагання між бібліотекою УНІК та бібліотекою при Будинкові наукового робітника від 12 січня 1931 р. було передбачено: 1. В процесі комплектування збільшити % марксистско-ленінської літератури; ... 3) Просувати якнайбільш ідеологічно витриману літературу; ... 6) Слідкувати за інструктивними журналами та за їх вказівками вилучати не рекомендовану літературу.

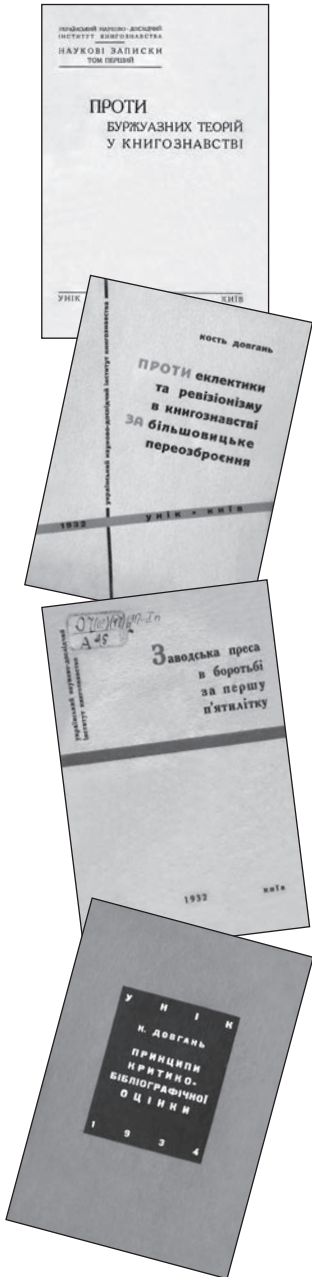
Реорганізація 1931 р., політичні репресії, переслідування повністю зруйнували кадровий склад УНІК, повністю змінили штат співробітників, структуру та функції Інституту. Наприкінці 1931 р. УНІК утратив людей, які стояли у його витоків, фактично його створили, які шляхом пошуків, наполегливої праці розвивали молоде українське книгознавство. УНІК, власне, як і усім науково-дослідним установам, надходили в цей час листи «Про посилення уваги науково-дослідних установ і наукових товариств до зміцнення обороноздатності СРСР»¹⁰⁴, про допомогу сільському господарству і т. п. До книгознавства це не мало жодного стосунку.

¹⁰² Новохатько Л.М. Деякі питання бібліотечного будівництва в Україні 1917–1920 рр. // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 91.

¹⁰³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 280, арк. 20.

¹⁰⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 29 зв., 30.

ПЕРІОД II: 1930-ті РОКИ (1932–1936)

Період розквіту книгознавчої думки 1920-х рр. був, як ми побачили в попередньому розділі, насильницьки перерваний на початку 1930-х рр. Після бурхливих подій у книгознавчому житті республіки 1931 року, повної реорганізації УНІК «на нових рейках», зміни майже всього штату інституту, але зате створення партійного осередку, нищівна критика здобутків інституту продовжувалась і навіть набула ще більш агресивних визначень. Вся робота Інституту була спрямована на викриття «шкідливих політичних ухилів» і відриву теорії від практики, в світлі Постанови ЦК ВКП(б) про науково-дослідну роботу та Постанови про видавничу діяльність, праць Сталіна, «запроваджуючи рішучу боротьбу на два фронти... проти правого ухилу як головної небезпеки і проти лівого опортунізму та примиренства до нього»¹. Типовими для того часу можна вважати засідання в УНІК з такою чи подібною тематикою, як вказано в збереженому рукописному оголошенні: «25 березня [1932 р.] о 7 год. вечора в приміщенні УНІКу (Пушкінська, 8) відбудеться прилюдне наукове засідання соціально-методологічної комісії Інституту книгознавства. Повістка денна: «Шляхами формалізму й націоналізму» (методологічні засади Ю. Меженка) – доповідь Я. Керекеза та обговорення її, а також доповідь І. Гуменчука «Українське фашистське книгознавство». Запрошуються книжкові робітники»². До речі, Керекеза за цю працю, в якій нема жодного позитивного факта, та за виконання низки доручень дирекції було премійовано в розмірі 75 крб.³

¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 259, арк. 60.

² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2388.

³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 280, арк. 51.

Популярною стає форма проведення розширених «вечорів». Так, 14 січня 1932 р. в будинку культури якогось РДТК УНІК брав участь у вечері книги з такими доповідями: 1. *Клясова боротьба на фронті книгознавства*. 2. *План та методи сектору книгопоширення*⁴. 25 січня в УНІК відбулися збори робітників книги міста Києва, де було заслухано доповіді М. Завального та М. Городкова про підсумки Всесоюзної наради науково-дослідних інститутів книгознавства, що відбулася в Москві 29.12.1931 – 3.01.1932 р.⁵ Наряду було скликано з метою підготовки до всесоюзної дискусії про класову боротьбу на книгознавчому фронті, для того, щоб заслухавши матеріали з місць, накреслити шляхи дальшого розгортання роботи. Було наголошено, що лист т. Сталіна і постанова ЦК поставили нові вимоги перед книгознавством (?!). На нараді було визнано (арк. 24), що в книгознавстві мали місце троцькізм, а в бібліографії – меншовистський ідеалізм (аргументів не наведено, тому неможливо зрозуміти, що малося конкретно на увазі). Підкреслено, що Ленінградський інститут книгознавства прийшов на нараду ні з чим, без жодної принципової лінії, на відміну від, треба зрозуміти, УНІК (арк. 25). Резолюція наради відзначила, за словами Завального, що «на Україні маємо кращі зразки наступу на буржуазне книгознавство, боротьби на два фронти – з націоналізмом, чого не робили ні в Москві, ні в Ленінграді». Він також наголосив, що праці Новосадського мають грубі помилки (мехніцизм, меншовистський ідеалізм), а УНІК уже на другому етапі боротьби в книгознавстві (арк. 27).

Спільно з науково-технічною секцією поліграфічної промисловості 26 лютого 1932 р. в клубі друкарів (вул. Воровського, 22) УНІК провів вечір робітників книговиробництва⁶. З доповіддю «Перебудова роботи видавництва на основі ухвали ЦК ВКП(б) про видавничу справу» виступав Завальний. Головна теза – що зроблено за останні два місяці, коли видавництва почали переглядати свою продукцію – яка кількість шкідливої літератури там була⁷. 17 листопада 1932 р. у бібліотеці ВКП(б) за участю УНІК було проведено загальноміський вечір, присвячений досягненням радянського книгознавства за 15 років⁸.

У 1932 р. була видана друком стенограма засідання Товариства воєнничих матеріалістів-діалектиків (відбулося 29 травня 1931 р.), яке можна вважати рубежем в історії УНІК. Ярослав Стешенко 6.02.1933 писав С.І. Маслову: «Один примірник «Клясова боротьба в книгознавстві» я одержав. Неприємне враження лишилося у мене після того, коли я прочитав це словопреніє. З одного боку неграмотна та непристойна (а тому,

⁴ ІР НБУВ, ф. 33, № 2277.

⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 23–25.

⁶ ІР НБУВ, ф. 33, № 2278.

⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 29.

⁸ ІР НБУВ, ф. 33, № 2280.

25го березня о 7 год.вечора в прим.УНІКу
(Пушкінська 8) відбудеться прилюдне наукове засі-
дання соціально-методологічної комісії Ін-ту
Книгознавства. *Ловістка денна:*

|| „Шляхами формалізму й націоналізму”
(методологічні засади Ю.Меженка) - доп. Я.КЕРЕКЕЗА та
обговорення її, а також доп. Л.ГУМЕНЧУКА —
„УКРАЇНСЬКЕ ФАШИСТСЬКЕ КНИГОЗНАВСТВО.”
Запрошуються книжкові робітники.

на мою думку, шкідлива для радянського книгознавства) критика, а з другого боку жалюгідні покайні виступи. Єдиний пристойний виступ на цій дискусії належить Вам. Пора вже від слів перейти до діла та в ґрунтовних дослідчих працях застосувати діалектичну методу в книгознавчих і бібліографічних розвідках. Третій рік існує новий УНІК, а поки що нічого не зробив для збагачення бідної української книгознавчої науки. Замість критики, здебільшого неграмотної (якої, як видно з анонсів у цій книзі, УНІК не збирається пом'якшувати, доцільніше було би взятися за якісь ґрунтовні дослідги. В українському книгознавстві так багато потрібних і цікавих тем, які чекають на своїх дослідників. Скільки в одному Ленінграді лежить не використаного досі безцінного матеріалу з українського книгознавства»⁹.

Результатом нарад, про які йшлося в попередньому розділі, стало рішення про перетворення УНІК в установу «марсистсько-ленінського книгознавства», а основним його завданням було визначено «вивчення проблем соціалістичного книгорозповсюдження»¹⁰.

Керівництво діяльністю Інституту здійснювала дирекція УНІК, до складу якої входили директор, його заступник, учений секретар, представники партійного осередку і профспілкової організації. Функції ди-

⁹ ІР НБУВ, ф. 33, № 6447.

¹⁰ Радянський книгар. — 1931. — Ч. 17. — С. 24.

рекції – поточні, адміністративно-господарчі справи, остаточне затвердження постанов Ученої ради. До складу Вченої ради, яка затверджувала плани роботи, праці до друку, входили директор, його заступник, вчений секретар, керівники секторів, комісій, керівник видавничої справи, керівник аспірантських семінарів¹¹.

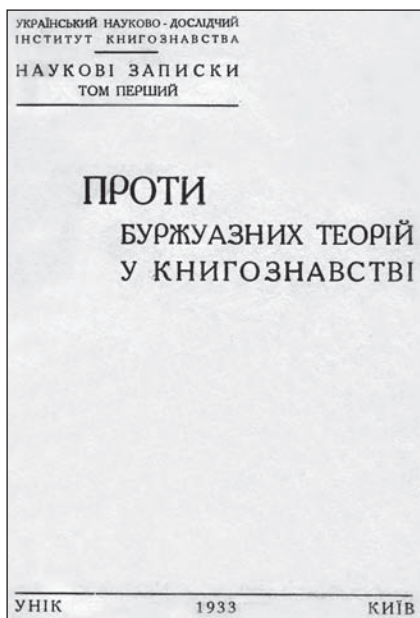
Певну інформацію, хоча й скупу, про проблеми, якими переймався тоді Інститут, допомагають віднайти протоколи зборів і засідань. Зокрема, 4 квітня 1932 р. було затверджено науковими співробітниками тт. Кравченка, Алгасова, вченим секретарем – Спатаря¹² (як і в документах 1931 р. ініціалів найчастіше нема). За пропозицією М. Завального, найактивнішого «виступанта» в УНІК того часу, було ухвалено рішення дозволити програмово-методичній комісії в разі потреби запрошувати консультантів (за плату), для допомоги в роботі; ввести до складу комісій всіх аспірантів, які вільні від навантажень; прикріпити до Кабінету читача т. Комського та Малюгу; ввести до Кабінету т. Старинкевич; запропонувати всім науковим співробітникам, ще не затвердженим НКО на наукових співробітників УНІК, в триденний термін подати свої наукові праці й відомості про науково-політичну роботу. Слухали – знов-таки Завального, «про уточнення ставок». Ухвалили, щоб Розанов проводив семінари безкоштовно (чому саме Розанов, вірніше – чому тільки Розанов?), проте аргументів у протоколі нема. Зате є вказівки Завального щодо планування другої п'ятирічки: «повинно пройти під гаслами застосування в життя рішень XVII партконференції та шести історичних вказівок т. Сталіна». «У другій п'ятирічці, – запевняв Завальний, – УНІК має стати науково-дослідною установою в бік науково-дослідної роботи», тоді аспірантів на одного науковця повинно бути три – чотири. Цікава ухвала цих зборів: не зважаючи на те, що не виявлено профілю Інституту, роботу в плані другої п'ятирічки розпочати: скликати наради, позачергові засідання, виділити представників, утворити робочу трійку, до 01.05 закінчити укладання структури УНІК, план по кадрах (аспірантів і науковців), капіталовкладення; до 1.06 закінчити складання тематичних планів на п'ятирічку та 1933 р. (там само).

На початку 1932 р. Н. Біркіна вказала на три позитивних моменти реорганізації Інституту: партійне керівництво, «партизація і комсомолізація» колективу на 50 %. Завальний тоді ж відзначив головне: ми проробили директиви партії і про наукову роботу, і про школу, маємо проробити листа Сталіна і шість умов. Нове керівництво УНІК сподівалося, що «якісно робота має покращати в зв'язку з кількісним збільшенням складу інституту»¹³. Адміністрація ж повинна політизувати роботу і слідкувати за

¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 6.

¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 1.

¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 280, арк. 3.

ідеологічною якістю¹⁴. Проте давно відомо, що в науковій роботі збільшення кількості працівників не призводить до поліпшення якості досліджень.

Як відмічають спеціалісти, літературі 1930-х рр. не можна цілком довіряти. Вона просякнута променем Сталінських настанов, класової боротьби і т. п. Усі книгознавчі публікації були спрямовані, як вже зазначалось, на викриття «шкідницької спадщини старого УНІКу»¹⁵. Характерний приклад – I том «Наукових записок» реорганізованого УНІК – «Проти буржуазних теорій у книгознавстві» (1933 р., готувався ще з 1931 р.). От кілька характерних цитат з передмови до нього: «Гасло ленінського етапу на книгознавчій гілянці визначає потребу рішучого і остаточного розгрому буржуазної теорії книги» (С. III); «відсутність аналізу нових маневрів класового ворога після розгрому його позицій у попередні роки» (С. IV); «В 1931 році покладено край нацгемивському кублові, з Меженком на чолі, в УНІКу, що був ізольований від радянської громадськості, зв'язаний спільними інтересами з «книголюбями» великодержавницького і петлюрівського ґатунку. Як же поводив себе Меженко останні два роки після ліквідації його адміністративно-редакторсько-наукової діяльності в УНІКу? Меженко обрав тактику бойкоту громадської думки, своєрідної словесної «голодовки», не вимовивши ані слова за два роки, що минули з початку дискусії. Ця мовчанка промовляє не менш промовисто, ніж одвертий захист своїх нацгемивських позицій» (С. VII). Це, мабуть, дратувало найбільше, бо значна частина діячів, в душі «самокритики» першої половини 1930-х рр., калялися прилюдно в своїх, часто вигаданих, помилках. Але це не гарантувало їх від подальших переслідувань: «Енергійним «бієнієм у груди» на диспутах, фонтаном красномовства, з щедрим вживанням марксистської фразеології та щедрими обіцянками – вони прикривають перегрупування розбитих сил, готування до «тихо-сапної» підривної роботи» (С. VIII). К. Довгань знов звинувачує емігранта С. Сірополка. Втім, не тільки він тоді недобрим словом згадував С. Сірополка у зв'язку з УНІК. У тих же «Наукових записках УНДІК» 1933 року

14 ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257.

15 *Передмова // Проти буржуазних теорій у книгознавстві: Наукові записки / Український науково-дослідчий інститут книгознавства. – К.: УНІК, 1933. – Т. 1. – С. [III].*

опублікована стаття Я. Керекеза «Шляхами націоналізму та формалізму», з підзаголовком «Методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві», в якій С. Сірополка, поряд з І. Огієнком і Л. Биковським, було названо «творцями націонал-фашистського книгознавства в еміграції» (С. 31). Показовими також можуть бути величезні за обсягом інші статті в цьому ж збірнику: В. Тарнавського «Буржуазна концепція історії та бібліографії преси на Україні» (С. 136–183), М. Городкова «Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару» (С. 184–198).

Саме такі та подібні виступи, а також аналогічні за тоном публікації стали початком, а точніше першопрчиною кризи радянського книгознавства в 1930-ті роки¹⁶. Далі заперечення поглядів попередників і постановки питань і проблем критики не пішли. Цілісної, несуперечливої концепції книгознавства не було вироблено, і навіть окремі вірні і продуктивні положення (насамперед К. Довганя і М. Годкевича) губилися в полемічному матеріалі. Загальні принципи марксистського підходу, що практикувалися в книгознавстві 1930-х років, вимагали, щоб класові оцінки давалися всім книгознавчим концепціям попередників, тому, як правило, кожна наступна робота розпочиналася з критики і, по суті, заперечення попередніх здобутків книгознавства. При цьому самі критики згодом також ставали об'єктами погромних статей своїх послідовників. Такий характер носила більшість публікацій того часу. Різкі полемічні виступи в друці супроводжувались організаційними заходами боротьби з «буржуазним» книгознавством. Як зазначав відомий польський дослідник К. Мігонь, у дискусії оперували не контраргументами, а демагогічними гаслами, які не мають нічого спільного з наукою¹⁷. Натомість провідних вчених звільняли з роботи, і вони змушені були міняти поле діяльності. Деякі спеціалісти виїхали з України, адже переслідування інтелігенції тут на початку 1930-х років було найбільш суворим. Ряд вчених через кілька років було репресовано і знищено, про що ми ґрунтовно поговоримо у відповідному розділі книги. Поступово навіть термін «книгознавство» перестали вживати, він був вилучений з наукового обігу, оскільки мав відчутний негативний присмак. Тому не дивно, що навіть ті вчені, які начебто залишились на своїх місцях, питаннями, пов'язаними з книгознавством, вже не займалися. Підтвердженням цьому є насамперед діяльність Сергія Івановича Маслова, який (один з небагатьох) залишився у складі нового УНІК. Протягом чотирьох років (з 1930 по 1933) праці Маслова взагалі не виходили друком, хоча до того часу їх було опубліковано близько 50. Ті, що готувалися ним наприкінці 1920 – на

¹⁶ Немировский Е.Л. Историография советской книги // Книга: Исследования и материалы. – М., 1977. – Сб. 35. – С. 121, 124.

¹⁷ Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestolecin międzywojennym // Studia o Książce. – Wrocław, 1970. – Т. 1. – S. 32.

початку 1930 рр. (історія бібліотеки П.П. Должикова під назвою «Аптека для душі», етюди з історії стародруків) керівники УНІК і ВБУ не вважали актуальними, а запланована на 1932 р. УНІК «Історія видань Маркса, Енгельса, Леніна на Україні»¹⁸ так і не була ним реалізована. На початку 1932 р. С.І. Маслов змушений був відмовитися від занять з аспірантами УНІК і ВБУ з загальної теорії книгознавства, аргументуючи це так: «Я не спеціаліст в питаннях теорії книгознавства (жодної наукової роботи), керував в цій ділянці цілком випадково. Не певен в своїх силах. Загальна теорія книгознавства остільки ж зв'язана з історією книги, оскільки і з бібліографією або бібліотекознавством»¹⁹.

Юрій Олексійович Меженко згодом писав: «Врятувати «Бібліологічні вісті» було неможливо. Так само й УНІК. Нове керівництво УНІКу не спроможне було нічого зробити, крім критикування своїх попередників, і навіть не намагалося відновити журнал»²⁰.

Замість наукових досліджень УНІК видає «самокритичну доповідь К. Довганя, виголошену на прилюдних зборах УНІКу 17/III 1932 р.», під назвою «Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння»; доповідь Н. Біркіної «Проти еклектизму в питаннях читачівства» тощо. Під час обговорення останньої на засіданні Кабінету читача 01.06.1932 р. Довгань різко критикував як роботу колишнього Кабінету, так і доповідь Біркіної: «Тут було контрреволюційне кореспондентське бюро»; «Балика рупор, підголосок, а Меженко активний ворог»; «Принцип партійності не звучить чітко». Відмічено, що доповіді УНІК не доходять до практичних робітників. Критикували доповідь також І. Фольман та І. Гуменчук, але несподівано підтримав Завальний, відмітивши, що матеріал цінний, а доповідь одна з найкращих. Друге питання, на якому він наголосив – нездорова критика, «дешевеньке розкидання фразами, як у Гуменчука», і закликав поставити цьому край. Водночас роботу вважав незавершеною, радив показати у Балики сполучення матеріалізму та ідеалізму, повторив, як Біркіна характеризує Балику: *фашист, класовий ворог!* Отже, політика критики і самокритики тривала, і для багатьох спеціалістів, зрозуміло, вона була вимушеною.

Для прикладу можемо навести рукописну чернетку знов-таки С.І. Маслова від 2 лютого 1932 р., з його дуже промовистою приміткою на звороті: «Приведенное выше заявление является результатом «вимоги» т. Завального на заседании 13/26 января 1932 г. Одобрено Ант. Ник. Яременком и Ели-

¹⁸ Тематичні пляни Українського науково-дослідчого інституту книгознавства на 1932 рік. – К., б. р. – С. 6.

¹⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2337, арк. 81.

²⁰ Спогади Юрія Меженка про журнал «Бібліологічні вісті»: Лист до Ярослава Дашкевича № 4 // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2002. – С. 225.

сав. *Ив. Старинкевич*»²¹. Наводимо текст цього документа (у квадратних дужках подано закреслене): «*Переглянувши в зв'язку з листом т. Сталіна свою попередню наукову, науково-організаційну і педагогічну продукцію в ділянці історії книги, я гостро відчуваю й рішуче засуджую її хибність і політичну шкідливість. Радикальна ревізія свого попереднього шляху примушує мене рішуче засудити відсутність марксо-ленінської методології в моїх роботах з історії книги – буржуазне, нацдемівське, формалістично-ідеологічне їх настановлення, уникання радянської тематики і теоретичного опрацювання радянської практики. Щиро визнаю, що всі ці ознаки моєї роботи діяли на користь класовому ворогу й*

спричинилися до ганебної для радянського вченого замітки в фашистській газеті «Діло». Аполітичність і науковий «об'єктивізм», на ґрунті якого я весь час стояв, [не дозволили мені усвідомити те, що УНІК і його орган «Бібліологічні вісті» були осередком] спричинилися до того, що я в своїй роботі приєднався до буржуазного, нацдемівського шовіністичного [книгознавства] напрямку роботи УНІКу, і тільки під час дискусій останніх часів [я зрозумів] усвідомив класову ворожість і шкідливість цієї роботи [УНІКу в минулому].

Рішуче засуджуючи хибність і шкідливість своїх попередніх позицій, я конче визнаю потребу цілковитої перебудови своєї і теоретичної і практичної роботи. Під час цієї перебудови позитивними, конструктивними моментами мусять бути такі: 1) ґрунтовна проробка праць марксизму з метою глибшого опанування методології діалектичного матеріалізму. 2) Поєднання теорії з практикою і застосування до спеціальної роботи над історією книги методологічних засад марксизму-ленінізму з метою дати історію книги як виявлення історії класової боротьби. 3) Запровадження в питання історії книги більш актуальної тематики, якнайщільніше пов'язаної з вимогами соціалістичного будівництва. 4) Запровадження принципів партійності, с. т. висвітлення проблем історії книги з погляду інтересів диктатури пролетаріату.

Гадаю, що виконання цих принципів, як в моїх теоретичних статтях і в роботі з аспірантами, допоможе мені включитися у фронт марксо-ленінського книгознавства й забезпечити лінію [правильної] класово витриманої роботи в дальшому».

²¹ Маслов С.І. Лист до УНІК в справі визнання своїх помилок в науковій та педагогічній роботі. 2 лютого 1932 р.: ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2310.

Варто підкреслити, що в початковому варіанті формулювання були м'якші, наприклад: «не дозволили мені усвідомити те, що УНІК і його орган «Бібліологічні вісті» були осередком» замінено на «спричинилися до того, що я в своїй роботі приєднався до буржуазного...». Отже, на початку 1932 р. «не усвідомлював» уже не проходило, вимагалось заклеїти себе жорсткіше. Проте, на відміну від багатьох інших, Маслов говорить тільки про себе, не називаючи інших і не звинувачуючи нікого.

Атмосферу того часу добре передають «ударницькі зобов'язання», прийняті комісією історії книги в засіданні 8.06.1932: «включитися в штурм, призначений на червень місяць, і шляхом ударництва й соцзмагання до 1.07 виконати такі завдання... Викликає на соцзмагання бібліографічну комісію»²². Подібні зобов'язані були й індивідуальні. Так, С.І. Маслов, як ні кумедно й водночас болісно це сприймається сьогодні, власноручно писав: «оголошую себе протягом штурмового місяця ударником і беру такі зобов'язання...»²³.

Завдяки «Тематичним планам УНІКу на 1932 рік», що виносились тоді на широке громадське обговорення, стає зрозумілим суть реорганізації Інституту, оскільки за цей час документів у його архіві чи відповідних публікацій обмаль. Як вдалося встановити, тематичне упорядкування цих планів здійснив М. Городков, за що був премійований 50 крб.²⁴ Видані друком тиражем у 500 примірників ці «Тематичні плани» Інституту свідчать, що робота реорганізованого УНІК планувалася в таких комісіях: соціально-методологічна, програмово-методична, історії книги, бібліографічна, кабінет вивчання читача і споживача книги і преси, видавнича (з її підкомісіями планування та економіки видавничої справи, організації та раціоналізації, оформлення книги, праці та кадрів), редакційна (з підкомісіями робітничої автури, періодики), книгопоширення. За документами архіву, структура Інституту в 1932 р. виглядала так: синтетичний сектор – керівник, аспірант; сектор книгопоширення – керівник, два аспіранти; видавничо-редакційний сектор – керівник сектору, три керівника комісій, два наукових робітники, вісім аспірантів; бібліографічна комісія – керівник, три наукових працівники, чотири аспіранти; комісія історії книги – керівник, науковий працівник, три аспіранти; кабінет читачівства – керівник; філія у Харкові (проіснувала недовго) – три наукових працівники, керівник філії К. Довгань²⁵. Серед форм роботи аспірантів – бригада: бригада аспірантів наприкінці року виступає зі спільною доповіддю. Так було тоді і в педагогіці – бригада готує певне питання, відповідає один, однакові оцінки одержує вся бригада.

²² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2296, арк. 1.

²³ Там само, арк. 2.

²⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 273.

²⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 279, арк. 5; од. зб. 262, арк. 2, 15, 33.

У преамбулі до «Тематичних планів» з активним використанням політичної і навіть військової термінології задекларовано: «Реорганізований Український науково-дослідчий інститут книгознавства будує свою роботу на засадах марксо-ленінської теорії: партійності науки, непримиренної класової боротьби з буржуазними теоріями та боротьби на два фронти за генеральну лінію партії»²⁶. І далі в тому ж дусі: «книгознавчий фронт», «бойова тематика» і т. п. У документах інституту підкреслювалося, що вся робота спрямовується на реалізацію «шести вказівок т. Сталіна», його листа до журналу «Пролетарська революція». У планах передбачалося притягнути «до участі в проробці й реалізації своїх планів ударників – практичних робітників поліграфії, видавництва, редакцій, книгарень, бібліотек та ударників-призовників до літератури» – дуже характерне для тієї епохи явище, т. зв. «висуванці». «Останній рік [1931] був роком призову до літератури робітника-ударника» – це цитата з літературознавчої публікації того часу²⁷. Значну частину роботи (доповіді, тематичні вечори, лекції, організація мережі наукових кореспондентів) планувалося винести на підприємства, в робітничі клуби. Одночасно передбачалася позапланова робота (теж характерна особливість часу – чому б не передбачити одразу в планах, якщо відомо, що все одно треба буде виконувати?), зокрема, у вигляді рейдів по київських видавництвах та фахових навчальних закладах, складання брошур до політичних кампаній тощо. Виступаючи начебто за реальність планів, «проти знеособки в організації праці, проти зрівнялівки в тематиці, орієнтуючися на актуальність тем для ганих індустріальних центрів (Харків – Київ), для певних економічних районів, для конкретних ділянок виробництва»²⁸, насправді співробітники нового складу УНІК підмінили цими лозунгами наукову роботу.

Плани були явно нереальні: 64 теми на перше півріччя, 34 на друге, і ще майже 100 з невизначеним терміном виконання. Нереальні не тільки тому, що тем було забагато для невеликого кількісного складу УНІК, але й тому, що не всі нові працівники і аспіранти мали взагалі вищу чи навіть середню освіту, досвід наукової роботи, літературні здібності. Протоколи комісії з прийому до аспірантури засвідчують, що головними питаннями для кандидатів були соціальне походження і знання політичних праць²⁹. Тому серед аспірантів з'явилися люди навіть з незакінченою середньою освітою, зовсім випадкові.

²⁶ Тематичні пляни Українського науково-дослідчого інституту книгознавства на 1932 рік. – К., б. р. – С. 1.

²⁷ Мускін В. За ліквідацію відставання літератури від нових завдань // Критика. – 1932. – № 1–2. – С. 22.

²⁸ Тематичні пляни Українського науково-дослідчого інституту книгознавства на 1932 рік. – К., б. р. – С. 1–2.

²⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257.

Не дивно, що, як свідчать протоколи засідання дирекції за 1932 р., «в зв'язку зі збігом громадсько-політичних кампаній, як весіння засівна кампанія, готування до дня преси і травневих свят, затрималась робота УНІКу»³⁰. Завальний доповідав 28.04.1932 про виконання планів соціально-методичної комісії, про підготовку збірника праць УНІК: під загрозою перша тема «Ленінська спадщина і проблема книгознавства», працює Довгань, Харків; не виконана у визначений термін 1.03 робота, над якою працював сам Завальний – «Філософські концепції М. Рубакіна». Є теми, які виконувалися іншими комісіями, і це, за формулюванням Завального, є (чомусь) елементом знеосібки, паралелізму. Серед таких тем він назвав «Теоретичні засади планування видавничої справи» (Гуменчук), «Історія української книги в буржуазно-націоналістичному трактуванні» (Козаченко, Харків), «Проблема оформлення радянської книги» (Вайсблат), «Проблема читача в літературознавчій науці» (Малюга). Під загрозою теми, підкреслював Завальний, де керівник Розанов; таких тем три: «Сучасний стан боротьби за побудування марксистської методології книгознавства» (на 1.10), «Погляди Маркса, Енгельса, Леніна на книгу» (на 15.06), «Ленін у боротьбі з буржуазним книгознавством» (на 1.03). Деяким темам давно минув термін виконання. «Безнадійною» він назвав тему Золотарьова («Буржуазна історіографія російської книги», на 1.03), він над нею не працював. Водночас серед готових Завальний назвав теми Біркіної «Проти еkleктицизму в питаннях читачівства» і «Питання читачів у працях буржуазних теоретиків»; Фольмана «Питання книгопоширення в працях з історії книги» і Городкова «Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару»; Керекеза «Шляхами формалізму та націоналізму (методологічні засади Ю. Меженка)». Разом, за твердженням Завального, опрацьовано вісім тем соціально-методологічної комісії (з 24, додамо від себе).

Щодо програмово-методичної комісії, проблема складніша, вважав Завальний: теми тут синтетичні, для їх опрацювання потрібні кваліфіковані кадри. Одразу зазначимо, що заплановано, на противагу попередній комісії, було лише п'ять тем, виконувати які мали бригади. Відзначено, що розпочато роботу над складанням підручної літератури (розпочато – це процес, отже, пункт плану не виконано – Г. К.). Опрацьовано план перепідготовки наукових робітників бібліотек (у плані було – система організації готування та перепідготування робітників книги: а) шкільно-курсорова система готування робітників книги; б) заочне готування та перепідготування книгарських кадрів; в) бібліографічна освіта в системі технікумів і вишів, керівник бригади Завальний). Отже, не виконано. Знов було заплановано стати до праці над підручною літературою з книгознавчих дисциплін (от що значить – перерваність у кадрах, адже УНІК до того мав чудо-

³⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 5.

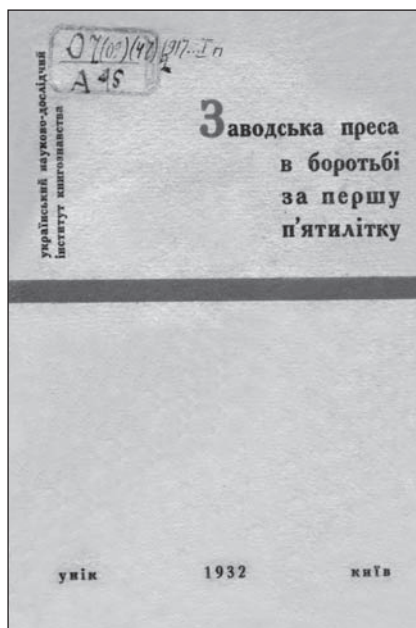
ву книгознавчу бібліотеку), до складання типізованих програм з книгознавчих дисциплін (зрозуміло – для укладання програм, та ще й з багатьох дисциплін, потрібно мати дійсно високу кваліфікацію, досвід роботи чи викладання), до праці над системою готування й передпідготування книгознавчих кадрів (та сама вимога). Єдине рішення, що було ухвалене – програмово-методичній комісії зв'язатись з Комітетом друку і зацікавленими організаціями і скласти договори (там само, арк. 5).

У редакційній комісії працювати почали лише наприкінці лютого, ще через місяць Малуґа і Максимова розпочали опрацювання теми «Ідеологічний брак у виготовленій до друку продукції ДВОУ за 1931 рік» (!), а мали вже закінчити на той момент. Над темою «Реконструкція редакційної роботи на основі постанови ЦК ВКП(б)» працював один Михайличенко, а мали ще Максимова й Козуб, термін виконання 15–25 квітня, але 28 квітня намітили тільки заслухати план-проспект теми. Завальний, як завжди, закликав до ударної праці і пропонував закріпити аспірантів до видавництва, щоб поєднували теорію з практикою. Ухвалили зосередитись на чотирьох темах, по темі «Критика й бібліографія у системі видавничо-редакційної роботи» виконавцями призначити Редька, Карету (Харків) і Керекеза.

Підкомісія робітничої автури (Лемар) видала брошуру «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятилітку». Заплановано було на перше півріччя 11 тем. Ухвалили впродовж травня опрацювати ще три теми.

По комісії історії книги Маслов доповідав, що готових планових тем нема (заплановано було на перше півріччя 13 тем). Готова брошура (непланова) в зв'язку з ювілеєм – «20-річчя «Правди». До 15 червня обіцяли підготувати брошуру «Історія преси заводу «Червонопрапорний», підшукати виконавця на тему «Буржуазна історіографія російської книги» (замість Золотарьова), визначити термін і виконавців (у плані не було зазначено) тем «Книга на Україні від Жовтня до початку НЕПу» і «Історія ДВОУ» (там само, арк. 6).

Найбільш вражаючий план мав сектор книгопоширення – 36 тем першої черги і ще 16 другої (керівник Баскін). З його слів, працювали над десятьма темами, склали п'ять договорів, реально проробляються три теми. Наприклад, Комський «Форми та методи пропаганди книги», 10

квітня мала бути завершеною, на 28 квітня виконана на половину. План на перше півріччя, відзначено, виконано не буде (хіба могло бути інакше за такої кількості тем?). Якубовський підтвердив – виконати 50 тем – таких можливостей сектор не має (там само, арк. 7).

Кабінет читачівства (читача чи вивчання читача й споживача книги та преси – назву Кабінету використовували в багатьох варіантах), керівник Біркіна: нема людей, керівник перевантажена громадською та профспілчанською роботою. 22 теми на рік – перебільшено.

По видавничій комісії 1932 р. було укладено договори на підготовку таких праць³¹: Авторська коректа (Вайсблат), сім договорів – у Харкові, серед них «Проблема розподілу паперу поміж типізованими видавництвами та планування його використання» (Попов, Македонський, Ланський); «Організація апарату типізованого видавництва на основі шести вказівок т. Сталіна і ухвали ЦК ВКП(б) про видавничу справу»; «Основні принципи госпрозрахунку в видавничому підприємстві та його філіях (за типами видавництв)»; «Питання про вимірники видавничої промисловості». У підкомісії оформлення книги для опрацювання тем «Питання оформлення ілюстрованої книги різних типів (художньої, технічної та підручної) та принципи ілюстрування», «Оформлення журналу» залучали харківського дослідника Каганова (в «Тематичних планах» його не було), розробляли також тему «Стандартизація форматів книжкової продукції залежно від призначення її та наявної поліграф. бази».

22 листопада 1932 р. на засіданні видавничої комісії Вайсблат констатував: у зв'язку з тим, що принцип обов'язкового бригадного виконання тем в 1932 р. себе не виправдав, треба відмовитись від обов'язкового складання бригад, застосовуючи як основний принцип індивідуальне виконання тем під керівництвом комісії. Цим збільшена буде індивідуальна відповідальність та знищена знеосібка у виконанні тематики. «Трійка» з видавничої комісії у складі Вайсבלата, Гуменчука і Гордєєва «переглянула» виконання темплану за 1932 р. і вирішила: 1. Засади складання другої п'ятирічки друку. Ця тема частково виконана доповіддю Довганя про тези другої п'ятирічки та обговоренням її на засіданні комісії. 2. Тему «Завдання типізованих видавництв» не виконано. Тема не конкретна, з темплану на 1933 р. зняти. Третю тему передати до Кабінету читача. Четверту тему зняти³² і т. д. Таким чином, було 29 тем, з них залишено 12, відкрите питання щодо трьох, знято 14 тем. Подібне було й у підкомісії робітничої автури: було 18 тем, залишено 12, знято шість (там само, арк. 2).

25 листопада 1932 р. видавнича комісія УНІК у складі Гуменчука, Вайсבלата, Клепка затвердила план роботи комісії на 1933 р.: 1) Методологія планування видавничої промисловості; 2) Основні принципи госпрозра-

³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 277, арк. 3.

³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 277, арк. 1.

хунку у видавничому підприємстві та його філіях; 3) Методи контролю технічної продукції; 4) Раціоналізація процесу здавання та проходження рукопису; 5) Сучасне оформлення книги в капіталістичних країнах та вияви некритичного засвоєння його елементів у практиці оформлення радянської книги; 6) Побудова книги залежно від типу літератури, призначення та обсягу (зважаючи на заощадження паперу); 7) Оформлення журналу; 8) Профілі видавничо-редакційних робітників; 9) Система організації готування та перепідготування видавничо-редакційних робітників; 10) Норми виробу видавничо-редакційних робітників; 11) Вимірники видавничої промисловості; 12) Форми і методи зв'язку (співпраці) типізованих видавництв з виробництвом; 13) Територіальне розміщення української видавничої промисловості³³, тобто фактично повторено (але скорочено) план комісії на 1932 р. Крім цього, було ще складено план науково-практичної роботи, в якому передбачено: 1) Виготовити підручник поліграфічного виробництва; 2) Вести бібліографію літератури з питань видавничої та поліграфічної промисловості та розсилати бібліографічні списки по всіх підприємствах поліграфії та видавництвах Києва; 3) Збирати статистичні та директивні матеріали про видавничу промисловість; 4) Читати доповіді та лекції наукових співробітників комісії на виробництві; 5) Утворити бюро сприяння раціоналізації та винахідництву, яке має допомагати поширювати досвід кращих підприємств; 6) Висвітлювати роботу комісії в поточній пресі, зокрема в «Радянському книгарі» (там само, арк. 5). При тому, що документів у архіві за цей період обмаль, деякі з них дозволяють зробити висновок, що будь-який «чих» протоколювали, наявністю паперів імітували бурхливу діяльність. Наприклад, протокол № 3 від 5 грудня 1932 р. засідання видавничої комісії, присутні Вайсблат і Гуменчук. Слухали: Календар роботи видавничої комісії на грудень 1932 р. Ухвалили: Вузькі засідання видавничої комісії робити щотижня – 5, 11, 17, 23, 29 об 11 год. дня. Вузькі засідання – це коли вони вдвох зустрілися, поспілкувалися і склали протокол.

11 грудня 1932 р., протокол № 4 (арк. 11): засідання не відбулося, не прийшли учасники (але протокол в одне речення є). Зате на звороті цього аркуша є така інформація (чернетка?): *«Методи контролю технічної якості» зняти, а натомість внести до плану довідник для бракера в видавничій та поліграфічній промисловості. В зв'язку з тим, що на сьогодні є ціла низка директивних інструкцій щодо побудови книжки в зв'язку з завданнями заощаджувати папір – тему «Побудова книги» зняти».*

Серед пропозицій до плану роботи були й такі (Гуменчук подав до стінгазети): їздити по великих містах і розповідати про УНІК; систематично один раз на місяць проводити засідання (з обов'язковою присутністю всіх), на яких рецензувати книгознавчі видання (арк. 12–14).

³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 277, арк. 4.

26 травня 1932 р. слухали про виконання тематичних планів керівника Харківської філії, заступника керівника бібліографічної комісії, керівника комісії оформлення книги³⁴. Прозвучало, що за планом УНІК прийнято понад 170 тем, з них понад 70 – на Харківську філію, тобто 41 %. Укладено 15 договорів з авторами на виконання 10 тем. Опрацювали в Харкові дві теми: «Історія української книги в буржуазно-націоналістичному трактуванні» (Козаченко) і «За ленінське книгознавство» (Довгань). Було відмічено в протоколі, що видавнича комісія не може виконати план, бібліографічна також не виконала. Наголошено на низький платні і запропоновано звітуватись, скільки було проведено громадських зборів (там само, арк 9).

Таким чином, виконання плану було зірвано, відчувалася відсутність кваліфікованих кадрів.

На тих же зборах відбулась *«самокритична доповідь Довганя»*. Серед іншого, він підкреслив недостатнє висвітлення окремих питань досвіду УНІК на сторінках «Радянського книгаря» у відділі «Хроніка». Як позитивне відзначив роботу співробітників Інституту *«по лінії викладання»* і на заводах, зокрема співробітники філії працювали на заводах «Серп і молот» і «ХПЗ». Нарада ухвалила: роботу вважати задовільною, як досягнення відмітити збори щодо планування другої п'ятирічки, проведення посівної кампанії, також наголосили на забезпеченні партійного *«проводу»* (арк. 10).

Чергове засідання, на якому розглядали стан виконання тематичних планів – нарада авторів – відбулося 6 червня 1932 р.³⁵ Присутні: Завальний, Маслов, Коляда, Гуменчук, Клепко, Крупська, Зоренко, Максимова, Тарнавський, Виноградська, Старинкевич, Лемар, Вайсблат, Гордєєв, Городков, Алексєєв, Біркіна, Михайличенко та ін. Розглядали питання про стан опрацювання тем, про виготовлення рукописів за тими зобов'язаннями, що взяли аспіранти та наукові робітники Інституту, а також інші автори за договорами. Виступили: 1) Хананов – керівник бригади, що проробляє тему *«Госпрозрахунок в книготоргівлі»*. *Труднощі*, – казав він, – *полягають у відсутності матеріалу та в великій перевантаженості членів бригади... Бригада оголошує себе за ударну та вживе всіх заходів, щоб форсувати роботу.* 2) Городков – керівник бригади, що проробляє тему *«Історія преси Червонопрапорного заводу»*. *Труднощі* (порівняйте з попереднім доповідачем) *полягають в відсутності достатнього матеріалу. Бригада оголошує себе за ударну та обіцяє прискорити здачу роботи. Викликає на соцзмагання бригаду Хананова.*

Старинкевич займалась укладанням бібліографії Арсеналу. Маслов звітувався про три теми комісії: вже названу Городкова, Залевського *«Про польську книгу в Радянському Союзі»*, Маслова *«Матеріали до історії книги XVII ст.»*. Інші успіхи: Клепко – *«Організація масової роботи*

³⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 9.

³⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 277, арк. 15.

з робітничою автурою в колгоспі»; Михайличенко – «Реконструкція редакційної роботи в світлі ухвали ЦК про реорганізацію видавничої роботи»; Максимова, Малюга – «Ідеологічний брак у виготовленні до друку продукції ДВОУ за 1931 р.»; Вайсблат – «Сучасне оформлення книги в капіталістичних країнах та хиби некритичного їх засвоєння у нас» – затримку пояснив відсутністю літератури. Ще працював над темою «Проблема оформлення української книги», обіцяв завершити на вересень. Гуменчук працював над темою «Ревізіоністичні вияви в книгознавчій справі». Старинкевич опрацьовувала ще три теми: «Бібліографічна освіта в спеціальних ВИШах», «Методологічні засади критичної бібліографії», «Економічна криза книжкової справи за кордоном». Біркіна також працювала одночасно над трьома темами: «Проти еклектики в питаннях читачівства», «Вивчення того, як робітник читає військову книгу», «Вивчення початківських читачівських груп». Крупська досліджувала «Історію більшовицької преси 1905 р.». Лемар спробував запропонувати «*послабити темпи здачі рукописів*», виступав за якість, але Завальний його різко розкритикував: «з політичного боку» – шкідлива позиція, не можна знижувати темпи. Всього виступили 21 доповідач. Підсумки підбив, звичайно, Завальний – «*енергійно попрацювати, щоб ліквідувати прорив, що утворився*» (там само, арк. 16).

4 липня 1932 р. М. Завальний доповідав на дирекції про стан Інституту: фінансування частково здійснювалось на кошти НКО, частково на кошти господарських органів (видавництва та інші установи, для яких розробляли певні теми). Наприклад, на засіданнях в УНІК розглядали і затверджували навчальні плани технікумів³⁶. За перше півріччя «мусили» отримати 80 тисяч від Комітету в справах друку, одержали 30 тисяч. Завдання – скласти угоду на фінансування тем від ДВОУ та інших господарських органів, на друге півріччя – на 65 тем. На 1.07 у процесі опрацювання 68 тем. Фольман зауважив, що тільки 25 % із загальної кількості тем є реальні, решта не мають «*літературних кадрів для їх опрацювання. Більшість тем пов'язана з Харковом, бо там виробнича база. З цього погляду ці теми не реальні*»³⁷.

Так у безкінечних планах та звітах, зборах і нарадах, критиці й самокритиці промайнув рік нового УНІК. Результативність – п'ять видань, переважно брошур маленького формату дуже своєрідної тематики, проте тиражі, в порівнянні з попередніми виданнями Інституту, значно зросли: «Класова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків 29 травня – 1 червня 1931 року» – тираж 1000; «Тематичні плани Українського науково-дослідного інституту книгознавства на 1932 рік» – тираж 500; Довгань К.А. «Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозбро-

³⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 20–22.

³⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 13.

ення: Самокритична доповідь, виголошена на прилюдних зборах УНІКу 17.III.1932 р.» – тираж 1700; «Книгу на боротьбу за третю більшовицьку» / Алгасов, Біркіна, Завальний, Клепко, Комський; ред. М.К. Завального – тираж 4000; «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятилітку» / Алгасов, Гордєєв, Лемар; ред. Л.А. Лемара – тираж 3500.

20 квітня 1933 р. Обласним відділом праці було затверджено такі штати Інституту на поточний рік: науковий персонал – помічник директора, учений секретар; у синтетичному секторі – керівник сектора, керівник кабінету читача, керівник комісії історії книги, керівник бібліографічної секції, п'ять наукових працівників, керівник бібліотеки; у секторі книгопоширення – керівник, сім наукових працівників, бібліотекар-бібліограф. Адміністративно-обслуговуючий персонал: директор, старший бухгалтер, бухгалтер, секретар-скарбник, інкасатор, опалювач приміщення, кур'єр-прибиральник³⁸.

17 квітня 1933 р. на засіданні Вченої ради обговорювали виконання тем за перший квартал і плану на другий квартал. Вчений секретар Керекез звітувався по Синтетичному – головному сектору. Він визнав, під загрозою невиконання перша тема – «Проробка Ленінової спадщини в питаннях книги» (по соціально-методологічній комісії). По комісії програмово-методичній – гостро стоїть питання опрацювання старих програм і складання шести нових. Щодо видання підручної літератури, було намічено видати гектографовані записки, і лише за рік перевірки їх на практиці – приступити до видання. Редакційно-видавничий сектор згорнув свою роботу на 1933 рік, але силами аспірантури з дисертаційних праць збиралися видати збірник з питань редактури. Крім того, намічено «*вігдукуватись*» рецензіями на всю поточну літературу, щомісяця улаштовувати вечори рецензій. Завальний доповів про виконання плану сектору книгопоширення: завдання було проробити 10 тем, п'ять – співробітників УНІК, а решта – сторонніх авторів. Виконуються теми з питань «*нацменкниги*» та ін. Виконано дві теми, і при цьому він запевнив: є запоручка, що теми буде виконано вчасно і можна буде видати збірник, який є дуже актуальним. За замовленням Укркнигоцентру (матеріальна база в 25 тисяч карб.) співробітники і аспіранти УНІК проводили обстеження книготоргової мережі, очікуваний наслідок – відомості щодо раціоналізації цієї мережі. Городков обіцяв до 1 липня подати два випуски з чотирьох на теми бібліографії та про видавничу діяльність соціалістично-демократичних організацій України до 1917 р. Фольман підкреслив, що у зв'язку з припиненням виходу «Радянського книгаря» треба подумати про видання якогось збірника чи краще бюлетеня, хоча б чотири рази на рік. Труднощі будуть не в матеріалі, запевняв він, а в папері³⁹.

³⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 286, арк. 10.

³⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 13.

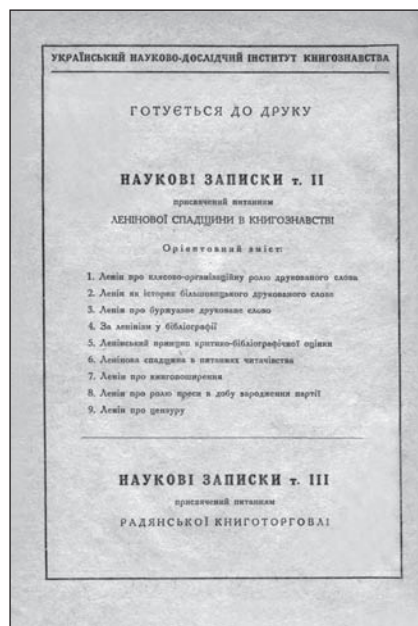

У 1933 р. Завальний їздив у відрядження з метою підготовки тому «Наукових записок», присвячених книгознавчій роботі у братніх національних республіках, проте того ж року видавничо-редакційний сектор, як вже зазначено вище, «згорнув свою роботу» (там само). Увага соцпобутового сектору була зосереджена на видачі зарплатні «до Жовтня», «щоб виробничий сектор висунув ударників, забезпечити інтереси наукового інституту щодо ударних пайків»⁴⁰. У плані підготовки до Жовтневих свят (знов виступав Завальний!) — святкування провести під гаслом закріплення наслідків чистки парторганізацій, збирання соцзобов'язань. Говорив він і про дальше посилення боротьби з різними класово-ворожими виявами у науковій роботі, посилення інтернаціонального виховання.

Упродовж 1933 р. УНІК було видано друком два видання: перший том «Наукових записок» під назвою «Проти буржуазних теорій у книгознавстві», редактор С. Якубовський, оформлення Ол. Гера (В.Н. Вайсблата) і книжку Н.М. Біркіної «Проти еkleктизму в питаннях читачівства» за редакцією М. Завального. Отже бачимо, тенденція «проти» залишається, обидва видання переповнені проблемами (цитуємо з передмови до «Наукових записок») «рішучого і остаточного розгрому буржуазної теорії книги» (С. III), аналізом «маневрів класового ворога» (С. IV, VI), «вкриттям буржуазної суті наукової продукції минулого періоду» (С. VIII)».

Зміст тому «Наукових записок» такий: К. Довгань. На височинь завдань другої п'ятирічки (С. 1–22); Я. Керекез. Шляхами націоналізму та формалізму (Методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві) (С. 23–78); І. Фольман. На фронті теорії радянської книготоргівлі (С. 79–105); І. Мітельман. В боротьбі за марксо-ленінську теорію єврейської книги (С. 106–135); В. Тарнавський. Буржуазна концепція історії та бібліографії преси на Україні (С. 136–183); М. Городков. Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару (С. 184–198). Аналізувати статті не хочеться, бо їхня тенденційна спрямованість зрозуміла й без цього.

На останній сторінці цього тому проанонсовано наступні томи «Наукових записок»: Т. II «присвячений питанням Ленінової спадщини в книгознавстві» (?), і Т. III «присвячений питанням радянської книготоргівлі». Дру-

⁴⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 6.

гий том мав складатися з таких статей: 1. Ленін про класово-організаційну роль друкованого слова. 2. Ленін як історик більшовицького друкованого слова. 3. Ленін про буржуазне друковане слово. 4. За ленінізм у бібліографії. 5. Ленінський принцип критико-бібліографічної оцінки. 6. Ленінова спадщина в питаннях читачівства. 7. Ленін про книгопоширення. 8. Ленін про роль преси в добу зародження партії. 9. Ленін про цензуру. Зрозуміло, такий том не вийшов, укладачі цього плану явно не знали спадщини В.І. Леніна, явно не читали більшості його праць і сподівалися, що у Леніна є все, проте набрати матеріалу на дев'ять таких статей не змогли.

8 грудня 1933 р. з 6 до 10 год. вечора обговорювали тематичний план на 1934 рік. План було затверджено, але визнано, що деякі теми треба скоротити, об'єднати або зовсім зняти. В основу плану покладено вивчення марксо-ленінської спадщини в книгознавстві та вимоги практики соц. будівництва. Найбільше уваги при обговоренні приділено соціально-методологічній комісії, в основу роботи якої передбачали покласти складання картотек – Ленін про книгу й пресу, Сталін про книгу й пресу, та написання кількох методологічних статей (там само, арк.15).

Комісія історії книги

Більшість документів з історії УНІК за цей період дбайливо залишені С.І. Масловим у його власному архіві (повторимо: особовий фонд С.І. Маслова зберігається в Інституті рукопису НБУВ, фонд 33). Зрозуміло, найбільше документів там відклалося саме з історії комісії, якою керував Сергій Іванович, – комісії історії книги, та відповідного семінару з аспірантами. Він дбайливо збирав архів, дублюючи оголошення, протоколи засідань, листи, чернетки власних заяв і виступів. Саме з таких матеріалів ми можемо не тільки одержати інформацію про тогочасні події, відсутню в інших джерелах, але й судити хоча б якоюсь мірою про те, як сприймали ті події сучасники. Зокрема, як ставився С.І. Маслов до так званих дискусій, де просто знищували інакодумців? Так, він «каявся», причому завчасно написані покайні промови, як ми показали вище, ретельно редагували його знайомі, яким він довіряв. Але ось характерна цитата з його листа до Ю.О. Меженка від 27.11.1932 р. щодо спільного видавничого проекту з історії української книги: «Кажучи між нами, я не певний, що погодиться П.М. Попов: це дуже перелякана людина, і дискусії 1931–1932 рр. зробили на нього занадто велике враження»⁴¹. І наприкінці листа – «Дуже вдячний за довіру до мене. З глибокою пошаною С. Маслов» (щоправда, в чернетці це закреслено). Ні в його щоденникових записах, ні в інших приватних документах нема ні слова про його реальне ставлення до тих подій, тільки сухі фрази типу «Ок. X.23 /XI.5 арестован со-

⁴¹ ІР НБУВ, ф. 33, № 4893.

трудник бібліотеки К.А. Довгань»⁴², і все, ніяких коментарів! І лише по отих поодиноких фразах з його листів можна здогадуватись, як він дійсно ставився до тогочасних подій. Він був дуже обережний, усвідомлював небезпеку, та й згодом (у середині 1930-х) міг «почистити» власний архів. Серед віднайдених нами тут висловлювань, які опосередковано свідчать про його ставлення, можемо навести й такі: «Приобрести работу А. Крымского «Звенигородщина» (буде знищено)»⁴³. Інколи, слід зазначити, він все-таки не витримував і щось нотував у своїх чернетках, наприклад з виступів аспірантів⁴⁴: «Порох є, але він не по тій птиці стрілець», «Володію дуже приблизно німецькою» (Гейдельберг); «Думка є наслідок психологічних мислей», «Джерело слов'янської азбуки – арабські, іранські букви. Кирило і Мефодій привезли в Росію в 15–16 ст.» (Факторович).

Цькування, навішування політичних ярликів не могло не відбитися на науковій діяльності. Тактика, яку обрав Сергій Іванович – тактика самовикриття, самокритики, хоча сьогодні не дуже віриться, що розумна людина, вчений, могла серйозно й щиро твердити: «Історичний лист т. Сталіна до редакції журналу «Пролетарська революція» радянська громадськість зрозуміла як сигнал до посилення боротьби на ідеологічному фронті. Це посилення зобов'язує кожного робітника цього фронту переглянути свої попередні позиції з метою вилучити все хибне і шкідливе, з метою – шляхом самокритики – піднятися на вищий теоретичний рівень»⁴⁵. Проте ця тактика об'єктивно зберегла йому життя. У передмові до першого тому «Наукових записок» УНІК констатовано: «Частина книгознавців, що до недавнього стояла на буржуазних, еkleктичних позиціях, по-справжньому почала перебудовуватись (Нечаєв, Маслов, Фрігієва)» (С. VIII).

Секретарем комісії історії книги на засіданні 17.11.1932 було обрано Людмилу Іванівну Крупську. Склад комісії: С.І. Маслов – керівник, Г.І. Коляда, Л.І. Крупська, М.М. Городков і П.М. Фельдман – аспіранти, В.П. Тарнавський, Залевський⁴⁶.

Головною скрипкою у визначенні тем досліджень у цей період був не керівник комісії, не професіонали – історики книги, а аспіранти. Так, при обговоренні планів комісії на 1931/1932 рік Сергій Іванович Маслов занотував характерні тези з виступу І. Гуменчука: нема тенденції допомогти соцбудівництву; для широкої аудиторії цікавою була б тема «Масовка (книга для народу) раніш і тепер»⁴⁷. Аспірантка Л.І. Крупська тоді ж повідомила, що була в «Арсеналі», на заводі «Більшовик», в «Ленкузні», на

⁴² ІР НБУВ, ф. 33, № 3693, арк. 10.

⁴³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3687.

⁴⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2294, арк. 9.

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251, арк. 1.

⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2293, арк. 10.

⁴⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251, арк. 15.

Кабельному заводі, на заводі «Артема», і на всіх цих заводах дуже зацікавилися вставленим у програму Комісії історії книги питанням вивчення низової преси (там само). Про це ж писала тогочасна багатотиражка Червонопрапорного заводу: *«Останніми днями до редакції історії заводу звернувся Український інститут книгознавства з пропозицією розпочати складання історії преси нашого заводу... Редакція історії заводу та УНІК вважають цінними спогади старих робітників заводу та робкорів про перший період появи низової преси на заводі (організація перших стінних газет тощо)»*⁴⁸. До речі, над назвою цього випуску газети величезне гасло: *«Всесоюзний конкурс здійснення шести настанов т. Сталіна триває»*.

На примірнику планів Комісії історії книги на 1932 з архіву С.І. Маслова збоку червоними чорнилами ним зазначено: *«Намечено начальством УНІКа (Довганем и пр.) около 5/18 декабря 1931»*. Серед робіт першої черги тут передбачено: 1) Марксистська схема історії книги на Україні; 2) Методологічні основи марксистсько-ленінської історії книги; 3) Історія української книги в буржуазно-націоналістичній інтерпретації (Козаченко); 4) Буржуазна історіографія руської книги (Золотарьов); 5) Підпільна книга на Україні 1905–1917 рр. (Крупська); 6) Книга на Україні від Жовтня до початку НЕПу; 7) Історія ДВУ (Алексєєв); 8) Приватні видавництва на Радянській Україні (Якубовський); 9) Історія видань Маркса, Енгельса, Леніна на Україні (Маслов); 10) Історія марксистської книги на Україні (Городков); 11) Історія преси Арсеналу (бригада з чотирьох чол.). Планувала комісія *«прилюдні»* засідання, 12 засідань семінару з аспірантами першого року навчання протягом півріччя, організацію популярних лекцій на підприємствах: 1) Розвиток національної книги в СРСР; 2) Масова книжка буржуазна та пролетарська; 3) Преса братніх компартій; 4) Твори Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна в маси! 5) Друга п'ятирічка друку; 6) Книжкове і національно-культурне будівництво на Україні; 7) Історія преси Арсеналу і подібне (так зазначено в рукопису С.І. Маслова)⁴⁹. Планувалось поповнити склад Комісії представниками від Арсеналу, ДВОУ, Істпарта, Музею революції. Передбачалось дослідження історії преси Червонопрапорного заводу, укладання бібліографії історії книги за *«15 років пролетарської революції»*⁵⁰.

Серед тем, які планували розробити у 1933 р., – *«Історія української книги в буржуазному трактуванні»* (Козаченко); *«До історії київських бібліотек ХІХ ст. (бібліотека П.П. Должикова «Аптека для душі», С.І. Маслов); «Більшовицька книга та преса на Україні за часів імперіалістичної війни»;*

⁴⁸ До всіх старих кадрових робітників заводу, до всіх старих робкорів // Червонопрапорник (щоденна ударна газета. Орган ЗПК та ЗК Київ. Червонопрапорного заводу). – 1932. – 25 травня. – № 115.

⁴⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2286.

⁵⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2286, арк. 31.

«Діяльність Укрцентрагу»; «Історія видань Маркса, Енгельса на Україні до 1933 р.» (Городков); «Книга та преса нацменшостей на Україні» (Мітельман); «Книга та преса на Західній Україні 1917–1932 рр.» (Козоріс); «Початок друкарства в освітленні класиків марксизму» (Попов); «До історії книжкової торгівлі на Україні та в Росії у 18 ст.» (Маслов). З аспірантами з листопада 1932 по червень 1933 планувалось провести 16 засідань⁵¹.

Знов-таки, такий ухил у тематиці наукової роботи був характерним не лише для УНІК, але й для інших наукових установ. Так, Археографічна комісія ВУАН на перше півріччя 1933 р. планувала такі теми: *Матеріали до історії заводу «Більшовик»*; *Матеріали до історії Сталінщини*; *Матеріали до історії Бахмутських і Торських заводів*; *Матеріали до історії фабзавкомів м. Києва*⁵². А Комісія Близького сходу ВУАН включила (змушена була включити) такі теми: *З історії соцбудівництва – Сталінщина в аспекті II п'ятирічки*; *З історії пролетарської революції – боротьба за Радянську Україну*; *Історія промислового і робітничого класу – металургія на Правобережжі*; *Сталінський металургійний завод, завод «Більшовик», Кієво-Межигірська фаянсова фабрика і т. п.* (там само, С. 317). От такий Близький Схід!

З приводу деяких тем С.І. Маслов писав К. Довганю до Харкова 19.05.1932 р.: «Високоповажний Кость Андрійович, в тем. плані Комісії історії книги УНІК уміщено 2 теми, місцем виконання яких показано Харків. Теми ці: *Марксистська схема історії книги на Україні*; 2) *Методологічні основи марксо-ленінської історії книги. Хто буде виконувати?*»⁵³.

Були все-таки в плані і інші теми, наприклад: «Найновіші теорії походження євроабетки» (М.В. Геппенер); «Історія титульної сторінки» (В.Н. Вайсблат), «До історії книжкової торгівлі в Росії за часів пізнього феодалізму» та «Бібліотечне життя в Києві в першій половині XIX ст.» (С.І. Маслов), але це виключення. В індивідуальному плані Маслова було передбачено багато науково-педагогічної та організаційно-адміністративної роботи, а в галузі підвищення «марксо-ленінського рівня» – брати участь у відповідному семінарі ВУАН; оволодіти головними працями класиків марксизму «*шляхом самостійного читання вдома*», а щодо громадсько-політичної роботи, то він хитро зазначив, що веде її у ВБУ, де з 23 квітня 1930 р. «оголосив себе ударником»⁵⁴.

Значну частину все-таки складали ідеологічні за змістом праці. Красномовний архівний документ: лекція М. Городкова 1932–1933 рр. «Ідеологічна боротьба на фронті історії книги. Вступ до курсу історії книги»,

⁵¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2286, арк. 32; од. зб. 2287.

⁵² Історія Національної академії наук України 1929–1933: документи і матеріали. – К., 1998. – С. 315.

⁵³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 4757.

⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2299.

копія рукою С.І. Маслова⁵⁵. Для ілюстрації наводимо фрагменти цієї лекції, для чогось же Сергій Іванович це скопіював: «Маркс, Ленін, Сталін дали розгорнуте вчення про книгу та пресу. Книга є зняряддя класової боротьби. Книга є зняряддя побудування соціалізму. Ленін чітко накреслив принципову різницю між пролетарською та буржуазною книгою й пресою. 4 головних положення, проголошених Ленінім...»; «Галузь історії книги дуже мало розроблена з погляду марксизму-ленінізму. Проте є роботи Маркса, Енгельса, Леніна». Оскільки всі постулати лекції навести неможливо та й непотрібно, спробуємо телеграфним стилем показати найхарактерніше. С. 3: «На Україні класова боротьба ускладнювалась національним моментом. В галузі історії книги на Україні панує нацдемівщина, побудована на засадах Грушевського та Єфремова. Єфремов – воєвничий представник націонал-фашизму... Меженко писав, що лютий приніс визволення Україні. Найбільш важливим вважає петлюрівське видавництво «Дніпросоюз»... Ігнатієнко писав, що комуністична преса – чужа преса Україні, це вияв російських більшовиків. В покажчику української преси не згадує видатних соціал-демократичних та більшовицьких органів». С. 4: «У Огієнко – зоологічний шовінізм... У Свенціцького – клерикальна історія книги, пише, що книга весь час служила боротьбі за віру українського народу... У Маслова – формалістичні моменти, впливи націоналістичних поглядів... Роботи, що намагаються стояти на марксистському ґрунті, але нарobili ухилив: ст. Козаченка та Вольфсона. Ухили в бік троцькізму. Троцькістська контрабанда та правоопортуністичні ухили».

Аналогічна «тріскотня» і в лекції Городкова наприкінці 1933 р. «Основні засади марксо-ленінської історії книги й класова боротьба на фронті історії книги» (там само, арк. 12–19). Тут превалюють такі тези: С. 14 – «До жовтневої революції історія книги була в руках найреакційнішої частини тодішніх вчених. Неспроможність впоратися з тим матеріалом. Матеріал використовується для закріплення позицій царату та церкви. Дожовтнева книга просякнута великодержавництвом». С. 16: «за реконструктивного періоду загострення класової боротьби на фронті історії книги; з'являються нові форми діяльності класового ворога, прикриті форми: ворог починає діяти тихою сапою. Репресії проти української книги продовжуються, за Єфремовим, й до 1926 р (див. останні рядки статті «В тісних рямцях»). Буржуазія вивчає історію української книги, ми – історію книги на Україні». С. 17: «Меженко виразник української інтелігенції. Лютнева революція національна, соціальна революція не з 1917, а з 1919. Книжка Меженка намагається активізувати буржуазні сили. Меженко намагається припинити радянські видавництва: продукція їх не потрібна. Меженко виступає проти нового читача. Період громадянської війни для Меженка є період руйнації всіх культурних ціннос-

⁵⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2322.

тей. Гермайзе називав себе марксистом, був по суті фашистом». С. 18: «УНІК до реорганізації в 1931 р. був осередком класово-ворожих сил, зв'язок з емігрантщиною. За цей час УНІК видав 2 великих збірника: «Українська книга» і «Бібліологічні вісті» 1924 р., декілька випусків Науково-популярної бібліотеки книгознавства (Попов, Маслова, Маслов). Праці ці просякнуті буржуазним націоналізмом, формалізмом (див., наприклад, на 1-й сторінці роботи Клименка про шрифт), відгуками теорії безперервності історичного процесу (не підкреслена роль Жовтня)». С. 19: «праця Огієнка (нагадує вислови Гітлера: «Ми були дуже культурні в старовину і дорівнювали культурним народам Європи» (показати це – завдання книги Огієнка). Свенціцький – намагання показати провідну роль української нації. Все в релігійному одязі».

Були ще теми, так би мовити, обов'язково радянські, наприклад, 21 вересня 1932 р. відбулося спеціальне засідання, де розглянуто завдання в справі відзначення 40-річного ювілею літературної діяльності М. Горького. Було затверджено з десяток пунктів, серед яких і такий: поставити питання перед об'єднаною комісією про стипендію і премію імені Горького в УНІК⁵⁶. Який зв'язок?

Окрім ідеологічного тиску були й інші проблеми. С.І. Маслов восени 1932 року писав Ю. Меженкові до Харкова: «Не знаю, як у вас у Харкові, але тут обставини роботи такі, що важко казати про будь-яке акуратне виконання зобов'язань: тижнями не буває електрики, що в кінець псує домашню роботу; з паливом не все гаразд»⁵⁷. У цьому листі С.І. Маслов погоджувався на пропозицію Ю.О. Меженка взяти участь у колективній монографії з історії української книги. На другому аркуші він переповідає історію переговорів з Меженком і план видання. Термін подання статей був на 1 травня 1933 року. «В связи с причинами политического характера издание, однако, не состоялось», відмітив Сергій Іванович (там само).

Зі звіту комісії історії книги за 1932 р.: 1) Крупська: Історія більшовицької преси на Україні 1905 р.; Підпільні видання на Україні 1905 і 1917 рр. 2) Городков збирав матеріал для дослідження «Історія марксистської книги на Україні». 3) Тарнавський В.П. Історія марксистської преси. 4) Маслов розробив тему «Матеріали до історії книготоргівлі на Україні та в Росії в 18 ст.». 5) Й. Залевський написав дослідження «Польська книга в СРСР». 6) Бригада – Алексєєв, Гордєєв, Городков, Крупська і Кутман збирали матеріал до вивчення преси Київського Арсеналу. Провела вечір спогадів робітників Арсеналу. Комісія провела 4 травня засідання до 20-річчя «Правди», 3 липня відбулось засідання з доповіддю В. Тарнавського «Проти буржуазних трактувань бібліографії української преси». Поза планом члени

⁵⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 14.

⁵⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 4893. Лист С. Маслова Ю. Меженку 16/29 листопада 1932 р.

комісії брали участь у складанні «словниці» з історії книги для УРЕ, склали програму з історії книги для книгознавчих технікумів⁵⁸. Про участь УНІК у складанні словника для УРЕ свідчать і інші документи⁵⁹.

План на 1933 р. комісії історії книги виглядав так⁶⁰: Більшовицька книга та преса на Україні за часів Імперіалістичної війни; Більшовицька книга та преса на Україні напередодні Жовтня; Більшовицька книга та преса на Україні за часів Військового комунізму; Більшовицька книга та преса на Україні відбудовного періоду. Виконання першої п'ятирічки друку. Головні декрети Радянської влади в книжковій справі. Національна політика партії та видавнича справа.

На примірнику цього плану з архіву С.І. Маслова⁶¹ зроблена приписка його почерком: «*Норми наукової роботи в УНІК на 1933 р. для співробітників з повним навантаженням: 2–4 роботи загальним обсягом 5–8 др. арк. (зі слів Керекеза)*». Персональний склад семінару з історії книги (бо фактично комісії вже не було, більшість склали аспіранти) у 1932–1933 н. р. був такий: керівник С.І. Маслов, асистент М.М. Городков, аспіранти А.М. Дубова, Є.П. Марьямчик, К.Р. Обловатний, Ф.Ю. Пестушко, П.М. Фельдман⁶². Робота семінару почалась 23 жовтня 1932, закінчилась 11 червня 1933, відбулось 21 засідання. Серед найбільш резонансних була доповідь М. Городкова «Ідеологічна боротьба на фронті історії книги» (її тези фрагментарно процитовані вище). Інші аспіранти теж готували і зачитували доповіді, наприкінці року їх успішність була оцінена таким чином: Дубова, Марьямчик, Пестушко – добре, Фельдман – задовільно, а щодо Обловатного, який «не встиг себе виявити», як м'яко це визначив С.І. Маслов, то йому було запропоновано виготовити на вересень додаткову роботу. Ну не відраховувати ж дурня та ледаща з аспірантури, раз йому платять стипендію!

Плани роботи комісії повністю ніколи не виконувались, з часом вони змінювались, проте тематика концептуально лишалася тією ж. От, наприклад, яким був план роботи комісії на термін з 15.09 – 31.12.1933 р.⁶³:

1. Методологічні основи марксо-ленінської історії книги (А. Козаченко);
2. До історії бібліотек ХІХ ст. – «Аптека для душі» П. Должикова (С. Маслов);
3. Ленін про цензуру (Л. Крупська);
4. З історії видань Маркса та Енгельса на Україні (6 др. арк., М. Городков);
5. Ленін як історик друкованого слова (М. Городков);

⁵⁸ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2292, арк. 1–2.

⁵⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 4757. Лист С. Маслова К. Довганю в Харків. 1932 р.

⁶⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2292, арк. 9.

⁶¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2292, арк. 10.

⁶² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2298

⁶³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2301.

6. Ленін про зародження робітничої преси в Росії та на Україні (В. Тарнавський);

7. Нариси з історії більшовицької преси на Україні 1905 р. (Л. Крупська);

8. Єврейська книга в УСРР (Мітельман).

Деякі теми, що планувалися до виконання в 1933 р., було вирішено перенести на 1934 р.: Крупська Л.І. «Підпільні друкарні в Києві»; Якубовської С. «Приватні видавництва на Радянській Україні»; Тарнавський В. «Історія марксистської преси на Україні».

Підготовлені праці зачитували на публічних засіданнях, зокрема, 14.01.1933 Л. Крупська прочитала доповідь «З історії більшовицької преси 1905 р. на Україні», а М. Городков до 50-річчя дня смерті К. Маркса мав виступити з доповіддю «Історія видань Маркса і Енгельса на Україні до 1933 р.» не лише на звичайному засіданні комісії, але й на урочистому засіданні УНІК, на виробництві і в будинку вчених⁶⁴. З документів архіву дізнаємося також, що Городков активно готував рецензії, з якими виступав на засіданнях комісії: 11.04.1932 – з рецензією на працю М. Агуфа «Преса УСРР до 15 роковин Жовтня»; пізніше – на працю В. Бонч-Бруєвича 1933 р. «Большевицкие издательские дела 1905–1907 гг.».

Склад комісії наприкінці жовтня 1933 р. був такий⁶⁵: а) штатні співробітники В.Н. Вайсблат, М.М. Городков, Л.І. Крупська, С.І. Маслов, асп. Фельдман; б) нештатні (яких запрошували на засідання): Тарнавський, Мітельман, Зданевич, Попов, Геппенер, співробітник Музею революції, співробітник Центрального історичного архіву Марківський.

За пропозицією Городкова було прийнято «настановлення до складання плану: 1) встановити більш чіткий профіль окремих робітників; 2) забезпечити більш широкий діапазон тем (методологічні питання, книга різних епох); 3) монографічні дослідження окремих вузьких питань» (там само). Побажання Керекеза: «1) підсилити методологічні моменти в темах; 2) дати популярні видання, наприклад, «Історія радянської книжки» на 32 стор.; 3) в методологічних роботах два шляхи – критичний і конструктивний»⁶⁶. Сформульовано дев'ять наукових тем на новий 1934 рік, серед них: Крупська Л. «Цензурний терор на Україні 1863–1876 рр.». чотири арк., другий квартал; «Видавнича справа на Україні доби промислового капіталізму» – 20 арк., на четвертий квартал 1934 р. виготовити вісім арк. На засідання Вченої ради УНІК 08.12.1933 було подано такий перелік тем: 1. Буржуазна історіографія російської книги; 2) Видавнича діяльність Червоної армії на Україні за громадянської війни; 3) Початок друкарства в освітленні класиків марксизму-ленінізму; 4) Книга на Україні за доби промислового капіталізму; 5) Пи-

⁶⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2294, арк. 11.

⁶⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2293, арк. 11.

⁶⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2293, арк. 12.

тання цензури в Росії та на Україні 16–18 ст; 6) Будова стародрукованої книги; 7) Історія радянської книги (до 15-річчя). ОГІЗ і ДВОУ.

Жодна з цих тем не увінчалася публікацією. Наша гіпотеза, чому так сталося – у аспірантів не вистачало знань, навичок, уміння писати, а поодинокі досвідчені грамотні спеціалісти старої школи боялися критики, засудження за відсутність політичних гасел, а брехати, писати в тому стилі, як від них вимагали, просто не могли.

У 1935 році Маслов писав у листі Миколі Миколайовичу Іванченку: «В нашей жизни нет ничего интересного: Должиков мой все не заканчивается, и в вышедшей к 18-й годовщине Октября УНИКовской стенной газете мне были посвящены такие строчки: «Особливо кволі темпи у наукового співробітника т. Маслова, який до цього часу ще не здав перехідної теми з 1934 р., хоч і встановлювались багато разів різні терміни здачі»⁶⁷.

Звільнений з УНІК С.І. Маслов був 1 вересня 1936 р. за «невихід на роботу» – як викладач, зрозуміло, в перший день навчального року він був у вишах, де викладав багато років: в ІНО (Київському університеті) та в Педагогічному інституті, а в УНІК працював на півставки. Ясно, що це був лише привід позбутися «старорежимного» професора, який ніяк не вписувався у тогочасні «бойові» вимоги.

Аспірантура УНІК

Оскільки аспіранти на початку 1930-х рр. відігравали в УНІК значну роль, а також у зв'язку з тим, що в архіві С.І. Маслова нами виявлено доволі багато документів щодо семінарів з аспірантами з історії книги, спробуємо через ці документи розкрити відповідний напрям в історії Інституту.

Термін підготовки аспірантів зменшився з трьох, як було в 1920-х рр., до двох років⁶⁸. До планів навчання було внесено вивчення техніки книговиробництва та її історії⁶⁹. У квітні 1932 р. на засіданні навчальної ради УНІК вирішували питання про практику аспірантів⁷⁰ – політехнічну, педагогічну та виробничу. На цьому ж засіданні були підбиті попередні підсумки навчальної роботи за перше півріччя, які дають уявлення про направленість учбового процесу: проведено сім семінарів – з діамату, нацпитання, поліграфічної справи, історії книги, методології книгознавства, німецької мови, марксистсько-ленінської теорії бібліографії; починаються два семінари – з теорії радянського господарства і основ педагогіки. На друге півріччя планувалися семінари з основ редакційно-видавничої справи і психотехніки. Семінар з бібліотекознавства залишався під сумнівом. Характерний аналіз виконання програми: лише на 15 % опрацьовано план за-

⁶⁷ ІР НБУВ, ф. III, од. зб. 67195.

⁶⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 7; од. зб. 245, арк. 7.

⁶⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248 арк. 17.

⁷⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 278, арк. 17.

нять з бібліографії, на 25 % з бібліотекознавства, на 35 % з історії книги, з діамату програму виконано на 40 %, з нацпитання на 40–45 %, з поліграфії на 90 %, а з методології книгознавства не виконано взагалі. На засіданні було відмічено погане відвідування занять і звернуто увагу на якість навчання не тільки з боку аспірантів, але й керівників секцій⁷¹. У навчальній роботі не було чіткого планування, не здійснювали контроль та перевірку роботи аспірантів, деякі заплановані семінари навіть не починали роботи. Не зважаючи на ці недоліки, УНІК звертається 4 липня 1932 р. до НКО з проханням збільшити кількість аспірантів, хоча їх уже було 18⁷². І восени було прийнято ще чотири особи. Наприкінці року аспірантські бригади робили доповіді, інколи явно не за темою досліджень УНІК, наприклад: «Нацпитання в II Інтернаціоналі», «Політехнізм в радянській школі»⁷³.

У листі УНІК (за підписом директора С. Якубовського і вченого секретаря Я. Керекеза) до ВБУ від 20.07.1933 повідомлялося, що «у 1933–1934 навчальному році УНІК має набрати аспірантів за такими фахами: 1. Історія й теорія друкованого слова. 2. Бібліографія – а) соціально-економічної літератури; б) сільсько-господарської літератури; в) технічної літератури. 3. Економіка книготорговельної справи. Тривалість аспірантського стажу 2 роки». Для вступу потрібна була рекомендація від партійної, радянської або профспілкової організації⁷⁴. Дуже промовистим і важливим є таке роз'яснення в листі: «Особи, що не закінчили вищої школи, але мають великий виробничий стаж і відзначилися у будь-якій галузі соціалістичного будівництва та здатні до наукової роботи, можуть бути прийняті після відповідних іспитів з основних дисциплін: діамат, лєнінізм, теорія радянського господарства, історія більшовизму, та з спеціальних дисциплін, визначених дирекцією Інституту». Всі мали скласти іспит з української мови та подати письмову роботу. Адреса УНІК в цей час лишалася Пушкінська, 8, помешкання 8.

У серпні 1933 р. на засіданні дирекції відмічено незадовільну роботу з пропаганди щодо набору в аспірантуру. Було ухвалено рішення встановити такі профілі для навчання: теорія друкованого слова, історія друкованого слова, бібліографія соціально-економічної літератури, бібліографія сільськогосподарської або технічної літератури, редакційно-видавнича справа⁷⁵. Крім цих п'яти місць за розподілом НКО було передбачено ще п'ять місць для економістів книготорговельної справи за коштами відповідних книготорговельних організацій, а також вирішено поставити питання перед ДВОУ (Державним видавничим об'єднанням України) про підготовку в УНІК трьох аспірантів з економіки видавничої справи.

⁷¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 278, арк. 19.

⁷² Там само, арк. 8–29.

⁷³ Там само, арк. 38, 42.

⁷⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2245.

⁷⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 3.

Для пошуку кандидатів у аспіранти було вирішено зв'язатися з Київськими вищими навчальними закладами, а також відрядити Я. Керекеза та К. Довганя до Вінниці, Одеси, Дніпропетровська, на Донбас для вербування там охочих навчитись. Як свідчить протокол (там само, арк. 4), на засіданні дирекції 1 жовтня 1933 р. заступник директора М. Завальний передав думку Народного комісаріату освіти про те, що навчальна робота з аспірантами в УНІК нагадує певною мірою роботу зі студентами вишів, а не підготовку науково-дослідних робітників.

На діяльності аспірантури УНІК позначилися ті ж самі процеси, що були поширені в суспільстві наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років: благородна мета підготовки нових кваліфікованих кадрів внаслідок усунення від цієї діяльності справжніх фахівців була зведена майже нанівець. Намагання замість якісної підготовки науковців вийти з положення браку спеціалістів, збільшивши кількість аспірантів, позитивних наслідків не мало.

Маслов записує питання, що ставлять, мабуть, члени комісії під час приймання до аспірантури: *Що особливого відкрив Маркс своєю працею? Складові частини ленінізму? Як дивиться на терор Троцький і як Ленін? Як перманентну революцію освітлює Ленін?* І все це питають в аспірантів з книгознавства!

Загалом нам вдалося встановити імена більшості аспірантів УНІК після його реорганізації 1931 р.⁷⁶: Залевський Йосиф (Юзеф) Олександрович, Гарнавський Вадим Петрович, Городков Микола Михайлович, Фольман-Карін Ісак Львович, Максимова Марія В., Малюга Микола Максимович, Бердичевський Я.С., Михайличенко А.Д. (Олександр?), Кутман С.І.; у 1932 р. – Ярусевич, Козуб, Комський Семен Абрамович, Липовецька, Зоренко, Гордєєв, Каракатенко, Чабанюк, Клепко – з 1 лютого, а Пестушко Ф.Ю., Дубова А.М., Мар'ямчик Е.П., Фельдман П.М. з 1 листопада (не називаємо імен та по-батькові деяких, бо їх нема в тогочасних документах, і це була загально прийнята практика). У чернетках С.І. Маслова є прізвища, інколи й імена інших аспірантів УНІК: Левин, Пашерстнік Арон Хаимович, Факторович⁷⁷. За 1933 і 1934 рр. відоме ім'я ще одного аспіранта УНІК – Т.А. Мекеда. В лютому 1934 лише в семінар з історії книги було прийнято 11 аспірантів, не кажучи про інші комісії. Керівником цього семінару був М. Городков, хоча С.І. Маслов брав участь у проведенні заняття⁷⁸. У 1935 р. аспірантами УНІК були В.С. Андрєєв, Г.О. Ковальова, З.М. Курочкіна, О.М. Матвієнко, Г.А. Поліян, Н.П. Ромашкан, С.І. Свірщевська, В.Ю. Ельберт. Маслов здійснював загальне керівництво роботою аспірантки третього року навчання Розенберг⁷⁹.

⁷⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 278, арк. 1–9; од. зб. 285, арк. 1–2.

⁷⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2294.

⁷⁸ ІР НБУВ, ф. 33, № 2303.

⁷⁹ ІР НБУВ, ф. 33, № 2304.

Якщо про аспірантів УНІК до його реорганізації є хоч якісь відомості, то про багатьох аспірантів другого періоду відомо дуже мало. Нового слова в науці вони не сказали, публікацій їх робіт немає. Виключення становлять хіба що І. Фольман (друкувався на теми радянської книжкової торгівлі); М. Малюга надалі працював ученим секретарем Бібліотеки академії наук УРСР; Комський – це, ми впевнені, Семен Абрамович Комський, який понад 40 років активно працював на бібліотечній ниві УРСР⁸⁰, а у відділі стародруків БАН УРСР в 1930-х рр. співпрацювали Дубова і Ковальова.

Для аспірантів з історії книги на 1932/1933 були затверджені такі теми⁸¹: Комський – «Радянська книга й преса доби громадянської війни та відбудовного періоду», обговорення 05.01.33; Клепко – «Радянська книга й преса реконструктивного періоду», 05.02 і 05.03.33; Фольман – «Головні етапи в історії книготоргівлі», 17.03.33; Городков і Тарнавський – «Історія марксистської книги та преси на Україні до 1917 р.», 05.03.33.

Нижче приписка С. Маслова: «Доклады Фольмана, Городкова и Тарнавского как носящие характер самостоятельных исследований, перенесены на заседания комиссии истории книги. Т. обр., 5.03.33 семинар по истории книги с аспирантами второго года закончился». Додамо, ці доповіді надруковані в першому томі «Наукових записок».

Сергій Іванович зберіг не тільки власні праці чи чернетки, протоколи комісії, якою він керував, але й праці своїх аспірантів, серед них найбільш активного – Городкова Миколи Михайловича (вище ми вже подавали деякі фрагменти з його лекцій, законспектованих Масловим). Професор С.І. Маслов, як добросовісний учень, конспектував лекції свого аспіранта! Зокрема, «Друковане слово доби І Інтернаціоналу та Паризької комуни»: лекція в УНІК 4 грудня 1934 р. і додатки: «Слово 1-го Інтернаціоналу». «Друковане слово 2-го Інтернаціоналу». «Буржуазне друковане слово в ХІХ ст.». Копія рукою Маслова, 11 арк.⁸² В архіві є також його конспект лекції Городкова 16 жовтня 1934 р. «Історія книги та преси в Західній Європі доби зародження промислового капіталізму»⁸³. Знизу на останній сторінці приписка Маслова червоним: «Лекцию 15/28 ноября «Виникнення марксистського друкованого слова» пропустил». Наступні лекції Городкова – «Книга та преса на Заході як знаряддя класової боротьби за доби промислового капіталізму» 16, 24 січня 1934 р.⁸⁴; «Основні моменти в розвитку буржуазного друкованого слова за доби капіталізму», 1934 р.⁸⁵

⁸⁰ Чекалін П.І. Організатор бібліотечної справи в Україні // Бібліотекознавство і бібліографія : науково-метод. зб. – Х. : Основа, 1992. – С. 110–115.

⁸¹ ІР НБУВ, ф. 47, № 251, арк. 7.

⁸² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. № 2321.

⁸³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2323. Копія рукою С.І. Маслова, 10 рукоп. арк.

⁸⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2324. Конспект С.І. Маслова, 7 рукоп. арк.

⁸⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2325. 6 рукоп. арк.

Ось як Городков визначає основні риси видавничої продукції названої «доби»: *«продажність, брехливість, затушкування класового характеру»*. Ретельно конспектуючи лекцію, С.І. Маслов у квадратних дужках помічає найбільш одіозні висловлювання, наприклад, на арк. 5: *«Що преса є тільки засіб інформації – це троцькістський погляд»*. Тут же наведено записи з обговорення доповіді Городкова (С. 6): Розенберг: *«Як здійснюється соціальне замовлення в умовах буржуазної демократії, коли там немає планування, анархічний засіб виробництва?»*; Шеліхова: *«... развитие марксистской книги дано вообще; надо связать с этапами в истории марксизма»*; Ровна *«... паразитарність буржуазії починається не з поч. ХІХ ст., а пізніше»*. Ще один конспект С.І. Масловим лекції Городкова за 10 березня 1934 р. – *«Розвиток більшовицького друкованого слова до Жовтневої революції»*⁸⁶.

Член комісії Городков правив (переробляв) у вересні 1933 р. програму з історії книги, підготовлену професором С. Масловим(!)⁸⁷: 1. *Виправлення методологічних хиб (піднесення методологічного рівня програми)*; 2. *Скорочення програми: основні вузлові питання, не подаючи усіх дрібниць*; 3. *Зазначати: А) літературу, обов'язкову для всіх; Б) літературу, яка потребує критичної оцінки; В) обов'язкову лише для істориків книги*. Сам він (Городков) читав вступні лекції до курсу історії книги, зокрема *«Основні засади марксо-ленінської історії книги й класова боротьба на фронті історії книги»*. Обов'язкова література при цьому – праці Ф. Енгельса *«Роль труда в процессе очеловечения обезьяны»* та *«Происхождение семьи, частной собственности и государства»*; для критичного опрацювання: П. Струве *«Происхождение алфавита»*, В. Правдолюбов *«История письма»*, М. Щелкунов *«История, техника, искусство книгопечатания»* (окремі сторінки). Література, обов'язкова для істориків книги: В. Ленін. *«Партийная организация»*, Й. Сталін. *«Организационный отчет ЦК XII съезду РКП(б). К десятилетию «Правды»*, Я. Керекез *«Проти єфремовщини в історії української книги (Життя і революція. 1932. № 11–12. С. 154–163)*, К. Довгань *«За марксистське книгознавство»* (Критика. 1931. № 7–8. С. 20–47). Отак – через розділовий знак – класики марксизму і аспіранти УНІК! Для лекції *«Рукописна книга»* Городков пропонував (там само, С. 9): обов'язкова література – В. Ленін *«Развитие капитализма в России»* та ін., а для *«критичної проробки»* – книжку О. Маслової *«Рукописна книга»*. Хто з них писав по темі лекції?

Маємо визнати, що аналіз реального історико-культурного процесу підмінявся викладенням загальних ідей марксистської науки, що більш чи менш вдало ілюстрував матеріал, який вивчали. Як підкреслював ра-

⁸⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2326. 11 рукоп. арк.

⁸⁷ ІР НБУВ, ф. 33, № 2314.

дянський історик книгознавства О.І. Барсук, все це призводило в багатьох випадках до догматичної, занадто прямолінійної постановки проблем⁸⁸.

Можемо тільки здогадуватись, що відчував Сергій Іванович Маслов, слухаючи і конспектуючи такі лекції, а також часто прямолінійну критику на свою адресу (чи на адресу свої дружини Олени Митрофанівни Маслової – автора книжки «Рукописна книга»), якої було багато, і він всі ці виступи ретельно занотував для історії. Окрім конспектів лекцій чи копій власних виступів, він ще залишив інформацію про стінну газету УНІК⁸⁹ «За марксо-ленінське книгознавство. Газета УНІК № 11 за 26 червня 1933». Додаток від 9.07.1933: «Віг редколегії: Ст. т. Обловатного не вміщено в № 11 з технічних причин». Примітка Маслова (арк. 12): «Все наклеєно на большой лист белой бумаги. Копия сделана С. Масловым 16–17 сентября 1933». Цитуємо копію: «Цією статтею редколегія розпочинає широке обговорення стану семінару історії книги... Чекаємо на матеріал від керівника та членів семінару». І далі йде стаття аспіранта Обловатного (вище ми зазначали, що він єдиний не впорався з програмою навчання в аспірантурі і не був атестований в червні 1933 р. Можна припустити, що це його відповідь керівнику семінару проф. С.І. Маслову). Отже, уривки зі статті Обловатного: «За марксо-ленінський семінар з історії книги. Заголовок не випадковий, бо семінар з історії книги не дає достатньої марксо-ленінської підготовки аспірантам. Цим семінаром керують проф. Маслов і аспірант Городков... Семінар проводився так: перед керівником лежало завдання, і він за цими завданнями, пунктуально їх готержуючись, не давав методологічного освітлення розвитку історії книги за тієї або іншої доби, а лише фіксував факти, зупинявся на документальних даних. За методологією Сергія Івановича і Миколи Михайловича в єдності бази й надбудови ведучим є надбудова». С. 3: «Проф. Маслов – знавець фактичного матеріалу, якому треба досить методологічно підкуватися, щоб правильно обмотивувати той фактичний матеріал... Рекомендована література до теми не розподілялася на повне її використання і для критики (а це треба було робити). Критики рекомендованої літератури на семінарах аспірантура не чула. Де ж ваша науковість?». Як кажуть, без коментарів!

Продовжує критику аспірант Я. Керекез – «За більшовицьку пильність у методологічних настановах навчальної роботи»: «сигналізація т. Обловатного вчасна... Наведемо такий, наприклад, разючий факт – зовсім нічого не сказано про ролю Сталіна в роботі «Правди».

Відповіддю можна вважати статтю Городкова – «Ліквідувати зриви в роботі семінару історії книги»⁹⁰. Він, як не дивно (адже сам був заступ-

⁸⁸ Барсук А.И. Вопросы общей теории книговедения // Книга. Исследования и материалы. – 1971. – Сб. 22. – С. 10.

⁸⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2244.

⁹⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2244, арк. 8.

ником керівника семінару) відзначає незадовільний стан роботи і наголошує: «В чому полягає основна моя помилка: програмово-методологічний матеріал, що подавався аспірантам, містить низку націоналістичних тверджень (випинання ролі «першої книжки українською мовою на Україні», висвітлення розвитку марксистської книги на Україні за Яворським, нечітка побудова програми за соціально-економічними формаціями тощо). Розвиток робітничої преси на Україні розглядається поруч з діяльністю націоналістичного видавництва Грінченка». Єдине, з чим не погоджується Городков – з обвинуваченням Обловатного, «що я стою на позиціях меншовикуватого ідеалізму» (арк. 10).

Змушений був реагувати і відповідати й С.І. Маслов. У його архівному фонді⁹¹ є дещо дивний документ: «Моя речь на чистке партячейки Укркнигоцентра, УНИКа и др. 12/25 сентября 1933», тобто він з однією «покаянною» промовою виступав неодноразово! Наводимо цей текст:

«Я працюю в УНІКу з 1925 р. й належу до тих небагатьох співробітників, що залишилися тут після його перебудови наприкінці 1931 р. Для мене ясні хиби в діяльності УНІКу на сучасному етапі його розвитку – хиби в плануванні роботи (про що казав т. Городков), в педагогічній дисципліні щодо занять аспірантів в семінарах, – такі негативні явища, як перевантаження аспірантів роботою поза УНІКом, що не дає їм можливості нормально працювати в Інституті (приклад з асп. Фельдманом). Проте я не хочу зараз зупинятись на цих хибах. Я хочу зараз підкреслити ту величезну зміну в напрямку педагогічної і наукової роботи, яка була наслідком перебудови 31 року.

Тематика старого УНІКу взагалі та його друкованого органа «Бібліологічні вісті» зокрема була майже цілком відірвана від актуальних питань сучасності. Методологічне спрямування було далеке від марксо-ленінської методології. Ці можливості цілої інституції відбивалися і на окремих робітниках, між іншим і на моїй, як педагогічній, так і науковій роботі.

Складаючи програму з історії книги для аспірантів, я до 1931 р. в центрі уваги ставив старі періоди й закінчував програму ХІХ-м сторіччям. Початок ХХ ст. – доби фінансового капіталізму, доби пролетарської революції, були поза межами моєї програми. І здавалося, що цих періодів і неможна ще вивчати, що ще не наступив час для їх історичного дослідження. Програма, яка лежить в основі аспірантської роботи тепер, поширює свої рамки в бік сучасності, розглядає і добу військового комунізму, і відбудовчий і реконструктивний періоди, закінчуючи питаннями 2-ої п'ятилітки і взагалі питаннями сьогоднішнього дня.

Щодо методологічного рівня, – я не можу сказати, щоб зараз в програмах з історії книги і в моїх наукових статтях було все гаразд, було все на 100 відсотків перебудовано. Недавно, в додатку до 11 № стінної газе-

⁹¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2313.

ти УНІК було вміщено статтю, де цілком правильно зазначалася низка методологічних зривів в моїй програмі, – проте на мою думку, і в програмі, і в науковій роботі, що я її провожу зараз, зроблено помітні кроки вперед від того цілковитого формалізму, який панував тут раніше. Залишилося ще багато роботи: багато питань треба поглибити, перевірити, по новому освітити, в багатьох місцях знищити формалістичний підхід, але в основному, на мою думку, тут уже намічено правильні шляхи, і я певен, що за допомогою асистентів та аспірантів, які беруть участь у семінарі, нам пощастить утворити нормальну програму з історії книги, програму, якої досі немає ще в цілому Союзі.

Зазначені зрушення сталися завдяки тому, що керівництво УНІКом передано в нагійні руки, в руки людей, міцно озброєних марксо-ленінською методою, які дають потрібні стимули та вказівки до утворення справжньої марксо-ленінської науки про книгу».

11 жовтня 1933 р. він подав статтю для стінгазети «Про методологічні зриви в Семінарі з історії книги УНІК»⁹², в якій зазначає: «Порядком самокритики я мушу визнати, що сигналізація тт. Обловатного, Керекеза й Городкова про методологічні зриви в роботі Семінара є цілком вірна. Ставши на правильний шлях, я не подолав усіх труднощів, які зустрів на цьому шляху... Визнаючи свої помилки, я щиро вітаю той заклик про піднесення методологічного рівня програми...». У примітці Маслов вказує, що випуск газети № 12 вийшов 14 жовтня, а його стаття з'явилася із зміненою назвою – «За виправлення хиб в семінарі з історії книги» і з приміткою редакції: «Редакція вважає за позитивний факт визнання проф. Масловим своїх помилок в роботі семінару з історії книги і чекає від т. Маслова більш поглибленої та конкретної критики цих помилок». Сергій Іванович Маслов майже уникнув цього (в усіх його «самокритичних» заявах обов'язково йде, поміж штампованими, прийнятими тоді фразами, висловлення його справжньої позиції, а головне – він ніколи не свідчив проти колег, як це знов-таки було тоді прийнято). Він уникнув репресій в повному, жажливому розумінні цього слова, але з історико-книгознавчими, історико-бібліографічними дослідженнями було покінчено. Тавро «буржуазного націоналізму» лежало на цих науках аж до кінця його життя. Характерно, що більшість його публікацій 1930-х рр. була в газетах, та ще й яких газетах: «Юный пионер», «Комсомолец України», «Шлях до знання» та ін. Залишається тільки зітхати, скільки ж наукових спостережень, цікавих історико-книгознавчих досліджень міг би він зробити, і його архів це повністю підтверджує, якби... Але в історії «якби» не буває. І репресованим не був, а на науковій його діяльності оті «перегиби» 1930-х рр. позначилися кардинально.

Мабуть були зриви і в інших семінарах, не тільки історії книги, але документів про це чи інших випусків стінної газети УНІК не виявлено.

⁹² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2315.

Бібліотека УНІК

Ми вже писали про бібліотеку (переважно художньої літератури), яку УНІК спочатку орендував, а згодом викупив у ДВУ. Обслуговування книжками через книгонош, що доставляли літературу додому, на дачу чи на роботу, та через абонемент був платний, і ці кошти використовувались на виплату зарплатні бібліотекарям та книгоношам, а також зарховувались на спецкошти Інституту і витрачались для його потреб. Зі звіту завідувачки бібліотеки Слухаєвської довідуємось, що на 01.09.1933 р. бібліотека мала 1250 передплатників, у книгонош ще 500 передплатників. Соцстан користувачів – студенти, робітники, а у книгонош переважно службовці та їх утриманці.

Погіршення політичної ситуації позначилось на періодичних чистках фонду, які певний час робили самі працівники бібліотеки, а вже 1929 року – політконтроль («т. Майський»), і лише після його дозволу зробили каталог. У 1931 р. було вилучено як шкідливі 17 000 книжок! Але завідувачці бібліотекою О. Слухаєвській постійно дорікали, що «не всю літературу вилучено, яку треба вилучити»⁹³, «роботу бібліотеки треба перевірити в світлі листа т. Сталіна – вона має бути класова, партійна. Партійність бібліотеки вирішує все» (там само, арк. 11). Бібліотекар Тіхомірова наполягала: «Нужно отказывать тем читателям, которые просят только переводную литературу». Як висловились на зборах Слухаєвська, «після приєднання бібліотек Коборезу, «Нова книга», фонди знову засмітілися»⁹⁴, і завідувачка сама просила, щоб надіслали комісію. Але комісії не було, а потім хтось із читачів написав скаргу про те, що тут «шкідливі книжки» (там само). Після зміни керівництва УНІК бібліотекарі власними силами, на свій розсуд знов «перечистили» фонди (зрозуміло, йдеться не про знепилення книжок, а про їх вилучення з фондів): було вилучено до 27 тисяч примірників, зокрема твори О. Дюма, С. Цвейга. «Серед української літератури було багато з шкідливими передмовами Гермайзе, Меженка, Єфремова, Ніковського» (там само). Бібліотекарі вирізали ці передмови і використовували книжки, а дитяча література, про всяк випадок, була зв'язана і не використовувалась. Інвентаризація не велась в таких умовах, але звідкись Слухаєвська навела цифру фонду на той час – 30 465 книжок. При цьому доповідачка наголосила на антисанітарному стані: тісно, темно, холодно, «криси заїдають». Проте заступник директора УНІК Завальний цікавився зовсім іншими питаннями: «Чи знають робітники бібліотеки, за що саме вилучено цю книжку?», і зробив висновки, що робота Слухаєвської незадовільна, самокритика не існувала, треба «дати політично сильного товариша на керівництво» (там само).

⁹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 280, арк. 12.

⁹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 7.

Останній період діяльності УНІК

На жаль, лишилося дуже мало матеріалів та свідчень діяльності УНІК в 1930-ті роки, а за 1934–1935 рр. їх в архіві Інституту майже нема. Про роботу установи в цей період можна судити лише деякою мірою по друкованих виданнях УНІК. Так, 1934 р. було видано невелику книжку К. Довганя «Принципи критико-бібліографічної оцінки» (ред. С. Якубовський, техредактор Ол. Гер, тираж 1500 примірників), і збірник статей «Книга й преса в імперіалістичній війні та в обороні СРСР: До 20-тиріччя світової війни. 1914–1934 (Науково-популярна серія, № 1, тираж 3000).

Останні видання УНІК вийшли 1935 року: другий том «Наукових записок» під назвою «Питання радянської книготоргівлі» за редакцією М. Завального, тираж 1500 прим., і збірник офіційних документів «Директиви про бібліотечну роботу», 360 с. Існують і інші джерела, зокрема, наказ Наркомпросу УРСР «Про бібліотечну роботу на селі» від 20 листопада 1935 р. У цьому документі директору Інституту книгознавства до 15 грудня (!) наказано видати (написати, підготувати до друку й надрукувати) для допомоги сільським бібліотечним працівникам такі брошури: а) техніка невеликої сільської бібліотеки; б) комплектування сільських бібліотек; в) робота з читачем в сільській бібліотеці. Тобто за 25 календарних (не тільки робочих) днів видати три книжки, а коли ж їх писати? Чи може бути якість при таких темпах, яка наукова робота за цим стоїть? Науковий інститут книгознавства ставав інституцією непотрібною, бо не презентував наукової думки⁹⁵.

Про УНІК у цей час майже немає повідомлень і в пресі, а в розділі, присвяченому науково-дослідним установам у дещо підсумковому збірнику за першу половину 1930-х років «На фронті культури» (1935 р.), про Інститут книгознавства не сказано жодного слова, лише негативного змісту абзац про «старий» УНІК у розділі «Шкідництво на бібліотечному фронті»⁹⁶.

Влітку 1936 року УНІК було реорганізовано в Науково-методичний кабінет бібліотекознавства і масової бібліографії при Бібліотечному управлінні, утвореному в 1934 р. при Наркомосвіти УСРР. Фактично це означало кінець розвитку книгознавства в Радянській Україні. Постанову Ради народних комісарів УСРР від 13 червня 1936 р. «Про реорганізацію науково-дослідного інституту книгознавства»⁹⁷ підписав Голова Ради народних комісарів УСРР П. Любченко. З огляду на складність віднайти сьогодні текст цієї постанови, наводимо його для майбутніх дослідників:

⁹⁵ Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestolecin międzywojennym // Studia o Książce. — Wrocław, 1970. — Т. 1. — С. 33.

⁹⁶ Шкідництво на бібліотечному фронті // На фронті культури. — К. : Радянська школа, 1935. — С. 169–170.

⁹⁷ Про реорганізацію науково-дослідного інституту книгознавства // Бібліотека у соціалістичному будівництві. — 1936. — № 9. — С. 51.

1) науково-дослідчий інститут книгознавства реорганізувати в Науково-методичний кабінет бібліотекознавства та масової бібліографії при бібліотечному управлінні Наркомосвіти; 2) асигнування, призначені для науково-дослідного інституту книгознавства на 1936 рік, передати науково-методичному кабінетові бібліотекознавства та масової бібліографії; 3) наркомосвіти частину аспірантів використати на роботі в Українському бібліотечному інституті, решту – на практичній бібліотечній роботі; 4) доручити Наркомосвіти протягом декади видати положення про науково-методичний кабінет бібліотечного управління НКО.

Це Положення було затверджено 4 вересня 1936 р. заступником нарком

освіти Хаїтом. У ньому передбачено такі завдання Кабінету: «На основах вчення Маркса-Леніна-Сталіна розробляти теоретичні та практичні питання роботи масових, спеціальних та наукових бібліотек і здійснювати методичне керівництво масовими, спеціальними та науковими бібліотеками. З цією метою Кабінету належить: 1) Розробляти питання розташування, збереження, обертаємості та обліку книжкових фондів. 2) Розробляти питання бібліотечно-бібліографічної класифікації та організації каталогів у бібліотеках. 3) Розробляти плани та методику комплектування бібліотек. 4) Вивчати по читацьких картках бібліотек різні групи читачів та їх попит і розробляти питання диференційованого їх обслуговування. 5) Розробляти питання організації та методики роботи: на абонементі, в читальні, пересувних бібліотек та книгонош. 6) Вести програмово-методичну роботу з бібліотечно-бібліографічних дисциплін для системи підготування та перепідготування бібліотечних кадрів УСРР. 7) Розробляти питання самоосвітньої та консультаційно-довідкової роботи бібліотек. 8) Систематизувати критико-бібліографічний матеріал на книжкову продукцію СРСР та обслуговувати масові бібліотеки, а також за окремими договорами установи, підприємства та організації критико-бібліографічною довідкою. 9) Складати й видавати для масових бібліотек різні бібліографічні покажчики, рекомендаційні списки, кола читання, читацькі пам'ятки тощо. 10) Розробляти та видавати (по договорах з Книгокультторгом) бібліографію комплектування: типові каталоги різних типів бібліотек, бюлетені новинок, бюлетені попередніх замовлень.

11) Координувати бібліографічну роботу всіх типів бібліотек. 12) Розробляти питання бібліотекознавства, бібліотечних приміщень та раціонального їх устаткування. 13) Розробляти питання нормування, обліку та звітності в бібліотечній роботі.

Структура Кабінету: Науково-методичний кабінет складається з таких секторів: 1) методичний сектор; 2) бібліографічний сектор. Основний склад Кабінету: Штати Кабінету складаються з директора, ученого секретаря, керівників відділів, методистів, наукових робітників, бібліографів, каталогізаторів та технічного персоналу. 2. Для виконання окремих робіт Кабінет має право притягати на договірних началах сторонніх осіб з фахівців бібліотекознавства та різних галузей літератури.

Видавнича робота. Кабінет видає за своєю маркою – НКО УСРР, Бібліотечне управління, Науково-методичний кабінет бібліотекознавства та масової бібліографії – методичні праці та розвідки, популярні роботи, підручники та програмово-методичний матеріал, а також складені ним бібліографічні покажчики, рекомендаційні списки, кола читання, читацькі пам'ятки тощо.

Бюджет Кабінету складається: а) з асигнувань державного бюджету; б) надходження від різних установ, підприємств та організацій за обслуговування їх методичною та бібліографічною допомогою.

Звітність Кабінету: 1) Кабінет звітується за свою роботу перед бібліотечним управлінням НКО УСРР, а по лінії господарсько-фінансовій і перед фінансовим сектором НКО, які затверджують план роботи, кошторис та штати Кабінету. 2) В рамках затвердженого плану роботи та кошторису директор Кабінету являється єдиним розпорядником кредитів і керує Кабінетом на правах єдиноначальності.

Штамп і печатка Кабінету: НКО УСРР. Бібліотечне управління. Науково-методичний кабінет бібліотекознавства та масової бібліографії»⁹⁸.

У серпні того ж 1936 р. керівником Кабінету було призначено якогось Благодарова⁹⁹, а пізніше керівником Кабінету був колишній співробітник УНІК Я.М. Керекез. Свого часу він приклав руку до критики здобутків УНІК. На початку вересня «Кабінет» виселили з Бібліотеки УАН (колишньої ВБУ), де УНІК знаходився останні роки, й виділили йому дві кімнати на четвертому поверсі колишньої Першої гімназії (жовтий корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка). За наказом директора Кабінету № 1 від 16.09.36, як свідчив С.І. Маслов (там само), – «уволень із состава сотрудников: Г.Д. Махно, Н.М. Малюга (с 1/Х, в связи с реорганизацией), и я (за неявку на работу 1/IX)»¹⁰⁰.

⁹⁸ Положення про Науково-методичний кабінет бібліотечного управління НКО // Бібліотека у соціалістичному будівництві. – 1936. – № 9. – С. 51–52.

⁹⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3693, арк. 13.

¹⁰⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3693, арк. 13.

У квітні 1937 р. в. о. директора Бібліотеки АН УРСР (колишня ВБУ) З.М. Ільницька звернулася з листом до Президії АН УРСР¹⁰¹, з огляду на важливість якого в розумінні подальшої долі бібліотеки УНІК вважаємо за потрібне навести його текст за примірником із архіву С.І. Маслова: «Постановою НКО УРСР у вересні минулого року ліквідовано УНДІК (УНІК), майно його разом з бібліотекою передано організованому на його базі при Бібуправі НКО Методичному кабінетові. Методичний кабінет, як установа, що займається питаннями теорії й практики бібліотекознавства й бібліографії в пристосуванні до масових бібліотек, не має потреби в такій широкій за своїм складом бібліотеці, що значною мірою складається з книг і журналів з загальних питань книгознавства, поліграфії, історії книги й друкарства, мистецтва книги, книжкової торгівлі тощо. Використовуючи свої широкі зв'язки з різними науковими інституціями, зокрема з закордонними, УНІК шляхом обміну зібрав великої ваги бібліотеку з питань книгодрукованої книги як західно-європейської, так і народів СРСР, що нараховує у своєму складі чимало видань, які мають не тільки значну наукову цінність, але також і раритетних, розкішних тощо. Беручи до уваги, що переважна частина бібліотеки, що належить Методичному кабінетові, не відповідає його завданням і безперечно лежатиме мертвим скарбом на його полицях, а з другого боку надто своїми закордонними часописами, виданнями з історії західно-європейської книги, зокрема з інкунабулознавства, може значно поповнити дезидерата Бібліотеки АН, а своїми раритетами з української бібліографії також прислужитись відповідальній справі складання бібліографії Радянської України, що утворюється на базі фондів та бібліографічного апарату Бібліотеки АН, Бібліотека просить Президіум піднести клопотання перед НКО про передачу до неї тих фондів збірки колишнього УНІК, що не потрібні для роботи Методкабінету»¹⁰².

Можемо висунути припущення, що цей лист підготували (судячи з тематики, з наявності копій листа в архіві С. Маслова, з почерка рукописного оригіналу ймовірно Б. Зданевича, соратника С. Маслова і інкунабулознавця) саме вони — завідувач відділу стародруків Бібліотеки Академії наук С.І. Маслов і співробітник цього ж відділу, в подальшому завідувач цього відділу Б.І. Зданевич.

Можемо стверджувати, що Науково-методичний кабінет бібліотекознавства не був продовжувачем діяльності УНІК — абсолютно різні завдання вони мали. Але він не став і справжнім організаційним і методичним центром рекомендаційної бібліографії в республіці¹⁰³.

¹⁰¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2793.

¹⁰² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2793: Рукопис і машинопис.

¹⁰³ Українська радянська бібліографія / за ред. Ф.К. Сарани і Д.Д. Тараманова. — К. : Вища школа, 1980. — С. 55—56.

З половини 1930-х рр. українські книгознавчі дослідження відбувалися лише в емігрантських осередках. Їм, як справедливо підкреслював польський дослідник К. Мігонь¹⁰⁴, бракувало наукової глибини робіт УНІК, вони частіше стосувались освітянських проблем функціонування книги. В більшості випадків навіть ця скромна популяризаторська праця любителів української книги спиралася на теоретичні підвалини УНІК і свідчила про вплив його діяльності. Згадаймо наведену в попередньому розділі публікацію С. Сірополка, де він писав: «Книгознавство як узагальнююча наука припинила своє існування, відбулася відмова навіть від самого терміну книгознавство»¹⁰⁵.

В УРСР книгознавча проблематика знаходилась під негласною забороною аж до кінця 1950-х рр. Пізніше, в 1960–1980-х рр., дослідники дуже обережно, поступово вводили в науковий обіг факти книгознавчого життя корифеїв галузі, висвітлювали окремі аспекти діяльності і робили перші спроби дати наукову оцінку доробку УНІК, обов'язково відмічаючи недоліки у роботі інституту – мається на увазі «український буржуазний націоналізм і відрив від практики соціалістичного будівництва» (статті М.П. Гуменюка, І.О. Вовченко, І.Я. Каганова, О.В. Молодчикова та ін.). Інакше в той час було неможливо, це зрозуміло.

Наприклад, в колективній монографії «Книга і друкарство на Україні» (1965 р.) О.В. Молодчиков зазначав: «Але, незважаючи на досить велику кількість друкованих праць з історії переважно української книги дореволюційного періоду, УНІК не зміг забезпечити всебічне дослідження розвитку історії книги. Особливо це стосується радянського періоду. Основною помилкою в його роботі було те, що напрям діяльності був повернутий у минуле, а це приводило УНІК до відриву від завдань практичного будівництва соціалістичного суспільства. До того ж, у роботі УНІК мали місце націоналістичні збочення. Не було створено узагальнюючих праць з історії української дореволюційної книги від її зародження до 1917 р. Це ж стосується і української радянської книги. Цю серйозну прогалину в книгознавстві використовували в своїх цілях українські буржуазні націоналісти, які активно діяли за кордоном»¹⁰⁶. Добре пам'ятаю, як наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років харківська дослідниця Ірина Олександрівна Вовченко із сумом в очах тихо промовила мені: «Тепер нарешті можна вже писати про УНІК». Це фактично через 60 років!

¹⁰⁴ Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestolecin międzywojennym // Studia o Książce. – Wrocław, 1970. – Т. 1. – С. 34.

¹⁰⁵ Сірополко С. «Прорив» на книгознавчому фронті Сов. України // Книголюб. – 1931. – № 3–4. – С. 124–130.

¹⁰⁶ Молодчиков О.В. Українська радянська книга (1917–1964) // Книга і друкарство на Україні. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 255.

Нам, сьогоднішнім, мабуть не дано до кінця відчути ту страхітливую атмосферу 1930-х років. Один штрих із щоденника О.П. Довженка за 14.04.1942 р.: «Ніхто не хотів вчитися на історичному факультеті. Посиляли в примусовому плані. Професорів заарештовували майже щороку, і студенти знали, що таке історія, що історія – це паспорт на загибель»¹⁰⁷.

Так само було і з книгознавцями (див. С. 474).

Відновлене вітчизняне книгознавство за кілька останніх десятиріч просунулося значно вперед. Однак проблеми, якими займався УНІК, і тепер не втратили свого значення.

Недостатня увага до вивчення історії призводить до того, що не завжди враховуються здобутки теорії минулих років, заново обґрунтовуються ідеї та думки, правильність чи хибність яких свого часу вже утвердила практика, як це трапилося і зі здобутком Українського наукового інституту книгознавства.

¹⁰⁷ Цитується за газ. «Пробудження». – 1994. – № 9 (64).

**НАУКОВИЙ
ДОРІБОК
УКРАЇНСЬКОГО
НАУКОВОГО
ІНСТИТУТУ
КНИГОЗНАВСТВА**

Юрій Меженко свого часу відзначав: «УНІК прекрасно розуміє, що суто академічна його робота була б зараз відірваною від вимог життя; особливо це торкається до книгознавства, що його у нас мало знають і життєву роль якого ще менше розуміють. Отже, ясно те, що УНІК мусить розвинути діяльність по поширенню ідеї книгознавства та по передачі широким масам основ науки про книгу. Безумовно, в цьому є момент не лише науковий, а в великій мірі агітаційний, але ми охоче йдемо на цей крок, гадаючи, що можемо зробити його без шкоди для науки. Ми певні, що лише в такий спосіб збільшиться невеличка жменька українських книгознавців, лише в такий спосіб ми притягнемо до науки (може, вірніше, приблизимо до них науку) широкі пролетарські маси»¹.

Як відмічено вище, окрім секцій, на які поділялися штатні науковці Інституту з 1926 р., при УНІК було утворено комісії, до роботи в яких залучено на громадських засадах широке коло книгознавців різного профілю. Ось як це формулювалося, правда, дещо пізніше, в запрошенні до роботи в бібліографічній комісії: «члени комісії приймають участь в праці комісії безоплатно і можуть виконувати бібліографічні роботи або за власною ініціативою, або за планом комісії. Якщо бажаєте зачитати доповідь свою на комісії, або щоб Вашу працю було зачитано, — перед тим треба надіслати копію на розгляд комісії»². Штатні ж співробітники, як правило бібліографи, займалися насамперед організаційною діяльністю, координацією праць, їх плануванням, консультаціями, численним листуванням, збиранням друкованих матеріалів, їх бібліографічною обробкою, що в свою чергу сприяло науковій роботі. Крім того, науковці Інституту — старші і молодші бібліографи — готували ретроспективні та науково-допоміжні бібліографічні покажчики з різних галузей. Деякі з них були надруковані УНІК, а також у різних українських часописах: у «Бібліотечних збірниках», журналах «Радянський книгар», «Життя і революція», «Критика» та ін.

¹ [Меженко Ю.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда (К). — 1926. — 11 вересня. — № 209 (1519).

² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 6.

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКЦІЙ І КОМІСІЙ

Наукова діяльність УНІК відбувалась шляхом підготовки та обговорення на «прилюдних» засіданнях комісій Інституту наукових розвідок і доповідей не лише штатних працівників, а й широкого кола книгознавців. Засідання такі проводили більш-менш регулярно, найкращі роботи рекомендували до друку. Основними темами досліджень були зовсім не вивчена до тих пір історія української книги та преси, мистецтво української книги, роль і завдання бібліографії в умовах усе більшої кількості творів друку та появи нового масового читача української книги, вивчення його смаків, роль бібліотек у цій справі. Саме на вивчення читача в комплексі «книга-читач» робили наголос українські дослідники, на відміну, скажімо, від російських книгознавців, які головним чином вивчали саму книгу. УНІК здійснив перше в Радянському Союзі соціологічне обстеження бібліотек України. Плідний здобуток Інституту в цих напрямках свідчить про існування в той час власної української школи книгознавства, яка здобула визнання далеко за межами України.

СЕКЦІЯ І КОМІСІЯ ІСТОРІЇ КНИГИ

Найвагомішим надбанням у науковій діяльності УНІК були його дослідження в галузі історії книги, насамперед, зрозуміло, української. Треба зазначити, що вітчизняні вчені XIX ст. не пішли далі збирання окремих фактів з історії друкування та видавничої справи в українських землях. Тому діяльність УНІК, що вперше здійснив комп-

лексні дослідження, можна вважати визначальною в історіографії українського книговидання. Разом з тим варто визнати: історія книги вже й на той час була найбільш розвинутою з усіх книгознавчих дисциплін.

Незмінним керівником секції та головою комісії історії книги з 1926 по 1935 р. був відомий книгознавець, пізніше професор, член-кореспондент АН УРСР, Сергій Іванович Маслов. Перше засідання комісії історії книги УНІК відбулося 29.01.1926³. Початковий склад комісії (там само, арк. 3): С. Маслов, П. Попов, В. Романовський, П. Клименко, В. Барвінок, В. Ігнатієнко, С. Єфремов, М. Ткаченко, В. Іваницький, М. Сагарда, Ф. Самоненко, В. Данилевич, В. Міяковський, О. Назаревський. У плані, наміченому тоді, була підготовка таких доповідей на засідання комісії і відповідних статей у виданнях УНІК: І. Крип'якевич «Папірництво на Україні»; Ю. Меженко «Українська книга доби революції»; В. Степаненко «Спогади про українське книгарство»; В. Іваницький «Єврейський друк на Україні»; П. Потоцький «Історія «Основи»; П. Клименко «О цехових книгарях (книговидавцях)».

Про те, як відбувалася робота комісії історії книги, свідчать протоколи її засідань чи протоколи засідань президії комісії, які ми виявили в архіві С.І. Маслова. Так, у одному з перших протоколів⁴ Президії комісії історії книги (С. Маслов, П. Клименко, Ю. Меженко і В. Барвінок) зафіксовано: зібрати відомості про осіб, які цікавляться питаннями з історії книги, і тоді намітити план роботи комісії.

За протоколом № 3 від 26.02.1926 (там само, арк. 2), присутні зачитували реферати своїх наукових розвідок. В.Ф. Іваницький, заступник директора ВБУ, запропонував прочитати реферат про єврейські стародруки. Було вирішено: доручити Президії комісії запросити до складу комісії І. Свенціцького, І. Огієнка, І. Кревецького, І. Крип'якевича (Львів), В. Данилова (Ленінград), С. Борового (Одеса), О. Гераклітова (Саратов), Г. Житецького (Київ), Г. Тисяченка (Лубни); збиратись на засідання комісії раз на місяць, в останню п'ятницю, о 6-й вечора.

Склад комісії збільшувався, і на засіданні 26.03.1926 (протокол № 4, там само, арк. 4) були присутні С. Маслов, П. Клименко, М. Сагарда, В. Іваницький, Ю. Меженко, В. Барвінок, Я. Стешенко, В. Ігнатієнко, В. Козловський, Т. Волобуєва, Б. Зданевич, В. Іванушкін, тобто представники й інших комісій УНІК, у т. ч. співробітники інших установ, насамперед – ВБУ. Було зафіксовано, що М. Сагарда працює над темою «З історії книги та освіти в Візантії»; В. Ігнатієнко – «Історія альманахів і збірників українською мовою і бібліографія їх», «Історія української преси». Було заслухано доповідь І. Перфещького «Друкарство на Підкарпатській Україні», яку за відсутності автора зачитав С. Маслов. Під час обміну думками з приводу цієї

³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2281.

⁴ Протокол № 2 засідання Президії комісії історії книги при УНІК від 15 лютого 1926 р. – ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2293, арк. 1.

доповіді В.І. Барвінок і С.І. Маслов заявили, що доповідь І. Перфецького не становить чогось нового, а є лише зведенням відомого матеріалу, та й то з неточностями. Разом з тим у протоколі закріплено: дякувати авторові, просити зробити бібліографію відповідно до сучасних вимог і огляд тих видань, що зазначені в доповіді.

За протоколом № 5 від 7.04.1926 доповідь І. Криг'якевича «Найдавніші папірні» зачитав теж С. Маслов, він же висловив зауваження щодо неповноти матеріалу, при цьому запропонував подякувати авторові і просити УНІК надрукувати доповідь у «Бібліологічних вістях» (там само, арк. 5).

На засіданні 28.05.1926 були присутні голова комісії С. Маслов, члени комісії В. Іваницький, П. Клименко та 14 гостей. Було заслухано доповідь С.Я. Борового «Єврейська книга на Україні в епоху хасидизму 1767–1837 рр.» (там само, арк. 7, протокол № 6).

За 1926–1927 акад. рік С.І. Маслов організував і провів сім відкритих засідань секції історії книги, де було заслухано і обговорено 18 доповідей⁵, серед них М. Тищенко «До історії книготоргівлі на Україні XVIII ст.», М. Возняка «Нездійснений план українського журналу 1883 р.»⁶, С.І. Маслова «Нові роботи з історії українського друкарства»⁷, Ю. Кузнецової «Невідоме київське видання»⁸ та ін. 24 жовтня 1926 р. прилюдне засідання комісії історії книги УНІК, присвячене 150-літньому ювілею першої газети українською мовою, надрукованої в Наддніпрянській Україні – газеті «Хлібороб», відбувалося в приміщенні Академії наук⁹. В обговоренні брали участь С. Єфремов, І. Кревецький, Г. Тисяченко.

До плану робіт УНІК на 1927–1928 акад. рік по секції історії книги С.І. Маслов 10.06.1927 р. пропонував внести¹⁰: 1. Монографічне дослідження діяльності окремих друкарень, що існували на території України протягом XVI–XVIII ст. (на архівних матеріалах і вивченні продукції українських друкарень). 2. Збирання матеріалів до історії друкарства на Україні в першій половині XIX ст. 3. Дослідження паперу, який вживався в давній українській рукописній та друкованій книзі. 4. Збирання матеріалів до словника українських друкарів та видавців XVI–XVIII ст. 5. Збирання матеріалів до історії цін на книги та до історії книжкової торгівлі за старих часів.

Плани засідань комісії історії книги 1928 р.¹¹: 10.11 – О. Гераклітов. «Четвероєвангеліє без виходу»; Іл. Борщак. «Бібліофіліана»; 24.11 – П. Потоцький. «Основа» та її фундатори» (закреслено, зверху: Юл. Кузнецова.

⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2289.

⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2264.

⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2289.

⁸ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2265.

⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2261.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2282.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2294.

«Українські та білоруські видання 16–18 ст. у бібліотеках Саратовського університету»); О. Вайнштейн. «Українські рукописи 17 ст.»; 08.12 – П. Потоцький «Основа»; Ф. Петрунь. «З історії збирання рукописів на Балканському півострові. До 80-річчя «Очерка путешествия по Европейской Турции» В. Григоровича, Казань, 1848»; І. Борщак «Пилип Орлик – книжник»; В. Барвінок «Про поїздку до Ленінграду і Москви наприкінці 1928 р.»; В. Барвінок «Проект видання російських книг 1703–1903 рр.».

Крім того, на кінець 1928 – початок 1929 рр. передбачалось обговорення таких праць: О. Маслово. Рецензія на працю Богенга, на журнал «Бібліофілія» 1928 р.; Б. Зданевич. Рецензія на третій том «Gesamtkatalog der Wiegendrucke»; С. Маслов. «Нотатки О.Є. Вікторова на берегах «Бібліографических заметок» І.П. Каратаєва», СПб., 1872; П. Балицький. «Видавнича діяльність Гомолинського»; Н. Полонська-Василенко. «Про бібліотеку Потьомкіна». Сам С.І. Маслов ще збирався оприлюднити свої розвідки: «Синопис» 1680 р. та його передруки XVIII–XX ст.»; «Маловідоме видання Чернігівської друкарні І. Величковського на пошану Лазаря Барановича»; «До історії українських Einblattdrucke початку XVIII ст. (друковане видання маніфесту 21/І.1709 про «Мазепиних шпегів»); «До історії праці Тромоніна «Изъяснение знаков, видимых в писчей бумаге», М., 1844. Планував виступити на засіданні комісії історії книги В.А. Романовський з доповіддю «До історії української книги (на основі документів Центрального архіву)».

На засіданні комісії 23.11.1928 р. були присутні С. Маслов, Ю. Меженко, С. Кондра, Т. Алексєєв, В. Шпілевич, М. Козоріс, Б. Зданевич, А. Артюхова. Слухали доповідь, підготовлену О.О. Гераклітовим, «Четвероєвангеліє без виходу початку XVII ст.», яку, за відсутності автора, зачитав голова комісії С. Маслов. В обговоренні брали участь Б. Зданевич, Ю. Меженко, С. Маслов. Друге питання – доповідь І. Борщака «Бібліофіліана (дещо про екслібриси)», зачитав Т. Алексєєв.

Серед загальних тем, запланованих на п'ятирічку 1929–1933 рр.¹²: 1) Історія рукописної книги в Україні XI–XVIII ст.; 2) Українське друкарство в XIX і XX ст. 3) Цензура на Україні у XVIII–XIX ст. 4) Книжкова торгівля в Україні в XVI–XX ст. 5) Історія книги на Заході та в Польщі (окремі екскурси). Передбачалась також популяризація досягнень у галузі історії книги серед широких кіл громадянства: 1) утворення музею книги; 2) влаштування окремих виставок з історії книги східноєвропейської, польської, російської та української, рукописної та друкованої; 3) утворення виставок-рухавок (пересувних) з історії книжкового життя в Україні. Завданням комісії була й підготовка фахівців з історії книги шляхом аспірантури. Цей план увійшов до загального плану УНІК, затвердженого на засіданні Ради Інституту 10 квітня 1930 р.

¹² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2283.

Більш конкретні плани розробляли по роках, а інколи навіть по кварталах, причому плани були як для секції історії книги, так і для комісії при ній. Так, у плані роботи секції історії книги на 1929–1930 рр. передбачалося¹³: 1) Збирання матеріалів до економіки друкованої книги XVI–XVIII; 2) Історія друкарні Києво-Печерської лаври в 1721–1800 рр.; 3) Українське друкарство в XIX ст.; 4) Історія цензури в Україні; 5) Книга й читач в добу рукописної книги; 6) Книга й читач у XVI–XVIII ст.; 7) Матеріали до історії бібліотечної справи в Україні. При обговоренні плану на засіданні Ради Інституту 2 жовтня 1929 р. було запропоновано такі доповнення: організація обміну доповідями з Москвою та Ленінградом, організація виставок, робота з аспірантами.

Комісія історії книги у 1929–1930 акад. році планувала і значною мірою заслухала (там само, арк. 3): доповідь Н.Д. Полонської-Василенко «Перша бібліотека на Південній Україні та її доля» (34 с. машинопису); О.М. Маслової «До бібліографії повістєвої літератури у Польщі («Історія о цезарі Отоніс», Краків, 1703)»; В. Барвінка «2-й том «Типографії Києво-Печерської лаври» проф. Ф.І. Титова»; В. Ігнатієнка «Бібліографія української преси»; К. Благовещенської «До історії друкарень російського цивільного друку на Україні (1765–1850)» (12 с. на машинці); П.Н. Жолтовського «Про бібліотеку Мелетія Смотрицького»; О.І. Малєїна «Що говорять інкунабули про сучасність»; О. Гутмана «О французьких ілюстрованих виданнях XVII ст.». На звороті цього аркуша Сергій Іванович Маслов додав ще інформацію про готові тексти: В.Н. Перетц. «Нові дані про рукописні книги Київських бібліотек», 24 с. F°, машинопис; Б. Зданевич. «Новий твір в галузі інкунабулознавства»; В. Барвінок. «До історії друкарні Києво-Печерської лаври (бібліографічні замітки)» – представив 10.01.1930 р. 16 с.; П. Балицький. «Цензор А. В. Никитенко, тогочасна цензура та українська книга», 18 с. на машинці; М. Геппенер. Рецензії; Т. Алексєєв. «До історії цензурних нравів 90-х рр.» (5 с. на машинці, 7.03.1930); Ілько Борщак. «Україна на французькому стінному календарі 1688 р.» (7 с., 20.03.1930); М. Хращевський. «Друкарство у Вінниці (матеріали до історії друку на Поділлі)» (20 с. на машинці, 24.03.1930). С.І. Маслов підготував до друку вісім книжкових реєстрів XVIII ст. з означенням цін на книги, збирав матеріали до наступних етюдів з історії стародруків¹⁴.

На 1930–1931 академічний рік було намічено заслухати на засіданнях комісії історії книги такі доповіді¹⁵: Кошарнівський М.Г. «3 історії старої папірницької промисловості (старі папірні на Чернігівщині)»; Маслова О.М. «Рецензія на працю: К. Kardaszewicz «Wykaz druków XV, XVI i XVII w. znajdujaeuch sie w bibljotec publicznej Miastwa Stołecznej Warszawy»

¹³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2283, арк. 6.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2290.

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2294, арк. 5.

1930 р.»; Геппенер М.В. «Найновіші погляди на походження абетки. Нео-літичні європейські письмена з Глазельської стоянки»; Колпитін А.М. «Переклад статті А. Сіма про бібліофілів та книжних злодіїв»; Алексеев М.П. «З спостережень над Сибірськими бібліотеками»; Маслов С.І. «Звіт про наукове відрядження до Москви у серпні 1930 р. (З спостережень над стародруками московських бібліотек)»; Алексеев Т.П. «З історії цензури 1890-х рр.»; Савченко Ф.Я. «Амвросій Метлинський про Ельзевіри»; Левицький О.А. «Що дала доба 1905 р. для справи української дитячої книжки й дитячої періодики» (31.10.1930); Ігнатієнко В.А. 2–3 доповіді з історії періодичної преси в Україні; Клепіков С.О. «Російська та українська не книжна гравюра на дереві й лубок у 17–18 ст.»; Зданевич Б.І. «Рецензія на книгу «Geschichte des Buches», Лейпциг, 1928» (18.12.1930); Дроздовський В.В. (В. Чорноморець). «Хлібороб» (17.02.1931); Срединский С.Н. «С.-Петербургские ведомости» 1727 року» (17.02.1931); Репетін П.О. (Полтава). «25-річні роковини першої української газети-журналу «Рідний край» (17.02.1931); Перлін Г.М. (Сталінград). «К характеристике еврейского книжного рынка в польско-русских областях» (17.02.1931); Геппернер М.В. «До питання про розвиток українського рукописного шрифту»; Балицький П.А. «Видавнича діяльність Гомолинського».

У 1929–1930 академічному році в секції історії книги працював керівник, один науковий співробітник, один аспірант; на 1930–1931 р. планувався ще один науковий співробітник і один аспірант; на 1931–1932 ще два науковця і один аспірант¹⁶.

Істотні зміни відбуваються в планах комісії історії книги восени 1931 р., що була тоді при синтетичному секторі УНІК¹⁷: а) критичний огляд літератури з історії книги (всі члени комісії за окремими ділянками); б) основні проблеми марксистської історії книги та преси; в) книжна торгівля в Росії та на Україні за часів феодалізму (це тема С. Маслова); г) збирання матеріалів до історії української книги доби промислового та фінансового капіталізму (1 – українська книга ХІХ – початку ХХ ст. як знаряддя класової боротьби); д) українська книга за часів пролетарської революції (1 – книга на Україні часів військового комунізму (Городков); 2 – преса на Україні часів військового комунізму; 3 – видавництво часів 1917–1919 рр.; 4 – видавництво після 1919 р.; 5 – історія ДВУ; 6 – історія видань Маркса, Енгельса та Леніна на Україні (Маслов); 7 – історія марксистської книги на Україні; 8 – історія марксистської преси на Україні; 9 – історія фабрично-заводської преси в Києві (бригада аспірантів і наукових робітників); 10 – книга на Україні у відбудовний та реконструктивний періоди; 11 – преса на Україні у відбудовний та реконструктивний періоди; е) історія польської книги – критичний огляд з історії польської літератури, польська книга 1917 р.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2284, арк. 8.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2285.

Дослідження українських стародруків

Найбільш плідний здобуток в галузі історії книги залишив, працюючи в УНІК, Сергій Іванович Маслов. Саме він утвердив в українському книгознавстві науковий підхід до вивчення історії книги. У 1920-х рр. ним було підготовлено найбільш значні праці історико-книгознавчого характеру. Серед них, безперечно, «Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст.», надруковано на сторінках ювілейного випуску «Бібліологічних вістей» і окремим відбитком у 1924 р. Ця змістовна праця складається з п'яти розділів, які розповідають про діяльність українських друкарень Галичини, Волині, Києва, Чернігівщини, а також Єлисаветграда, Кременчука, Катеринослава, Харкова, Миколаєва. Строго фактичний, чіткий виклад, незвичайна навіть для бібліографічних праць точність, багатство залучених даних вдало поєднуються із захопленим ставленням С. Маслова до теми, і тому цей великий, начебто сухий, інформативний матеріал читається дуже легко, а численні ілюстрації з українських стародруків, доповнюючи текстовий матеріал, справляють незабутнє враження і дають досить повне уявлення про історію та мистецтво української книги XVI–XVIII ст.

Слід також зауважити, що там, де є різні відомості про певні події, скажімо про друкарство в Україні до Івана Федорова, С.І. Маслов, спираючись на загальноприйняті дані, обов'язково наводить й інші гіпотези, залишаючи для майбутніх дослідників відкриті для пошуків напрями. Наприклад, щодо початку друкарської діяльності в Києво-Печерській лаврі, він, схилиючись до загально прийнятої дати 1616 року, наводить й інші «гадки», серед яких і щодо започаткування друкарства «коло р. 1606». Маслов називає «загадковим» зокрема те, що за описом книг, переданих Лаврі 1844 р. з підпорядкованих їй церков, відомості про київське видання Мінеї 1608 р., невідоме в бібліографії, подали одночасно священики трьох різних сіл¹⁸. Іншими словами, він категорично не заперечував більш ранньої дати початку друкарства в Києві.

Характерним є стиль викладу тих питань, які не одержали ще на той час в історії книги загального визнання: Маслов, гіпотетично відтворюючи події, часто вживає вирази «треба думати», «мабуть», «можна гадати», «якщо судити з видань» та інше. Він наголошував: «В нас історія книги, як українська, так і російська, наука ще дуже молода: у нас, власне, немає ще історії книги ні російської, ні української. Все, що ми маємо в цій галузі, – це тільки матеріал до історії книги, і свої праці я вважаю тільки за матеріал»¹⁹. Треба додати, що довгі роки цим матеріалом, єдиним, по суті, узагальненням з історії українського друкарства, корис-

¹⁸ Маслов С.І. Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст. // Бібліологічні вісті. – 1924. – С. 45.

¹⁹ Класова боротьба в книгознавстві. – К., 1932. – С. 74.

тувалося багато дослідників, оскільки робота І. Огієнка «Історія українського друкарства», видана у Львові 1925 р., була для радянських читачів недоступною; у будь-якому випадку, посилалися на неї, починаючи з 1930-х рр., було не можна. У 1926 р. у Майнці, в Гутенбергівському щорічнику (Gutenbergjahrbuch) з'явився підготовлений на прохання Музею ім. Гутенберга²⁰ адаптований для іноземних читачів переклад цієї роботи німецькою мовою, з новими фотознімками. Ця публікація була дуже важливою, оскільки свідчила про вихід українського книгознавства на міжнародний рівень.

З цією роботою пов'язаний також «Каталог ювілейної виставки українського друкарства», який становив не лише огляд книг, що вийшли з українських друкарень, але й корисний до-

відник дереворитів, мідеритів і відповідних приладів для тиснення на оправках, які вживалися інтролігарнею Києво-Печерської друкарні. Певною мірою цей каталог можна розглядати як зведений на той час каталог вітчизняних стародруків київських книгосховищ, адже в ньому представлено понад 200 видань, надрукованих в Україні у XVI–XVIII ст.

Як справедливо зазначав І.І. Корнейчик, С.І. Маслов першим із українських книгознавців перейшов від спостережень над окремими примірниками стародруків до узагальнення накопичених знань, першим дав цілісне уявлення про українські стародруки²¹. Найважливішою в цьому плані нам уявляється його праця «Українська друкована книга XVI–XVIII вв.», видана в серії УНІК «Науково-популярна бібліотека книгознавства» 1925 р. Відомий польський книгознавець К. Мігонь підкреслював: «Книжка Маслова була першою українською спробою систематичного синтезу історії українських стародруків»²². У цій роботі, поряд з історичними відомостями про друкарні XVI–XVIII ст., що діяли в Україні, розглянуто зміст і мову книг, титульні аркуші, фронтисписи, шрифти,

²⁰ ІР НБУВ, ф. 33, 2388.

²¹ Корнейчик І.І. Український книгознавець, бібліограф та бібліотекознавець проф. С.І. Маслов // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1967. – № 4. – С. 108.

²² Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestoleciu międzywojennym // Studia o Książce. – Wrocław, 1970. – Т. 1. – С. 32.

UKRAINISCHE DRUCKKUNST DES 16. BIS 18. JAHRHUNDERTS

Mit Tafeln 2 bis 6

VON S. J. MASSLOW, KIEW

Die ukrainischen Länder, die dem polnisch-litauischen Staate einverleibt waren, erlebten Ende des 16. Jahrhunderts eine Zeit kultur-nationaler Renaissance. Im Bestreben, ihre nationale Eigenart, vor allem ihren alten Väterglauben gegen die Anschläge der von der polnischen Staatsmacht gestützten römischen Kurie zu verteidigen, ging das ukrainische Volk mit großer Energie an die Verbesserung der Mängel im kirchlichen Leben, erweiterte die Tätigkeit der sogenannten Bruderschaften und errichtete Schulen.

Es ist begreiflich, daß bei dieser Tätigkeit die Frage des Buchdrucks aufsteigt, dieses mächtigen Werkzeugs der Kultur, dessen sich Westeuropa schon lange bediente.

1. DIE BUCHDRUCKERKUNST IN GALIZIEN UND UGOR-RUSS (SLAWISCH-UNGARN)

Ende des 15. Jahrhunderts und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts benutzte die Ukraine die von Schweipolt Fiol 1491 in Krakau gedruckten slawischen Bücher, die Bibel von Franziskus Skorina (Prag 1517–1519), vielleicht auch die südslawischen und venezianischen Ausgaben.

Der Stammvater der ukrainischen Buchdruckerkunst war der berühmte „Erstdrucker“ Iwan Fedorow. Nachdem Fedorow Moskau verlassen hatte, gelangte er nach langen Wanderungen im Jahre 1572 nach Ljwow (Lemberg). Hier machte er sich an die Einrichtung einer Druckerei, erhielt von Leuten, welche die hohe Bedeutung seiner Arbeit erkannten, Unterstützung und begann den Druck seines bekannten „Apostol“ (Apostel), welchen er am 15. Februar 1574 herausgab (Abb. 4 auf Tafel 5).

Offenbar konnte Fedorow, als er Moskau verließ, einige typographische Gerätschaften mitnehmen, wenigstens Schriftstempel oder Matrizen und Buchschmuck. Dadurch erklärt sich auch, daß der Ljwower „Apostol“ die typographischen Eigenheiten des Moskauer „Apostel“ (1564) wiederholt. In beiden Ausgaben sehen wir die gleichen Typen, welche die Moskauer Unzial-Schrift des 16. Jahrhunderts nachahmen, die gleichen Vignetten und Initialen. Auch der Zeilenumbruch ist der gleiche, sodaß in jeder der beiden Ausgaben der Grundtext des Buches ungefähr 259 Bogen einnimmt, wobei der Seitensatz 25 Zeilen bildet. Bei gleicher Schrift, Ornamentik, Satz und Zusammenstellung der Seiten unterscheidet sich die Ljwower Ausgabe von der Moskauer durch ergänzende Artikel am Anfang und am Ende des Buches. Die Ausgabe von 1574 enthält u. a.: „Powestj otkudnatschassja i kako sowerschissja drukarnja sija“ (Erzählung über Anfang und Entstehung

MASSLOW, Ukrainische Druckkunst

Tafel 6

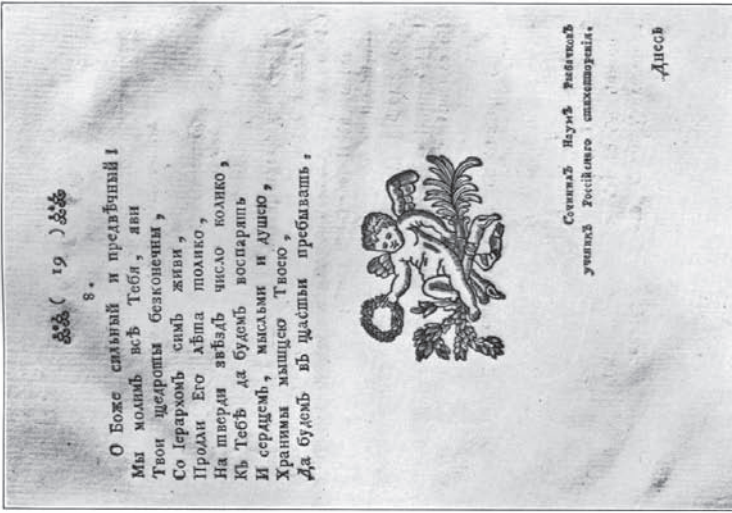

Abbildung 10

„Rudolfstein technischwissenschaftl. mus.“
 Typographie der Kijewer Academie in der Kijewo-Feudensker Lawra 1796.
 Seite 19. (Original 16,8 x 20,7)

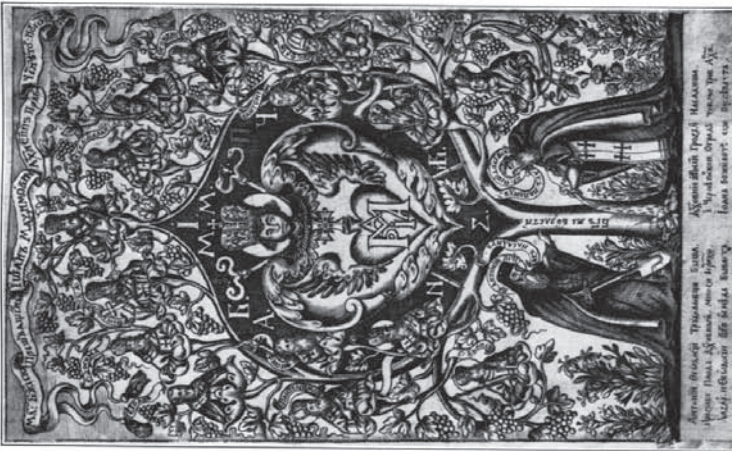

Abbildung 9

„Serzulo of nisanija Boshestvennogo“.
 Tschernigow 1705. Blatt 80. Wappenstein Johann Maximowitsch.
 (Original 18,8 x 31,7)

якими користувалися друкарні, художні прикраси, формат книг, їх зовнішній вигляд, варіанти видань, подано відомості про оправи, книжкову торгівлю, бібліотеки та бібліофільство. Отже, бачимо, що С. Маслов вважав історію книги комплексною наукою. Академік В.М. Перетц так оцінював цю працю: *«Щасливий гар – в небагатьох словах вміщати багато цінних відомостей – є характерною рисою Сергія Івановича як вченого. Легве чи ми помилимося, якщо скажемо, що ця маленька книжечка – 76 стор. у 16° – є своєрідною енциклопедією старого українського друкарства, в якій багато сторін вивчення книги вперше в науковій літературі знайшли собі належне висвітлення. Так працювати над історією книги й так писати про неї може людина, що щиро сердно любить книгу, це найбільше культурне досягнення людства»*²³.

У вказаній статті В. Перетц назвав також зразковою рецензію С. Маслова «Нові роботи з історії українського друкарства» (С. 31)²⁴. Передавши структуру та зміст роботи І. Свенціцького «Початки книгопечатання на землях України» (Жовква, 1924), С. Маслов детально зупиняється на фактичних помилках у датах, назвах видань, іменах, відмічає пропуски, недостатню систематизованість викладеного матеріалу. Ніякої натяжки, суб'єктивізму чи огульних звинувачень тут немає, лише конкретні зауваження, що можуть прислужитися загальній справі. У цій же рецензії С. Маслов докладно аналізує книгу І. Огієнка «Історія українського друкарства» (1925 р.); він, хоча й вказує на деякі сумнівні твердження автора, в цілому дає високу оцінку: *«Серед існуючих загальних оглядів книга його є найбільш ґрунтовна та документальна»* (С. 101). У цьому ж огляді С. Маслов виступив проти тенденційних і невірних тверджень про те, що першу друкарню в Москві заснував Ганс Мойсенгейм разом з італійським друкарем, котрі жили тоді в Москві.

У роботах книгознавчого характеру Сергій Іванович Маслов постає як чудовий знавець і високого класу дослідник стародрукованої української книги, виявивши у цій галузі, за словами О. Назаревського, *«високу майстерність і бездоганну техніку аналізу, витонченість у спостереженнях, скрупульозність і точність в описаннях і характеристиці стародруків»*²⁵.

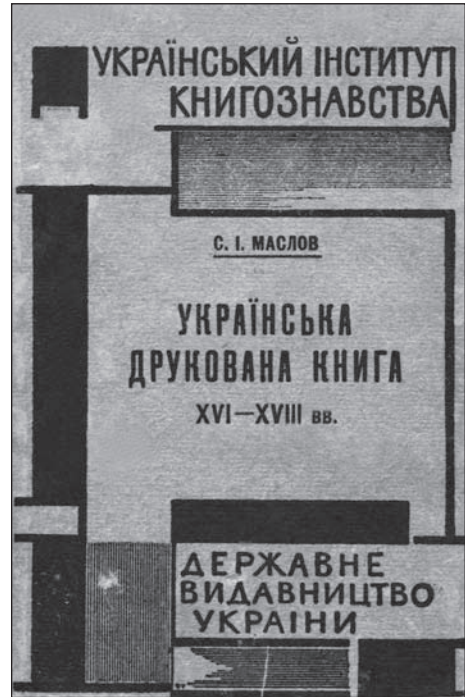
У 1925–1929 рр. друкуються його «Етюди з історії стародруків» (перші етюди написані Сергієм Івановичем російською мовою, українською їх переклав М.І. Сагарда²⁶). Усього було опубліковано 12 етюдів у трьох випусках, з них вісім перших етюдів видав УНІК. Мета цих «етюдів», як наз-

²³ Перетц В.М. Нарис наукової діяльності проф. С.І. Маслова // Сергій Маслов. 1902–1927. – К., 1927. – С. 32.

²⁴ Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 97–101.

²⁵ Назаревский А.А. Памяти друга // Вісник Київ. держ. університету. – К., 1959. – № 2. – С. 129.

²⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 190, арк. 186–196.

вав їх автор, накреслена вже в перших рядках: поповнити наявні описи стародавніх книг, «дбайливо вивчаючи окремі стародруки, використовуючи найновіші наукові методи»²⁷. І це завдання Маслов виконав блискуче. Викликає повагу його новаторський підхід до вивчення стародруків, величезна ерудиція, сумлінність у дослідженнях. Саме С.І. Маслов першим висунув важливу методичну вимогу – при описі та вивченні того чи іншого стародруку залучати, по можливості, всі примірники цього видання, що збереглися. Вчений і сам застосував порівняльний метод вивчення дублетів (різних примірників) окремих стародрукованих видань, виявив цікаві факти з історії давніх книжок. Так, уже в першому етюді «До історії видання «Ключа розумення» Іоаникія Галятівського 1659 р.» він доводить, що деякі аркуші цього видання в окремих примірниках вклеєні замість вирізаних, а вирізані використані як форзаці. Детально аналізуючи їх, автор робить вагомі висновки: «Наведені дослідження над форзацями, з одного боку, знайомлять нас з деталями наборно-друкарської справи старих часів, з другого, вводять в письменницьку лабораторію Галятівського й змальовують його як автора досить до себе суворого, що доводив працю над текстом навіть до цілковитого виправлення його й до того, що передруковував готові вже аркуші книги» (там само, с. 10).

²⁷ Маслов С.І. Етюди з історії українських стародруків. – К. : УНІК, 1926. – С. 5.

Досліджуючи київське видання Лазаря Барановича 1670 р. польською мовою (етюд II), чернігівське видання «Руна орошеннаго» 1702 р. (етюд IV), київське видання «Синопису» 1680 р. (етюд XI), вчений умовно поділяє всі відомі йому примірники одного видання на окремі групи або типи (у залежності від характерних особливостей), позначаючи їх літерами А, В, С. В описі певного стародруку він обов'язково вказує місце зберігання, бібліотечні шифри, обсяг та особливості нумерації сторінок, шрифт, художнє оздоблення, склад книги, повністю переписує її заголовки і, по можливості, додає фото, записи на полях, визначає особливості паперу, розглядає філіграні та ін. Такий детальний аналіз кожного примірника, вказівки на відмінності у нумерації сторінок різних примірників або зміни шрифтів чи орнаменту на окремих сторінках дають підстави авторові етюдів дійти висновку щодо фіктивності зазначеної дати виходу на окремих примірниках, виявити подробиці. Наприклад, певні примірники «Руна орошеннаго» 1702 р., як довів С. Маслов, видруковані в 1750 р.; крім справжнього Євангелія учительного Кирила Транквіліона Ставровецького, надрукованого в Рохманові 1619 р., існувало Євангеліє учительне, видане 1697 р. могильовською друкарнею М. Воцанки, з вихідними даними 1619 р. Більше того, він робить спробу розкрити мотиви друкарень позначати вихід книг фіктивною датою.

У деяких етюдах С. Маслов, описуючи особливості стародруків, спирається на архівні документи, листування друкарів із різними установами, особами. Так, у третьому етюді розповідається про листування Л. Барановича з Московською, Києво-Печерською друкарнею з приводу видання книги «Труби словес проповідних», для видання якої той запропонував малюнок рамки на титульних аркушах. І далі, як завжди, вчений подає опис видання, фото титульного та інших аркушів, текст віршів Л. Барановича, що пояснюють рамку, а також відомості про використання цієї рамки в інших виданнях. До цього типу нарисів належить і останній з надрукованих, XII етюд — «До історії книготоргових реєстрів XVIII ст.» — цінне джерело для вивчення історії книжкової торгівлі в Україні. Маслов окремо подає посилання на джерела з теми — список відповідної літератури, архівні документи, власницькі записи на окремих примірниках, оголошення

та каталоги друкарень. Крім характеристики цих джерел він подає повністю тексти архівних документів: «Такса книг» Почаївської друкарні 1760 р. і «Табель цены книгам печатанным в типографии Киево-Печерския лавры» 1774 р. Значення цієї розвідки С.І. Маслова величезне: окрім цікавих відомостей про ціни на книжки у 60–70 рр. XVIII ст., він показує форми, в яких розповсюджувалась книготоргова інформація, розкриває книгознавчу термінологію давніх часів, а також дає бібліографічний перелік видань, що вийшли з цих друкарень. «Етюди з історії стародруків», як і інші праці Маслова, містять посилання на десятки відповідних джерел.

В «Етюдах» Сергій Іванович розповідає також про видання, які не описані у відомих оглядах стародруків, і він прагне заповнити цю прогалину. Зокрема, в етюді VI йдеться про опис «Зерцала от писанія божественнаго» (Чернігів, 1705 р.), з присвятою В. Кочубеєві, а в спеціальній літературі описане лише видання з тими ж вихідними даними, але з присвятою гетьману Мазепі (етюд V). Дослідник доводить, що ці друки відрізняються не лише присвятою, а є зовсім різними виданнями: одне – форматом в аркуш, друге – в 1/4 аркуша. Висновок: описувати стародруки можна лише *de visu*. Варто відзначити і його зацікавлення філігранологією²⁸.

Етюди С. Маслова присвячені стародрукам, що видані не лише старослов'янською чи староукраїнською, а й польською (II), латинською (IX–X), арабською (VII) мовами. І кожного разу, зважаючи на рідкісність цих видань, Маслов описує їх дуже детально, підкреслюючи всі особливості паперу, оправ, тексту, художніх оздоб. Окремий етюд присвячено характеристиці курсивного шрифту почаївських стародруків, із доданням 20 ілюстрацій (VIII).

Упродовж багатьох років він збирав матеріали для нових «Етюдів», і не тільки в Києві, а й, зокрема, перебуваючи в серпні – вересні 1929 р. у відрядженні в Москві та Ленінграді. За 17 днів відрядження він дослідив вісім рукописних книг, 127 стародруків та 37 нових книгознавчих видань, разом 172 книги!²⁹ Маємо підкреслити, що практично всі дослідження перед публікацією він апробував у вигляді доповідей, у т. ч. найчастіше – в комісії історії книги УНІК. Наприклад, 26 січня 1927 р. він виступив тут з доповіддю «До історії видань київського Синописа»; 15 квітня 1927 р. – «Невідомий київський стародрук 1732 р. «Conclusiones philosphical» Василя Лашевського»; 25 травня – «Нові роботи з історії українського друкарства».

²⁸ [Маслов С.] [«Образцы шрифта и филиграней»] // 1926. – № 4. – С. 144. – Підп.: С. М.; Передмова до праці І. Каманіна та О. Вітвіцької «Водяні знаки на папері українських документів XVI і XVII вв.» (1923); опис праці К. Тромоніна «Изъяснение знаков, видимых в писчей бумаге» (М., 1844) під назвою «Из истории русской филиграфии» // Известия АН СССР. Отд. общ. наук. – 1934. – № 3. – С. 225–234.

²⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2295.

У архіві Маслова багато підготовчих матеріалів до нових етюдів³⁰. Серед причин, чому нові етюди не було видано, — їхня тематика, несумісна з ідеологічними змінами початку 1930-х рр. Так, він тривалий час збирав матеріали щодо творів Іоанікія Галятовського, Стефана Яворського; присвячені І. Мазепі, насамперед «Мазепа в літературі XVII—XX ст.»³¹, та київським митрополитам³². Зокрема, з його звіту про відрядження до Москви і Ленінграда 1929 р.³³: «ознайомився з виданнями Києво-Печерської лаври доби Мазепи, переглянув усі примірники київських видань 1687 р. та наступних років з Державної публічної бібліотеки в Ленінграді. Зробив копії з усіх епіграм на герб, присвят, вихідних листів, іноді з тексту твору, якщо мало відношення до Мазепи. Для роботи «Матеріали до біографії та історії літературної діяльності Стефана Яворського» зібрав деякий біографічний матеріал з різних видань 19 ст. і зробив копії деяких віршів Яворського. Зробив кілька виписок про Кирила Транквіліона. Зібрав матеріали до наступних «Етюдів»: 14 етюд. «Нірротенес... Phil. Orlyka», К., 1698 (панегірик племіннику Мазепи Іоанну Обидовському), «Молитвослов», Чернігів, 1697, з передмовою Лавр. Крщоновича; «Виноград Христов», К., 1698.

15 етюд. Маніфест від січня 1709 р. про Мазепиних шпегів — найстаріша офіційна аркушівка Києво-Печерської лаври.

16 етюд. 4 книжкові реєстри Московської друкарні половини 17 ст., гатував їх, знайшов коректурні примірники.

17 етюд. «Душі людей умерлих» І. Галятовського, Чернігів, 1687. Передивився 13 примірників, виявив 2 варіанти, два різні видання, надруковані в різні роки. Різняться орнаментальними елементами, набором та версткою, навіть складом текстів. В одному 60 арк., друге, скорочене, складається з 52 арк. Досліджував, яке з них автентичне і яке підробка, яке вийшло дійсно 1687 р. і яке пізніше.

18 етюд. «Камінь віри» 1728, 1729 та 1749 рр. Передивився 20 примірників. В бібліотеці ім. В.І. Леніна виявив унікальний фронтиспіс, зробив фото.

19 етюд. Дрібні спостереження над варіантами серед видань 17 и 18 ст. «Октоїх», К., 1699 р. — різні рамки над заголовним аркушем: 1) дереворит; 2) мідерит 1700 р.; Псалтир, К., 1703 — різниця в рамках заголовного аркуша та в гравюрах: а) дереворити, часто з підписом майстра половини 17 ст.; в) на мігі, роботи Леонтія Тарасевича.

20 етюд. Доповнення до розвідки про «Синопис» 1680 р., до варіанту «Синописиса» є вкладний запис 1697 р.»

³⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од зб. 194, 196.

³¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 464–553.

³² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 557.

³³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2295.

За іншим джерелом³⁴, підготовлені наступні «Етюди з історії книги» були такими: 13 – «Lucubratiuncula» на пошану Лазаря Барановича 1680-х рр. – маловідомий твір Іоанна Величковського; 14 – До історії цін на книги у XVIII ст. (дев'ять реєстрів «Московської друкарні» 1750–1779 рр.); 15 – «Руно Орошенное», Чернігів, 1696 та 1697 рр. Продовжував готувати нові «Етюди»: 16 – «Душі людей умерлих» Іоанікія Галятовського, Чернігів, 1687; 17 – «Феатрон» Іоанна Максимовича, Чернігів, 1708; 18 – «Богомыслие» Іоанна Максимовича, Чернігів, 1710 й 1711; 19–21 – Дрібні видання Києво-Печерської лаври 1709–1762 рр.

Як бачимо, всі роботи С.І. Маслова з історії книги і друкарства ґрунтуються на прекрасному знанні першоджерел і відзначаються точністю і глибиною історико-літературного і книгознавчого аналізу. Обізнаний практично з усіма галузями книгознавства, С. Маслов зробив низку цінних вказівок з питань бібліографії та бібліотекознавства, що не втратили свого значення й до сьогодні.

С. Маслов обов'язково переглядав всі статті за профілем секції, подавні до «Бібліологічних вістей». Як приклад, можна навести зафіксоване в протоколі № 11 засідання Наукової ради УНІК від 20.03.1928 р. доручення: *«просити [С. Маслова] переглянути і дати свої висновки за такі рукописи: а) Борщака – «Україніка» в Європі», «Бібліографічні мандрювання», «Бібліофіліана»; б) Єрофієва – «Книга в книзі» та «Один з стародруків»*³⁵. Він листувався з авторами в разі необхідності доопрацювання статей, наприклад, за протоколом № 9 засідання наукової ради УНІК від 13.03.1928 р., слухали інформацію С. Маслова щодо статті Бочкова про чернігівські друкарні; ухвалили: вважати за можливе надрукувати цю статтю у «Бібліологічних вістях», тільки після виправлення її хиб³⁶ (стаття не була надрукована).

Багато років він опрацьовував, і в т. ч. під час роботи в УНІК, вставляючи це в план, такі теми: «Кирило Транквіліон Ставровецький»³⁷, «Перша публічна бібліотека в Києві «Аптека для душі» П. Должикова»³⁸, що були видані через багато років після його смерті завдяки збереженим в його архіві рукописам. Практично всі праці С.І. Маслова у галузі історії вітчизняної книги і друкарства і сьогодні залишаються цінним джерелом для дослідників.

³⁴ ІР НБУВ, ф. 33, № 2913, арк. 36.

³⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 17.

³⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 15.

³⁷ Маслов С.И. Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность : опыт историко-литературной монографии / отв. ред. В.И. Крекотень. – К. : Наук. думка, 1984. – 246 с.

³⁸ Маслов С.І. П.П. Должиков та його бібліотека «Аптека для душі» / підготовка до друку Г.І. Ковальчук // Рукописна та книжкова спадщина України. – К. : НБУВ, 2002. – Вип. 7. – С. 150–185.

Незважаючи на ідеологічний пресинг початку 1930-х років, С.І. Маслов продовжував, хоча й не тими темпами, що міг би, якби не заважали, дослідження з історії книги та бібліотечної й видавничої справи України. У доповіді про хід виконання своєї наукової роботи, яку він зробив на вимогу своїх колег на виробничій нараді науковців та аспірантів УНІК 16 червня 1935 р., він розповів: «На 1935 р. по УНІК у мене заплановано 2 роботи. 1) Перша громадська бібліотека в Києві; 2) Про розвиток цензури на Україні та в Росії в XI–XVIII ст.»³⁹.

Щодо історії цензури (арк. 13), зміст майбутньої його роботи виглядав так (цитуюємо):

– *Короткі відомості з історії догляду над книгами на Заході та в Візантії. Index librorum prohibitorum;*

– *Історія індексу в слов'янському письменстві. Правила «Кормчей» про «еретические писания»;*

– *Переслідування еретичних книжок в Москві в XV–XVI ст. під час боротьби з т. зв. «жидовствующими» та ін.;*

– *Розгляд та заборона творів Лаврентія Зизанія, Кирила Транквіліона та інших українських письменників в Москві в XVII ст.;*

– *«Апробації» в українських виданнях XVII–XVIII ст.;*

– *Догляд над книгою в Росії на поч. XVIII ст. Вказівки «Духовного Регламента». Догляд над діяльністю Київської та Чернігівської друкарень;*

– *Доля «Камня віри» Стефана Яворського в 1730-х рр.;*

– *Думки Радищева про цензуру («Путешествия». Гл. «Торжок»);*

– *Указ 1783 р. «О вольных типографиях» і переслідування друкованого слова наприкінці XVIII ст.: знищення «Путешествия» й репресії проти автора; припинення видавничої діяльності Новікова й «Типографической компании»; конфіскація видань, надрукованих в вольной типографії І.Г. Рахманінова в с. Козинке Тамбовської губернії (1793); знищення трагедії Княжніна «Вадим Новгородський»;*

– *Анулювання указу «О вольных типографиях» (1796) «в разсуждении злоупотреблений от того происходящих». Утворення цензурних комітетів;*

– *Цензурні справи доби Павла I.*

С.І. Маслов наводить історіографію праць з теми та історичні факти прояву цензури. Так, він сповіщав, що великий матеріал слов'янського індексу «отреченных» книг зібрано в роботі проф. А.І. Яцимарського «Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности». Пгр., 1921. Вип. 1; згадує рецензію московських цензорів 1625 р. на «Євангеліє учительное», внаслідок якої 60 примірників Євангелія, надісланих до Москви, було спалено «на пожарах»; наводить цензурні дозволи в російських виданнях XVIII ст., окремі статті про цензуру. У ви-

³⁹ Маслов С.І. Інформація про методику й організацію роботи над статтями, запланованими по УНІК на 1935 р. : ІР НБУВ, ф. 33, № 2317. 17 нум. арк.

сновку доповіді він сповіщає, що робота знаходиться ще в початковій стадії і «про зовнішній її вигляд я ще не думав». У цій же справі на арк. 16 Маслов занотував копії записок, одержаних ним після проголошення доповіді. Були присутні сім осіб, питання різні, але найголовніше, що їх турбувало – «що заважає вам вчасно виконати план».

У різний час в комісії історії книги були зачитані та обговорені, серед інших, доповіді С.І. Маслова про видання «Синописа», Г. Тисяченка про першу в Надніпрянській Україні газету українською мовою, Е. Перфецького про друкарство на Підкарпатській Україні, С. Таранушенка про Брашівське Євангеліє, О. Малеїна «Що говорять інкунабули про свою епоху», С. Маслова «Сторінки з історії культурного життя на Україні XVII ст.», О. Гераклітова «Четвероєвангеліє (без виходу) на початку XVII ст.», І. Борщака «Пилип Орлик – книжник», П. Балицького «Російське книжкове життя XVIII ст. та зародження серед нього української книжки» та багато ін.⁴⁰

Визначний доробок у галузі історії книги та друку належить члену комісії історії та мистецтва книги УНІК, майбутньому члену-кореспонденту АН УРСР Павлу Миколайовичу Попову. Його дослідження 1920-х рр. за своєю проблематикою були новими для вітчизняного книгознавства. Як відмічали спеціалісти, дослідження П. Попова початків книгодрукування в слов'янських країнах засвідчило прихід у книгознавчу науку серйозного вченого⁴¹. Його обирають членом наукової ради бібліографічної комісії, комісії мистецтва книги, історії книги УНІК, Комітету для опису українських стародруків. Визнання досвіду П. Попова на книгознавчій ниві, його значний власний вплив на дослідницьку роботу Інституту засвідчують численні матеріали, що зберігаються у його архіві у фондах Інституту рукопису НБУВ⁴².

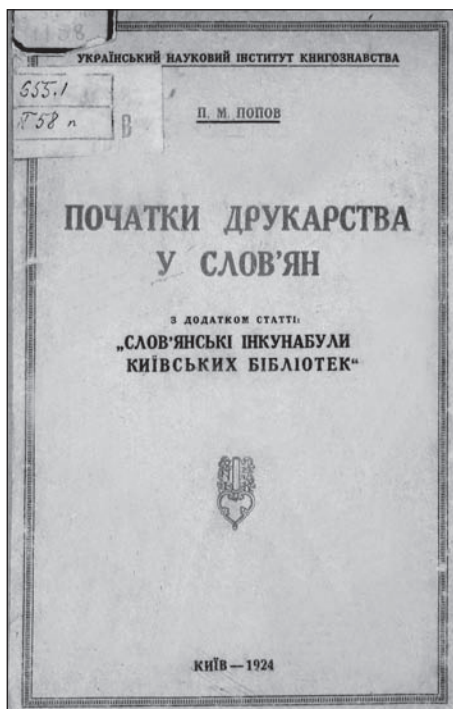
Дослідження Павла Миколайовича, що належать до періоду його співпраці з УНІК – «Початок друкарства у слов'ян» (1924), «Друкарство, його початок і поширення в Європі» (1925), «Матеріали до словника українських граверів» (1926) та інші – відкрили нову сторінку в історії книги в Україні. У праці «Друкарство, його початок і поширення в Європі» П. Попов на основі найновіших на той час даних висвітлив чи не першим в Україні історію зародження і розвитку друкарства в Західній Європі⁴³. Ґрунтовна стаття Попова «Початки друкарства у слов'ян» роз-

⁴⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 4; од. зб. 155, арк. 8–11, 85.

⁴¹ Шимченко Ф.З. Внесок ЦНБ АН УРСР у розвиток українського радянського книгознавства // 50 років Центральної наукової бібліотеки АН УРСР : матеріали ювілейн. конф. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 45–55.

⁴² ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 2065–2073.

⁴³ Попов П.М. Друкарство, його початок і поширення в Європі. – К., 1925. – 76 с. (Науково-популярна бібліотека книгознавства: вип. 2).

повідляє про витоки книговидання у західних слов'ян; про початок кириличного друкарства – першодрукарів Швайпольта Фіоля, Макарія, Вуковичів, Франциска Скорину; про початок друкарства в Москві – Івана Федорова та Петра Мстиславця.

Очолюючи відділ письма та друку Лаврського музею, П. Попов створив найбільшу в колишньому СРСР колекцію гравірувальних дощок українських друкарень XVII–XIX ст. Вивчивши цю збірку, літературні джерела і зібрання українських гравюр у великих сховищах СРСР, уперше використавши матеріали архіву Києво-Печерської лаври, науковець склав «Словник українських граверів». На жаль, він не був повністю опублікований. У 1925 р. на академічній конференції була відзначена премією оригінальна праця Попова «Матеріали до словника українських граверів», видана згодом УНІК (К., 1926)⁴⁴, у якій він описав 1300 гравюр, значно розширив відомості про художню спадщину таких митців, як Никодим Зубрицький, Аверкій Козачківський, Григорій Левицький, Інокентій Щирський. Попов установив імена невідомих до того українських граверів. Цією працею він поклав початок мистецтвознавчому підходу до вивчення друкованої книги в Україні.

⁴⁴ ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 626.

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

ПАВЛО ПОПОВ

МАТЕРІЯЛИ ДО СЛОВНИКА
УКРАЇНСЬКИХ ГРАВЕРІВ

К И Ї В — 1 9 2 6

У тому ж році видання поповнюється першим додатком, а згодом і другим, замітки до якого зберігаються в Інституті рукопису НБУВ⁴⁵. Значення цього великого за обсягом дослідження для українського мистецтвознавства важко переоцінити. Порівняємо: в аналогічній праці Д. Ровінського зареєстровано лише 1422 українські гравюри, що на 1312 одиниць менше, ніж у «Матеріалах...» П. Попова.

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 627.

А.

І. Адовцов Андрій—Петербурзький гравер на міді кінця XVIII ст. В 1794 р. він для Київо-Печерської Лаврської друкарні переводив на мідь 30 дерев'яних кліше з образками до акафіста св. Варвари розміром 5×6 сант. Додається відбиток з одного такого кліше (див. мал. 1).

Мал. 1.
Гравюра на міді Адовцова, 1794 р.
Катування св. Варвари.

Це було не погдблене гравірування на міді в звичайному ро-

зумінні цього процесу, а тільки точне копіювання рельєфу різаного на дереві кліше. Таким способом Лаврська друкарня в кінці XVIII ст. (як і пізніше, пор. „Брезгун Петро“ і „Моок“) боролася з недовговічністю дерев'яних кліше в друку. Але в цей спосіб справа не могла широко розвинутися вже тому, що, з одного боку він не сприяв художності виробів, а з другого—дорого коштував¹. Вихід із цього становища було знайдено пізніше, коли почали вживати стереотип, щоб-то навчилися в нас виробляти подібні копії не ручним, а механічним, значно легшим та дешевшим способом.

ІІ. А. К. (можливо, Афанасій К.) Київський і Львівський гравер на дереві 60—80 рр. XVII ст.

До гравюр А. К., що зазначені в Ровинського (І, 33—34 стп.), треба додати ще такі:

І. Рамка цікавої складної композиції для заголовка до книги Антонія Радивиловського: „Огородокъ Маріи Богородици“, КПЛ., 1676. Підпис гравера: „А. К.—РокѢ 4705“. Розмір 16,5 × 26,5².

¹ За образки розміром 5 × 6 см. Лавр. платила Адовцову по 8 карб. за штуку Лавр. друк. архів, справа № 264.

² Заголовок до „Огородка“ видано в книзі проф. О. Титова: Типографія Києво-Печерской Лаври. Исторический очеркъ. Томъ І. Київъ, 1918, поміж стор. 362—3.

Він планував також (співпрацюючи в бібліографічній комісії УНІК) підготовку каталогів київських інкунабул, альдин та плантенів, слов'янських стародруків, харківських видань першої половини XIX ст., перших українських видань «гражданкою»⁴⁶ — обсяги колосальні, можна тільки шкодувати, що ці плани, зі зрозумілих причин, не були ним реалізовані.

⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 285, од. зб. 2067.

Активно працювали в комісії історії книги також заступник голови комісії П.В. Клименко, секретар комісії В.І. Барвінок, члени комісії, Г.Д. Саливон (Гр. Тисяченко), В.О. Романовський, усього 15–16 осіб. Основними сферами дослідження була історія стародрукованої книжності, в першу чергу української. І це цілком природно, адже, як писав Гр. Тисяченко, *«початкової роботи, зібрання самого матеріалу до історії книги у нас ще не зроблено»*⁴⁷, та і хто повинен вивчати історію власної національної книги, як не спеціалісти, що тут живуть і працюють?

Учень відомого українського бібліографа М. Комарова, Грицько Тисяченко (псевдонім Григорія Дмитровича Саливона), за словами С. Маслова⁴⁸, багато працював на ниві українського книгознавства, опублікувавши свого часу низку статей з книжкової справи у часописах «Рада» і «Книгарь». Він працював над історією видання «Кобзаря» Т. Шевченка, 1924 року в ювілейному номері «Бібліологічних вістей» першою була опублікована його стаття «Триста п'ятдесят літ тому і тепер (1574–1924)», присвячена економічно-соціальним умовам розвитку друкарства. У цьому ж номері під псевдонімом Гр. Т-ко опублікована ще одна його стаття – «Казковий і реальний образ першодрукаря» (С. 171–173). У жовтні 1926 в комісії історії книги слухали його доповідь «Перша на Наддніпрянській Україні газета «Хлібороб», яку Тисяченко призначав до друку у виданні УНІК і над якою працював до останніх моментів свого життя в лікарні, де його спіткала смерть 21 травня 1927 р. на 39 році життя. Серед мало відомої інформації про нього, яку С.І. Маслов оприлюднив у доповіді в комісії історії книги УНІК (там само) – робота Г.Д. Саливона 1919 року в «Книгоспілці», де він заснував часопис «Книга й освіта», що з незалежних від нього обставин у світ не виходив; завідував однією з київських друкарень, потім друкарнею в Лохвиці. В останній період життя обіймав посаду завідуючого окружною бібліотекою в Лубнах.

⁴⁷ Тисяченко Гр. Зібрання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні на Україні // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – С. 63–66.

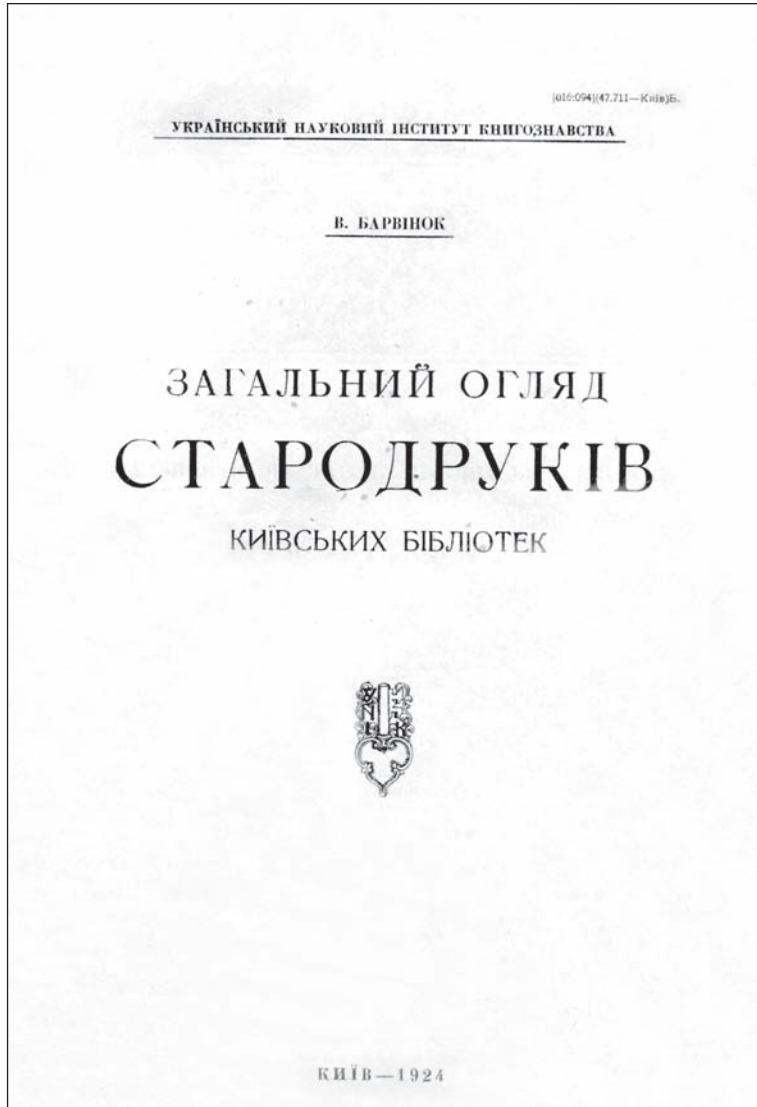
⁴⁸ Маслов С. Пам'яті Григорія Дмитровича Тисяченка. Доповідь на засіданні комісії історії книги УНІК 25 травня 1927: ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2308. Чернетка, 1 арк.

Досі популярною лишається праця члена комісії історії книги УНІК Володимира Івановича Барвінка «Загальний огляд стародруків київських бібліотек», опублікована в ювілейному випуску журналу «Бібліологічні вісті» 1924 р. і окремою брошурою того ж року тиражем 250 прим. До цього, як стверджував автор, не було жодного опису церковнослов'янських стародруків із київських бібліотек. Дослідник розглядає збірки Київської духовної академії (КДА) і колишнього Церковно-археологічного музею КДА, Києво-Печерської лаври, Софійського собору, Михайлівського та Видубицького монастирів, Київського університету св. Володимира, Першого державного музею (колишнього Міського музею), зібрань окремих київських церков та ін. Підкреслює, що відомості про наявність українських стародруків у них відсутні, а якщо взагалі каталоги є, то українські видання показані серед інших, не окремо. Тому автор поставив за мету зібрати в одному нарисі зведену інформацію про церковнослов'янські видання з кінця XV до кінця XVIII ст. у київських бібліотеках, а також українські видання латинською чи польською мовами, що, власне, і було ним зроблено у певній мірі. Детальні відомості, наведені В.І. Барвінком, і до сьогодні не втратили свого наукового та інформативного значення, а на ті часи були просто незамінними.

Торкаючись питання стародруків у невеликих церквах, автор підкреслює: тут можуть знайтися видання, які ніхто не читає, а вони невідомі в бібліографії, наприклад, видання часів Іоанна Антоновича, які колись уряд старанно знищував. Тому вчений пропонував усі церковнослов'янські стародруки, які втратили для церков практичне значення, по згоді з парафіяльними громадами та владою, передати до великої книгозбірні, де ці стародруки були б доступними для бібліографічних досліджень (С. 17).

Підсумовуючи, вчений зробив цікаві спостереження, знов-таки, очевидно, вперше: більшість стародруків у київських зібраннях – українські, і це зрозуміло – в українських землях у XVI–XVIII ст. було значно більше друкарень, ніж у Росії (спочатку лише Московська, згодом ще Петербурзька). Автор звертає увагу читачів на зовнішній вигляд стародруків, зокрема на різницю між українськими і московськими друками, починаючи зі шрифту, художніх прикрас, зупиняється на характеристиці гравюр, наводить відповідні приклади. Барвінок підкреслює, що оздоби однієї друкарні часто переймаються іншими; зупиняється на характеристиці вихідних аркушів або т. зв. фортах – чудових зразках художньої друкарської техніки. Ще однією рисою, притаманною саме українським стародрукам, автор вважає гравюри не лише релігійного, але й світського змісту: зображення П. Сагайдачного на коні у київському виданні 1622 р., гербів. Нічого подібного, наголосив дослідник, у московських тогочасних виданнях не було (С. 20), хоча вони теж мають певне художнє оздоблення, проте значно скромніше. Так само різняться оправки українські і мос-

ковські. Наприкінці В.І. Барвінок висловив пропозицію щодо створення докладного опису гравюр в українських стародруках як цінного матеріалу для історії українського мистецтва та опису вітчизняних стародруків – «цікавої сторінки в історії українського культурного життя».

У стародруках, крім іншого, вчених УНІК цікавила техніка друку, те, «чим ми можемо скористуватися сьогодні чи завтра»⁴⁹. Високий ху-

⁴⁹ Тисяченко Гр. Триста п'ятдесят літ тому і тепер (1574–1924) // Бібліологічні вісті. – 1924. – С. 12.

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СТАРОДРУКІВ КИЇВСЬКИХ БІБЛІОТЕК.

той час, як у Ленінграді при бібліотеках Академії Наук та Публічній і в Москві при Румянцевському Музею є спеціальні відділи, в яких знаходяться великі збірки церковно-слов'янських видань, так званого, «Кирилівського друку», в Києві, центрі української культури, такої збірки немає. Правда, при Всенародній Бібліотеці України в Києві є окремий відділ взагалі стародруків, до складу якого входять і церковно-слов'янські видання. Але цей відділ ще дуже бідний на ці видання. Остання недостача Всенародньої Бібліотеки України помякшується тим, що в Києві є інші бібліотеки, в

яких знаходяться дуже багато церковно-слов'янських стародруків. В цих же бібліотеках маються доволі значні збірки видань, що вийшли з українських друкарень на латино-польській мові. Ці бібліотеки наступні: бувшої Київської Духовної Академії, Київсько-Печерської Лаври, Софійського собору, Михайлівського та Видубецького монастирів та інші. Але відомостів про те, які церковно-слов'янські та латино-польські видання, що вийшли з українських друкарень, знаходяться в цих бібліотеках нема, бо немає відповідних каталогів; а як що деякі бібліотеки і мають друковані каталоги, то зазначені видання в них показані не окремо, а разом з іншими. Крім того, назви церковно-слов'янських видань надруковані в цих каталогах, так званім, «гражданським шрифтом», що дуже заважає знаходити в них те або інше видання. Такі друковані каталоги бібліотек: бувшої Київської Духовної Академії в 14-ти випусках, Київсько-Печерської Лаври в 2-х томах та опис стародруків в книжці проф. В. Н. Перетца «Отчетъ объ экскурсіи семинарія Русской филологіи въ Кіевѣ. 30 мая—10 іюня 1915 г.»

Опис церковно-слов'янських стародруків уже давно цікавить учених. Деякі книгозбірні Ленінграду, Москви, Вільни, Львова та інших міст мають такі описи, хоч і не повні, але в усякім разі вони більш менш

дожній рівень українських стародруків мав помітний вплив на подальший розвиток друкарського й графічного мистецтва, і це добре усвідомлювали фахівці. Велика частина досліджень, які провела комісія з історії книги, була видана УНІК або, після обговорення, іншими закладами, проте, на жаль, не все.

Студії з історії єврейського друку в українських землях

Українське друкарство завжди було багатомовним; в українських землях друкували різними шрифтами – на основі церковнослов'янського, латинського, гражданського, єврейського шрифтів, і, зрозуміло, різними мовами, для різних категорій та верств населення. Тому в УНІК, досліджуючи комплексно історію друкарства в Україні, безперечно, вивчали і єврейські друки. Результати студій публікували на сторінках журналу «Бібліологічні вісті», насамперед, це статті С. Борового і Г. Перліна. Це було вельми актуальним на той час, бо в Києві працювали єврейські науково-дослідні установи (Кафедра єврейської історії та культури, трохи згодом – Інститут єврейської пролетарської культури), великі єврейські бібліотеки, зокрема й відділ «Гebraїка-юдаїка» у Всенародній бібліотеці України, навчальні заклади, культурні товариства, видавництва (Укрдержнацменвидав, «Культур-Ліга», «Киевер-ферлаг»). Тому дослідження єврейської книгодрукарської справи в Україні – нового напрямку в українському книгознавстві, які проводили співробітники УНІК, були актуальними не тільки для істориків, а й для працівників інших галузей знань⁵⁰.

Зокрема, історія єврейської друкарської справи протягом XVIII – початку XIX ст. у Наддніпрянській Україні розглянута в дослідженні Саула Борового «Нариси з історії єврейської книги на Україні», що було надруковано в двох номерах «Бібліологічних вістей» – в 1925 р. і в № 1 за 1926 р., а також видано УНІК двома окремими відбитками (брошурами). Відомо, що третій нарис не було опубліковано з ідеологічних міркувань. Автор наводить перелік єврейських друкарень із зазначенням років їх існування та власників, дані щодо цензури єврейських друків. Новизна цього дослідження беззаперечна – до того окремі питання єврейської книговидавничої справи порушувалися лише в Єврейській енциклопедії, бібліографічному журналі Кирьят-Сефер, що виходив в Єрусалимі, і побіжно в праці проф. І. Огієнка «Історія українського друкарства». Ці джерела, зрозуміло, були не дуже доступні українським дослідникам. Тому праця С. Борового мала велике наукове значення.

Тему продовжила публікація Г. Перліна «Нотатки з історії єврейського друку на Україні» в № 1 журналу УНІК за 1928 р., де подано відомості про окремі видання, про першу в Білорусі єврейську друкарню, про міграції єврейських видань та, знов-таки, цензуру. У цьому ж номері розміщена рецензія С. Борового на віденське видання «Veröffentlichungen der Bibliothek der israelitischen Kultusgemeinde», Т. I–IX, де в I томі представлено огляд хасидських друкарень України.

⁵⁰ Владіміров М.Є. Вивчення історії єврейського друку в УНІК // Наукові праці НБУВ. – К. : НБУВ, 1999. – Вип. 2. – С. 131–139.

У четвертому номері за 1929 р. у журналі опублікована невелика стаття С. Борового «Нездійснені проекти утворити в Києві єврейську друкарню (1836–1846 рр.)», в якій автор, залучаючи велику кількість архівних документів, розповідає про час, коли було ліквідовано єврейські друкарні в малих містах, введено цензуру; називає претендентів на організацію єврейської друкарні в Києві, де проживання євреїв було заборонено, та вказує на причини відмови. У цьому ж номері вміщено рецензію Г. Перліна на Єрусалимську брошуру 1928 р. Г. Шолома «Перелік творів р. Нахмана Брацлавського, його учнів та послідовників» (Kuntras Elrh Schemoth siphre Mūhara N... maasseh jede Gerschom Schalom), в якій є відомості про діяльність єврейсько-української друкарні, що до того часу була невідомою.

Достатньо інформативними є і статті з оглядами виставок єврейської книги та преси⁵¹, а також замітки про роботу єврейських бібліотек і наукових установ.

Отже, ця тематика, що мала наукову новизну і актуальність з огляду на збільшення єврейського прошарку населення міст, в т. ч. Києва, свідчить одночасно й про те, що пізніші звинувачення УНІК в українському буржуазному націоналізмі, у висвітленні тільки української тематики не відповідали дійсності.

Вивчення української книги XIX ст.

Якщо у вивченні стародруків було зібрано найбільше матеріалів, причому завдяки роботам і українських, і російських, і білоруських учених, то історія української книги кінця XVIII та XIX ст. була практично до того часу не досліджена. Тому УНІК підтримував роботи П. Балицького «Історія української книги I пол. XIX ст.» та «Харківські видавці і їх українські видання першої половини XIX ст.»; С. Єфремова «На світанку українських видавництв» та «В тісних рямцях. Українська книга в 1798–1916 рр.» – ґрунтовне дослідження вітчизняного дореволюційного друку; Т. Алексеєва «До історії цензурних звичаїв 1890-х років»; М. Возняка «Нездійснений план українського журналу з 1883 р.» та «До діяльності М. Комарова»; І. Айзенштока «До історії видань Квітки-Основ'яненка» та ін. Як бачимо, вчені прагнули дослідити історію видавництва, цензури, періодики, доробок окремих діячів, тобто вивчати питання про розвиток книги в комплексі.

Так, у статті С.О. Єфремова «На світанку українських видавництв»⁵² мова йде про історію створення й діяльності видавництва «Вік» (1895–1918). Невеликий за обсягом матеріал містить чимало цікавої інформації з життя української громади Києва зазначеного періоду, зокрема, про

⁵¹ Бібліологічні вісті. – 1927. – № 4. – С. 126–127.

⁵² Єфремов С. На світанку українських видавництв («Вік») // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 109–111.

Олександра Кониського – одну з центральних фігур, за висловом Єфремова. Саме на вечірках у О. Кониського, за спогадами автора статті, обговорювали болючі питання цензурування української книги і обмірковували проекти видання й розповсюдження літератури О. Лотоцький, В. Доманицький, В. Дурдуківський, С. Єфремов та ін. За свідченням останнього, восени 1895 р. на квартирі В. Доманицького відбулося перше засідання видавничого гуртка, що надалі отримав назву «Вік». Першим проектом цього видавництва була збірка оповідань О. Кониського «У тісної баби», опублікована його власним коштом 1896 р. Члени видавничої спілки робили щомісячні внески по 20 коп., надсилали до цензури десятки рукописів українських книжок, які там вилежувалися місяцями, а якщо й поверталися, то так були покреслені червоним (видавці казали – «кровопусками»), що видавати їх було вже неможливо. Оскільки українських книгарень не було, розповсюдженням книжок займалися знов-таки самі видавці, залучаючи до цього знайомих студентів, учителів та ін. Для історії вітчизняного книговидання й книгорозповсюдження надзвичайно цінною є інформація С. Єфремова щодо створення 1897 р. нелегальної всеукраїнської організації та заснування нею першої української книгарні на Безаківській вулиці. Саме ця організація почала виділяти у вигляді субсидій по 100–200 карбованців на рік на видання книжок; у цей час дещо пом'якшилися цензурні утиски. Сторічний ювілей нового українського письменства – 1898 рік – був переломним у вітчизняній видавничій справі. Гурток видавців вирішив показати здобутки українського письменства за 100 років і скласти ювілейний збірник поезій. Якимсь дивом рукопис пройшов цензуру, і видавці, після тривалих вагань і суперечок, наважилися випустити збірник під назвою «Вік» без грошей – у кредит в друкарні та за передплатою. Ризик був великий, але вже за півроку видання розійшлося повністю, а видавці ще й отримали прибуток в тисячу карбованців, сталий кредит у друкарні, репутацію в книгарських колах і попит у читачів. Надалі видавництво постійно збільшувало свою продукцію, випускаючи не лише народні брошури, але й книги творів І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, М. Коцюбинського, Б. Грінченка, а також серію «Українська бібліотека», куди входили твори Т. Шевченка, Марко Вовчок, С. Руданського, Л. Глібова, І. Франка, С. Васильченка та ін. Найінтенсивнішим, на думку С. Єфремова, був період 1900–1905 рр. Згодом, з появою нових видавництв, «Вік», вважаючи свою місію певною мірою завершеною, по троху уповільнював роботу і припинив її зовсім у 1918 р., коли старі методи діяльності вичерпали себе. С.О. Єфремов навів статистичні дані щодо випуску літератури «Віком», поділивши всю книжкову продукцію на п'ять рубрик: 1) серія народних книжок «Селянська бібліотека» – 70 назв у 375 000 примірниках; 2) серія «Українська бібліотека» – 23 назви у 73 000 прим.; 3) збірка творів українських письменників – 10 томів у 30 000

прим.; 4) публіцистична серія «Наші справи» в 25 000 прим.; 5) видання поза серіями – збірники й окремі твори – 16 назв у 50 000 прим. Разом 140 назв у 560 000 примірниках на суму щонайменше 200 000 карб. за ціною книгарень. Чимало з видань «Віку» виходило кількома накладками. Це немало й для сьогодення, проте належним чином оцінити зроблене можливо лише на історичному тлі: абсолютно вся робота, цілком безоплатна, щодо збирання (вперше!) культурних здобутків українства, підготовки видань, організації їх друкування й розповсюдження, лежала на плечах маленького гуртка ентузіастів. Спогади С.О. Єфремова – цікаве, незамінне джерело до історії видавництва «Вік», яке в умовах жорсткої цензури, фінансової скрути, відсутності системи збуту української книжки стало фактично першим українським видавництвом.

Ще одна стаття С.О. Єфремова, опублікована УНІК у «Бібліологічних вістях», – «В тісних рямцях. Українська книга в 1798–1916 рр.»⁵⁵. Це ґрунтовний нарис історії української дореволюційної книги (книговидання), поділений автором на дев'ять розділів, які ми умовно можемо визначити таким чином:

I. Доля української книжки у XVIII ст., суспільні протиріччя й цензурні утиски або, за висловом С. Єфремова, «зловорожі обставини».

II. «Енеїда» І.П. Котляревського, внесок Петербурга і Москви у видання українських книжок в першій половині XIX ст., роль Харкова в 1830-х рр. Період, названий автором статті «як своєрідне любительство та пієтизм до рідного слова».

III. Початок нового періоду автор датує з 1856 р., року видання першого тому «Записок о Южной Руси» П. Куліша, до Валувського указу 1863 р., коли «українське слово, а разом з тим і українська книга в Росії просто перестали існувати»: характеризується видавнича діяльність П. Куліша, російських видавців української книги, стан книговидання в українських містах.

IV. Видавнича діяльність Київської Громади в 1870-ті роки – до Емського указу 1876 р.

V. Закордонні українські видавництва 1870–1880-х рр. – С. Подолинського, М. Драгоманова.

VI. Наслідки Емського указу 1876 р. для українського книговидання другої половини 70-х – першої половини 80-х рр. XIX ст.

VII. Чотири українські видавництва 1890-х рр.: Б. Грінченка в Чернігові, «Вік» у Києві, «Вс. І. Гуртом» у Харкові, «Благодійне товариство» та «Просвіта» в Петербурзі. Стан книгарства.

VIII. Книговидавнича справа від 1905 до 1914 рр. Статистика книговидання з доповіді В. Доманицького на першому просвітньо-економічному конгресі, організованому товариством «Просвіта» у Львові 1909 р.

⁵⁵ Єфремов С.О. В тісних рямцях. Українська книга в 1798–1916 рр. // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 2. – С. 40–67.

ІХ. Репресії проти української книги та періодики 1914–1916 рр.

У стислій формі, проте цікаво, змістовно, автор показує, по суті, весь шлях української книжки до лютневої (!) революції. Новаторство С.О. Єфремова у цій ділянці книгознавчих студій незаперечне. Саме він першим визначив ті події, певні видання, авторів і видавництва, які й надалі вважатимуться найвизначнішими в історії вітчизняного книговидання. Йому вдалося зафіксувати цілісний процес українського книговидання, з його проблемами, сплесками та падіннями, здобутками, що творилися інколи на межі людських можливостей, з прагненням подолати всі перешкоди, донести українську книжку читачам, тоді ще не дуже численним.

Планувалося також надрукувати у другому томі Трудів УНІК «Українська книга ХІХ і ХХ ст.» статтю С. Єфремова «Українська книжка в Росії. 1798–1917»⁵⁴, проте цей том з різних причин так і не видали.

Дослідження історії української періодики

Окремим напрямом історичних досліджень УНІК можна вважати вивчення вітчизняної періодики. Зокрема, опубліковано розвідку І. Кривецького «Перша газета на Україні»⁵⁵ про «Gazette de Léopol» 1776 р. Крім розповіді про цю франкомовну газету, що видавалася у Львові, автор тут констатував відсутність історичного огляду української преси, відсутність монографій про поодинокі українські газети і журнали, відсутність відповідної бібліографії. Він продовжив дискусію про те, що вважати українською пресою і з чого потрібно починати її історію: з 1816 р. – від харківського «Українського вестника», чи від 1812 р. – від «Харьковского ежендельника». Кривецький наголосив, що поняття «українська преса» мусить обіймати не одну тільки національно-українську пресу, але й всю, що виходила на території України. Важливим був його заклик відрізнити історію національної української преси і історію преси в Україні: друга група, на його переконання, випередила національну українську пресу, і названий вище львівський тижневик, єдиний неповний комплект якого зберігався на той час в бібліотеці Оссолінських у Львові, яскравий доказ цього. Усього в комплекті 51 номер цієї газети форматом 23 × 18,2 см, текст 17 × 14 см. Обсяг випуску 4 сторінки (2 арк.), але при деяких номерах є додатки по 2–4 сторінки. У заголовку – австрійський двоголовий орел з квітами по боках і підписом: *Sub umbra alarum tuarum* (в тіні твоїх крил). Зміст газети виключно інформаційний: спізнені на місяць чи два вісті з усіх визначних міст Європи. Вісті переважно політичні, але трапляються і з приватного життя. Найцікавіше, зрозуміло, україніка, причому є «При-

⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 55, арк. 8.

⁵⁵ Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4. – С. 5–15. Відбитка 1927 р. – 16 с., 250 прим.

Перша газета на Україні.

„Gazette de Léopol“ із 1776 р.

Історія української періодичної преси досі terra incognita.

Не маємо зовсім історичного огляду української періодичної преси, хочаб і найбільш загального. Не маємо монографій про поодинокі українські газети й журнали, навіть про ті, що відіграли визначну роль в історії українського національно-культурного й суспільно-політичного життя. Не маємо, накінець, навіть сухої бібліографії української періодичної преси за весь час її існування—оттого ембриона бодай її історії¹.

Як мало розроблена історія української періодичної преси, аж надто наглядно свідчить хочаб той факт, що поодинокі дослідники її щойно тепер ведуть дискусії про те, що властиво вважати за українську пресу та від коли, зглядно, від чого починати її історію: від 1816-го року—від харківського „Українського Вѣстника“, чи від 1812-го р.—від „Харьковскаго Еженедѣльника“?²

Щож розуміти під поняттям „українська преса“?

Аж до останніх часів „українознавство“ розуміли в нас дуже вузько. До нього зачисляли тільки те, що мало сутій етнографічно-український характер—передовсім в обсягу культури. З окрема мало це місце в українській бібліографії, з якої вилучували не тільки всю друкарську продукцію всіх етнічних груп, що поруч етнографічних українців живуть на Україні, але і продукцію етнографічних українців, коли вона не мала на-зовні етнографічно-української форми (нпр. видання, що вийшли з рук українців і на Україні, але на чужих мовах: латинській, польській, московській й ин.).

Розуміється, що така вузька етнографічна концепція „українознавства“ нині не вистарчає. Україна—це не тільки населення, що говорить українською мовою, але передовсім земля, що на ній згадане населення живе, і все, що на цій землі знаходиться. Тому й поняття „українознавства“ мусить набрати ширшого, ніж етнографія, змісту. Воно мусить перейти на концепцію територіальну. Предметом „українознавства“ отже мусить стати все, що тільки має чи мало місце на Україні—також і в обсягу культури. Тому й поняття „українська преса“ мусить обіймати не одну тільки національ-

¹ Тільки одна газета територіально українська може похвалитися великою і зразковою монографією. Це найстарша сьогодні на Україні „Gazeta Lwowska“, що виходить уже 116 літ у Львові (спочатку також в німецькій мові) З нагоди її 100-літнього ювілею вийшла в рр. 1911—14 у Львові докладна її історія і бібліографія в 4-х товстих книгах (2 in 4°, 2 in 8°; разом 2818 ст!) п. з „Stulecie Gazety Lwowskiej 1811—1911“. Т. I. Cz. 1—2; Т. II. Cz. 1—4; Т. III. Cz. 1—3.

² Див. В. Ігнатієнко. Історія української преси та її вивчення (Бібліологічні Вісти, Київ, 1923, ч. 3) і М. Ясинський. До питання про початок української преси (ibidem, ч. 4).

людні оголошення з міста Львова та його околиць», а є вісті з великої України та про справи загальноукраїнські, подані з Москви і Петербургу.

Кревецький наголошує, що в газеті був бібліографічний відділ, де насамперед публікувалися «оповістки» друкарні А. Піллера, в якій друкува-

[07(47.7)(05.)]

Відбитка з „БІБЛІОЛОГІЧНИХ ВІСТЕЙ“ № 4 за 1926 рік.

Трест „Київ-Друк“,
1-ша фото-літо-друкарня
Зам. № 986 — 250 прим.
Київський Округ № 243.

лася газета. З цієї статті можна також довідатись, що читали в певних колах Галичини в другій половині XVIII ст., переглянути заголовки видань.

Історичних відомостей про газету обмаль, скільки років виходила газета — невідомо. Видавець у газеті не названий, але І. Кривецький

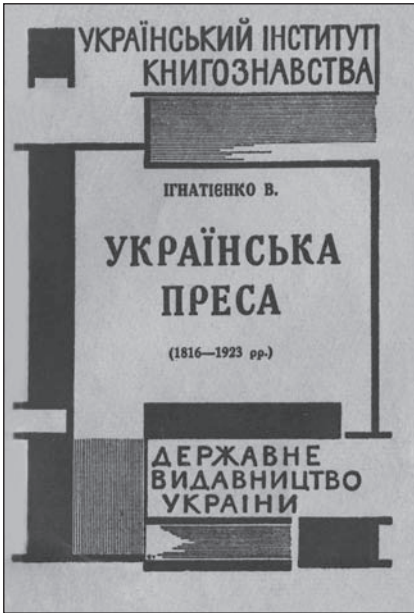

наводить його ім'я з губернського розпорядження до «цензури часописів» від 13 липня 1776 р.: Осуді (Ossoudi).

Найбільше, на наше переконання, зробив у названому напрямку досліджень у 1920-х роках Варфоломій (Бартоломей) Андріанович Ігнатієнко⁵⁶. Безперечно, спочатку це була його ініціатива, адже вже в першому друкованому номері журналу «Бібліологічні вісті» (№ 3) за 1923 р. він опублікував серйозну наукову статтю «Історія української преси та її вивчення» (стовп. 21–26), на початку якої зауважив: «простежити в історичній перспективі розвиток преси – це все одно, що простежити життя цілого народу з його суспільними групами». Дослідник підкреслив, що до того часу «не написана не тільки історія її розвитку, а навіть не опубліковано матеріалів до її вивчення в вигляді бібліографічного списку назв. Також не розроблені такі важні питання, як: 1) що вважати за українську пресу, 2) яку територію брати під дослід, 3) як класифікувати пресу та багато інших питань теоретичного характеру» (стовп. 22). На його думку, основою для відповіді на перше питання можуть бути такі принципи: 1) державності (територіально-державна прикмета), 2) мови, 3) принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови. Якщо покласти в основу розв'язання питання принцип державності, розмірковував Ігнатієнко, то доведеться вважати за українську пресу періодичні видання, що виходили на території УСРР різними мовами, і виключити всю пресу українською мовою, що виходила поза межами республіки (у західноукраїнських землях, Наддністрянській Україні та в українських колоніях Америки та Сибіру). Отже, повної, різнобарвної картини розвитку української періодики не буде. Крім того, не ввійде сюди історія української періодики до 1918 р., оскільки Україна не мала державності. Таким чином, принцип державності в цьому питанні він відкинув.

Щодо мовного принципу, автор наголосив на наявності різних діалектів та різного правопису (галицьке язиччє, ярижка на Наддніпрянській Україні, язиччє на Підкарпатській Україні) і запропонував умовитись, що українською мовою вважатимуться всі її розгалуження впродовж історичного розвитку. Але виникають питання: куди віднести двомовні часописи, наприклад, українською і російською мовами, а також часописи з українським національним зістом, що видавалися іншими мовами – російською («Украинская жизнь», «Украинский вестник»), німецькою, французькою та ін. Отже, один принцип мови теж є безґрунтовним. Для його більшої реальності треба опертися, писав Ігнатієнко, на якусь територію, як базу, і такою територією можна вважати етнографічну територію розселення української нації. Таким чином, єдиним принципом, що вирішує питання «що вважати за українську пресу», автор пропонував принцип мови в по-

⁵⁶ Ковальчук Г.І. Варфоломій Андріанович Ігнатієнко // Українська періодика: історія і сучасність: доповіді та повідомлення. – Львів, 2000. – С. 471–475.

єднанні «з основною етнографічною територією розселення українського народу з долученням тих островків, що заселили українські емігранти в Америці, на Далекому Сході та по інших краях світу» (стовп. 24).

Пресою (періодичними виданнями) В. Ігнатієнко вважав не тільки газети та журнали, а й альманахи та збірники, які виходили періодично, або мали перетворитися на періодичні.

Варфоломій Андріанович наголошував, що основою класифікації преси можуть бути різні критерії – поділ за партійністю, за періодичністю, за мовою та ін. Але він запропонував класифікацію за періодами розвитку преси. Перший період, який він виділив – це період з 1816 по 1834 р., період української преси іншими мовами.

Другим періодом вважав час з 1834 по 1904 рр., період розвитку преси в Наддністрянській Україні та поза межами української території. Третій період – 1905–1914 рр., включення до об'єктів дослідження території Наддніпрянської України. Четвертий період – період війни та початку революції (1914–1917), і останній період 1917–1923 рр. У межах цих періодів він класифікував пресу за ознаками мови (в межах мови – за правописом), за «характером», в розумінні – за видами друку: журнали, газети, альманахи; в середині – за періодичністю. Третьою ознакою він виділяв «довголітність» – тривалість виходу, а четвертою – напрямок або партійність органу, що може виявитись досить складним для визначення, тож він пропонував хоча б поділяти на органи партійні, непартійні, урядові, в межах яких також можуть бути певні поділи. Крім вказаних ознак, він пропонував враховувати розподіл преси по територіях і розподіл по роках.

Напрацювання в цій галузі В.А. Ігнатієнко продовжував, і 1926 року УНІК видав у серії «Науково-популярна бібліотека книгознавства», вип. 6, його брошуру під назвою «Українська преса (1816–1923 рр.): Історико-бібліографічний етюд». Це теоретична праця, по суті – розширений, доопрацьований варіант попередньої статті, де автор знов досліджує питання, що вважати українською пресою, якими принципами потрібно керуватися, визначаючи її. В. Ігнатієнко доводить, що треба застосовувати принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови: «Приклавши цей принцип, можемо вважати за українську пресу всю

пресу, що виходила на території України та по інших землях, заселених українцями, друковану всіма українськими діалектами, говорами та всіма правописами (ярижкою, фонетикою). Але до цього треба додати й ту пресу, що виходила іншими мовами (російською, французькою, німецькою, англійською) та обстоювала й відбивала інтереси української культури, боролась за ідею та за визволення українських трудящих мас з-під національно-політичного та соціально-економічного гніту» (С. 7). Увагу в книжці приділено детальній характеристиці преси тих п'яти періодів, які він визначив ще 1923 р. — періодів у розвитку української преси до 1923 р., коли, власне, писалася робота. При змалюванні кожного періоду автор обов'язково характеризує політичну обстановку, що, безперечно, пов'язана з розвитком друкованого слова.

На цю книжку були відгуки в пресі. Наприклад, у «Бібліотечному журналі» (1926, № 4/5, С. 54–63) була опублікована рецензія Ф. Максименка «До питання про історію української преси. З приводу праці В. Ігнатієнка», де висловлені слушні зауваження щодо змісту роботи. Ця та інші рецензії, обговорення в УНІК, подальша праця Варфоломія Андріановича над темою дозволили йому доопрацювати зібраний матеріал, уточнити багато відомостей, врахувати всі зауваження і видати в 1930 р. як IV том «Трудів УНІК» ґрунтовний бібліографічний покажчик «Бібліографія української преси 1816–1916 (Праці бібліографічної секції за ред. Ю. Меженка)». Над цією темою він працював багато років: ще 1924–1925 академічного року ДВУ склало угоду з УНІК на її видання і навіть виплатило автору гонорар; було складено більше половини книжки. Але з огляду на скрутний стан, видавництво припинило цю роботу, набір було розсипано, договір анульовано. В. Ігнатієнко використав це для ґрунтового доопрацювання покажчика, скористався допомогою та доповненнями В. Дорошенка щодо західноукраїнських видань, і 30 грудня 1927 р. УНІК знов звернувся до ДВУ з пропозицією поновити договір, узгодивши збільшення обсягу видання і виділення автору 50 примірників замість гонорару⁵⁷.

Студіювання історії радянської видавничої справи

Співробітники УНІК, вивчаючи українську радянську книгу, відчували себе цілком справедливо не тільки сучасниками, але й співучасниками книжкового життя республіки 1920-х років, вважали за потрібне збирати і науково обробляти бібліографічними засобами всі відомості про друк України, готували науково-допоміжні покажчики з різних галузей, збирали тематичну «енциклопедію документів». На підставі цих матеріалів майбутні дослідники книги, на їх думку, могли б з часом створити

⁵⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 37.

підсумкові праці з історії української радянської книги 1920-х років. Проте кілька праць, присвячених розвитку української радянської книги, були все-таки підготовлені за планами УНІК. Це, насамперед, стаття Ю. Меженка «Українська книжка часів Великої революції» (її аналіз подано нижче), опублікована в журналі «Життя й революція» і окремим відбитком УНІК у 1927 р., та А. Козаченка «Книжкова продукція УСРР (1923–1926)»⁵⁸. Okремо потрібно наголосити на чудовому джерелі, яке постійно сповіщало про тогочасний стан книжкової справи, — хронікальних замітках «Бібліологічних вістей».

Заслуговує також на увагу розвідка В. Дем'янчука «Видавнича діяльність Всеукраїнської академії наук», опублікована УНІК 1923 р.⁵⁹. З огляду на важливість теми і обмаль джерел щодо цього, на емоційно-суб'єктивне сприйняття автором подій, що з часом стає об'єктивним свідченням часу, а головне — що початок розвідки було надруковано тільки в машинописному журналі у незначній кількості примірників, подаємо тут розлогу цитату (уривки) з публікації. *«Діяльність будь-якої наукової установи чи організації найкраще виявляється друкованим словом... Цього засобу, на жаль, Українська академія наук до останнього часу була позбавлена цілком. Політичні перевороти, що йшли мало не з скорістю кінематографічних картин, фатально одбилися на матеріальному становищі Академії. Ми не кажемо вже за те, що весь час кожного «interregnum» (а скільки їх було) доводилося співробітникам Академії в буквальному розумінні слова голодувати (протягом кількох місяців). Але навіть і тоді, як установлювалася влада твердо, то й тоді становище Академії не кращало; країна війною імперіалістичною і далі громадянською доведена була до стану такої економічної і господарської руїни, що академія наук для неї це була зайва розкіш. У 1920 р., напр., співробітник Академії здобував на місяць 20 коп. (рахуючи передвоєнною валютою). При таких матеріальних ресурсах видати не то книжку, брошуру — це була недосяжна, нездійснена мрія. Доводилося працювати без найменшої надії побачити швидко свою працю друковану. Та це, правду кажучи, справу не зупиняло. Як то нещодавно обороняючи права на свою власну друкарню, Академії довелося зробити приблизний підрахунок того, що в неї є готового до друку, то це дало показну цифру 3000 друкованих аркушів... Отож хай не здивує читача, що реєстр видрукованого в Академії за 5 років такий невеликий. Нормальної-бо, планової видавничої діяльності академія досі не почала; що видруковано, друкувалося «якось» при нагоді. А нагод таких не гурт було.*

⁵⁸ Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923–1926) // Бібліологічні вісті. — 1927. — № 2. — С. 24–45. Те саме окремим відбитком.

⁵⁹ Дем'янчук В. Видавнича діяльність Всеукраїнської академії наук // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 2. — С. 8–19; 1923. — № 3. — С. 17–22.

1. На першому місці згадати треба одну брошуру, хоч вона вийшла не під фірмою Академії наук (а під фірмою Міністерства освіти та мистецтва), це: **ДО РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ОД МІНІСТРА НАРОДНОЇ ОСВІТИ ТА МИСТЕЦТВА ПОЯСНЮЮЧА ЗАПИСКА ДО ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ** (26 стор.), що вийшла наприкінці 1918 р. рівнолежно 2 мовами: українською і російською. Вийшла вона у дуже малій кількості примірників і може вважатися за бібліографічну рідкість...

2. Таку саму мету має і **ЗБІРНИК ПРАЦЬ КОМІСІЇ ВИРОБЛЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТУ ПРО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ ... 1919**. Містить він докладні записки про організацію всіх 3 відділів Академії та окремих її установ. Вийшов він двома рівнолежними виданнями: в одному доклади подано тою мовою, якою вони написані (тобто 3 по українськи, а решта – 27 – по-російськи), друге видання виключно по-українськи.

3. **РІЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК. РІК 1919**. Містить він у собі протоколи Спільного зібрання академії, а не котрогось з відділів.

4. Окремим відбитком з нього вийшли: **СТАТУТ І ШТАТИ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ**.

5. З того ж таки річника відбиткою вийшло: **ПЕРШИЙ ПІВРІК ІСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ ТА НАЧЕРК ЇЇ ПРАЦІ ДО КІНЦЯ 1919 р.**

6. **ЗВІДОМЛЕННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ ДО 1 СІЧНЯ 1920 р.**, що окрім звідомлення містить ще промову акад. П. Тутковського на врочистому прилюдному річному засіданні академії наук II/III-1920 р. та «Спис співробітників Української академії наук, які вели працю при Академії на протязі 1919 року».

В. Дем'янчук

655.41(062)(47.71).

Видавнича діяльність Всеукраїнської Академії Наук.

(ПРОДОВЖЕННЯ).

19. Одна з найактивніших академічних Комісій—Етнографічна не маючи змоги випустити в світ давно-приготовленого «Етнографічного Збірника», видала I випуск «Програм для збирання етнографічних матеріалів» що містить складені О. Курило докладні програми для збирання матеріалів про початки мови, початки письма, таємні мови та ономастику. Брошура (стор. 34) позначена як 13 випуск «Збірника Істор.-Філ. Відділу».

Менше активності в видавничій спра-

ві виявив Фізично-Математичний Відділ. За дві його публікації ми вже згадували були. До-того не багато треба додати.

20. Як здобула Академія Наук на власність друкарню, то разом з тим здобула вона й деякі кредити на видавництво. Це дало змогу й Фізично-Математичному Відділові видрукувати I книжку «Записок Фізично - Математичного Відділу» (стор. 59), що містить статті акад. Граве, Крилова, Тутковського, Пфейфера і співробітників

Відділу Штаермана і Соколова та проф. Кушакевича. Всі статті виключно математичного змісту, окрім посмертної статті проф. Кушакевича (зоологія) та статті акад. Тутковського про велетенські казани на Україні, єдиної написаної по-українськи, решта-бо статтів писаних по-французьки й одна по-німецьки.

21. Геологічна Секція власними засобами випустила коротенький свій бюлетень «Українські Геологічні Вісті», ч. I. Травень 1923. Містять вони одну тільки статтю проф. Опішкова (про артерійне водопостачання в Катеринодарі), далі заклик акад. Тутковського збирати геологічні предмети і хроніку життя самої Секції й інших геологічних установ та дрібні замітки під назвою «До геології України», а в відділі «З протоколів Секції» дано коротенькі резюме прочитаних там докладів. Весь бюлетень дуже скромних розмірів—усього 20 сторінок.

22. Як і випуск «Мемуарів Фізично-Математичного Відділу» вийшла праця акад. Л. Тутковського, Славечансько-Овруцький Кряж та узбережжя ріки Славечань (стор. 71). Вона дає геологічний та геоморфологічний опис цього з багатьох поглядів надзвичайно цікавого, але надто мало, щоб не сказати—зовсім не дослідженого закутку української території. Друковане українською мовою з обширним резюме мовою німецькою.

23. Всенародня при Академії Наук Бібліотека випустила інформаційну брошуру про історію заснування та розвитку цієї Б-ки та про її організацію під заголовком: С. Постернак. Всенародня бібліотека України (стор. 63).

24. Новозаснована при ВУАН Комісія Краєзнавства, що ставить собі за мету об'єднати всі, які існують на території УСРР, краєзнавчі організації випустила коротенький Бюлетень Комісії краєзнавства ч. I (ст. 4), що подаючи коротенько історію заснування Комісії та її мету, звертається з закликом до всіх краєзнавчих установ подавати про себе відомості до Комісії.

Наприкінці згадаємо ще й такі видання, що вийшли хоч і з фірмою Академії, але не її коштом.

25. Так, співробітник ВУАН К. Квітка своїм коштом (академія дала йому тільки папір із своїх запасів) надрукував свого ювілейного доклада про Лисенка—Лиселко, як збірник народних пісень (стор. 18), позначивши цю брошуру, як № 1 «Повідомлень Музично-Етнографічного Кабінету Української Академії Наук».

26—27. Ще в осені минулого року проф. О. Яната, на той час співробітник Академії, заключив бувши в Харкові, з Державним Видавництвом умову на

друкування термінологічних словників. Досі встигли вийти тільки два випуски цього видання, це: Матеріали до української природничої термінології та номенклатури. Том III—О. Курило, словник хемічної термінології (проект) (стор. IX+140+4 неч.) і Том II—Акад. П. Тутковський, Словник геологічної термінології (проект). (Стор. X+201).

28. Видавництво «Книгоспілка» випустило нове видання (поширене, с додатком словничка) праці О. Курило, Уваги до сучасної української літературної мови (стор. 120).

29. «Видавництво української Молоді» в Гостині на свої скромні кошти видало «Звідомлення Всеукраїнської Академії Наук за 1920 рік», яке випадково попало в рукопису за-кордон і там друкувалося спершу в пресі частками, а згодом заходами студентства з'явилося й окремою брошурою.

Отакій невеликий ресетро того, що змогла випустити Українська Академія Наук. Великої надії на інтегріфікацію видавничої діяльності Академії покладати не доводиться. Правда, здобула Академія Наук свою власну друкарню (колиш. лаврецьку). Можна було справу повести «комерційно», і друкарня була-б окуплювала чимало академічних видань. Та друкарня дісталася до рук Академії в такому вигляді, що треба було вкласти чималий капітал, щоб вистити її в рух. А коштів на це, звичайно, в Академії не було. Довелось піти іншим шляхом. Завідування друкарнею передано остаточно Наркомосвіт (Видавництву Головоплітосевіти «Штут Просвещения»), що гарантує Академії на місяць 10 аркушів. Як-що становити не зміниться, то такий темп роботи не дуже посує видавничу справу і навіть ті, що лежать уже готові, праці не швидко вийдуть свої черги попасти на друкарський верстат. А що вже говорити про біжучі свіжі праці?!

Ясна річ, що при таких умовах й не може бути широко задуманого видавничого плану. Найперше, звичайно, може Відділ (іх в Академії три: історично-філологічний, фізично-математичний і Соціально-Економічний) друкує свій періодичний орган «Записки» (періодичний, звичайно, тільки по типу, бо фактично мають вони змогу виходити од на книжка на рік, як не на два-три роки!). Зараз якраз і друкуються: «Записок Істор.-Філол. Відділу» кн. IV^{*)}.

*) Весною цього року ще ново відновлене Влас «Друкар» заходилося, азнаючи на новий бізнес українського органу, поновити журнал «Наше Мислення». Нарешті довіли було такі адогуючі журнал має виходити під фірмою Академії, за кошти «Друкарів», але вже перехреснений в «Історичні Записки». Перше число почали вже буди набирати, але як в во «Друкар» однішло од академічної друкарні, то й прерваний цей план весь розвіявся. А набраний матеріал дав початок оцій черговій книжці «Записок».

«Записок Фіз.-Мат. Відділу» кн. II (мовою переважно німецькою та французькою) та «Зап. Соціально-Екол. Відділу» кн. I (де, між иншим, уміщена помертна стаття акад. Туган-Барановського про вплив економічних наук на природничі і на філософію.

Із окремих праць зараз набираються і швидко, очевидно, побачуть світ два випуски «Збірника Істор.-Філол. Відділу». Це дві праці акад. Кримського: монографія про перського поета Хафиза (з перекладною антологією з його писанив мовою українською й російською) аркушів на 12—13 та нарис історії Туреччини (власне не академічна, а широко-популярна праця, розпочата спочатку друком Вид-вом «Друкар»), теж приблизно такого самого розміру. Далі на черзі стоять цілком готові до друку: Кирило-Методієвський Збірник (з ново-одкритими матеріалами) і збірка українських драм, опрацьована проф. Рязановим (розраховано на 9 томів). Коли ж їхня черга настане, хто знає?

Наприкінці я ще кількома словами хотів-би згадати за два великі видання, що зараз стали на чергу: це повне академічне видання писанив Шевченка і російсько-український словник.

Державне Вид-во задумало видати по-

ве критичне видання творів Шевченка і через свою Київську філію звернулося в цій справі до Академії Наук. Комісія для видання пам'ятників новітнього письменства (під головуванням акад. Єфремова) розробила план видання 8—10 томів, куди увійти мають і твори Шевченка-художника) і розпочала вже підготовчу працю (над звірюванням тексту по автографах, то-що). Остаточної, правда, відповіді од Держ. Вид. поки-що немає, і можлива річ, що й ця справа, як і багато інших подібних, залишиться в царині планів *).

Що-до словника, то тут справа стоїть уже цілком реально. Редакційно-Видавничий Відділ Наркомосвіти зклав з академічною комісією для складання словника живої мови умову, що Комісія, використувавши свої багатющі матеріали, зібрані за 4½ року для тлумачного словника української мови, дасть на протязі 6 місяців практичний російсько-український словник на 40 приблизно друкованих аркушів. Умова затверджена вже Наркомом Освіти, Раднарком одуєтив спеціальні на це кредити (частина з них уже переведена в розпорядження Комісії). Комісія інтенсивно почала систематизувати свої матеріали і за 7—8 місяців ми матимемо академічного російсько-українського словника.

7. Згадана промова акад. П. Тутковського вийшла ще й окремою одбиткою: ЗГАСЛІ ВУЛКАНИ УКРАЇНИ.

8. Перша чисто наукова книжка, що її випустила Академія, була ЗАПИСКИ ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ АКАДЕМІЇ НАУК, 1919 р.

9. Встигла ще вийти в цьому (1919) році й публікація Фізично-математичного відділу: ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ ФІЗИЧНО-МАТЕМАТИЧНОГО ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У КИЄВІ. 1918 р.

10. Для академії наук змогло «Державне вид-во» надрукувати однісіньку тільки брошуру. Це — НАЙГОЛОВНІШІ ПРАВИЛА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ (К., 1921, 16 с.). Являє вона з себе передрук офіційного правопису, виданого під час міністерування проф. Огієнка й виробленого Комісією в складі самого Огієнка та ще акад. А. Кримського й проф. Тимченка.

11—12. Вийшла праця проф. Теоктиста Суницького — ЗАХІДНОРУСЬКІ ЛІТОПИСИ ЯК ПАМ'ЯТНИКИ ЛІТЕРАТУРИ. Частина I. — К., 1921».

Як уже зазначено вище, готувався до друку, але не виданий насамперед через матеріальні обставини (хоча і з інших причин — не

встигли вчасно подати рукописи, почалися політичні переслідування) другий том Трудів УНІК, присвячений історії української книги ХІХ–ХХ ст., включаючи і радянський час. Необхідність таких досліджень добре усвідомлювали в Інституті. В передмові до першого тому Трудів УНІК Ю. Меженко писав: *«Українська радянська книга має зараз надзвичайно важливе значення. Ті широкі завдання, що висунули перед нею умови радянського життя, ставлять до неї дуже складні і дуже серйозні вимоги. Питання, зв'язані з тим, як саме треба організувати книжкову продукцію, тобто редакційно-поліграфічні питання, організація книгопоширення (книжкова торгівля, бібліотеки), ідеологічна робота з читачем, вплив книжки на ціле культурне життя, залежність її від економіки, її історія – все це тільки незначна частина з довгої низки питань, що ми мусимо науково-обґрунтовано розв'язати»*⁶⁰. Бодем пройняті роздуми Ю. Меженка про стан книжкової справи: *«Наші видавництва, поліграфічні виробництва та книжково-торгові апарати в своїй роботі не тільки не використовують європейської практики й техніки, але й недавні роки наші для них ніби забуті. Брак відповідної навчальної та наукової літератури призводить до того, що ми безсило борсаємось, дискутуємо на сторінках часописів або лабораторно працюємо над вирішенням таких проблем, що вже давно не є проблемами, а стали аксіомами. Наші поліграфічні школи виховують не майстрів книги, а фахівців для обгортки на мило»*⁶¹.

Інші напрацювання комісії історії книги

Інформацію для розуміння обсягів наукової та науково-організаційної роботи УНІК надають документи, в т. ч. друковані рекламні листівки про видані, підготовлені до друку та ті, що готуються до друку видання УНІК⁶². Ті, що видані друком, постійно подавались на третій сторінці обкладинки журналу «Бібліологічні вісті», і враховуючи насамперед ці відомості, в додатках до цієї книги подано список здійснених видань УНІК. Цікавішою є інформація «Друкуються» у цих листівках та інших документах, що зберігаються зокрема в цій же архівній справі. У них вказано такі видання: Крип'якевич І. Українські папірні 16 в.; Романовський В. До історії папірень на Україні; Стешенко Я. Бібліографія історії українського друкарства; Барвінок В. Бібліографія бібліографії стародруків; Матеріали до бібліографії друку. Український друк 1917 р.; Ігнатієнко В. Бібліографія преси українською мовою 1834–1916.

⁶⁰ Українська книга ХVІ–ХVІІ–ХVІІІ ст.: Труды Українського наукового інституту книгознавства. – К., 1926. – Т. І.

⁶¹ Меженко Ю. О. Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 43.

⁶² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2386.

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

1. Ковалевський, Юр.—1919. Бібліографія й Укр. Бібліог. Інст. К. (Гол. Кн. Пал.). 16 с. 10 к.
2. Головна Книжна Палата.—1919. Справозд. Головної Палати в м. Києві. К. 12 стор.
3. Меженко-Іванов, Ю.—1919. Міжнар. децим. бібліог. класифікація. К. 91 стор. 20 к.
4. Ковалевський, Юр.—1923. Правила картографії. К. („Село-Книга“). 72 стор. 45 коп.
5. Маслов, С. І.—1924. Друкарство на Україні XVI—XVIII ст. К. 30 стор. 50 коп.
6. Попов, П. М.—1924. Початки друкарства у слов'ян. К. 39 стор. 60 коп.
7. Барвінок, В. І.—1924. Загальний огляд стародруків київ. бібліотек. К. 20 стор. 30 к.
8. Щербаківський, Д. М.—1924. Золотар. оправа книжки на Україні. 15 стор. 25 коп.
9. Маслова, О. М.—1925. Рукописна книга. К. (ДВУ). 120 стор. 85 коп.
10. Маслов, С. І.—1925. Каталог ювил. виставки україн. друкар. К. (ДВУ). 50 стор. 75 к.
11. Попов, П. М.—1925. Друкарство в Європі. К. (ДВУ). 76 стор. 50 коп.
12. Балака, Д.—1925. Бібліотека в минулому. К. (ДВУ). 108 стор. 80 коп.
13. Маслов, С. І.—1925. Україн. друк. книга. XVI—XVIII в.в. К. (ДВУ). 80 стор. 55 коп.
14. Рихлік, Є.—1925. Друкарська техніка. К. (ДВУ). 92 стор. 60 коп.
15. Куфаєв, М. М.—1925. Книга як поняття.. К. 24 стор. 50 коп.
16. Рулін, П. І.—1925. „Укгаїніса“ по рос. часописах. К. 9 стор.
17. Маслов, С. І.—1925. Комітет для опису стародруків. К. 4 стор.
18. Боровий, С. Я.—1925. Нариси з історії євр. книги на Україні I. К. 14 стор. 30 коп.
19. Боровий, С. Я.—1926. Нариси з історії євр. книги на Україні. II. К. 16 стор. 30 коп.
20. Биківський, Л. Ю.—1925. Бібліотечна справа в Чехословаччині. К. 13 стор. 30 коп.
21. Романовський, В. О.—1925. Іван Федорович, його життя та діяльність. К. [4]+55 стор.
22. Клименко, П. В.—1925. І графіка шрифту Острозької Біблії. К. 24 стор. 30 коп.
23. Маслов, С. І.—1925. Етюди з історії стародруків. I—VIII. К. 84 стор. 60 коп.
24. Макаренко, М. О.—1925. Орнаментація української книги XVI—XVII вв. 70 стор. 60 к.
25. Іванушкин, В.—1926. Проблема читачівства та її вивчення. К. 32 стор. 30 коп.
26. Попов, П.—1926. Матеріали до словника українських граверів. К. 142 стор. 1 крб. 50 к.
27. Ігнатієнко, Б.—1926. Українська преса (1816—1923 рр.). К. (ДВУ) 80 стор. 50 коп.
28. „Труди УНІК'у“ Том I: Українська книга XVI—XVIII ст. К. 1926 р. XVI+436 ст. 5 крб.
29. Щербаківський, Д.—1926. Оправи книжок київ. золотарів К. 52 стор. 50 коп.
30. Maslow, S.—1926. Ukrainische Druckkunst XVI—XVIII. Jahrh. Mainz. 14 стор.+5 табл.
31. Курінний, П.—1926. Лаврські інтролігатори XVII—XVIII. 39 стор. 50 коп.
32. Биківський, Л.—1926. Книжна справа в Чехословаччині. К. 32 стор.
33. Єфремов, С.—1926. В тісних рамках (Українська книга 1798—1916). К. 32 стор.
34. „Бібліологічні Вісті“—1923. Число 1, 39 стор. (Розійшлося).
35. „ „ „ „ 2, 43 стор. (Розійшлося).
36. „ „ „ „ 3, 32 стор. 35 коп.
37. „ „ „ „ 4, 62 стор. 1 крб.
38. „ „ 1924 „ 1—3, 182 стор. 3 крб.
39. „ „ 1925 „ 1—2, 192 стор. 3 крб. 35 коп.
40. „ „ 1926 „ 1, 88 стор. 1 крб.
41. „ „ „ „ 2, 88 стор. 1 крб.
42. „ „ „ „ 3, (Друкуються).

У розділі «Готуються до друку»: 1) Українська книга XIX–XX ст. (Труди, т. 2): Єфремов С. Українська книга в Росії за 1798–1916 рр.; Калинович І. Українська книга Західної України; Гермайзе О. Історія нелегальних українських видань 1870–1918 рр.; Меженко Ю. Українська книга доби революції (1917–1924); Ернст Ф. Г. Нарбут і мистецтво сучасної української книги; Ігнатієнко В. Українська преса (коло 100 л.); 2) Стешенко Я. Бібліографія української книги на території колишньої Росії (1798–1916); 3) Борщак І. «Україніка» за кордоном (огляд західноєвропейських публікацій про Україну та українців. 1473–1924); 4) Степаненко В. Спогади про «Українську книгарню», під ред. та з прим. С. Єфремова; 5) «Альбом до історії Української книги», упор. С. Маслов та Я. Стешенко; 6) Меженко Ю. Історія письмен; 7) Меженко Ю. Українська книга XIX–XX ст.; 8) Міяківський В. Історія цензури над українським друком; 9) Вайсблат В. Підручна книга для видавця та друкаря; 10) Кисіль О. Бібліографія української драми та театру.

СЕКЦІЯ І КОМІСІЯ МИСТЕЦТВА КНИГИ І ТЕХНІКИ

У тісному співробітництві з комісією історії книги працювала комісія мистецтва книги і техніки, яка досліджувала процеси створення книги, її оформлення, графіку, художнє редагування книги, оправи.

Очолив комісію 20 травня 1926 р. проф. Микола Омелянович Макаренко⁶³. В УНІК ним було підготовлено цікаві праці, присвячені мистецтву книги, в першу чергу «Орнаментация української книжки XVI–XVII ст.» де він стверджував: «Не тільки зміст книжки відбиває свою епоху, думки її та мрії, гадки та погляди на світ, а в такій-же самій мірі дзеркалом епохи є й композиція вихідного аркуша книги, і малюнки, що до тексту в ній подані, і заставка ... і кінцівки»⁶⁴. І він детально, на конкретних прикладах, аналізує оздоблення титульних аркушів українських стародруків (форти) та їхніх зворотів, які теж часто мали складну композицію, а також заставки і кінцівки, щедро підкріплюючи характеристику ілюстраціями. Саме М.О. Макаренко започаткував вивчення характерного явища стародрукованого мистецтва – міграції гравірувальних дощок (кліше). Це дало змогу пізнішим дослідникам зробити низку важливих спостережень, уточнити датування друків, гравюр, точніше визначити, коли й де працював той чи інший гравер⁶⁵.

⁶³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 62, арк. 4.

⁶⁴ Макаренко М.О. Орнаментация української книжки XVI–XVII вв. // Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.: Труди Українського наукового інституту книгознавства. – К., 1926. – Т. I. – С. 183.

⁶⁵ Логвин Г.Н. З глибин : Гравюри українських стародруків XVI–XVIII ст. – К., 1990. – С. 8.

ОРНАМЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КНИЖКИ XVI—XVII СТ.

УКРАЇНА в XVI—XVII стол. стояла на найвищому ступені культурного розвитку. Всебічне освітлення цих минулих часів життя української людности дає нам цікаву картину.

Рух ідей і подій великою хвилею захопив Україну. Великі торговельні та культурні зносини утворюються з Європою і Сходом.

В надзвичайній мірі виявляються самовизначення, зацікавленість сусідами та оточуючим світом. Економічні та політичні чинники зміцнюють Україну морально й фізично. Виразно визначається піднесення творчих сил у всіх галузях діяльності. Бажання освіти, поривання до дійсної краси захопило Україну. Ці бажання й поривання відбилися на всіх виробках, на всіх побутових речах, на всіх творах українських майстрів. Уважний дослідник скрізь їх побачить. Але напружений темп такої діяльності помічаємо тільки до початку XVIII стол., коли наступає перелом під натиском з боку „царя московского православного“.

5

В УНІК М.О. Макаренка підготував також статтю «Мистецтво книжки»⁶⁶. «Чим з'ясувати, — писав він тут, — що в часи XVI—XVII ст. ми не знаємо книжок непропорційного розміру, з неприємно малими або взагалі не відповідними розмірами «берегів», з літерами «сліпими», що в сучасний момент так тяжко читаються, розміщені в рядках аркуша «аби як», — з літерами, які своєю пропорційністю зовсім не підходять до розміру аркуша, ширини рядків» (С. 94). «Наліпити на сторінку яку-небудь окрасу, яка органічно не зв'язується ні з темою книжки, ні з розміщенням тексту, ні з розмірами

⁶⁶ Бібліологічні вісті. — 1924. — С. 94—100.

32. Заставка з „Триоді Посної“ Лаврського друку 1627 року.

лише в одній, двох книжках, не вважаючи на їхню досить грамотну композицію та гарне виконання. Вони не мають в книжках почесного місця. А іншим пощастило, і вони з книжки до книжки переходять.

До цих останніх належить кінцівка, що прикрашає Львівське видання „Орологіона“, друку 1726 р., стор. 608 (звор.). Далі вона іде в книжці „Philosophia Aristotelica“ Лаврського друку 1745 р. (мал. 38). Вона є і в книжці: „Благоутробіє Марка Аврелія Антонина...“ Київського друку 1774 р. і инш. І змістом, і композицією, і рисунком ця кінцівка належить до типових українських творів з такими улюбленими вазонами, стеблинами, що в усі боки розходяться, гілками та квітками, що українські творці перейняли з Малоазійського мистецтва.

З таких кінцівок, що на них відбилися впливи західніх стилів або відтіля запозичених, можна було вказати на кінцівки, що мають на собі всі характерні ознаки стилю німецького, доби Відродження. Серед них типовою буде кінцівка, що часто трапляється в наших виданнях і між иншим в „Лейтургіаріоні“ 1629 року, Лаврського друку (мал. 39) на стор. 103 та инших. Подібного характеру кінцівка з „Октоїху“ 1639 р. Львівського видання, а також у книжці 1668 року: „Таблица невидимая сердца челоуѣчаго“, куди вона перейшла без зміни, так само й инші, що трапляються в різних виданнях на протязі всього XVII стол. (мал. 40, 41, 42). На початку XVIII стол., що органічно так зв'язаний з попередніми часами, у всякому разі в перші 20 років, з'являються й иншого характеру

60

літер, не є ще зробити книжку приємною. Часто таким чином книжки скоріш псують», додавав він (С. 95). М.О. Макаренко розумів книгу, її зміст і оформлення як єдине ціле, нерозривно з'єднане, як «душу і тіло» (там само).

Його повідомлення на засіданні комісії мистецтва книги про 10 невідомих малюнків П.М. Боклевського, виявлених в колекції УНІК, було видано друком 1929 р.⁶⁷ Він був справжнім музейником, і ця стаття це

⁶⁷ Макаренко М. Малюнки П.М. Боклевського (зі збірки Інституту книгознавства) // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 4. – С. 7–18. [Відбиток з датою 1930 р.]

33. Заставка з „Евхологіону“ Лаврського друку 1646 року.

кінцівки, що відповідають всьому напрямкові художньої діяльності, як виявилася вона в окрасі книжки. Особливо цікаві тут кінцівки в Почаївських виданнях (мал. 43, 44).

Цими творами орнаментация книжки не кінчається. На сторінках книжки маємо численні так звані вузли, що вміщують в собі показчик, цеб-то орнаментальні рамки, картуші, часто складних композицій, як цілком рослинні, так і архітектурні і геометричні.

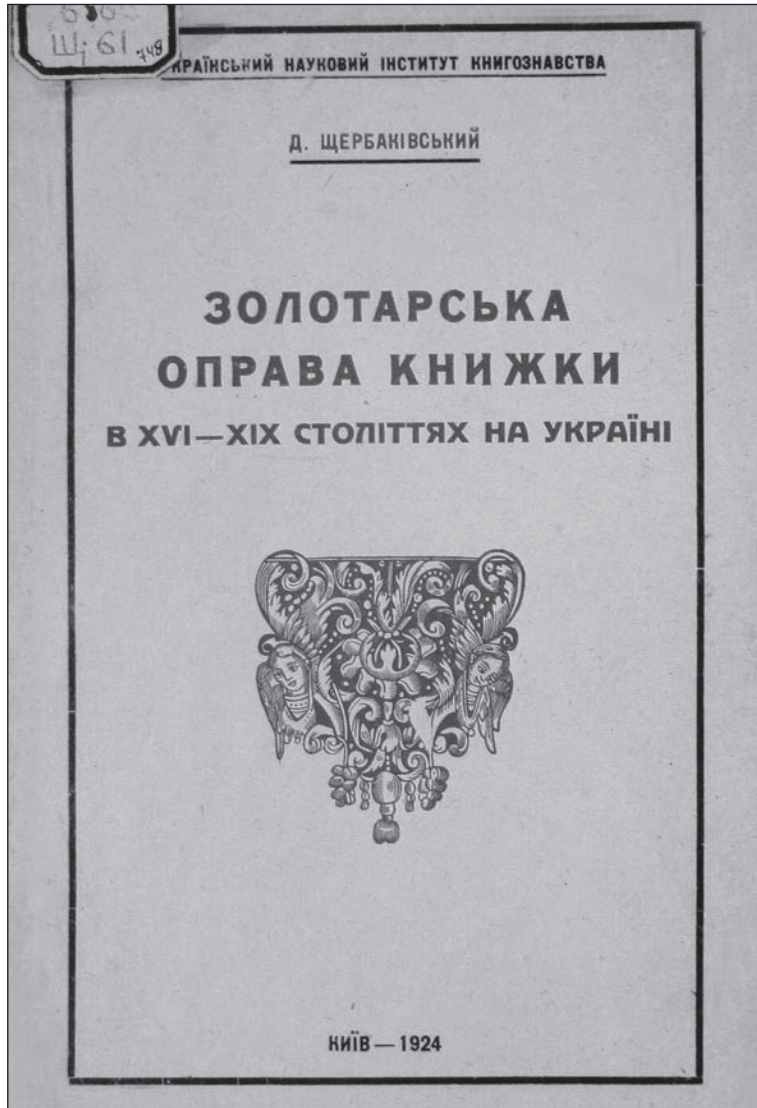
Дуже часто посередині аркуша між текстом тягнеться вузенька орнаментальна стрічечка. Іноді вона буває виконана друкарським способом, але часто це—ритина. Правда, більшість їх, коли вони не друкарські, запозичено з заходу.

Текст завжди починається заголовною літерою, що сама одна заслуговує на окрему монографію. Ії художні досяг-

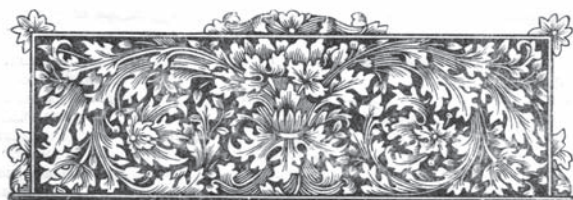
наочно підтверджує. Репродуковані на окремих листівках ескізи Боклевського наклеєні в журналі на окремих аркушах, відповідно підписані, наче це зроблено для експозиції музею. До цієї публікації ми ще раз звернемося, коли говоритимемо про цензуру.

Його однодумець, колега по комісії мистецтва книги і теж музейник Д.М. Щербаківський у статті в «Бібліологічних вістях» «Золотарська оправа книжки в XVI—XIX століттях на Україні»⁶⁸ подав інформа-

⁶⁸ Бібліологічні вісті. — 1924. — С. 101—113.

цію про оправи Євангелій, виділивши основні типи оправ і кілька перехідних типів: візантійський (візантійсько-вірменський), західноєвропейський готичний, змішаний готично-ренесансний, ренесансний, бароковий, еkleктичний. Для кожного типу він зазначив регіони поширення, характерні пам'ятки, їх іконографічні, стилістичні й технологічні особливості. Ще одна розвідка Д. Щербаківського з історії українського золотарства — «Оправи книжок київських золотарів XVII—XVIII ст.» (1926 р., 52 с.), теж опублікована УНІК, присвячена проблемам атрибу-

ЗОЛОТАРСЬКА ОПРАВА КНИЖКИ В XVІ—XІХ СТОЛІТТЯХ НА УКРАЇНІ.

оявлення Гутенбергового парстату на Україні 350 років тому назад викликало цілу революцію (хоч і не дуже правда рантону) в книжній справі. Зі зміною техніки не тільки незмірно збільшилась продукція книжки, але ґрунтовно змінився самий характер цієї продукції, її умови і темп.

Замість «книжних списателів», які поодинокі в тиші монастирських келій довгими місяцями і роками сиділи над переписуванням книжок, з'явилися друкарні з цілими гуртами і організаціями друкарів і «самітійшими во друкарїхъ» на чолі. На зміну мініатюристам прийшли «коперштихарі», а різнокольорові заставки, кінцівки, мініатюри, якими оздоблювалась рукописна книжка, уступили своє місце ритинам—однотонним творам «коперштихарів».

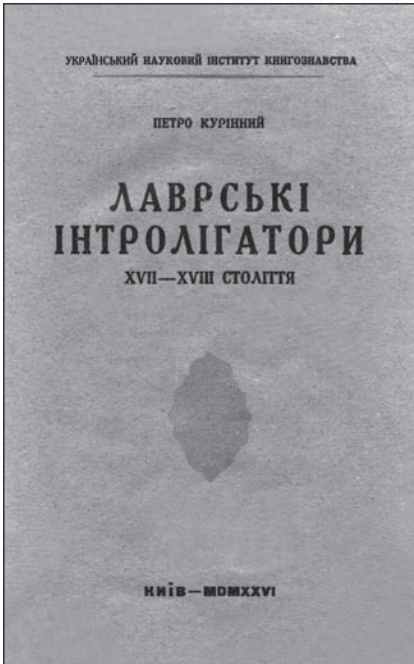
Незмінною залишилась лише праця інтролігаторів і золотарів, які опрацювали вже готову книжку. ¹⁾ Як раніш рукописну книжку, так зараз друковану, золотарі з таким же замилуванням одитали в «сребропозолотистій оправі» і оздоблювали їх камінням дорогим. А побожні замовці, що замовляли ці оправи золотарям найбільшості з метою офірувати їх церкві, по старій традиції рукописних книжок виводили і на друкованих власноручні записи з наївними закляттями і погрозами «анаеми» всякому, хто зважиться «отдалити книгу от обители тоя».

Як відомо, книжки з самого початку середніх віків опрацьовувалися в динтих ²⁾, від яких власне й прийняла свою форму сучасна європейська книжка. Пізніше стали опрацьовувати книжку в дерево, різні матерії, шкіри з витисненим орнаментом, метал, іноді дорогоцінний метал і оздоблювали останній дорогим камінням і емальми під кшталт чудових міні-

¹⁾ Книжка зшивалась і бралась в дерев'яні палятурки інтролігатором і потім вже постунала до золотаря. Коли металюва оправа складалась з окремих частин, то дерев'яні дошки покривались ще оксамитом, або іншою тканиною, поверх якої вже накладалась оправа; коли ж вона була судійна, то накладалась на голу дошку.

²⁾ Динтих—складні таблиці переважно з слонової кости, багато орнаментовані різьбою. На світлих, залитих воском сторінках динтих римляне писали листи, замітки й т. п. В поганську добу вони були записними книжками, а в християнську—поминальницями й переносними образами.

ції за часом і місцем виготовлення оправ і окладів Євангелій. Надзвичайно важливими є спостереження автора щодо можливої розбіжності між місцем їх виготовлення і місцем вкладу, між часом створення оправ та часом видання книги. Обидва дослідження Д. Щербаківського, попри неповноту і фрагментарність, мають важливе значення для історії вітчизняної книги та мистецтва, оскільки містять опис конкретних творів (частина з яких не збереглася), їх фото, масу цікавої додаткової інформації, а також перші теоретичні узагальнення щодо етапів і

стилів виготовлення оправ та інтролігаторського мистецтва взагалі.

Серед інших, підготовлених членами цієї комісії досліджень історичного плану, варто відзначити названі вже «Матеріали до словника українських граверів» П. Попова та інші його мистецтвознавчі праці, розвідку П. Курінного «Лаврські інтролігатори XVII—XVIII ст.». Сьогодні слово «інтролігатор» пересічній людині не дуже зрозуміло, але раніше так називали палітурників, насамперед у Польщі та в українських землях. Таким чином, праця П. Курінного була в одному руслі з названими статтями Д. Щербаківського, розкривала нові факти і містила узагальнення про київську інтролігаторську майстерню, її майстрів, демонструвала кращі зразки київського давнього

палітурництва, і не втратила свого пізнавального значення й донині.

На засіданнях комісії мистецтва книги були розглянуті, крім названих вище праць, повідомлення І. Галактіонова «Про технічні правила складання», С. Різниченка «Сучасна поліграфічна промисловість Німеччини», В. Вайсблата «Правила складання і оформлення книги», В. Кульженка «Трьохкольорова фотографія та трьохкольоровий друк», Т. Алексеева «Стиль і шрифт» та ін. Певні теми УНІК замовляв авторам. Наприклад, у квітні 1925 р. в листі В.Н. Вайсблату пропонували підготувати підручник-довідник з друкарства. План книги накреслено такий: 1. Історія друкарства і книги; 2. Рельєфний друк (шрифт, кліше, формат, папір, машини і т. д.); 3. Поглиблений друк (гравюри); 4. Плоский друк (літографія та ін.); 5. Оправа і брошуровка; 6. Художній бік книжки; 7. Авторське право; 8. Видавництво; 9. Книготоргівля⁶⁹. Лекції подібної «технічної» тематики співпрацівники УНІК читали в художньому та поліграфічному інститутах, у книгарському технікумі, на поліграфічних підприємствах.

Два засідання комісії 1927 року були присвячені родоначальнику українського радянського книжково-ілюстраційного мистецтва Г.І. Нарбуту⁷⁰. 21 січня в УНІК виступали С. Таранушенко (Згадка про Нарбута), Д. Мит-

⁶⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 47, арк. 59, 66, 68.

⁷⁰ В комісіях Українського науково-дослідного інституту книгознавства // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 4. — С. 74.

Мал. 16. Середники. Тип прямокутних. Зраки орнаментальних мотивів.
Середники двобічні (Лаврський Музей Культів та Побуту).

рохін (Рисунок Нарбута); В. Лукомський (Нарбут як геральдичний художник); П. Нерадовський (Г. Нарбут та його книги для дітей). А 27 травня засідання комісії з нагоди сьомої річниці смерті Г.І. Нарбута відбулося в приміщенні Академії наук (тодішня адреса – вул. Короленка, 54). Доповіді виголосили Ф. Ернст «Підсумки виставки Г. Нарбута», С. Яремич «Міс-

це Нарбута в українському мистецтві», М. Бурачек «Спогади про Нарбу-та», М. Зеров «Мої зустрічі з Нарбутом»⁷¹. На засіданні комісії 4 лютого про Г.І. Нарбута як художника книги розповідав А. Середа. Мистецтву інших художників-графіків були присвячені роботи Е. Голлербаха «Графіка Хіжинського» та «Графіка Алексеєва», В. Січинського «Книжна графіка П. Ковжуна». Спеціально до ювілею М.В. Гоголя були підготовлені доповіді А. Іванової-Артюхової та П. Еттінгера про ілюстраторів його творів. На одному з засідань було детально обговорено проекти каталогів видань УНІК, зроблених студентами поліграфічного факультету Київського художнього інституту.

Серед інших тем, що готували члени комісії, можемо назвати доповіді І. Галактіонова «Про технічні правила складання», А.Г. Поповича «До оцінки книги з точки зору гігієни», С. Різниченка «Сучасна поліграфічна промисловість Німеччини» (там само, арк. 20–28).

Крім наукових досліджень та популярних лекцій комісія готувала цікаві виставки. З часом тематика досліджень дещо змінювалась; в плані на 1929–1930 рік передбачалось теоретичне й практичне студіювання шрифтів, вивчення історії літографії, розробка питань у галузі ілюстрації української книги, мистецтва сучасної української книжки і фотомеханічних засобів репродукування. Готувались виставки обкладинок української радянської книги та екслібрисів⁷². Перспективним уявляється запланований напрям досліджень «Оздаба книги як засіб наближення її до читача».

П'ятирічний план роботи секції був накреслений М. Макаренком так: вивчення і фіксація сучасного стану досягнень поліграфічної продукції України в таких галузях, як обкладинка, плакат, екслібрис; студії над історією ілюстрованої книжки на Україні; різні види книжкових ілюстрацій – дереворит, мідерит, офорт, літографія; фотомеханічні засоби; студії над оформленням книги (її зовнішній вигляд, розміщення матеріалу); вивчення шрифтів⁷³. Внаслідок цих праць планувалося створити Музей книги, видати друком том «Трудів», присвячений історії графіки й ілюстрацій в Україні (там само).

У подальшому секція була перейменована на секцію книговиробництва. В середині 1930 р. секція вже не мала керівника, тому її план на 1930–1931 р. було окреслено лише орієнтовно: остаточне упорядкування збірки екслібрисів, проведення конкурсу на екслібрис для бібліотек УНІК, заснування колекції іконографії українських бібліологів. Другий напрям – вивчення виробництва книги (машини, матеріали, виробничі процеси), графіки, мистецької редакції книги⁷⁴.

⁷¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 85, арк. 18, 25.

⁷² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 223, арк. 46; од. зб. 335, арк. 120.

⁷³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 223, арк. 46.

⁷⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 5.

Бібліографічна комісія і секція

Бібліографічну комісію з початку її створення в 1926 р. і до березня 1928 р.⁷⁵ очолював акад. Сергій Олександрович Єфремов⁷⁶, видатний діяч у галузі літературознавства, історії книги, бібліографії, чия наукова спадщина повернулася до широкої громадськості через десятки років після сумнозвісного процесу СВУ. Його заступником одночасно було обрано Ю.О. Меженка, а секретарем комісії вченого секретаря УНІК М.М. Іванченко⁷⁷. Це видається наразі дещо дивним, оскільки після публікації щоденника С. Єфремова стала відомою його негативна характеристика Юрія Меженка⁷⁸, і на початку 1928 р. саме з цієї причини – незадоволення директором – звільнились з роботи Я. Стешенко та М. Іванченко і полишив офіційно, за заявою, співпрацю з УНІК С. Єфремов. Після нього у 1928–1929 рр. комісію очолював сам Ю.О. Меженко, а з 1930 р. – В.А. Ігнатієнко. Членами комісії, крім названих, були А. Вияснівський, В. Барвінок, О. Кисіль, М. Ясинський, А. Криловський, Д. Лисиченко, Д. Балика, П. Рулін, Я. Стешенко, В. Шпілевич, Т. Волобуєва, М. Козоріс, А. Балясний, К. Довгань, Н. Заглада тощо.

Ця комісія значний час не мала відповідної секції в складі УНІК, хоча бібліографічна робота була одним з найголовніших напрямів його діяльності. Така секція, четверта в структурі Інституту, була створена 1928 р.⁷⁹ Це питання розглядалось навіть на засіданні Бібліографічної комісії УАН. Основна мотивація була викладена так: *«Бібліографія є сума дисциплін, яку не можна штучно виділити з цілого комплексу усіх книгознавчих дисциплін, бо бібліографічна метода вивчення книги є одна з найважливіших і органічно входить в усі книгознавчі дисципліни. З самого початку свого існування Інститут вів широку науково-дослідну роботу в галузі бібліографії, зосереджуючи цю роботу в бібліографічній комісії, що складалася з 14 членів і яка проробила за цей час велику теоретично-дослідницьку роботу»*⁸⁰.

Керівником цієї секції став спочатку Василь Михайлович Іванушкін (він же був кооптований до складу Наукової ради УНІК), а після його від'їзду в 1930 р. – Варфоломій Андріанович Ігнатієнко⁸¹, видатний вітчизняний бібліограф, автор праць з історії та бібліографії преси. Відчувається,

⁷⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 63; од. зб. 154, арк. 13.

⁷⁶ Ковальчук Г. Співпраця Сергія Єфремова з книгознавчими установами та організаціями (20-ті роки ХХ ст.) // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2008. – Вип. 3. – С. 157–163.

⁷⁷ Протокол № 1 засідання бібліографічної комісії від 18 лютого 1926 р.: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 63, арк. 1.

⁷⁸ Єфремов С. Щоденники, 1923–1929. – К., 1997. – С. 443.

⁷⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, 219.

⁸⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 21.

⁸¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, 222.

що і сам Ю. О. Меженко безпосередньо брав участь у керівництві роботою бібліографічної секції, яка хоча й не була до 1928 р. оформлена в статуті інституту, проте була конче необхідною для наукового життя установи.

Робота бібліографічної комісії постійно супроводжувалася закидами щодо дублювання нею завдань харківської Книжкової палати чи Кабінету бібліографії та бібліотекознавства ВБУ, проте навіть побіжний огляд результатів її діяльності дає підстави говорити про її незаперечне значення для розвитку як української бібліографії, так і книгознавства в цілому.

Бібліографічна секція, а згодом і комісія підтримували зв'язок з бібліографічними установами, розробляли питання методології бібліографії, а також методології складання українського бібліографічного репертуару. Напрями бібліографічної діяльності УНІК вражають своєю різноплановістю та кількістю зробленого. Спробуємо хоча б побіжно узагальнити створене в цій ділянці.

Не будемо зупинятися на бібліографічному доробку Головної книжної палати, як попередниці УНІК, проте наголосимо, що праці Ю.О. Меженка та Ю.Г. Ковалевського, підготовлені того часу, заклали в Україні основи методології *«новітньої наукової бібліографії, подали докладні інструкції для належного описування друків та їх угруповання»*⁸². Як уже відзначалось у попередньому розділі, з анкети УНІК до участі в II Всеросійському бібліографічному з'їзді довідуємось, що Інститут провадив бібліографічну роботу по складанню всеукраїнського бібліографічного репертуару, окремо складав бібліографію друку України за 1917–1920 рр., бібліографічну енциклопедію І.Я. Франка, бібліографічний покажчик українського книгознавства тощо⁸³. Підготовку бібліографії І.Я. Франка до ювілейного збірника його творів було доручено підготувати, за пропозицією Ю.О. Меженка, К. Довганю⁸⁴.

Протоколи засідань комісії, що зберігаються в архіві Інституту⁸⁵, дають можливість уявити коло питань, що розробляв УНІК у галузі бібліографознавства. Засідання бібліографічної комісії відбувалися регулярно, це була найчисельніша комісія: до неї входило понад 20 вчених. 2 листопада 1927 р. на такому засіданні з доповіддю про бібліографічний відділ «Большой советской энциклопедии» та про дебати в Російському бібліографічному товаристві в Москві виступив відомий російський бібліограф М.В. Здобнов.

На засіданнях комісії обговорювали як теоретичні та методологічні проблеми бібліографії, так і питання бібліографічної практики. В українській бібліографічній науці, небагатій тоді ще на теоретичні роботи, не дис-

⁸² Биковський Л. Замітки про книгознавство та книгоживання. – Подебради, 1923. – С. 33–76.

⁸³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 65, арк. 13.

⁸⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 61, арк. 8.

⁸⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 93, 155, 188, 335.

кутувалися до того часу термінологічні питання. Одним з перших серед українських вчених почав їх розробляти Юрій Меженко. У статті «Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи»⁸⁶ він виділяв бібліографію із системи книгознавчих дисциплін «як науку термінологічно найменш чітку, а значить і не з досить ясно сформульованим колом питань, що являється її предметом». Розуміючи бібліографію як науку «суто формальну», Ю. Меженко підкреслював між тим, що теоретичну бібліографію треба відрізнати від бібліографічних списків – «практичної бібліографії». Важливим завданням він вважав розробку теми «Україніка». Ю. Меженко подав схему бібліографічних дисциплін, які він розподіляв на три великі галузі: схедографія, систематика, організація бібліографічної праці (там само, С. 52). Цілком слушною здається пропозиція Ю. Меженка щодо скликання всеукраїнського бібліографічного з'їзду, що мав з'ясувати наявність спеціалістів у галузі, підбити підсумки виконаної праці і накреслити перспективи в роботі. Жваве книжкове життя вимагало диференціації роботи, погодженості зусиль усіх установ; сподіватися на вирішення назрілих проблем бібліографії силами індивідуальних бібліографів не доводилось. З боку методології Ю. Меженко відносив бібліографію до групи описових дисциплін, таких, приміром, як зоологія, ботаніка і т. п. У практичній бібліографічній діяльності він виділяв три напрямки (там само, С. 55): 1) бібліографія об'єктивного опису, тобто реєстраційна, до якої відносив і національну бібліографію; 2) бібліографія суб'єктивна – анотаційна; 3) бібліографія з добором – рекомендаційна.

У цьому проявився новий підхід до класифікації видів бібліографії, який у подальшому стане провідною ознакою класифікації видів бібліографії.

Пізніше у статті «Актуальні питання української бібліографії»⁸⁷ Меженко запропонував дещо іншу класифікацію, поставивши за основу мету, з якою різні групи користувачів звертаються до бібліографії. Одні очікують від бібліографії допомоги в плані змістовної характеристики книги, включаючи переказ змісту, цитування, критичну оцінку, рекомендації; хочуть, щоби бібліографія організовувала їхню думку, смак і вибір книги, оскільки формальний опис видання їм недостатній, не дозволяє зрозуміти, чи потрібна їм ця книга. Насамперед, це категорія читачів – неспеціалістів. Кваліфікованим спеціалістам така організаційна допомога непотрібна, їм цілком достатньо звичайного бібліографічного опису. Тому Меженко визначив два види бібліографії – організаційну та інформаційну. Отже, один вид (інформаційна бібліографія для спеціалістів) обмежується формальним об'єктивним описом книги, і це книгоцентрична бібліографія, а другий вид спрямований на читача, на задоволення його потреб, це читачецентрична бібліографія, більш суб'єктивна. Виходячи з вказаного, Меженко висловлював

⁸⁶ *Бібліологічні вісті*. – 1926. – № 4. – С. 48–61.

⁸⁷ *Життя й революція*. – 1927. – № 9. – С. 284–287.

ідею книгоцентричності, відповідно до якої одним із завдань бібліографії є упорядкування книжкових потоків, що склалися історично, безпристрасна реєстрація всіх видань, незалежно від того, хто і як буде користуватися результатами цієї бібліографії. Власне, за цей «об'єктивізм», «формалізм», відсутність класового підходу Меженка й критикували через кілька років.

Менш відомою є доповідь Ю.О. Меженка «Завдання української бібліографії» на Першому пленумі Бібліографічної комісії при УАН 11–14 квітня 1927 р., тези якої ми знайшли в архіві С.І. Маслова⁸⁸, і яка надалі була дороблена у названу вище статтю. Конспективно зміст тез виглядає так: *«Українська бібліографія має коротку і небагату історію. Індивідуальні бібліографи, проробивши величезну роботу, для нас можуть бути нічим більш, як контрольним апаратом. Плани української бібліографії в державному масштабі складаються не вперше, але можливість здійснення тих планів лише тепер стає для нас реальною. Це накладає на нас особливу відповідальність. Читацькі маси не орієнтуються в друкованому матеріалі. Українська наукова робота не має в поміч бібліографічного апарату. І те, і друге ускладнює й затримує культурні та наукові досягнення нашого будівництва. Споживачів бібліографії ми поділяємо на дві групи: I. Тих, що шукають організатора своєї думки; II. Тих, що шукають в першу чергу й переважно інформатора. Організаційна бібліографія. Інформаційна бібліографія. Цей суто утилітарний розподіл в повній мірі базується на наукових методах. Різні групи споживачів. Різні організації. Бази для виконання. Наше завдання я звужую до конкретних утилітарних тверджень. Утворення по бібліотеках політосвітнього типу науково-дослідних станцій, що мають стати за базу організації бібліографії. Реалізація цієї роботи в формі бібліографічного часопису та керування відділами бібліографії в різних радянських органах. Відмежування інформаційної бібліографії від формалістичних методів. Теоретична необхідність не спинятися лише на ХІХ–ХХ ст. Практичні заходи: увага до методологічно-дослідного центру. Піднесення бібліографічної роботи Української книжкової палати. Тематичні інформаційні бібліографії потребують особливої уваги і потребують всебічного ознайомлення з тою роботою, що вже самотьком ведеться в різних установах. Централізація та писання директив з центру нічого крім шкоди цій роботі вчинити не можуть. Потрібно створити сприятливі умови для праці над тематичними бібліографіями і всемірно підтримувати кожну в цьому напрямку ініціативу».*

Треба підкреслити, що проф. Д.А. Балика, працюючи в УНІК, також пропонував поділ бібліографії на два види: описову (реєстраційну, інформаційну) і рекомендаційну (критичну), виходячи насамперед з їх функцій – реєстрації книг або рекомендації книг читачам, оцінки книг. Ті ж види бібліографії він виділяв із інших методичних позицій: бібліографія ви-

⁸⁸ Меженко Ю.О. Тези доповіді на Першому пленумі Бібліографічної комісії при УАН 11–14 квітня 1927 р.: ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2487, машинопис, 1 арк.

черпна і бібліографія вибіркова, анотаційна або критична, коли має місце оцінка твору⁸⁹. Його заслугою можна вважати спробу показати різницю між бібліографічною критикою і критикою літературною чи науковою, і треба підкреслити, що наприкінці 1920-х – у 1930-х рр. критичній бібліографії в СРСР надавалось особливе значення, оскільки це був дієвий елемент ідеологічного впливу на маси.

Таким чином, у 1920-х рр. в українському книгознавстві і бібліографознавстві (бібліографії, як тоді писалося) відбувається становлення терміносистеми, одержують визначення певні фахові поняття, формулюється видова структура бібліографії, класифікація бібліографічних посібників. Серед вітчизняних вчених у теоретичному плані найбільші заслуги Ю. Меженка і Д. Балики, які за основу поділу бібліографії брали методи бібліографічної роботи та цільове й читацьке призначення.

У пізнішій статті «Державна бібліографія на Україні та потреби наукової роботи»⁹⁰ директор УНІК наполягає на дотриманні одноманітності (уніфікованості) бібліографічного опису та рекомендує подавати книги та статті на одну тему поруч. Крім того він активно дискутує питання оптимальної системи класифікації, якою бачить УДК.

За редакцією та з доповненнями Ю. Меженка в УНІК було підготовлено до друку перший в Україні підручник з бібліографії: український переклад з чеської мови підручника Ладислава Живного, здійснений Левом Биковським⁹¹.

Важливо також згадати про внесок Ю. Меженка у розвиток галузевих бібліографій, зокрема з літературознавства. Директор УНІК був одним з найвідоміших тогочасних літературознавців. Тому закономірною виглядає його спроба синтезувати обидва свої захоплення, що засвідчує методологічна стаття «До питання про виявлення динаміки літературного процесу бібліографічним методом»⁹². Крім того, він розширює тематику покажчиків: у співавторстві з М. Яшеком створює роботу «Чужомовне письменство в українських перекладах»⁹³, покликану просувати європейську літературу до вітчизняного читача.

Бібліографія художньої літератури і літературознавства розглядалася також у доповідях В. Дорошенка «До бібліографії М.В. Гоголя», В. Шпіле-

⁸⁹ Балика Д.А. Рекомендательная (критическая) библиография // Библиография. – 1929. – № 2/3. – С. 54.

⁹⁰ *Бібліологічні вісті*. – 1930. – № 4. – С. 5–14.

⁹¹ Живний Л.Я. Підручник з бібліографії / пер. з чес. Л. Биковського; за ред. та допов. Ю. Меженка. – К. : УНІК, 1928. – 214 с. – Машинопис в оправі: Відділ рукописів Ін-ту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України: Архів Ю.О. Меженка, ф. 191.

⁹² *Бібліологічні вісті*. – 1930. – № 2. – С. 5–14.

⁹³ *Чужомовне письменство в українських перекладах* / Меженко Ю., Яшек М. // Життя й революція. – 1929. – Кн. 4. – С. 191–202; Кн. 5. – С. 163–173; Кн. 6. – С. 147–158; Кн. 7/8. – С. 232–255.

вич «Бібліографія української літератури та літературознавства», «Українське красне письменство», Є. Кирилюка «Бібліографія П. Куліша та «кулішіяна», Ю. Меженка «Принципи бібліографічного опису перекладної художньої літератури» (а він розбирався в цьому, бо сам активно перекладав, як і його брат Микола Іванов), «Спроба виявлення динаміки літературного процесу бібліографічним методом», «Матеріали до бібліографії Шевченкових творів за часів революції» (і шевченкознавством він займався все життя). Ці роботи, узагальнюючи розвиток бібліографії художньої літератури в Україні в 20-х рр., внесли певний вклад у розробку теоретичних і методичних питань даної галузі бібліографії.

Проте не лише питання літературної бібліографії приваблювало членів комісії. М. Возняк узагальнив спадщину відомого бібліографа XIX ст. М. Комарова; В. Іванушкін опрацював теми «До дискусії про бібліографію і соціалізм» та «Бібліографія української соціально-економічної літератури за дореволюційний час»⁹⁴.

Варто згадати бібліографію української бібліології за 1821–1921 рр. Я. Стешенка, його матеріали до бібліографії українського друкарства, бібліографічний словник діячів української бібліології, які, на жаль, не побачили світ і втрачені через арешт та загибель автора.

Хочемо наголосити і на серйозній фаховій підготовці аспірантів за профілем їх навчання. Зокрема, на засіданні бібліографічної комісії від 5 січня 1929 р. Ю. Меженко поставив планові завдання аспірантам Т. Волобуєвій і М. Козорісу – провести аналіз практичного каталографічного матеріалу: Волобуєвій він доручив розробити питання про місце і роль дати та автора в окремих системах і працях, а Козорісу – щодо бібліографічної адреси в цілому, про її роль і місце. Причому до уваги треба було взяти такі праці: *«Брюне, Пруську систему, французьку, італійську, Міжнародного бібліографічного інституту, покажчики Вашингтонської та Нью-Йоркської бібліотек, притягнути матеріали з різних національних бібліографій – чеської, польської, російської («Книжная летопись» 1928 р.), української, білоруської і бельгійської. Проробити аналітично, зробивши потрібне порівняння, на протязі 3-х місяців, в формі реферату»*⁹⁵. Причому пропонувалося провести таку теоретичну роботу: ознайомлення з термінами (каталографія, каталогізація, бібліотечна техніка, схедографія); з бібліографічними методами; з класифікацією видів друку (за Отле, Ловягіним) і залежність від них бібліографічного опису.

На кожне засідання працівники Інституту готували невеликі виставки нової фахової літератури, а члени комісії подавали огляди окремих праць⁹⁶. На прохання Київського окружкому КП(б)У скласти до десятиріччя з дня

⁹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 23.

⁹⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 2.

⁹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 3, арк. 7–8.

смерті І.Я. Франка повну бібліографію його творів та літератури про нього (лист від 25.03.1926 р.⁹⁷) УНІК відповів, що оскільки створення вичерпної «франковіани» було завданням надзвичайним, УНІК обмежився створенням покажчика творів І. Франка, що були вперше надруковані в пресі та вийшли окремими виданнями⁹⁸. З цією метою УНІК звертався до ВБУ з відповідним листом — допустити К. Довганя та двох технічних працівників для пошуку матеріалу. У київському виданні «Іван Франко» 1926 р. було видано рекомендаційного характеру покажчик творів І. Франка за редакцією К. Довганя, 616 назв.

Починаючи з 1927 р. на засіданнях комісії систематично відбувалося рецензування бібліографічних покажчиків. Так, при колективному рецензуванні двотомної історико-бібліографічної праці О. Лейтеса і М. Яшека «Десять років української літератури» було зазначено «невитриманість науково-бібліографічної методи опису, поверховість, неточність в обробці бібліографічного матеріалу»⁹⁹. Такі обговорення дозволяли врахувати і уникнути недоліків, виявлених у ході рецензування.

Як свідчить лист від УНІК до Державного видавництва України від 26 лютого 1927 р., Інститут готував до друку покажчик українських місячників за 1917–1926 рр. Редагували цю роботу В.М. Іванушкін та Ю.О. Меженко. Покажчик складався приблизно з 40 000 назв творів, розміщених в українських часописах упродовж 10 років. Розподіл матеріалів був систематичний з іменним «ключем»¹⁰⁰.

Напрями плану бібліографічної секції на 1929–1930 р. виглядали так¹⁰¹: «1) Зосередити увагу на таких проблемах: а) принципи бібліографічного опису перекладної художньої літератури (Меженко); б) визначення поняття «Україніка» в бібліографічній роботі (Іноземцев); в) принципи та методи бібліографічної праці в галузі *Personalia* (Кирилюк); г) методи іконографічної бібліографії (Волобуєва) — спільно з секцією мистецтва книги; г) організація та методика [бібліографічної] праці по науково-дослідних установах; е) методика бібліографічної праці в вузько-фахових та обмежено тематичних питаннях; 2) Організувати обговорення теми «Бібліографія і марксизм»; 3) Організувати збирання матеріалу по історії української бібліографії» та ін.

Питання створення українського бібліографічного репертуару, яким активно займалася бібліографічна комісія, свідомо розглянуто окремо (див. нижче), але особливо маємо наголосити на підготовці бібліографічного репертуару української періодики.

⁹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 44.

⁹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 44–48.

⁹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 7.

¹⁰⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 93, арк. 13.

¹⁰¹ План бібліографічної секції: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 11; од. зб. 188, арк. 22.

Цьому питанню бібліографічні секція і комісія УНІК приділяли багато уваги. Найбільший здобуток у цьому напрямі належить, безперечно, В.А. Ігнатієнку. Як з'ясувалось, ще в квітні 1925 р. УНІК офіційно направив йому такий лист: «Інститут книгознавства, маючи в плані своїх бібліографічних праць, що виходять томами коштом ДВУ під загальною назвою «Труди УНІК», бібліографію українських періодичних видань, звертається до Вас з пропозицією, щоб Ви взяли на себе працю по складанню бібліографії української преси, розміром на 10–12 друк. арк. План роботи має бути такий: 1. Описування ведеться по системі, прийнятій УНІКом; 2. Бібліографія охоплює період 1812–1916 включно. 3. Вступна стаття з поясненням, як користуватись бібліографією і з статистичними підсумками. Стаття наукова змістом і методом викладу; 4. Список періодичних видань українською мовою від 1814 до 1916, незалежно від території; 5. Список українських періодичних видань іншими мовами 1812–1916, незалежно від території»¹⁰².

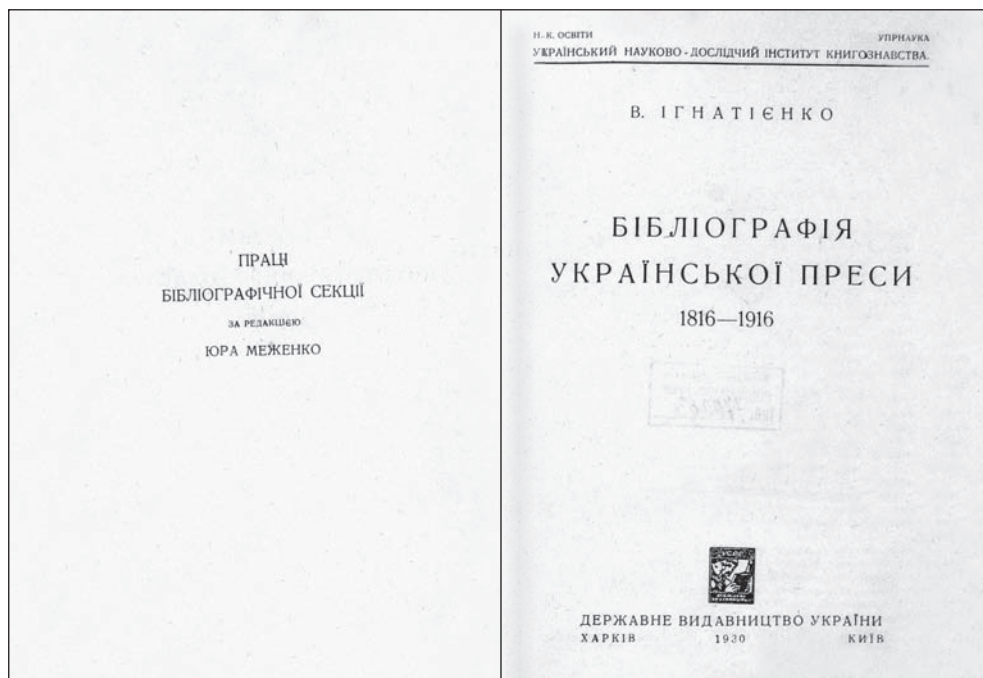
Зібраний величезний матеріал дозволив В. Ігнатієнку підготувати універсальний ретроспективний покажчик українських дореволюційних періодичних видань за 100 років: «Бібліографія української преси 1816–1916»¹⁰³. Це була практично «перша і до того глибока ґрунтовна спроба розробити цю найскладнішу галузь бібліографічних джерел», як писав у передмові до покажчика тогочасний голова бібліографічної комісії УНІК В.М. Іванушкін. Це був реальний крок на шляху до складання українського бібліографічного репертуару. Зрозуміло, що національний бібліографічний репертуар неможливо зробити швидко, і неймовірно, що це може здійснити одна людина. Варфоломій Андріанович працював над даною темою багато років і не наважувався публікувати. Ю.О. Меженко, добре усвідомлюючи всю складність збирання і опрацювання такого матеріалу, звернувся по допомогу до спеціалістів у Галичині, адже в Києві реально важко було знайти потрібні відомості з Західної України: ні до революції, ні після неї належного обміну виданнями чи надсилання обов'язкових примірників, звісно, не було. Суттєву допомогу в редагуванні та доповненні бібліографії надав В. Дорошенко, можливо, й інші бібліографи. В архіві Інституту ми виявили лист В. Дорошенка за 1926 р., пересланий Ю. Меженком і М. Іванченком В. Ігнатієнку, зі списком пропущених у покажчику Ігнатієнка періодичних видань, що підготував В. Дорошенко за фондами бібліотеки НТШ¹⁰⁴. Адресат радив укладачеві звернутися також до Державної бібліотеки у Відні, до Університетської бібліотеки у Чернівцях, до бібліотеки Ужгородської просвіти.

У покажчику В. Ігнатієнка зареєстровано 616 назв газет і журналів, розміщених у хронологічному порядку, а в межах року – за алфавітом

¹⁰² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 47, арк. 60.

¹⁰³ Труди УНІК. Т. 4: Праці бібліографічної секції за ред. Ю. Меженка. – К., Х., 1930.

¹⁰⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 1.

назв. Перша частина праці вміщує періодичні видання, що виходили українською мовою (579 назв), друга – двомовна періодика, в якій друкувалися матеріали українською та російською, українською та німецькою, українською та польською мовами, а також видання іншими мовами. Тут зафіксована періодика, видана в різних губерніях Росії, у Східній Галичині, на Буковині, Закарпатті, що не входили до складу УСРР, а також і в більш далекому зарубіжжі. Наводиться докладний опис часописів, вказується місце видання, періодичність, редактори, друкарні, формат, ціна, адреса редакції, фіксуються додатки. Цінним у покажчику є те, що в кожному році повторюється назва часопису з відсилкою до початкового року його видання, завдяки чому, переглядаючи інформацію певного року, можна бачити всі періодичні видання, що випускали в межах цього року. Кожна частина покажчика має допоміжні «ключі»: алфавітний список газет і журналів, видавництв, редакторів, друкарень, міст, де виходила періодика. До бібліографічного джерела додано 13 таблиць, в яких наводяться статистичні відомості в розрізі часу і території. І хоча покажчик має, зрозуміло, певні пропуски, неточності в описі, він і до сьогодні не втрачає наукової цінності, залишаючись єдиним зведеним бібліографічним покажчиком української дореволюційної преси.

Щодо цього напряму досліджень, його тогочасної новизни, актуальності, хочу навести цитату з рецензії, опублікованої 1933 р., добре відо-

мого в той час російського критика книгознавства І.В. Владиславлева, як не парадоксально виглядає такий погляд з цього боку – з боку російської критики: «История украинской прессы и украинской печати вообще – мартиролог. Трудно указать в истории другую, такого же уровня культуры, нацию, которая должна была бы прокладывать путь своему слову через такую систему проволочных заграждений... Гонимое в огнях местах, украинское слово пробивало себе путь в других, и стоит лишь открыть стр. 242–243 труда В. Игнатиенко («Список мест, где выходила украинская пресса»), чтобы наглядно видеть всю ту странную «географию распределения» украинского слова по 89 пунктам земного шара, которая имела место за 100 лет (1816–1916). Менее всего периодики на украинском языке было как раз там, где теперь УССР развертывает свою национальную культуру – «социалистическую по содержанию, национальную по форме»¹⁰⁵.

В. Ігнатієнко підготував також і виголосив на засіданні комісії доповіді, спрямовані на продовження роботи з бібліографування преси, починаючи вже з 1917 р.: «Основні засади бібліографії українського друку 1917–1919 рр.» і «План та інструкція для бібліографування преси України 1917–1919 рр.»¹⁰⁶. Такий покажчик начебто був підготовлений до друку, але не виданий. В одному з документів з архіву УНІК зазначено, що «лише брак коштів затримує вихід цих видань»¹⁰⁷. Працівники УНІК постійно провадили реєстрацію періодики, розписували зміст книгознавчих журналів, у т. ч. й іноземних. Працювали і над створенням бібліографії читачівства, бібліографії аркушівок, бібліографії бібліологічної літератури (книжок і статей в журналах різними мовами)¹⁰⁸. При цьому використовувалась друкована продукція УСРР, СРСР і зарубіжжя різними мовами, різного часу, різних видів – монографії, статті з журналів, газет, збірників. У залежності від завдань, в одних покажчиках подавалась повна бібліографія, в інших – вибіркова. Бібліографічні описи створювались переважно *de visu*, і лише при неможливості цього – на підставі інформації з бібліографічних покажчиків чи каталогів. Бібліографічна продукція УНІК мала як реєстраційний, так і анотаційний характер. Методи бібліографування визначалися конкретним характером роботи, при цьому бібліографічну діяльність з укладання покажчиків в УНІК вважали науковою роботою.

Бібліографічна комісія УНІК співпрацювала з Бібліографічною комісією ВУАН. Так, у «Методологічному збірнику» Бібліографічної комісії ВУАН за-

¹⁰⁵ Владиславлев И.В. Рец. на кн.: Игнатиенко В. Библиография украинской прессы. 1816–1916. – К., 1930. – 288 с. / УНІК. Труды. Т. IV. Праці бібліографічної секції // Сборник статей по библиографии и работе научных библиотек. – М., 1933. – С. 212.

¹⁰⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 3; од. зб. 221, арк. 9.

¹⁰⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 205, арк. 11.

¹⁰⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 11.

значено: «Український науково-дослідчий інститут книгознавства в роботі своєї бібліографічної комісії найбільше уваги приділяє питанням методології та вивчення фактів минулого, уникаючи тим часом розв'язувати принципові питання, що, на його думку, ще не можуть у нашій практиці бути належно обґрунтовані, і через те постановою Ради УНІКу до друку передано такі доповіді членів бібліографічної комісії УНІКу: 1) Заглада Н.Б. До питання про бібліографічний опис аркушішкових друкув; 2) Шпілевич В.В. Матеріали до історії обов'язкового примірника»¹⁰⁹. У статті Н. Заглади (С. 1–17) мова йде про те, що Всеукраїнська виставка друку, яку провів УНІК 1923 р., продемонструвала одну з найповніших на території України колекцій аркушевого матеріалу, зібраного Головною книжною палатою в Києві. Тоді постала складна проблема систематизації цього матеріалу. Щодо поглядів на потребу реєстрації аркушівок, як зазначає автор, думки були різні: їх визначали або як цікаві раритети («любопытные произведения печати»), або як історичні документи, інколи вказуючи на їхню цінність як творів поліграфічного виробництва. Реєстрація цього матеріалу розпочалася ще в ГКП за певною системою, на спеціальних для цього реєстраційних картках. Ніна Заглада запропонувала проєкт Інструкції для бібліографічного опису друкув на одному аркуші.

У цьому ж збірнику опубліковано наукові розробки інших співробітників УНІК — С. Маслова «Спроба інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару», Шпілевич В. «Матеріали до історії обов'язкового примірника на Україні», Д. Балики «Рекомендаційна й критична бібліографія».

Під час обговорення як теоретичних, так і практичних питань бібліографії, як правило, на комісії виникали дискусії. Така дискусія, наприклад, точилася при обговоренні доповіді М. Козоріса «Бібліографічна праця київських установ» 09.12.1929 р.¹¹⁰. Члени комісії пересвідчилися, що бібліографічна робота в київських наукових установах ведеться різними методами, часто кустарно, бібліографічна комісія при ВУАН не виконує свого завдання — бути керівним координаційним центром. П. Іноземцев наголошував, що оскільки до неї входять лише три представника — один академік від ВУАН, представник від ВБУ і від УНІК, комісія фактично не має можливості працювати, бо кожний з її членів доволі навантажений по своїй посаді, а робочого апарату при Комісії нема. Т. Волобуєва пропонувала створити спілку бібліографічних установ для розроблення хоча б у головних рисах потрібних інструкцій, використовуючи досвід окремих організацій. Підбив підсумки дискусії В. Ігнатієнко, який серед іншого підкреслив доцільність підняти питання «про загрозливий стан» біб-

¹⁰⁹ Українська бібліографія. Вип. 1: Методологічний збірник / УАН. Бібліографічна комісія. — К., 1928. — С. VII.

¹¹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 6.

ліографічної роботи, як це формулював М. Козоріс, та про потребу зміни структури Бібліографічної комісії ВУАН. Було вирішено висвітлити це питання в пресі, наголосити на необхідності термінової розробки плану складання бібліографічного репертуару; скликати спеціальну конференцію представників наукових установ, що ведуть бібліографічну роботу, до якої підготувати відповідні інструкції з координації роботи, усунення паралелізму і т. п.

Дискусії відбулися також 20.04.1929 р. при обговоренні доповіді С. Кондри «Стан наукових бібліотек і шляхи до його поліпшення» та Ю. Меженка «Завдання державної бібліографії». Меженко переконливо виступив проти недооцінки державної бібліографії, що мало місце в Україні в кінці 1920-х років. Він цілком слушно вважав державну бібліографію основним джерелом інформації про друк республіки, першорядним документом для розвитку науки та культури, і критикував Книжкову палату за недоліки в її діяльності.

У плані роботи секції на 1930–1931 рр. були намічені такі пункти: 1) Бібліографія української преси 1917–1919 рр. (керівник секції В. Ігнатієнко); 2) Бібліографія української книги 1917–1919 рр. (н. с. В. Шпілевич); 3) Аркушівка на Україні: бібліогр. покажчик 1917–1919 рр. (учений секретар С. Кондра); 4) Альманахи та збірники: бібліогр. покажчик. Вип. 1: до 1917 р.; Вип. 2: 1917–1930; 5) Матеріали до історії української преси: бібліогр. покажчик статей, звіток про українську пресу; 6) Українська преса в країнах Західної Європи та Америки 1917–1919; 7) Бібліографія, її історія та значення (н. с. Т. Алексеев); 8) Бібліографічний покажчик матеріалів про українські видавництва (колективна праця аспірантів). Окрім того, секція планувала розробити ряд питань теоретичного характеру, що мають висвітлити завдання, етапи роботи, обсяг сучасної бібліографії; зібрати інструкції, за якими ведуть бібліографічну роботу наукові установи України, та дати низку критично-методичних нарисів у цій справі¹¹¹.

Маємо підкреслити, що тематика питань, які розглядалися на засіданнях бібліографічної комісії, була дуже різноманітною. Наприклад, восени 1930 р. на комісії було заслухано і обговорено такі доповіді: Гайдаренко К. «Книготорговий технікум, його цільове настановлення та навчальний план» (23 жовтня); Левицький О.А. «Що дала доба 1905 р. для справи української дитячої книги й дитячої періодики» (22 листопада); Алексеев Т. «Сучасний стан бібліографії універсальної на Заході» (29 листопада). Проводилися засідання, на яких фахівці виступали з рецензіями на поточні видання галузі, зокрема, 8 грудня: Клименко П.В. – рецензія на «Бібліографічний збірник, присвячений X річниці Жовтневої революції на Україні»; Меженко Ю.О. – рецензія на працю Фортуса «Інтернаціональна бібліографія книго- та бібліотекознавства»; Конд-

¹¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 5.

ра С.Г. — рецензія на книгу Л. Хавкіної «Составление указателей к содержанию книг и периодических изданий»; Ігнатієнко В.А. — рецензія на книгу А. Козаченка «Минуле книги на Україні»¹¹².

Надалі бібліографічна секція УНІК планувала виділитись в окремий бібліографічний інститут, з завданням утворення українознавчого бібліографічного репертуару, а кадри бібліографів планувалось готувати, крім курсів і аспірантури, запровадивши читання основ бібліографії по всіх вишах¹¹³.

Участь у створенні Українського бібліографічного репертуару

Комусь, можливо, здобуток УНІК у галузі створення національної бібліографії може здатися замалим, але не треба забувати, що система державної поточної бібліографії до 1922 р. не існувала взагалі, а ті поточні та ретроспективні покажчики, які були створені в ХІХ ст. (О. Лазаревським, Я. Головацьким, М. Комаровим, І. Левицьким та ін.), попри їх величезне значення, були роботами хай талановитих, але одинаків — «кустарів», як називав їх Ю. Меженко. У ХХ ст. тип енциклопедично освіченої людини, за твердженням відомого російського бібліографа С. Венгерова¹¹⁴, майже зник, в силу того, що зникла будь-яка можливість слідкувати за величезною кількістю нових книжок, досліджень, матеріалів, вже не кажучи про журнали і газети. І бібліографи шукали шлях організації бібліографічної роботи в державному масштабі, створювали відповідні установи. Вже Бібліографічний інститут Головної книжної палати в 1919 р. проголосив основною своєю метою створення бібліографії «Україніка»¹¹⁵. І в першому Положенні УНІК (1923 р.), як правонаступника цієї установи, підкреслено, що безпосереднім і найближчим завданням Інститут вважає дослідження українського (територіально і за мовою) друку як в минулому, так і в «революційному сучасному»¹¹⁶. В одній із перших публікацій про Інститут УНІК стверджував, що «має своїм завданням збирання та студіювання всього, що надруковано на території України, а також всього, надрукованого українською мовою поза межами України та всіх матеріалів про Україну, надрукованих чужоземними мовами»¹¹⁷. У резолюції Всеукраїнської наради робітників книги у лис-

¹¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 221, арк. 30–36.

¹¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 223, арк. 50.

¹¹⁴ Про українську наукову бібліографію // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 4. — С. 57.

¹¹⁵ Ковалевський Ю. Бібліографія й Український бібліографічний інститут. — К., 1919. — 16 с.

¹¹⁶ Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства: Інформація. — Подєбради, 1925. — С. 26.

¹¹⁷ Український науковий інститут книгознавства в Києві // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 3. — Стовп. 38.

топаді 1923 р. підкреслювалось, що «Інститутові книгознавства повинна також підлягати бібліографія «Україніка», і що «в своїй праці в цій галузі УНІК повинен використовувати не тільки свої книжкові матеріали, але й матеріали центральних державних книгосховищ»¹¹⁸.

Журнал «Бібліологічні вісті» констатував 1925 р.: «З перших же часів свого існування, при повній майже відсутності коштів, Інститут через своїх кореспондентів старанно збирав витвори українського друкарського верстату, особливо перших революційних років, цілком справедливо вважаючи, що і тепер вже багато з цих видань є більшими раритетами, ніж навіть витвори перших часів друкарства на Україні»¹¹⁹. Про це ж тоді писав, використовуючи, безперечно, інформацію з УНІК, Л. Биковський: «Складання цього репертуару є одним з найважливіших питань української бібліографії. Це є основним фундаментом, з якого українська наука буде брати необхідних матеріал. Книжка часів революції зникає безслідно, і тепер вже деякі видання є більшими раритетами, ніж твори перших часів друкарства, і тому в інтересах науки тепер же зафіксувати в покажчиках революційний друк»¹²⁰.

У перший же рік існування УНІК розпочав створення таких праць: повного систематичного покажчика книг, надрукованих в Україні впродовж 1917–1923 рр.; бібліографічного покажчика книг українською мовою, друкованих на території Російської держави від 1798 по 1916 р. (Я. Стешенко); бібліографічного покажчика української преси (В. Ігнатієнко)¹²¹.

Так, молодий співробітник УНІК Ярослав Стешенко (йому тоді було 18–19 років) почав 1923 р. укладати названий вище покажчик. Остаточний варіант роботи Я. Стешенка вважається втраченим, зберігся лише проміжний, все ж і він дає уявлення про масштаб виконаної роботи: покажчик охоплює 3964 назви, розташовані за основним (абетковим) та допоміжними списками. У 1945 р., скоріш за все на пропозицію Ю.О. Меженка, С.І. Маслов написав рецензію на цю працю вже померлого Ярослава Стешенка, фрагмент якої ми вважаємо за доцільне навести: «... становить частину великої історико-бібліографічної розвідки про українську книжну продукцію в Російській імперії кінця XVIII, XIX і перших років XX ст., яку в 1930-х роках почала готувати до друку Українська книжкова палата. Розділ, написаний т. Стешенком, дає попередній контрольний реєстр книжок та брошур як легального, так і нелегального друку, виданих українською мовою на протязі майже 120 років. Реєстр міститься на 476 сторінках in folio, друкованих на машинці. Розташовано його за абеткою авторів; анонімні видання вводять»

¹¹⁸ Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — Стовп. 59.

¹¹⁹ Український інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. — 1925. — № 1–2. — С. 142.

¹²⁰ Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства: Інформація. — Подєбради, 1925. — С. 17.

¹²¹ Український науковий інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 3. — Стовп. 39.

ся до реєстру за абеткою назв. При кожному окремому номері подаються такі ознаки: прізвище автора, короткий заголовок книжки, номер тома або частини, вказівки на місце та рік видання. Уважно реєструються повторні видання. На берегах роботи часто зазначаються шифри Публічної бібліотеки ім. Салтикова-Щегріна, Бібліотек БАН, АН УРСР, ВУАМЛІНа та ін. На жаль, в реєстр не введені відомості про українські періодичні видання. Підрахунок же окремих книжок та брошур зроблений настільки повно, що реєстр може бути корисним довідником як для книгознавців, що досліджують шляхи розвитку української книги, так і для істориків української літератури. Гадаю, що роботу тов. Стешенка треба б було надрукувати»¹²².

Створення всеукраїнського бібліографічного репертуару, потреба в якому відчувалась у кожній ділянці бібліографічної справи, Ю. Меженко вважав першочерговим завданням української бібліографії. Невипадково додатком до своєї програмної, можна вважати, статті «Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи» він розмістив доповідь В. Дубровського на засіданні президії Укрнауки 29.07.1926 р. «як документ, що фіксує певні погляди в нашій бібліографічній думці»¹²³, де розкриваються теоретичні поняття українського бібліографічного репертуару, хоча й підкреслив, що не погоджується зі «способом розв'язання організаційного питання» (там само).

З 1927 р. Ю. Меженко був членом президії Бібліографічної комісії ВУАН, одним з основних завдань якої було створення вичерпного українського бібліографічного репертуару. З доручення Бібліографічної комісії УНІК опрацьовував методологію складання Всеукраїнського бібліографічного репертуару¹²⁴ та деякі інші питання. Для виконання відповідної постанови Бібліографічної комісії УАН відносно резолюції I пленуму цієї комісії Рада УНІК 1 лютого 1928 р. ухвалила: «Щоб найґрунтовніше опрацювати важливу справу українського бібліографічного репертуару, треба насамперед зібрати відповідні матеріали, а для цього: а) звернутися за інформацією до бібліографічних закладів інших країн (Бельгії, Голландії, Німеччини), де вже пророблена аналогічна праця, а також до окремих фахівців-бібліографів, аби вони дали відповідні статті й матеріали; б) доручити Кондрі скласти бібліографію бібліографічного репертуару (в першу чергу українською та російською мовами). Після того доручити бібліографічній комісії розробити окремі теми, означені у постанові»¹²⁵. Буквально через два тижні після цього рішення, 14 лютого 1928 р., Рада УНІК запроваджувала: «Повідомлення бібліографічної комісії при УАН,

¹²² Рецензія на працю Ярослава Стешенка «Українська книга в Росії 1800–1916 рр.»: ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 803.

¹²³ Бібліологічні вісті. — 1926. — № 4. — С. 50.

¹²⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2239.

¹²⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 8.

що засідання Президії Комісії, на якому ухвалено розподіл робіт в справі Українського бібліографічного репертуару, відбулося 28.06.1927 р. Висловити своє здивування, що в такій важливій справі Бібліографічна комісія визнала за можливе повідомити УНІК про доручену йому роботу тільки за сім місяців. За цей час робота вже була б пророблена, тепер же, на жаль, закінчення її відсувається» (там само, арк. 12).

Важливе значення мала запропонована УНІК, насамперед С.І. Масловим, методика організації українського бібліографічного репертуару стародруків, що відзначалась докладністю і чіткістю. До цієї проблеми він звертався неодноразово, і коли очолював «Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII ст.» (1924)¹²⁶, і коли був членом Бібліографічної комісії ВУАН (з 1927). Правильним є його розуміння поняття «український бібліографічний репертуар», за основу якого С.І. Маслов пропонував етнографічно-територіальний принцип. Він підкреслював, що до репертуару має ввійти продукція всіх друкарень – українських, польських, єврейських, що діяли на той час в українських землях; видання різного змісту, типу, зовнішнього вигляду, незалежно від їх мови, походження авторів і т. п. Він брав участь у розробці першої інструкції щодо опису стародруків, опублікованій у 1925 р., доповнив і видав її 1928 р., доопрацьовував її у 1930-х рр.¹²⁷ Інструкція вимагала наведення ґрунтовних відомостей про кожне окреме видання – його обсяг і склад, особливості набору, характер і розмір шрифту, різних елементів художнього оздоблення книги, філіграней на папері, оправ та ін. Бібліограф мусив включати також відомості з історії видання, відмічати варіанти друку, вказувати ступінь збереженості примірника і місце зберігання, а також робити примітку про відображення видання у наявних бібліографічних джерелах і додавати фото титульного аркуша та окремих сторінок.

Складений таким чином репертуар повинен був дати «точний, критично перевірений матеріал для вивчення як загальної історії культурного життя України, так і для історії літератури, мистецтва і друкарської справи»¹²⁸. І хоча український бібліографічний репертуар XVI–XVIII ст. тоді зі зрозумілих причин створено не було, багато його положень, які були розроблені С.І. Масловим та іншими діячами УНІК, були враховані пізніше Я. Запаском та Я. Ісаєвичем при укладанні «Каталогу стародруків, виданих на Україні»¹²⁹ і не втратили свого значення й досі.

¹²⁶ Маслов С.І. Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII вв. – К., 1925. – 4 с.

¹²⁷ Ковальчук Г.І. Неопублікована інструкція С.І. Маслова по опису українських стародруків // Наукові праці НБУВ. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 45–64.

¹²⁸ Маслов С.І. Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII вв. // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 39.

¹²⁹ Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Л. : Вища школа, 1981–1984. – Кн. 1–2 (у трьох част.).

**КОМІТЕТ ДЛЯ ОПИСУ ВИДАнь, ЩО ВИЙШЛИ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНИ в XVI—XVIII вв.**

28 серпня 1924 р. Археографічною Комісією Української Академії Наук організовано Комітет для опису видань, надрукованих на території України в XVI—XVIII вв. До складу Комітету увійшли: В. І. Барвінок, М. К. Гудзій (Москва), А. С. Криловський, С. І. Маслов, акад. В. М. Перетц (Ленінград), П. М. Попов та В. І. Щербина; пізніше Комітет кооптував до свого складу Ф. М. Самоненка.

30 серпня Комітет приступив до праці. Головою Комітету обрано С. І. Маслова, секретарем В. І. Барвінка. Робота для опису стародруків провадиться в двох напрямках. Перш за все Комітет поставив собі метою перевести реєстрацію всіх книг, що були видані на Україні на протязі XVI—XVIII вв., які знаходяться в київських книгозховищах, а також, по можливості, в книгозбірнях інших міст.

Зразок реєстраційної картки, що її виробив Ф. М. Самоненко, має такий вигляд: з початку, праворуч у верхньому кутку картки, зазначається назва книгозховища, бібліотечний значок та № книги в друкованім каталозі книгозбірні. Далі йдуть:

1. Ім'я автора та титул книжки в скороченім вигляді, але зберігаються подробиці, що характеризують зміст видання.

2. Зазначення на повторність видання.

3. Назва друкарні з зазначенням місцезнаходження та її власника.

4. Дата видання з зазначенням року від утворення світу і від Різдва Христового, місяця та дня виходу книжки у світ.

5. Формат в частках аркушу.

6. Ступінь цілості з точним зазначенням дефектів.

7. Кількість аркушів, сторінок та етовців.

8. Посилка на „Очерк славяно-русской библиографіи“ В. Удольського та доповнення до нього А. Ф. Вичкова, Я. Головацького, С. Голубева та Е. Калужницького, з зазначенням про відмінності примірника, що реєструється.

Після з'ясування стародруків, що зберіглися в Київських та інших міст бібліотеках, Комітет має на думці приступити до наукового опису, керуючись нижчезазначеною інструкцією, що склав С. І. Маслов та затвердила Археографічна Комісія:

1) Описові підлягають всі книги незалежно від мови та шрифту, що надруковані на етнографічній території України в XVI—XVIII ст. (до 1800 р.).

2) Підготовчі до опису роботи провадяться з таким розрахунком, щоби під час видання Опису поділити матеріал по країнах: Галичина та Підкарпатська Україна, Волинь, Київщина, Чернігівщина та інші. В середині цих крайніх рамок матеріал розподіляється по окремих друкарнях, а в межах тої чи іншої друкарні—хронологічно. Кож-

У своїх працях С. Маслов, П. Іноземцева, Ю. Меженко обстоювали найважливіші принципи складання українського бібліографічного репертуару (УБР), який Меженко бачив як суму всіх бібліографій з питань українознавства¹³⁰. Для створення УБР він вважав необхідною участь фахівців різних галузей та бібліографів, керованих єдиним центром — УНІК.

Серед опублікованих теоретичних праць, підготовлених в УНІК з питань національної бібліографії, найбільш ґрунтовним зведенням за деся-

¹³⁰ Організаційні та теоретичні передумови створення українознавчого бібліографічного репертуару // Книголюб. — 1927. — № 3. — С. 1—10. — Підп.: І. О.

тирічний період є стаття П. Іноземцева «Проблема національної бібліографії на Україні»¹³¹. У ній наведено перелік тогочасної літератури з теми, охарактеризовано основні риси загальних національних бібліографій різних країн, уточнено формулювання проблеми національного бібліографічного репертуару в Україні. Цю розвідку, з урахуванням того, що «Бібліологічні вісті» вже давно стали бібліографічною рідкісністю, бажано було б перевидати для спеціалістів.

УНІК вдалося зібрати вагому колекцію українських друків, яка складалася з 12 тисяч книжок, понад 200 тисяч номерів періодичних видань, з 10–12 тисяч аркушівок¹³², які були реальною базою для укладання українського бібліографічного репертуару. Зрозуміло, колекція не була повною, але для початку роботи цілком достатньою. Слід пам'ятати, яких зусиль постійно докладав Інститут для збирання всіх матеріалів, друкованих в Україні. Грошей для купівлі завжди не вистачало, і УНІК обмінював видання, звертався з численними листами до редакцій, установ, окремих громадян з проханням передавати українські друки УНІК. Типовий приклад – лист від 11 лютого 1925 р. з архіву Інституту: «Вельмишановному тов. Загородному... У відогві, що в свій час розповсюджував бібліографічний відділ Книжної палати (з якого перетворився Інститут) ми вже зазначали, наскільки неоцінним матеріалом є все те, що друкувалось на Україні, починаючи з 1917 року, незалежно від характеру, форми та мови витворів друку. Одним з завдань Інституту є складання українського бібліографічного репертуару, починаючи від Львівського Апостола і кінчаючи сучасною книжкою. І особливу вартість мають як раз видання революційної доби, котрі зникають без сліду»¹³³.

До десятої річниці Жовтневої революції за постановою комісії при ВУЦВК планувалося розпочати видання бібліографічного репертуару за 10 років. Було досягнуто домовленості між Інститутом книгознавства та Книжковою палатою, що УНІК готує і видає щорічники за 1917, 1918, 1919 роки, а разом з Книжковою палатою за 1920 р.; починаючи з 1921 р. такі щорічники повинна була видавати Книжкова палата¹³⁴.

Питання «Основні принципи складання українського бібліографічного репертуару і участь наукових закладів у цій справі» розглядалось на засіданні бібліографічної комісії 19 лютого 1930 р. Спільними зусиллями ВБУ, УКП та УНІК була проведена велика бібліографічна робота, вироблена концепція «Україніки», створено значний книжковий фонд останньої.

¹³¹ Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 5–25.

¹³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 156, арк. 6.

¹³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 47, арк. 22.

¹³⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 93, арк. 17–18.

Секція соціології книги. Кабінет вивчення книги й читача

Поступово історико-книгознавчий і бібліографічний ухил, який явно відчувався до 1926 р. у наукових дослідженнях УНІК, дещо поступається місцем соціологічним дослідженням. Помічається зміна об'єкту вивчення – не просто книга, а обов'язково у взаємодії з читачем. По суті, саме соціологічний напрям досліджень комплексу книга – читач і є основним внеском учених УНІК у теорію книгознавства і бібліотекознавства.

Варто відзначити, що на розвитку українського книгознавства позначився вплив польських і чеських книгознавчих теорій, чого не було, скажімо, в Москві чи Ленінграді. Разом з тим, УНІК активно запрошував для опублікування теоретичних праць у своєму журналі багатьох російських колеґ, і найактивнішим виявився М.М. Куфаєв: у «Бібліологічних вістях» було опубліковано три його теоретичні статті, які ми розглянемо нижче, одну рецензію і два некрологи.

1 жовтня 1926 р. при секції соціології книги (а реально замість неї) розпочав роботу «Кабінет вивчення книги й читача» УНІК. Науково-дослідною працею Кабінету керувала наукова рада при ньому – комісія соціології книги УНІК.

Основним завданням цього Кабінету було проголошено вивчення комплексу книга – читач, їх функціональних взаємовідносин¹³⁵. Кабінет поставив перед собою декілька теоретичних завдань¹³⁶: проблеми книжкового впливу на читача і на цій основі – методи обслуговування читачів у бібліотеці, методи самоосвіти, раціоналізації книговидачі; методика керування читанням, самоосвітою загалом, перехід у цьому від кустарництва до науково-упорядкованої системи; дослідження фізіологічного впливу книги у процесі читання, накреслення шляхів боротьби з негативними наслідками читання книжок, розробка практичної гігієни книжки. Методологічною основою досліджень було проголошено «марксівську» психологію, використовуючи одночасно весь попередній досвід у справі вивчення книги й читача, зокрема бібліопсихологічну теорію М.О. Рубакіна. Практичне завдання Кабінету: вивчати масові запити читачів, досліджувати їх закономірність і на ґрунті цього вносити корективи у видавничу справу. В перспективі, на основі здобутків теоретичної праці та довготривалого збирання й вивчення матеріалів, Кабінет намічав: добиватися наближення автора до читача як споживача його продукції; керування видавничою справою з

¹³⁵ Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 83.

¹³⁶ До всіх бібліотек та діячів у справі вивчення книги й читача : відозва УНІК і Кабінету вивчення книги й читача. – К. : УНІК, друк. Книгоспілки, 1926. – 1 с. Тираж 500 прим.

погляду інтересів і потреб масового читача; наукової організації раціонального обслуговування читачів та наукової організації самоосвітньої справи. *«Масовість робітничо-селянського читача, його невисокий культурний рівень висувують першорядну проблему – керування цією масою читачів... Розробити методику керування читанням, накреслити тим шляхи керування самоосвітою взагалі, перейти в цій справі від кустарництва до науково-угрунтованої системи – ось друге практичне завдання Кабінету. Дослідити у процесі читання фізіологічний вплив книги, накреслити шляхи боротьби з негативними, патологічними наслідками читання книжок, розробити практичну гігієну книжки – це третє практичне завдання Кабінету»¹³⁷.*

Планувалося залучити до роботи в Кабінеті психологів, окулістів, видавців, літературознавців. Директором Кабінету затверджено В.М. Іванушкіна, секретарем – К.А. Довганя. Організаційна структура спочатку була такою: безпосередньо в Кабінеті працювали його керівник, секретар і науковий консультант. З «Тижневого розпису роботи в Кабінеті»¹³⁸: Понеділок. Загальне листування, обслідування бібліотек, бувають у Кабінеті керівник і секретар, [години] 12–2; Вівторок. Розроблення анкети. Впорядкування картотеки, керівник 1–2, секретар 12–2; Середа. Засідання Президії, справи науково-організаційного листування з бібліотечними кореспондентами, керівник 10–2, секретар 10–2; Четвер. Робота бібліографічна; П'ятниця. Листування з бібкорами, справи науково-організаційні, керівник 1–2, секретар 12–2. Субота. Робота бібліографічна.

Потрібний для досліджень матеріал планували збирати за допомогою «спостерігачів»-дописувачів, бібкорів (бібліотечних кореспондентів) з лав насамперед бібліотекарів, учителів, клубних працівників, літературних діячів, працівників книгарень, видавництва, які мали діяти за Інструкціями Кабінету. Відповідний лист до рядових виконавців, розмножений способом оперативної поліграфії, було надіслано майбутнім кореспондентам. У ньому в якості заохочення обіцялося видати відповідні посвідчення, надсилати до конкретної бібліотеки безкоштовно журнал «Бібліологічні вісті», кращу інформацію від «бібкорів» друкувати в журналі, а також клопотати через Наркомос перед відповідними органами, щоб на комплектування й матеріальний стан бібліотек, де працюють постійні кореспонденти, було звернуто особливу увагу. Таким чином, за допомогою бібкорів міста і села, Кабінет сподівався зібрати великий фактичний матеріал про читацькі інтереси, стан роботи бібліотек взагалі і з вивчення читачів зокрема. Працівники Кабінету намагалися створити систему своєрідних дослідницьких пунктів, завдяки яким робота носила б не кабінетний характер, і крім того, теоретичні і методичні положення постійно перевірялися б на практиці. Це був час, акцентува-

¹³⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 125.

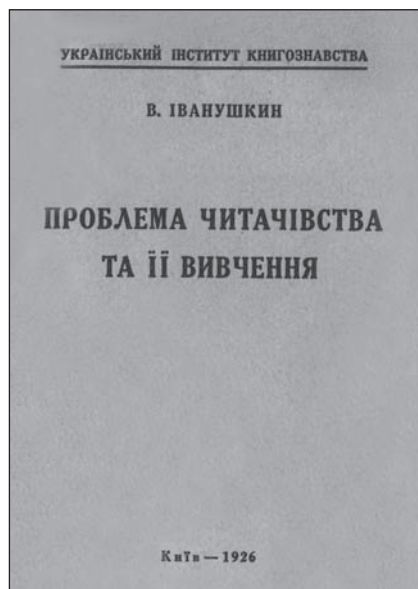
¹³⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 125, арк. 11.

ла свого часу упорядник архіву УНІК Ф.А. Брусиловська¹³⁹, першої п'ятирічки, коли висувалися вимоги не чекати, поки масовий читач прийде за книжкою, а наблизити книжку до читача.

Концептуальною можна вважати теорію, досить складну для сприйняття тодішніми потенційними споживачами цієї праці, викладену в брошурі «Керівничого над працею Кабінету вивчення книжки та читача» В. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення» (1926 р.)¹⁴⁰, в якій було викладено форми організації та методи роботи Кабінету. Важливі вже перші слова книжки Іванушкіна: «Вивчення проблеми читачівства є, безперечно, одним з найбільш актуальних питань книгознавства. Воно є також і найбільш складним щодо форми організації та методів свого здійснення» (С. 5). Автор присвятив видання «Відданому робітникові на полі книгознавства та культури працюючих Миколі Олександровичу Рубакіну з нагоди 40-річного ювілею його культурної діяльності», при цьому виступаючи «рішуче проти принципового обґрунтування цієї теорії [бібліологічної психології М. Рубакіна], вважаючи його [її] суто ідеалістичним, а через те й помилковим» (там само). Він зазначав: «Ми вважаємо за потрібне взяти з цієї теорії її позитивні, головним чином, методичні сторони, що ґрунтовно, з великою відданістю роботи розроблені автором цієї теорії та його співробітниками. Найбільш цінним в цій теорії є спроби систематизувати досвід вивчення книжки та читача за попередній час... Крім того, ціла низка практичних вказівок ... позбавить робітника в галузі вивчення книжки та читача необхідності шукати вже вбитих шляхів» (С. 6).

Праця (брошура) В. Іванушкіна поділена на шість умовних розділів. У розділі I він викладає принципові засади роботи в справі вивчення книжки й читача: «В основу вивчення книжки і читача повинен бути покладений принцип обумовленості індивідуальної психіки з боку соціального оточення, з боку класової (групової) ідеології... Після внесення такого прин-

¹³⁹ Брусиловська Ф.А. Огляд архіву Українського науково-дослідного інституту книгознавства // Фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР. — К., 1982. — С. 58.

¹⁴⁰ Іванушкін В.М. Проблема читачівства та її вивчення (Форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та читача при У.Н.-Д.І.К.). — К. : УНІК, 1926. — 32 с.

ципового корективу вона [бібліологічна психологія – Г. К.] втрачає свій ідеологічний зміст і стає, так би мовити, «бібліологічною педагогікою», тобто наукою про вплив книжки, як суспільного явища, на читача, нерозривну органічну частину суспільства, підпорядкованого законам формування суспільної (на цьому ступені розвитку продукційних сил – класової) ідеології» (С. 7). Причому автор підкреслює, що не ставить своїм завданням дати систематизовану теорію «бібліологічної педагогіки», розуміючи, що це питання вимагає глибокого наукового дослідження на ґрунті збирання, систематизації та опрацювання матеріалу безпосереднього вивчення книжки й читача (С. 8). В.М. Іванушкін вважав помилковим «згодитися з пропозицією деяких товаришів» досліджувати лише групи читачів і не вивчати індивідуального читача, хоча пріоритетом визнавав інтереси соціальних груп. Цікавими видаються його міркування щодо розриву між досягненням людської культури та культурним рівнем величезної більшості людства, і звідси щодо психіки та інстинктів пролетаря, селянина, у яких «реакції нижчого порядку» займають досить поважне місце, тому вимагають уведення в методику бібліологічної педагогіки вивчення індивідуума як об'єкта впливу книжки.

Об'єктом дослідження в роботі самого Кабінету В. Іванушкін визначав цілий комплекс «книжка – читач» (розділ II) як певну комбінацію соціальних явищ (С. 8), і наголошував, що поставлене Кабінетом завдання може бути виконаним лише за умов дослідження книжки й читача в їх взаємному зв'язку: «Як не можна казати про існування читача без книжки, так не можна уявити собі соціальної ролі книжки без читача як об'єкта впливу книжки. Це абеткове твердження має глибокий принциповий зміст, заперечуючи можливість розриву цих двох елементів проблеми, що ми її дослідження ставимо своїм завданням», стверджував він (С. 9), безперечно, під впливом ідей М. Рубакіна. Автор подає своєрідне визначення терміну «книжка»: «раціональна друкарська продукція, виключаючи звідси рекламу [в зносці – і «того, що друкується з суто-технічною метою (бланки тощо)»], як продукт більше економіки, аніж педагогіки, хоча й збудований на однакових психологічних засадах» (С. 9). Іванушкін обґрунтовує завдання Кабінету з наукової допомоги бібліотекарю, бібліографу, видавцю, письменнику і, нарешті, читачу, як споживачу книжки, щодо роботи з виготовлення чи використання книжки. Завдання ці, підкреслював автор, мають бути диференційовані в залежності від соціального оточення, за поділом «місто – село». Зміст роботи Кабінету, на його думку, складатиметься з трьох частин: дослідження літературного матеріалу та його критичний аналіз; опрацювання матеріалів бібліотечної, видавничої, педагогічної й книготоргівельної практики; організації спеціального дослідження як загальних питань, так і окремих (С. 11). В. Іванушкін визначає місце Кабінету в загальній системі книгознавчої роботи. Наприклад, вивчення

техніки книги та ілюстрацій повинно проводитись у межах комплексу лише в тій частині, яка стосується безпосередньо використання книги читачем, абстрагуючись від суто технічних моментів. Не входить також в обсяг роботи Кабінету і вивчення «прикладного бібліотекознавства» (С. 12) – каталогізація, класифікація, розстановка і т. п. У цьому ж розділі він наголосив, що робота Кабінету не може бути продуктивною і ефективною, якщо вона буде позбавлена громадського характеру.

У розділі III (С. 12–14) автор накреслив доцільний склад працівників Кабінету, а також три групи помічників, що мало надати масовий характер роботі. Він запропонував створювати дослідні пункти на підприємствах (для вивчення читача-робітника) та по селах (для вивчення читача-селянина).

Можливі методи дослідження книжки як окремої частини комплексу розглянуті в розділі IV. За Іванушкіним, книжка в цьому комплексі вивчатиметься за такими ознаками: а) зовнішній вигляд (оздоблення, шрифт, формат, палітурка, що мають початковий психологічний вплив на читача, у т. ч. негативний, тому звертає увагу на гігієнічність книжки); б) зміст – найголовніший чинник (враховуючи світогляд автора; науковість у розумінні компетентності автора в тій галузі, з якої він пише, обґрунтованості тверджень у популярній літературі чи художності твору для красного письменства; читацьку орієнтацію; читацьке призначення книжки); в) форма викладу (мова, стиль, зв'язані безпосередньо з питаннями пристосованості книжки до певної аудиторії); г) ілюстрації (як чинник психологічного впливу на читача; задоволення естетичних вимог); д) додаткові ознаки (соціальне призначення книги, особливості видання тощо). Практична діяльність Кабінету повинна була мати певні наслідки: внесення коректив у письменницьку та видавничу роботу щодо удосконалення форми та змісту книжок, стимулювання праці графіків у шуканні синтезу форми та змісту творів, праця над встановленням стандарту книги як продукту масового споживання.

Найбільший розділ у брошурі присвячений читачеві (розділ V). В. Іванушкін дає таке визначення читача: «Під читачем слід розуміти соціологічну постать, що встає в певний конфлікт зі змістом та формою книжки. Цей конфлікт є складовою частиною діалектичного процесу читання та засвоєння книжки» (С. 19). Він наголошував, що «психіка читача не є пасивним приймачем чужих думок, висловлених у книжці, але критичним, навіть при малому інтелектуальному розвитку читача, апаратом, що корегує авторські думки впливом попередніх реакцій та їх відбитку в психіці читача» (С. 20). Вивчення читача є складним завданням, бо читач не є однорідним і інертним, а має різні «статичні ознаки» – фізіологічні та психологічні риси (стан здоров'я та конституція читача, темперамент і вдача, природні здібності та спадковість, система виховання в дитинстві) та «динамічні ознаки», що є продуктом впливу соціального оточення –

класова приналежність або соціальне положення, інтелектуальний розвиток (але не освіта!), фах і праця, досвід читання, лексичний запас читача та розуміння ним нюансів людської мови, вплив суспільної ідеології та процес вироблення й формування світогляду, а також випадкові явища, що впливають на інтелект читача (С. 22). Підкреслено (С. 21), що термінологію статичних і динамічних ознак введено умовно, бо зміні підлягають всі без винятку ознаки читача, проте динамічні ознаки змінюються швидше. Дослідження, наголошував учений, потрібно проводити поза увагою читача, у звичній, знайомій обстановці. Весь процес дослідження читача він розподіляв на три стадії: 1. Дослідження окремих читачів; 2. Типізація читачів за окремими ознаками; 3. Класифікація читачів по групах, за сукупністю найбільш важливих ознак.

Наприкінці книжки В. Іванушкіна (С. 29) є невелике резюме від УНІК, достатньо характерне для стилю діяльності Інституту: *«Інститут вважає безперечним, що викладені в цій книжці принципи положення є занадто схематичними й вимагають більшого обґрунтування, але вважає також, що задля того, аби почати роботу в справі вивчення книжки та читача, вони придатні»*. Необхідно також підкреслити наявність резюме французькою мовою, підготовленого М.М. Іванченком на прохання автора книжки¹⁴¹.

Плани роботи Кабінету обговорювали на декількох нарадах, які проводив УНІК з книгознавцями різного профілю, адже проблеми комплексу книга – читач хвилювали усіх причетних до книжкової справи. УНІК неодноразово звертався до широкої громадськості з проханням вносити пропозиції чи взяти особисту участь у роботі Кабінету вивчення книги й читача¹⁴². Питання про те, як виконати це завдання на практиці, обмірковували досить довго. К. Довгань писав: *«Кінець кінцем за найдоцільніший засіб визнано засіб анкетний. Так постала в Кабінеті думка про Всеукраїнське обслідування бібліотек у частині їх роботи з читачем. Обслідування доручили спеціальній комісії, що складалася з тов.: Д. Балики, А. Вияснівського, К. Довганя, М. Іванченка, Г. Марголіної, Ю. Меженка, Н. Фрідьєвої. Ухвалено було охопити всі бібліотеки, вважаючи за бібліотеку кожну збірку книг, що є в громадському користуванні і має не менше 100 книжок»*¹⁴³.

Отже, вже в перший рік свого існування Кабінет перейшов від безсистемного збирання матеріалу до чіткої, цілеспрямованої роботи¹⁴⁴, розпочавши Всеукраїнське бібліотечне обстеження. В листопаді 1926 р. УНІК

¹⁴¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 12.

¹⁴² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 66, арк. 2; од. зб. 99, арк. 11.

¹⁴³ Довгань К. Вивчання бібліотек УСРР // Культура і побут. – 1927. – № 36. – 24 вересня. – С. 6.

¹⁴⁴ Одинокая Л.П. Развитие библиотековедения в Украинской ССР (1917–1941) : Диссертация ... канд. пед. наук. – Л., 1984. – С. 124.

звернувся до всіх Окрпрофрад з проханням надіслати списки всіх бібліотек. Розпочати обстеження (обслідування) бібліотек планували з 16 січня 1927 р., насамперед, повторюємо, — дослідження їхньої роботи з читачами. Реально ця робота відбулася навесні 1927 р. Листи за підписами Ю. Меженка, В. Іванушкіна та К. Довганя були направлені у військові бібліотеки, профспілчанські бібліотеки київської округи (57 шт.) та АРСР, в бібліотеки залізниці, освітянські бібліотеки, окремо — бібліотеки шкіл-семирічок, ФЗУ, профшкіл і технікумів, в бібліотеки при житлокоопах, при клубах та ін. Цільовою настановою першого року роботи Кабінету було зібрати фактичний матеріал, що мав не тільки подати інформацію про бібліотеки України, але й схарактеризувати стан читачів (читачівства) в Україні в певний відтинок часу, встановити залежність цього стану як від причин загального значення (соціальних процесів, впливів різноманітних подій політичного та культурного життя), так і від місцевих умов — стану бібліотечної роботи, складу фондів конкретної бібліотеки. Надалі цей матеріал мав стати базою для різних наукових досліджень, порівнянь та узагальнень.

Колегія НКО 22.07.1927 р. ухвалила: «Доручити Укрполітосвіті виконати роботу УНІКу по Кабінету виучування читача й книги, а також взагалі по теоретичних питаннях книгознавства, ув'язавши цю роботу з аналогічною роботою державних бібліотек. Для цього Упрполітосвіті та Упрнауки виробити відповідну інструкцію до всіх державних бібліотек. Подати до 15 серпня пропозиції до проекту цієї інструкції, а також взагалі міркування з приводу вивчення читача й книги та ув'язки цієї роботи між УНІКом та державними бібліотеками»¹⁴⁵.

Мета та організаційні засади дослідження добре розкриті в машинописному документі російською мовою (вірогідно, складеному Д.А. Баликою) під назвою «Всеукраинское обследование библиотек», що зберігається в архіві Інституту, і який, можливо, був основою для подальших друкованих пояснень до цієї роботи¹⁴⁶: «Теперь перед библиотечными работниками встает необходимость охватить и подытожить все, что сделано до сих пор в этом направлении на Украине, систематизировать опыт, приобретенный за последние годы отдельными, хоть и многочисленными, но распыленными библиотечными работниками, выявить общее состояние библиотечного дела на Украине и наметить дальнейшие пути его развития. Такую цель ставит перед собой Кабинет по изучению книги и читателя. Во второй половине апреля текущего (1927) года Кабинет приступает к Всеукраинскому обследованию библиотек и их работы с читателем. Обследование согласовано с Наркомпросом Украины, а также с ВУСПС и будет носить анкетный характер. Приступая к этому обследованию, Кабинет ставит следующие задачи: 1) собрать фактический

¹⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 57.

¹⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 125, арк. 6.

матеріал для изучения бібліотечного дела на Украине, особенно в области работы библиотек с читателем. 2) Организовать широкий кадр библиотечных работников, которых можно привлечь к участию в работе Кабинета и на которых Кабинет будет опираться. 3) Дать общую картину всех достижений и недостатков в практической работе массовых библиотек, собрать материал о запросах массовых читателей, о том, в какой степени эти запросы удовлетворяются и т. д.».

Матеріали до створення анкети в справі дослідження стану бібліотек України та їхньої роботи з читачем, що проведене Кабінетом вивчення книги й читача при УНІК, зберігаються в архіві Інституту¹⁴⁷. Варто наголосити, що в цій архівній справі є також варіанти анкет і пояснень до них — друковані, машинописні й рукописні (арк. 3–40), а також офіційний лист від 17.03.1927, що певною мірою пояснює наявність варіантів анкети: «До клубно-бібліотечного відділу Головополітосвіти УСРР, УКП, статистично-інформаційного відділу НКО. Надсилаємо проект анкети на остаточне погодження. Редакцію анкети змінено згідно з постановою Народи, яка відбулася в НКО 10.03.27 р. і в якій брав участь наш представник Довгань» (там само, арк. 28). У листі від Української книжкової палати йдеться про те, що у неї заперечень щодо анкети нема (арк. 29). УНІК звернувся до Окрліту дозволити друкувати анкету, пояснення до неї тиражем 20 000, адресний додаток тим же тиражем, а також листа до всіх районних інспектур (арк. 41); до газет — опублікувати відозву про обслідування.

У Поясненні до анкети зафіксовано:

1. Анкета має на меті виявити стан бібліотек та їхньої роботи з читачем. Матеріали цієї анкети 1) ляжуть в основу наукового вивчення бібліотечної справи на Україні — особливо роботи з читачем — і бібліотечної статистики, і 2) дадуть змогу виявити й сформулювати той широкий актив бібліотечних робітників, яких можна буде притягти до ближчої участі в роботі Кабінету і на яких Кабинет у цій роботі буде спиратися.

2. Певна річ, що в цій анкеті, для найрізніших бібліотек призначеній, є кілька питань, що неоднаково відповідатимуть бібліотекам різних типів. Може трапитись також, що не всі бібліотеки зможуть дати точні відповіді на всі питання (краще зовсім не відповідати на якесь питання, ніж давати відповідь неправдиву і надуману).

3. Цю анкету мають заповнити всі чисто бібліотеки на Україні найрізніших типів і розмірів. За бібліотеку треба вважати збірку книг числом не менше як 100 книг, з якої постійно користується певне коло читачів.

4. Уся анкета поділяється на 14 розділів. Відповіді на питання розділів 1–7 та 13–14 треба записувати в самій анкеті. Щодо розділів 8–12, то відповіді на них мають бути широкі і докладні, тому треба подавати їх на окремих аркушах.

¹⁴⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120. 71 арк.

Послідовність роботи нам бачиться такою: спочатку за замовленням УНІК Книгоспілка видала тиражем 500 примірників відозву «До всіх бібліотек та діячів у справі вивчення книги й читача» за підписами Ю. Меженка, В. Іванушкіна та К. Довганя, яка починалася словами: «З осені цього року починає...»¹⁴⁸. У газетах «Пролетарська правда» (№ 100 за 6 травня 1927 р.), «Культура і побут» (№ 36 за 24 вересня 1927 р.) та інших засобах масової інформації було опубліковано звернення до всіх бібліотечних та політосвітніх робітників України взяти участь у Всеукраїнському обслідуванні бібліотек. Навіть німецька газета для молоді «Die Staat» опублікувала відозву і надіслала вирізку¹⁴⁹. З дозволу цензури 09.04.1927 було надруковано 20 000 анкет у справі обстеження бібліотек та їхньої роботи з читачем. Через Райінспектури Політосвіти округів ці анкети було надіслано практично в усі бібліотеки республіки.

Розуміючи, як зафіксовано у листі УНІК від 8 червня 1927 р., що опрацювання всіх матеріалів потребуватиме довгого часу, організатори обстеження «визнали за можливе поділити роботу на дві черги. Перша черга – це абсолютно точні перевірені адреси 17–18 тисяч бібліотек з вказівкою на тип бібліотеки та на контингент читачів, що вона обслуговує. До цього адресового довідника буде додано статтю про адміністративні, господарчі (з деякими статистичними відомостями) форми бібліотек на Радянській Україні. Вся ця робота може бути закінчена на 1–15 жовтня – 800 стор. машинопису. Витрати 1500 карб.»¹⁵⁰. За деякими відомостями, сам директор УНІК очолив Тимчасову комісію для проведення Всеукраїнського бібліотечного перепису (1927–1928 рр.) – першого анкетного соціологічного обстеження бібліотек взагалі в Радянському Союзі¹⁵¹. Про перепис бібліотек, серед іншого, свідчить і лист від УНІК до М.О. Рубакіна за 1 грудня 1927 р.¹⁵² У ньому УНІК сповіщає також: «Собранные уже 2500 анкет представляют собой неисчерпаемый материал для изучения работы с читателями, запросов и вкусов читателей и т. д. Параллельно собран значительный справочно-адресный материал – картотека в семь с лишним тысяч карточек, которая должна лечь в основу постоянного адресного библиотечного бюро. Кабинет надеется издать в будущем году научный сборник, посвященный разработке всего собранного анкетного материала. Наконец, в процессе того же обследования, Кабинету удалось объединить вокруг себя многочисленные кадры (ок. 200 библиотечных корреспондентов), преимущественно низовых библиотекарей». Проте, цей довідник не було видано, можливо, з фінансових причин,

¹⁴⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 1.

¹⁴⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 49.

¹⁵⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 53.

¹⁵¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 60, арк. 1 зв.

¹⁵² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 90, арк. 1.

хоча не виключено, що такий значний обсяг роботи просто не було виконано, та й судячи з листування УНІК (див. нижче), багато бібліотек взагалі не сповістили належних відомостей.

Заповнені анкети мали бути зібрані до 25 травня 1927 р.¹⁵³, хоча, як водиться, вони продовжували надходити до УНІК ще до кінця грудня. УНІК наполегливо намагався зібрати належний матеріал, надсилав повторні листи до бібліотек, зокрема 18.08.1927 р. такого змісту: *«Ще на початку травня ми надіслали Вам... анкети... Хоча термін обслідування давно вже минув, проте ми досі заповнених анкет від Вас не одержали. Ваша неакуратність надзвичайно несприятливо відбивається на всій справі обслідування, яке має дати надзвичайно цінні матеріали для наукового вивчення бібліотечної справи на Україні»*¹⁵⁴. Наркомосу АМ СРР, м. Балта, зокрема, УНІК написав: 250 анкет надсилали – жодної не повернули¹⁵⁵.

У багатьох листах-відповідях, щоправда, були такі пояснення – *«ніякої анкети не отримували»* чи *«зовсім нічого не було відомо про обслідування»*, тобто керівні органи на місцях явно саботували цю діяльність. У листі до Всеукраїнської ради профспілок (Харків) від 24.09.1927 р. УНІК відверто доповідав: *«Ще на початку травня ми розіслали анкети всім профспілчанським бібліотекам. На превеликий жаль мусимо визнати, що робітники профспілчанських бібліотек поставилися до цієї важливої справи не досить уважно. Одержали ми не більше як 200 відповідей від бібліотек. За основну причину цього сумного явища треба вважати такий факт: деякі ОРПС, зокрема київська, розіслали спец. листа по бібліотеках, забороняючи їм заповнювати нашу анкету. Такий низький відсоток одержаних анкет чималою мірою знецінює здобутки нашого обслідування: наслідком цього одне з найважливіших питань, що над ним тепер працює Кабінет, питання про масового робітничого читача та методику бібліотечної роботи з ним, не буде мати належного освітлення. Крім того, збираючися на початку наступного року видати спеціального адресового довідника бібліотек України й не маючи достатніх матеріалів про бібліотеки профспілчанські, ми не зможемо вмістити відомості про них у згаданому довіднику. Це небажано з погляду повноти й вичерпності проектованого видання»*¹⁵⁶.

З 1 жовтня 1927 р. Кабінет очолив Дмитро Андрійович Балика, який плідно працював тут до 1930 р.¹⁵⁷ Під керівництвом Дмитра Андрійовича і завдяки його особистим зусиллям Кабінет продовжував наукову та практичну діяльність. Д.А. Балика підготував програму роботи Кабінету

¹⁵³ *До Райінспектури Політосвіти... округи.* – К. : УНІК, друк. Книгоспілки, 1927. – 2 с. – Тираж 750 пр.

¹⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 119, арк. 178–180.

¹⁵⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 60.

¹⁵⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 59.

¹⁵⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2266; ф. 47, од. зб. 188.

на 1927–1928 академічний рік (російською мовою). У ній передбачено укладання низки картотек з проблем читачівства; формування спеціальної бібліотеки з вивчення читачівства, головним чином з іноземної літератури; робота з кореспондентами (інструктаж, з'ясування цікавих для Кабінету питань, підготовка до з'їзду бібкорів); розробка анкети обстеження бібліотек і публікація статей і показчиків, у т. ч. адрес бібліотек; науково-дослідна робота, пов'язана з уточненням проблем читачівства; розробка принципів стандартизації книги як об'єкта масового використання і раціоналізації видавничої справи; вивчення питань, як Куліш, Драгоманов, Костомаров, Грінченко, Франко та ін. підходили до створення української книжки для масового використання; з'ясування ряду питань, пов'язаних зі споживанням книги в бібліотечній практиці. Форми роботи – доповіді, публікації, перегляд рукописів масових видань і консультації у видавництвах¹⁵⁸. Балика прагнув змінити загальну спрямованість книгознавства, висуваючи на перший план злободенні, насамперед, соціальні проблеми.

В архіві УНІК, серед іншого, на зворотах певних документів нами виявлено чернетки схем, створені олівцем Д.А. Баликою і його дружиною Надією Яківною Фрідьевою, наприклад, «Групове вивчання читачівських інтересів (основні соціальні групи читачів) – Робоча схема Кабінету читачівства за методом Балики Д.А., Фрідьевої Н.Я.»¹⁵⁹, «Диференційоване вивчення читачівських інтересів в межах окремої соціальної групи»¹⁶⁰ тощо. Крім того, є відомості щодо укладання в листопаді 1927 р. Д. Баликою інструкції для бібліотечних кореспондентів, в обговоренні якої брав участь В.М. Іванушкін¹⁶¹ (отже, він продовжував співпрацювати з Кабінетом). Одночасно було розроблено проект типових бланків для бібкорів (А. Вияснівський, А. Марголіна). В обговоренні документів та плану науково-дослідної роботи Кабінету постійно брав участь Ю. Меженко.

У 1928–1929 академічному році секція соціології книги продовжувала складати розпочаті картотеки, тобто накопичувати матеріал з таких тем: вивчення читачівства на Україні; проблема читачівства в роботах істориків літератури; вивчення читачівства у видавничій практиці. За рік картотека поповнилась на 150 %. Продовжувалась і робота з бібкорами. Було зібрано 9500 карток попиту й до 1000 анкет. Вивчення читачівства того року проводилось в сільських районних, вишівських та міських політосвітніх бібліотеках¹⁶². Водночас відбувалась науково-

¹⁵⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 16.

¹⁵⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 119, арк. 4 зв.

¹⁶⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 124 зв., варіант – од. зб. 157 зв.

¹⁶¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 66, 67.

¹⁶² [Кондра С.]. Український науково-дослідний інститут книгознавства за 1928/29 рік // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 4. – С. 67.

дослідна робота над рядом тем, зокрема: Шюкінг та його праця «Соціологія літературних смаків»; Бібліосоціологія, її мета, зміст та методи¹⁶³. Провадилося рецензування робіт із соціології книги.

Серед інших форм науково-дослідної роботи у плані – доповіді науковців кабінету, їх обговорення. На таких засіданнях були присутні не лише штатні співробітники, але й, як і в інших секціях і комісіях, спеціалісти галузі, запрошені на обговорення певного питання. Для прикладу: 4 січня 1929 р. на засіданні Кабінету (протокол № 20), де були присутні Балака Д.А., Іноземцев П.Ф., Балясний А.Д., Керекез Я.М., Шатунова М.Л., Ойслендер Л.О., Залевський Й.О., Сафонова О.Т., Шпілевич В.В., Біркіна Н.М., було ухвалено таке рішення: об'єднати профспілчанський та політосвітній сектори в один «міський» («бібліотек міського типу»). Ведення організаційної та дослідчої роботи в цьому секторі доручити товаришам Ойслендеру та Комському під керівництвом Шатунової (всі троє – не співробітники УНІК)¹⁶⁴. Висвітлення запланованих вище питань у пресі. Зв'язок з Держвидавком України, «Книгоспілкою» для з'ясування питань, які варто збирати через кореспондентів, а також для розробки принципів стандартизації книги.

Добре розуміючи, що умови роботи бібліотек в місті і в селі різні, Кабінет використовував і різні методи вивчення читацьких інтересів. Щоб уникнути безсистемності та розпорошеності в роботі з бібкорами, треба було увести цю діяльність у тверді рамки. Кабінет не тільки групує бібкорів за типами бібліотек, але й досліджує окремі питання за певним планом та збирає матеріали лише в межах конкретного завдання. Це давало змогу організувати досліди в більш-менш однакових умовах, об'єднувати й порівнювати між собою матеріали з вивчення однорідних або близьких між собою читацьких груп.

Отже, зважаючи на своєрідні особливості роботи по бібліотеках різних типів, а головне, на цілком різні соціальні умови їхньої праці, бібліотечні кореспонденти – понад 100 осіб за 1927/1928 академічний рік – були розподілені за типами бібліотек, за ознакою місто/село; виконання конкретних завдань проводилось за певним планом і розробленою інструкцією¹⁶⁵, яку розсилали по бібліотеках разом з картками для запису попиту (картки мали варіанти в залежності від категорії читачів)¹⁶⁶. За свідченням співробітниці Кабінету Надії Біркіної¹⁶⁷, за перший рік погодились брати участь у дослідженні за завданням УНІК 52 бібкори з міських бібліотек, реально виконали роботи 44, які зібрали 6500 карток попиту читачів на книги. У сільських бібліотеках зголосились співпрацю-

¹⁶³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 156, арк. 1.

¹⁶⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 1.

¹⁶⁵ Біркіна Н. Бібліотечний кореспондент та його робота. – К., 1929. – С. 7.

¹⁶⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 180, арк. 1–29.

¹⁶⁷ Біркіна Н. Бібліотечний кореспондент та його робота. – К., 1929. – С. 8.

вати 63 бібліотекаря, надіслали 50 протоколів голосних читань і 57 топографічних карток 57 сільських бібліотекарів.

Для того, щоб охопити вивченням найширші кола читачів, Кабінет розробив і запропонував метод дослівної реєстрації читацького попиту в бібліотечних установах міст, що обслуговували різні категорії читачів: робітників, службовців, учнів, жінок. Наприклад, жінкам були присвячені листівочки такого змісту: «Товаришко! Ваша думка (відзив) про книжку допоможе поповнити бібліотеку кращою літературою. Пишіть, чим саме сподобалася вам книга, що ви взяли з бібліотеки. ... Підпису не треба»¹⁶⁸. Аналогічні листівки були надруковані й для вивчення вишівських бібліотек, для сільських бібкорів для проведення голосних читань, протоколи спостережень голосних читань, відповідні інструкції (там само, арк. 57–68).

З 30 січня по 14 квітня 1928 р. Кабінет проводив дослідження читацького попиту в політосвітніх, робітничих і вишівських бібліотеках, з урахуванням мотиву попиту як однієї з характеристик читача¹⁶⁹. Співробітник Кабінету К. Довгань практично тоді ж засвідчив у пресі: «Одна з робіт Кабінету, проведена таким порядком минулого академічного року під керівництвом Н.Я. Фрідьєвої, є запис масового попиту по всіх зв'язаних з Кабінетом міських політосвітніх, робітничих і вишівських бібліотеках у певні календарні терміни, саме: 30 січня, 14 лютого, 29 лютого, 15 березня, 30 березня і 14 квітня 1928 року. Кожну окрему вимогу кожного окремого читача записано на спеціальній картці»¹⁷⁰. Було надруковано і розіслано ці картки попиту, в них були такі питання: назва бібліотеки, номер читача; яку книгу повернув читач; що запитав; записано дослівно чи ні; що видано: автор, назва; книга не видана, тому що на руках, нема в бібліотеці; чоловік чи жінка, вік, національність, член спілки (якої), фах, посада, де працює, член КП(б)У, кандидат, член ЛКСМУ, кандидат, безпартійний; яку школу, скільки класів закінчив; де вчиться тепер¹⁷¹.

«Хоч і не пощастило провести повно всі шість днів запису, по всіх зв'язаних із Кабінетом бібліотеках, – писав К. Довгань (там само), – проте наслідком виконаної роботи Кабінет має у своєму розпорядженні близько 6,5 тис. заповнених карток (зноска: Картки одержано від 41 бібліотеки. Розподіл: 1) за типом: міських – державних і політосвітніх – 13; при проф-

¹⁶⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 198, арк. 55.

¹⁶⁹ Демчук Н. Синкретична природа теорії бібліопедагогіки та бібліопсихології (компаративістична студія книгознавчих парадигм Д. Балики та М. Рубакіна) // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Л., 2008. – Вип. 3. – С. 174.

¹⁷⁰ Довгань К. Українська література і масовий читач // Критика. – 1928. – № 8. – С. 36. У зносі: з матеріалів Кабінету вивчення книги й читача при Науково-дослідчій Інституті книгознавства.

¹⁷¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 180, арк. 4–5.

спілкових клубах і підприємствах – 16; при вишах – 12). Деякі зауваження щодо одного сектору (С. 37) – саме українського письменства, і то в межах лише категорій читачів – робітників і службовців. Впадає в око надзвичайно низька цифра попиту на українське письменство – 9 % проти 25 % на російську літературу і 26 % на перекладну. Особливо низька цифра в групі робітників. Очевидно, на попит у групі службовців (12 %) якоюсь мірою впливає й момент частково примусовий – українізація». Він відмічає також низький попит на українську художню літературу серед членів КП(б)У і ЛКСМ (С. 38), зауважуючи: «Причини цього відставання відомі. На першому плані тут безперечно стоїть надмірна переобтяженість активного партійця й комсомольця. Можна припустити, що у групі службовців комуніст, здебільшого відповідальний робітник, має більше змоги набувати книги власним коштом. Хоч які умовні наші висновки, хоч не можемо ми з абсолютною певністю сказати, що вони є типові для всіх бібліотек УСРР і для партійної й комсомольської маси в цілому, проте наведені цифри промовляють виразно: комуністи й комсомольці часто не тільки не ведуть перед у якнайважливішій справі – опанування українських культурних цінностей, – а раз у раз просто пасуть задніх».

Загальний попит за авторами (С. 39): «Винниченко – 78 (на Сонячну машину – 32); Франко 26; Коцюбинський 25; Шевченко 23, Нечуй-Левицький 19, Грінченко 18, Мирний 16, Вовчок 14, Кобилянська 12, Леся Українка 12, Куліш 10, Хвильовий 7, Васильченко 5, Вишня 5, Копиленко 5, Котляревський 5, Головка 4, Квітка 4, Сосюра 3, Старицький 3.

Загальна цифра попитів на сучасну українську літературу 38 проти української взагалі – 349. Майже немає попиту на українську поезію.

Не слід забувати, що переважна більшість бібліотекарів, з практики яких ми ці цифри наводимо, є бібліотекарі передові, активні. Це виявляється хоч би в тому, що вони охоче взялися до добровільної і безплатної роботи під керівництвом Кабінету вивчення книги й читача. Тому інтерполювати висновки наші на бібліотеки УСРР у цілому – треба дуже й дуже обережно» (С. 44).

Усього було зібрано 9500 таких записів: 3000 серед жінок, 2800 серед селян, 3700 серед студентів. Серед жінок зібрано було ще до 1000 відгуків на прочитані книжки¹⁷². Дослідження «Робітнича молодь і художня література», узагальнене співробітником УНІК Я. Керекезом, за свідчило, що «загальна політична кваліфікація» молодих робітників значно вища за літературну¹⁷³. Була відмічена тенденція останніх років щодо зростання «робітничої критики», організації рецензійних гуртків. Кількість запитів на твори В. Винниченка у робітничої молоді була настільки

¹⁷² Довгань К. Українська література і масовий читач // Критика. – 1928. – № 8. – С. 9.

¹⁷³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 210, арк. 57.

велика, «що покривала загалом усі попити на сучасну художню літературу»¹⁷⁴. Інтереси цієї категорії читачів зосереджувались на творах М. Коцюбинського, Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка. Поезія не користувалася таким попитом, як проза. Серед творів російських письменників найчастіше замовляли «Война и мир», «Преступление и наказание», «Отцы и дети», «Обломов», «Евгений Онегин». Серед російських радянських письменників найчитабельнішим був М. Горький. Попитом користувалися і перекладні твори, як тоді вважалося, «пів бульварного, еротичного типу» – Д. Лондона, Т. Драйзера, Е.Б. Сінклера.

У селах, в сільських хатах-читальнях застосовувати такий метод було неможливо, бо не було читацьких формулярів, і бібліотекар не міг зафіксувати попит чи книговидачу, тому дослідження інтересів сільських читачів проводилося методом голосних читань з наступним обговоренням прочитаного, з відповідним протоколюванням, перевіряючи в такий спосіб, як сприймає сільський читач різні твори художньої літератури («красного письменства»). Мета проведення голосних читань у сільських бібліотеках викладена у відповідній інструкції Кабінету: «Видавництву треба знати думку селян про певну книгу, щоб бачити, чи варто книгу видавати»¹⁷⁵.

У 1928 р. для вивчення інтересів читачів-селян була підготовлена картка дослівного запису попиту читача. Видані друкарським способом, такі картки разом з листівками-зверненнями до бібліотекарів та інструкцією розсилалися по бібліотеках республіки. Працівники Кабінету К. Довгань, Н. Біркіна, Н. Фрідьева добре розуміли історичне значення цієї роботи. Закликаючи кореспондентів відгукнутися, вони писали в інструкції: «З цих відомостей скористаються не тільки робітники Кабінету, а й фахові кола авторів, письменників, і широкі кола істориків літератури, істориків культури, а також ті, хто буде потім вивчати історію наших часів і напевне будуть цікавитися тим, як і чим живе наш народ за часів Великої революції»¹⁷⁶. В архіві УНІК ми виявили серед документів багато різних варіантів поліграфічно виданих листівок¹⁷⁷.

Загалом майже три тисячі заповнених анкет повернулися до УНІК, і це є невичерпний, належним чином досі не опрацьований матеріал для вивчення тогочасних бібліотек, їх книжкового фонду, персоналу, методики роботи з читачем, їх запитів і читацьких уподобань, до історії бібліотечної справи в Україні в цілому. У багатьох заповнених анкетах – розгорнута відповідь про читацькі інтереси, наприклад, від бібліотекаря школи ФЗУ при Дніпропетровському паровозному заводі – про по-

¹⁷⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 210, арк. 29.

¹⁷⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 99, арк. 40–42.

¹⁷⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 180, арк. 9.

¹⁷⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 66, арк. 2.

ширення книг українською мовою¹⁷⁸; цікаві відповіді з Клубу ім. Сталіна Червонопрапорного заводу (там само, арк. 215), Хашеватської районної бібліотеки (арк. 218), Синельниківської міської книгозбірні (арк. 222), Путивльської семирічної школи (арк. 230). Ці відповіді є цінним джерелом і для історії окремих бібліотек, адже містять фактичні відомості, бланки, плани робіт бібліотек, списки співробітників, навіть певну характеристику фондів чи незадоволеного попиту. Наприклад, у заповненій В.Ф. Іваницьким анкеті ВБУ йде мова про те, що не вистачає технічної літератури українською мовою.

Систематизовані Кабінетом по округах і типах бібліотек анкети складають 26 опрацьованих томів в архіві УНІК¹⁷⁹. Паралельно було укладено довідковий апарат – картотеку з адресами 10 тисяч бібліотек, яка була підготовлена УНІК до друку у вигляді єдиного в Україні адресного бібліотечного довідника, але, як уже зазначено, не побачила світ. Зроблені Кабінетом зведені таблиці, висновки з матеріалів анкетного опитування є цінним джерелом не тільки для вивчення історії бібліотечної справи в Україні, але й також важливим досвідом методики проведення соціологічних досліджень¹⁸⁰.

Хочемо привернути увагу до відповідних доповідей та статей тогочасних дослідників, які узагальнюють результати вивчення стану районних бібліотек України за даними обстеження 1927–1928 р., а саме Балясного, Керекеза та Шатунової¹⁸¹. Наприклад, за відомостями, що навів А.Д. Балясний, в Україні 1927 року було 627 районів. Анкети надіслали 170 районних бібліотек, тобто 27,2 % з 38 округів. Більшість бібліотек засновано в часи після закінчення громадянської війни. 14,2 % бібліотек беруть платню за читання (видачу) книжок. Відносна більшість бібліотекарів мають дореволюційну початкову освіту, 68 % спеціальної підготовки не мають. Всі бібліотекарі зазначали, що наявні фонди не можуть задовольнити читацький попит: не вистачає белетристики, дитячих книжок; збільшувався попит на книжки з тваринництва.

В архіві Інституту збереглося понад півтори тисячі листів за 1928–1932 рр. з відгуками на прочитані книжки. Вони надходили на прохання Кабінету, який у листівках-зверненнях до читача, вкладених у бібліотечну або щойно випущену книжку, прохав надіслати на адресу УНІК відгуки про неї і відомості про себе. Незважаючи на низький освітній рівень кореспондентів Інституту, висновки з прочитаного, думки, висловлені в листах, вражають своєю зрілістю.

Як свідчать листи і статистичні зведення Кабінету, найбільшим попитом у сільських читачів на час бібліотечного обстеження користува-

¹⁷⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 119, арк. 210.

¹⁷⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 127–153.

¹⁸⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 125, 210.

¹⁸¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 210. 73 арк.

лися твори українських письменників В. Винниченка, М. Коцюбинського, І. Франка, Т. Шевченка, Марка Вовчка¹⁸². З підсумкових матеріалів по результатах вивчення запитів читачів дізнаємося також, що грамотні селяни люблять читати мемуари, особливо про династію Романових. Книжками про громадянську війну не цікавилися. Були незадоволені книгою Ф. Гладкова «Цемент». Антирелігійних і політичних книг взагалі не читали, пояснюючи тим, що політичні науки вже надоїли¹⁸³. Не мали попиту філософська література, праці з математики, мовознавства та ін. Але цікавляться селяни сільськогосподарською літературою, творами «старих» українських письменників. Зведена Кабінетом інформація дозволяла зробити також висновок, що читачам цієї категорії потрібна популярна література, дитячі книжки, пригоди, твори українського радянського письменства.

Усього за анкетними даними УНІК було обстежено 4970 сільських бібліотек¹⁸⁴, з них переважна більшість відкрилась у пореволюційні роки. Підраховано, що у цих бібліотеках 3 437 591 книжок¹⁸⁵. Анкетне дослідження виявило також дуже різний освітній рівень бібліотекарів. Найбільший відсоток складали бібліотекарі з середньою та початковою освітою, спеціальну бібліотечну підготовку мали лише 24,4 % працівників¹⁸⁶. Надіслані до Кабінету «Протоколи спостережень голосних читань», «Топографічні картки кореспондентських пунктів», виписки з читацьких формулярів та карток, списки бібліотек республіки становлять надзвичайно цінний матеріал для дослідження бібліотечної справи в УСРР¹⁸⁷. Проте відомості, одержані завдяки анкетуванню, можна вважати тільки за приблизні. Як зазначав аспірант УНІК А. Балясний, причина тому – надзвичайна складність анкети і «повна непристосованість до дійсного становища низових бібліотек»¹⁸⁸. Незважаючи на це, дослідження дозволило побачити широкую картину стану сільських бібліотек і зробити висновок про необхідність термінового підвищення кваліфікації бібліотекарів та поширення пропаганди книги.

Кабінет виявив і типові проблеми: сільські бібліотекарі перевантажені роботою в численних громадських організаціях, що відриває їх від основної роботи; сезонний характер праці – в бібліотеці лише взимку; незадовільні матеріальні умови, непристосовані приміщення тощо. По міських бібліотеках – велика норма бібліотечної роботи та малі штати. Загалом листування з бібкорами надавало цікавий матеріал, який був

¹⁸² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 123, арк. 42.

¹⁸³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 210, арк. 15–16.

¹⁸⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 99, арк. 50.

¹⁸⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 210, арк. 47.

¹⁸⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 125, арк. 2; од. зб. 210, арк. 3.

¹⁸⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 121, 126, 127, 185–187.

¹⁸⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 210, арк. 19.

ґрунтом для майбутніх висновків, адже кореспонденти ще й часто подавали свої міркування. «За огне з найбільших досягнень Кабінету вивчення книги й читача при УНІКу треба вважати постійний інститут бібкорів, цілу мережу своєрідних дослідчих пунктів по всіх кінцях України, утворену в процесі всеукраїнського бібліотечного обслідування 1927/28 року. Кабінет має постійний зв'язок з понад сто наукових робітників у бібліотеках найрізніших типів, ... доручає їм певні завдання, дістає від них різні матеріали», стверджував секретар Кабінету К. Довгань¹⁸⁹.

З іншого боку, відбувалась перевірка на практиці методів, запропонованих Кабінетом, хоча на другому році роботи Кабінет дійшов висновку, що за практичною роботою з бібкорами гальмуються інші заплановані і незаплановані напрями діяльності. Крім того, листування між УНІК і бібкорами вимагало значних поштових витрат, тому УНІК просив керівництво дозволити листування Кабінету безкоштовно, прирівнявши бібкорів до сількорів¹⁹⁰.

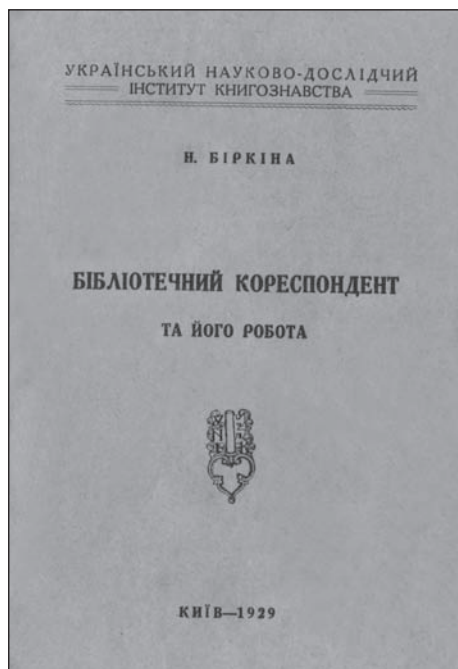
Певні результати роботи містить брошура Н. Біркіної «Бібліотечний кореспондент та його робота», де проаналізована відповідна діяльність Кабінету УНІК. Книжка була випущена тиражем 2500 примірників і розповсюджувалася безкоштовно. Тут, серед іншого, надруковані списки бібкорів. У багатьох примірниках була вклеєна кишенька, в яку вкладали листівка «Топографічна картка бібкорівського пункту». Картка містила сім питань: 1) повна поштова адреса пункту; 2) прізвище, ім'я та по батькові бібліотечного кореспондента; 3) назва й тип бібліотеки; 4) скільки книжок у бібліотеці: наукових і красного письменства; 5) склад читачів (селян, робітників, службовців, учнів, інших), разом і окремо чоловіків і жінок; 6) пересічна щоденна кількість відвідувань; 7) кількість співробітників у бібліотеці.

На якомусь етапі співробітники Кабінету зрозуміли, що потрібна певна перерва в збиранні матеріалів для проведення наукових досліджень, щоб вивчити, підсумувати зібраний матеріал і переходити на новий ступінь досліджень, у т. ч. написання й публікацію відповідних наукових праць Кабінету читачівства.

Рецензувалися праці з книгознавства, на закритих зборах Кабінету обговорювалися різноманітні питання, що торкалися соціології книги. Наслідком цієї праці була підготовка наукових публікацій до журналу «Бібліологічні вісті». Саме на його сторінках з'являються фундаментальні статті Д. Балики «Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства», «Про класифікацію друків за соціяльним призначенням», «Ще про наукові та організаційні проблеми книговивчення» та «Бібліологіч-

¹⁸⁹ Довгань К. Українська література і масовий читач // Критика. – 1928. – № 8. – С. 36.

¹⁹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 120, арк. 70.

Топографічна картка бібкорівського пункту.

1. Повна поштова адреса пункту _____
2. Прізвище, ім'я та по батькові бібліотечного кореспондента _____
3. Назва й тип бібліотеки _____
4. Скільки книжок в бібліотеці: наукових _____
красного письменства _____
5. Склад читачів:

_____	_____	Разом _____
_____	_____	з них чоловік. _____
_____	_____	жінок _____
_____	_____	_____
6. Пересічна кількість відвідувань на день _____
7. Скільки співробітників в бібліотеці _____

Підпис бібкора _____

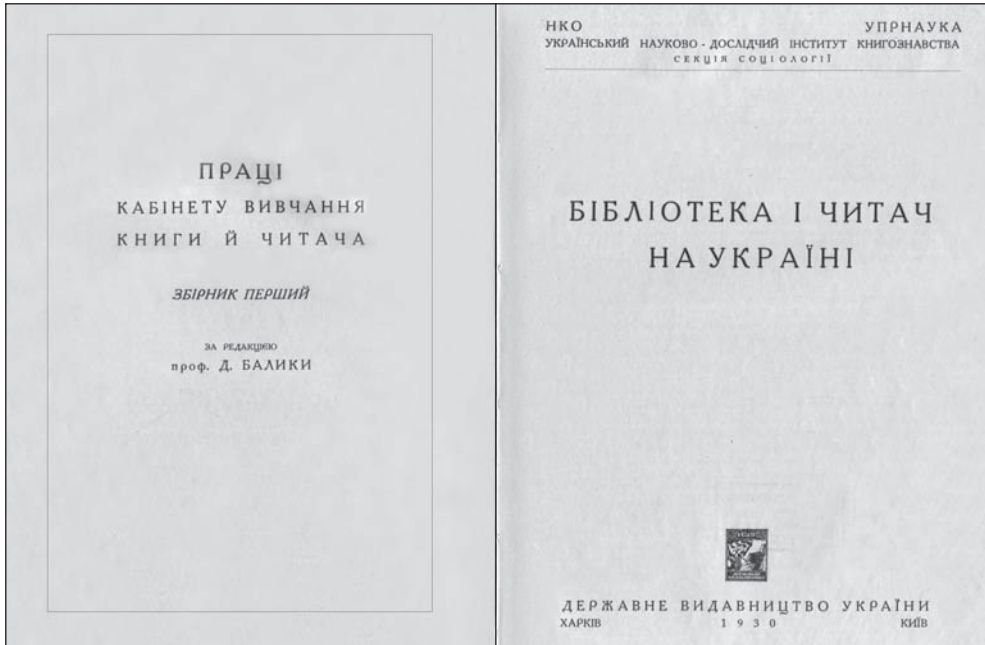
Київ, Сторінка 28 1929. Друк. Комітетівка, Зам. № 31—220.

на педагогіка як наука». Велика увага приділялася вивченню (і критиці) бібліопсихологічної теорії М. Рубакіна. Із обґрунтованою критикою певних тверджень теорії Рубакіна на сторінках «Бібліологічних вістей» виступив знов-таки Д.А. Балика.

Частину матеріалів бібліотечного обстеження, оформлених у вигляді статей, було об'єднано в збірник «Бібліотека і читач на Україні / Праці Кабінету вивчання книги й читача» і видано друком як другий том «Трудів Інституту книгознавства»¹⁹¹. Основоположною для розуміння концепції Кабінету вивчання книги й читача є стаття Д. Балики «Аналітичний та синтетичний метод вивчання читачівства» в названому збірнику, яка є повним повторенням його ж публікації 1926 р. у журналі «Бібліологічні вісті» (без вказівки на це), хіба що з мовними редакційними правками. У цій статті він виділив п'ять основних напрямів у вивченні читачівства – в історичній послідовності, окреслив їх позитивні та негативні сторони: 1) публіцистичний напрямок або публіцистичний метод у вивченні читачівства; 2) естопсихологічний напрямок; 3) бібліологічна психологія; 4) вивчення «читацьких інтересів»; 5) психоаналітична теорія вивчення читачівства.

Балика вважав, що вибір напрямів дослідження залежить від типу бібліотек (універсальна, спеціальна, вищої школи, політосвітня, військова та

¹⁹¹ Бібліотека і читач на Україні: Праці Кабінету вивчання книги й читача : зб. перший / за ред. Д. Балики ; Труды УНІК. Т. 2. — Х. ; К. : ДВУ, 1930. — 240 с.

ін.) і від конкретних завдань – видавництва, бібліотек, бібліографа, педагога, соціолога, історика літератури, критика, лікаря тощо. Канонізування одного методу, писав він, призводить до дуже сумних наслідків¹⁹². Щодо першого напрямку, вчений зазначав, що головним двигуном публіцистичної статті є громадські ідеали – класові інтереси, національні завдання, революційні або реакційні прагнення. Публіцист не дослідник; він *«не вивчає питання глибоко і повно з усіх боків; він бере його тільки за привід для міркувань, можливо що й справедливих, але безумовно суб'єктивних, і змальовуючи питання не так, як це зробила б особа, що спеціально займається цією справою...; одна справа вивчати, інша – висловлювати думки, не перевіряючи і не підтверджуючи їх фактами»* (С. 17).

Так званий естопсихологічний напрям вивчення читачівства своєю назвою походить від назви теорії французького критика й історика літератури Еміля Геннекена «Естопсихологія»¹⁹³, що означала підґрунтя наукової критики. Тут Балика детально аналізує погляди М. Рубакіна, який, на його думку, чітко прийняв теорію Геннекена, і наголошує, що саме Рубакін першим бере під вивчення не одну групу *«народний читач»*, як було до того, а різні читацькі групи і їхнє ставлення до прочитаних книг.

¹⁹² Балика Д. Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 16.

¹⁹³ Геннекен Е. Опыт построения научной критики (Эстопсихология) / Пер. с фр. Д. Струнина. – СПб., 1892.

Естопсихологічний напрям, за Баликою, полягав ось у чому: 1) вивчення книг (форму, мову, її тон, виклад, стиль, план книги або композицію Рубакін, за твердженням Балики, називав психологією книги, і класифікував типи книг на психологічні і соціологічні); 2) вивчення читачів, їхні типи, класифікація психологічна та соціологічна; 3) вивчення книжкового впливу: співвідношення типів книг і типів читачів. Іншими словами, і книги, і читачі вивчалися окремо, а потім робилося їх порівняння: та книга робить найбільший вплив, засвоюється з найменшою витратою сил і часу, психічні властивості якої відповідають аналогічній психічній організації читача, як у камертонах з однією частотою коливань.

Далі Д. Балика детально зупиняється на аналізі бібліологічної психології, теорію якої запропонував вже сам М. Рубакін, і вона відрізняється від теорії Геннекена. Рубакіна цікавить не книга, а тільки читач, тобто важливіша дія, вплив, а не зміст або форма книги. *«Із зміною читача зміст одного й того ж друкованого, рукописного та усного слова змінюється. Зміст всякої книги звичайно уявляється у вигляді деякого запасу ідей, фактів, почувань та прагнень, там начебто уміщених, але це неправильно, помилкова думка. Читач і зміст книги, за Рубакіним, знаходяться між собою в функціональній залежності; зміст існує лише остільки, оскільки він впливає на читача. Вічно й однаково існують тільки письмена, папір, річ. А звідси висновок, який робить Рубакін: примат змісту в теорії книги повинен віддати місце примату читача, примату тої психіки, яку так або інакше збуджує книга. Який зміст книги в дійсності, ніхто рішуче з читачів цілком точно і певно знати не може; скільки різних читачів, стільки і різних змістів у одній і тій же книзі або промові»* (С. 22). Переповідаючи основні постулати теорії Рубакіна, Балика наприкінці цього підрозділу (досить складного для розуміння, тим більш у 1920-х роках; ми свідомо випускаємо чисто психологічні твердження, наведені тут, з використанням відповідної термінології типу «енграми, мнemi», методи кількісного визначення переживання, бібліопсихологічні коефіцієнти тощо) висловлює свої думки щодо цього: *«Шлях, як бачимо, надзвичайно складний, що вимагає не тільки статистичного та математичного аналізу, але й доволі важкого визначення, вибору тексту, який слід взяти як реактив, а також і вибору основних елементів психіки. Як ми знаємо, їх взято 7, а може бути накреслено і 70, і 700, і взагалі скільки бажано, в залежності від глибини аналізу. У Рубакіна ідеологічно неправильним є заперечення змісту книги, на першому плані взято читача з дуже туманною «мнемою»; вивчення проводиться засобами старої суб'єктивної психології, проводиться в трьох поверхах: вербальне, інтервербальне і суправербальне, при вивченні треба базуватися на законі великих чисел, на нагромадженні індивідуальних «коефіцієнтів». Шлях остільки заплутаний і в ідеологічному відношенні, і практично...»* (С. 25).

Наступний розділ у праці Д. Балики називається «Вивчення читачівських інтересів». Він підкреслює: бібліотекарі СРСР користуються не методом аналізу Рубакіна, Геннекена та ін., а охоплюють процес читання в цілому, вивчають відношення читача-робітника, читача-селянина, читача-комсомольця, читача-партійця, читача-жінки до книг, до авторів, до того або іншого твору; звертають увагу на питання «що і як читають», а не на психологічне вивчення читача, не на розкладування книг на слова і не на аналіз процесу читання. Всупереч бібліопсихології Рубакіна вивчення читача відбувається на книзі і через книгу, причому книга і читач взято в одному комплексі, книгу і читача не розкладають на елементи. Форми вивчення: 1) масова анкета про читацькі інтереси; 2) анкета про прочитану книгу; 3) метод голосних читань книг і рукописів; 4) запис думки читача в формулярі про книгу, що повертається до бібліотеки: значки + (подобається), – (не подобається), 0 (не певно); 5) метод статистичного підрахунку, визначення найбільшого попиту на ту або іншу книгу в бібліотеці за певний час і з боку певних груп читачів; 6) попит і записування попиту. Не психологічна, а швидше педагогічна точка погляду на читача, підкреслив Балика (С. 27).

П'ятий розділ праці – психоаналітична теорія вивчення читачівства. Д. Балика стверджував, що психоаналіз, окрім своєї безпосередньої мети – лікування нервовохворих, психічно неурівноважених і т. п., має відігравати велику роль: 1) для з'ясування процесу читання, 2) для вивчення книги як для виліковування, так і для сублімування, для перенесення нижчих почувань і прагнень у вищий вигляд – у творчу енергію. Книга входить важливим фактором протидії порушенням душевної рівноваги. Цілком доцільно, пише він (С. 29), від способів лікування, вилікування, попередження хвороб перейти до розгляду способів: 1) виправлення не тільки нервовохворих, а і взагалі осіб з дефектами (злочинців і т. п.) і 2) способів ще більш ширшої трансформації енергії читачів за допомогою правильно виданих книг, трансформування енергії в тому або іншому напрямі.

Як слушно відзначали ще дослідники на початку 1970-х років¹⁹⁴, багато моментів у теоретичних працях М. Куфаєва та Д. Балики сприймаються тепер як наївне прагнення до створення складної термінології, як свого роду «гри в науку». Водночас маємо визнати, що багато слушних ідей, викладених у їхніх працях, просто не були зрозумілі, сприйняті сучасниками, і на часі питання повернення до їх інтерпретації на новому рівні, проте це не є завданням нашої книги.

У другому розділі збірника вміщено матеріали обстеження бібліотек України 1927/1928 рр. (узагальнені К. Довганем, Н. Фрідьєвою, Д. Баликою, Д. Ігудесманом), що є найціннішим матеріалом з історії бібліотечної справи.

¹⁹⁴ Вовченко И.А., Каганов И.Я. На заре украинского советского книговедения (Украинская книговедческая периодика 20-х годов) // Книга. Исследования и материалы. – М., 1972. – Сб. 23. – С. 157.

Третій розділ збірника – «праця з бібкорами» – представлений статтями Н. Фрідьєвої «Запис попиту як метод вивчення читача і український читач за матеріалами попиту УНІКу» та Н. Біркіної «Голосні читання по сільських бібліотеках (спроба вивчення комплексу «книжка – читач»)».

У останньому розділі збірника вміщені доповіді, виголошені в Кабінеті вивчення книги й читача: Н. Фрідьєвої «Читач київських політосвітніх бібліотек у 1926/27 р.», тези до доповіді Д. Балики «Проблема вивчення читача в історії літератури та книгознавства», Д. Ігудесмана «Вивчення читача в Америці за національною ознакою», В. Шпілевич «Матеріали до історії земських народних бібліотек на Україні». В цілому, «Праці Кабінету вивчення книги й читача» надавали науковий і корисний матеріал не тільки для бібліотекарів, але й для всіх працівників книжкової справи, а завдяки ясності й легкості викладу робота була доступною і широкому колу читачів.

Були опрацьовані й інші теми, які не знайшли втілення в друці, наприклад, Т. Волобуєвої «Бібліотеки хат-читалень за матеріалами обслідування», М. Козоріса «Бібліотеки сільбудів», А. Балясного «Райбібліотеки сільські».

Отже, УНІК, а конкретно Кабінет вивчення книги й читача (інколи, переважно трохи пізніше, його називали Кабінетом читачівства) підходив до здійснення поставленої при створенні Кабінету мети з двох основних боків: теоретичного, певні позиції якого ми розглянули вище, і організаційно-практичного, з метою збирання матеріалу для подальших досліджень. Співробітниками Кабінету було організовано та проведено Всеукраїнське обстеження стану бібліотек та їхньої роботи з читачами у 1927 р., вивчення читацького попиту в бібліотеках у 1928 р., дослідження читання художньої літератури робітничою молоддю у бібліотеках Києва та вивчення читацьких інтересів жінок-робітниць у 1929 р. Результати досліджень 1927–1929 рр. виявили реальний стан бібліотечного обслуговування на місцях, відомчу приналежність бібліотек, склад та обсяг книжкових фондів, штатний розпис бібліотек, умови праці та організацію вивчення й обслуговування читачів у конкретних бібліотеках¹⁹⁵.

У 1929–1930 академічному році секція соціології, яку Інститут тоді вважав найголовнішою, залишилась без керівника, і це реально негативно позначилось на її роботі. Оголошення конкурсу на цю посаду наслідків упродовж тривалого часу не давало. Водночас співробітники за цей рік збирали матеріали до таких тем: бібліографія читачівства; бібліографія читачівської критики; опрацювання листів читачів щодо читацьких інтересів (селян та робітничої молоді, студентів, жінок). Склалися детальні плани цих досліджень, обговорювались на засіданнях наслідки роботи. Зокрема, були заслухані доповіді Керекеза «Художня література та сільський читач»; Меженка – «Зауваження до методичних зауважень

¹⁹⁵ Новальська Т.В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.). – К. : КНУКІМ, 2005. – С. 105.

Годкевича» «Проект другого тому збірника «Праці Кабінету читачівства»; Комського – «Основні напрямки у вивчанні покупця»; Залевського – «Організація товариства друзів книги»; Козоріса – «Стан бібліотечної роботи в сільбудах»; план роботи науково-дослідної комісії бібліотекознавства при ВБУ. Серед інших видів робіт – проведення наради працівників секції з представниками ДВУ в справі організації видань та поширенні книжок шляхом погодження планів роботи¹⁹⁶.

У плані роботи секції соціології книги на 1930–1931 рр. було продовження укладання бібліографії читачівства, бібліографії критики, збирання читачьких листів-думок про нові видання, експериментально-лабораторне вивчення читача (Якубовський!), вивчення читачів-робітників по бібліотеках Києва, вивчення покупця, керівництво роботою аспірантів (там само, арк. 5).

Внесок УНІК у розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства

Ми виділили дещо окремо певні теоретичні напрацювання УНІК у міждисциплінарних дослідженнях, насамперед книгознавства і найближчих споріднених дисциплін, оскільки вони не чітко простежуються в роботі конкретних секцій чи комісій, але були виконані в УНІК. Як не парадоксально, але в Інституті книгознавства, як ми побачили, відповідної секції чи комісії книгознавства не було. Основні заслуги секції соціології книги пов'язані, в першу чергу, з проведенням соціологічного обстеження бібліотек України, проте окремої секції бібліотекознавства, яка б спеціально розробляла теоретичні питання цієї дисципліни, в УНІК також не було. Оскільки основну частину даного розділу цієї книги складає висвітлення роботи секцій і комісій Інституту, то деякі питання лишилися не зовсім розкритими. Тому тут зроблено наголос на тих аспектах наукової роботи УНІК, які не одержали достатньої уваги, з метою підкреслити певні здобутки Інституту у вивченні теорії книгознавства, питань видавничої справи, книжкової торгівлі, бібліотечної справи та бібліографії, а також документознавства. Водночас, хотілось би підкреслити наукові здобутки окремих книгознавців, насамперед, директора УНІК, керівника Кабінету та ін.

Однією з характерних рис початкового етапу в історії вітчизняного книгознавства як науки було становлення нових галузей книжкового знання і методологічне оновлення книгознавчих дисциплін. Цей процес був обумовлений тим, що невирішені питання книжкової практики вимагали теоретичного осмислення, а швидке зростання, розгортання книжкової

¹⁹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 3.

справи призводило до диференціації книгознавчих досліджень. У сукупності це відповідало об'єктивному історичному розвитку будь-якої багатоскладової науки: узагальнення практичного досвіду дає теоретичний матеріал для інтеграції накопичених знань на рівні створення загальної теорії подібної науки, при одночасному розвитку окремих дисциплін.

На початку ХХ ст. у Російській імперії, до складу якої входив Київ і значна територія України, фундаментальна розробка загальної теорії книгознавства була розпочата російським ученим М.М. Лісовським (1854–1920), який розмежував зміст понять «книгознавство» та «бібліографія» і знов, після В.Г. Анастасевича¹⁹⁷, ввів у науковий обіг термін «бібліологія» для визначення загальної науки про книгу¹⁹⁸. Саме він вперше накреслив структуру наукового знання про книгу, згідно з якою різні галузі книгознавства можуть бути вивчені з боку історичного, теоретичного й практичного. В лекціях з книгознавства, які Лісовський першим в Росії почав читати в 1913 р. у Петербурзькому, а з 1916 р. в Московському університетах, він запропонував схему книгознавства, якій судилося довге і плідне життя в наступних теоретичних розробках. Схема поділялась на три основні складові: книговиробництво (виготовлення рукописної та друкованої книги), книгопоширення (книгарство та бібліотечна справа), книгоописання або книгоопис (бібліографія). До цих основних було додано розділи: періодика, законодавство про друк (цензура) та книжкова статистика.

Концепція й розробки М. Лісовського були якісно новим кроком в поступальному розвитку книгознавства. Як справедливо підкреслив проф. А.В. Соколов¹⁹⁹, достоїнством даної схеми є те, що легітимізувались (визнавались правомірними) розвиток теорії видавничої справи і редагування, вчення про книжкову торгівлю, бібліотекознавство, теорія і методи бібліографії в якості самостійних наукових дисциплін, що мають статус складових частин книгознавства «в широкому смислі слова». Наука про книгу постала у вигляді комплексної науки, що об'єднує окремі книгознавчі дисципліни за принципом ціле – частина.

Теоретичні погляди Миколи Лісовського поділяли й українські вчені, насамперед його учень у Московському університеті Ю.О. Іванов-Меженко. Отже, цілком закономірно, що саме триєдина схема М. Лісовського була взята основою для теоретичних досліджень Українського наукового інституту книгознавства. Л. Биковський свого часу відзначав, що номер «Библиографических известий» за 1914 рік зі статтею М. Лісовського «Книговедение как предмет преподавания, его сущность и задачи» Меженко да-

¹⁹⁷ Анастасевич В.Г. О библиографии // Улей. – 1811. – Ч. 1. – № 1. – С. 27.

¹⁹⁸ Лисовский Н.М. Книговедение как предмет преподавания, его сущность и задачи // Библиографические известия. – 1914. – № 1/2.

¹⁹⁹ Соколов А.В. Многомерная структура книговедческого знания // Книга. Исследования и материалы. – 2012. – Сб. 98–99. – С. 17.

вав читати всім бажаючим, а перекладена згодом українською мовою ця стаття широко розповсюджувалась серед українських книгознавців²⁰⁰.

Отже, УНІК, як перша в Україні наукова установа в галузі науки про книгу, поклав початок розробці теоретичних та історичних основ українського книгознавства. На наш погляд, дуже важливою для розуміння тогочасних книгознавчих процесів є стаття Ю.О. Меженка «Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі»²⁰¹. Меженко підкреслював відсутність вітчизняних книгознавчих традицій, брак відповідної літератури, брак зібраних разом самих джерел («сирового матеріалу»), тобто видавничої української продукції, «анальфабетичне знання української книги», і разом з тим – невпинне зростання вітчизняної книжкової продукції, а отже, й появу проблеми її зберігання. Саме тому перші кроки державних центрів (Бібліотечного управління НКО і Головної книжної палати в 1919 р.) були спрямовані на збирання вітчизняних друків, на чому далі можна було б будувати теоретичну і практичну роботу (С. 40). Одночасно відбувалась діяльність з підготовки «масових робітників книги», з яких згодом вийшло чимало, стверджував автор, цінних працівників-бібліологів. Основними вадами в книгознавчій роботі Меженко вважав неконсолідованість бібліологів, відсутність єдиного плану роботи, а також «бібліологічну несвідомість серед найавторитетніших наукових і урядових сил», коли в офіційному органі НКО УНІК називають «інститут книговодства» (С. 41). Проте ті завдання українського книгознавства, які сформулював Меженко, переконливо свідчать, що головну роль тут він відводить бібліографії. Зокрема, він наголошує: «Вивчення революційного друку України. Вивчення не тільки статистичне, але головним чином науково-систематичне бібліографування і обов'язкове рознесення на карточки матеріалів з періодичних видань» (С. 42). Причому дослідник наголошує: «Ведення бібліографічної роботи лише з карток є цілковито неможливим і робить бібліографічну науку абстрактною, теоретичною. Дозволю собі таку бібліографію порівняти до вивчення анатомії без тіла і без малюнка, а лише шляхом словесного переказу» (там само). Взагалі хотілося б привернути увагу до афористичного, а то й саркастичного стилю викладу Меженка, наприклад: «Бібліографічна робота, науково зорганізована і поставлена в державному плані, потребує широкої (С. 42), рясної мережі дописувачів, для того, щоб вийти з стадії наївного кустарництва, яким займаються деякі солідні установи, гадаючи, що дилетантські консультаційні бюро, складені на підставі каталогу цієї ж бібліотеки, є наукова бібліографічна робота [«шпилька» на адресу ВБУ – Г. К.]. При всій своїй корисності та утилітарності ці «бібліографічні роботи» так далеко стоять від наукової

²⁰⁰ Биковський Л. Замітки про книгознавство та книгоживання. – Подебради, 1923. – С. 19.

²⁰¹ Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 40–46.

бібліографії, як вивчення неозброєним оком кров'яних тілець від мікроскопічного досвіду» (С. 43). Таким чином, наукову бібліографію Меженко вважав напрямом бібліології, тобто книгознавства.

Другим напрямом книгознавства він вважав вивчення книги Радянської України в галузі видавничо-торгівельної, трактуючи стан галузі як «занепад» (С. 43).

Чільну увагу в цій статті Меженко приділяв бібліотекознавству, називаючи його бібліотекономією, і вважаючи його стан найгіршим серед усіх бібліологічних дисциплін (С. 44), а отже, вважаючи бібліотекознавство також книгознавчою (бібліологічною) дисципліною. Тут він виділив дві проблеми: каталог і вивчення читача. Показово, що вивчення читача Меженко тлумачить як бібліопсихологію «за термінологією Рубакіна» (С. 44). Щоправда, торкаючись далі питання відсутності бібліотечного періодичного органу («бо «Нова книга» це якесь болюче непорозуміння», С. 44) та громадської думки, він зазначає: «Сумне явище – повна неможливість видрукувати навіть написані добірні наукові розвідки. Можу навести факти, коли автори, що працюють в укр. бібліотеках, широко використовуючи специфічні укр. умови та укр. практику, пишуть книжку про НОП в бібліотеці (книжку цінну для низового бібліотечного робітника з сельбуда, з хати-читальні), переписують свій рукопис російською мовою, бо укр. видавництва, не розглядаючи, рукописа не могли прийняти, бо в ньому аж 12 аркушів. Чи це не загроза нашій науковій роботі? ... Бібліотекономія наша так само ще не має досить певного сирового матеріалу. Навіть найпростіших статистичних цифр ми не маємо. І тому так тяжко робити будь-які наукові висновки» (С. 45). Тому вчений наполягав на вирішенні двох завдань: вивчення бібліотек України і вивчення читача.

У кращому стані, порівняно з іншими галузями бібліології, вважав Меженко, знаходиться історія української книги, бо стадію збирання матеріалів вже минули. Хоча він підкреслює дуже важливу річ: у російській науковій літературі українська книга до XVIII ст. включно вивчалася як російська, тому тут досліджень багато, а от українська книга XIX ст. майже не досліджена. Бібліографічна стадія (яку він, треба розуміти, вважав найпершою), завершена, писав він, і матеріал чекає на свого дослідника.

Фактично, в цій статті Ю.О. Меженко виклав стратегічні напрями діяльності УНІК як спеціалізованої наукової книгознавчої установи, і варто ще раз підкреслити, що головну увагу він насамперед приділяв бібліографії як основі науково організованої бібліології, як першій, початковій стадії науки про книгу – етапу збирання емпіричного матеріалу. І УНІК, створений на базі Головної книжної палати з функціями бібліографування й статистики творів друку, по своїй структурі та по характеру діяльності був у перші роки свого існування по суті науково-бібліографічною установою, що продовжувала роботу книжної палати, адже молода нау-

ка – «українська бібліологія», за словами Ю. О. Меженка, – не мала ще в своєму розпорядженні належного матеріалу. *«Деяка перевага бібліографії була припущена цілком свідомо, бо науково-бібліографічної роботи жодна установа до цього часу не вела, не веде і, очевидно, довгий час не вестиме»*²⁰². Крім того, давалася взнаки відсутність кваліфікованих кадрів книжкової справи взагалі, що пояснювалось історичними умовами: дореволюційного досвіду майже не було, лічені одиниці спеціалістів почасти емігрували, почасти загинули або відійшли від справи, *«і бібліотечний робітник, і видавець, і книгар блукали манівцями, самотужки шукаючи виходів і розв'язуючи проблеми в спосіб гірший, ніж кустарний»* (там само). Отож для об'єднання наукової роботи індивідуальних фахівців, надання їм цінного бібліографічного матеріалу, зібраного по крихтах за перші пореволюційні роки, для підготовки книгознавчих кадрів, брак яких відчувався значною мірою в усіх ділянках книжкової справи, і було утворено Український науковий інститут книгознавства.

Спробуємо переглянути, що ж було зроблено УНІК саме в науковій царині в галузі книгознавства, бібліографознавства і бібліотекознавства, які тодішні спеціалісти не завжди ще розмежовували, йшли інтенсивні пошуки і вироблення концепцій.

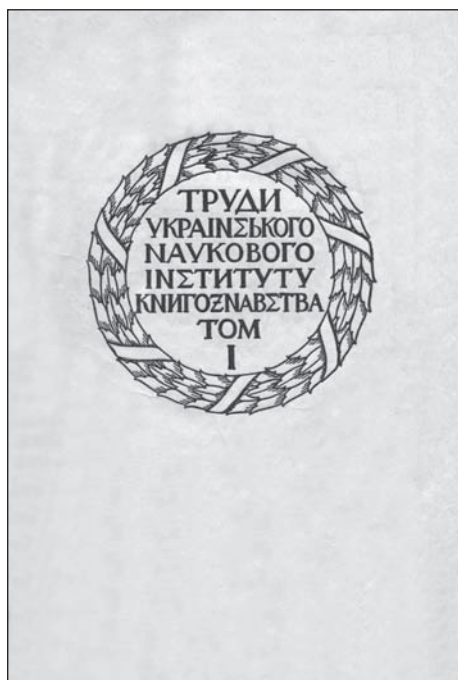
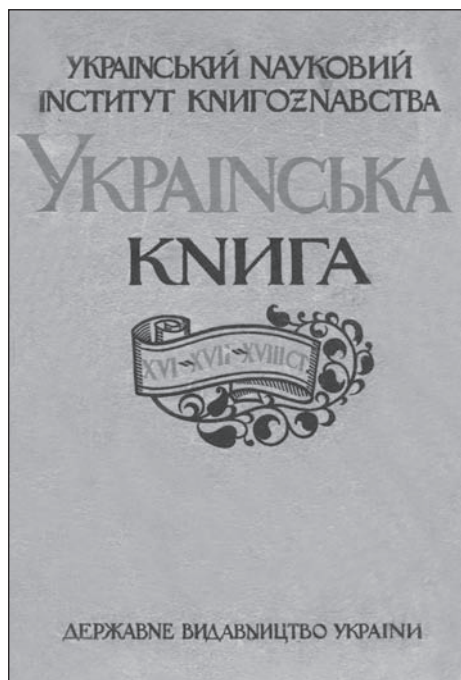
Насамперед маємо знов зупинитися на наукових пошуках директора Інституту Юрія Олексійовича Меженка. Його вступні статті до «Трудів УНІК» можна розцінювати як концептуальні програми розвитку певних напрямів книгознавства. Наприклад, у статті до I тому – «Українська книга XVI–XVII–XVIII вв.» – він зазначав: *«Але нам, робітникам на полі української бібліології, доводиться в своїй науковій роботі майже все починати з самісінького початку. Ми примушені закладати фундамент під українське книгознавство. Через історичні обставини, що гальмували розвиток української культури, ми не дістали від попередніх поколінь майже нічого, на чому ми могли б твердо поставити свої книгознавчі дослідження. І тому робота Українського наукового інституту книгознавства протягом вже кількох років була не так фахово-дослідча, як бібліографічно-описова. Ми збирали той матеріал, що мали б пізніше досліджувати. Ми склали десятки тисяч бібліографічних карток, щоб з'ясувати, що ж саме, як сировий матеріал, являє собою українська книжка»*²⁰³.

У вступній статті до II тому Трудів – «Бібліотека і читач на Україні»²⁰⁴, після невеликого ретроспективного огляду українських книгознавчих

²⁰² Меженко Ю. О. Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 46.

²⁰³ Українська книга XVI–XVII–XVIII вв. // Труды УНІК. – Т. I. – К., 1926. – С. VII–VIII.

²⁰⁴ Бібліотека і читач на Україні (Праці Кабінету вивчення книги й читача. Зб. перший) // Труды УНІК. – Т. II. – Х.–К., 1930. – С. 6.

публікацій і відмови від книгознавчої концепції М. Лісовського (при її загальній позитивній оцінці), Меженко писав: «На початку нам не здавалося, що проблема читачівства ґрунтовно змінить настановлення цілого бібліотекознавства: ми розглядали її як одну з бібліотекознавчих дисциплін з своєрідними методами, які потребували, з огляду на порівнюючу молодість і практичну вагу нової дисципліни, пильнішого й уважнішого опрацювання. Проте в короткому часі для нас стало очевидно, що проблема читачівства починає охоплювати всі інші бібліотекознавчі дисципліни і тим самим змінює цільове настановлення цілого бібліотекознавства, не тільки переносючи центр уваги з формального розуміння книги на читача, але й висуваючи новий об'єкт дослідження: комплекс «книга—читач». Пересунення центру й утворення нового об'єкту остільки ґрунтовно змінили співвідношення поміж окремими бібліотекознавчими дисциплінами, що тепер уже доводиться нам говорити про підпорядкованість всіх інших галузей бібліотекознавства проблемі читачівства. <...> Ми розуміємо, що таке переміщення центру ваги з книги на читача або на комплекс «книга—читач» з неминучою послідовністю спричинить справжню революцію в так званому бібліотекознавстві. Для нас немає сумніву, що й термінологія вся буде відповідно змінена, бо й тепер уже ми відчуваємо певну невідповідність терміну «Бібліотекознавство» тому комплексові понять, які ми в нього в своїй новій практиці вкладаємо.

<...> Цей читачецентричний метод поширився й на інші бібліологічні дисципліни; це має підготувати нову схему, яка й приведе до розуміння цілого книгознавства як соціології книги».

На сторінках часопису УНІК «Бібліологічні вісті» опубліковано, за нашими підрахунками, 19 статей, рецензій та заміток Ю. Меженка, серед яких маємо окремо відзначити ті, що пов'язані з УНІК або книгознавством:

1) Наука про книжку // 1923. № 1. С. 1–4: [Ред. ст., надрук. без підпису];

2) Рец. на кн.: Малеїн А.М., Флеер М.Г. О рідкій книжці. — М., П., 1923 // 1923 № 2. С. 26–28. Підп.: Ю.М. Позитивно оцінюючи статтю О. Малеїна, Юрій Олексійович, разом з тим, відзначає: «Ми гадаємо, що внесення принципів науковості змісту [при визначенні критеріїв рідкості книги — Г. К.] йде всупереч з метою бібліології, що визнає книжку як соціально-економічне явище, а не як наукову працю. Можливо, що фронтова література 1917–1918 рр. змістом своїм наукового значення не має, але зараз для нас вона є величезним раритетом і об'єктивним матеріалом, по якому можна вивчати цілу добу початку революції» (С. 27). Щодо статті М. Флєєра, то Ю. Меженко категорично зазначає: «Гадаємо, що такий анальфабетизм не потребує бути надрукованим — а) окремою брошурою, б) разом з статтею проф. Малеїна, в) державним видавництвом, г) під маркою Інституту книгознавства і г) технічно так гарно і чепурно, як вийшла ця книжка» (С. 28);

3) Про один з бібліологічних фронтів // 1923. № 3. Ст. 13–18. Обґрунтовується необхідність підготовки робітників книжкової справи, подається програма курсів книгознавства, розроблена УНІК;

4) Рец. на кн.: Замітки про книгознавство та книгоживання: Зібрав та упорядкував Л. Б. — Подєбради, вид-во «Укр. книгознавство», 1923. — № 2. — 88 с. // 1923. № 4. Ст. 71–74. Схвальна оцінка книжки Л. Биковського як «енциклопедії українського книгознавства», але й вказано на недоліки. Меженко заперечував періодизацію книгознавства, запропоновану Л. Биковським, а головне — не бачив принципової різниці цієї концепції з теорією М. Лісовського, а відтак слушно не вважав правомірним погоджуватись з автором щодо самостійного напрямку в книгознавстві;

5) Від Українського наукового інституту книгознавства [Вступ. ст. про 350-літній ювілей української книги]. // 1924. № 1. С. 5–6; Сформульовано завдання часопису

6) Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі // 1925. № 1–2. С. 40–46. Мова йде про незадовільний стан книгознавчої роботи, завдання й вимоги до її поліпшення, вивчення сучасного друку України за допомогою бібліографії, статистики. Відзначено проблеми кваліфікованих кадрів у видавничій, поліграфічній та книгарській справі, брак відповідної літератури; стан бібліотекономії, проблеми каталогіза-

ції та бібліопсихології. Висунуто завдання вивчення бібліотек і читачів. Зазначено внесок УНІК у вирішення цих проблем, його плани;

7) Перспективи розвитку великих та наукових бібліотек на Україні // 1926. № 2. С. 32–39. Наголошено на необхідності диференціації діяльності книгознавчих установ. Пропонується обмежити наукову та бібліографічну роботу бібліотек, висунувши на перше місце їхню практичну діяльність і раціональне застосування книгознавчої теорії;

8) Рец на кн.: Internationale Bibliographie des Buch – und Bibliothekswesens mit besonderer Berücksichtigung der Bibliographie. – Leipzig, 1930. – 200 с. // 1930. № 4. С. 125–127. Видання охарактеризоване як «справжня книгознавча енциклопедія, без якої не може обійтися жоден з сучасних наукових робітників книги». Разом з тим, автор критикує систему, за якою розподілено матеріал у даному бібліографічному покажчику, зокрема, щодо рубрики «бібліофілія»; відзначає відсутність рубрик «культура книги», «читачівство» тощо.

Архівні документи свідчать про підготовку Ю.О. Меженком і інших праць у нашій галузі, зокрема і тих, що не були опубліковані: «Історія письмен» та «Історія книги на Україні в XIX–XX ст.», «Бібліографія українського театру та драми» за ред. Ю. Меженка і О. Кисіля, 25 др. арк.; «Бібліографія українських місячників за час 1917–1926» за ред. В. Іванушкіна та Ю. Меженка (бібліографія мала охопити бл. 150 назв періодичних видань і 40 000 творів у них); «Повний підручник по Міжнародній децимальної системі бібліографічної класифікації. Текст Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі. Пер. з фр. українською Юра Меженка» (варіант цієї роботи видано вже після звільнення Меженка з УНІК); переклад та редагування книги Л. Жівного «Підручник бібліографії», 12 др. арк.²⁰⁵

У журналі «Життя та революція» за 1927 р. (№ 10–11, 12) було опубліковано його статтю «Українська книжка часів Великої революції», але тиражовану відбитку цієї статті у вигляді брошури було випущено в 1928 р. з надзаголовчими даними УНІК. На нашу думку, ця стаття, що написана не просто спеціалістом у галузі, а ще й свідком тих подій, і досі не втратила свого наукового та історичного значення. Ю. Меженко з гіркотою писав: «Зовнішність книжки (технічний бік складання) у нас зараз занедбані і впали нижче 1904–1905 років тому, що поліграфічні школи підготовляють фахівців техніків, а не кваліфікованих майстрів з розумінням художнього боку книжки, вивчають учнів на вузьких виконавців, а не утворюють кадрів ініціативних працівників, свідомих всього величезного розміру своєї роботи»²⁰⁶. За кожною цитатою відчувається не про-

²⁰⁵ Видавничі договори та листування з ДВУ: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 55, арк. 8; од. зб. 93, арк. 13; од. зб. 161, арк. 2, 4.

²⁰⁶ Пояснююча записка до Інструкції до утворення кадрів практикантів при Українському науковому інституті книгознавства у Києві: ІР НБУВ, од. зб. 26, арк. 7.

сто грамотний фахівець, талановитий організатор, але й дуже емоційна людина, яка болісно переживає за свою справу, краще за інших, можливо, розуміючи її важливість і своєчасність.

Безперечно, вагомим був внесок в науку Ю. Меженка як бібліографа, але як організатора книгознавчого руху в Україні його внесок незрівняний.

Найбільшу наукову цінність у вивченні книги як суспільного явища, соціології книги або бібліосоціології мали праці Д. Балики, К. Довганя, В. Іванушкіна. Так, спробу побудувати відповідну систему книгознавчих дисциплін здійснив у 1920-х рр. професор Дмитро Андрійович Балика. У працях «Бібліологічна педагогіка (визначення, предмет, межі)», «Ще про наукові та організаційні проблеми книговивчення», «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» та ін. він прагнув розкрити взаємозв'язки книгознавства – педагогіки – бібліотекознавства. Теоретичні праці Д. Балики не втратили з часом свого значення; в деякій мірі він випередив тогочасні можливості книгознавства. Зокрема, Д. Балика вважав, що науки, які входять до книгознавчого комплексу, тісно пов'язані, але в той же час розвиваються самостійно. Книгознавство він поділяв на теоретичне і практичне, до останнього відносив і бібліотекознавство. Погляди Д. Балики тоді потрапили виключно на ґрунт бібліотечної педагогіки, тобто на ґрунт практичної діяльності. Згодом, вже на новому рівні, напрямки дослідження соціології книги відновилися, активно використовувались у радянський час у теорії та практиці рекомендаційної бібліографії, в соціологічних дослідженнях. Ототожнення загальної теорії книгознавства з соціологією книги було характерним для багатьох книгознавців того часу і пояснювалось посиленням уваги в теоретичних дослідженнях до проблеми соціальної функції книги. Предметом дослідження книгознавців, яких об'єднав УНІК, була суспільна функція книги, місце, яке вона займає в культурному житті, в науці ²⁰⁷. Сьогодні ці проблеми доцільно розглядати в комплексі соціальних комунікацій.

У процесі становлення радянського книгознавства не одразу визначились його предмет і завдання. Саме поняття «книгознавство» трактувалося по-різному. За висновком Н. Біркіної, проблема читачівства займала поважне місце в багатьох ділянках книжкової справи й становила той основний стрижень, навколо якого точилися тоді методологічні суперечки щодо перебудови книгознавства під соціологічним кутом ²⁰⁸. У дискусії з приводу визначення поняття «книгознавство», яка точилася в 1920-х рр., взяв участь і Д. Балика, зокрема, в статті «Ще про наукові проблеми

²⁰⁷ Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestoleciu międzywojennym // Studia o książce. – Wrocław, 1970. – Т. 1. – S. 34.

²⁰⁸ Біркіна Н. Бібліотечний кореспондент та його робота. – К., 1929. – С. 18.

книговивчення»²⁰⁹. Він категорично виступив проти заміни М. Куфаєвим поняття «книгознавство» невідроздільним терміном «бібліосоціологія».

Разом з тим, вивчення читача за врахуванням типологічних ознак соціальної групи, до якої належить читач, Балика називав бібліосоціологічним. І навпаки: класифікація книжок за соціальним призначенням означає упорядкування книжкового потоку у відповідності з виділеними за певними критеріями колами читачів. На думку Д. Балики²¹⁰, встановити соціальне призначення книги — це значить відповісти на питання, яким групам читачів адресують книгу автор та видавець, кому вона буде найбільш корисною. Він знов-таки заперечує чисто психологічний підхід М. Рубакіна, оскільки вважає занадто складним розподіл книжок за психологічними типами читачів і саму класифікацію читачів за психологічними ознаками. Балика наполягає на необхідності розглядати читача за соціальним положенням (селянин, робітник, ремісник), віковою групою (діти, молодь, дорослі), рівнем освітньої підготовки та професійною групою. Відповідно до цього він пропонував помічати книги певними соціальними індексами, скажімо, в бібліотечних каталогах. І хоча поділ видань за соціальним призначенням не дуже прижився, але типологія читачів, запропонована Баликою, була доволі розповсюджена і тоді, і пізніше.

Д.А. Балика розрізняв поняття загального інтересу і читацького інтересу, і стверджував, що будь-яка бібліотека впливає на читача безпосередньо притаманними саме їй засобами: каталогами, виданнями, виставками, інтер'єрами тощо. Саме він обґрунтував термін «бібліологічна педагогіка»²¹¹, запропонований, як ми зазначали вище, В.М. Іванушкіним ще 1926 р. Інститууючи нову дисципліну — бібліопедагогіку, Дмитро Андрійович доводить, що вона «розв'язує надзвичайно важливе для людського суспільства питання: яка повинна бути книга, щоб дати більші наслідки та мати більший вплив, і яка повинна бути організація книги та знання читачів, щоб підсилити вагу книги»²¹². Головна ж цінність його розробок полягала в спробі теоретично обґрунтувати й дати відповідь на основне завдання, яке вирішував Кабінет читачівства, а саме: вивчення функціональної взаємодії в комплексі книга — читач. Методологічно вірне застосування Д. Баликою методів історико-книгознавчого аналізу, інформаційного підходу, типологічного методу дало йому можливість

²⁰⁹ *Бібліологічні вісті*. — 1927. — № 4. — С. 91–95.

²¹⁰ Балика Д.А. Про класифікацію друків за соціальним призначенням // *Бібліологічні вісті*. — 1927. — № 1. — С. 5.

²¹¹ Балика Д.А. Бібліологічна педагогіка як наука // *Бібліологічні вісті*. — 1930. — № 2. — С. 15–28.

²¹² Балика Д. Бібліологічна педагогіка як наука // *Бібліологічні вісті*. — 1930. — № 2. — С. 16.

зробити низку важливих науково-обґрунтованих висновків. На думку вченого, у вивченні книги, читача, процесу читання потрібно використовувати синтетичний і аналітичний методи, які взаємопов'язані. Він був переконаний, що розробка чіткої класифікації творів друку необхідна, передусім, для вивчення еволюції книжкової продукції, для регулювання книжкового ринку.

Дуже характерною в цьому плані є цитата з Договору про соцзмагання поміж УНІК та Ленінградським інститутом книгознавства 1930 р.²¹³: «Сучасне книгознавство покликано перебудувати старі методи роботи з книгою, що базувалися на розумінні книги як фіксації думки графічними знаками, на нові, що мають базуватися на розумінні книги як організатора думки. Цим книгознавство має неминуче переконструюватися на бібліосоціологію. Провідну роль має грати УНІК».

Отже, Балика розробляв проблематику таких дисциплін, як бібліопсихологія, бібліосоціологія, бібліопедагогіка. Поступово в Кабінеті вивчення книги й читача УНІК формується розуміння т. зв. читачівства, тісно пов'язаного зі становленням бібліотекознавства в Україні, а також з практичною бібліотечною діяльністю. Він називав бібліологічну педагогіку дисципліною *соціально педагогічною*, висував її як поєднувальну ланку між книгознавством, педагогікою і бібліотекознавством²¹⁴.

Діяльність Кабінету вивчення книги й читача УНІК сприяла не лише розвитку теоретичних засад вивчення читачів і читання, а й української бібліотекознавчої думки загалом, виникненню в Україні самостійної наукової школи соціологічних читачезнавчих досліджень²¹⁵. Хоча «читачівські» напрацювання Балики мали насамперед практичне призначення для бібліотечної справи, але безумовно його викладки мали і науково-теоретичний книгознавчий характер. Власне, розділити розуміння книгознавства та споріднених бібліологічних дисциплін, які розроблялися УНІК, досить важко, якщо взагалі можливо. «Книгокористування» і «книговживання», якими займалися співробітники Кабінету вивчення книги й читача УНІК, вважали в 20-х рр. ХХ ст. частинами книгознавчої науки, а не тільки бібліотекознавства. У концепціях українських дослідників, у т. ч. Д. Балики, відбулося уточнення об'єкту і предмету книгознавства: не просто книга чи книжкова справа, історія книги, а взаємозв'язки: книга – читач.

Визначення поняття «*читацький інтерес*», розробка типології читачів та рекомендацій щодо застосування окремих методів вивчення читача не завжди були науково обґрунтовані, на них позначався ідеологічний і

²¹³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2240.

²¹⁴ Ваннев А.Н. Развитие библиотечной мысли в СССР. – М., 1980. – С. 46–52.

²¹⁵ Новальська Т.В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.). – К. : КНУКІМ, 2005. – С. 106.

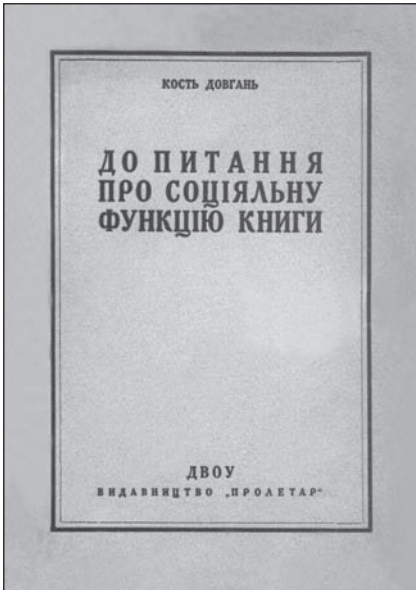
політичний тиск 1920–1930-х рр. Проте в цілому теоретична, організаційно-методична та практична діяльність Кабінету вивчення книги і читача (з 1931 р. – Секція соціології книги) стала науковою базою для становлення одного з розділів бібліотекознавства – теорії роботи з читачами, читачезнавства. У науковий обіг було введено поняття *бібліотечна педагогіка, бібліосоціологія, бібліотечний кореспондент* та ін. А рекомендації щодо застосування окремих методів (анкетування, експеримент), формування груп бібліотечних кореспондентів, вивчення читачів у конкретних соціальних умовах, використання отриманих результатів досліджень під час комплектування фонду бібліотек мали відчутний вплив на практику їх роботи і не втратили актуальності й у наш час.

У другій половині 1920-х років питаннями вивчення читача, соціальної функції книги займався також секретар Кабінету, аспірант УНІК, він же одночасно редактор харківського журналу «Критика» Кость Андрійович Довгань. У статті «На одній з ділянок культурного фронту», надрукованій у газеті «Культура і побут» 3 жовтня 1926 р., К. Довгань писав: «Примат читача – ось гасло, що його треба переводити в усіх галузях книжкової праці» (явний вплив М. Рубакіна). Художній твір він розглядав як знаряддя впливу на читача, вважав, що найгеніальніший поетичний твір не може бути геніальним, якщо його ніхто не прочитав: «Історія літератури – це історія прочитаного, а не історія написаного» (там само). Розглядаючи бібліопсихологію М. Рубакіна, він стверджував, що характер впливу залежить не від книги, а від характеру психіки читача; змістів у книги є стільки, скільки є читачів (аналогічно ідеям Рубакіна, Іванушкіна, Балики).

Необхідно зазначити, що українські вчені – і Д. Балика, і К. Довгань, і В. Іванушкін та інші, критикуючи ідеалістичні погляди М. Рубакіна, в той же час намагалися виділити позитивні риси в його бібліопсихології, пристосувати її до потреб радянської науки. Проте в цілому ми бачимо лише окремі спроби дослідження читачів. Як відомо, і в наші дні ця проблема залишається актуальною і недостатньо розробленою.

У книзі «До питання про соціальну функцію книги»²¹⁶ К. Довгань дає науково-теоретичний аналіз праць різних книгознавців і методологічну схему проблеми соціальної функції книги. Книгознавство він визначає як загальну науку, що «виростає на основі наук окремих (вони й собі зросли на основі книжної практики), – отже й пізніше за них. Але з'явившись, книгознавство – загальна теорія книги (як і всяка інша загальна теорія) набирає ваги чинника загально-методологічного, щораз більше впливаючи на розвиток усіх дисциплін, які вивчають книгу, щораз більше претендуючи на роль методологічного гегемона, який визначає і їм диктує загальні принципи дослідження, встановлюючи зокрема

²¹⁶ Довгань К. До питання про соціальну функцію книги. – Х., К., 1931. – 102 с.

принципи їх взаємовідносин, будуючи на основі цих принципів систему книгознавчих наук» (С. 24).

Соціальну функцію книги К. Довгань трактував подвійно: перша ланка – об'єктивна дійсність, яка впливає на ідеологію людини, її мову, а це відображається графічним способом у книзі, друга ланка – графіка книги, що впливає на мову, через неї на ідеологію людини і далі на її діяльність (С. 65), тобто природу книги він вважав ідеологічною. Звідси К. Довгань робив висновок, що книгознавство, в основному, є наука ідеологічна, методологія книгознавства може розвиватися тільки на ґрунті діалектичного матеріалізму (С. 68) і висував категоричну вимогу

методологічного монізму. Ці його постулати були в руслі загального розвитку книгознавства другої половини 1920-х – початку 1930-х років, основним змістом якого було зосередження зусиль саме на ідеологічних питаннях методології науки, виявленні сутності книги, її соціальної природи і класової ролі, інтерпретації цих проблем з позиції історичного і діалектичного матеріалізму.

У цій же праці К. Довгань розкриває співвідношення між термінами «бібліопсихологія» й «вивчення читача», аналізує «психоаналітичну теорію читачівства» Д. Балики (С. 78–89). Бібліопсихологію він розумів «не як «самостійну» науку, не як «спеціальну» психологію, а як застосування загальних положень єдиної марксистської психології до сфери книжних явищ». Наголошував, що не всяке вивчення читача є бібліопсихологією, а саме «бібліопсихологія повинна загальні закони марксистської психології застосувати до вивчення психології читача». К. Довгань висунув у цій роботі помилковий принцип «класово-доцільної книжної практики в пролетарському суспільстві» (С. 91), своєрідну «бібліополітику» (С. 93).

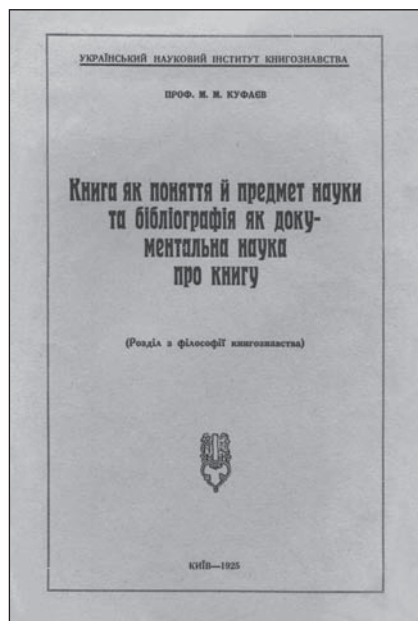
Отже, саме в роботах Д. Балики і К. Довганя особливо виразно відобразились основні напрямки розвитку радянської науки про книгу тих років – вивчення і осмислення книги як соціально-масового явища і надання нового значення книгознавству з позицій марксистсько-ленінського світогляду.

Інших поглядів на книгу, стан книгознавства дотримувався ленінградський вчений Михайло Миколайович Куфаєв, який опублікував у виданнях УНІК декілька своїх праць, які тому найбільш відомі серед

українських книгознавців: «Книга як поняття та предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу» (1925), «Книга і «формальна» метода» (1926), «Наукові та організаційні проблеми книговивчення» (1927). Позитивним у цих статтях було те, що книгознавство трактувалося не як конгломерат, а система знань, тобто наука. Віддаючи належне схемі М. Лісовського, яка надала в свій час упорядкованість і стрункість книгознавству, а далі вже стала елементарною і неповною, М. Куфаєв прагнув створити систему знань про книгу, яка об'єднана спільністю предмету, не співпадає цілком з кожною з книгознавчих дисциплін, але й не заперечує їх висновки. Маючи солідну філософську підготовку і цілеспрямовано займаючись методологією історії, М. Куфаєв чітко розумів, що створення будь-якої науки починається з розробки її методологічних і теоретичних основ. Тому в своїй системі книгознавства він виділив два рівня вивчення книги як об'єкта книгознавства – емпіричний і абстрактний, названий ним «ідеальним», і ті ж два рівня вивчення самого книгознавства як науки. Дисципліна, що здійснює «ідеальне» (абстрактне) вивчення книги, названа була ним «філософією книги», а дисципліна, що вивчає книгознавство – «філософією книгознавства». М.М. Куфаєв вважав, що це «формальні», абстрактні науки, які мусять вивчати теорію, методологію вихідних дисциплін. Книгознавство створює систему дисциплін, в яку поруч з «філософією книги» (рівень «ідеальний») входять і такі дисципліни, як історія книги, бібліотекознавство, книжкова торгівля і бібліографія (рівень емпіричний).

Система книгознавства М.М. Куфаєва, як бачимо, організована досить логічно, раціонально, проте його сучасники не сприйняли і не могли прийняти цих ідей, бо не бачили необхідності абстрагування від емпірично-конкретних явищ. Сучасне наукознавство беззаперечним вважає положення про те, що недооцінка ролі абстрактного мислення в науковому пізнанні позбавляє дослідника можливості бачити закономірності і зв'язки явищ. А у той час спроби вирішення теоретичних проблем на абстрактному рівні здавалися схоластикою і свідомим відходом вченого від питань сучасності. Не дивлячись на це, УНІК друкує на сторінках «Бібліологічних вістей» і окремим виданням спірні праці

М. Куфаєва. Перед публікацією статті «Наукові та організаційні проблеми книговивчення» видавці журналу подали коротке повідомлення²¹⁷: «Друкуючи статтю відомого теоретика книгознавства М.М. Куфаєва, редакція починає цим обговорення на сторінках «Бібліологічних вістей» основних питань книгознавства». У цій статті М. Куфаєв пропонує таку схему книгознавства: 1) книга в стадії роботи автора – як предмет авторської творчості; 2) книга в стадії матеріального втілення думок і слів автора: шрифт, папір, фарба, ілюстрації, обкладинка, композиція; 3) книга в сучасних її виявах з боку форми та змісту; 4) в динаміці читацького процесу; 5) на шляху її просунення до читачівського оточення: найбільш сприятливі умови сприймання, засвоювання та використання книги, засоби агітації та пропаганди книги. Книга з об'єкта наче перетворюється в суб'єкт; 6) проблема методології книгознавства – бібліологія – загальна наука про принципи книжкового явища та методи науки про нього. Загальні ж закони книжкових явищ вивчає бібліосоціологія, за М. Куфаєвим – абстрактна наука, яка «піднімається над книгознавством» (там само, С. 6). Дещо необґрунтовано наука поділялася на «науку фактів» та «науку законів».

З критикою основних положень праці М. Куфаєва, особливо розробленої ним схеми книгознавства, виступив Д.А. Балика. В четвертому номері «Бібліологічних вістей» за 1927 р. з'явилася його полемічна стаття «Ще раз про наукові та організаційні проблеми книговивчення». Визнаючи всю цінність думок щодо розмежування роботи бібліотекарів і книгознавців, які висловив М. Куфаєв, Д. Балика разом з тим не погодився ні зі схемою книгознавства, ні з термінологічною невиразністю, особливо у визначенні так званої бібліосоціології, ні, нарешті, з історичним підходом, що повністю замінив у Куфаєва соціологічний підхід.

Сьогодні ця полеміка втратила своє первісне значення. Однак вона цікава в історичному плані, в плані розвитку науки, розробки її основних понять. Найбільш цінні для нашого часу погляди Д. Балики на предмет і завдання бібліосоціології. Балика вводить у науковий обіг поняття соціології книги, розуміючи під бібліосоціологією (так він її називав) науку, близьку до соціології літератури; її завдання – досліджувати походження і життя книги, а також вивчати закони, які нею керують. Бібліосоціологія – це наука, що синтезує еволюцію книги і пояснює причини та результати кількісного та якісного стану письменства.

Завдання цієї науки він бачив у виявленні соціологічних процесів виникнення і життя книги, у визначенні законів книги як суспільного явища. На противагу М. Куфаєву, Д. Балика вважав бібліосоціологію лише частиною, розділом книгознавства, а не наукою «над ним». Д.А. Балика стверджував, що об'єктом бібліографії (і книгознавства) має бути

²¹⁷ Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 5.

автор – книга – читач²¹⁸, а в якості практичної реалізації висунутого ним теоретичного положення про розширення об'єкта бібліографії пропонував використовувати «класифікацію книг за соціальним призначенням», яка, щоправда, так і не одержала реального застосування²¹⁹. Разом з тим, через десятки років учені почали відмічати в концепції М.М. Куфаєва нове значення. Так, Й.Є. Баренбаум підкреслив притаманну М. Куфаєву широту, енциклопедичність, історичну масштабність мислення і наголосив на його особистій заслугі в прагненні теоретично осмислити книгознавство як науку, знайти його об'єкт, методи досліджень, специфіку, закономірність, свою наукову методологію і термінологію²²⁰.

Російська дослідниця Н.К. Лелікова цілком справедливо стверджує, що книгознавство та бібліографія в Україні набагато сильніше відчували вплив «соціологізації», тому тут до читача було привернено особливу увагу, як до одного із суб'єктів, що взаємодіє в рамках соціологічних систем (книгознавчих і бібліографічних)²²¹. Дійсно, як ми вже відмічали, Ю.О. Меженко писав про необхідність змінити аспект дослідження з книги як такої на її соціальну роль, а це потребує вивчення не тільки самої книги, але й її автора і читача²²².

Розробка теоретичних питань книгознавства в УНІК цим не обмежувалась. Протоколи засідань Наукової ради в архіві Інституту свідчать, що, наприклад, 28 лютого 1928 р. обговорювався реферат аспіранта К. Довганя «Книгознавство, його предмет, обсяг, завдання»²²³. 17 лютого на спільному засіданні комісії обговорювалась доповідь Михайла Теофіловича Яновського «Логічна аналіза поняття книга». Ця робота, перероблена автором згідно до висловлених в УНІК зауважень, вийшла друком у Києві в 1929 р. під назвою «О книге. Опыт анализа понятия «книга», з передмовою С.І. Маслова. На книжці зазначено, що відповідна доповідь обговорювалась у Науково-дослідному інституті книгознавства в Ленінграді та в УНІК, і висловлена подяка автора М. Іванченку, С. Маслову, П. Руліну, Я. Стешенку, які прочитали рукопис і надали цінні зауваження, а також В. Вайсблату та Ю. Меженку за сприяння в розшуку літератури. Невелика, але цінна монографія М. Яновського присвячена визначенню поняття книга різними вченими, починаючи з дефініції цього терміну в «Енци-

²¹⁸ Балика Д.А. Про класифікацію друків за соціальним призначенням // Бібліологічні вісті. – 1927. № 1. – С. 11.

²¹⁹ Лелікова Н.К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века. – СПб. : РНБ, 2004. – С. 361.

²²⁰ Баренбаум И.Е. Михаил Николаевич Куфаев (1888–1948) // Куфаев М.Н. Избранные труды по книговедению и библиографии. – М., 1981. – С. 7.

²²¹ Лелікова Н.К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века. – СПб. : РНБ, 2004. – С. 361.

²²² Меженко Ю.О. Нотатки до нотаток // Критика. – 1930. – № 2. – С. 93.

²²³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154.

клопедії» Д. Дідро та Ж. Д'Аламбера XVIII ст. Автор не лише зібрав значний теоретичний матеріал, але шляхом аналізу різних тверджень намагався встановити ті ознаки, які є типовими для розуміння книги, і таким чином дозволяють дати його універсальне визначення. Уточнюючи наведені іншими вченими висловлювання, Яновський погоджується, що книга – це спосіб передачі людської думки. При цьому вона може передавати не лише знання, але й емоції, почуття; вона може здійснювати цілеспрямований вплив на людину (агітаційна література, наприклад), пробуджувати волю, породжувати дії. Дослідник підсумовує основні функції книги – передачі знання, думок, емоцій від людини до інших людей; збереження змісту («книги роблять нас сучасниками вже прожитих часів», С. 75), а отже – архівне значення книги. Як позитивну рису книги він підкреслював її загальнодоступність і портативність. Автор наголошував, що книги породжуються потребами поточного моменту і повинні відповідати звичаям і традиціям тієї чи іншої епохи, місцевості. Відтак, формі книги властиві зміни. Заглядаючи в майбутнє, він пише: «Можливо, нам важко уявити собі іншу форму книги, відмінну від тієї, яка нині превалює. Але це, в кінцевому результаті, залежить від бідності чи багатства нашої фантазії» (С. 103). Він навіть пропонував відкинути кількісний критерій (кількість сторінок у книзі) з визначення книги, тим більше, що її форма може бути різною (наприклад, китайські книги у формі гармоніки, С. 108–111). Він критикував висловлювання інших авторів щодо форми книги, бо вони прив'язані лише до наявної на той час форми – кодексу. Яновський прагнув розвинути думку про внутрішню та зовнішню єдність книги, її цілісність, водночас підкреслюючи єдність множини книг, у результаті якої кожна з них відчуває вплив цілого ряду інших; подібний вплив може відбиватись на змісті, стилі, зовнішній формі. Він вказував, що інколи між деякими книгами існує зв'язок більш тісний, ніж між частинами однієї книги. Яновський виключав матеріал з числа ознак, які мають знайти відображення у визначенні терміну *книга*, так само, як і критерій тиражності. Дуже важливим є висновок вченого, що принципової різниці між книгою рукописною та друкованою немає, тільки спосіб виробництва, на відміну від конторських, бухгалтерських книг (де разом зшиті порожні аркуші або бланки), бо їх неможливо бібліографувати, а зв'язок книг з бібліографією, вважав він, є визначальним. Внаслідок проведеного аналізу М. Яновський подає власне визначення: «Книга – продукт людської творчості, що сприймається органами зору чи дотику, в стійкій формі, як комбінація знаків, які потребують для свого сприйняття власної установки відносно до вказаних органів і об'єднаних між собою таким чином, що їх роз'єднання неможливо без руйнування книги» (С. 158). Ідеальним таке визначення назвати не можна, але зібрані в праці характеристики книги, аргументи і дефініції цікаві й сьогодні. Маємо

додати, що архівіст М. Яновський виявив тут себе як професійний книгознавець-теоретик, але, на жаль, це єдина його книгознавча праця. Згодом звільнений з роботи в архіві з ідеологічних причин, перекваліфікувався на фахівця з санітарної статистики, у 1936–1937 рр. працював м. н. с. Інституту демографії і санітарної статистики²²⁴. У 1940 – 1941 рр. працював економістом держплану УРСР, входив до складу редколегії підручника з економічної географії²²⁵. Під час німецько-фашистської окупації Києва знов працював в архіві, завідував до 1 травня 1943 р. відділом фінансово-економічних, судових, церковних та монастирських установ Крайового архіву в Києві²²⁶. Подальша його доля невідома.

Працівники УНІК добре розуміли значення словника книгознавчих термінів, над створенням якого вони працювали. Відбір термінів відбувався шляхом підкреслювання слів у комплекті «Бібліологічних вістей». Ця робота виконувалась на громадських засадах. Було затверджено проект плану термінологічного словника книгознавства, розроблений Сергієм Григоровичем Кондрою²²⁷. Попередній план складання словника української бібліологічної термінології, було розглянуто у квітні 1928 р. (машинопис 3 с., 2 арк.), словник складався за таким планом (дослівно):

1. Словник містить терміни з усього поля книгознавства: бібліографії, бібліотекономії, мистецтва книги, друкарства, видавництва, книжної торгівлі, палеографії і т. п. Обсяг словника наближено 20 друк. арк., по 40 000 знаків у аркушу.

2. За вихідні приймаються українські терміни, що розміщуються за українською абеткою.

3. До кожного українського терміна додаються переклади французькою, німецькою та російською мовами.

4. Окрім однослівних термінів уміщаються також терміни подвійні, потріпні або навіть цілі фрази, якщо вони набули значення термінів.

5. До слів загальноживаних, а також тих, що правлять за терміни і в інших науках, подаються короткі пояснення в дужках, в якому саме розумінні вони вживаються як терміни бібліологічні.

6. Також подаються пояснення до слів дуже мало поширених – старовинних чи вузько спеціальних.

7. Над усіма термінами – українськими і чужомовними – ставляться наголоси (крім односкладових).

²²⁴ Верба І. Яновський Михайло Теофілович // Українські архівісти: біобібліографічний довідник. Вип. I (XIX ст. – 1930-ті роки). – К., 1999. – С. 359–360.

²²⁵ Історія Національної академії наук України 1934–1937: документи і матеріали. – К., 2003. – С. 494, 548.

²²⁶ Себта Т. Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України: історичний нарис // З історії архівів та архівних зібрань. – К., 2009. – С. 113.

²²⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 22, 23.

8. Щоб скласти словник, при Інституті української наукової мови (ІУНМ) закладається «Бібліологічна секція». На чолі секції стоїть голова, обраний УНІК і затверджений ІУНМ, в такому порядку обирається секретар секції. Секція складається з дійсних наукових членів, числом не більше 5. Окрім того, упорядник може, в міру потреби, запрошувати окремих осіб для виконання спеціальних завдань.

9. Остаточну філологічну редакцію провадить редактор ІУНМ.

Порядок робіт: Секція розглядає, виправляє й ухвалює складений упорядником реєстр джерел, належних до опрацювання, і розподіляє їх між окремими членами. Члени секції прочитують призначені їм джерела і підкреслюють терміни (кольоровим олівцем). Технічні робітники випишують підкреслені терміни на картки (означаючи джерело та сторінку). Упорядник підбирає до кожного українського терміна переклади на означені мови, з усіма синонімами, а також проектує нові українські терміни в разі потреби. На підставі всіх цих матеріалів упорядник складає т. зв. «зведені картки». Складений репертуар передруковується і роздається всім членам секції на попередній перегляд.

Передбачені були двомовні покажчики до словника. Упорядник мав передивитись всі коректи, передмову. Робота повинна була мати окрему оплату, термін підготовки словника до друку передбачався 2 роки, але за браком коштів на оплату технічних робітників для випишування підкреслених термінів на картки, ця діяльність була припинена²²⁸.

Окрім наукових здобутків на межі книгознавства та бібліотекознавства, у УНІК були й інші бібліотекознавчі дослідження. Зокрема, вивчення самих бібліотекарів. Це теж, як ми вже зазначали, проводилося за матеріалами анкетного дослідження 1927 р. Була зроблена спроба через статистичні цифри, виявлені шляхом опитування бібліотекарів, створити «образ» сучасного бібліотекаря²²⁹. Так, опрацювання 231 анкети бібліотекаря, зібраних на середину 1927 р., дозволило встановити, що домашню підготовку серед них мають 6 осіб або 2,2 %; з початковою освітою 77 осіб або 29 %; 7 класів мають 33 людини або 12,4 %, середня освіта у 93 осіб (35 %), а вища освіта у 18 осіб (6,7 %). Спеціальну бібліотечну підготовку мають 65 осіб (24,4 %). За стажем роботи – до 1 року – 34 особи, 1 рік – 48; 2 роки – 36; 3 – 38; 4 – 22; 5 – 15; 6 – 6; 7 – 5; 8 – 2; 9 – 2; 10 – 3; понад 10 – 3.

В історико-бібліотекознавчому плані інтерес становлять висновки УНІК до проекту бібліотечної системи НКО УСРР, що був надрукований у № 30–31 Бюлетеня НКО УСРР за 1–15 червня 1929 р. Тут внесено такі поправки: «Бібліотека на Україні є одна зі складових частин в системі народної освіти та організації науки на Україні. Відповідно до цього всі бібліотеки можна розділити на 2 основних типи: а) бібліотеки, що їхне за-

²²⁸ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2329.

²²⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 125, арк. 2.

вдання є загальна освіта ширших народних мас і б) бібліотеки, де переважає наукова й науково-дослідницька робота»²³⁰. До першої категорії автори поправок пропонували відносити масові, дитячі, шкільні бібліотеки, а до другої – ВБУ, крайові державні бібліотеки, наукові бібліотеки різних установ, академічних кафедр, бібліотеки вишів і т. п. Під національною бібліотекою вони розуміли ВБУ при УАН, під крайовими – Харківську публічну бібліотеку ім. В. Короленка, великі бібліотеки в Одесі, Дніпропетровську та у Вінниці. Відносно планового об'єднання Харківських публічної бібліотеки та ЦНБ, Одеських публічної та наукової бібліотеки університету УНІК висловився обережно, зауваживши, що не можна провести такі об'єднання без попереднього аналізу роботи кожної з названих бібліотек, а також і без виявлення тих перспектив і тих реальних наслідків, можливих при об'єднанні. Інститут сформулював завдання різних установ: ВБУ, як національна бібліотека, має збирати все те, що входить у поняття «україніка»; крайові бібліотеки з україніки комплектують і збирають те, що стосується їхнього краю. Спеціалізація окремих наук висуває потребу ще вужчої диференціації книжкових фондів для фахівців у тій чи іншій науковій царині. Серед інших зауважень до проекту була висловлена необхідність зосередження каталогізації у фундаментальній бібліотеці; бібліотеки вишів мають обслуговувати не тільки студентів і викладачів, але й інших фахівців. Було наголошено також на потребі напрацювати типові статuti для крайових і наукових бібліотек, основні правила користування бібліотеками різних установ і вишів (там само, арк. 26, 27). УНІК відзначив потребу організації окремої мережі дитячих бібліотек. Як бачимо, багато пропозицій Інституту, які підписали Ю. Меженко і С. Кондра, не втратили своєї актуальності й донині.

У 1929 р. УНІК розробив і розіслав бібліотекам Києва анкету для збору відомостей з метою укладання «Путівника по київських бібліотеках»²³¹, причому анкета надсилалась не лише бібліотекам – юридичним особам, а й багатьом установам, у структурі яких могли бути бібліотеки, наприклад, музеям. Основні питання анкети: докладна назва бібліотеки й установи, до якої вона належить; адреса, телефон; в які дні та години відчинена; кого обслуговує; кількість томів і коротка характеристика книжок; бюджет; штат; бібліотека існує...; короткий історичний нарис про бібліотеку.

У грудні 1928 р. УНІК офіційно доручив Йозефу Залевському, про якого ми вже згадували в тексті про комісію історії книги, співробітнику секції соціології книги і аспіранту УНІК і, згодом, ВБУ, за допомогою матеріалів, зібраних Інститутом, підготувати «Путівник по київських бібліотеках»²³², що було ним зроблено наприкінці 1920-х рр. Путівник об-

²³⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 26.

²³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 196.

²³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 161, арк. 87.

сягом шість друкованих аркушів мав бути виданий Державним видавничим об'єднанням України (ДВОУ). Це була перша спроба створення путівника по бібліотеках в СРСР²³³. Але за розпорядженням правління ДВОУ з Харкова Київська філія ДВОУ – видавництво «Пролетар» відмовилося друкувати «Путівник». Мав намір видати цю працю сам УНІК, але політичний розгром Інституту 1931 р. і подальша його реорганізація, переслідування самого Й. Залевського, на той час керівника польської бібліотеки в Києві, зашкодили цьому, і наразі доля «Путівника» невідома. Проте деякі дані з нього дійшли до нашого часу завдяки їх опублікуванню в останньому номері «Бібліологічних вістей»²³⁴.

Автор статті наводить відомості про 539 тогочасних київських книгозбірень. Зібрані матеріали досить вичерпно подають картину кількісних показників бібліотечної роботи. У більшості випадків, як зазначає сам Й. Залевський, цифри не точні, а приблизні, оскільки значна кількість київських бібліотек жодної статистики щодо книгористування не вела. Залевський особисто перевіряв подану інформацію, і знаючи «певну звичку бібліотекарів трошки збільшувати кількість читачів та кількість виданих книжок» (С. 92), відповідно зменшував їх. Таким чином, наведені цифри достатньо адекватно відбивають дійсний стан речей. Цифрові дані з різних аспектів розвитку і діяльності бібліотек у Києві автор подав у трьох таблицях (табл. 1–3), що треба визнати дуже зручним.

Цікавими є висновки, які робить автор з цієї статистики. Так, він підкреслює, що хоча в Києві «в бібліотечному обігу» було тоді 6 млн томів, тобто 10 книжок на душу населення, але доступними з цієї кількості для всіх верств населення було фактично близько 1 млн примірників. Майже всі київські бібліотеки, зазначає автор, обліковують книжки лише в томах (а не в назвах і томах). Щодо кількості бібліотечних працівників (609), то разом з книгоношами, «пересувниками», сумісниками їх число становило близько 1000 осіб. Стосовно цієї гучної цифри – «ціла армія» – автор робить несподіване, на перший погляд, зауваження про надто низький рівень кваліфікації бібліотечних працівників. Звідки ця маса бібліотекарів взялася? Який навчальний заклад ці кадри підготував? Чи проводиться робота з підвищення їхньої кваліфікації?

У другій таблиці Й. Залевський подає динаміку розвитку бібліотечної мережі за роками заснування бібліотек.

Окремо автор зупиняється на питанні про стан каталогів у київських книгозбірнях. У 57,8 % бібліотек було по одному каталогу (систематичному або абетковому), в 20,2 % – по два, три і більше, а решта – 22 % ма-

²³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 279, арк. 1.

²³⁴ Залевський Й. Київські бібліотеки в цифрах: Матеріали до раціоналізації бібліотечної справи // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 4. – С. 92–102.

ла лише інвентарну книгу. Проте, як підкреслював Й. Залевський, «більша частина бібліотек тримає свої «каталоги» в такому стані, ніби це якісь карткові «труни» – щось неможливе для будь-якого використання» (С. 96). Більшість бібліотекарів масових бібліотек впевнена, що каталог читачеві взагалі не потрібний, бо як вони казали, «ми керуватимемо його читанням». Автор відзначив позитивно друковані каталоги для великої бібліотеки і привітав появу в Києві першого друкованого каталогу технічної бібліотеки Південно-Західної залізниці.

Назвавши Київ «культурною кочегаркою України», «фабрикою кадрів», Й. Залевський наводить статистичні дані щодо числа читачів у київських бібліотеках. Загальна їх кількість становила тоді 236 323 особи, з них 50 % склали школярі, молодь, що вчилася на курсах, у різного типу навчальних закладах, студенти. Крім того, серед відвідувачів книгозбірень було чимало педагогів і науковців. Більш-менш докладних відомостей про соціальний склад читачів стаття не подає.

Таблиця 1

Шифр типу бібліотеки	Тип бібліотеки	Кількість		
		бібліотек	книг	бібліотекарів
I	Центральні універсальні (ВБУ, ім. ВКП, Центр. єврейська і польська)	4	2 300 616	166
II	Установ ВУАН (крім ВБУ, наук.-досл. ін-тів та музеїв ВУАН)	22	162 407	7
III	Різних наукових установ та організацій:			
	а) наук.-досл. ін-тів	45	282 522	39
	б) наук.-досл. станцій	12	24 147	1
	в) музеїв	16	149 352	5
	г) ін. наук. організацій	15	255 994	13
IV	Профспілчанські	47	544 402	75
V	Районні політосвіти	11	83 317	38
VI	Різних установ політосвітнього характеру (клуби, будинки освіти)	38	209 985	31
VII	Дитячі	16	105 513	53
VIII	Військові	5	310 520	14
IX	Відомчі виробничого характеру	49	135 036	9
X	Фабрично-заводські технічні	16	13 059	2
XI	вишів, втишів та допоміжних установ при них	95	954 729	91
XII	Технікумів	44	144 636	25
XIII	Різних інших учбових закладів, курсів, ФЗУ, шкіл	19	107 254	10
XIV	Трудшкіл	90	298 697	30
Разом		539	6 012 186	609

Таблиця 2

Тип бібліотеки	Рік заснування									Разом
	до 1917	1917–1918	1919–1920	1921–1922	1923–1924	1925–1926	1927–1928	1929–1930	Невідомо	
I	1	1	–	–	2	–	–	–	–	4
II	1	–	4	1	2	1	3	10	–	22
III	15	1	4	7	7	20	16	18	–	88
IV	–	1	4	5	14	11	4	5	3	47
V	2	–	5	–	–	2	1	–	–	10
VI	2	–	2	4	4	2	11	5	3	33
VII	1	1	2	1	1	–	1	4	–	11
VIII	–	–	1	2	1	–	–	–	1	5
IX	4	–	2	7	4	10	8	7	7	49
X	1	–	–	1	2	4	3	5	–	16
XI	29	1	7	9	11	9	7	20	2	95
Всього	56	5	31	37	48	59	54	74	16	300

Таблиця 3

Тип бібліотеки	Кількість			Коефіцієнт обігу книжок	Інтенсивність читання у читача на рік	Витрат на зарплату, %
	бібліотек	книжок, у тис. прим.	книжок, тис. прим. на 1 бібліотеку			
I	4	2301	–	0,29	26,3	58,4
II	22	162	7,4	0,11	28,5	26,6
III	88	912	10,3	0,4	32	29
IV	47	544	11,6	2,3	17,61	41,7
V	10	83	8,3	4,8	33	60,1
VI	33	210	6,4	2,4	27,2	30,7
VII	16	105	6,6	4,4	22,2	54,4
VIII	5	311	62,2	0,5	33,6	–
IX	49	135	2,8	0,6	18,9	43,3
X	16	19	1,2	2,1	25,4	13,9
XI	95	955	10	0,9	33,3	21,3
XII	44	145	3	1,6	25,8	36
XIII	19	107	5,6	0,3	24,7	24,2
XIV	90	299	3,3	1,2	15,3	55,7

Далі автор зупиняється на умовних показниках «вартості» одного читача на рік та кожної окремої видачі книжок, наводить пересічну кількість книжок, яка припадала на одну бібліотеку певного типу, а також подає відсоток коштів, необхідних на утримання персоналу, від загального бюджету бібліотек. Аналізується також зарплата бібліотекарів у 1930 р., яка, на думку Залевського, «нагто мала, щоб вона могла закріпити за бібліотекою цінних робітників» (С. 100).

Відмічаючи недоліки, що існували в бібліотечній справі, автор публікації називає серед них, зокрема, недостатнє охоплення книгозбірнями віддалених від центру міста околиць, бідність масових бібліотек на «читабельну» літературу. Ненормальним, на його думку, є те, що в значній кількості профспілкових бібліотек на одного бібліотекаря припадає 1200 і більше читачів. Відзначає Й. Залевський і незадовільний стан наукових і відомчих книгозбірень, й недооцінювання ваги бібліотеки в культурному процесі з боку відповідних установ та громадськості. Закінчується стаття запрошенням до дискусії щодо заснування «Єдиної крайової державної наукової бібліотеки». Зауваження і міркування автора статті у далекому 1930 р. не втратили своєї актуальності й становлять інтерес і в наші дні.

Внесок УНІК у розвиток документознавства

У вітчизняних документознавчих публікаціях часто відлік історії цієї науки починається з ідей Поля Отле початку ХХ ст., а огляд українських напрацювань починається з розробок початку 1990-х рр. У зв'язку з цим варто привернути увагу колег до відповідної діяльності УНІК, а отже, до історії розвитку вітчизняного документознавства. Підтвердженням цього і основним джерелом відповідної інформації є насамперед публікації в журналі «Бібліологічні вісті» та документи з архіву Інституту.

Отже, у 1923 р. Міжнародний бібліографічний інститут надіслав на адресу УНІК відозву до періодичних видань щодо співробітництва в справі організації міжнародного довідкового апарату, т. зв. *всесвітньої документації*²³⁵. Варто зачитувати (орфографія сучасна), як сприймали в УНІК цю ідею: «Надзвичайна енергія та невгомонний ентузіазм його фундаторів (П. Отле та інших), співробітництво інших організацій та окремих бібліологів, вживання спільних методів роботи щодо індексації, картографії [каталогізації – Г. К.], класифікації і т. ін. допомогло Інститутові [МБІ] зібрати біля 12¼ млн карток на друковані праці різних країн, розкладених по абетці та систематично згідно табл. децимальної класифі-

²³⁵ Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 51.

кації; закласти в 1907 р. Міжнародну бібліотеку, що складається з загального фонду надісланих Інститутові книжок та 62 спеціальних, переданих йому науковими, переважно бельгійськими, закладами; і, нарешті, заснувати також в 1907 році енциклопедію документів, вважаючи під документом всяке графічне виявлення людської думки та розуму, себто: книжки, окремі статті, портрети, ілюстрації, рукописи і т. ін.». Детальніше це описано в розділі «Історія УНІК» (див С. 103). До цієї інформації УНІК додав свій висновок: «періодичним виданням варто було б піти на зустріч Інститутові і приєднатися до світових скарбів культури і до розв'язання порушених ними питань в світовому масштабі» (стовп. 52). На додаток замітки сповіщається, що Міжнародний інститут охоче дає довідки з бібліологічних питань (пам'ятаймо, що під бібліологією там розуміли значно ширші проблеми, які наразі охоплюють предметну галузь кількох наукових дисциплін, у т. ч. і документознавства), висилає копії карток, фотографії з документів та інше всім, хто так чи інакше допомагає йому у величезній роботі «сприяти закріпленню в пам'яті людській проявів його духовної діяльності».

За зразком МБІ УНІК також розпочав збирання «енциклопедії документів», збираючи по три примірники українських газет і журналів, два з яких розрізали і розкладали по відповідних папках²³⁶.

За нашими підрахунками, в «Бібліологічних вістях» загалом було опубліковано більше двадцяти статей і заміток, пов'язаних з названою темою, насамперед щодо ідей П. Отле та діяльності Міжнародного бібліографічного інституту (МБІ), який він очолював, зокрема, в № 3 і 4 за 1923 р., в журналі за 1925 р., у № 1 за 1926 р., № 2 і 4 за 1927 р., в журналах за 1928 і 1929 рр., у № 1, 2, 4 за 1930 р. Серед цих публікацій є короткі повідомлення про діяльність МБІ в рубриці «Хроніка» і досить ґрунтовні статті, насамперед Ю. Меженка, М. Іванченка, М. Русинова, Т. Алексеева. У статті Юрія Меженка «Чи потрібні інвентарі в бібліотеках універсального типу» (1923, № 4, стовп. 23–30) є численні посилання на пропозиції П. Отле щодо цього (з публікації: *P. Otlet & L. Wouters. Manuel de la bibliothèque publique*, 2-me edition, 1923), власне, як і на думки А. Грезеля (*A. Graesel. Handbuch der Bibliothekslehre*, 1902), Л. Хавкіної (Руководство для небольших библиотек, 1917; Библиотеки, их организация и техника, 1911), а також особисті переконання Ю.О. Меженка. Порівнюючи погляди названих дослідників, автор статті зазначає, що П. Отле, на відміну від інших, зокрема, веде дві системи порядкових номерів у інвентарях – для періодики та для інших творів; знак систематичного каталогу розбиває на відділ в бібліотеці та класифікаційне число; вказує формат книжок; вказує на інші видання того ж твору та відповідні інвентарні номери; зазначає кількість примірників; фіксує кількість сторінок. Меженко цитує твердження П. Отле у власному перекла-

²³⁶ Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стовп. 63–64

ді з названої роботи вченого: «Велика вигода полягає в тому, що не потрібно складати багатьох інвентарів, а навпаки реєструвати в одному реєстрі всі твори і всі періодики бібліотеки, яка б не була різниця у формі, форматі, фонді та у *vidgđli*» (стовп. 27). Відмічаючи, що у спеціалістів нема єдності в поглядах на основну мету, головні завдання інвентаря та наповнення його записів, Юрій Олексійович детально аналізує погляди саме Поля Отле. Так, він наголошує, що Отле рекомендує картковий інвентар, а не інвентарну книгу, вказуючи на кілька вигод від такої форми, серед яких та, що одночасно можна друкувати на машинці картки для всіх частин каталогу, тобто до всіх каталогів. Меженко підкреслює важливий момент: до інвентаря, очевидно, записується те саме, що й до каталогів, тільки розміщуються картки в порядку хронології надходжень. Про його повагу до П. Отле свідчить і таке висловлювання: «*I* це у П. Отле є *інтересна думка*: «Абетковий каталог періодик почасти заступає собою інвентар, бо лише він має в собі данні про рік та число періодичного видання» (там само). Знаходячись явно під впливом ідей П. Отле, Юрій Олексійович пропонував задля економії часу відмовитися від інвентарних книг (гросбухів) і перейти, фактично, на актову систему реєстрації нових надходжень у бібліотеках.

У цьому ж номері «Бібліологічних вістей» (1923, № 4, стовп. 47–50) є стаття Миколи Іванченка, безпосередньо присвячена МБІ, з відповідною назвою. Микола Миколайович розкриває історію названого інституту в Брюсселі й характеризує його роботу, пропагуючи таким чином його документознавчу діяльність. Зокрема, повідомляється, що Інститут засновано 1895 р. з ініціативи кількох бельгійських бібліографів, насамперед, Поля Отле, який і на час написання статті очолював його. Завдяки енергії цих людей того ж року в Брюсселі було скликано міжнародну бібліографічну конференцію. Завдання Інституту було сформульовано так: удосконалення і напрацювання єдиних методів бібліографічної роботи, організація міжнародної бібліографічної кооперації, утворення *всесвітнього бібліографічного репертуару* (каталогу світової друкарської продукції). Для реалізації цього величезного проекту потрібні були кошти, і Інститут звернувся до бельгійського уряду, одержав підтримку, і 12 вересня 1895 р. було підписано декрет про заснування «Office International de Bibliographie». З того часу Інститут — установа виключно наукова, і Office працювали в повному контакті. Головним завданням МБІ, що підтримував постійні контакти зі своїми членами в різних країнах, Іванченко назвав укладання світового репертуару друку, для чого потрібно було запровадити спільні методи роботи. МБІ були вироблені правила складання й редагування бібліографічних карток, встановлено їх єдиний формат — 125 × 75 мм. Детально з цими правилами УНІК ознайомив спеціалістів України, випустивши 1923 р. брошуру Юрія Ковалевського, директора Українського бібліографічного інституту в складі Головної книжної палати в Києві в 1919 р., «Правила

карткографії» (72 с.), з передмовою Ю. Меженка. Іванченко доводить, що керівники Брюссельського інституту розуміли: без належної класифікації бібліографічних карток, які сотнями, тисячами, мільйонами почнуть заповнювати каталожні скриньки, не обійтись, і вони шукали найбільш доцільну класифікаційну систему. Після тривалих пошуків така система була знайдена ними в Америці – десяткова (децимальна, як називали в 1920-х рр. в Україні) класифікація Мельвіля Дьюї, котра вперше була опублікована в 1873 р. Дослідження цієї системи показало, що вона може необмежено поширюватись у зв'язку з деталізацією людського знання. І Конгрес 1895 р. вирішив взяти цю систему за основу міжнародної класифікації – *Manuel du Répertoire Bibliographique Universel*, що названо М. Іванченком найбільшою заслугою Інституту. Високо оцінюючи величезну працю, яку проробив цей заклад над десятковою класифікацією, автор статті наводить такі цифри: видання *Manuel* має близько 2000 сторінок, 33 000 розділів, 40 000 класифікаційних слів, тоді як система Дьюї в 1899 р. нараховувала тільки 9400 розділів і 15 000 класифікаційних слів. Автор статті детально роз'яснює переваги системи: вона методична (з'єднує в одну систему окремі галузі знання і завдяки абетковому покажчику дає можливість користуватися нею, як словником); вона інтернаціональна (кожний розділ, кожна рубрика позначаються цифрою і через це можуть бути пристосовані до будь-якої мови); вона енциклопедична (всі галузі знання мають своє місце в системі, всі надзвичайно детальні й дрібні розділи між собою тісно координовані); вона мнемонічна; еластична – дає можливість зазначати подальшим поділом нові наукові підрозділи; придатна для класифікації різноманітних документів; має різні градації – може бути пристосована для найдетальнішого поділу матеріалів (повна індексація), і бути менш детальною, в межах поділу всіх знань на 10 основних відділів. М. Іванченко підкреслив, що Міжнародним інститутом випущені як повні, так і скорочені таблиці децимальної класифікації, переклади яких російською (Б. Бондарський) та українською (Ю. Меженко) були оперативно випущені.

На підставі цих методів і за допомогою низки профільних наукових закладів з інших країн Інститутом складена величезна картотека всесвітнього бібліографічного репертуару, що нараховувала на 1923 р. 12,5 млн карток на твори друку з усіх галузей знань, на всіх мовах та за всі часи. Всі картки поділені на два репертуари: алфавітний та систематичний, з найдрібнішим поділом за десятковою класифікацією. Крім того, в Інституті є каталог назв періодичних видань, картотеки бібліографічної термінології, бібліотекознавства, десяткової класифікації та ін.

За словами М.М. Іванченка, який мав дореволюційну освіту, добре знав європейські мови і, видно, детально ознайомився з інформацією щодо діяльності Міжнародного бібліографічного інституту, останній не обмежувався роботою зі складання репертуару друків та удосконален-

ня децимальної системи. 1907 р. в Інституті засновано енциклопедію документів (див. вище). Особливу цінність мало поєднання в одному досє журнальних статей з певного питання різних авторів, країн, різними мовами. Мета – «висловлені автором думки не загубляться в тимчасовій пресі, що має занадто коротке життя, а увійдуть вклядом до певного питання міжнародної енциклопедії, що весь час поповнюється все новим матеріалом з різних джерел». Погодьмося, продуктивна ідея зведення інформації, як на той час, адже Інтернету не було. Найбільш цінним, вважав автор статті, був «іконографічний» репертуар, що мав до 300 000 окремих зображень.

Заснована МБІ 1907 р. Міжнародна бібліотека мала на меті зібрати найповнішу колекцію окремих книг, періодичних видань і офіційних публікацій усіх країн переважно ХХ століття. Особливо цікавою й повною була збірка з книгознавства.

М. Іванченко вказав видання Інституту – періодичне видання *Bulletin de l'Institut International de Bibliographie*, окремі монографії, перелічив також ряд міжнародних організацій, які містяться поряд з будинком Інституту – Міжнародний музей, Міжнародний інститут, Спілка міжнародних організацій. Більшість організацій, які входять до складу останньої, знаходились на стадії становлення.

УНІК і надалі подавав відомості про діяльність МБІ, зокрема, про VI Міжнародну конференцію бібліографії та документації, про початок видання повних таблиць десятикової класифікації²³⁷. М. Русинов опублікував у «Бібліологічних вістях» досить критичну рецензію на це видання²³⁸. Наступного 1928 року він же підготував для журналу ґрунтовну статтю «В справі дальшого застосування децимальної класифікації» (С. 56–62), а також замітки «Статистичні дані про Міжнародний (Брюссельський) бібліографічний інститут» (С. 155–156); «Сесія Міжнародного бібліографічного інституту 1928 р.» (С. 156–157); «Міжнародна каталографічна комісія» (С. 157). Фактичним продовженням аналізу нового видання десятикової класифікації стала ґрунтовна рецензія М. Русинова «Нове видання децимальної класифікації (Classification Décimale Universelle) в № 2 за 1930 р. (С. 87–90). Детально характеризуючи дев'ять розділів таблиць УДК і порівнюючи їх з класифікацією Дьюї, автор робить такі загальні висновки: не зважаючи на деякі хиби, нове видання десятикової класифікації є фундаментальною працею, це нове, але, безперечно, не останнє слово книжкової систематики.

Останньою з публікацій УНІК про діяльність МБІ є стаття Т. Алексеєва «Сучасний стан універсальної бібліографії на Заході» (1930, № 4, С. 15–37). Тут досить повно розкрито основні моменти та загальний напрям роботи

²³⁷ Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 114.

²³⁸ Бібліологічні вісті. – 1927. – № 4. – С. 110–112.

МБІ до I Міжнародного бібліотечно-бібліографічного конгресу в Римі в 1929 р. коли, на думку Т. Алексєєва, розпочався новий період у розвитку міжнародної бібліографічної та бібліотечної справи. Теофіл Алексєєв розповів також про проект МБІ організації Всесвітньої бібліотеки (1928, С. 159).

За зразком МБІ, УНІК настійливо збирав архів українських видань (книги, періодики, плакати), що в свою чергу поділявся на видання українською мовою до 1917 р., незалежно від території, друк Радянської України і українські видання поза її межами після 1917 р. Поділений за роками виходу видань, архів був надзвичайно зручним для всебічного дослідження українського друку, налічував близько 12 тисяч книжок, 200 000 періодичних видань, 10 000 листівок. З цим пов'язана була теоретична та практична робота УНІК з укладання українського бібліографічного репертуару. Ще на Всеукраїнській нараді працівників книги 1923 р. на УНІК, окрім багатьох інших проблем, покладалися завдання дослідження методики бібліографічного опису та класифікації, об'єднання та спрямування діяльності книгознавчих і споріднених установ, а також укладання бібліографічного покажчика «Україніка». Багато уваги УНІК приділяв розробці методологічних питань створення Українського бібліографічного репертуару, зокрема стародруків (С.І. Маслов), періодики (В.А. Ігнатієнко), українських видань з 1798 р. (від «Енеїди» І.П. Котляревського) по 1916 р. (Я.І. Стешенко), видань 1917–1919 рр. (Т.Г. Волобуєва, Н.В. Заглада, В.В. Шпілевич). Питання «Основні принципи складання українського бібліографічного репертуару і участь наукових закладів у цій справі» розглядалось на засіданні бібліографічної комісії УНІК 19 лютого 1930 р. Спільними зусиллями УНІК, ВБУ, УКП було вироблено концепцію «Україніка». По суті, це було здійсненням на національному рівні настанов МБІ щодо створення світової бібліографії, яка за тодішніх технічних можливостей сприймалася як ідеальне завдання, нездійснене реально.

На завершення нагадаємо, що Міжнародний бібліографічний інститут в особі Поля Отле класифікував у той час УНІК «як одну з найавторитетніших бібліографічних установ не тільки УСРР, а й цілого СРСР»²³⁹.

Наукова робота УНІК 1930-х років

Проведений аналіз наукової роботи УНІК дозволяє стверджувати, що розвиток книгознавства в широкому розумінні цього поняття в УСРР у 1920-х роках, представлений головним чином працями саме Українського наукового інституту книгознавства, був вельми плідним і своєрідним. Його відзначала спрямованість на вивчення читача, соціології

²³⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 156, арк. 5.

книги, ролі мистецтва книги, бібліографічної діяльності, а також у створенні перших ґрунтовних досліджень історії вітчизняної книги²⁴⁰. Дослідження українського читача і бібліотек, проведене УНІК наприкінці 1920-х рр., є прикладом ґрунтовної і ефективної розробки важливої наукової проблеми, актуальної і сьогодні. Проведена УНІК робота в цих напрямках свідчить, що протягом усього восьми років була створена українська школа книгознавства, чії здобутки, завдяки публікаціям Інституту, одержали визнання далеко за межами України.

Ця продуктивна діяльність УНІК була, про що ми вже писали, різко зупинена в 1931 р., внаслідок політичного розгрому Інституту та подібних до нього установ. Провідною стає не наукова робота, а критичні нападки на праці попередників, самокритика, як у друкованих працях, так і у доповідях під час постійних зборів і засідань. Часто самі ці доповіді, опубліковані в пресі або окремими виданнями, становили основний «науковий» доробок УНІК, наприклад, доповідь К. Довганя «Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві. За більшовицьке переозброєння» (К., 1932), або доповідь Н. Біркіної «Проти еклектизму в питаннях читачівства» (К., 1933). Сталося так, що політичні гасла підмінили наукову роботу.

В Інституті оновився склад співробітників, які, на жаль, нового слова в науці так і не сказали. Протоколи «колоквіальної» комісії з прийому до аспірантури переконують, що головним чинником, окрім соціального походження, було знання хоча б декількох праць К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна, Й.В. Сталіна та політичного моменту²⁴¹. Усі зусилля спрямовувалися на критику здобутків 1920-х років, наприклад, праця Я. Керекеза «Шляхами формалізму та націоналізму (методологічні засади Ю. Меженка)», В. Тарнавського «Проти буржуазно-націоналістичного трактування історії та бібліографії преси на Україні (методологічні засади В. Ігнатієнка)», або на залучення робітників з підприємств, так званих висуванців, до написання книг і статей, що також, зрозуміло, не мало позитивних наслідків.

Певний інтерес для дослідження наукової роботи УНІК цього часу мають «Тематичні плани УНДІК на 1932 р.»²⁴², які детально розглянуті у попередньому розділі нашої книги. Впадає в очі суто політична і промислова спрямованість завдань, і практично нічого наукового, теоретичного, галузевого, що повинно бути властивим науково-дослідній установі. Крім того, опрацювати за рік 170 тем, як передбачено в плані, було явно неможливо, тому виконання плану було зірвано, хоча поряд з темами-одноденками там були серйозні, актуальні на той час проблеми.

²⁴⁰ Shtohryn D. The Rise and Fall of Book Studies in Ukraine // Books, Libraries and Information in Slavic and East European Studies. – New York, 1986. – S. 20.

²⁴¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257.

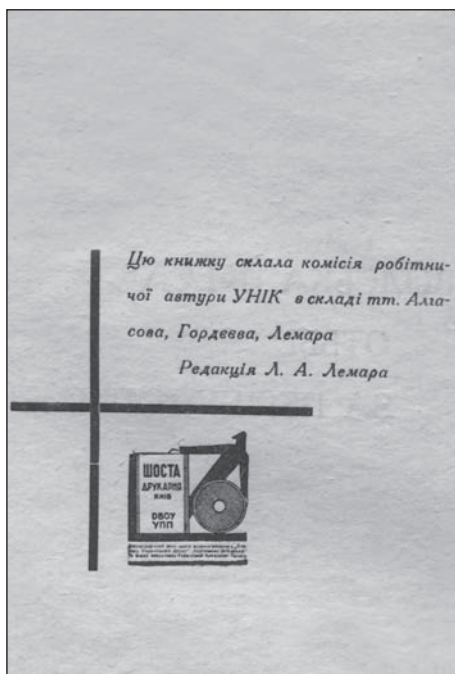
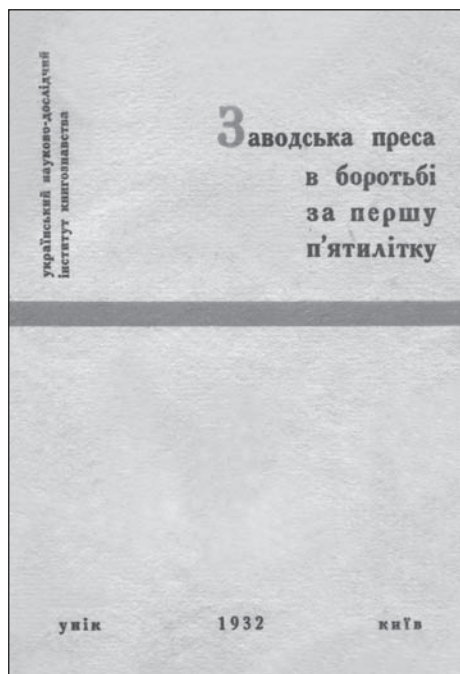
²⁴² Крім видання, див., також, ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 330.

Була запроваджена нова форма підготовки тем – бригадна. Так, бригада УНІК у складі, як значиться на звороті титулу, Алгасова, Біркіної, Завального, Клепка та Комського (без ініціалів) «склала» присвячену сівбі «Книгу на боротьбу за третю більшовицьку» (К., 1932), пересичену гаслами, загальними фразами. Подібну працю – «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятирічку» (К., 1932) – випустила підкомісія робітничої автури в складі Алгасова, Гордєєва, Лемара. Потрібно було майже два роки, щоб зрозуміти, що бригадна форма не є панацеєю для наукової роботи, що це і є та знеосібка, проти якої виступав новий склад УНІК, та й з книгознавством ці ніби наукові праці нічого спільного не мають.

Серед нечисленної кількості здійснених видань 1930-х років найвагоміша в теоретично-професійному плані праця К. Довганя «Принципи критико-бібліографічної оцінки» (К., 1934), хоча й вона не дуже відходила від загального рівня тогочасних публікацій. Які ж принципи бібліографії виділяє автор у цій роботі? На перший план він висуває завдання партійної оцінки друкованої продукції як *«центральне методологічне питання марксистсько-ленінської бібліографії»* (С. 8–9). В основу критико-бібліографічної оцінки він пропонує покласти практику пролетаріату, *«її інтереси і завдання»* (С. 11). Ще один принцип, що призводить кінець кінцем до догматизму, К. Довгань формулює так: *«Як показав т. Сталін, не можна дискутувати питання, що вже є розв'язані в теорії й практиці пролетаріату, що на них дали відповідь праці проводирів партії, партійні документи»* (С. 21).

Історія довела, що саме в ці і наступні роки принцип партійності було абсолютизовано до такої міри, що з принципу він перетворився на догму. Як відомо, В.І. Ленін увів цей принцип по відношенню до партійної літератури в 1905 році, а в 1914 в рецензії на роботу М.О. Рубакіна «Среди книг» обґрунтував його по відношенню до оцінки філософської літератури, відображеної в бібліографічному покажчику, тобто мова йшла тільки про партійну літературу і про бібліографування суспільних наук. У подальшому ж принцип партійності був невинувато поширений на всю друковану продукцію і на всі види творчості взагалі (це те, що називається *«святіше за папу римського»*). Саме з цих позицій К. Довгань висуває три критерії оцінки книжок: вимоги теми, політичного моменту й соціального призначення. Не обійшлося і без звичайних для критичної літератури того часу ярликів: *«фашистські курси історії української літератури Зерова, Дорошкевича та ін., побудовані на засадах ефремовщини»* (С. 38), *«факти активізації українського фашизму в літературі й літературознавстві (неокласики, хвильовизм, ефремовщина і т. д.)»* (С. 41) та інше. У цій же роботі К. Довгань висуває принцип *«класового змісту книги і класової її ролі»* та принцип оперативності бібліографії. Окремі вірні положення уживаються у К. Довганя з помилковими, умовними, політизованими концепціями.

У цілому, на думку дослідників, праці українських книгознавців-теоретиків відрізнялись жорстким ідеологічним пафосом, характерним для книгознавчої літератури кінця 1920-х – початку 1930-х років²⁴³.

Значну роль у книгознавстві того часу відігравав функціональний критерій. Все інше, що не мало практичної вартості на поточний момент, відхилялося. Навіть комісія історії книги, яка повинна була займатися історичними дослідженнями в галузі книжкової справи, переорієнтувала свої плани. Професор С.І. Маслов, який залишався після реструктуризації Інституту керівником комісії, змушений був «самокритично» засуджувати власні наукові праці за обминання в них питань класової боротьби та «необережне оформлення статей, яке об'єктивно може сприйматися як вплив нацдемівського шовінізму»²⁴⁴. У плані роботи комісії були передбачені: 1) ґрунтовне опрацювання праць класиків марксизму-ленінізму; 2) поєднання теорії та практики – дати історію книги як виявлення історії класової боротьби; 3) запровадження в розвитку питань з історії книги «більш активної» тематики; 4) запровадження принципів партійності²⁴⁵. Комісія історії книги УНІК займалася підготовкою праць до 20-річчя газети «Правда» та «Історія

²⁴³ Белолицкая А.А. Книговедение. Общее книговедение. – М. : МГУП, 2007. – С. 93.

²⁴⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251, арк. 9.

²⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251, арк. 10.

преси заводу Червонопрапорний». С.І. Маслов, щоправда, продовжував займатися історією книги; у його архіві багато чернеток доповідей, планів, наприклад: «На переломе от рукописания к машинному производству книги. Конспект доклада на заседании УНИК», 1934 р., 8 арк.²⁴⁶ російською мовою – абсолютно нормальні, наукові тези. А на арк. 8 – тези, датовані 15 вересня 1933 р. українською мовою – «Торговельно-капіталістичне переродження феодально-кріпацького суспільства. Розвиток буржуазії і зростання міста», відношення до історії книги дуже й дуже опосередковане. Кілька років Маслов працював над темою «Перша публічна бібліотека в Києві»: у 1929–1930 рр. збирав матеріали про П.П. Должикова та його бібліотеку на Подолі в середині ХІХ ст. під назвою «Аптека для душі», і активніше з 1931 р., коли дослідження історії української книги ставало небезпечним. Зокрема, у видавничому плані УНІК на 1935 рік ця тема була намічена так: 4 арк., 2000 тираж²⁴⁷.

Не тільки в цій комісії, а й в усьому Інституті наукова робота загальмувалася. Зі звіту керівника Харківської філії УНІК К. Довганя довідуємось, що на філію планом покладена розробка понад 70 тем, буде виконано 10. Крім роботи над публікаціями, викладацької діяльності, участі в громадських зборах, співробітники філії працюють на заводах «Серп і молот» і ХТЗ. Після такого звіту збори УНІК ухвалили роботу філії вважати за задовільну, як досягнення відмітити збори щодо планування другої п'ятирічки та проведення посівної кампанії, а також забезпечення партійного проводу роботою.

Направленість робіт ставала все більше технічною, зв'язаною з поліграфічною промисловістю, принципами госпрозрахунку у видавничих підприємствах, методами контролю технічної якості продукції і т. п.²⁴⁸ Бюджетні асигнування ставали все меншими, прибутку УНІК майже не мав.

Підсумовуючи сказане, варто наголосити, що Український науковий інститут книгознавства в 1920-х роках відігравав провідну роль у розвитку книгознавства не тільки в Радянській Україні, але й за її межами. Формувалася своєрідна школа книгознавства, де основними темами досліджень були зовсім не вивчена до того історія української книги та преси, мистецтво української книги, роль і завдання бібліографії в умовах усе більшої кількості творів друку та появи нового українського масового читача, вивчення його смаків, роль бібліотек у цій справі, соціологія книги і читання. За кілька років існування Інституту ця робота дала величезні сходи, порівнюючи з усім попереднім розвитком науки про

²⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2316.

²⁴⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 212, арк. 3.

²⁴⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 277.

книгу. Ширилося коло книгознавців, накопичувався великий матеріал, опрацювання якого мало піднести дослідження на новий щабель, що призвело б не тільки до дальшого поглиблення теорії, але й, головне, до практичного покращення видань і розповсюдження книжок. На жаль, цей поступальний розвиток книгознавства в Україні було загальмовано, як і в інших республіках Радянського Союзу, що було пов'язано з політичними помилками в суспільному житті країни початку 1930-х років, серед яких тези щодо зростання класової боротьби, боротьби на два фронти, проти троцькізму і буржуазного націоналізму, що автоматично переходило на всі сфери життя, в тому числі і на книгознавство. Новий етап у розвитку книгознавства починається лише з 1960-х років.

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІК

Видавнича діяльність книгознавчих організацій безумовно становить інтерес для спеціалістів. Зрозуміло, вона завжди пов'язана з науковими дослідженнями, хоча в силу різних причин – фінансових, політичних і т. п. – не завжди наукові результати знаходять адекватне відображення в друці. Тим більше вартий уваги досвід видавничої діяльності Українського наукового інституту книгознавства, провідної книгознавчої організації України 1920-х рр., у виданнях якого публікувалися праці не тільки українських, а й російських, польських, чеських спеціалістів.

Знов-таки, з різних обставин не вся наукова робота УНІК знайшла своє втілення в публікаціях, хоча навіть кількісні характеристики випуску наукових праць окремими виданнями є репрезентативними для такої невеликої дослідної установи, яким був УНІК. Треба врахувати також тяжкий фінансовий, поліграфічний стан загалом у республіці в 1920-х роках. Проте, незважаючи на ці проблеми, Інститут зумів видати друком протягом лише восьми перших років існування (1923–1930) 66 видань (див. таблицю), не рахуючи аркушевих – тільки книжок чи брошур, а також 25 номерів журналу «Бібліологічні вісті», і ще 12 видань у 1930-х рр.

Отже бачимо, що розквіт видавничої діяльності УНІК припадає на 1925–1927 роки. Ще три видання, випущені 1919 р. Головною книжною палатою, Інститут теж рахував у свій актив, бо вважав себе продовжувачем ГКП.

Найбільш вагомими є видання чотирьох томів «Трудів Інституту книгознавства»:

Т. 1. Українська книга XVI–XVII–XVIII ст. / за ред. М.О. Макаренка і С.І. Маслова (1926 р., XV + 435 с.).

**Кількість видань УНІК по роках
(окрім журналу, відозв, плакатів, буклетів та бланків)**

Роки	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Кількість видань	1	4	14	12	18	7	4
Роки	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Кількість видань	6	1	5	2	2	2	—

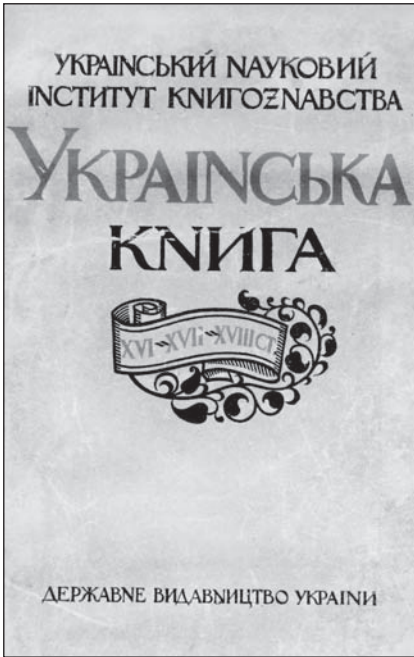
Т. 2. Бібліотека і читач на Україні: Праці Кабінету вивчення книги й читача : Зб. перший / за ред. Д. Балики (1930 р., 242 с.).

Т. 3. Шпілевич В.В. Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік / за ред. Ю.О. Меженка (1930 р., 297 с.).

Т. 4. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси. 1816–1916: Праці бібліографічної секції / за ред. Ю. Меженка (1930 р., 292 с.).

Значною подією не тільки для УНІК, а й для широкого кола любителів книги, спеціалістів галузі, істориків вітчизняної культури та мистецтвознавців став вихід першого тому. Хоча Ю. Меженко й зазначав у передмові, що не вдалося видати цей том поліграфічно так вишукано, як намагалися до 350-річного ювілею українського друкарства, проте книга ця якісно відрізняється від тогочасних видань, і насамперед своїм щедрим, дбайливо підготовленим художнім оформленням. Щодо змісту – він і сьогодні не втрачає своєї наукової цінності з погляду історії та мистецтва вітчизняної книжності; більшість статей були додатково роздруковані окремими тиражами у вигляді брошур, про що буде сказано нижче. Проте не всі знають, що у цьому томі мали бути ще й інші статті. Так, у листі від Інституту за 08.12.1924 представлено такий зміст тому: 1) Маслов С.І. Замітки про невідомі українські стародруки; 2) Іваницький В.Ф. Єврейські друкарні на Україні XVIII–XIX вв.; 3) Данилевич В.Ю. Маловідомий український стародрук XVII в.; 4) Романовський В.О. Іван Федорович – нові матеріали; 5) Барвінок В.І. Передмови до українських стародруків; 6) Стешенко Я.І. Бібліографія історії українського друкарства; 7) Макаренко М.О. Мистецтво старої книжки; 8) Попов П.М. Невідомі українські ритини; 9) Новицький О. Символіка українських дереворитин; 10) Щербаківський Д.М. Металеві оправы XVI–XVIII вв.; 11) Курінний П.П. Інтролігаторські праці Лаври¹. І якщо деякі статті (Макаренка, Щербаківського, Курінного), можна вважати, змінили назви, то інші просто не ввійшли до збірника.

¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19, арк. 87.

Отже, впродовж підготовки збірника його зміст змінювався. Київська філія ДВУ, яка готувала книгу до друку, на початку 1926 р. звернулася до УНІК з тим, що вже зверстані сім статей мають загальний обсяг 27,5 друк. арк., а за договором обсяг видання не повинен перевершувати 30 друк. арк., тому останні дві статті – Я. Стешенка «Матеріали до бібліографії історії українського друкарства» та В. Барвінка «Бібліографія бібліографії стародруків» – повинні бути не більше 2,5 друк. арк., і подати їх потрібно не пізніше 10 квітня². УНІК 12 квітня попросив подовжити термін здачі рукописів до 19 квітня (там само, арк. 13). 21 квітня, як випливає з тексту наступного листа УНІК щодо праці Я. Стешенка (там само, арк. 16), «співробітник УНІКу хотів передати її, як це і робилося раніше, технічному керівнику цього видання В.Н. Вайсблату, який посилаючись на розпорядження завідуючого філією відмовився її взяти. Згадана бібліографія, на складання, перевірку і переписку якої витрачено багато сил і коштів, уявляє немалу наукову цінність для кожного дослідника історії українського друкарства».

УНІК просив зробити розпорядження про друкування в збірнику «Українська книга» органічно з нею пов'язаної бібліографії друкарства, але видавництво відповіло – «вчасно не прислали – не приймаємо» (там само, арк. 15). Шкода, але ця праця Я.І. Стешенка «разом з тематичним покажчиком» (там само, арк. 16) так і не була видана взагалі. А сам том праць УНІК вийшов з друку у вересні 1926 р.³

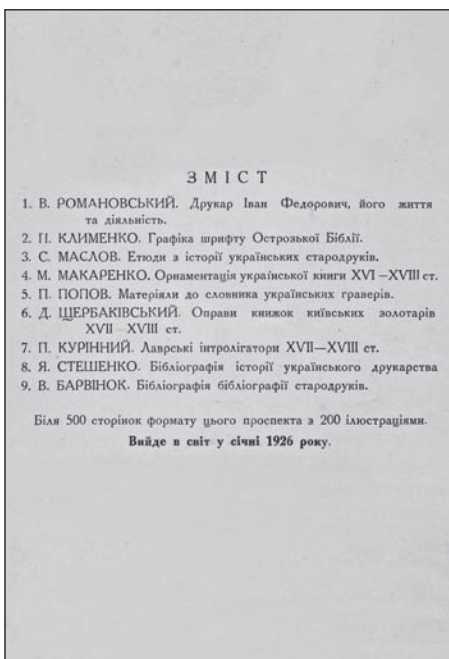
Для бібліофілів зауважимо, що I том Трудів УНІК мав два варіанти оправи – масову обкладинку, що збереглася на відомих примірниках, і тверду оправу для іменних авторських примірників, що є, зрозуміло, дуже рідкісним явищем, а були й ще номерні примірники, за бажанням авторів чи потенційних власників.

Активно готувалися наступні томи – Українська книга XIX і XX ст. (14 друк. арк., 50 ілюстрацій) та два томи бібліографічних покажчиків за перші пореволюційні роки, що не були, на жаль, видані⁴. Однією з при-

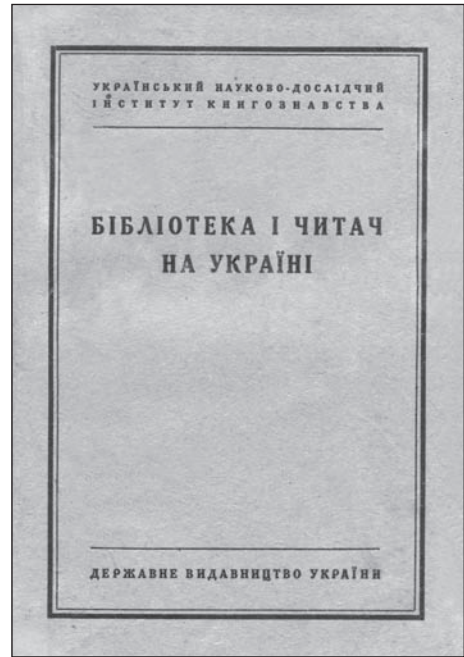
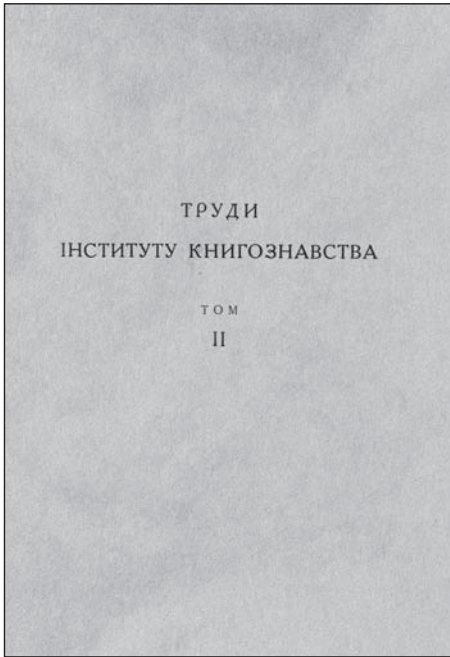
² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 11.

³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 36.

⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 55, арк. 8.

чин цього, думається, були суперечки між УНІК і УКП, прагнення лідерства в цій діяльності. Для ілюстрації — два листи, спочатку від УКП до Укрголовнауки від 4.06.1925: «За відомостями, що одержані УКП, УНІК гадає видавати бібліографічні покажчики. Ці покажчики мусять поповнити «Літопис українського друку» за минулі роки. Хоча видання таких покажчиків являється однією з функцій Книжкової палати взагалі, Українська книжкова палата не перечить виданню УНІКом такого покажчика за 1917–18–19 рр., але до цього ставить такі умови: 1) аби гарантувати повноту вищезгаданого покажчика, провадиться звірка матеріалів Книжкової палати та УНІКу; 2) УНІК погоджує детальний план покажчика з Книжковою палатою, аби встановити єдність з «Літописом українського друку». А ось лист від УНІК до Укрголовнауки від 5.11.1925, це явна відповідь, тобто листування на цю тему тривало якийсь час між установами: «Інститут книгознавства цілком погоджується з загальною думкою Укрголовнауки про необхідність координації бібліографічної роботи... УНІК вважає себе за цілком компетентну установу щодо вироблення планів складання бібліографій та методів їх опрацювання і думає, що не УНІКу треба звертатися до Палати за порадами, а навпаки палаті варто було б бути в більшому контакті з Інститутом книгознавства, особливо при вирішенні справ, що торкаються не тільки Палати, але ж взагалі книгознавчої роботи в УСРР... Покажчик друку за 1917 рік,

що його склав УНІК по матеріалах, що зберігаються в його фондах та в інших книгосховищах України, вже здано до друку»⁵.

Другий том спочатку планувалося видати в такому складі: 1) Меженко Ю.О. Українська книжка часу Великої революції; 2) Ігнатієнко В.А. Історія української преси; 3) Гермайзе О.Ю. Нелегальні видання Р.У.П.; 4) Єфремов С.О. Історія української книжки ХІХ ст.; 5) Вияснівський А.І. Українська книжка на культурному фронті в освітленні Жовтневої революції; 6) Ернст Ф.Л. Графіка української книжки часу Великої революції; 7) Сучасна поліграфічна промисловість України; 8) Форми і методи книжкової торгівлі (там само). На жаль, з виданням цього тому так і не склалося. Однією з причин цього можна вважати роз'яснення УНІК, подане в його листі до ДВУ 11 вересня 1928 р., де замість «Історії української книги» пропонувалась «Бібліографія друку України за 1917 р.» з огляду на те, що «Історія української книги» містить матеріали, що почасти увійшли у видавану ДВУ книгу Балицького. Тоді як видання книги «Бібліографія друку України 1917 р.» набуло надзвичайно активного значення, і як початок дуже важливої роботи – видання бібліографії революційного друку на Україні, і в зв'язку з аналогічними виданнями Губернських центрів у Росії»⁶. Виходу ж книги П.О. Балицького, думається, завадив його арешт, про що написано нижче.

⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 41, арк. 8, 9.

⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 161, арк. 67.

3 лютого 1927 р. УНІК, звертаючись до Укрнауки, повідомляв про підготовку спеціального збірника, присвяченого книзі «революційної доби»⁷. У збірнику передбачалися статті Ю. Меженка «Книга доби Великої революції», С. Щупака «Періодичний друк 1917–1927 рр. на Радянській Україні», Ф. Ернста «Книжкова графіка 1917–1927 рр.», В. Іванушкіна «Читач на Україні», А. Вияснівського та інших, що висвітлювали всебічно «друк на Радянській Україні». Збірник планувався обсягом 25–30 друк. арк. тиражем 3000 примірників. Інститут просив Укрнауку клопотати перед Центральною комісією по святкуванню Жовтневої революції щодо асигнування відповідних коштів Інститутові на це ювілейне видання. Аналогічний лист було відправлено 20 квітня. Тут підкреслено, що цей збірник, «густо ілюстрований», становитиме другий том Трудів УНІК, до списку авторів статей додано ще прізвища Д. Балики та Я. Розанова. УНІК просив асигнувати 3000 карб., що було мало для такого збірника, але Інститут вже начебто мав домовленість із видавництвом (там само, арк. 10).

За архівними відомостями, певний час у планах Інституту було видати як третій том Трудів «Наукову систематичну бібліографію друку України за 1917 рік з покажчиками» за ред. М.М. Іванченка, 10 друк. арк., і таку ж бібліографію за 1923 рік (4-й том) – 15 друк. арк.⁸ Передбачалося щороку видавати по тому Трудів. У 1929–1930 рр. планувалося навіть видати чотири томи Трудів, по одному тому на кожну секцію⁹. Крім названих вище, готували ще покажчик українських видань за 1918–1922 рр., бібліографію української книги за 1798–1916 рр., каталог західних інкунабул Києва, історію першої книгарні в Києві, альбом до історії української книги¹⁰. Серед інших нереалізованих видавничих проєктів – «Книжкові знаки», «Український екслібрис», «Старі бібліотеки України», «Українське книгознавство», «Книголюби старого часу», «Правила мистецтва книги» (там само). Нижче ми зупинимось детальніше на нереалізованих видавничих планах.

Розуміючи значення серійних видань у плані підвищення культури книговидання, УНІК заснував дві серії: «Науково-популярна бібліотека книгознавства» та «Українські бібліологи». Задумана спочатку як спільне видання УНІК і видавництва «Червоний шлях», перша серія планувалась обсягом 28–30 друк. аркушів, кожна брошура тиражем 6000 примірників¹¹. Видавало серію Державне видавництво України (ДВУ), під редакцією Ю.О. Меженка було випущено шість ошатних книжечок: *Маслова О. Рукописна книга; Попов П. Друкарство, його початок і поширення в Європі; Балика Д. Бібліотека в минулому; Маслов С. Українська друкована*

⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 3.

⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 41, арк. 5.

⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 11.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 205, арк. 21.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19, арк. 3.

книга XVI–XVIII вв.; Рихлік Є. Друкарська техніка; Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр.). Перші п'ять випусків вийшли в 1925 році, шостий – в 1926. Інші підготовлені випуски за браком коштів або тому, що не були подані до видавництва своєчасно, залишилися ненадрукованими, зокрема – Ю. Меженка «Історія письмен», 3 арк., та «Що таке наука про книжку», 2 арк., а також В. Міяковського «Історія цензури на українську книжку», 3 арк. Книжечки цієї серії були розраховані на масового читача. Кожна складалася так, що могла служити за популярну лекцію в бібліотеці, хаті-читальні, сільбуді. Передбачалось створення до цих книжок серії діапозитивів, що ілюстрували б матеріал¹², але виготовлення цих діапозитивів було збитковим для видавництва¹³, і тому не було реалізовано. В самому УНІК грошей на видання книжок не було, асигнувань Укрнауки ледве вистачало на випуск журналу.

У серії «Українські бібліологи» вийшла лише одна книга – «Сергій Маслов. 1902–1927» (до 25-річчя наукової діяльності вченого). Книга приваблює своїм вишуканим, продуманим оформленням, чіткою структурою видання – портрет С.І. Маслова зі захисним плюром, біографічна стаття М.М. Іванченка про ювіляра, нарис наукової діяльності Сергія Івановича, написаний В.М. Перетцем, реєстр праць вченого, підготовлений Я.І. Стешенком.

Видавали брошури й поза серіями, наприклад: Ковалевський Ю. Правила карткографії / Юр Ковалевський; Український науковий інститут книгознавства. – К. : Т-во «Село – книга», 1923. – 72 с., тираж 1000; Маслов С.І. Каталог ювілейної виставки українського друкарства / уклад. С.І. Маслов. – К. : ДВУ, 1925. – 50 с. – 500 прим.; В. Іванушкін «Проблема читачівства та її вивчення». – 1926. – 32 с., тираж 1000; Біркіна Н. Бібліотечний кореспондент та його робота. – К., 1929. – 24 с., тираж 2500.

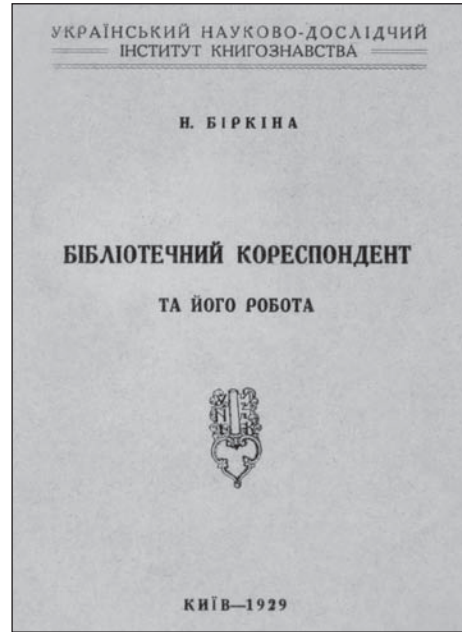
Більшість брошур, виданих УНІК, були відбитками статей з «Бібліологічних вістей» або з інших журналів, а також з I тому Трудів УНІК. Проте видані вони були окремим тиражем, найчастіше по 250 примірників кожна. Оформлялось це приблизно так, як ми виявили в архіві Інституту на гранках «Бібліологічних вістей» № 4 за 1926 р.: «Після виправлення можна друкувати 1000 прим., зробивши зі статті Ів. Кревецького «Перша газета на Україні» 250 прим. відбиток. 7.1.1927. Яр. Стешенко»¹⁴.

Деякі видання друкувалися більшим тиражем. Так, брошури Ф. Ернста «Георгій Нарбут», В. Міяковського «Цензурний акт 1876 р.», Д. Балики «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» поступили до Інституту в кількості по 300 примірників, стаття І. Фааса «Інкунабули Одеської ЦНБ» – в кількості 350 примірників, а стаття А. Тюнеєвої «Музей книги

¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19, арк. 45.

¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 84.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 328.

Одеської публічної бібліотеки» в кількості 550 примірників (див. список видань УНІК наприкінці монографії). Відбитки мали свою обкладинку, титульний аркуш, заставки, кінцівки, власну пагінацію з першої сторінки, як і належить самостійним виданням. Отже, виглядали вони як окремі видання, мали ціну, за якою УНІК продавав їх чи обмінював на потрібні видання. Основна частина тиражу всіх видань надходила до УНІК і використовувалась як обмінний фонд для комплектування книгознавчої бібліотеки, певний відсоток накладу йшов авторам. Для книгообміну використовувались також авторські (по 25 одиниць) примірники відбитків статей. Варто підкреслити, що стосовно кожної такої брошури УНІК звертався до органів цензури – Окрліту – за дозволом на додатковий вихід друком відбитка, вказуючи звідки сам текст і який має бути тираж відбитка¹⁵.

Як правило, всі видання, в тому числі відбитки, прикрашали маркою УНІК – Інститут мав кілька чудових видавничих знаків, виконаних художниками В. Кричевським, А. Середою, Ю. Михайлівим та ін. Так, на обкладинці відбитка статті С.І. Маслова «Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст.» з ювілейного випуску «Бібліологічних вістей» за 1924 р. розміщена марка УНІК, виконана художником В.Г. Кричевським за заголовним аркушем видання «Ключа розуменія» І. Галятовського 1665 р. До речі, Маслов тоді писав російською мовою, його праці перекладали українською, як правило, Я.І. Стешенко, М.М. Іванченко, М.І. Сагарда.

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 17–20, 27 та ін.

Всі видані книжки були «зразковими з боку досягнень української радянської поліграфії», як наголошувалось у зверненні УНІК до Укрнауки від 18.01.1926 р., № 36¹⁶. Вони неодноразово експонувалися, в т. ч. у Москві, Ленінграді, за кордоном «як приклад високо довершених видань» (там само). Видавнича діяльність УНІК дістала позитивну оцінку на Всесоюзній виставці графічного мистецтва в Ленінграді: постановою журі від 7 березня 1927 р. Інституту було присуджено почесний диплом за художньо-друкарське оформлення видань¹⁷. З інтересом до видань УНІК ставилися закордонні книгознавчі установи: «чехи називали Інститут гордістю слов'янства, а Міжнародний бібліографічний інститут кваліфікував УНІК як одну з найавторитетніших бібліографічних установ не тільки УСРР, а і цілого світу»¹⁸. Всі друковані праці УНІК й нині зберігають певну наукову цінність.

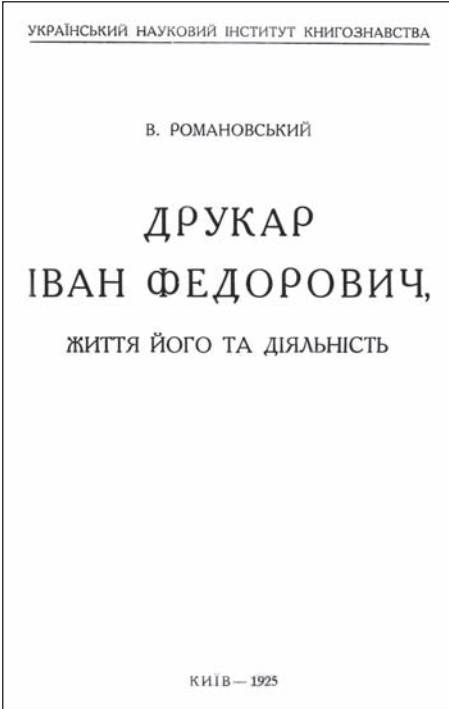
Серед видань 1920-х рр. найбільш популярними були книжки С. Маслова «Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст.», «Етюди з історії стародруків», «Українська друкована книга XVI–XVIII ст.» та ін.; П. Попова «Початки друкарства у слов'ян», «Друкарство, його початок і поширення в Європі», «Матеріали до словника українських граверів»; Д. Балики «Бібліотека в минулому», «Про класифікацію друків за соціальним призначенням»; С. Рихліка «Друкарська техніка»; М. Куфаєва «Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу»; С. Борового «Нариси з історії єврейської книги на Україні»; В. Романовського «Іван Федорович, його життя та діяльність»; В. Ігнатієнка «Українська преса (1816–1923)»; І. Кревецького «Перша газета на Україні»; В. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення» (до речі, книжка вийшла у вересні, тобто до початку роботи Кабінету вивчення книги й читача); А. Козаченка «Книжкова продукція УСРР (1923–1926)» та ін. Отже, дослідження книги (в широкому розумінні, як видання, в т. ч. і періодичне) представлено у виданнях УНІК різнопланово, в усьому комплексі. А така кількість книгознавчої літератури здається і сьогодні, майже через 90 років, не маленькою.

За тематикою видання УНІК 1920-х років можна розподілити таким чином: 1) історія книги – загалом 22, зокрема: історія українського друкарст-

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 67, арк. 4.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 7–8.

¹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 156, арк. 5.

ва (стародруків) — 8, початок європейського друкарства, в т. ч. слов'янсько-го — 2, єврейського — 2, огляди стародруків — 5, рукописна книга — 2; історія української книги XIX ст. — 2, радянської книги — 1; 2) мистецтво книги — 16, зокрема: мистецтво стародруків — 5, оправа — 3, художники книги — 8; 3) бібліографія — 10, в т. ч. каталогізація — 2, бібліографічні покажчики — 2, методологія опису стародруків — 2, національна бібліографія — 1, україніка по часописах — 1, нотографія — 1, біобібліографія — 1; 4) бібліотечна справа та вивчення читачів — 5; 5) книжкова та видавнича справа — 4; 6) історія української періодики — 3; 7) книгознавство — 3; 8) історія цензури — 1; 9) поліграфія — 1; 10) книжкова торгівля — 1. Разом 66 книжкових видань.

Поділ цей дуже умовний, оскільки одна публікація може стосуватися різних тем, і тому її можна віднести і до інших рубрик. Наприклад, огляди стародруків цілком допустимо віднести і до історії друкарства, і до бібліографії, і навіть до бібліотечної справи; публікації з історії оправ стосуються мистецтва книги та її історії; статті Д. Балики «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» та В. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення» можна вважати як книгознавчими, так і бібліотечнознавчими і т. д.

За авторами видання розподіляються таким чином: Маслов С.І. — 6 видань, Попов П.М. — 4, Боровий С.Я. — 3, Артюхова-Іванова А.В., Бали-

ка Д.А., Биківський Л.Ю., Ігнатієнко В.А., Клепіков С.О., Макаренко М.О., Маслова О.М., Щербаківський Д.М. – по 2, решта авторів – по одному виданню. Хронологічний показчик видань УНІК подано у додатках до книги. Треба також нагадати, що впродовж 1923–1930 рр. Інститут видавав журнал «Бібліологічні вісті», де друкувалася основна частина наукових праць, рецензії та хроніка книгознавчого життя, що розглянуто в наступному підрозділі. Крім того, частина наукових праць співробітників Інституту, тематично близьких до його профілю діяльності, побачила світ на сторінках інших періодичних видань, таких як «Життя й революція», «Критика», у «Бібліотечних збірниках».

Виявлені в архіві «умови» між УНІК і видавництвами про виготовлення низки цікавих книг¹⁹ свідчать про нереалізовані плани випуску підготовленої наукової літератури, про що вже трохи йшлося вище. Так, ці праці УНІК не вдалося видати, але вони готувалися, і це теж характеризує роботу Інституту: «Бібліографія друку УСРР часу революції», «Підручник – довідник по друкарству для видавців і друкарів», «Бібліографія українського театру і драматургії» та інші. В листі до Укрголовнауки за січень 1925 р. сповіщається: «В Інституті книгознавства маютьесь цілком готовими до друку, а також готуютьесь до друку такі наукові праці в галузі книгознавства:

1) Підручник міжнародної децимальної класифікації. Переклад 12 випусків по 5 арк.; 2) В. Кульженко «Техніка друкарська», 15 арк.; 3) С.І. Маслов «Історія українського друкарства 16–19 в., 15 арк.; 4) його ж: «Книголюби старого часу», 5 арк.; 5) П.М. Попов «Історія української гравюри», 10 арк.; 6) його ж: «Історія лаврської друкарні» 1790–1918, 15 арк.; 7) Ю.О. Меженко «Українські книгарські знаки», 5 арк.; 8) Юх. Михайлів «Історія еклібрису», 3 арк.; 9) В. Степаненко «Перша українська книгарня», 6 арк.; 10) Я.І. Стещенко «Бібліографія української книги в Росії 1708–1916», 10 арк.; 11) «Бібліографія друку УСРР часу Великої революції», 7 вип. по 5 арк.; 12) В. Ігнатієнко «Бібліографія української періодики 1812–1924», 5 арк.; 13) Д. Лисиченко «Український друк Катеринославщини», 3 арк.; 14) Б. Комаров «Матеріали до Шевченкіани», 5 арк.; 15) М. Плевако «Бібліографія Б. Грінченка», 3 арк.; 16) П. Филипович «Бібліографія І. Котляревського», 3 арк.; 17) О. Кисіль «Бібліографія української грами», 3 арк.; 18) Іл. Борщак «Україніка закордоном», 10 арк.

... Вважаючи конче потрібним друкування бібліологічних праць, Інститут книгознавства просить Головнауку асигнувати йому на це відповідні кошти: або одноразово на цілий рік, або окремими щомісячними частинами»²⁰.

У друкованій листівці «Видання УНІК» за 1926 р., випущеній тиражем 300 примірників, зазначено, що друкуютьесь, серед інших, такі видання:

¹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 47.

²⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 47, арк. 7.

Крипякевич І. Українські папірні XVI в.; Романовський В. До історії папірень на Україні; Стешенко Я. Бібліографія історії українського друкарства; Барвінок В. Бібліографія бібліографії стародруків, 200 іл.; Матеріали до бібліографії друку України. Друк 1917 р.; Ігнатієнко В. Бібліографія преси українською мовою. 1834–1916 та Українська преса (історичний нарис)²¹.

Готуються до друку:

1. Українська книга XIX–XX ст. (Труди, Т. 2): Єфремов С. Українська книга в Росії за 1798–1916 рр., Калинович І. Українська книга Західної України, Гермайзе О. Історія нелегальних українських видань 1870–1918 рр., Меженко Ю. Українська книга доби революції (1917–1924), Ернст Ф. Георгій Нарбут і мистецтво сучасної української книги, Ігнатієнко В. Українська преса (100 іл.);

2. Стешенко Я. Бібліографія української книги на території колишньої Росії (1798–1916);

3. Борщак І. «Ucrainica» за кордоном (огляд західноєвропейських публікацій про Україну та українців. 1473–1924);

4. В. Степаненко. Спогади про «Українську книгарню»;

5. «Альбом до історії української книги», упорядкували С.І. Маслов та Я.І. Стешенко;

6. Меженко Ю. Історія письмен;

7. Меженко Ю. Українська книга XIX–XX ст.;

8. Міяківський В. Історія цензури над українським друком;

9. Вайсблат В. Підручна книга для видавця та друкаря;

10. «Бібліологічні вісті» № 3-4 за 1925 р.;

11. Кисіль О. Бібліографія української драми та театру.

У зв'язку з підвищенням інтересу до української дитячої книжки УНІК пропонував ДВУ видати збірник Інституту, присвячений вивченню цього питання. План збірника²²: 1) дитяча книжка (головні теоретичні підстави будови книги для дітей); 2) історія української дитячої книги; 3) художнє оформлення і ілюстратори дитячої книги; 4) бібліографія дитячої книги українською мовою та літератури про неї. Обсяг книги передбачався в 10–12 друк. арк. з ілюстраціями.

Не виданими залишились, як свідчать видавничі договори²³, збірник «Дитяча книга», підручник Л. Жівного з бібліографії, праця С. Кондри «Бібліографія, її історія та культурне значення» тощо. Умови договорів були не виконані як через нестатки грошей, так і через несвоєчасне подання рукописів до видавництва²⁴. Були, мабуть, і інші причини, зокрема, видавництва не виявляли зацікавленості в певних працях. На-

²¹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2386, арк. 8–10.

²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 22.

²³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 161.

²⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225.

Видання Українського Наукового Інституту Книгознавства.

1. Ковалевський, Юр.—1919. Бібліографія й Український Бібліографічний Інститут. К. (Гол. Кн. Палата). 16 стор. 10 коп.
2. Головна Книжна Палата.—1919. Справоздання Головної Палати в м. Київі. К. (Виц. Нац. Б-ки в м. Київі). 12 стор.
3. Меженко-Іванов, Ю.—1919. Міжнародна десятична бібліографічна класифікація. К. (Гол. Кн. Палата). 91 стор. 20 коп.
4. Ковалевський, Юр.—1923. Правила картографії. К. („Село-Книга“). 72 стор. 45 коп.
5. Маслов, С. І.—1924. Друкарство на Україні XVI—XVIII ст. К. 30 стор. 50 коп.
6. Попов, П. М.—1924. Початки друкарства у слов'ян. К. 39 стор. 60 коп.
7. Барвінок, В. І.—1924. Загальний огляд стародруків Київ. бібліотек. К. 20 стор. 30 к.
8. Щербаківський, Д. М.—1924. Золотарська оправа книжки на Україні в XVI—XIX в.в. 15 стор. 25 коп.
9. Маслова, О. М.—1925. Рукописна книга. К. (ДВУ) 120 стор. 85 коп.
10. Маслов, С. І.—1925. Каталог ювил. виставки україн. друкар. К. (ДВУ) 50 стор. 75 к.
11. Попов, П. М.—1925. Друкарство в Європі. К. (ДВУ). 76 стор. 50 коп.
12. Балака, Д.—1925. Бібліотека в минулому. К. (ДВУ). 108 стор. 80 коп.
13. Маслов, С. І.—1925. Україн. друк. книга. XVI—XVIII в.в. К. (ДВУ). 80 стор. 55 коп.
14. Рихлик, Б.—1925. Друкарська техніка. К. (ДВУ). 92 стор. 60 коп.
15. Куфав, М. М.—1925. Книга як поняття... К. 24 стор. 50 коп.
16. Рудін, П. І.—1925. „Україніса“ по рос. часописах. К. 9 стор.
17. Маслов, С. І.—1925. Комітет для опису стародруків. К. 4 стор.
18. Боровий, С. Я.—1925. Нариси з історії євр. книги на Україні І. К. 14 стор. 30 коп.
19. Биківський, Л. Ю.—1925. Бібліотечна справа в Чехословаччині. К. 13 стор. 30 коп.
20. Романовський, В. О.—1925. Іван Федорович, його життя та діяльність. К. [4]+55 стор.
21. Клименко, П. В.—1925. Графіка шрифту Острозької Біблії. К. 24 стор.
22. Маслов, С. І.—1925. Етюди з історії стародруків. I—VIII. К. 84 стор.
23. Макаренко, М. О.—1925. Орнаментация української книги XVI—XVII вв.
24. „Бібліологічні Вісті“.—1923. число 1. К. 39 стор. (Розійшлося).
25. „ „ „ „ 2. „ 43 „ „
26. „ „ „ „ 3. „ 32 „ 35 коп.
27. „ „ „ „ 4. „ 62 „ 1 карб.
28. „ „ 1924. „ 1—3 182 „ 3 „
29. „ „ 1925. „ 1—2 192 „ 3 крб. 35 коп.

Д р у к у є т ь с я :

1. „Українська книга XVI—XVIII ст.“ (Труди Інституту, т. I).
Зміст: 1. В. Романовський. Друкар Іван Федорович. 2. П. Клименко. Графіка шрифту в Острозькій Біблії. 3. С. Маслов. Етюди з історії україн. стародруків. 4. М. Макаренко. Орнаментация української книги XVI—XVIII в.в. 5. П. Попов. Матеріал до словника українських граверів в. 6. І. Крип'якевич. Українські папірні XVI в. 7. В. Романовський. До історії папірель на Україні. 8. Д. Щербаківський. Оправа книжок у Київськ. золотарів XVII—XVIII ст. 9. П. Куріничий. Лаврські інтролітатори XVII—XVIII ст. 10. Я. Стещенко. Бібліографія історії укр. друкарства. 11. В. Барвінок. Бібліографія бібліографії стародруків. (оло 200 ілюстрацій).
2. „Матеріали до бібліографії друку України“.—Друк 1917 року.
3. В. Ігнатієнко.—Бібліографія преси укр. мовою 1834—1916 р.р.
4. „ —Українська преса. (Істор. нарис).
5. М. Макаренко.—Мистецтво книжки.

Г о т у ю т ь с я д о д р у к у :

1. „Українська Книга XIX—XX ст.“ (Труди Інституту, т. II).
Зміст: 1. С. Бфремов. Українська книга в Росії за 1798—1916 р.р., 2. І. Калинович. Українська книга Західної України. 3. О. Гермайзе. Історія нелегальних укр. видань 1870—1918 р.р., 4. Ю. Меженко. Українська книга доби революції (1917—1924), 5. Ф. Ерист. Георгій Нарбут та мистецтво сучасної укр. книги, 6. В. Івотієнко. Українська преса. (Коли 100 ілюстр.).
2. Я. Стещенко. Бібліографія укр. книги на тер. кол. Росії (1798—1916 р.р.).
3. І. Борщак „Україніса“ за кордоном (Огляд західно-європейських публікацій про Україну та українців. 1473—1924).
4. В. Степаненко. Спогади про „Українську Книгарю“. Під ред. та з примітками С. О. Бфремова.
5. „Альбом до історії Української Книжки“. Упорядкували С. І. Маслов та Я. І. Стещенко
6. Ю. Меженко. Історія письмен.
7. „ —Українська книга XIX—XX ст.
8. В. Міяківський. Історія цензури над укр. друком.
9. В. Вайсблат. Підручна книга для видавця та друкаря.
10. „Бібліологічні Вісті“ ч. 3—4 за 1925 р.
11. Кисіль, О. Г. Бібліографія української драми та театру.

приклад, в листі від 26 травня 1926 р. до «Книгоспілки» сповіщалось: «В портфелі Інституту є спогади книгаря В. Степаненка, який протягом майже 30 років завідував першою українською книгарнею колишньої «Киевской старини», що було покладено в основу заснованої у 1918 р. «Книгоспілки». Надзвичайно цікаві спогади В. Степаненка відрегував та доповнив примітками і передмовою акад. С. Єфремов»²⁵. Інститут вважав за доцільне видати ці мемуари обсягом 5 др. арк., проте вони так і не вийшли. 26 лютого 1927 р. УНІК пропонував Київській філії ДВУ до видання бібліографію українських місячників за 1917–1926 рр., редактори В. Іванушкін та Ю. Меженко. Бібліографія мала охоплювати 150 назв журналів і складатися приблизно з 40 000 описів творів²⁶. Або, скажімо, П.О. Балицького було заарештовано 1929 р. в справі СВУ, і тому він, зрозуміло, не міг вчасно подати рукопис запланованої праці «Етюди з історії української книги XIX ст.», про що Павло Олександрович сповіщав УНІК 07.04.1930 р.²⁷, після виходу з в'язниці, формулюючи затримку «з причин, від мене ніяк незалежних». УНІК збирався видати підручник Д.А. Балики «Курс бібліологічної педагогіки», про можливість видання якого сповістив автору 28 грудня 1930 р.²⁸, але цьому, зрозуміло, зашкодили події 1931 р.

Варто навести цитату з «Доповідної записки про стан роботи УНІКу за 5 років» від 6 червня 1928 р.²⁹: «За 5 років Інститут видав 49 назв науково-книгознавчої літератури загальним числом 242 арк., всього 14 800 примірників. Незначні видавничі кошти, асигновані Укрнаукою (за 5 років 7500 крб.), не давали нам можливості друкувати найкоштовніші наші роботи, і за цей час в портфелі інституту є готових 33 назви на 110–120 арк., друк яких відкладається на невідомо як довгий час». Навіть за певного перебільшення, властивого доповідним запискам Ю.О. Меженка, цифри поважні. Майже водночас УНІК подавав до Укрнауки такий видавничий план для внесення його до кошторису: I. Дешева бібліотека книгознавства: а) Книжкові знаки; б) Український екслібрис; в) Старі бібліотеки України; г) Українське книгознавство; д) Книголюби старого часу; е) Правила мистецтва книги; ж) Мистецтво книги; з) Історія письмен. II. «Бібліологічні вісті», 6 номерів по 10 арк. III. Ювілейні збірники: а) Шевченка; б) Українська книга XIX ст. IV. Інші видання: а) Українські бібліотеки; б) Бібліографія української книги 1708–1916 рр.; в) Бібліографія українського друкарства XVI–XVIII ст.; г) Бібліографія періодики; д) Історія українського друкарства; е) Українська книжкова графіка; ж) Західні інкунабули Киє-

²⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 22.

²⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 93, арк. 13.

²⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 86.

²⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 194, арк. 3.

²⁹ ІР НБУВ, ф. 33, № 2239.

ва; з) Підручник бібліографії; и) Історія української книгарні; і) Матеріали обслідування українських бібліотек; к) Альбом до історії української книги; л) Дитяча книга; м) Бібліографія українського театру.

27 грудня 1929 р. УНІК в листі до Київської філії ДВУ обіцяв подати такі рукописи: 1. Жівний Л. Підручник бібліографії – 14.02.1930 (з іншого документа відомо, що переклад було вже закінчено³⁰ – Г. К.); 2. Бібліографія, її історія та культурне значення – 01.03.1930; 3. Меженко Ю. Історія письмен – 15.03.1930. Що ж до рукопису «Етюди з історії української книги I-ї пол. XIX ст.», то автора (П.О. Балицького), повідомляв УНІК, заарештовано, і треба зачекати два місяці³¹.

У листі до ДВУ навесні 1930 р. керівництво УНІК стверджувало: «На 1.04.30 цілком готових до друку праць ми не маємо. Проте є праці, виготовлені в значній мірі, що потребують деякого перегляду та остаточної редакції і можуть бути подані до друку на 1.9.1930:

1. Бібліографія українського друку за 1917 рік (колективна праця), 15 арк.;
2. Бібліографія української преси за 10 років (1917–1926, колективна праця), 15 арк.;
3. Макаренко М. Історія української гравюри, з ілюстраціями, 15 арк.;
4. Маслов С. Альбом до історії української книги, 10 арк.;
5. Західні інкунабули Києва (колективна праця), 5 арк.;
6. Макаренко М. Мистецтво книги, 6 арк.;
7. Іванушкін В. Показчик соціально-економічної літератури українською мовою дореволюційного періоду, 10 арк.»³².

У відповідь ДВУ повідомило, що внесло до плану на 1930/1931 р. праці М. Макаренка (обидві) і С. Маслова, бібліографію українського друку, але не за 1917, а за період 1917–1919 рр., «до денікінщини»³³. Решту видань було відхилено. Стосовно підготовки показчика українського друку за ці три роки ми знайшли згадку в документах про те, що УНІК звертався до Інституту єврейської культури з проханням допомогти, взяти на себе опрацювання всього єврейського матеріалу в усіх трьох томах³⁴. Це, безумовно, затримувало завершення підготовки показчика.

До плану видань на 1931 рік УНІК подав до видавництва «Пролетар» ДВОУ такі праці³⁵:

1. Бібліографія українського друку за 1917, 1918, 1919 рр. у 3-х частинах: а) преса, 25 арк.; б) книги, 25 арк.; в) аркушівки, 15 арк.
2. Історія письмен, 5 арк.

³⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 335, арк. 118.

³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 108.

³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 81.

³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 89.

³⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 106.

³⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 109.

3. Бібліографія, її історія та значення, 5 арк.
4. Альбом до історії українського друкарства, 10 арк.
5. Путівник по київських бібліотеках, 6 арк.
6. Бібліографія чужомовної літератури в українських перекладах, 10 арк.
7. Альманахи та збірники: бібліографічний покажчик, 10 арк.
8. Труди секції соціології книги, Т. II, 15 арк.

Неодноразово Ю. Меженко порушував клопотання в Харкові щодо випуску «Путівника по київських бібліотеках» Й. Залевського, проте теж без успіху. Так, у листі від 11 вересня 1930 р. щодо цього видання пояснюється: було угода з ДВУ; упорядник згодився на дуже низьку оплату своєї роботи – лише повернути фактично витрачені кошти. Але договір не затверджено в Харкові. Дирекція УНІК нагадує про постанову ЦК ВКП(б) про надання бібліотекам відкритого характеру; підкреслює, що це перша в СРСР спроба виявити і підсумувати книжкові багатства великого культурного центру, але все було марно³⁶. А от підписаний договір щодо видання праці самого Ю. Меженка «Історія письмен» було розірвано через неподання вчасно автором рукопису³⁷, власне, як і інших праць, наприклад, договір від 1930 р. № 301 на видання «Бібліографія українського друку 1917–1919 рр.» було анульовано «за неподачею його в термін»³⁸.

Нами виявлено також план видань УНІК на 1931–1933 рр., переданий Київській філії ДВУ 13.05.1930³⁹: «1. По секції бібліографії: 1. Український друк 1920–1923 рр. (покажчик всієї друкованої продукції за ці роки – 3 томи); 2. Іванушкін В.М. Покажчик соціально-економічної літератури українською мовою до революції; 3. Аналітичний бібліографічний покажчик найголовніших українських періодичних видань ХІХ ст., 3 т.; 4. Труди бібліографічної секції УНІК в теорії бібліографії, 2 т.; 5. Переклад українською мовою «Classification decimal universelle», останнє видання (без відгілу 5, що видає ВУАН); 6. Переклад українською мовою англо-американських правил каталографії. По секції соціології книги – щороку по 1 тому Трудів. По секції історії книги: 1. А.Д. Балясний. Українська книга 1905–1906 рр.; 2. Т.П. Алексєєв. Нариси з історії цензури на Україні в ХІХ–ХХ ст.; 3. Матеріали до історії київських друкарень ХІХ ст. (колективна праця); 4. Західні інкунабули м. Києва (колективна праця); 5. Т.П. Алексєєв. Великі бібліотеки Всесвіту». Проте ці задуми так і лишилися нездійсненими.

Водночас маємо підкреслити, що заходами УНІК в Гутенбергівському щорічнику в Німеччині було видано щонайменше три статті, присвячені українській книзі, чого, на жаль, не відбувається зараз. Зокрема, це статті С. Маслової з історії українського друкарства ХVІ–ХVІІІ ст. (1926), А. Се-

³⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 96, 102.

³⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 98.

³⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 21.

³⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 92.

реди про Г.І. Нарбути (1927) — були окремі відбитки (див. додаток видань УНІК), В. Січинського про сучасне мистецтво української книги (1929)⁴⁰.

Після ідеологічного розгрому УНІК у червні 1931 р. кардинально змінився штат співробітників і напрями роботи Інституту та, зрозуміло, скоротилася його видавнича діяльність. Провідною стає не наукова робота, а критичні нападки на публікації попередників, самокритика. Всього, за нашими підрахунками, з 1931 по 1936 р. (коли УНІК було ліквідовано) опубліковано 12 видань, проте тиражі зросли з одної до чотирьох тисяч примірників.

Тематику цих видань важко визначити, адже більшість спрямована проти здобутків попередників чи на боротьбу, вони так і називаються: «Класова боротьба в книгознавстві»; «Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння»; «Книгу на боротьбу за третю більшовицьку»; «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятилітку»; «Проти буржуазних теорій у книгознавстві»; «Проти еклектизму в питаннях читачівства».

Необхідно нагадати, що 30 грудня 1929 р. Народний комісаріат освіти звернувся до підлеглих організацій з повідомленням, що надалі всі видання науково-дослідних установ розподіляються на дві групи: періодичні видання — «Наукові записки», неперіодичні — збірники праць. Звіти про роботу, популярні статті пропонувалося друкувати на сторінках газет і журналів, попередньо надсилаючи докладний зміст матеріалів до сектору Науки НКО до відома⁴¹.

Перший том «Наукових записок» УНІК планували випустити вже в 1931 р. У періодичних виданнях була надрукована реклама цього тому, що мав називатися «За марксо-ленінське книгознавство». Ось як про це писав російський журнал «Книжный фронт»: «Вместо прежнего журнала «Библиологичні вісті», прекратившегося в 1930 г., УНДИК организует новый большой научный книговедческий орган на украинском языке, который будет выходить под названием «За марксо-ленінське книгознавство». Как показывает само название, журнал предполагает быть боевым органом марксо-ленинского книговедения»⁴². Характерним є висновок цієї замітки: «Во всяком случае журнал только тогда выполняет свое назначение — быть руководящим органом марксо-ленинского книговедения, — если чисто украинская тематика не будет в нем превалировать» (там само). Перелік майбутніх статей збірника не викликав сумніву щодо «бойової» спрямованості видання: планувалося опублікувати роботи К. Довганя «За марксо-ленінське книгознавство», І. Гумен-

⁴⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 26.

⁴¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 2

⁴² На фронтах работы с книгой. За марксистско-ленинское книговедение // Книжный фронт. — 1933. — № 7. — С. 3 обкладинки.

GUTENBERG
JAHRBUCH
1927

HERAUSGEGEBEN VON A. RUPPEL / MAINZ 1927
VERLAG DER GUTENBERG-GESELLSCHAFT

чука «Українське фашистське книгознавство» та ін. Проте перший том «Наукових записок» вийшов лише 1933 року.

Усього було видано два томи «Наукових записок»: Т. 1. Проти буржуазних теорій у книгознавстві (1933), ред. С. Якубовський; Т. 2. Питання радянської книготоргівлі (1935), за ред. М. Завального.

У передмові до першого тому зазначено: «Наукові записки УНІКу» – єдиний науковий книгознавчий орган в СРСР, видаватиметься регулярно двічі на рік, має «за завдання глибоко виявити та розробляти марксист-

GEORG NARBUT ALS BUCHKÜNSTLER

VON ANTON SSEREDA, KIJIW

Mit 19 Textabbildungen und Tafel XVII

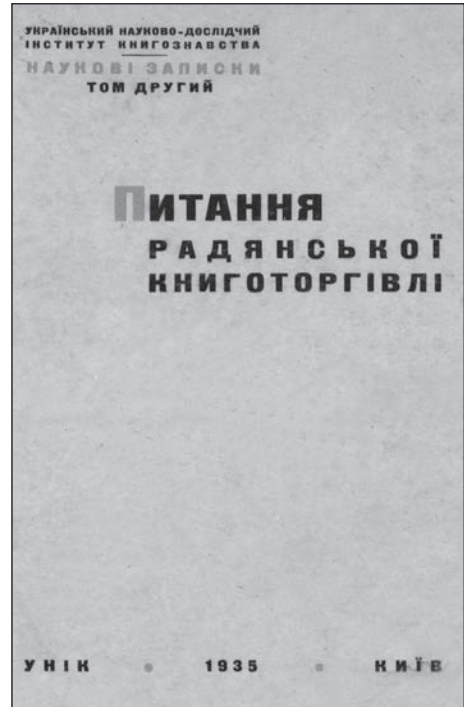
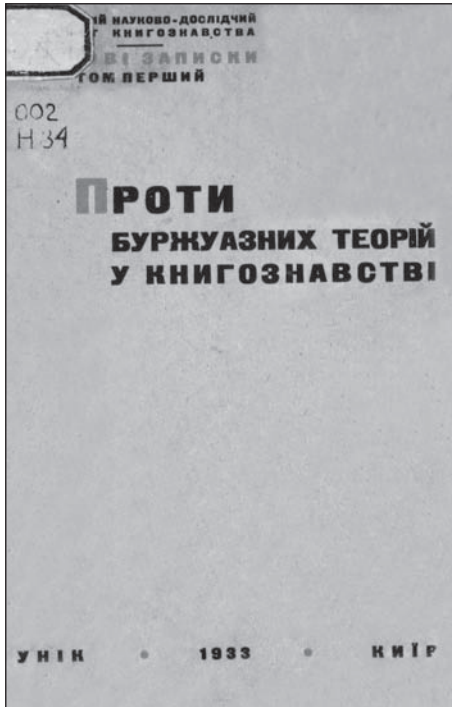

Die stattliche Zahl unserer bedeutendsten Künstler schließt sich der leider so früh verstorbene Georg Narbut, der hervorragendste Kunstgraphiker der Ukraine, würdig an. Sein Name steht in engem Zusammenhange mit dem Zeitalter des Übergangs vom Buchschmuck zu der mit vollem Rechte so benannten Buchkunst. Die ersten Schritte seines künstlerischen Schaffens fallen in jene Zeit der russischen Kunst, in der ein Kreis junger tatkräftiger Künstler sich um die Zeitschrift „Mir Iskustwa“ („Die Kunstwelt“) sammelte und einen so glänzenden Sieg über den sich überlebten Naturalismus errang. Da die Künstler voller Begeisterung nach neuen Formen der Kunst in all ihren Gebieten suchten — nach Formen, welche sich im Westen längst eingebürgert hatten — wandte dieser Kreis sein besonderes Interesse auch der Graphik zu.

Das Buch wurde in diesem Kampfe selbstverständlich eines der mächtigsten Hilfsmittel, und so schwoll die Zeitschrift „Die Kunstwelt“ buchstäblich an, von der sich stetig steigenden Unmenge von Illustrationen und überreichlich verzierter Graphik überfüllt, an der sich im hohen Grade die namhaftesten und talentvollsten Vertreter des obenerwähnten Künstlerkreises: K. Ssomow, A. Benois, M. Dobushinsky u. a. beteiligten.

179

сько-ленінську спадщину в питаннях друкованого слова, розв'язувати на основі партійних настановлень найактуальніші питання книжкового прогресу, розробляти методологічні підвалини другої п'ятилітки книги та преси, виховувати кваліфіковані кадри книгознавців в дусі більшовицької непримиренності в боротьбі з класовим ворогом та його агентурою на ідеологічному фронті» (С. III). Зміст першого тому відбивав той період реорганізованого УНІК, коли, як вказано далі в передмові, головну увагу «було скеровано на остаточне викриття шкідницької спадщини старого

УНІКу та виявлення її впливів у конкретній продукції радянської частини науковців» (там само). Вважалося, що ця діяльність була завершенням і поглибленням книгознавчих дискусій, а «гасло ленінського етапу на книгознавчій ділянці визначає потребу рішучого і остаточного розгрому буржуазної теорії книги, переборення буржуазних впливів у працях радянських книгознавців, потребу непримиренної боротьби на два фронти в теорії й практиці книжкової справи» (там само). У дусі того часу в передмові одразу відмічено недоліки цього тому: цілковита відсутність аналізу «нових маневрів класового ворога після розгрому його позицій у попередні роки» (С. IV). Автор передмови намагається протиставити розвиток книжкової справи в СРСР і, зокрема, в УСРР, ситуації в фашистській Німеччині, «де відбувається загальний розгром громадських бібліотек і на площах міст відновлюються картини середньовіччя: спалення на кострах кращих творів передової науки, техніки, літератури. <...> доглівають рештки ілюзій про «волю друку» (С. V). Цікаво, чи знали автори збірника про масове нищення «буржуазної» чи «націоналістичної» літератури, що відбувалося в Україні хай не на площах міст, а напівтаємно?

У передмові ставляться також запитання щодо стану науково-дослідної роботи в галузі і дається відповідна характеристика: «1931 рік був вирішальний і на книгознавчій ділянці. Розгромлено буржуазні, нацдемів-

ські сили, які були засіли в книгознавчих закладах. Реорганізовано УНІК. Поворот книгознавчих установ до завдань соціалістичного будівництва поклав початок розгорнутого соціалістичного наступу у діяльній книгознавстві, початок ліквідації відставання теоретичної роботи від практики. Проте і сьогодні цього відставання ще не зліквідовано. Доводиться відмітити недостатній теоретичний рівень радянських книгознавців, слабу озброєність їх марксо-ленінською теорією, велике запізнення та надто повільні темпи перебудови роботи книгознавчих науково-дослідчих та учбових закладів, недооцінку сили розбитого, але ще недобитого класового ворога та можливостей його активізуватися за допомогою нових маневрів. В наслідок цього маємо рецидиви класово-ворожих вилазок, наявність ще значного розриву між теорією й практикою книжкового процесу» (С. V–VI). І після таких узагальнень розрядкою в тексті набирається висновок, якій підкріплюється прикладами: «Нова обстановка – нові маневри класового ворога, замасковані та ще більш загострені й отруєні конденсованою ненавистю класу, що іде до загибелі. Просякнення окремих недобитків нацдемівщини у Всенародну бібліотеку України, в реорганізований УНІК, видавництва, в організацію радянських письменників – все це свідчить про активізацію класово-ворожих сил на діяльній друківаного слова» (С. VI). Класово-ворожими виявами в теорії називаються бібліографічний покажчик праць «фашистів-петлюрівців, рекомендованих як справжні українські дослідники» в «Записках Всеукраїнського археологічного комітету», книжка М. Сомова «Сущність книговедень», випущена видавництвом «Советский коллекционер». Новим маневром вважається спроба «тихою сапою» опанувати частину позицій. Найбільше обурює, як уже зазначалося, поведінка Ю. Меженка: «Меженко обрав тактику бойкоту громадської думки, своєрідної словесної «голодовки», не вимовивши ані слова за два роки, що минули з початку дискусії. Ця мовчанка промовляє не менш промовисто, ніж одвертий захист своїх нацдемівських позицій. Вона свідчить про добре продуманий маневр – намір зберегти позиції від остаточного розгрому, шляхом уникання від одвертого визначення та засудження своїх поглядів» (С. VII). Але й протилежна поведінка трактується теж як «маневр» (С. VIII). Відмічено, що «по-справжньому почали перебудовуватись Нечаєв, Маслов, Фрігієва». А щоб «остаточно зірвати маску з класового ворога, треба ґрунтовно і до кінця викрити буржуазну суть його наукової продукції минулого періоду», чому, власне, і було присвячено перший том «Наукових записок» УНІК.

До тому увійшли статті К. Довганя «На височині завдань другої п'ятирічки», Я. Керекеза «Шляхами націоналізму та формалізму (методологічні засади Ю. Меженка)», І. Фольмана «На фронті теорії радянської книготоргівлі», І. Мітельмана «В боротьбі за марксистсько-ленінську теорію єврейської книги», В. Тарнавського «Буржуазна концепція історії та біб-

ліографії преси на Україні», М. Городкова «Буржуазний націоналізм в терорії українського бібліографічного репертуару». Цілоком військова термінологія, безліч політичних гасел у цих статтях не мали нічого спільного з наукою, тобто нового слова саме в науці ці «наукові записки» не сказали. Як ілюстрацію наведемо уривки з програмної статті К. Довганя: «Боротися за лєнінізм у книгознавстві – це значить боротися за те, щоб усю нашу роботу проиняти духом непримиренної лєнінської партійності» (С. 11); «Боротьба за план є класова боротьба», «Зміст цілої нашої продукції мусить бути єдиний – лєнінський комуністичний зміст» (С. 14); «Редактор – це вартовий партії на одній із найвідповідальніших ділянок ідеологічного фронту, і це вимагає від редактора належної озброєності» (С. 17). Отак моністичні твердження й приводили до застою наукової думки.

Жодного доброго слова не знайшлося у Я. Керекеза та В. Тарнавського для характеристики провідних учених УНІК Ю. Меженка та В. Ігнатієнка. І якщо Я. Керекез, розбираючи і критикуючи наукові праці Ю. Меженка, роздратований понад усе тим, що Меженко не вступає до дискусії упродовж от уже двох років, то роботу В. Тарнавського можна розглядати як наклеп на Ігнатієнка – «він не склав зброї» (С. 141). У будь-якому випадку такі обвинувачення сприяли знищенню якщо не самих книгознавців (або краще – як самих книгознавців), так книгознавства як науки.

Другий том «Наукових записок», як свідчить його реклама в кінці першого тому, мав бути присвячений питанням лєнінської спадщини в книгознавстві, але він так і не був підготовлений. Зробити вибірку з праць В.І. Лєніна, вивчити і узагальнити дев'ять тем (та чи й взагалі на певні теми можна реально знайти матеріал в лєнінських працях?) було неможливо за пів року, адже «Наукові записки» мали виходити двічі на рік (орієнтовний зміст збірника подано на С. 192). Та й відповідних спеціалістів в УНІК не було, далеко не всі лєнінські твори були тоді видані, робилися лише перші спроби їх перекладів українською мовою.

Отже, другий (він же і останній) том «Наукових записок» УНІК було випущено лише в 1935 році. Цей випуск присвячено питанням радянської книжкової торгівлі. У ньому також позначився брак кваліфікованих кадрів: із п'яти статей, розміщених тут, дві статті І. Фольмана, дві – Г. Махно, одна – Л. Каєма. У публікаціях багато дублювань, повторів, особливо щодо партійних настанов і політичних гасел. Редакторська робота взагалі не відчувається, хоча прізвище редактора – тодішнього заступника директора з наукової роботи, а згодом (ненадовго) директора УНІК М. Завального – винесено на титульну сторінку. До речі, жодної власної наукової праці М. Завальний не підготував, хоча, як свідчать протоколи зборів і нарад УНІК, він найактивніше виступав із закликами до сумлінної наукової праці.

Окрім двох томів «Наукових праць» у 30-х роках було видано ще три роботи К. Довганя, самокритичну доповідь Н. Біркіної на засіданні соці-

ально-методичної комісії УНІК, брошури-одноденки «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятирічку» та «Книгу на боротьбу за третю більшовицьку», цікаві хіба що в історичному плані, але ніяк не науково-книгознавчому. «Класова боротьба в книгознавстві» – це теж не наукова праця, а стенограма засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків від 29 травня – 1 червня 1931 р., де було покладено початок розгрому УНІК. Показчик «Книга й преса в імперіалістичній війні та в обороні СРСР» вийшов під рубрикою «Науково-популярна серія», проте продовження ця серія не мала.

Серед нечисленних документів у архіві УНІК за 1934–1936 рр. привертає увагу лист від Бібліотечної управи НКО за 19.04.1935 р. директору УНІК тов. Іванушкіну, копія парторгу тов. Левіт (отже, був партосередок!), в якому нагадувалось про доручення УНІК «виготовити ряд робіт, що мають актуальне значення для бібліотек і бібліотечної праці: 1. Опрацювання і підготовка до друку десяткової класифікації і таблиць Кеттера. 2. Скласти та підготувати до друку збірку офіційних матеріалів про бібліотечну справу»⁴³. Щодо першого з завдань – трохи дивно, адже 1919 р. Головною книжною палатою в Києві було видано переклад Ю. Меженка «Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація: Скорочені таблиці з абетковим показником і пояснювальним текстом», 92 с., а 1932 р. в Харкові було видано його ж працю «Тризначні авторські Кеттерові таблиці, пристосовані для українських бібліотек», 65 с. Не вистачало тиражу, не задовольняла якість видання чи не підходив автор? Наразі відомо, що Ю.О. Меженко на початку 1930-х активно працював над підготовкою нового, значного за обсягом і наповненням доопрацьованого видання Міжнародної десяткової класифікації, але видати його не зміг. Але ж Меженко тоді вже й не працював в УНІК, а хто ж тоді в УНІК міг зробити таку справу? До речі, вже 1936 року в Харкові було видано підготовлені Л. Хавкіною «Авторські таблиці за методом Кеттера (двозначні)», передмову до яких написали М. Городков та К. Довгань.

Щодо другого видання, то воно було підготовлено. Це останнє видання УНІК – збірник документів «Директиви про бібліотечну роботу».

Без сумніву, порівняно з 1920-ми роками, друковані видання УНІК 1930-х не становлять наукової цінності і цікаві лише з історичного боку, в плані розуміння краху книгознавства в СРСР і, насамперед, в УСРР.

⁴³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 289, арк. 5.

ЖУРНАЛ «БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ»

Із 1923 по 1930 рік УНІК випускав журнал «Бібліологічні вісті», добре відомий тоді не лише в Україні, але й в РРФСР, і за кордоном. Це був єдиний на той час у Радянському Союзі фаховий науковий журнал практично з усіх галузей книгознавства. Багато статей, надрукованих в «Бібліологічних вістях», зберегли свою наукову цінність і до сьогоднішнього дня. Вони є достовірним джерелом з історії українського книгознавства в багатьох його аспектах.

Перші два номери журналу за 1923 р. були ще надруковані на машинці і, можливо, літографовані. У редакційній статті до № 1 Ю. Меженко зазначав: «Робимо спробу організувати інформаційно-науковий бюлетень. Брак коштів примушує нас перші числа випускати в обмеженій кількості і друковані на машинці»¹. Тираж № 1 (39 с.) був приблизно 25 примірників², на журналі не зазначено; датою випуску номера Ю.О. Меженко назвав серпень 1923 р.³ Тираж № 2 (43 с.) – 30 примірників⁴, вийшов у вересні 1923 р. Перші номери готував гурток бібліологів, які об'єдналися навколо УНІК: М. Іванченко, В. Ігнатієнко, Д. Лисиченко, Ю. Меженко, В. Міяковський, Я. Стешенко, М. Ясинський та ін.

Числа 3 і 4 видані вже друком, по 500 примірників, останній вийшов уже на початку 1924 р. Титульних аркушів журнал ще не мав, його назва українською та французькою мовами, видавнича марка УНІК роботи Юхима Михайліва та зміст випуску

¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 336, арк. 42.

² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 228.

³ Спогади Юрія Меженка про журнал «Бібліологічні вісті» // Листи Юрія Меженка до львів'ян / упоряд., передмова, примітки М.А. Вальо. – Л., 2002. – С. 223.

⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 319, арк. 55.

друкувалися у верхній частині першої сторінки. УНІК вказано як «Редактор-видавець», а надруковано журнали Державним трестом «Київ-друк», друкарня № 2. На останніх сторінках цих двох номерів редакція зверталася до бібліологів, видавництв, бібліотек, наукових організацій надсилати свої видання та інформацію про свою діяльність, а також статті й замітки з питань бібліології.

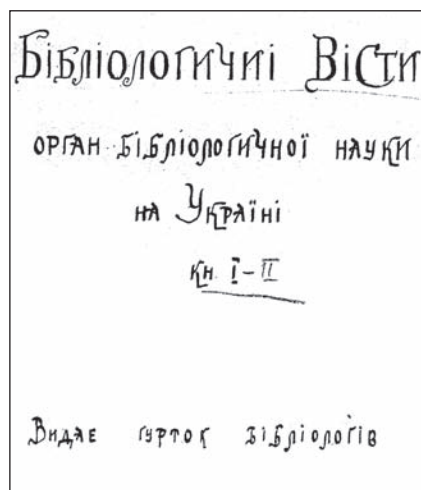
Починаючи з 1924 року журнал виходив тиражем 1000 примірників (останнє число за 1930 р. – 1122 примірника). Від кожного номеру УНІК одержував по 200 примірників для книгообміну⁵.

Усього вийшло 25 номерів часопису в 21 книзі, обсяг журналу також був різним, як і його періодичність (див табл. на С. 371).

Останній номер (№ 4 за 1930 рік) вийшов на початку 1931 р., звідси і плутанина, що іноді виникає в літературі: дехто пише, що журнал виходив до 1931 р. включно. З 1930 р. з'явилась нарешті можливість виплачувати авторський гонорар, УНІК звернувся восени 1929 р. із закликом до всіх книгознавців і бібліотекарів до активнішого співробітництва і просив надсилати статті, як критичні, так і інформаційні замітки⁶.

Формат журналу з № 3 за 1923 р (№ 1 і 2 виглядали як зошити, ширина майже дорівнювала висоті, принаймні, тяжіла до цього) до № 4 за 1929 р. включно був 26 × 18 см або 27 × 18 (у різних номерів по-різному, але погрішність незначна), а в 1930 р. формат журналу стає більш «економічним» – приблизно 21 × 15 см.

Зовнішнє оформлення журналу було вишукано строгим, але практично завжди обкладинку чи титульний аркуш прикрашала марка УНІК. В № 3 і 4 за 1923 р. це була, як вище вказано, марка художника Юхима Михайліва у вигляді ключа, що висить на орнаментованій гілці всередині овального щита. Випуск за 1924 рік, присвячений ювілею українського друкарства, прикрашений на титулі маркою теж у вигляді ключика, але саме зображення стилізовано за гравюрою зі стародрукованого видання «Ключа разуменія» Іоаникія Галятовського: спеціально для цього номеру його виготовив Василь Кричевський. Ця ж марка прикрашає титульні аркуші в № 1–2 за 1925 рік, але на обкладинці інша марка, на жаль, ми не знаємо достеменно, хто її автор, вірогідно – теж В. Кричевський. Починаючи з цього числа встановлюється загальний вигляд обкладинки

⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 8.

⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 195, арк. 26.

01 (05) „1923“

БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ

BULLETIN DE BIBLIOLOGIE

Бібліографія — Бібліотекознавство — Бібліофілія —
Книжна Справа

Рік I

Грудень 1923

ч. 4

Зміст: 1. Ф. Ернст—Біжуча художня література про Г. І. Нарбута. 2. С. Постернак—Всенародня Бібліотека України. 3. Юр Меженко—Чи потрібні інвентарі в бібліотеках універсального типу? 4. О. Олексієва—Каталог в дитячій бібліотеці. 5. Д. Лисиченко—Стан книжної торгівлі. 6. М. Олексій—Хто винен в подорожчаних книгах? 7. М. Ясинський—До питання про початок української преси. 8. В. Іванчицький—Бібліотекознавство Всенародної Бібліотеки України. 9. М. Іванченко—Міжнародний Бібліографічний Інститут. 10. Перша Всеукраїнська Народа Робітників Книги. 11. Відозви Міжн. Бібліогр. Інститута та Укр. Наук. Інст. Книгознавства в справі організації енциклопедії документів. 12. Г. Тисяченко—Збірання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні на Україні. 13. Н. Заглада—До питання про справу збирання прокламаційно-афішного матеріалу. 14. Рецензії. 15. Хроніка. 16. Лист до редакції. 17. Від редакції.

Table des Matières. 1. Th. Ernst—La littérature contemporaine d'art sur G. Narbout. 2. S. Posternak—La Bibliothèque Nationale de l'Ukraine. 3. G. Mezenko—Sur la nécessité des inventaires dans les bibliothèques du type universel. 4. O. Alexijeva—La catalogue dans la Bibliothèque pour les enfants. 5. D. Lissitchenko—L'Etat du commerce des librairies. 6. N. Alexiejew—Qui est le lauteur du rencherissement des livres? 7. M. Jassinsky—Sur la question de l'origine de la presse ukrainienne. 8. V. Ivanitsky—Bibliothèque quoviana de la Bibliothèque Nationale de l'Ukraine. 9. N. Ivantchenko—L'Institut International de Bibliographie. 10. La première Conférence Ukrainienne des Bibliologistes. 11. Les Appels de l'Inst. Intern. de Bibliographie et de l'Inst. Scient. Ukrain. de Bibliologie à propos de l'organisation de l'encyclopedie documentaire. 12. G. Tissjatchenko—La collection des notices sur les éditions, les imprimeries et les librairies à l'Ukraine. 13. N. Zaglada—Sur la question de la collection des proclamation et des affiches. 14. La Critique. 15. La Chronique. 16. La Lettre à Rédaction. 17. De la Rédaction.

Ф. Ернст.

016:741:92(Нарбут).

Біжуча художня література про Г. І. Нарбута ¹⁾.

Вже наблизжаються четверті роковини з дня смерті Нарбута. Ще живі багато людей, що знали його, і ціла більшість його праць. Помалу сам Нарбут робиться вже досягненням історії, і дослідувачеві приходить час приступити з своїм аналітичним ножем до його художньої спадщини. В Петербурзі відбулася велика, надзвичайно цікава помертна виставка його творів. Низка періодичних видань присвятила як виставці, так і самому Нарбутові спеціальні статті. Вийшли навіть і окремі книжки, присвячені пам'яті нашого художника.

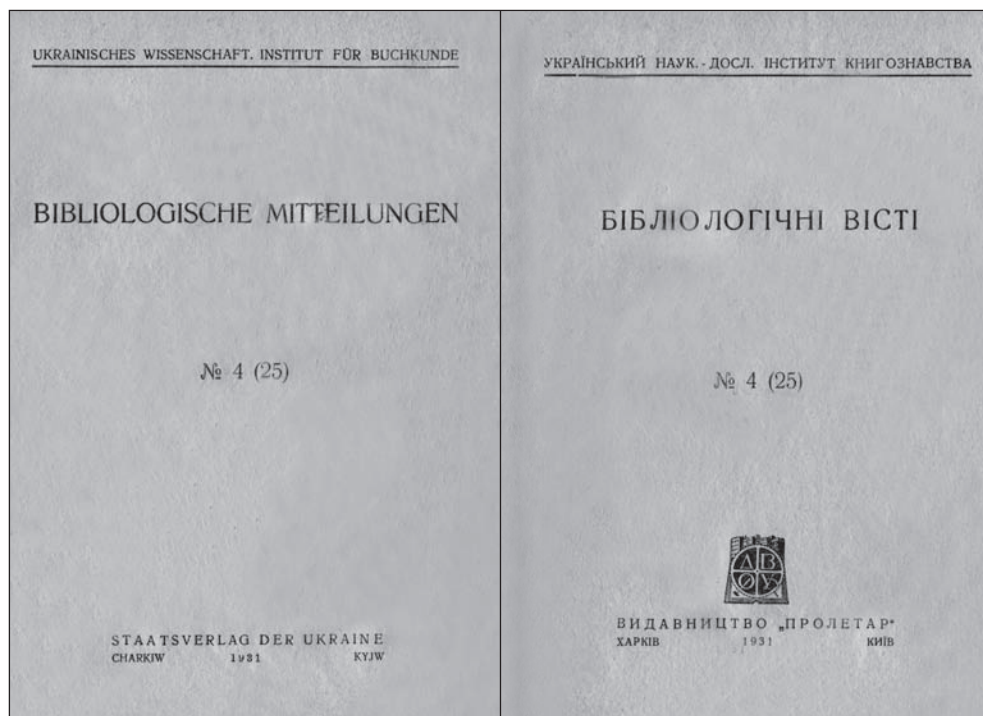
За життя Нарбута лише одно видання дало серйозний розбір його творів—я кажу про видання «Современная русская графика», що вийшло з нагоди влаштування російського відділу на міжнародній графічній виставці в Ляйпцигу літом 1914 року—одночасно російською та німецькою мовами. Тут, з слів самого художника уміщено його короткий біографію реєстр найголовніших творів, дано оцінку Нарбута в порівнянні

з кращими іншими графіками того часу ²⁾.

На Україні за життя Нарбута мало цікавилися своїм художником, який уже придбав собі гучне всеросійське ім'я. У нас писали про Ропса, Преторіуса, за-

¹⁾ Від Редакції. З огляду на те величезне значіння, що мав небіжчик Г. І. Нарбут в історії художньої книги, та з огляду на ту роллю, що відіграв він в житті української книжкової справи, редакція вважає замітку пр. Ф. Ернста дуже цінною, хоч вона і не беспосередньо торкається книгознавства і містить її з тим, що згодом присвять великому майстрові окрему статтю, в якій Нарбут-книжник буде на першому місці.

²⁾ Вийшло під ред. Сергія Маковського. текст М. Радлова, у кількості 500 пронумерованих примірників, у виданні Т-ва „Свободное Искусство“ у Петербурзі 1917 р. Відомості про твори доведені до 1916 р. У тексті уміщено 26 репродукцій з малюнків Нарбута, а також по малюнку Нарбута, виконано й обгортку всього видання.

Випуск часопису «Бібліологічні вісті»

Рік	Кількість журналів	Нумерація	Обсяг чисел
1923	4	1–4	№ 1 – 39 с.; № 2 – 43 с.; № 3 – 32 с. (64 стовп.); № 4 – 61 с. (122 стовп. + 1 с. оголошення про передплату)
1924	1	1–3 (5–7)	№ 1–3 – 182 с.
1925	1	1–2 (8–9)	№ 1–2 – 192 с.
1926	4	1, 2, 3, 4 (10–13)	№ 1 – 88 с.; № 2 – 88 с.; № 3 – 96 с.; № 4 – 116 с.
1927	4	1, 2, 3, 4 (14–17)	№ 1 – 128 с.; № 2 – 124 с.; № 3 – 146 с.; № 4 – 138 с.
1928	1	1 (18)	№ 1 – 192 с.
1929	2	2–3 (19–20), № 4 (21)	№ 2–3 – 144 с.; № 4 – 86 с.
1930	4	1, 2, 3, 4 (22–25)	№ 1 – 146 с.; № 2 – 144 с.; № 3 – 153 с.; № 4 – 152 с.

журналу «Бібліологічні вісті»: геометрично чітка рамка, в ній зверху назва журналу, посередині ближче до низу – марка УНІК (різні варіанти), знизу – номер журналу і рік. Виключенням є ювілейний випуск «Бібліологічних вістей» (№ 1–3 за 1924 р.): шрифт і на обкладинці, і на титулі стилізований під старослов'янський кириличний, друк на обкладинці в дві фарби – червону й чорну, оздоблений типово українським орнаментом; автор обкладинки також художник В. Кричевський. Номер має авантаж з присвятою, набраною давніми кириличними літерами.

Наступне число – № 1 за 1926 р. – містить нові знаки як на обкладинці (нагадує трикутний щит, в якому вмонтовані літери з абрєвіатури УНІК), так і на авантажі (назву «УНІК» обрамляє орнамент із квітів). За відомостями з архіву С.І. Маслової⁷, останній знак є знов-таки роботою художника В. Кричевського, але існують відомості, що це витвір А. Середи⁸. Можемо припустити, що на титулі й обкладинці зображення створені одним художником, а отже, і на обкладинці журналу за 1925 рік може бути його ж робота, оскільки вона є явно варіантом знаку з обкладинки № 1 за 1926 (лише без щита).

Нова марка у вигляді дерева (в кроні якого овальний щит, поділений на 4 частини, в кожній по букві з абрєвіатури Інституту) прикрашає оправу журналу № 2 за 1926 рік (отже, бачимо, видавці до цього жодного разу не повторилися). Автор – художник А.Ф. Середа. Підтвердженням цього, серед іншого, вважаємо і той факт, що на обкладинках журналу у всіх подальших випусках у нижніх кутах рамки є стилізовані літери А (зліва) і С (справа), а всередині цих рамок є зображення саме цієї марки. Ця ж марка (сигнет) прикрашає авантажі випусків № 3 і № 4 за 1926, № 1, 2, 3 за 1927 р. У решти журналів (№ 1 і 2 за 1926, № 4 за 1927, № 1 за 1928, № 2–3, 4 за 1929, № 1, 2, 3, 4 за 1930) на авантажі марка з квітами (з орнаментом), а значить найвірогідніше, що автором обох зображень (на обкладинці і на авантажі) є Антон Фомич Середа.

У 1930 р. на обкладинці журналу під датою з'являється назва видавництва: в № 1 і 2 – Державне видавництво України, в № 3 і 4 – «Пролетар». Розгорнуті титульні аркуші у журналах за 1929 і 1930 роки подають

⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2386, арк. 34.

⁸ Науковий збірник. – Варшава, 1937. – С. 152.

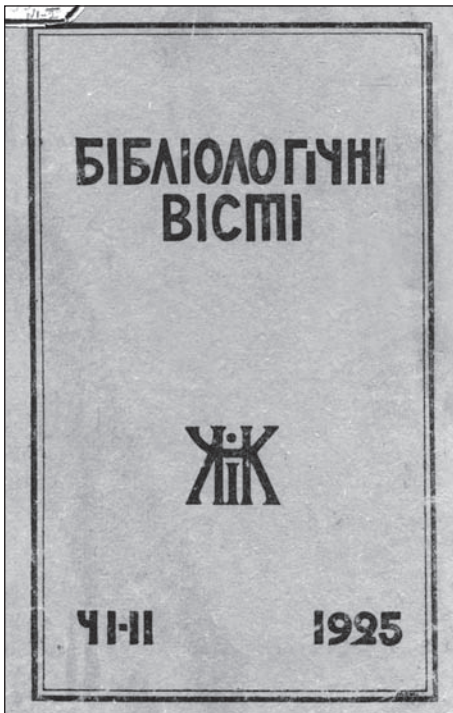

вихідні відомості двома мовами: на контртитулi (лiворуч) нiмецькою, на титулi – українською мовою; у 1930 р. знизу на обох частинах титулу марка ДВУ (у № 1–2) чи ДВОУ (№ 3–4), а в надзаголовчих даних – Український наук.-досл. інститут книгознавства.

Це формальні характеристики. Проте найголовнішим є, безперечно, зміст часопису.

Зрозуміло, журнал мiг виникнути лише в певних iсторичних умовах. Його поява була викликана пекучими проблемами культурного будiвництва, зокрема, становленням книгознавства та розвитком усiх його галузей. Конкретні типологiчні риси журналу склалися на основi його програмних настанов i читацького призначення, що обумовлювали проблематику журналу. Комплексний пiдхiд до висвітлення проблем рiзних дисциплiн книгознавчого циклу i до вивчення об'єкту книгознавства – книги у всiй її багатогранностi та книжкової справи, залучення сумiжних галузей наукового знання сприяли формуванню нового типу науково-книгознавчого перiодичного видання, а також розробцi традицiй в освiтленнi книгознавчих проблем.

Програма «Бiблiологiчних вiстей», яка вiдбивала характер, зміст i напрями робiт, здiйснюваних Інститутом, передбачала в 1923 р. такі питання: бiблiографiя, бiблiотекознавство, бiблiофiлiя, книжна справа. З 1924 р. програма часопису анонсувалася в журналі вже ширше: «Статтi

та інші праці з питань теоретичного і прикладного книгознавства: Історія книги. Журналістика. Історія преси. Законодавство про друк. Історія цензури. Теоретична бібліографія. Бібліографічні покажчики по різних галузях життя та знання. Бібліотекознавство. Бібліопсихологія. Бібліофілія. Екслібрис. Манускрипти. Рідкісні видання. Видавнича та книгарська справа. Теорія та практика друкарського мистецтва. Хроніка бібліологічного життя на Україні та закордоном».

З першого ж року існування журналу УНІК надсилає також численні листи до фахівців, які живуть у різних містах України, Росії, а також за кордоном СРСР, запрошуючи надсилати статті чи інформацію про книжкове життя на місцях⁹.

«Бібліологічні вісті» були офіційно дозволені Президією наукового комітету Укрголовпрофосвіти у червні 1924 р.¹⁰, це рішення затверджене протоколом наради при Відділі друку ЦК КП(б)У від 5 листопада 1924р.¹¹ На цій нараді розглянуто питання щодо видання бібліографічної літератури в УСРР. Постановою наради була встановлена тверда сітка бібліографічних журналів в Україні:

1) «Бібліологічні вісті» – видання УНІК у Києві. Журнал розрахований на кваліфікованих робітників книги, має науково-дослідний характер. Присвячений питанням бібліографії, бібліотечної та книжкової справи. Періодичність 1 раз на 2 місяці, розмір 6–8 арк.

2) «Нова книга» – видавець «Червоний шлях» у Харкові. Журнал для масової політосвіти і книжкового робітника. Має переважно критико-бібліографічний характер, приділяє увагу також питанням видавничої та книжково-торговельної політики. Періодичність – 1 раз на місяць, розмір 4 арк.

3) «Літопис українського друку» – видання Української книжкової палати в Харкові. Інформаційний журнал державної бібліографії УСРР. Періодичність – 1 раз на 2 тижні, розмір 2 арк.

З 1924 р. «Бібліологічні вісті» перетворилися на «прекрасно педагогований фаховий журнал, до співробітництва в якому було притягнуто найвидатніші наукові сили в галузі книгознавства»¹².

Отже, планувалося спочатку видавати 6 (не вийшло), потім 4 номери на рік, обсягом не менше 4 друк. арк. Проте з матеріальних причин Інститут не завжди мав змогу ритмічно видавати журнал. Ю.О. Меженко пізніше згадував: «Журнал виходив нерегулярно. Фінансово він не був

⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 18, арк. 1–3.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19, арк. 2.

¹² Порський В. Бібліологічні вісті // Українські бібліологічні вісті. – Авгсбург, 1948. – С. 4–5.

забезпечений і через це передплати не мав. «Бібліологічні вісті» розходилися через книгарні. Передплату було оголошено лише на 1930 р. Авторського гонорару журнал не платив, бо не було коштів. Незважаючи на це, російські книгознавці охоче давали свої твори для публікації. «Бібліологічні вісті» своїм змістом були всесоюзним органом. Особливу увагу редакція звертала на відділ «Хроніки». Перший час її складали М.М. Іванченко та Я.І. Стешенко, а потім С.Г. Кондра та Т.П. Алексеев. Розходилося приблизно 70 % тиражу огразу по виході окремих номерів у світ і 20 % тиражу роздрібно. 10 % тиражу залишалось нерозпроданими. Німецька книготоргова фірма Гірземана купувала по десять примірників кожної книжки, 15–20 примірників йшло за кордон в порядку обміну»¹³. В архіві є списки установ, насамперед іноземних, яким надсилалися «Бібліологічні вісті», зокрема, 60 примірників № 1 за 1926 р.¹⁴

У журналі були постійні рубрики (окрім основного розділу без назви):

«Miscellanea» – тут друкувались статті з історії стародруків, друкарської справи, преси, замітки про рукописи, екслібриси тощо;

«Рецензії, огляди» – рецензії як на вітчизняні, так і на зарубіжні книги з питань бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства, мистецтва книги. Для рецензування обирали найбільш значущі видання, наприклад, О. Фоміна «Аннотации. Теория и практика их составления» (Л., 1929); М. Здобнова «Основы краевой библиографии» (Л., 1925); Л. Хавкіной «Составление указателей к содержанию книг и периодических зданий» (М., 1930) та ін. У 1929–1930 рр. існувала підрубрика «По закордонних часописах», яку вів безпосередньо секретар редакції Т.П. Алексеев.

«Персоналія» (іноді рубрика називалась «Пам'яті згаслих») – друкувались переважно некрологи відомих діячів книги: І. Калиновича, Г. Салливона (Тисяченка), О. Попільницького, О. Ловягіна тощо.

Інформацію для «Хроніки» в «Бібліологічних вістях», що займала, за нашими підрахунками, п'яту частину загального обсягу журналу, Інститут отримував завдяки творчим зв'язкам з багатьма бібліотеками, товариствами, книгознавчими установами України, Радянського Союзу і цілого світу. Матеріали цієї рубрики (відсутня лише в двох випусках – за 1924 р. та в № 2 за 1926 р.) постійно інформували читачів про важливі події в галузі видавничої та бібліотечної справи, бібліографії, мистецтва книги. Тут були, насамперед, звіти про діяльність УНІК, про бібліотечні та бібліографічні з'їзди, наради, конференції, матеріали про діяльність установ книжкової галузі, про події книгознавчого життя, що в сукупності дає широку картину розвитку книжкової справи та науки про книгу в 1920-х роках. Звичайні розділи, на які поділялася «Хроніка» – бібліологія,

¹³ Меженко Юр. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 24–25.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 68, арк. 34.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1924 р.

== НА ЧАСОПИС ==

„БІБЛЮЛОГІЧНІ ВІСТІ“

ЩО ВИДАЄТЬСЯ УКРАЇН. НАУКОВ. ІНСТИТУТОМ КНИГОЗНАВСТВА.

ПРОГРАМ ЧАСОПИСУ:

Статті і інші праці по питанням теоретичного і прикладного книгознавства: Історія книги, Журналістика, Історія преси, Законодавство друку, Історія цензури, Теоретична бібліографія, Бібліографічні покажчики по різним галузям життя та знання, Бібліотекознавство, Бібліопсихологія, Бібліофілія, Ex libris, Манускрипти, Рідкі видання, Видавнича та книгарська справа, Теорія та практика друкарського мистецтва, Хроніка і вагіа: бібліологічного життя на Україні та закордоном.

Виходить 4—5 разів на рік, розміром не менше 4 друкованих аркушів.

В ЧАСОПИСУ БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

І. Айзеншток (Харків), акад. Д. Багалій (Харків), О. Баранович, В. Барвінок, акад. М. Біллінівський, Л. Биківський (Полєбриди), проф. Б. Боднарський (Москва), А. Вайсблат, А. Виласівський, І. Вугман (Одеса), П. Гермайзе, С. Гіларов, М. Голєвнич (Харків), проф. В. Данилевич, В. Данилів (Ленінград), В. Дем'ячук, Г. Дзбановський, Вол. Дорошенко (Львів), О. Досвітній (Харків), К. Дубняк (Харків), Ів. Єрофіїв (Харків), Ф. Ернст, акад. С. Єфремов, П. Єфремов (Катеринослав), Юр. Жилко (Полтава), Іг. Житєцький, Н. Заграда, М. Зеров, проф. В. Іваніцький, М. Іванченко, В. Ігнатієнко, Ів. Калинович (Золочів), М. Качеровський, проф. П. Клименко, Гр. Коваленко (Полтава), К. Копержинський (Ленінград), Б. Козмаров (Одеса), проф. В. Кордт, Ів. Кривецький (Львів), С. Крига (Харків), худ. В. Кричевський, Л. Кротевич, В. Кульженко, А. Лебідь (Чернігів), Д. Лисиченко, Б. Лифшиць, проф. А. Лященко (Ленінград), М. Макаренко, проф. С. Маслов, В. Машовець, Юр. Меженко, худ. Ю. Михайлів, В. Міяковський, М. Могилянський, А. Нагорний, М. Олексій, О. Олексійва, А. Овциук, М. Орлов (Москва), С. Паночіні, акад. В. Петець (Ленінград), проф. М. Плевако (Харків), Г. Полян, Н. Попов, С. Постернак, О. Прозоровська (Харків), Я. Розанов, проф. В. Романовський, Т. Романченко (Катеринослав), С. Рубінштейн (Одеса), М. Рутинський (Полтава), Д. Рудченко (Вінниця), П. Рушч, проф. О. Сагарта (Полтава), Є. Сіцинський (Кам'янець-Под.), др. Ів. Свєндіцький (Львів), худ. А. Серєда, проф. М. Слабченко (Одеса), Я. Степаненко, М. Суєдларів (Кам'янець-Под.), проф. С. Таранушенко (Харків), Гр. Тисаченко, І. Ткачук (Мелітополь), М. Ткаченко, акад. П. Тутківський, П. Філіпович, Н. Чепіга (Харків), Д. Чухрай, Д. Щербаківський, М. Ясинський, М. Яшек (Харків) і інші.

В початку вересня вийде з друку число 4—6:

ЗМІСТ ЧИСЛА:

1) М. Зеров і М. Новицький. Усгаїніса в «Маяку»; 2) С. Єфремов. На світанку українських видавництв («Вік»); 3) В. Міяковський. Замітки до історії друку на Україні; 4) В. Данилів. «Кієвская Старина» по цензурним документам; 5) О. Баранович. Старі книги на Волині; 6) Л. Биківський. Бібліотечна справа в Чехословаччині; 7) М. Іванченко. Російська публична бібліотека; 8) М. Ясинський. Краєзнавча робота бібліотеки; 9) Б. Боднарський. Академічні бібліотеки та десятиальна система класифікації; 10) М. Годжевич. Обов'язковий примірник; 11) Я. Степаненко. Друк УСРР в 1923 році; 12) І. Б. Бібліофіліана; 13) Д. Лисиченко. Рукописи Ів. Манжури; 14) Ал. Лебідь. Нові придбання рукописного відділу музею В. В. Тарновського; 15) В. Ігнатієнко. Україська преса в 1914—16 рр.; 16) М. Качеровський. В справі дорожничі книги; 17) Miscellanea; 18) Рецензії; 19) Біжуча бібліографія української бібліологічної літератури; 20) Хроніка.

ПІДПИСНА ПІНА: на перший піврік (ч. 1—6) з пересилкою 4 карб. окремо число 1—3—2 карб. 50 коп. За кордоном 1 дол. 25 цент.

Ня складі редакції є в обмежній кількості «Бібліологічні Вісті» за 1923 р., ч. 1 і 2 по 75 коп., ч. 3 по 35 коп. та ч. 4 по 1 карб.

РЕДАКЦІЯ І СКЛАД ВИДАННЯ: Київ, Пушкінська 8, прим. 8. Український Науковий Інститут Книгознавства.

"Бібліологічні Вісті" № 4 (21), к. 1929, стр. 67-71.

ХРОНІКА.

БІБЛІОЛОГІЯ.

Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства за 1928/29 рік.

Минулого року науково-дослідча робота провадилася у 4-х секціях Інституту: Історії книги, Соціології книги, Мистецтва й техніки книги та секції Бібліографічній.

І. Секція Історії книги під керівництвом проф. С. І. Маслової, вивчає методом історичного матеріалізму еволюцію книжної справи.

Протягом 1928/29 р. розроблялись такі питання:

1) Збирання матеріалів до історії друкарства на Україні. Ця велика робота точитиметься, арозуміло, не один рік. До неї УНІК притягає наукових робітників не тільки в межах України, але також і з РСФСР. Частину зібраних матеріалів опрацьовано й, у формі доповідів, обговорено на засіданнях Комісії Історії книги. В цьому № 4 „Б. В.“ друкується одна з розвідок на цю тему; були оголошені матеріали і в попередніх №№: 1-ому та 2—3.

2) Дослідження в царині історії цензури на Україні. Частину цієї теми — а саме історію цензури кінця XIX і початку XX в. розробляє один з наукових співробітників УНІК, Т. Алексєєв, за матеріалами київських архівів. Розвідка має бути закінчена протягом 1929/30 ак. року.

3) Збирання матеріалів до історії українського еклірієсу. Із зібраних матеріалів і виявлених приватних колекцій в найближчому часі улаштується виставка. Про найінтересніші матеріали друкуються замітки в „Б. В.“ (в № 2—3 та в № 1. 1930 р.).

4) Книжна торгівля та ціни на книги — матеріали збираються.

5) Вивчення інкунабулів українських книгозбірень. В цій царині секція працює вже давно. Відповідні матеріали були надруковані в № 2 (15) за 1927 рік, та в № 2—3 (19—20) (за 1928/29 р. (Грунтовні рецензії). Вивчення цієї, дуже складної, галузі продовжується.

6) Розроблення питань про музеї книги на Заході та в ССРР — зібрані матеріали про організацію цієї справи на Заході та в ССРР; розробляється проєкт організації музею книги при УНІК¹⁾.

7) Виготовано й здано до друку ДВУ

1) Справу цю перебрала організована ц. р. Секція Мистецтва й Техніки Книги.

(частково) фундаментальну працю наукового співробітника Секції П. Балицького — „Історія української книги 1-ої половини XIX ст.“.

8) Окрім того співробітники секції, об'єднані в комісії Історії книги, розробляли низку питань і частину їх освітлили в доповідях на засіданнях цієї комісії. Доповіді зачитані такі: 1. Гераклітов Четверо — євангелія без виходу поч. XVII ст. 2. Борщак: Бібліофіліана. 3. Вайнштейн. Український рукопис XVII ст.; 4. Петрунь. З історії збирання рукописів на Балканському півострові; 5. Борщак. Пилип Орлик — книжник; 6. Барвінок. Подорож до Москви та Ленінграду. 7. Балицький. Російське книжкове життя XVIII ст. та зародження серед нього української книжки.

9) Нарешті Секція керувала роботами аспірантів у галузі Історії книги.

II. Секція Соціології книги під керівництвом проф. Д. А. Балики, працювала в таких напрямках:

1) Доповнювала картотеку бібліографії вивчення читачівства. Картотека поповнена на 150%.

2) Продовжувала роботу з кореспондентами Кабінету читачівства. В наслідок здобуто до 9500 карток попити й до 1000 анкет. Цього року вивчалось читачівства в 6-ках селянських районів, ВИЩІвських та міських політ.-освітніх.

3) Провадилось систематичне рецензування робіт з соціології книги. Деякі з рецензій надруковані в № 1 (18) та 2—3 (19—20) за 1928/29 ак. рік.

4) Окрім того переводилася розробка різних питань з соціології книги, обговорюваних на внутрішніх (закритих) зборах Кабінету читачівства. Наслідки цих робіт вміщені у „Збірнику секції Соціології книги УНІК“, що вже зданий до друку ДВУ. Зміст цього „збірника“ такий:

I.

1. Меженко, Ю. Вступна стаття.

2. Балика, Л. Аналітичний та систематичний методи вивчення читача.

III. З матеріалів всеукраїнського облідування бібліотек.

1) Довгань, К. Матеріали до всеукраїнського облідування б-к 1927—1928 рр.

2) Фрідьєва, Н. Центральні окружні бібліотеки України.

3) Балика, Д. Профспілковські бібліотеки

бібліографія, бібліотекознавство, бібліофілія, видавнича справа, друкарство, мистецтво книги, книгарство. Деякі матеріали «Хроніки» публікувалися в підрубриках «*Varia*», «*Пролегомени*».

Частина хронікальних заміток друкувалась за підписами їх авторів, що надавало текстам необхідної достовірності. Серед авторів хронікальних матеріалів знаходимо імена таких відомих сьогодні діячів книги як Ю. Меженко, В. Січинський, Я. Стешенко, М. Іванченко, В. Ігнатієнко, Д. Щербаківський та ін.

У № 3 за 1923 р. був закладений підрозділ «*Праця українських бібліологів*», де вміщувалась інформація про розпочаті або готові роботи вчених-книгознавців. Мета підрозділу – уникати дублювання в роботі книгознавців, а також давати широку картину книгознавчого життя.

Починаючи з № 1 за 1928 р. редакція пропонувала читачам надавати для підрубрики «*Desiderata*» оголошення про пошуки або пропозиції до обміну чи продажу необхідної літератури. У цій же підрубриці містилися оголошення та звернення установ. Передбачали також «завести *vid-gil* рефератів, *de* переказувати зміст цікавих статей з журналів»¹⁵, розміщувати огляди зарубіжних журналів, рецензії. У вересні 1928 р. редколегія «Бібліологічних вістей» ухвалила подавати надалі в журналі резюме всіх статей німецькою мовою, що й було зроблено¹⁶.

За наявністю цінних інформаційних матеріалів «Бібліологічні вісті» займають, без сумніву, перше місце серед книгознавчих періодичних видань. Сьогодні за розділом «Хроніка» можна вивчати історію книжкової справи 1920-х років. І це добре розуміли творці журналу. В листі Ю. Меженка до паризького видання «Українські вісті» від 10 березня 1928 р. мова йде про «*чергове число цього прекрасно редагованого видання, яке здобуло собі вже заслужену славу скрізь по українських культурних центрах і навіть за кордоном. ... як завжди, цінна хроніка. Комплект цього видання буде колись з великим запалом розшукуватись всіма культурними робітниками*»¹⁷, що вже наразі й відбувається, не зважаючи на перевидання комплекту журналу у Львові Національною науковою бібліотекою ім. В. Стефаника кілька років тому.

Редакторами «Бібліологічних вістей» до кінця 1927 р. були Ю. Меженко, Я. Стешенко, М. Іванченко, а з 1928 р. – Ю. Меженко, С. Кондра, Т. Алексеев¹⁸. Зміна членів редакції безперечно позначилася на змісті та структурі журналу. На наш погляд, найцікавішими були випуски за 1924–1927 рр.

Проте фінансовий бік справи видання журналу був напруженим, незважаючи на зміни редакції, упродовж усього періоду виходу часопису, про

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 25.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 161, арк. 72.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 161, арк. 41.

¹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 10; од. зб. 225, арк. 2.

що свідчать матеріали архіву Інституту¹⁹. Заслугує на увагу лист УНІК від 30 листопада 1927 р.: «Мало було бібліологічних часописів, що при таких неймовірно важких умовах, не виплачуючи гонорару, іноді не маючи грошей навіть для оплати друкарських витрат, могли без перерви проіснувати п'ять років, з кожним роком збільшуючи кількість друкованих аркушів і об'єднуючи коло себе все більшу й більшу кількість бібліологів»²⁰. За словами М. Іванченка, «... не видаючи нікому гонорару, важко належним чином планувати журнал»²¹. Дійсно, впадає в очі, що якогось чіткого плану видання журналу не існувало, хоча в архіві є численні листи із замовленням певних статей, серед них М. Суслопарову в Кам'янець-Подільський, Й. Сімановському в Мінськ, М. Орлову в Москву та багато ін.²². Навіть у грудні 1930 р., коли журнал вже висів на волосині, листи з проханням надсилати статті до «Бібліологічних вістей» було направлено десяткам авторів з різних міст і навіть країн: Боровому в Одесу, Борщаку в Париж, Гераклітову і Кузнецовій в Саратов, Голлербаху, Дроздовському, Куфаєву, Малєїну в Ленінград, Дингу в Миколаїв, Дорошенку у Львів, Гілярівській, Клепікову, Лавровій в Москву, Зданевичу в Києві, Кошарнівському в Чернігів, Лукашевич у Варшаву та ін. Але переважно друкувалося те, що надавали автори, і не завжди це були найактуальніші матеріали. Фактично поза увагою редакції лишалися практичні проблеми книгознавства, завдання різних книгознавчих дисциплін того часу. Як висловився пізніше Т. Алексєєв, «матеріал надходив самопливом»²³. Не можна стверджувати, що журнал використав усі можливості і досягнення книгознавства 1920-х років для пропаганди книжкових знань, що він не помилявся, йдучи неторованою стежкою першого подібного періодичного видання. Та й навряд чи можливо висувати такі вимоги до періодичного видання. Але прагнення видавати якісний, цікавий для спеціалістів журнал, колосальна робота редакторів, що за цим стоїть, відчувається і нині.

У рекламних оголошеннях журналу подавалося, за нашими підрахунками, 177 прізвищ учених, письменників, художників, які начебто беруть участь у журналі. Це було певним перебільшенням; до списку потрапили прізвища людей, які скоріш за все погоджувались писати для журналу, з ними вели перемовини, але їхніх публікацій тут нема. Наприкінці першого друкарським способом виданого номеру журналу «Бібліологічні вісті» — № 3 за 1923 рік — це звучить так: «згодилися брати участь», і наведено 29 прізвищ; пізніше це формулювалось як «в журналі приймають участь». Список цей постійно змінювався, доповнювався, і якщо прізвища киян

¹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 61, 66, 83, 92, 225.

²⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 228.

²¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 83, арк. 1.

²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 19.

²³ Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків 29.05 — 1. 06.1931 р. — К. : УНІК, 1932. — С. 74.

були без вказівки на Київ, то географія інших потенційних авторів журналу була вельми широкою. Спробуємо назвати всіх, кого прагнув Інститут залучити до роботи в журналі. Отже, за алфавітом, з дотриманням особливостей написання в журналі, використовуючи рекламні оголошення з різних номерів «Бібліологічних вістей»:

І. Айзеншток (Харків), О. Алексеєва (Москва), Т. Алексеєв, А. Артюхова, акад. Д. Багалій (Харків), В. Базилевич, Д. Балака, П. Балицький, О. Баранович, В. Барвінок, Л. Биківський (Чехія, Подебради), І.А. Бичков (Ленінград), В. Білий, акад. М. Біляшівський, К. Благовещенська (Москва), П. Богацький (Прага), проф. Б. Боднарський (Росія, Москва), С. Боровий (Одеса), Б. Борович (Харків), Іл. Борщак (Париж), Д. Вайнштейн (Одеса), В. Вайсблат, А. Верзілов (Чернігів), С. Верчінський (Уртель-Верчинський?, Львів), В. Вислоцький (Львів), А. Вияснівський, М. Возняк (Львів), І. Вугман (Одеса), В. Гагенмейстер (Кам'янець-Подільський), І. Галактіонов (Ленінград), А. Геппенер (Біла Церква), проф. О. Гераклітов (Саратов), В. Герасименко (Одеса), Й. Гермайзе, С. Гіляров, М. Годкевич (Харків), Е. Голлербах (Ленінград), Г. Голоскевич, М. Голубець (Львів), проф. В. Данилевич, В. Данилів (Ленінград), В. Дем'янчук, Г. Дзбановський, А. Динга (Одеса), Вол. Дорошенко (Львів), Ол. Дорошкевич, О. Досвітній (Харків), В. Дроздовський (Ленінград), К. Дубняк (Харків), В. Дубровський (Харків), Ф. Ернст, Ів. Єрофіїв (Харків), М. Єрусалимський (Єрусалимський, Одеса), П. Єфремов (Катеринослав), акад. С. Єфремов, Л. Жівний (Прага), Юр. Жилко (Полтава), Іг. Житецький, Н. Заглада, Й. Залевський, Б. Зданевич, М. Зеров, проф. В. Іваницький, В. Іванушкін, М. Іванченко, В. Ігнатієнко, П. Іноземцев, Ів. Калинович (Золочів), І. Капустянський (Харків), Карпинський (Сміла), М. Качеровський, проф. Кисільов (Москва), С. Клепіков (Москва), проф. П. Клименко, Гр. Коваленко (Полтава), Л. Коган (Одеса), А. Козаченко (Харків), В. Козловський, Б. Комаров (Одеса), С. Кондра, К. Копержинський (Ленінград, Одеса), проф. В. Кордт, М. Корнеєва-Петрулан (Харків, Вороніж), Ів. Кревецький (Львів), С. Крига (Харків), Ів. Крипякевич (Львів), худ. В. Кричевський, Л. Кротевич, Ю. Кузнецова (Саратов), В. Кульженко, проф. М. Куфаєв (Ленінград), А. Лебідь (Чернігів), Б. Лившиць, Д. Лисиченко, О. Ліозина, акад. М. Ліхачов (Ленінград), проф. А. Лященко (Ленінград), М. Макаренко, проф. О. Малєїн (Ленінград), А. Марголіна, К. Марцишевська (Москва), О. Маслова, проф. С. Маслов, В. Машовець, Юр. Меженко, худ. Юх. Михайлів (Київ, Полтава), В. Міяковський, М. Могилянський, С. Мотовілова, А. Нагорний, В. Недзвецька (Москва), акад. О. Новицький, М. Новицький, І.І. Огієнко (Варшава), О. Оглоблін, М. Олексіїв (можливо, Алексеєв), А. Онищук, М. Орлов (Росія, Москва), Поль Отле (Брюссель), С. Паночіні, Г. Перлін (Саратов, Сталінград), акад. В. Перетц (Ленінград), проф. Є. Перфецький (Братислава), Ф. Петрунь (Одеса), проф. М. Плевако (Харків), Г. Поляк,

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА
Приймається передплата на 1927 рік

(V рік видання)

на науковий часопис книгознавства

„БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ“

ПРОГРАМ ЧАСОПISУ: Статті та інші праці з питань теоретичного та прикладного книгознавства: Теорія книгознавства, Бібліографія, Бібліотекознавство, Історія книги, Бібліофілія, Книжкова справа (видавничча, друкарська й книгарська) і т. н. Рецензії. Хроніка бібліологічного життя України, С.Р.С.Р. та закордону.

В часопису беруть участь:

І. Айзеншток (Харків), В. Базилевич, Д. Баліка, В. Барвінок, В. Білий, Л. Биківський (Подєбради), І. Бичкоп (Ленінград), Павло Йоганський (Прага), Б. Боднарський (Москва), С. Боровий (Одеса), Б. Борович (Харків), Іа. Боршак (Париж), В. Вайсблат, Д. Вайнштейн (Одеса), С. Верчинський (Львів), В. Вислоцький (Львів), А. Вяжнівський, М. Возняк (Львів), І. Вугман (Одеса), В. Гагенмейстер (Кам'янець-Подільський), І. Галактіонов (Ленінград), О. Гераклітов (Саратів), В. Герасименко (Одеса), М. Годкевич (Харків), Е. Голлербах (Ленінград), М. Голубець (Львів), В. Данілевич, В. Данилів (Ленінград), В. Дем'ячук, Вол. Дорошенко (Львів), Ол. Дорошкевич, К. Дубняк (Харків), Ф. Ернст, М. Ієрусалимський (Одеса), акад. С. Єфремов, П. Єфремов (Катеринослав), Іг. Житецький, Н. Загайда, М. Зеров, В. Іванидький, М. Іванченко, В. Іванушкин, В. Ігнатієнко, Ів. Калінович (Зодочів), П. Клімченко, А. Коган (Одеса), Г. Коваленко (Полтава), С. Кондра, П. Кисілов (Москва), К. Копєржинський (Одеса), В. Козловський, Б. Комаров (Одеса), В. Кордт, М. Корнєєва-Петрулан (Вороніж), Ів. Кривецький (Львів), Ів. Крип'якєвич (Львів), В. Кричевський, В. Кузленко, М. Куфаєв (Ленінград), А. Лебідь, акад. М. Ліхачов (Ленінград), Д. Лисиченко, А. Ллщенко (Ленінград), М. Макаренко, О. Малєїн (Ленінград), А. Марголіна, С. Маслово, Юр. Меленко, В. Міяковський, Юх. Михайлів, М. Могілянський, С. Мотовилова, акад. О. Новицький, М. Новицький, Ів. Огієнко (Варшава), О. Олексїєва, А. Онцшук, М. Орлов (Москва), Поль Огєлє (Брюссєль), С. Паєтернак, акад. В. Перетц, Єв. Перфецький (Братислава), П. Попов, П. Потоцький (Ленінград), О. Прозоровська (Харків), Я. Розанов, В. Романовський, М. Рубакін (Лозана), С. Рубінштейн (Одеса), М. Рудинський, Д. Рудченко (Харків), Л. Хавкіна (Москва), акад. А. Харлампович (Каван), Н. Чєпіга (Харків), А. Шрам (Лайпциг), Д. Щєрбаєвський, В. Щєпотєєв (Полтава), М. Яєнський, М. Яєєк (Харків), М. Яніцький (Москва) та ін.

Часопис виходить чотири рази на рік, розміром 5-6 друкарських аркушів кожне число.

 В № 1 за 1927 р. мають бути такі статті: 1. *Гр. Тисяченко*, Лубенський „Хлібороб“, 2. *В. Дубровський*, Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Майської друкарні XIX ст., 3. *М. Тищенко*, Каміньські старовірські друкарні, 4. *Ів. Крип'якєвич*, до історії укр. гравюр, 5. *Е. Голлербах*, Графіка М. Хижинського, 6. Спогади про Г. І. Нарбута *М. Зєрова*, С. *Таранушенка*, М. *Бурачєка*, К. *Гравовської*, 7. *Д. Баліка*, Класифікація друку за соціальним призначенням, 8. *А. Марголіна*, До питання про укр. дитячу літературу, 9. Рецензії, 10. Хроніка.

Передплата з пересилкою: на рік 3 крб., півроку 1 крб. 50 коп. Окреме число 1 крб. За кордоном на рік 2 дол., півроку 1 дол. Окреме число 75 цент.

В коморі редакції в обмеженій кількості „Бібліологічні Вісті“ за 1923 р., ч. 4—1 крб., за 1924 р.—3 крб.; за 1925 р.—3 крб. 35 коп.; за 1926 р.—3 крб. Пересилка за рахунок редакції.

Адреса редакції: Київ, Пушкінська 8, п. 8, тел. 17-43. Український Науково-Дослідний Інститут Книгознавства.

Представництво для РСФРР: Ленінград, Мохова 22, п. 25, тел. 185-65, проф. М. М. Куфаєв (Представництво Центральної Книжкової Палати РСФРР.).

П. Попов, А. Попович, С. Постернак, П. Потоцький (Ленінград, Київ), О. Прозоровська (Харків), Я. Розанов, проф. В. Романовський, Т. Романченко (Катеринослав), М. Рубакін (Лозанна), С. Рубінштейн (Одеса), М. Рудинський (Полтава), Д. (Л.) Рудченко (Вінниця, Харків), П. Рулін, М. Русинов (Москва), З. Савєлова (Москва), В. Савонько (Ленінград), проф. М. Са-

Зміст попередніх чисел „Бібліологічних Вістей“:

I. 1923.

№ 1. І. Від редакції, 2. В. Ігнатієнко. Українська преса в 1922 р., 3. В. Міяківський. До історії журналістики на Україні (Провікт першого часопису „Київська Газета“ 1833 р.), 4. М. Ясинський. Шифр Кетера, 5. В. Машовець. Ще один експеримент, 6. Хроніка. (Друковано на машинці 60 прим.).

№ 2. І. Д. Лисиценко. Українська преса в Катеринославі, 2. В. Дем'янюк. Видавнича діяльність Всеукраїнської Академії Наук, 3. В. Ігнатієнко. Українська преса в 1922 році (Продовження), 4. Рецензії, 5. Хроніка. (Друковано на машинці 60 прим.).

№ 3. І. В. Міяківський. „Україніка“ в останньому виданні творів О. І. Герцена, 2. Юр. Меженко. Про один з бібліологічних фронтів, 3. В. Дем'янюк. Видавничі діяльність Всеукраїнської Академії Наук (Продовження), 4. В. Ігнатієнко. Історія української преси та її вивчення, 5. Бібліографічний Мікроб. Бібліотекована Всенародної Бібліотеки України, 6. Хроніка.

№ 4. І. Ф. Ернст. Біжуча художня література про Г. І. Нарбута, 2. С. Постернак. Всенародна Бібліотека України (До п'ятирічного ювілею), 3. Юр. Меженко. Чи потрібні інвентарі в бібліотеках універсального типу, 4. О. Олексієва. Каталог в дитячій бібліотеці, 5. Д. Лисиценко. Стан книжної торгівлі, 6. М. Олексієва. Хто плетив в подорожчани книги, 7. М. Ясинський. До питання про початок української преси, 8. В. Іваницький. Бібліотекована Всенародної Бібліотеки України, 9. М. Іваниченко. Міжнародний Бібліографічний Інститут, 10. Перша Всеукраїнська нарада робітників Справочного Апарату („Енциклопедія документів“), 12. В справі української енциклопедії документів, 13. Гр. Тисяченко. Збірання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні на Україні, 14. Н. Заглада. До питання про справу збірання прокламаційно-афішного матеріалу, 15. Рецензії, 16. Хроніка.

II. 1924.

№ 1—3 (5—7). 1. Від Українського Наукового Інституту Книгознавства, 2. Григорій Тисяченко. Триста п'ятдесят літ тому назад і тепер (1574—1924), 3. Павло Попов. Початки друкарства у слов'ян, 4. Сергій Маслов. Друкарство на Україні в XVI—XVII ст., 5. Віктор Романовський. Іван Федоров і друкарська справа на Волині в XVI ст., 6. Коць Копержисський. Острозька друкарня в Острозі та в Дермані після Берестейської Унії (1596 р.). Її видання та ділячі, 7. Михайло Михайленко. Про київські стародруки XVII і початку XVIII ст. (1616—1721 рр.), 8. Микола Макарєнко. Мистецтво книжки, 9. Данило Шербаківський. Золотарська справа книжки в XVI—XVII століттях на Україні, 10. Пилип Климченко. Українські риторичні друки, 11. В. Кудьженко. Минула та сучасна техніка друкарства, 12. Володимир Барвінок. Загальний огляд стародруків київських бібліотек, 13. Павло Попов. Слов'янські інкунабули київських бібліотек, 14. Володимир Перетц. Українські стародруки в книгозбірнях м. Самари, 15. Володимир Перетц. Українські білоруські стародруки в бібліотеці ленинградського університету, 16. Є. Січинський. Стародруки кам'янецького Історико-Археологічного Музею, 17. Гр. Т.-ко. Казковий і реальний образ першодрукаря, 18. Святкування ювілею, 19. Пояснення до ілюстрацій.

III. 1925.

№ 1—2 (8—9). 1. Проф. М. М. Куфаєв. Книга, як поняття й предмет науки та бібліографія, як документальна наука про книгу (Розділ з філософії книгознавства), 2. П. Рудні. „Україніка“ по давніх російських часописах (Чергові завдання української бібліографії), 3. Проф. С. І. Маслов. Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI—XVIII в.в., 4. Ю. Меженко. Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі, 5. С. Боровий. Нариси з історії єврейської книги на Україні, 1. Єврейська книга на Україні в добу хасидизму, 6. В. Данилів. „Кіевская Старина“ по цензурним документам, 7. Проф. Б. Боднарський. Академічні бібліотеки та децимальна система класифікації, 8. Б. Комаров. Українська Державна Бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі (Інформаційна стаття), 9. А. Биківський. Бібліотечна справа в Чехословаччині, 10. Проф. О. Гераклітов. До питання про початок московського друкарства, 11. Е. Рихлік. Новини друкарської техніки, 12. Акад. Сергій Б. Фремов. На світанку українських видавництв („Вік“), 13. В. Білий. Поширювачелі української книги, С. Д. Ніс, 14. М. Корнєєва—Петрулян. Де що про методи дослідження стародруків, 15. М. Зеров. В справі критично-бібліографічного журналу („Нова Книга“, 1925, ч. 4—6), 16. О. Вайнштейн. Збірка гр. В. Строганова в Головні Бібліотеці Вищої Школи м. Одеси, 17. А. Лебідь. Нові придбання рукописного відділу музею В. В. Тарновського, 18. Д. Лисиценко. Рукописи Манжури, 19. Акад. О. Новицький. Т. Г. Шевченко й друкарська справа, 20. Святкування 350-літнього ювілею українського друку, 21. Хроніка.

гарда, проф. О. Сагарда (Полтава), Ф. Самоненко, др. Іл. Свенціцький (Львів), худ. А. Середа, І. Симановський (Мінськ), С. Сірополко (Прага), проф. Є. Січинський (Кам'янець-Подільський), В. Січинський (Прага), проф. М. Слабченко (Одеса), Я. Стешенко, М. Суслопарів (Кам'янець-Подільський), проф. С. Таранушенко (Харків), Гр. Тисяченко (Ромни, Лубни),

М. Ткаченко, Ів. Ткачук (Мелітополь, Катеринослав), А. Троньєр (Майнц), акад. П. Тутківський, А. Тюнеєва (Одеса), М. Ульяновський (Москва), С. Уртель-Верчинський (Львів), І. Фаас (Одеса), П. Филипович, О. Фомін (Ленінград), Л. Хавкіна (Москва), акад. В. Харлампович (Казань), Н. Чепіга (Харків), Е. Шамурин (Москва), проф. А. Шрам (Лейпциг), В. Щепотьєв (Полтава), Д. Щербаківський, проф. М. Яницький (Москва), М. Ясинський, М. Яшек (Харків).

Ми свідомо збрали з усіх випусків журналу весь список потенційних авторів «Бібліологічних вістей», аби побачити повну картину редакційних стосунків, прагнень редакції часопису створити цікавий багатоплановий міжнародний книгознавчий журнал. Бачимо прізвища найвидатніших книгознавців і літературознавців того часу не лише України, але й Росії, Беларусі та зарубіжжя. Окремо необхідно звернути увагу на авторів Галичини та українців-емігрантів, що в умовах політичної ізоляції Радянського Союзу викликає подив. Варто підкреслити, що з реклами останнього номеру («Приймається передплата на 1931 рік») зникли прізвища Л. Биковського та С. Сірополка, що, безумовно, не було випадковим, а відбивало зміни в політичній обстановці країни.

Зрозуміло, далеко не всі вказані тут особи дійсно брали участь у «Бібліологічних вістях», але давайте подивимось, як це задумувалось редакцією. Отже, географія приблизно така (приблизно, бо деякі автори переїздили, і одні й ті ж особи подавалися від різних міст, тому враховано перше місто):

УСРР: Київ 75 осіб, Харків 17, Одеса 13, Полтава 5, Катеринослав 2, Чернігів 2, Біла Церква 1, Сміла 1, Вінниця 1, Ромни 1, Мелітополь 1 (разом 119).

Західна Україна: Львів 9, Кам'янець-Подільський 3, Золочів 1 (разом 13).

Росія: Москва 14, Ленінград 14, Саратов 3, Казань 1 (разом 32).

Беларусь: Мінськ 1.

Західна Європа: Прага 4, Подебради 1, Париж 1, Варшава 1, Братислава 1, Брюссель 1, Лозанна 1, Майнц 1, Лейпциг 1 (разом 12).

Анотований опис усіх статей та хронікальних заміток можна знайти в систематичному покажчику змісту журналу²⁴, а алфавітний покажчик статей — наприкінці цієї книги. Отже, в журналі опубліковано статті, рецензії чи замітки таких авторів: 84 публікації — Алексєєв Т.; 17 — Меженко Ю.; 15 — Іванченко М.; 13 — Коңдра С.; по 12 — Голлербах Е.; Ігнатієнко В.; 9 — Русинов М.; 8 — Залєвський Й., Боровий С.; по 7 — Артюхова А. (Іванова-Артюхова), Балика Д., Биковський Л.; по 6 — Барвінок В., Дорошенко В., Ернст Ф., Куфаєв М., Михайлів Ю., Січинський В.; по 5 — Комаров Б., Лисиченко Д., Макаренко М., Маслов С., Назарєвський О., Романовський В., Чукин Д.; по 4 — Балицький П., Біркіна Н., Вияснівський А. (Чухрай Д.),

²⁴ Бібліологічні вісті (1923–1930): Систематичний анотований покажчик / Нац. парлам. б-ка України; уклад. Г.І. Ковальчук; наук. ред. С.І. Білоконь. — К., 1996. — 160 с.

Ціна 1 крб. 50 коп. (Р)

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДЧИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1931 РІК

(IX рік видання)

на науковий часопис книгознавства

„БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ“

ПРОГРАМА ЧАСОПISУ: Статті та інші праці з питань теоретичного та застосованого книгознавства: Теорія книгознавства, Бібліографія, Бібліотекознавство, Історія книги, Бібліофілія, Книжкова справа (видавничча, друкарська й книгарська) і т. ін. Рецензії. Хроніка бібліологічного життя України, СРСР та закордону.

Співробітники:

І. Айзеншток (Харків), О. Алексєєва (Москва), Т. Алексєєв, А. Артюхова, Д. Балака, П. Балицький, В. Барвінок, К. Благочинська (Москва), В. Боднарський (Москва), С. Боровий (Одеса), Б. Борович (Харків), Іл. Борщак (Паризь), Д. Вайнштейн (Одеса), В. Вайсблат, В. Віслоцький (Львів), А. Вяси́вський, М. Возняк (Львів), І. Вугман (Одеса), І. Галактіонов (Ленінград), О. Гераклітов (Саратов), Е. Голлербах (Ленінград), М. Голубець (Львів), В. Данилевич, В. Данилів (Ленінград), А. Дянга (Одеса), Вол. Дорошенко (Львів), Ол. Дорошкевич, В. Дроздовський (Ленінград), К. Дубняк (Харків), В. Дубровський (Харків), Ф. Ернст, М. Ієрусалимський (Одеса), Л. Жітний (Прага), Й. Залевський, Б. Зданевич, М. Зеров, В. Іваницький, В. Іванушкін, В. Ігнатієнко, П. Ішовецев, Карпинський (Сміла), С. Клепиков (Москва), П. Клименко, С. Кондра, К. Копержинський, А. Козаченко (Харків), В. Комаров (Одеса), В. Кордт, Ів. Кривецький (Львів), Ів. Крипакевич (Львів), В. Кричевський, Ю. Кузнецова (Сталінград), В. Кульженко, М. Куфасєв (Ленінград), А. Лебідь, Д. Лисиченко, О. Ліозина, М. Макаренко, О. Малєїн (Ленінград), А. Марголіна, К. Марцишевська (Москва), О. Маслова, С. Маслов, Юр. Меженко, Юх. Михайлів, М. Могилянський, В. Нелзвєцька (Москва), акад. О. Новицький, М. Новицький, О. Оглоблін, М. Орлов (Москва), Поль Отле (Брюссель), акад. В. Перетц, Г. Перлін (Сталінград), Єв. Перфецький (Братислава), Ф. Петрунь (Одеса), П. Попов, А. Попович, П. Потоцький, В. Романовський, М. Рубакін (Лозана), С. Рубінштейн (Одеса), М. Рудинський, Д. Рудченко (Харків), П. Рулін, М. Русінов (Москва), З. Савєлова (Москва), В. Савонько (Ленінград), Іл. Свенціцький (Львів), А. Серєда, І. Сімановський (Менськ), Є. Січинський (Кам'янець-Подільський), В. Січинський (Прага), С. Тарануценко (Харків), М. Ткаченко, А. Троньєр (Майнц), М. Ульянівський (Москва), С. Уртель-Верчинський (Львів), І. Фаас (Одеса), О. Фомін (Ленінград), Л. Хавкіна (Москва), Н. Чепіга (Харків), Е. Шамурін (Москва), А. Шрам (Ляйпціг), М. Яницький (Москва), М. Ясинський, М. Яшек (Харків) та ін.

Часопис виходить чотири рази на рік, розміром 8 друкованих аркушів кожне число.

В коморі редакції є „Бібліологічні Вісті“ за 1923 р., ч. 4—1 крб., за 1924 р.— 3 крб., за 1925 р.— 3 крб. 35 к., за 1926 р.— 3 крб., за 1927 р.— 3 крб., за 1928/9 ак. р.— 4 крб. Пересилка за рахунок редакції.

Адреса редакції: Київ, Пушкінська, 8, п. 8, тел. 17-43. Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства.

Передплата з пересилкою: на рік 5 крб. Окреме число 1 крб. 50 к.

Справи передплати й поширення до редакції „Бібліологічних Вістей“ не належать: з ними треба звертатись до Періодсектору Київської Філії ДВОУ, Київ, вул. Карла Маркса, 2.

Клименко П., Малєїн О., Тисяченко (Саливон) Г., Чикілевський М.; по 3 – Борщак І., Гераклітов О., Дубняк К., Іваницький В., Керекез Я., Крип'якевич І., Кульженко В., Маслова О., Міяковський В., Перетц В., Перлін Г., Попов П., Савонько В., Сафронєєв М., Хавкіна Л., Ясинський М.; по 2 – Айзеншток І., Алексєєва О., Возняк М., Гельфанд Л., Дорошкевич О., Дубровський В. (1 ст. в трьох випусках), Єфремов С., Жолтовський П., Заглада Н., Зданевич Б., Зеров М., Клепиков С., Козловський В., Кузнецова Ю., Лебідь А., Марголіна А., Марцишевська К., Міяковський Я., Микитюк В., Нейкірх О., Полонська-Василенко Н., Попович А., Постернак С., Рихлік Є., Сірополко С., Серединський С., Стешенко Я., Таранушенко С., Тюнєєва О., Шпілевич В., Щербаківський Д.; по одній – Андрієвський Д., Базилевич В., Балясна О., Бетман М., Білий В., Благовещенська К., Боднарський Б., Борович Б. (Фінкельштейн Б.), Бурачек М., Бутович М., Вайнштейн О., Вайсблат В., Вислоцький В., Врона І., Галактіонов І., Геппенер А., Гіляров С., Гіляровська Н., Годкевич М., Гудалова-Кульженко П., Гутман М., Данилів В., Дем'янчук В., Динга О., Довгань К., Дроздовський В., Еттінгер П., Живний Л., Іноземцев П., Капустянський І., Карачевська Л., Карпинський М., Качеровський М., Ковжун П., Коган Л., Козаченко А., Колоніус Д., Копержинський К., Корнєєва-Петрулан М., Кошарнівський М., Кревецький І., Кудрицький М., Кузьмін Є., Лаврова О., Лерман М., Ліберберг Й., Ліозіна О., Машовець В., Михайленко (Ткаченко) М., Недзвецька В., Некрасов А., Нечаєв М., Ніковський А., Ніколаєва М., Новицький О., Оглоблін О., Олексієв М., Перфецький Є., Петрунь Ф., Пожарський М., Покровська А., Поляк Г., Проскурякова Є., Розанов І., Рубакін М., Рулін П., Савелова З., Свенціцький І., Сегалович А., Сенгалевич Ф., Серєда А., Сіцинський Є., Ставський М., Степович А., Суслопарів М., Тищенко М., Тіхонова К., Троньєр А., Уртель-Верчинський С., Фаас І., Филипович П., Фрідьєва Н., Ханчин А., Шамурін Є., Шапіро М., Шенфінкель В., Штейн В.

Отже – публікації 166 авторів в «Бібліологічних вістях» є. Усього за вісім років виходу на сторінках «Бібліологічних вістей» було опубліковано 526 статей, рецензій, оглядів чи хронікальних заміток більш-менш значного обсягу (див. додаток – алфавітний покажчик змісту журналу), а загалом, як свідчить той же додаток – 987 окремих матеріалів, багато з яких не підписані авторами. Їх готували насамперед члени редакції – Іванченко, Стешенко до 1928 р., Кондра, Алексєєв – у 1928–1930 рр. Як видно з алфавітного покажчика змісту журналу, найактивнішим був Теофіл Павлович Алексєєв, хоча він працював в УНІК лише з 1928 р. Класична освіта, знання іноземних мов дозволяли йому після ознайомлення з іноземними профільними журналами, які отримував УНІК, писати й публікувати відповідні огляди, рецензії, статті. Прикро, що на сьогодні про нього відомо дуже мало, події початку 1930-х років зламали життя і йому, хоча є відомості, що репресії 1930-х років він пережив.

Нам здалося цікавим проаналізувати в кількісному відношенні тематику основних публікацій журналу. Умовно всі публікації (користуємось «Алфавітним покажчиком змісту журналу «Бібліологічні вісті») можна розподілити таким чином:

1. Українські бібліотеки – 50.
2. Фахові товариства, об'єднання, асоціації, клуби (і українські, і в інших країнах, і світові) – 50.
3. Огляди книжкових виставок, у тому числі з мистецтва книги – 49.
4. Рецензії, переважно на іноземні видання – 47.
5. Інформація про діяльність УНІК – 46.
6. Інформація про фахові зїзди, конференції, наради – 42 публікації (деякі подібні публікації ми зараховували до інших тематичних блоків з метою показати, що і ті питання знайшли відбиття в журналі, наприклад, з питань книгознавства чи книжкової справи).
7. Огляди іноземних журналів – 42.
8. Іноземні бібліотеки (російські включно) – 40.
9. Журнали – 31.
10. Видавництва – 27.
11. Персоналії (некрологи, ювілеї та ін.) – 26.
12. Історія друкарства та видавничої справи – 24.
13. Музеї (включаючи бібліотеки музеїв) – 23.
14. Підготовка кадрів через курси, проф. школи – 20.
15. Видавнича справа – 19.
16. Поліграфія, друкарні – 19.
17. Бібліотечна справа – 18.
18. Викладання профільних дисциплін в інститутах (у т. ч. за кордоном) – 18.
19. Заходи зі святкування ювілейних дат – 18.
20. Книжкова торгівля – 16.
21. Децимальна класифікація, інші класифікації – 15.
22. Теоретичні проблеми книгознавства, включаючи бібліопедагогіку і бібліопсихологію – 14.
23. Бібліофілія – 14.
24. Публікації про Г.І. Нарбути – 13.
25. ВБУ – 13.
26. Фахові організації української еміграції, бібліотеки – 13.
27. Дитячі бібліотеки, дитячі книжки і читання – 12.
28. Єврейський друк, бібліотеки – 12.
29. Постанови, розпорядження по галузі – 12.
30. Книжкові палати – 11.
31. Авторське право – 11.
32. Нариси про художників-графіків (без Г. Нарбути) – 11.

33. ВУАН (комісії, видавнича діяльність тощо) – 10.
34. Фахові зарубіжні установи – 10.
35. Мистецтво книги – 10.
36. Статистика друку – 10.
37. Зарубіжна україніка – 9.
38. Методика бібліографічного опису – 9.
39. Огляди стародруків по книгосховищах – 9.
40. Папір, папірництво – 9.
41. Історія періодики – 8.
42. Архівна справа – 8.
43. Екслібриси – 8.
44. Рукописи – 8.
45. Закордонні видання – 8.
46. Окремі українські та російські фахові видання – 7.
47. Російські установи та організації – 7.
48. Реферати статей німецькою мовою – 7.
49. Статті, присвячені М.В. Гоголю – 6.
50. Окремі стародруки – 6.
51. Зведені каталоги – 6.
52. Цензура – 6.
53. Зарубіжна і міжнародна бібліографія – 6.
54. Бібліографознавство – 5.
55. Бібліографічні установи та організації – 5.
56. Галузева бібліографія – 5.
57. Газети – 4.
58. Збереження документів – 4.
59. Бібліотекознавство – 4.
60. Антикварна книга – 4.
61. Архіви українських письменників – 4.
62. Ленінградський інститут книгознавства – 4.
63. Реклама – 4.
64. Український бібліографічний репертуар, національна бібліографія – 4.
65. Словники граверів – 3.
66. Біографії першодрукарів – 3.
67. Про бібліографічні покажчики – 3.
68. Обов'язковий примірник – 3.
69. Міжнародний книгообмін – 3.
70. Читачівство – 3.
71. Плакат, аркушівки – 3.
72. Підручники – 3.
73. Історія бібліографії – 2.

- 74. Бібліографія стародруків – 2.
- 75. Енциклопедія документів – 2.
- 76. Нотографія – 2.
- 77. «Праця українських бібліологів» – 2.
- 78. Конкурси – 2.

79. Аспірантура, економіка книжкової справи, зразковий каталог, каталог стародруків, колекції, мовознавство (транскрипція українських імен латиницею), опис стародруків – по одній публікації.

Поділ цей, повторюємо, дещо умовний, бо, як правило, статтю можна віднести одночасно до різних рубрик. Окрім статистики публікацій за певною рубрикою (деякі матеріали надалі враховано одночасно в кількох рубриках), коротко зупинимося на статтях і невеликих замітках, які, з нашого погляду, важливі для історії галузі. Кількість публікацій за темою може не співпадати з вище наведеною, оскільки публікації розглядатимуться за дещо іншим поділом, тобто знов-таки, одну статтю можна розглядати в різних рубриках.

- Галузеві тогочасні постанови, розпорядження, дуже цікаві, на нашу думку, з історичного погляду – 12 публікацій, наприклад: щодо безмитного одержання з-за кордону літератури (для УАН, деяких інститутів, бібліотек, музеїв, обсерваторії, науково-дослідних кафедр – за списком згідно постанови РНК УСРР від 11.09.1922), чи накази Управління друку 1923 р. (про порядок отримання дозволу на друкування творів; про торгівлю творами друку; про врегулювання книжкової торгівлі; про порядок видання підручників; про порядок відкриття підприємств друку; про представлення відомостей про всі склографічні апарати).

- Матеріали щодо авторського права – 11, наприклад, замітка про постанову РНК СРСР, опубліковану в січні 1925 р., за якою, зокрема, не вважається порушенням авторського права переклад чужого твору на іншу мову, використання чужого твору для складання нового, виконання музичних, драматичних та інших творів у робітничих та червоноармійських клубах; автор не має права заборонити виконання його твору; термін дії авторського права 25 років за життя автора; після смерті автора право переходить його спадкоємцям на термін до 15 років; видавці періодичних видань і енциклопедичних словників мають авторське право впродовж 10 років; для фотографій встановлено п'ятирічний термін; авторське право може бути викуплено урядом в примусовому порядку!

- Видавнича справа, зокрема:

- статистика друку – в УСРР – 3 (серед них публікації щодо друку УСРР за жовтень 1923 р., за 1923–1926 рр.), РРФСР – 3, в інших країнах – 7. Найбільш інформативна стаття А. Козаченка «Книжкова продукція УСРР (1923–1926)» (№ 2 за 1927), в якій визначено етапи розвитку книжкової продукції республіки, представлена статистика друку по роках, видавни-

чих групах, кількості назв, обсягу книжок, тиражу, мові; статистика видавничої діяльності ДВУ, «Книгоспілки», «Пролетарія» та ін. Джерелами публікації були Центральне бюро статистики друку і сам архів українського друку при УКП. За цими даними, за 1923–1924 академічний рік в УСРР надруковано 2761 назв книжок тиражем 14 684 примірники, у 1924–1925 р. – 4645 назв тиражем 35 368 примірників, у 1925–1926 р. – 5097 назв тиражем 33 557 примірників. Подано типологію видавництв. Козаченко відмітив різке падіння продукції державних видавництв за 1925–1926 р., що пояснив ліквідацією двох установ – «Шлях освіти» та «Червоний шлях» – і великим урізанням видавничого плану ДВУ. Одночасно зросла кількість друкованої продукції приватних, відомчих і наукових видавництв. Привертає увагу також стаття С. Клепікова «Економічне вивчення книжкової справи», де, зокрема, наголошується на статистичних спостереженнях як бази для економічного дослідження, на основних одиницях вимірювання і показниках в книжковій справі тощо;

– історія українських видавництв, зокрема дві дуже цікаві статті С.О. Єфремова: «На світанку українських видавництв» (про видавництво «Вік») і «В тісних рямцях: українська книга в 1798–1916 рр.»; історія окремих вітчизняних видань, зокрема, П. Куліша, Г. Квітки, М. Коцюбинського, Т. Шевченка;

– історія цензури, зокрема стаття В. Міяковського «Ювілей цензурного акту 1876 року», де розкрито передумови, суть та наслідки Емського указу;

– видавництва УСРР – «Село-Книга», «Путь просвещения», «Слово», «Книгоспілка», «Час», ДВУ, «Рух», «Сорабкоп», «Український робітник», «Сяйво»; видавнича діяльність державних установ та громадських об'єднань: ВУАН (цитована в попередньому розділі стаття В. Дем'янчука «Видавнича діяльність Всеукраїнської академії наук», 1923 р.), спілки «Плуг», комсомолу України, товариств «Спілка», «Сіяч»;

– українські видавництва та видавничі товариства поза межами УСРР, зокрема про видавництва «Українське слово» в Берліні, «Пролеткульт» в Канаді, «Український друкар» в Парижі, українсько-американське видавництво «Космос», видавництва й книгарні у Львові, товариство «Просвіта», Український видавничий фонд, видавничу діяльність Вільного Українського університету в Празі, видавниче товариство в Подєбрадах;

– поліграфія, зокрема статті В. Кульженка, Є. Рихліка, І. Галактіонова, рецензії на зарубіжні видання, хронікальні замітки;

– історія паперової промисловості – 3 статті, зокрема І. Крип'якевича «Найдавніші папірні на Україні (XVI в.)», В. Романовського «До історії папірень на Україні», М. Кошарнівського «З історії старої паперової промисловості на Чернігівщині». У журналі була й замітка щодо спектрального аналізу «властивостей атомів» у папері, що може допомогти встановити вік рукопису (1929, № 4).

Характерною рисою часопису була велика увага до історії та мистецтва книги. Публікуючи такі матеріали, редакція ставила за мету на прикладі досягнень книжкового мистецтва минулого виховувати кадри поліграфістів і художників, сприяти створенню нової книги на кращих традиціях давнини. «Бібліологічні вісті» є цінним джерелом відомостей з історії російської, зарубіжної, але головним чином, зрозуміло, української книги, вивчення якої, по суті, тільки починалось в період створення журналу:

— історія друкарства — загалом 47 статей, історія українських друкарень — 15, про окремих друкарів — 7, окремі стародруки — 13, з історії єврейського друкарства — 7. Історії рукописної книги стосуються 7 публікацій, у т. ч. рецензія О. Назаревського на книгу «Образцы письма древнейшего периода русской книги», підготовлену й видану 1925 р. в Ленінграді М. Каринським і присвячену рукописним книгам XI ст. 12 публікацій присвячено західноєвропейським першодрукам — інкунабулам; з них можна отримати інформацію про опис П. Поповим 150 інкунабул київських бібліотек; про вихід друком I тому зведеного каталогу інкунабул світу; про рецензії на зарубіжні інкунабулознавчі праці О. Малєїна та Б. Зданевича, а також про теоретичні інкунабулознавчі статті О. Малєїна, його огляд історіографії інкунабулознавства. Не втратили своєї ваги й дослідження з історії українського друкарства: М. Суслопарова «Друкарні Поділля», С. Маслової «Друкарство на Україні в XVI—XVIII ст.», М. Михайленка «Про київські стародруки XVII і початку XVIII ст. (1616—1721 рр.)», Г. Тищенко «Зібрання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні на Україні», «Триста п'ятдесят літ тому і тепер», «Казковий і реальний образ першодрукаря», Є. Перфещького «Друкарні та стародруки Підкарпатської Русі—України», Н.Б. «До історії друкарської справи на Україні», В. Романовського «Іван Федоров і друкарська справа на Волині в XVI ст.», К. Копержинського «Острозька друкарня в Острозі та в Дермані після Берестейської унії (1569), її видання та діячі», В. Дубровського «Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.» (3 нариси), М. Тищенко «Клинцівські друкарні старовірів», К. Благовещенської «До історії друкарень російського цивільного друку на Україні (1765—1850)». Крім того, на сторінках часопису побачили світ статті, присвячені історії друкарства інших народів, зокрема, праці П. Попова «Початки друкарства у слов'ян», О. Гераклітова «До питання про початок московського друкарства». Історії єврейського друку в Україні присвячено статті С. Борового «Нариси з історії єврейської книги на Україні» та «Нездійснені проекти утворити в Києві єврейську друкарню (1836—1846)», Г. Перліна «Нотатки з історії єврейського друку на Україні» тощо. Дослідження окремих стародруків представлені в публікаціях С. Таранушенка «Рідкий стародрук» (про недатоване Євангеліє, видане накладом Х. Бегнера), Ю. Кузнецової «Невідоме видання «Поученій авви Дорофея», О. Гераклітова «Чет-

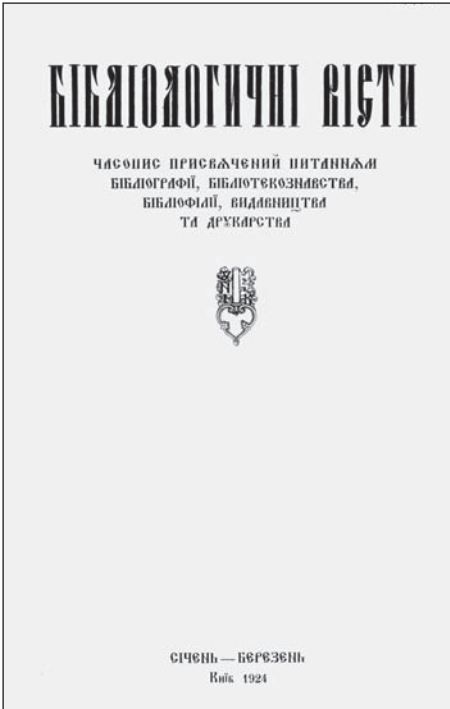

вероєвангеліє без виходу початку XVII ст.», О. Маслової «Зреліще життя человеческого» та «Спроби генеалогії «History o cesarzu Othonie».

Варто відзначити, що деякі номери «Бібліологічних вістей» присвячено певній події, тобто вони є тематичними за своїм складом. Так, випуск № 1–3 за січень – березень 1924 р., як значиться на титулі (хоча інших випусків в тому році більше не було), присвячений 350-річному ювілеєві українського друкарства. У вступній статті до цього номеру директор Інституту Ю. Меженко сформулював *«велике і складне завдання, що стоїть перед часописом – вивчення української книжки. Специфічні соціально-економічні та культурні умови, в яких творилась історія українського друку, і мало досліджені, і мало зв'язані в роботах дослідників з книжкою. За винятком окремих праць, що, студіюючи зовсім не бібліологічні питання, примушені були оперувати з питаннями історії книжки, ця дисципліна у нас не має своєї фахової літератури»* (С. 5). Двофарбове оформлення обкладинки цього випуску в стилі стрятинського Требника 1606 р., а також марку УНІК підготовлено В.Г. Кричевським, про що ми вже писали вище. Збільшено тираж цього випуску – 1000 примірників. Кожна стаття починається, як у вітчизняних стародруках, орнаментованою заставкою, завершується кінцівкою, оздоблена також орнаментованими ініціалами, оригінали яких запозичено в тодішньому Лаврському музеї (дереворити), а також зроблено з цинкографічних кліше, виготовлених до книги Ф. Титова «Типографія Києво-Печерської лаври», та зі спеціально виготовлених кліше для цього випуску. При цьому Ю. Меженко у вступній статті зауважує, що з незалежних від УНІК причин цей номер *«виходить не таким, як би того вимагало останнє слово друкарської техніки. Брак матеріальних засобів не дав можливості випустити ювілейне число так, щоб підкреслити технічну досконалість, яку має українська книжкова продукція через 350 років після свого народження»* (С. 6). До речі, в серпні 1924 р. УНІК звернувся до редакцій багатьох часописів із закликом присвятити якщо не весь номер, то хоча б статтю пам'яті Івана Федорова²⁵. Ще два номери журналу було присвячено окремим особам: № 3 за 1926 р. присвячено видатному художнику-графіку Георгію Івановичу Нарбуту, а № 3 за 1927 р. – Миколі Васильовичу Гоголю, про що вказано на авантитулах. В останньому, крім того, після титулу розміщено портрет (сильвету) М.В. Гоголя роботи Г.І. Нарбута.

У пореволюційні роки внаслідок націоналізації монастирських і приватних зібрань у державних книгосховищах опинилися колосальні книжкові скарби. Перед дослідниками стародруків відкрилися великі перспективи вивчення історії книжності. І необхідно визнати, що «Бібліологічні вісті» зробили вагомий внесок в історіографію вітчизняного книговидання, сприяли систематизації та узагальненню знань про стародруки, відпра-

²⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 23, арк. 82–88.

цюванню методики їх досліджень. У журналі надруковано наукові огляди фондів стародруків великих книгосховищ: «Загальний огляд стародруків київських бібліотек» В. Барвінка (1924, С. 132–149); «Українські та білоруські видання XVI–XVII ст. в бібліотеці Саратовського університету» Ю. Кузнецової (1928, № 1, С. 33–38); «Українські стародруки в книгозбірнях м. Самари» та «Українські і білоруські стародруки в бібліотеці Ленінградського університету» В. Перетца (1924, С. 167–170); «Слов'янські інкунабули київських бібліотек» П. Попова (1924, С. 150–166); «Стародруки Кам'янецького історико-археологічного музею» Є. Сіцинського (1924, С. 170–171); «Інкунабули Одеської центральної наукової бібліотеки» І. Фааса (1927, № 2, С. 69–90) та ін. За десятиріччя, що минули з часу появи цих описів, відбулися значні зміни в складі фондів стародруків багатьох книгозбірень, особливо в зв'язку з війною, що надає публікаціям «Бібліологічних вістей» особливого значення.

Надзвичайно важливо, що в журналі розміщено роботи методологічного та методичного характеру: «До методології описування слов'янських стародруків XV–XVII ст.» С. Клепікова (1928, № 1, С. 21–32); «Децо про методи дослідження стародруків» М. Корнеєвої-Петрулан (1925, С. 115–118); «Комітет для опису видань, що вийшли на території України XVI–XVIII ст.» С. Маслової (1925, С. 36–40), де наведено уніфіковану структуру наукового опису стародруків.

Читачі журналу мали можливість дізнатись про нові видання з історії книги – тут опубліковано 13 подібних повідомлень, рецензій.

Але продовжимо тематичну статистику публікацій та їхній огляд:

– мистецтво книги – теоретичні праці – 8, мистецтво українських стародруків – 8, словники граверів – 3, про видання з мистецтва – 11, нариси про художників книги (М. Алексеєва, М. Хіжинського, М. Кирнарського, Р. Лісовського, П. Ковжуна та ін.) – 30, з них публікації про Г.І. Нарбута – 18; 3 публікації – про плакати та листівки. Журнал відводив значне місце матеріалам з історії графічного мистецтва, книжкового оформлення. Це, насамперед, праці М. Макаренка «Мистецтво книжки», П. Попова «Матеріали до словника українських граверів», І. Крип'якевича «Причинки до словника українських граверів», «До історії львівської гравюри в XVII в.», П. Клименка «Українські ритодруки», В. Січинського «До питання про автора гравюр українського перводруку» та ін. У журналі також містилися огляди виставок графічних праць, а також статті, в яких розглянуто загальнотеоретичні питання книжкової графіки. Наприклад, принципам побудови книжкової обкладинки присвячена стаття ленінградського мистецтвознавця Е. Голлербаха (1930, № 2), який постійно співпрацював з «Бібліологічними вістями». Подібні матеріали дозволяють скласти уявлення про книжкову культуру 1920-х років, про перші кроки радянського мистецтва книги.

Чільну увагу редакція часопису приділяла висвітленню питань з історії української періодики. З цієї тематики були опубліковані розвідки В. Міяковського «До історії журналістики на Україні» (1923, № 1); В. Ігнатієнка «Українська преса в 1922 р.» (1923, № 1, 2), «Історія української преси та її вивчення» (1923, № 3), «Українські нелегальні видання рр. 1914–1917» (1926, № 1), «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917–1921 рр.» (1930, № 2) та ін.; М. Возняка «Нездійснений план українського журналу 1883 р.» (1927, № 2); І. Кревецького «Перша газета на Україні "Gazette de Leopol"» (1926, № 4); Д. Лисиченка «Українська преса в Катеринославі» (1923, № 2); Ф. Сенгалевича «Періодична преса на Канівщині на початку революції» (1927, № 2); М. Ясинського «До питання про початок української преси» (1923, № 4), В. Даниліва «"Кіевская старина" по цензурним документам» (1925, № 1–2). Йшлося й про окремі тогочасні журнали – російські («Красный библиотекарь», «Книга и революция», «Библиография») і українські («Книга», «Нова книга», «Червона преса», «Бібліотечний журнал», «Бюлетень Одеського бібліотечного об'єднання», «Кооперативний книгар»), а також про зарубіжні українські журнали – «Українське книгознавство», «Що читати», «Книжка», «Бібліотечний порадник», «Книжник». Багато публікацій присвячено зарубіжній пресі, серед них огляди «По закордонних часописах», а також рецензії на зарубіжну періодику. Чотири публікації – від редакції «Бібліологічних вістей».

Українською важливою проблемою на той час була підготовка кадрів – загалом 45 публікацій, з яких 22 – щодо України. Серед них статті Ю. Меженка «Про один з бібліологічних фронтів», В. Кульженка «Київська школа поліграфічного виробництва» та «Поліграфічний факультет Київського художнього інституту» (1927), А. Середи «Поліграфічний факультет Київського художнього інституту» (1925), М. Нечаєва «Готування кооперативних книжкових робітників на Україні», а також замітки про різні курси – бібліотечні, поліграфічні, книгарські, журналістські, книгознавчі.

На сторінках журналу обговорювались питання про сутність і склад книгознавства, про завдання окремих книгознавчих дисциплін, про дослідження читачів; загалом до цього розділу можна віднести 59 публікацій (у т. ч. інформаційних заміток). «Бібліологічні вісті» брали участь у розробці загальних проблем книгознавства. Тут із самого початку намагались розмежувати поняття «бібліографія» і «книгознавство». У деяких статтях, наприклад, у статті Ю. Меженка «Теоретичні передумови організації бібліографічної роботи» (1926, № 4), бібліологія ототожнювалась з книгознавством, а в інших, зокрема, в праці М. Куфаєва «Книга як поняття і предмет науки і бібліографія як документальна наука про книгу» (1925), бібліологія тлумачилася як теоретична, методологічна частина книгознавства. Для публікацій в «Бібліологічних вістях» характерним було комплексне висвітлення проблем різних дисциплін книгознавчого циклу і комплексний підхід до вивчення об'єкта книгознавства – книги – у всій її багатогранності. Особливо цікаві статті з загальної теорії книгознавства та бібліосоціології М. Куфаєва – «Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу: Розділ з філософії книгознавства», «Книга й «формальна» метода», «Наукові та організаційні проблеми книговивчення»; Д. Балики – «Ще про наукові та організаційні проблеми книговивчення», «Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства», «Про класифікацію друків за соціальним призначенням», «Бібліологічна педагогіка як наука»; М. Рубакіна – «Про наукову постановку самоосвіти з погляду бібліологічної психології»; Ю. Меженка – «Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі» тощо.

Редакція журналу виявляла значний інтерес до досвіду зарубіжного книгознавства, ознайомлюючи радянського читача з найважливішими його проблемами. Так, у статті Л. Биковського «Книжна справа в Чехословаччині» (1926, № 2) подано широку картину розвитку книговидавничої справи, книжкової торгівлі, бібліографії, книгознавства в цій країні. Особливу увагу автор приділив діяльності директора Чеського бібліографічного інституту Л. Жівного, познайомив з розробленою цим вченим схемою книгознавчих наук. В останні роки існування журналу на його сторінках з'явилися численні матеріали-огляди або рецензії на фахову закордонну літературу.

Про необхідність збирання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні України йшлося в статті Г. Тисяченка, і в журналі була надрукована відповідна анкета УНІК. Ряд публікацій було присвячено дитячій книзі, серед них А. Марголіної «До питання про нову українську дитячу книгу», де подано тлумачення терміну «дитяча література», її поділ, причини незадовільного стану української дитячої книги, подальші шляхи її розвитку. Питанням стандартизації присвячені статті С. Кондри «Бібліометр або книгомір» про спеціальний прилад для визначення розміру книжок, «Стандартизація паперових форматів» — про порядок запровадження стандартів форматів для книжок і журналів; Т. Алексеева «Інтернаціональні правила скорочувати назви періодичних видань», ухвалені 1929 р. комісією фахівців Інтернаціонального інституту інтелектуальної кооперації в Парижі. Серед фахових рецензій на книгознавчі праці варто відзначити кваліфіковані, подеколи дещо різкі рецензії Ю. Меженка, зокрема, на книгу Малєїна О. і Флеєра М. «О редкой книге» та Л. Биковського «Замітки про книгознавство та книгоживання»; М. Куфаєва на нарис О. Ловягіна «Основы книговедения» тощо.

Не враховані нами в загальній кількості книгознавчих публікацій статті, присвячені персоналіям. Як правило, це були некрологи або ювілейні матеріали, разом 33 публікації. Тут можна знайти інформацію про орієнталіста Я. Израельсона, про керівника Бібліографічного товариства при Новоросійському університеті В.Ф. Лазурського, про історика вітчизняної книги професора С.І. Маслова, про бібліофіла О.З. Попільницького, про фундатора українського сільськогосподарського часопису «Рілля» А.Г. Терниченка, про історика української книги Г.Д. Саливона (Г. Тисяченка), про директора Харківської бібліотеки ім. В.Г. Короленка Н.І. Чепігу, про видатного мистецтвознавця і музейника Д.М. Щербаківського. Низку нарисів про західноукраїнських книгознавців подав В. Дорошенко — про Василя Лукича, В. Гнатюка, О. Барвінського, І. Калиновича; 25-річному ювілею наукової діяльності самого В. Дорошенка також присвячена публікація в журналі. В рубриці «Праця українських бібліологів» у трьох випусках журналу за 1923 р. подано теми досліджень В. Барвінка, О. Бема, І. Борщака, Л. Биковського, В. і Д. Дорошенків, К. Дубняка, В. Ігнатієнка, І. Калиновича, І. Кривецького, І. Крип'якевича, Д. Лисиченка, Ю. Меженка, В. Міяковського, Ю. Михайліва, М. Плевака, С. Сірополка, Я. Стешенка, Г. Тисяченка, П. Тутковського та ін. Є 11 статей про російських книгознавців — О.М. Ловягіна, А.В. Мезєр, Л.Б. Хавкіну, А.Є. Калішевського, П.К. Симоні, А.Д. Торопова, М.О. Рубакіна.

Діяльності УНІК у журналі присвячено понад 40 публікацій, підготовлених насамперед редакторами журналу — М.М. Іванченком (до 1928 р.) і С.Г. Кондрою (1928–1930). Саме ці статті та замітки — цінне джерело з історії діяльності УНІК. Для прикладу: з відповідного матеріалу з № 3 за 1923 р. довідуємось, що УНІК існує з жовтня 1922 р.; вказано завдання Ін-

3. Збирання читачівських листів-думок про нові видання (продовжен).
4. Експериментально-лабораторне вивчення читача (Якубовський).
5. Вивчення робітничого читача по бібліотеках м. Києва.
6. Вивчення покупця.
7. Керівництво роботами аспірантів.

III. План роботи секції книговиробництва на 1930/31 ак. р.

Оскільки секція не має керівника, план може бути намічено лише орієнтовно: в міру можливості, вивчати виробництво книги, матеріали, виробничі процеси, графіку, мистецьку редакцію книги; остаточно упорядити збірки екслібрисів; запровадити конкурси на екслібрис для б-к УНІК; заснувати колекцію з іконографії українських бібліологів.

IV. План роботи секції історії книги на 1930/31 ак. р.

1. Збирання матеріалів до економіки друков. книги XVI—XVII ст.
2. Історія укр. книги XIX—XX ст.
3. Цензура на Україні у XVIII—XIX ст.
4. Матеріали до історії бібліотечної справи на Україні.
5. Організація виставок з історії книги старого й нового часу.
6. Організація популярних лекцій по клубах та підприємствах.
7. Керівництво аспірантськими роботами.

Видавничий план УНІК на 1930/31 ак. рік.

1. Бібліографія українського друку за 1917, 1918 та 1919 рр. у трьох частинах: а) преса (25 арк.); б) книги (25 арк.); в) аркушівки (15 арк.).
2. Історія письмен. (5 арк.).
3. Бібліографія, її історія та значіння (5 арк.).
4. Альбом до історії укр. друку (10 арк.).
5. Путівник по київських бібліотеках (6 арк.).
6. Бібліографія чужомовної літератури в українських переказах (10 арк.).
7. Альманахи та збірники. Бібліогр. покажчик (10 арк.).
8. Труды секції соціол. книги т. II (15 арк.).
- Окрім того журнал „Бібліологічні Вісті“, 6 книг на рік по 7 арк. (42 арк.).

Список чужомовних періодичних видань, що їх одержувала книгознавча бібліотека УНІК'у протягом 1930 р.

1. All'insegna Mondadori, Verona. Місячник.
2. Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik, Leipzig. Місячник.
3. Archiv, Bibliothèques et Musées de Belgique, Bruxelles.
4. Archiv für Schreib und Buchwesen, Leipzig. Квартальник.
5. Archivo bibliografico Hispano-Americano, Madrid. Квартальник.
6. Bibliofil Brno. Місячник.
7. La bibliofilia, Firenze. Місячник.
8. Bibliographie de Belgique, Bruxelles. Місячник.
9. Bibliographie de la France, Kaunas. Тижневик.
10. Biblioteks-Bladet, Stockholm. Двомісячник.
11. Bollettino delle pubblicazioni Italiane, Firenze. Місячник.
12. Bollettino mensile Instituto Bibliografico Italiano, Torino. Двомісячник.

ституту, особу директора, штат, структуру, розкрито працю за рік. В іншій публікації того ж номеру вказано про від'їзд Ю. Меженка до Москви і Петрограда для налагодження стосунків з російськими книгознавчими установами. В журналі публікувалися відозви Інституту, інформація про нове Положення, про намагання відкрити курси книгознавства. Детально розповідалося про роботу комісії при УНІК, заслухані доповіді, проведені виставки. Є відомості про бібліотеку УНІК, передплачені іноземні журнали. Інтерес становлять плани і звіти роботи Інституту, оголошення конкурсів на штатні посади, прийом до аспірантури тощо.

13. Bollettino mensile Istituto Bibliografico Italiano. Firenze. Квартальник.
14. Books of the month. New York. Місячник.
15. Biuletyn Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy. Warszawa. Місячник.
16. The British Printer. London. Двомісячник.
17. Bucherei und Bildungspflege. Leipzig. Місячник.
18. Bulletin Bibliographique de documentation Internationale contemporaine. Paris. Місячник.
19. Bulletin de la Maison du livre français. Paris. Місячник.
20. Bulletin du Bibliophile et du Bibliotecaire. Paris. Місячник.
21. Bulletin officiel. Paris. Місячник.
22. Bulletin of the New York Public Library. New York. Місячник.
23. Casopis československých knihovnic. Praha. Квартальник.
24. Český typograf. Praha. Двотижневик.
25. La coopération intellectuelle. Paris. Місячник.
26. Deutscher Drucker. Berlin. Місячник.
27. Gebrauchsgraphik. Berlin. Місячник.
28. Giornale della Libreria. Milano. Тижневик.
29. Grafická práce. Praha. Квартальник.
30. Hefte für Büchereiwesen. Leipzig. Місячник.
31. L'industria della stampa. Roma. Місячник.
32. The Inland Printer. Chicago. Місячник.
33. International Index of periodicals. New York. Двомісячник.
34. Kirjath Sepher. Jerusalem. Квартальник.
35. La Librairie. Anciennement „Les Bulletins de Commandes“. Paris. Місячник.
36. The Library. Oxford. Квартальник.
37. The Library Association Record. London. Квартальник.
38. The Library Journal. New York. Двотижневик.
39. Library Review. Scotland. Квартальник.
40. Literarisches Beiblatt zum Jahrbuch des deutschen Vereins für Buchwesen und Schrifttum. Leipzig. Двомісячник.
41. Literarisches Zentralblatt für Deutschland. Leipzig. Двотижневик.
42. Les Livres du Mois. Table mensuelles des nouveaux ouvrages publiés en 1930. Paris. Місячник.
43. Minerva-Zeitschrift. Zentralblatt für die gelehrte Welt. Місячник.
44. Monthly Check-List of State Publikation. Washington. Місячник.
45. Naše kniha. Literární a bibliografický věstník. Praha. Двотижневик.
46. Philobiblon. Zeitschrift für Bücherliebhaber. Wien. Місячник.
47. Przegląd biblioteczny. Krakow. Квартальник.
48. Przewodnik bibliograficzny. Lwów. Місячник.
49. The Publishers Weekly. The American Book Trade Journal. New York. Тижневик.
50. La Revue Bibliographique. Analyse les livres nouveaux. Bruxelles. Місячник.
51. Revue Suisse de l'Imprimerie et des industries qui s'y rattachent. Lausanne. Місячник.
52. Rzeczy piękne. Organ Miejskiego Museum przemysłowego w Krakowie. Krakow. Місячник.
53. Schrift und Schreiben. Zeitschrift für alle praktischen und wissenschaftlichen Fragen der Schrift und des Schreibunterricht. Bonn. Leipzig. Двомісячник.
54. Schweizerisches Gutenbergmuseum. Musée Gutenberg. Suisse. Bern. Квартальник.
55. Der Sprachwart. Monatsblätter für Sprachpflege und Rechtschreibung. Ständige Beilage der „Typograph. Mitteilungen“. Berlin. Місячник.
56. Suomen kirjakauppalehti. Helsingfors. Двотижневик.

У чотирьох публікаціях розповідається про Петроградський (Ленінградський) інститут книгознавства.

Загалом фаховим установам присвячено чимало публікацій, насамперед Українській книжковій палаті – з коротеньких хронікальних заміток довідуємось про конфліктні ситуації між УКП і РКП, про штати Книжкової палати, її проекти, тяжкий матеріальний стан (1923 р.), про приєднання її наприкінці 1924 р. до Головного управління по справах літератури та видавництва (1925); про затвердження форм звітності, які мали подаватися щомісяця всіма видавництвами УСРР (1926, № 3); про

початок видання рекомендаційно-бібліографічного журналу «Треба прочитати» за редакцією М. Годкевича та І. Кулика (1929, № 2–3); щодо Положення про рекомендаційно-бібліографічне бюро Української книжкової палати та Ради з'їздів видавництва, основне завдання якого – ідеологічний аналіз масової книжкової продукції УСРР і «пропаганда ідеологічно витриманої масової книги» (1930, № 2); про оголошення конкурсу на заміщення посади завідуючого відділом бібліографічного репертуару УКП (1930, № 2). У п'яти публікаціях розповідалося про Всесоюзну книжкову палату, а про діяльність Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі і споріднених з ним установ опубліковано 16 матеріалів.

Найбільше заміток інформаційного характеру, як відмічено вище, присвячено товариствам, об'єднанням, всіякого роду комісіям, бюро, комітетам. Лише подібним зібранням УСРР присвячено 25 публікацій; українським товариствам за кордоном – 18; російським – 14; в інших країнах – 15. Для історії вітчизняного книгознавчого руху важливі навіть невеличкі замітки про намір відновити в Києві бібліологічне товариство (1923, № 1 і 2). Історикам сільськогосподарської бібліографії будуть цікаві статті про бібліографічне бюро Сільськогосподарського наукового комітету (1923, № 2 і 4; 1925; 1927, № 1). Спеціалістів зацікавлять замітки про Українське бібліографічне товариство в Одесі та Одеське бібліотечне об'єднання (1925; 1926, № 1 і 3; 1928). Короткочасна діяльність Бібліографічної комісії при ВУАН розкрита в чотирьох статтях. Зокрема, в журналі опубліковано проект положення про цю комісію – як додаток до статті Ю.О. Меженка «Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи» (1926, № 4); розкрито основні моменти першого пленуму комісії (1927, № 2); оприлюднена ініціатива Бібліографічної комісії ВУАН щодо опрацювання транскрипції українських власних імен латиницею (1930, № 1); звіт та план роботи комісії (1930, № 2). Є інформація про київське (1926, № 4; 1927, № 1) і харківське (1925) бібліотечні об'єднання. З «Бібліологічних вістей» довідуємось про існування в 1927 р. Комісії для складання української каталографічної інструкції (1927, № 2).

Серед публікацій щодо українських товариств за кордоном обов'язково необхідно назвати інформації про бібліотечну та бібліографічну комісії НТШ у Львові, бібліологічний гурток та видавниче товариство при Українській Господарській академії в Подєбрадах, приватне бібліотечно-бібліографічне бюро І. Калиновича в Золочеві, український бібліографічний гурток у Відні, Комітет слов'янської бібліографії та Товариство прихильників української книги в Празі.

65 статей і хронікальних заміток розкривають певною мірою історію різноманітних з'їздів, конгресів, конференцій, нарад і семінарів. Наприклад: Перший Всеукраїнський з'їзд діячів книги (1923, № 1); Перший Всеукраїнський бібліотечний з'їзд (1926, № 1); Російський бібліотечний з'їзд

(1923, № 4); Перший і Другий бібліографічні з'їзди в РСФСР (1925; 1926, № 1 і 4; 1930, № 2). У журналі можна знайти відомості про Міжнародний конгрес бібліотекарів і друзів книги (1926, № 1, 3, 4); перший і другий з'їзди польських бібліотекарів; 24-й і 25-й з'їзди німецьких бібліотекарів. У кількох публікаціях 1929–1930 рр. йдеться про Перший міжнародний бібліотечно-бібліографічний конгрес. Є інформація про Першу конференцію наукових бібліотек України (відбулася наприкінці 1925 р.), конференцію в справі дитячої книжки в Києві (березень 1928 р.); конференції наукових бібліотек РРФСР, бібліотечні конференції в Англії; міжнародні бібліографічні конференції. Свій слід на сторінках «Бібліологічних вістей» залишили матеріали нарад робітників книги 1923 і 1925 рр., Всеукраїнський бібліотечний семінар з підготовки і перепідготовки бібліотечних робітників, Всеукраїнська нарада бібліотекарів профспілкових бібліотек, нарада Наркомосів СРСР з видавничої справи тощо.

Значне місце в журналі належить статтям, присвяченим кардинальним проблемам організації, теорії та методики бібліографічної справи в республіці. До праць теоретичного характеру можна віднести 17 публікацій «Бібліологічних вістей». Дуже важливою для галузі можна вважати статтю Ю.О. Меженка «Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи» (1926, № 4, С. 48–57), де автор наголошує на розрізненні теоретичної бібліографії від бібліографічних списків – практичної бібліографії, дає загальну характеристику української бібліографії і закликає до вирішення організаційних питань на Всеукраїнському бібліографічному з'їзді. Він пропонує схему бібліографічних дисциплін і три напрями бібліографічної практики, в залежності від повноти відображення літератури: реєстраційна, анотаційна, рекомендаційна. Як додатки до статті Ю. Меженка були надруковані доповіді В. Дубровського «Про українську наукову бібліографію (С. 57–59) і М. Годкевича «Об'єднання науково-бібліологічної роботи на Україні» (С. 60–61). У 1927 р. друкується стаття чеського вченого Л. Жівного «Бібліографія й завдання бібліографічних інститутів» (№ 4, С. 5–8). Статті Ю. Меженка «До питання про виявлення динаміки літературного процесу бібліографічним методом» та М. Ясинського «Індивідуальна бібліографія», що узагальнювали розвиток бібліографії художньої літератури в Україні в 1920-х рр., внесли суттєвий вклад в розробку теоретико-методичних питань бібліографії. Крім того, Ю. Меженко неодноразово писав про важливе значення державної бібліографії, критикував незадовільний стан роботи Української книжкової палати, формулював завдання державної бібліографії з урахуванням специфіки радянського часу.

Велику увагу редакція журналу приділяла класифікації видів бібліографії як одного із засобів створення раціональної системи бібліографування літератури. Після засудження першим Всеросійським бібліографіч-

ним зїздом спроб поділу бібліографії на наукову та практичну, українські вчені дали нові класифікації бібліографії. У статті «Державна бібліографія на Україні та потреби наукової роботи» (1930, № 4, С. 5–14) Ю. Меженко зробив спробу розподілити бібліографічні посібники на групи в залежності від їх суспільного призначення. Відмовившись від прийнятої раніше класифікації, Ю. Меженко першим в Україні запропонував як головну ознаку бібліографічних посібників їх читацьке призначення.

Понад двадцять публікацій присвячено десятковій («децимальній») класифікації. Це і інформаційні хронікальні замітки, і статті, зокрема Б. Боднарського «Академічні бібліотеки та децимальна система класифікації» (1925), М. Русінова «Нове видання децимальної класифікації» (1927, № 4, і 1930, № 2) і «В справі дальшого застосування децимальної класифікації» (1928, № 1), рецензія В. Козловського на розвідку німецького бібліографа К. Діша. Є також стаття про таблиці Кеттера, їхню зручність (1923, № 1).

Дев'ять публікацій стосуються питань національної бібліографії різних країн. Найбільш цікавою в цьому розділі нам видається стаття польського дослідника С. Уртель-Верчинського «Про польську бібліографію» (1927, № 4), де розповідається про створення повного бібліографічного репертуару в Польщі.

Безперечно, журнал приділив чільну увагу і репертуару української книги – загалом цих питань так чи інакше торкаються автори 24 статей і заміток, як з Галичини, з еміграційних кіл, так і з УСРР. У роботах С. Маслова «З історії бібліографування стародруків в половині XIX ст.» та «Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII вв.» розповідається про реєстрацію всіх стародруків, створених на етнічних українських територіях. Найбільш ґрунтовною в цьому розділі є стаття П. Іноземцева «Проблеми національної бібліографії на Україні» (1929, № 2–3), в якій викладено важливі принципи складання українського бібліографічного репертуару. Не втрачає наукової цінності стаття В. Міяковського «Україніса» в останньому виданні творів О.І. Герцена» (1923, № 3), в якій автор вибрав з ґрунтового історичного коментаря до видання творів О. Герцена за редакцією М.К. Лемке (19 томів) реєстр фактів, що стосуються України; або, наприклад, стаття І. Борщака «Українська «Periodika» в Паризьких бібліотеках» (1929, № 4), де подано перелік української періодики в паризьких бібліотеках за каталогом славістики.

Близько 20 публікацій у журналі стосувались краєзнавчої та галузевої бібліографії, в основному це були рецензії. Приділялася увага й матеріалам з біобібліографії, зокрема щодо академічної комісії для укладання біографічного словника діячів України – повідомлялось, що на кінець 1923 р. кількість підготовлених карток сягала 50 000! Ґрунтовна стаття М. Возняка була присвячена діяльності Михайла Комарова (1927, № 4,

С. 12–46). Були надруковані бібліографічні покажчики творів окремих письменників: І. Манжури, М. Гоголя, Л. Толстого тощо.

Важливе значення мали розвідки з методики бібліографічної роботи. Скажімо, в статті М. Ясинського «Індивідуальна бібліографія» (1930, № 1), що є викладом його доповіді на засіданні бібліографічної секції ВБУ 13.12.1929 р., розглядаються питання методики укладання бібліографічних покажчиків, звертається увага на практичну доцільність, обсяг матеріалу, систему опису, визначаються поняття «*індивідуальна бібліографія*», «*колективна бібліографія*», «*біобібліографія*»; аналізуються індивідуальні покажчики, що вийшли в Радянській Україні 1929 року. Проблеми створення алфавітного каталогу, історія та аналіз світових систем його будови розглядаються в статті Є. Шамуріна «Коллективне авторство» (1927, № 2), де подається, безумовно, і тлумачення терміну «*колективне авторство*». В журналі опублікована рецензія Ю. Меженка на книгу О. Фоміна «Аннотации. Теория и практика их составления» (1930, № 1), С. Кондри на книгу Л. Хавкіной «Составление указателей к содержанию книг и периодических изданий» (1930, № 4), різко негативна рецензія В. Іваницького на італійський словник бібліографічних термінів О. Пінто, що охоплює 38 мов.

Для спеціалістів велике значення мають результати роботи УНІК з питань нотодрукування: в «Бібліологічних вістях» надруковано дві відповідні статті С.Г. Кондри – «Особенности нотопечатания» (1928, № 1) та його ж рецензію на книгу Б.П. Юргенсона «Очерк истории нотопечатания» (1929, № 2–3). Цікаво відзначити, що при загальній позитивній оцінці рецензент відзначає важливі пропуски, ігнорування провінційних видавництв, диспропорцію матеріалу, прикрі бібліографічні вади.

Окремий величезний блок публікацій у «Бібліологічних вістях» пов'язаний з бібліотечною справою і бібліотекознавством. Серед теоретичних бібліотекознавчих статей треба назвати статті Ю. Меженка «Чи потрібні інвентарі в бібліотеках універсального типу?» (1923, № 4) і «Перспективи розвитку великих та наукових бібліотек на Україні» (1926, № 2). У першій з них дослідник розглядає питання організації технічної роботи у великих бібліотеках, і пропонує заради економії часу замінити ведення інвентарних книг вступними ордерами (актами). У другій статті Меженко наголошує на необхідності диференціації діяльності книгознавчих установ, пропонує обмежити наукову та бібліографічну роботу бібліотек; висуває на перше місце їхню практичну діяльність і раціональне застосування книгознавчої теорії. У журналі були опубліковані дві ґрунтовні статті С. Борового «Наукова бібліотека в сучасних умовах» (1930, № 1 і 2). Автор розглянув тут діяльність довідкових бюро великих бібліотек СРСР, видання бібліографічних бюлетенів, організацію книжкових виставок, соціально-педагогічні методи роботи, складання каталографічної інструкції, розвиток бібліогра-

фічної освіти. Окремо представлені проблеми переростання бібліотек у бібліографічні інститути, активні методи роботи наукових бібліотек. У статті О. Олексієвої (1923, № 4) йдеться про необхідність створення каталогів у дитячій бібліотеці, охарактеризовано основні та допоміжні каталоги за змістом, правила їх складання, дано посилання на відповідну літературу.

На сторінках журналу знайшли місце і питання збереження фондів. Так, невелика замітка Т. Алексеєва в останньому номері журналу розповідає про наукові спостереження щодо шкідливості світла для паперу. Висловлена пропозиція замінити скло в книгосховищах на темно-жовте.

Питання комплектування бібліотечних фондів, включаючи обов'язковий примірник (три замітки), так чи інакше розглядалися в 19 публікаціях, хоча досить побіжно.

У журналі було опубліковано шість рецензій на бібліотекознавчі праці: А. Вияснівського на «Сборник статей по библиотечной работе» 1923 р. (1923, № 4); Ю. Меженка на «Праці Одеської центральної наукової бібліотеки. Т. 1» 1927 р. (1928, № 1); Д. Балики на «Сборник Публичной библиотеки СССР им. В.И. Ленина» 1928 р. та «Материалы Института библиотекосведения» 1928 р. (обидві – 1928, № 1); Т. Алексеєва на німецький збірник «Von Büchern und Bibliotheken» 1928 р. (1930, № 2); Л. Хавкіної на книгу «The year's work in librarianship. Vol. 1» 1929 р. (1930, № 4).

30 статей стосуються організації бібліотечної справи в Україні. Серед них такі публікації: Машовець В. «Ще один експеримент» (про спробу утворення бібліотечної мережі з єдиним фондом і одним центральним органом постачання на Правобережних залізницях), 1923, № 1; про зменшення кількості хат-читалень і бібліотек у зв'язку з НЕПом повідомляється в замітці у № 3 за 1923 р.; про «очистку бібліотек від застарілої літератури» йдеться в інформації в № 3 за 1923 р.; про облік всіх бібліотекарів Києва (там само). Цікава інформація – «Похорони книжок, «замучених» читачами-червоноармійцями в Катеринославі» (1923, № 4), чи, скажімо, інформується, що кількість бібліотек по містах Київської губернії за 1923 р. збільшилась з 48 до 63, проте через виключення «шкідливих та непотрібних» книжок загальна кількість фондів зменшилась. У статті А. Вияснівського «Українізація бібліотечної роботи в м. Києві» (1923, № 4) українізація розглядається з трьох боків – читача, книжки і бібліотечного працівника. Відзначено відсутність української книжки для масового читача, а також незнання бібліотекарями української мови та літератури; доводиться необхідність відповідних семінарів для бібліотекарів. У тому ж номері повідомлено, що А. Вияснівському доручено організацію спеціальної педагогічної бібліотеки; у Харкові районні бібліотеки поділяються на два розряди за кількістю томів – нових книжок небагато.

Окрема стаття в журналі присвячена бібліотекам індустриальних технікумів (1928, № 1). У цьому ж випуску чільна увага приділена матеріалам

до реформи бібліотечної справи в Україні: в статті «Від редакції» констатується, що стан бібліотечної справи в Україні далеко не задовольняє ті вимоги, що їх ставить життя, і головною причиною названо відсутність належного керівництва галуззю: *«Не вельми численні конференції та з'їзди почасти встановлювали ідеологічні віхи в роботі, але до керівництва не могли братися і не бралися. Бібліотечне будівництво в значній мірі відбувалося самотьоком і зрештою сталося так, що не то округові, навіть районні культосвітні центри не могли на запитання Інституту книгознавства року 1927-го сказати, скільки та які бібліотеки перебувають в їхньому віданні»*²⁶. Серед іншого тут повідомляється, що Держметодком НКО звернувся 3.08.1927 до бібліотек з метою проробити питання про бібліотечну справу республіки, з'ясувати систему бібліотечної справи, типізацію бібліотек, їхню цільову установку і завдання, їхнє комплектування, методи роботи тощо²⁷. «Бібліологічні вісті» відзначили, що упродовж року ні в щоденних газетах, ні в фахових виданнях не з'явилося жодної докладної інформації про стан опрацювання цих матеріалів. Виключення склали наукові бібліотеки, і в статті йдеться про дискусію щодо долі харківської Центральної наукової бібліотеки, пропозиції або поділити її фонди між іншими науковими установами, або ліквідувати, визнаючи її існування нерациональним; зрозуміла тенденція передати її півмільйонні фонди бібліотеці ім. Короленка. Редакція часопису наголосила, що в дискусії мають взяти участь всі бібліотеки, пов'язані з майбутньою реформою: *«і особливо потрібно прислухатися до мови цифр та думок читачів. Кінець кінцем, реформа має відбутися виключно в інтересах споживача, а не за думкою возвеличення абстрактної теорії»*²⁸. Підкреслено, що Інститут книгознавства інтенсивно і уважно вивчає стан бібліотечної справи, але навіть маючи тисячі анкет після проведеного в 1927 році всеукраїнського бібліотечного перепису і після докладного аналізу цифр не береться зайняти якусь позицію в дискусії, бо фактів зібрано ще замало, а головне – читачий ринок досліджено недостатньо, і в дискусії багато теорії і мало практики. З метою підсилити теорію фактами УНІК звернувся 13 вересня 1928 р. до шести бібліотек з листом, де просив повідомити об'єктивні відомості щодо складу фондів, контингенту читачів, їхніх вимог, бюджету установи, зміни цих цифр упродовж двох років та ін. Одержані матеріали УНІК обіцяв надрукувати в найближчому номері «Бібліологічних вістей». Одеська публічна бібліотека (нині ОНБ ім. М. Горького) відмовила, пославшись на завантаження клопотанням про обов'язковий примірник, а детальні відомості від інших бібліотек – Харківської центральної нау-

²⁶ Матеріали до реформи бібліотечної справи на Україні. Від редакції // Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 86.

²⁷ Бюлетень НКО. – 1927. – № 30–31. – 1–15 серпня. – С. 29.

²⁸ Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 87.

кової, Харківської державної ім. Короленка, Одеської центральної наукової, Польської державної (м. Київ), Центральної єврейської державної ім. М. Вінчевського – дійсно надруковано в № 1 за 1928 рік, який реально вийшов наприкінці того року. На наше переконання, ці відомості є важливим джерелом для вивчення історії вітчизняної бібліотечної справи.

У 1930 р. дві статті в журнал подав аспірант УНІК Я. Керекез: «Бібліотечний похід на Київщині» (№ 1), де розкрито значення «походу», склад його учасників, статистичні дані про сільські бібліотеки, а також вказано одне із завдань – вилучення «шкідливої, ідеологічно чужої, непотрібної літератури»; «Бібліотеко-методична робота на Київщині 1929–1930 року» (№ 2). Тут розповідається про створення 1929 р. бібліотечної секції при Окружному методичному кабінеті інспектури народної освіти, в її п'яти методичних комісіях: бібліографічній, раціоналізації бібліотечної праці, в справі з малописьменними, в справі соцзмагання в бібліотеках, в сільській методкомісії. У цьому ж номері надрукована резолюція Президії київської ОРПС від 22.06.1930 на доповідь про стан бібліотечної роботи, де констатовано незадовільний стан бібліотечної роботи, підкреслено недоліки, виявлені бібколектором під час масового обстеження бібліотек.

Статтю Й. Залевського «Київські бібліотеки в цифрах» детально розглянуто у розділі про науковий доробок УНІК. По суті, це витяг з підготовленого до друку «Путівника по київських бібліотеках». Наведено таблиці кількості бібліотек, книжок у них, персоналу, розвитку бібліотечної мережі по роках, стану каталогів, складу читачів, бюджету, платні бібліотекарів.

«Бібліологічні вісті» друкували численні статті про окремі бібліотеки, зокрема при ВУАН – чотири статті (про бібліотеки при Кабінеті антропології та етнології ім. Ф. Вовка, Музею мистецтв ім. Ханенків, Археологічної комісії, Києво-Софійського собору) й окремо про ВБУ – 21 стаття. Серед останніх – три публікації заступника директора бібліотеки В.Ф. Іваницького про відділ бібліотекознавства, який він одночасно тоді очолював (1923, № 2, 3, 4). Цьому ж відділу присвячена стаття Л. Биковського «Бібліотековіана Всенародної бібліотеки України» з підписом «Бібліографічний мікроб» в № 3 за 1923 р. Дві статті (1923, № 4 і 1925) підготував директор установи С.П. Постернак. У першій він розповідає історію створення бібліотеки і узагальнює п'ятирічну роботу: фонд до 1 150 000 одиниць, перелік закуплених і подарованих бібліотек, комплектування обов'язковим примірником, філії бібліотеки, 13 відділів, огляд їхньої діяльності, план і звіт роботи установи, система класифікації документів, виставки, управління бібліотекою, організація читальні. У другій статті вказано кількість фонду на 1 серпня 1925 р. – 1 287 000 книжок, 500 000 газет і листівок. Охарактеризовано комплектування бібліотеки, стан фондів, читальню, види діяльності. Інформується про створення влітку 1925 р. Науково-дослідного інституту бібліотекознавства. Хроні-

кальні замітки в № 3 за 1923 р. розповідають про відкриття з 01.10.1923 р. читальні бібліотеки, яка працювала з 11 до 21 години (каталоги знаходились в окремії кімнаті; більшість читачів – студенти, найбільший відсоток літератури, що користувалася попитом, – періодика та довідники); про передачу до ВБУ бібліотеки Київської духовної академії; про передачу відділу «Ucrainica» бібліотек київської «Просвіти» та «Старої громади»; урочисте засідання з приводу п'ятирічного ювілею ВБУ; про відділ манускриптів (почав складатися наприкінці 1920 р., працює з 1921; у липні 1921 зав. відділом Г.П. Житецьким складено інструкцію для роботи; ведеться скорочений опис та інвентаризація рукописних матеріалів). Відділ «Ucrainica» описано в замітці у № 4 за 1923 р. (існує з 1.10.1923, зібрано 18 400 одиниць, опрацьовано по десятковій системі 6597; через брак кадрів опрацьовуються видання з 1917 р.).

Дві статті про діяльність бібліотеки підготовлені вченим секретарем установи Я. Міяковським: в № 3 за 1926 р. і в № 4 за 1927 р. У першій подано звіт установи за академічний 1925–1926 р., наведено дані щодо зростання фондів, названо відділи, інформовано про роботу читальні, охарактеризовано виставки, складання бібліографічних покажчиків, консультації читачам, укладання каталогів. Наголошено на вивчанні читача і книги, на краєзнавчій роботі, на науково-дослідній роботі у галузі бібліотекознавства. Є інформація про НДІ бібліотекознавства, першу конференцію наукових бібліотек УСРР, аспірантуру, підготовку кадрів, комісії при ВБУ. У другій статті подано звіт бібліотеки за 1926–1927 рр. У журналі № 3 за 1926 р. є стаття А. Степовича про бібліотеку Колегії Павла Галагана, приєднану до ВБУ, а також інформація про Вінницьку філію ВБУ, її звіт за 1925–1926 академічний рік.

Бібліотекам вищих навчальних закладів присвячена стаття М. Сафронєєва «Нові форми та методи роботи наукових вишівських та втишівських бібліотек (1930, № 2). Сповіщається про специфіку роботи цих бібліотек, їхнє комплектування, бібліографічну роботу, недоліки. Серед форм діяльності – вивчення навчальних планів і відповідний підбір літератури, підвищення кількості та якості книжкового фонду, книгообігу. Робота пов'язується з п'ятирічним планом індустріалізації. Нових форм, по суті, нема.

Загалом 16 матеріалів у «Бібліологічних вістях» присвячено бібліотекам вищих навчальних закладів Києва, сім – іншим київським бібліотекам. Про бібліотеки в інших містах УСРР – Харкові, Одесі, Лубнах, Вінниці, Чернігові, Ніжині, Полтаві, Житомирі, Херсоні тощо – йдеться в 16 публікаціях, у Західній Україні – в семи.

Щодо бібліотек Росії – 15 заміток. Інформацію про бібліотеки в інших країнах світу (Англії, Болгарії, Іспанії, Китаї, Німеччині, Польщі, США, Туреччині, Угорщині, Франції, Чехії, Швеції та ін.) містять загалом 55 публікацій. Найбільше – про бібліотеки Німеччини та США, по дев'ять публікацій.

Кілька цікавих статей стосуються історичних українських книгозбірень: бібліотеки Києво-Печерської лаври (1923, № 4), Софійського собору (1925), Бібліотеки Волинського ліцею (О. Оглоблін, 1927, № 4). П. Жолтовський в статті «Про бібліотеку Мелетія Смотрицького» (1930, № 1) розповів про 10 стародруків Музею українського мистецтва в Харкові, що колись належали М. Смотрицькому. В ґрунтовній статті Н. Полонської-Василенко «Перша бібліотека на Південній Україні та її доля» (1930, № 4) розкрито історію бібліотеки князя Потьомкіна-Таврійського, частина якої перебувала на той час у бібліотеці Казанського університету, частину було передано Катеринославському університету, частину до Єлисаветграда, частину – до Миколаєва. Потрібно відзначити, що в журналі є низка публікацій про колекції, рукописи видатних осіб у бібліотеках. Зокрема, щодо бібліотеки М. Комарова, переданої до Одеської громадської бібліотеки як окремий український відділ, разом з картотекою М.Ф. Комарова «Національна українська бібліографія» (1923, № 3); щодо невідомих творів Т. Шевченка, знайдених у бібліотеці російського генерала Рененкамрфа і переданих до Королівської бібліотеки в Копенгагені (там само). Публікації в номері за 1925 р.: О. Вайнтштейна «Збірка гр. О. Строганова в Головній бібліотеці Вищої школи м. Одеси»; О. Дорошкевича «Рукописні архіви Д.Л. Мордовцева та І.С. Нечуя-Левицького» – у Чернігівському музеї ім. В.В. Тарновського; В. Романовського «Архів М.О. Маркович».

Маємо обов'язково підкреслити увагу редакції часопису до бібліофілії. Зокрема, бібліофільським товариствам, бібліофільським з'їздам присвячено 10 хронікальних заміток. Серед інших матеріалів – повідомлення про підготовку до друку Російським бібліологічним товариством у Петрограді книги Р. де Бері «Філобіблон» (1923, № 2); про реєстрацію раритетів (примірників, які випадково збереглися під час знищення видання) Ленінградським товариством бібліофілів, і звернення УНІК до українських бібліологів подавати аналогічні відомості до «Бібліологічних вістей» (1925); стаття Ілька Борщака про Пилипа Орлика як бібліофіла і ерудита, подано опис бібліотеки П. Орлика (1929, № 2–3); рецензія М. Макаренка на «Альманах библиофила» 1929 р. (1929, № 4).

Приваблювала редакцію і тема екслібрисів. Найбільше повідомлень було про Ленінградське товариство екслібрисів; дві статті підписані В. Савонько, і одна рецензія на його ж «Словарь подписей русских художников-екслібрисов» 1929 р. Юхима Михайліва. Привертає увагу, безперечно, стаття П. Клименка «Перший український ex-libris» (1929, № 2–3), де мова йде про книжковий знак на записовій книжці за роки 1601–1783 Кам'янець-Подільського бондарсько-столярного цеху.

Кілька публікацій пов'язані з архівами: у журналі за 1925 р. розповідається про нараду архівних робітників у Харкові 6.12.1924; про Архів давніх актів у Києві; Український центральний архів у Харкові. Першому

Всеукраїнському з'їзду архівних робітників, що відбувся 8–12.05.1926 р. у Харкові, присвячена стаття Н. Полонської-Василенко (1926, № 1). В інформації про архівні курси в Харкові характеризується мережа архівних установ України, підкреслена потреба у відповідних працівниках. Надано інформацію про короткі курси для 40 службовців, лекції яким читали Д. Багалій, В. Барвінський, В. Веретенников, В. Романовський, В. Міяковський.

Понад 20 публікацій стосуються музеїв. Хочемо привернути увагу до таких публікацій: щодо Музею культур, відкритого 1923 р. в Києво-Печерській лаврі, в якому був відділ стародруків, а в публікації висловлена пропозиція щодо заснування замість нього музею книги (1923, № 2), і щодо Відділу письма та друку Лаврського музею (1925), заснованого з ініціативи П. Попова теж у 1923 р. Тут, після характеристики збірок, висловлена впевненість про створення Музею книги, спільно з УНІК, проте музей книги в Лаврі було створено лише у 1970-х рр. Іншим питанням пропаганди книги, ювілеям і святкуванням книжкових дат присвячено 10 статей.

Багато публікацій в журналі – понад 70 – про виставки, і це потребує спеціального розгляду фахівцями з історії мистецтва книги.

Починаючи з 1931 р. УНІК обвинувачували в тому, що він займався лише історією книги. Але це не так. На сторінках «Бібліологічних вістей» було багато публікацій з питань сучасної для того часу книжкової справи різних напрямів. Наприклад: «Новини друкарської техніки» Є. Рихліка, «Теорія ритму будування книги й газети» С. Серединського, «Стандартизація матеріалів для друку та манускриптів», «Бібліометр або книгомір», «Стандартизація паперових форматів» С. Кондри, «Про технічні правила складання» І. Галактіонова, огляди видавничої діяльності тощо.

Не забувала редакція і про питання книжкової торгівлі – 12 публікацій щодо української книжкової торгівлі, серед них замітка Г. Поляка про занепад букіністичної торгівлі в Києві; М. Олексієва «Хто винен у подорожчанні книги?» (обидві у № 4 за 1923 р.); статті Д. Лисиченка, працівника друкарні «Книгоспілки», «Стан книжкової торгівлі», в якій автор характеризує галузь як таку, що ледь живогіє (№ 3 і 4 за 1923 р.). Той же автор в № 2–3 за 1930 р. характеризує книжкову торгівлю на колишній Катеринославщині. Про Всеукраїнську книготорговельну нараду в Харкові йдеться в статті М. Качеровського (1929, № 2–3), а в замітці, підписаній криптонімом О. Ч., розповідається про книгарські курси в Києві, відкриті 3.12.1929 р. Кошти на утримання курсів надавали видавництва, що направляли слухачів. Одна стаття була присвячена історії української книжкової торгівлі – діяльності Степана Носа – українського книгаря 1860-х років, організатора чернігівського громадського клубу «Курінь» (1925). Ю. Меженко у листі М. Нечаєву замовив статтю про розвиток книготорговельної діяльності за 10 років²⁹. Стану книжкової торгівлі за кордоном присвячено 13 матеріалів. Дослідниця відбиття питань

²⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 276.

книжкової торгівлі в «Бібліологічних вістях» Н. Солонська стверджувала, що тільки тут книжкова торгівля розглядалась як аспект книгознавства³⁰.

З часом умови підготовки і випуску журналу ставали складнішими. На засіданні Бюро УНІК 18 січня 1928 р. Меженко проінформував присутніх про асигнування на «Бібліологічні вісті» всього двох тисяч карбованців. Скориставшись перебуванням у Києві зав. Укрнауки «тов. Озерського», Меженко порушив перед ним клопотання про доасигнування ще однієї тисячі карбованців, що дало позитивні наслідки³¹. Але фінансовий стан журналу залишався важким, тому що цими грошима можна було ліквідувати заборгованість УНІК, а на підготовку і випуск нових номерів грошей не залишалось. За 1928 р. вийшов лише один номер журналу (№ 1), і той наприкінці року (у вихідних даних на титулі надруковано: «Закінчено друком у грудні»). Можливо тому наступним був № 2–3, тобто нумерація пішла за академічним 1928–1929 роком. На ньому зазначено «Закінчено друком у червні». Відповідно № 4 за 1929 р. вийшов у грудні 1929 р. (Меженко писав – наприкінці грудня³²). Члени редакції шукали способи поліпшити стан, зокрема збільшити кількість передплатників журналу через оголошення в інших часописах, у профшколах, технікумах і вишах, через персональні зв'язки. Надалі УНІК знов звертався до НКО з проханням виділити ще дві тисячі карбованців для підготовки журналу, проте невідомо, чи були вони виділені.

Причин погіршення стану з підготовкою видання, зрозуміло, було багато, в т. ч. і зміна редакції. Але ми хочемо привернути увагу і до таких нюансів («гзвіночків» щодо ідеологічних змін): в 1929 році в СРСР було проведено обстеження періодичних видань³³. Відповіді УНІК на питання анкети, що була розіслана всім редакціям періодичних видань, безумовно важливі: тираж 1000; розповсюджено за передплатою 62 прим. в 1927, 74 – в 1928, всі в містах; в роздріб продано 350 примірників в 1927, 450 в 1928; безкоштовно розповсюджено 275 журналів у 1927 р., 285 – в 1928; залишок – 13 за 1927 р., 191 за 1928. Але в анкеті були й такі запитання: скільки листів відправлено від вас за кордон у 1929 р., скільки одержано вами з-за кордону за 1929 р. (який зв'язок, про що це мало свідчити?). Або, скажімо, цензура не пропускала ілюстрацію до публікації М. Макаренка «Малюнки П.М. Боклевського» в № 4 за 1929 р. У листі до друкарні (там само, арк. 4) редакція пояснювала, що запропонований малюнок (автотипія) під назвою «Отець Протопоп» вирішено вмістити тому, що в ньому

³⁰ Солонська Н. До історії книжкової торгівлі 20-30-х років в Україні (на матеріалах журналу «Бібліологічні вісті» та рукописах Л. Биковського) / Наталія Солонська // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 5. – С. 13.

³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 7.

³² Листи Володимиру Дорошенку, № 22 // Листи Юрія Меженка до львів'ян. – Л., 2002.

³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 2.

художньо й яскраво виявлено антирелігійні риси, це підкреслено також заголовком «Віджилі типи». Проте цього малюнку в публікації нема.

У січні 1930 р. відбулися адміністративні спроби зменшити тираж журналу, з чим УНІК миритися не хотів і надсилав відповідні листи до керівних органів. Тираж було відвойовано, а Інститут вимагав щонайменше 200 прим. з тисячного тиражу надавати йому для книгообміну³⁴. Технічна частина підготовки журналу тоді ж повністю перейшла до ДВУ, УНІК лише збирав матеріали; на «Бібліологічні вісті» було оголошено передплату. Планувалося відкрити нові рубрики, присвячені питанням видавничої справи та книжкової торгівлі³⁵.

Як ми вже писали, журнал припинив своє існування з 1931 року. На прохання Я.Р. Дашкевича Ю.О. Меженко пізніше у спогадах пояснив це так: «Чому припинилося видання «Бібліологічних вістей»? Ніяких особливих гріхів не було, ніякого спеціального наказу теж не було. Закінчився 1930 рік, Державне видавництво України не поновило договору на видання, мотивуючи це (звичайно не на письмі, а на словах) тим, що видання «нерентабельне», а Наркомос не дав грошей...»³⁶. Проте УНІК робив спроби продовжити випуск журналу, нехай не через ДВУ, звертаючись до інших видавництв³⁷, але марно.

Не можна забувати, що в 1931 р. була прийнята в СРСР дуже важлива постанова ЦК ВКП (б) «Про видавничу роботу», в якій, серед іншого, відмічалось, що якість журналів все ще знаходиться на низькому рівні, що журнали не стали бойовими виданнями, не мають твердих планів роботи, дублюють один одне, страждають від нестачі авторських кадрів, не виходять у строк. ЦК вважав необхідним переглянути мережу журналів, скоротити їхню кількість, поліпшити склад редакційних колегій³⁸.

У архіві залишилась низка так і не надрукованих у журналі статей³⁹. Серед них: Іноземцев П. Обсяг та зміст поняття Українця в бібліографічній роботі (арк. 1–21); Російська та українська не книжна гравюра на дереві й лубок XVII–XVIII ст. (без автора, арк. 21–34); Клименко П. До історії книгозбірень на Україні (арк. 35–37, варіант арк. 38–40); В.К. (Козловський В.). Комісія бібліотечних експертів (арк. 43–44); [Маслов С.І.] Шляхи розвитку науки про книгу (арк. 47–55); Лебідь А. Життя книжки на Чернігівщині

³⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 5–8.

³⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 219, арк. 11.

³⁶ Меженко Юр. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» // Книжник. — 1992. — № 1. — С. 24–25.

³⁷ До управи видавництва «Л. і М.»: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 8.

³⁸ Постановление ЦК ВКП (б) об издательской работе 15 августа 1931 г. // Издательское дело в СССР (1923–1931) : сб. документов и материалов. — М. : Книга, 1978. — С. 186.

³⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 336: Авторські рукописи статей та матеріали до хроніки, що не були використані редакцією «Бібліологічних вістей» протягом 1923–1930 років. 283 арк.

Приймається передплата на 1930 рік

(VIII рік видання)

на науковий часопис книгознавства

„БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ“

ПРОГРАМ ЧАСОПISУ: Статті та інші праці з питань теоретичного та застосованого книгознавства: Теорія книгознавства, Бібліографія, Бібліотекознавство, Історія книги, Бібліофілія, Книжкова справа (видавничча, друкарська й книгарська) і т. ін. Рецензії. Хроніка бібліологічного життя України, С.Р.С.Р. та закордону.

Співробітники:

І. Айзеншток (Харків), О. Алексєєва (Москва), Т. Алексєєв, А. Артюхова, В. Базилевич, Д. Балака, П. Балацький, В. Барвінок, В. Білий, А. Биківський (Варшава), І. Бичков (Ленінград), К. Благовещенська (Москва), П. Богацький (Прага), Б. Боднарський (Москва), С. Боровий (Одеса), Б. Борович (Харків), І. Боршак (Париж), Д. Вайнштейн (Одеса), В. Вайсблат, В. Вислоцький (Львів), А. Вилснівський, М. Возняк (Львів), І. Вугман (Одеса), В. Гагенмайстер (Кам'янець-Подільський), І. Галактіонов (Ленінград), О. Гераклітов (Саратов), В. Герасименко (Одеса), М. Годкевич (Харків), Е. Голлербах (Ленінград), М. Голубець (Львів), В. Данилевич, В. Данилів (Ленінград), В. Дем'ячук, А. Динга, (Одеса), Вол. Дорошенко (Львів), Ол. Дорошкевич, В. Дроздовський (Ленінград), К. Дубняк (Харків), В. Дубровський (Харків), Ф. Ернст, М. Єрусалимський (Одеса), акад. С. Єфремов, А. Жівний (Прага), Іг. Житецький, Н. Загледа, Й. Залєвський, Б. Зданевич, М. Зеров, В. Іванидький, В. Іванушкін, В. Ігнатієнко, П. Іноземцев, Ів. Калинович(†), І. Капустинський (Харків), Квиринський (Сміла), П. Кисілов (Москва), С. Клепіков (Москва), П. Клименко, С. Кондра, К. Копержинський, А. Козаченко (Харків), Б. Комаров (Одеса), В. Кордт, М. Корнєєва-Петрулан (Вороніж), Ів. Крєвєцький (Львів), Ів. Крипкевич (Львів), В. Кричевський, Ю. Кузнецова (Саратов), В. Кульженко, М. Куфаєв (Ленінград), А. Лебідь, Д. Лисиченко, О. Ліозина, М. Макаренко, О. Малєїн (Ленінград), А. Марголіна, К. Марджішевська (Москва), О. Маслова, С. Маслов, Юр. Меженко, Юх. Михайлів, В. Міяковський, М. Могилянський, В. Недзведька (Москва), акад. О. Новицький, М. Новицький, О. Оглоблін, Ів. Огієнко (Варшава), М. Орлов (Москва), Поль Отле (Брюссель), акад. В. Перетц, Г. Перлін (Саратов) Єв. Перфецький (Братислава), Ф. Петрунь (Одеса), П. Попов, А. Попович, П. Потоцький, Я. Розанов, В. Романовський, М. Рубакін (Лозана), С. Рубінштейн (Одеса), М. Рудинський, Д. Рудченко (Харків), П. Рулін, М. Русінов (Москва), З. Савєлова (Москва), В. Савонько (Ленінград), Іл. Свендцький (Львів), А. Середа, І. Симановський (Мєнск), С. Сірополко (Прага), Є. Січинський (Кам'янець-Подільський), В. Січинський (Прага), С. Таранушенко (Харків), Гр. Тисяченко (†), М. Ткаченко, А. Троньєр (Майнц), А. Тюнєєва (Одеса), М. Ульянінський (Москва), С. Уртель-Верчинський (Львів), І. Фаєс (Одеса), О. Фомін (Ленінград), Л. Хавкіна (Москва), Н. Чепіга (Харків), Е. Шамурин (Москва), А. Шрам (Ляйпциг), Д. Щербаківський (†), В. Щепотьєв (Полтава), М. Яніцький (Москва), М. Ясинський, М. Яшек (Харків), та ін.

Часопис виходить чотири рази на рік, розміром 8 друкованих аркушів кожне число.

У № 1 за 1930 рік, що вийде у лютому, буде вміщено такі статті: С. Клепіков.— Економічне вивчення книжкової справи. М. Ясинський.— Індивідуальна бібліографія. Д. Лисиченко.— Короткий огляд укр. видавничої діяльності на кол. Катеринославщині. О. Малєїн.— Що говорять інтунабули про свою епоху. С. Боровий.— Наукова бібліотека за сучасних умов. К. М.— I-й Всесвітній бібліот.-бібліографічний Конгрес. А. Хавкіна.— Бібліографія на I-у міжнародньому бібл.-бібліогр. Конгресі, т. і.

В коморі редакції в „Бібліологічні Вісті“ за 1923 р., ч. 4—1 крб.; за 1924 р.—3 крб., за 1925 р.—3 крб. 35 к., за 1926 р.—3 крб., за 1927 р.—3 крб. за 1928/9 а. р.—4 крб. Пересилка за рахунок редакції.

Адреса редакції: Київ, Пушкінська 8, п. 8, тел. 17-43. Український Науково-Дослідчий Інститут Книгознавства.

Передплата з пересилкою: на рік 5 крб.

Справи передплати й поширення до редакції „Бібліологічних Вістей“ не належить: з ними треба звертатись до Періодсектору Київської Філії Державного Видавництва України, Київ, вул. Карла Маркса, 2.

ні (арк. 46–58); Про польські архіви (без підпису, арк. 59–63); Абрамович П. Четвертий з'їзд польських бібліофілів у Познані (арк. 70–87); Орлов Н. Русское библиографическое общество в 1922–1923 гг. (арк. 108–110); Алексеев Т. Німецька національна бібліографія (арк. 111); Проект всеслов'янської бібліографії (арк. 112); Славістика по наукових бібліотеках Німеччини (арк. 121); Про загибель матеріалів під час війни 1914 р. (арк. 123); Дитяча бібліотека-читальня при науковій бібліотеці Кам'янець-Подільського ІНО (арк. 134–137); Козловський В. Рец. на кн.: Доброкинський Е. Десятичная классификация. 1930 (арк. 139–140) та ін.

Пізніше журнал «Бібліологічні вісті» часто зазнавав критики, подеколи досить різкої, за перевагу в ньому матеріалів, звернутих у минуле книги, за надання сторінок емігрантам – «буржуазним націоналістам» і «фашистам»⁴⁰. Кілька десятиріч навіть на згадку про «Бібліологічні вісті» було накладено табу. Лише на початку 1970-х рр. починається поступове введення в науковий обіг позитивної інформації про журнал. Зокрема, харківські дослідники І.О. Вовченко та І.Я. Каганов відмічали: «Не можна стверджувати, як це робилося раніше, що журнал не шукав нових шляхів для розвитку книжкової культури... і зокрема, для становлення реєстраційної бібліографії. Потрібно відволіктися від полемічного задору, характерного для багатьох критиків журналу кінця 20-х – початку 30-х років, і тоді знайдуть об'єктивну оцінку статті, що дають у цілому правильний аналіз стану бібліографічної справи на Україні. Деякі з цих публікацій присвячені таким важливим питанням, як створення українського бібліографічного репертуару, стану поточної державної бібліографії на Україні. Час довів, що критика діяльності Книжкової палати УРСР була справедливою. Правий був Ю.О. Меженко, коли в статті «Державна бібліографія на Україні й потреби наукової роботи» критикував діяльність Книжкової палати за заміну шокквартильника «Літопис українського друку» картковим репертуаром, за відсутність обліку та інформації про безкоштовні видання, що в ряді випадків становили великий виробничий і науковий інтерес»⁴¹. Знадобилось майже 60 років, аби суспільство дійшло висновку щодо необхідності плюралізму думок і поглядів, і з'явилися нарешті позитивні оцінки «Бібліологічних вістей». До речі, варто підкреслити, що журнал жодного разу не надрукував нічого політично ворожого владі. Праці вчених-емігрантів С. Сірополка, Л. Биковського, І. Огієнка, І. Борщака становлять справді наукові твори, цікаві фахівцям незалежно від місця проживання авторів. Пропаганди марксизму-ленізму на сторінках «Бібліологічних вістей» справді не було, що можна пояснити індиферентними суспіль-

⁴⁰ Керекез Я. В борьбе за марксистско-ленинское книговедение // Книжный фронт. – 1933. – № 12. – С. 29–31.

⁴¹ Вовченко И.А., Каганов И.Я. На заре украинского советского книговедения (Украинская книговедческая периодика 20-х годов) // Книга. Исследования и материалы. – М., 1972. – Сб. 23. – С. 157.

но-політичними поглядами членів редколегії, а найголовніше – їх настійливим прагненням творити книгознавство, пропагувати Книгу в суспільстві, книжкову культуру. Власне, марксизму-ленінізму були присвячені інші видання, а це фаховий, а не політичний журнал. Отже, таке звинувачення, зрозуміло, не повинно було закреслити заслуги «Бібліологічних вістей», яким належить значний внесок у становлення вітчизняного книгознавства, бібліографознавства, бібліотекознавства. Завдяки цьому журналу інформація про книгознавче життя Москви й Ленінграда була широко відома в Україні, і навпаки. Журнал мав свого офіційного представника в РРФСР в особі відомого вченого, книгознавця з Ленінграда М.М. Куфаєва, який займався питаннями пропаганди, передплати журналу та пошуками й надсиланням статей та інформацій до редакції⁴². Він писав: *«Необхідною умовою розвитку книгознавства на широкій базі взаємин живих науково-дослідних сил країни є добре поставлена справа видання спеціального часопису з книгознавства. В СРСР єдиним поки що часописом у нашій галузі є часопис «Бібліологічні вісті», що обмірковує на своїх сторінках різноманітні проблеми книговивчення і прокладає шлях до раціональної конструкції справи пізнання книг»*⁴³.

Треба підкреслити ту велику роль, яку відігравали «Бібліологічні вісті» за кордоном у справі піднесення авторитету українського книгознавства і вітчизняної культури загалом. Значна кількість тиражу розходилася за кордоном і привертала увагу різних книгознавчих закладів, про що свідчить численне листування, що збереглося в архіві УНІК⁴⁴. І редактори журналу це добре усвідомлювали: *«Ми можемо за велике досягнення вважати те, що серед активних співробітників журналу ми бачимо 20 європейських вчених, 25 російських, 80 українських дослідників книги. Ми маємо низку докладних великих рецензій в закордонних і союзних виданнях, де завжди відзначається те, що «Бібліологічні вісті» є один з найбільш поважних і цікавих бібліологічних журналів»* (з листа до Укрнауки від 18 грудня 1928 р.)⁴⁵. Дійсно, ще в 1920-х рр. журнал мав низку позитивних рецензій у вітчизняній і зарубіжній періодиці⁴⁶. Зрозуміло, з початку 1930-х рр. пріоритети і фразеологія кардинально змінилися, порівняймо, наприклад, статтю К. Довганя в журналі «Критика» (1931, № 7–8). Детальний список негативних рецензій зібрав свого часу Ярослав Дашкевич⁴⁷. На його прохання

⁴² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 34.

⁴³ Куфаєв М. Наукові та організаційні проблеми книговивчення // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 13.

⁴⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 34 та ін.

⁴⁵ [Лист] До Укрнауки: Архів УНІК, од. зб. 170, арк. 68.

⁴⁶ Червоний шлях. – 1927. – № 2. – С. 262–263; Червоний шлях. – 1928. – № 9. – С. 278–280; Библиография. – 1928. – № 1. – С. 71; Przegląd biblioteczny. – 1928. – № 2. – С. 160–162 та 1931. – № 5. – С. 178–180.

⁴⁷ Дашкевич Я. «Бібліологічні вісті» – ідеї та люди // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 23–24.

Ю.О. Меженко в останні роки життя написав спогади про «Бібліологічні вісті», які ми частково вже цитували⁴⁸. Останні слова спогадів — «Залишається назвати кілька найактивніших погромників: Довгань, Керекез, Біркіна, Фольман, Вайсблат, Завальний. К., серпень, 1962 р.».

Проте більшість публікацій журналу не втрачають з часом свого значення. Відомий польський дослідник К. Мігонь відзначав, що й «досі журнал «Бібліологічні вісті» не має рівного. Погібне видання з'явилося в Радянському Союзі лише в 1959 році, це щорічник «Книга. Исследования и материалы». Досягнення українських книгознавців 20–30 рр., як в царині теорії, так і практики роботи з книгою, були величезні, і без урахування досягнень цього періоду важко собі уявити розвиток книгознавчих досліджень на Україні»⁴⁹. Видатний російський бібліографознавець М.В. Здобнов оцінив у свій час журнал як «найбільш цінне з аналогічних видань в СРСР»⁵⁰. З позицій сьогодення публікації «Бібліологічних вістей» здаються ще більш цінними.

Але значення часопису цим не обмежується. Велика роль «Бібліологічних вістей», справедливо відзначала І.О. Вовченко⁵¹, також у становленні книгознавчого періодичного видання, напрацюванні основних його принципів, форм і функцій, а також традицій в освітленні книгознавчих проблем. У статті до 70-річного ювілею від часу виходу першого номеру журналу «Бібліологічні вісті» її автори — Нінель Федорівна Королевич і Леонід Леонідович Лазебний — слушно зазначили: «Доволі непросто збагнути саме явище «Бібліологічних вістей» в українській книжковій культурі. Непросто, бо часопис, що видавався за часів розгортання, поширення, згортання й придушення процесу «українізації», практично не відчув ідеологічних впливів, точніше кажучи, — не дав себе поглинути тій хвилі безпринципної псевдонауки, яка, зрештою, потрощила те, чого не змогла собі підкорити. Оригінально вирішений за змістом і структурою, журнал виявився найжиттєздатнішим у колі книгознавчих часописів України»⁵².

«Бібліологічні вісті» давно вже стали бібліографічною рідкістю. У 1999–2000 рр. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» здійснила фототипічним способом перевидання всіх номерів журналу «Бібліологічні вісті». Проте інтерес до видання не згасає.

⁴⁸ Меженко Юр. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» // Книжник. — 1992. — № 1. — С. 24–25.

⁴⁹ Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestoleciu międzywojennym // Studia o Książce. — Wrocław, 1970. — Т. 1. — С. 40.

⁵⁰ Здобнов Н.В. Рецензия на книгу «Библиография в СССР и книжные палаты: сб. статей». Х., 1928 // Библиография. — 1929. — № 1. — С. 71.

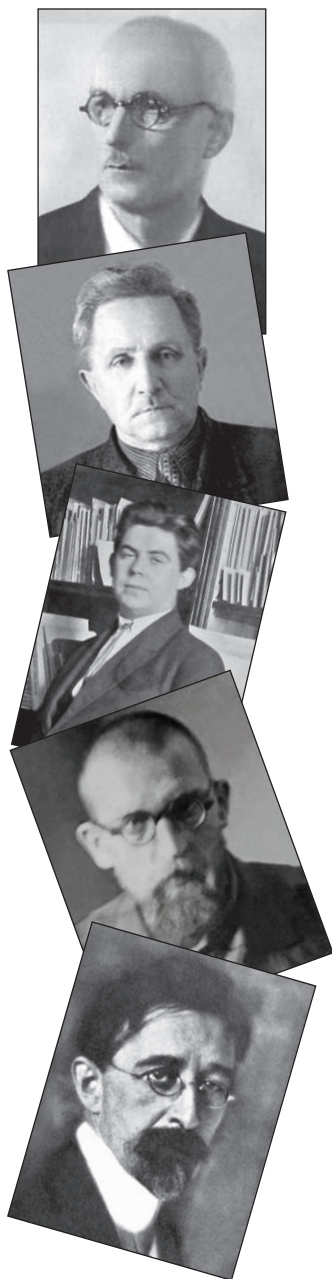
⁵¹ Вовченко І.О. Питання теорії і методики бібліографії на сторінках книгознавчої преси УРСР 20-х років: лекція. — Х., 1971. — 24 с.

⁵² Королевич Н., Лазебний Л. «Прекрасно редагований фаховий журнал» // Книжник. — 1992. — № 1. — С. 22.

ПЕРСОНАЛІСТИКА УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА

ШТАТНІ СПІВРОБІТНИКИ УНІК

Кількісний склад співробітників УНІК був невеликим. У його штаті були співробітники, робота яких оплачувалась з бюджетних асигнувань, і співробітники, що утримувались за рахунок спеціальних коштів: з плати за індексування (систематизацію нових видань), з продажу видань УНІК, а головне – з прибутків, що давала орендована у ДВУ комерційна бібліотека.

Джерелом для встановлення списків співробітників є архів УНІК (фонд 47 в Інституті рукопису НБУВ). Чітких списків по роках обмаль, встановлювати прізвища доводилося переважно з опосередковано пов'язаних з ними документів. Підкреслимо, що в УНІК, як і в інших інститутах, робота відбувалась і планувалась по академічних роках, як у навчальних закладах, а на липень і серпень припадала відпускна кампанія, коли інститут взагалі не працював.

Першими співробітниками УНІК з осені 1922 р. були колишні співробітники Головної книжної палати в Києві: Меженко Юрій Олексійович, Волобуєва Тамара Григорівна, Шпілевич Віра Володимирівна, Каліхевич Віра Миколаївна (дружина Ю. Меженка), Заглада Ніна Борисівна, Ізюмов Євсій Прокопович (працював молодшим бібліографом до 01.11.1925¹), Балака Андрій Микитович. Проте в архіві УНІК є цікавий документ 1922 р., в якому Меженко пише до УНІК: «Мене тим часом заступатиме Ігнатієнко»². Отже, В. Ігнатієнко теж уже в 1922 р. працював в Інституті, серед перших? Можливо, бюджет не дозволяв вводити його в штат? Час був дуже скрут-

¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 102, арк. 14.

² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 2, арк. 7.

ний; у документі – відповіді директору до Харкова – йдеться про гроші – «подорожчало втрое» (там само, арк. 8); рахунок йшов на мільйони та навіть мільярди в дензнаках 1921 р.: за постановою Головного профосвіти Інституту за серпень, вересень, жовтень належало перерахувати 1 млрд 995 млн 220 тисяч рублів (там само, арк. 1). Інфляція шалена!

У січні 1923 р. склад співробітників «Наукового інституту українського книгознавства» (назва ще тоді не усталилася) був такий:

1. Ю.О. Меженко, директор;
2. Т.Г. Волобуєва, учений секретар;
3. Н.Б. Заглада, ст. бібліограф;
4. А.М. Балика, ст. бібліограф;
5. В.В. Шпілевич, ст. бібліограф;
6. Є.П. Ізюмов, бібліограф-контролер;
7. Є.Н. Ільченко (Єфрем Наумович), кур'єр.

4 лютого 1923 р. звільнився А.М. Балика. Натомість у лютому став до роботи Онисим Авраамієвич Борецький, у червні – Ярослав Іванович Стешенко (наказ від 31.05 – на посаду ст. бібліографа Інституту по відділу «Україніка»³; див. також лист від НКО про затвердження Я. Стешенка на посаді старшого бібліографа Інституту з 01.06.1923⁴), у жовтні – Микола Миколайович Іванченко⁵. У червні було затверджено такий штат: директор, учений секретар, три старших бібліографа, три молодших бібліографа, кур'єр. Усього дев'ять осіб⁶. Штатний розклад наочно засвідчує продовження традицій Головної книжної палати: основні працівники – бібліографи. Певні зміни відбулись у заміщенні посад бібліографів з червня: замість Балики посаду старшого бібліографа посів Борецький, молодшими бібліографами стали Ізюмов і Стешенко (там само). Шпілевич з 05.06 по 20.09 перебувала за кордоном на лікуванні з хворою матір'ю. З вересня на Н.Б. Загладу покладено обов'язки завідування прокламаційно-афішним відділом⁷.

У 1924 р. поіменний список співробітників УНІК виглядав так⁸: директор Інституту Меженко Ю.О., учений секретар Волобуєва Т.Г.; старші бібліографи Шпілевич В.В., Заглада Н.Б., Любченко Ївга Петрівна; молодші бібліографи Іванченко М.М., Стешенко Я.І., Ізюмов Є.П.; кур'єр Ільченко Є.Н. Додатковий штат: бухгалтер, зав. канцелярією – тимчасово працюють позаштатні співробітники; «друкарниця з знанням чужеземних мов» – дається робота «сдельно».

³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 6, арк. 10.

⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 7, арк. 9.

⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 16, арк. 2, 19, 35.

⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 6, арк. 15.

⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 6, арк. 21.

⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 34, арк. 8.

За відомістю на одержання зарплатні в грудні 1924 р. встановлюємо список співробітників УНІК на той період: Меженко – директор, Іванченко – вчений секретар; старші бібліографи – Волобуєва, Шпілевич, Заглада; молодші бібліографи – Любченко, Стешенко, Ізюмов; кур'єр-прибиральниця – Килиба-Шеляпа Докія (Євдокія) Тимофіївна⁹. Були й так звані позаштатні співробітники. Наприклад, у квітні 1924 р. позаштатними співробітниками, що одержали зарплатню в УНІК, були Лібацький Федір Іванович, бібліотекар і зав. канцелярією; Деркач Яків Федорович, бібліограф, діловод; Пашуля Зінаїда Іванівна, бібліограф, рахівник; Слухаєвський Олександр Силуанович, бібліотекар, скарбник; з червня Вендельський Іван Олександрович, агент для доручень; Любченко Ївга Петрівна, старший бібліограф¹⁰.

У 1925 р. за фінансуванням з держбюджету було у штаті УНІК дев'ять осіб, а по спецкоштах ще чотири: Слухаєвський Олександр Силуанович, бібліотекар II розряду; Лібацький Федір Іванович, зав. канцелярією; Деркач Яків Федорович, зав. експедицією; Пашуля Зінаїда Іванівна, рахівник¹¹. З липня 1925 р. ще працювали Хоровець Олексій Олександрович, старший бібліограф, і Харченко Микола Осипович, молодший бібліограф. З вересня знов було дев'ять осіб. 1 листопада замість звільненого Ізюмова працював О. Хоровець¹². Отже, працювали Меженко Ю.О. (він же за сумісництвом у ДВУ, відповідальний секретар Редвідділу ДВУ); Іванченко М.М., вчений секретар; Волобуєва Т.Г., Шпілевич В.В., Заглада Н.Б. – старші бібліографи; Любченко І.П. – молодший бібліограф і водночас бухгалтер-бібліотекар бібліотеки ДВУ, орендованої УНІК; Стешенко Я.І. і Ізюмов О.П. – молодші бібліографи. У бібліотеці працювали Слухаєвська Олена Василівна, завідувачка; Беренштейн Ольга Борисівна, Козинська Єлизавета Яківна, Каліхевич Віра Миколаївна і вказана вже Любченко Ївга Петрівна – бібліотекарі¹³.

На 01.01.1926 р. у штаті Інституту було 14 «душ»¹⁴: Меженко Ю.О., директор; Іванченко М.М., вчений секретар; Волобуєва Т.Г., Заглада Н.Б. і Шпілевич В.В. – старші бібліографи; Стешенко Я.І., Любченко І.П. і Хоровець О.О. – молодші бібліографи; Деркач Я.Ф. і Слухаєвський О.С. – помічники бібліотекаря; Бугаєвська Лисавета Аронівна – машиністка; Лібацький Ф.І. – секретар-завгосп; Харченко М.Й. – рахівник; Килиба – кур'єр-прибиральниця.

Після затвердження нового Положення про УНІК і нових штатів, до складу Інституту мали входити призначений Укрнаукою директор і

⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 37, арк. 1.

¹⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 34, арк. 34; од. зб. 37, арк. 10, 12.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 54, арк. 15.

¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 56, арк. 62, 69.

¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 52, арк. 2–5.

¹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 74, арк. 6.

обрані науковою радою (з затвердженням Укрнаукою) два керівники секцій, два штатних наукових робітника і один позаштатний, учений секретар і технічний персонал: друкарка і кур'єр; позаштатні: зав. канцелярією і помічник бібліотекаря книгознавчої бібліотеки¹⁵.

Коштів постійно не вистачало. Для належного забезпечення роботи УНІК просив внести в бюджет 1926–1927 академічного року, після реорганізації Інституту, такі зміни: всіх позаштатних технічних співробітників ввести у штат; прибиральницю перевести на посаду кур'єра; в науковий штат включити трьох керівників секцій, одного керівника Кабінету вивчення читача і чотирьох наукових робітників¹⁶.

У листі до Укрнауки від 23.09.1926 р. УНІК просив дозволити йому за рахунок спецкоштів мати ще трьох позаштатних співробітників: одного науковця, одного помічника бібліотекаря і одного зав. канцелярією, пояснюючи ці потреби таким чином: 1) за новим штатним розкладом Інститут має двох наукових співробітників, а секцій три, та й ще розпочинає роботу Кабінет з вивчення книги й читача під керівництвом В.М. Іванушкіна, позаштатного, без платні співробітника; 2) Інститут має бібліотеку з книгознавства (5 тисяч томів), що весь час поповнюється шляхом купівлі, подарунків та обміну, отже потрібен бібліотекар; 3) Інститут регулярно видає часопис, обмінюється своїми виданнями з чималою кількістю установ та окремих осіб, провадить чимале листування, щорічно до 3000 листів¹⁷.

Після затвердження нового статуту УНІК і, відповідно, нової структури штатного розкладу, потрібно було провести конкурс на обрання науковців. Проте за розпорядженням голови Укрнауки конкурс було відкладено до 1 жовтня 1927 р.¹⁸ Тимчасово, за розпорядженням директора УНІК, нові посади на 1 жовтня 1926 р. було заміщено так¹⁹: а) штатні співробітники: директор Ю.О. Меженко; керівники секцій: історії книги Сергій Іванович Маслов, бібліографічної в. о. Я.І. Стешенко; учений секретар М.М. Іванченко; наукові робітники Т.Г. Волобуєва, В.В. Шпілевич і позаштатний наук. співробітник Н.Б. Заглада; технічний персонал: зав. канц. Ф.І. Лібацький, пом. бібліотекаря Я.Ф. Деркач, друкарка Л.А. Бугаєвська, рахівник М.Й. Харченко, кур'єр Є.Т. Килиба.

Аспірантів у 1925, 1926 р. в УНІК не було, за планом Укрнауки аспірантуру передбачено було з 1927 р. (там само). У I кварталі 1927–1928 бюджетного року асигнування від Укрнауки для виплати стипендії аспіранта одержував М. Козоріс²⁰.

¹⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 60, арк. 1 зв.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 83, арк. 1.

¹⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 78, арк. 126.

¹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 60, арк. 1 зв. – 2.

¹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 74, арк. 25.

²⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 102, арк. 10.

Штатний розклад Інституту в 1927 р.²¹ був таким: директор Меженко Ю.О., 1892 р. н.; учений секретар Іванченко М.М., 1883 р. н., він же помічник директора; керівники секцій – 2: Маслов С.І., 1880 р. н., та Балака Д.А., 1894 р. н.; наукові співробітники – 2: Стешенко Я.І., 1904 р. н., та Шпілевич В.В., 1892 р. н.; рахівник Харченко М.Й., 1893 р. н.; друкарка Бугаєвська Л.А., 1901 р. н.; кур'єр-прибиральниця Килиба Є.Т. Разом дев'ять співробітників. Позаштатний працівник Лібацький Ф.І., 1893 р. н. – зав. канцелярією, завгосп, експедитор. Н. Загида була скорочена з 01.11.1927, з 01.02.1928 прийнята знову²².

У відомостях на зарплату в січні 1928 р. вказані Меженко, Іванченко, Маслов, Балака, Стешенко, Шпілевич, Бугаєвська, Килиба, а в лютому зарплатню отримала ще й Загида²³. Відносно неї Рада Інституту ухвалила окреме рішення, запропоноване Ю.О. Меженком: тимчасово, до обрання наукового співробітника на місце Я. Стешенка, покласти обов'язки з 01.02 на колишню співробітницю УНІК Н.Б. Загида²⁴. З 1 лютого 1928 до роботи вченим секретарем в УНІК (замість звільненого М. Іванченка) приступив Кондра Сергій Григорович. Тоді ж керівництво Інституту надсило в Одесу запрошення науковому співробітнику Одеської ЦНБ К. Копержинському на посаду науковця для роботи з підготовки журналу. На засіданні Наукової ради УНІК від 18.04.1928 було поінформовано присутніх, що згідно з витягом з постанови Пленуму керівників науково-дослідних установ м. Києва від 06.04.1928 р. визнано за потрібне, окрім тих трьох секцій, що існували в УНІК, організувати ще четверту – бібліографічну. Штати збільшити в такий спосіб: додати одного керівника для бібліографічної секції і двох наукових співробітників для секцій мистецтва й техніки книги та соціології книги. Кількість аспірантів збільшити на три особи, тобто довести їх кількість до семи (там само, арк. 18).

На 01.10.1928 список науковців був дещо іншим: Меженко Ю.О., директор; Кондра С.Г., учений секретар; Алексєєв Теофан Павлович, наук. робітник; Шпілевич В.В., наук. робітник; Маслов С.І., керівник секції; Балака Д.А., керівник секції; Макаренко М.О., керівник секції; аспіранти Волобуєва Т.Г., Козоріс М.К., Довгань К.А., Балясний А.Д.²⁵ У бібліотеці працювало сім осіб, а ще було 35 штатних книгонош – агентів бібліотеки (там само, арк. 3–4).

У 1929 р.²⁶ аспірантами були: з січня Козоріс М., Балясний А., Волобуєва Т. (арк. 1); з квітня – Іноземцев П.Ф. (арк. 65). Чомусь нема приз-

²¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 87, арк. 15; 108, арк. 23.

²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 170, арк. 85.

²³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 175, арк. 1.

²⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 12.

²⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 169, арк. 1: Список наукового складу на 1/Х.

²⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 209, арк. 1.

вища Довганя (академ. відпустка?). Працювали в січні: Меженко Ю.О., Кондра С.Г., Маслов С.І., Балика Д.А., Макаренко М.О., Алексєєв Т.П., Шпілевич В.В., Бугаєвська Л.А., Килиба Є.Т. (арк. 8–9). З листа до Укрнауки НКО від 18.10.1929 довідуємось: «Керівник секції соціології книги УНІК проф. Балика виїхав до Нижнього Новгороду, взявши там посаду професора в Університеті. Тому УНІК просить Укрнауку НКО оголосити в «Бюлетені НКО» конкурс на посаду керівника секції»²⁷. У листопаді, крім вищеназваних, працювали ще Карпинська Н.М. – секретар, впорядковувала каталог бібліотеки УНІК, Біркіна Н.М. – т. в. о. керівника секції. В архіві УНІК є копія довідки від 26.12.1929, в якій підтверджується, що Біркіна Надія Миколаївна є співробітником Інституту²⁸. Серед інших копій довідок за 1929 р., що збережені в архіві Інституту²⁹, є, зокрема, такі: Любченко Ївга Петрівна, працювала в бібліотеці (арк. 11); Шпілевич В.В., науковий робітник (арк. 15) і зав. відділу періодики; Човганська Віра, 1928–1929 рр. «виконувала періодично згільні роботи по розписуванню журналів та книжок на карточки у відділі періодики та книгознавства» (арк. 26); Лібацький Ф.І., зав. канц. – завгосп.; Харченко М.Й., рахівник з 1 червня 1925 (арк. 22). З 03.01.1930 його, як студента КПІ, тимчасово звільнено для відбування виробничої практики³⁰.

Штатний розпис на 1929–1930 рік виглядав так: I. Управління: 1. Директор, 2. Керівник секції, він же заступник директора. II. Секретаріат: 3. Секретар-завгосп (прочерк), 4. Друкарка, 5. Бібліотекар (прочерк). III. Бухгалтерія: 6. Бухгалтер. IV. Господарська частина: 7. Кур'єр. V. Науковий персонал: 8. Вчений секретар, 9. Керівник секції, 10. Керівник секції, 11. Наукові співробітники – 2. Разом 10³¹.

У анкеті УНІК, надісланій на початку 1930 р. Сектору науки НКО, є такі відомості про персональний склад: Ігнатієнко Бартоломей (!) Андріанович, керівник бібліографічної секції з 01.10.1930; Шпілевич Віра Володимирівна – наук. співробітник, зав. відділу «Періодика»; аспірант Довгань Кость Андрійович, син селянина, з 1927 в секції соціології книги; аспірант Іноземцев Петро Федорович, син робітника, грузин, з 1928 в секції бібліографії (на 4 жовтня 1930 р. виконав не більше 25 % належних робіт³²); аспірант Гуменчук Іван Якимович, син селянина, з 1930 в секції соціології книги; аспірант Керекез Яків Микитович, син робітника, з 1930 в секції соціології книги, переведений з чотиримісячних курсів після 01.10.1930³³;

²⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 189, арк. 25.

²⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 200, арк. 28.

²⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 200: Копії довідок та доручень, що видані співробітникам УНІКу у 1929 р. 56 арк.

³⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 233, арк. 1.

³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 237, арк. 8.

³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 220, арк. 1.

³³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 6.

аспірант Крупська Людмила Іванівна, дочка служника культу, з 1930 в секції історії книги³⁴. Аспіранти Балясний, Волобуєва, Козоріс на той час вже закінчили аспірантський стаж і писали промоційні роботи³⁵. Позаштатно: 29.10.30 р. УНІК надав довідку такого змісту: Віра Григорівна Рот з доручення Інституту книгознавства працює над збиранням, упорядкуванням і описом аркушевих матеріалів (арк. 17).

26 жовтня 1930 р. в УНІК відбулась «перевірка» наукових співробітників. Усіх було вирішено вважати «за перевірених», а С. Кондрі зауважено щодо недостатньої активності в політичному й громадянському житті (там само, арк. 8). С.Г. Кондра працював одночасно (зранку) в геолого-розвідувальному управлінні (УКРГРУ), після обіду – в УНІК. У зв'язку з «чисткою», що розпочалася в УКРГРУ з травня 1931 р., він пішов в УНІК у відпустку, спочатку на дві декади, потім до кінця червня³⁶.

Відомо, що 2 грудня 1930 р. посада керівника секції соціології книги лишалася вакантною, тоді ж було створено бригаду для роботи над УРЕ: Ігнатієнко, Маслов, Макаренко³⁷. Необхідно зазначити, що Меженко Ю.О., Алексєєв Т.П., Ігнатієнко В.А. одночасно викладали в книгарському технікумі. Це були високоосвічені і фахово підготовлені спеціалісти. Меженко знав, крім української і російської, ще німецьку, чеську, польську та французьку мови, Маслов – грецьку, латинську, французьку, німецьку, італійську та польську³⁸. Алексєєв – вчений-візантолог, теж знав багато мов.

На 1930–1931 академічний рік було затверджено такий штатний розпис: директор, керівник секції – заступник директора, два керівники секцій, вчений секретар, три наукових співробітники, друкарка-діловод, бібліотекар, бухгалтер, кур'єр. Разом 12. Жодних посад з утриманням по спецкоштах не передбачено³⁹.

2 січня 1931 р. на засіданні наукової ради УНІК було підтримано запропоновану Сектором науки НКО кандидатуру Іванушкіна В.М. на посаду керівника секції соціології книги⁴⁰, проте його затвердження не відбулося.

27.03.1931 надійшов лист сектору науки НКО щодо скорочення терміну підготовки аспірантів до двох років⁴¹: була вимога до 01.07.1931 закінчити пропедевтичний курс, до 01.03.1932 закінчити другий курс, до 01.10.1932 закінчити й промоційну роботу⁴². Тоді ж було доручено розробити новий статут УНІК, який передбачав би об'єднання з ВБУ, а

³⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 223, арк. 1.

³⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 6.

³⁶ ІР НБУВ, ф. 47, 264, арк. 12, 18–19.

³⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 220, арк. 6.

³⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 6.

³⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 237, арк. 36.

⁴⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 1.

⁴¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 7.

⁴² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 233, арк. 7.

директору Інституту до 09.04.1931 підготувати доповідь про перспективи майбутньої діяльності УНІК. Сектор науки повідомив також про затвердження Й. Залевського аспірантом УНІК.

На 23.04.1931 р. список персоналу УНІК виглядав так: Меженко – директор, Кондра – учений секретар, Ігнатієнко і Маслов – керівники секцій, Алексеєв і Шпілевич – наукові співробітники, Іноземцев, Керекез, Гуменчук, Крупська і Залевський – аспіранти⁴³. У серпні до цього списку додалася ще Біркіна Надія Миколаївна, науковий співробітник (там само, арк. 20).

За розрахунково-платіжними відомостями по заробітній платні у першій половині 1931 р. встановлено⁴⁴: Меженко Ю. – директор, Харченко М. – бухгалтер (є відомості, що Харченко з 01.06.1925 по 01.10.1929 – рахівник, а з 01.10.1929 до 01.06.1931 – бухгалтер⁴⁵, звільнився у зв'язку з навчанням у економічному технікумі), Бугаєвська Л. – друкарка (в березні замість неї Дроздов), Килиба Є. – кур'єр; Кондра С. – учений секретар, Маслов С. (за сумісництвом), Ігнатієнко В., Біркіна Н., Карпинська Н. – керівники секцій; Алексеєв Т. і Шпілевич В. – наукові співробітники; Гуменчук І. – аспірант, з березня крім нього аспірантську стипендію одержували також Іноземцев П., Керекез Я. та Крупська Л. Лібацький Ф. звільнився 17.01.1931, передав справи Дроздову⁴⁶. Бугаєвська звільнилася 16.02.1931 (там само, арк. 7).

На 1 вересня 1931 р. за штатним розкладом в УНІК було 16 «трудоу»⁴⁷: директор, учений секретар, два керівника секцій, три наукових працівника, бібліотекар, п'ять аспірантів, бухгалтер, діловод, кур'єр. З 15 вересня директором УНІК став Сергій Васильович Якубовський. Крім нього до адмінперсоналу належали Любченко І.П. – бухгалтер, Дроздов М.К. – діловод-друкар, Килиба Д. – кур'єр-прибиральниця (там само, арк. 30).

Кардинально штат УНІК змінився в жовтні – грудні 1931 р. Вже наприкінці вересня було вирішено ввести штатну посаду заступника директора; доручити директору Інституту переглянути склад наукових робітників і подати міркування щодо їх використання в зв'язку з новими завданнями Інституту; прийом до аспірантури УНІК 1931 р. довести до 10 осіб; визнано за необхідне дозволити Інституту приймати в аспірантуру осіб, які зв'язані з книгознавчою справою, із залишенням їх на виробництві.

Разюча різниця між фундаторами УНІК та їх наступниками найбільш яскраво проявляється при ознайомленні з аспірантськими спра-

⁴³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 261, арк. 15.

⁴⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 271, арк. 1–16.

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 259, арк. 24.

⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 1.

⁴⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 26.

вами початку 1930-х років. Якщо перед тим аспіранти готували серйозні наукові дослідження (наприклад, Волобуєва Т. підготувала реферат на 32 стор. «Проблема автора в каталографічних інструкціях та бібліографічних покажчиках»⁴⁸), що обговорювались на засіданнях, доопрацьовувались разом з керівниками, а кращі роботи навіть друкувались у пресі, то вже при прийомі до аспірантури восени 1931 р. впадає в очі різке зниження фахової підготовки претендентів. Можна зустріти збережені в архіві такі заяви: *«Прошу звільнити мене від іспитів на зарахування аспірантом до бібліографічної секції. До іспитів не можу підготуватись через те, що немає літератури в нашому районі»*⁴⁹; *«Тов. директор! На іспит з кольоквіума приїхати не зможу. Коли можна, то прошу зарахувати мене до НДІК не трімавши кольоквіума»* (там само, арк. 32). Щоправда, їх авторів не було прийнято.

Серед тих, кого було тоді зараховано до аспірантури УНІК, є відомості щодо спеціалістів у галузі, зокрема – Фольмана Ісаака Львовича. Питання Якубовського: *соцпоходження. Відповідь: батько – службовець. Я завідую біб. колектором Київської філії Книгоцентру ОГІЗУ. – Чи брали участь в дискусії про стан на книгознавчому фронті – брав. Чи помічаєте методологічні помилки в своїх друкованих працях – помилки, можливо, були.* Питання Розанова, керівника бібліографічної комісії: *Чи висловлювався Ленін з приводу роботи з книгою? – Так. Що Ленін закидає Рубакіну? – Ідеалізм* (там само, арк. 13).

А от рівень питань та відповіді на них інших претендентів: Максимова Марія Василівна, робітниця з Донбасу. Питання: *Сталіна читали «Питання ленінізму»? – Читала. – Що говорить Сталін? – Капіталізм доходить по всіх ділянках до кінця* (там само).

Питання до Малюги М.М.: *Ви обізнані з дискусією на книгознавчому фронті? – Ні, недостатньо. На політичні питання (теорія рівноваги Бухаріна, шість умов (настанов) Сталіна), як значиться у протоколі, відповідає добре* (арк. 16).

Михайличенко А.Д. на політичні питання відповів добре, а на питання за фахом не відповів: *чи знайомі з бібліографічними покажчиками, зокрема в ділянці художньої літератури – ні; початок періодичної преси – по історії книги та друку я не готувався* (там само).

Бердичевський Я.С.: в інституті працює над вивченням читача і автора, пише п'єсу з життя ливарного цеху. Загальний висновок засідання з прийому до аспірантури: *затвердити аспірантами Малюгу М.М., Бердичевського Я.С., Михайличенко А.Д., Кутман С.Й.* (там само, арк. 15). У січні 1932 був додатковий набір аспірантів до УНІК – треба було прийняти ще шість аспірантів.

⁴⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 198.

⁴⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257, арк. 30.

До складу наукових робітників УНІК на 01.12.1931 р. входили такі особи⁵⁰: Маслов С.І., керівник секції з 01.10.1926; Алексеєв Т.П., н. с. з 01.04.1928; Шпілевич В.В., н. с. з 12.11.1921; аспіранти Керекез Я.М., Гуменчук І.А., Крупська Л.І. (троє з 01.10.1930), Залевський Й.О. (з 01.05.1931), Городков М.М., Тарнавський В.П. (обидва з 01.10.1931). На засіданні президії УНІК від 16 грудня 1931 р., де були присутні Якубовський, Маслов, Алексеєв, Шпілевич, Біркіна, Козоріс, Гуменчук, Керекез, Городков, Крупська, Фольман, Малюга, Михайличенко, затверджували нових науковців Інституту: т. Розанова керівником комісії бібліографії з 01.10; т. Завального – вченим секретарем з 11.11; т. Баскіна – керівником сектора книгопоширення з 01.10; т. Лемара – керівником підкомісії робітничої автури з 15.12; т. Козоріса з 01.10. і т. Старинкевич з 01.12 науковими співробітниками бібліографічної комісії⁵¹. Отже, в другій половині 1931 р. у складі науковців УНІК були Якубовський Сергій Васильович, директор з 16.09.1931; Козоріс Михайло Кирович, науковий співробітник з 01.10.1931; Завальний Максим Кіндратович, учений секретар з 11.11.1931; Біркіна Надія Миколаївна, науковий співробітник з 01.08.1931; Розанов Яків Самойлович, керівник бібліографічної секції⁵². НКО ухвалив вважати УНІК всеукраїнським інститутом з центром у Києві. В Харкові має бути філія, що матиме три штатних наукових співробітники. Завдання філії – розробка окремих наукових тем загального плану Інституту, вивчення робітничої автури. Окремої аспірантури при філії не передбачалося. З січня 1932 р. філію УНІК у Харкові було утворено, керівником призначено К. Довганя, а науковим співробітником – Пшенського⁵³.

На 1932 р. передбачалось збільшити штат до 20 осіб: 16 науковців і четверо – адміністративно-господарчий персонал⁵⁴. На 10 лютого 1932 р. штатний розклад Інституту виглядав так: директор, заступник, бухгалтер, зав. канцелярією, кур'єр; сектор книгопоширення – 1, редакційно-видавничий сектор – 3, кабінет вивчення читачів – 2, комісія бібліографії – 4, комісія історії книги – 2, бібліотекар – 1. Разом 18 посад. Аспірантів I курсу 7, II курсу – 3, разом 10. До складу «адміністративно-наукового персоналу» Інституту книгознавства в 1932 р. входили (цитуюмо документ⁵⁵): Якубовський Сергій Васильович, директор з 15.09.1931, фах – редактор; Завальний Максим Кіндратович, помічник директора, з 11.11.1931, фах – діамат; Керекез

⁵⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 31.

⁵¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 2.

⁵² ІР БУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 33: Відомості про склад наукових робітників Інституту книгознавства.

⁵³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 16.

⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 29.

⁵⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 282, арк. 4: Список адміністративно-наукового персоналу Інституту книгознавства на 13.XII.1932.

Яків Микитович, керівник бібліографічної комісії з 01.10.1931, фах – бібліографія, методологія книгознавства; Біркіна Надія Миколаївна, керівник Кабінету читачівства, працює з 1928 р., фах – бібліотекознавство; Старинкевич Лизавета Іванівна, науковий робітник I категорії з 01.11.1931, фах – бібліографія, літературознавство; Білоцерківська Катерина Іллівна, науковий робітник I категорії з 15.10.1932, фах – мистецтвознавство, музеєзнавство; Крупська Людмила Іванівна, науковий робітник I категорії з 01.10.1931, фах – історія книги; Гуменчук Іван Якимович, керівник видавничої комісії з 01.10.1932, фах – економіст-плановик видавничої справи; Шпілевич Віра Володимирівна, науковий робітник I категорії з 1926, фах – бібліограф; Козоріс Михайло Кирович, науковий робітник I категорії з 01.10.1931, фах – бібліограф; Вайсблат Володимир Наумович, керівник комісії оформлення книги з 01.01.1932, фах – художній і технічний редактор; Маслов Сергій Іванович, керівник комісії історії книги з 1928 (?), фах – історик книги.

З 01.02.1932 р. аспірантами УНІК були зараховані: Ярусевич, Козуб, Комський, Липовецька, Зоренко, Гордєєв, Каракатенко, Чабанюк, Клепка (чи Клепка). Крім того, зі стипендією за рахунок господарських органів вже були аспірантами з 01.11.1931 Карин-Фольман І.Л. та Максимова М.В., з 10.11.1931 – Малюга М.М., Бердичевський Я.С., Михайличенко А.Д., Кутман С.Й.⁵⁶, а з 31.11.1931 – Пестушко, Дубова, Мар'ямчик, Фельдман⁵⁷.

Процедуру прийому аспірантів можна уявити за протоколом колективної комісії від 18 січня 1932 р. (там само, арк. 5): М. Завальний питає Ярусевича: *що закінчили – профшколу; ким був батько до революції – столяр, зараз член колгоспу; ваші громадські навантаження, чи були в керівних комсомольських органах, на який сектор та комісію бажаєте вступити – до бібліографічної: з роботою не знайомий, але вона мене цікавить*. Далі йшли політичні питання, і все – прийнятий до аспірантури. Як правило, наукових праць у претендентів не було, вступали не за фахом, та й освіту належну мали далеко не всі. Наприклад, Гордєєв мав «нижчу» освіту (там само, арк. 10). Або, за протоколом від 6.04.1932 р., до аспірантури було прийнято Островського – службовець, комсомолец з 1919, член партії з 1926, учасник громадянської війни, двічі поранений в ногу; освіта – в 1916 закінчив «вищу початкову школу», в 1926 – Радпартшколу в Житомирі, викладав суспільствознавство на профкурсах в Шепетівці, працював оргінструктором ОК ЛКСМУ, секретарем ЦК ЛКСМУ, був членом РНК. Чи не Микола це Островський, автор «Як гартувалася сталь»? Не можемо ні стверджувати, ні заперечувати цієї гіпотези, конкретніших даних в архіві нема, але привертає увагу висновок Завального: *не дивлячись, що немає юридичної вищої освіти, зарахувати, зважаючи на його революційні заслуги* (там само, арк. 15).

⁵⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 33.

⁵⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 278, арк. 1–3.

Відомості про персональний склад УНІК (разом з бібліотекою) в 1932 р. надають протоколи зборів Інституту⁵⁸: 6 січня – Якубовський, Завальний, Городков, Фольман, Раскін, Старинкевич, Алексеев, Крупська, Біркіна, Любченко, Тарнавський, Керекез, Гуменчук (арк. 1). 9 січня ще й Карпинська, Килиба, Дроздов (арк. 3). 18 лютого (арк. 21): Малюга, Клепка, Завальний, Слухаєвська, Срезневський, Старинкевич, Шпілевич, Соїферман, Липовецька, Крупська, Біркіна, Любченко, Мінтикова, Карпинська, Токсторівський, Івченко, Гіріч, Дроздов, Зоренко, Баскін, Килиба, Тихомирова, Вайсблат, Комський; 29.02.1932 – Завальний, Баскін, Біркіна, Вайсблат, Козоріс, Шпілевич, Фольман, Керекез; в березні (арк. 32) – Баскін, Вайсблат, Карпинська, Клепка, Чабанюк, Крупська, Городков, Козоріс, Атаманюк, Алгасов, Алексеев, Гуменчук, Завальний, Біркіна, Керекез, Малюга, Старинкевич, Дроздов, Любченко, Хананов, Кутман, Комський, Гордєєв, Липовецька, Тарнавський, Ярусевич, Килиба, Зоренко. Деякі зміни помітні в протоколі зборів колективу УНІК від 28.03.1932 (арк. 39): Завальний, Біркіна, Михайличенко, Чабанюк, Алексеев, Коляда, Маслов, Липовецька, Крупська, Козуб, Дроздов, Старинкевич, Шпілевич, Козоріс, Вайсблат, Любченко, Гуменчук, Тарнавський, Городков, Клепка, Алгасов, Гордєєв, Керекез, Малюга, в травні ще й Островський. 4 квітня 1932 р. було затверджено науковими співробітниками товаришів Кравченка, Алгасова, вченим секретарем – Спатаря⁵⁹.

Навесні 1932 р. до складу дирекції, згідно з протоколом засідання⁶⁰, входили: директор Якубовський, заступник директора Завальний, вчений секретар Спатар, керівник секції книгопоширення Баскін, керівник редакційної комісії Кравченко, керівник підкомісії робітничої автури Лемар, керівник комісії історії книги Маслов, аспіранти Керекез, Михайличенко, Максимова. Структура Інституту: Синтетичний сектор – керівник сектору 1, аспірант 1. Сектор книгопоширення – керівник 1, аспірантів 2. Видавничо-редакційний сектор – керівник 1, керівників комісій 3, наукових робітників I категорії 1, II категорії 1, аспірантів 8. Бібліографічна комісія – керівник комісії 1, наукових робітників I категорії 3, аспірантів 4. Комісія історії книги – керівник 1, науковий робітник 1, аспірантів 3. Кабінет читачівства – керівник 1.

У штаті УНІК на 04.07.1933 р. були науковці з такими окладами, крб.: Якубовський – 260, Завальний – 300, Керекез – 300, Довгань – 275, Біркіна – 275, Маслов – 150, Шпілевич – 225, Старинкевич – 225, Карпинська – 150; адміністративно-обслуговувальний персонал: Любченко – 160, Дроздов – 185, Піджурна – 180, Килиба – 50, Гордєєнко – 35. За спец. коштами додатково: Вайсблат – 225, Крупська – 225, Городков – 137,

⁵⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 280.

⁵⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 1.

⁶⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276, арк. 5.

Керекез – 150, Карпинська – 75, Якубовський – 112, Дроздов – 15, Килиба – 50; по сектору книгопоширення: Завальний – 206, Пшєнський – 300, Фольман – 150, Комський – 150, Фількін – 112, Фельдштейн – 168⁶¹. З 1 січня 1933 р. до аспірантури за профілем «економіста – організатора книготоргу» було прийнято Т.А. Мекеду (там само, арк. 2).

При цьому дирекція в складі Якубовського, Завального, Довганя і Керекеза розглянула 25.08.1933 р. перебіг справ з набором до аспірантури; було констатовано, що УНІК не провів відповідної масово-вербувальної роботи⁶². Серед нових прізвищ, що трапляються в протоколах за жовтень 1933 р., можемо назвати такі: Козуб, Махно (там само, арк. 4); за листопад (арк. 6) – Ковпик, Матвієнко, Новікова, Каганська, Наровлянська, Бойко, Давидова, Євсєєвська, Корнієнко (в основному – бібліотекарі комерційної бібліотеки УНІК); у грудні (арк. 15) – Обловатний, Ровна, Медведева, Пестушко, Вінницький, Марьямчик. Було здійснено клопотання залишити Городкова в УНІК після закінчення аспірантури, спеціалізація – історія книги.

У 1933 р. директором лишався С. Якубовський, заступником – М. Завальний, вченим секретарем – Я. Керекез; представник партійного осередку Клепка, профорг Дубова. Склад Вченої ради: директор, заступник, вчений секретар, керівники секторів, керівники комісій, керівник видавничої справи, керівники аспірантів, керівники семінарів. Функції директора: поточні, адміністративно-господарчі справи, остаточне затвердження постанов Вченої ради. Функції Вченої ради – затвердження планів, профілів, праць до друку, дисертаційних робіт. Разом з тим у штатному розкладі на 1933 р., затверженому обласним відділом праці та обліку від 20.04.1933, такі посади: помічник директора, учений секретар; Синтетичний сектор: керівник сектору, керівник Кабінету читача, керівник комісії історії книги (0,5 ставки), керівник комісії бібліографії (0,3 ставки), чотири наукових робітників і ще один на 0,5 ставки, керівник бібліотеки. Сектор книгопоширення: керівник сектору на 0,75 ставки, сім наукових працівників (оклади різні), бібліотекар-бібліограф на 0,5 ставки. Адміністративний персонал – директор, ст. бухгалтер, бухгалтер, секретар-скарбник, інкасатор, паливник, кур'єр-прибиральниця. Директор (підписано) – Завальний.

Восени 1934 р. (точної дати, на жаль, нема) директором УНІК було призначено В.М. Іванушкіна, він же в цей час очолював бібліотеку УАН. Архів УНІК за цей час майже не зберігся: цілком ймовірно, що з причин пізніших репресій архів було «почищено». Тим не менше, ми знайшли список від квітня 1934 р. аспірантів УНІК, щоправда без імен чи ініціалів, у архіві С.І. Маслова⁶³. Список розбито на три групи, що це означає, на

⁶¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 2.

⁶² ІР НБУВ, ф. 47, 285, арк. 3.

⁶³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2364.

жаль, невідомо, найвірогідніше – за секціями чи напрямом досліджень. Список рукописний, тому можливі неправильно передані окремі літери. Отже, I група: Золотарев, Солдатенко, Левіт, Клименко, Чумак, Жаров, Ковпик, Корнієнко, Фещенко, Медведева, Юнселевський, Плеський, Островський, Бульковштейн; II група: Шелехова, Ровна, Бойко, Розенберг, Матвієнко; III група: Мар'ямчик, Обловатний, Пестушко, Дубова.

Аспірантами УНІК в 1935 р. стали Андреев Володимир Семенович, учитель російської мови і літератури, селекціонер, майже пенсіонер (відомо, що вже з 1898 він викладав російську мову і літературу в Київському комерційному училищі і був там бібліотекарем); Ковалева Анна Афанасіївна, 1906 р., робітниця, освіта «нища», чл. ВКП(б), «жамужня»; Курочкіна Зінаїда Михайлівна, 1896 р.; Матвієнко Олександра Марківна, 1908 р., чл. ЛКСМУ, закінчила рабфак при КІНО 1928 р. та ІНО 1932 р.; Пуляян Галина Антонівна, 1884 р., з дворян; Ромашкан Наталія Павлівна, 1887 р.; Свірщевська Соф'я Йосипівна, 1885 р., працівник польської бібліотеки; Ельберт Віра Юхимівна, 1896 р.⁶⁴. Відомо також про аспірантку О.І. Ганопольську⁶⁵.

Не про всіх співробітників, а особливо аспірантів Інституту вдалося розшукати хоч якісь відомості. Пропонуємо короткі біографічні довідки про деяких працівників УНІК, і не наша вина, що інформації про окремих осіб обмаль⁶⁶.

АЛЕКСЕЄВ

Теофіл (Теофан) Павлович

(09.09.1896, м. Миколаїв Херсонської губ. – 1970-ті рр., м. Баку) – український учений у галузі античної історії, візантології, бібліотечної справи. Закінчив Ніжинський історико-філологічний інститут (1921), аспірантуру Ніжинської науково-дослідної кафедри культури і мови, 1929

⁶⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 290.

⁶⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2365.

⁶⁶ Розуміючи, що текст даного розділу може використовуватись як окреме джерело про персональний склад УНІК, наводимо тут прізвища всіх основних наукових співробітників Інституту. Якщо знайдений матеріал про певних репресованих співробітників Інституту повністю не відбитий у розділі «Мартиролог українського книгознавства», він наводиться ще й у цьому розділі. В інших випадках дається лише посилання на наступний розділ. Відомості про численних аспірантів 1930-х років, які не залишили сліду в розвитку книгознавства чи споріднених дисциплін, див. вище по тексту; окремих довідок про них не наводимо, та це й неможливо. В залежності від знайденого матеріалу, стиль та наповнення довідок різний, автор свідомо не ставила за мету уніфікувати виклад.

захистив там промоційну роботу; завідувач Ніжинської Центральної (Окружної) бібліотеки (1923–1929), у 1927–1929 – бібліотечний інспектор Ніжинської округи. З 01.04.1928 – науковий співробітник УНІК, проживав тоді вже в Києві по вул. Стрілецькій 26/4. У протоколі засідання Наукової ради УНІК від 13.03.1928 р. зазначено: «закликати на посаду н. с. Т.П. Алексеєва, поставивши йому умову – не обіймати інших штатних посад»⁶⁷. Редагував журнал «Бібліологічні вісті», разом з С. Кондрой вів рубрику «Хроніка», особисто готував огляди «По закордонних часописах». У «Бібліологічних вістях» опубліковано 85 його статей, рецензій, оглядів, рефератів, перекладів – найбільше серед усіх авторів (див. алфавітний покажчик змісту журналу в додатках). Ми знайшли відомості, що в той час він перекладав також з французької для «Книгоспілки» твори Ж. Роні, працював над перекладом з німецької творів Е. Гофмана, викладав книгознавчі дисципліни в Київському книгарському технікумі⁶⁸. У 1932 р. змушений був «перебудовуватись», розробляв теми «Критика методології західноєвропейської бібліографії» і «Бібліографія Червонопрапорного заводу».

З 24.07.1932 – у ВБУ: науковий робітник, завідувач відділу книгосховища, заступник керівника консультаційного відділу. За довідкою з архіву УНІК відомо, що в 1933 р. він за сумісництвом завідував бібліотекою Фінансово-економічного інституту⁶⁹. Звільнений з ВБУ в числі кількох десятків інших кваліфікованих співробітників Комісією по чистці апарату ВУАН «як класово ворожий елемент, який направив роботу на буржуазно-націоналістичні рейки», наказ в. о. директора ВБУ М. Завального № 100 від 23 серпня 1933 р. За деякими відомостями, був пізніше репресований.

Література: Наука и научные работники. Ч. VI. Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – Л., 1928. – С. 8; Дашкевич Я. «Бібліологічні вісті» – ідеї та люди // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 25; Викладачі Ніжинської вищої школи: бібліографічний покажчик. Ч. 2. 1920–1940; Ч. 3. 1940–1970 / Уклад.: Л.В. Гранатович, Т.П. Скатерна; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя, фундам. б-ка. – Ніжин, 2001. – С. 7; Зозуля С.Ю. Причинок візантологічних досліджень вчених Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури та мови (1922–1930) // Східний світ. – 2002. – № 1. – С. 127–135; Зозуля С.Ю. Структурні утворення Ніжинської вищої школи 1920-х років як центр освітньої, культурної та наукової роботи // Питання історії науки і техніки. – 2008. – № 4. – С. 8–17; Гарбар Л.В. Українські діячі та їх внесок у розвиток бібліотечної справи (1918–1941): дисер. ... канд. іст. наук – К. : НБУВ, 2013. – Арк. 272–273 (на правах рукопису).

Джерела: Архів НБУВ, оп. 1, спр. 377, арк. 7; ЦДАВО, ф. 166, оп. 12, спр. 100.

⁶⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 15.

⁶⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 262.

⁶⁹ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 391, арк. 4.

БАЛИКА
Дмитро Андрійович

(09(21).09.1894, с. Седнів, нині Чернігівська обл. – 09.04.1971, м. Горький, нині Нижній Новгород, РФ) – бібліотекознавець, книгознавець, бібліограф. Закінчив Чернігівське реальне училище (1912), Санкт-Петербурзький політехнічний інститут (1916), Томський університет (1920). У 1921–1929 рр. жив у Києві, з 1925 співробітник ВБУ, з 1927 – одночасно й УНІК, керівник Кабінету вивчення книги й читача; за сумісництвом професор Горьковського університету. Його науковий

здобуток, внесок у формування бібліологічної педагогіки висвітлено нами в розділі про наукову роботу Інституту. Звільнився з УНІК у жовтні 1929, переїхав на постійну роботу в Горький, проте й надалі певний період брав участь у роботі комісії УНІК. Під час так званої книгознавчої дискусії 1931 р. його діяльність була піддана суворій критиці, але відїзд з України зберіг йому життя.

УНІК видав у серії «Науково-популярна бібліотека книгознавства» його книжку «Бібліотека в минулому» (1925, вип. 3), брошуру «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» (1927) – відбиток з «Бібліологічних вістей», та сім його статей у цьому журналі, які й сьогодні вивчають спеціалісти, а також три статті в другому томі Трудів УНІК «Бібліотека і читач на Україні», відредагованому ним же: Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства; Профспілчанські бібліотеки за матеріалами УНІКу (1927 р.); Проблема вивчення читача в історії літератури та в книгознавстві (тези до доповіді в Кабінеті читачівства УНІКу).

Значним можна вважати внесок Д. Балики в методику роботи Кабінету вивчення книги й читача, проведення всеукраїнського бібліотечного обстеження та в узагальнення його результатів. Публікувався в 1920-х рр. також у інших книгознавчих та бібліотекознавчих журналах і збірниках, насамперед тих, що видавала ВБУ.

Література: Библиографический указатель работ проф. Д. Балики, опубликованных им в 1912–1942 гг. – Горький, 1942; Дмитро Андрійович Балика (1894–1971 рр.) // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1971. – Вип. 10; Брюховецький В.С. Балика // УЛЕ. – К., 1988. – Т. 1. – С. 118; Савіна З.І. Проблеми вивчення читачів у науковій спадщині Д.А. Балики // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 74–78; Косяк С. Дмитро Балика // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 2. – С. 36–37; Косяк С. Участь Д. Балики в діяльності УНІК // Проблеми

вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (К., 14–17 жовтня 1997). – К., 1997. – С. 143–144; Толстяков А.П. Балика // Книга : Энциклопедия. – М., 1999. – С. 50; Голобуцький П.В. Балика Дмитро Андрійович // ЕСУ. – К., 2003. – Т. 2. – С. 162; Леликова Н.К. Балика // Библиотечная энциклопедия. – М., 2007. – С. 67; Демчук Н. Синкретична природа теорії бібліопедагогіки та бібліопсихології (компаративістична студія книгознавчих парадигм Д. Балики та М. Рубакіна) // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 164–179.

БАЛЯСНИЙ Андрій Дмитрович

У 1926 р. член Комісії (Семінару) ВУАН для виучування народного господарства України; один з перших аспірантів УНІК (1927–1930), член бібліографічної комісії Інституту. Як аспірант підготував у 1928 р. реферати на теми: «Завдання бібліології», «Київські друкарні XVII–XVIII ст.», тези доповіді «Теоретичні підвалини бібліографічної науки»⁷⁰; у 1929 р. в плані практичних занять здійснив опис українського стародруку (Тріодь цвітна, Чернігів, 1685) та інкунабула за зразком «Gesamtkatalog der Wiegendrucke» (Tomas de Aquino, 1485). Найголовніше – підготував наприкінці травня 1929 р. доповідь «Про стан районних бібліотек», в якій, використавши багато матеріалів, зібраних Кабінетом читачівства, зробив цікаві і вагомі критичні зауваження, висновки і пропозиції⁷¹. У 1931 здав С.І. Маслову розділи спецкурсу з історії книги «Українська книга», «Книга на Білорусі», «Книжка в Росії», «Цензура в Росії й на Україні»⁷². Склад програму з історії книги, доопрацьовану С.І. Масловим⁷³. У травні 1930 р. йому була запланована на 1931–1933 рр. тема «Українська книга 1905–1906 рр.». Серед його тогочасних публікацій нам вдалося віднайти таку: Ільїн М. Чорним по білому. З додат. про ролю книжки та українську книжку А. Балясного. – Х., К. : Молодий більшовик, 1931. – 116 с. Тогочасна адреса в Києві – вул. Короленка 47, пом. 7⁷⁴.

Після закінчення аспірантури переїхав до Новозибкова (тоді – місто Західної області, тепер – Брянської області РФ), викладав російську літературу в Педагогічному інституті⁷⁵. У 1932 р. С.І. Маслов видав йому довідку такого змісту: «Андрей Дмитриевич Балясный работал под моим руководством в течение трех лет как аспирант Украинского научно-

⁷⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 97.

⁷¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 210, арк. 2–19.

⁷² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257, арк. 19.

⁷³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2337, арк. 34.

⁷⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 221, арк. 10.

⁷⁵ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 5148.

исследовательского института книговедения (по секции истории книги). ... его преподавательская и экскурсионная деятельность в Киеве свидетельствует о его педагогических способностях»⁷⁶. Пізніше (в 1939 р.) листувався з С.І. Масловим з Одеси⁷⁷.

БІРКІНА

Надія Миколаївна

Бібліотекознавець. На жаль, її конкретних біографічних даних ми не знайшли. В УНІК працювала з 1928 р., спочатку науковим співробітником Кабінету читачівства, а з 13.11.1931 р. керувала його роботою.

УНІК видав окремими книжками її праці «Бібліотечний кореспондент та його робота» (1929, 24 с.) та «Проти еkleктизму в питаннях читачівства» (1933, 84 с.). У «Бібліологічних вістях» було опубліковано чотири її матеріали: статтю «Бібліографія читачівської критики на твори українського красного письменства: за газетними матеріалами 1929 р.» (1930, № 4), критичну рецензію на польську книжку Х. Радлінської 1929 р. за проведення в ній ідей М. Рубакіна (1929, № 2–3), замітку про Варшавську публічну бібліотеку (1929, № 4) і статтю про підготовку бібліотекарів наукових бібліотек в Німеччині (1929, № 2–3). Під час книгознавчої дискусії виступала з критикою, насамперед Д. Балики, під керівництвом якого розпочинала свої дослідження в УНІК, та самокритикою, в дусі тих часів; пізніше брала активну участь у громадському та науковому житті Інституту. Крім названих тем, вивчала 1932–1933 рр. такі: як робітник читає військову книгу; вивчення «початківських читачівських груп».

Є підстави вважати, що Н.М. Біркіна й далі продовжувала професійну діяльність, не виключено, що в Кабінеті масової бібліографії та бібліотекознавства (колишньому УНІК). Так, ми знайшли видання пізнішого часу: Біркина Н. Опыт работы Киевской государственной областной библиотеки им. ВКП(б) // Библиотекарь. – 1950. – С. 25–29; На допомогу агрозоотехпропаганді в бібліотеках: рекомендаційний покажчик літератури / Київська держ. обл. б-ка ім. ВКП(б) ; уклад. Н. Біркіна. – Х. : Книжкова палата УРСР, 1950. – 100 с.; Пропаганда сільськогосподарської літератури в бібліотеках / Н.М. Біркіна ; [відп. за вип. П. Шелуха] ; М-во культури УРСР, Голов. упр. культур.-освіт. установ, Київ. держ. обл. б-ка ім. КПРС. – Х. : Вид-во Книжк. палати УРСР, 1954. – 77, [2] с. Є відомості, що після війни жила в Києві⁷⁸.

⁷⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2377, арк. 4.

⁷⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3695 (запис за 10 травня 1934 р.); од. зб. 5147.

⁷⁸ Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / упоряд., передмова, примітки М.А. Вальо. – Львів, 2002. – С. 317.

ВАЙСБЛАТ

Володимир Наумович

(05.12.1882, Малин – 08.01.1945, Київ). З чотирнадцяти років працював у київських друкарнях. Закінчив Гейдельбергський університет (Німеччина, 1906), вивчав книгознавство та видавничу справу. Друкував статті з історії книги, мистецтвознавства в журналах «Русский библиофил», «Аполлон», «Искусство в Южной России», «Искусство и печатное дело»; працював у київській друкарні В. Кульженка (1909–1914). Автор п'єси, низки статей з мистецтва, спільно з О. Адашевим уклав «Театральну хрестоматію» (1913). Автор збірника «Чтец-декламатор» (К., вид. Самоненко, 1914–1917). 1914 р. брав активну участь у книжковій виставці в Лейпцигу, разом з іншими учасниками інтернований в Данію. До Києва повернувся в 1917. Друкувався під псевдонімами А. Гер, В. Білолістов (переклад прізвища Вайсблат). Переклав народні оповідання І. Переца (спільно з М. Зеровим, 1920). Один із засновників Всевидаву України, працював у видавництві «Сорабкоп». В 1921 та 1924 – художній редактор та автор статей в «Шевченківських збірниках», в останньому використав рукопис 1840-х рр. «Кобзаря» Т. Шевченка, переписаний польськими літератами українською мовою, з ілюстраціями М. Башилова і де-Бельмена; працював у друкарні ВУАН. Художній редактор ряду видань, серед яких збірник «Нова українська поезія», твори М. Грушевського, П. Филиповича, П. Курінного, «Українські народні думи» К. Грушевської, а також видань, які так і не побачили світ: восьмого тому академічного видання творів Т. Шевченка, Нарбутовського збірника 1933 р.⁷⁹ Викладав у Київському художньому інституті.

В УНІК з кінця 1926 р. – заступник голови комісії мистецтва книги (на громадських засадах), був направлений представником від УНІК до редакційної колегії журналу кафедри єврейської культури при УАН⁸⁰; штатний керівник комісії оформлення книги з 01.01.1932 р. (по спец. коштах). Серед видань УНІК, де він був художнім редактором – стенограма «Клясова боротьба в книгознавстві» (УНІК, 1932), перший том «Наукових записок» Інституту «Проти буржуазних теорій у книгознавстві» (1933), монографічна книжка К. Довганя «Принципи критико-бібліографічної оцін-

79 Білокін С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941): джерелознавче дослідження. – Дрогобич : Коло, 2013. – Т. 2. – С. 746, 749.

⁸⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 17.

ки» (1934), а можливо, і інших видань УНІК. У листопаді 1932 р. виступив з пропозицією відмовитись від бригадної форми наукової роботи⁸¹, довівши, що принцип обов'язкового бригадного виконання тем в 1932 р. себе не виправдав, пропонував застосовувати як основний принцип індивідуальне виконання тем під керівництвом комісії: цим збільшується індивідуальна відповідальність та знижується «знеосібка у виконанні тематики». Готував роботи «Авторська коректа» (там само, арк. 3), «Сучасне оформлення книги в капіталістичних країнах та хиби некритичного їх засвоєння у нас» (затримку пояснював відсутністю літератури), «Проблеми оформлення української книги» (там само, арк. 15).

Художній редактор двох видань «Кобзаря» Т. Шевченка з ілюстраціями В. Седяра – 1931 та 1933 р., засуджених офіційною критикою, за що півроку перебував під арештом, звільнений з усіх посад, позбавлений права викладати в навчальних закладах. Науковий співробітник відділу стародруків ВБУ з 21.09.1933 до 03.09.1934. Пізніше працював редактором у Медвидаві.

Література: Рудзицький А. Під псевдонімом «А. Гер» // Книжник. – 1992. – № 2. – С. 12–14; Костриця М.Ю. Вайсблат Володимир Наумович // ЕСУ. – К., 2005. – Т. 4. – С. 28; «Киев понемногу превращается в глухую провинцию...»: письма В.Н. Вайсבלата П.Д. Этингера / публ., вст. ст. и коммент. А. Рудзицкого // Альманах «Егупец». – № 17: www.judaica.kiev.ua/Eg_17/Eguzpez17-06.htm.

Джерела: Архів НБУВ, оп. 1 л., спр. 39, арк. 24.

ВОЛОБУЄВА Тамара Григорівна

(13.11.1893 (1894?), с. Пакуль Чернігівської губ. – після 1958, Київ). Закінчила чернігівську жіночу гімназію, Петроградські вищі природничі курси (1915?), аспірантуру УНІК (1930 р.). Навчалася в Київському жіночому медичному (1916–1918) та археологічному (1922–1924) інститутах, освіта незакінчена вища. Працювала вчителем Чернігівської школи та зав. Педагогічним музеєм (1913–1916); бібліотекарем в с. Рудня Остерського повіту на Чернігівщині (1917); 1919 р. бібліографом, науковим співробітником та зав. бібліотекою в Головній книжній палаті. З 16.07.1920 бібліотекар-спеціаліст – інструктор з обліку наукового майна (каталогізатор) у ВБУ. Знала українську, російську, французьку мови.

В УНІК з перших днів його створення: 1922–1928 – старший бібліограф, у 1922–1924 одночасно вчений секретар; у ці перші роки виконувала обов'язки директора на час його хвороби, відпусток та відряджень.

⁸¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 277, арк. 1.

З жовтня 1927 до жовтня 1930 навчалась в аспірантурі УНІК, випускну «промоційну» роботу написала на тему «Проблема автора в каталографічних інструкціях та бібліографічних покажчиках»⁸². З 01.09.1927 до 01.12.1928 виконувала обов'язки зав. книгознавчої бібліотеки⁸³.

У 1928–1956 працювала у ВБУ: бібліотекар I розряду (1928–1930), бібліотекар I розряду підвідділу наукової систематики секції книгоопрацювання (1931), старший бібліотекар (1931–1935), бібліотекар-консультант, молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії та систематичного каталогу (1936–1937). Відомо, що в 1933 за сумісництвом працювала в бібліотеці якогось академічного інституту природничого профілю⁸⁴. У 1930-х рр. до неї з Соловків писав М.К. Зеров, просив подбати (забрати й зберегти) про україніку з його приватної бібліотеки⁸⁵. Під час війни працювала в Крайовій бібліотеці бібліотекарем. У січні 1944 р. входила до складу комісії по встановленню втрат бібліотеки за час окупації. Після війни була заввідділом бібліографії (1945–1946), заввідділом наукової бібліографії (1946–1948), головним бібліотекарем відділу каталогізації (1949–1956) Бібліотеки АН УРСР. Укладач покажчика «О.О. Богомолець. Бібліографія праць 1941–1945 рр.». У 1958 р. її викликали у справі реабілітації В. Ігнатієнка, дала йому позитивну характеристику. Мешкала тоді на вул. Полупанова, № 11, кв. 8. На той час була вже пенсіонеркою. У листі Г.П. Кочура до Б.М. Рильського 17 лютого 1982 р. Т.Г. Волобуєва названа «покійною»⁸⁶. Тут сповіщається, що листи М. Зерова до Т. Волобуєвої, передані до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва, опубліковані у виданні: М. Зеров. Українське письменство (2003).

ГОРОДКОВ

Микола Михайлович

(1904, м. Умань – 1942), аспірант УНІК з осені 1931 р. (за словами Я. Дашкевича – працівник однієї з київських книгарень, типовий напівграмотний висуванець⁸⁷). Активно виступав проти корифеїв галузі. На початку 1930-х був заступником керівника комісії з історії книги, керівником бригади, що

⁸² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 198. 30 арк.

⁸³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 259, арк. 20.

⁸⁴ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 391.

⁸⁵ Білокін С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941): джерелознавче дослідження. – Дрогобич : Коло, 2013. – Т. 2. – С. 379.

⁸⁶ Стріха М.В. Листування Григорія Кочура і Богдана Рильського. Вступні зауваги // Літературознавчі студії / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 34. – С. 231.

⁸⁷ Дашкевич Я. Репертуар української книжки 1798–1916 років – коли він буде? // Наука і культура: щорічник. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 165, 167.

«проробляла» тему «Історія преси Червонопрапорного заводу». У 1932 р. головував у бібліографічній комісії; 1932–1933 рр. разом з С.І. Масловим керував семінаром з історії книги для аспірантів УНІК. У першому томі «Наукових записок» УНДІК «Проти буржуазних теорій у книгознавстві» (1933) було опубліковано його розгромну статтю «Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару» (С. 184–198).

Після ліквідації УНІК працював у Бібліотеці АН УРСР (колишня ВБУ): завідувачем кабінету бібліотекознавства (1936–1937), ученим секретарем (1937), зав. рукописним відділом (1940). Напередодні війни очолював відділ бібліографії Інституту української літератури ім. Т.Г. Шевченка.

На початку війни брав участь у зведенні оборонних споруд під Києвом, супроводжував з 26 липня 1941 р. третій транспорт з книгами бібліотеки (252 ящики) в евакуацію. В евакуації працював науковим бібліографом, в. о. старшого наукового співробітника Інституту суспільних наук, в. о. наукового співробітника відділу історії української літератури Інституту мови та літератури ім. Т.Г. Шевченка (1942)⁸⁸. Підготував статтю «Пресса Уфы на татарском и башкирском языках до и после Октябрьской революции»⁸⁹. Мобілізований на фронт. 4 липня 1942 р. писав з фронту С.І. Маслову в Уфу: «2 недели настоящая красноармейская жизнь, кавалерист — на положении рядового». І далі в листі прохання: просити командуючого Південно-уральським округом від імені Академії наук відізнати його в розпорядження Академії⁹⁰. Загинув під час війни.

ГУМЕНЧУК

Іван Якимович

1899 р., син селянина, аспірант УНІК з 01.10.1930 по секції соціології книги, у 1931 одночасно викладач будівельного технікуму; своїм фахом (скоріш за все, мався на увазі напрям наукових досліджень у цей час) назвав «марксизм-ленінізм, нацпитання»⁹¹. З 01.10.1932 керівник видавничої комісії УНІК, економіст-плановик видавничої справи. Саме він був співавтором опублікованого в «Пролетарській правді» 16 вересня 1931 р. листа, що спровокував подальший розгром УНІК, а з ним і всього книгознавства в УСРР. Наукові праці його невідомі, мабуть, їх і не було. Працював над темою «Ревізіоністичні вияви в книгознавчій справі». Подальша доля невідома.

⁸⁸ Звіт про роботу н. с. Городкова М.М. Уфа, 1942 р. 1 арк. : ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2549.

⁸⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3127. Машинопис, 58 арк.

⁹⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 5351–5352.

⁹¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 261, арк. 11.

Публікації: За перебудову науково-книгознавчої роботи / І. Гуменчук, Я. Керез // Пролетарська правда. — 1931. — № 85. — 16 квітня; Інститут книгознавства перебудував свою роботу // Пролетарська правда. — 1931. — 11 жовтня. — № 231 (3044); Опортуністична практика у виданні технічної літератури // Радянський книгар. — 1932. — № 4–5. — С. 18–20.

ДОВГАНЬ

Кость (Костянтин) Андрійович

(1902, с. Жажнівка Вінницької обл. — 13.07.1937, Київ) — книгознавець, літературний критик. Закінчив Київський ІНО. Укладач бібліографічного покажчика статей і рецензій до збірника «Іван Франко» (К., 1926). З 1926 р. працював секретарем Кабінету вивчення книги й читача при УНІК, з 1927 р. аспірант УНІК; з 1928 одночасно секретар харківського журналу «Критика». Опублікував статтю про цей

журнал в «Літературній енциклопедії» (1931, т. 5, с. 673–674) — енциклопедична стаття молодого хлопця, аспіранта з України у всесоюзній енциклопедії, — це була в той час неординарна подія! Активно виступав зі статтями і рецензіями на сторінках часописів «Культура і побут», «Критика», «Життя й революція» (в останньому 13 статей і рецензій: по три за 1925 р. і 1927 рр., сім — за 1926). Належав до ортодоксально-марксистського напрямку в критиці, негативно оцінював творчість низки письменників, зокрема неокласиків, використовуючи звичні для критичної літератури того часу визначення «фашистські курси історії української літератури Зерова, Дорошкевича та ін., побудовані на засадах ефремовщини», «факти активізації українського фашизму в літературі й літературознавстві». Писав образно, гостро, і навіть в позитивні літературознавчі рецензії додавав «ложку дьогтю» політичного підтексту, наприклад, в рецензії на книгу Ю. Смолича «Фальшива Мельпомена» (Х., 1928) вставив: «напівперетковий уряд УНР», «держава» обмежувалась територією на 1½ повіту»⁹². Автор численних публікацій з читачезнавства, соціології книги і читання, в яких висував на перший план принципи партійності й класовості в оцінюванні друкованих видань. Розробив схему програми курсу соціології книги для 4-го курсу УПІ⁹³. Знав українську, російську, польську, французьку мови.

Один із головних погромників українського книгознавства. Під час реорганізації УНІК 1931 р. мав обійняти посаду заступника директора

⁹² Критика. — 1928. — № 10. — С. 134–136.

⁹³ ІР НБУВ, ф. 70 (архів А. Х. Середи), од. зб. 314.

Інституту⁹⁴, але оскільки жив тоді у Харкові і організувати переїзд і всі клопоти, пов'язані з роботою і облаштуванням в Києві, включаючи одержання квартири, швидко не вдалося, був призначений з січня 1932 р. керівником філії УНІК у Харкові. З 01.04.1935 науковий робітник Бібліотеки АН УРСР. Репресований (див. наступний розділ), звільнений з Бібліотеки 01.11.1936 р. «як ворожий елемент».

Твори К. Довганя, близькі до нашої теми: статті: «Кабінет вивчення книги й читача // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 3. — С. 83; На одній з ділянок культурного фронту (до справи вивчення читача) // Культура і побут. — 1926. — 3 жовтня; Чергова проблема (Нариси про читача) // Життя й революція. — 1926. — № 2–3. — С. 73–82; Вивчення бібліотек УСРР // Культура і побут. — 1927. — № 36. — 24 вересня. — С. 6; Літературна критика і проблема читача // Критика. — 1928. — № 3. — С. 20–24; Українська література і масовий читач // Критика. — 1928. — № 8. — С. 35–47; Соціальна функція літератури і проблеми читача // Критика. — 1929. — № 7–8. — С. 28–35; За марксистське книгознавство // Критика. — 1930. — № 7–8. — С. 20–47; Підвести під книгопоширення марксо-ленінську теоретичну базу // Радянський книгар. — 1931. — № 10–11. — С. 125; Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті // Критика. — 1931. — № 7–8. — С. 46–86; Матеріали до всеукраїнського обслідування бібліотек 1927–28 р. // Бібліотека і читач на Україні : Труды Інституту книгознавства : Праці Кабінету вивчення книги й читача : Зб. перший / за ред. Д. Балики. — К.: ДВУ, 1930. — С. 35–60; За перебудову: до підсумків Всеукраїнської бібліографічної наради 7–9 червня 1931 р. // Бібліотека у соц. будівництві. — 1931. — № 1. — С. 4–7; Рівнятися на виконання директив ЦК ВКП(б) // Критика. — 1931. — № 11–12. — С. 33; За большевистский библиотечный каталог // Красный библиотечарь. — 1936. — № 8. — С. 23–36. Книги: До питанья про соціальну функцію книги. — Х., К., 1931. — 102 с.; Проти еkleктики та ревізіонізму в книгознавстві, за більшовицьке переозброєння. — К., 1932. — 72 с.; Принципи критико-бібліографічної оцінки. — К., 1934. — 88 с.

Література: Ковальчук Г.І. Довгань Кость Андрійович // ЕСУ. — К., 2008. — Т. 8. — С. 173; Ковальчук Г.І. Довгань Костянтин Андрійович // Українські бібліографи: Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія. — К.: НПУ, 2011. — Вип. 3. — С. 45–46; Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК — жертви політичних репресій // Наукові праці НБУВ. — К., 1999. — Вип. 2. — С. 52–94.

ЗАВАЛЬНИЙ Максим Кіндратович

(1903–1936), в УНІК з вересня 1931 р. на посаді наукового співробітника, учений секретар з 11.11.1931⁹⁵, одночасно з 11 листопада 1931⁹⁶ до травня 1935 — заступник (помічник) директора⁹⁷, в. о. директора Інституту після звільнення С.В. Якубовського і до призначення на цю посаду

⁹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 28.

⁹⁵ ІР БУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 33: Відомості про склад наукових робітників Інституту книгознавства.

⁹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 54.

⁹⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2091.

В.М. Іванушкіна (див. наступний розділ). Свій фах вказував як «*diamat*»⁹⁸. Хоча власних наукових праць не залишив, проте рахувався редактором таких видань УНІК: «Клясова боротьба в книгознавстві», «Книгу на боротьбу за третю більшовицьку» тощо.

ЗАГЛАДА

Ніна (Леоніла) Борисівна

(29.04.1896, Київ – 28.04.1938, Київ). Працювала в 1919 в Головній книжній палаті (рекомендована М. Біляшівським і П. Зайцевим⁹⁹). В УНІК працювала від часу його створення до 1928 р. включно – бібліографом, старшим бібліографом, завідувала відділом волянсій. Репресована (див. наступний розділ). Знала українську, російську, німецьку, польську мови.

ЗАЛЕВСЬКИЙ

Юзеф (Йосип) Олександрович

(1894, с. Нетта Августовського пов. Сувальської губ. (Польща) – після 1933 р.?), поляк, син селянина. З 1928 співпрацював у Кабінеті вивчення книги й читача при УНІК. З січня 1931 – аспірант Інституту, а з 1 травня того ж року – науковий співробітник УНІК, надалі перевівся в аспірантуру ВБУ (див. наступний розділ). Підготував тези про реорганізацію «Журналу бібліотекознавства та бібліографії»¹⁰⁰. С.І. Маслов у своїх записах чи російською, чи українською мовою прізвище Залевського завжди писав польською мовою – *Załewski*. Він же занотував, що «Залевський написав дослідження «Польська книга в СРСР»¹⁰¹. Готував «Путівник по київських бібліотеках». Публікувався в різних періодичних виданнях. Кваліфіковано виступав на засіданнях УНІК.

Був директором Польської центральної бібліотеки в Києві, за що, власне, і постраждав: звинувачений, серед іншого, в участі у так званій «Польській організації військовій» (див. довідку про нього в наступному розділі). Київська адреса – вул. Кудрявська, 10, кв. 1.

Праці, опубліковані ним у «Бібліологічних вістях»: Польська видавнича продукція в СРСР за 1917–1928 роки (1929. – № 2–3. – С. 54–59); рецензії на журнал «Przegląd biblioteczny» (1929. – № 2–3. – С. 113–115; 1929. – № 4. – С. 61–62; 1930. – № 2. – С. 98–102;

⁹⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 282, арк. 4.

⁹⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 257, арк. 20.

¹⁰⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2862. Машинопис. 3 арк.

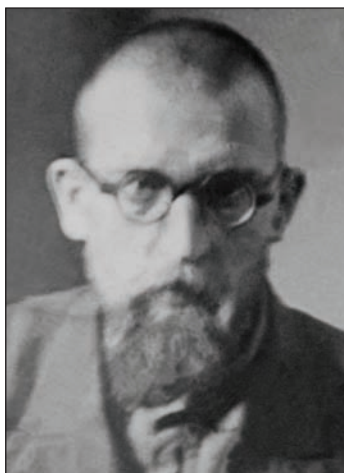
¹⁰¹ ІР НБУВ, ф. 33, № 2292.

1930. — № 4. — С. 130–132); Другий з'їзд польських бібліотекарів (1929. — № 2–3. — С. 128); рецензія на кн. «Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie» (1930. — № 3. — С. 121–125); «Київські бібліотеки в цифрах: Матеріали до раціоналізації бібліотечної справи» (1930. — № 4. — С. 92–102). Серед інших публікацій: Радянську нацменівську книжку ближче до робітників та колгоспників поляків // Радянський книгар. — 1932. — № 4–5. — С. 22–23; Випускаймо на ринок книжку в палітурці // Радянський книгар. — 1932. — № 7. — С. 16–17.

Література: Жуковський О. Роль Центральної польської державної бібліотеки у розвитку польської національної культури на Правобережній Україні у 20-ті роки ХХ ст. // Українська полоністика. — 2004. — Вип. 1. — С. 3–9; Ковальчук Г.І. Київські бібліотеки у 1930 році // Історія бібліотечної справи в Україні: зб. наук. праць. — К., 1997. — Вип. 2. — С. 18–22; Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК — жертви політичних репресій // Наукові праці НБУВ. — 1999. — Вип. 2. — С. 61–62; Справа «Польської організації військової» в Україні 1920–1938 : зб. документів і матеріалів. — К., 2011.

Джерела: Архів НБУВ, оп. 1л, спр. 25, арк. 67–68 (прохання, автобіографія); оп. 1, од. зб. 375, арк. 14, 23, 26, 29; ЦДАГОУ, ф. 263, спр. 29993 ФП.

ІВАНУШКІН
Василь Михайлович

(21.04.1903, Москва — 13.07.1937, Київ). Навчався в шостій московській гімназії. Помічник токаря на Московському аеропланному заводі (1917–1918); діловод військомату, голова Своїнського волвоєнкомату Лихвінського повіту Калузької області (1919); член і секретар Лихвінського повітового парткому (1919–1920); організатор комсомолу, член і секретар Таращанського повітового парткому, зав. Політнаросвітою на Київщині (1921); зав. Уманською політосвітою (1922–1923); зав.

агітпропагандою окрпарткому (1924); одночасно, з 1922, викладач історичного матеріалізму й сільськогосподарської політики в Уманському сільськогосподарчому технікумі (1922–1925); декан робітфаку Київського інституту народного господарства (1925–1926); зав. Будинком комуністичної освіти при агітпропі Київського окрнаркому (з 1926); викладач політичної економії в Київському інституті народного господарства (КІНГ) та в Київському ветеринарно-зоотехнічному інституті, економполітики в Київському кооперативному технікумі (1925–1926). Одночасно 1925–1928 був деканом робітфаку КІНГ, в. о. ректора, заступником директора Центрального історичного архіву, головним редактором Київської філії «Книгоспілки». Закінчив КІНГ (1928) та аспірантуру при Науково-дослідчій кафедрі марксизму-ленінізму при ВУАН (1930).

З 1 жовтня 1926 р. до 1 жовтня 1927 р. очолював створений тоді Кабінет вивчення книги й читача¹⁰², надалі брав участь у його роботі, в засіданнях; в червні 1928 р. був кооптований до Наукової ради Інституту і очолив бібліографічні секцію та комісію¹⁰³. З 1934 р. і до середини 1936 р. директор УНІК¹⁰⁴, на жаль, точнішої дати не встановлено.

З 21.09.1933 директор ВБУ, затверджений Президією УАН на цій посаді 13 лютого 1934 р. Поновив звільнених під час «чисток» спеціалістів, домігся постачання бібліотеці двох обов'язкових примірників видань, пожвавив міжнародний книгообмін, гальмував «очищення фондів від класово-ворожої літератури». Учений секретар Редакційно-видавничої ради АН (з 01.02.1934). За твердженням дослідників історії бібліотеки Л.А. Дубровіної та О.С. Онищенка, Іванушкін докладав чимало зусиль для пожвавлення наукової діяльності установи, що значно зменшилась після 1931 р. Він запровадив нову, спільну форму професійних нарад бібліотеки АН УСРР та УНІК, на яких виголошували лекції чи доповіді він сам, К. Довгань, М. Городков, С. Комський та ін.¹⁰⁵ 20 лютого 1934 р. на бібліотечному семінарі виступив з доповіддю «Про наукову роботу бібліотеки та завдання семінару»¹⁰⁶. 11 липня 1934 р. Президія ВУАН заслухала звіт В.М. Іванушкіна про роботу бібліотеки протягом останніх дев'яти місяців¹⁰⁷. У 1935 р. виступив із доповіддю «Про методика наукової роботи над темою»¹⁰⁸.

Свого часу в архіві С.І. Маслова ми знайшли «Інструкцію до складання індивідуального плану підвищення кваліфікації наукових робітників бібліотеки АН УСРР», розроблену й зачитану В.М. Іванушкіним на зборах наукових співробітників бібліотеки 10 березня 1936 р.¹⁰⁹ Важливість цієї інструкції, насамперед, на нашу думку, полягала в тому, що основний склад науковців бібліотеки на той час – молоді, нові співробітники, і це їм він роз'яснює, що основна методична вимога – відразу робити начисто; фіксувати джерело точно; матеріал систематизувати за планом теми; вести щоденник виконання роботи тощо.

Проблеми в діяльності В.М. Іванушкіна почалися після пожежі газетного відділу ВБУ, та й час ставав все суворішим. У пресі з'являються статті, спрямовані проти нього. З них, водночас, можна дізнатись багато ці-

¹⁰² *Бібліологічні вісті*. – 1927. – № 4. – С. 118.

¹⁰³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 23, 24.

¹⁰⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 289, арк. 5.

¹⁰⁵ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К.: НБУВ, 1998. – С. 257.

¹⁰⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3689.

¹⁰⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3689, кн. 6.

¹⁰⁸ *Історія Національної академії наук України 1934–1937: документи і матеріали*. – К., 2003. – С. 785.

¹⁰⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2934.

кавої інформації про Василя Михайловича, наприклад (цитуємо окремі фрагменти): «Партійний комітет Академії наук УСРР у зв'язку з перевіркою партійних документів викрив засміченість бібліотеки Академії наук класово-ворожими, морально розкладеними елементами... За все це в першу чергу відповідатиме директор – комуніст Іванушкін. Справу про В. Іванушкіна вирішать остаточно партійні органи, ми ж тут переглянемо лише його друківані праці. Досить характерним є те, що В. Іванушкін, маючи всі можливості до наукової роботи, 5 років нічого не друкує... Найранніша робота Іванушкіна, виконана спільно з націоналістом М. Бараном – передмова до книги Л. Любімова «Азбука політичної економії». Самостійна робота – «Селянський рух 1905–1906 рр. на Київщині», видання 1926 р. В 1935 р. він знов виявив рецидив старих поглядів: редагуючи збірник науково-дослідного інституту книгознавства, замість рішучої критики контрреволюційної суті троцькізму обмежився характеристикою – «Троцькістська балаканина». Крім того, будучи головним редактором видань АН УРСР, випустив політично шкідливий збірник «Наукові записки» № 5–6 Інституту матеріальної культури, в якому протаскував контрреволюційні концепції Яворського»¹¹⁰. З продовження цієї статті в іншому номері: «Рецензія на журнал «Прапор марксизму» № 1 за 1927 з ст. М. Яворського та В. Юринця. Виходить, Іванушкін в 1927 р. цілком одверто солідаризувався з поглядами Яворського, не відмовившись від них у пресі навіть після викриття партією контрреволюційних інтервенціоністських поглядів фашиста Яворського... Візьмемо книгу махрового націоналіста В. Ігнатієнка «Бібліографія української преси 1816–1916 рр.», видання 1930 р., до якої Іванушкін вмістив апологетичну вступну статтю... «Проблема читачівства та її вивчення» (УНІК, 1926), присвячена відомому буржуазному ідеалісту книгознавцю М.О. Рубакіну. ... Класово-ворожий сенс всієї роботи... Це загальновідомий метод контрреволюційного троцькізму, що протягує руку всьому фронту фашистської науки. В цьому відношенні критика т. Кіллєрога була цілком правильна... Спільна робота з троцькістом Г. Баженовим «Тюрто як економіст та політичний діяч» (Життя й революція. 1927. № 5. С. 249–253). ... Вступна стаття Іванушкіна до художнього видання «Шахтарі» Еміля Золя»...¹¹¹

В березні 1936 р. В.М. Іванушкін був виключений з КП(б)У за притуплення партійної пильності та протягування класово-ворожих кадрів до бібліотеки. Сергій Іванович Маслов зафіксував у щоденнику за 1936 р.: «22 апреля/5 мая. Постановление Президиума АН УССР об увольнении В.М. Иванушкина от обязанностей директора библиотеки Академии наук. 14/27 мая. Вывешен наказ № 73 от 26 мая об уходе Иванушкина с

¹¹⁰ Телічко В. Антимарксистські концепції в працях В. Іванушкіна // Радянська Академія. – 1936. – 10 лютого. – № 3 (106).

¹¹¹ Радянська Академія. – 1936. – № 4. – 26 лютого.

поста директора бібліотеки Академії наук УРСР»¹¹². Надалі, після невдалих спроб працевлаштуватися в закладах УАН, він був співробітником Літ. комісії при Наркоматі освіти УРСР, на час арешту – агроном-плановик Київського садово-ягідного тресту (див. наступний розділ). Адреса на час арешту – вул. Жилинська (Жадановського), 96, кв. 1.

Праці: Про газетну та журнальну бібліографію // Життя й революція. – 1925. – № 5. – С. 88–90; Графічне мистецтво та його утилітарна роль в новому побуті // Життя й революція. – 1925. – № 6/7. – С. 48–50; Рец. на кн.: Реннер П. Книгопечатание как искусство. – М., Л., 1925 // Життя й революція. – 1925. – № 9. – С. 106–107; Економіка селянського руху 1905–1906 рр. на Київщині // Життя й революція. – 1925. – № 10. – С. 81–86; Селянський рух 1905–1906 рр. на Київщині. – К.: ДВУ, 1926. – 100 с.; Проблема читачівства та її вивчення. – К., 1926. – 32 с.; На одному з шляхів соціалістичного будівництва на селі // Життя й революція. – 1927. – № 4. – С. 108–111; Рец. на кн.: Левенштам М. Аграрна політика й кооперація. – Х.: Книгоспілка, 1927 // Життя й революція. – 1927. – № 4. – С. 133–139; Товаровий голод та проблема індустріалізації СРСР // Життя й революція. – 1927. – № 1. – С. 83–87; Всенародна бібліотека України на шляхах перебудови. – 1934. – 4 с.¹¹³; Бібліографічна робота про Леніна. – 1934. – 170 с.¹¹⁴; Знайдено новий твір верстату Гутенберга // Радянська академія. – 1935. – 6 липня. – № 13; На заре книгопечатання // Пролетарий. – 1935. – 28 июня. – № 147; Роль Бібліотеки УАН як державного книгосховища. – К., 1935; Організація бібліографічної роботи на Україні: метод. розробки. – 1935¹¹⁵; План роботи бібліотеки на 1933–1934 гг. (выступление на совещании директоров научных библиотек 15–19 декабря 1934 г.) // Советская библиография. – 1935. – № 1–2. – С. 15; Выступление на совещании директоров научных библиотек по докладам М.А. Годкевича «О обязательном экземпляре» и Е.И. Шамурина «Об использовании книжных фондов» // Там само, С. 23. Упорядкував «Показник соціально-економічної літератури українською мовою дореволюційного періоду» (не опубл.), Бібліографічний покажчик літератури з політичної економії. – 1934. – 37 с.¹¹⁶

Література: Ковальчук Г. Керівники ВБУ–НБУВ (1918–1998) // Бібліотечний вісник. – 1998. – № 5. – С. 21–22; Ковальчук Г.І. Репресовані директори ВБУ // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація: Наукові праці НБУВ. – К., 1998. – С. 43–44; Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918–1941. – К., 1998. – С. 140, 145, 217, 247, 249, 257, 260, 279; Ковальчук Г. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій // Наукові праці НБУВ. – 1999. – Вип. 2. – С. 73–80; *Опришко Т. Василь Іванушкін: Життя і доля* // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1/2. – С. 347–357; Ковальчук Г. Директори Всенародної бібліотеки України (20–30-ті рр.) // Там само. – 2000. – № 2/4. – С. 193–203; Історія НАН України. 1934–1937: Документи і матеріали. – К., 2003; Юркова О.В. Іванушкін В.М. // ЕГУ. – К., 2005. – Т. 3. – С. 405–406; Ковальчук Г.І. Іванушкін Василь Михайлович // ЕСУ. – К., 2011. – Т. 11. – С. 140.

Джерела: ЦДАВОУ, ф. 166, оп. 12, спр. 2889 (особова); ГДА СБУ, спр. 46299 ФП.; Архів НБУВ, оп. 1, спр. 448, арк. 6; оп. 1л, спр. 496, арк. 36; оп. 2, спр. 19а, 19б, 21.

¹¹² ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3691.

¹¹³ Архів НБУВ, оп. 2, спр. 19а.

¹¹⁴ Архів НБУВ, оп. 2, спр. 19б.

¹¹⁵ Архів НБУВ, оп. 2, спр. 21.

¹¹⁶ Архів НБУВ, оп. 2, спр. 18.

ІВАНЧЕНКО

Микола Миколайович

(25.11.1883, м. Кишинів, Бесарабія, нині Молдова – 1941, Чернігів), з родини вчителя. Навчання розпочав у Кишинівській гімназії, закінчив петербурзьку гімназію (1902) та юридичний факультет Харківського університету (1913). Слухав лекції на юридичному факультеті Паризького університету, у Вищій школі соціальних наук (1902–1903), на історично-філологічному факультеті Московського університету (1903–1905). Працював членом Правління Тургенівської бібліотеки (1902–1903); статистиком, секретарем, тари-

фознавцем, юрисконсультом тарифного відділу страхового товариства в Петербурзі (1910–1913); в Особливій комісії з питань пожежного законодавства (1913); помічником присяжного повіреного в Санкт-Петербурзькій судовій палаті (1914–1918); в Київському комітеті страхових товариств (1918–1919); консультантом у видавничих справах, членом, керуючим справами Головної управи Червоного Хреста (з 1919); помічником секретаря Молочарсоюзу (з 1920).

У 1921–1923 працював у ВБУ – пом. завідувача довідковим відділом, у 1922 завідував бібліотекою П. Галагана¹¹⁷; у 1923 виступив із доповіддю про каталогізацію та схему скороченої індексації¹¹⁸. З 8 лютого 1928 до арешту (до 30 грудня 1930 р.) працював ученим секретарем ВБУ; член-секретар Президії науково-дослідної комісії бібліотекознавства, член колегії керівників аспірантів та редакції «Журналу бібліотекознавства та бібліографії». Друкувався в ньому, а також у журналах «Бібліологічні вісті», «Библиография», «На книжном посту» та ін. Брав активну участь у наукових конференціях, був членом «Русского библиографического общества», «Ленинградского общества библиофилов», членом-секретарем Українського бібліологічного товариства. Екслібрис для його бібліотеки виготовив 1928 р. художник О. Усачов.

В УНІК працював з жовтня 1923 р. бібліографом, з грудня 1924 – ученим секретарем. Брав участь у редагуванні «Бібліологічних вістей» та роботі комісії УНІК (1923–1927). Найбільше товаришував з Я. Стешенком, С. Масловим та А. Артюховою. Перекладав деякі праці С.І. Маслова з російської; автор біографії Маслова в ювілейному виданні 1927 р. до 25-річчя

¹¹⁷ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 52.

¹¹⁸ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 65, арк. 12.

наукової діяльності вченого. Знав українську, російську, французьку, німецьку, латинську мови. Звільнився 1 лютого 1928 р. із солідарності зі Я. Стешенком, вважаючи «за недоцільне працювати далі в УНІКу»¹¹⁹.

Після арешту (див. наступний розділ) був висланий до Хабаровська, через п'ять років повернувся в Україну, жив у Чернігові¹²⁰. Загинув під час бомбардування міста¹²¹.

Праці: 15 статей в «Бібліологічних вістях»; біографія С.І. Маслова у виданні УНІК «Сергій Маслов. 1902–1927»; цикл публікацій у «Журналі бібліотекознавства та бібліографії»: VI Міжнародна бібліографічна конференція (1928. – № 2. – С. 108–109), Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії ВБУ (1928. – № 2. – С. 123–125), Всенародна бібліотека України при УАН за 1927/28 р. (1929. – № 3. – С. 107–110; 1930. – № 4. – С. 99–103), Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії ВБУ (1930. – № 4. – С. 93–94). Інші публікації: Исследовательская работа в области библиографии в Киеве // Библиография. – 1929. – № 1. – С. 96–97; Украинское библиологическое общество // Библиография. – 1929. – № 1. – С. 97; Систематичний каталог видань Всеукраїнської Академії наук. 1918–1929 / Іванченко М., Стешенко Я. – К., 1930; перевидання: Чікаго, 1966.

Література: Жертви репресій. – К., 1997. – Т. 1. – С. 170; Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій // Наукові праці НБУВ. – 1999. – Вип. 2. – С. 58–61; Ковальчук Г.І. Іванченко // Українські бібліографи: Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія. – К.: НПБУ, 2011. – Вип. 3. – С. 50–51; Ковальчук Г.І. Іванченко Микола Миколайович // ЕСУ. – К., 2011. – Т. 11. – С. 145.

Джерела: Архів НБУВ, оп. 1, спр. 62, арк. 109; ЦДАГОУ, ф. 263, спр. 64454 ФП; ЦДАВОУ, ф. 166, оп. 12, спр. 2893 (особова).

ІГНАТІЄНКО

Варфоломій Андріанович

(25.08.1892, с. Озеряни Бобрівського району Чернігівської обл. – 11.11.1937, Умань) – бібліограф, історик української преси, фах за освітою – економіст. У 1922–1924 рр. працював (починав разом з Ю.О. Меженком) як член правління кооперативного видавництва «Спілка», що видавало вітчизняну наукову та художню літературу. З жовтня 1924, за запрошенням М.С. Грушевського, Ігнатієнко

став аспірантом науково-дослідної кафедри історії України при УАН; водночас працював як нештатний постійний співробітник Комісії для

¹¹⁹ IP, НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 9.

¹²⁰ IP, НБУВ, ф. 33, од. зб. 3689, арк. 1; од. зб. 3691; од. зб. 3694.

¹²¹ Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / упоряд., передмова, примітки М.А. Вальо. – Львів, 2002. – С. 317.

дослідів над громадсько-політичними течіями на Україні (1924), згодом — член-співробітник соціально-економічної секції (1926), редактор соціологічної секції (1928) соціально-економічного відділу Інституту української наукової мови УАН.

З УНІК (починаючи ще з ГКП) співробітничав із самого початку, брав активну участь у підготовці першої всеукраїнської виставки друку (1923); з кінця 1926 був членом бібліографічної комісії УНІК, з 1929 р. заступником її голови, а з 01.10.1930 очолив бібліографічну секцію та відповідну комісію. Розробив свій варіант періодизації української преси. Одночасно був зав. навчальною частиною, викладав історію української книги та преси в Київському книгарському технікумі, працював у школах¹²². Жив у Києві за адресою: вул. Нероновича (Бульварно-Кудрявська, Воронького), 9, кв. 11¹²³. Мав на утриманні дружину й двох дітей. Детальну його біографію див. у наступному розділі. Додамо, що редагував ще бібліографію преси України за 1917–1919 рр.

Вважаємо за потрібне вказати тут деякі опубліковані праці В. Ігнатієнка (крім «Бібліологічних вістей»: ці 12 статей вказані в покажчику в додатках): Розвиток української кооперативної преси // Кооперативна зоря. — 1918. — С. IX–XII; Українська книжка й преса в історичному розвитку // Книга: місячник літератури, критики й бібліографії. — 1923. — № 3. — С. 3–6; Українська преса 1905–1907 рр. // Життя й революція. — 1925. — № 11. — С. 34–39; Українська преса (1816–1923) / Науково-популярна бібліотека книгознавства. — К. : УНІК, 1926. — Вип. 6. — 80 с.; Бібліографія української преси 1816–1916. — Х., К. : ДВУ, 1930. — 228 с. / Труды інституту книгознавства. Т. IV; Промова тов. Ігнатієнка // Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського Т. В. М. Д. — К. : УНІК, 1932. — С. 70–72.

Архівні матеріали: «Окривджені» — до 100-літнього ювілею Т. Г. Шевченка — замітка в «Раду» (автограф): Інститут рукопису (ІР) НБУВ, ф. I, № 35049, 2 арк.; [Про занедбання Шевченківських місць] — автограф без початку: ІР НБУВ, ф. I, № 35050; [Про бібліографічну комісію ВУАН]: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188; Ігнатієнко В. — керівник бібліографічної секції УНІКу, біографічні відомості: там само, од. зб. 262.

Література про В. Ігнатієнка: [Стешенко Я.]. Рец. на ж-л «Книга». — Х., 1923 // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 2. — С. 28–31. Схвальна оцінка ст. В. Ігнатієнка; [Доповіді з книгознавства] // Бібліологічні вісті. — 1925. — № 1–2. — С. 155. Перелік доповідей, зачитаних на засіданнях кафедр і комісій УАН; Праця українських бібліологів // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 1. — С. 37–38; № 3. — С. 42–44. Інформація про теми досліджень; Максименко Ф.П. До питання про історію української преси (з приводу праці Ігнатієнка В.А. «Українська преса (1816–1923)». — К. : ДВУ, 1926 // Бібліотечний журнал. — 1926. — № 4–5. — С. 54–63; Биковець М. Рец. на кн.: Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923). — К., 1926 // Плужанин. — 1926. — № 3. — С. 37; Український науково-дослідчий інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. — 1929. — № 2–3. — С. 119; 1930. — № 4. — С. 135–140; Іванушкін В. Від Українського наукового дослідчого

¹²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 4.

¹²³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 221, арк. 10.

інституту книгознавства // Ігнатієнко В. Бібліографія української преси 1816–1916. – Х., К., 1930. – С. 5–7; Резолюція бібліографічної наради в Києві // Радянський книгар. – 1931. – № 23. – С. 10–11. Засудження поглядів В. Ігнатієнка та інших на теорію та методологію бібліографії; Золотарьов М. У наступ на буржуазне книгознавство // Радянський книгар. – 1931. – № 25–27. – С. 5–10. Критика поглядів В. Ігнатієнка та ін.; Козаченко А., Бойко І. Проти «безкласової» національної бібліографії // Критика. – 1931. – № 3. – С. 141–144; Сірополко С. Рецензії // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 46–47; Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Т. В. М.-Д. – К., 1932. Про Ігнатієнка: С. 14–15, 28–29, 48–52, 75, 79, 82–84; Владиславлев І.В. Рец. на кн.: Ігнатієнко В. Бібліографія української преси. 1816–1916. – К., 1930. – 228 с. // Сборник статей по библиографии и работе научных библиотек. – М., 1933. – С. 212–214; Тарнавський В. Буржуазна концепція історії та бібліографії преси на Україні // Проти буржуазних теорій у книгознавстві. – К. : УНІК, 1933. – С. 136–183; [Сарана Ф.К.] Ігнатієнко Варфоломій Андріанович // Українська радянська енциклопедія в 17 т. – К., 1961. – Т. 5. – С. 359; Ігнатієнко Варфоломій Андріанович // Українська радянська енциклопедія в 12 т. – К., 1979. – Т. 4. – С. 333; Ігнатієнко Варфоломій Андріанович // Украинская советская энциклопедия в 3 т. – К., 1988. – Т. 1. – С. 667; Сарана Ф.К. Ігнатієнко // Українська літературна енциклопедія. – К., 1990. – Т. 2. – С. 297; Дашкевич Я. «Книгарь» – журнал епохи революцій і контрреволюцій // Україна: Наука і культура. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 27; Тронько П.Т. Приреченість школи Грушевського // Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 6–16. (В. Ігнатієнко – аспірант кафедри історії України); Ковальчук Г.І. Український науковий інститут книгознавства: історія та наукова діяльність // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1992. – № 31. – С. 105, 106, 109; Романюк М.М. Історія української преси: проблеми періодизації // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 1993. – Вип. 1. – С. 8; Ігнатієнко Варфоломій // Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – Т. 3. – С. 855; Ковальчук Г.І. Внесок УНІКу в розвиток науки про книгу // Збірник наукових праць КДІК. II частина. – К., 1994. – С. 58; Ковальчук Г.І. УНІК і питання національної бібліографії // Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку. – К., 1995. – С. 24–26; Вовченко І.О. Сучасні проблеми створення українського бібліографічного репертуару (УБР) періодичних видань // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 1995. – С. 257–258; Романюк М.М. Українська періодика: стан вивчення, проблеми формування повного репертуару // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики. – Львів, 1996. – С. 33; Романюк М.М. Проблеми створення репертуару української періодики та дослідження історії преси // Українська періодика: Історія і сучасність. – Львів, 1997. – С. 3, 5; Солонська Н. До історії української періодичної преси // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 2. – С. 30, 33–36; № 3. – С. 31–32; Ковальчук Г. Журнал УНІКу «Бібліологічні вісті» // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 2. – С. 27; Ковальчук Г. Видавнича діяльність УНІК // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 6. – С. 28–31; Ковальчук Г. Архівно-слідчі справи репресованих бібліологів як джерело вивчення історії книгознавства // Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методологічні аспекти використання. – К., 1998. – С. 83; Юркова О.В. Архівно-слідчі справи репресованих науковців – вагоме джерело для дослідження академічного життя 1920-х – поч. 1930-х рр. // Там само, С. 92–94; Юркова О.В. Київська історична школа М.С. Грушевського: долі науковців // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – 1998. – № 1–2. – С. 263; Вальо М. На шляху до створення бібліографії української преси // Мартинюк М. Українські періодичні видання (1914–1939). – Львів, 1998. – С. 4; Історія Національної Академії наук України: 1924–1928. –

К., 1998. – С. 53, 225, 227, 615, 662, 713; Животко А. Історія української преси. – К., 1999. – С. 246, 265, 276; Ковальчук Г. Співробітники УНІКу – жертви політичних репресій // Наукові праці НБУВ. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 80–83; Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М.С. Грушевського (1924–1930 рр.). – К., 1999. – С. 33–34, 57, 135, 140–141, 144–146, 148, 174, 230–231, 314–315, 321, 331, 338, 377; Ковальчук Г. Варфоломій Андріанович Ігнатієнко // Українська періодика: історія і сучасність: доповіді та повідомлення шостої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 11–13 травня 2000 року. – Львів, 2000. – С. 471–475; Юркова О. Ігнатієнко Варфоломій Андріанович // Українські історики ХХ століття: бібліографічний довідник. – К., Л., 2003. – Вип. 2, ч. 1. – С. 122–123; Юркова О.В. Ігнатієнко Варфоломій Андріанович // ЕІУ. – К., 2005. – Т. 3. – С. 410; Ковальчук Г.І. Ігнатієнко // Українські бібліографи: Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія. – К. : НПУ, 2011. – Вип. 3. – С. 157–158; Ковальчук Г.І. Ігнатієнко Варфоломій Андріанович // ЕСУ. – К., 2011. – Т. 11. – С. 185.

Архівні матеріали: ЦДАГОУ, ф. 263, спр. 49534 ФП; Тарнавський В. Про «Бібліографію української преси» В. Ігнатієнка: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251, арк. 13–16; Про роботу бібліографічних секції та комісії під керівництвом В. Ігнатієнка, тематика зачитаних доповідей: там само, од. зб. 219; Доповідь В. Ігнатієнка «Організація викладання бібліографічних дисциплін у книготорговельному технікумі» на засіданні Вченої ради УНІК: там само, од. зб. 220; Додаток до протоколу комісії перевірки наукового персоналу УНІК, характеристика В. Ігнатієнка: там само, од. зб. 222.

ІНОЗЕМЦЕВ Петро Федорович

(01.02.1888, Тифліс – 12.06.1934, Київ), грузин, син робітника. Закінчив Тифліську гімназію (1905), з 1905 перебував у партії соціалістів-революціонерів. Навчався на юридичному та фізико-математичному факультетах Київського університету (1906–1911). Працював бібліотекарем Київської міської публічної бібліотеки (1911–1914). 1915 призначений на військову службу, в 1917 поручик піхотного Порховського полку, нагороджений орденом св. Станіслава II ступеня з мечами, до кінця року лікувався. У 1918–1930 знов працював у публічній бібліотеці (пізніше Центральна робітничка бібліотека ім. ВКП(б), нині НПУ). Був заарештований 1919 р. як член виконкому Київської міської організації Української партії лівих соціалістів-революціонерів (боротьбистів)¹²⁴. Одночасно з роботою в бібліотеці працював зав. лекторським бюро, зав. метод. кабінетом Київської губернської політосвіти (1922–1924), викладачем історії культури в Державному центральному технікумі та Інституті ім. Лисенка (з 1923), керівником семінару «Книга» при Будинку робітників преси (1924)¹²⁵. Екстерном закінчив факультет профосвіти КІНО (1928). З 1928 р. брав

¹²⁴ ЦДАГО України, ф. 263, спр. 43085 ФП, арк. 30.

¹²⁵ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 2962.

участь у роботі бібліографічної комісії УНІК, з квітня 1929 – аспірант Інституту (закінчив аспірантуру 1931 р.)¹²⁶. Тогочасна адреса – вул. Стрілецька, 20/2. З 1930 р. працював заввідділом волянсії (аркушівок), заввідділом комплектування (з 15.10.1930), науковим робітником I розряду (1931–1934) ВБУ. Підготував 25.12.1932 р. тези доповіді «Наукові принципи організації відділу «Волянція» ВБУ при ВУАН»¹²⁷.

21 грудня 1928 р. П.Ф. Іноземцев виступив з доповіддю в УНІК «До питання українського бібліографічного репертуару»¹²⁸. Ю. Меженко писав про нього в листі В. Дорошенку 7 травня 1929 р.: «Чергове число «Бібліологічних вістей» друкуємо. Будуть цікаві матеріали, серед них зовсім непогана стаття нашого аспіранта з бібліографії про бібліографічний репертуар. Це один з моїх учнів, що працює у мене вже цілий рік. На жаль, з інших радіти не вельми можу, а це таки справді вийде на солідного робітника. І він серед інших наймолодший. Не віком, а роботою»¹²⁹. У 1929 р., у № 2–3 «Бібліологічних вістей» надруковано статтю Іноземцева «Проблема національної бібліографії на Україні», а в архіві УНІК є його ненадрукована стаття «Обсяг та зміст поняття «Україніка» в бібліографічній роботі», 20 с.¹³⁰ Згідно з протоколом із того ж архіву, на засіданні бібліографічної комісії УНІК 19 лютого 1930 р. П. Іноземцев виступив з доповіддю «Основні принципи складання українського бібліографічного репертуару»¹³¹. Було ухвалено «приступити до детального розроблення його плану; висвітлити це питання в пресі; скликати спеціальну конференцію представників київських наукових установ для обговорення цієї справи і намічення перспектив майбутньої бібліографічної роботи; для проведення цього створити спеціальну комісію при УНІК» на чолі з Ю. Меженком. Дивно, враховуючи колишнє членство в УПСР і розробки в галузі «націоналістичного» українського бібліографічного репертуару, що Петра Федоровича тоді не арештували. Можливо, не встигли: він помер сам. Виявляється, що і в ті жахливі часи критики і обвинувачень не всі аспіранти громили своїх вчителів. Іноземцев на I Бібліографічну конференцію готував доповідь «Боротьба за бібліографічну культуру», в тезах якої нема звинувачень, а поставлено конструктивні завдання¹³².

¹²⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 248, арк. 21.

¹²⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2867

¹²⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 155, арк. 14.

¹²⁹ Листи до Володимира Дорошенка, № 19 // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / упоряд., передмова, примітки М. А. Вальо. – Львів, 2002. – С. 83.

¹³⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 336, арк. 1–20.

¹³¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 221, арк. 2: Протокол засідання бібліографічної комісії УНІК № 6 від 19.02.1930 р.

¹³² ІР НБУВ, ф. XXVII (архів М. Плевако), од. зб. 1629: Тези доповіді «Боротьба за бібліографічну культуру» (УНІК).

КАЛІХЕВИЧ
Віра Миколаївна

(1897–1931) – архівіст, бібліограф, перекладач. Дружина Юрія Меженка. Закінчила Вищі педагогічні курси в Москві (1917). На початку 1919 працювала в архівному відділі Міністерства закордонних справ, у березні 1919 перейшла на роботу в Головну книжну палату; з 1920 працювала у ВБУ каталогізатором. Відомо, що в 1925 р. вона працювала в бібліотеці Інституту. Часто хворіла на малярію. Змушена була покинути роботу. Займалася перекладами з іноземних мов.

КЕРЕКЕЗ
Яків Микитович

(1900, м. Переяслав-Хмельницький Київської обл. – 19.07.1959, Київ), син робітника, закінчив комерційне училище, Київський інститут народної освіти. Працював сільським учителем, з 1925 – у Києві, спочатку працював у бібліотеці Південно-Західної залізниці, далі – інспектором бібліотек Київської окружної Наросвіти, тоді ж почав публікуватися в бібліотечній пресі: про досвід дільничної залізничної бібліотеки, про I Всеукраїнський бібліотечний з'їзд, про роботу бібліотек Київщини. Брав участь у діяльності Кабінету бібліотекаря при Центральній робітничій бібліотеці ім. РКП(б) (нині – Національна парламентська бібліотека України), разом з його керівником Н. Фрідьевою склав посібник «Абетка сільського бібліотекаря» (1929) – перший в Україні посібник для сільських бібліотек¹³³. Тоді ж брав участь у засіданнях Кабінету читачівства УНІК¹³⁴.

Аспірант УНІК з 1 жовтня 1930 р. по секції соціології книги, переведений сюди з чотиримісячних курсів¹³⁵. Оперативно зорієнтувавшись в обстановці, він, спільно з іншим аспірантом І. Гуменчуком, пише до провідної газети «Пролетарська правда» статтю (донос) «За перебудову науково-книгознавчої роботи» (опублікована 16 квітня 1931 р.), яка стала каталізатором руйнації Інституту й всього книгознавства загалом. Найбільше він виступав проти Ю. Меженка, починаючи з промови на зборах Товариства войовничих матеріалістів-діалектиків 29 травня

¹³³ Комський С.А., Коломійцева М.М. Яків Микитович Керекез // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1974. – Вип. 15. – С. 134–138.

¹³⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 188, арк. 1.

¹³⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 6.

1931 р.¹³⁶ Щоправда, тут перепало і С. Маслову, І. Огієнку, М. Куфаєву, Л. Биковському, Т. Алексєєву (Олексієву), В. Ігнатієнку. Саме в його публікаціях чи не вперше з'являються узагальнювальні негативні терміни «меженківщина» (там само, С. 29), згодом «єфремовщина».

Після закінчення аспірантури в 1932 р. був залишений в УНІК. Спочатку він «керівник програмно-методичної бригади, що складає програми з різних фахових дисциплін в учбових книгарських закладах. Поруч з тим Керекез проробляє тему «Шляхами націоналізму та формалізму» (меженковщина)¹³⁷. З 01.10.1932 – керівник бібліографічної комісії, з 1933 – учений секретар УНІК. В 1935–1936 рр. виконував одночасно функції робочого редактора журналу «Бібліотека у соц. будівництві». Я. Керекез працював в УНІК до його реорганізації в 1936 р. і фактично залишився тут на роботі, коли Інститут було перетворено на Кабінет масової бібліографії та бібліотекознавства, очолив його бібліографічний відділ, працював тут до початку війни. Займався переважно питаннями рекомендаційної бібліографії, публікувався у фаховій періодиці. У роки війни працював бібліотекарем і викладачем у Одеській військово-морській спец. школі № 6 (в Узбекистані). Після звільнення Києва був призначений директором Центрального науково-методичного кабінету бібліотекознавства НКО УРСР, сам редагував всі праці, що випускав кабінет. Був викладачем бібліографії в Київській філії Харківського державного інституту культури, на республіканських курсах підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Після об'єднання Кабінету з Київською обласною бібліотекою і створення в 1957 р. на цій базі Державної республіканської бібліотеки ім. КПРС, Я. Керекез був призначений зав. науково-методичним відділом установи, працював тут до 1959 р., фактично – до смерті.

Основні публікації періоду роботи в УНІК: Бібліотечний похід на Київщині // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 1. – С. 129–130. – Підп.: Я. К.; Бібліотеко-методична робота на Київщині 1929–1930 року // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 2. – С. 114–116; Напередодні Всесоюзного бібліотечного з'їзду // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 4. – С. 141–142. – Підп.: Я. К.; За перебудову науково-книгознавчої роботи // Пролетарська правда (Київ). – 1931. – 16 квітня; Промова т. Керекеза // Клясова боротьба в книгознавстві. – К., 1932. – С. 20–30, 75–77; Проти єфремовщини в історії української книги (з приводу книжки Ю. Меженка «Українська книжка часів великої революції») // Життя й революція. – 1932. – № 11–12. – С. 154–162; Шляхами націоналізму та формалізму (Методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві) // Проти буржуазних теорій у книгознавстві: Наукові записки. Т. 1. – К.: УНІК, 1933. – С. 23–78; Планування бібліографічної роботи в УСРР: Зведений план бібліографічної роботи бібліотек і бібліографічних установ НКО та бібліотеки АН за 1936 р. // Бібліотека у соц. будівництві. – 1936. – № 3. – С. 4–15.

¹³⁶ Промова тов. Керекеза // Клясова боротьба в книгознавстві: стенограма засідання Київського Т. В. М.-Д. – К.: УНІК, 1932. – С. 20–30, 75–77.

¹³⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 277.

Література: Комський С.А., Коломійцева М.М. Яків Микитович Керекез // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1964. – № 15. – С. 134–138; Лист Федора Сарани до Ярослава Дашкевича / Сварник Г. Юр Меженко і Ярослав Дашкевич: службові, творчі та особисті взаємини // «І тільки незмінна книга!»: зб. статей до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969). – К. : НБУВ, 2013. – С. 61.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Юрій Григорович

(01.05.1884 – після 1961) – директор бібліографічного інституту при Головній книжній палаті в Києві. Оскільки Ю. Меженко завжди вів відлік діяльності УНІК від ГКП, мусимо згадати цю непересічну особистість.

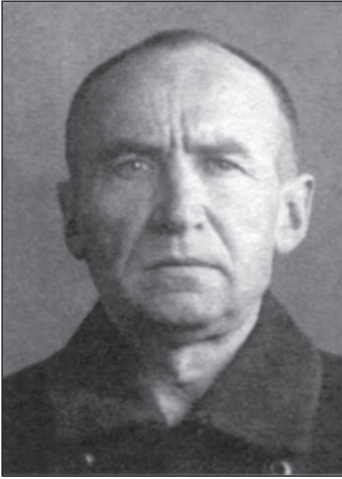
Відомо, що Ковалевський закінчив університет, за фахом – правник¹³⁸. Українським бібліографічним інститутом керував у 1919 р., на початку 1920-х емігрував до Польщі. Періодично листувався з Ю. Меженком.

2 червня 1925 р. УНІК в особі Ю. Меженка звертався до уповноваженого Наркомату закордонних справ з таким листом: «УНІК одержав відомості, що гр. Ю. Ковалевський, що перебуває зараз в Польщі, хотів би повернутися на Радянську Україну. Гр. Ковалевський відомий Інституту ві як високої кваліфікації бібліографічний робітник. Він був у 1919 р. при Радянській владі першим директором Українського бібліографічного інституту, що був складовою частиною Головної книжної палати, якою керував нинішній директор Інституту книгознавства. Гр. Ковалевський є автор кількох цінних праць з теорії бібліографії. З огляду на це Інститут гадає, що гр. Ковалевський міг би бути дуже корисним в науковій бібліологічній роботі, на яку тепер Радянська влада звертає пильну увагу і над якою працює на Радянській Україні кілька фахових закладів, що гостро відчувають потребу в кваліфікованих робітниках»¹³⁹. Проте Ю. Ковалевський в Україну не повернувся. У 1950-х рр. працював у Бібліографічному інституті у Варшаві.

Основні праці: Бібліографія й Український бібліографічний інститут. – К., 1919. – 16 с.; Правила карткографії. – К., 1923. – 70 с.; Ковалевський Г.Г., Меженко Ю.А. Практическое руководство по библиотековедению. – Пг., 1923.

¹³⁸ Стрішенець Н. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. – К., 1997. – С. 123.

¹³⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 41, арк. 4.

КОЗОРИС

(Козоріз, Козорис)

Михайло Кирилович (Кирович)

(02.03.1882, Калуш – жовтень 1937, Сандармох, о. Соловки), із селян, чл. ВКП(б), освіта вища, письменник, ст. наук. співроб. ВУАН, 1933 – уповноважений Укрнауки при РНК УРСР (детальніше див. про нього в наступному розділі).

Один з перших аспірантів УНІК. Виконував обов'язки секретаря бібліографічної комісії. 28.09.1931 подав заяву дирекції: «*Прошу призначити мене науковим співробітником*

*Институту по секції бібліографії. Я закінчив аспірантуру в цьому інституті по секції бібліографії в 1930 р.»*¹⁴⁰ Працював тут приблизно рік. Даних про його роботу в УНІК після 1932 р. не виявлено.

У 1933 р. комісію західноукраїнської літератури в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка, де він тоді працював, було розгромлено. Найбільш гостро піддавали критиці в тогочасному літературознавстві його роман «Голуба кров».

Література: Арсенич П.І. Козоріс Михайло Кирович // УЛЕ. – К., 1990. – Т. 2. – С. 522–523; Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій // Наукові праці НБУВ. – 1998. – Вип. 2. – С. 87–88; Українська журналістика в іменах. – Львів, 1998. – Вип. 5; Рубльов О.С. Михайло Козоріс: доля інтелігента // Український археографічний щорічник. – К., 1993. – Вип. 2; Гуцал П.З. Козоріс Михайло Кирович // ЕГУ. – К., 2007. – Т. 4. – С. 438–439; Арсенич П.І. Козоріс Михайло Кирович // ЕСУ. – К., 2013. – Т. 13. – С. 682.

Джерела: ЦДАГО України, ф. 263, № 49757 ФП.

КОМСЬКИЙ

Семен Абрамович

(08.10.1901, Житомир – 17.01.1978, Київ) – спеціаліст з бібліотечної справи. Працював організатором бібліотечної секції політвідділу Волинського губвоєнкомату; з 1922 завідував Центральною робітничою бібліотекою при Волинській губернській раді профспілок. З 1923 р. у Києві, навчався в ІНО і одночасно завідував Печерською районною бібліотекою, згодом – бібліотекою Троїцького народного будинку; був інспектором бібліотек

¹⁴⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 40.

Київського окружного відділу народної освіти, завідував бібліографічно-консультаційним бюро Київської філії ДВУ; працював заввідділом соціально-економічної літератури Центральної робітничої бібліотеки ім. ВКП(б), консультантом із соціально-економічної літератури у ВБУ. 1932 р. вступив до аспірантури УНІК. По її закінченню залишений в Інституті науковим працівником. Після реорганізації – заступник директора з наукової частини Кабінету бібліотекознавства та масової бібліографії. Друкуватися почав з 1934 р. З 1944 р. керував в УРСР бібліотечною справою до 1958 р.

Публікації за час роботи в УНІК: Завдання оборонної роботи масових бібліотек // Книга і преса в імперіалістичній війні та обороні СРСР. – К. : УНІК, 1934. – С. 73–103; На боротьбу за охорону книг – золотого культурного фонду нашої країни // Бібліотека у соц. будівництві. – 1935. – № 1. – С. 10–18; Вивчити та розповсюдити кращі зразки роботи // Бібліотека у соц. будівництві. – 1935. – № 4–5. – С. 68–75; Зміцнити бібліотечну роботу на селі // Бібліотека у соц. будівництві. – 1935. – № 8–9. – С. 6–11; Перебіг конкурсу сільських бібліотек по УРСР // Бібліотека у соц. будівництві. – 1935. – № 11. – С. 26–30; На допомогу бібліотекареві: зб. статей про бібліотечну справу / упоряд. Кровицька А., Комський С.А. – К., 1936. – 137 с. (його статті в збірнику: Класифікація книг в бібліотеках, С. 90–93; Каталоги в бібліотеці, С. 106–111; Перевірка книжкового фонду, С. 120–122); Підготовка и переподготовка библиотечных кадров на Украине // Красный библиотечарь. – 1936. – № 8. – С. 15–19.

Література: Чекалін П.І. Організатор бібліотечної справи в Україні // Бібліотекознавство і бібліографія: наук.-метод. зб. – Х., 1992. – Вип. 31. – С. 110–115.

КОНДРА

Сергій Григорович

(1880–1938) – геодезист, бібліограф, музикознавець, член-співробітник Інституту української наукової мови. Закінчив реальне училище та Московський межевий інститут (1902). Працював повітовим землеміром у Псковській і Полтавській губерніях (до 1907); землеміром (1908–1909) і ревізором (1910–1914) землевпорядкувальної комісії Московської губернії; неодмінним членом Роменської (згодом Прилуцької) землевпорядкувальної комісії Полтавської губернії (1914–1918); викладачем геодезії і членом пед. ради Прилуцького народного університету (1918–1919); співробітником Межевого департаменту в м. Києві (1918), землевпорядкувального підвідділу Прилуцького земвідділу (1920); викладачем математики і геодезії агрономічної профшколи в с. Карпиловка Роменської округи на Полтавщині (1921–1923); керівником практики Київської землевпорядкувальної профшколи (1923); інструктором відділу землевпорядкування Держземфондів НКВС (1923–1925); інспектором Київського меліозему НКВС (1926); викладачем геодезії Київського землевпорядкувального меліоративного технікуму (з жовтня 1927); зав. картографіч-

ним відділом Науково-дослідного інституту геології АН УРСР; викладачем у Київському університеті, ученим секретарем УНІК (1928–1931).

У царині книгознавства почав працювати з 1910 р. З 1917 надрукував низку бібліографічних праць теоретичного і практичного характеру, не покидаючи своєї основної роботи – геодезії. Одним з перших уклав покажчик періодичних видань України і написав статтю про методику їх бібліографування в журналі «Книгарь». Опублікував низку праць з музикографії, його вважали теоретиком музики. З 01.02.1928 до 01.10.1931 працював на посаді ученого секретаря УНІК¹⁴¹, брав активну участь у підготовці та редагуванні журналу «Бібліологічні вісті», готував для нього статті, насамперед про сам УНІК (див. наступний розділ). У серії «Науково-популярна бібліотека книгознавства» УНІК у 1928 р. планувалась до друку книжка С. Кондри «Бібліографія та її культурне значення»¹⁴². Зачитав кілька підготовлених ним доповідей у бібліографічній секції УНІК. Редагував том бібліографії аркушівок за 1917–1919 рр.¹⁴³

Одночасно працював в Українській районній геолого-розвідковій управі (УКРГРУ) на посаді геодезиста¹⁴⁴ – тут зранку, а в УНІК увечері. У травні 1931 р. в УКРГРУ розпочалася «чистка», Кондра кілька разів брав у зв'язку з цим відпустку в УНІК¹⁴⁵, а далі двічі подавав заяву на звільнення: «Удруге заявляю, що я не можу більше сполучати роботу в УНІКу з моєю основною працею (УКРГРТрест), бо години роботи ті ж самі тепер. Оскільки перерва науковості роботи, через профвідпустки, скінчилася і робота в УНІК мусить йти нормально, я повідомляю про це і прошу зняти з мене обов'язки ученого секретаря, бо не можу фізично бути в УНІК з 9 до 3. 31.8.31»¹⁴⁶. Оскільки Ю. Меженко номінально залишався директором, але реально в Інституті вже не був, знаходився переважно в Харкові, вирішуючи питання працевлаштування, С.Г. Кондра до 15.09.1931, тобто до призначення С. Якубовського, виконував обов'язки директора Інституту (телеграма від Меженка з Харкова – «Приїду здавати справи пізніш сповіщу Кондра офіційний заступник до передачі» – штамп УНІК 04.09.1931¹⁴⁷). Резолюція Якубовського від 28.09 – звільнити С. Кондру з 1 жовтня. У 1936–1937 рр. працював н. с. Інституту геології УАН.

Джерела: ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 3550 (особова); ЦДАГО України, ф. 263, спр. 33667 ФП; Кондра Сергій Григорович // Бугаєва О. Музичне товариство імені М.Д. Леонтовича (1921–1931): бібліографічний словник. – К., 2015. – С. 126–127.

¹⁴¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 42.

¹⁴² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 161, арк. 55.

¹⁴³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 4–5.

¹⁴⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 23.

¹⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 12, 18, 19.

¹⁴⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 29.

¹⁴⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 34.

КРУПСЬКА
Людмила Іванівна

1890 р. народження, дочка служника культу, з 1930 брала участь у роботі секції історії книги, з березня 1931 р. — аспірант УНІК, з жовтня 1931 — науковий робітник I категорії по секції історії книги, з осені 1932 — секретар комісії. Основна тема досліджень на 1932 р. — історія більшовицької преси 1905 р., історія «низової» преси (заводських багатотиражок), підпільна книга на Україні 1905 і 1917 рр. Не опублікувавши, тобто не завершивши ці теми (принаймні, пошуки цих публікацій не увінчалися успіхом), на 1933 р. запланувала дещо інші: Ленін про цензуру, Нариси з історії більшовицької преси на Україні 1905 р. (доповідь на цю тему прочитала в УНІК 14 січня 1933 р.). На 1934 р. — Підпільні друкарні в Києві; Цензурний терор на Україні 1863—1876 рр. (4 арк., 2 квартал); Видавнича справа на Україні доби промислового капіталізму (20 арк., з них на 4-й квартал 1934 р. виготовити 8 арк.). Дальша доля Л.І. Крупської невідома.

МАКАРЕНКО
Микола Омелянович

(04.02.1877, с. Москальовка Полтавської губернії — 04.01.1938, Томськ). Голова секції мистецтв УАН (1919—1922), приват-доцент Київського університету по кафедрі археології України (1919—1921), професор Української державної академії мистецтв (1919—1929, у 1922 р. реорганізованої в Київський інститут пластичних мистецтв, у 1924 р. — у Київський художній інститут). З 1920 р. — науковий співробітник історично-філологічного відділу ВУАН. У 1920—1924 рр. — директор Музею мистецтв ВУАН, що відкрився на основі унікального зібрання Ханенків, багато зробив для її збереження і дослідження; у 1921—1929 рр. — член Софійської комісії, у 1921—1922 рр. — голова Археологічної комісії ВУАН, у 1924—1933 рр. — дійсний член Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК).

В УНІК після реорганізації 1926 р. очолював комісію мистецтва книги; керівник відповідної секції з 1 жовтня 1928, працював на цій посаді

ще 1929–1930 академічного року. В архіві Інституту віднайдено цікаві документи щодо нього: заяву Ю. Меженка від 9 лютого 1925 р. до прокурора Київщини випустити під особисту відповідальність Меженка заарештованого Миколу Омеляновича Макаренка¹⁴⁸.

В 1930–1931 роках Макаренко був професором Одеського художнього інституту. Неодноразово брав участь у археологічних розкопках. 1934 – н. с. Інституту матеріальної культури. Детальніше про нього див. наступний розділ.

Серед численної сучасної літератури про нього хочемо привернути увагу до такої публікації: Савенко Є.В. Татарстанський спецпоселенець – Микола Макаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ugraina.org/monographics/2042.html.

МАЛЮГА

Микола Максимович

(22.05.1910–15.07.1937), аспірант УНІК з 10.11.1931. У 1933 р. був зав. консультаційним відділом ВБУ. Репресований пізніше по одній справі з В. Іванушкіним, К. Довганем, С. Якубовським та ін. (див. про нього в наступному розділі).

У щоденнику С.І. Маслової про нього є такий запис: «Учений секретарь Библиотеки М. Малюга 9 октября 1936 г. по приказу директора № 147 «виключений зі складу бібліотеки як контрреволюціонер, дво-рушник, ворог уряду та радянського народу...»¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Заява до Губерніального прокурора Київщини: Архів УНІК, од. зб. 40, арк. 21, 22, 23, 25а.

¹⁴⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3693.

МАСЛОВ
Сергій Іванович

(28.11.1880, Прилуки – 11.01.1957, Київ) – філолог, історик книги, педагог¹⁵⁰. За участь у студентському рухові 1901 р. був відрахований з університету і забраний у солдати, що, безперечно, вплинуло на нього сильно. Закінчив 1907 р. Київський університет, з 1914 приват-доцент в університеті та на Вищих жіночих курсах у Києві, 1935 – професор, 1939 – член-кореспондент АН УРСР, 1943 – д-р філол. наук. У 1917 р. за дорученням Російської АН брав участь у Комісії з охорони

пам'яток старовини та мистецтва в районі воєнних дій, працював на Буковині¹⁵¹. 1919 р. заснував музей війни та революції при Київському університеті. Постійно викладав у багатьох навчальних закладах. Секретар Історичного товариства Нестора Літописця, заступник голови комісії давнього українського письменства при Першому відділі ВУАН; член Бібліографічної комісії ВУАН. Знав українську, російську, старослов'янську, латинську, німецьку, французьку мови. Автор багатьох праць, переважно з історії вітчизняної книги та літератури.

З травня 1926 р. – заввідділом стародруків ВБУ (до листопада 1937), і з 1 жовтня 1926, за сумісництвом, керівник секції і комісії історії книги УНІК (до 1 вересня 1936), хоча участь у роботі Інституту брав і раніше на громадських засадах.

Окрім наведених у відповідному розділі звинувачень на його адресу, починаючи з 1931 р., пропонуємо характерні цитати зі стенограми загальних зборів співробітників УНІК за червень 1931 р. «Про посилення ідейної спрямованості наукової діяльності»¹⁵², які наочно засвідчують подальшу неможливість займатися будь-якою науковою роботою. З виступів аспірантів Л. Крупської, М. Городкова (чи відомі наукові праці цих «вчених?»): «Своєю тематикою комісія історії книги не допомагала соціалістичному будівництву», «Методологічні засади проф. Маслова мають своє коріння в школі відомого буржуазного історика літератури – формаліста академіка Перетца. Маслов – апологет релігійної книги».

¹⁵⁰ Ковальчук Г.І., Королевич Н.Ф. Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957): біобібліографічний нарис // Видатні діячі української книги. Вип. 4. – К. : НПБУ, 1995. – 44 с.

¹⁵¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 5.

¹⁵² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251.

Як відмічають спеціалісти, літературі 1930-х рр. не можна цілком довіряти. Вона просякнута променем Сталінських настанов, класової боротьби і т. п. Сергій Іванович Маслов майже уникнув цього, але з історико-книгознавчими, історико-бібліографічними дослідженнями було покінчено.

Пізніше, в 1945 р., С.І. Маслов власноручно зробив в архіві Наркомосу копію характеристики на себе за 1935 рік¹⁵³: «Типово буржуазний професор. Одвертих виступів не має, бо він аполітичний...». Але у Всенародній бібліотеці України, де Маслов працював заввідділом стародруків, нападки на нього продовжували. З його офіційного листа від 29 вересня 1937 р. у ВБУ: «Те, що в моїх попередніх наукових статтях були різні націоналістичні помилки й відсутність марксо-ленінської методології, я визнав на мітингу 23 вересня... 28 вересня на зборах колективу бібліотеки Академії наук я припустився великої політичної помилки. Обговорювалась резолюція з приводу вироку у справі контрреволюційної шкідницької зграї у Білоцерківському районі... Коли ж наприкінці засідання багато товаришів виступило з гострим засудженням моєї поведінки, я з боєм побачив, що поведінка ця дає всі підстави тлумачити її, як неприпустимий для радянського робітника класово-ворожий виступ. Тоді ж я перед товаришами гостро засудив свій непродуманий вчинок»¹⁵⁴ (йдеться про його виступ проти редакції резолюції, в якій констатовалося, що він та ще деякі співробітники були «недобитками націоналістичної зграї, яка шкодила в бібліотеці, виступали в ролі її агентів» (там само). Невдовзі після цього він змушений був звільнитися з посади заввідділом стародруків ВБУ.

На цьому навішування політичних ярликів на С.І. Маслова не закінчилося. Постановою ЦК КП(б)У від 24.08.1946 р. було засуджено авторів «Нарису історії української літератури», у тому числі. С.І. Маслова, «які через «Нариси» пропагують буржуазно-націоналістичні погляди в питаннях історії і літератури»¹⁵⁵. 22 жовтня 1947 р. газета «Радянська Україна» друкує розгромну статтю «Нове повторення старих помилок», де йдеться про підготовлену до випуску працю «Українська культура». «Випущена (треба було писати «підготовлена»), адже вона так і не вийшла — Г. К.) книга «Українська культура» не є та книга, що її чекав український радянський читач від наших істориків, від нашої Академії наук. Автори книги, на чолі з редакторами К. Гуслистим, С. Масловим, М. Рильським, повторили і поглибили ті буржуазно-націоналістичні помилки і перекручення, які викрив Центральний Комітет Комуністичної партії біль-

¹⁵³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 833.

¹⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 357.

¹⁵⁵ Хрестоматія з української літератури для десятого класу середньої школи. — К., 1953. — С. 17–20.

шовиків України в працях Інституту історії Академії наук УРСР, в горезвістному «Нарисі української літератури».

Праці С. Маслова, опубліковані у виданнях УНІК: Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст. // Бібліологічні вісті. – 1924. – № 1–3. – С. 31–67 (є окремий відбиток, 30 с., 250 прим.); Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII вв. // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 36–39 (є окремий відбиток, 4 с.); Каталог ювілейної виставки українського друкарства. – К. : ДВУ, 1925. – 50 с. – 500 прим.; Українська друкована книга XVI–XVIII вв. – К.: ДВУ, 1925. – 80 с. (Науково-популярна бібліотека книгознавства. Вип. 4); Етюди з історії стародруків: I–VIII. – 1925. – 84 с. (відбиток з Трудів УНІК, Т. 1: «Українська книга XVI–XVIII ст.»); Ukrainische Druckkunst des XVI. bis XVIII. Jahrhunderts. – Mainz, 1926. – 21 S.; Нові роботи з історії українського друкарства // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 97–101; [«Образцы шрифта и филиграней»] // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4. – С. 144. – Підп.: С. М.; З історії бібліографії стародруків в половині XIX ст. // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 26–35; [Предисловие] // Яновский М.Ф. О книге: Опыт анализа понятия «книга». – К., 1929. – С. 7–8.

Тогочасна література про нього: До ювілею професора Маслова // Пролетарська правда. – 1927. – 19 листопада; [Прилюдне засідання Інституту книгознавства, присвячене святкуванню XXV-ліття науково-літературної діяльності проф. Сергія Івановича Маслова] // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 4. – С. 120–121. – Підп. М. Ів.; Сергій Маслов, 1902–1927. – К. : УНІК, 1927. – 50 с. / Українські бібліологи. Зміст: Іванченко М. С.І. Маслов – біографічні дані; Перетц В. Нарис наукової діяльності проф. С.І. Маслова; Стешенко Я. Реєстр праць С.І. Маслова; Левченко М. Сергій Іванович Маслов // Записки Історично-філологічного відділу УАН. – 1928. – № 16. – С. 283–287; Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського Т. В. М.-Д. 29 травня – 1 червня 1931 р. – К.: УНІК, 1932. – Про Маслова с. 3, 13, 15, 21, 22, 27, 72–74, 76, 79, 80, 84.

МЕЖЕНКО

(Іванов, Іванов-Меженко)

Юрій Олексійович

(18.06.1892, Харків – 24.11.1969, Київ) – бібліограф, літературний та театральний критик, бібліотекознавець, бібліофіл, голова ради директорів ВБУ, директор Головної книжної палати в Києві та перший директор УНІК (серпень 1922 – вересень 1931), член президії Бібліографічної комісії ВУАН (1927). Закінчив філологічне відділення Московського університету (1917) та бібліотечні курси. Знав українську, російську, польську, французьку, німецьку мови.

У 1934–1945 рр. працював у публічній бібліотеці ім. М.Є. Салтикова-Щедріна в Ленінграді (нині РНБ), 1945–1948 – директор бібліотеки АН УРСР в Києві. Автор понад 150 публікацій з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії, літературознавства тощо. Зібрав найбільшу колекцію Шевченкіани. Враховуючи, що про нього наразі є чимало спеціальних публікацій, радимо за детальною інформацією звертатися до них, а також до коротенького нарису про Юра Олексійовича, поданого наприкінці розділу з передісторії УНІК цієї книги, а про його наукові концепції – в розділі щодо наукової діяльності УНІК. Коли чверть століття тому ми починали вивчати діяльність УНІК, в науковому обігу було всього кілька окремих статей про Ю. Меженка, зокрема закордонна В. Міяковського¹⁵⁶, ювілейна С. Сороковської¹⁵⁷, некролог 1970 р.¹⁵⁸, двічі опублікована стаття М.П. Гуменюка¹⁵⁹ тощо, а також окремі згадки про нього у профільних статтях. За роки, що минули, вийшло кілька книжок, присвячених саме йому, не рахуючи низки статей чи аналізу його діяльності у фахових монографіях, що в комплексі подають значний спектр наукових інтересів Юрія Олексійовича, його практичних здобутків, розкривають життєвий шлях і наводять бібліографію

¹⁵⁶ Міяковський В. Юрій Меженко // Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження: Антологія 1917–1933. – Париж, 1959. – С. 787–790.

¹⁵⁷ Сороковська С.В. Про бібліографічну діяльність Ю. О. Меженка (до 75-річчя) // Бібліотекознавство та бібліографія. – X., 1969. – № 6. – С. 151–157.

¹⁵⁸ Дашкевич Я.Р., Максименко Ф.Ф., Сарана Ф.К. Юрій Алексеевич Меженко (1892–1969) // Советская библиография. – 1970. – № 2. – С. 78–79.

¹⁵⁹ Гуменюк М.П. Біля джерел української радянської бібліографії (3 архівних матеріалів про Ю.О. Меженка) // З історії книги та бібліографії: зб. наук. пр. / ЛНБ ім. В. Стефаника. – К., 1990. – С. 52–63. Те саме в кн.: Гуменюк М.П. Біля джерел української радянської бібліографії. – К., 1991. – С. 5–17.

його праць та публікацій про нього. Насамперед, це брошура Н.Ф. Королевич, яка започаткувала цим серію «Видатні діячі української книги»¹⁶⁰; надзвичайно ретельно підготовлені «Матеріали до біографії»¹⁶¹; монографії Н. Стрішенець¹⁶² і Є. Соколинського¹⁶³, статті Я. Дашкевича¹⁶⁴, публікації листів Ю.О. Меженка¹⁶⁵, а також збірник статей до 120-річчя від дня його народження, підготовлений НБУВ¹⁶⁶.

Для об'єктивного розуміння книгознавчих процесів тих часів, розвитку бібліографії, варто звертатися до праць самого Ю. Меженка, що публікувалися тоді не лише в «Бібліологічних вістях», а й в багатьох інших виданнях. Певні його статті, особливо «Українська книжка часів Великої революції», доцільно було б перевидати.

РОЗАНОВ

Яків Самойлович

(1889–1937) — з осені 1931 р. нетривалий час керівник бібліографічної секції УНІК. 1923 р. «Бібліологічні вісті» двічі згадували про нього¹⁶⁷, він вже тоді був впливовою фігурою галузі — зав. бібліотекою ім. РКП(б): 1) по його доповіді була прийнята резолюція на Першій всеукраїнській нараді робітників книги в Харкові 8–9.11.1923; 2) під його керівництвом у Києві в грудні 1923 р. відбувся семінар «Книга». Брав участь у роботі комісії УНІК, 1931 р. виступав з гострою критикою Інституту. Репресований (див. інформацію про нього в наступному розділі).

¹⁶⁰ Королевич Н.Ф. Український бібліограф Ю.О. Меженко (1892–1969): біобібліографічний нарис / Нац. парлам. б-ка України. — К., 1993. — 62 с.

¹⁶¹ Юрій Олексійович Меженко (1892–1969): матеріали до біографії / Укл. Т.А. Ігнатова, Н.В. Козакова, Н.В. Стрішенець; НАН України, ЦНБ ім. В.І. Вернадського, Ін-т укр. археографії, Канадський інститут українських студій, Альбертський університет. — К., 1994. — 176 с.

¹⁶² Стрішенець Н. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка. — К.: НБУВ, 1997. — 144 с.

¹⁶³ Соколинский Е.К. Ю.А. Меженко: библиограф на ветрах истории. — СПб., 1998. — 246 с.

¹⁶⁴ Дашкевич Я. Юр Меженко. Нескорений лицар української книги // Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / 2-ге вид., виправл. й доповн. — Львів, 2007. — С. 613–621; його ж: Пам'яті Юрія Меженка // Там само, С. 621–623.

¹⁶⁵ Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / упоряд., передм., прим. М. Вальо. — Львів, 2002.

¹⁶⁶ «І тільки незмінна книга!»: зб. статей до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського; уклад., відп. ред. Н.В. Стрішенець. — К., 2013. — 120 с.

¹⁶⁷ Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — С. 51–60; С. 85.

СТАРИНКЕВИЧ (Шевирьова)
Єлизавета Іванівна

(08.04.1890, Петербург – 01.12.1966, Київ). Закінчила історико-філологічний факультет Московських вищих жіночих курсів (1917). Навчалася на фізико-математичному (1908–1913) та історично-філологічному факультетах (1914–1918) Вищих жіночих курсів у Петербурзі. Працювала в Богодухові Харківської губернії педагогом. 1922 переїхала до Харкова; працювала вихователькою; аспірант секції історії педагогіки та освіти кафедри педології Харківського ІНО (з 1924), 1927 – науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Зав. бібліографічним відділом Інституту праці (1927–1931). Працювала зав. довідковою бібліотекою та вченим бібліографом УКП в Харкові (1931).

Науковий співробітник УНІК (з 9 листопада 1931 р. і в 1932 р.). Досліджувала тут три теми: Бібліографічна освіта в спеціальних вишах; Методологічні засади критичної бібліографії; Економічна криза книжкової справи за кордоном. Допомогала С.І. Маслоу в укладанні «самокритичних» текстів для всіляких зборів початку 1930-х років.

З 20.09.1933 науковий співробітник відділу опрацювання ВБУ. Публікувалася в журналах «Критика», «Червоний шлях», «Гарт», «Плуг», у «Літературній газеті», автор перекладів і вступних статей до видань творів Стендаля, Бальзака, Мопасана, Золя. Пізніше займалася історією драматургії. 1945–1963 – старший редактор Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. У 1949 р. була звинувачена у «буржуазному космополітизмі». Один з авторів «Нарису історії української радянської літератури» (1954). З 1961 р. працювала в групі для дослідження сучасної зарубіжної літератури.

Бібліографічні праці початку 1930-х років: Організація бібліографічної довідки // Довідник раціоналізатора, Х., 1931; рецензії в бібліографічному виданні УКП «Треба прочитати» (1930–1931); реферати в «Индексе научной литературы».

Джерела: Архів НБУВ, оп. 1л, спр. 36, арк. 36–39 (автобіографія).

СТЕШЕНКО

Ярослав Іванович

(24.03 (06.04). 1904, Київ – 11.03.1939, бухта Нагаєво, Колима) – книгознавець, бібліограф. Екслібрис для його приватної бібліотеки зробила в 1920 р. О. Кульчицька. В УНІК працював з 30 травня 1923 до 1 лютого 1928: спочатку старшим бібліографом, з 1926 – науковим співробітником, секретарем редакції «Бібліологічних вістей». Звільнився з УНІК через конфлікт з Ю.О. Меженком, звинувативши останнього в зайнятості іншими справами, ігноруванні наукової діяльності УНІК («вважав науково-дослідчу роботу УНІКу за утопійну») та, відповідно, нового Положення (Статуту) Інституту, у знищенні наукової ради, у створенні ворожих взаємовідносин з УКП і ВБУ і, звідси, атмосфери ізольованості УНІК, у впровадженні у внутрішнє життя Інституту системи бюрократичної одновласності¹⁶⁸. Приводом для конфлікту 9 грудня 1927 р. став такий епізод: УНІК організував виставку, присвячену М.В. Гоголю. Доволі цінні документи, що експонувалися, були одержані від різних установ та приватних осіб (більшість – під відповідальність Стешенка); три дні заходили відвідувачі, оглядали виставку, що не охоронялася, тому для збереження експонатів та проведення консультацій Ярослав Стешенко з власної ініціативи склав графік чергувань співробітників на виставці, не узгодивши питання з директором. Саме це викликало зауваження Меженка, на яке Стешенко, котрий був упевнений у своїй правоті і міг очікувати на подяку, обурився, насамперед з огляду на форму зауважень: «в надзвичайно підвищеному і неприйнятному серед наукових робітників тоні, ... догаючи, що він є мій начальник» (там само, арк. 5), і заявив дослівно, що «йому наплювати» на зауваження керівника¹⁶⁹. В заяві Я. Стешенко стверджував: «відносини між співробітниками Інституту не можуть ґрунтуватися на відносинах начальника та урядовців» (там само, арк. 6). Якись сутички між ними явно були й до того: зі слів Ю. Меженка, Стешенко відмовлявся подати план наукової роботи на 1927–1928 р., мотивуючи це тим, що він не знає, хто буде цей план розглядати (там само, арк. 3). Обидва були людьми запальними, і Меженко запропонував Ярославу впродовж 24-х годин подати заяву про звільнення. Члени Наукової ради УНІК М.М. Іванченко, С.І. Маслов, Д.А. Балика намагалися заспокоїти обох і владнати ситуацію, яка була явно не на користь Інститутіві. Ме-

жени Наукової ради УНІК М.М. Іванченко, С.І. Маслов, Д.А. Балика намагалися заспокоїти обох і владнати ситуацію, яка була явно не на користь Інститутіві. Ме-

¹⁶⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 10.

¹⁶⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 3.

женко погодився, беручи до уваги молодий вік Стешенка та його безперечно корисну працю в УНІК, але з умовою, що той подасть письмову заяву до Ради УНІК з вибаченням. Упродовж місяця Ярослав Іванович такої заяви ні Раді, ні самому директору так і не подав. Меженко вважав неможливим залишити без реагування і сам інцидент, і небажання Стешенка вибачитись, і вимагав від Ради Інституту засудити поведінку Стешенка, якого збирався-таки звільнити з 01.01.1928 р. (там само, арк. 4). Цей власноручно написаний Ю.О. Меженком документ датується 28 грудня 1927 р.

30 грудня Я. Стешенко все-таки написав пояснення (там само, арк. 5–6) і вибачився «за вжитий вираз», водночас виразивши впевненість, що така постановка справи (начальника і підлеглих) «спричиняється лише до занепаду Інституту, вся діяльність й розвиток якого залежить цілком від спільної товариської роботи всіх його наукових сил», тобто по суті залишився впевненим у своїй правоті. С.І. Маслов зберіг чернетку цієї записки, на якій записав: «Составлено Н.Н. Иванченком». Отже, колеги, насамперед Іванченко і Маслов, дієво прагнули залагодити конфлікт (на чернетці є також помітки Маслова)¹⁷⁰. А 31 січня 1928 р. Ярослав Стешенко подав до бюро УНІК розлогий документ, у якому висловив своє бачення не лише даної ситуації, а й всієї роботи Інституту, і повідомив, що залишає свою роботу в УНІК. Наводимо цей текст, оскільки він є важливим для відтворення історії інституції та стосунків між основними співробітниками. Істина, мабуть, як завжди – посередині.

«П'ять років тому я вступив до Інституту, сподіваючись в міру своїх сил сприяти розвитку українського книгознавства. Тоді ж я вжив всіх заходів притягнути до роботи і М.М. Іванченка, бібліотекаря ВБУ, спільно з яким і в повному контакті й пройшла вся моя робота в УНІКу. Інститут в той час, як цілком правильно висловився М.А. Годкевич і спостеріг М.Ф. Яніцький, копіював лише роботу Книжкової палати. Почуваючи всю ненормальність такої постановки справи, ми майже з перших часів своєї праці в УНІКу намагалися вивести його на шлях справжньої наукової роботи, притягнути нові наукові сили, внести дух дружньої товариської колегіальності, що одна лише може сприяти об'єднанню наукових робітників. Щодо цього ми завжди зустрічали систематичний опір з боку керівника установи, що волів краще залишити попередній стан, де вся його робота обмежувалася майже виключно адміністративними функціями, не даючи ніякого наукового керівництва. І лише використовуючи те, що директор чимало часу віддавав різним іншим справам: праці в «Село-Книзі», представництву в «Червоному шляху», службі в київській філії ДВУ і т. д., нам пощастило поставити «Бібліологічні вісті», де всю без винятку роботу з 1923 до кінця 1927 року ми винесли на власних плечах, згуртувати спочатку біля журналу, а потім через «Бібліологічні вісті» й коло Інституту чимало наукових сил, утворити

¹⁷⁰ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2333.

наукові комісії, прикладаючи чимало енергії на усунення перешкод з боку керівника, що довгий час вважав науково-дослідчу роботу УНІКу за утопічну. Всупереч бажанню керівника, було утворено навіть раду з участю таких осіб, як С. Єфремов, Д. Щербаківський, С. Маслов, П. Попов, А. Середа та ін., і було складено нове Положення про УНІК, в якому точно й недвозначно було накреслено функції, права й обов'язки як Інституту, так і його всіх органів. На жаль, це Положення під час затвердження було позбавлено ясності та точності, що й дало змогу директорів не вводити його зовсім до життя й цілком ігнорувати, а останніми місяцями навіть заявляти, що цього статуту нібито скасовано в Харкові. І таким чином поступово Раду, що не виявляла особливого бажання бути лише мальовничою заслонкою, було спочатку скорочено, а потім і зовсім знищено. У всій роботі доводилося з великими труднощами зм'ягшувати ту ворожість до УНІКу, яка повставала завдяки його керівників. Директор Інституту довів його до неможливих взаємовідносин з Українською книжковою палатою, Всенародною бібліотекою України і т. д. і цілком зрозуміла та жахлива атмосфера ізоляваності, в якій опинився УНІК на Першій конференції наукових бібліотек в Києві. Через мало зрозумілу політику директора не було використано, з явною шкодою для УНІКу, можливості перевести трьох бібліографів до ВБУ і замінити ці посади відповідними робітниками, що фактично вже працювали в Інституті. Правда, через рік, вже при надзвичайно несприятливих умовах, він деяких співробітників звільнив. Спираючися в своїй діяльності нібито на підтримку з боку Укрнауки, директор Інституту почав енергійніше проводити у його внутрішньому житті систему бюрократичної одновласності, яка особливо яскраво виявилася в неодноразових сутичках зі мною, в тому числі і 9-го грудня, де поведінка директора, його галасливі неприпустимі в наукових установах різкі зауваження, його підкреслення, що він є «начальник» і т. д., не зустріли, на жаль, певної оцінки з боку Бюро. Не торкаючись тут всіх фактів шкідливої для Інституту діяльності його керівника, яких при бажанні можна було би навести без кінця, я вважаю за свій обов'язок заявити бюро, що я, так само як і М.М. Іванченко, сподівалися, що нове Положення утворить нормальну як зовнішню, так і внутрішню наукову атмосферу, де керівник є лише першим серед рівних, а не «начальник», позбавить Інституту характеру бюрократичної установи, але останній рік нас переконав, що всі наші надії марні й що сподіватися перетворити Інститут при сучасному його керівникові в планово й продуктивно працюючу установу є річ неможлива. Беручи при цьому на увагу й всі персональні мої взаємовідносини з Ю.О. Меженком, я довожу до відомого Бюро, що з 1-го лютого ц. р. я також залишаю свою роботу в Інституті»¹⁷¹.

У протоколі засідання ради УНІК зафіксована відповідна ухвала (мабуть, на вимогу Ю. Меженка): «Що ж до наведених ним мотивів, то зважа-

¹⁷¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 10–11.

ючи на їх необґрунтованість, в цілому невідповідність до реальної дійсності – вважати за неможливе увиходити у розгляд цих мотивів. Звернутися до В.Н. Вайсблата, щоб він доглянув за версткою й випуском № 4-го «Бібліологічних вістей». Закликати на місце Я.І. Стешенка наукового співробітника Одеської центральної наукової бібліотеки К. Копержинського»¹⁷².

Серед праць, які підготував Я. Стешенко (див. перелік у наступному розділі), найважливішою є, безумовно, бібліографія видань українською мовою, що вийшли на території Росії до революції. УНІК її постійно рекламував, вставляв до видавничих планів і перший її варіант ледве не видав у першому томі Трудів УНІК. Ледве, тому що Ярослав Стешенко, наполегливо працюючи і намагаючись завершити рукопис цієї праці, не встиг вчасно її подати, запізнився буквально на пару днів, а ДВУ відмовилось включити цю бібліографію до тому – це описано у розділі про видавничу діяльність. У січні 1933 р. Стешенко писав С. Сірополку про ґрунтовно доопрацьований варіант цієї праці, що на той час складалася вже з таких розділів: історія української видавничої справи в дореволюційній Росії; хронологічний реєстр, з докладним бібліографічним описом усіх книжок українською мовою, надрукованих на теренах колишньої Російської імперії до 1917 р.; допоміжні покажчики до цього реєстру; словник з коротенькими біографічними відомостями про авторів, перекладачів, упорядників, видавців та митців українських книжок; статистика книжкової продукції українською мовою в колишній Росії. Другу розвідку, сповіщав він там же, «яку я майже закінчив, присвячено бібліографії українських друків для дітей»¹⁷³. Авторизований машинопис Стешенкової бібліографії українських друків зберігається у фондах відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України; він або його варіант ліг в основу картотеки, що була створена в двох академічних бібліотеках – Києва і Львова – як бази для укладання українського бібліографічного репертуару. Доля праці про бібліографію дитячих українських видань невідома.

Окремо варто зупинитись на його участі в нетривалій, на жаль, діяльності Українського бібліологічного товариства і на його невеликій публікації щодо цього в «Альманаше библиофила»¹⁷⁴. Як повідомляв тут Я. Стешенко, Товариство було створено в Києві при ВУАН на початку грудня 1928 року. Завданням товариства було об'єднання українських бібліофілів і практиків книжкової справи для спільної роботи над різними проблемами, пов'язаними з книгою (історія, мистецтво, техніка, економіка книги тощо), а також сприяння розвитку в Україні знання книги.

¹⁷² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 8.

¹⁷³ Листи Я. Стешенка до Степана Сірополка / публікація, вступна стаття, коментарі Таїсії Ківшар // Київська старовина. – 1996. – № 4–5. – С. 85.

¹⁷⁴ Украинское библиологическое общество / Я. С. // Альманах библиофила. – Л., 1929. – С. 413 – 414.

Стешенко писав про чотири засідання, на яких було обрано раду (голова – акад. В.М. Перетц, заступники С.І. Маслов і А.Ф. Середя, секретар М.М. Іванченко, члени М.К. Зеров, М.О. Макаренко, П.М. Попов, Я.І. Стешенко, О.І. Усачов і Ф.Л. Ернст) і ревізійну комісію товариства (В.Н. Вайсблат, І.Н. Плешинський і С.Г. Титаренко); затверджено план діяльності і заслухано три доповіді: С.А. Гілярова «Творчий шлях А. Дюрера», Б.О. Боровича «Основні проблеми сучасного радянського книжкового ринку» і М.Ф. Яновського «Поняття бібліотечного та архівного матеріалу». Рада товариства порушила клопотання перед Наркомосом щодо влаштування Першої всеукраїнської виставки Графічного мистецтва. Була досягнута домовленість з Держвидавом України про видання серії вибраних праць українських письменників, ілюстрованих і оформлених видатними сучасними українськими графіками, збірника товариства, присвяченого українській графіці. За допомогою видавництва «Сяйво» товариство збиралося видати серію невеликих монографій, присвячених окремим граверам і графікам. Першими планували монографії П. Попова про Гр. Левицького, О. Новицького про Т. Шевченка, С. Таранушенка про В. Кричевського, В. Січинського про В. Касіяна та В. Охочинського про А. Страхова. Готувався перший том «Записок Українського бібліологічного товариства». Арешти, що розпочалися 1929 р. – року «великого перелому», насамперед членів СВУ, не дали жодної можливості бібліологічному товариству розгорнути свою діяльність. Воно протрималось практично півроку¹⁷⁵.

Ярослава Стешенка було репресовано (див. наступний розділ), він загинув на Колимі. Реабілітований постановою Президії харківського обласного суду 5 вересня 1958 р.

Література:

а) в енциклопедіях і довідниках: Енциклопедія українознавства / НТШ. – 1976. – Т. 8; перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 3058; УРЕ. – К., 1968. – Т. 3. – С. 395; УРЕ / Сарана Ф.К.; 2-ге вид. – К., 1983. – Т. 10. – С. 538; Книговедение: Энциклопедический словарь. – М., 1982. – С. 521; Книга: Энциклопедия / Білокінь С.І. – М., 1999. – С. 618; Довідник з історії України / Білокінь С. – К., 1999. – С. 277; Українські бібліографи: Біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія / Ковальчук Г. – К., 2010. – Вип. 2. – С. 161–162;

б) в інших виданнях: Білокінь С. Видатний український бібліограф Ярослав Стешенко (1904–1939) // Наукові праці НБУВ. – 1999. – Вип. 2. – С. 107–130; Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій // Там само, С. 55–58; Стрішенець Н.В. Ярослав Стешенко: «...Чекати на мене...божевільна і марна вигадка» // Там само, С. 95–106; Кірієнко О. У тенетах спецслужб: Єдиний онук Михайла Старицького, засновника українського театру, загинув на Колимі // Хрещатик. – 2006. – 19 квітня.

¹⁷⁵ Ковальчук Г.І. Українське бібліологічне товариство (УБТ) // Вісник Книжкової палати. – 2004. – № 4. – С. 34–35.

ТАРНАВСЬКИЙ
Вадим Петрович

(1905—?) — літературознавець, дослідник творчості Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, Ф. Вовка, М. Комарова.

Аспірант УНІК з 8 жовтня 1931 р. Під час книгознавчої дискусії гостро критикував В. Ігнатієнка і його праці з бібліографії української періодики. Восени 1933 р. в УНІК виявили, що «Тарнавський скрив стан батька (єпископ)», вирішили «перевірити його на конкретній роботі»¹⁷⁶. У 1936–1937 рр. — головний бібліотекар газетного відділу, науковий співробітник бібліотеки АН. Перед війною працював у ній в рукописному відділі; старший науковий співробітник бібліографічної групи Інституту української літератури ім. Т.Г. Шевченка. Був мобілізований на фронт. Подальша доля невідома.

Публікації: Г.Ф. Квітка-Основ'яненко: Бібліографічна розвідка з нагоди 150-х роковин народження письменника. — Х. : Укр. робітник, 1929. — 354 с. (Зб. іст.-філол. відділу / Всеукр. АН, Комісія для видавання пам'яток новітнього укр. письменства; № 87); Буржуазна концепція історії та бібліографії преси на Україні // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / УНІК. — К., 1933. — Т. 1. — С. 136–183.

Література: Зленко Г. Бібліограф без біографії // Науковий світ. — 2007. — № 6. — С. 18–19.

ШПІЛЕВИЧ
Віра Володимирівна

(10.05.1892 (у всіх документах УНІК — 1892 р., у пізніших джерелах — 1889), Київ — 1979, Київ). Її батько — Микола Шпілевич — композитор, виконавець, автор підручника, був домашнім учителем М.Т. Рильського, з яким Віра Володимирівна товаришувала з дитинства. Племінниця Павла Аполлоновича Тутковського, геолога, вченого, одного із засновників Української академії наук і Національної бібліотеки Української держави. Закінчила Київську гімназію (1909). Працювала тривалий час учителькою в школі. В 1917 р. в Галичині, в м. Мікуличин, організувала лікнепівський гурток для військових, брала участь в організації бібліотеки-читальні, влаштовувала лекції та драматичні вистави. Викладала на курсах ліквідації неписьменності, на підприємствах. Працювала в Головній книжній палаті в Києві, з 24 травня 1921 — бібліотекар-спеціаліст ВБУ. Знала українську, російську, німецьку, французьку мови. Освіта середня.

¹⁷⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 4.

Після створення УНІК працювала тут на посаді старшого бібліографа, завідувала в Інституті архівом преси, який вона організувала й упорядкувала. Брала участь в організації відділу преси на Першій всеукраїнській виставці друку України, в укладанні бібліографії преси в Україні за 1917–1919 рр., редагувала другий том – за 1918 рік¹⁷⁷, та на замовлення ювілейної комісії в Харкові – бібліографію журнальних статей за 10 революційних років. Після першої реорганізації УНІК, з жовтня 1926 і до 1934 р. – науковий співробітник I категорії бібліографічної секції УНІК. Мешкала у буд. 7/4 по вулиці Пушкінській.

З 1933 по 1938 р. працювала бібліотекарем. Надалі постійно відчувала труднощі у пошуках роботи – позначився негативний ідеологічний шлейф роботи в УНІК і ВБУ, постійна небезпека¹⁷⁸, її праці замовчували фахівці. Пізніше працювала зав. бібліотекою Геологічного тресту та редактором газети «Вісті ЦВК УРСР» (1936). Готувала бібліографію П. Тичини, О. Корнійчука, М. Рильського. Під час війни залишалась із хворою мамою в Києві, була в 1941 р. інспектором Книжкової палати¹⁷⁹, в 1943 – заввідділом друкованих видань Крайового архіву¹⁸⁰. З 1949 до 1959 р. працювала в Інституті фольклору та етнографії АН УРСР. 1974 р. передала до Архіву-музею літератури та мистецтва документи О.А. Прахової. Адреса на 1958 р., коли її викликали до органів у справі реабілітації В. Ігнатієнка – вул. Зелінської, № 6, кв. 2.

Праці: Українське красне письменство 1928 року: Бібліографічний покажчик // Життя й революція. – 1929. – № 9. – С. 185–189; № 10. – С. 195–199; № 11. – С. 174–191; № 12. – С. 175–192; Матеріали до історії обов'язкового примірника на Україні // Українська бібліографія: методологічний збірник. – К. : ВБУ, 1928. – Вип. 1. – С. 139–150; Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік. – К. : УНІК, 1930 / Труди УНІК. Т. 3; Бібліографія української літератури та літературознавства за 1929 рік. – Життя й революція. – 1930. – № 7. – С. 160–175; № 8–9. – С. 148–176; № 10. – С. 160–175; № 11–12. – С. 164–225; Матеріали до історії земських народніх бібліотек на Україні // Бібліотека і читач на Україні: Труды Інституту книгознавства. Т. II: Праці Кабінету вивчення книги й читача. Зб. перший. – Х., К. : ДВУ, 1930. – С. 208–240; Матеріали до бібліографії наукових праць М.Т. Рильського / К.І. Скокан, В.В. Шпілевич, О.І. Майстренко // Народна творчість та етнографія. – 1965. – № 4. – С. 95–101; № 5. – С. 91–93.

¹⁷⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 5–6.

¹⁷⁸ Казакова Н.В. Фея мрій // Культура і життя. – 1999. – № 16–17. – 27 листопада.

¹⁷⁹ Останні вісті. – 1941. – № 2. – 24 листопада.

¹⁸⁰ Себта Т. Крайове управління архівів, бібліотек і музеїв при райхскомісарі України: історичний нарис // З історії архівів та архівних зібрань. – К., 2009. – С. 113.

ЯКУБОВСЬКИЙ
Сергій Васильович

(21.09.1895, с. Селець Холмського повіту Люблянської губернії (нині Польща) – 13.07.1937, Київ) – директор УНІК з 16 вересня 1931 р., після звільнення Ю.О. Меженка. Член Компартії України з 1919 р. (виключений з лав 1937 р.). З 1924 працював у Київському Губкомі партії. Керівник Губліту, фах – редактор. З 1934 – редактор журналу «Більшовик України»; зав. каф. Київського художнього інституту, професор театрального інституту. Див. нарис про нього в наступному розділі. Адреса на час арешту – вул. К. Маркса, 7.

Праці: За більшовизацію роботи Інституту книгознавства // Радянський книгар. – 1931. – № 34. – С. 7–9; Проти націонал-фашистських настанов у бібліографічних працях ВУАН. – Життя й революція. – 1934. – № 1. – С. 101–114. Редактор I тому Наукових записок УНІК: Проти буржуазних теорій у книгознавстві. – К., 1933. Член редколегії «Радянського книгаря», опублікував у ньому чимало заміток і статей, у т. ч. за підписом С. В., зокрема: Більше відповідальності за бібліографічну анотацію // Радянський книгар. – 1932. – № 4–5. – С. 24–26; Перший випуск коректорів // Там само, С. 30.

Довідки про штатних співробітників УНІК написані переважно на підставі архівних документів, про що свідчать відповідні посилання.

МАРТИРОЛОГ ВІТЧИЗНЯНОГО КНИГОЗНАВСТВА: репресовані співробітники та члени комісії УНІК

Однією з найтрагічніших сторінок нашої історії є репресії кінця 20–30-х років ХХ ст. Вони зачепили значні пласти суспільства, та ми, можливо, досі не усвідомили глибини цього жакливого явища, не зважаючи на велику кількість публікацій останніх років. Значна частина співробітників УНІК і авторів праць, опублікованих Інститутом, були репресовані в 1930-х роках, однак тривалий час не було відомо, за що конкретно, і виникала природна думка, що саме за «буржуазне» книгознавство, за роботу в УНІК, де було викрито «класово-вороже засилля». Проте архівно-слідчі справи репресованих бібліологів, які зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) та в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ), переконують, що ніхто з них не був звинувачений у, так би мовити, «книгознавчих злочинах». Абсурдність таких звинувачень була, мабуть, зрозуміла навіть тоді. Усі вони засуджені за приналежність до різних політичних організацій, у т. ч. ще за часів революції та громадянської війни. Так, бібліограф В.А. Ігнатієнко був звинувачений у приналежності до партії українських соціалістів-революціонерів; бібліограф Я.І. Стешенко – до контрреволюційної (далі – к/р) організації «руско-українського фашистського блока», його друг і колега по УНІК і ВБУ М.М. Іванченко – за короткотривалу участь у масонській організації на початку 1920-х рр.; видавець та історик української книги П.О. Балицький – за участь у Спілці визво-

лення України. Всього серед архівно-слідчих справ, відкритих для вивчення у 1990-х р., я виявила понад два десятки справ репресованих книгознавців. Окрім названих, є матеріали справ колишніх директорів ВБУ С. Постернака і М. Миколенка, вченого секретаря УНІК С. Кондри, аспірантів і співробітників УНІК та ВБУ Й. Залевського, М. Козоріза та інших.

Виникає питання: наскільки можна довіряти інформації з архівно-слідчих справ, причому в даному випадку не принципово, визнає арештований себе винним чи ні. Як дізнатися, наскільки правдивими є його свідчення, чи можна на них посперечатися як на істину, адже часто перевірити якісь відомості за іншими джерелами нереально. Повірити в те, що тихі кабінетні вчені, дослідники книжок, всі були активними терористами, неможливо. Отже, виникає підозра, що ми не знаємо якоїсь грані багатокутника – чи то заарештовані сподівалися, що всіх не розстріляють, і хоч таким чином прагнули показати недоліки в суспільному житті, чи їх так катували, що вони підписували те, що пропонував слідчий, але хто тоді диригував цим, вигадуючи і розробляючи сценарії тисяч політичних справ? Розуміємо, для чого це робилося, але залишається враження, що не все відкрито, без цього, без, так би мовити, відомчої таємниці технології фабрикування справ чи об'єктивності слідства самі архівно-слідчі справи, безперечно, дуже важливі, є недостатніми. Проте і ті крихти біографічного, наукового, фактографічного характеру, що є в архівно-слідчих справах, допомагають інколи, як з мозаїки, скласти більш-менш достовірний портрет вченого, ознайомитись з його творчою манерою висловлювати власні думки, судження, і крім того, доповнюють фактичні відомості про цих людей.

Спробуємо викласти інформацію відповідно до хронології арештів у вигляді коротких нарисів про конкретних осіб (так приблизно свого часу я опублікувала ці відомості у вигляді статті¹). Проте мета цього розділу – не тільки викласти факти про долю репресованих співробітників Українського наукового інституту книгознавства, а й довести, що знищені були не поодинокі представники книгознавчої галузі, і не просто ліквідована установа, – була знищена загалом така наука як книгознавство, що в 1920-х роках пережила процес становлення і створила власну книгознавчу школу, яку знали і поважали у світі.

Найперше, що варто підкреслити – в репресіях постраждали не тільки діячі «старої» школи, «нацдемівської», «буржуазні націоналісти», а значною мірою і представники нової, радянської генерації книгознавців.

Отже, серед працівників УНІК і тих, хто співпрацював з інститутом чи то як член комісії, чи то як автор публікацій у журналі «Бібліологічні вісті»,

¹ Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 52–94.

С.О. ЄФРЕМОВ

першими зі звинуваченнями в націоналізмі, навіть фашизмі, у створенні та участі в терористичних організаціях «Братство української державності» (БУД), «Спілки визволення України» (СВУ) були заарештовані ще в 1929 р. колишній голова бібліографічної комісії УНІК академік С.О. Єфремов, член комісії історії книги П.О. Балицький, член комісії мистецтва книги Ф.Л. Ернст та інші. Про процес СВУ зараз опубліковано достатньо матеріалів, які переконливо доводять міфічність існування цієї організації, надуманість обвинувачень її «учасників» (наводимо посилання на деякі найперші публікації, наразі ця бібліографія значно більша²).

Особливо багато публікацій стосуються особи **Сергія Олександровича Єфремова** (1876–1939), і це природно. Вважаю за необхідне коротко висвітлити діяльність С.О. Єфремова саме в УНІК. Сергій Олександрович очолював бібліографічну комісію УНІК на громадських засадах з початку її створення з лютого 1926³ і до 7 березня 1928 року⁴. Засідання бібліографічної комісії, як ми вже зазначали у відповідному розділі, відбувалися регулярно, це була найчисельніша комісія УНІК – до її складу входило понад 20 вчених. Крім того, С.О. Єфремов брав участь у роботі комісії історії книги УНІК. На сторінках часопису «Бібліологічні вісті» було опубліковано дві статті Єфремова, присвячені українській книзі та діяльності українських видавництв до революції, проаналізовані нами в розділі щодо наукового доробку УНІК. Але й ці дві статті, підготовлені для УНІК, свідчать, що академік С.О. Єфремов був не лише видатним суспільним і політичним діячем, істориком, літературознавцем, а й кваліфікованим книгознавцем, істориком української книги, активним діячем вітчизняної видавничої та бібліографічної справи, а його публікації не втратили свого джерельного та наукового значення й до сьогодні. А тоді, в 1920-х роках, за твердженням

² Білокінь С. Репетиція беззаконь: Судовий процес над «Спілкою визволення України» // Україна. – 1989. – № 37. – 10 вересня. – С. 13–15; № 38. – 17 вересня. – С. 20–21; Болабольченко А. СВУ – суд над переконаннями. – К. : Кобза, 1994. – 114 с.; Пристайко В., Шаповал Ю. Справа «Спілки визволення України»: Невідомі документи і факти. – К. : Інтел, 1995. – 447 с.; Пристайко В., Шаповал Ю. Фарс з трагічним фіналом: До 65-річчя процесу у справі «Спілки визволення України» // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1995. – № 1–2. – С. 190–198; Сидоренко О. Суд над переконаннями // Репресоване «відродження». – К., 1993. – С. 63–153.

³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 63, арк. 1.

⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 13.

Наталії Полонської-Василенко, «він мав широку популярність в Україні і його звали в широких колах громадськості «сумлінням України»⁵.

Приводом для початку широкомасштабної акції цькування академіка С. Єфремова, нагадаємо, можна вважати публікацію його статті «Про двох лицарів – одного під забралом, другого так» у львівській газеті «Діло» від 25 липня 1928 року, що була відповіддю на статтю Кирила Студинського «За Українську Академію наук» у цій же газеті в травні того ж року. Стаття К. Студинського, умовно кажучи, піддавала критиці керівництво Академії (у т. ч. й С.О. Єфремова) за нібито невмілу організацію роботи у ВУАН, проведення русифікаторської політики у доборі її працівників⁶, а стаття С. Єфремова давала відсіч звинуваченням. Уряд УСРР, здавалося б, мав підтримати віце-президента радянської Академії С. Єфремова і засудити випад проти неї «галичанського», закордонного академіка К. Студинського. Насправді керівництво України використало К. Студинського для інспірування справи проти незручного, занадто впливового і самостійного Єфремова. Не варто недооцінювати й боротьбу, що відбувалася в Академії наук, зокрема між С.О. Єфремовим і М.С. Грушевським. На сьогодні є багато публікацій, що проливають світло на те, як фабрикувалася справа проти С. Єфремова. Підтвердженням є постанова Президії ВУАН, опублікована 1 січня 1929 р.⁷, або витяг з протоколу засідання Політбюро ЦК КП(б)У про проведення кампанії громадського осуду академіка С. Єфремова від 9 січня 1929 р., на якому було ухвалено: «Считать необходимым проведение общественной кампании среди широких кругов интеллигенции с вынесением научными учреждениями и собраниями ряда решений, приветствующих постановление През. Академии о Ефремове»⁸. З грифом «Цілком таємно» терміново розповсюджувався по партійних комітетах лист ЦК КП(б)У з пропозицією засудити академіка Єфремова, причому до 10 лютого того ж року, і саме на чергових зборах, «аби такі засідання не набули характеру засідань, спеціально скликаних з цього приводу. Треба досягти того, щоб всі ці збори й засідання ухвалили резолюцію, що приєднуються до постанови Президії ВУАН... Разом з цим, надсилаємо орієнтовний календарний план і зразок резолюції, що його можна замінювати, зберігаючи: 1) засудження виступу т. Єфремова, 2) приєднання до постанови Президії ВУАН, 3) засудження спроб виправдання або недооцінку виступу Єфремова, що є, по суті,

⁵ Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук : нарис історії. – К., 1993. – С. 68.

⁶ Пристайко В. Жертви терору. Як ДПУ боролось з українською академічною наукою // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1994. – № 1. – С. 75.

⁷ Див.: Комуніст. – 1929. – № 1 (2687). – 1 січня.

⁸ Історія Національної академії наук України 1929–1933: документи і матеріали. – К., 1998. – С. 20 (№ 1).

солідаризація з ним»⁹. Сергій Олександрович, як видно за його записами у щоденнику¹⁰, передбачав це «анафематствування» і очікував на висилку — за кордон чи на Соловки. Виступи і публікації, які дійсно були організовані скрізь, він називав «гавканням» (цитуємо за вище вказаним щоденником): 25 жовтня 1928 р. — «Щодня на мене гавкають і пінять ог злости — то з газетних шпальт, то на всяких зібраннях та зїздах» (С. 680); 11 листопада — «Знову гавкотня, цим разом з «Пролетарської правди» (С. 689); 21 листопада — «Нове гавкання: «засуджує і ганьбить» мене Педагогічний технікум ім. Грінченка»; 22 листопада — «кореспондент в московських «Известиях» з Харкова під заголовком «Носители идей петлюровщины в Украинской Академии наук» (С. 693); 23 листопада — «на зборах в Художньому інституті» (С. 694); 24 листопада — «Паки і паки гавкання... Характерно, що в останніх «анафемах» забувають вже зовсім про Студинського... Він більше не потрібний. Апетит пішов далі і тепер оперує на мою адресу просто в вічі словами — «злочин», «зрадник», «внутрішній емігрант». План очевидно такий: тероризувати оцим цькуванням усіх і вся, тоді повикидати мене з усіх установ руками стероризованого «громадянства», а тоді вже взятись і до фізичної розправи» (С. 697–698); 25 листопада — «Паки і паки гавкання: в петербурзькій «Красній газеті» — передрук з московських газет»; 26 листопада — «Ще одно гавкання — на зборах у Кооперативному інституті. Дивуюся, чому мовчить «Кооптах» (С. 699); 28 листопада — «гавкнули в Політехнікумі. Очевидно хроніка гавкання й далі буде збагачуватись, бо атмосфера псяча все нагрівається. Це вже не пароксизм, що минає швидко, а якесь постійне *delirium tremens*»; 29 листопада — «Гавкнули в Інст. народного господарства»; 30 листопада — «Гавкнули з Харкова» (С. 702); 1 грудня — «Гавкають...» (С. 704); 2 грудня — «Гавкають... Гавкають люто, «с остервенением», пачками, немов поспішають вистріляти назбирану злобу» (С. 705); 5 грудня — «Гавкають. Пачками. Ураганним огнем. Вже і фармтехнікум, і зоотехнікум гавкнули і навіть народи сходу. Нема ще Кооптаха. Та, мабуть, буде і він» (С. 706); 15 грудня — «Анафематствувати почали... трудові школи!» (С. 709). Цей перелік можна продовжувати. Привертає увагу відповідь С.О. Єфремова на запит академіка Д.К. Заболотного такого змісту: «Вважаючи те, що ваша полеміка в «Ділі» розгорнулася в ідеологічну боротьбу, в котрій ставляться питання про Академію і її зв'язок з радянською владою...» (С. 710). Сергій Олександрович чесно відповів: «Чому вона розгорнулася «в ідеологічну боротьбу» — для мене річ не зрозуміла і несподівана. Можу лиш жалкувати, що не передбачив наслідків своєї статті, бо був би інших пошукав способів, щоб відповісти на несправедливі закиди в «Ділі» ж на адресу Академії й мою особисту» (С. 710–711).

⁹ Там само, С. 21–22 (№ 3).

¹⁰ Єфремов С.О. Щоденники, 1923–1929. — К., 1997. — С. 670–671.

Весь цей «театр абсурду» дуже нагадує ті події, що відбуваються сьогодні, коли пишуться ці рядки – літа 2014 року. Тотальна брехня, коли біле нахабно називається чорним, але тепер іще з використанням потужного ресурсу – сучасних засобів масової інформації. Знов витягується припале пилом тавро «фашистів», тепер ще й «бандерівців», і на основі, власне, боротьби з цими ворогами, як раніше з класовими ворогами чи з буржуазними націоналістами, розв'язується верхівкою влади (але вже іншої держави, раніше такої наглості не було!) кровавий терор проти народу, як сусіднього, котрий найбільше дратує, так і свого, з метою прикрити неспроможність цієї влади організувати нормальне життя для суспільства. А за лаштунками, як і тоді – спецслужби. Це вони, працюючи «денно і нічно», придумують і створюють новий «театр абсурду». Але розплата, як свідчить історія, невідворотня.

Як відомо, у квітні 1930 р. С.О. Єфремова було засуджено як керівника «Спілки визволення України» до максимального тоді терміну ув'язнення – десяти років. Це був не лише один із перших гучних політичних процесів, який поклав початок широким репресіям в Україні; він одночасно фактично знаменував завершення певного етапу в житті ВУАН. Мало кому із засуджених вдалося повернутися після закінчення такого строку покарання. Не повернувся з місць позбавлення волі і Сергій Олександрович – помер за три місяці до дати звільнення, 31 березня 1939 р. у в'язниці м. Ярославля. Через півстоліття Прокуратурою України було внесено протест у справі «СВУ» і ухвалою Верховного Суду України від 11 серпня 1989 р. справу закрито через відсутність складу злочину в діях засуджених і їх повною реабілітацією.

Що ж стосується зв'язку С. Єфремова з УНІК, можна навести промовисті цитати зі стенограми засідання 29 травня – 1 червня 1931 р. «Клясова боротьба в книгознавстві». Зокрема, з першої доповіді – тов. Золотарьова: говорячи про журнал «Бібліологічні вісті», автор наголошує: «Ви тут маєте співробітництво і С. Єфремова, фашиста з СВУ» (С. 9); щодо історичних праць УНІК – «в них найвиразніше виявлені й ідеалістична методологія, і націонал-демократичні настановлення, уникання тем з історії більшовицької преси й гіпертрофічна увага до проблем сивої старовини. Такі є роботи С. Єфремова...» (С. 13). На С. 15: «Вже можна навіть не згадувати статей діячів СВУ – Єфремова, що запевняв, що і за Радянської влади українська книжка не припиняла «неблагоденственного існування» й не вийшла з «тісних рямців». Майже те саме у статті Я. Керекеза в «Наукових записках» УНІК 1933 р.: «До участі в роботі Інституту книгознавства та його журналу «Бібліологічні вісті» запрошено ідеологів українського націонал-фашизму, як Єфремов, що довгий час був навіть за керівника бібліографічної комісії та постійного члена Ради інституту (до 1928)»¹¹.

¹¹ Керекез Я. Шляхами націоналізму та формалізму // Проти буржуазних теорій у книгознавстві. – К., 1933. – С. 31.

П.О. БАЛИЦЬКИЙ

Не маючи бажання наводити абсолютно всі деталі звинувачень, що містяться у цій та у подібних публікаціях, мусимо нагадати терміни, які використовувалися тоді для підкріплення звинувачень: *єфремовщина*, *«єфремівсько-меженківська спільна теоретична позиція в питаннях історії української книги»* (там само, С. 58). Одним із наслідків цієї кампанії було вилучення з бібліотечних фондів, крамниць не тільки видань самого С.О. Єфремова, який мав на той час сотні публікацій, але й тих видань, де були, наприклад, його передмови. Так, зі звіту бібліотекарки УНІК Слухаєвської довідуємось, що з таких книжок у кращому разі *«повирізували»* передмови, а книжки використовували

й надалі¹². До речі, роботу Слухаєвської було визнано під час *«чистки»* незадовільною, хоча з бібліотеки УНІК після подій 1931 р. було вилучено до 27 тисяч книжок (!) (там само), про що вже згадувано у цій книзі.

Про **Павла Олександровича Балицького** широкій громадськості і навіть спеціалістам — історикам української книги — відомо значно менше, хоча заарештований він був 15 вересня 1929 р., за його власним висловом, *«з приводу Єфремовської справи»*¹³. З його архівно-слідчої справи (там само) ми довідуємося: народився П.О. Балицький 7 березня 1881 р. у с. Вербка Ковельського повіту Волинської губернії (тоді — Польща). 1903–1906 рр. був *«на учительстві»* в Катеринославі (Дніпропетровську), в залізничній міській школі; у 1906–1911 — студент Петербурзького університету, а з 1910 по 1912 р. — і Археологічного інституту. По закінченні цих вишів залишився у Петербурзі, наприкінці 1911 р. створив там *«Українську книгарню і базар»*, і працюючи в Селянському банку *«на маленькій посаді»*, основну увагу в 1912–1916 рр. приділяв праці саме в петербурзькій українській книгарні. Наприкінці 1916 заснував у Петрограді видавниче товариство *«Друкар»*. У зв'язку з революційними подіями влітку 1917 р. вирішив повернутися в Україну. До весни 1918 працював зав. видавничим відділом у Київському губернському земстві. На початку 1918 р. відновив діяльність *«Друкаря»* в Києві, на Хрещатику, 50. У травні 1919 у друкарні видавничого товариства *«Друкар»* розпочалась публікація першого видання УАН — *«Записки Історично-філологічного відділу Української академії наук»*¹⁴. За ча-

¹² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 285, арк. 7.

¹³ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 42661 ФП., арк. 21.

¹⁴ Старовойт С.В. Видавнича діяльність Національної академії наук України у 1918–1933 рр. : Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — К. : НБУВ, 2003. — С. 8.

сів денікінщини восени 1919 Балицький виїжджав до столиці УНР – Кам'янець-Подільського, восени 1920 – до Ковеля (до батька) та Варшави, але повернувся. Навесні 1920 його було «випадково», «за компанію» арештовано, а через 20 днів, «майже не допросивши – випустили по розпорядженню Київського Предчека т. Балицького» (названа вище архівно-слідча справа, арк. 80). З 17 травня 1920 помічник завідуючого відділом друку й преси Київщини¹⁵. За його участі на прихованих від реквізицій кращих сортах паперу було випущено збірки П. Тичини, «Мій дар» В. Кобилянського, «*Vita nova*» А. Ніковського. У 1921 та на початку 1922 торгував та обмінювався книжками на Євбазі, щоб прогодувати родину.

Певний час відбудовував і завідував друкарнею Академії наук: відомо, що в грудні 1922 ВУАН підписала договір із головою видавничого товариства «Друкар» П.О. Балицьким¹⁶. Він мав керувати друкарнею, забезпечити її ремонт, поповнити обладнанням, а також видавати для академії по 10 друк. арк. щомісяця. У разі одержання прибутку за іншу друковану продукцію – віддавати АН 50 % від його загальної суми. Хоча приміщення все ж були частково відремонтовані, а для академії надруковано ряд праць, фінансові плани зазнали краху. В травні 1923 роботу перевірів представник УРНГ Я. Гамарник, невтішні висновки відбито в записці УРНГ до Раднаркому УСРР. Президія УРНГ запропонувала розірвати договір з Балицьким¹⁷. Ось як ці події викладено в тогочасному академічному документі: «Треба визнати, що свої зобов'язання супроти академії наук П.О. Балицький більше-менше виконував: і друкарню він поставив на ноги, полагаючись їй, і по 10 друкованих аркушів для академії він так-сяк на місяць давав. Та зате матеріальну справу в академічній друкарні довів П.О. Балицький до безладдя, скрізь заборгувавсь, і між іншим не виплачував податків на культурний фонд, на утримання друкарських виучеників і та ін. – всього разом щось аж 70 червонців. Вступилася в справу місцева судова влада, – і звичайно Академія наук мусила в травні 1923 р. усунути П.О. Балицького з посади управителя»¹⁸.

1922–1925 – робота у відновленому «Друкарі». Ліквідація «Друкаря» спричинила цілий ряд фінансових стягнень по виконавчих листах і реально розорила П. Балицького. У першій половині 1926 р. він завідував видавничою справою в торговельно-промислово-фінансовому бюро при Київському торговельному технікумі, а потім у спадкоємиці цього бюро – Київській філії видавництва Комуністичної академії. Працював у прав-

¹⁵ Громадське слово. – 1920. – 19 травня. – № 9. – С. 4.

¹⁶ ІР НБУВ, ф. І, спр. 26266, арк. 1–2.

¹⁷ Старовойт С. Становлення видавничої діяльності НАН України в перші роки її існування // Бібліотечний вісник. – 2000. – № 5. – С. 50.

¹⁸ Історія Академії наук України. 1918–1923: документи і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 379–380.

лінні кооператива «Дитяче молоко». З січня 1926 р., за рекомендацією А.Ф. Середи, декана поліграфічного факультету, завідував учбовими та виробничими майстернями поліграфічного факультету Київського художнього інституту, а також читав там студентам лекції з історії книги та гравюри. У 1927 р. *«розпочав наукову роботу в Українському науковому інституті книгознавства по секції історії книги та постійне літературне співробітництво в його журналі «Бібліологічні вісті»* (вказана архівно-слідча справа, С. 25). З 1928 співробітничав у журналі «Життя й революція», а також у правлінні Дніпровського держпароплавства, для якого підготував і випустив «Путеводитель по Днепру и его протокам».

У «Бібліологічних вістях» надруковано його невеличкі нариси: «Свято 50-літнього ювілею празького видання «Кобзаря» Т.Г. Шевченка» (1926, № 3); «Спогади про Нарбута» (1926, № 3); «Ластівка» – про поліграфічне оформлення примірника альманаху Є. Гребінки 1841 р. з колекції Ю. Меженка (1928, № 1); «Один з маловідомих «Кобзарів» Т. Шевченка» – про женецьке видання 1878 р. К. Ляхоцького й Ф. Вовка (1929, № 2–3).

Як свідчать протоколи архіву УНІК та інформація «Хроніки» в «Бібліологічних вістях», П.О. Балицький підготував кілька доповідей, які обговорювались на засіданнях комісії історії книги УНІК, зокрема: «Російське книжкове життя XVIII ст. та зародження серед нього української книжки», «Перші ілюстратори української книги», «Цензор Никитенко та сучасна цензура», «Харківські видавці та їх українські видання першої половини XIX ст.», «Історія української книги I половини XIX ст.»¹⁹. У власноручних свідченнях після арешту він писав 21.11.1929²⁰: *«Все время посвящаю работе над написанием для Государственного издательства Украины книги «История украинской книги в XIX ст.»*. «Бібліологічні вісті» (№ 4 за 1929 р.) навіть повідомляли, що цю *«фундаментальну працю»* здано до друку ДВУ. Проте, на жаль, монографія ця так і не була видана, і тепер зрозуміло, чому – насамперед, через арешт автора. Частина цього дослідження під назвою «Етюди з історії української книги XIX ст.» планувалися до видання у другому томі «Трудів УНІК», проте з різних причин, як фінансових, так і організаційних, цей задум теж не був здійснений. Деякі «Етюди з історії української книги» П. Балицького були опубліковані в журналі «Життя й революція» (1927–1929), а також окремими відбитками. Всього в цьому журналі було опубліковано 5 етюдів: 1) Українські петербурзькі видання першої пол. XIX ст. (1927, № 7–8, С. 142–160); 2) Видавничі Москва та українські московські видання першої половини XIX ст. (1927, № 9, С. 304–309); 3) Харківські видавці та їх українські видання першої пол. XIX ст. (1928, № 2, С. 130–153); 4) Українське видавництво в Києві за I-ої пол. XIX ст. (1928, № 12,

¹⁹ Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 119; 1929. – № 4. – С. 67; 1930. – № 4. – С. 136.

²⁰ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 42661 ФП., арк. 17.

С. 157–167); 5) Перші українські видання в Галичині (1929, № 5, С. 109–119). Ще один підсумковий нарис П. Балицького – «Українська книга першої половини ХІХ ст.» – був опублікований у тому ж журналі в 1930 р. (№ 6, С. 192–202), вже без назви серії «Етюди з історії української книги». Це дослідження, безперечно, не втратило свого наукового значення і сьогодні.

Чи то завдяки щирим і докладним свідченням, переконливим, але дещо хитруватим запереченням своєї участі в організаціях «БУД» і «СВУ», чи то завдячуючи своєму всевладному тоді однофамільцю Всеволоду Балицькому, одному з керівників ЧК України, чи з інших причин, П.О. Балицького 15 січня 1930 р. було звільнено, справу зі звинувачення його в приналежності до к/р організації 27 квітня 1930 р. припинено в зв'язку з тим, що слідством «не добыто достаточных данных для предания его суду»²¹, і постановою прокурора від 11 серпня того ж року закрито (там само, арк. 91).

Але у цій архівно-слідчій справі є дуже цікаві власноручні свідчення П.О. Балицького, що становлять інтерес для історії українського видавничого руху доби визвольних змагань, які варто було б хоча б епізодично видати. Написані вони образно, містять безліч деталей з того буремного життя київського письменницького та видавничого осередку 1917–1920-х рр. Називаються ці спогади в архівній справі по-різному (складається враження, що тримаючи його кілька місяців у в'язниці, допитів майже не проводили, принаймні протоколів практично нема, а є вказівка самого Балицького, що з 4 жовтня і до кінця 1929 р. допитів не було, але, виходить, давали папір та чорнило для письмових свідчень): «Мое розкаяння» від 21.09.1929 (арк. 14–17 рукопис, 10–13 машинопис); «Додаткові свідчення» від 03.10.1929 (арк. 72–75 рукопис, арк. 69–71 машинопис); «Додаткове свідчення» від 27.12.1929 (арк. 19–37), що самим автором поділене на три частини: «Важливі для мене етапи власного життя» (арк. 20–25), «Участь в національному житті та в українській громадській роботі» (арк. 25–33), «Моя шкідницька робота і місце в контрреволюції» (арк. 33–36); «Друге додаткове свідчення» від 5 січня 1930 р. (арк. 38–48): «БУД», моя участь і робота в ньому» (арк. 38–40), «Робота «Друкаря» у зв'язку з діяльністю БУДУ» (арк. 41–44), «Оцінка своєї роботи, діяльності «БУДУ» та «СВУ» (арк. 45–48); «Третє додаткове свідчення. Журнал «Наше минуле»» від 16.01.1930 (арк. 49–62); «Мое розкаяння» (арк. 76–88).

Не маючи змоги та й потреби наводити в цій книзі повністю згадані тексти, все таки хочемо зупинитися і переповісти деякі факти з них. Зокрема, за твердженням Балицького, «В шутку в революционных украинских кругах говорили, что революция вся пошла с украинской книгарни» (арк. 16); саме у нього на хуторі Чорного Міни на Пріорці влітку 1919 р. переховувались С. Єфремов, П. Стебницький, П. Зайцев і А. Ніковський (арк. 18, 33). З його слів випливає, що навіть назви БУД і СВУ він вперше почув від слідчого.

²¹ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 42661 ФП., арк. 90.

Балицький детально розповідає історію видавництва «Друкар» та про осіб, з ним пов'язаних; подає цікаві відомості про журнал «Наше минуле» та характеризує (переважно позитивно) його фундаторів – Павла Зайцева («молодий талановитий літературний робітник, що вже почав звертати на себе увагу російських журнальних колег, близький до наших кругів Петербурзького університету, надзвичайно працездатний робітник і талановитий організатор, Зайцев був найщасливішим придбанням журналу. Його непосидюча вдача, з безоднею життєвої енергії, допомагала йому скрізь поспівати і завше тримати себе в курсі літературних справ, а природний такт давав йому можливість використовувати поважних і погордливих старших товаришів по літературній роботі, непомітно для них», арк. 50); Вадима Модзалевського («прекрасна, лагідна людина, імпонуюча своєю моральною чистотою постать», арк. 51; «Керування архівним управлінням допомагало йому у збиранні всілякого хронікального матеріалу для журналу через поза київські архівні органи. Надзвичайна вихованість і компетентність у секретарсько-канцелярських справах виключала за Модзалевського усяку неясність чи непорозуміння в житті журналу, а його витримана натура урівноважувала бурхливу вдачу Зайцева. Помер у 1920 р., зоставивши свої справи на руках В. Міяковського», арк. 52); Георгія Нарбути («незрівняним і незамінним співучасником редакції з'являвся найталановитіший художній графік Єгор Нарбут», арк. 52); Сергія Єфремова («досвідчений журналіст, талановитий літератор, авторитетна людина. У питаннях ідеологічних являвся визнаним ментором молодого редакції. Однак, присмак якоїсь сухості, не дивлячись на зверхню лагідність, не сприяв усталенню найтіснішої дружба між Єфремовим та редакцією... Непомірна самовпевненість, замилювання собою, сприяли випрацюванню в ньому надмірно високої думки про свою власну особу. І коли прихильники прочили Єфремова в наступники Чернишевського чи Короленка, сам Єфремов, очевидно, збирався взятися за роль, що її проводив до того М. Грушевський, який тоді вже був дискредитований своєю авантюрою з есерами», арк. 53; дальші слова Балицького, без сумніву, пов'язані з арештом і звинуваченням С. Єфремова: «Отже, я ніяк не можу ні збагнути, ні виправдати його вчинків, і не можу на нього інакше дивитися, як на справжнього і запеклого ворога всього українського народу і його Радянської влади», арк. 55); Андрія Ніковського («багато обдарована природою натура... Лінивий сибаріт, він скрізь поспівав, де можна було відіграти якусь роль, без затрачування праці», арк. 55), а також Петра Стебницького, Данила Щербаківського; згадує про авторів журналу – І. Айзенштока, Д. Багалія, М. Біляшівського, О. Соловйова, К. Широцького, Ф. Ернста, М. Зерова, В. Романовського, С. Таранушенка, О. Шульгіна, О. Левицького, М. Могилянського, О. Дорошкевича та ін. Надзвичайно цікаві його характеристики відомих осіб та відомості про тогочасні проекти. Наприклад, він подає інформацію й про спроби підготувати український словник живої

мови, і про власну фінансову підтримку цього проекту. У справі Балицького є й витяги з протоколів допитів С. Єфремова, Г. Голоскевича.

Як ми зазначали, звільнено з-під варту його було 15 січня 1930 р., а вже 23 січня УНІК надав йому таку довідку: «Павло Олександрович Балицький член комісії історії книги при УНІК і співробітник журналу «Бібліологічні вісті», окрім того ДВУ через УНІК складо договір з П.О. Балицьким на видання книги його «Українська книга XIX ст.»²². До червня 1933 р. він завідував фондом друку Всеукраїнського музейного містечка²³.

На жаль, не маємо відомостей про те, чим він займався пізніше, але відомо, що 07.10.1938 р. трійкою Київського обласного управління НКВС УРСР Павла Олександровича Балицького було засуджено до вищої міри покарання і розстріляно в Києві 14 жовтня 1938 р.²⁴

Була спроба притягнути до карної відповідальності за участь у СБУ і колишнього молодшого бібліографа, а згодом наукового співробітника УНІК, секретаря журналу «Бібліологічні вісті» Я.І. Стешенка. **Ярослав Іванович Стешенко** – наймолодший працівник УНІК, 1904 р. народження, син відомого письменника та культурно-політичного діяча, міністра освіти УНР Івана Матвійовича Стешенка і Оксани Михайлівни Старицької, дочки видатного українського письменника.

Закінчив 1920 р. бібліотечні курси, а 1930 р. Київський інститут народного господарства. Працював робітником книжкового складу Дніпросоюзу (1919–1920), інструктором, бібліотекарем ВБУ при УАН (1920–1922), помічником зав. книгарні Українського Червоного Хреста (1922–1923). Як свідчила згодом Оксана Михайлівна, «він весь час або вчився і одночасно працював у книгарні за хлопчика, потім книгопродавцем, працюючи одноразово за книжкою, трохи пізніше перейшов до Всенародної бібліотеки, а потім до інституту книгознавства»²⁵. Двічі – в 1921 і 1923 рр. – його заарештовувала Київська губернська ЧК за к/р діяльність, у т. ч. за зв'язок з членами організації «Казачої ради»²⁶.

²² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 233, арк. 3.

²³ Білокінь С. «Музей України. Збірка П. Потоцького». Доба, середовище, загибель. – К., 2002. – С. 35.

²⁴ Україна: жертви сталинських репресій [Електроний ресурс]. – www.patriotcenter.ru : з посиланням на Галузевий державний архів СБУ, ф. 5, спр. 918, арк. 215, 221–223.

²⁵ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 55066 ФП., арк. 70.

²⁶ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 55066 ФП., арк. 71.

Я.І. СТЕШЕНКО

В УНІК Я.І. Стешенко працював з кінця травня 1923 до початку 1928 р. За цей час ним було зібрано матеріал до бібліографії книг українською мовою, надрукованих на території колишньої Російської імперії за 1798–1916 рр., бібліографії української бібліографії за 1821–1921 рр., матеріали до бібліографії українського друкарства, а також підготовлено біобібліографічний словник діячів української бібліології. Лише спеціаліст може оцінити обсяг і значення такої роботи, але, на жаль, жодна з цих вагомих праць друком не вийшла. Він брав участь у підготовці та проведенні Першої Всеукраїнської виставки друку (1923) та інших виставок УНІК. Учасник багатьох книгознавчих нарад, конференцій і з'їздів у Києві, Харкові, Москві.

На сторінках «Бібліологічних вістей» під криптонімом Я. С. опубліковані його замітка «До історії українського бібліологічного друку» (1923, № 3), де наводиться видавничий план бібліографічного відділу Держвидаву на 1922 р., та рецензія на харківський журнал «Книга» за 1923 р. (1923, № 2). Треба віддати належне: саме Я. Стешенко разом з М. Іванченком відігравали значну роль у підготовці журналу. Я.І. Стешенко був одним із організаторів Українського бібліологічного товариства (1928–1929), про яке дав інформацію в «Альманах бібліофіла»²⁷, членом Бібліографічної комісії НТШ у Львові, дійсним членом Російського бібліографічного товариства при Московському університеті та Ленінградського товариства бібліофілів, членом-кореспондентом Ленінградського товариства екслібристів. Після звільнення з УНІК знов працював у ВБУ (1928–1929).

З бібліографічних праць Я.І. Стешенка було опубліковано реєстр праць С.І. Маслова (1927 р.²⁸), бібліографію праць Г.І. Нарбути та літератури про нього (1926 р.²⁹), систематичний каталог видань Всеукраїнської Академії наук (спільно з М.М. Іванченком, 1930 р.) .

Приводом для арешту Я.І. Стешенка 23–24 липня 1929 р. стали свідчення на допитах у ДПУ М.П. Павлушкова, В. Ф. Дурдуківського, А.В. Ніковського та інших. Так, М.П. Павлушков, посилаючись на розповідь С.О. Єфремова, показав, що «секретар УНІКу» Я. Стешенко відмовився підписати виборку з газет, підготовлену на матеріалах УНІК секретарем паризького адвоката Торесса – оборонця Шварцбарда, вбивці С. Петлюри, куди були виписані «всі звістки про погроми, які чинили на Україні усі війська (Денікіна, Петлюри, польські, червоні), приписавши їх гуртом Петлюрі», і начебто підписав ту виборку в такому вигляді директор Інституту Ю. Меженко³⁰.

²⁷ Я. С. Украинское библиологическое общество // Альманах библиофила. – Л., 1929. – С. 413–414.

²⁸ Сергій Маслов. 1902–1927. – К. : УНІК, 1927 (Видатні бібліологи. Вип. 1).

²⁹ Стешенко Я. Друковані твори Г.І. Нарбути // Георгій Нарбут. Посмертна виставка творів. – К. : ДВУ, 1926. – С. 111–147; Література про Г.І. Нарбути // Там само, С. 154–163. Див. також: Стешенко Я. Репродукції з робіт Г.І. Нарбути : Архів НБУВ, оп. 2, од. зб. 4. 27 арк. Машинопис.

³⁰ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 55066 ФП., арк. 6.

Я. Стешенко з цього приводу на допиті 6 серпня показав: *«Кому була до- ручена справа з подачою матеріалів цьому захисникові в Інституті кни- гознавства – не знаю»* (там само, арк. 64). Наступне свідчення Павлушко- ва: *«Трохи згодом приніс Єфремов неповний комплект паризького бюлете- ня того процесу. Дістав його Єфремов теж в УНІКу від Стешенка Я.І.»* (там само, арк. 7). Цікава деталь – на наступній восьмій сторінці в архівно- слідчій справі Я.І. Стешенка свідчення Павлушкова написані на звороті друкованої поминальної молитви, і тут Павлушков підкреслює: *«Сам я з Стешенком знайомий лише «шапочно»... Знаю тільки, що бував він іноді в Єфремова, який вважає його за здібного й (закреслено) серйозного моло- дого наукового робітника. Чи знав од кого Стешенко про СВУ й чи був він знайомий з Єфремовим по цій лінії – я не знаю, ніколи про це не чув»*.

Зі свідчень А. Ніковського (там само, арк. 29): *«З інституту книго- знавства закордонну пресу добував Я.І. Стешенко, котрий давав її Єфре- мову..., завжди його інформуючи про відому йому справу – настрої в на- укових і політичних кругах Харкова і Києва, всякі урядові заходи в книж- кових справах, відносини й рахунки в громадських і наукових кругах, близьких до Академії, Національної бібліотеки і інституту книгознавства. Я.І. Стешенко – тип діяльної енергійної людини, добре обізнаної в місце- вих справах і відносинах, з великим інтересом до підоснови кожної спра- ви, і він видно дуже часто мав справи і розмови з С. Єфремовим, бо на вечірках вони здебільшого сепаратно проводили якісь перетрактації»*.

В.Ф. Дурдуківський на допиті 15 липня 1929 р. прямо назвав, що Я.І. Стешенко, серед інших, входив до складу СВУ, хоча трохи нижче в протоколі зазначено: *«До нашого гуртка входили всі зазначені вище осо- би, крім Я.І. Стешенка»* (там само, арк. 9).

Ми не можемо сьогодні судити тих людей, які давали такі свідчення. Щоб зрозуміти, чим вони керувалися, треба пережити ті обставини. Може, наївно мріяли, що чим більше людей буде притягнуто до справи «СВУ», тим зрозуміліше всім буде безглуздість обвинувачень? Вважали, що всіх не посадять? Або сподівалися своїми «зізнаннями» відкрити очі суспільству на його негаразди?

Так чи інакше, але 25-річний юнак Ярослав Стешенко, професія якого, за його визначенням у протоколі, книгознавство, бібліографія та видавничча справа, поводив себе на допитах інакше. З його свідчень на першому допиті: *«С.О. Єфремов, на мій погляд, є чесний культурний робітник, який не має ніяких антирадянських настроїв. У Єфремова я бував дуже рідко, голов- ним чином у службових справах, бо він співробітничав в Інституті кни- гознавства і давав для його органу «Бібліологічні вісті» статті»* (арк. 61); *«Щодо моїх поглядів, то я цілком прихильно ставлюся до національної полі- тики Радянської влади, яка цілком забезпечує вільний розвиток української культури. Ніяких розходжень з радянською владою у мене нема»* (арк. 63).

Через три місяці слідства, 18.10.1929 Я. Стешенко писав: «Пред'явлене мені обвинувачення в участі в контрреволюційній організації зі всією категоричністю відкидаю. Ні в якій контрреволюційній організації я не брав участі і уперше про існування такої організації почув від слідчого ГПУ. Від дальших свідчень відмовляюся, оскільки вони не мають, по суті, відношення до пред'явленого мені обвинувачення. Пред'явлене мені в кінці липня свідчення В.Ф. Дурдуківського про те, що я брав начебто участь в якійсь контрреволюційній організації – зі всією категоричністю відкидаю та вимагаю очної ставки, аби в інтересах слідства з'ясувати це непорозуміння. На запит слідчого, «чим я пояснюю свідчення В.Ф. Дурдуківського про мою участь в одній з ним контрреволюційній організації», відповідаю: очевидно В.Ф. Дурдуківський психічно захворів, коли свідчить на неповинних людей явну брехню. На слідуючий запит слідчого, як я буду реагувати на свідчення С.О. Єфремова про мою участь в підпільній контрреволюційній організації, відповідаю: «Так само буду вимагати очної ставки, а якщо буде очна ставка, то буду реагувати так само, як і на свідчення Дурдуківського. Але якщо медична експертиза доведе, що В.Ф. Дурдуківський та С.О. Єфремов свідчать про мою участь в підпільній контрреволюційній організації в нормальнім психічним стані, то я всеірно відкидаю ці свідчення і вимагаю доказів їх свідчень...» (там само, арк. 66–67). Занадто емоційна, інколи навіть зухвала поведінка юнака на допиті дослівно записана і запротокольована слідчим Ушаковим, зокрема: «Оскільки слідчий говорить зі мною в неприпустимій формі, я відмовляюся далі давати свідчення... На вимогу слідчого повторити в протоколі вибачення перед ним за те, що я завдяки своєму темпераменту дозволив собі сміятися під час деяких фантастичних запитань, яке я висловлював перед ним в усній формі, я цим самим це повторюю» (арк. 68).

У додаткових свідченнях від 25 січня 1930 року Ярослав Стешенко пояснив: «На запит слідчого про те, які існували правила щодо видачі закордонної літератури в УНІКові, відповідаю, що здається до 1926 р. користуватися можна було цією літературою без обмежень за дозволом директора УНІКу. Причому співробітники УНІКу та окремі особи (за спеціальним дозволом директора) могли брати цю літературу додому. З 1926 р. було встановлено правило про те, що літературу цю можна переглядати після дозволу директора для наукової роботи, за спеціальним відношенням установ. Взагалі додому закордонна література не видавалася, за окремими випадками. Щодо видачі літератури С.О. Єфремову можливо, що й були випадки видачі закордонної літератури додому, бо він мав на це право як співробітник УНІКу» (арк. 69).

У висновках слідства 2 лютого 1930 р. зазначено: «Працюючи в ВБУ, в інституті книгознавства Ярослав Стешенко весь час гуртує біля себе правий український контрреволюційний елемент. Тісно зв'язується з закор-

доном, веде листування з відомими українськими емігрантами Дорошенко, Сірополко та ін. ... Про те, як біля УНІКу, дякуючи Стешенкові, гуртувався контрреволюційний елемент і які взаємовідносини у нього були з Єфремовим, видно із того, що усепереч бажанню керівника УНІКу було утворено раду з участю в ній таких осіб, як Єфремов, Щербаківський, Попов (члени СВУ) та інших, які склали нове положення про УНІК, намагаючись захопити керівництво всією установою, яка була в руках Юрія Меженка, чоловіка, проти якого вони весь час організовували похід...» (арк. 71). Враховуючи також поведінку під час слідства, уповноважений Соколов, «вважаючи Ярослава Стешенка за соціально-шкідливого елемента», пропонував 2 лютого 1930 р. слідчу справу направити на розгляд судової трійки при Колегії ДПУ УСРР з клопотанням щодо ув'язнення Стешенка в концтабір на термін 10 років (арк. 73). У справі є навіть акт медичного огляду Ярослава з цією ж датою і з висновком: здоров, може бути відправлений на північ (арк. 74). Але в кінці попереднього документа є приписка від руки: «Мнение секретного отдела ГПУ УССР – Стешенка выслать за пределы УССР сроком на три года». А на звороті зовсім вже не очікувана точка зору прокурора ДПУ: «С мнением СО ГПУ УССР не согласен. Предлагаю дело Стешенко прекратить и его из-под стражи освободить». І дійсно, на засіданні судової трійки від 20 лютого 1930 р. ухвалено рішення: справу припинити, Стешенка Ярослава Івановича з-під варти звільнити. Справу здати в архів. Як у казці. Не знаємо, і мабуть, ніколи не дізнаємось, що стоїть за цими рішеннями. Але так хотілося б, щоб на цьому всі нещастя цього обдарованого, енергійного, працьовитого науковця, що міг би так багато зробити для розвитку вітчизняного книгознавства та бібліографії, нарешті припинилися, і він міг би зайнятися на повну силу професійною діяльністю. Однак з ВБУ, де він працював до арешту, його майже одразу звільнили. Відомо, що 1930 р. Ярослав Стешенко таки закінчив інститут, 1931 р. служив у армії, 1932–1933 рр. працював в Українській книжковій палаті в Харкові – науковим співробітником, керівником сектору бібліографічної реєстрації, керівником кабінету українського дореволюційного друку. Певний час був без роботи.

На жаль, у жовтні–листопаді 1933 р. Ярослава Стешенка знов арештували, разом з С.А. Таранушенком, В.В. Дубровським та ін., за участь у «контрреволюційній організації російсько-українського фашистського блоку», що провадила начебто діяльність, спрямовану на знищення радянської влади, а за припискою на його київській справі 1929 р. – за справу «Археологи – жупани» (там само, арк. 79). Винним себе Я. Стешенко не визнав. Рішенням трійки при Колегії ДПУ від 24 лютого 1934 р. був відправлений на поселення до Уральська³¹. 1936 р. його було ув'язнено

³¹ Реабілітовані історією. Харківська область. Кн. перша. Ч. 2. – К., Х. : Оригінал, 2008. – С. 452.

втретє і засуджено до виправно-трудових робіт у концтаборі на Колимі. Працював на лісозаготівлі, на боротьбі зі сніговими заметами на трасі, з кінця березня 1938 р. добував золото. В листі писав про повне виснаження й страшенну кволість, серцеву задишку; опухають ноги, обличчя³². Помер 11 березня 1939 р. у бухті Нагаєво. Було йому тоді лише 35 років. Його дружина Марина Яківна Маєвська загинула в київському гестапо 1942 р. 1958 року справа Я. Стешенка переглядалася. Його засудження було визнано необґрунтованим. Повністю реабілітований.

Саме 1929 року, коли арештовували С.О. Єфремова, П.О. Балицького, Я.І. Стешенка та багатьох інших, з'явилися перші публікації в пресі із звинуваченнями в нерозумінні УНІК завдань книгознавства як «марксистської соціології книги і зняряддя класової боротьби» (М. Годкевич, К. Довгань), про що ми вже писали в попередніх розділах.

29 грудня 1930 р. був арештований колишній учений секретар УНІК (до лютого 1928 р.), один з перших штатних співробітників Інституту **Микола Миколайович Іванченко**³³. Разом з другою дружиною, лікарем О.В. Янітською (саме вона на початку 1930-х рр. передала до відділу рукописів Бібліотеки УАН архів Українського бібліологічного товариства, активним членом якого був М.М. Іванченко) та двома синами від першого шлюбу він мешкав тоді в центрі Києва, по вул. Леніна.

М.М. Іванченко народився 1883 р. у Кишиневі. Про свою біографію він згодом розповів так³⁴: навчаючись у гімназії, був членом гуртка «южно-руського союзу учащихся». Внаслідок обшуку в одного з членів гуртка і небезпеки, що виникла через це, Іванченко переїхав до Петербурга, де 1902 року закінчив шосту гімназію, заробляючи на життя уроками. Прочитавши в «Мире божьом» про Паризьку вищу школу соціальних наук, переконав батька відпустити його на навчання до Парижу. Рік слухав лекції на юридичному факультеті вищої школи і відвідував лекції по соціальних питаннях, організовані марксистською частиною російських колоній. Працював у Тургенівській бібліотеці. Повернувшись до Кишинєва через рік, привіз нелегальну соціал-демократичну і соціал-революційну літературу. В 1903 р. поступив на історико-філологічний факультет Московського університету, брав участь у революційних студентських гуртках, за що його кілька разів арештовували і зрештою виключили з університету. Переїхав до Петербурга, працював пропагандистом у студентських організаціях соціал-революціонерів, був неодноразово заарештований, відсидів понад два роки у «Крестах». Наприкінці 1909 р. був звільнений, вступив на юридичний факультет університету, який закінчив 1913 р. З 1910 по 1918 р. служив у тарифному відділі страхових това-

³² Музей видатних діячів української культури: ММС, т/з 1689.

³³ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 64454 ФП.

³⁴ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 64454 ФП., арк. 154–158.

риств, поступив до адвокатури помічником присяжного повіреного. Наприкінці 1916 р. був мобілізований і зарахований як вищий чин, юрист, до управління автомобільних військ. До партії есерів не вступав, але зберігав зв'язки зі старими товаришами, за що й був заарештований знову. Навесні 1918 р. зібрання представників страхових товариств відрядило М. Іванченка до Києва для встановлення зв'язку зі страховими товариствами України, де він з осені 1918, з метою встановлення єдиної тарифної політики, став представником страхових товариств, до їх ліквідації у 1919 р. Надалі він був запрошений як консультант у видавничій справі до Українського Червоного хреста. У цей час від тифу в червоноармійському шпиталі, де служила лікарем, померла перша дружина Миколи Миколайовича, і він залишився з двома дітьми сам.

У 1921 р. Іванченко переходить на роботу до Всенародної бібліотеки України, працює «пом. зава», займається технічною обробкою книг, складаючи довідковий відділ бібліотеки, а з 1923 до 1 лютого 1928 р. працює в УНІК, деякий час поєднуючи роботу в обох установах, а з 1928 до нового арешту знов працює у ВБУ. Звільнений з ВБУ з цікавою аргументацією: «Слухали повідомлення директора, що вчений секретар М.М. Іванченко вже більше як два місяці відсутній на роботі і що за положенням про працю його треба вважати за вибувшого зі складу співробітників ВБУ»³⁵, хоча всі, безперечно, знали про його арешт (пізніше арештованих оперативно звільняли як ворогів).

В УНІК М.М. Іванченко працював, як уже зазначено, ученим секретарем, а також багато уваги приділяв підготовці й редагуванню «Бібліологічних вістей». Усього в журналі було опубліковано 15 підписаних ним статей і заміток, і ще десятки інформаційних матеріалів у рубриці «Хроніка» без зазначення його прізвища. Завдяки широкому листуванню, активним зв'язкам з бібліографічними і книгознавчими організаціями Росії та закордону М. Іванченко мав інформацію і готував відповідні повідомлення для журналу про Петроградський інститут книгознавства, I-й і II-й бібліографічні з'їзди РРФСР, Конференції наукових бібліотек РРФСР, Всесоюзну нараду книжкових палат, Українське товариство прихильників книги в Празі, Міжнародний бібліографічний інститут, Бібліотечну конференцію в Америці та ін. Крім того, саме він до звільнення подавав матеріали про діяльність УНІК, про перший пленум бібліографічної комісії УАН. Серед інших його публікацій у журналі – некролог А.Є. Калішевського, а також звіт про святкування 25-річного ювілею наукової діяльності професора С.І. Маслова. До цього ювілею УНІК видав брошуру «Сергій Маслов. 1902–1927», до якої М.М. Іванченко написав біографію вченого. Тут, до речі, він підкреслював: «В особі С.І. Маслова Україна має видатного дослідника своєї старої книги, і можна лише по-

³⁵ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 345, арк. 12 зв.

бажати, щоби в майбутньому у нас склалися все більш і більш сприятливі умови для розвитку наукової творчості...» (С. 16).

Проте умови, як відомо, ставали все більш несприятливими. Іванченко «проходив» по великій колективній справі, разом з Б. Толпиго, Г. Косткевичем, М. Воскресенським, В. Романовським та багатьма іншими. Справа настільки велика і звинувачення її окремих членів такі різні, що все це сприймається дійсно як штучна фабрикація якоїсь к/р організації, але, здається, якої саме, визначилися слідчі не відразу. Так, відчувається, серед іншого, спроба обвинувати М. Іванченка в українському націоналізмі, і ось що дослівно він писав на запити слідчого: «Мои украинские знакомства ограничиваются библиотечно-книжными работниками. Начиная с того периода, как я стал работать во Всенародной библиотеке Украины и Институте книговедения... Как я писал в своей автобиографии, я в библиотеке стал работать с 1921 г. при директоре Ю. Меженко. Работал я все время в вечерней смене, где работало незначительное число сотрудников, из которых я помню Шпилевич, Карпинскую (зав. отделом), Иванец. Одно время я работал совершенно один, составляя справочный отдел библиотеки. С того времени, как я стал работать одновременно в библиотеке и в Институте книговедения, я стал постоянно встречаться на деловой почве с сотрудниками Института книговедения, а также с теми лицами, которые стали сотрудничать в «Бібліологічних вістях» и в тех комиссиях, которые были образованы в Институте книговедения. После того же, как я перешел в 1928 г. в библиотеку, я ближе сошелся снова-таки на деловой почве с сотрудниками ВБУ. Из книжно-библиотечных работников-украинцев, с которыми я чаще всего встречался и которые бывали у меня, я могу назвать Я.И. Стешенко, который значительно младше меня, но с которым мне больше всего приходилось работать в Институте книговедения и по составлению журнала, Трудов института и проч., и по совместным библиографическим работам (библиография 1917 г., библиография академических изданий и проч.)»³⁶.

Через 8 місяців слідства М.М. Іванченку оголосили звинувачення – співучасть у к/р організації, пов'язаній діяльністю із зарубіжними білоемігрантськими, як це не дивно, організаціями – ст. 54-11. Справа в тому, що 1923 р. Іванченко «з цікавості», як він висловився на допиті, вступив до масонської ложі. І хоча її діяльність дуже скоро припинилася, він інколи, на прохання колишніх членів організації, давав невеликі суми грошей (по 2 руб.) для підтримки родин тих, хто був арештований. І ще одне звинувачення – читав емігрантську літературу, зокрема твори М. Алданова. Все! За це його обвинуватили в участі в ЦД (Центр дій) і РДО (Республіканське демократичне об'єднання). Не зважаючи на його заперечення («Про те, що в Києві існувало республіканське об'єднання, я вперше дізнав-

³⁶ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 64454 ФП, арк. 221–224.

ся на допиті. Ніякого абсолютно відношення до нього я не мав і про нього не знав»³⁷), Колегія ОДПУ 18 жовтня 1931 р. постановила заключити М.М. Іванченка в концтабір на п'ять років. Після повернення зі заслання він з родиною жив у Чернігові, загинув 1941 р. від німецької бомби³⁸.

Справа М.М. Іванченка і тих, хто проходив з ним, переглядалась у 1989 р. Висновок компетентних органів: в матеріалах справи доказів злочинної діяльності нема. М.М. Іванченко підпадає під дію Указу Президії Верховної ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості у відношенні до жертв репресій, що мали місце в період 30–40-х і початку 50-х років».

Залевський Йосип (Юзеф) Олександрович був спочатку позаштатним співробітником «Кабінету читачівства» УНІК, з січня 1931 – аспірантом Інституту, а з 1 травня того ж року – науковим співробітником УНІК. Він народився у Польщі в 1894 р., поляк, освіта середня. В 1914 закінчив дворічні педагогічні курси в Сувалках, на початку Першої світової війни разом з іншими біженцями приїхав до Росії, де давав приватні уроки. Згодом змінив багато професій і міст: у Ленінграді працював конторником на залізниці, в 1916 вступив на Вищі польські історико-літературні курси (Польський університет). У жовтні 1917 брав участь у революційних подіях, комісар головної бухгалтерії та каси Управління дороги, Головревком дороги, зав. позашкільним відділом у м. Бірськ Уфимської губернії, ревізор-експерт від місцевого виконкому м. Балашов Саратовської губернії, служив там інструктором клубної справи в військоматі, інструктором у політвідділі 9-ї армії. Далі Кам'янець-Подільський, де працював заступником Голови повітової ради профспілок, в Наросвіті, зав. окружною бібліотекою; там одружився з Руденчик О.А., дочкою народного вчителя. Був заступником зав. окрполітпросвітою, зав. районною книгозбірнею в с. Красавці Балтського повіту (1920), організатором робітничого університету в Балашові (1921), головою надзвичайної комісії з ліквідації неписьменності, зав. підвідділом наукової пропаганди політосвіти, зав. окружною бібліотекою (1923).

До Києва потрапив у лютому 1925 р., працював завідувачем у Польській центральній державній бібліотеці, потім у бібліотеці Польського інституту педагогіки. Дружина працювала зав. бібліотекою в інституті економіки харчової промисловості. У 1927 р. Й. Залевський заснував у Києві польську драматичну студію, з якої виник згодом польський театр. З 1929 р. брав участь в роботі Кабінету нацменшин при Етнографічній комісії ВУАН. Навчався в аспірантурі ВБУ (1931–1933).

В УНІК Залевський активно співробітничав у журналі «Бібліологічні вісті», де опублікував вісім різних матеріалів: «Польська видавничча про-

³⁷ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 64454 ФП, арк. 129.

³⁸ Дашкевич Я. «Бібліологічні вісті» – ідеї та люди. // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 25.

дукція в СРСР за 1917–1928 роки», чотири рецензії на журнал «Przegląd biblioteczny», інформацію «Другий зїзд польських бібліотекарів», рецензію на книгу «Biblioteki Wielkopolskie i Pomorskie». Як бачимо, всі статті присвячені польській книжковій проблематиці. Проте була ще одна публікація, цікава і сьогодні для істориків вітчизняної бібліотечної справи – «Київські бібліотеки в цифрах: Матеріали до раціоналізації бібліотечної справи» (1930, № 4, С. 92–102), про яку згадано в огляді наукової роботи УНІК. Це витяг із підготовленого Й. Залевським до друку «Путівника по київських бібліотеках» (6 др. арк.), який мав видавати УНІК спільно з ДВОУ. Але за розпорядженням правління ДВОУ з Харкова київська філія ДВОУ – «Пролетар» – відмовилася друкувати «Путівник». Мав намір видати цю роботу самостійно УНІК, але фінансова скрута і політичний розгром інституту 1931 р., подальша його реорганізація зашкодили цьому, і доля «Путівника» невідома. Проте деякі дані з нього дійшли до наших днів завдяки публікації Й. Залевського в останньому номері «Бібліологічних вістей». Тут наведено таблиці кількості бібліотек, книжок у них та персоналу, розвитку бібліотечної мережі за роками, стан каталогів, склад читачів, бюджет, платню бібліотекарів.

Й.О. Залевський брав активну участь у роботі названого «Кабінету» (який частіше називався «Кабінет вивчання книги й читача» при секції соціології книги УНІК), виступаючи там з доповідями, наприклад, «Київські бібліотеки в цифрах», «Польський читач на Україні та дещо про його читацькі інтереси», «Організація товариства друзів книги»; з оглядами польських бібліотечних журналів тощо. В архіві УНІК є згадка, що при Кабінеті була спроба утворити навіть два сектори – польський та книго-торговельний.

Приводом для арешту і «розробки» Й. Залевського стали свідчення якогось Є.І. Василевського від 18 березня 1931 р., у яких йшлося про те, що колишній директор Польської центральної бібліотеки Залевський «брюзжал» на радянську владу і партію, осуджує економіку, називає Сталіна диктатором, а інтелігенцію – бараклом, з яким не рахуються, яке неспроможне постояти за себе і легко підкоряється всіляким приниженням³⁹. У травні була одержана довідка, що кур'єр польського консульства кілька разів передавав Залевському для бібліотеки журнали, що видавалися у Польщі. Проте арештовано його було лише 22 листопада 1932 р.

На допиті Залевський детально розповів, яким чином він, як директор польської бібліотеки, з дозволу Наркопроса УСРР, випишував літературу безпосередньо з Польщі, в першу чергу, журнали і книги з точних наук, польської мови, літератури, словники, на суму 100 руб. щомісячно. Поштові посилки з Варшави отримував на митниці з дозволу Окрліту, який перевіряв ідеологічний зміст книжок. Було кілька випадків, коли Окрліт

³⁹ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 29993 ФП., арк. 5.

конфіскував книги. В подальшому закупки літератури для польської бібліотеки проводив НКО. Вся література, свідчив Залевський (там само, арк. 10), заносилась до інвентарної книги, але деякі видання зберігалися окремо «для ответственных товарищей». Від загальної кількості одержаної літератури 5–10 % виявились ідеологічно шкідливими для радянського читача і ховалися в окремій шафі, ключ від якої був безпосередньо у нього. Одержання з-за кордону припинилися зовсім в 1928–1929 рр.

Начебто всі запитання зняті. Але 10 грудня 1932 р. з'являється відгук про «вченого бібліографа Залевського, вельми кваліфікованого бібліотечного працівника і єдиного на Україні польського бібліографа» від директора польського педінституту Сохацького, члена партії з 1905 р. (арк. 12). Товариш директор писав про те, що у своїй бібліографічній роботі Залевський прийшов до формулювання «вредительской» теорії про невідповідність радянської літератури для польського трудового населення і необхідності тому давати польському населенню в СРСР не радянську літературу, а «літературу ліберально-буржуазну, тобто фактично фашистську». Це положення Залевський начебто мотивував необхідністю поступового наближення польського населення до радянської літератури. Крім того, продовжував директор інституту, у своїх бібліографічних оглядах Залевський уперто не хотів давати відгуків на зміст книжок, прагнув до створення особливої польської класифікації книжок. А новий завідувач цієї бібліотеки Бернадський С.С. 3 січня 1933 р. як основний фактор політичної недовіри Залевському (у зв'язку з чим Залевського було звільнено з посади директора бібліотеки) назвав збирання ним різних відомостей про поляків у Радянському Союзі. За його словами, Залевський навіть і анкету видав для розсилання по всій Україні для польських читачів, тиражем 2500 примірників, але вона була заборонена парткомом для розсилки як непотрібна, а точніше тому, що так були б «собраны сведения именного характера о всех поляках – членах ВКП(б) с указаним занимаемых должностей и пр., что представило бы определенный секретный материал, который несомненно интересует польскую разведку» (арк. 13). Серед ідеологічно шкідливих книжок у польській бібліотеці він назвав твори Сенкевича, Жеромського, журнали «Вокруг света» і журнали релігійного змісту (арк. 14). Інші свідки пригадали випадок, коли Залевський говорив, що радянська влада морить дітей голодом, і як приклад назвав, що його дитину до смерті заморили у лікарні (до речі, у Залевського було троє дітей).

На підставі таких свідчень в обвинувачувальних висновках від 20 квітня 1933 р. підсумовується: Й. Залевський викривається в тому, що він систематично впроваджував у широкі маси радянських читачів ідеологічно шкідливу і к/р літературу. Враховуючи соціальну небезпеку звинуваченого, судову справу направити на розгляд судової трійки при Колегії ДПУ УРСР з клопотанням про застосування до обвинуваченого міри

соц. захисту – ув'язнення до концтабору терміном на 5 років, до справи була прикладена довідка: ніяких «вещ. доков» у справі немає. Проте Особлива нарада при Колегії ДПУ УСРР від 7 травня 1933 р. постановила: Залевського лишити права проживання в 12 населених пунктах терміном на три роки, рахуючи з 22 листопада 1932 р.

У квітні 1934 р. Залевський «проходив» по справі «Польської організації військової» в Україні як один з керівників її київської організації, по сектору пропаганди⁴⁰. Подальша доля його невідома, але передбачувана. Реабілітований 25 вересня 1989 р.

Справжні репресії були ще попереду. По мірі «загострення класової боротьби в суспільстві», як підкреслювалося в Інструкції ЦК ВКП(б) і РНК СРСР № П-6028 від 8 травня 1933 р., репресивні заходи посилювались. Серед репресованих діячів, пов'язаних з УНІК, мусимо згадати **Миколу Омеляновича Макаренка**, голову комісії мистецтва книги УНІК, видатного археолога, мистецтвознавця, на поч. 1920-х рр. директора музею Ханенків (згодом Західного та Східного мистецтв), арештованого 26 квітня 1934 р. за відмову підписати згоду на знесення Михайлівського Золотоверхого собору, за необережні висловлювання («палачі тебе замучили») на похоронах Данили Щербаківського у 1927 р. (виступав з промовою від УНІК⁴¹), а також за «зв'язки» з німецьким консулом. Винним себе не визнав.

Микола Омелянович народився в селі Москальовка Полтавської губернії 4 лютого 1877 р. Закінчив у Санкт-Петербурзі художню школу Б. Штиглиця і Археологічний інститут (1905). Дослідницьку діяльність розпочав у Ермітажі. З 1902 по 1919 рр. одержував доручення і відрядження від різних археологічних інституцій Росії для вивчення архітектурних пам'яток старовини, археологічних розкопок. Двічі був у цей час по роботі за кордоном – у Німеччині та в Турції, а 1919 р. свідомо повернувся в Україну, в Київ, натхнений бажанням розбудови держави. Власне, він сам на допиті пізніше підкреслював: «Окрім тяжких матеріальних причин, повернення моє на Україну було пов'язане з бажанням працювати на користь моєї батьківщини»⁴².

Як складалася його доля в Україні, він розповів у листі до професора Б.Е. Петрі за травень 1926 р., конфіскованого пізніше органами ДПУ і використаного як доказ проти М. Макаренка. Цей лист (арк. 99–102) видається таким важливим документом для розуміння доби, поведінки та характеру Миколи Омеляновича, що я наважуюся навести тут основні його фрагменти. Розумію, що цитування надто велике, але прошу сприй-

⁴⁰ Справа «Польської організації військової» в Україні 1920–1938 : зб. документів і матеріалів. – К., 2011.

⁴¹ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 61278 ФП., арк. 16.

⁴² Там само. Далі в цьому нарисі при посиланні на цю справу зазначаються лише конкретні аркуші в дужках.

мати це дійсно як публікацію документа тієї доби: «В 1919 году я выехал из Санкт-Петербурга в командировку на Украину. Тут меня захватило движение — украинизация. Вы знаете, я сам украинец. Казалось тогда, что действительно я могу быть полезным родине. Не подавая в отставку в Эрмитаже, я просто после окончания времени командировки остался здесь. Избрали меня в 1919 г. приват-доцентом Киевского университета с поручением читать обязательный курс украинской археологии.

Далее Украинская Академия наук избрала меня директором своего музея (бывшего собрания Ханенко). Целый ряд иных учреждений повесили мне на плечи. Работы за четыре года я выдержал столько, что уже теперь мне кажется такая загрузка страшной. Круглый год работаешь как вол. Ни одного лета не знал я отдыха. Было время и именно тогда, когда по полгода не платили, я читал в шести-семи высших учебных заведениях лекции: Архитектурный институт, Политехникум, высших женских курсах, Академии художеств, музыкальном институте Лысенко, Университете, Консерватории. Читал курсы: украинской археологии, общий курс истории культуры, всеобщую историю искусства, курс украинского искусства и др. ... Словом, с 1919—22 г. в буквальном смысле слова голодал и сидел зимой в одной комнате при одном, двух градусах тепла. Все лекции велись в помещениях при нуле. Если бы вы видели, как мы тогда одевались и вообще на что походили. Работу в эти годы, как видите, вел я не за деньги. Идея заставляла меня расходовать все свои силы, не хвастаясь, я должен сказать, что в сделанном мною за это время было много хорошего. Теперь бы и с самой лучшей оплатой за такой труд я не выполнил бы и половины того, что тогда было сделано без оплаты, единственно по соображениям идейно-национальным. Наступил так называемый «НЭП». Кое-что я сам покинул, из многих учреждений меня благородным или неблагородным образом выжили. Наконец, наступает 1925 год, самый тяжелый для меня. В этом году, по мановению волшебной или во всяком случае невидимой палочки, объявлено гонение на директоров музеев Украины. Вначале предали суду Эворницкого (Екатеринославский музей), предъявив чудовищные обвинения. Затем директора Полтавского музея — Рудинского, далее: только сместили основателя и устроителя Киевского музея — Беяшевского, наконец, принялись за меня и также предали суду. <...> Со мной тянется уже скоро два года. На моем месте директора сидит никакого отношения не имеющий к музею коммунист <...> Возмутительная, наглая ложь, возмутительное обращение. Абсолютное отсутствие каких бы то ни было данных, кроме единого желания водворить на месте свое лицо коммуниста. <...> В моем деле удивило меня отношение тех, для кого я работал. При всей ясности дела, Украинская Академия наук, которой я отдал столько сил и в ведении которой состоял, не ударила палец об палец для облегчения моей участи...

Мне было обидно такое отношение, как и вообще всего украинского общества, правда, загнанного, забитого, трусливого и не самостоятельного. Теперь я только оценил его по достоинству. Ведь, право, ни на медный грош нет в них того, что называется чувством собственного достоинства. Привыкли за две сотни лет действовать и быть в подчинении другого. То чувство человека, что хранилось и так проявилось у украинца в XVII веке, теперь исчезло без следа, а на его месте стала гнуснейшая боязнь и безграничное терпение. Что хочешь с ним делай, он вытерпит. Целый год (1925-й) я снова голодал, не имел абсолютно никаких служб, занятий.

Лишь с начала 1926 г. я получил приглашение занять кафедру в Одесском политехникуме. Проголодавшись и простившись с идеей музейного строительства, так мне близкой и украинской (ибо Одесса – интернационал), я дал согласие тем более, что мне предложено было две ставки 17 разряда. Но так как я еще состою под следствием, то должен был попросить разрешения на переезд. Вот тут-то и произошла свойственная украинцам комедия. Явились два представителя Археологического комитета Академии наук и заявили прокурору свою просьбу – не выпускать меня из Киева, так как для них человек я весьма необходимый. С одной стороны – не дают физической возможности жить, а с другой – «необходимый человек», которого терять не желают.

Теперь живу пока тем, что читаю лекции в художественном институте (бывш. Академия художеств). Нормальная работа нарушена. Музейный материал недоступен – с одной стороны потому, что сидят в них коммунисты – мои злейшие враги, с другой – заниматься там невозможно, т. к. по поводу каждой вещи, с какой бы хотел заниматься, нужно писать особое заявление, что не всегда бывает приятным.

В настоящий момент я серьезно думаю о том, куда бы направить себя. Остаться здесь – не улыбается. Да и работы, по-видимому, никакой. Нельзя же чтение лекций считать своей основной работой. Было бы кому. В Университете я давно не читаю. Да и наши университеты превращены в проходные дворы, где занимаются чем угодно, но не наукой. По объему знаний наши университеты теперь уже – ИНО (Институты Народного Образования) – «Інститут народної освіти» – соответственно прежним учительским институтам.

Уничтожены все те предметы, от которых хоть немного пахнет наукой. <...> На Украине, такой богатой памятниками, нет ни одного учебного заведения, где бы читали курс археологии. Это предмет контрреволюционный... Вы можете теперь себе представить, в лапах каких мудрецов находится культура. Вам я завидую. Вы оптимист. Я же окружен такими вопиющими фактами, что от оптимизма давно никакого следа».

Так, він був прямолінійним і запальним, як свідчили колеги при перегляді його справи в 1960 р. (арк. 103), негативно ставився до політики

Радянської влади щодо науки, хоча тільки на словах, працював-то добре (арк. 104); нервово, емоційно висловлювався проти знесення церков, зокрема Михайлівського Золотоверхого собору («*Не варвары же мы, что будем молчать*», арк. 14). Вважав ворогом акад. Новицького, який підписав акт обстеження Музею, котрим керував Макаренко, «с явно неверными сведениями, не подтвердившимися следствием, относительно якобы преступной моей деятельности в Музее... окончательно порвал с ним всякие отношения» (арк. 15). 23.05.1934 М.О. Макаренко засуджений на три роки заслання «в Северный край» (арк. 159). Цікавий момент у постанові «Особого совещания при Коллегии ГПУ УССР»: «К месту ссылки направит одиночным порядком. Из-под стражи освободить. Дело сдать в архив» (арк. 20). Проте далі була напівдетективна історія: до осені він ще залишався в Києві. Листування з цього приводу «компетентних органів» виглядає скорочено так: 28 липня 1934 р. (більш ніж через дві місяці після вироку) помічник начальника СПО УДБ НКВС пише начальнику УСО УДБ НКВС: «*Прошу дать распоряжение УСО Киевской обл. упр. НКВД немедленно выслать из Киева профессора-археолога Макаренко Н.Е., осужденного постановлением Судебной тройки при Коллегии ГПУ УССР к высылке в Котлас сроком на 3 года*» (арк. 24з). 02.08.1934 начальник УСО наказує: «*Не позднее 5.08.34 г. предложите осужденному Суд. тройкой Макаренко Н.Е. выехать к месту ссылки в г. Котлас. Исполнение подтвердите немедленно*» (арк. 24ж). На аналогічному документі від того ж числа олівцем дописано: «*Проследить за его выездом*» (арк. 24д). Дев'ятого серпня 1934 р. розпорядженням прокурора Київської області висилка Макаренка «*Приостановлена вновь*» (арк. 24е), хоча олівцем на цьому документі зазначено: «*Выслать*». У його архівній справі збереглася «*Подписка*» від 15 вересня 1934 р. такого змісту: «*Я, ниже подписавшийся Макаренко Николай Емельянович, даю настоящую подписку Управлению Гос. безопасности УССР в том, что к месту ссылки в г. Казань выеду из г. Киева не позже 17-го сентября 1934 г. и обязуюсь явиться в Управление Гос. безопасности НКВД г. Казань для регистрации. За нарушение данной подписки несу ответственность по закону*» (арк. 24г). Отже, на відбування покарання адмінвипсланий їхав сам, контроль за ним – лише листами між закладами НКВС; в якийсь момент місце висилки (г. Котлас) замінено на Казань, за вибором самого Миколи Омеляновича (арк. 24і), котрий, наскільки нам відомо, перебував там з другою дружиною. Того ж 17 вересня було видано ще один документ: «*На жительство в г. Казань выезжает админвысланный Макаренко Н.Е., обязанный явкой к Вам на регистрацию для взятия его на учет. Паспорт Макаренко при этом прилагаем*» (арк. 24б). В архівно-слідчій справі увагу привертає ще один документ – виписка з протоколу Суд. трійки від 22 жовтня: «*Слушали: пересмотр дела Макаренко Н.Е.*», «*Постановили: во*

изменение прежнего решения о/с ГПУ УССР Макаренко Н.Е. выслать за пределы УССР на тот же срок с прикреплением к определенному месту жительства» (арк. 22). У більшості публікацій про вченого дата висилки вказана саме ця – 22 жовтня, хоча у справі є підтвердження іншої дати (арк. 24б): «Прибытие в г. Казань и взятие на учет а/а Макаренко Николая Емельяновича подтверждается, просим выслать имеющийся у вас на него учетный материал. 26.IX.1934».

У Казані він працював викладачем у художньому технікумі, брав участь у реставрації Петропавлівського собору. Арештований вдруге вже в заслання 24 квітня 1936 управлінням НКВС Татарської АРСР за участь у к/р групі фашистського напрямку, яка полягала в тому, що вислані до Казані особи, спілкуючись між собою на приватних квартирах, «у контрреволюційному дусі систематично обговорювали внутрішню і зовнішню політику Радянського уряду...» (арк. 60). Було зібрано достатньо свідчень про висловлювання М.О. Макаренком щодо голоду в Україні, політики партії та уряду стосовно науковців, інтелігенції України взагалі, про байдуже ставлення радянських органів до пам'яток старовини і т. п. Постановою «Особої наради» при НКВС від 21 серпня 1936 р. Макаренко та інші були засуджені до ув'язнення у виправно-трудоному таборі і відправлені у Томську виправну трудову кологію № 2 терміном на три роки. Знов арештований 15.12.1937 р. Томським відділом НКВС і 23 грудня 1937 р. засуджений трійкою УНКВС Новосибірської обл. до розстрілу – за участь у кадетсько-монархічній повстанській організації «Союз спасения России» (!), яка готувалася начебто до збройного повстання проти радянської влади. Постанова була приведена до виконання 4 січня 1938 р. По двох останніх справах М.О. Макаренко був реабілітований в 1960-х роках, а по першій лише після Указу від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, що мали місце в період 30–40-х і початку 50-х років». Варто підкреслити, що вперше ще у 1959 р. питання про долю і реабілітацію професора М.О. Макаренка порушив в. о. директора Інституту археології АН УРСР І.Г. Шовкопляс.

Це загальні відомості про Миколу Омеляновича. А в чому ж полягала його співпраця з УНІК? Як уже підкреслювалось, в УНІК він з 1926 р. очолював комісію мистецтва і техніки книги. Тут ним були підготовлені цікаві праці, присвячені мистецтву книги, в першу чергу маємо на увазі розвідку «Орнаментация української книги XVI–XVIII ст.», опубліковану 1926 р. у першому томі Трудів УНІК і окремою відбиткою, щедро прикрашеною зразками художнього оформлення українських стародруків. У «Бібліологічних вістях» була опублікована стаття Макаренка «Мистецтво книжки» (1924 р.), котра, на наш погляд, є дуже актуальною і сьогодні. Він розмірковує тут, що звати окрасою книжки, з чого вона складається. Микола Омелянович ласкаво характеризує стародруки: «І чепурна, і легко чита-

ється, і з широкими краями, і приємна по формату, і з красивими літерами» (С. 94). Він говорить про значення заставок, заголовних літер, взагалі про роль художника книги. Завдань тут багато – «вибрати папір для потрібного формату книжки, розмістити на сторінці текст ... підшукати відповідні літери. Це велика підготовча робота, від якої в значній мірі залежить зовнішній вигляд книжки» (там само). У журналі також були опубліковані його рецензії на нові видання, в тому числі зарубіжні.

М.О. Макаренко разом з С.І. Масловим редагували Перший том Трудів УНІК – «Українська книга XVI–XVI–XVIII ст.» (1926 р.). В архіві УНІК є відомості про те, що Микола Омелянович підготував до друку працю «Історія української гравюри»⁴³, доля якої, на жаль, невідома.

На засіданнях комісії під керівництвом М.О. Макаренка обговорювались наукові повідомлення інших членів комісії, таких як П.М. Попов, В.Н. Вайсблат, Ф.Л. Ернст, В.С. Кульженко та ін. Крім того, члени комісії брали участь у підготовці книжкових виставок. Планами комісії передбачалося студіювання шрифтів, вивчення історії ілюстрацій, мистецтва сучасної української книжки, а також фотомеханічних засобів репродукції. Готувались виставки обкладинок української радянської книги та екслібрисів, створення Музею книги. Це, безперечно, неповний перелік того, що зробив Микола Омелянович Макаренко на ниві книгознавства, в УНІК, але й він свідчить про великий потенціал вченого в цій сфері.

Козоріс (Козоріз) Михайло Кирович (Кирилович), 1882 р. н., м. Калущ Івано-Франківської області, освіта вища, закінчив 1912 р. Львівський університет, брав участь у соціал-демократичному русі в Галичині, зазнавав репресій з боку різних влад. Навесні 1919 р. призначений повітовим комісаром Західноукраїнської народної республіки, разом з Українською Галицькою армією перейшов у Наддніпрянську Україну, згодом опинився в Червоній Українській Галицькій армії. Із 1920 р. жив у Радянській Україні, член ВКП(б) з 1920 р., працював слідчим губернського суду, секретарем губвиконкому в Києві, в Наркоматі юстиції. Постійно займався літературною діяльністю, письменник, автор багатьох віршів, оповідань, повістей, публіцистичних творів. На початку 1930-х рр. працював старшим науковим співробітником у системі ВУАН, активно виступав із доповідями, зокрема: «Класова боротьба на радянському культурному фронті і роль ВУАН в цій роботі» (1931), «Бібліографія Західної України» (1932), «Самокритична доповідь про роботу Комісії» (1932) та ін.⁴⁴ У 1933 р. – уповноважений Укрнауки при РНК УРСР.

Один з перших аспірантів УНІК – стипендіат Укрнауки (з 1927 р.). З 01 жовтня 1931 р. науковий співробітник, певний час був секретарем біб-

⁴³ ІР НБУВ, ф. 47, од.зб. 225, арк. 81.

⁴⁴ Перелік доповідей співробітників установ ВУАН (1929–1933) // Історія Національної академії наук України 1929–1933: документи і матеріали. – К., 1998. – С. 467.

ліографічної комісії. В документах інституту зафіксована дискусія, що відбулась на засіданні бібліографічної комісії з приводу доповіді М. Козоріза «Бібліографічна праця київських установ»⁴⁵. Відома також його фахова публікація в журналі «Життя й революція» – «Стан бібліографічної справи» (1930, № 2).

Постановою судової трійки ДПУ від 01.10.1933 р. засуджений на п'ять років виправно-трудоного табору за звинуваченням у керівництві контрреволюційною організацією УВО (Українська військова організація). Відповідно, одразу почалось його засудження в доповідях та публікаціях, зокрема і в Академії наук⁴⁶. За постановою трійки УНКВС Ленінградської області від 09.10.1937 р. розстріляний на Соловках⁴⁷. Дата розстрілу може бути дещо іншою: так, у виданні до 60-річчя соловецької трагедії, в розділі «Расстреляны под Медвежьегорском 27 октября – 4 ноября» вказано: «Козорез Михаил Кириллович, 1880 (?), Коут (Галиция). Писатель, книговед в Академии наук (Киев)»⁴⁸. Реабілітований Військовим трибуналом 10.11.1959 за відсутністю складу злочину.

Членом комісії мистецтва книги УНІК була **Аделаїда Володимирівна Артюхова (Артюхова-Іванова, Іванова-Артюхова)**. На сторінках «Бібліологічних вістей» було опубліковано сім її статей та заміток, з них дві статті були видані також окремими відбитками як брошури тиражем по 250 примірників: «Ілюстратори М.В. Гоголя» (1927, № 3) та «К.О. Трутовський – ілюстратор» (1929, № 2–3). Обидві праці щедро і вдало ілюстровані, професійно досконалі, цікаві. Складається враження, що пише досвідчений фахівець, який має свою власну думку і вміє переконливо донести її до глядача і читача. А було авторці в той час, коли вийшли друком ці досить великі як для журнальної статті дослідження, 25–27 років.

Аделаїда Володимирівна Артюхова народилася в липні 1902 (1903?) р. у Києві, росіянка, дочка вчителя, дворянка; закінчила Київський інститут народної освіти у 1924 р., за даними С.І. Білоконя – дружина С.Г. Титаренка – власника друкарні, пізніше – головного редактора видавництва «Книгоспілька», арештованого 1929 р. у справі СВУ і висланого до Воронежа⁴⁹. Працювала у Всеукраїнському Історичному музеї ім. Шевченка, спо-

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од.зб. 188, арк. 6.

⁴⁶ Затонський В.П. Науково-культурне будівництво і боротьба проти націоналізму: доповідь та заключне слово на січневій сесії ВУАН. – К. : Вид-во ВУАН, 1934. – С. 28–46.

⁴⁷ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 49757 ФП. Див. також: справа 61278, арк. 120.

⁴⁸ Остання адреса. До 60-річчя соловецької трагедії. В двох томах / Служба безпеки України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К. : Сфера, 1997. – С. 39.

⁴⁹ Білокінь С. «Музей України. Збірка П. Потоцького». Доба, середовище, загибель. – К., 2002. – С. 169.

чатку лаборанткою в художньому відділі, що очолював Ф.Л. Ернст⁵⁰; з січня 1926 р. була членом гуртка «Студіо» при кафедрі українського мистецтва ВУАН, підготувала там низку доповідей; була членом Українського бібліологічного товариства. На початку березня 1931 р. подала заяву до УНІК з проханням призначити її на посаду наукового співробітника секції книговиробництва, з пропозицією пророблення конкретних тем⁵¹. Є інформація, що на той час за завданням УНІК вона завершила бібліографічну частину наукової теми «Ілюстровані книжки XVII–XX в.»⁵², і було визнано за потрібне «притягнути» її до співпраці. Проте подальші події 1931 р. зашкодили цьому. Автор екслібриса О.П. Оглобліна (1932).

У 1933 А. Артюхова була звільнена з музею, зрозуміло, з ідеологічних, а не професійних, причин. Перед арештом була бібліотекарем I-го механічного (Інвалідного) технікуму. Слідчі органи вважали її найближчою помічницею Ф.Л. Ернста, репресованого за «контрреволюційну діяльність», а її квартира по вул. Франка, 26, начебто була місцем явки контрреволюційного елемента⁵³. Арештована 3 листопада 1935 р. При арешті у неї було вилучено печатку завкому, чисті бланки різних організацій, 12 одиниць «націоналістичної літератури», листування. Під час слідства перебувала в Лук'янівській в'язниці, проте 9–19 і з 25 листопада до кінця 1935 р. знаходилась у тюремній лікарні. Діагноз – невроз серця, загальна різка слабкість. На першому ж допиті 21 листопада А. Артюхова заявила: винною себе у пред'явленому звинуваченні (приналежність до к/р групи українських націоналістів і активну к/р діяльність) не визнаю. Так, була знайома з «активними українськими націоналістами» Филиповичем, Зеровим, Ернстом та іншими, які у 1928–1929 рр. збиралися у мене на квартирі, але їх підпільна к/р діяльність мені невідома. На інших допитах Артюхова пояснювала: велися розмови про літературу, мистецтво, ділилися споминами про минуле своє життя. Проте слідчий у постанові 17 січня 1936 р. «знайшов», що вилучені у неї на квартирі під час арешту печатка завкому ФЗУ, чисті бланки установ, к/р література, список розстріляних терористів, фото І. Крушельницького, ювілейна кантата Ернсту та малюнок з його зображенням, листи Ернста, етнографічні записи Артюхової про Дон, її рукописи, щоденник, запрошення на зібрання до Артюхової, її лист якогось Вишинському, біографії галицьких художників, фото офіцерів і жінки з револьвером – є «вещ. доками» у справі. У обвинувачувальних висновках було підкреслено, що до органів НКВС надійшли відомості, що гр. Артюхова-Іванова А.В. зв'язана з к/р підпіллям і проводить активну к/р

⁵⁰ Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941): джерелознавче дослідження. – Дрогобич : Коло, 2013. – Т. 2. – С. 461.

⁵¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 247, арк. 6.

⁵² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 260, арк. 4.

⁵³ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа № 64684 ФП.

діяльність (яка вже революція у 1936 р.?). На підставі саме цих відомостей (до речі, від співробітників Історичного музею) Артюхова була заарештована. І хоча, як сказано в обвинуваченні, слідством зібрано недостатньо матеріалу для віддання Артюхової під суд, але беручи до уваги, що слідством доведена начебто соціальна небезпека Артюхової-Іванової, варто направити слідчу справу на розгляд Особливої наради при НКВС СРСР з пропозицією застосувати до обвинуваченої висилку до віддалених місць терміном на п'ять років. Крім того, до суду справу не можна було передати, як видно з матеріалів слідства (арк. 70), тому що співробітник музею А.Ю. Гайденко, який свідчив проти Артюхової, був секретним агентом.

9 березня 1936 р. Особлива нарада при НКВС СРСР ухвалила постанову щодо А.В. Артюхової – за к/р діяльність ув'язнити до виправно-трудоного табору терміном на три роки. З першим же етапом її мали відправити до м. Маріїнськ у розпорядження начальника розподільчого відділення СИБЛАГУ. Дальша доля Аделаїди Володимирівни нам невідома, хоча знаючи про її слабкий стан здоров'я, психічну депресію останніх років, а також умови етапу і СИБЛАГУ, маємо всі підстави вважати, що назад вона вже не повернулася, хоча в томі «Історії Національної академії наук України» за 1924–1928 рр. вказано датою її смерті 1993 р. (С. 615). Реабілітована 27 липня 1989 р.

Її щоденник, що зберігається у слідчій справі як «вещ. док.», неможливо читати без хвилювання. Він написаний так щиро, так емоційно, так красиво, якщо можна так висловитись! Цей щоденник А. Артюхова вела короткий час – з 30 грудня 1930 р. до 23 вересня 1931 р., і присвячений він, по суті, одній темі: арешту Миколи Миколайовича Іванченка, з яким у Аделаїди Володимирівни були дружні стосунки, видається, що вона була закохана в нього. Носила йому до в'язниці передачі, листувалася з ним поштою, спілкувалася з його дружиною, хоча обидві, природно, не любили одна одну, ходила на прийом до слідчого, який вів справу Миколи Миколайовича, намагаючись по-жіночому очарувати слідчого і наївно сподіваючись, що той звільнить М. Іванченка; зверталася до дружини М. Горького по допомогу. Переживання через Миколу Миколайовича, як видно з цього щоденника, було сенсом її життя в той час, більше ні про що вона не пише. І ображається, що він просить не приходити до в'язниці, не писати і т. п. Вона не розуміла, що він боїться за неї, хоче зберегти її свободу і життя. Не зберіг, але його вини тут нема. Жодним словом він не торкнувся на слідстві навіть імені Аделаїди Володимирівни, хоча, як сам сказав їй на побаченні, підписав усе, що просив слідчий, сподіваючись на пом'якшення вироку.

Закінчити коротенький нарис про Аделаїду Володимирівну Артюхову-Іванову хочу уривком з її щоденника (арк. 56): «Не боятися життя, не втрачати почуття незалежності, свободи і достоїнства за будь-яких

обставин, знати по справжньому горе і радість – в цьому, мабуть, сенс людського існування. Тому в своїх дивацтвах я не розкаюваюсь».

Завальний Максим Кіндратович, 1903 р. н., із с. Полтаниця Азово-Чорноморського краю. Відомо, що в 1929 р. він був секретарем комсомольської організації Київського інституту народної освіти (КІНО)⁵⁴.

В УНІК з вересня 1931 р. на посаді наукового співробітника, а з листопада 1931⁵⁵ до травня 1935 – заступник директора⁵⁶. У щоденнику С.І. Маслова за 28 березня 1934 р. є такий запис: «В.Н. Вайсблат передавал, что М.К. Завальный снимается с работы в УНИКе и перебрасывается на транспорт»⁵⁷ (зрозуміло, керувати, адже на той час він уже потрапив до номенклатури функціонерів-керівників), хоча цей факт перевірити не можливо. Є відомості, що приблизно в той же час він ще викладав у Ніжинському педагогічному інституті⁵⁸. На початку 1936 р. кілька тижнів встиг побути директором Державної обласної бібліотеки ім. ВКП(б)⁵⁹ (нині Національна парламентська бібліотека України).

В. о. директора УНІК після звільнення С.В. Якубовського і до призначення на цю посаду В.М. Іванушкіна. Один з активних критиків «старого» УНІК на різного роду нарадах і зборах. За його редакцією вийшов у світ у 1935 р. II-й том «Наукових записок УНІК», присвячений питанням радянської книготоргівлі, що містив багато дублювань, повторів, особливо щодо партійних настанов, і політичних гасел. Редакторської роботи взагалі не відчувається. Жодної власної книгознавчої роботи М. Завальний не підготував, хоча як свідчать протоколи УНІК, він найактивніше виступав із закликами до сумлінної наукової праці.

Тимчасово виконував обов'язки директора ВБУ – з 21.08.1933 до 20.09.1933 року. Почуття вседозволеності, ейфорії від влади дозволили йому виконати те, що, ймовірно, доручили «вышестоящие товарищи», які все-таки не наважувались самі зруйнувати кадровий потенціал найбільшої бібліотеки країни (як казав т. Сталін, кадри вирішують усе). Отже, 23 серпня 1933 р., тобто на третій день перебування на посаді директора, Завальний підписав наказ № 100 про звільнення 39 співробітників ВБУ, додамо, найкваліфікованіших співробітників. Реально за той місяць було звільнено ще більше працівників. Серед них В.Ф. Іваницький, багаторічний заступник директора бібліотеки; Б.І. Зданевич, висококваліфікований уже на той час спеціаліст у галузі дослідження інкунабул та інших

⁵⁴ ГДА СБУ, справа № 46295 ФП., арк. 34.

⁵⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 54.

⁵⁶ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2091.

⁵⁷ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3689.

⁵⁸ Літопис Національної парламентської бібліотеки України. – К., 2001. – Ч. II, березень 1917–1943. – С. 101.

⁵⁹ Директори бібліотеки [Електронний ресурс]. – www.nplu.org/article.php?id=76.

західноєвропейських стародруків; досвідчені книгознавці та бібліографи Ф.П. Максименко, М.І. Сагарда, Є.М. Марківський та ін.⁶⁰

Арештований 29 квітня 1936 р. УДБ НКВС УРСР по ст. 54-8-11, звинувачений в участі в українській фашистській к/р організації⁶¹. Засуджений судовою трійкою КВО 13 жовтня 1936 р. на 10 років виправно-трудових таборів з позбавленням прав на три роки. Страчений. Реабілітований 1957 р.

Малюга Микола Максимович народився 22 травня 1910 р. у с. Крупичполь Ічнянського району Чернігівської обл., закінчив семирічку, сільгосппрофшколу, 1929 р. вчився на підготовчих курсах для вступників на Робітфак, згодом на літературному факультеті Київського інституту професійної освіти, в аспірантурі УНІК (з 10 листопада 1931 р.), пізніше – науковий співробітник і вчений секретар бібліотеки Академії наук УРСР. Член ЛКСМУ з 1925 р., на час арешту мав дружину і сина Вадима віком два роки 8 місяців, жив у приміщенні бібліотеки АН.

Арештований 08.10.1936 р. Звинувачений у тому, що «був тісно зв'язаний із засудженими і арештованими учасниками контрреволюційного українського націоналістичного підпілля Чумаком, Луковським, Зеровим, Филиповичем та ін. Висловлював різкі фашистські погляди. Разом з іншим учасником контрреволюційної організації Ярутой створив контрреволюційну фашистську молодіжну групу в бібліотеці АН і інституті книгознавства»⁶². Вже на наступний день наказом директора бібліотеки АН З.М. Ільницької «виключений зі складу бібліотеки як контрреволюціонер, дворушник, ворог уряду та радянського народу»⁶³. Провину визнав. Свідчив проти Іванушкіна, багатьох співробітників бібліотеки на зразок: *Розанов – активний троцькіст, засуджений. Стверджував, що задовільного обліку фондів у Бібліотеці не було; каталог засмічений антирадянською літературою і свідомо не піддавався очистці, поки не втрутились НКВС і Головліт, охорони фондів не було, відбувалися крадіжки цінних примірників газет. При пожежі в газетному відділі (в Софійському соборі) знищено 2–2,5 млн листівок періоду громадянської війни і до 1 млн примірників газет XIX ст. і періоду громадянської війни та першої п'ятирічки*⁶⁴.

За вироком Військової колегії Верховного суду СРСР (!) засуджений в одній справі з В.М. Іванушкіним, П.Ф. Павловським та іншими до вищої міри покарання. Розстріляний 15 липня 1937 р. Через 20 років зі скаргю до генерального прокурора СРСР Руденка Р.А. звернулася дру-

⁶⁰ Ковальчук Г. Керівники ВБУ–НБУВ (1918–1998) // Бібліотечний вісник. – 1998. – № 5. – С. 21.

⁶¹ ГДА СБУ, справа № 47557 ФП.

⁶² ГДА СБУ, справа № 46295 ФП., арк. 3.

⁶³ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 3693, арк. 10.

⁶⁴ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП., арк. 144, 145.

жина М. Малюги Марія Семенівна. Вона стверджувала, що невідомо, в чому звинуватили її чоловіка. В 1940 р. зверталася до слідчого, який сповістив їй, що Микола Малюга помер у 1939 р. Вона наголошувала, що чоловіка арештували у віці 27 років; у 20 років він закінчив Київський університет, аспірантуру, активний комсомолец, лектор. Далі в скарзі цікаве формулювання: «він – жертва ворогів народу». Після його арешту в неї відібрали квартиру, майно, вона залишилася з дворічною дитиною. Малюга М.М. реабілітований 8 лютого 1958 р.

Постать **Костя Довганя**⁶⁵ взагалі і в історії українського книгознавства зокрема дуже суперечлива. Він фактично, розпочав розгром вітчизняного книгознавства, доклав – свідомо чи несвідомо – багато зусиль для знищення «буржуазно-націоналістичного» книгознавства, і загинув у вирі репресій 1930-х років як «активний учасник контрреволюційної націоналістичної фашистської терористичної організації»⁶⁶.

Але спробуємо розібратися по порядку. Довгань Кость (Костянтин) Андрійович, 1902 р. н.⁶⁷, за іншими відомостями (за вказаною вище архівно-слідчою справою, на сторінки якої далі буду посилатися по тексту) – 1892 р. народження, м. Жажновка Вінницької обл. Скоріш за все, правильною треба вважати першу дату, оскільки під час арешту Костя Андрійовича в 1936 р. його матері Марії Йосипівні, яка була у нього на утриманні, було 54 роки. За походженням українець, із заможних селян («кулаков», арк. 8), безпартійний (так зазначено в анкеті при арешті, арк. 8, хоча у виступах і в публікаціях активно обстоював партійну лінію). Закінчив Київський інститут народної освіти (ІНО) та аспірантуру при УНІК (про його вступ до аспірантури написано в розділі з історії Інституту), в якому з 1926 р. обіймав посаду секретаря Кабінету читачівства. Одночасно був секретарем харківського журналу «Критика». Публікувався з 1925 р., спочатку в галузі літературної критики, зокрема на сторінках газети «Культура і побут», журналів «Критика», «Життя й революція» та ін. На поч. 1930-х рр. розробив курс соціології книги в Українському поліграфічному інституті.

Автор книг «До питання про соціальну функцію книги» (К., Х., 1931), «Проти еkleктики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння» (К., 1932), «Принципи критико-бібліографічної оцінки» (К., 1934); статей: На давніх позиціях (Про сучасну українську літературну мову) // Життя і революція, 1925, № 11; Украинская литература перед девятым Октябрем // Забой, 1926, № 23–24; Рец. на збірку поезій М. Драй-Хмари

⁶⁵ Довгань Кость // ЕСУ. – К., 2008. – Т. 8. – С. 173; Довгань Костянтин Андрійович // Українські бібліографи: Бібліографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія. – К.: НПБУ, 2011. – Вип. 3. – С. 45–46.

⁶⁶ ГДА СБУ, справа № 45218 ФП., арк. 191.

⁶⁷ Енциклопедія українознавства: перевидання в Україні. – Л., 1993. – С. 556; Kasinets E. Kost' Dovhan (1902–?) on the social influence of the book // Solanus. – 1989. – Vol. 3.

«Проростень» // Життя і революція, 1926, № 10; [Кабінет вивчення книги й читача] // Культура і побут, 1927, № 3; Бібліотечне будівництво і масовий читач на Україні // Пролетарська правда, 1927, 11 листопада; Рец. на тв. Ю. Смолича // Критика, 1928, № 10; Увічнемо пам'ять Ів. Франка // Пролетарська правда, 1928, № 122; Рец. на кн.: Яновський Н.Ф. «О книге» // Критика, 1929, № 2; Жертва педагогічної саможертвності // Критика, 1930, № 9; Рец. на кн.: Фомин А.Г. Книговедение как наука // Критика, 1931, № 7–8; «Критика» // Литературная энциклопедия. – М., 1931, Т. 5; На височінь завдань другої п'ятирічки // Проти буржуазних теорій у книгознавстві: Наукові записки УНІК. – К., 1933, Т. 1 та інших, зазначених на С. 440. Крім того, була низка суто літературознавчих статей, напр., у журналі «Життя і революція», 1926, № 2–3; № 5 (про І. Франка); 1927, № 2 (про В. Підмогильного); № 10–11 (про А. Головка) та ін. Укладач бібліографічного покажчика «Іван Франко» (К.: Книгоспілка, 1926, 616 назв).

У своїх подальших публікаціях висував на перший план принципи партійності та класовості в оцінці друкованої продукції, у гостро полемічних статтях намагався проводити офіційну лінію комуністичної партії, негативно оцінюючи творчість багатьох письменників, зокрема, неокласиків, мовознавців (Голоскевича) і книгознавців; трактував книгознавство як марксистсько-ленінську соціологію книги, а книгу – як знаряддя класової боротьби. Разом з тим, у його працях, якщо відкинути ідеологічне критиканство, є багато цікавих думок, особливо в галузі бібліопсихології, від якої він згодом відмовився. Зокрема, він стверджував, що історія літератури – це історія прочитаного, а не історія написаного.

Активно працюючи в УНІК, очолюючи навіть певний час його філію у Харкові (після розгрому Інституту 1931 р.), саме Довгань на початку 1930-х рр. став одним з основних погромників і УНІК, і українського книгознавства в цілому, своїми войовничими виступами на всерадянських конференціях 1931 р. сприяв також знищенню книгознавства в СРСР. Так, під час дискусії в Ленінграді 19 жовтня 1931 р. він наголошував: *«Необхідна непримиренна боротьба на два фронти. Необхідно непримиримо вскривати найменші уклони навіть у тих, хто бореться за лінію партії в культурному процесі... Самокритика повинна стати одним з основних методів створення радянської науки»*⁶⁸. На книгознавчій нараді в Москві 27–31 грудня 1931 р. вже було підсумовано *«досвід боротьби на книгознавчому фронті»*⁶⁹. На цій нараді на вимогу української фракції, як назвали себе представники УСРР, була поставлена різка співповідь К. Довганя *«Про стан на книгознавчому фронті і класова боротьба на Україні»*⁷⁰.

⁶⁸ Тезиси к докладу К. Довганя: Российская национальная библиотека, отдел рукописи, ф. 316: Архив Научно-исследовательского института книговедения, л. 11.

⁶⁹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 276.

⁷⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 280, арк. 1.

Про свою наукову роботу Довгань пізніше розповів у «самокритичній доповіді, виголошеній на прилюдних зборах УНІКу 17 березня 1932 р.», яка вийшла друком окремою брошурою під назвою «Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння». Виглядає це приблизно так: «В цих статтях (*«Культура й побут»*, 1927, № 9, збірник *«Бібліотека і читач на Україні»*, ДВУ, 1930) я виступаю об'єктивно, як межниківський функціонер, знов-таки, відбиваючи ту методологію тодішнього *«Кабінету вивчення книги й читача»*, що в її основі лежала рубакінщина плюс нацдемівщина» (С. 21–22). Розглядаючи бібліопсихологію М. Рубакіна, він стверджував, що характер впливу залежить не від книги, а від характеру психіки читача: змістів у книги стільки, скільки є читачів. Втім, згодом він відмовився від своїх тверджень, і далі постійно заперечував попередню роботу; як казали, «коливався разом з лінією партії».

Ми не випадково зупинилися на роботах К.А. Довганя, адже на сьогодні його праці забуті, а в них було багато цікавого. Проте з кожним роком у його роботах стає дедалі більше політичної тріскотні і менше власне книгознавчих питань. Так, у статті «На височинь завдань другої п'ятирічки», що відкриває перший том Наукових записок УНІК (1933 р.), дуже характерними є навіть назви розділів: *Усі сили – на виконання другої п'ятирічки; Наші перемоги; Дві солідаризації; Зліквідувати відставання; Викоренити рештки ворожих теорій; Проти ревізіонізму – на два фронти; Гнилий лібералізм деяких наших видавництв; За ленінізм у книгознавстві і т. п.* Найшкідливішими в плані знищення українського книгознавства були, ми вважаємо, численні виступи К. Довганя на різних зборах, нарадах і конференціях, стаття «Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті» (Критика, 1931, № 7–8).

Остання з відомих книгознавчих праць К. Довганя – «Принципи критико-бібліографічної оцінки», що вийшла друком 1934 р., цілком політизована, до краю перенасичена цитатами з творів Леніна, Сталіна, Постишева та ін. Він використовував тут звичні для критичної літератури того часу ярлики: *«фашистські курси історії української літератури Зерова, Дорошкевича та ін., побудовані на засадах ефремовщини»*, *«факти активізації українського фашизму в літературі й літературознавстві (неокласики, хвильовизм, ефремовщина і т. д.)»*.

І от після всього цього – арешт 3 листопада 1936 р.⁷¹ К.А. Довгань у цей час працював науковим співробітником Науково-методичного кабінету бібліотекознавства і масової бібліографії (колишній УНІК), а також науковим співробітником Бібліотеки Академії наук (колишня ВБУ), звільнений заднім числом «як ворожий елемент». Проходив по одній справі з Падалкою І.І., Рудінім П.І., Малюгою М.М., Ярутой Н.С., Бойчуком М.Л., Седлярю В.Ф., Якубовським С.В., Іванушкіним В.С., Коваленком Б.Л. та ін.

⁷¹ ГДА СБУ, справа № 45218 ФП.

Цікава деталь: на час арешту проживав із родиною у колишньому приміщенні УНІК, по вул. Пушкінській 8, кв. 8 (у 1920-х рр. там жив Ю.О. Мезенко з дружиною, але, як відомо, святе місце пусто не буває).

Слідство вів оперуповноважений Гольдман під керівництвом начальника IV відділу УДБ НКВС Грушевського, якого згодом розстріляли за фабрикацію кримінальних справ. Можливо, в цьому розгадка. Ми можемо тільки здогадуватись про методи слідства, не дуже віриться, у світлі вище викладених позицій К. Довганя, в те, що він говорить під час допитів. Термін слідства продовжували п'ять разів. Як свідчать протоколи названої вище архівно-слідчої справи, на певні аркуші якої ми будемо далі посылатися, Гольдман «нашел» (арк. 29), що Довгань проводив активну шкідницьку роботу по лінії бібліотеки Української АН, був поінформований про підпал газетних фондів за роки громадянської війни, що було здійснено за завданням керівництва організації; за свідченнями Довганя було заарештовано безпосереднього виконавця підпалу Павловського. У справі є заява арештованого Довганя (арк. 43), в якій він розповів, що наприкінці грудня 1934 р. став учасником к/р націоналістичної організації. Цьому, за його словами, сприяли такі обставини особистого життя, цитуємо: *«несмотря на большую самокритичную работу, проделанную мною за период 1931–1933 гг., националистические влияния и колебания в моих взглядах не были еще окончательно ликвидированы мною»*. В листопаді 1934 його звинуватили і зняли з роботи за прагнення встановити зв'язки (листування) з «фашистським» «Товариством імені Т. Шевченка у Львові». З його слів, *«Это дело, воспринятое мною тогда чрезвычайно болезненно, было инсценировано для того, чтобы запугать меня, озлобить против партийно-советского руководства культурным фронтом и тем самым создать психологические предпосылки для привлечения меня к контрреволюционной организации»* (там само). А далі, начебто, А. Хвиля, багаторічний завідувач відділу ЦК КП(б)У, заступник Народного комісара освіти УРСР, який вважався апологетом боротьби проти націоналізму, пообіцявши Довганю відновити його на роботі, вказав, що декларована партійним керівництвом України лінія на розвиток української радянської культури є лише прикриттям для фактично підготовленого розгрому української культури. Цій політиці необхідно протиставити організацію всіх національних сил, і така організація вже існує. Йдеться про створення української державності, незалежної від СРСР економічно й політично (там само, арк. 44–45). Довгань переказує слова А. Хвилі: *«К сожалению, массы доверяют партии, ведущей гибельную политику»* (арк. 45). Ця заява без початку і кінця написана олівцем, має багато виправлень, закреслень, почерк дедалі гірший. Ймовірно, багато чого Довгань писав під диктовку, тому його твердження тут про терор, основне завдання якого – вбивство Сталіна, ми навіть не розглядаємо.

Ну а далі, на допиті 8 грудня 1936 р., Довгань «зізнався», що корні виникнення к/р націонал-фашистської української організації йдуть до періоду 1932–1933 рр., «коли українське націоналістичне підпілля, спираючись на підтримку головним чином німецького фашизму, розвинуло найбільш активну контрреволюційну діяльність» (там само, арк. 60). За його словами, всі ці плани організації масового к/р повстання були напередодні їх здійснення зруйновані низкою послідовних і жорстоких ударів по українському національному підпіллі. Ліквідоване було керівництво організації в особі Шумського, Полоза. Знищені були також і всі наступні керівники формувань – Пилипенко, Досвітній, Вишня, а потім Епик, Куліш, Косинка, Фальківський та інші, що прагнули очолити і повести за собою кадри організації (там само, арк. 61–62). До складу керівництва організації, за свідченням К. Довганя, входять Бойчук М. – український художник, Рудяков – відповідальний робітник Наркомосу і директор Музею українського народного мистецтва в Києві, Ткач – один з керівників Комітету у справах мистецтва при НКО і директор Українфільму, Щупак – літературний критик і науковий співробітник УАМЛІН, Якубовський – колишній директор УНІК і редактор журналу «Більшовик України», Коваленко – український письменник.

У наступному протоколі від 29–30 грудня 1936 р. (вночі?) він «розкриває» основне завдання організації – реставрація капіталістичного ладу в Радянській Україні за допомогою польсько-німецького фашизму. Протокол надруковано на машинці, підпис Довганя досить невпевнений, схожий на почерк слідчого Грушевського (там само, арк. 83–92). А скажімо, на протоколі очної ставки між К. Довганем і Б. Коваленком, де Довгань свідчить проти письменника, підписів нема взагалі. Протоколи його допитів від 10–11 січня 1937 р., тобто знов уночі або навіть упродовж двох діб, а також від 9 березня підшиті в архівній справі В. Іванушкіна. Довгань тут свідчив проти Хвилі, Ткача, Іванушкіна, Якубовського, Щупака та ін. Проте навіть якщо в протоколах все правда (а цього ми, мабуть, ніколи не дізнаємось, де правда, а де вибита тортурами брехня), все одно зовсім несподіваними виглядають звинувачувальні висновки, де зафіксовано, що К.А. Довгань є активним учасником к/р націонал-фашистської терористичної організації в Україні, що керувалась об'єднаним троцькістсько-антирадянським терористичним центром у Москві, яка здійснила 1 грудня 1934 р. злодійське вбивство тов. Кірова і готувала в наступні роки терористичні акти проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду. Тому К. Довгань підлягає суду Військової Колегії Верховного суду СРСР, із застосуванням закону від 01.12.1934 р. На так званому підготовчому засіданні виїзної сесії Військової Колегії від 12 липня 1937 р. було визначено: з обвинувачувальними висновками погодитись, К. Довганя віддати до суду, справу призначити до слухання у закритому судовому за-

сіданні, без участі обвинувачення і захисту і без виклику свідків, із застосуванням постанови ЦВК СРСР від 01.12.1934 р.

Мабуть, це вразило і самого Костя Андрійовича – на розписці 13 липня про те, що ним отримана копія обвинувачення, тремтячий підпис, якщо це взагалі його підпис, а не підробка. У протоколі закритого судового засідання зафіксовано, що підсудний винним себе визнає, проте заперечує свою згоду на терор і просить про поблажливість. Проте вирок суду – вища міра покарання – розстріл, з конфіскацією особистого майна. Вирок остаточний, оскарженню не підлягає, і на підставі постанови ЦВК СРСР від 01.12.1934 р. підлягає негайному виконанню, що і було в той же день, 13 липня 1937 р., виконано в Києві (там само, арк. 198–201).

Важко навіть уявити, що має відчувати людина, яка насправді не була ворогом влади, і не просто її підтримувала, а активно боролася з начебто ворогами, а фінал виявився один. Те, що обвинувачення проти нього було надумане й сфальсифіковане, сьогодні не викликає сумнівів. А от що спонукало такого хороброго непримиренного борця свідчити вже після арешту проти цілого ряду письменників, художників, книгознавців, зізнаватися в участі у терористичній організації тощо, не завжди зрозуміло (втім, відомо, яким чином вибивалися потрібні свідчення). Хоча всі ці зізнання можна розглядати і як продовження критиканської, викривальницької та самокритичної його практики попереднього часу. Чи дійсно вірив він, що всі ці письменники, художники та книгознавці – вороги, яких треба знищити; чи розумів він взагалі, чим все це має скінчитися; чи сподівався, що решту накажуть, знищать, а його помилують?

Хочу звернути увагу на характерні цитати з висловлювань відомих осіб, які наводив на допитах К. Довгань: «лозунг «національного свідомства» (цитата М. Скрипника, арк. 85); «политика так называемой индустриализации есть политика ограбления Украины Советской Россией» (цитата М. Волобуєва, арк. 86).

У архівно-слідчій справі К. Довганя є протоколи допитів інших арештованих – раніше це була колективна справа. Так, з арк. 160 у справі Довганя міститься «Моя практическая деятельность националистического характера» В.М. Іванушкіна (протокол його допиту від 31 січня 1937 р.), що буде наведена нами нижче в нарисі про Іванушкіна. З протоколу допиту Г.Я. Проня у цій же справі Довганя заслуговує на увагу передане обвинувачуваним висловлювання А. Хвилі (арк. 175): «Подобного режима мир не знал, чтобы запрещались книги о лучших людях Украины – Блакитном, Михайличенко, Заливчем, Чумаке и др. Ведь Постышев до того дошел, что даже у Блакитного нашел троцкизм». І далі: «По словам Сенченко, по отношению к старым кадрам украинской интеллигенции (Тычина, Панч, Рьльський, Бажан и др.) ЦК КП(б)У лицемерит, все они ходят запуганные, что писателей из украинской молодежи умышленно не выдвигают» (арк. 178).

7 січня 1956 р. Військова колегія Верховного суду СРСР дала вказівку сповістити дружину К.А. Довганя Іванець Наталію Григорівну, колишню співробітницю ВБУ, яка проживала в цей час в Магадані, в I-му робітничому містечку в бараці (мабуть, була вислана з дочкою як дружина ворога народу) про те, що її чоловік, відбуваючи покарання, помер 4 травня 1938 р. Дата для таких повідомлень обиралася довільно.

Справа К.А. Довганя переглядалася Військовою Колегією Верховного суду СРСР 22 жовтня 1957 р. Додатковою перевіркою було доведено, що його зізнання не відповідають дійсності, антирадянською діяльністю він не займався, а тому вирок підлягає відміні за відсутністю складу злочину.

Разом з К. Довганем по цій справі, виділеній пізніше в окрему архівно-слідчу справу⁷², проходив **Якубовський Сергій Васильович**, який очолював УНІК з 16 вересня 1931 р., після звільнення Ю.О. Меженка. Це був складний час, час розгрому інституту і самого книгознавства в Україні. Якубовський рішуче взявся за перебудову роботи в УНІК. До кінця року, про що ми вже писали, змінився майже весь склад працівників, кількість аспірантів була збільшена до десяти. Вся робота Інституту була спрямована на викриття «шкідливих політичних ухилів і відриву теорії від практики», у світлі постанов ЦК ВКП(б) про науково-дослідну роботу та про видавничу діяльність, праць т. Сталіна, «запроваджуючи рішучу боротьбу на 2 фронта... проти правого ухилу як головної небезпеки і проти «лівого» опортунізму та примиренства до нього»⁷³. У статті «За більшовизацію роботи Інституту книгознавства»⁷⁴ Якубовський писав: «Реорганізований Інститут книгознавства буде працювати не тільки з «домішкою» марксо-ленінської науки, а на міцному випробованому фундаменті марксо-ленінської, діалектично-матеріалістичної методи». Через рік Я. Керекез зазначав: «Понад рік минуло, як працює Інститут книгознавства за нового більшовицького керівництва. За цей час Інститут перетворився на бойовий осередок марксо-ленінського книгознавства. З часу своєї реорганізації Інститут значно поширив обсяг своєї роботи, підпорядковуючи свою науково-дослідчу роботу конкретним завданням соціалістичної книжкової справи»⁷⁵.

Що нам відомо про цю людину? С.В. Якубовський народився 21 вересня 1895 р. у селі Селець Холмського повіту Люблянської губернії (Польща), українець, син сільського священика, освіта вища, під час громадянської війни займав «досить видне положення» в армії, і після демобілізації відчував себе ображеним, вважав, що його недооцінюють, затирають,

⁷² ДА СБУ, справа № 44980 ФП.

⁷³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 259, арк. 6.

⁷⁴ Радянський книгар. — 1931. — № 34. — С. 7.

⁷⁵ Проти буржуазних теорій у книгознавстві. — К., 1933. — С. 77.

що з його освітою та партійним стажем він має знаходитись на більш відповідальній роботі⁷⁶. Член ВКП(б) з 1919 р., з військового обліку був знятий через хворобу. У середині 1920-х рр. працював начальником Губліта в Києві, що, як відомо, здійснював цензуру. Завідував певний час кафедрою в Київському художньому інституті. Був професором театрального інституту, членом бібліографічної комісії УНІК, з вересня 1931 і до липня 1934 р. – директором УНІК. Надалі перейшов на посаду заступника відповідального редактора журналу «Большовик України», але залишився прикріпленим до партгруппи УНІК, тому зв'язків з ним не переривав. Виступав у пресі з розгромними статтями, наприклад – «Проти націонал-фашистських настанов у бібліографічних працях ВУАН»⁷⁷.

Постанова на його арешт була винесена тим же опером Гольдманом 27 грудня 1936 р., арештовано його було наступного дня. Перший допит, якщо вірити архівно-слідчій справі, відбувся лише 20 січня 1937 р. Що відбувалося з ним протягом трьох тижнів, а також під час допиту, чому раптом відданий комуніст, який завжди непримиренно боровся проти «ворогів» радянської влади і комуністичної партії, змінив свої переконання, ми можемо, знов-таки, лише здогадуватись. Так чи інакше, але на початку першого ж допиту він підтвердив свою приналежність до к/р троцькістської організації, і розповів, що був завербований Кіллерогом: в жовтні 1934 р. «зашел в Культпроп ЦК КП(б)У к Киллерогу (в Киеве) по вопросу о назначении Иванушкина директором Библиотеки АН и директором Института книговедения. Я возражал против этого назначения, т. к. незадолго до этого, разбирая теоретические работы Иванушкина, нашел в них ряд извращений и антипартийных высказываний чисто националистического порядка и поэтому считал, что назначение его на эту ответственную работу нецелесообразно» (арк. 15 його вище вказаної архівно-слідчої справи). До речі, знайомі вони були ще з 1925 р. (арк. 43), Іванушкін тоді працював у «Книгоспілці», а Якубовський у Губліті.

Серед членів організації він назвав В. Іванушкіна, К. Довганя та інших співробітників УНІК. Цікаві свідчення він дав про К.А. Довганя: «Довгань вел очень замаскировано контрреволюционные националистические работы. Он составлял по форме боевые труды, направленные против националистической контрабанды в книговедении, но путем обильных цитат и скудных комментариев на деле популяризировал контрреволюционные националистические установки. Довгань имел задачей сохранить и культивировать в институте научные традиции националистов Меженко и Иванушкина, умело протаскивал старые националистические теории в оболочке марксистской фразеологии» (арк. 44). Характерно, що в цій же справі підшито протокол допиту Довганя від 10–11 січня

⁷⁶ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 158.

⁷⁷ Життя й революція. – 1934. – № 1. – С. 101–114.

1937 р, з аналогічними щодо Якубовського звинуваченнями: «Якубовського знаю с 1931 г., когда он был назначен директором Украинского научного института книговедения вместо снятого тогда националиста Меженко. В руководстве институтом Якубовский продолжал ту же националистическую линию, маскируясь воинственными выступлениями против национализма. В бытность свою в институте Якубовский успел сколотить националистическую группу в составе известных Завального, Керекеза, Малюги, Козуба и Чумака. На эту группу впоследствии разоблаченных националистов он опирался в своей работе... Якубовский в 1934 г. был назначен редактором журнала «Большевик Украины», где и работал до последнего времени. Уходя на новую работу, Якубовский оставил в качестве руководителя института книговедения разоблаченного впоследствии участника организации Завального» (арк. 100). Схоже, чи не так?

У протоколі допиту Якубовського від 28.04.1937, який підшито в архівно-слідчій справі В. Іванушкіна, є свідчення проти А. Хвилі, який, за Якубовським, стверджував: «Главное, добиться в кратчайший срок устранения позорного отношения, которое существует между Россией и Украиной, союз всадника и лошади. Если лошады станет как следует на дыбы, всадник может очутиться под копытами»⁷⁸.

В обвинувачувальному висновку в справі С.В. Якубовського констатується: за свідченнями активних учасників к/р організації <...> Якубовський проводив роботу по консолідації троцькістсько-націоналістичних кадрів у наукових і науково-дослідних установах. Знав і поділяв терористичні позиції організації. Винним себе визнав. Крім того, викривається свідченнями арештованих учасників організації (арк. 131). А на наступному аркуші зазначено, що Якубовський виключений з КП(б)У в 1937 р. за участь у к/р троцькістській терористичній організації, і як висновок – є активним учасником к/р націонал-фашистської терористичної організації, що зв'язана з к/р троцькістсько-зинов'євською організацією, яка здійснила 1 грудня 1934 р. злочинське вбивство тов. Кірова і готувала в наступні роки терористичні акти проти керівників ВКП(б) і Радянського уряду. Підлягає суду Військової Колегії Верховного Суду Союзу РСР із застосуванням Закону від 01.12.1934 р. Ну а далі, як заведено, вирок суду – вища міра покарання з конфіскацією, що й було виконано в той же день, 13 липня 1937 р., тобто С.В. Якубовський, а також В.М. Іванушкін, були засуджені й розстріляні одночасно з К. Довганем 13 липня 1937 р.

Додатковою перевіркою Військової колегії Верховного суду СРСР в жовтні 1957 р. була встановлена відсутність вини Якубовського в антирадянській діяльності, вирок було відмінено і справу припинено за відсутністю складу злочину. У його архівно-слідчій справі є документ на

⁷⁸ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП., арк. 162.

бланку «Военной коллегии» від 16 листопада 1957 р. такого змісту: «При установлении ближайших родственников прошу, не объявляя полностью содержания определения, сообщить им лишь результат рассмотрения дела – возвращение конфискованного имущества или его стоимости» (арк. 144). Однак «принятыми мерами розыска» родичі Якубовського не були встановлені (арк. 150). На час арешту його родина – дружина Катерина Федорівна, домогосподарка, і дочка Люба 11 років – мешкали разом з ним у Києві по вул. К. Маркса 17, кв. 14. Варто додати, що в 1990 р. Секретаріат ЦК Компартії України затвердив рішення Комісії партійного контролю з персональних справ щодо посмертної партійної реабілітації С.В. Якубовського.

Василь Михайлович Іванушкін повертався до роботи в УНІК кілька разів. З 1 жовтня 1926 р. до 1 жовтня 1927 р. він очолював створений тоді Кабінет вивчення книги й читача⁷⁹. У червні 1928 р. був кооптований до Наукової ради інституту і очолив бібліографічні секцію та комісію⁸⁰. Останній раз він повернувся до УНІК восени 1934 р. як директор інституту⁸¹.

Саме тут вийшла друком 1926 р. брошура В.М. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення», яку проаналізовано в розділі про наукову роботу. Нагадаю, що автор розкриває форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та читача при УНІК, і це було ним розроблено до початку роботи Кабінету. Іванушкін наголошує тут на тому, що вивчення проблеми читачівства, цілого комплексу «книжка-читач» є одним з найбільш актуальних питань книгознавства. Це було дуже важливо, оскільки зовсім по-новому давало уявлення про об'єкт цієї науки. Практичну роботу в цьому напрямку В. Іванушкін розгорнув разом з К. Довганем у Кабінеті вивчення книги й читача як секції соціології книги УНІК.

У 1930 р. УНІК планував видати в ДВУ, серед іншого, підготовлений В.М. Іванушкіним «Показник соціально-економічної літератури українською мовою дореволюційного періоду» – 10 друк. арк., проте ДВУ відмовилось видавати цю роботу⁸².

Не можна оминати увагою ще одну публікацію В.М. Іванушкіна, за яку його гостро критикували під час так званої *дискусії на книгознавчому фронті* 1931 р. Йдеться про його передмову до покажчика В.А. Ігнатієнка «Бібліографія української преси 1816–1916. Праці бібліографічної секції за ред. Ю. Меженка / Труды УНІК. Т. 4» (1930). В. Іванушкін, як тогочасний голова бібліографічної комісії УНІК, схвально відрекомендував у передмові роботу В. Ігнатієнка, відмітивши, що це була практично

⁷⁹ Бібліологічні вісті. – 1927. – № 4. – С. 118.

⁸⁰ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 154, арк. 23, 24.

⁸¹ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 289, арк. 5.

⁸² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 225, арк. 81.

«перша і до того глибока ґрунтовна спроба розробити цю найскладнішу галузь бібліографічних джерел». Він писав: «Бібліографія зберігає для наступних генерацій людства можливість використовувати літературну продукцію попередніх поколінь, заощаджує працю наукових робітників, збагачуючи їхні знання попереднім досвідом». От як його слова були згодом перевернуті В. Тарнавським на зборах УНІК у червні 1931 р.: «Перше, що може викликати сумнів у цьому твердженні – це орієнтація на наступну «генерацію людства». Кого розуміє т. Іванушкін під генерацією людства? Для чого уникати точного класового визначення? Адже це лє воду на млин буржуазної нацдемівської бібліографії, що завжди приховувала свою класову спрямованість... Далі, зводити завдання радянської бібліографії до функцій використання літературної продукції, збагачення попереднім досвідом є шкідлива вульгаризація ролі марксистської бібліографії. Адже і буржуазна бібліографія прагне цього, вкладаючи свій, буржуазний зміст»⁸³. І висновок: «В цьому виявився опортунізм Іванушкіна». На цих же зборах М. Городков критикував книжку В. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення»: «Характеристика читача пролетарія та селянина має у Іванушкіна яскраво фашистський характер. Праця Іванушкіна є зразок протаскування за допомогою марксистської фрази ворожих концепцій» (там само, арк. 11–12). Дивно, чому після таких звинувачень Іванушкіна не було заарештовано ще тоді ж, 1931 року.

В.М. ІВАНУШКІН

Щодо біографічних відомостей: Василь Михайлович Іванушкін народився в Москві (при цьому в анкеті арештованого пізніше зазначено з його слів – «из крестьян-бедняков») 21 квітня 1903 р., зовсім юним пішов добровольцем у царську армію, учасник громадянської війни, член КП(б)У з серпня 1919 р., тобто з 16 років (!)⁸⁴. Росіянин, освіта вища, закінчив 1928 р. КІНГ і пізніше аспірантуру ВУАМЛІН, агроном-економіст і літератор. В Україні з 1920 р., з українською літературою, мовою, історією познайомився завдяки спілкуванню з Д. Загулом, І. Лакизою та іншими письменниками і діячами культури. В архіві бібліотеки є відомості, що В.М. Іванушкін знав польську, французьку, болгарську, чеську мови (?).

У середині 1920-х рр. (виходить, одночасно з навчанням у Київському інституті народного господарства) він був деканом робітфаку при ньому, деякий час виконував обов'язки директора (ректора) інституту.

⁸³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 251, арк. 14–15.

⁸⁴ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП., арк. 10.

«За протягання у лекціях троцькістських і націоналістичних установок» був знятий з роботи. Одночасно приблизно з 1925 р. працював у «Книгоспільці», а 1928 р. був призначений головним редактором Київської філії «Книгоспільки», а також заступником директора Центрального історичного архіву. Нагадаємо, тоді ж працював в УНІК. В 1928–1930 рр. навчався на кафедрі марксизму-ленінізму при ВУАН, у 1930–1933 працював у Херсоні заступником голови міськради і викладачем діалектичного матеріалізму в одному з вишів. Восени 1933, після повернення з Херсону, призначений директором ВБУ.

Це призначення, за розповіддю самого В.М. Іванушкіна, відбувалося так: у серпні 1933 р. він дізнався, що його колишній колега по КІНГ та кафедрі марксизму-ленінізму ВУАН М.М. Кіллерог працює в ЦК КП(б)У. Іванушкін написав йому листа, в якому просив допомогти перевестися на роботу до Києва, підкресливши, що робота в бібліотеці є для нього найбажанішою. Далі був телеграфний виклик до ЦК і призначення на роботу директором ВБУ, хоча Кіллерог і попередив, що проти цього рішення заперечують окремі працівники обкому, насамперед С. Якубовський⁸⁵, посилаючись на помилки Іванушкіна в питаннях книгознавства. Через місяць він приступив до роботи. В протоколі засідання Президії ВУАН від 13.02.1934 про затвердження директором фундаментальної бібліотеки ВУАН В.М. Іванушкіна названо професором. Але в цьому званні він проходив не дуже довго: 19 жовтня 1935 р. секретаріат ЦК КП(б)У відмінив рішення Президії УАН щодо надання учених ступенів без захисту дисертації цілому ряду осіб, у т. ч. і Іванушкіну, одним з аргументів чого була відсутність «необхідної політичної перевірки»⁸⁶.

За період його діяльності директором Бібліотека вийшла з підпорядкування Наркомосу УСРР і була повністю підпорядкована Академії наук, одержала відповідну назву: Бібліотека Всеукраїнської академії наук, з 1936 р. – Бібліотека АН УРСР. Відповідно до нового Статуту вона стала державним книгосховищем України і центральною науковою бібліотекою АН УРСР, постачалася двома безкоштовними комплектами обов'язкових примірників видань друку УРСР.

Серед його публікацій цього періоду – «Роль бібліотеки УАН як державного книгосховища» (1935), статті в союзній «Советской библиографии», п'ять статей в журналі «Життя й революція» та ін. В архіві НБУВ збережено кілька праць, підготовлених у 1930-х рр. Василем Михайловичем, за часи його директорства, зокрема: «Бібліографічний показчик літератури з політекономії»⁸⁷, «Всенародна бібліотека України на шляху

⁸⁵ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 15.

⁸⁶ Історія Національної академії наук України 1934–1937: документи і матеріали. – К., 2003. – С. 37, 182.

⁸⁷ Архів НБУВ, оп. 2, од. зб. 18, 37 арк.

хах перебудови»⁸⁸, «Бібліографічна робота про В.І. Леніна»⁸⁹, методична розробка «Організація бібліографічної роботи на Україні»⁹⁰.

Треба зауважити, що з 1934 до 1936 р. він брав доволі активну участь у діяльності ВУАН, насамперед як член різних тимчасових комісій: для розробки проекту нової організаційної структури інститутів УАН; для розгляду орг. структури і штатних розписів інститутів; з організації Державного художнього музею на базі Картинної галереї, Музею мистецтв ВУАН та Всеукраїнського музейного містечка; для участі в похороні Я.М. Дудника; по відборі у дійсні члени ВУАН; по перегляду програм конференцій інститутів ВУАН; для розгляду тематики планів Інститутів; щодо придбання Академією бібліотеки П.А. Тутковського; кваліфікаційної комісії соціально-економічних наук про присудження вчених ступенів без захисту дисертації⁹¹. Президія ВУАН відмічала позитивне значення відрядження В.М. Іванушкіна в Ленінград на Всесоюзну конференцію з питань складання каталогів наукових бібліотек (4–20 (!) травня 1934 р.).

Як директору Бібліотеки ВУАН Президією йому доручено розглянути питання про розподіл бібліотеки ліквідованого Кабінету мистецтв ВУАН; виступити з доповіддю на засіданні Президії про перебудову бібліотеки, порядок користування іноземною літературою, обслуговування інститутів і установ ВУАН; скласти план розподілу 20 000 крб., одержаних від Наркомзовнішторгу СРСР на виписку літератури; підшукати відповідне приміщення для газетного відділу ВБУ; підготувати проект передачі польської літератури з Бібліотеки ВУАН Інституту польської пролетарської культури (там само, С. 392, 394, 398). Внаслідок звітної доповіді директора, для ліквідації недоліків у роботі йому ж і доручили розробити Статут бібліотеки і подати на розгляд комісії; скласти план конкретних заходів для ліквідації недоліків; Президії ВУАН поставити перед РНК УСРР питання про надання бібліотеці ВУАН другого обов'язкового примірника всіх видань СРСР і поповнення другим примірником фондів Бібліотеки за 1933–1934 рр.; затвердити склад комісії під головуванням акад. Є.О. Патона для опрацювання питання добудови будинку Бібліотеки та виділення для цього коштів⁹² (це ж як переконливо треба було виступити Іванушкіну на засіданні Президії!). Після його доповіді про перебудову роботи бюро міжнародного обміну літературою Президія ухвалила подати список закордонних установ, яким необхідно

⁸⁸ Архів НБУВ, оп. 2, од. зб. 19а, 4 арк.

⁸⁹ Архів НБУВ, оп. 2, од. зб. 19б, 170 арк.

⁹⁰ Архів НБУВ, оп. 2, од. зб. 21.

⁹¹ Історія Національної академії наук України 1934–1937: документи і матеріали. – К., 2003. – С. 13, 390, 391, 393, 401, 408, 412, 425, 429.

⁹² Історія Національної академії наук України 1934–1937: документи і матеріали. – К., 2003. – С. 405.

надсилати повний комплект літератури; погодити поштові витрати Бібліотеки на пересилку літератури; зобов'язати установи ВУАН надсилати Бібліотеці примірники своїх видань (там само, С. 407).

Директор бібліотеки брав активну участь у всіх нарадах, присвячених бібліотечній справі, в т. ч. в Москві в 1934 і 1936 рр. На першій з них він доповів про заходи, спрямовані на наближення книжки до читача, розкриття фондів, прискорення обробки літератури, оперативне керівництво кожною ділянкою роботи. Варто зауважити, що Іванушкін не цурався особистої участі в розбиранні неопрацьованих фондів, проводив обговорення планів роботи відділів і всієї установи, готував інструкції. На прохання Іванушкіна було вирішено передати всі архівні матеріали Академії наук до відділу рукописів (там само, С. 428). Водночас він гальмував *«очищення фондів від класово-ворожої літератури»*, як після його арешту свідчили деякі співробітники.

Багато доручень від Президії ВУАН у нього було як у голови Редакційно-видавничої ради академії (там само, С. 413, 423, 426) і як у директора академічної бібліотеки (С. 415), зокрема щодо приймання чи передавання фондів різних академічних установ.

25 листопада 1935 р. сталася пожежа в газетному відділі, який знаходився тоді в Софійському соборі. За офіційною версією, ця подія – результат халатності співробітників і несправності печі. Ліквідація наслідків пожежі тривала упродовж року. Але в березні 1936 р. В.М. Іванушкіна було виключено з партії *«за притуплення партійної пильності»*, й звільнено від виконання обов'язків головного редактора Видавництва УАН; 10 березня 1936 р. – з посади секретаря кваліфікаційної комісії по групі соціально-економічних наук (там само, С. 436). У квітні 1936 йому начебто доручають керівництво кореспондентською мережею Інституту фольклору і роботу секретарем редакції фольклорного журналу, але через кілька днів це призначення відмінюється – не пройшло затвердження у ЦК КП(б)У. 5 травня 1936 р. Президія звільнила його з посади директора бібліотеки. Надалі працював співробітником Літературної комісії при Наркоматі освіти УРСР. Останнє місце роботи – агроном-плановик Київського садово-ягідного тресту⁹³.

Під час численних арештів представників наукових і культурних закладів його ім'я час від часу згадувалось. Так, у протоколі допиту Й. Ліберберга від 4 листопада 1936 р. про Іванушкіна зазначено, що він займав антипартійні позиції, *«засуджував політику партії в галузі індустріалізації, стверджуючи, що взяті темпи індустріалізації ведуть до підриву господарських сил країни і нещадному виснаженню робітничого класу... Виступав проти поспішної колективізації сільського господарства, що знекровлювала село... З великим озлобленням проти керівництва партії, яке*

⁹³ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 154; ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 289, арк. 5.

проводило політику жорсткого зажиму усередині партії і позбавляло комуністів можливості вільно висловлювати свої погляди і судження» (названа архівна справа, арк. 269).

Однак заарештовано його було пізніше, 13 січня 1937 р., за приналежність до «терористичної троцькістської організації, тісно зв'язаної з націоналістичним контрреволюційним підпіллям»⁹⁴. При обшуку в нього вилучили начебто зброю («наган для самооборони при виїздах на село, карабін подарований в 1920 р. Котовським, дозвіл з 1925 р.», арк. 109), літературу «націоналістичного та троцькістського змісту (50)» і окремо 21 книгу Троцького («частково підібрану в ОРФ бібліотеки з метою проробити їх для книги про селянський рух 1905 р.», арк. 109), військово-топографічні карти, листування, друкарську машинку. Звинувачення на той час жахливе, та ще й підкріплене такими фактами, але сьогодні в це не віриться зовсім.

Питання, які йому поставили на перших допитах, могли здатися невинними – кого знаєте з осіб, арештованих НКВС, чим поясните, що перебуваючи на посаді директора бібліотеки ви прийняли на роботу ряд осіб з контрреволюційним минулим і т. п. Проте висновок був зроблений звідси суворий і, як на мене, несподіваний: на роботу в бібліотеку Академії наук ви були направлені активним членом контрреволюційної троцькістської терористичної організації Кіллерогом як член цієї ж організації, і вами ж за завданням Кіллерога при бібліотеці АН був створений контрреволюційний осередок, що складався з підібраних вами ж троцькістів і націоналістів (там само, арк. 24). Іванушкін гаряче заперечував: ніколи в контрреволюційній організації не перебував, про її існування не знав. Своє призначення в бібліотеку розглядаю як партійне призначення з урахуванням мого побажання працювати в цій галузі. Це було заявлено В.М. Іванушкіним на допиті 26 січня 1937 р. Що відбувалось у наступні п'ять днів – невідомо, але протокол за 31 січня 1937 р. починається несподівано, не з питання слідчого, а відразу з відповіді арештованого: Я визнаю свою приналежність до контрреволюційної української націонал-фашистської організації (чи може нормальна людина так формулювати свої заяви?), але я повинен заявити слідству, що ще до мого вступу в українську націонал-фашистську організацію, я примикав до троцькістського підпілля, через яке я зв'язався з націоналістами (там само, арк. 26). Моя практична діяльність націоналістичного характеру знаходила своє вираження 1) в період роботи в Книгоспілці в збереженні і створенні умов для діяльності націоналістів (Зеров, Филипович, Рильський, Ніковський). 2) В участі в роботі Інституту книгознавства в 1926–27 рр., де мала місце активна націоналістична діяльність ряду буржуазних націоналістів (Меженко, Алексеев, Середя, Ігнатієнко), яка виражалася в пропаганді націоналістичних погля-

⁹⁴ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 1.

дів з питань книгознавства і у виданні низки націоналістичних робіт. 3) У підборі кадрів націоналістів для бібліотеки Академії наук. Найдивніше, що протоколів допиту за 31 січня 1937 р. у слідчій справі В. Іванушкіна чотири, і всі вони трохи різні, як різні варіанти однієї теми. На рукописному примірнику протоколу (арк. 34) підпис Іванушкіна «Свідчення мною прочитані...» є розмитим – чи то були сльози, піт, вода?

Проти В.М. Іванушкіна були залучені свідчення арештованих Й. Ліберберга, К. Довганя, С. Якубовського, М. Малюги та ін. Малюга назвав співробітників, прийнятих на роботу з ініціативи директора, та процитував його слова: «Ми Біломорбуг, повинні і будемо перевиховувати людей. Я старий більшовик, пройшов громадянську війну, не заважайте працювати» (арк. 144). А ось що свідчив проти Іванушкіна на допиті С.В. Якубовський: «Про людське око, зовнішньо ми виступали один проти одного в питаннях наукової роботи інституту, а на справді Іванушкін, як націоналіст, і я, як троцькіст, діяли в повному контакті. З його слів мені було відомо, що в УНІКу діє група учасників контрреволюційної націоналістичної організації в складі Довганя, Ярути, Малюги і Завального. Іванушкін ігнорував корисну практичну радянську тематику в науковій продукції інституту книгознавства і зривав темпи роботи інституту в цілому. Центр уваги Іванушкін переключив на складання і видання контрреволюційних націоналістичних робіт, багато робіт зовсім не видавалися і не піддавалися публічному обговоренню в стінах інституту. Так, наприклад, націоналістична робота Довганя про класову боротьбу на книгознавчому фронті не була піддана обговоренню і критиці за прямою вказівкою Іванушкіна» (там само, арк. 43–44).

В архівно-слідчій справі В.М. Іванушкіна є свідчення і співробітників бібліотеки. Так, з показань Б.Г. Сороки 8 березня 1937 р.: «З першого дня Іванушкін почав оточувати себе ворожими елементами, які в свій час були зняті з роботи в бібліотеці. Іванушкін писав їм позитивні характеристики в НКО з клопотанням про відновлення їх на роботі, в чому НКО йому відмовив (Оксіюк, Попович, Ясинський, Коляда, Козловський та ін.); будучи директором бібліотеки, Іванушкін одночасно був ... на посаді редактора видавництва Академії наук; незважаючи на розпорядження Головліту про вилучення з бібліотеки троцькістської літератури, Іванушкін весь час відтягував проведення цього у життя...; Іванушкіним був складений нереальний план наукової роботи бібліотеки» (там само, арк. 154–156).

К.М. Грибовська свідчила: «Всіх ворожих людей, знятих в бібліотеці під час чистки 1933 р., Іванушкін прийняв знову на роботу в бібліотеку (Максименко, Ясинський, Оксіюк, Кравченко та ін.); 2. За три роки своєї роботи Іванушкін згрупував навколо себе «актив» з різної сволоти..., які зараз заарештовані; 3. Іванушкін казав комсомольцям «плавайте», що призводило до провалу в роботі комсомольців, слабких у роботі; ... на мое

питання, чому він стягує всяку сволоту до бібліотеки, Іванушкін відповідав, що він створює в бібліотеці «Біломорсько-Балтійський канал»; 4. Пожвавлення обміну і кореспонденції з фашистською Німеччиною...; 5. Затримка і гальмування справи очистки фондів бібліотеки від класово-ворожої літератури. Намагався довести, що справа ця не термінова і може зачекати, що Сорока (зав. спецчастиною) може справитись сама; 6. Виносив з обмінного фонду книжки, створюючи собі бібліотеку; 7. Пожежа – точного обліку газетних фондів не було; 8. Заселив приміщення бібліотеки класово-ворожими людьми, ... вірними церберами Іванушкіна...; 10. Допустив злочинне порушення радянських законів..., провівши в життя платність за право відвідування бібліотеки; 12. Каталоги – вилучив розділ «марксизм-ленізм», підручні каталоги засмічені шкідливою автурою в загальнодоступних місцях; 13. Жодного плану та звіту про роботу бібліотеки за період «діяльності» Іванушкіна в бібліотеці знайти неможливо. Книга наказів за 1933 рік, де були формулювання знятим з роботи в бібліотеці під час чистки також зникла; 14. Справа будівництва нового будинку доручена Іванушкіним Пастернаку. Пастернак був допущений до всіх справ бібліотеки і під видом збору матеріалів для будівництва мав можливість збирати всі відомості по бібліотеці. В результаті справу будівництва, яке повинно було розпочатися в 1937 р. – абсолютно заморожено» (там само).

Отже, перше звинувачення стосувалося підбору і роботи з кадрами, друге обвинувачення – зв'язок із закордоном. Іванушкін пояснював: «По лінії міжнародного книгообміну бібліотеки було написано за моїм дорученням ряд листів до різних наукових і громадських організацій з проханням висилати книжки і журнали, що ними видаються. Підбір установ і укладання листів у ці країни робила за моїм дорученням Руліна (грузина арештованого П. Руліна» (арк. 54). Цей факт йому пізніше теж поставлять у провину. Василь Михайлович навів також назви журналів, які бібліотека одержала в 1934–1936 рр. з-за кордону. Досить кумедно виглядають підкреслення слідчим у протоколі щодо журналів «Stahl und Eisen» – «фашистського характеру»; італійський журнал «Стієнція» – «Наука» – ... «що пропагувала фашистські погляди з природничих наук» (арк. 69).

Проте головне обвинувачення – це підпал газетного відділу бібліотеки. У протоколах допитів детально розповідається про пожежу цього відділу. Розміщення значної частини газетних фондів у непристосованому для цього приміщенні Софійського собору відбулося 1934 року в зв'язку з переїздом республіканського уряду з Харкова до Києва. Треба було терміново звільнити для Наркомату освіти будинок бібліотеки на бульварі Т. Шевченка. Пожежа сталася ввечері після робочого дня, і службове розслідування тоді встановило, що пожежа спалахнула від іскри – не були закриті дверцята пічки, яку, за чинним тоді порядком, розпалювала прибиральниця. Закривали відділ співробітники газетного підрозділу, в т. ч.

його завідувач Павловський. Як свідчив пізніше на допиті М. Малюга, вчений секретар бібліотеки, Іванушкін, коли прибув на місце пожежі, був страшенно схвильований і розгублений, проте заперечував «проти пропозиції припинити поливку вцілілих від вогню газет і листівок... вогнем був охоплений весь правий бік сховища газетних матеріалів, частина лівого боку і хори»⁹⁵. При тушінні водою було залите все сховище, «в результаті те, чого не встиг знищити вогонь, закінчила вода» (там само). Пошкоджено було «110 куб. м газет і volantia»⁹⁶ [листівок].

Питання ліквідації наслідків пожежі постійно були на контролі дирекції. В архіві бібліотеки є лист В. Іванушкіна до директора Київської обласної бібліотеки ім. ВКП(б) з проханням передати до бібліотеки ВУАН газетні фонди; розроблена самим Іванушкіним Інструкція щодо газетного відділу⁹⁷, звіти газетного відділу з питань сушки газет.

У його підпалі слідчі звинуватили самого Іванушкіна і в. о. зав. газетним відділом П.Ф. Павловського, і вони обидва підтвердили це звинувачення (!). Так, Іванушкін засвідчив: «У вересні 1935 р. у розмові зі мною, що відбувалася в секретному відділі бібліотеки, Кіллерог зачепив питання про наявність у бібліотеці матеріалів, які свідчать про минулу контрреволюційну діяльність осіб, що належать до української націонал-фашистської і троцькістської організації..., головним чином про Хвилю. При перегляді газет за 1917–20 рр. я зустрів у боротьбістських та інших газетах статті за підписом Хвилі та ряду інших націоналістичних діячів цього періоду – нині членів КП(б)У. Кіллерог мені сказав, що є вказівка керівництва націонал-фашистської організації про виділення і знищення цих матеріалів, оскільки в зв'язку з майбутньою партійною перевіркою ними можуть зацікавитись відповідні органи з метою викриття вказаних осіб. Виділення вказаних матеріалів мною було доручено, за згодою Кіллерога, в. о. зав. газетним відділом Павловському... Оскільки виокремити газети за 1917–20 рр. було неможливо з огляду великої кількості іншого газетного матеріалу в цьому ж відділі, я дав вказівку Павловському знищити їх шляхом підпалу газетного відділу... Від Павловського мені стало відомо, що пожежа виникла тому, що ним, Павловським, були свідомо упритул до пічки складені щойно привезені газети. Такий метод підпалу Павловським був вибраний для того, аби створити враження, що пожежа відбулася з випадкових причин або в гіршому випадку, від халатності»⁹⁸. Проте на запитання слідчого, чи був Павловський членом підпільної організації, В.М. Іванушкін відповів: ні, не був, але був залежним від мене по службі. Щоправда, Павловського все одно арештували і згодом стратили. А от Довгань в лютому

⁹⁵ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 148.

⁹⁶ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 539, арк. 37.

⁹⁷ Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 539.

⁹⁸ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП., арк. 83–86.

1937 р. стверджував: «Акт цей не дав бажаних наслідків, оскільки, своєчасно помічений сторонніми людьми, був ліквідований раніше, ніж вогонь розповсюдився на всі газетні фонди. Постраждали головним чином газетні зібрання за останні роки». І додав: «Навколо цієї події не була мобілізована громадськість бібліотеки й Академії наук у цілому. Також підозріло м'якими були стягнення відносно винних у пожежі» (там само, арк. 136).

Під час перевірки партійних документів, з остраху перед якою начебто і заварилась та справа з газетним відділом, В.М. Іванушкін був виключений з лав ВКП(б), а М. Кіллерог на допиті пізніше пояснив, що була установка: осіб, уже скомпрометованих, не захищати, в окремих випадках виступати проти них: «З тих же причин я, під час перевірки партійних документів у парторганізації Академії наук, поставив питання про виключення з партії Козубовського та Іванушкіна»⁹⁹.

У архівно-слідчій справі В.М. Іванушкіна є цікаві свідчення й на інші теми. Так, щодо Інституту демографії Іванушкін «показав»: Троцевський добивався, щоби визначення національності під час перепису населення 1937 р. відбувалося обов'язково з урахуванням не лише національності матері, але й батька, і предків батька; Інститут не може опублікувати низки праць з тієї причини, що в цих працях є дані про смертність в Україні за 1932–1933 рр. — відомості за ці роки не опубліковано. На запити з-за кордону відповідає сам Михайло Васильович Птуха у вигляді приватних листів (там само, арк. 50). Є інформація про роботу Інституту матеріальної культури відносно того, що там у замаскованій формі критики популяризуються погляди націоналістичних істориків і археологів; дискредитується будівництво будинку уряду в Києві — уряд звинувачується в руйнуванні культурних пам'яток (там само, арк. 52); руйнуються археологічні та етнографічні музеї у зв'язку з їх виселенням з приміщень (арк. 53). Серед осіб, яких Іванушкін планував притягти до участі в журналі Інституту фольклору, де сподівався працювати після звільнення з Бібліотеки, він називає кількох авторів журналу «Бібліологічні вісті», зокрема називає прізвище Сенгалеви́ч Ф.Н., і в дужках позначає (Бархинський) — лікар, етнограф; Курінний П.П. — колишній директор Лаврського музею, працює в якомусь меліоративному тресті (арк. 64).

Останній допит Іванушкіна був у березні 1937 р. (принаймні в його справі протоколів більше нема, можливо, підшиті у справах посправників), а далі, як і в справі К. Довганя, обвинувачувальний висновок, затверджений 11–12 липня 1937 р., фактично не пов'язаний зі слідством, у якому, зокрема, зазначено, що одним з основних завдань організації була підготовка терористичних і диверсійних актів, які повинні бути приурочені до початку інтервенції (!) (арк. 276). Ще раз підкреслимо, що нічого подібного в протоколах допитів не згадувалось.

⁹⁹ ГДА СБУ, спр. 46299 ФП., арк. 238.

Отже, В.М. Іванушкіна обвинувачували в тому, що він:

а) був активним учасником к/р націонал-фашистської терористичної організації, зв'язаної з к/р троцькістсько-зінов'євською терористичною організацією, що здійснила 1 грудня 1934 р. злодійське вбивство тов. Кірова і готувала терористичні акти проти керівництва ВКП(б) і Радянської влади;

б) знав про установки керівництва організації на терор і їх поділяв;

в) за завданням к/р керівництва організував підпал газетного відділу бібліотеки АН УРСР, щоби знищити матеріали, що компроментують ряд активних членів організації. З цією метою завербував як виконавця співробітника бібліотеки Павловського П.Ф.;

г) працюючи директором бібліотеки Академії наук, свідомо засмічував апарат бібліотеки к/р троцькістськими та націоналістичними елементами.

Внаслідок цих злочинів, передбачених (!) ст. 54-8, 54-9, 54-11 Кримінального кодексу УРСР, Іванушкін підлягав суду Військової колегії Верховного суду СРСР із застосуванням Закону від 01.12.1934. Закрите судове засідання відбулося 13 липня 1937 р. і тривало кілька хвилин. В останньому слові обвинувачений заявив, що він членом антирадянської організації себе не вважав. Проте Військова колегія присудила Василя Михайловича Іванушкіна до вищої міри покарання – розстрілу, з конфіскацією особистого майна. Вирок остаточний, оскарженню не підлягає, і на підставі постанови ЦВК СРСР від 01.12.1934 підлягає негайному виконанню, що й було здійснено в той же день, 13 липня 1937 р.

У 1956 р. до Генерального прокурора СРСР звернулася з проханням перевірити справу батька Іванушкіна Зоря Василівна (у нього було четверо дітей: дві дочки від першої дружини – Олена Ленінець і Зоря, і два сина від другої – Жовтень (Ролан) і Ромен – які характерні імена!). Перевірка тривала кілька місяців. Були допитані, як свідки, десятки людей, що знали Василя Михайловича, серед них працівники бібліотеки. Всі вони дали високу оцінку його професійних та загальнолюдських якостей. Найцікавіше, що серед цих співробітників були й ті, що свідчили проти Іванушкіна в 1937 р. Ось що вони «показали» через 20 років. К.М. Грибовська: *«Іванушкін, будучи взагалі освіченою людиною і книголюбом, підтриманий комуністами і комсомольцями... взявся на перших порах енергійно за перебудову роботи. У бібліотеці дійсно відчувся подих нового. Проте бути до кінця принциповим і послідовним йому не вдалося, що викликало засудження з боку партійної і комсомольської організацій. У питаннях підбору кадрів Іванушкін виявив лібералізм, відновив на роботі багато вичищених з апарату бібліотеки державною комісією (що неприпустимо було в той час, маючи на увазі, що бібліотека установа ідеологічна)... У 1937 р. викликала до слідчих органів, де мені було поставлено*

питання, що я знаю про його контрреволюційну діяльність... Щиросердним і повним викладенням відомих мені неологізмів у роботі Іванушкіна, як мені здавалося тоді, можна було допомогти слідчим органам викрити цю людину, що я і зробила на допиті... Що стосується його прямої контрреволюційної діяльності..., про це мені нічого не відомо»¹⁰⁰. Цінні відомості щодо біографії В.М. Іванушкіна є в свідченнях В.С. Просяного: «приділяв багато свого часу читанню, роботі по розбору бібліотек, конфіскованих у колишніх багатих людей. Росіянин, і говорив при партперевірці, що він незаконний син якогось багатія, закінчив училище і пішов у 1916 чи 1917 на війну добровольцем і був розвідником... У 1927 викладав у Київському кооперативному інституті. Підготував великий рукопис про події 1905–1907 рр. Розійшовся (приблизно після 1930) і одружився на вихованці, що була в нього – татарці Фатимі»¹⁰¹. А ветеран бібліотеки Л.І. Губська підкреслювала: «... після так званої «чистки» апарату і з боку деяких палких новачків були спроби зруйнувати створювані роками каталоги і побудувати по-новому. Це загрожувало відірвати бібліотеку від життя на багато років. Т. Іванушкін прекрасно знав і любив книгу, і категорично заборонив будь-що руйнувати до створення кращого нового... Його звинувачували в тому, що він одночасно працював в декількох місцях, може й так, але бібліотеці він віддавав належний час і йшов з неї останнім, коли вона зачинялася»¹⁰². Принагідно зазначимо, що за різними відомостями, УНІК у цей час також містився в приміщенні бібліотеки.

Військова колегія Верховного суду СРСР на засіданні 8 лютого 1958 р. розглянула матеріали перевірки та висновки прокурора і визнала, що В.М. Іванушкіна було засуджено необґрунтовано, тому присуд від 13 липня 1937 р. відмінила і справу проти Іванушкіна припинила за відсутністю складу злочину.

Уже в 1994 р. до Верховного суду України з республіки Хакасія (Російська Федерація) звернувся син Василя Михайловича Роман Васильович. З відповідних довідок, що готувалися для нього, довідуємось, що першу дружину В.М. Іванушкіна – Каган Надію Михайлівну (Нехамі Михелівну) було заарештовано в 1938 р. у Харкові, а другу – Фатіму Василівну, як «дружину ворога народу», було вислано з двома дітьми до таборів на 8 років.

Мусимо додати, що вже після смерті В.М. Іванушкіна в бібліотеці виникла ще одна справа, що кидала тінь на його особу. В квітні 1935 р. науковим співробітником відділу стародруків Б. Зданевичем і реставратором М. Касперовичем (згодом розстріляним) було вилучено з оправи примірника французької Біблії XVI ст. кілька аркушів давнього латин-

¹⁰⁰ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 303–304.

¹⁰¹ ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 306.

¹⁰² ГДА СБУ, справа № 46299 ФП, арк. 344.

ського друку. Атрибуцію цих аркушів провів Зданевич і переконливо довів, ще це примірник «Provinciale Romanum», невідомого досі видання Й. Гутенберга, винахідника друкарства в Європі. Значення цієї знахідки було зрозуміло і дослідникам, і керівництву бібліотеки. Було зроблено фото всіх аркушів, а оригінали заховані в сейф (сейф тоді в бібліотеці був один, у головного бухгалтера). Надалі Б.І. Зданевич працював з фотографіями пам'ятки, але восени 1937 року, при підготовці перевидання, йому знадобилися оригінальні аркуші. В сейфі їх не було, а головбух пояснив, що колись до бібліотеки приїздив якийсь американець, і директор попросив принести до нього в кабінет оригінал «Provinciale Romanum». Більше він його в сейф начебто не повернув. Легенда в бібліотеці передавала, що після арешту Іванушкіна всі папери з його кабінету було вилучено і знищено. Що сталося з оригіналом і досі єдиного в світі примірника «Provinciale Romanum», невідомо.

Ім'я видатного бібліографа української преси **Варфоломія Андріановича Ігнатієнка**, безперечно, відоме дослідникам вітчизняної періодики, і майже зовсім невідоме не лише широкій громадськості, а й багатьом сучасним бібліотекарям і бібліографам. І це не дивно, адже репресований і розстріляний 1937 р., Ігнатієнко задовго до загибелі був відсторонений від улюбленої справи, його ім'я вилучено з наукового та культурного обігу ще з початку 1930-х рр., його діяльність одержала тавро «ігнатієнщина» і впродовж довгих десятиліть взагалі не згадувалась, наче не було в 1920-х роках серії історичних і теоретичних розвідок В. Ігнатієнка, присвячених історії української періодики, і не було виданого 1930 р. як четвертий том «Трудів УНІК» унікального бібліографічного покажчика «Бібліографія української преси (1816–1916)» – джерела, краще за яке в цій ділянці й досі не створено.

Варфоломій Андріанович Ігнатієнко народився 25 серпня 1892 р. в с. Озеряни Бобровицького району Чернігівської області¹⁰³. Згідно з протоколами допитів у НКВС (питання – наскільки можна довіряти таким свідченням – залишається відкритим), В. Ігнатієнко ще 1912 р., навчаючись у Київському комерційному училищі, брав участь у роботі українського націоналістичного гуртка, до якого входили учні деяких середніх закладів. З 1914 р. навчався у Київському комерційному інституті, який закінчив у 1917 р. Був членом студентської націоналістичної організації «Українська громада», близької до поглядів українських есерів, тоді ж почав писати замітки й статті до газети «Рада»¹⁰⁴, присвячені, зокрема, 100-річному ювілею Т.Г. Шевченка. За тогочасними документами Київського губернського жандармського управління, він належав до чис-

¹⁰³ УРЕ в 17 т. Т. 5. – К., 1961. – С. 359.; УРЕ в 12 т. Т. 4. – К., 1979. – С. 333; УСЭ в 3 т. Т. 1. – К., 1988. – С. 667; УЛЕ, Т. 2. – К., 1990. – С. 297.

¹⁰⁴ ІР НБУВ, ф. І, № 35049, 35050.

ла студентів-сепаратистів, за ним було встановлено нагляд, відмічені його зв'язки з П. Головченком та Й. Гермайзе¹⁰⁵.

Після лютневої революції В. Ігнатієнко вступив до лав Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР) і відразу включився до активної партійної роботи. Влітку 1917 р. обраний гласним Київської міської думи від блоку Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) і УПСР. У цей час він працював у Товаристві «Народна торгівля» споживчої кооперації. При Центральній раді працював у апараті Генерального секретаріату торгівлі (Міністерстві торгівлі). За власноручним зізнанням на допиті, у складі делегації УНР (при арешті було вилучено посвідчення № 889 секретаріату УНР на його ім'я) виїздив до Бресту на переговори з німцями, виконуючи обов'язки технічного секретаря делегації. Особова справа В.А. Ігнатієнка була в матеріалах «Осведомительного отдела при Киевском градоначальнике». Тут у протоколі від 22.11.1918 було вказано, що Ігнатієнко з березня 1917 перебував у партії українських соціалістів-революціонерів, під час перебування у Києві більшовиків він знаходився в Ковельському уїзді, повернувся до Києва з прибуттям німецьких військ. У лютому 1918 подав заяву про вихід з партії.

З 1919 до 1922 рр. працював інструктором у кооперативній організації «Дніпросоюз», співробітничав з Головною книжною палатою в Києві, відтоді почав займатися бібліографією періодики. Після реорганізації палати в Український науковий інститут книгознавства співпрацював там спочатку у відділі преси, надалі в бібліографічній комісії на громадських засадах. Був одним з організаторів Першої всеукраїнської виставки друку, яку влаштував УНІК у 1923 р. Публікував статті на тему історії та бібліографії української періодики в журналах «Бібліологічні вісті», «Книга», «Життя й революція».

У цей же час (1922–1924) В. Ігнатієнко працював разом з Ю. Меженком, Н. Заглодою, Т. Волобуєвою, В. Шпілевич як член правління кооперативного видавництва «Спілка», що видавало вітчизняну художню та наукову літературу. В 1924 р. працював викладачем у Торгово-кооперативній профшколі. 24 жовтня того ж року був затверджений аспірантом науково-дослідної кафедри акад. М.С. Грушевського¹⁰⁶, проте аспірантуру не закінчив. Зі звіту про роботу науково-дослідної кафедри історії України від 1 січня до 1 липня 1925 р. довідуємось¹⁰⁷: аспірант В.А. Ігнатієнко працював над темами: а) Дюркгейм та його школа в соціології; б) історія української преси. Доповіді і праці: «Класична школа в політ-

¹⁰⁵ ЦДІА України, ф. 275, оп. 1, спр. 1065, арк. 227, 261, 350, 352 зв.; спр. 1057, арк. 115 зв., 135 зв.; спр. 3679: дані на 1957 р.).

¹⁰⁶ Витяг з протоколу засідання Президії Укрголовпрофосвіти // Історія Національної академії наук України 1924–1928: документи і матеріали. – К., 1998. – С. 53.

¹⁰⁷ Репрессоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 397–400.

економії і марксизм», «Розвиток української преси» (доповіді визначені до друку Держвидавом); «Книжки і преса на Україні, схема історичного розвитку». Друк/увалось/: «Вся Україна в адресах 1925 р.», «Забута справа» (Нова громада, 1925). Закінчував бібліографічну працю «Українська преса» (для УНІК), «Українська преса в період війни та революції (1914–1922)». Загалом в Академії наук В.А. Ігнатієнко у різний час був нештатним постійним співробітником Комісії для дослідів над громадсько-політичними течіями в Україні (1924); членом-співробітником соціально-економічної секції (1926), редактором соціологічної секції (1928) соціально-економічного відділу Інституту української наукової мови¹⁰⁸. Публікувався в часописах «Книга» («Українська книга і преса в історичному розвитку», 1923, № 3), «Нова книга» (статті та рецензії), «Життя й революція».

Проте найголовніші його наукові здобутки пов'язані з діяльністю УНІК, де він з жовтня 1926 р. був членом бібліографічної комісії, відвідував засідання, а наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. очолював відповідну секцію й комісію, працював над історією української преси. Про це ще 1923 р. сповіщали «Бібліологічні вісті» (№ 1, С. 38; № 3, С. 43). На сторінках цього журналу було опубліковано 12 статей та заміток В. Ігнатієнка, серед них «Українська преса в 1922 році», «Історія української преси та її вивчення», «Українські нелегальні видання рр. 1914–1917», рецензія на книгу «Часописи Поділля», «Листування в справі української преси в 1915–1916 рр.», рецензія на книгу «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917–1921», «Друге число «Згоди» та інші.

УНІК видав також дві книжки В.А. Ігнатієнка, присвячені історії вітчизняної преси, які охарактеризовано в розділі про наукову роботу. Нагадаємо, перша вийшла в серії «Науково-популярна бібліотека книгознавства», вип. 6, у 1926 р. під назвою «Українська преса (1816–1923 рр.): Історико-бібліографічний етюд», а друга – це ґрунтовний бібліографічний покажчик української періодики за 100 років, з 1816 по 1916 рр., виданий як четвертий том Трудів УНІК.

Критика УНІК, що почалася 1931 року, не оминула, безперечно, і В.А. Ігнатієнка, адже його роботи, як ми побачили, були достатньо значущими і добре відомими у той час. Досить переглянути стенограму зборів «Класова боротьба в книгознавстві» (К., 1932), де ледь чи не в кожному виступі згадується Ігнатієнко, власне, слідом за Меженком, на той час ворогом № 1. Характерна записка до президії зборів (вказана стенограма, С. 70): «Ми, аспіранти УНІКу, рішуче вимагаємо від його керівників, а саме Меженка, Маслова, Ігнатієнка, Олексієва здекларувати на нашому диспуті методологічні та ідеологічні засади їхньої наукової роботи». Перед тим на цих зборах більшу частину свого виступу присвячує Ігнатієнкові

¹⁰⁸ Історія Національної академії наук України 1924–1928: документи і матеріали. – К., 1998. – С. 615.

«тов. Гуменчук» (так у тексті, без імені і навіть ініціалів), а «тов. Керекез» навіть наголошує: «...що Ігнатієнко найодвертіше висловлює свої національно-демократичні ідеї й найвірніше та найпослідовніше служить українському націоналізмові» (С. 28). Чим не донос? Закінчуються збори також «розбором» В. Ігнатієнка в заключному слові тов. Золотарьова.

З'являються не просто негативні – нищівні рецензії і виступи. Ігнатієнко звільняється з УНІК, з книгознавчими та бібліографічними дослідженнями покінчено. У 1931 р. він працював викладачем математики у групах підвищення кваліфікації інженерно-технічних працівників системи головного управління поліграфічної та канцелярської промисловості.

Арештували його пізніше, 1 вересня (постанова на арешт була виписана 28 серпня) 1937 р.¹⁰⁹ Характерно, що в постанові прокурора Київської області по спец. справах на арешт Ігнатієнка спочатку написано «Петрович» (по батькові), закреслено – «Іванович», закреслено, тоді – «Андріанович». Та й прізвище весь час плутали – то Ігнатенко, то Ігнатієнко. Мабуть, все це було не принципово.

На час арешту він працював учителем математики в 110-й київській школі. Звинувачували В.А. Ігнатієнка в участі в організації українських соціалістів-революціонерів. Перший допит відбувся 11 вересня, мабуть, вночі, бо постанову в його протоколі про оголошення звинувачення Ігнатієнко підписав 12 вересня. На допиті Варфоломій Андріанович підтвердив, що належить до української к/р націоналістичної організації, яка проводить підпільну діяльність. Під цим зізнанням – обірвана частина підпису. Далі, за протоколом, він і розповів, що до українського національного руху долучився ще 1912 р., будучи учнем Комерційного училища в Києві, а після лютневої революції 1917 р. формально вступив вже в ряди членів УПСР і одразу включився в активну партійну роботу. Влітку того ж року за списком УПСР був обраний гласним Київської міської думи.

Як слушно зазначила О. Юркова¹¹⁰, «згадавши його належність у 1916–1918 рр. до партії українських есерів та пов'язавши з іншими колишніми діячами УПСР Д.В. Руткевичем та Н.А. Коцюбинською, енкаведисти створили ще одну міфічну спілку, яку не спромоглися назвати інакше, як «Уманська контрреволюційна організація, пов'язана з підпільним центром УПСР»¹¹¹ (Руткевича арештували в Умані).

Винним себе В.А. Ігнатієнко визнав. У обвинувачувальному висновку значиться: «Уманской оперативной следственной группой УТБ КОУ НКВД вскрыта и ликвидирована антисоветская, подпольная, украинская националистическая, террористическая организация эсеровского толка, ставя-

¹⁰⁹ ЦДАГО України, ф. 263, справа № 49534 ФП, арк. 1–4.

¹¹⁰ Юркова О. Київська історична школа М.С. Грушевського: долі науковців // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1–2. – С. 269.

¹¹¹ ЦДАГО України, ф. 263, справа № 49534 ФП, арк. 40–41.

щя своей задачей свержение существующего строя на Украине и установление фашизма путем войны, вооруженного выступления и террора над представителями компартии и соввласти» (там само), хоча нічого цього в справі, на допитах не було. Знаходився під вартою в Уманській тюрмі. Рішення трійки при Київському облуправлінні НКВС від 25 жовтня 1937 р. – розстріляти. Майно, що належить особисто йому, конфіскувати.

Вирок виконано 11 листопада 1937 р. о 1-й годині ночі¹¹². Після цього у його квартирі описали майно, причому не лише те особисте, що належало Варфоломію Андріановичу, але й майно дружини, наприклад – швейну машинку. Найдивовижніше (хоча чому дивуватись, це характерне явище), що документи підшито в його справі непослідовно, але все одно можна зрозуміти: забрали усе, кімнати опечатали, а дружину Варфоломія Андріановича Антоніну Тимофіївну з двома дітьми (син 12 років і дочка 9 років) виселили з квартири і відправили в с. Озеряни Бобрівського району Чернігівської області – рідне село В.А. Ігнатієнка. Вважаючи свою висилку незаконною, дружина постійно клопотала про її відміну, і в квітні 1939 висилка була скасована. Тоді ж вона звернулася з офіційною заявою повернути їй половину конфіскованого майна, спираючись на кодекс радянських законів. Несподівано, але їй повернули частину втраченого грошима – 285 руб. Повернувшись до Києва, вона судилася зі співробітником НКВС Етліним, який зайняв їх квартиру; перейшла до квартири знайомих по вул. Рейтарській, 41, кв. 6. У 1943 їх переселили в одну кімнату на тій же вулиці в буд. 45, кв. 1. Ще раз вона звернулася в 1956 р. не тільки до КДБ, але й до М. Булганіна, голови Ради Міністрів СРСР, із запитом щодо дати й причини смерті чоловіка, а також навела жахливі факти існування – п'ять осіб в одній кімнаті: 70-річна Антоніна Тимофіївна, нервово хворий син, дочка з родиною – чоловік з відкритою формою туберкульозу і дитина шести років. Пенсію за чоловіка не отримувала – всі документи було конфісковано.

Листування різних служб КДБ, що є в архівно-слідчій справі В.А. Ігнатієнка, дозволяє пересвідчитись, як фальсифікували такі справи. Пересвідчившись у відсутності у справі відомостей про оголошення родичам даних про смерть арештанта і керуючись вказівкою КДБ СРСР № 108сс від 24.08.1955 р., оперуповноважений обліково-архівного відділу Управління КДБ УРСР по Київській області «полагал бы», тобто запропонував зареєструвати в ЗАГСі Києва смерть гр. Ігнатієнка В.А. у місцях позбавлення волі 7 грудня 1943 р. від емфіземи легенів, що й було виконано, звідси і помилка в енциклопедіях. Дати ці й діагнози вибиралися довільно, залежали, мабуть, від фантазії посадової особи.

Уже в 1957 р. у дорученні зам. прокурора Київської області начальника УКГБ на проведення перевірки справи В. Ігнатієнка по заяві його дру-

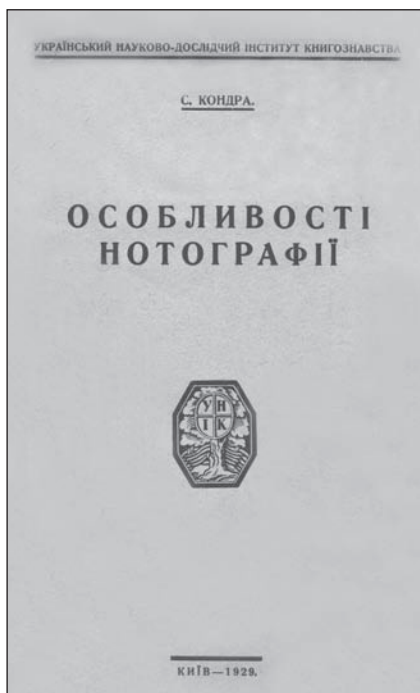
¹¹² ЦДАГО України, ф. 263, справа № 49534 ФП, арк. 43.

жини констатується, що слідство в свій час проведено було не об'єктивно, звинувачення і матеріали слідства звинуваченому не пред'являли, в основу засудження Ігнатієнка покладені лише його неконкретні свідчення, а також виписки з протоколу допиту Д.В. Руткевича. У висновках КДБ підтверджується, що підставою для арешту і звинувачення Ігнатієнка були свідчення арештованого по іншій справі Руткевича (колишнього діяча Української партії соціалістів-революціонерів). Свідчення Ігнатієнка не перевіряли і свідків по його справі не допитували. Таким чином, можна вважати, що В.А. Ігнатієнко був арештований і засуджений трійкою при Київському облуправлінні НКВС 25 жовтня 1937 р. без достатніх доказів його вини. Як свідки, у 1958 р. були допитані колишні працівники УНІК Ю.О. Меженко, Т.Г. Волобуєва, В.В. Шпілевич, які дали позитивну характеристику Варфоломію Андріановичу. Враховуючи вищесказане, прокурор Київської області Г. Малий виніс протест по справі Ігнатієнка, який був Президією Київського обласного суду задоволений: постанову трійки відмінити, а справу припинити за недоведеністю обвинувачення. І лише влітку 1990 року на запит сина – Петра Варфоломійовича – була дана об'єктивна відповідь про дату і причину смерті Варфоломія Андріановича Ігнатієнка, що закріплено відповідним записом у ЗАГСі Ленінського району Києва. Якихось відомостей про місце його поховання в справі немає і встановити його за давністю неможливо.

Кондра Сергій Григорович був ученим секретарем УНІК після М.М. Іванченка, з 1928 по вересень 1931 р. Народився він 20 листопада 1880 р. в селі Пирого Полтавської області. Закінчив реальне училище і Московський інститут, за фахом геодезист. Жив у Києві на вул. Ботанічній, 13, перед арештом працював зав. картографічним відділом Науководослідного інституту геології АН УРСР, викладачем Київського університету та Меліоративного інституту.

До книгознавчої тематики прилучився ще 1918 р., коли підготував для журналу «Книгарь» кілька бібліотечно-бібліографічних статей, таких як «Бібліотечна класифікація по децимальній системі» (число 7, березиль), де він розповідає читачам про класифікацію Дьюї; «Завдання української журнальної бібліографії» (ч. 15, листопад). Основним завданням тут Сергій Григорович вважав: (А) «скласти реєстр усієї української преси, поділивши весь час її існування на 3 періоди: 1 – до 1905 р., коли, власне, й не було суто українських часописів, а мішані, на російській і українській мовах». II період – з 1905 до 1917 р., III – з 1917 р. За зразок він пропонував взяти працю М. Лісовського «Библиография русской периодической печати. 1703–1900». Наступне завдання (Б) – «скласти докладного покажчика по ... децимальній системі змісту журналів за II період», далі (В) – за III період, після того (Г) – за I, і, нарешті, (Д) – вести подальшу реєстрацію. Тут же він сповіщає, що почав складати реєстр

української періодичної преси (завдання А) і збирає матеріали за II період; просив відгукнутись бібліографів, які, можливо, роблять те саме.

Як учений секретар УНІК, він займався діловодством, листуванням Інституту, протоколами нарад, брав активну участь у дискусіях, наприклад, «Стан бібліографічної роботи в наукових закладах та шляхи до її поліпшення»¹¹³. Всього на сторінках часопису «Бібліологічні вісті» було опубліковано 13 статей і заміток С. Кондри. Серед них: «Бібліометр або книгомір» (1927, № 4) — про спеціальний прилад для визначення розміру книг. Про запровадження стандартів паперових форматів до книжок і журналів йдеться у його статті «Стандартизація паперових форматів» (1930, № 1). Про роботу УНІК сповіщає він у чотирьох відповідних

матеріалах — 1928, № 1; 1929, № 2–3; 1929, № 4; 1930, № 4. Звіт роботи Українського товариства прихильників книги в Празі подає він у замітці в рубриці «Хроніка» у № 4 за 1927 р. Крім того, журнал опублікував дві його бібліотекознавчі рецензії: на «Труды Всероссийского библиографического съезда» (1930, № 2) і на книгу Л.Б. Хавкіної «Составление указателей к содержанию книг и периодических изданий» (1930, № 4); інформацію про перший з'їзд польських бібліотекарів (1927, № 4) і звернення «До провінціальних бібліофілів» (1925, № 1–2) із закликом до опублікування відомостей та описів архівів і книгозбірень на сторінках «Бібліологічних вістей». Окремо слід відзначити дві роботи С.Г. Кондри, присвячені опису нот. Це велика стаття «Особливості нотографії» (1928, № 1), де він наголошує на необхідності бібліографічного опису нот і наводить спеціальну інструкцію до нотографічних праць, а також його рецензія на книгу Б.П. Юргенсона «Очерк истории нотопечатания» (1929, № 2–3).

В архіві УНІК¹¹⁴ ми зустріли цікаві документи щодо роботи С.Г. Кондри в Інституті. Так, у протоколі перевірки наукових робітників від 26 жовтня 1930 р. зафіксовано зауваження до нього з приводу політичної пасивності, яку він пояснив «характером наук, що я їх вивчав, і побутовими обставинами» (мабуть, малися на увазі п'ятеро дітей).

¹¹³ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 221, арк. 7; од. зб. 219, арк. 3.

¹¹⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 222, арк. 8.

Арештований С.Г. Кондра був 17 січня 1938 р. за ст. 54-10 і 54-11 як учасник к/р націоналістичної організації, що ставила, начебто, своїм головним завданням повалення радянської влади шляхом збройного повстання та терористичних актів проти керівництва ВКП(б) і уряду та встановлення капіталістичного ладу¹¹⁵. У цій же справі є документ за 16 січня, де стверджується: «Кондра являється видним українським націоналістом і піддержує зв'язок з видними революціонерами» (там само, арк. 2). На допиті він повідомив слідству, що у 1917 р. вступив до партії українських есерів в м. Прилуки Чернігівської обл., і був членом цієї партії аж до арешту. Назвав всіх членів Прилуцької організації.

Щодо інших біографічних відомостей, які він навів – двічі був заарештований органами ЧК у 1918 і 1919 рр.; у Києві з 1923 р. У 1927 р. – член товариства ім. Леонтовича, від якого в Інституті мовознавства брав участь у складанні російсько-українського словника музичних термінів («по вредительски», арк. 75 вказаної архівно-слідчої справи). Словник був виданий, але невдовзі вилучений з обігу. Стосовно УНІК у протоколі записано так: «До 1930 р. я проводив шкідницьку роботу в Інституті книгознавства, де я працював ученим секретарем» (арк. 77). Насправді, з УНІК він звільнився у вересні 1931 р., після неодноразових заяв, під час зміни влади в інституті¹¹⁶. «Зізнався», що намагався втягнути в есерівську організацію Сагарду М.І., який на той час працював у канцелярії Академії наук, але не встиг.

На засіданні трійки при Київському обласному управлінні НКВС від 22 квітня 1938 р. було ухвалено рішення: Кондру С.Г. розстріляти, особисте майно конфіскувати. Як свідчать документи архівно-слідчої справи (арк. 213), вирок трійки було виконано більш ніж через місяць – 26 травня 1938 р. о 23 годині (так багато розстрілювали, що не встигали вчасно?!). Мабуть вже після цього були підготовлені потрібні документи (принаймні в справі вони так підшиті) – обвинувачувальний висновок, в якому зазначено, що Управлінням ДБ розкрита і ліквідована підпільна українська к/р націоналістична організація, котра закладена і керувалася ЦК УПСР (арк. 223 справи), а С.Г. Кондра у 1919 р. був повітовим комісаром Центральної Ради, а до арешту – зав. бібліотекою Академії наук (арк. 224; це явна нісенітниця, можливо, бібліотеки якогось академічного інституту?); підлягає розгляду Особливої трійки (арк. 226), речових доказів по справі немає (арк. 227). Ще далі в справі йде відповідна постанова оперуповноваженого сержанта за 27 серпня 1938 р. (!), коли ні С.Г. Кондри, ні його посправників вже на світі не було.

При перегляді справи у 1955–1956 рр. було зауважено, що в основу рішення Трійки покладено одні лише суперечні свідчення засуджених,

¹¹⁵ ЦДАГО України, ф. 263, справа № 33667 ФП, арк. 1.

¹¹⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 264, арк. 29, 34.

Н.Б. ЗАГЛАДА

які на першому допиті заперечували приналежність до к/р організації, а на наступних допитах зізнавалися (арк. 250). Заступник начальника Управління КДБ констатував: доказів про винувність цих осіб у справі нема, і в ході перевірки вони не виявлені.

Під час слідства Кондра був допитаний лише один раз. Протокол дати не має і написаний трьома різними почерками. 25 липня 1956 р. прокурор Київської області опротестував постанову трійки за відсутністю в діях засуджених складу злочину.

2 серпня 1956 року Президія Київського обласного суду протест прокурора задовольнила, Кондру С.Г. реабілітувала за необґрунтованістю засудження.

Практично тоді ж загинула **Загледа Ніна (Леоніла) Борисівна** (29 квітня 1896, Київ – 28 квітня 1938, Київ) – етнограф, бібліограф; старша сестра дружини акад. М. Біляшівського.

Ніна Загледа закінчила гімназію в Києві, 3 курси правничого факультету Київського університету, повний курс етнографічного відділення Київського археологічного інституту. З березня 1919 працювала в Головній книжній палаті і при всіх її реорганізаціях, аж до створення УНІК, в якому працювала від перших днів бібліографом, завідувала відділом волянсій (аркушівок, прокламацій). Одночасно з жовтня 1924 р. працювала етнографом в Антропологічному кабінеті ім. Ф. Вовка, з січня 1934 – мол. наук співроб. Інституту історії матеріальної культури ВУАН, з грудня 1934 – мол. наук співроб. в Етнографічному музеї ВУАН¹¹⁷. Дійсний член Етнографічної комісії ВУАН, член Всеукраїнського Етнографічного товариства.

Автор низки праць, як з етнографії (що наразі більше відомо), так і з бібліографії аркушівок. Так, у «Бібліологічних вістях» опубліковано такі її праці: «До питання про справу збирання прокламаційно-афішного матеріалу» (1923, № 4), де вона наголошує на значенні таких матеріалів, розкриває шляхи їх розповсюдження. Інтерес становить її розповідь про діяльність УНІК з опрацювання прокламаційно-афішних видань, зібраних Головною книжною палатою в 1919 р. Автор слушно ставить питання щодо доповнення колекції за допомоги громадськості, а також щодо уточнення дат, імен, місць видання тощо. Важливим завданням вона вбачала розробку схеми бібліографічного опису зазначених видань. У за-

¹¹⁷ Білокінь С. «Музей України. Збірка П. Потоцького». Доба, середовище, загибель. – К., 2002. – С. 216.

мітці «Другий зїзд бібліофілів польських» (1927, № 2) Ніна Борисівна настільки детально розкрила роботу цього зібрання, його секцій, що складається переконання, ніби автор була на ньому присутня. Вона наводить деталі, аналізує позитивні і негативні сторони зїзду, подає резолюції.

Як повідомлялось у «Бібліологічних вістях»¹¹⁸, Н.Б. Заглада організувала в жовтні 1927 р. у Лаврському музейному заповіднику величезну виставку плакатів періоду революції з фондів УНІК, де було експоновано «лише» 250 плакатів (!): «Мале приміщення не дало змоги Інститутіві показати всі свої коштовні збірки плакатів» (там само). Слід визнати, вона досить нестандартно підійшла до справи, створивши такі розділи виставки: вороги революції; українські митарства; пролетарі всіх країн, єднайтеся; революційні свята; вибори; антирелігійна пропаганда; народне здоров'я; народна освіта; дні, тижні та місяці допомоги; військо; економічне життя; реклама; кіноплакат.

Під час кампаній самокритики змушена була також каятися, що не врятувало її. Спочатку з'явилися викривально-наклепницькі публікації проти неї в пресі: «Буржуазна націоналістка Н. Заглада, приятелька наймажорівіших контрреволюціонерів і шпигунів, виступає з фашистськими концепціями, оббріхуючи сучасне українське народне мистецтво»¹¹⁹; «Отдел украинской народной вышивки, являющийся гордостью украинского народа, доверен Загладе, ничего общего не имеющей с искусством, но зато крепко связанной со шпионом Онищуком»¹²⁰. Заарештована 30.03.1938 і за рішенням Трійки УНКВС Київської області від 11 квітня 1938 р. засуджена до розстрілу¹²¹. Вирок виконано о 23-й годині 28 квітня 1938 р. Реабілітована 8 лютого 1957 р. рішенням військового трибуналу КВО.

Серед тих колишніх співробітників УНІК, хто був також арештований в страшні 1930-ті, але вижив тоді, був з різних (часто невідомих нам) обставин випущений з в'язниці, — **Т.П. Алексеев, В.Н. Вайсблат**, конкретних деталей щодо звинувачення яких ми не маємо, нариси про них подано в попередньому розділі книги.

Репресовано було також багатьох **авторів журналу УНІК «Бібліологічні вісті»**, серед них:

Базилевич Василь Митрофанович¹²² (31.12.1892, Київ — 04.09.1942, Таганрог) — історик, музеєзнавець, архівознавець. Закінчив І Київську гімназію та історико-філологічний факультет Університету св. Володими-

¹¹⁸ Український науково-дослідчий інститут книгознавства 1927 року // Бібліологічні вісті. — 1927. — № 4. — С. 119.

¹¹⁹ Вягро Ш., Близнюк П. Буржуазно-націоналістичне кубло в музеях Києва // Комуніст. — 1937. — 2 жовтня — № 227. — С. 3.

¹²⁰ Вадимов Д., Лильченко Т. Кто хозяйничает в музеях Украины? // Правда. — 1937. — 25 сентября. — № 265. — С. 4.

¹²¹ ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, справа № 49866 ФП / кор. 972, арк. 319–322.

¹²² Матяш І.Б. Базилевич Василь Митрофанович // ЕСУ. — К., 2003. — Т. 2. — С. 86.

В.М. БАЗИЛЕВИЧ

ра (1915), залишився працювати на кафедрі російської історії. 1919 р. разом з С.І. Масловим створив там Музей війни і революції. Викладав у київському Археологічному інституті, на різних курсах. Секретар Історичного товариства Нестора-літописця (після С.І. Маслова) та київської краєвої комісії з охорони пам'яток старовини Наркомосу. 3 грудня 1932 р. був співробітником Всеукраїнського історичного музею.

УНІК постійно подавав прізвище В. Базилевича в анонсах свого журналу. Опубліковано у «Бібліологічних вістях» його замітку про виставку в Кабінеті історії України ім. О.М. Лазаревського при ІНО (1925), присвячену 25-літтю Кабінету, раніше – історично-

філологічного Семінару університету. Виставку, безперечно, організував сам В. Базилевич; вона складалася з книжок по трьох темах: соціально-економічна історія України, декабристи, мистецтво старої книги. У цьому ж номері журналу є ще замітка, що опосередковано стосується В.М. Базилевича. На С. 141 подано інформацію про випуск Київським губернським архівним управлінням двох друкованих на машинці номерів бюлетеню «Червоний архівіст». У першому з них, крім офіційних матеріалів і хроніки, надруковано статті В. Дубровського «Досвід архівної роботи» і «Про перепідготовку і підготовку архівістів», О. Гермайзе «Історико-архівні семінари», М. Корниловича «До справи охорони архівів» і В. Базилевича «Задачі місцевих архівів к юбилею декабристів».

Арештований 1923 р. – у зв'язку з процесом «Центру дій»; у 1933 і 1935 р., був висланий до Іркутського концтабору, Біробіджанської республіки. Звільнений 1940 р. без права повернутися в Україну. Оселився в Таганрозі, працював зав. музеєм. Розстріляний гестапо за спробу перешкодити вивезенню музейних цінностей до Німеччини¹²³.

Борович (Фінкельштейн) Борис Йосипович¹²⁴ (19.11.1883, Одеса – 23.09.1938) – бібліотекознавець. Від початку 1916 р. – співробітник Харківської громадської бібліотеки, лектор курсів з бібліотечної справи (1918), член бібліографічної комісії Всевидаву, організатор і керівник консультаційно-бібліографічного відділу ХДБ ім. Короленка (з 1920), член НДКБ з 03.12.1929, викладач на бібліотечному підвідділі політосвітнього

¹²³ Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941): джерелознавче дослідження. – Дрогобич : Коло, 2013. – Т. 2. – С. 301.

¹²⁴ Борис Борович (1883–1938) : зб. матеріалів / ХДНБ; укл. Черевко А., Кульчицька Т. – Х., 2005. – 90 с.

факультету ХІНО (1930), лектор з питань бібліотекознавства, книгознавства та книговидання, учасник двох бібліографічних з'їздів (Москва, Ленінград), двох конференцій наукових бібліотек РРФСР, конференції наукових бібліотек у Києві. Один з основоположників теорії та практики предметної каталогізації. Створив предметний каталог в ХДБ ім. Короленка. В «Бібліологічних вістях» було опубліковано його статтю «Харківська громадська бібліотека ім. В.Г. Короленка» (1926, № 4).

В 1930–1936 роках у радянській пресі Б.О. Боровича жорстко критикували як реакційно-буржуазного теоретика бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства¹²⁵. 1932 р. його було звільнено з ХДБ. У 1937 році працював книгознавцем Харківського інституту охорони здоров'я студентів і вчених.

Арештований 14 червня 1937 р. У березні 1938 р. для подальшого ведення слідства переведений у м. Київ у розпорядження 4-го відділу Управління держбезпеки НКВС УРСР. Його звинувачували в тому, «що був одним із керівників антирадянської терористичної організації, яка існувала на території України, і проводив активну роботу по створенню антирадянських меншовицьких груп для боротьби проти радянської влади, особисто завербував 6 чоловік. Крім того, створив терористичну групу з метою вчинення терактів стосовно керівників ВКП(б) і радянського уряду»¹²⁶.

На підставі цих звинувачень 23 вересня 1938 року був засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР до вищої міри покарання – розстрілу. Вирок був виконаний того ж дня у Києві. Реабілітований 1993 р.

Дем'янчук Василь Климентійович (13.01.1897, с. Надвірна, тепер місто Івано-Франківської обл. – 28.11.1938, Медвеж'єгорськ, РФ), мовознавець, сходовознавець. Навчався в українській гімназії в Станіславі (нині м. Івано-Франківськ), працював у друкарні «Киевской старины» в Києві в 1914–1915 рр., виселений в Харків як ворожий елемент. Після революції – зав. справами Історично-філологічного відділу в канцелярії УАН 1918–1919 рр., закінчив 1922 р. Київський інститут народної освіти, викладав там у 1926–1929 рр. Аспірант секції українського й слов'янського мовознавства кафедри мовознавства, одночасно позаштатний постійний співробітник Комі-

В.К. ДЕМ'ЯНЧУК

¹²⁵ Довгань К. Жертва педагогічної саможертвності, або Б.О. Борович в світлі проблеми читача // Критика. – 1930. – № 11.

¹²⁶ Черевко А. Клуб знаменитих харьковчан. Борис Осипович Борович (Финкельштейн) // Харьковский музей Холокоста. – 2003. – № 12.

сії історії української мови УАН. У 1926–1927 рр. нештатний постійний співробітник Історично-філологічної кафедри з Кабінетом арабо-іранської філології¹²⁷. 1926–1929 рр. викладав в ІНО¹²⁸. Автор багатьох праць з різних галузей мовознавства. Серед його публікацій: Гнат (Ватрослав) Ягіч (1838–1923): Короткий нарис його життя й наукової діяльності / ВУАН. – К., 1924. – 22 с. (Відб. із «Зап. Іст.-філол. відділу», 1924, кн. 4). В двох номерах «Бібліологічних вістей» за 1923 р. (№ 2 і 3) опублікована його стаття «Видавнича діяльність Всеукраїнської Академії наук», що є цінним джерелом з історії видавничої справи Академії наук (див. розділ щодо наукової роботи).

Арештований у вересні 1929 р. у справі СВУ, позбавлений волі на п'ять років. Після звільнення у 1933 р. засланий на північ на три роки, де й залишився, працював як вільнонайманий. Розстріляний в Медвеж'єгорську 28.11.1938. Реабілітований 1957 р.¹²⁹

Дорошкевич Олександр Костянтинович (15(27).09.1889, м. Бронниця Московської обл. – 01.04.1946, Київ), літературознавець, д-р філол. наук з 1946. Закінчив 1913 р. Київський університет, з 1921 – професор цього університету. Редагував журнали «Вільна українська школа» (1917–1919), «Життя й революція» (1925–1927), очолював 1926–1930 київську філію Інституту імені Т. Шевченка ВУАН, один з провідних критиків 1920-х рр.

У «Бібліологічних вістях» вміщено дві замітки О.К. Дорошкевича: «Рукописні архіви Д.Л. Мордовцева та І.С. Нечуя-Левицького» (1925) і «Кулішеве видання» (1926, № 2). Автор книг і численних літературознавчих статей, насамперед присвячених творчості Т.Г. Шевченка. Досліджував також українсько-російські літературні зв'язки. Автор підручника «Українська література», що витримав п'ять видань (1922–1931), посібника з методики викладання літератури, «Хрестоматії по історії української літератури» (1918, 2-е вид. 1920)¹³⁰.

Арештований Київським обласним відділом ДПУ 24 лютого 1933 р. Був звинувачений в участі у к/р організаціях «ВУС» (Всеукраїнська учительська спілка), «БУД» (Братство української державності), «Молода Академія», «УНЦ» (Український національний центр), нелегальному гуртку «Сменовеховство». Постановою секретного політичного відділу ДПУ від 17 вересня 1933 р. справу проти О. Дорошкевича було припинено і його звільнено з під варті, як не дивно, у зв'язку з його хворобою¹³¹.

Дроздовський Василь Вікторович (18.03.1900, Прилуки Полтавської губернії – 04.03.1938, Норільлаг) – літературознавець. Закінчив

¹²⁷ Історія Національної академії наук України 1924–1928: документи і матеріали. – К. : НБУВ, 1998. – С. 612.

¹²⁸ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, справа № 2092 (особова справа Дем'янчука).

¹²⁹ Жовтобрюх М.А. Дем'янчук // УЛЕ. – К., 1990. – Т. 2. – С. 33.

¹³⁰ Купріянов І.Т. Дорошкевич // УЛЕ. – К., 1990. – Т. 2. – С. 97.

¹³¹ ЦДАГО України, справа № 61278 ФП, арк. 77–80.

словесно-історичний факультет Краснодарського ІНО. Від 1924 р. жив у Ленінграді, викладав в Обласному інституті соц. виховання, був членом Товариства дослідників української історії, мови та письменства, в 1929–1931 рр. його секретарем, 1929–1933 керівником групи нової української літератури. У 1931–1933 рр. – наук співроб. Інституту слов'янознавства АН СРСР.

У «Бібліологічних вістях» (1929, № 4) опублікована його спільна з В. Дорошенком праця «Л.Н. Толстой в українських перекладах», що становить, власне, бібліографічний покажчик 149 публікацій перекладів творів Л.М. Толстого. В архіві УНІК частково зібрано листування з В. Дроздовським, наприклад, 17.10.1931 р.

Йому було надіслано листа, в якому, між іншим, сповіщалося: «як тепер тільки з'ясувалось, журнал «Бібліологічні вісті» не виходитиме»¹³².

Заарештований 17.09.1933 у сфабрикованій справі «Російської націоналістичної партії», засуджений до десяти років виправно-трудових таборів. Покарання відбував у Маріїнську (Кемеровська обл., РФ). 1936 р. переведений до Норільська. Розстріляний¹³³.

Дубровський Василь Васильович¹³⁴ (19.05.1897, Чернігів – 23.04.1966, м. Річмонд, США) – історик. Закінчив Чернігівську духовну семінарію, Ніжинський історично-філологічний інститут ім. князя О. Безбородька (1919); захистив дисертацію на Харківській науково-дослідній кафедрі історії української культури (1925), з 1920 р. викладав історію України у вищих навчальних закладах. Інспектор охорони пам'яток культури в Управлінні наукових установ (1925–1929), науковий співробітник кафедри історії української культури ім. акад. Д. Багалія та Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, член Комісії районуваного дослідження Лівобережної України.

Заарештований у 1933 р., проходив по одній справі разом з Я.І. Стешенком, С.А. Таранушенком, П.М. Жолтовським та ін. На відміну від Я. Стешенка винним себе визнав. Засуджений на п'ять років виправних робіт, висланий 24.02.1934 р., відбув ув'язнення в Забайкаллі (1934–1939). Відомо, що в період німецької окупації 1941–1943 рр. В. Дубровський був головою ради товариства «Просвіта» і професором Харківського універ-

В.В. ДУБРОВСЬКИЙ

¹³² ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 252, арк. 23.

¹³³ Зленко Г.Д., Дудко В.І. Дроздовський Василь Вікторович // ЕСУ. – К., 2008. – Т. 8. – С. 422.

¹³⁴ Ясь О.В. Дубровський Василь Васильович // ЕІУ. – К., 2004. – Т. 2. – С. 489–490.

Ф. Л. ЕРНСТ

ситету, з 1944 р. – в еміграції. У зв'язку з цим 21.01.1959 р. в перегляді його справи 1933 р. і реабілітації було відмовлено¹³⁵.

В «Бібліологічних вістях» у трьох номерах за 1927 р. (№ 1, 3, 4) опубліковано великого обсягу його «Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.». Ця ж робота була випущена УНІК окремим відбитком. Крім того, в четвертому номері за 1926 р., як додаток до статті Ю. Меженка «Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи», була надрукована доповідь «Про українську наукову бібліографію» В. Дубровського, на той час зав. музейно-бібліотечною секцією, виглошена ним на засіданні Укрнауки 29.07.1926.

Ернст Федір Людвигович¹³⁶ (28.10(9.11).1891, Київ – 28.10.1942, Уфа) – історик, мистецтвознавець. Навчався в Берлінському (1906–1910) та Київському (1910–1914) університетах, під час Першої світової війни як німець був висланий до Челябінська. З кінця 1917 – учений інструктор Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтв і старовини, з березня 1919 – редактор відділу мистецтва Біографічної комісії ВУАН. Професор Київського археологічного та Київського художнього інститутів, член комісії з організації Лаврського музею культур, Київської картинної галереї, Музею мистецтв ВУАН. Від грудня 1923 – зав. Художнім відділом Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка. 1926–1930 – київський крайовий інспектор охорони пам'яток культури при Наркомосі УСРР. Автор путівника «Київ» (1930), монографій, численних статей¹³⁷. Член багатьох наукових товариств.

В УНІК Федір Людвигович був членом комісії мистецтва книги. У журналі «Бібліологічні вісті» опубліковано шість його статей: «Біжуча художня література про Г.І. Нарбути» (1923, № 4); «Посмертна виставка творів Г.І. Нарбути» (1925, № 1); «Георгій Нарбут та нова українська книга» (1926, № 3); «Виставка рисунку й гравюри» (1926, № 4); «Данило Михайлович Щербаківський: пам'яті дослідника» (1928, № 1); рецензію на книгу «Мастера современной гравюры и графики». М., Л., 1928 (1928, № 1).

За звинувачення у надмірній увазі до охорони пам'яток культової архітектури у вересні 1930 р. був знятий з роботи¹³⁸. Арештований Харків-

¹³⁵ ЦДАГО України, ф. 263, справа № 61278 ФП., арк. 148–150.

¹³⁶ Білокінь С.І. Ернст Федір Людвигович // ЕІУ. – 2005. – Т. 3. – С. 47.

¹³⁷ Ф. Ернст: Бібліографічний покажчик / Упоряд. С. І. Білокінь. – Суми, 1987. – 36 с.

¹³⁸ Репресоване краєзнавство. – К., Хмельницький, 1991. – С. 478.

ським сектором ДПУ 26 жовтня 1933 р. як член Київського центру німецької організації, що начебто готувала збройне повстання і інтервенцію проти Радянської влади і підтримувала зв'язки з німецьким консульством. У архіві С.І. Маслова ми натрапили на копію цікавого наказу по Адміністративно-фінансовому управлінню ВУАН № 104 від 16 грудня 1933 р., в § 1 якого значиться: «Звільнити як класових ворогів з роботи ВУАН: Щурана П.Д., Кіндрата І.І., Ернста Ф.М., Копержинського К.О., Шульгіну Л.С.» (примітка С.І. Маслова: «Инициалы имен и отчеств в приказах иногда перевернаны: Эрнст Ф.Л., а не Ф.М.»¹³⁹).

П.М. ЖЕЛТОВСЬКИЙ

29 травня 1934 р. судова трійка винесла йому вирок як члену к/р організації, «яка являла собою блок всіх українських контрреволюційних партій і угруповань» — три роки виправно-трудоих таборів. Відбував покарання на будівництві Біломоро-Балтійського каналу, створив там відповідний музей. 1936–1937 рр. завідував музеєм будівництва каналу Москва — Волга в м. Дмитров. Працював в Алма-Аті. Перед війною працював заступником директора з наукової роботи Башкирського художнього музею в Уфі. Арештований в липні 1941 р. із звинуваченням у зраді Батьківщині та шпигунській діяльності. Розслідування його справи тривало довго, відомо, що його катували¹⁴⁰. А 10 жовтня 1942 р. Особлива нарада при НКВС СРСР прийняла рішення розстріляти Ернста Федіра Людвиговича. Вирок було виконано 28 жовтня 1942 р. Реабілітований.

Желтовський (Жолтовський) Павло Миколайович (25.11(8.12).1904, с. Мислятин Ізяславського району Хмельницької обл. — 30.08.1986, Москва) — мистецтвознавець, доктор мистецтвознавства. З 1926 р. працював під керівництвом С. Таранушенка в Харкові науковим співробітником Музею українського мистецтва. 1932 р. закінчив Київський художній інститут.

УНІК опублікував дві статті Жолтовського: про зібрання рукописів і стародруків у Музеї українського мистецтва (1926, № 4) та про бібліотеку Мелетія Смотрицького, власне, про десять стародруків з цієї бібліотеки в тому ж Музеї (1930, № 1).

Проходив по одній справі з Гордєєвим Д.П., Таранушенком С.А., Дубровським В.В., Зуммером В.Н., Поплавським С.В., Стешенком Я.І., був обвинувачений в участі у міфічній к/р організації «Російсько-укра-

¹³⁹ ІР НБУВ, ф. 33, од. зб. 2428.

¹⁴⁰ Нестуля О.О. Україна стала його долею (Ф.Л. Ернст) // Репресоване краєзнавство. — К., Хмельницький, 1991. — С. 101–113.

М.К. ЗЕРОВ

їнського фашистського блоку». Засуджений 23 лютого 1934 р. за ст. 54 УК УСРР до трьох років виправно-трудогих таборів. Повернувся в Україну, до Львова, в 1946 р. Працював у львівських музеях, у львівському відділі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, викладав у Поліграфічному інституті.

Зеров Микола Костянтинович¹⁴¹

(14.04.1890, м. Зіньків, тепер Полтавської обл. – 03.11.1937, ур. Сандормох, Карелія) – літературознавець, поет, перекладач. Закінчив 1914 р. історично-філологічний факультет Київського університету. Викладав у гімназіях. Від березня 1919 до початку 1920 редагував журнал «Книгарь» (№ 19–31). 3 жовтня 1923 до осені 1934 викладав історію української літератури ХІХ ст. в КІНО, з 1 жовтня 1930 – зав. кафедри. Від жовтня 1930 до жовтня 1933 – професор Київського інституту лінгвістичної освіти. Автор численних літературознавчих статей, його вважали лідером літературної групи неокласиків. Підготував навчальні посібники «Нове українське письменство», «Українське письменство ХІХ ст.». Робив переклади українською мовою античних творів, перекладав західноєвропейські та російські твори. Наводимо назви його статей, опублікованих у «Бібліологічних вістях»: «В справі критично-бібліографічного журналу (“Нова книга”)» (1925) та «Мої зустрічі з Г.І. Нарбутом» (1927, № 1). В УНІК був певний час секретарем бібліографічної комісії. Відома також його фахова публікація в журналі «Життя й революція» «Стан бібліографічної справи» (1930, № 2).

Репресований 1935 р. Ув'язнення відбував на Соловках. Розстріляний 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандормох поблизу Медвеж'єгорська¹⁴². Реабілітований.

Клименко Пилип Васильович (06.11.1887, с. Ярославка Чернігівської губ. – 08.07.1955, Козелець) – історик, мистецтвознавець. Закінчив Ніжинську гімназію (1907), історично-філологічний факультет університету св. Володимира (1912). 1912–1914 рр. працював у Київському центральному архіві, 1914–1918 – професор-стипендіат Київського університету. Після складання магістерських іспитів у 1918 – професор археологічного інституту. 1918–1919 – професор Кам'янець-Подільського університету, декан

¹⁴¹ Білокінь С.І. Зеров Микола Костянтинович // ЕІУ. – 2005. – Т. 3. – С. 354.

¹⁴² Остання адреса. До 60-річчя соловецької трагедії. В двох томах / Служба безпеки України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К. : Сфера, 1997. – С. 38.

історично-філологічного факультету¹⁴³, 1920–1923 – Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. Очолював Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва у Кам'янці-Подільському. У 1922–1923 – керівник Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри Поділля. У 1921 р. був арештований ВУЧК.

З 1923 р. член Київської науково-дослідної кафедри історії України, очолюваної акад. М. Василенком; 1925–1930 – дійсний член Науково-дослідної кафедри історії України при ВУАН, очолюваної М. Грушевським. Співробітник Археографічної комісії ВУАН (1924–1933) та Археографічної комісії Центрального архівного управління УСРР (1931–1932). У 1932–1933 рр. – зав. від. феодалізму Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка.

Б.М. КОМАРОВ

Його ґрунтовна стаття «Графіка шрифтів Острозької біблії» була надрукована в першому томі Трудів УНІК та окремою відбиткою як самостійна брошура (24 с.) тиражем 200 примірників у 1925 р. У «Бібліологічних вістях» ним опубліковано: Українські ритодруки // 1924. – № 1–3. – С. 114–124; Книжки записові Кам'янець-Подільських цехів // 1925. – № 1–2. – С. 177–178; Перший український екслібрис // 1929. – № 2–3. – С. 95–97; Рец. на кн. «Бібліографічний збірник, присвячений X річниці Жовтневої революції на Україні (1917–1927). – К., Х., 1930 // 1930. – № 4. – С. 106–114. З 1926 р. був заступником голови комісії історії книги УНІК. Виступав з доповідями на засіданнях комісії, зокрема в 1929 р. на тему «Цехові описові книжки та їхні окраси»¹⁴⁴.

Арештований у травні 1938 р. 5 березня 1939 р. засуджений трибуналом Київського військового округу до шести років позбавлення волі та обмеження у правах на три роки. Покарання відбував у Красноярському краї. Звільнений 1943 р., після війни проживав у будинку для престарілих, вчинив самогубство. Реабілітований 1959 р.¹⁴⁵

Комаров Богдан Михайлович (6(18).01.1882, Київ – 18.12.1975, Ленінград) – бібліограф, публіцист. Навчався в Новоросійському (Одеса), Львівському університетах, закінчив Краківський університет. Учителював. На базі бібліотеки батька – бібліографа Михайла Федоровича Комарова – та

¹⁴³ Білокін С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.). – Дрогобич, 2013. – Т. 2. – С. 319–321.

¹⁴⁴ Український науково-дослідний інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 119.

¹⁴⁵ Юркова О. Клименко Пилип Васильович // ЕГУ. – К., 2007. – Т. 4. – С. 348–349.

П. П. КУРІННИЙ

ряду націоналізованих в Одесі книгозбірень створив Державну українську бібліотеку імені Т. Г. Шевченка, якою завідував протягом 1920–1930 рр.; розгорнув діяльність Українського бібліографічного товариства в Одесі (1924–1930), був одним з його керівників та співредактором «Записок Українського бібліографічного товариства в Одесі» (1928–1930)¹⁴⁶. Автор-укладач низки бібліографічних покажчиків, «Матеріалів до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів» (1928), термінологічних словників, зокрема «Короткого російсько-українського словника бібліотечної термінології» (1926), автор низки бібліотечнознавчих статей.

Постійно листувався з керівництвом УНІК та редакцією «Бібліологічних вістей». У журналі було опубліковано п'ять статей та заміток Б. М. Комарова: «Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі» (1925 і 1926, № 1), «Українське бібліографічне товариство в Одесі (УБТО)» (1926, № 1), «Ювілей проф. В. Ф. Лазурського» (1926, № 3), «З життя "Українського бібліографічного товариства в Одесі"» (1928, № 1).

1931 р. був звинувачений у приналежності до СВУ, висланий з України. Помер 1975 р. в Ленінабаді. Реабілітований 1989 р.

Курінний Петро Петрович¹⁴⁷ (01.05.1894, Умань – 25.10.1972, Мюнхен) – історик, археолог, музеєзнавець, етнограф. Закінчив 1917 р. Київський університет, з 1924 р. – директор Музею культур і побуту (в 1926–1932 рр. Всеукраїнського (Лаврського) музейного містечка), з 1929 вчений секретар Всеукраїнського Археологічного комітету, 1928–1930 науковий співробітник кафедри мистецтвознавства при ВУАН, мистецького відділу Інституту української наукової мови, член комісії районного дослідження Києва та Правобережжя. В УНІК був членом комісії мистецтва книги. В першому томі Трудів УНІК була опублікована його велика робота «Лаврські інтролігатори XVII–XVIII ст.», що була випущена також окремою брошурою 1926 р. (39 с.) тиражем 300 примірників.

У 1933 р. проходив по справі Української військової організації (УВО), членами якої, за свідченнями П. Курінного, крім нього, начебто були Д. Щербаківський, Ф. Ернст, М. Макаренко та ін.¹⁴⁸ Після звільнення був позбавлений права працювати за фахом, викладати та публікуватись.

¹⁴⁶ Зленко Г. Д. Комаров Богдан Михайлович // УЛЕ. – К., 1990. – Т. 2. – С. 541.

¹⁴⁷ Кот С. І. Курінний Петро Петрович // ЕІУ. – К., 2008. – Т. 5. – С. 522–523.

¹⁴⁸ ЦДАГО України, ф. 263, спр. 61278, арк. 88–89.

1938–1941 рр. – ст. наук співроб. Інституту археології АН УРСР. У вказаній вище справі є довідка з архіву від 25 червня 1945 р., згідно з якою П. Курінний в період окупації Києва німцями працював директором Центрального історичного музею, з 1943 р. перебував в еміграції в Німеччині. Помер у 1972 р. Сьогодні в Україні вже багато опубліковано про нього.

Лебідь Ананій Дмитрович (11.01.1898, с. Веркіївка Ніжинського р-ну Чернігівської обл. – 08.12.1937, о. Соловки) – літературознавець, викладач української мови та літератури. Закінчив 1922 р. Чернігівський інститут народної освіти. Працював у Чернігівських музеях, був на викладацькій роботі в Києві, з 1923 – співробітник Комісії по виданню пам'яток новітнього письменства при ВУАН, секретар редакції часопису «Життя й революція». 1926 р. за рекомендаціями акад. С. Єфремова та А. Кримського вступив до аспірантури київської філії Інституту літератури ім. Т. Шевченка. Автор багатьох літературознавчих статей, зокрема в журналах «Життя й революція» та «Україна». Разом з М. Рильським підготував хрестоматію з української літератури «За 25 років» (1926)¹⁴⁹, яка пізніше була заборонена. «Бібліологічні вісті» опублікували статті А. Лебідя «У чужій хаті»: Епізод з виданням творів М. Коцюбинського російською мовою» (1928, № 1) та «Нові придбання рукописного відділу Музею В.В. Тарновського» (1925).

Заарештований 1929 р. у справі СВУ, після семимісячного ув'язнення був засуджений умовно на три роки. 20 квітня 1935 р. Ананій Лебідь був заарештований вдруге і проходив по «справі неокласиків». За тією ж справою арештовані Микола Зеров, Марко Вороний, Павло Филипович та ін. А. Лебідь не визнав жодних звинувачень, проте засуджений 4 лютого 1936 р. військовим трибуналом КВО до 10 років виправних робіт як «активний учасник контрреволюційної терористичної організації». У червні 1936 р. етапом прибув на Соловки. 25 листопада 1937 р. спецтрійкою УНКВС Ленінградської обл. А.Д. Лебідь засуджений за к/р діяльність до виняткової міри покарання, що й було виконано 8 грудня 1937 р.¹⁵⁰

Ліберберг Йосип Ізраїльович (27.10.1897, Старокостянтинів – 09.03.1937, Москва) – директор Інституту єврейської культури ВУАН, член-кореспондент ВУАН (1934). Навчався в Київському університеті св. Володимира; входив до Єврейської соціал-демократичної робітничої партії, служив у армії, був на підпільній роботі; член КП(б)У з 1919 р. З 1920 р. у Києві, викладав у різних навчальних закладах, у т. ч. у КІНГ, як свідчив В. Іванушкін. З 1926 – науковий співробітник, керівник секції історії Західної Європи Науково-дослідної кафедри марксизму-ленінізму при ВУАН, паралельно співпрацював у Інституті марксизму в Харкові. У 1926–1929 очолював науково-дослідну кафедру історії єврейської культури при 1-му відділі

¹⁴⁹ Бурбела В.А. Лебідь // УЛЕ. – К., 1995. – Т. 3. – С. 142–143.

¹⁵⁰ Аксютін Ю., Табачник Д. Український синодик Хрущова // Репресоване «Відродження». – К., 1993. – С. 41.

Ю.С. МИХАЙЛІВ

ВУАН і завідував її історичною секцією, у 1929–1934 рр. – директор Інституту єврейської пролетарської культури, створеного на базі цієї кафедри. Зі свідчень В. Іванушкіна – висловлювався щодо відсутності кадрів у Академії і неможливості їх підготовки.

У 1929–1930 рр. був членом бібліографічної комісії УНІК. В «Бібліологічних вістях» опублікована його замітка про «Бібліологічний збірник» єврейською мовою (1929, № 4), підготовлений Центральною бібліографічною комісією Науково-дослідного інституту єврейської культури при ВУАН і зданий тоді до друку. Повідомляється, що редактор збірника сам Й. Ліберберг, перша стаття у збірнику теж його. У ній він розкриває завдання єврейської бібліології, хоча в першій частині статті зупи-

няється на теоретичних досягненнях бібліологічної науки загалом в СРСР. У збірнику є ще один його матеріал – «Додаткові нотатки до статті Мітельмана «Єввідділ ВБУ». Різко виступав на першій бібліографічній нараді, хоча тема доповіді (Стан та завдання єврейської бібліографічної роботи в СРСР¹⁵¹) могла бути цілком у рамках звітності про виконану роботу.

Делегат сумно відомого XVII з'їзду ВКП(б). Від жовтня 1934 – голова організаційного комітету Біробіджанської єврейської автономної області, з грудня того ж року – перший голова виконкому обласної ради Єврейської автономної області (нині Хабаровський край). 20 серпня 1936 р. арештований у Москві; 16 жовтня виключений зі складу АН УРСР. 9 березня 1937 р. Військовою колегією Верховного суду СРСР за звинуваченням у належності до к/р троцькістсько-терористичної організації засуджений до розстрілу, що й було того ж дня здійснено в Москві. Реабілітований 1956 р.¹⁵²

Михайлів Юхим Спиридонович¹⁵³ (27(15).09.1885, м. Олешки кол. Таврійської губернії, нині Цюрупинськ – 15.07.1935, м. Котлас Архангельської обл.) – художник, мистецтвознавець, поет, публіцист, педагог, дослідник історико-культурної спадщини, голова товариства «Київський художник». Закінчив Строгановське мистецько-промислове училище в Москві (1906) та «Училище живописи, ваяння и зодчества» (1910). Брав активну участь у діяльності українського земляцтва. Працював у департаменті мистецтв Української Центральної Ради. З 1919 р. член партії боротьбистів. 1920 р. увійшов до художньої ради Академії мистецтв, викладав у Всеукраїнсь-

¹⁵¹ ІР НБУВ, ф. 33, № 2330.

¹⁵² Юркова О.В. Ліберберг Йосип Ізраїльович // ЕІУ. – К., 2009. – Т. 6. – С. 195–196.

¹⁵³ Білокін С.І. Михайлів Юхим Спиридонович // ЕІУ. – К., 2009. – Т. 6. – С. 689.

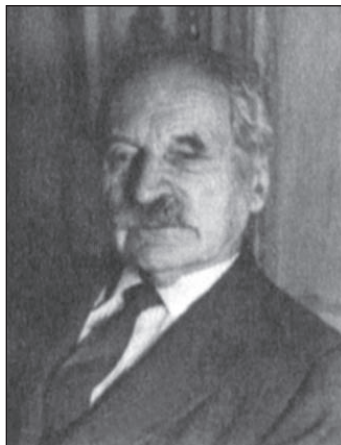

кому ІНО, очолив Київський губернський комітет охорони пам'яток мистецтва й старовини. 1921 увійшов до Софійської комісії УАН, очолював Київську мистецько-промислову школу та Музичне товариство ім. Леонтовича.

З УНІК співпрацював з 1923 р., був зав. відділом плакату на Першій Всеукраїнській виставці друку¹⁵⁴. В «Бібліологічних вістях» опублікував шість статей: «Фрагменти спогадів про Г.І. Нарбута» (1926, № 3), рецензію на книгу «Словарь подписей русских художников-эскибристов», Л., 1929 (1930, № 1), «Графіка на першій виставці АРМУ» (1926, № 4), «Сучасна графіка: За матеріалами виставки «Гравюра й рисунок» 1928 р. в Києві» (1928, № 1), «Виставка робіт О. Кравченка» (1930, № 3), «Книжкова графіка в Японії: за матеріалами «Виставки дитячої книги та дитячої творчості Японії» (1929, № 2–3).

У травні 1934 р. заарештований за звинуваченням у приналежності до УВО, засуджений до трьох років заслання до Котласу Архангельської обл. Помер там 1935 р. Реабілітований 1989 р.¹⁵⁵

Міяковський Володимир Варламович (18(06).07.1888, м. Ковель Волинської обл. – 22.03.1972, Нью-Йорк) – історик-архівіст, літературознавець¹⁵⁶. Закінчив 1913 р. Петербурзький університет. Працював над описом цензурного архіву «Главного управления по делам печати» (1917), член редколегій і співробітник періодичних видань «Голос минувшего», «Русский библиофил», «Научно-исторический журнал» та ін. Працював в «Історично-літературному товаристві» при Петроградському університеті, бібліотекар його історико-філологічного факультету. В грудні 1917 переїхав до України, працював у Головному управлінні мистецтв і національної культури (1918), в Архівному управлінні (1919). В 1920-х рр. – зав. Центральним історичним архівом у Києві, співробітник УАН, член Комісії новітнього письменства та Комісії біографічного словника, редактор його історично-літературної частини. Брав участь у роботі секції мистецтвознавства, бібліографічної комісії, архіву «Українського наукового товариства»; дійсний член Археографічної комісії та Археологічного комітету при УАН. Дійсний член Інституту ім. Т. Шевченка, зав. кабінету біографії Т.Г. Шевченка та рукописного відділу, від 1926 – будинку-

В.В. МІЯКОВСЬКИЙ

¹⁵⁴ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 3, арк. 9, 10.

¹⁵⁵ Київ: Жертви репресій. – К., 1997. – Т. 1. – С. 283.

¹⁵⁶ Швидкий В.П. Міяковський Володимир Варламович // ЕІУ. – К., 2009. – Т. 6. – С. 771–772.

О.П. ОГЛОБЛІН

музею Т. Шевченка в Києві¹⁵⁷. Співробітник видань «Літературно-науковий вісник», «Наше минуле», «Україна», збірників «Шевченко», «За сто літ» та ін.

Член комісії історії книги УНІК. У «Бібліологічних вістях» було опубліковано три праці В. Міяковського: «До історії журналістики на Україні» (1923, № 1), «Ucrainica» в останньому виданні творів О.І. Герцена» (1923, № 3), «Ювілей цензурного акту 1876 року» (1926, № 3).

Арештований 21 серпня 1929 р. у справі «СВУ», 1930–1933 рр. перебував на засланні¹⁵⁸, після повернення працював 1934–1941 у медичних установах Києва. За часів гітлерівської окупації Києва працював у Інституті літератури та фольклору, в Центральному

історичному архіві ім. В. Антоновича. 1943–1944 – у Львові, з 1944 р. в еміграції. Співзасновник та вчений секретар Української вільної академії наук (УВАН), голова Музею-архіву при УВАН, професор Українського вільного університету в Мюнхені (1948). 1950 переїхав у США, секретар УВАН (1950–1952), директор Архіву-музею при УВАН у США. Автор близько 100 наукових праць. Реабілітований 1989 р.

Оглоблін Олександр Петрович (06.12 (24.11).1899, Київ – 16.02.1992, Лудлов, США) – історик, архівіст, перший доктор історії української культури (1926). Закінчив третю Київську гімназію, Історико-філологічний факультет Університету св. Володимира в Києві, з 1919 р. викладав історію та українознавство в гімназіях; з 1921 по 1941 (з перервою 1933–1938) – викладач Київського ІНО. У 1926–1934 рр. – дійсний член Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури.

У «Бібліологічних вістях» (1927, № 4) опублікував велику статтю «Бібліотека Волинського музею», в якій одним із перших розповів про найкоштовніші колекції книгозбірні Волинського (Кременецького) ліцею, а також про перевезення цієї бібліотеки до Києва 1833 р. для новоствореного Університету св. Володимира.

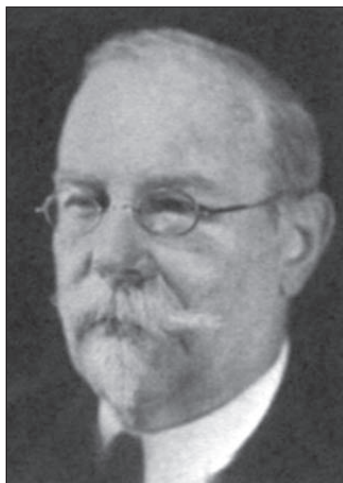
1930–1931 р. був заарештований органами ДПУ УСРР, звинувачений у буржуазному репродукуванні схеми історії України, але звільнений. У

¹⁵⁷ Орлова Н. Володимир Міяковський – перший директор Будинку-музею Тараса Шевченка у Києві // Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 85-річчю Літературно-меморіального будинку-музею Т. Шевченка (4 листопада 2013 р.) : зб. матеріалів. – К., 2013. – С. 9–16.

¹⁵⁸ Міяковський // Енциклопедія українознавства : перевидання в Україні. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1619.

1932–1934 рр. – директор Київського центрального архіву давніх актів, звільнений з роботи з ідеологічних причин. 1935–1937 – співробітник Інституту історії матеріальної культури АН УРСР, звільнений за саботаж. 1937–1941 рр. працював в Інституті історії України АН УРСР. Упродовж місяця на початку окупації Києва очолював Київську міську управу, 1942 р. – директор Музею-архіву переходової доби. 1943 переїхав до Львова, 1944 – до Праги, де викладав в Українському вільному університеті (УВУ); з 1945 – професор УВУ в Мюнхені, 1951 переїхав до США, заснував і очолив там низку товариств міжнародного значення. У 1960–1970-х рр. – голова наукової ради Східноєвропейських досліджень інституту ім. В. Липинського (Філадельфія), 1970–1987 – президент УВАН у США¹⁵⁹. Залишив величезний науковий спадок.

В.М. ПЕРЕТЦ

Перетц Володимир Миколайович (19 (31).01.1870 – 24.09.1935) – літературознавець, бібліограф, дослідник і видавець пам'яток давньої української літератури. Закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету (1893). Професор Університету св. Володимира в Києві (1903–1914), 1907 р. заснував при ньому «Семинарий русскої філології». Академік Російської АН (1914). Під час Першої світової війни професор Саратовського, з 1917 – Петроградського університету. Академік ВУАН (1919). 1921 р. на правах Комісії ВУАН створив Товариство дослідників української історії, письменства й мови в Ленінграді (з 1928 – філія ВУАН). З 1927 очолював Комісію давнього українського письменства ВУАН.

У «Бібліологічних вістях» надруковано дві його статті: «Українські і білоруські стародруки в бібліотеці Ленінградського університету» та «Українські стародруки в книгозбірнях м. Самари» (обидві в № 1–3 за 1924 р.). Автор розділу про науковий доробок С.І. Маслова у виданні УНІК серії «Видатні бібліологи» – «Сергій Маслов. 1902–1927» (К., 1927).

Заарештований 11 квітня 1934 р. у Ленінграді в справі т. зв. «Російської національної партії», 16 червня 1934 р. висланий на три роки в Саратов за ст. 58, де й помер 24 вересня 1935 р. Реабілітований 1957 р.

Постернак (Пастернак) Степан Пилипович (27.04.1885, с. Степанівка Ніжинської округи на Чернігівщині – 19.02.1938, Київ) – педагог, історик освітнього руху, директор ВБУ при ВУАН. Закінчив Ніжинський історико-філологічний інститут кн. Безбородька та Петербурзький університет (1911), працював викладачем у Таганрозі. В грудні 1917 р. повернувся в

¹⁵⁹ Верба І.В. Оглоблин Олександр Петрович // ЕІУ. – К., 2010. – Т. 7. – С. 522–523.

Є. А. РИХЛІК

Україну, де продовжив педагогічну діяльність. З 1921 його робота пов'язана з ВУАН: керівник секції історії освіти Педагогічної комісії, керівник Комісії для складання енциклопедичного словника, заступник голови бібліографічної комісії при ВУАН, член Комісії краєзнавства, член ради ВУАН. З 28 березня 1922 р. – член та заступник голови Тимчасового комітету для заснування Всенародної бібліотеки України, 26 березня 1923 р. обраний її директором, працював на цій посаді до листопада 1929 р., був головою Науково-дослідної комісії бібліотекознавства, редактором «Бібліотечних збірників» і журналу ВБУ¹⁶⁰. Автор трьох книг і низки статей. УНІК у своєму журналі опублікував дві статті С. Постернака «Всенародна бібліотека України» – 1923 р. № 4, та 1925 р. № 1–2.

У 1929 р. арештований у справі «БУД» та «СВУ»¹⁶¹, але був відпущений 20 травня 1930 р. 30 грудня 1937 р. заарештований знов, у постанові на арешт вказано: «Постернак – колишній київський губ. комісар при Петлюрі. За завданням Коновальця проводив активну антирадянську діяльність, входив до антирадянських терористичних організацій «УВО», «БУД», «СВУ» і був зв'язаний з існуючою в Києві німецькою націоналістичною організацією, агентом німецької розвідки – Кристером»¹⁶². Рішення трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР від 31 грудня 1937 р. (на наступний день після арешту!) – Постернака С.П. розстріляти, майно конфіскувати. Через тиждень після цього відбувся єдиний допит Степана Пилиповича, який, безперечно, не міг змінити вже винесений вирок. Розстріляно С.П. Постернака 19 січня 1938 р. Реабілітовано 1989 р.

Рихлік (Рихлик) Євген Антонович (16.11.1888, чеська колонія Вільшанка Чуднівського повіту на Волині (нині Житомирська обл.) – 1937) – філолог-славіст, етнограф. З 1909 по 1913 р. навчався на слов'яно-російському відділенні Київського університету, в 1910 та 1913 рр. слухав лекції в Берлінському університеті. Працював у приватних гімназіях та на Вищих жіночих курсах Києва. З 1 січня 1914 р. Є. Рихліка було зараховано стипендіатом при університеті для підготовки до професорського звання. З 1917 р. – приват-доцент Київського університету. Під час громадянської війни працював у Самарському університеті екстраординарним професором кафедри слов'янської філології. У березні 1919 р. повернувся в Україну

¹⁶⁰ Стрельський Г.В. Постернак Степан Пилипович // ЕІУ. – К., 2011. – Т. 8. – С. 437.

¹⁶¹ ЦДАГО України, ф. 263, справа № 42662, арк. 11–26.

¹⁶² ЦДАГО України, ф. 263, справа № 42714, арк. 6.

і продовжив роботу в Київському університеті. З 1920 р. працював у Етнографічній комісії Всеукраїнської академії наук, де вивчав життя й побут національних меншин України, з 1930 очолював Кабінет нацменшин України при Етнографічній комісії ВУАН. Директор чеської трудової школи в Києві (1923–1925); професор Ніжинського ІНО (1925–1930); зав. шкільним факультетом Ніжинського інституту соц. виховання (1930).

У «Бібліологічних вістях» опубліковано дві статті Є. Рихліка: «Новини друкарської техніки» (1925) і «Бібліотека Ніжинського інституту народної освіти» (1926, № 1).

5 січня 1931 р. заарештований за звинуваченням у шпигунській діяльності на користь Чехословаччини, 13 червня засуджений ОДПУ в Харкові по ст. 54,6 на 10 років таборів, відбував покарання у Західно-Сибірському краї, с. Соколинська Омсько-Алтайської залізниці¹⁶³, третьому відділенні Сиблагу, потім у таборі на станції Медвежа гора (Медвеж'єгорськ, Карелія)¹⁶⁴. 17 листопада 1932 р. академіки АН СРСР В. Перетц і М. Державін зверталися до Верховного Суду УСРР з проханням звільнити засудженого до виправно-трудова таборів Є.А. Рихліка¹⁶⁵. У 1933 р. у звіті відділу ВУАН він згадується серед «шпигунських шкідницьких елементів»¹⁶⁶. Помер у таборі в Мурманській області. Реабілітований посмертно 1958 р.

Розанов Яків Самойлович (07 (20).02.1889 (за ін. даними 1890), м. Златополь Київської обл. – 1937) – бібліотекар, бібліограф, політпрацівник, соціолог, філософ. Освіта вища. З 1905 до 1907 – член організації «Бунд», з 1930 член ВКП(б). У 1922–1928 рр. – директор Київської Центральної Робітничої бібліотеки ім. ВКП(б); дійсний член кафедри марксизму-ленінізму ВУАН (з 1926), штатний співробітник соціологічної комісії ВУАН (1928). Професор історії, діамату в Київському держуніверситеті, згодом професор Інституту філософії ВУАН, водночас вважався старшим науковим співробітником, членом-кореспондентом Інституту філософії в Москві. Спеціаліст з бібліографії філософії, склав покажчик публікацій з філософії після 1917 р.

Під час книгознавчої дискусії гостро критикував Меженка, Балику, Боровича та ін. На I бібліографічній конференції був у президії, виступив з доповіддю «Бібліографія і діалектичний матеріалізм». У чернетках С.І. Маслова зафіксовані окремі цитати з промов Розанова в УНІК, наприклад: «Библиология – наука об идейном содержании книги... Нелепость разговоров о внепартийности, надклассовости библиографии... Балика пропагандирует применение к библиографии теории Фрейда... Куфаевские тео-

¹⁶³ Репресоване краєзнавство. – К., Хмельницький, 1991. – С. 458.

¹⁶⁴ Юркова О.В. Рихлік Євген Антонович // ЕІУ. – К., 2012. – Т. 9. – С. 209.

¹⁶⁵ Данилюк Ю.З. Дві батьківщини Євгена Рихліка // Репресоване краєзнавство. – К., Хмельницький, 1991. – С. 284–287.

¹⁶⁶ Історія Національної академії наук України 1929–1933: документи і матеріали. – К., 1998. – С. 319, 320.

В.О. РОМАНОВСЬКИЙ

рии трансформированы на слабых плечах Балики... Книга – орудие классовой борьбы»¹⁶⁷. Після розгрому УНІК з осені 1931 р. – штатний керівник бібліографічної секції Інституту¹⁶⁸. Вже в квітні 1934 р. розпочалась критика наукових праць Я. Розанова під гаслом «Боротьба проти українського націоналізму як головної небезпеки на даному етапі»¹⁶⁹. Заарештований 1936 р., розстріляний 1937 р. за участь у к/р троцькістській терористичній організації. Реабілітований 1956 р.

Романовський Віктор Олександрович (18.01.1890, м. Глухів – 16.02.1971, Ставрополь) – історик-архівіст, джерелознавець. Закінчив Київський університет із золотою медаллю і був залишений при університеті 1914 р.

для підготовки до професорської діяльності. З того ж року з'являються його друковані праці, до 1930 р. мав 30 публікацій. У 1914–1921 рр. помічник завідувача, а 1921–1931 рр. – завідувач Центрального державного архіву давніх актів у Києві, викладач історіографії на вищих жіночих курсах (1916–1919) та історії в Археологічному інституті (1918–1922), редактор комісії для складання біографічного словника діячів України (з 1919), бібліотекар Історичного товариства Нестора-літописця (1924–1927), дійсний член (з 1930 – голова) Археографічної комісії ВУАН.

Був членом комісії історії книги в УНІК. Його велика стаття про першодрукаря Івана Федорова була опублікована в першому томі «Трудів УНІКу», а також окремою відбиткою у 1925 р. під назвою «Друкар Іван Федорович, його життя та діяльність». У журналі інституту було надруковано чотири його статті: «Іван Федоров: друкарська справа на Волині в XVI ст.» (1924), «До історії папірень на Україні» (1926, № 2), «Архів М.О. Маркович» (1925), «Архів давніх актів у Києві» (1925).

Арештований у серпні 1931 р. за участь у к/р організації, що начебто пов'язана з білоемігрантами. Зрозуміло, з роботи його було звільнено. Проходив по одній справі з М.М. Іванченком¹⁷⁰. Під час слідства підтвердив членство в масонській ложі з кінця 1916 р. до весни 1923, коли ложа при-

¹⁶⁷ ІР НБУВ, ф. 33, № 2310, арк. 2.

¹⁶⁸ Відомості про склад наукових робітників Інституту книгознавства: ІР БУВ, ф. 47, од. зб. 262, арк. 33.

¹⁶⁹ Історія Національної академії наук України 1934–1937: документи і матеріали. – К., 2003. – С. 78.

¹⁷⁰ ЦДАГО України, ф. 263, архівно-слідча справа №64454 ФП, (№51037) Т. 1., арк. 106–108; Т. 10, арк. 1–49.

пинила своє існування; в кадетській партії з 1915 до кінця 1917 р. Згідно з рішенням Колегії ОДПУ від 18 жовтня 1931 р. В.О. Романовського було виправдано, звільнено з-під варти, термін слідства зарахований у покарання. 1932–1934 рр. працював у Київському облплані. 1934 знов арештований, 1935 відправлений до виправно-трудового табору строком на п'ять років у м. Караганда. Після звільнення працював завідувачем учбовою частиною на педагогічних курсах при Карагандинському педагогічному інституті, доцентом цього інституту. Захистив докторську дисертацію, у 1947–1971 – професор і зав. кафедри історії Ставропольського педагогічного інституту.

П.І. РУЛІН

Помер у 1971 р. Реабілітований 1989 р.

Рулін Петро Іванович (28.08 (12.09).1892, Київ – 23.12.1940, Магадан)¹⁷¹ – театрознавець, походить по материнській лінії з родини Григоровичів-Барських. 1916 р. закінчив історико-філологічний факультет Київського університету, був залишений професорським стипендіатом по кафедрі російської літератури. Професор соціально-економічної кафедри Музично-драматичного інституту імені М. Лисенка (1920–1934), з 1924 р. очолював там же кафедру театрознавства; співробітник театральної секції мистецького відділу Інституту української мови (1926), нештатний постійний співробітник Комісії для складання біографічного словника діячів України (1924–1928), керівник театрального музею (1926–1936), редактор «Річника українського театрального музею» (1930). Автор близько 155 публікацій.

Член бібліографічної комісії УНІК. У журналі «Бібліологічні вісті» за 1925 р. та окремою відбиткою УНІК опублікував статтю П. Руліна «"Україніса" по давніх російських часописах: чергові завдання української бібліографії». «Бібліологічні вісті» також неодноразово згадували про діяльність П.І. Руліна: про його доповідь на засіданні кафедри УАН на вище названу тему; про його коментарі до матеріалів з драматичної цензури, що готував Перший відділ УАН; про підготовку у видавництві «Сораб-коп» його книги про М. Заньковецьку.

13 лютого 1934 р. його призначили науковим співробітником комісії літератури і мистецтва ВУАН, а в квітні там же засудили і звільнили. 1934 р. за обвинувачення в націоналізмі його позбавили інститутської кафедри. Музей тоді ж відокремили від ВУАН і передали Народному комісаріату освіти.

¹⁷¹ Іващук Л.А. Петро Іванович Рулін – перший директор Музею театрального, музичного та кіномистецтва України // Українська біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2010. – Вип. 7. – С. 180–191.

С. А. ТАРАНУШЕНКО

П.І. Руліна було заарештовано 30 вересня 1936 р. і засуджено Київським обласним судом 16 травня 1937 р. по ст. 54-10 і 54-11 УК УРСР до позбавлення волі у виправно-трудо-вих таборах терміном на шість років, ви-слано на Колиму, де він помер від виснажен-ня наприкінці 1940 року в таборі Севвостлаг. Дати смерті в публікаціях наводять різні. Ре-абілітований 1957 р.

Таранушенко Стефан Андрійович

(09 (21).12.1889, Лебедин Харківської губ., нині Сумської обл. – 13.10.1976, Київ) – фахі-вець у галузі теорії та історії мистецтва, архі-тектури, народної творчості. Закінчив Хар-ківський університет (1916). У 1920–1933 рр. директор Державного музею українського

мистецтва в Харкові, співробітник (з 1921) науково-дослідної кафедри історії української культури в Харкові; 1924–1929 професор Харківсько-го художнього інституту. Один із перших науковців в Україні, що отри-мав науковий ступінь доктора мистецтвознавства і звання професора.

В «Бібліологічних вістях» опубліковано дві його статті: «Рідкий ста-родрук» (1926, № 4) про недатоване Євангеліє, видане накладом Х. Бег-нера, та «Згадка про Г. Нарбута» (1927, № 1) – спогади про зустріч з Г. Нарбутом навесні 1919 р. в Києві.

Арештований 14 жовтня 1933 р., звинувачений в к/р антирадянській ді-яльності в справі т. зв. «російсько-українського фашистського блоку», що був зв'язаний, за версією слідчих, з Ленінградською організацією українських націоналістів на чолі з В. Перетцем. Постановою судової трійки від 24 люто-го 1934 р. С.А. Таранушенко засуджений на п'ять років виправно-трудо-вих таборів, позбавлений звання й наукового ступеня. Відбував покарання в Забайкаллі, в районі Чити, на будівництві другої лінії БАМу. Звільнений 28 вересня 1936 р., оскільки рік на Забайкаллі рахувався за два. З 1939 працю-вав у музеях Курська, пізніше в Астрахані. Дозвіл повернутися в Україну отримав лише 1953 року. Працював у Інституті історії, теорії та перспектив-них проблем радянської архітектури. Реабілітований 1958 року постановою Харківського обласного суду за недоведеністю злочину. Помер у 1976 р.¹⁷²

Филипович Павло Петрович (02.09.1891, с. Кайтанівка Звенигород-ського повіту Київської губернії – 03.11.1937, ур. Сандармох, Карелія)¹⁷³ – літературознавець. Закінчив Колегію Павла Галагана (1910), Університет

¹⁷² Білокінь С. Велетень мистецтвознавства // Репресоване «Відродження». – К., 1993. – С. 33–46.

¹⁷³ Герасимова Г.П. Филипович Павло Петрович // ЕІУ. – 2013. – Т.10. –С. 293–294.

св. Володимира (1915). Після навчання залишився працювати в університеті як стипендіат, приват-доцент і згодом як професор (до 1935). Як літературний критик уперше виступив у часописі «Книгар». Широку літературознавчу працю розгорнув як співробітник ВУАН, публікуючи низку праць з історії української літератури і редагуючи ряд літературознавчих збірників. Секретар історико-літературного товариства (1927), секретар комісії для видання пам'яток новітнього мистецтва (1924–1928). У своїх працях дотримувався порівняльно-історичного методу і був одним із найвидатніших представників цієї школи в українському літературознавстві. Належав до неокласиків, позиції яких захищав під час літературознавчої дискусії 1925–1928 рр. Редактор різних літературно-наукових праць, шевченкознавчих збірників. Перекладач.

П.П. ФИЛИПОВИЧ

У «Бібліологічних вістях» надруковано його статтю «Українські п'єси в Центральній бібліотеці російської драми». У журналі неодноразово згадано його діяльність, зокрема щодо підготовки ним до друку у видавництві «Слово» «Історії українського театру» (1923, № 3 і № 4); про заснування українського відділу під його редагуванням у видавництві «Сорабкоп» у Києві та підготовку ним тут творів І. Котляревського, Шевченківського збірника (1923, № 4). Він брав участь у засіданнях комісій УНІК, зокрема виступив з доповіддю «Українська стихія в творчості М.В. Гоголя» на спільному засіданні комісії історії та мистецтва книги з нагоди 75-річчя з дня смерті Гоголя.

Заарештований 5 вересня 1935 р. і засуджений разом із М. Зеровим на початку 1936 року за приналежність до к/р націоналістичної організації на 10 років заслання в концентраційні табори, перебував спочатку на Медвежій Горі (північніше від Ленінграда) і потім на Соловецьких островах. Страчений разом з іншими діячами української культури в урочищі Сандормох. Реабілітований в січні 1958 р.

Варто підкреслити, що багато дослідників, які не були арештовані фізично, в силу політичних переслідувань змушені були покинути з книгознавчими чи іншими науковими гуманітарними дослідженнями, звільнитися з установ, де вони плідно працювали, чи навіть виїхати з України, адже саме тут переслідування інтелігенції на початку 1930-х років було найбільш суворим. Насамперед йдеться про Юрія Меженка і Дмитра Балику. Тому не дивно, що навіть ті вчені, що начебто залишились на своїх місцях, питаннями, пов'язаними з книгознавством, вже не

О.М. ТЮНЕЄВА

займалися. На наше переконання, їх теж можна вважати постраждалими від репресій 1930-х років.

Тюнеєва Олександра Миколаївна¹⁷⁴

(28.02 (12.03)1888, м. Могильов, Білорусь – 07.12.1984, Одеса), у 1920-х рр. завідувала відділом рідкісних книг і рукописів Одеської міської публічної бібліотеки. Закінчила Смольний інститут (1905), Петроградські педагогічні жіночі курси (1910), курси з бібліотекознавства Одеської губполітосвіти (1921). Навчалася в Лозанському університеті (1909), Петроградській школі заохочення мистецтв (1911–1914). Працювала викладачем у різних установах, зав. відділом рідкісних і художніх видань (1920–1921), зав. відділом рідкісних видань і музею історії книги (1922–1929) Одеської дер-

жавної публічної бібліотеки. Вела жваве листування з УНІК. У «Бібліологічних вістях» було надруковано дві її ґрунтовні статті: «Музей книги Одеської публічної бібліотеки» (1927, № 2; було видано й окремою відбиткою) та «Музеї книги в Західній Європі» (1930, № 3). На час виходу останньої Олександрі Миколаївні було вже звільнено з роботи із заборобою працювати у всіх радянських установах за «злісне укриття архівних матеріалів»¹⁷⁵. За цим формулюванням постає і досі не до кінця розкрите явище знищення в той час «сумнівних» з точки зору влади чи навіть «ворожих» документів, видань із фондів бібліотек, архівів, музеїв. Представники старшого покоління інколи (не всім) дуже обережно розповідали, як ховали друки чи документи, плутаючи свідомо розстановку, знищуючи картки в каталогах, надягаючи інші оправи на заборонені книги чи документи, аби врятувати їх для майбутнього. Майже рік О. Тюнеєву не брали на роботу. Вона влаштувалась на тимчасову роботу в Одеське художнє училище, звідки її теж звільнили як людину, що *не хоче розуміти умов радянського будівництва*. Вона займалась науково-творчими дослідженнями, підготувала в 1932 р. дисертацію про музеї книги, захистити яку, зрозуміло, не могла. Під час Великої Вітчизняної війни вона керувала одночасно двома найбільшими одеськими бібліотеками – ОДНБ і Одеського університету,

¹⁷⁴ Арюпіна Л.В. та ін. Тюнеєва Олександра Миколаївна // Бібліографи Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького: біобібліографічний довідник. – Одеса, 2002. – С. 212–214; Алексанра Николаевна Тюнеева : сб. материалов / ОДНБ; сост. Арюпіна Л. В. та ін. – Одеса, 2012. – 315 с.

¹⁷⁵ Арюпіна Л.В. Олександра Миколаївна Тюнеєва // Бібліотечний вісник. – 1993. – № 1–2. – С. 65.

а після війни знов була звільнена з роботи, бо керівні органи вважали її неблагонадійною. Працювала бібліотекарем Одеської семінарії.

Чужин (Чукін) Дмитро Григорович (01 (14).06.1909, Харків – 30.04.1978, Ленінград) – музейник, мистецтвознавець, письменник. Учень С. Таранушенка. Працював старшим асистентом у Музеї українського мистецтва в Харкові. У «Бібліологічних вістях» за 1927, 1929 і 1930 рр. під псевдонімом Д.Ч. опубліковано п'ять його заміток про художні виставки в Харкові. 13.10.1933 заарештований за звинуваченням у к/р організації «Російсько-українського фашистського блоку». Проходив по одній справі з Д.П. Гордєєвим, С.А. Таранушенком, В.В. Дубровським, В.Н. Зуммером, С.В. Поплавським, Я.І. Стешенком. Засуджений 23 лютого 1934 р. за ст. 54 УК УСРР до трьох років виправно-трудових таборів. Деякі його письменницькі твори (52 од. зб.) зберігаються в його особовому архівно-му фондї в Інституті рукопису НБУВ, ф. 266.

Фрідьева Надія Яківна (1894–1983), дружина Д.А. Балики, бібліотекознавець, автор понад 70 публікацій теоретичного та методичного характеру, співпрацювала з УНІК у плані вивчення книги й читача, будучи керівником створеного нею кабінету бібліотекознавства Губполітпросвіти при Центральній робітничій бібліотеці.

У «Бібліологічних вістях» було опубліковано її статтю «Київське бібліотечне об'єднання» (1926, № 4), в якій вона розповіла про історію створення об'єднання, його мету, організаційну структуру, керівництво, склад, масову роботу тощо. Про роботу Н. Фрідьевої згадується в статті Д. Балики «1-й Всеукраїнський бібліотечний з'їзд» (1926, № 1), делегатом якого вона була. Найбільш активно співпраця Н. Фрідьевої з УНІК виявилась в «Працях Кабінету вивчення книги й читача» (Труди УНІК, том 2): тут в різних розділах опубліковано одразу три її праці. Так, у розділі «Матеріали обслідування бібліотек України 1927/28 р.» надруковано її ґрунтовне дослідження за матеріалами Кабінету вивчення книги й читача при УНІК «Центральні округові бібліотеки України» (21 с.). Ще більша за обсягом серйозна стаття Н. Фрідьевої «Запис попиту як метод вивчення читача і український читач за матеріалами попиту УНІКу» опублікована в розділі «Праця з бібкорами» (28 с.). У розділі «Доповіді в Кабінеті вивчення книги й читача» розміщена її доповідь в УНІК «Читач київських політосвітніх бібліотек в 1926/27 р.» (14 с.).

У 1928 р. за дорученням Наркомосу Н.Я. Фрідьева організувала перший в Україні бібліотечний факультет у Харківському інституті народної освіти (згодом політичної освіти, Всеукраїнський інститут комуністичної просвіти, з 1935 – Бібліотечний інститут, з 1964 – Харківський державний інститут культури, зараз – Харківська державна академія культури), була деканом, зав. кафедрою бібліотекознавства, професором. Вона розробила методичну базу кафедри, уперше створила систему підготовки бібліотечних

кадрів, добилася відкриття вечірнього факультету для підготовки спеціалістів без відриву від виробництва. Проте події 1931 р. не минули й її. Як стверджує дослідниця біографії та наукової спадщини Н. Фрідьєвої Н. Березюк¹⁷⁶, колеги по кафедрі бібліотекознавства, натхнені статтею Й.В. Сталіна «О некоторых вопросах истории большевизма» в журналі «Пролетарская революция», піддали злісній і необґрунтованій критиці свого керівника¹⁷⁷. Розбираючи книгу Н. Фрідьєвої та Д. Балики «Изучение читателя»¹⁷⁸, а також уже названу вище статтю Надії Яківни «Запис попиту як метод вивчення читача і український читач за матеріалами попиту УНІКу»¹⁷⁹, вони звинуватили автора у відриві вивчення читача від практики соціалістичного будівництва, в правоопортуністичних твердженнях і вимагали від неї визнання своїх помилок. У цей час було репресовано її другого чоловіка, в інституті почалися арешти, на руках маленький син, і Надія Яківна була змушена каятися – на кафедрі, на нарадах бібліотечних працівників у Харкові, на сторінках журналу «Бібліотека у соц. будівництві», знаходячи цікаві визначення своїх «помилки» – «меншикувато-ідеалістичні, механістичні»¹⁸⁰. Ректор інституту І.П. Соловей радить їй і допомагає влаштуватись на «практичну роботу» – в ЦНБ ХДУ (1935 р.), хоча сам згодом був заарештований і загинув¹⁸¹. У жахливих ідеологічних умовах, які були тоді (як і скрізь) у Харківському університеті та його Центральній науковій бібліотеці, Надії Яківні Фрідьєвій вдалося зробити неймовірно багато корисного, але напередодні війни вона знов залишилася без роботи. Харківський книгознавець І.Я. Каганов стверджував, що життя їй зламало, 10 років пройшло «в пусту», вона могла б зробити значно більше¹⁸².

Та й **Сергій Іванович Маслов**, хоча й залишався чи не єдиний зі старої когорти співробітників у новому УНІК (був звільнений за невихід на роботу 1 вересня 1936 р.), ідеологічними подіями 1930-х рр. був відлучений від справжніх наукових досліджень, хоча документи його архіву свідчать, що наукову роботу він продовжував, але не друкував.

¹⁷⁶ Березюк Н. Надія Фрідьєва // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 3. – С. 26.

¹⁷⁷ По-більшовицькому битись за марксо-ленінське бібліотекознавство // Бібліотека у соціалістичному будівництві. – 1932. – № 1. – С. 25–29.

¹⁷⁸ Фрідьєва Н., Балика Д. Изучение читателя: опыт методики / под. ред. М.А. Смушковой. – М.; Л., 1927. – 118 с.

¹⁷⁹ Фрідьєва Н. Запис попиту як метод вивчення читача і український читач за матеріалами попиту УНІКу // Бібліотека і читач на Україні: Труды Інституту книгознавства. – К.; Х., 1930. – Т. II. – С. 116–144.

¹⁸⁰ Фельдштейн М., Грибненко О. Проти націоналізму в теорії та практиці бібліотечної справи // Ком. освіта. – 1934. – № 4. – С. 118–136.

¹⁸¹ Самійленко Т. 100 років від дня народження Надії Фрідьєвої // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 3. – С. 25.

¹⁸² Каганов І.Я. Славний ювілей (до 50-річчя громадської, наукової і педагогічної діяльності Н.Я. Фрідьєвої) // Бібліотекознавство та бібліографія. – Х., 1966. – Вип. 3. – С. 151–159.

Хочемо привернути увагу, що зі зміною політичної ситуації, так би мовити, «коливань у лінії партії», фразеологія звинувачень теж мінялася. Одні «вороги» змінювалися іншими. Якщо за стенограмою «Клясова боротьба в книгознавстві» найбільш активно виступав з войовничою критикою тов. Золотарьов, то в 1936 р. вже й він був оголошений класовим ворогом: «Бібліотечні робітники повинні пам'ятати, що засміченість класово-ворожими елементами, безумовно, має місце і в бібліотечних установах. Ось, наприклад, останнім часом викрито контрреволюціонера Золотарьова – бувшого начальника бібліотечної управи НКО...»¹⁸³. Показово, як М. Городков трактував розвиток галузі в 1937 р.: «Ті успіхи, що ми маємо в галузі бібліотечної справи на Україні за 20 років Великої соціалістичної революції, здобуті були в жорсткій боротьбі з класовим ворогом, шкідником, диверсантом на бібліотечному фронті. Бібліотеки як важливішу ділянку цілого культурного фронту «облюбували» вороги всіх мастей. Особливо нашкодили тут буржуазні націоналісти та троцькісти. Найбільша бібліотека на Україні – бібліотека Академії наук УРСР – протягом років була в руках шпигунів та іншої буржуазно-націоналістичної наволочі. Тут «працювали» шпигун Миколенко, запеклий націоналіст Постернак, Іванушкін. Роками зноїлися тут у підвалах найцінніші фонди – твори класиків марксизму-ленінізму. Ціле кубло ворогів народу було в Українському науково-дослідному інституті книгознавства, в якому повинні були розроблятися питання теорії бібліотечної справи. Тут окопалися такі троцькісти та буржуазні націоналісти, як Якубовський, Завальний, Довгань, Малюга, Чумак, Іванушкін. Зрозуміло, яку «теоретичну» роботу вони там провадили. У Київській бібліотеці ім. ВКП(б) ряд років «працював» відомий троцькіст Розанов, який багато нашкодив там. На чолі Бібліотечного управління НКО УРСР стояли такі вороги народу, як Золотарьов та Кровіцька»¹⁸⁴. Практично майже всі руйнівники книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства зазнали тих же звинувачень, якими вони «нагороджували» своїх опонентів. До речі, і багатьох слідчих, що фабрикували ці справи, теж було знищено.

Проте, дякувати Богові, не всі книгознавці, співробітники УНІК були репресовані і фізично страчені, але всі вони змушені були припинити книгознавчі студії, оскільки до книгознавства міцно причепився ярлик «буржуазно-націоналістичне», і довгі десятиріччя навіть згадувати про УНІК у публікаціях було неможливо. Так, С.І. Маслов, Ю.О. Меженко, Д.А. Балака, М. Ясинський, М. Сагарда фізично репресованими не були, але серйозних книгознавчих праць вони більше не створили, життя їх

¹⁸³ Остаточо знищити рештки класового ворога // Бібліотека у соціалістичному будівництві. – 1936. – № 6. – С. 1–3.

¹⁸⁴ Городков М. Бібліотеки раніше і тепер // Радянська бібліотека. – 1937. – № 10. – С. 21.

було реально переламане. Юрій Олексійович Меженко в кінці свого життєвого шляху писав Я.Р. Дашкевичу: *«Мені кортить вплутатися в цю «дискусію», та я все ж утримаюся, бо знову почнуть казати про «збочення» та «ухили», що їх мені не раз згадували... Виходить – мене амністовано, а я вважаю, що мене мають реабілітувати»*¹⁸⁵.

Розгром радянського книгознавства, і в першу чергу українського, що відбувався з 1931 р., призвів до повного занепаду книгознавчих досліджень. Жодної наукової книгознавчої праці з другої половини 1930-х до другої половини 1950-х рр. не було опубліковано, тобто наука на два десятиріччя припинила своє існування.

Підводячи підсумки, можемо стверджувати, що багато співробітників УНІК та авторів його журналу «Бібліологічні вісті» зазнали переслідувань та репресій кінця 1920-х – 1930-х років. Необхідно говорити не про окремі репресії в середовищі книгознавців, а про репресований книгознавчий рух в цілому. Уцілили, насамперед, ті, хто виїхав з України – Юрій Олексійович Меженко до Ленінграду, Дмитро Андрійович Балака до Горького, Віктор Федорович Іваницький до Марійської АСРР.

Сьогодні всі особи, про яких тут розказано, офіційно реабілітовані, але їхні імена і книгознавчі твори невідомі багатьом сучасним дослідникам. Повернути ці імена в науковий обіг, віддати шану їхній діяльності і трагічному життю – наш обов'язок.

¹⁸⁵ Лист до Ярослава Дашкевича № 8 // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2002. – С. 228.

ПІСЛЯМОВА

Завершуючи книгу, хочемо висловити переконаність у тому, що розвиток книгознавства як науки навряд чи можливий без осмислення, усвідомлення наукового спадку книгознавців 1920-х – 1930-х років. Та роль, яку відіграла книга у соціальній, культурній революції в СРСР у 1920–1930-ті роки, є унікальною, оскільки вона не мала такого прецеденту в минулому і, очевидно, не буде мати такого виняткового значення в майбутньому.

Сьогодні вже добре відомо, що саме в 20-х роках ХХ сторіччя книгознавство в Україні розвивалося бурхливими темпами. Воно не обмежувало себе вузькою національною тематикою, не було «провінційним», намагалось поєднати завдання розвитку української національної книги зі світовим поступом у книжковій справі і науці. Водночас є всі підстави говорити про становлення власної української книгознавчої школи. Провідна роль у цьому процесі належала Українському науковому інституту книгознавства, характерною рисою досліджень якого було вивчення книги і книжкової справи в комплексі, як об'єкта книгознавства, бібліографознавства, бібліотекознавства, видавничої справи, книжкової торгівлі, бібліофілії тощо. Науковий доробок Інституту саме 1920-х років, за період керування ним Ю. Меженка, дозволяє стверджувати, що тоді відбувся прорив українського книгознавства. Безперечно, система книгознавчої науки не набула тоді ще завершеності, вона розвивалася, в дискусіях вирішувалися термінологічні питання, проблеми структуризації та класифікації книгознавчих дисциплін. Але основна проблематика книгознавства була намічена саме тоді. Зміни у структурі книгознавства відбувалися за рахунок збільшення кількості книгознавчих дисциплін і ускладнення їх наукової проблематики. Разом з

тим, повторимось, сукупність сформованих у той час конкретних книгознавчих дисциплін дозволяла вивчати об'єкт (книгу) комплексно, в різних аспектах.

Основними проблемами, якими займався УНІК, були дослідження історії та мистецтва української книги, а також вивчення вітчизняного читача. Вибір саме цих напрямів досліджень цілком логічний, адже книгознавство (бібліологія) та історія книги як його складова на початку ХХ сторіччя лише накопичували матеріал, поступово формуючись у наукові дисципліни. Та й хто, власне, як не вітчизняний інститут, мав досліджувати історію української книги, що через цензурні утиски та відсутність української державності була майже невідома.

Заслугою Інституту є перенесення центру дослідження комплексу «книга – читач» саме на читача, на відміну, наприклад, від книгознавчих установ Москви й Ленінграда, де в першу чергу досліджували теорію книги. Запроваджене УНІК перше в Радянському Союзі соціологічне дослідження читача й бібліотеки є прикладом ґрунтовної та ефективної розробки важливої наукової проблеми. У працях Д.А. Балики, К.А. Довганя, В.М. Іванушкіна, Н.Я. Фрідьєвої та інших обґрунтована система методів вивчення читацьких інтересів, типології читачів у зв'язку з соціальним станом, професією, характером праці, освітою. В науковий обіг було введено поняття «бібліотечна педагогіка», «бібліосоціологія», «бібліотечний кореспондент» тощо.

На основі синтезу знань став можливим перехід книгознавства на новий для нього філософський етап розвитку. Як справедливо наголосила російська дослідниця Н.К. Леликова, концептуальність висунутих положень, загальний рівень теоретичних узагальнень, його співвіднесення з теоретичними розробками в інших науках і з наукознавством у цілому, спираючись на філософські вчення дозволяють говорити про достатньо високий рівень розвитку науки в той час¹. Особливості процесу формування загальної теорії книгознавства значною мірою були детерміновані дослідженнями, що проводилися в царині інших наук – філософії, політології (на той час – марксизм), історії, соціології, психології, мистецтвознавстві. Ця проблема актуальна і сьогодні, коли книгознавство віднесено до переліку дисциплін соціально-комунікативного циклу, і в теоретичному плані цей аспект ще не одержав адекватного розгляду.

У роботах Інституту глибокого наукового обґрунтування набули проблеми класифікації видів бібліографії, новий підхід до бібліографії як суспільного явища. Була розроблена і розпочата праця зі створення національної бібліографії України, відновлена наприкінці 1980-х рр., але й досі ми не маємо повного українського бібліографічного репертуару.

¹ Леликова Н.К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века. – СПб. : РНБ, 2004. – С. 399.

Книгознавчу концепцію бібліографії та вивчення свого часу бібліографії як частини книгознавчої науки сучасні дослідники теж вважають плідними², і навіть на новому теоретичному рівні та із залученням сучасної методології повертаються до ідей, висловлених ученими 1920-х років.

Видання періодичного книгознавчого органу, десятків книгознавчих книжок, бібліографічних покажчиків, облік та обстеження бібліотек республіки, діяльність із підготовки кадрів, організація виставок – ось неповний перелік наукових та виробничих інтересів УНІК, описаних у цій книзі. Вагомою є роль Ю.О. Меженка в історії УНІК. Протоколи засідань Наукової ради УНІК свідчать, що Ю. Меженко не тільки постійно головував на засіданнях, але й майже завжди доповідав: про наукову роботу, фінансування, кадри, журнал «Бібліологічні вісті», видавничі справи Інституту. Зрозуміло, що не всі підготовлені УНІК праці були опубліковані. Але й кількість праць, що були видані друком, вражає: за вісім років під маркою УНІК було видано понад 60 окремих видань, серед них чотири томи «Трудів УНІК» (другий і третій – за редакцією Ю. Меженка), шість випусків науково-популярної бібліотеки книгознавства (всі за редакцією Ю. Меженка), а також 25 номерів журналу «Бібліологічні вісті». Серед інших напрямів діяльності інституту – створення надзвичайно цінної колекції «Україніки», насамперед – збирання видань перших пореволюційних років (книжок, журналів, листівок, афіш), чимало з яких невдовзі стали раритетами. Користуючись правом безмитного одержання літератури з-за кордону, УНІК збирав українські друки з емігрантських культурних центрів. Це сприяло тому, що його збірка стала неперевершеною за культурною цінністю і повнотою колекцією українського друку. Унікальними були також книгознавча бібліотека УНІК, колекція статей з періодичних видань, документів, рукописів (т. зв. «енциклопедія документів», систематизована за міжнародною класифікацією), що були відкриті для науковців. Заслуговує на увагу укладання «УНІКовцями» реєстру вітчизняної періодики, бібліографії видань перших пореволюційних років, бібліографії аркушевих видань, розписування змісту бібліологічних журналів, а також укладання загалом бібліографії бібліологічної літератури.

Цим дослідженням здійснено спробу виявити і хоча б фрагментарно показати доробок співробітників інституту, причому звести знайдену інформацію в єдиний ресурс. Зокрема, щодо діяльності Віри Володимирівни Шпілевич, однієї з перших співробітників УНІК, в минулому вчительки, пізніше бібліографа. В той період нею було підготовлено кілька цікавих праць, серед яких дослідження з історії земських бібліотек України, покажчик «Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік» (за радянських часів перебував у спецфонді); «Матеріали

² Леликова Н.К. Названа праця, С. 387.

до історії обов'язкового примірника на Україні»³. З перших днів існування УНІК у ньому працювала Тамара Григорівна Волобуєва, в різні часи бібліограф, заввідділом, учений секретар, «права рука» Ю.О. Меженка. Після неї на посаді вченого секретаря плідно працював Микола Миколайович Іванченко, який багато зробив для розгортання роботи комісії при УНІК, залучаючи відомих книгознавців. Разом з молодим бібліографом Ярославом Івановичем Стешенком вони готували журнал «Бібліологічні вісті». Цікаву розробку в галузі дослідження читача здійснив зав. кабінетом Василь Михайлович Іванушкін. Певною мірою тут розкрито участь у роботі УНІК видатних діячів науки і культури – Сергія Олександровича Єфремова, Варфоломія Андріановича Ігнатієнка, Миколи Омеляновича Макаренка, які були репресовані і страчені в 1930-х роках. Більш детально розкривається в книзі наукова робота в УНІК визначних книгознавців Сергія Івановича Маслова, Павла Миколайовича Попова, Дмитра Андрійовича Балики. Підсумовується внесок у розвиток української радянської книгознавчої справи Юрія Олексійовича Меженка, котрий був першим керівником кількох важливих для галузі установ: Ради бібліотекарів Всенародної бібліотеки України, Головної книжної палати, Українського наукового інституту книгознавства, автором десятків ґрунтовних наукових праць, особливо науково-організаційного плану, редактором журналу «Бібліологічні вісті» та інших видань УНІК. Творчі біографії, науковий доробок кожного з діячів УНІК може бути темою окремого дослідження, яке матиме не тільки науково-практичне, але й високе моральне значення.

Найскладнішим, як і в будь-якому науковому, а особливо історичному дослідженні, є завдання інтерпретації історичних подій, ідей, їх розвитку. Не наполягаючи на абсолютній правильності власної інтерпретації історії УНІК, я тим не менше хочу підкреслити, що розробляючи масштабні, складні проблеми з принципово нових, недостатньо освоєних позицій, працівники УНІК неминуче припускались помилок, що були пов'язані із загальним рівнем розвитку суспільних наук 1920–1930-х рр. Але впевнено можна стверджувати, що звинувачення в буржуазному націоналізмі, фашизмі, засиллі класових ворогів щодо співробітників УНІК були безпідставними. Докладно проаналізувавши праці Інституту, протоколи нарад, численне листування, в тому числі і з закордоном, інші архівні документи, бачимо, що говорити можна не про «націоналістичний ухил», а про національну самосвідомість працівників УНІК, адже культура безнаціональна не буває. Ніякого протиріччя між національним і інтернаціональним нема: справжній інтернаціоналізм неможливий без розуміння національних інтересів «своєї» та інших націй. Співробітники

³ Шпілевич В. Матеріали до історії обов'язкового примірника на Україні // Українська бібліографія. Вип. 1: Методологічний збірник / ВУАН. Бібліографічна комісія. – К, 1928. – С. 139–150.

УНІК розвивали не лише українське книгознавство – вони працювали на загальний розвиток книгознавства. Національна своєрідність українського книгознавства поставила його на один рівень зі світовою науковою думкою. Маємо також наголосити на справедливо підкресленій російською дослідницею цілісності, притаманній українському книгознавству того часу, завдяки якій дослідники української книги враховували факти й події, пов'язані не лише з Радянською Україною, але й і з тими явищами української книжкової культури і процесами книжкової справи, що відбувалися в інших країнах, де перебували етнічні українці⁴.

Період плідного розвитку книгознавства був достатньо коротким, воно досягло значних успіхів, і можна припустити, що якби його подальша еволюція носила поступальний характер, воно могло б добитися більш суттєвих результатів. Проте з прикрістю маємо відзначити те, що не одразу відкривається дослідникові УНІК: негативна психологічна атмосфера, як це часто буває у творчому колективі, не зважаючи на заслуги в науковій роботі. Такі творчі особистості, як Меженко і Стешенко, Меженко і Єфремов не знайшли спільної мови. Якби вони більше співпрацювали (а якщо б і політична обстановка в країні була більш сприятливою!), то і, можливо, результати діяльності були б значнішими, і йшлося б більше не про заплановані роботи, а про здійснені.

У цьому зв'язку слід визнати, що спроби перебудови книгознавства на принципах марксистської науки його подальшому розвиткові не сприяли, оскільки призвели до догматизму, некоректної оцінки досягнень попереднього «класичного» книгознавства, ізоляції радянської книгознавчої думки від західної. Подібний суб'єктивний фактор мав інколи вирішальне значення і в російських книгознавчих інституціях того часу⁵.

Жорстке утвердження планового господарства, перших «п'ятирічок друку» наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. теж негативно позначилось на розвитку книгознавчої науки, від якої стали буквально вимагати швидкого практичного внеску в соціалістичне будівництво. Перебудова книгознавства на принципах марксистської методології, що відбулась насамперед з ідеологічних та політичних причин, мала одним із суттєвих наслідків те, що цікаві й науково значущі пошуки книгознавців, різноманітність їхніх концепцій і підходів до вивчення книги і до самого книгознавства як науки, поглибленої розробки проблем численних, нових конкретних книгознавчих дисциплін змінюються в 1930-х рр. одноманітними і цілеспрямованими ідеологічними настановленнями на вивчення класо-

⁴ Леликова Н.К. Названа граця, С. 250.

⁵ Столяров Ю.Н. Судьба научно-исследовательских институтов книговедения и библиотекведения на фоне эпохи // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности: К 90-летию Научно-исследовательского института книговедения в Петрограде. – М. : Наука, 2010. – С. 317–320.

вого характеру книги, формуванням книгознавства лише на принципах марксистсько-ленінської методології, невизнанням інших методологічних підходів і більше того – закликами вести боротьбу з ними. У результаті це призвело до повного заперечення книгознавства як інтегрованої науки і переорієнтації на розвиток окремих книгознавчих дисциплін, що «правильніше» зарекомендували себе з ідеологічної точки зору – бібліотекознавства, бібліографії, історії книги. Припинилися всілякі пошуки в галузі бібліофілії, виявились під забороною всі наукові дисципліни, які займалися зовнішньою формою книги, а не її змістом, і в першу чергу мистецтво книги, як дисципліна, що практикує формальний метод; книжкова графіка розвивалася лише в практичному плані – як прикладне ремесло; припинили розвиток бібліопсихологія та бібліосоціологія. І навіть ті дисципліни, які зберегли своє існування, розвивались на чисто емпіричній основі, керуючись практичними потребами поточного моменту, завданнями соціалістичного будівництва, не претендуючи на теоретичні узагальнення. Всі практичні галузі книжкової справи підпорядковувались суто виробничим питанням. При цьому обов'язково вимагалось, щоб класові оцінки надавалися всім книгознавчим концепціям попередників, тому кожна праця повинна була починатись з критики та заперечення здобутків попередників, хоча й самі «критики» згодом також ставали об'єктом критики своїх послідовників.

Розгром радянського книгознавства, і в першу чергу українського, здійснений 1931 року, привів до повного занепаду книгознавчих досліджень. Пізніше Ю.О. Меженко писав про журнал «Бібліологічні вісті», що реально впродовж восьми років перед тим об'єднував книгознавчі сили: «Врятувати «Бібліологічні вісті» було неможливо. Так само й УНІК. Нове керівництво УНІК'у не спроможне було нічого зробити, крім критикування своїх попередників, і навіть не намагалося відновити журнал»⁶.

Відмічаючи в марксистському книгознавстві першої половини 1930-х років втрату попередніх досягнень, регресивні напрями в його формуванні, можна водночас відзначити певні успіхи в розвитку його теорії – введення в неї елементів діалектики, посилення зв'язку теорії з книжковою справою, створення багатоаспектної гіперфункціональної теорії книги⁷ і, додамо, читача, тому однозначно негативна оцінка так званого марксистського книгознавства є теж дещо перебільшеною.

А вже з середини 1930-х років проблематика книгознавства як інтегральної науки взагалі не розроблялась, а само воно було оголошено нау-

⁶ Спогади Юрія Меженка про журнал «Бібліологічні вісті»: Лист до Ярослава Дашкевича № 4 // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Л. : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2002. – С. 225.

⁷ Гучнинский М.Г. Становление и развитие общих вопросов теории отечественного книговедения 1917–1941 гг.: Автореферат дис. ... канд. филол. наук, 05.25.04 – Книговедение. – СПб., 2000. – С. 16.

кою буржуазною. Провідні фахівці галузі були звільнені в 1930-х рр. з роботи в УНІК, ВБУ, УКП. Дехто, як М. Ясинський і М. Сагарда, не маючи можливості займатися книгознавчою, в широкому розумінні, діяльністю, були змушені змінити сферу діяльності, і наука назавжди втратила справжніх знавців книги. Ряд учених виїхали з України, в якій переслідування інтелігенції на початку 1930-х років було найбільш суворим (Д. Балака, Ю. Меженко), і цим врятували своє життя. Багатьох було репресовано й знищено – В. Ігнатієнка, Я. Стешенка, В. Іванушкіна, С. Постернака та ін. Серед них були й ті, що починали розгром книгознавства – К. Довгань, С. Якубовський, М. Завальний, Я. Розанов, М. Золотарьов. Напередодні війни навіть термін «книгознавство» припинили вживати.

З другої половини 1930-х і до кінця 1950-х років книгознавства у Радянському Союзі фактично не існувало. Випускалися лише бібліографічні покажчики. В Україні ж до цього ще слід додати тавро «*буржуазного націоналізму*», яке міцно приліпилося тоді до книгознавчої науки і тим самим унеможливило її розвиток в умовах ідеологічної диктатури.

Маємо визнати, що відродження українського книгознавства в 1960-х роках все-таки часто мало провінційний присмак, і явно дозвіл на якісь книгознавчі праці залежав від Москви, а в 1920-х роках українські розвідки, єдиний в СРСР книгознавчий науковий журнал, нові книгознавчі теорії передували російським.

Відсутність книгознавчих досліджень упродовж кількох десятиріч після ліквідації УНІК і знищення книгознавства як науки призводили до збочень у видавничій та тиражній політиці, коли видавалися й перевидавалися книжки, на які не було попиту: ними були забиті полиці книгарень і бібліотек, а необхідних читачеві книжок практично не було чи було обмаль. Без належних висновків і врахування відповідних досліджень падала кількість читачів у бібліотеках, тому що комплектування фондів бібліотек відбувалося за залишковим принципом, та й не враховувало (бо його мало вивчали) справжніх запитів читачів. Міф про «найчитаючу країну» означав насправді вилучення з книжкового потоку кращих творів світової та вітчизняної літератури та науки. Позитивний досвід 1920-х рр. згодом не використовували чи використовували недостатньо, що має своє пояснення, насамперед політичне, цензурне, але це не поліпшувало справи.

Отже, можна визначити кілька етапів у розвитку вивчення українського книгознавства. Після I етапу – його бурхливого розвитку в 1920-х рр. – потрібно відзначити, безперечно, внесок українських вчених-книгознавців за кордоном у 1930-х роках і пізніше. В УРСР часткова реабілітація УНІК та його діячів тривала з кінця 1950-х рр. до кінця 1980-х, і це, попри все, варто визнати підґрунтям для подальших досліджень української школи книгознавства 1920-х років. Новий етап розпочався, зрозуміло, з початку 1990-х років, зі здобуттям незалежності України як держави.

У кандидатській дисертації «Історія розвитку книгознавства в УСРР в 20–30 рр.», захищеній в січні 1992 р., я подавала, відповідно до кваліфікаційних вимог, практичні рекомендації. Прошло понад 20 років, багато з тих рекомендацій втілено у життя. Зокрема, щодо виявлення архівних документів з історії книгознавства, відповідної джерельної бази (хоча пропонуваного путівника по архівних фондах чи повної бібліографії історії книгознавства не укладено); 1996 р. випущено підготовлений мною систематичний покажчик змісту журналу «Бібліологічні вісті»; в Україні з'явились кілька періодичних книгознавчих журналів та збірників; постійну експозицію, присвячену УНІК, створено в Музеї книги і друкарства; до навчальних планів вишів, які готують працівників галузі, уведено дисципліни «Історія української книги», до дисципліни «Книгознавство» введено блок з історії вітчизняного книгознавства, в т. ч. з історії УНІК, курс історії книги розширено, і замість історії російської та радянської видавничої справи викладається загальна історія книги; відкрито ради із захисту дисертацій зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

За нинішніх умов книгознавство переживає певний занепад, відстає від вимог часу. Одна з причин (поряд, безумовно, з появою наукових дисциплін, викликаних швидким розвитком інформаційних технологій, а головне – самих нових засобів комунікації) – недостатня робота теорії та історії книгознавства в широкому розумінні цього поняття. Комплексна історія вітчизняного книгознавства (на тлі загальної історії цієї науки) досі не створена. Ця книга, сподіваюсь, – цеглина в цій майбутній будові.

ДОДАТКИ

ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЗЧИК ВИДАНЬ УНІК*

1. Ковалевський Ю. Бібліографія й Український бібліографічний інститут / Юр Ковалевський, завідуючий Українським бібліографічним інститутом ; Головна книжна палата. – К., 1919. – 16 с. – На прим. ВСРВ штамп Бібліотеки УАМЛІН.

2. Справоздання Головної книжної палати в м. Києві / додаток до часопису «Книжний вістник» [№ 2 за 1919 р.]. – К. : Національна (Всенародня) бібліотека в м. Києві, 1919. – 12 с.

3. Меженко-Іванов Ю. Міжнародня децимальна бібліографічна клясіфікація : Скорочені таблиці з абетковим показником і пояснюючий текст / Юр Іванов-Меженко ; Головна книжна палата. – К., 1919. – 71 с. – Примірник ВСРВ має штампи бібліотеки УНІК та бібліотеки Науково-методичного Кабінету бібліотекознавства НКО УРСР і автограф «Бикова» (ініціал нерозбірливо).

4. Ковалевський Ю. Правила карткографії / Юр Ковалевський ; Український науковий інститут книгознавства. – К. : Т-во «Село – книга», 1923. – 72 с. – Тираж 1000 прим.

5. Бібліологічні вісті : орган бібліологічної науки на Україні. – Київ : Видає гурток бібліологів, [1923]. – Кн. I. – 39 с. (машинопис). – Тираж 5 прим. + передруки, точна кількість невідома.

6. Бібліологічні вісті : Орган присвячений питанням книгознавства. – Київ, вересень 1923. – Книга друга. – 44 с. (машинопис). – Тираж 30 прим.

7. Бібліологічні вісті. Bulletin de Bibliologie : Бібліографія – Бібліотекознавство – Бібліофілія – Книжна справа. – Листопад 1923. – № 3. – 32 с. – Тираж 500 прим.

* Оскільки УНІК завжди вів початок свого існування з Головної книжної палати в Києві 1919 р. і її видання вказував, як свої, продовжуємо цю традицію. Переважна більшість видань описана автором *de visu* з фондів Відділу стародруків та рідкісних видань (ВСРВ НБУВ) і з фондів інших відділів НБУВ (провенієнції на примірнику в такому випадку вказано після бібліографічного опису), та з приватної збірки видань УНІК, подарованої автору наприкінці 1980-х років Ф.К. Сараною. За можливості вказано тираж видання.

8. *Бібліологічні вісти*. Bulletin de Bibliologie : Бібліографія – Бібліотекознавство – Бібліофілія – Книжна справа. – Грудень 1923. – № 4. – 62 с. – Тираж 500 прим. На першому аркуші вгорі марка УНІК Юхима Михайліва.

9. *Маслов С.* Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст. / С. Маслов ; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1924. – 39 с., іл. (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1924 р.). – Тираж 250 прим. На примірнику ВСРВ штампи бібліотеки УНІК.

10. *Попов П.М.* Початки друкарства у слов'ян : з додатком статті «Слов'янські інкунабули київських бібліотек» / П.М. Попов ; Український науковий інститут книгознавства. – 1924. – 35 с., [2 с. н/н, 1 арк. н/н], іл. (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1924 р.). – Тираж 250 прим. Примірник ВСРВ має штамп УНІК.

11. *Барвінок В.* Загальний огляд стародруків київських бібліотек / В. Барвінок ; Український науковий інститут книгознавства. – 1924. – 20 с., іл. (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1924 р.). – Тираж 250 прим. Примірник має автограф В. Барвінка Д.І. Багалію від 25.04.1925 р. та штампи Науково-дослідчої катедри історії Української культури ім. акад. Д.І. Багалія та Бібліотеки н.-д. інституту Т.Г. Шевченка.

12. *Щербаківський Д.* Золотарська оправа книжки в XVI–XIX століттях на Україні / Д. Щербаківський ; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1924. – 15 с., іл. (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1924 р.). – Тираж 250 прим.

13. *Бібліологічні вісти* : Часопис присвячений питанням бібліографії, бібліотекознавства, бібліофілії, видавництва та друкарства. – Київ, січень–березень 1924. – № 1–3. – 182 с. – Тираж 1000 прим. На авантитулі: «Присвячується 350-літньому ювілеєві українського друку». Обкладинка та марка УНІК В. Кричевського.

14. *Маслова О.М.* Рукописна книга / О.М. Маслова ; Український науковий інститут книгознавства. – К. : ДВУ, 1925. – 116 с., іл. (Науково-популярна бібліотека книгознавства за ред. Ю.О. Меженка : вип. 1). – Тираж 3000 прим. Примірник ВСРВ має власницький запис «Б.И. Зданевич. Киев, 22.04.1933».

15. *Маслов С.І.* Каталог ювілейної виставки українського друкарства / склад проф. С.І. Маслов ; Український науковий інститут книгознавства. – К. : ДВУ, березень 1925. – 50 с. + 2 арк. вкл., іл. – Тираж 500 прим. Примірник ВСРВ має екслібрис «Всенародня бібліотека України при ВУАН. Книгозбірня Гр. Тисяченка. Київ 1928» та вклейку з програмою Прилюдного засідання та виставки, присвячених ювілеєві українського друкарства.

16. *Попов П.* Друкарство, його початок і поширення в Європі (XV–XVI вв.) / Павло Попов ; Український науковий інститут книгознавства. – К. : ДВУ, 1925. – 75 с., іл. (Науково-популярна бібліотека книгознавства за ред. Ю.О. Меженка : вип. 2). – Тираж 3000 прим. Примірник ВСРВ має автограф П. Попова Д.І. Багалію від 25.10.1925 р. та штампи Науково-дослідчої катедри історії Української культури ім. акад. Д.І. Багалія та Бібліотеки н.-д. інституту Т. Г. Шевченка.

17. *Балика Д.* Бібліотека в минулому : (культурно-історичний нарис) / Д. Балика ; Український науковий інститут книгознавства. – К. : ДВУ, 1925. – 119 с. (Науково-популярна бібліотека книгознавства за ред. Ю.О. Меженка : вип. 3). – Тираж 3000 прим. Примірник з читального залу відділу бібліотекознавства НБУВ має штамп УНІК.

18. *Маслов С.І.* Українська друкована книга XVI–XVIII вв. / С.І. Маслов ; Український науковий інститут книгознавства. – К. : ДВУ, 1925. – 80 с., іл. (Науково-популярна бібліотека книгознавства за ред. Ю.О. Меженка : вип. 4). – Тираж 3000 прим. Примірник ВСРВ має штамп «Книгозбірня 2-ої Харківської кооперативної профшколи».

19. *Рихлік Є.А.* Друкарська техніка / Є. Рихлік ; Український науковий інститут книгознавства. – К. : ДВУ, 1925. – 95 с., іл. (Науково-популярна бібліотека книго-

знавства за ред. Ю.О. Меженка : вип. 5). — Тираж 3000 прим. Примірник ВСРВ має штамп Бібліотеки Київського книгарського технікуму.

20. *Куфаєв М.М.* Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу (Розділ з філософії книгознавства) / Проф. М.М. Куфаєв ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1925. — 24 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1925 р.). — Тираж 350 прим.

21. *Рулін П.І.* «Ucrainica» по давніх російських часописах : чергові завдання української бібліографії / П. Рулін (автор вказаний в кінці тексту) ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1925. — 9 с. (наприкінці вказано, що це відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1–2 за 1925 р.). — Тираж 50 прим. Без обкладинки та титулу; пагінація з 1 по 9 с. На примірнику НБУВ з колекції І. Айзенштока автограф П. Руліна від 03.01.1927 «Вшановному Ієремії Яковлевичу Айзенштокові».

22. [Маслов С.І.]. Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII вв. / Проф. С.І. Маслов. — 1925. — 4 с. — (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1925 р.). — Тираж 150 прим. на звичайному папері і 16 — на веленевому (за особистим замовленням автора). Пер. з рос. Я.І. Штешенко.

23. *Боровий С.* Нариси з історії єврейської книги на Україні : І. Єврейська книга на Україні в добу хасидизму / С. Боровий ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1925. — 16 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1925 р.). — Тираж 10 прим.

24. *Боровий С.* Нариси з історії єврейської книги на Україні : ІІ. Розгром / С. Боровий ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1926. — 15 с., іл. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1926 р.). — Тираж 250 прим.

25. *Биківський Л.* Бібліотечна справа в Чехословаччині / Л. Биківський ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1925. — 13 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» 1925 р.). — Тираж 250 прим.

26. *Романовський В.* Друкар Іван Федорович, життя його та діяльність / В. Романовський ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1925. — [4] + 55 с., іл. (відбиток з «Трудів УНІК», т. I : Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.). — Тираж 25 прим.

27. *Клименко П.* Графіка шрифту в Острозькій Біблії / П. Клименко ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1925. — 23 с., іл. (відбиток з «Трудів УНІК», т. I : Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.). — Тираж 150 прим.

28. *Маслов С.* Етюди з історії стародруків: I–VIII / С. Маслов ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1925. — 82 с., іл. (відбиток з «Трудів УНІК», т. I : Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.). — Тираж 300 прим.

29. *Бібліологічні вісті* : Часопис присвячений питанням бібліографії, бібліотекознавства, бібліофілії, видавництва та друкарства. — ДВУ, 1925. — № 1–2 (8–9). — 192 с. — Тираж 1000 прим.

30. *Макаренко М.* Орнаментация української книжки XVI–XVII ст. / Микола Макаренко ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1926. — 70 с., іл. (відбиток з «Трудів УНІК», т. I : Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.). — Тираж 300 прим.

31. *Іванушкін В.* Проблема читачівства та її вивчення (Форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та читача при У. Н.-Д. І. К) / В. Іванушкін, керівничий над працею Кабінету вивчення книжки та читача ; Український інститут книгознавства. — К., 1926. — 32 с. — Тираж 1000 прим.

32. *Попов П.* Матеріали до словника українських граверів / Павло Попов ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1926. — 141 с., іл. (відбиток з «Трудів УНІК», т. I : Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.). — Тираж 500 прим. Художня редакція О. Гера. Видання має присвяту «Пам'яті Д. Ровинського».

33. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр.): (історико-бібліографічний етюд) / Ігнатієнко В.; Український науковий інститут книгознавства. – К.: ДВУ, 1926. – 79 с. (Науково-популярна бібліотека книгознавства за ред. Ю.О. Меженка; вип. 6). – Тираж 3000 прим.

34. Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.: Труді Українського наукового інституту книгознавства: Том I / за ред. М.О. Макаренка, С.І. Маслової. – К.: ДВУ, 1926. – [6 н/н], VII–XVI, 435 с., іл. – Тираж 2000 прим., з них 100 нумерованих примірників друкують на кращому папері. Обкладинка та титульна сторінка роботи проф. В.Г. Кричевського. Худ. ред. Ол. Гер.

Зміст: Меженко Ю. Передмова (С. VII–IX); Зміст (С. XI); Від редакції (С. XV–XVI); Романовський В. Друкар Іван Федорович, його життя та діяльність (С. 1–55); Клименко П. Графіка шрифту Острозької Біблії (С. 56–76); Маслової С. Етюди з історії українських стародруків (С. 77–152); Макаренко М. Орнаментация української книги XVI–XVIII ст. (С. 153–218); Попов П. Матеріали до словника українських граверів (С. 219–352); Щербаківський Д. Оправи книжок київських золотарів XVII–XVIII ст. (С. 353–400); Курінний П. Лаврські інтролігатори XVII–XVIII ст. (С. 401–435).

35. Щербаківський Д. Оправи книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст. / Данило Щербаківський; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1926. – 52 с., іл. (відбиток з «Трудів УНІК», т. 1: Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.). – Тираж 300 прим.

36. Masslow S. Ukrainische Druckkunst des 16. bis 18. Jahrhunderts: Vorsitzender der Kommission für Buchgeschichte an dem Ukrainischen wissenschaftlichen Institut für Buchkunde in Kiew / von Professor Sergius Masslow; Ukrainischen wissenschaftlichen Institut für Buchkunde. – Mainz: Sonderabzug aus dem Gutenberg-Jahrbuch, 1926. – 14 с. + 1 арк. н/н + 5 арк. іл. – Надруковано на папері ручного виробництва з філігранями. Примірник ВСПВ має дарчий напис С.І. Маслової С.П. Постернаку від 04.10.1926 р.

37. Курінний П. Лаврські інтролігатори XVII–XVIII століття / Петро Курінний; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1926. – 39 с., іл. (відбиток з «Трудів УНІК», т. 1: Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.). – Тираж 300 прим. Художня редакція Ол. Гера. На обкладинці та титулі помилка в даті.

38. Биківський Л. Книжна справа в Чехословаччині / Л. Биківський; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1926. – 31 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2 за 1926 р., на брошурі не зазначено). – Тираж 250 прим.

39. Єфремов С. В тісних рядах: Українська книга в 1798–1916 рр. / С. Єфремов; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1926. – 30 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2 за 1926 р., на брошурі не зазначено). – Тираж 250 прим.

40. Айзеншток І. До історії видань творів Г.Ф. Квітки / І. Айзеншток; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – 15 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 4 за 1926 р.). – Тираж 250 прим.

41. Ернст Ф. Георгій Нарбут та нова українська книга / Ф. Ернст; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1926. – 35 с., іл. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 3 за 1926 р.). – Тираж 300 прим.

42. Міяковський В. Ювілей цензурного акту 1876 року / В. Міяковський; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1926. – 16 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 3 за 1926 р.). – Тираж 300 прим.

43. Бібліологічні вісті / Український науково-дослідний інститут книгознавства. – К., 1926. – № 1 (10). – 88 с. – Тираж 1000 прим.

44. *Бібліологічні вісті* / Український науковий інститут книгознавства. — К., 1926. — № 2 (11). — 88 с. — Тираж 1000 прим. З цього номера змінюється дещо обкладинка журналу, марка УНІК, у нижніх кутах рамки на обкладинці позначені ініціали — А і С (Антон Середа).

45. *Бібліологічні вісті* / Український науковий інститут книгознавства. — К., 1926. — № 3 (12) — 96 с. — Тираж 1000 прим. На авантитулі присвята: Пам'яті Георгія Нарбути.

46. *Бібліологічні вісті* / Український науковий інститут книгознавства. — К., 1926. — № 4 (13). — 116 с. — Тираж 1000 прим.

47. *Показники*. Систематичний та авторський до часопису Українського науково-дослідного інституту книгознавства «Бібліологічні вісті» за р.р. 1923–1927. — [К., 1928]. — 14 с. — Тираж 1000 прим. Без обкладинки.

48. *Кревецький І.* Перша газета на Україні / Ів. Кревецький ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1927. — 15 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 4 за 1926 р.). — Тираж 250 прим.

49. *Балика Д.* Про класифікацію друків за соціальним призначенням / Д. Балика ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1927. — 36 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1927 р.). — Тираж 300 прим. Примірник ВСРВ має штампи бібліотеки УНІК та бібліотеки Науково-методичного Кабінету бібліотекознавства НКО УРСР.

50. **Марголіна А.* До питання про нову українську дитячу книгу / А. Марголіна. — 1927. — 10 с. (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1927 р., С. 37–45). — Тираж 25 прим. Джерело: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 38.

51. *Бурачек М.* Спогади про Г.І. Нарбути / М. Бурачек. — 1927. — 11 с. (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1927 р., С. 91–101). — Тираж 25 прим. Без обкладинки і титулу.

52. **Таранушенко С.А.* Згадка про Г. Нарбути / Стефан Таранушенко. — 1927 (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1927 р., С. 106–107). — Тираж 25 прим. Джерело: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 38. Як окреме видання зареєстровано в електронному каталозі НБ ім. М. Максимовича КНУ імені Т. Шевченка.

53. **Тищенко М.* Клишівські друкарні старовірів / Б. м., б. р. — 15 с. Автор вказаний в кінці тексту (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1927 р., С. 65–79). — Тираж 25 прим. Джерело: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 39. Як окреме видання зареєстровано в електронних каталогах НБ ім. М. Максимовича КНУ імені Т. Шевченка, НБ ХНУ ім. В. Каразіна та ін.

54. **Голлербах Е.* Графіка Л. Хіжинського / Е. Голлербах. — 1927. — 7 с., іл. (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1927 р., С. 84–89, іл.). — Тираж 25 прим. Джерело: ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 92, арк. 39.

55. *Крип'якевич І.* До історії львівської гравюри в XVII в. / Іван Крип'якевич. — 1927. — 4 с. (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1927 р., С. 81–83). — Тираж 25 прим. Без обкладинки і титулу.

56. *Шамурин Є.* Колективне авторство / Є. Шамурин ; Український науковий інститут книгознавства. — К., 1927. — 11 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2 за 1927 р.). — Тираж 250 прим.

57. *Козаченко А.* Книжкова продукція УСРР (1923–1926) / А. Козаченко. — К., 1927. — 24 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2 за 1927 р.). — Тираж 250 прим.

* Астериском позначені у списку вирізки чи відбитки, які не вдалося віднайти і перевірити *de visu*, але є інформація, що вони існували (принаймні у вигляді тиражованих відбитків без титульних аркушів і обкладинок).

Вгорі на обкладинці – Українська книжкова палата. Примірник ВСРВ має дарчий напис відділу від М. Низового від 12.12.1984 р.

58. Тюнеєва О. Музей книги Одеської державної публічної бібліотеки / О. Тюнеєва. – К., 1927. – 17 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2 за 1927 р.). – Тираж 550 прим. Вгорі на обкладинці – Труды Государственной публичной библиотеки в Одессе. Примірник ВСРВ має штамп Бібліотеки інституту Т.Г. Шевченка.

59. Ssereda A. Georg Narbut als Buchkünstler / von Prof. Anton Ssereda, Mitglied der Kommission für Buchkunst des Ukrainischen Wissenschaftlichen Instituts für Buchkunde, Kijiw. – Mainz, 1927. – 21 S. + 1 F. (відбиток зі щорічника Gutenberghahrbuch – 1927). – Тираж 200.

60. Сергій Маслов: 1902–1927 / Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – 50 с. + 1 вкл. арк. (Українські бібліологи). Обкладинка, заставки та кінцівки роботи А. Середи. Тираж 300 нумерованих примірників, з яких 100 примірників на папері верже. У ВСРВ примірники № 271 і 346 (!) – можливо, 246; другий примірник має дарчий напис С. Маслова М.С. Грудницькій від 15.06.1946 р.

61. Іванова-Артюхова А. Ілюстратори М.В. Гоголя / А. Іванова-Артюхова ; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – 34 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 3 за 1927 р., на брошурі не зазначено). – Тираж 250 прим. На примірнику ВСРВ штамп: «Бібліотека ВУАН. Відділ рукописів» та «Колекція «Гоголіана». На примірнику ВСРВ автограф автора М.С. Павленкові від січня 1928 р.

62. Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції / Юр Меженко ; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1928. – 32 с. (відбиток з журналу «Життя й революція», № 10, 11 і 12 за 1927 р.). – Тираж 25 прим.

63. Фаас І.Я. Інкунабули Центральної наукової бібліотеки м. Одеси (матеріали до зводного каталогу інкунабул бібліотек України) = Faas I. Die Wiegendrucke der Zentralen wissenschaftlichen Bibliothek zu Odessa (Materialien zu dem Gesamtkatalog der Wiegendrucke der Bibliotheken Ukrainas) / І.Я. Фаас ; Праці Центральної наукової бібліотеки м. Одеси. – [К.], 1927. – 26 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2 за 1927 р.). – Тираж 350 прим.

64. Попов П.М. Матеріали до словника українських граверів : Додаток I / Павло Попов ; Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – 34 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 3 за 1927 р.). – Тираж 350 прим.

65. Бібліологічні вісті / Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – № 1 (14). – 128 с. – Тираж 1000 прим.

66. Бібліологічні вісті / Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – № 2 (15). – 124 с. – Тираж 1000 прим.

67. Бібліологічні вісті / Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – № 3 (16). – 146 с. – Тираж 1000 прим. На авантитулі присвята: Пам'яті Миколи Гоголя. Після титульного аркуша на клейці портрет М.В. Гоголя роботи Г.І. Нарбути.

68. Бібліологічні вісті / Український науковий інститут книгознавства. – К., 1927. – № 4 (17). – 138 с. – Тираж 1000 прим.

69. Дубровський В. Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст. / Василь Дубровський ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. – 1928. – 65 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1 та № 3 за 1927 р.). – Тираж 300 прим.

70. Клепиков С. До методології описування славянських стародруків XV–XVIII ст. / С. Клепиков ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. – К., 1929. – 16 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1928 р.). – Тираж 100 прим.

71. Бібліологічні вісті. – К., 1928. – № 1 (18). Закінчено друком у грудні. – 192 с. – Тираж 1000 прим.

72. Кондра С. Особливості нотографії / С. Кондра ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. – К., 1929. – 21 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1928 р.). – Тираж 100 прим. Після тексту резюме німецькою мовою.

73. Артюхова А. К.О. Трутовський – ілюстратор = Artuchowa A. K.O. Trutowsky – illustrator / А. Артюхова ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. – К., 1929. – 22 с. ; іл. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2–3 за 1928/1929 р.). – Тираж 100 прим.

74. Іноземцев П. Проблема національної бібліографії на Україні = Inosemzew P. Das Problem der nationalen Bibliographie in der Ukraine / П. Іноземцев ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. – К., 1929. – 25 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2–3 за 1929 р., на брошурі не зазначено). – Тираж 100 прим.

75. Маслова О. «Зрелище життя человеческого». М., 1712 / О. Маслова. – [К., 1928]. – 12 с. (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1928 р.). – Тираж 25 прим. (без зазначення тиражу). Без обкладинки. На примірнику з ІР НБУВ автограф С.І. Маслова.

76. Петрунь Ф. З історії збирання рукописів на Балканському півострові : до 80-ліття «Очерка путешествія по европейской Турці» В. Григоровича. Казань, 1848 г. = Petrun Th. Aus der Geschichte der Handschriften-Sammlung auf der Balkanhalbinsel / Ф. Петрунь ; Праці Центральної наукової бібліотеки м. Одеси. – К., 1929. – 16 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2–3 за 1928/1929 р.). – Тираж 100 прим.

77. Маслов С. З історії бібліографії стародруків в половині XIX ст. / С. Маслов. – [К., 1929]. – С. 26–35 (вирізка з «Бібліологічних вістей» № 2–3 за 1929 р.). – Без обкладинки і титульного аркуша. Примірник ВСПВ має дарчий напис С.І. Маслова від ділу від 14.10.1929 р.

78. Нечаєв М. Книжка та її покупець на селі / М. Нечаєв ; Український наук.-дослідний інститут книгознавства. – К., 1929. – 51 с. – Тираж 1600 прим.

79. Біркіна Н. Бібліотечний кореспондент та його робота / Н. Біркіна ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. – К., 1929. – 24 с. – Тираж 2500 прим. До примірника вкладалася «Топографічна картка бібкорівського пункту», яку треба було заповнити і надіслати на адресу УНІК.

80. * Sičynskij W. Die zeitgenössische ukrainische Buchgraphik : mit 4 Abbildungen / von Prof. Dr. Sičynskij vom Ukrainischen Institut für Buchkunde in Kiew, zur Zeit in Prag. – Mainz, 1929. – 16 S.

81. Бібліологічні вісті = Bibliologische Mitteilungen / Український наук.-досл. інститут книгознавства. – 1929. – № 2–3 (19–20), закінчено друком в червні. – 144 с. – Тираж 1000 прим.

82. Бібліологічні вісті = Bibliologische Mitteilungen / Український наук.-досл. інститут книгознавства. – 1929. – № 4 (21), закінчено друком у грудні. – 86 с. Тираж 800 прим.

83. Макаренко М. Малюнки П.М. Боклевського / Микола Макаренко = Makarenko Mykola. Bilder von P. M. Voklewsky ; Н. К. О. ; Упрнаука ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. – К., 1930. – 16 с., у т. ч. 3 вкл. (відбиток з «Біб-

* Стаття В. Січинського опублікована в Gutenberghahrbuch – 1929, с. 249–264, зі вказівкою на УНІК. За аналогією з відбитками статей С. Маслова та А. Середи, що публікувалися в цьому щорічнику відповідно в 1927 і 1928 рр., можна припустити, що була й відбитка статті В. Січинського, але в 1929–1930 рр. УНІК вже припинив друкувати в рекламних цілях списки своїх видань, тим більше, що в даному випадку це стосувалося зарубіжної публікації емігранта. Опис цієї статті як окремого видання представлений в деяких електронних каталогах Німеччини та Чехії.

ліологічних вістей» № 4 за 1929 р., на брошурі не зазначено). — Тираж 300 прим. Після тексту резюме німецькою мовою. На прим. ВСРВ штамп бібліотеки Інституту єврейської культури при УАН.

84. *Боровий С.* Наукова бібліотека в сучасних умовах = Borovuj S. Die Wissenschaftliche Bibliothek in Gegenwärtigen Bedingungen / С. Боровий ; НКО ; Упрнаука ; Український науково-дослідчий інститут книгознавства. — К., 1930. — 67 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1 та № 2 за 1930 р.). — Тираж 300 прим. Після тексту резюме німецькою мовою.

85. *Клепиков С.* Економічне вивчення книжкової справи = Klerikow S. Die ökonomische Erforschung des Buchwesens / С. Клепиков ; Український наук.-досл. інститут книгознавства. — К., 1930. — 23 с. (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 1 за 1930 р.). — Тираж 100 прим.

86. *Бібліотека і читач на Україні: Труды Інституту книгознавства.* — Т. II : Праці Кабінету вивчення книги й читача. Зб. перший за ред. Д. Балики / НКО ; УПРНАУКА ; Український науково-дослідчий інститут книгознавства ; Секція соціології. — Х., К. : ДВУ, 1930. — 242 с. — Тираж 2000 прим.

Зміст: Меженко Ю. Вступна стаття (С. 5–7); Балика Д. Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства (С. 8–34); Довгань К. Матеріали до всеукраїнського обслідування бібліотек 1927–28 р. (С. 35–60); Фрідьева Н. Центральні округові бібліотеки України (за матеріалами обслідування Кабінету вивчення книги й читача при УНІКу) (С. 61–81); Балика Д. Профспілчанські бібліотеки за матеріалами УНІКу (1927 р.) (С. 82–97); Ігудесман Д. Бібліотеки профшкіл за анкетами УНІКу (С. 98–115); Фрідьева Н. Запис попиту, як метод вивчення читача, і український читач за матеріалами попиту УНІКу (С. 116–144); Біркіна Н. Голосне читання по сільських бібліотеках (Спроба вивчення комплексу «Книжка – читач») (С. 145–173); Фрідьева Н. Читач кївських політосвітніх бібліотек в 1926/27 р. (доповідь в Кабінеті вивчення книги й читача УНІКу) (С. 174–188); Балика Д. Проблема вивчення читача в історії літератури та в книгознавстві (тези до доповіді в Кабінеті читачівства УНІКу) (С. 189–191); Ігудесман Д. Вивчення читача в Америці за національною ознакою (С. 192–207); Шпілевич В. Матеріали до історії земських народніх бібліотек на Україні (С. 208–240).

87. *Шпілевич В.* Бібліографія української літератури та літературознавства за 1928 рік : Труды Інституту книгознавства. — Т. III : Праці бібліографічної секції ; за ред. Юра Меженка) / Віра Шпілевич ; НКО ; Упрнаука ; Український науково-дослідчий інститут книгознавства. — Х., К. : ДВУ, 1930. — 298 с. — Тираж 5000 прим. Примірник ВСРВ має штамп «Українська книжкова палата. Філія».

88. *Ігнатієнко В.* Бібліографія української преси. 1816–1916 : Труды Інституту книгознавства. — Т. IV : Праці бібліографічної секції ; за ред. Юра Меженка) / В. Ігнатієнко ; Н. К. освіти ; Упрнаука ; Український науково-дослідчий інститут книгознавства. — Х., К. : ДВУ, 1930. — 288 с. — Тираж 1000 прим.

89. *Бібліологічні вісті* = Bibliologische Mitteilungen / Український наук.-досл. інститут книгознавства. — Х., К. : ДВУ, 1930. — № 1 (22). — 146 с. — Тираж 1000 прим. Формат цього і наступних номерів зменшено.

90. *Бібліологічні вісті* = Bibliologische Mitteilungen / Український наук.-досл. інститут книгознавства. — Х., К. : ДВУ, 1930. — № 2 (23). — 144 с. — Тираж 1000 прим.

91. *Бібліологічні вісті* = Bibliologische Mitteilungen / Український наук.-досл. інститут книгознавства. — Х., К. : ДВУ, 1930. — № 3 (24). — 153 с. — Тираж 1000 прим.

92. *Бібліологічні вісті* = Bibliologische Mitteilungen / Український наук.-досл. інститут книгознавства. — Х., К. : Пролетар, 1930. — № 4 (25). — 152 с. — Тираж 1122 прим.

93. Довгань К. До питання про соціальну функцію книги / Кость Довгань. — К., Х. : Пролетар, 1931. — 103 с. — Тираж 3000 прим.

94. Клясова боротьба в книгознавстві: Стенограма засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків 29 травня — 1 червня 1931 року з передмовою М.В. Золотарьова / Український науково-дослідний інститут книгознавства ; ред. М. Завальний ; оформл. Ол. Гер. — К. : УНІК, 1932. — 88 с. — Тираж 1000 прим.

95. Тематичні плани Українського науково-дослідного інституту книгознавства на 1932 рік. — [К. : Техвідав, 1932]. — 20 с. (без обкладинки). — Тираж 500 прим.

96. Довгань К. Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння: Самокритична доповідь, виголошена на прилюдних зборах УНІКУ 17.III.1932 р. / Кость Довгань ; Український наук.-досл. інститут книгознавства. — К. : УНІК, 1932. — 72 с. — Тираж 1700 прим.

97. Книгу на боротьбу за третю більшовицьку / Алгасов, Біркіна, Завальний, Клепко, Комський ; ред. М.К. Завального ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. — К. : УНІК, 1932. — 64 с. — Тираж 4000 прим.

98. Заводська преса в боротьбі за першу п'ятилітку / Алгасов, Гордєєв, Лемар ; ред. Л.А. Лемар ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. — К. : УНІК, 1932. — 64 с. — Тираж 3500 прим.

99. Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки — Т. I / Український науково-дослідний інститут книгознавства ; ред. С. Якубовський ; оформл. Ол. Гер. — К. : УНІК, 1933. — VIII, 200 с. Тираж, зазначений на звороті титулу — 9999 прим.

Зміст: Передмова (II–VIII); Довгань К. На височині завдань другої п'ятирічки (С. 1–22); Керекез Я. Шляхами націоналізму та формалізму (С. 23–78); Фольман І. На фронті теорії радянської книготорговлі (С. 79–105); Мітельман І. В боротьбі за марксо-ленінську теорію єврейської книги (С. 106–135); Тарнавський В. Буржуазна концепція історії та бібліографії преси на Україні (С. 136–183); Городков М. Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару (С. 184–198).

100. Біркіна Н. Проти еклектизму в питаннях читачівства / Н. Біркіна ; за ред. М. Завального ; оформл. Ол. Гер. ; Український науково-дослідний інститут книгознавства. — К. : УНІК, 1933. — 84 с. — Тираж 1500 прим. На звороті титулу: Виголошено на засіданні соціально-методологічної комісії УНІКУ 1-VI-1932 р.

101. Довгань К. Принципи критико-бібліографічної оцінки / К. Довгань ; Український науково-дослідний інститут книгознавства ; ред. С. Якубовський ; техред. Ол. Гер. — К. : УНІК, 1934. — 88 с. — Тираж 1500 прим.

102. Книга й преса в імперіалістичній війні та в обороні СРСР: до 20-тиріччя світової війни 1914–1934 / Український науково-дослідний інститут книгознавства ; відпов. ред. М. Завальний ; тех. ред. та оформл. Ол. Гер. — К. : УНІК, 1934. — 104 с. (Науково-популярна серія, № 1). — Тираж 3000 прим.

Зміст: Передмова (С. 3–4); М. Городков. Українська буржуазна преса кол. Росії на службі імперіалістичній війні (С. 6–16); К. Довгань. Ленін про соціал-зрадницьку пресу в імперіалістичній війні (С. 17–34); І. Мітельман. Єврейська буржуазна преса царської Росії на службі імперіалістичній війні (С. 35–54); Н. Біркіна. Фашизація бібліотек у гітлерівській Німеччині (С. 65–74); С. Комський. Завдання оборонної роботи масових бібліотек (С. 75–103).

103. Питання радянської книготорговлі : Наукові записки. — Т. 2 / Український науково-дослідний інститут книгознавства ; за ред. М. Завального. — К. : УНІК, 1935. — 223 с. — Тираж 1500 прим.

Зміст: Передмова (С. 3–4); Фольман І. Радянська книготорговля в соціалістичному будівництві (С. 5–68); Махно Г.Д. Планування й принципи розміщення книготор-

говельної мережі в області та районі (С. 69–102); Фольман І. Основи планування асортименту в книготоргівлі (С. 103–149); Каєм Л. Методика й техніка замовообігу в книготоргівлі (С. 150–185); Махно Г.Д. Основні питання аналізу книготорговельного господарства (С. 186–222).

104. Директиви про бібліотечну справу: збірка офіційних документів / Бібліотечне управління НКОсвіти УСРР; Український н.-д. інститут книгознавства; ред. В. Іванушкін; техред. Ол. Гер. — К.: УНІК, 1935. — 360 с. — Тираж 5000 прим. На прим. ВСРВ прізвища ред., техред. і коректора зафарбовані. Штатп «Всеукраїнський бібліотечний колектор».

Аркушеві видання

1. Плакат Першої Всеукраїнської виставки друку (Київ, Педагогічний музей, з 7 березня по 7 квітня 1923 р.). — К., 1923.

2. Український науковий інститут книгознавства. До редакцій українських часописів та газет: [Відозва, 1924 р.].

3. До закордонних українських видавництв: [Відозва, 1925 р.].

4. Ксилографічний плакат ювілейної виставки до 350-річчя українського друкарства (худ. О. Усачов). — К.: УНІК, 1925. Ксилографічна дошка зберігається у Відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ.

5. До всіх бібліотек та діячів у справі вивчення книги й читача: відозва УНІК і Кабінету вивчення книги й читача. — К.: УНІК, друк. Книгоспілки, 1926. — 1 с. — Тираж 500 прим.

6. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1926 рік (IV рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті». — 1926. — Тираж 500 прим.

7. Анкета в справі дослідження стану бібліотек України та їх роботи з читачами. — К.: УНІК, 1927.

8. Пояснення до анкети. — К.: УНІК, 1927.

9. До всіх бібліотечних та політосвітніх робітників України. — К.: УНІК, 1927, травень [Про Всеукраїнське обслідування бібліотек].

10. Український науковий інститут книгознавства: перелік видань (відбиток з «Бібліологічних вістей» № 2 за 1926 р.). — Тираж 150 прим.

11. До Райінспектури Політосвіти... округи [щодо анкет у справі дослідження бібліотек України та їхньої роботи з читачем]. — К.: УНІК, друк. Книгоспілки, 1927. — 2 с. — Тираж 750 прим.

12. Шановні товариші [щодо повернення анкет в справі обстеження бібліотек України]. — К.: УНІК, друк. Книгоспілки, 1927. — 1 с.: листівка. — Тираж 2300 прим.

13. 6 відозв щодо збирання матеріалів. — К.: УНІК, 1925.

14. Ювілей українського друку 1574 — 15.II.1924: буклет. — 4 с. — Тираж 300 прим. (Програма засідання 29.03.1925; Запрошення; Програма виставки).

15. «Видання УНІК» за 1926 р. — К.: УНІК, 1926. — Тираж 300 прим.

16. Інститут книгознавства складає «Путівника...». — 1928. — Тираж 300 прим. (Архів НБУВ, оп. 1, од. зб. 279, арк. 1).

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ «БІБЛІОЛОГІЧНИХ ВІСТЕЙ»*

1. [Августин Володимирівни Мезієр] // 1925. – № 1–2. – С. 156.
2. [Автографів видатних єврейських діячів] // 1925. – № 1–2. – С. 175–176.
3. [Авторського права] // 1925. – № 1–2. – С. 139.
4. Айзеншток І. До історії видань творів Г. Ф. Квітки // 1926. – № 4. – С. 35–47.
5. Айзеншток І. «Українські Преданія» П. Куліша // 1927. – № 4. – С. 96.
6. [Академічна комісія для складання біографічного словника діячів України] // 1923. – № 4. – Стовп. 81.
7. [Алексеев Т.]. Американська асоціація спеціальних бібліотек // 1930. – № 2. – С. 125. – Підп.: Z.
8. [Алексеев Т.]. Американські бібліотеки і науково-дослідча робота // 1930. – № 4. – С. 143–145. – Підп.: Т. А.
9. [Алексеев Т.]. Англійське бібліографічне товариство // 1930. – № 1. – С. 127. – Підп.: Z.
10. Алексеев Т. Бібліографічні питання за часів Великої французької революції (1789–1795) // 1928. – № 1. – С. 47–55.
11. [Алексеев Т.]. Бібліотеки Світової війни // 1928. – № 1. – С. 161–162. – Підп.: Т. А.
12. [Алексеев Т.]. Бюджет університетських бібліотек в Англії // 1930. – № 3. – С. 132–133. – Підп.: Z.
13. [Алексеев Т.]. В Інституті інтелектуальної кооперації // 1930. – № 2. – С. 134.
14. [Алексеев Т.]. Ватиканський архів і міжнародне співробітництво // 1930. – № 1. – С. 128. – Підп.: Т. А.

* До покажчика включено абсолютно всі публікації в журналі, включаючи навіть «Зміст» чи рекламні оголошення. У квадратних дужках наводяться: 1) прізвища авторів, приховані в журналі під криптонімами чи псевдонімами, або взагалі не вказані; 2) назви хронікальних заміток, виділених у тексті розрядкою шрифту, зі збереженням відмінків, якщо замітка починається без назви; 3) нумеровані сторінки.

15. [Алексеев Т.]. Вплив світла на руйнування паперу // 1930. – № 4. – С. 142–143. – Підп.: Т. А.
16. [Алексеев Т.]. 25 з'їзд Спілки німецьких бібліотекарів // 1929. – № 4. – С. 76–78. – Підп.: Т. А.
17. [Алексеев Т.]. XXIV з'їзд німецьких бібліотекарів // 1928. – № 1. – С. 162–165. – Підп.: Т. А.
18. Алексеев Т. До історії цензурних нравів 90-х років // 1930. – № 3. – С. 110–113.
19. [Алексеев Т.]. Закордонні довідкові видання за 1928 рік // 1929. – № 4. – С. 74–75. – Підп.: Т. А.
20. [Алексеев Т.]. Інтернаціональний щорічник історичної бібліографії // 1930. – № 1. – С. 126–127. – Підп.: Т. А.
21. [Алексеев Т.]. Інтернаціональні правила скорочувати назви періодичних видань // 1930. – № 3. – С. 130–132. – Підп.: Т. А.
22. [Алексеев Т.]. Книжкова продукція всесвіту після війни // 1930. – № 1. – С. 128–129. – Підп.: Z.
23. [Алексеев Т.]. Книжкова продукція європейських країн та Сполучених штатів за 1928 рік // 1930. – № 2. – С. 134–135.
24. Комісія для координації французьких бібліотек // 1929. – № 4. – С. 78–79. – Підп.: Z.
25. [Алексеев Т.]. Міжнародний бібліотечний та бібліографічний комітет // 1928. – № 1. – С. 159–160. – Підп.: Т. А.
26. [Алексеев Т.]. Нова італійська енциклопедія // 1929. – № 4. – С. 76. – Підп.: Z.
27. [Алексеев Т.]. Об'єднання пруських довідкових закладів // 1930. – № 3. – С. 134. – Підп.: Z.
28. [Алексеев Т.]. Олекса Захарович Попільницький (Некролог) // 1929. – № 2–3. – С. 97–99. – Підп.: Т. А.
29. [Алексеев Т.]. Паризька національна бібліотека за р. 1927 // 1928. – № 1. – С. 165–166. – Підп.: Т. А.
30. [Алексеев Т.]. Підготовка до 1-го Інтернаціонального конгресу бібліотекарів // 1929. – № 2–3. – С. 125. – Підп.: Т. А.
31. [Алексеев Т.]. Проект організації Всесвітньої бібліотеки // 1928. – № 1. – С. 159. – Підп.: Т. А.
32. [Алексеев Т.]. Проект цензурного закону в Сполучених Штатах // 1930. – № 2. – С. 133–134. – Підп.: Т. А.
33. [Алексеев Т.]. 51 конференція Британської бібліотечної асоціації // 1929. – № 2–9. – С. 124–125. – Підп.: Т. А.
34. [Алексеев Т.]. Статистика Пруської державної бібліотеки й Пруських університетських бібліотек за 1928 рік // 1930. – № 2. – С. 127–129.
35. [Алексеев Т.]. Статистичні дані міських публічних бібліотек Півн.-Америк. Сполучених Штатів // 1930. – № 2. – С. 126.
36. [Алексеев Т.]. Сучасний стан наукових бібліотек Німеччини // 1928. – № 1. – С. 160–161. – Підп.: Т. А.
37. Алексеев Т. Сучасний стан універсальної бібліографії на Заході // 1930. – № 4. – С. 15–37.
38. [Алексеев Т.]. Шляхи міжнародного співробітництва бібліотек // 1930. – № 3. – С. 133–134. – Підп.: Z.
39. [Алексеев Т.]. Ювілейна конференція Британської бібліотечної асоціації в Едінбурзі (з 26/IX по 1/X – 27 р.) // 1928. – № 1. – С. 166–168. – Підп.: Т. А.

40. [Алексеев Т.]. «Archiv für Buchgewerbe und Gebrauchsgraphik». 1929, Hf. 1, 2, 3, 4, 5, 6 // 1930. — № 1. — С. 121–123 (По закордонних часописах).
41. [Алексеев Т.]. «Archiv für Schreib-und Buchwesen». 1929, № 1, März; № 2/3, Juli // 1929. — № 4. — С. 63 (По закордонних часописах).
42. [Алексеев Т.]. «Archiv für Schreib-und Buchwesen». Leipzig, 1929, № 4, November // 1930. — № 2. — С. 107 (По закордонних часописах).
43. Алексеев Т. Bibliography practical, enumerative, historical. An introductory manual by Henry Bartlett van Hoesen with the collaboration of Frank Keller Walter. — New York; London, 1928 // 1929. — № 2–3. — С. 106–108 [Рецензія].
44. [Алексеев Т.]. «Bücherei und Bildungspflege». 1930, Hf. 1, Hf. 2 // 1930. — № 3. — С. 128 (По закордонних часописах).
45. [Алексеев Т.]. «Bücherei und Bildungspflege». 1930, Hf. 4, Hf. 5, Hf. 6 // 1930. — № 4. — С. 133 (По закордонних часописах).
46. [Алексеев Т.]. Bulgakova L. Das Studium der Presse im der USSR. — Leningrad, 1928 // 1929. — № 2–3. — С. 110. — Підп.: Т. А. [Рецензія].
47. [Алексеев Т.]. «Bulletin du Bibliophile et du Bibliothecaire». 1929, 1-er Janvier; 1-er Fevrier; 1-er Mars // 1929. — № 2–3. — С. 116–117 (По закордонних часописах).
48. [Алексеев Т.]. «Bulletin du Bibliophile et du Bibliothecaire». Paris, 1929, 1-er Avril; 1-er Mai; 1-er Juin // 1929. — № 4. — С. 65–66 (По закордонних часописах).
49. [Алексеев Т.]. «Bulletin du Bibliophile et du Bibliothecaire». Paris, 1929, Juillet; Aout-Septembre // 1930. — № 1. — С. 124–125 (По закордонних часописах).
50. [Алексеев Т.]. «Bulletin of the New York Public Library». 1929, Volume 33, January, Number 1; February, № 2 // 1929. — № 2–3. — С. 115 (По закордонних часописах).
51. Алексеев Т. Gutenbergs Türkenkalender für das Jahr 1455; Mori G. Der Turkenkalender für das Jahr 1455; Ruppel A. Mainz als Gutenbergstadt; Eulenberg H. Huldigung an Gutenberg // 1929. — 4. — С. 60–61 [Рецензія].
52. [Алексеев Т.]. Inhalt // 1928. — № 1. — С. 190.
53. [Алексеев Т.]. Inhalt // 1929. — № 2–3. — С. [142–143].
54. [Алексеев Т.]. Inhalt // 1929. — № 4. — С. [86].
55. [Алексеев Т.]. Inhalt // 1930. — № 1. — С. [146].
56. [Алексеев Т.]. Inhalt // 1930. — № 2. — С. [144].
57. [Алексеев Т.]. Inhalt // 1930. — № 3. — С. [153].
58. [Алексеев Т.]. Inhalt // 1930. — № 4. — С. [151].
59. Алексеев Т. Kautsch K. Wandlungen in der Schrift und Kunst. Mainz, 1929 // 1930. — 1. — С. 114–115 [Рецензія].
60. [Алексеев Т.]. «La Cooperation intellectuelle». Paris, 1929, № 10, 11 // 1930. — № 1. — С. 123–124 (По закордонних часописах).
61. [Алексеев Т.]. «La Cooperation intellectuelle». 1929, № 12, 15 Decembre; 1930, № 13, 15 Janvier; № 14, 15 Fevrier // 1930. — № 2. — С. 107–108 (По закордонних часописах).
62. [Алексеев Т.]. «La Cooperation intellectuelle». 1930, № 15, Mars; № 16, Avril // 1930. — № 3. — С. 128–129 (По закордонних часописах).
63. Алексеев Т. «Pressa» — Köln 1928 // 1928. — № 1. — С. 103–108.
64. [Алексеев Т.]. «Revue des Bibliothèques». Paris, 1929, № 1–4 // 1929. — № 4. — С. 66 (По закордонних часописах).
65. Алексеев Т. Schlagwort—Repertorium zum Katalog der Weltkriegs-Sammlung. — Berlin, 1929 // 1930. — № 3. — С. 117–118 [Рецензія].
66. [Алексеев Т.]. «The Library» (Transaction of the Bibliographical Society). New Series. London, 1929, Vol. X, № 1, June // 1929. — № 4. — С. 63 (По закордонних часописах).

67. [Алексеев Т.]. «The Library» (Transaction of the Bibliographical Society). 1929, Vol. X, № 2, September // 1930. – № 1. – С. 120–121 (По закордонних часописах).
68. [Алексеев Т.]. «The Library» (Transaction of the Bibliographical Society). London, 1929, № 3, December // 1930. – № 2. – С. 106–107 (По закордонних часописах).
69. [Алексеев Т.]. «The Library Association Record». London, 1929, Vol. VII, № 25, March // 1929. – № 2–3. – С. 117 (По закордонних часописах).
70. [Алексеев Т.]. «The Library Association Record». 1929, June 1929, № 26; September, № 27 // 1929. – № 4. – С. 62–63 (По закордонних часописах).
71. [Алексеев Т.]. «The Library Association Record». 1930, March, № 30 // 1930. – № 3. – С. 126 (По закордонних часописах).
72. [Алексеев Т.]. «The Library Journal». New-York, 1929, № 1, January // 1929. – № 2–3. – С. 117 (По закордонних часописах).
73. [Алексеев Т.]. «The Library Journal». New-York, 1929, № 2, January 15; № 3, February; № 4, February 15 // 1929. – № 4. – С. 63 (По закордонних часописах).
74. [Алексеев Т.]. «The Library Journal». 1929, № 5, № 6, № 7, № 8 // 1930. – № 1. – С. 118–120 (По закордонних часописах).
75. «The Library Journal». 1929, № 9, May; № 10, May 15; № 11, June // 1930. – № 2. – С. 108–109 (По закордонних часописах).
76. [Алексеев Т.]. «The Library Journal». 1929, № 12, June 15; № 13, July; № 14, August; № 15, September; № 16, September 15; № 17, October; № 18, October 15; № 19, November // 1930. – № 3. – С. 126–127 (По закордонних часописах).
77. [Алексеев Т.]. «The Library Journal». 1929, № 20, November; № 21, December 1; № 22, December 15 // 1930. – № 4. – С. 132 (По закордонних часописах).
78. [Алексеев Т.]. Übersicht der Aufsätze // 1928. – № 1. – С. 183–188.
79. [Алексеев Т.]. Übersicht der Aufsätze // 1929. – № 2–3. – С. 137–139.
80. [Алексеев Т.]. Übersicht der Aufsätze // 1929. – № 4. – С. 82–84.
81. [Алексеев Т.]. Übersicht der Aufsätze // 1930. – № 1. – С. 143–144.
82. [Алексеев Т.]. Übersicht der Aufsätze // 1930. – № 2. – С. 139–141.
83. [Алексеев Т.]. Übersicht der Aufsätze // 1930. – № 3. – С. 149–151.
84. [Алексеев Т.]. Übersicht der Aufsätze // 1930. – № 4. – С. 147–150.
85. Алексеев Т. Von Büchern und Bibliotheken. Berlin, 1928 // 1930. – № 2. – С. 96–98 [Рецензія].
86. [Алексеев Т.]. «Zeitschrift für Bücherfreunde». Leipzig, 1929. Hf. 1 // 1929. – № 2–3. – С. 118 (По закордонних часописах).
87. [Алексеев Т.]. «Zeitschrift für Bücherfreunde». 1930. Hf. 1; Hf. 2 // 1930. – № 3. – С. 127–128 (По закордонних часописах).
88. [Алексеев Т.]. «Zentralblatt für Bibliothekswesen». 1929. Heft 1–2, Jan. – Febr.; Hf. 3. März // 1929. – № 2–3. – С. 116 (По закордонних часописах).
89. [Алексеев Т.]. «Zentralblatt für Bibliothekswesen». 1929. Heft 4, April; Heft 5. Mai; Heft 6, Juni; Heft 7, Juli; Heft 8–9, Aug. – Sept. // 1929. – № 4. – С. 64 (По закордонних часописах).
90. [Алексеев Т.]. «Zentralblatt für Bibliothekswesen». 1929. Hf. 10, Oktob.; Hf. 11, November; Hf. 12, Dezemb. 1929 // 1930. – № 2. – С. 105–106 (По закордонних часописах).
91. [Алексеев Т.]. «Zentralblatt für Bibliothekswesen». 1930. Hf. 1–2; Hf. 3, März; Hf. 4, April // 1930. – № 4. – С. 133–134 (По закордонних часописах).
92. [Алексеева О.]. У відділі дитячого читання Інституту методів позашкільної роботи в Москві // 1927. – № 4. – С. 121–122. – Підп.: О. А.
93. Андриєвський Д. Виставка українського графічного мистецтва в Брюсселі // 1927. – № 2. – С. 120–122.

94. [Антикварному книжковому ринку] // 1925. — № 1–2. — С. 188–189.
95. Аристарх Григорович Терниченко // 1927. — № 1. — С. 119–121. — Підп.: А. Н.
96. [Арнольд Мюлер] // 1925. — № 1–2. — С. 181.
97. Артюхова А. Виставка гравюри й рисунку // 1928. — № 1. — С. 173–176.
98. Артюхова А. Виставка Ex-libris'ів в УНІКУ // 1930. — № 3. — С. 135–139.
99. Артюхова А. Виставка ілюстрацій та ілюстрованих видань творів Шевченка // 1930. — № 2. — С. 130–133, іл.
100. Артюхова А. Виставка кольорової ксилографії в Державному музеї «Изящных искусств» у Москві // 1930. — № 1. — С. 131–133.
101. [Артюхова А.В.]. [Посмертну виставку творів Г. Нарбута] // 1926. — № 3. — С. 94–95. Підп.: А. В.
102. Артюхова А.* К.О. Трутовський — ілюстратор // 1929. — № 2–3. — С. 66–83.
103. [Базилевич В.]. Виставка в Кабінеті історії України при ІНО // 1925. — № 1–2. — С. 161. — Підп.: В. Б.
104. Балака Д. Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства // 1926. — № 1. — С. 16–35.
105. Балака Д. Бібліологічна педагогіка як наука // 1930. — № 2. — С. 15–28.
106. Балака Д. Матеріали Інститута бібліотекознавства / Под ред. Л.Б. Хавкиной. М., 1928 // 1928. — № 1. — С. 147–148 [Рецензія].
107. Балака Д. 1-й Всеукраїнський бібліотечний з'їзд // 1926. — № 1. — С. 79–80.
108. Балака Д. Про класифікацію друків за соціальним призначенням // 1927. — № 1. — С. 5–36.
109. Балака Д. Сборник Публичной библиотеки СССР имени В.И. Ленина. М., 1928 // 1928. — № 1. — С. 145–147 [Рецензія].
110. Балака Д. Ще про наукові та організаційні проблеми книговивчення // 1927. — № 4. — С. 91–95.
111. [Балицький П.]. «Ластівка» // 1928. — № 1. — С. 122. — Підп.: П. Б.
112. Балицький П. Один з маловідомих «Кобзарів» Т. Шевченка // 1929. — № 2–3. — С. 94–95.
113. [Балицький П.]. Свято 50-літнього ювілею празького видання «Кобзаря» Т.Г. Шевченка // 1926. — № 3. — С. 93–94. — Підп.: П. Б.
114. Балицький П. Спогади про Нарбута // 1926. — № 3. — С. 52–57.
115. Балясна О. Полтавську центральну наукову бібліотеку // 1926. — № 3. — С. 88.
116. [Барвінок В.]. Бібліотека Російської Академії наук // 1925. — № 1–2. — С. 170–171. — Підп.: В. Б.
117. [Барвінок В.]. «Государственная Археографическая комиссия» // 1925. — № 1–2. — С. 140. — Підп.: В. Б.
118. Барвінок В. Загальний огляд стародруків київських бібліотек // 1924. — № 1–3. — С. 132–149.
119. [Барвінок В.]. Музей палеографії в Ленінграді // 1925. — № 1–2. — С. 153–154. — Підп.: В. Б.
120. [Барвінок В.]. Пушкінський Дім РАН // 1925. — № 1–2. — С. 139. — Підп.: В. Б.
121. [Барвінок В.]. Толстовський музей // 1925. — № 1–2. — С. 140. — Підп.: В. Б.
122. Бетман М. 4-й Міжнародний з'їзд бібліотекарів і друзів книги в Празі (1926) і доповідь М.О. Рубакина // 1926. — № 4. — С. 74–76.
123. [Биківський Л.]. Бібліографічне бюро під управою Івана Калиновича в Золочеві // 1926. — № 4. — С. 76. — Підп.: Л. Б.

* Див. також Іванова-Артюхова А.

124. [Биківський Л.]. Бібліотеку Української Господарської академії в Чехословаччині // 1925. — № 1–2. — С. 172. — Підп.: Л. Б.
125. [Биківський Л.]. Бібліотековіана Всенародної бібліотеки України // 1923. — № 3. — Стовп. 27–34. — Підп.: Бібліографічний мікроб.
126. Биківський Л. Бібліотечна справа в Чехословаччині // 1925. — № 1–2. — С. 82–92.
127. Биківський Л. Книжна справа в Чехословаччині // 1926. — № 2. — С. 5–31.
128. [Биківський Л.]. Організаційним комітетом слов'янських журналістів на Прикарпатській Україні // 1923. — № 3. — Стовп. 36–37. — Підп.: Л. Б.
129. [Биківський Л.]. Чеська школа архівознавства в Празі // 1925. — № 1–2. — С. 140–141. — Підп.: Л. Б.
130. Бібліографічна комісія Наук. т-ва // 1923. — № 3. — Стовп. 42. — Підп.: «Книжка», ч. 4–7.
131. [Бібліографічна комісія та комісія мистецтва книги Інституту книгознавства] // 1926. — № 3. — С. 82.
132. Бібліографічна комісія при ВУАН // 1930. — № 2. — С. 110–113.
133. Бібліографічна комісія при Науковому т-ві ім. Шевченка // 1926. — № 1. — С. 77.
134. Бібліографічна праця в Білорусії // 1926. — № 1. — С. 78–79.
135. [Бібліографічний покажчик українських видань за кордоном] // 1925. — № 1–2. — С. 155.
136. [Бібліографічний трьохмісячник] // 1925. — № 1–2. — С. 157.
137. [Бібліографічні курси] // 1926. — № 3. — С. 84.
138. [Бібліографічні покажчики друку Латвії] // 1925. — № 1–2. — С. 157.
139. Бібліографічно-бібліотечне бюро Сільськогосподарського наукового комітету України (зі ст. К. Дубняка, «Нова книга», 1925, № 4–6) // 1925. — № 1–2. — С. 154.
140. Бібліографію, бібліотекознавство та бібліологію [викладали за кордоном у 1921–1922 рр.] // 1923. — № 3. — Стовп. 47.
141. [Бібліографію ісландської книжкової продукції 17 віку] // 1923. — № 4. — Стовп. 103.
142. [Бібліографію по українському звичаєвому праву] // 1923. — № 4. — Стовп. 86.
143. Бібліологічний гурток при Українській господарській академії в Подєбрадах // 1923. — № 3. — Стовп. 46. — Підп.: «Книжка», ч. 1–5.
144. Бібліотека б. Духовної академії // 1923. — № 3. — Стовп. 53.
145. [Бібліотека в Едмонтоні] // 1925. — № 1–2. — С. 172.
146. Бібліотека для сліпих // 1925. — № 1–2. — С. 173.
147. Бібліотека Київського вищого кооперативного технікуму // 1925. — № 1–2. — С. 161. — Підп.: Х.
148. Бібліотека Київського сіл.-госп. інституту // 1925. — № 1–2. — С. 161–162. — Підп.: К.
149. Бібліотека М.Ф. Комарова // 1923. — № 3. — Стовп. 53.
150. [Бібліотека Моргана в Нью-Йорці] // 1925. — № 1–2. — С. 173.
151. Бібліотека при Кабінеті антропології та етнології ім. Хв. К. Вовка при ВУАН // 1923. — № 3. — Стовп. 54–55.
152. Бібліотека Укр. Академії наук при бувшій Києво-Печерській лаврі // 1923. — № 4. — Стовп. 89–91.
153. Бібліотека Харківського інституту сіл. госп. та лісівництва // 1925. — № 1–2. — С. 163.
154. Бібліотека Царьгородського серайлю // 1925. — № 1–2. — С. 173–174.
155. [Бібліотеки в Упсалі] // 1923. — № 4. — Стовп. 102.

156. Бібліотеки в Чехословаччині // 1923. – № 4. – Стовп. 102–103.
 157. [Бібліотеки ім. Осолінських у Львові] // 1925. – № 1–2. – С. 172.
 158. Бібліотеки Київської «Просвіти» і «Старої громади» // 1923. – № 3. – Стовп. 53.
 159. [Бібліотеки «Львівського Ставропігіального братства»] // 1925. – № 1–2. – С. 160.
 160. [Бібліотеки НТШ] // 1926. – № 1. – С. 82.
 161. Бібліотеки Поділля // 1925. – № 1–2. – С. 165–168. – Підп.: Дан. Р.
 162. Бібліотеки на Угорщині // 1926. – № 1. – С. 84.
 163. [Бібліотеку Археографічної комісії] // 1923. – № 4. – Стовп. 97.
 164. Бібліотеку кол. Державної думи // 1925. – № 1–2. – С. 168.
 165. Бібліотечна конференція-екскурсія в Москві // 1929. – № 2–3. – С. 128. – Підп.: Н. Ш.
 166. Бібліотечна робота в українській військовій окрузі // 1923. – № 3. – Стовп. 53–54.
 167. Бібліотечна справа // 1923. – № 3. – Стовп. 53.
 168. Бібліотечна школа в Лондоні // 1925. – № 1–2. – С. 173.
 169. Бібліотечне об'єднання харківських наукових бібліотек // 1925. – № 1–2. – С. 163.
 170. [Бібліотечний день] // 1923. – № 3. – Стовп. 53.
 171. [«Бібліотечний журнал»] // 1925. – № 1–2. – С. 160.
 172. [«Бібліотечний журнал»] // 1926. – № 1. – С. 82.
 173. [«Бібліотечний порадник»] // 1925. – № 1–2. – С. // 1925. – № 1–2. – С. 168.
 174. [Бібліотечних самокурсів] // 1923. – № 4. – Стовп. 96.
 175. [Бібліотечні курси] // 1923. – № 4. – Стовп. 96–97.
 176. Бібліотечні курси в Москві // 1926. – № 1. – С. 83.
 177. [Бібліотечно-клубна нарада] // 1925. – № 1–2. – С. 157.
 178. [Бібліотечну асоціацію] // 1925. – № 1–2. – С. 172.
 179. Білий В. Поширювателі української книги: С.Д. Ніс // 1925. – № 1–2. – С. 112–114.
 180. [Біржева спілка німецьких книготорговців] // 1925. – № 1–2. – С. 189.
 181. Біркіна Н. Бібліографія читачівської критики на твори українського красно-го письменства (За газетними матеріалами 1929 р.) // 1930. – № 4. – С. 38–48.
 182. [Біркіна Н.]. Варшавська публічна бібліотека (Із звіту б-ки за 1928/29 р.) // 1929. – № 4. – С. 78. – Підп.: Н. Б.
 183. [Біркіна Н.]. Підготовка бібліотекарів наукових бібліотек в Німеччині // 1929. – № 2–3. – С. 126–128. – Підп.: Н. Б.
 184. [Біркіна Н.]. Radlinska H. Książka wśród ludzi. Warszawa, 1929 // 1929. – № 2–3. – С. 108–109. – Підп.: Н. Б. [Рецензія].
 185. Благовещенська К. До історії друкарень російського цивільного друку на Україні (1765–1850) // 1929. – № 4. – С. 33–46.
 186. Богнарський Б. Академічні бібліотеки та децимальна система класифікації // 1925. – № 1–2. – С. 72–74.
 187. Боровий С. Лист до редакції // 1929. – № 2–3. – С. 136.
 188. Боровий С. Нариси з історії єврейської книги на Україні // 1925. – № 1–2. – С. 47–58; 1926. – № 1. – С. 36–48.
 189. Боровий С. Наукова бібліотека в сучасних умовах // 1930. – № 1. – С. 58–90; 1930. – № 2. – С. 29–56.
 190. Боровий С. Нездійснені проекти утворити в Києві єврейську друкарню (1836–1846 рр.) // 1929. – № 4. – С. 30–32.

191. [Боровий С.]. Одеська єврейська академічна бібліотека ім. Менделе-Мохер-Сфорим (С. Абрамовича) // 1926. – № 4. – С. 96–99. – Підп.: С. Б.
192. [Боровий С.]. Kirjath Sepher: Бібліографічний трьохмісячник Єврейської національної та університетської бібліотеки в Єрусалимі // 1927. – № 2. – С. 102–103. – Підп.: С. Б. [Рецензія].
193. [Боровий С.]. Veröffentlichungen der Bibliothek der israelitischen Kultusgemeinde. Wien, 1911–1927, Bd. I–IV // 1928. – № 1. – С. 150. – Підп.: С. Б. [Рецензія].
194. Борович Б. [Харківської громадської бібліотеки ім. В.Г. Короленка] // 1926. – № 4. – С. 94–96.
195. Борщак І. Пилип Орлик – книжник (За невиданими документами) // 1929. – № 2–3. – С. 48–53.
196. Борщак І. Україна на французькому стінному календарі 1688 року // 1930. – № 2. – С. 84–86.
197. Борщак І. Українська «Periodika» в Паризьких бібліотеках (Лист з Парижу) // 1929. – № 4. – С. 26–29.
198. [Будинок для ярмарок та виставок німецької книжкової промисловості] // 1925. – № 1–2. – С. 183.
199. Бурачек М. Спогади про Г.І. Нарбута // 1927. – № 1. – С. 91–101.
200. Бутович М. «Державна Академія графічних мистецтв і книжної промисловості в Ляйпцігу» // 1926. – № 3. – С. 95–96.
201. [«Бюлетеню Одеського бібліотечного об'єднання»] // 1925. – № 1–2. – С. 164.
202. В бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка у Львові // 1923. – № 4. – Ствп. 99.
203. В бібліотечній школі // 1925. – № 1–2. – С. 173.
204. [В Братиславському ун-ті Коменського] // 1925. – № 1–2. – С. 154.
205. В журналі «Бібліологічні вісті» згодились брати участь // 1923. – № 3. – Ствп. 63–64.
206. В журналі «Бібліологічні вісті» приймають участь // 1923. – № 4. – Ствп. 121–122.
207. В комісіях Українського науково-дослідного інституту книгознавства // 1926. – № 4. – С. 74.
208. В Ленінградському інституті книгознавства // 1925. – № 1–2. – С. 150.
209. В Львові 14 видавництв та книгарень // 1923. – № 4. – Ствп. 118.
210. [В м. Ліоні виставка інкунабулів] // 1923. – № 4. – Ствп. 80–81.
211. В Російському бібліографічному товаристві // 1927. – № 1. – С. 109.
212. В Російському бібліографічному товаристві // 1925. – № 1–2. – С. 151.
213. В справі Української енциклопедії документів (Відозва Укр. наукового інституту книгознавства) // 1923. – № 4. – Ствп. 63–64.
214. В Управління друку в Києві // 1923. – № 3. – Ствп. 35.
215. Вайнштейн О. Збірка гр. О. Строганова в Головній бібліотеці Вищої школи м. Одеси // 1925. – № 1–2. – С. 123–125.
216. [Вайсблат В.]. Arthur W. Unger. Die Herstellung von Büchern, Illustrationen, Akzidenzen usw. Halle, 1923 // 1927. – № 2. – С. 102. – Підп.: Ол. Гер. [Рецензія].
217. [«Вечір книги»] // 1925. – № 1–2. – С. 155.
218. [Виборки з Manuel du Répertoire bibliogr. universel] // 1923. – № 4. – Ствп. 87.
219. [Видавництва «Путь Просвещения»] // 1923. – № 3. – Ствп. 60.
220. Видавництво «Слово» в Києві // 1923. – № 4. – Ствп. 115.
221. Видавництво «Сорабкапа» в Києві // 1923. – № 4. – Ствп. 114–115.
222. Видавництво «Українське слово» в Берліні // 1923. – № 3. – Ствп. 60.

223. [Видавництво «Український Друкарь»] // 1923. – № 4. – Стовп. 115.
224. Видавнича діяльність вільного українського університету в Празі // 1923. – № 4. – Стовп. 118.
225. Видавнича справа Комсомолу України // 1923. – № 3. – Стовп. 59.
226. Видавниче т-во в Подєбрадах // 1925. – № 1–2. – С. 187–188.
227. Видавниче товариство при Українській господарській академії в ЧСР // 1923. – № 4. – Стовп. 115–117.
228. Видавниче т-во «Час» у Києві // 1923. – № 3. – Стовп. 61–62.
229. Видання наочних та агітаційних підручників // 1923. – № 3. – Стовп. 60.
230. Видання Українського наукового інституту книгознавства // 1925. – № 1–2. – С. 3 обкладинки.
231. [Видавця, книгаря та антиквара К.В. Гірзємана в Ляйпцігу] // 1925. – № 1–2. – С. 189.
232. Вислоцький В. 100-літній ювілей Ossolineum'a // 1927. – № 3. – С. 133–136.
233. Виставка «ВОКС» німецької дитячої книжки в Києві // 1928. – № 1. – С. 178. – Підп.: Н. П.
234. «Виставка друкованих Чехо-словенік XV-го віку» // 1925. – № 1–2. – С. 138.
235. [Виставка журналів за 1923 рік Всенародної бібліотеки України] // 1923. – № 4. – Стовп. 78–80.
236. «Виставка сучасної української гравюри та книжної графіки» // 1926. – № 4. – С. 114.
237. Виставки графічного мистецтва в Ленінграді // 1927. – № 1. – С. 127.
238. [Виставку англійських книжок, виданих в 1924 році] // 1925. – № 1–2. – С. 138.
239. [Виставку друку на Україні] // 1923. – № 4. – Стовп. 80.
240. Виставку екслібрисів в Загребі // 1929. – № 4. – С. 81.
241. [Виставку єврейської друкарської продукції за 1917–1927 рр.] // 1927. – № 1. – С. 113.
242. [Виставку оправи книжки] // 1925. – № 1–2. – С. 138.
243. [Виставку по історії революційного руху] // 1923. – № 4. – Стовп. 77–78.
244. [Виставку польської книжки] // 1925. – № 1–2. – С. 138.
245. [Виставку радянської книги] // 1925. – № 1–2. – С. 138.
246. [Виставку сучасної української графіки] // 1926. – № 4. – С. 114.
247. [Виставку українських друків] // 1923. – № 4. – Стовп. 80.
248. Вищі курси бібліотекознавства // 1923. – № 4. – Стовп. 100.
249. [Вищу архівно-бібліотечну школу] // 1929. – № 4. – С. 81.
250. Вяяснівський А. Красный библиотекарь, журнал библиотечной теории и практики. № 1. Сентябрь – октябрь 1923 // 1923. – № 4. – Стовп. 74–76. [Рецензія].
251. Вяяснівський А. Пам'яті товариша і друга. Олекса Іванович Кудрицький // 1927. – № 2. – С. 114–115.
252. [Вяяснівський А.]. Сборник статей по библиотечной работе / под ред. Н.К. Крупской. Вып. 1. М., 1923 // 1923. – № 4. – Стовп. 76. – Підп.: Д. Чужрай [Рецензія].
253. [Вяяснівський А.]. Українізація бібліотечної роботи в м. Києві // 1923. – № 4. – Стовп. 93–95. – Підп.: Д. Чужрай.
254. [Від редакції] // 1923. – № 3. – С. 1.
255. [Від редакції] // 1923. – № 4. – Стовп. 121–122.
256. Від редакції // 1928. – № 1. – С. 182 [про рубрику *Desiderata*].
257. Від редакції // 1928. – № 1. – С. 182 [про термін виходу журналу].
258. Від редакції // 1929. – № 4. – С. 82.

259. *Vig* Центрального архівного управління УСРР (Про газети 1917–20 р.р.) // 1929. – № 2–3. – С. 133–136 (*Desiderata*).
260. *Biggil* манускриптів Всенародної (Національної) бібліотеки // 1923. – № 3. – Ствп. 55–56.
261. *Biggil* Марксознавства бібліотеки ВІНО ім. Драгоманова у Києві // 1923. – № 4. – Ствп. 91.
262. [Відділ Нової української книжки] // 1923. – № 4. – Ствп. 80.
263. *Biggil* письма та друку Лаврського музею // 1925. – № 1–2. – С. 151–153.
264. *Biggil* «Україніса» Всенародної бібліотеки України // 1923. – № 4. – Ствп. 88–89.
265. *Videnський* книгарський ярмарок // 1923. – № 3. – Ствп. 64. – Підп.: «Книжка».
266. [Відомості про діяльність бібліотек Америки] // 1925. – № 1–2. – С. 172.
267. *Vinницька* філія Всенар. бібл. України // 1926. – № 3. – С. 87.
268. *Возняк М.* До діяльності Михайла Комарова // 1927. – № 4. – С. 12–46.
269. *Возняк М.* Нездійснений план українського журналу з 1883 р. // 1927. – № 2. – С. 61–65.
270. [Володимира Дорошенка] // 1925. – № 1–2. – С. 156.
271. [Волянський Іван] // 1926. – № 4. – С. 108.
272. [Врона І.]. Реорганізація видавничої та книготорговельної справи на Україні // 1930. – № 3. – С. 144–148. – Підп.: Ів. Вр.
273. [Всесоюзна конференція Головнаук] // 1925. – № 1–2. – С. 150.
274. [Всесоюзну публічну бібліотеку ім. В.І. Леніна] // 1925. – № 1–2. – С. 168.
275. [Всеукр. державний інститут гігієни виховання в Києві] // 1927. – № 1. – С. 124–125.
276. [«Всеукраїнська бібліографія»] // 1923. – № 3. – Ствп. 47.
277. *Всеукраїнська* конференція художньої освіти // 1927. – № 1. – С. 123–124.
278. *Всеукраїнська* нарада бібліотекарів профспілчанських бібліотек // 1927. – № 3. – С. 136–138.
279. *Всеукраїнська* нарада робітників книги // 1923. – № 3. – Ствп. 40.
280. [Всеукраїнського бібліотечного семінара] // 1925. – № 1–2. – С. 157.
281. *Галактіонов І.* Про технічні правила складання // 1926. – № 4. – С. 62–69.
282. *Гельфанд Л.* Академічна секція об'єднання бібліотекарів м. Києва // 1927. – № 1. – С. 113–116.
283. *Гельфанд Л.* Бібліотека наукового товариства студентів-медиків // 1923. – № 4. – Ствп. 93.
284. *Георгій Нарбут.* Посмертна виставка творів: Всеукраїнський історичний музей імені Т. Шевченка. К., 1926 // 1926. – № 4. – С. 72–73. – Підп.: М. [Рецензія].
285. *Геппенер А. С.Л.* Дроздов-Мишківський // 1928. – № 1. – С. 137–138.
286. *Герасімов О.* До біографії Онисима Михайловича Радишевського // 1926. – № 1. – С. 63–64.
287. *Герасімов О.* До питання про початок московського друкарства // 1925. – № 1–2. – С. 93–97.
288. *Герасімов О.* Четвероєвангелія без виходу поч. XVII ст. // 1928. – № 1. – С. 17–20.
289. *Гіляров С.* Бібліотека Музею мистецтв ім. Ханенків ВУАН // 1923. – № 4. – Ствп. 91–92.
290. *Гіляровська Н.* Гоголь в народній книжці та картинці // 1927. – № 3. – С. 42–56.

291. Годкевич М. Об'єднання науково-бібліологічної роботи на Україні // 1926. — № 4. — С. 60–61.
292. Голлербах Е. Брылов Г.А. Обложка книги: Опыт исторического исследования. Л., 1929 // 1929. — № 2–3. — С. 103–104 [Рецензія].
293. Голлербах Е. Виставка гравюри в Ленінграді // 1929. — № 2–3. — С. 131.
294. Голлербах Е. Г.І. Нарбут як майстер обгортки // 1926. — № 3. — С. 36–41.
295. Голлербах Е. Графіка Л. Хіжинського // 1927. — № 1. — С. 84–90.
296. Голлербах Е. Графіка М.В. Алексеєва // 1927. — № 4. — С. 85–90.
297. Голлербах Е. Графіка Марка Кирнарського // 1926. — № 2. — С. 68–72.
298. Голлербах Е. Книжкова обкладинка (Принцип книжкової обкладинки та сучасні досягнення) // 1930. — № 2. — С. 70–78.
299. Голлербах Е. Книжні знаки Г. Нарбута // 1926. — № 3. — С. 42–45.
300. [Голлербах Е.]. Ленінградське товариство бібліофілів // 1926. — № 3. — С. 92–93. — Підп.: Г.
301. [Голлербах Е.]. Ленінградське товариство мистців-графіків // 1929. — № 2–3. — С. 130–131. — Підп.: Бібліофіл.
302. Голлербах Е. Мастера современной гравюры и графики : Сб. материалов. М., Л., 1928 // 1928. — № 1. — С. 139–142 [Рецензія].
303. [Голлербах Е.]. [Ювілейна виставка графіки] // 1927. — № 1. — С. 125–127. — Підп.: Бібліофіл.
304. [Голова Київської комісії ліквідації неписьменності] // 1923. — № 4. — Стовп. 114.
305. [Головна бібліотека Київського політехнічного інституту] // 1925. — № 1–2. — С. 161.
306. Гудалова-Кульженко П. Японська кольорова гравюра на дереві на Виставці мистецтва Далекого Сходу // 1927. — № 4. — С. 129–130.
307. Гутман М. Гольбейнові ілюстрації до «Хвали глупості» // 1930. — № 3. — С. 103–109.
308. Данилів В. «Кієвская старина» по цензурним документам // 1925. — № 1–2. — С. 59–71.
309. Дем'янчук В. Видавнича діяльність Всеукраїнської академії наук // 1923. — № 2. — С. 8–19; 1923. — № 3. — Стовп. 17–22.
310. Державна друкарня Північно-Американських сполучених держав // 1925. — № 1–2. — С. 183.
311. [Державна центральна книжкова палата] // 1925. — № 1–2. — С. 150.
312. Державне видавництво України // 1923. — № 4. — Стовп. 113.
313. Державне видавництво України. Приймається передплата на 1926-ий рік на громадський літературно-науковий щомісячний журнал «Життя й революція» [Реклама] // 1926. — № 2. — С. [88].
314. [Держвидава України за 1924 р.] // 1925. — № 1–2. — С. 183–184.
315. Держ. вид. РСФСР // 1923. — № 3. — Стовп. 36.
316. Децимальна класифікація // 1927. — № 2. — С. 114.
317. Динга А. Революційний плакат в Одесі 1919 року // 1929. — № 2–3. — С. 84–93.
318. Директор Наук. Інст. Книг. // 1923. — № 3. — Стовп. 48.
319. [Діяльність підприємств треста «Київ-Друк»] // 1923. — № 4. — Стовп. 112–113.
320. До історії друкарської справи на Україні // 1928. — № 1. — С. 120–122. — Підп.: Н. Б.*
321. [До історії цензури над українським словом] // 1925. — № 1–2. — С. 139.

* Можливо, друкарська помилка: П.Б. — Балицький П.О.

322. Довгань К. [«Кабінет вивчання книги й читача»] // 1926. — № 3. — С. 83.
323. Довідкове бюро німецьких бібліотек // 1929. — № 2–3. — С. 125–126.
324. [Доповіді з книгознавства] (УАН у Києві) // 1925. — № 1–2. — С. 155.
325. [Доповіді з книгознавства] (у Ленінградському товаристві) // 1925. — № 1–2. — С. 155.
326. [Дорошенко В.]. [Василя Лукича] // 1926. — № 4. — С. 106–107. — Підп.: В. Д.
327. [Дорошенко В.]. [Володимир Гнатюк] // 1926. — № 4. — С. 107–108. — Підп.: В. Д.
328. Дорошенко В. Гоголь українською мовою // 1927. — № 3. — С. 57–63.
329. Дорошенко В. Іван Калинович // 1927. — № 4. — С. 99–104.
330. [Дорошенко В.]. [Олександр Барвінський] // 1926. — № 4. — С. 107. — Підп.: В. Д.
331. Дорошенко В., Дроздовський В. Л.Н. Толстой в українських перекладах // 1929. — № 4. — С. 19–25.
332. Дорошкевич О. Невідоме Кулішеве видання // 1926. — № 2. — С. 75–80.
333. Дорошкевич О. Рукописні архіви Д.Л. Мордовцева та І.С. Нечуя-Левицького // 1925. — № 1–2. — С. 176.
334. [Дослідження властивостей атомів] // 1929. — № 4. — С. 80.
335. [ІІ Всеросійський бібліографічний з'їзд] // 1926. — № 1. — С. 78.
336. Друк УСРР за жовтень 1923 року // 1923. — № 4. — Стовп. 82.
337. Друкарські помилки // 1927. — № 4. — С. [135].
338. Друкарські помилки // 1929. — № 2–3. — С. 136.
339. Друкарські помилки // 1930. — № 3. — С. 148.
340. Друкарські помилки // 1930. — № 4. — С. 145.
341. Дубняк К. Бібліографічно-бібліотечне бюро Сіл.-госп. наук. комітету України // 1927. — № 1. — С. 112–113.
342. Дубняк К. Бібліографічно-бібліотечне бюро Сільсько-господарського наукового комітету // 1923. — № 2. — С. 38–42.
343. Дубняк К. Здобнов Н.В. Основы краевой библиографии. Л., 1925 // 1927. — № 2. — С. 101–102 [Рецензія].
344. Дубровський В. Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині ХІХ ст. Нарис перший (роки 1799–1803) // 1927. — № 1. — С. 46–64; Нарис другий // 1927. — № 3. — С. 111–131; Нарис 3-й // 1927. — № 4. — С. 60–77.
345. Дубровський В. Про українську наукову бібліографію (доклад на засіданні президії Укрнауки 29.07.1926 р.) // 1926. — № 4. — С. 57–59.
346. Ернст Ф. Біжуча художня література про Г.І. Нарбута // 1923. — № 4. — Стовп. 1–12.
347. Ернст Ф. Виставка рисунку й гравюри // 1926. — № 4. — С. 110–111.
348. Ернст Ф. Георгій Нарбут та нова українська книга // 1926. — № 3. — С. 5–35.
349. Ернст Ф. Данило Михайлович Щербаківський: Пам'яті дослідника // 1928. — № 1. — С. 127–136.
350. Ернст Ф. Мастера современной гравюры и графики : сб. материалов / Ред. В. Полонского. М., Л., 1928 // 1928. — № 1. — С. 139–143 [Рецензія].
351. Ернст Ф. Посмертна виставка творів Г.І. Нарбута // 1925. — № 1–2. — С. 180–181.
352. Еттінгер П. Гоголь в чужоземних і закордонних ілюстрованих виданнях останнього десятиліття // 1927. — № 3. — С. 35–41.
353. Єфремов С. В тісних рямях: Українська книга в 1798–1916 рр. // 1926. — № 2. — С. 40–67.
354. Єфремов С. На світанку українських видавництв («Вік») // 1925. — № 1–2. — С. 109–111.

355. [«Жива книга»] // 1925. — № 1–2. — С. 138.
356. Жівний Л. Бібліографія й завдання бібліографічних інститутів // 1927. — № 4. — С. 5–8.
357. Жолтовський П. Про бібліотеку Мелетія Смотрицького // 1930. — № 1. — С. 102–106.
358. Жолтовський П. Харківський музей українського мистецтва // 1926. — № 4. — С. 99–100.
359. З практики американського видавництва // 1930. — № 1. — С. 141–142.
360. З роботи Книжкових палат СРСР // 1926. — № 4. — С. 76–81.
361. З хроніки Української книжкової палати // 1929. — № 2–3. — С. 132–133.
362. Заглада Н. До питання про справу збирання прокламаційно-афішного матеріалу // 1923. — № 4. — Стовп. 67–70.
363. Заглада Н. Другий з'їзд бібліофілів польських // 1927. — № 2. — С. 106–108.
364. [Закон про друк] // 1923. — № 4. — Стовп. 87.
365. Закордонні українські видання в галузі мистецтва // 1925. — № 1–2. — С. 186–187.
366. [Залевський Й.]. II з'їзд польських бібліотекарів // 1929. — № 2–3. — С. 128. — Підп.: Й. 3.
367. Залевський Й. Київські бібліотеки в цифрах (матеріали до раціоналізації бібліотечної справи) // 1930. — № 4. — С. 92–102.
368. Залевський Й. Польська видавнича продукція в СРСР за 1917–1928 роки // 1929. — № 2–3. — С. 54–59.
369. Залевський Й. Biblioteki wielkopolskie i pomorskie. Poznań, 1929 // 1930. — № 3. — С. 121–125 [Рецензія].
370. [Залевський Й.]. Przegląd Biblioteczny. Rocznik I 1927. Rocznik II 1928 // 1929. — № 2–3. — С. 113–115. — Підп.: Й. 3.
371. [Залевський Й.]. «Przegląd Biblioteczny». Rocznik III zeszyt I, II 1929 // 1929. — № 4. — С. 61–62. — Підп.: Й. 3-ський [Рецензія].
372. Залевський Й. «Przegląd Biblioteczny». Rocznik III zeszyt 3 – 1929; zeszyt 4 – 1929 // 1930. — № 2. — С. 98–102.
373. Залевський Й. Przegląd Biblioteczny. Рік IV – зшиток I, січень–березень 1930 р. // 1930. — № 4. — С. 130–132.
374. [«Західні інкунабули київських бібліотек»] // 1925. — № 1–2. — С. 155–156.
375. Заходи по здешевленню книги // 1923. — № 3. — Стовп. 60.
376. [Збирання друкованих творів і матеріалів про Київ] [у ВБУ] // 1923. — № 4. — Стовп. 88.
377. [Збірників Народного мистецтва України] // 1925. — № 1–2. — С. 187.
378. [Збірного каталогу інкунабулів] // 1925. — № 1–2. — С. 156–157.
379. Зданевич Б.І. Consentius Ernst. Die Typen der Inkunabelzeit. Berlin, 1929 // 1930. — № 1. — С. 112–114 [Рецензія].
380. Зданевич Б.І. Las bibliotecas con cien y más inkunables y su distribución geografica sobre la Tierra... por Enrique Sparrn. Córdoba, 1927 // 1927. — № 4. — С. 114–116 [Рецензія].
381. Зеров М. В справі критично-бібліографічного журналу («Нова книга», 1925, ч. 4–6) // 1925. — № 1–2. — С. 118–123.
382. Зеров М. Мої зустрічі з Г.І. Нарбутом // 1927. — № 1. — С. 102–105.
383. [З'їзд німецьких бібліотекарів в Регенсбургу] // 1923. — № 4. — Стовп. 102.
384. [З'їзд слов'янських бібліотек] // 1925. — № 1–2. — С. 172.
385. З'їзд французьких бібліотекарів і бібліофілів // 1923. — № 4. — Стовп. 101.
386. Зміст // 1923. — № 3. — С. [1].

387. *Зміст* // 1924. – № 1–3. – С. [181].
388. *Зміст* // 1925. – № 1–2. – С. [191].
389. *Зміст* // 1926. – № 1. – С. [88].
390. *Зміст* // 1926. – № 2. – С. [87].
391. *Зміст* // 1926. – № 3. – С. [97].
392. *Зміст* // 1926. – № 4. – С. [115].
393. *Зміст попередніх чисел «Бібліологічних вістей»* // 1923. – № 4. – Стр. 121–122.
394. *Зміст. Sommaire* // 1927. – № 1. – С. [128].
395. *Зміст. Sommaire* // 1927. – № 2. – С. [124].
396. *Зміст. Sommaire* // 1927. – № 3. – С. [146].
397. *Зміст. Sommaire* // 1927. – № 4. – С. [135].
398. *Зміст* // 1928. – № 1. – С. 189.
399. *Зміст* // 1929. – № 2–3. – С. [140–141].
400. *Зміст* // 1929. – № 4. – С. [85].
401. *Зміст* // 1930. – № 1. – С. [145].
402. *Зміст* // 1930. – № 2. – С. [143].
403. *Зміст* // 1930. – № 3. – С. [152].
404. *Зміст* // 1930. – № 4. – С. [152].
405. *Зниклі рукописи* // 1929. – № 2–3. – С. 133.
406. [Зразковий каталог] // 1925. – № 1–2. – С. 157.
407. [Іваницький В. Бібліотековіана Всенародної бібліотеки України // 1923. – № 4. – Стр. 45–48.
408. [Іваницький В.]. Відділ бібліотекознавства Всенародної бібліотеки // 1923. – № 3. – Стр. 40–42. – Підп.: В. І.
409. [Іваницький В. Termini d'uso nelle bibliografie dei periodici / Olga ,. Roma, 1929 // 1930. – № 3. – С. 115–116 [Рецензія].
410. [Іванова-Артюхова А.* Люстратори М.В. Гоголя // 1927. – № 3. – С. 7–34.
411. [Іванченко М.]. Бібліотека Конгресу в 1928 р. // 1930. – № 1. – С. 130–131. – Підп.: М. І.
412. [Іванченко М.]. Бібліотечну конференцію в Америці // 1927. – № 3. – С. 138–140. – Підп.: М. Ів.
413. [Іванченко М.]. [XXV-ліття науково-літературної діяльності проф. Сергія Івановича Маслова] // 1927. – № 4. – С. 120–121. – Підп.: М. Ів.
414. [Іванченко М.]. Друга Всеросійська конференція наукових бібліотек // 1926. – № 4. – С. 100–104. – Підп.: М. Ів.
415. [Іванченко М.]. II Всеросійський бібліографічний з'їзд // 1926. – № 4. – С. 81–89. – Підп.: М. Ів.
416. [Іванченко М.]. Звіт Барселонських бібліотек // 1930. – № 2. – С. 124–125. – Підп.: М. І.
417. [Іванченко М.]. А. Є. Калішевський // 1925. – № 1–2. – С. 189–190. – Підп.: М. Ів.
418. [Іванченко М.]. Конференція наукових бібліотек РРФСР // 1925. – № 1–2. – С. 168–170. – Підп.: М. Ів.
419. [Іванченко М.]. Міжнародний бібліографічний інститут // 1923. – № 4. – Стр. 47–50.
420. [Іванченко М.]. Перший бібліографічний з'їзд РСФСР // 1925. – № 1–2. – С. 146–150. – Підп.: М. Ів.

* Див. також Артюхова-Іванова А.

421. [Іванченко М.]. Перший пленум бібліографічної комісії Укр. академії наук // 1927. — № 2. — С. 108–109. — Підп.: М. Ів.
422. [Іванченко М.]. Петроградський інститут книгознавства // 1923. — № 3. — Стовп. 48–50. — Підп.: М. Ів.
423. [Іванченко М.]. 3 Всесоюзна нарада книжкових палат // 1927. — № 2. — С. 109–112. — Підп.: М. Ів.
424. [Іванченко М.]. Українське товариство прихильників книги в Празі // 1927. — № 2. — С. 105–106. — Підп.: М. Ів.
425. [Іванченко М.]. Український інститут книгознавства // 1925. — № 1–2. — С. 142–145. — Підп.: М. Ів.
426. [Іванченко М.]. Український науково-дослідчий інститут книгознавства 1927 року // 1927. — № 4. — С. 118–120. — Підп.: М. Ів.
427. Ігнатієнко В. [Виставку кооперативної преси] // 1927. — № 3. — С. 141.
428. Ігнатієнко В. Друге число «Згоди» // 1930. — № 4. — С. 103–105.
429. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення // 1923. — № 3. — Стовп. 21–26.
430. Ігнатієнко В. Калинович І. Показчик до української соціальної комерційної літератури. Відень — Київ, 1921; Калинович І. Українська преса й видавництва за 1923 рік. Львів — Київ, 1924; Калинович І. Українська мемуаристика 1914–1924 (бібліографічний реєстр). Львів, 1925; Калинович І. Показчик української культури за 1924 рік. К., 1925 // 1926. — № 4. — С. 70–72 [Рецензія].
431. Ігнатієнко В. Козаченко А. Минуле книги на Україні: Історичний нарис. Х., К., 1930 // 1930. — № 4. — С. 115–118 [Рецензія].
432. Ігнатієнко В. Листування в справі української преси в 1915–1916 рр. // 1929. — № 4. — С. 55.
433. Ігнатієнко В. «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917–1921»: Праці Одеської ЦНБ, Т. III. Розвідка проф. С. Рубінштейна. Опис Г. Штейнванда. Одеса, 1929 // 1930. — № 2. — С. 92–94 [Рецензія].
434. Ігнатієнко В. «Праці науково-дослідчої катедри кооперації при Київському кооперативному інституті ім. В.Я. Чубаря». Кн. IV. К., 1928 // 1930. — № 1. — С. 110–112 [Рецензія].
435. Ігнатієнко В. Праця Бібліографічної комісії при Всеукраїнському кооперативному музеєві // 1929. — № 2–3. — С. 122.
436. Ігнатієнко В. Українська преса в 1922 році // 1923. — № 1. — С. 5–12; 1923. — № 2. — С. 19–26.
437. Ігнатієнко В. Українські нелегальні видання рр. 1914–1917 // 1926. — № 1. — С. 65–70.
438. Ігнатієнко В. Часописи Поділля: Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776–1926) та 10-ліття існування УСРР. Вінниця, 1927–1928 // 1928. — № 1. — С. 148–150 [Рецензія].
439. [Ізраельсон Яків] // 1926. — № 1. — С. 80.
440. Індексція витворів друку на Україні // 1923. — № 3. — Стовп. 47.
441. Іноземцев П. Проблема національної бібліографії на Україні // 1929. — № 2–3. — С. 5–25.
442. Інститут бібліотекознавства при Публічній бібліотеці Спілки РСР // 1926. — № 1. — С. 82–83.
443. Інститут книгознавства в Києві // 1923. — № 4. — Стовп. 84.
444. Інститут книгознавства шукає в обмін на свої дублети такі часописи // 1929. — № 4. — С. 81 (Desiderata).

445. [«Історією українського друкарства»] [Огієнка] // 1925. — № 1–2. — С. 156.
446. Історія книги в Росії // 1923. — № 3. — Стовп. 36.
447. Кабінет бібліотекознавства в Москві // 1923. — № 4. — Стовп. 100.
448. Капустянський І. Широким шляхом // 1928. — № 1. — С. 114–119.
449. Карачевська Л. [Чернігівську центральну книгозбірню] // 1926. — № 1. — С. 81.
450. Карнеджієва корпорація в Нью-Йорку пожертувала 4 000 000 доларів на бібліотечну справу // 1926. — № 1. — С. 84.
451. Карпинський М. Про бібліотеки індустриїних технікумів // 1928. — № 1. — С. 80–85.
452. [Катастрофічний стан німецької науки... через важке положення друкарської справи, видавництва, бібліотек та ін.] // 1923. — № 3. — Стовп. 37.
453. [Кафедри бібліографії та бібліотекознавства] // 1925. — № 1–2. — С. 154.
454. Качеровський М. Всеукраїнська книготорговельна нарада в Харкові // 1929. — № 2–3. — С. 132.
455. Керекез Я. Бібліотеко-методична робота на Київщині 1929/30 року // 1930. — № 2. — С. 114–116.
456. [Керекез Я.]. Бібліотечний похід на Київщині // 1930. — № 1. — С. 129–130. — Підп.: Я. К.
457. [Керекез Я.]. Напередодні Всесоюзного бібліотечного з'їзду // 1930. — № 4. — С. 141–142. — Підп.: Я. К.
458. Київо-Софіївська б-ка // 1925. — № 1–2. — С. 160. — Підп.: В. П.
459. [Київська філія Держвидаву України] // 1925. — № 1–2. — С. 184.
460. Київська школа поліграф-виробництва // 1923. — № 3. — Стовп. 60.
461. Київське вид-во «Слово» // 1923. — № 3. — Стовп. 61.
462. [Київській центральній дитячій бібліотеці] // 1923. — № 4. — Стовп. 96.
463. Кількість бібліотек по містах Київської губернії // 1923. — № 4. — Стовп. 93.
464. Клепиков С. До методології описування слов'янських стародруків XV–XVIII ст. // 1928. — № 1. — С. 21–32.
465. Клепиков С. Економічне вивчення книжкової справи // 1930. — № 1. — С. 5–22.
466. Клименко П. Бібліографічний збірник, присвячений X річниці Жовтневої революції на Україні (1917–1927). X, 1930 // 1930. — № 4. — С. 106–114 [Рецензія].
467. [Клименко П.]. [Книжки записові Кам'янець-Подільських цехів] // 1925. — № 1–2. — С. 177–178. — Підп.: П. К.
468. Клименко П. Перший український ex-libris // 1929. — № 2–3. — С. 95–97.
469. Клименко П. Українські ритодруки // 1924. — № 1–3. — С. 114–124.
470. [«Книга в 1924 году в СССР»] // 1925. — № 1–2. — С. 156.
471. [«Книга и революция»] // 1923. — № 4. — Стовп. 87.
472. Книгарські курси в Києві // 1930. — № 1. — С. 138–141. — Підп.: О. Ч.
473. Книголюбство та буржуазія // 1923. — № 4. — Стовп. 108–109.
474. «Книгоспілка» // 1923. — № 3. — Стовп. 61. — Підп.: М. К.
475. Книгоспілка // 1925. — № 1–2. — С. 184–186.
476. [«Книжка»] // 1925. — № 1–2. — С. 155.
477. Книжкова продукція в Польщі // 1926. — № 3. — С. 96.
478. Книжкова продукція РСФРР // 1926. — № 3. — С. 96.
479. [Книжкову лотерею] // 1925. — № 1–2. — С. 173.
480. Книжний музей в Лейпцігу // 1923. — № 4. — Стовп. 80.
481. «Книжний технікум ім. Є.М. Григорука» // 1925. — № 1–2. — С. 188.
482. «Книжник» // 1927. — № 2. — С. 109.

483. [Ковжун П.]. Журнал та видавництво «Сяйво» // 1927. – № 1. – С. 121–123. – Підп.: П. К.
484. Коган Л. Праця Одеського бібліотечного об'єднання // 1926. – № 3. – С. 90–91.
485. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923–1926) // 1927. – № 2. – С. 24–45.
486. Козловський В. Транскрипція українських власних імен латиницею // 1930. – № 1. – С. 106–107.
487. [Козловський В.]. Diesch K. Katalogprobleme und Dezimalklassifikation. Leipzig, 1929 // 1930. – № 3. – С. 114–115. – Підп.: В. К. [Рецензія].
488. [Колоніус Д.]. Архівні курси в Харкові // 1926. – № 3. – С. 91–92. – Підп.: Vigilaus.
489. [Комаров Б.]. З життя «Українського бібліографічного товариства в Одесі» // 1928. – № 1. – С. 158–159. – Підп.: Б. К.
490. Комаров Б. Українська державна бібліотека в Одесі // 1926. – № 1–2. – С. 81.
491. Комаров Б. Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі // 1925. – № 1–2. – С. 75–81.
492. [Комаров Б.]. Українське бібліографічне товариство в Одесі (УБТО) // 1926. – № 1. – С. 77–78. – Підп.: Б. К.
493. Комаров Б. Ювілей проф. В.Ф. Лазурського // 1926. – № 3. – С. 83–84.
494. Комісія для складання української каталографічної інструкції // 1927. – № 2. – С. 109.
495. Комітет слов'янської бібліографії в Празі // 1926. – № 1. – С. 79.
496. Кондра С. Бібліометр або книгомір // 1927. – № 4. – С. 97–99.
497. Кондра С. До провінціальних бібліофілів // 1925. – № 1–2. – С. 174.
498. Кондра С. Особливості нотографії // 1928. – № 1. – С. 63–79.
499. [Кондра С.]. [Перший з'їзд польських бібліотекарів] // 1927. – № 4. – С. 125–126. – Підп.: С. К.
500. [Кондра С.]. Стандартизація паперових форматів // 1930. – № 1. – С. 135–138. – Підп.: С. К.
501. [Кондра С.]. Труды Всероссийского библиографического съезда. М., 1929 // 1930. – № 2. – С. 90–92. – Підп.: С. К. [Рецензія].
502. [Кондра С.]. Українське товариство прихильників книги в Празі // 1927. – № 4. – С. 122. – Підп.: С. К.
503. [Кондра С.]. Український науково-дослідчий інститут книгознавства // 1928. – № 1. – С. 151–154. – Підп.: С. К.
504. [Кондра С.]. Український науково-дослідчий інститут книгознавства // 1929. – № 2–3. – С. 119. – Підп.: С. К.
505. [Кондра С.]. Український науково-дослідчий інститут книгознавства за 1928/29 рік // 1929. – № 4. – С. 67–71. – Підп.: С. К.
506. [Кондра С.]. Український науково-дослідчий інститут книгознавства за 1929/30 ак. р. // 1930. – № 4. – С. 135–140.
507. [Кондра С.]. Хавкина Л.Б. Составление указателей к содержанию книг и периодических изданий. М., 1930 // 1930. – № 4. – С. 121–122. – Підп.: С. К. [Рецензія].
508. [Кондра С.]. Юргенсон Б.П. Очерк истории нотопечатания. С приложением перечня нотных изданий XV–XVI веков и кратких сведений о главнейших печатниках, граверах и издателях XVI–XVIII веков. М, 1928 // 1929. – № 2–3. – С. 101–103. – Підп.: С. К. [Рецензія].
509. Конкурс на виготовлення рисунку ex-libris'a для бібліотеки Українського науково-дослідчого інституту книгознавства // 1930. – № 2. – С. 142.
510. Конкурси // 1930. – № 2. – С. 135.

511. Конференція в справі дитячої книжки // 1928. — № 1. — С. 172–173. — Підп.: Н. П.
512. Кооперативне видавництво «Рух» // 1923. — № 4. — Стовп. 113–114.
513. [«Кооперативний книгар»] // 1925. — № 1–2. — С. 188.
514. Кооперативність книговидавничих т-в // 1923. — № 3. — Стовп. 58. — Підп.: «Нова Громада», № 9.
515. Копержинський К. Острозька друкарня в Острозі та в Дермані після Берестейської унії (1596 р.), її видання та діячі // 1924. — № 1–3. — С. 75–82.
516. Корнеєва-Петрулан М. Деяко про методи дослідження стародруків // 1925. — № 1–2. — С. 115–117.
517. Кошарнівський М. З історії старої паперової промисловості на Чернігівщині // 1930. — № 3. — С. 5–43; 1930. — № 4. — С. 49–71.
518. [Кошторис Пруської державної бібліотеки] // 1923. — № 4. — Стовп. 102.
519. [Красногородська паперова фабрика] // 1923. — № 3. — Стовп. 62.
520. Кревецький І. Перша газета на Україні. «Gazette de Léopol» із 1776 р. // 1926. — № 4. — С. 5–15.
521. Крипякевич І. До історії львівської гравюри в XVII в. // 1927. — № 1. — С. 80–83.
522. Крипякевич І. Найдавніші папірні на Україні (XVI в.) // 1926. — № 1. — С. 64–65.
523. Крипякевич І. Причинки до словника українських граверів // 1926. — № 4. — С. 22–25.
524. Кудрицький М. Бібліотека Волинського центрального науково-дослідчого музею // 1926. — № 3. — С. 88–89.
525. Кузнєцова Ю. Невідоме видання «Поученій аввы Дорофея» р. 1628 // 1927. — № 3. — С. 79–80.
526. Кузнєцова Ю. Українські та білоруські видання XVI–XVII ст. у бібліотеці Саратовського університету // 1928. — № 1. — С. 33–38.
527. Кузьмин Є. Поліграфія в Художньому інституті // 1926. — № 4. — С. 112–114.
528. Кульженко В. Київська школа поліграфічного виробництва // 1923. — № 4. — Стовп. 112.
529. Кульженко В. Минула та сучасна техніка друкарська // 1924. — № 1–3. — С. 125–131.
530. Кульженко В. Поліграфічний факультет Київського художнього інституту // 1927. — № 4. — С. 128–129.
531. [Купівельна спроможність Німеччини] // 1925. — № 1–2. — С. 189.
532. [Курс книготоргівлі] // 1925. — № 1–2. — С. 188.
533. Курси для польських бібліотекарів // 1923. — № 4. — Стовп. 100.
534. Курси книгознавства при УНІК // 1926. — № 1. — С. 72.
535. [Курсів книгознавства] // 1925. — № 1–2. — С. 147.
536. Куфаєв М. Книга й «формальна» метода // 1926. — № 1. — С. 56–62.
537. Куфаєв М. Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу: Розділ з філософії книгознавства // 1925. — № 1–2. — С. 5–26.
538. Куфаєв М. А. М. Ловягин. Основы книговедения: Популярный очерк. Л., 1925 // 1926. — № 2. — С. 81–84 [Рецензія].
539. Куфаєв М. О. М. Ловягин (1870–1925) // 1926. — № 1. — С. 75–77.
540. Куфаєв М. Наукові та організаційні проблеми книговивчення // 1927. — № 2. — С. 5–14.
541. [Куфаєв М.] А. Д. Торопов // 1927. — № 2. — С. 112–114. — Підп.: М. К.
542. Лаврова О. Книга тысячи и одной ночи. — Т. 1: Ночи 1–28. — Л.: Academia, 1929 // 1930. — № 4. — С. 122–124.

543. Лебідь А. Нові придбання рукописного відділу Музею В.В. Тарновського // 1925. – № 1–2. – С. 125–127.
544. Лебідь А. «У чужій хаті»: Епізод з виданням творів М. Коцюбинського російською мовою // 1928. – № 1. – С. 39–46.
545. Ленінградське товариство бібліофілів // 1927. – № 1. – С. 118–119.
546. Ленінградське товариство екслібристів // 1927. – № 1. – С. 119.
547. «Ленінградське товариство екслібристів» // 1925. – № 1–2. – С. 175.
548. Ленінградське інститут книгознавства // 1926. – № 1. – С. 72–73.
549. Лерман М. Ленінградське товариство екслібристів (1922–1927 рр.) // 1927. – № 4. – С. 130–131.
550. Лисиченко Д. Короткий огляд української видавничої діяльності, преси та книготоргівлі на колишній Катеринославщині // 1930. – № 2. – С. 57–69; 1930. – № 3. – С. 44–57.
551. [Лисиченко Д.]. [Курси для підвищення кваліфікації книгарських робітників] // 1925. – № 1–2. – С. 188. – Підп.: Д. Л.
552. Лисиченко Д. Рукописи Ів. Манжури // 1925. – № 1–2. – С. 128–131.
553. Лисиченко Д. Стан книжної торгівлі // 1923. – № 4. – Стовп. 35–40.
554. Лисиченко Д. Українська преса в Катеринославі // 1923. – № 2. – С. 1–7.
555. [Ліберберг Й.]. «Бібліологічний збірник» єврейською мовою // 1929. – № 4. – С. 76. – Підп.: Й. Л.
556. Ліквідація «Село-Книги» // 1923. – № 3. – Стовп. 59.
557. Ліозіна О. Музично-теоретична бібліотека-читальня ім. К. Стеценка при київській філії ВУТОРМ // 1928. – № 1. – С. 170–172. – Підп.: О. Л.
558. «Літопис українського друку». Картковий репертуар книжкової продукції УСРР [Реклама] // 1926. – № 4. – С. [116].
559. [Ловягіна А.М. «Основи книговедіння»] // 1925. – № 1–2. – С. 156.
560. Львівські бібліотеки // 1923. – № 4. – Стовп. 98–99.
561. [Любові Борисівни Хавкіної] // 1925. – № 1–2. – С. 170.
562. Макаренко М. Альманах библиофила. Л., 1929 // 1929. – № 4. – С. 56–59 [Рецензія].
563. Макаренко М. До директора Українського наукового інституту книгознавства. Відповідь на ч. 3707 від 3/ХІІ.27 // 1928. – № 1. – С. 182.
564. Макаренко М. Малюнки П.М. Боклевського (зі збірки Інституту книгознавства) // 1929. – № 4. – С. 7–18.
565. Макаренко М. Мистецтво книжки // 1924. – № 1–3. – С. 94–100.
566. Макаренко М. Färben des Papierstoffs von Julius Erfurt, Papierfabrikdirektor. Praktische Anleitung für Papierfabriksleiter, Werkführer usw. Berlin // 1929. – № 2–3. – С. 104–106 [Рецензія].
567. Малєїн О. Новий підручник до вивчення інкунабулів // 1926. – № 1. – С. 49–55.
568. Малєїн О. [П.К. Симоні] // 1927. – № 1. – С. 108–109.
569. Малєїн О. Що говорять інкунабули про свою епоху // 1930. – № 1. – С. 48–57.
570. Малєїн О. Handbuch der Inkunabelkunde von Konrad Haebler. Leipzig, 1925 // 1926. – № 3. – С. 74–77 [Рецензія].
571. Марголина А. До питання про нову українську дитячу книгу // 1927. – № 1. – С. 37–45.
572. [Марголина А.]. Київська центральна дитяча бібліотека // 1925. – № 1–2. – С. 162–163. – Підп.: А. М.

573. [Марцишевська К.]. Всесвітній бібліотечно-бібліографічний конгрес в Італії // 1930. – № 1. – С. 91–93. – Підп.: К. М.
574. Марцишевська К. Завдання та організація Відділу історії російської книги в Державному історичному музеї в Москві // 1928. – № 1. – С. 154–155.
575. Маслов С. Друкарство на Україні в XVI–XVIII ст. // 1924. – № 1–3. – С. 31–67.
576. Маслов С. З історії бібліографії стародруків в половині XIX ст. // 1929. – № 2–3. – С. 26–35.
577. Маслов С. Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII вв. // 1925. – № 1–2. – С. 36–39.
578. Маслов С. Нові роботи з історії українського друкарства // 1927. – № 2. – С. 97–101 [Рецензія].
579. [Маслов С.]. [«Образцы шрифта и филиграней»] // 1926. – № 4. – С. 114. – Підп.: С. М.
580. Маслова О. «Зрелище життя человеческого». М., 1712. // 1928. – № 1. – С. 5–16.
581. Маслова О. Спроба генеалогії видань «Historyi o cesarzu Othonie» // 1929. – № 4. – С. 47–54.
582. Маслова О. Wykaz druków XV, XVI i XVII w. znajdujących się w bibliotece publicznej miasta stołecznego Warszawy. Opracował Kazimierz Kardaszewicz. Warszawa, 1930 // 1930. – № 3. – С. 118–121 [Рецензія].
583. Матеріали до реформи бібліотечної справи на Україні. Від редакції // 1928. – № 1. – С. 86–102.
584. [Матеріалів до історії цензури над українським словом] // 1925. – № 1–2. – С. 139.
585. [«Матеріалів до сільськогосподарської бібліографії України»] // 1923. – № 4. – Стовп. 86.
586. Машовець В. Ще один експеримент // 1923. – № 1. – С. 30–35.
587. Маяковський Я. Всенародна бібліотека України при УАН // 1926. – № 3. – С. 84–87.
588. Маяковський Я. Всенародна бібліотека України при УАН // 1927. – № 4. – С. 122–123.
589. Меженко Ю. Від Українського наукового інституту книгознавства // 1924. – № 1–3. – С. 5–6.
590. Меженко Ю. Державна бібліографія на Україні та потреби наукової роботи // 1930. – № 4. – С. 5–14.
591. Меженко Ю. До питання про виявлення динаміки літературного процесу бібліографічним методом // 1930. – № 2. – С. 5–14.
592. Меженко Ю. Замітки про книгознавство та книгоживання: Зібрав та упорядкував Л.Б. Подєбради, 1923 // 1923. – № 4. – Стовп. 71–74 [Рецензія].
593. Меженко Ю. Лейтес А. і Яшек М. Десять років української літератури (1917–1927). Т. 1. Х., 1928. // 1929. – № 2–3. – С. 99–101 [Рецензія].
594. Меженко Ю. Лист до редакції // 1923. – № 4. – Стовп. 119–120.
595. [Меженко Ю.]. Малєин А.М., Флеєр М.Г. О редкой книге. М., П., 1923 // 1923. – № 2. – С. 26–28. – Підп.: Ю. М. [Рецензія].
596. [Меженко Ю.]. Матеріали до реформи бібліотечної справи на Україні // 1928. – № 1. – С. 86–102. – Підп.: Директор УНІКу, Учений секретар.
597. [Меженко Ю.]. Наука про книжку : [Ред. ст.] // 1923. – № 1. – С. 1–4. – Без підпису.
598. Меженко Ю. Перспективи розвитку великих і наукових бібліотек на Україні // 1926. – № 2. – С. 32–39.

599. Меженко Ю. Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі // 1925. – № 1–2. – С. 40–46.
600. [Меженко Ю.]. Праці Одеської центральної наукової бібліотеки. – Т. I. Одеса, 1927 // 1928. – № 1. – С. 144–145. – Підп.: Ю. М. [Рецензія].
601. Меженко Ю. Про один з бібліологічних фронтів // 1923. – № 3. – Стовп. 13–18.
602. Меженко Ю. Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи // 1926. – № 4. – С. 48–57.
603. [Меженко Ю.] Фомин А.Г. Аннотации. Теория и практика их составления. Л., 1929 // 1930. – № 1. – С. 108–109. – Підп.: М. [Рецензія].
604. Меженко Ю. Чи потрібні інвентарі в бібліотеках універсального типу? // 1923. – № 4. – Стовп. 23–30.
605. Меженко Ю. Internationale Bibliographie des Buch-und Bibliothekswesens mit besonderer Berücksichtigung der Bibliographie. Leipzig, 1930 // 1930. – № 4. – С. 125–127 [Рецензія].
606. Микитюк В. Інтернаціональна виставка «Преси» в Кельні 1928 року // 1927. – № 4. – С. 127–128.
607. Микитюк В. Німецький інститут газетознавства в Берліні // 1926. – № 4. – С. 108–110.
608. Михайленко М. Про київські стародруки XVII і початку XVIII ст. (1616–1721 рр.) // 1924. – № 1–3. – С. 83–93.
609. Михайлів Ю. Виставка робіт О. Кравченка // 1930. – № 3. – С. 141–144.
610. [Михайлів Ю.]. Графіка на першій виставці АРМУ // 1926. – № 4. – С. 111–112. – Підп.: Юх.
611. Михайлів Ю. Книжкова графіка в Японії (За матеріалами «Виставки дитячої книги та дитячої творчості Японії») // 1929. – № 2–3. – С. 60–65.
612. [Михайлів Ю.]. Словарь подписей русских художников-эскибристов / Сост. В.С. Савонько. Л., 1929 // 1930. – № 1. – С. 109–110. – Підп.: Юх. Мих.
613. Михайлів Ю. Сучасна графіка: За матеріалами виставки «Гравюра й рисунок» 1928 р. в Києві // 1928. – № 1. – С. 109–113.
614. Михайлів Ю. Фрагменти спогадів про Г.І. Нарбута // 1926. – № 3. – С. 46–51.
615. [Міжнародна виставка графіки] // 1926. – № 4. – С. 114.
616. Міжнародний бібліографічний інститут в Брюсселі // 1923. – № 3. – Стовп. 51–52.
617. [Міжнародний бібліографічний інститут] // 1925. – № 1–2. – С. 150.
618. Міжнародний бібліографічний конгрес в Брюсселі // 1923. – № 3. – Стовп. 50.
619. [Міжнародний клуб письменників] // 1923. – № 3. – Стовп. 37. – Підп.: «Книжка».
620. Міжнародний конгрес бібліотекарів і друзів книги // 1926. – № 1. – С. 74.
621. [Міжнародної децимальної системи] // 1923. – № 3. – Стовп. 50–51.
622. [Міжнародну бібліографічну децимальну систему] // 1925. – № 1–2. – С. 154.
623. [Мікрофотографічні знімки] // 1929. – № 4. – С. 80.
624. Місто Франкфурт, славне з своїх середньовічних книгарських торгів // 1923. – № 3. – Стовп. 64. – Підп.: «Книжка».
625. Міяковський В. До історії журналістики на Україні // 1923. – № 1. – С. 13–26.
626. Міяковський В. Ювілей цензурного акту 1876 року // 1926. – № 3. – С. 62–73.
627. Міяковський В. «Україніса» в останньому виданні творів О.І. Герцена // 1923. – № 3. – Стовп. 1–14.
628. [Монографії про Г. Нарбута] // 1925. – № 1–2. – С. 181.
629. Музей ім. Гутенберга в Майнці // 1925. – № 1–2. – С. 153.

630. [«Музей польської книжки»] // 1925. — № 1–2. — С. 154.
631. [Музей чесько-словацької книги] // 1923. — № 3. — Стовп. 37.
632. *Музично-теоретична бібліотека ім. К.Г. Стеценка* // 1923. — № 4. — Стовп. 92. — Підп.: П.
633. *На другій Інтернаціональній книжковій виставці у Флоренції* // 1925. — № 1–2. — С. 137–138.
634. [Назаревський О.]. Бібліотека Інституту народної освіти ім. М. Драгоманова // 1925. — № 1–2. — С. 160–161. — Підп.: Ол. Н-кий.
635. [Назаревський О.]. Бібліотека Київського інституту народної освіти ім. Драгоманова // 1926. — № 4. — С. 91. — Підп.: Ол. Н-кий.
636. [Назаревський О.]. Бібліотека Київського Інституту народної освіти 1926/7 р. // 1927. — № 4. — С. 123–124. — Підп.: О. Н-кий.
637. [Назаревський О.]. Бібліотека Київського Інституту народної освіти р. 1927/8 // 1929. — № 2–3. — С. 123. — Підп.: О. Н-кий.
638. *Назаревський О. Образці письма древнейшого періода русской книги.* Л., 1925 // 1926. — № 3. — С. 77–79 [Рецензія].
639. *Найбільша єврейська бібліотека* // 1923. — № 4. — Стовп. 103.
640. *Найбільша єврейська бібліотека* // 1925. — № 1–2. — С. 173.
641. *Найбільші книгозбірні на світі* // 1925. — № 1–2. — С. 173.
642. *Найголовніші друкарські помилки* // 1928. — № 1. — С. 191.
643. *Найстаріший часопис на світі* // 1925. — № 1–2. — С. 138.
644. [Нарада архівних робітників у Харкові] // 1925. — № 1–2. — С. 141–142.
645. *Нарада Наркомосів ССРР с приводу видавничої справи* // 1923. — № 3. — Стовп. 58.
646. [Нараду наукових бібліотек УСРР] // 1925. — № 1–2. — С. 157.
647. [Наукові бібліотеки Пруссії] // 1923. — № 4. — Стовп. 101.
648. [Науково-дослідчий інститут книгознавства] // 1926. — № 3. — С. 82.
649. *Національна бібліотека в Парижі* // 1923. — № 4. — Стовп. 101.
650. *Національна бібліотека в Софії* // 1925. — № 1–2. — С. 172.
651. *Національний Музей у Львові надрукував* // 1923. — № 3. — Стовп. 56.
652. *Національний Музей у Львові готує до друку* // 1923. — № 3. — Стовп. 60.
653. [Національну Арабську бібліотеку] // 1923. — № 4. — Стовп. 103.
654. *Невідомі твори Т. Шевченка* // 1923. — № 3. — Стовп. 56.
655. *Недзвецька В. Виставка японської дитячої книжки* // 1928. — № 1. — С. 176–178. — Підп.: М. П.
656. *Нейкірх О. Hefte für Büchereiwesen.* Leipzig, 1929, Hefte 1–6 // 1930. — № 2. — С. 102–105 [Рецензія].
657. *Нейкірх О. Zeitschrift für Bücherfreunde.* Leipzig, 1929, № 1–6 // 1930. — № 1. — С. 115–118 [Рецензія].
658. *Некрасов А. Директору Українського научного інституту книговедіння / Листи до редакції* // 1928. — № 1. — С. 181.
659. *Непрístupні мемуари в Паризькій національній бібліотеці* // 1929. — № 4. — С. 79–80.
660. *Нечаєв М. Готування кооперативних книжкових робітників на Україні* // 1927. — № 3. — С. 141–145.
661. *Ніковський А. Г.Д. Саливон: Спогади* // 1927. — № 4. — С. 104–109.
662. *Ніколаєва М. [Бібліотека колишнього «Вольно-економического общества»]* // 1927. — № 4. — С. 124–125.
663. *Німецька книжкова промисловість* // 1925. — № 1–2. — С. 183.

664. Нова машина для розташування ручного набору // 1925. — № 1–2. — С. 183.
665. Нове Положення про Український науково-дослідний інститут книгознавства // 1926. — № 1. — С. 71–72.
666. Новий бібліографічний часопис // 1928. — № 1. — С. 180.
667. [«Новий випуск «Матеріалів до української бібліографії»] // 1923. — № 4. — Стовп. 86.
668. Новицький О. Т.Г. Шевченко й друкарська справа // 1925. — № 1–2. — С. 131–133.
669. [Нової величезної ротаційної машини] // 1925. — № 1–2. — С. 183.
670. Нью-Йоркська публічна бібліотека // 1925. — № 1–2. — С. 172.
671. [Обслідування бібліотечної роботи] // 1923. — № 3. — Стовп. 54.
672. [«Общество библиофилов»] // 1925. — № 1–2. — С. 174–175.
673. «Общество друзей русской книги» // 1925. — № 1–2. — С. 175.
674. Оглоблін О. Бібліотека Волинського ліцею // 1927. — № 4. — С. 47–59.
675. [Огляд літератури по децималізму] // 1923. — № 4. — Стовп. 86.
676. Оголошення. Приймається передплата на 1924 рік на часопис «Бібліологічні вісті». II рік видання // 1923. — № 4. — Стовп. [123].
677. Одержання закордонних книг б. книгарнею Укр. Черв. Хресту в Києві // 1923. — № 3. — Стовп. 59–60.
678. Одержування літератури з-закордону // 1923. — № 4. — Стовп. 81–82.
679. Одеське бібліотечне об'єднання // 1926. — № 1. — С. 82.
680. [Одеського бібоб'єднання] // 1926. — № 1. — С. 82.
681. [Одеському бібоб'єднанні... українську секцію] // 1925. — № 1–2. — С. 164.
682. [Олександр Михайлович Ловягін] // 1925. — № 1–2. — С. 150.
683. Олексієв М.* Хто винен в подорожчанні книги? // 1923. — № 4. — Стовп. 39–44.
684. Олексієва О.* Каталог в дитячій бібліотеці // 1923. — № 4. — Стовп. 29–34.
685. [Опис українських рукописів] // 1925. — № 1–2. — С. 155.
686. [Опису всіх чехословацьких друків] // 1925. — № 1–2. — С. 155.
687. [Определення кваліфікації бібліотечних робітників] // 1923. — № 3. — Стовп. 54.
688. [Організації спеціальної педагогічної бібліотеки] // 1923. — № 4. — Стовп. 96.
689. Останні видання Наукового товариства ім. Гутенберга в Майнці // 1928. — № 1. — С. 179.
690. [Очистки бібліотек від застарілої літератури] // 1923. — № 3. — Стовп. 53.
691. [Паризькі бібліотеки] // 1923. — № 4. — Стовп. 100–101.
692. Передплата на р. 1926 на науковий двохмісячник «Україна» з додатком наукових збірників [Реклама] // 1926. — № 1. — С. [88].
693. [Переклад Manuel] // 1923. — № 4. — Стовп. 99.
694. Переселення європейських культурних пам'яток до Америки // 1929. — № 4. — С. 79.
695. [Перетц В.]. Київ-Софієвська б-ка // 1925. — № 1–2. — С. 160. — Підп.: В. П.
696. Перетц В. Українські і білоруські стародруки в бібліотеці Ленінградського університету // 1924. — № 1–3. — С. 168–170.
697. Перетц В. Українські стародруки в книгозбірнях м. Самари // 1924. — № 1–3. — С. 167–168.
698. Перехід на децимальну систему бібліотек України // 1923. — № 3. — Стовп. 53.

* Див. також Алексєєв М.П., Алексєєва О.

699. *Переходячи з цього числа на більший тираж ...* // 1923. – № 3. – Стовп. 1–2. – Підп.: Редакція.
700. *Перлін Г.* Нотатки з історії єврейського друку на Україні // 1928. – № 1. – С. 123–126.
701. *Перлін Г. Friedberg В. Bet Eked Sepharim...* Б. м., 1928 (I, II), 1929 (III) // 1929. – № 4. – С. 59 [Рецензія].
702. *Перлін Г. Kuntras Eleh Schemoth siphre Muhara N... maasseh jede Gerschom Schalom* (Шолом Г. Перелік творів р. Нахмана Брацлавського, його учнів та послідовників). Єрусалим, 1928 // 1929. – № 4. – С. 59–60 : рец.
703. *Перфецький Є.* Друкарні та стародруки Підкарпатської Руси-України // 1926. – № 4. – С. 26–34.
704. *Перша* Всеукраїнська нарада робітників книги // 1923. – № 4. – Стовп. 51–60.
705. [Перша конференція наукових бібліотек України] // 1926. – № 1. – С. 79.
706. [Перші всеукраїнські курси журналістики] // 1925. – № 1–2. – С. 138–139.
707. [Першу виставку виробів своїх друкарень] // 1925. – № 1–2. – С. 180.
708. *Першу* Хинську національну бібліотеку // 1926. – № 1. – С. 84.
709. *Петрунь Ф.* З історії збирання рукописів на Балканському півострові. До 80-ліття «Очерка путешествія по Европейской Турціи» В. Григоровича, Казань, 1848 г. // 1929. – № 2–3. – С. 36–47.
710. [Питання про систему класифікації с.-г. літератури] // 1923. – № 4. – Стовп. 86–87.
711. [План видання підручників для с.-г. шкіл] // 1923. – № 3. – Стовп. 60.
712. *По закордонних часописах* // 1929. – № 2–3. – С. 115–118.
713. *По закордонних часописах* // 1929. – № 4. – С. 62–66.
714. *По закордонних часописах* // 1930. – № 1. – С. 118–125.
715. *По закордонних часописах* // 1930. – № 2. – С. 105–109.
716. *По закордонних часописах* // 1930. – № 3. – С. 126–129.
717. *По закордонних часописах* // 1930. – № 4. – С. 132–134.
718. *По Управлінню друку* // 1923. – № 3. – Стовп. 35.
719. [Повних таблиць децимальної класифікації] // 1927. – № 2. – С. 114.
720. *Пожарський М.* Гоголівська виставка в Державній академії художніх наук у Москві // 1927. – № 3. – С. 132–133.
721. *Позаочне навчання бібліотекарів психолого-педагогічним дисциплінам* // 1929. – № 2–3. – С. 123–124.
722. *Покажчик по історії української революції* // 1923. – № 4. – Стовп. 86.
723. *Покажчик по народознавству України* // 1923. – № 3. – Стовп. 47–48.
724. *Покровська А.* Відділ дитячого читання Інституту метод позашкільної роботи // 1927. – № 1. – С. 109–112.
725. *Поліграфічне виробництво м. Києва* // 1925. – № 1–2. – С. 179–180. – Підп.: О. С.
726. *Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства* // 1927. – № 2. – С. 104–105.
727. [Положення про обов'язковий примірник у Польщі] // 1925. – № 1–2. – С. 151.
728. *Положення про рекомендаційно-бібліографічне бюро Української книжкової палати та Ради з'їздів видавництва УСРР* // 1930. – № 2. – С. 113.
729. *Положення про Український науково-дослідний інститут книгознавства (УНІК)* // 1926. – № 2. – С. 85–86.
730. *Полонська-Василенко Н.* Перша бібліотека на Південній Україні та її доля // 1930. – № 4. – С. 72–91.

731. Полонська-Василенко Н. Перший Всеукраїнський з'їзд архівних робітників // 1926. – № 1. – С. 84–87.
732. [Польське т-во друзів книги] // 1925. – № 1–2. – С. 175.
733. Поляк Г. Букіністична торгівля в Києві // 1923. – № 4. – Стовп. 118–120.
734. Попов П. Матеріали до словника українських граверів : Додаток I // 1927. – № 3. – С. 81–110.
735. Попов П. Початки друкарства у слов'ян // 1924. – № 1–3. – С. 13–30.
736. Попов П. Слов'янські інкунабули київських бібліотек // 1924. – № 1–3. – С. 150–166.
737. Попович А. До оцінки книги з погляду гігієни зору // 1927. – № 3. – С. 75–78.
738. Попович А. Safarewicz A. Badanie książek szkoclnych pod względem higienicznym. Wilno, 1924 // 1927. – № 4. – С. 116–117 [Рецензія].
739. Іл.: Портрет Гоголя роботи Г.І. Нарбути // 1927. – № 3. – С. [5].
740. [Посмертна виставка творів Г. Нарбути] // 1926. – № 3. – С. 94–95. – Підп.: А. В.
741. Постачання Америки папером // 1923. – № 3. – Стовп. 62–63. – Підп.: Т. Г-н («Прол. Пр.»).
742. Постернак С. Всенародня бібліотека України (до п'ятирічного ювілею) // 1923. – № 4. – Стовп. 14–22.
743. Постернак С. Всенародня бібліотека України // 1925. – № 1–2. – С. 157–160.
744. [Похорони книжок, «замучених» читачами] // 1923. – № 4. – Стовп. 108. – Підп.: РАТАУ.
745. Пояснення до ілюстрацій // 1924. – № 1–3. – С. [178–180].
746. [Права обміну науковими виданнями] // 1923. – № 4. – Стовп. 82.
747. [Правом безмитного одержання з-за кордону літератури і наукових приладів] // 1923. – № 3. – Стовп. 35.
748. Праця українських бібліологів (Барвінок В.І., Бем О.Л., Биковський Л.Ю., Борщак І., Дорошенко В., Дорошенко Д., Годкевич М.А., Дубняк К., Грицак Є., Іваницький В., Ігнатієнко В., Калинович І., Кривецький І., Крипякевич І., Кузеля З., Лисиченко В., Меженко-Іванов Юр, Міяковський В., Михайлів Ю., Плевако М., Сірополко С., Стешенко Я., Тисяченко Г., Тутківський П., Чернявський Д., Яната О., Яшек М.) // 1923. – № 3. – Стовп. 42–44.
749. Праця українських бібліологів (Іл. Борщак, П.А. Тутковський) // 1923. – № 4. – Стовп. 85.
750. Президент А. Л. А. // 1926. – № 1. – С. 84.
751. [Премійовано працю Павла Попова] // 1925. – № 1–2. – С. 156.
752. При Укр. пед. інституті ім. Мих. Драгоманова // 1926. – № 3. – С. 96.
753. [Приватне бібліотечно-бібліографічне бюро] // 1923. – № 3. – Стовп. 46–47.
754. Приймається передплата на 1927 рік ... «Зоря» [Реклама] // 1926. – № 4. – С. [116].
755. Приймається передплата на 1924 рік на часопис «Бібліологічні вісті» // 1924. – № 1–3. С. [182].
756. [Про інтереси сучасного німецького читача-покупця] // 1929. – № 4. – С. 80.
757. [Про підстави авторського права] // 1925. – № 1–2. – С. 139.
758. [Про порядок видання підручників в загальносоюзному масштабі] // 1923. – № 3. – Стовп. 64.
759. [«Про розподіл творів друку УСРР»] // 1925. – № 1–2. – С. 151.
760. Продовжується передплата на 1927 рік ... «Плужанин», «Червоний шлях» // 1927. – № 1. – С. [3] обкладинки.

761. *Продовжується прийом передплати на ... журнал «Радянська освіта», «Шлях освіти» (Путь просвещения), «Життя й революція», «Зоря». «Критика», «Літопис українського друку» // 1927. – № 4. – С. [136–138].*
762. [«Проект видання польської бібліографії за рр. 1901–1905»] // 1925. – № 1–2. – С. 154–155.
763. *Проект положення про Бібліографічну комісію при Українській академії наук // 1926. – № 4. – С. 59–61.*
764. [«Пролеткульт» в Канаді] // 1923. – № 3. – Стовп. 61.
765. *Проскурякова Е. Спроба Державної публічної бібліотеки в Ленінграді роботи з молоддю // 1927. – № 1. – С. 116–118.*
766. [Пруська державна бібліотека] // 1929. – № 4. – С. 80.
767. [Публічну бібліотеку в Шанхаї] // 1926. – № 1. – С. 84.
768. *Пушкінській Дім // 1923. – № 3. – Стовп. 36.*
769. *П'ята всесоюзна нарада Книжкових палат // 1929. – № 4. – С. 71–72.*
770. [50-літній ювілей Одеської ЦБ] // 1925. – № 1–2. – С. 164.
771. *П'ятирічний звіт Берлінської Державної бібліотеки (бувш. Королевської) // 1923. – № 4. – Стовп. 101–102.*
772. [П'ятирічного ювілею Всенародної бібліотеки] // 1923. – № 4. – Стовп. 87–88.
773. [5-річчя існування Всенародної (Національної) бібліотеки України] // 1923. – № 3. – Стовп. 53.
774. [Районових робітничих бібліотеки] // 1923. – № 4. – Стовп. 95.
775. [Раритети] // 1925. – № 1–2. – С. 175.
776. *Резолюція Президії Київської ОРПС від 22/VI на доповідь про стан бібліотечної роботи // 1930. – № 2. – С. 136–138.*
777. *Рихлік Є. Бібліотека Ніжинського інституту народної освіти // 1926. – № 1. – С. 81–82.*
778. *Рихлік Є. Новини друкарської техніки // 1925. – № 1–2. – С. 98–108.*
779. [Робітників поліграф. виробництва] // 1925. – № 1–2. – С. 182.
780. *Робота ДВУ в 1926/27 році // 1926. – № 4. – С. 104–106.*
781. *Розанов І. Гоголівська виставка в Державному історичному музеї в Москві // 1927. – № 3. – С. 132.*
782. [Романовський В.]. *Архів давніх актів у Києві // 1925. – № 1–2. – С. 141. – Підп.: В. Р.*
783. [Романовський В.]. [Архів М. О. Маркович] // 1925. – № 1–2. – С. 177. – Підп.: Р.
784. [Романовський В.]. *До історії папірництва на Україні // 1926. – № 2. – С. 73–75.*
785. *Романовський В. Іван Федоров і друкарська справа на Волині в XVI ст. // 1924. – № 1–3. – С. 68–74.*
786. [Романовський В.]. *Українські матеріали в архіві Культурно-історичної секції в Ленінграді // 1925. – № 1–2. – С. 176–177. – Підп.: Р.*
787. *Російський бібліографічний інститут // 1923. – № 3. – Стовп. 50.*
788. *Російський бібліотечний з'їзд // 1923. – № 4. – Стовп. 100.*
789. [Рубакина Миколи Олександровича] // 1926. – № 1. – С. 74–75.
790. *Рубакин М. Про наукову постановку самоосвіти з погляду бібліологічної психології // 1926. – № 1. – С. 5–15.*
791. [Рубакина М.О. про бібліопсихологію] // 1926. – № 3. – С. 83.
792. *Рулін П. «Україніса» по давніх російських часописах: Чергові завдання української бібліографії // 1925. – № 1–2. – С. 27–35.*

793. Русинов М. В справі дальшого застосування децимальної класифікації // 1928. – № 1. – С. 56–62. – Підп.: Н. Русинов.
794. Русинов М. Інтернаціональне книгознавче товариство // 1929. – № 2–3. – С. 119–121. – Підп.: Н. Русинов.
795. Русинов М. Міжнародна каталографічна комісія // 1928. – № 1. – С. 157. – Підп.: Н. Русинов.
796. Русинов М. VII Міжнародна бібліографічна конференція // 1929. – № 2–3. – С. 121–122.
797. Русинов М. Нове видання децимальної класифікації // 1927. – № 4. – С. 110–112.
798. Русинов М. Нове видання децимальної класифікації (Classification Décimale Universelle) // 1930. – № 2. – С. 87–90.
799. Русинов М. Сесія Міжнародного бібліографічного інституту 1928 р. // 1928. – № 1. – С. 156. – Підп.: Н. Русинов.
800. Русинов М. Статистичні дані про Міжнародний (Брюссельський) бібліографічний інститут // 1928. – № 1. – С. 155–156. – Підп.: Н. Русинов.
801. Русинов М. Шоста Міжнародна бібліографічна конференція // 1928. – № 1. – С. 156–157. – Підп.: Н. Русинов.
802. [«Русского библиографического общества при Московском университете»] // 1925. – № 1–2. – С. 150–151.
803. [«Русское библиотечное общество» та «Русское библиологическое общество»] // 1923. – № 4. – Стовп. 86.
804. Савелова З. Музично-академічна бібліотека Московської державної консерваторії // 1928. – № 1. – С. 168–170.
805. Савонько В. Виставка художнього екслібриса // 1928. – № 1. – С. 178.
806. Савонько В. Український книжковий знак // 1927. – № 4. – С. 97.
807. Савонько В. Шлюбські А. «Exlibris'ы А. Тычины». Менск, 1928 // 1928. – № 1. – С. 143–144 [Рецензія].
808. [Самокурси для бібліотечних робітників] // 1923. – № 3. – Стовп. 54.
809. Сафронєєв М. Нові форми та методи роботи наукових ВИШ'івських і ВТШ'івських бібліотек // 1930. – № 2. – С. 79–83.
810. Сафронєєв М. Фундаментальна бібліотека КПІ на зламі // 1930. – № 2. – С. 121–124.
811. [Сафронєєв М.] Trommsdorff, Paul. Die Bibliotheken der deutschen technischen Hochschulen. Berlin, 1928 // 1930. – № 3. – С. 116–117. – Підп.: М. С. [Рецензія].
812. Свенціцький І. Українські наукові книгозбірні у Львові // 1926. – № 4. – С. 91–94.
813. Святкування 350-літнього ювілею українського друку (Київ, Одеса, Катеринослав, Кам'янець-Подільський, Львів) // 1925. – № 1–3. – С. 133–136.
814. Святкування ювілею (Львів: «Українська старовина», ч. II–V; Київ, І. Ювілейний комітет, II. Всеукраїнська академія наук; Полтава. – Підп. Е. Рудинська; Вінниця. – Підп. В. О.; Чернігів; Лохвиця; Прага) // 1924. – № 1–3. – С. 173–177.
815. Сегалович А. Інтернаціональна виставка плакату в Мюнхені 1929 року // 1930. – № 1. – С. 133–135.
816. Секція бібліопсихології // 1926. – № 1. – С. 73–74.
817. [Секція поліграфічних мистецтв] // 1925. – № 1–2. – С. 182.
818. [Семинар «Книга»] // 1923. – № 4. – Стовп. 85.
819. Сенгалєвич Ф. Періодична преса на Канівщині на початку революції: з спогадів редактора // 1927. – № 2. – С. 66–68.

820. *Сенсаційні придбання Британського музею* // 1930. – № 1. – С. 141.
821. *Серєга А.* [Поліграфічного факультету Київського художнього інституту] // 1925. – № 1–2. – С. 178–179.
822. [Систематичної підготовки кваліфікованих бібліотечних робітників] // 1926. – № 3. – С. 91.
823. [Сірополко С.]. Видавнича та бібліотечна діяльність Т-ва «Просвіта» у Львові за 60 років свого існування // 1929. – № 4. – С. 72–73. – Підп.: Ст. С-ко.
824. [Сірополко С.]. Український відділ в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі // 1925. – № 1–2. – С. 171–172. – Підп.: С.
825. *Сіцинський Є.* Стародруки Кам'янецького історико-археологічного музею // 1924. – № 1–3. – С. 170–171.
826. [Січинський В.]. Видання з українського пластичного мистецтва за 10 років (1917–1927) // 1927. – № 2. – С. 115–120. – Підп.: В. С.
827. *Січинський В.* Графічні часописи в Чехословаччині // 1927. – № 4. – С. 112–114.
828. *Січинський В.* До питання про автора гравюр українського перводруку // 1926. – № 3. – С. 58–61.
829. *Січинський В.* Книжна графіка Павла Ковжуна // 1927. – № 4. – С. 78–84.
830. *Січинський В.* Книжна графіка Роберта Лісовського // 1927. – № 2. – С. 91–96.
831. *Січинський В.* Ex libris міста Бардієва з XVI ст. // 1930. – № 1. – С. 100–102.
832. *Склад видання та редакція* // 1923. – № 3. – Стовп. 63–64.
833. [Складання систематичного покажчика всіх творів друку в УСРР] // 1923. – № 4. – Стовп. 83–84: [Відозва УНІКу].
834. [«Славянская книга»] // 1926. – № 1. – С. 79.
835. *Соцмагання Українського н.-д. інституту книгознавства з Ленінградським н.-д. інститутом книгознавства* // 1930. – № 2. – С. 116–117.
836. [Союз укр. книгарень і накладень у Львові] // 1923. – № 3. – Стовп. 61.
837. *Союзна нарада Наркомосів в Москві* // 1923. – № 4. – Стовп. 85–86.
838. *Співробітництво періодичних видань в справі організації Всесвітнього справочного апарату («Енциклопедії документів»): Відозва Міжнар. бібліографічного інституту* // 1923. – № 4. – Стовп. 61–64.
839. [«Спілка»] // 1923. – № 4. – Стовп. 115.
840. *Спір за авторське право* // 1923. – № 3. – Стовп. 36.
841. *Справа міжнародної бібліографії* // 1923. – № 3. – Стовп. 50.
842. *Срединський С.* Теорія ритму будування книги й газети // 1930. – № 3. – С. 58–76.
843. *Срединський С.* «Typografia». Odborný list československých knihtiskařů. 1929, № 1–12 // 1930. – № 4. – С. 128–130. – Підп.: С. Срединський [Рецензія].
844. *Ставський М.* Соцмагання і Одеська державна публічна бібліотека // 1930. – № 2. – С. 117–121.
845. [Стан і завдання преси СРСР] // 1923. – № 4. – Стовп. 82.
846. [Стан народних бібліотек т-ва «Просвіта» в Галичині] // 1926. – № 3. – С. 91.
847. [Старі кліше дерев'яних гравюр чернігівської друкарні XVII віку] // 1923. – № 4. – Стовп. 113.
848. [Статистика виробу та вжитку паперу] // 1923. – № 4. – Стовп. 83.
849. *Статистика книжкової продукції* // 1925. – № 1–2. – С. 182.
850. [Степович А.]. Бібліотека Колегії Павла Галагана // 1926. – № 3. – С. 87–88. – Підп.: А. Ст-ч.

851. [Стешенко Я.]. До історії українського бібліологічного руху // 1923. – № 3. – Стовп. 44–46. – Підп.: Я. С.
852. [Стешенко Я.]. Книга. Х., 1923 // 1923. – № 2. – С. 28–31. – Підп.: Я. С. [Рецензія].
853. [150-літнім ювілеєм першої надрукованої на Україні газети] // 1926. – № 3. – С. 82.
854. Суслопарів М. Друкарні Поділля // 1923. – № 4. – Стовп. 109–112.
855. [Сучасній українській графіці] // 1925. – № 1–2. – С. 181.
856. VII Міжнародна бібліографічна конференція // 1929. – № 2–3. – С. 121–122.
857. Таранушенко С. Згадка про Г. Нарбута // 1927. – № 1. – С. 106–107.
858. Таранушенко С. Рідкий стародрук // 1926. – № 4. – С. 16–21.
859. Тисяченко Г. Збірання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні на Україні // 1923. – № 4. – Стовп. 63–68.
860. [Тисяченко Г.]. Казковий і реальний образ першодрукаря // 1924. – № 1–3. – С. 171–173. – Підп.: Гр. Т-ко.
861. Тисяченко Г. Триста п'ятдесят літ тому і тепер (1574–1924) // 1924. – № 1–3. – С. 7–10.
862. [Тисяченко Г.]. Центральна бібліотека Лубенської округи // 1925. – № 1–2. – С. 164–165. – Підп.: Гр. Т-ко.
863. Тищенко М. Клинівські друкарні старовірів // 1927. – № 1. – С. 65–79.
864. Тіхонова К. Всесоюзна поліграфічна виставка // 1927. – № 4. – С. 131–134.
865. [Товариства «Огнище»] // 1926. – № 4. – С. 114.
866. [«Т-во по вивченню наукової організації та праці бібліотек»] // 1923. – № 4. – Стовп. 96.
867. [«Товариство прихильників укр. книги»] // 1926. – № 3. – С. 82.
868. [Трамвай для роботи пересувних бібліотек] // 1929. – № 4. – С. 80–81.
869. [Трестові «Київ-Друк»] // 1925. – № 1–2. – С. 180.
870. [350-річчя появи першої книжки на Україні] // 1923. – № 4. – Стовп. 80.
871. Троньер А. Гутенбергівський музей у Майнці // 1927. – № 3. – С. 64–74.
872. [Тургенівська бібліотека в Парижі] // 1925. – № 1–2. – С. 172.
873. Тюнеєва О. Музей книги Одеської публічної бібліотеки // 1927. – № 2. – С. 46–60.
874. Тюнеєва О. Музеї книги в Західній Європі // 1930. – № 3. – С. 77–102.
875. У Хіні // 1925. – № 1–2. – С. 182.
876. [Українізації] // 1923. – № 3. – Стовп. 59. – Підп.: «Вісти», № 196.
877. Українська книжкова палата // 1923. – № 4. – Стовп. 84–85.
878. Українська книжкова палата // 1926. – № 3. – С. 93.
879. [Українське бібліографічне т-во] // 1925. – № 1–2. – С. 145–146.
880. Українське видавниче товариство «Сіях» при педагогічному інституті // 1925. – № 1–2. – С. 187.
881. [«Українське книгознавство»] // 1925. – № 1–2. – С. 155.
882. [Українське музичне товариство] // 1925. – № 1–2. – С. 188.
883. [Українське товариство драматургів і композиторів] // 1925. – № 1–2. – С. 139.
884. [Українське товариство прихильників книги] // 1926. – № 4. – С. 76.
885. «Українське товариство прихильників книги в Празі» // 1927. – № 1. – С. 108.
886. Український бібліографічний гурток у Відні // 1923. – № 3. – Стовп. 47. – Підп.: «Книга». 1921. Кн. 1.
887. [Український видавничий фонд] // 1923. – № 4. – Стовп. 115.

888. Український науковий інститут книгознавства в Києві // 1923. – № 3. – Стоп. 38–40.
889. Український науковий інститут книгознавства // 1926. – № 1. – С. 3 обкладинки.
890. Український науковий інститут книгознавства // 1926. – № 2. – С. 3 обкладинки.
891. Український науковий інститут книгознавства // 1926. – № 4. – С. 3 обкладинки.
892. Український науковий інститут книгознавства // 1927. – № 2. – С. 3 обкладинки.
893. Український науковий інститут книгознавства // 1927. – № 3. – С. 3 обкладинки.
894. Український науково-дослідчий інститут книгознавства // 1927. – № 4. – С. 3 обкладинки.
895. Український науково-дослідчий інститут книгознавства // 1928. – № 1. – С. 3 обкладинки.
896. Український науково-дослідчий інститут книгознавства // 1929. – № 2–3. – С. 3 обкладинки.
897. Український науково-дослідчий інститут книгознавства // 1929. – № 4. – С. 3 обкладинки.
898. Український науково-дослідчий інститут книгознавства оголошує прийом аспірантів // 1930. – № 3. – С. 148.
899. Український науковий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1926 рік (IV рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1926. – № 1. – С. 2 обкладинки.
900. Український науковий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1926 рік (IV рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1926. – № 2. – С. 2 обкладинки.
901. Український науковий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1926 рік (IV рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1926. – № 3. – С. 2 обкладинки.
902. Український науковий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1927 рік (V рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1926. – № 4. – С. 2 обкладинки.
903. Український науковий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1927 рік (V рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1927. – № 1. – С. 2 обкладинки.
904. Український науковий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1927 рік (V рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1927. – № 2. – С. 2 обкладинки.
905. Український науковий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1927 рік (V рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1927. – № 3. – С. 2 обкладинки.
906. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1928/9 акад. рік (VI рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1927. – № 4. – С. 2 обкладинки.
907. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1928/9 акад. рік (VI рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1928. – № 1. – С. 2 обкладинки.

908. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1928/9 рік (VI рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1929. — № 2–3. — С. 2 обкладинки.

909. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1930 рік (VIII рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1929. — № 4. — С. 2 обкладинки.

910. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1930 рік (VIII рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1930. — № 1. — 3 с. обкладинки.

911. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1930 рік (VIII рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1930. — № 2. — 4 с. обкладинки.

912. Український науково-дослідчий інститут книгознавства. Приймається передплата на 1931 рік (IX рік видання) на науковий часопис книгознавства «Бібліологічні вісті» // 1930. — № 4. — 4 с. обкладинки.

913. [«Український робітник»] // 1925. — № 1–2. — С. 183.

914. Український центральний архів // 1925. — № 1–2. — С. 141.

915. [Українських періодичних видань] // 1923. — № 4. — Стовп. 82.

916. [Українські друкарні] // 1925. — № 1–2. — С. 180.

917. Українсько-амер. в-цтво «Космос» // 1923. — № 4. — Стовп. 115.

918. [Українського громадського видавничого фонду] // 1925. — № 1–2. — С. 187.

919. Українською книжною палатою // 1923. — № 4. — Стовп. 84.

920. [Українську книжкову палату] // 1925. — № 1–2. — С. 145.

921. [Університету в Познані коштовну збірку рукописів] // 1923. — № 4. — Стовп. 100.

922. [«Упоствид»] // 1925. — № 1–2. — С. 186.

923. Уртель-Верчинський С. Про польську бібліографію // 1927. — № 4. — С. 9–11.

924. Участь спілки «Плуг» у видавничій роботі // 1923. — № 3. — Стовп. 58. — Підп.: «Вісти», № 213.

925. Фаас І. Інкунабули Одеської центральної наукової бібліотеки // 1927. — № 2. — С. 69–90.

926. [Факультет бібліотекознавства] // 1929. — № 4. — С. 80.

927. Филипович П. Українські п'єси в Центр. бібліотеці російської драми // 1923. — № 3. — Стовп. 56–57.

928. Фридьєва Н. Київське бібліотечне об'єднання // 1926. — № 4. — С. 89–91.

929. [Хавкіна Л. Б.] // 1925. — № 1–2. — С. 164.

930. Хавкіна Л. Бібліографія на Першому міжнародному бібліотечно-бібліографічному конгресі // 1930. — № 1. — С. 93–99.

931. Хавкіна Л. Сводный каталог иностранных периодических изданий в библиотеках Москвы 1924–1928. М., Л., 1930 // 1930. — № 4. — С. 118–121 [Рецензія].

932. Хавкіна Л. The Year's Work in Librarianship. Vol. 1. London, 1929 // 1930. — № 4. — С. 127 [Рецензія].

933. Ханчин А. Виставка єврейської книги та преси // 1927. — № 4. — С. 126.

934. Харківські районні бібліотеки // 1923. — № 4. — Стовп. 97.

935. Центральна наукова бібліотека // 1925. — № 1–2. — С. 163–164.

936. Центральною дитячою бібліотекою // 1923. — № 4. — Стовп. 95–96.

937. [Центральну польську бібліотеку] // 1923. — № 4. — Стовп. 95.

938. Ціна продукції книжки в Німеччині // 1923. — № 3. — Стовп. 63.

939. Часопис «Книга» // 1923. — № 4. — Стовп. 85.

940. *Часопис «Печатный Двор»* // 1923. – № 3. – Стовп. 62.
941. *Часопис Українського наукового інституту книгознавства «Бібліологічні вісті»* // 1925. – № 1–2. – С. [192].
942. [Чепіги Наталії Іванівни] // 1926. – № 4. – С. 96.
943. [«Червона преса»] // 1925. – № 1–2. – С. 138.
944. [«Червоний архівіст»] // 1925. – № 1–2. – С. 141.
945. *IV-й Міжнародний бібліологічний з'їзд (конгрес бібліотекарів і прихильників книги)* // 1926. – № 3. – С. 80–82.
946. [Чикілевський М.]. *Інтернаціональна бібліографічно-бібліотечна конференція* // 1928. – № 1. – С. 157–158. – Підп.: М. Ч.
947. [Чикілевський М.]. *Перший інтернаціональний науковий конгрес газетознавства* // 1928. – № 1. – С. 180. – Підп.: М. Ч.
948. *Чикілевський М.* *Стандартизація матеріалів для друку та манускриптів* // 1928. – № 1. – С. 179.
949. *Чикілевський М.* «The Library». *A quarterly review of bibliography.* London, 1928 // 1929. – № 2–3. – С. 110–112.
950. *Читальня Всенародної (Національної) бібліотеки України* // 1923. – № 3. – Стовп. 52–53.
951. *Читальня наукової бібліотеки при Кам'янецькому ІНО* // 1923. – № 4. – Стовп. 97–98.
952. [Чотирирохтижневі курси] // 1925. – № 1–2. – С. 188.
953. [Чукин Д.]. *Виставка німецької ужиткової графіки в Харкові* // 1929. – № 2–3. – С. 131–132. – Підп.: Д. Ч.
954. *Чукин Д.* *Виставка нової української графіки в Харкові* // 1929. – № 2–3. – С. 128–130.
955. [Чукин Д.] *Графіка на харківських художніх виставках* // 1927. – № 2. – С. 122–123. – Підп.: Д. Ч.
956. *Чукин Д.* *Пересувна виставка української книжкової графіки* // 1930. – № 3. – С. 139–141.
957. [Чукин Д.]. [Прилюдне засідання, присвячене творчості Г. Нарбути] // 1927. – № 1. – С. 123. – Підп.: Д. Ч.
958. *Шамурин Є.* *Колективне авторство* // 1927. – № 2. – С. 15–23.
959. *Шапіро М.* [Виставка єврейської друкарської продукції СРСР за р.р. 1917–21] // 1927. – № 4. – С. 126–127.
960. [Шефства бібліотеками м. Києва над низкою сільських бібліотек] // 1923. – № 4. – Стовп. 95.
961. *Шевченківська книжкова виставка в м. Кам'янці* // 1923. – № 3. – Стовп. 35.
962. [Шенфінкель В.]. *Херсонська центр. держ. бібліотека* // 1926. – № 3. – С. 89–90. – Підп.: В.К.Ш.
963. [6-ти тижневі курси книгознавства] // 1923. – № 4. – Стовп. 86.
964. [Шкідливого впливу олова] // 1925. – № 1–2. – С. 182–183.
965. [Школи бібліотеко й архівознавства в Італії] // 1926. – № 3. – С. 91.
966. *VI-та Міжнародна конференція бібліографії та документації* // 1927. – № 2. – С. 114.
967. [Шпілевич В.]. *Беларускі п'єриодичні друк 1917–1927.* Менск, 1929 // 1930. – № 2. – С. 95. – Підп.: В. Ш. [Рецензія].
968. [Шпілевич В.]. *Обов'язковий примірник по європейських країнах* // 1929. – № 4. – С. 74. – Підп.: В. Ш.
969. *Штати Української книжкової палати* // 1923. – № 3. – Стовп. 48.

970. Штейн В. [Антон Ієронімович Калішевський] // 1926. – № 1. – С. 83.
971. [Шукає придбати книжки, журнали, газети та аркушівки] / *Desiderata* // 1930. – № 4. – С. 146.
972. Шукають придбати такі книжки / *Desiderata* // 1928. – № 1. – С. 182.
973. Шукають придбати такі книжки / *Desiderata* // 1929. – № 2–3. – С. 136.
974. Шукають придбати такі книжки / *Desiderata* // 1929. – № 4. – С. 82.
975. Щербаківський Д. Золотарська оправа книжки в XVI–XIX століттях на Україні // 1924. – № 1–3. – С. 101–113.
976. Щербаківський Д. Нові придбання рукописного відділу бібліотеки Першого державного музею у Києві // 1923. – № 4. – Ствп. 103–108.
977. [«Що читати?»] // 1923. – № 3. – Ствп. 54.
978. [Ювілей бібліотечної роботи Євгена Наркісовича Добржинського] // 1926. – № 1. – С. 83–84.
979. Ювілей Івана Дмитровича Галактіонова // 1925. – № 1–2. – С. 181–182.
980. [Ювілейне святкування] // 1925. – № 1–2. – С. 137.
981. Ясинський М. Індивідуальна бібліографія // 1930. – № 1. – С. 23–47.
982. Ясинський М. До питання про початок української преси // 1923. – № 4. – Ствп. 43–46.
983. Ясинський М. Шифр Кетера // 1923. – № 1. – С. 26–30.
984. «*Gesellschaft deutschen Bücherfreunde in Böhmen*» // 1925. – № 1–2. – С. 175.
985. [«*Index bibliographicus*»] // 1925. – № 1–2. – С. 156.
986. *London School of Printing and Kindred Trades* // 1925. – № 1–2. – С. 183.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ ПРО УНІК

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ:

**Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського
Інститут рукопису (ІР НБУВ)**

Фонд III

№ 60593–60597. Листи Я.І. Стешенка Г.Д. Саливону.
19 травня 1924 – 9 грудня 1926 р. 5 од.

№ 67196. Листівка С.І. Маслова М.М. Іванченку. Рукопис.

Фонд X

№ 14596. Перша бібліографічна нарада УСРР 7–9 червня 1931 : стенографічні матеріали. Машинопис з рукописними правками. 1931 р. 374 арк.

Фонд 33. Архів С.І. Маслова

№ 176. Маслов С.І. Каталог виставки старопечатных книг, изданных на Украине в XVI–XVIII в., организованной Украинским институтом книгознания по случаю 350-летия украинского книгопечатания. Стаття. Чернетка. 29–31 жовтня 1924 р. 7 арк. + 15 нум. стор.

№ 177. Маслов С.І. Каталог ювілейної виставки українського друкарства. Стаття. Додаток: запрошення на виставку та газетна вирізка про святкування ювілею. 1925 р.

№ 178. Маслов С.І. Каталог ювілейної виставки українського друкарства. Брошура. 3 правками С.І. Маслова. К., 1925 р.

№ 179. Маслов С.І. Книгопечатание на Украине в XVI–XVIII ст. Стаття й матеріали до неї. 1924 р. 105 + 14 арк.

№ 180. Маслов С.І. Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI–XVIII в. Стаття та Інструкція для опису видань. 3 варіанти. Додаток : окремий відбиток. 1924–1925 рр. 13 + 10 + 11 арк.

№ 184. Маслов С.І. Украинская печатная книга XVI–XVIII в. Рукопис і матеріали до роботи. 1924–1925 рр.

№ 185. Українська друкована книга XVI–XVIII вв. Нарис. 3 правкою С.І. Маслова. Друк. 1925 р.

- № 186–195. Этюды из истории старопечатных изданий. Рукопис. 1924–1928 рр.
- № 196–200. Матеріали до подальших розділів «Етюдів из истории старопечатных книг». 30–40 рр. XX ст.
- № 210–211. Маслов С.І. З історії бібліографії стародруків в половині XIX ст. Стаття та матеріали до неї. Рукопис, машинопис, коректура. Окремий відбиток статті: «Бібліологічні вісті». – 1929 – № 2–3 – С. 26–35.
- № 421. Маслов С.І. З спостережень над стародруками московських бібліотек. Звіт про наукове відрядження до Москви в серпні 1930 р. Читано в Комісії давнього укр. письменства ВУАН та в Комісії історії книги УНІК. Вересень 1930 р. 34 нум. арк.
- № 423. Маслов С.І. П.П. Должиков та його бібліотека «Аптека для душі». Доповідь. Додаток : матеріали обговорення доповіді на засіданні УНІК 29 липня 1934 р. 12 арк.
- № 759. Маслов С.І. Відгук : Клименко П.В. Графіка шрифту в Острозькій Біблії. К., 1925. Чернетка. 29 травня 1927 р. 1 арк.
- № 788. Маслов С.І. Відгук : Крупська Л. Історія цензури в Росії і на Україні. Чернетка. 1930 р. 1 арк.
- № 803. Маслов С.І. Рецензія : Стешенко Ярослав. Українська книга в Росії 1800–1916 рр. Рукопис, машинопис. 13.03.1945 р. 2 арк.
- № 825. Довгань. Зауваження до роботи С.І. Маслова «Визначення дублету в ділянці стародруків». Машинопис з правкою. 3 грудня 1935 р. 1 арк.
- № 853. Волобуева Т.Г. Иоанникий Галятковский. Ключ разумения. К., 1659. Опис стародруку. 1929 р. 2 арк.
- № 912. Малєин А.И. Что говорят инкунабулы о своей эпохе? Стаття. 1929 р. 14 арк. Опубліковано: «Бібліологічні вісті». – 1930. – № 1. – С. 48–57.
- № 931. Молодчиков А.В. Советская книга в культурном строительстве Украинской ССР (1918–1925) : дис. ... канд. ист. наук. Машинопис 1955. Про УНІК: С. 15–17.
- № 1586. Маслов С.І. Загальний вступ до книгознавства. Лекція для аспірантів УНІК. Жовтень 1927 р. 12 нум. арк.
- № 1615. Маслов С.І. Друковане слово в Росії та на Україні за доби промислового капіталізму. Лекція для аспірантів УНІК. 1931–1932 рр. 25 арк.
- № 1616. Маслов С.І. Рукописна книга в Західній Європі та в Візантії за доби феодалізму. Конспект лекції для аспірантів УНІК. 1932. 1 арк.
- № 1617. Маслов С.І. Книга та преса реконструктивного періоду. Лекція для аспірантів УНІК. Рукопис, машинопис. 10 січня 1932 р. 9 арк.
- № 1618. Маслов С.І. Радянська книга й преса за часів Військового комунізму та відбудовного періоду. Лекція для аспірантів УНІК. Рукопис, машинопис з дописками. 22 вересня 1932 р. 11 арк.
- № 1619. Маслов С.І. Історія книги доби фінансового капіталізму (1900–1917). Лекція для аспірантів УНІК. Машинопис. 4 липня 1932 р.
- № 1620. Маслов С.І. Походження письма. Книга в староазійському та античному суспільстві. Лекція для аспірантів УНІК. 16 листопада 1932 р. 1 арк.
- № 1621. Маслов С.І. Рукописна книга у південних та східних слов'ян за доби феодалізму. Конспект лекції для аспірантів УНІК. 14 грудня 1932 р. 1 арк.
- № 1622. Маслов С.І. Друкована книга в Західній Європі за доби первісного нагромадження капіталу та промислового перевороту. Конспект лекції для аспірантів УНІК. 31 грудня 1932 р. 2 арк.
- № 1625. Маслов С.І. Книга та преса на Заході за доби промислового капіталізму. Конспект лекції для аспірантів УНІК. 24 лютого 1933 р. 2 арк.
- № 1626. Маслов С.І. Книга та преса в Росії й на Україні за доби промислового капіталізму. Лекція для аспірантів УНІК. Рукопис, машинопис. 17 березня 1933 р.

- № 1627. Маслов С.І. Історія робітничої преси в Росії і на Україні до жовтня 1917 р. Лекція для аспірантів УНІК. Рукопис, машинопис. 18 березня 1933 р. 4 арк.
- № 1630. Маслов С.І. Історія розвитку більшовицької книги та преси та її попередники. Курс лекцій для аспірантів УНІК. 1935 р. 82 нум. с.
- № 2091. [Довідка]. «Подтверждение, что Завальный Максим Кондратьевич работал в 1932–1935 г. в Украинском научно-исследовательском институте книговедения». Машинопис. 13.01.1955 р. 1 арк.
- № 2101. [Довідка]. «Матвиенко Александра Марковна... в 1933 г. была зачислена аспиранткой Украинского научного института книговедения». Машинопис. 29.09.1950. 1 арк.
- № 2233. «До всіх, кому дорого допомогти освіті, науці». Листівка. Київ: Книжна палата – бібліографічний підрозділ Державного видавництва, 1921. Тираж 40000.
- № 2234. Лист від Української книжкової палати УНІКу в справі участі у Всеукраїнській нараді робітників книги. 29 вересня 1923 р. Копія. 1 арк.
- № 2235. Український науковий інститут книгознавства. До редакцій українських часописів та газет; До закордонних українських видавництв. Відозви. 1924 р. 2 арк.
- № 2236. УНІК – Народному комісаріату освіти УСРР, відділ Укрнауки. Доповідна записка в справі розмежування науково-дослідної роботи між ВБУ та УНІК. Машинописна копія. 1926 р. 7 нум. с.
- № 2237. Листи в справі розмежування науково-дослідної роботи між УНІК, УКП та ВБУ 29 березня – 6 квітня 1926 р. Лист від УКП до Укрнауки 29.03.1926 щодо підтримки доповіді ВБУ «Про науково-дослідну працю в галузі бібліотекознавства, бібліографії й книгознавства в УСРР». Машинописні копії. 2 арк.
- № 2238. Проект положення про Вищі курси книгознавства, навчальні плани, орієнтовний кошторис. Квітень 1926 р. 9 арк. Додаток : Український науково-дослідний інститут книгознавства / Д. К. // Пролетарська правда (Київ). – 1927. – 4 жовтня. – № 226/1839 (вирізка); Светочи украинской культуры. Украинский научно-исследовательский институт книговедения в Киеве / Евг. С. // Киевский пролетарий. – 1927. – 2 октября. – № 225 (689).
- № 2239. Доповідна записка про стан роботи УНІК за 5 років. Машинописна копія. 6 червня 1928 р. 4 арк.
- № 2240. Договір про соц. змагання поміж УНІК та Ленінградським інститутом книгознавства. Машинопис. [1930]. 2 арк.
- № 2243. Тематичні плани УНІК на 1932 р. Брошури. 2 прим.
- № 2244. За марксо-ленінське книгознавство: стінна газета УНІК. [1933]. – № 11. – 26 червня. Рукописна копія газети, зроблена С. Масловим у зошиті. Додаток до № 11. 9 липня 1933 р. 12 нум. с.
- № 2245. Лист УНІК до ВБУ в справі набору до аспірантури Інституту. Машинопис. 20.07.1933 р. 1 арк.
- № 2246–2280. УНІК – Маслову С.І. Листи в справі утворення комісій Інституту, складання планів роботи та звітності, запрошення на засідання. 3 серпня 1923 р. – 17 листопада 1932 р. 35 арк.
- № 2250. [Завдання УНІК]. Текст на бланку УНІК.
- № 2252. [Про створення бібліографічної комісії УНІК]. 12 лютого 1926 р. Протоколи засідань комісії історії книги 1926–1930 рр. Оголошення щодо засідання соц.-методологічної секції УНІК 9 березня 1932 р.
- № 2253. [Про створення комісії історії книги]. 11 лютого 1926 р.
- № 2254. Запрошення на засідання бібліографічної комісії. 03.04.1926 р.

- № 2255. [Щодо збирання відомостей про роботу в галузі бібліографії]. 03.04.1926 р.
- № 2256. Рецензія А. Вияснівського на картку [каталожну].
- № 2257. Запрошення на засідання наукової ради УНІК 14.05.1926 р.
- № 2261. Запрошення на засідання секції історії книги в приміщенні АН. 24 жовтня 1926 р.
- № 2263. Вибори в аспіранти УНІК. 31 грудня 1926 р.
- № 2264. Засідання комісії історії книги. 15 квітня 1927 р.
- № 2265. Засідання комісії історії книги. 25 квітня 1927 р.
- № 2267. [Про засідання Наукової ради УНІК]. 10 жовтня 1928 р.
- № 2268. Інститут книговедіння. Тезиси доклада П.Н. Беркова. 13 декабря 1929 г. Буклет.
- № 2269. Лист Ю. Меженка до керівника секції історії книги щодо 5-річного плану секції. Грудень 1929 р.
- № 2270. До керівників секцій УНІК щодо соц. змагання з Ленінградським інститутом книгознавства. Грудень 1929 р.
- № 2271. Програма засідання комісії історії книги. 01.03.1930 р.
- № 2273. Програма засідання Наукової ради 08.09.1930 р. щодо прийняття п'ятирічного плану.
- № 2274. Програма засідання комісії історії книги. 22.12.1930 р.
- № 2275, 2276. Програма засідання комісії історії книги. 28.11.1931 р.
- № 2277. Запрошення на вечір книги. 14.01.1932 р.
- № 2278. Запрошення на вечір робітників книговиробництва. 26.02.1932.
- № 2279. Програма засідання соціально-методологічної секції. 09.03.1932.
- № 2280. Запрошення на вечір, присвячений досягненням радянської книги за 15 років. 17.11.1932 р.
- № 2281–2287. Комісія історії книги і преси УНІК. 1925–1933 рр.
- № 2282. До плану наукових робіт УНІК на 1927/28 р. по секції історії книги (чернетка С.І. Маслова).
- № 2285. Склад Комісії історії книги та преси 1931–1932 р. Обговорення плану комісії історії книги на 1931/1932 р. Арк. 12, 15.
- № 2286. План Комісії історії книги на 1932 і 1933 р. Рукопис.
- № 2287. План Комісії історії книги на 1932 і 1933 р. Машинопис.
- № 2288. Списки членів комісій УНІК. 5 лютого 1928 р. 1 арк.
- № 2289. Звіт керівника секції С.І. Маслова за 1926–1927 р.
- № 2290. Звіт керівника секції С.І. Маслова за 1929–1930 р.
- № 2292. Звіт Комісії історії книги за 1932 р. Склад комісії історії книги та преси на 16.11.31 – 12.1932 р.; норми наукової роботи на 1933 р. в УНІК.
- № 2293. УНІК. Комісія історії книги. Протоколи засідань. Машинописні копії та чернетки С.І. Маслова. 1926–1933 рр.
- № 2294. УНІК. Комісія історії книги. Плани наукових засідань. Чернетки. 1928–1932 рр.
- № 2295. Маслов С.І. Звіт про відрядження до Ленінграду та Москви в серпні–вересні 1929 р. Звітовано на засіданні Ради УНІК 2 жовтня 1929 р. 9 арк.
- № 2296. УНІК. Комісія історії книги. Ударницькі зобов'язання комісії та керівника комісії. 1929–1932 рр.
- № 2297. Секція історії книги УНІК. Доповідна записка до вченої ради УНІК в справі планування науково-дослідної роботи. Машинопис. Березень 1931 р. 2 арк.
- № 2298. Семінар з історії книги УНІК. Звіт про роботу. 1932–1933 рр. 2 арк.
- № 2299. План наукового співробітника УНІК С.І. Маслова на 1932 р.

- № 2300. План роботи наукового співробітника УНІК С.І. Маслова на січень–березень 1936 р.
- № 2301. План наукової роботи Комісії історії книги на термін з 15.IX–31.XII.1933 р. Рукою С.І. Маслова. 1933 р.
- № 2302. Ударницькі зобов'язання С.І. Маслова на термін 1/XI–31/XII.1933 . 17 листопада 1933 р.
- № 2303. Семінар з історії книги з аспірантами УНІК, прийнятими в лютому 1934 р.
- № 2304. Інформація директора УНІК 9/22 жовтня 1931 р. Конспект С.І. Маслова.
- № 2305. Звіт співробітника УНІК С.І. Маслова про стан наукової роботи на 1 червня 1936 р.
- № 2306. Матеріали з підготовки ювілейного збірника з нагоди 350-річчя українського книгодрукування. 1924–1925 рр. 10 арк.
- № 2307. Маслов С.І. Вступительное слово на заседании секции «Истории книги» УНИК о 150-летию первой на Украине газеты «Gazette de Leopole». Чернетка. 24.10.1926 р. 1 арк.
- № 2308. Маслов С. Пам'яті Григорія Дмитровича Тисяченка. Доповідь на засіданні комісії історії книги УНІК. Чернетка. 25 травня 1927 р. 1 арк.
- № 2309. Інформація директора УНІК Якубовського С.В. про подорож до Москви, Ленінграда та Харкова. Конспект С.І. Маслова. 22 жовтня 1931 р. 4 арк.
- № 2310. Маслов С.І. Лист до УНІКу в справі визнання своїх політичних помилок в науковій та педагогічній роботі. 2 лютого 1932 р. 2 арк. Додатки: чернетки С.І. Маслова на засіданнях УНІК 29 травня, 19 червня 1931 р. 19 арк.
- № 2311. Маслов С.І. Друкована книга у слов'ян, в Росії та на Україні за доби первісного нагромадження капіталу. 1932 р. 2 арк.
- № 2313. Маслов С.І. Про роботу УНІК: Виступи на зборах з приводу чистки партійчої Укркнигоцентра, УНІК та ін. 25 вересня 1933 р. 2 арк. Рукопис під назвою: «Моя речь на чистке...».
- № 2314. Маслов С.І. Програма з історії книги, перероблена членом комісії історії книги М. Городковим. 1933 р.
- № 2315. Про методологічні зриви в семінарі з історії книги: стаття у стінгазеті УНІК 11 жовтня 1933 р. 2 арк.
- № 2316. Маслов С. На переломе от рукописания к машинному производству книги: конспект доповіді на засіданні УНІК. 1934 р. 8 арк.
- № 2317. Маслов С.І. Інформація про методику й організацію роботи над статтями, запланованими по УНІК на 1935 р. 17 нум. арк. Додаток: оголошення про виробничу нараду. 1 арк.
- № 2318. УНІК. Кабінет вивчання книги й читача. Програма роботи на 1927/28 рр., анкетний матеріал для обслідування бібліотек та ін. 16 арк.
- № 2319. Алексеев Т. Міжнародна бібліографія на Заході. Тези доповіді на Київській бібліографічній конференції 7–9 червня 1931 р. Склограф. 1 арк.
- № 2320. Годкевич М. Державна бібліографія. Тези доповіді співробітника УКП на бібліографічній конференції 7–9 червня 1931 р. Склограф. 2 арк.
- № 2321. Городков М.М. Друковане слово доби І Інтернаціоналу та Паризької комуні. Лекція в УНІК. Копія рукою С.І. Маслова. 4 грудня 1934 р. 11 арк.
- № 2322. Городков М.М. Ідеологічна боротьба на фронті історії книги. Вступ до курсу історії книги: копія виступів на семінарі з історії книги УНІК 1932–1933 рр. рукою С.І. Маслова. 23 арк.
- № 2323. Городков М.М. Історія книги та преси в Західній Європі доби зародження промислового капіталізму. Лекція в УНІК. Копія рукою С.І. Маслова. 16.10.1934 р. 10 арк.

№ 2324. Городков М.М. Книга та преса на Заході як знаряддя класової боротьби за доби промислового капіталізму. Лекція в УНІК. Конспект С.І. Маслова. 16, 24 січня 1934 р. 7 арк.

№ 2325. Городков М.М. Основні моменти в розвитку буржуазного друкованого слова за доби капіталізму. Лекція в УНІК. Конспект рукою С.І. Маслова. 1934 р. 6 арк.

№ 2326. Городков М.М. Розвиток більшовицького друкованого слова до Жовтневої революції. Лекція в УНІК. Конспект рукою С.І. Маслова. 10 березня 1934 р. 11 арк.

№ 2327. Довгань К. Нинішня методологічна ситуація на книгознавчо-бібліографічному фронті. Тези доповіді на Київський бібліографічній конференції 7–9 червня 1931 р. Склограф. 2 арк.

№ 2328. Ігнатієнко В. Підготовка бібліографічних кадрів. Тези доповіді на Київську бібліографічну конференцію 7–9 червня 1931 р. 1 арк.

№ 2329. Кондра С.Г. Попередній план складання словника української бібліологічної термінології. Машинопис. Квітень, 1928. 3 нум. с.

№ 2330. Ліберберг Й. Стан та завдання єврейської бібліографічної роботи в СРСР. Тези доповіді співробітника Інституту єврейської культури на Київську бібліографічну конференцію 7–9 червня 1931 р.

№ 2331–2332. Постернак С.П. Стан, завдання та організація фахової бібліографії в УСРР і зокрема в Києві. Тези доповідей на Київську бібліографічну конференцію 7–9 червня 1931 р. Склограф. 6 арк.

№ 2333. Пояснювальна записка Я. Стешенка до наукової ради УНІК про прикру сутичку з директором Ю.О. Меженком. Чернетка з помітками С.І. Маслова. 1927 р. 1 арк.

№ 2335. Якубовський С.В. [Перебудова роботи УНІК] : інформація директора УНІК 15/28 вересня 1931 р. Копія С.І. Маслова. 3 арк.

№ 2337–2342. Маслов С.І. Вступ до книгознавства. Історія книги старого й нового часу. Програми для аспірантів УНІКу та ВБУ. 1926–1932. 6 од. зб.

№ 2343. УНІК. Протоколи засідань комісії для вироблення програми для аспірантів. 1927 р. 2 арк.

№ 2344. Маслов С.І. УНІК. Аспірантура. Програма для аспірантів по книгознавству на 1927–1928 рр. 3 арк.

№ 2345. Маслов С.І. Робочі програми для аспірантів УНІК. 1930–1931 рр.

№ 2346. Маслов С.І. Історія книги старого й нового часу. Програма для аспірантів УНІК. 1931–1932 рр. 39 нум. с.

№ 2347–2349. Маслов С.І. УНІК. Семінар з історії книги. Робочі плани. Рукопис, машинопис. 1931–1934 рр.

№ 2351. УНІК. Бригада: Маслов С.І., Коляда Г.І., Городков М.М. Умова на складання «Програми з історії книги та друку». Машинопис. 12 червня 1932 р. 1 арк. Додаток: 3 арк.

№ 2353. Маслов С.І. Головні моменти в історії цензури. Попередній нарис програми для аспірантів УНІК. Рукопис, машинопис. Лютий 1933 р. 2 арк.

№ 2354. УНІК. Основи видавничої та поліграфічної справи. Програма курсу для аспірантів. Машинопис з дописками. 1933 р. 3 арк.

№ 2356. УНІК. Аспірантура. Література з історії більшовицької та радянської книги і преси. Списки. Рукопис, машинопис. 1933–1935 рр.

№ 2357. Маслов С.І. Ленінова спадщина в книгознавстві: питання до теми. Машинопис. 1933 р. 1 арк.

№ 2358. УНІК. Учбовий план семінару з бібліографії для аспірантів Інституту книгознавства. 1934 р.

№ 2359. Маслов С.І. УНІК. Учбовий план семінару з теорії книги і преси для аспірантів Інституту. Машинопис. 1934 р. 4 арк.

- № 2361. УНІК. Керекез Я.М. Програма з загального курсу бібліографії для аспірантів Інституту на 1934–35 рр. Машинопис. 3 арк.
- № 2363. Городков М.М. Друковане слово доби промислового капіталізму: лекція аспірантам УНІК. Машинопис з дописками С. І. Маслова. Січень 1934 р. 5 арк.
- № 2364. Маслов С.І. Список аспірантів УНІК. Чернетка. 1934 р. 1 арк.
- № 2365. Індивідуальний план підготовки аспіранта I курсу УНІК Ганопольської О.І. Машинопис. Лютий 1935 р. 3 арк.
- № 2366. План роботи аспіранта УНІК Городкова М.М. Список літератури до теми «Більшовицька преса доби революції 1905 р. та доби реакції». Рукопис, машинопис. 1932–1935 рр. 5 арк.
- № 2367. Навчально-виробничий план аспірантки УНІК Крупської Л.І. 1931 р. 28 арк.
- № 2368. Індивідуальний план роботи аспіранта УНІК Левіт. Машинопис. 1935 р. 3 арк.
- № 2369. Індивідуальний план роботи по підготовці аспіранта II курсу УНІК Плеського Г.М. Машинопис з правкою. Лютий 1935 р. 3 арк.
- № 2370. Індивідуальний план аспіранта УНІК Розенберг та список літератури до реферату «Перша більшовицька газета «Искра». 7 арк. Додаток: тези доповіді Розенберг. Машинопис 1934–1935 рр. 1 арк.
- № 2371. План роботи на 1933–1934 р. аспіранта УНІК Фельдмана. Рукопис, машинопис. 21 вересня 1933 р.
- № 2372. Фельдман. «Большевицкая Искра». Тези доповіді аспіранта УНІК. Машинопис. 1933 р. 1 арк.
- № 2373. Марксистська книга в Західній Європі в XIX ст. Марксистская книга и пресса в революции 1848 г. в Европе. Список літератури, план реферату для аспірантки УНІК Шеліхової Н. Рукопис, машинопис. 1934 р. 4 арк.
- № 2374. Шелихова. Марксистская книга и пресса в революции 1848 г. в Европе. Тези реферату аспірантки УНІК. Машинопис. 1934 р. 2 арк.
- № 2375–2376. Балясний А.Д. Опис українського стародруку 17 ст. Опис інкунабули. 1929 р. Роботи аспіранта УНІК. Рукопис, машинопис. 1929 р. 12 арк.
- № 2377. Маслов С.І. Характеристика на Андрія Дмитровича Балясного, аспіранта УНІК. Рукопис, машинопис. 1928 р.
- № 2378. Довгань К. [Матеріали практикуму з опису стародруків аспіранта УНІК]. 3 правкою С.І. Маслова. 16.08.1930 р. 6 арк.
- № 2380. Козоріс М. Бібліографічний опис Патерика Печерського 1760 р. Робота аспіранта УНІК. [1930 р.]. 13 арк.
- № 2381. Плеський Г.М. Винахід друкарства та його розповсюдження по Європі в XV–XVIII ст. Тези доповіді аспіранта УНІК. Машинопис. 25 травня 1934 р. 1 арк.
- № 2382. Ровна Г. Виникнення друкарства в Росії та на Україні. Тези доповіді аспірантки УНІК. Список літератури С.І. Маслова до тез. Рукопис, машинопис. 5 грудня 1933 р.
- № 2383. Шифрін Р.І. Історія цензури в Росії та на Україні. Робота, писана до колквіуму 9 листопада 1931 р. для вступу в аспірантуру УНІК. 13 нум. с.
- № 2384. [Довідка Маслова щодо Етіни Павлівни Марьямчик, аспірантки УНІК в 1934 р.]. Машинопис. 14.08.1951. 1 арк.
- № 2385. «Доповнити аспірантські програми курсом історії бібліотек!». Стаття для стінної газети УНІК. 1936 р. 2 арк.
- № 2386. УНІК. Оголошення про прийом до аспірантури, документи про роботу бібліотеки Інституту, обкладинка журналу «Бібліологічні вісті», бібліографічні картки та ін. 1925–1931 рр. 39 арк. + картки.

№ 2387. Бібліотека УНІК і ДВУ. Рекламний листок про фонди та умови користування бібліотекою. К., 1926 р. 2 арк.

№ 2388. Вирізки з газет про роботу УНІК. 1926–1932 рр. Додаток: оголошення про засідання соціально-методологічної комісії УНІК 25.03.1932 р.

№ 2487. Меженко Ю.О. Завдання української бібліографії. Тези доповіді на Першому пленумі Бібліографічної комісії при УАН 11–14 квітня 1927 р. Машинопис. 1 арк.

№ 2793. Доповідна записка ВБУ до Президії АН УРСР в справі приєднання частини фондів бібліотеки ліквідованого Українського науково-дослідного інституту книгознавства до фондів бібліотеки. Рукопис, машинопис. 11 квітня 1937 р.

№ 3439. Посвідчення, видане Маслову С.І., професору, про співробітництво на посаді керівника секції УНІК. 1930 р.

№ 3451. УНІК. Посвідчення, видані Маслову С.І., про те, що він працював науковим робітником. 1931 р., 1937 р.

№ 3691. Дневник С.И. Маслова. 1935–1937 рр.

№ 4062. Фото в УНІК: С.І. Маслов, М.М. Іванченко, Ф.Л. Ернст, Я.І. Стешенко. 1924 р.

№ 4757. Лист С. Маслова К. Довганю до Харкова. 17.05.1932 р. 2 арк.

№ 4893. Лист С. Маслова Ю. Меженку 16/29 листопада 1932 р.

№ 7581. Оголошення Українського науково-дослідного інституту книгознавства про набір до аспірантури. Рукопис. 1934 р.

Фонд 47. Архів УНІК

№ 1. Протокол акту передачі майна бувшої Книжкової палати у Києві Науковому інституту книгознавства від 25 серпня 1922 р. Доповідна записка голови Інституту Меженка про діяльність Інституту за період з 1 серпня по 1 листопада 1922 р. та його потреби. 3 арк.

№ 2. Листування з Науковим комітетом та Фінансово-економічним управлінням Укрголовпрофобру з організаційних та фінансових питань діяльності Інституту. 21 листопада – 28 грудня 1922 р. 13 арк.

№ 3. Положення про Комісію по влаштуванню Всеукраїнської виставки друку у Києві, про раду Виставкомісії, кошторис видатків та листування з установами про участь у виставці. 4 грудня 1922 – 23 вересня 1923 р. 70 арк.

№ 4. Обов'язкова постанова та Інструкція Центрального управління в справах друку від 27 грудня 1922 р. Листування з видавництвами, друкарнями та ін. про необхідність індексації видань, що виходять з друку. 27 грудня 1922 – 8 грудня 1923 р. 12 арк.

№ 5. Положення про Український науковий інститут книгознавства у Києві (УНІК) та Інструкція про створення кадрів практикантів при Науковому інституті українського книгознавства. 29 січня – 19 березня 1923 р. 4 арк.

№ 6. Накази по Інституту за 1923 рік. 4 лютого – 10 вересня 1923 р. 21 арк.

№ 7. Листування з Академією наук УСРР, Укрголовпросвітою, видавництвами, бібліотеками та ін. з методичних, організаційних питань діяльності УНІК та в господарських справах. 25 січня – 31 грудня 1923 р. 51 арк.

№ 9. Листування з Центральним управлінням у справах друку, Книжковою палатою України, видавництвами, повпредом СРСР у Варшаві про придбання книжок. Списки відправлених та одержаних книжок. 28 січня – 27 грудня 1923 р. 100 арк.

№ 10. Листування з Книжковою палатою України, книготорговими фірмами, об'єднаннями Берліна, Брюсселя, Львова, Праги та ін. щодо придбання та пересилки книг із закордону. 8 березня – 25 вересня 1923 р. 24 арк.

№ 11. Список творів друку, що передані до Всенародної бібліотеки України за час з 5 квітня по 23 червня 1924 р. 100 арк.

№ 13. Положення про Петроградський Інститут книгознавства та план проведення «Дня книги». 1923 р. 5 арк.

№ 16. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1923 рік. 41 арк.

№ 17. Журнал реєстрації кореспонденції, книжок та періодичних видань, що їх одержав УНІК за час з вересня 1923 р. до листопада 1924 р. 189 арк.

№ 18. Виписки з протоколів засідань президії Наукового комітету Укрголовпросвіти. 2 червня – 2 вересня 1924 р. 11 арк.

№ 19. Протокол від 5 листопада 1924 р. наради при відділі друку ЦК КП(б)У про видання бібліографічної літератури в Україні («Бібліологічні вісті»), видавничі договори, листування з видавництвами, науковими кореспондентами про участь у видавничій діяльності УНІК та у святкуванні ювілею українського друкарства. 98 арк.

№ 20. Акт від 1 жовтня 1924 р. Комісії про визначення збитків, що нанесені іноземною інтервенцією Інституту, та виписки з протоколу № 38 від 30 серпня 1924 р. засідання Президії Наукового комітету Укрголовпрофосвіти про потреби Інституту. 30 серпня – 13 жовтня 1924 р. 9 арк.

№ 21. Листування з Наркоматом освіти УСРР, бібліотеками, видавництвами та ін. з методичних та організаційних питань діяльності УНІК про участь у виставці українського друку в Празі. 2 січня – 31 грудня 1924 р. 68 арк.

№ 22. Виписка з протоколу № 11 засідання Президії Наукового комітету НКО УРСР від 19 березня 1924 р. Акт та умови від 1 лютого 1924 р. про передачу бібліотеки Київської філії Держвидаву України в орендне користування УНІК та листування щодо передачі бібліотеки. 15 січня – 31 грудня 1924 р. 87 арк.

№ 23. Листування з науковими установами, бібліотеками, Держвидавом України, іншими видавництвами, редакціями та громадянами про придбання та обмін виданнями. 14 січня – 31 грудня 1924 р. 143 арк.

№ 24. Листування з Наркоматом закордонних справ СРСР, Наркомосом УРСР та їх закордонними представництвами з питань придбання та доставки іноземної літератури. 23 січня – 31 грудня 1924 р. 32 арк.

№ 25. Листування з Губуправлінням в справах друку, Укрголовпросвітою, видавництвами, друкарнями та ін. про необхідність індексації видань, що виходять з друку. 18 січня – 29 серпня 1924 р. 23 арк.

№ 26. Інструкції, програми, пояснювальні записки щодо організації курсів практикантів з книжково-торгівельної справи, вищих курсів та технікуму книгознавства при УНІК на 1924–1925 навч. рік. 39 арк.

№ 27. Протоколи № 1–5 засідань децимальної комісії при Одеській бібліотечній раді, що надіслані на рецензію, та протокол наради від 3 листопада 1924 р. відповідальних працівників УНІК по їх обговоренню. 2 липня – 2 листопада 1924 р. 8 арк.

№ 28. Заяви читачів та прохання установ на дозвіл користуватися фондами Інституту. 2 січня – 23 грудня 1924 р. 72 арк.

№ 30. Довідки та посвідчення (копії), що видані співробітникам УНІК в 1924 р. 18 арк.

№ 32. Угода від 4 червня 1924 р. про придбання Інститутом додаткового приміщення, меблів та інвентарю. 4 арк.

№ 33. Інвентарні описи майна УНІК за 1924 р. 35 арк.

№ 37. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1924 р. по держбюджету. 57 арк.

№ 40. Листування з Держвидавом України, бібліотеками, іншими організаціями та установами з наукових, методичних та організаційних питань діяльності УНІК. 2 січня – 31 грудня 1925 р. 86 арк.

№ 41. Листування з Укрголовнаукою щодо впорядкування та координації бібліографічної роботи в Україні. 3 лютого – 31 жовтня 1925 р. 13 арк.

№ 42. Листування з уповноваженими Наркомату закордонних справ та Наркомзовнішторгу з питань придбання та доставки закордонної літератури. 3 квітня – 19 червня 1925 р. 5 арк.

№ 43. Листування з Губуправлінням в справах друку, Укрголовпросвітою, видавництвами, друкарнями та ін. про необхідність індексації видань, що виходять з друку. 23 січня – 23 грудня 1925 р. 10 арк.

№ 44. Доповідна записка директора УНІК Меженка Ю.О. до Укрголовнауки про організацію музею книги та орієнтовний видатковий кошторис музею на 1925–1926 бюдж. рік. 5 арк.

№ 45. Листування з Українською книжковою палатою, Держвидавом України, іншими видавництвами та редакціями, бібліотеками та приватними особами про придбання та обмін виданнями. 3 січня – 25 грудня 1925 р. 129 арк.

№ 46. Листування з видавництвами, Книгоспілкою, книготорговими фірмами у Празі, Лейпцигу та ін. по взаємним розрахункам за придбання книжок. 12 жовтня – 31 грудня 1925 р. 24 арк.

№ 47. Видавничі угоди з Держвидавом України, листування з Укрголовнаукою, Київським окрлітом, видавництвами, бібліотеками, науковими кореспондентами (авторськими колективами) про участь у видавничій діяльності УНІК. 2 січня – 29 грудня 1925 р. 150 арк.

№ 48. Правила користування книжками Бібліотеки ДВУ, орендованої УНІК, орендний договір на приміщення та листування з ДВУ по взаємним розрахункам за користування бібліотекою. 2 січня 1925 – 7 січня 1926 р. 39 арк.

№ 52. Списки особового складу УНІК, заяви, копії довідок та посвідчень, що видаєні співробітникам у 1925 р. 21 арк.

№ 56. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1925 р. 76 арк.

№ 59. Положення про Український науково-дослідний інститут книгознавства. Затверджено Комісією Наркомосвіти 6 липня 1926 р. 3 арк.

№ 60. Звіт про роботу УНІК за 1925–1926 р. 5 арк.

№ 61. Протоколи № 1–6 засідань Наукової ради УНІК за 1926 рік. 28 січня – 28 грудня 1926 р. 18 арк.

№ 62. Протоколи № 1–3 засідань Комісії мистецтва книги. 6 лютого – 21 листопада 1926 р. 8 арк.

№ 63. Протоколи № 1–5 засідань Бібліографічної комісії та листування комісії з основних питань її діяльності. 12 лютого – 12 листопада 1926 р. 29 арк.

№ 64. Листування з Укрнаукою та з Комітетом для організації українського відділу на виставці під час Міжнародного бібліотечного з'їзду в Празі, про участь у роботі з'їзду та виставці. 23 лютого – 27 грудня 1926 р. 24 арк.

№ 65. Листування з Орг. бюро для скликання Другого Всеросійського бібліографічного з'їзду, Укрнаукою та Центральною книжковою палатою про участь УНІК у роботі з'їзду. 26 червня – 27 грудня 1926 р. 29 арк.

№ 66. Листування Кабінету вивчення книги й читача з Укрнаукою, Окрінспектурою Наркомосу, Головполітпросвітою, Окружною радою профспілок, Політуправлінням українського військового округу та ін. щодо організації роботи Кабінету. 1 вересня – 29 грудня 1926 р. 20 арк.

№ 67. Листування з приводу видання «Бібліологічних вістей», їх розповсюдження та пересилки. 13 січня – 30 грудня 1926 р. 116 арк.

№ 68. Листування з Відділом друку Київського окружного комітету КП(б)У, Окрлітом, Держвидавом України, авторським колективом про видавничу діяльність УНІК та про складання повної бібліографії про І. Франка і його творів. 48 арк.

№ 69. Листування з Укрнаукою, Всесоюзною бібліотекою ім. В.І. Леніна, Всенародною бібліотекою України та ін. про складання інструкції для бібліографічного опису прокламаційно-афішного матеріалу. 30 січня – 17 листопада 1926 р. 10 арк.

№ 70. Листування з Комітетом популяризації художніх видань, музеями та громадянами про участь у виставці робіт художника Г. Нарбута. 10 травня 1926 р. – 14 березня 1926 р. 37 арк.

№ 71. Листування з ДВУ, іншими видавництвами, друкарнями, Книгоспілкою, кореспондентом УНІК в Чехословаччині Л. Биківським, агентом Держбанку, фінінспектором та ін. щодо взаємних розрахунків. 18 січня – 31 грудня 1926 р. 76 арк.

№ 72. Проекти положень про вищі курси книгознавства при УНІК, проект навчального плану та орієнтовний кошторис на 1926/27 навч. рік. 7 арк.

№ 74. Номенклатура посад установ Наркомосу. Листування з Київською окружною інспекцією праці по обліку особового складу УНІК. Копії посвідчень, що видані співробітникам УНІК і практикантам у 1926 р. 41 арк.

№ 80. Книга обліку одержаних друкованих видань за період з 30 травня 1926 – 20 жовтня 1927 р. по джерелам надходження. 76 арк.

№ 81. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1926 р. 54 арк.

№ 83. Протоколи засідань Наукової ради від 7 червня 1927 р. та Бюро УНІК від 14 грудня і 28 грудня 1927 р. 3 арк.

№ 85. Протоколи засідань Комісії історії книги та комісії мистецтва книги за 1927 р. 15 січня – 8 грудня 1927 р. 30 арк.

№ 86. Протокол від 31 жовтня 1927 р. обслідування бібліотеки УНІК. Анкети-відомості про бібліотеку. Зразки бібліотечних бланків. 1927 р. 12 арк.

№ 87. Циркуляри, вказівки та листування з Наркоматом освіти УСРР, відомості, що надіслані Інститутом, та інші таємні матеріали за 1927 р. 23 арк.

№ 88. Листування з Київською округовою інспектурою Наросвіти, бібліотеками та ін. з організаційних питань діяльності УНІК. 25 січня – 29 грудня 1927 р. 16 арк.

№ 90. Лист від 1 грудня 1927 р. до Рубакіна М.О., листування з Товариством прихильників книги у Празі, кореспондентами УНІК у Чехословаччині, іншими особами, товариствами, бібліотеками зарубіжних країн про обмін, придбання видань та ін. 3 січня – 24 жовтня 1927 р. 90 арк.

№ 92. Листування з Укрнаукою, Київським окрлітом, ДВУ, колективом авторів про видавничу діяльність УНІК та участь у виданні «Бібліологічних вістей». 3 січня – 31 грудня 1927 р. 308 арк.

№ 93. Листування бібліографічної комісії УНІК з Укрнаукою, Книжковою палатою, Бібліографічною комісією ВУАН, Всенародною бібліотекою України та ін. з координації бібліографічної діяльності. 10 січня – 23 листопада 1927 р. 37 арк.

№ 94. Резолюції пленуму Комісії для складання української каталографічної інструкції на доповіді Козловського В.О., Пастернака С.П., Піскорської Н.В., Годкевича М.А. 13–14 квітня 1927 р. 7 арк.

№ 96. Листування з бібліотеками, музеями, Картинною галереєю, громадянами з приводу організації виставки «Ілюстрації до творів Гоголя». Списки експонатів та відвідувачів виставки, що відбулась 5–19 грудня 1927 р. 43 арк.

№ 97. Протоколи № 4 та № 5 засідань Колегії керівників аспірантури. Реферати аспіранта А. Балясного на теми: «Завдання бібліології», «Київські друкарні XVII–XVIII ст.». 3 липня – 20 листопада 1927 р. 31 арк.

№ 98. Матеріали до проекту «Положення про вузівські бібліотеки». 1927 р. 28 арк.

№ 99. Альбом (екслібриси, фото, діаграми, зразки анкет, форм обліку та інші матеріали, що характеризують діяльність УНІК). 1927 р. 212 арк.

№ 102. Відомості про кількісний склад співробітників, профвідпустки та стажерів УНІК. 1927 р. 18 арк.

№ 109. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1927 р. 69 арк.

№ 118. Листування з Окрінспектурами Наросвіти, Окрпрофрадами, Політуправлінням військового округу про участь підлеглих окружних, профспілкових, клубних та інших бібліотек у Всеукраїнському обслідуванні роботи з читачами та вивчення їхніх інтересів. 3 січня – 31 грудня 1927 р. 337 арк.

№ 119. Листування з Наркоматом освіти УСРР, Головополітпросвітою, їх відділами та інспектурами, Всеукраїнською радою профспілок, окрлітом та редакціями газет з організаційних питань, пов'язаних з Всеукраїнським бібліотечним обслідуванням. 10 січня – 29 грудня 1927 р. 75 арк.

№ 120. Матеріали до створення анкети в справі дослідження стану бібліотек України та їхньої роботи з читачем, що проведене Кабінетом вивчення книги й читача при УНІК. 1927 р. 71 арк.

№ 121. Матеріали до спостережень над читанням книжок учнями 5–7 класів, про поширення української книги серед масового читача та про інтереси до неї. 1927 р. 8 арк.

№ 122. Листи районних, сільських та інших бібкорів, що погодились брати участь у роботі з обстеження бібліотек України на прохання Кабінету вивчення книги й читача. 29 серпня – 31 грудня 1927 р. 59 арк.

№ 124. Супровідні листи до анкет, що заповнені та надіслані сільськими та районними бібліотеками на прохання Кабінету вивчення книги й читача. 16 березня – 20 жовтня 1927 р. 359 арк.

№ 125. Висновки Кабінету вивчення книги й читача про стан бібліотек України та їх роботи з читачем. 1927 р. 196 арк.

№ 126, 127. Списки бібліотек. 1927 р. 120 + 245 арк.

№ 128. «Анкети в справі дослідження стану бібліотек України та їхньої роботи з читачем», що надіслані державними науковими та публічними бібліотеками, а також центральними окружними і міськими, районними бібліотеками у 1927–1928 рр. 246 арк.

№ 129. «Анкети в справі дослідження стану бібліотек України та їхньої роботи з читачем», що надіслані сільськими бібліотеками у райцентрах у 1927–1928 рр. 344 арк.

№ 130. «Анкети в справі дослідження стану бібліотек України та їхньої роботи з читачем», що надіслані бібліотеками при Сільбудах деяких округів. 1927–1928 рр. Т. 1. 252 арк.

№ 131–152. «Анкети в справі дослідження стану бібліотек України та їхньої роботи з читачем». Друковані заповнені анкети, друковані пояснення до анкети.

№ 153. Анкети, що залишились поза узагальнень і висновків, які зробив Кабінет вивчення книги й читача в справі дослідження стану бібліотек України у 1927–1928 рр. 249 арк.

№ 154. Протоколи засідань Бюро УНІК за 1928 р. 27 арк.

№ 155. Протоколи спільних засідань Комісії мистецтва книги, історії книги та бібліографічної за 1928 р. 14 арк.

№ 156. Науково-операційний план на 1928/29 р. Тези доповіді про УНІК для за-слуховування на Президії Укрнауки Наркомосіти. 1928 р. 7 арк.

№ 157. Листування з Окрінспектурою Наросвіти, Уповноваженим Укрнауки та ін. з методичних та організаційних питань діяльності УНІК. 27 січня 1928 – 22 листопада 1928 р. 19 арк.

№ 158. Листування з Наркомпросом, Українською книжковою палатою, Вистав-комом про участь у Міжнародній виставці преси у Кельні, Виставці плакату у Львові та ін. 25 січня – 9 липня 1928 р. 17 арк.

№ 161. Видавничі договори та листування з ДВУ та іншими видавництвами, ре-дакціями, Окрлітом, колективами авторів щодо видавничої діяльності УНІК. 3 січ-ня – 31 грудня 1928 р. 97 арк.

№ 162. Витяг з протоколу № 62 від 27 лютого 1928 р. засідання Президії Київ-ського окрвиконкому. Протоколи наради та зборів Київського правління Асоціації революційних радянських письменників (АРП) про передачу бібліотеки «Всеновин-ка» до УНІК. 24 лютого – 9 липня 1928 р. 51 арк.

№ 163. Проект положення та навчального плану Вищих курсів книгознавства при УНІК. 1928 р. 4 арк.

№ 169. Списки співробітників УНІК, листування про комплектування та облік особового складу. 6 лютого – 22 грудня 1928 р. 36 арк.

№ 175. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників за 1928 р. 146 арк.

№ 181. Листування з окружними та районними інспекторами наросвіти, райкульт-відділами про участь підлеглих районних та сільських бібліотек і бібкорів у вивченні попиту та інтересів читачів. 4 січня – 31 грудня 1928 р. 286 арк.

№ 182. Листування з окружними відділами та комітетами профспілок України, профспілковими клубами про участь підлеглих бібліотек у вивченні попиту та інте-ресів читачів. 2 січня – 31 грудня 1928 р. 116 арк.

№ 183. Листування з Центральними, окружними, міськими, районними та шкіль-ними бібліотеками про їх участь у вивченні попиту та інтересів читачів. 30 січня – 26 травня 1928 р. 102 арк.

№ 184. Листування з бібліотеками вишів та технікумів України про їхню участь у вивченні попиту та інтересів читачів. 4 січня – 29 грудня 1928 р. 98 арк.

№ 185. Протоколи спостережень голосних читань серед сільських слухачів у 1928 р. 216 арк.

№ 188. Протокол засідання Кабінету вивчення книги й читача від 4 січня 1929 року. Протоколи засідань бібліографічної секції та листування секції про планування та облік бібліографічної роботи. 4 січня – 11 грудня 1929 р. 23 арк.

№ 189. Листування з Укрнаукою і ін. з методичних та організаційних питань діяльності УНІК. 16 березня – 31 грудня 1929 р. 70 арк.

№ 191. Протокол від 22 грудня 1929 р. засідання комісії про придбання бібліоте-ки товариства «Нова книга». Листування. 15 жовтня 1929 р. – 7 січня 1930 р. 67 арк.

№ 192. Листування з Науковим товариством ім. Т.Г. Шевченка у Львові, закор-донними фірмами та компаніями про купівлю книжок. 1929 р. 44 арк.

№ 194. Листування з науковими кореспондентами УНІК щодо їх участі у видан-ні «Бібліологічних вістей» протягом 1929–1930 рр. 245 арк.

№ 195. Видавничі договори та листування з ДВУ, редакціями журналів з видав-ничої діяльності УНІК. 12 червня – 28 грудня 1929 р. 37 арк.

№ 197. Анкета, надіслана Інститутом бібліотекам Києва: зі збору відомостей для складання «Путівника по київським бібліотекам». 1929 р. 19 арк.

№ 198. Реферат аспірантки Т. Волобуєвої на тему «Проблема автора в каталографічних інструкціях та бібліографічних покажчиках». Програма курсу «Книгокористування» для аспірантів II року навчання. 1929 р. 32 арк.

№ 200. Копії довідок та доручень, що видані співробітникам УНІК у 1929 р. 56 арк.

№ 209. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1929 р. 133 арк.

№ 210. Матеріали з узагальнення результатів вивчення стану районних бібліотек України, читацьких інтересів робітничої молоді та жінок-робітниць (за даними дослідження 1927–1928 рр.). Доповіді та статті А. Балясного, Я. Керекеза та М. Шатунової. 1929 р. 73 арк.

№ 211. Інструктивно-методичні матеріали до вивчення читацьких інтересів жінок та листування з бібкорами центральних, окружних, міських бібліотек про їхню участь у збиранні матеріалів про читацький попит жіноцтва – робітниць, службовок, домогосподарок – у 1929 р. 188 арк.

№ 212. Листування з бібкорами бібліотек вищих та середніх спеціальних учбових закладів по збиранню матеріалів у справі вивчення читацьких інтересів у цих бібліотеках. 1929 р. 109 арк.

№ 213. Листування з бібкорами районних та сільських бібліотек про їхню участь у роботі по збиранню матеріалів про читацький попит читачів-селян. 1929 р. 319 арк.

№ 214. Відгуки та зауваження читачів профспілкових бібліотек на прочитані книжки, що надіслані на запит Кабінету вивчення книги й читача у 1929 році. 500 арк.

№ 215. Відгуки та зауваження читачок – службовок та робітниць – на прочитані книжки з наукових питань, художньої української та російської літератур, що надіслані на запит Кабінету вивчення книги й читача у 1929 році. 228 арк.

№ 216. Відгуки та зауваження читачок – службовок та робітниць – на прочитані твори зарубіжної літератури, що надіслані на запит Кабінету вивчення книги й читача у 1929 році. 175 арк.

№ 217. Відгуки та зауваження на прочитані твори з української та російської літератури, що надіслані на запит Кабінету вивчення книги й читача групою робітничої молоді у 1929 році. 237 арк.

№ 218. Відгуки та зауваження на прочитані твори з наукових питань та зарубіжної літератури, що надіслані на запит Кабінету вивчення книги й читача групою робітничої молоді у 1929 році. 183 арк.

№ 219. Звіт про науково-дослідну роботу УНІК за 1929/30 опер. рік. Плани роботи секцій УНІК та видавничий план на 1930/31 опер. рік. 12 арк.

№ 220. Протоколи № 1–6 засідань Наукової ради УНІК. 4 жовтня – 17 грудня 1930 р. 9 арк.

№ 221. Протоколи засідань Бібліографічної комісії УНІК. Листування комісії з організаційних питань її діяльності. 1 січня – 19 грудня 1930 року. 37 арк.

№ 222. Протоколи від 17 та 26 жовтня 1930 р. засідань комісії з перевірки наукового персоналу та аспірантів. 8 арк.

№ 223. Анкета УНІК, що надіслана Сектору науки Наркомосвіти. Листування про складання п'ятирічного та операційного планів, зв'язків з закордоном, рецензування та інших методичних і організаційних питань діяльності УНІК. 7 січня – 31 грудня 1930 р. 164 арк.

№ 224. Інструкції про ведення таємного діловодства та інші матеріали, що не підлягають оголошенню. Серпень – грудень 1930 р. 19 арк.

№ 225. Листування з Київською філією ДВУ, іншими видавництвами, друкарнями, авторами та ін. в справі видання «Бібліологічних вістей» та видавничої діяльності УНІК. 1930 р. 109 арк.

- № 226. Листування в справі придбання книжок. Договір від 9 липня 1930 р. про придбання власної бібліотеки С.Л. Дроздова. 1930 р. 98 арк.
- № 227. Листування з Українською книжковою палатою, бібліотеками, видавництвами, редакціями газет, журналів про обмін, придбання та одержання збірок періодичних видань. 1930 р. 138 арк.
- № 228. Зауваження щодо видання «Літопису українського друку» Українською книжковою палатою у формі карткового репертуару. 1930 р. 22 арк.
- № 233. Копії довідок, що видані співробітникам УНІК у 1930 р. 17 арк.
- № 236. Листування з Книжковою палатою УСРР, Книгоспілкою, групкомом Робос, Держвидавом України та іншими видавництвами, авторським колективом щодо взаємних розрахунків. 2 січня – 28 грудня 1930 р. 147 арк.
- № 240. План роботи в справі вивчення потреб в літературі робітників Київського заводу «Більшовик». Листи до бібліотек робітничих клубів міст Сталіно, Макіївки про збір матеріалів по вивченню читацького попиту. 1930 р. 22 арк.
- № 241. Листи-відгуки на прочитані книжки, що надіслані читачами на прохання Кабінету вивчення книги й читача. 1 січня – 29 грудня 1930 р. 213 арк.
- № 243. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1930 р. 36 арк.
- № 244. Протокол наради при Секторі науки Наркомосвіти від 23 вересня 1931 року в справі Інституту книгознавства про стан і реорганізацію Інституту. 1 арк.
- № 245. Протокол від 6 січня 1931 р. засідання Кабінету вивчення книги й читача та листування Кабінету про узагальнення досвіду вивчення читацьких інтересів. 3 січня – 18 червня 1931 року. 24 арк.
- № 246. Листи-відгуки на прочитані книжки. 1931 р. 269 арк.
- № 247. Протоколи № 6–12 засідань Наукової ради УНІК та Протокол від 16 грудня 1931 року засідання Президії УНІК. 2 січня – 16 грудня 1931 року. 16 арк.
- № 248. Листування з сектором наукових кадрів Наркомату освіти УСРР з методичних та організаційних питань діяльності УНІК. 1931 р. 35 арк.
- № 249. Листування з Київською міськрадою, Книжковою палатою, видавництвами, бібліотеками та ін. з методичних та організаційних питань діяльності УНІК. 1931 р. 63 арк.
- № 250. Листування з сектором науки НКО, Бібліографічною комісією АН УСРР та ін. про участь у з'їздах, конференціях, Міжнародних товариствах, про наукові зв'язки та шефську роботу. 1931 р. 50 арк.
- № 251. Стенограма загальних зборів співробітників про підсумки роботи та посилення ідейної спрямованості наукової діяльності УНІК. Червень, 1931 р. 49 арк.
- № 252. Листування з сектором науки НКО та ін. установами в справі видавничої діяльності УНІК та рецензування закордонної літератури. 1931 р. 46 арк.
- № 253. Листування з видавництвами, авторським колективом та ін. по взаємному розрахунку. 11 січня – 16 жовтня 1931 р. 61 арк.
- № 257. Протоколи засідань Колоквіальної комісії для прийому аспірантів. Заяви та анкети аспірантів. Програми аспірантських робіт з історії книги. 1931 р. 38 арк.
- № 262. Відомості про наукових працівників та особовий склад УНІК, що надіслані в радянські та профспілкові організації. 1931 р. 41 арк.
- № 264. Заяви, копії довідок за 1931 рік. 70 арк.
- № 270. Кошторис видатків та штатний розрахунок УНІК на 1931 р. 19 арк.
- № 271. Розрахунково-платіжні відомості по заробітній платні співробітників УНІК за 1931 р. 72 арк.
- № 275. Тематичні плани комісій УНІК на 1932 р. 20 арк.

№ 276. Протоколи засідань дирекції, Кабінету читачівства, програмно-методологічної комісії УНІК та зборів робітників книги Києва. 25 січня – 10 грудня 1932 р. 30 арк.

№ 277. Протоколи засідань Видавничої комісії УНІК та наради авторів. 6 червня – 11 грудня 1932 р. 17 арк.

№ 278. Витяги з протоколів розпоряджень сектору науки НКО, протоколів засідань Колоквіальної комісії та листування про прийом до аспірантури. Програми аспірантських робіт. 1932 р. 51 арк.

№ 279. Листування з сектором науки НКО з методичних та організаційних питань діяльності УНІК. Січень–червень 1932 р. 11 арк.

№ 280. Протоколи загальних зборів УНІК. Січень–травень 1932 р. 59 арк.

№ 282. Відомості про особовий склад УНІК та інструкції щодо ведення обліку та звітності. 1932 р. 12 арк.

№ 285. Протоколи засідань дирекції та Вченої ради УНІК. 17 квітня – 8 грудня 1933 р. 15 арк.

№ 290. Анкети аспірантів УНІК за 1935 р. 16 арк.

№ 291. Праці Кабінету вивчення книги й читача. Зб. перший. 1929 рік. Труды УНІКу, том II (статті, доповіді та матеріали з питань вивчення книги й читача та стану бібліотечної справи). 316 арк.

№ 292. Айзеншток І. До історії видань творів І.Ф. Квітки. Автограф. 1926 р. 46 арк.

№ 293. Балака Д. Библиотека в прошлом. Автограф, рукопис. 1925. 84 арк.

№ 294. Биківський Л.Ю. Библиотечна справа в Чехословаччині. Автограф, рукопис. 1925. 41 арк.

№ 295. Биківський Л.Ю. Книжна справа в Чехословаччині. Автограф, рукопис. 1926 р. 210 арк.

№ 296. Біркіна Н. Библиотечний кореспондент УНІКу та його робота. Автограф, машинопис. 1929 р. 36 арк.

№ 297–298. Боровий С.Я. Нариси з історії єврейської книги на Україні. Ч. 1, 1925 р. 11 арк.; Ч. 2, 1926 р. 15 арк. Автограф, машинопис.

№ 299. Довгань К. На одній з ділянок культурного фронту (до справи вивчення читача). Автограф, рукопис статті від 26 серпня 1926 р., що надрукована в газеті «Культура і побут» 3 жовтня 1926 р.

№ 301. Каєм Л. Методика та техніка замовообігу в книготоргівлі. 1934 р. 137 арк.

№ 302. Ковалевський Юр. Правила картографії. Автограф. Машинопис. 1923 р. 27 арк.

№ 303. Куфаев М.М. Книга як поняття. Автограф, рукопис. 1925 р. 30 арк.

№ 304. Макаренко М.О. Малюнки Боклевського П.М. Автограф, рукопис. 1925 р. 38 арк.

№ 306. Міяковський В. Ювілей цензурного акту 1876 р. Автограф, рукопис. 1926 р. 32 арк.

№ 307. Нечаев М. Матеріали до вивчення інтересів покупця книжки на селі. Автограф. Машинопис. Гранки. 1929 р. 179 арк.

№ 308. Петрунь Ф. З історії збирання рукописів на Балканському півострові. Автограф з авторськими правками і машинопис. 1929 р. 20 арк.

№ 309. Тюнеева А. Музей книги Одеської державної публічної бібліотеки. Автограф, машинопис. 1927 р. 24 арк.

№ 310. Попов П. Матеріали до словника українських граверів. Вип. II. Автограф. 1927 р. 106 арк.

№ 311. Фаас І. Інкунабули Одеської Центральної наукової бібліотеки. Рукопис. 1927 р. 57 арк.

- № 312. Факторович Г. Завдання бібліографії взагалі й в наукових установах зокрема. Автограф. Машинопис. 1930 р. 17 арк.
- № 313. Шамурин Е.И. Коллективное авторство. Рукопис. 1927 р. 29 арк.
- № 316. Друкарські відтиски з робіт співробітників УНІК, що надруковані протягом 1923–1929 рр. 137 арк.
- № 317. Авторський та систематичний покажчик статей, розміщених у «Бібліологічних вістях» 1923–1927 рр. 33 арк.
- № 318. Окремі статті та друкарські відтиски з № 1–3 за 1924 р., № 1 за 1927 р., № 4 за 1930 р. журналу «Бібліологічні вісті». 61 арк.
- № 319. «Бібліологічні вісті» № 1 та 2 за 1923 р. Рукописи статей з авторськими та редакційними правками. Хроніка та матеріали до неї. 55 арк.
- № 320. «Бібліологічні вісті» № 3 за 1923 р. Рукописи статей з авторськими та редакторськими правками. Хроніка, матеріали до неї. Друкарські гранки випуску. 214 арк.
- № 321. «Бібліологічні вісті» № 4 за 1923 р. Рукописи статей з авторськими та редакторськими правками. Хроніка, матеріали до неї. Друкарські гранки випуску. 316 арк.
- № 322. «Бібліологічні вісті» № 1–2 за 1925 р. Т. 1. Рукописи статей з авторськими правками. 227 арк.
- № 323. «Бібліологічні вісті» № 1–2 за 1925 р. Т. 2. Хроніка та авторські матеріали до неї. Друкарські гранки випуску. 356 арк.
- № 324. «Бібліологічні вісті» № 1 (10) за 1926 р. Т. 1. Рукописи статей з авторськими та редакторськими правками, що розміщені в ньому. 192 арк.
- № 325. «Бібліологічні вісті» № 1 (10) за 1926 р. Т. 2. Хроніка, матеріали до неї. Друкарські гранки випуску. 210 арк.
- № 326. «Бібліологічні вісті» № 2 (11) за 1926 р. Рукописи статей, рецензій з авторськими та редакторськими правками, що розміщені в ньому. Друкарські гранки випуску. 212 арк.
- № 327. «Бібліологічні вісті» № 3 (12) за 1926 р. Рукописи статей, рецензій з авторськими та редакторськими правками. Хроніка та матеріали до неї. Друкарські гранки випуску. 161 арк.
- № 328. «Бібліологічні вісті» № 4 (13) за 1926 р. Рукописи статей, рецензій з авторськими та редакторськими правками. Хроніка та матеріали до неї. Друкарські відтиски та гранки. 245 арк.
- № 329. «Бібліологічні вісті» № 2 (15) за 1927 р. Рукописи статей, рецензій з авторськими та редакторськими правками. Друкарські гранки випуску. Хроніка та матеріали до неї. 288 арк.
- № 330. «Бібліологічні вісті» № 3 (16) за 1927 р. Т. 1. Рукописи статей, рецензій з авторськими та редакторськими правками. Друкарські гранки випуску. Хроніка та матеріали до неї. 349 арк.
- № 331. «Бібліологічні вісті» № 3 (16) за 1927 р. Т. 2. Друкарські відтиски та гранки. 190 арк.
- № 332. «Бібліологічні вісті» № 1 (18) за 1928 р. Рукописи статей, рецензій з авторськими та редакторськими правками. Хроніка та матеріали до неї. 237 арк.
- № 333. «Бібліологічні вісті» № 2–3 (19–20) за 1929 р. Т. 1. Рукописи статей, рецензій з авторськими та редакторськими правками. Хроніка та матеріали до неї. 319 арк.
- № 334. «Бібліологічні вісті» № 2–3 (19–20) за 1929 р. Т. 2. Друкарські відтиски та гранки. 104 арк.
- № 335. «Бібліологічні вісті» № 4 (21) за 1929 р. Рукописи статей, рецензій, оглядів з авторськими та редакційними правками. Хроніка та матеріали до неї. Друкарські гранки. 207 арк.

№ 336. Авторські рукописи статей та матеріали до хроніки, що не були використані редакцією «Бібліологічних вістей» 1923–1930 р. 283 арк.

№ 339. Відомість на виплату стипендії аспірантам УНДІК та інші фінансово-адміністративні документи Інституту. 1927–1928. 6 арк.

Фонд 48. Головна книжна палата в Києві

№ 1. Закони, що затверджені 24 та 26 січня 1919 року Директорією про створення Головної Книжної палати в Києві та про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями та ін. закладами примірників всіх видань. Пояснювальна записка до законопроекту. 12 арк.

№ 4. Протоколи засідань Ради Головної Книжної палати. 17 березня – 18 червня 1919 р. 39 арк.

№ 7. Списки особового складу Головної Книжної палати за 1919 рік. 17 арк.

№ 16. Протоколи загальних зборів співробітників Головної Книжної палати. 12 квітня – 21 липня 1919 року. 7 арк.

№ 19. Штати особового складу та обрахунок видатків на утримання Головної Книжної палати у 1919 році.

№ 22. Свідчення, що були видані співробітникам Головної Книжної палати у 1919 році. 8 арк.

№ 23. Розрахункові відомості на одержання заробітної платні співробітниками Головної Книжної палати у 1919 році. 40 арк.

№ 28. Штати Книжної палати на 1920 рік. 4 арк.

№ 29. Списки особового складу Книжної палати за 1920 рік. Копії посвідчень і довідок, що видані співробітникам Книжної палати у 1920 році. 24 арк.

№ 33. Листування з Всеукраїнським державним видавництвом, Українською Академією наук та ін. з організаційних та методичних питань діяльності Книжної палати. 25 січня – 26 грудня 1921 року. 25 арк.

№ 40. Інструкції користування авторськими таблицями Кеттера для українських авторів та по каталографії для бібліотечних відділів Книжних палат. 1921 рік. 10 арк.

№ 43. Списки співробітників Головної Книжної палати за 1921 рік. 8 арк.

№ 44. Мандати та посвідчення, що видані співробітникам Книжної палати у 1921 році. 20 арк.

№ 46. Місячні звіти про діяльність Книжної палати за грудень 1920 – грудень 1921 р.

№ 50. Доповідна записка від 6 липня 1922 року Завідуючого Українською Книжною палатою, Голови Київської Крайової Книжної палати та Уповноваженого по Одеській окрузі Ученому Комітету і Наркомосу про необхідність створення Українського бібліологічного інституту у Києві та тимчасовий проект Інституту. 1922 рік. 3 арк.

№ 51. Розпорядження Держвидаву України, рапорт та інші матеріали про ліквідацію відділень Книжної палати у Києві, Катеринославі, Одесі. 18 серпня – 21 грудня 1922 р. 9 арк.

№ 52. Листування з Російською центральною книжною палатою, Держвидавом України, Українською Академією наук з організаційних та методичних питань діяльності Книжної палати. 18 січня – 13 грудня 1922 р. 70 арк.

№ 53. Звіти про роботу Київського Крайового бібліографічного відділу за січень, лютий і травень 1922 року. 4 арк.

№ 54. Договір між Російською центральною книжною палатою і Центральним бібліографічним відділом при Держвидаві УСРР про взаємний обмін комплектами обов'язкових примірників друку. 16–20 січня 1922 р. 2 арк.

- № 55. Списки книжок, що одержані Книжною палатою у 1922 р. 50 арк.
 № 56. Накази по Облдержвидаву про призначення на посади та переміщення особового складу. 20 червня – 20 липня 1922 р. 4 арк.
 № 58. Розрахункові відомості на одержання заробітної платні співробітникам Книжної палати за серпень, жовтень, листопад 1922 року. 4 арк.
 № 60. Інвентарна книга обліку книжних матеріалів, журналів та газет, що одержав відділ книжного фонду з реєстратури. Червень – серпень 1919 р. 258 арк.

Фонд 285. Архівний фонд П.М. Попова

- № 626. Попов П.М. Матеріали до словника українських граверів та додаток 1. Друкована робота з помітками П.М. Попова. К., 1926, 1927. Список розсилки книг. 186 с. + 2 арк.
 № 627. Попов П.М. Матеріали до словника українських граверів. Додаток 2. Замітки, виписки. Автограф. 1920-ті рр., 1957 р. 50 арк. Додаток: фотокопії з гравюру І. Мігури та І. Щирського. 9 арк.
 № 831. [Довгань К.]. Внутрішня методологічна ситуація на книгознавчо-бібліографічному фронті. Тези доповіді в травні 1931 р. Склограф. 2 арк.
 № 843. Ігнатієнко В. Підготовка бібліографічних кадрів. Тези доповіді на бібліографічній конференції в травні 1931 р. Склограф. 1 арк.
 № 1537. Попов П.М. Витяги з листів про роботу «Матеріали до словника українських граверів», власні замітки про працю та ін. 1926 р. 20 арк.
 № 1879. Український науковий інститут книгознавства до Всенародної бібліотеки України. Лист з проханням видати книги. 26 січня 1927 р. 1 арк.
 № 1895. Акти підкомісії для перевірки архівних фондів ВУАН – ВБУ – УНІК від 5 і 12 березня 1930 р. Рукопис. 4 арк.
 № 1987. Український науковий інститут книгознавства до Лаврського музею. Лист з проханням дати книги для Виставки українського друкарства. 30 березня 1925 р. 1 арк.
 № 1990. Акти, складені директором та завідуючим відділом письма і друку Лаврського музею, науковим секретарем УНІК про передачу інтролігаторського приладдя. 12 листопада 1925 р. – 27 жовтня 1927 р. 4 арк.
 № 2065. Посвідка, видана Академією наук УСРР П.М. Попову, співробітникові УНІК, про дозвіл на перегляд слов'янських та західноєвропейських першодруків у бібліотеках Академії. 28 лютого 1924 р. 1 арк.
 № 2066. Доповідна записка про розмежування роботи між Інститутом книгознавства та Всенародною бібліотекою України. Машинопис. Травень 1926 р. 4 арк.
 № 2067. Попов П.М. До бібліографічної комісії УНІК. Список можливих тем для своєї наукової роботи. Чернетка. 12 листопада 1926 р. 1 арк.
 № 2068. Попов П.М. – до відповідальних редакторів збірника «Українська книга XVI–XVII–XVIII ст.» (видання УНІК) М.О. Макаренка і С.І. Маслової. Заява щодо виправлення помилок у верстці збірника. Авторизований машинопис. 19 листопада 1926 р. 1 арк.
 № 2069. УНІК – Попову П.М. Запрошення на засідання Наукової ради Інституту, бібліографічної комісії, комісії мистецтва книги і комісії історії книги. 1926–1930 рр. 41 арк.
 № 2070. Проект положення про Вищі курси книгознавства при УНІК. Машинопис [1926 р.]. 5 арк.
 № 2071. Матеріали, зв'язані з розрахунками П.М. Попова з УНІК за видання його робіт. 9 квітня 1927 – 30 листопада 1928 р. 9 арк.
 № 2073. УНІК – Попову П.М. Листи про статті до «Бібліологічних вістей» та ін. 15 січня 1929 – 26 січня 1931 р. 4 арк.

№ 2591. Повідомлення від Комісії преміювання наукових праць Народного комісаріату освіти Попову П.М. про присудження йому премії за роботи «Матеріали до словника українських граверів» та «Друкарство, його початок і поширення в Європі» та довідка АН УРСР з цього приводу. 24 листопада 1926 р.; 13 лютого 1929 р. 2 арк.

№ 7579. Афіша про відкриття виставки стародруків в Українському науковому інституті книгознавства. 1925 р. 1 арк.

**Російська національна бібліотека (Санкт-Петербург)
Відділ рукописів (ОР РНБ)**

*Фонд 316. Архів Науково-дослідного інституту
книгознавства (Ленінград)*

№ 225. Золотарьов М. У наступ на буржуазне книгознавство : газетна стаття. Тези доп. на бібліогр. конференції, зокрема Я. Розанова «Библиография и диалектический материализм». 1931 р.

№ 226. Тезисы к докладу К. Довганя, л. 3–12.

№ 227. Резолюція бібліографічної наради в Києві: на доповідь т. Розанова та співдоповіді тт. Золотарьова і Довганя; т. Ліберберга «Про стан та завдання єврейської радянської бібліографії»; т. Раскіна А. «Про стан, завдання, організацію масової бібліографії УСРР»; т. Годкевича «Про державну бібліографію».

№ 228. Резолюции Всеукраинского библиографического совещания в Киеве по докладам Розанова и содокладам Золотарева и Довганя. 1931 г.

№ 229. Резолюции совещания при Научно-исследовательском институте полиграфической и издательской промышленности по докладу т. Бочарова «Вопросы истории книги»; по докладу Вольфсона «Положение на книговедческом фронте и борьба за марксистско-ленинское книговедение» и по содокладу Довганя «Положение книговедческого фронта и классовая борьба на Украине» от 31 декабря 1931 г.

№ 329. Довгань К. Против эклектики и ревизионизма в книговедении, за большевистское перевооружение / пер. с укр. Л. Грушко ; предисл. М. Завального. — К., 1932. Машинопись. 67 л.

№ 330. Довгань К. Рец. на кн.: А.Г. Фомин. Книговедение как наука. История и современное сосотояние. — Л. : Кубуч, 1931. 115 с. Машинопись, 10 л.

**Центральний державний архів вищих органів влади
та управління України (ЦДАВО України)**

Фонд 166. Архів Наркомату освіти УРСР

Оп. 2.

№ 1179. Матеріали про діяльність Українського науково-дослідного інституту книгознавства в Києві за 1922–1923, 1923–1924 рр. (протоколи, положення, інструкції, звіти, плани, програми, доповіді, відомості, кошториси, листування). 13 листопада 1922 р. — 30 червня 1925 р. 122 арк.

Оп. 6.

№ 613. УКРГОЛОВНАУКА. Бібліотечно-музейна секція. Матеріали про розвиток науково-дослідчої роботи в галузі бібліотекарства, бібліографії і книгознавства на Україні (положення, тези доповідей, резолюції на них, план роботи Науково-дослідного інституту книгознавства на 1925–1926 рік, листування, вирізки з газет, статистичні відомості про кількість бібліотек на Україні). 21 травня — 4 листопада 1926 р. 121 арк.

№ 5931. УКРГОЛОВНАУКА. Листування з Всеукраїнської академією наук про утворення Українського бібліографічного бюро та роботу Бібліографічної комісії 21 вересня 1926 р. – 16 жовтня 1930 р. 154 арк.

№ 7467. УКРГОЛОВНАУКА. Обіжники управлінь і відділів Наркомосу УРСР. Оригінали. 5 червня 1926 р. – 13 листопада 1926 р. 301 арк.

№ 7769. Матеріали про організацію бібліотечної справи на Україні (постанови, протоколи, резолюції, орієнтовний п'ятирічний план розгортання та зміцнення бібліотечної мережі в місті і на селі, висновки, доповідні записки, листування, списки бібліотек). 9 червня 1926 р. – 28 жовтня 1930 р. 71 арк.

Оп. 8.

№ 352. Управління політосвіти. Клубно-бібліотечний відділ. Матеріали вивчення читачьких інтересів бідноти (інструкції, відзиви читачів, відомості). Лютий 1928 р. 227 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України)

Фонд 263

№ 29993-ФП. Архівно-слідча справа Й.О. Залевського.

№ 33667-ФП. Архівно-слідча справа С.Г. Кондри.

№ 42661-ФП. Архівно-слідча справа П.О. Балицького.

№ 49534-ФП. Архівно-слідча справа В.А. Ігнатієнка.

№ 49757-ФП. Архівно-слідча справа М.К. Козоріза.

№ 55066-ФП. Архівно-слідча справа Я.І. Стешенка.

№ 61278-ФП. Архівно-слідча справа С.О. Єфремова.

№ 64454-ФП. Архівно-слідча справа М.М. Іванченка.

№ 64684-ФП. Архівно-слідча справа А.В. Артюхової-Іванової.

Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ)

№ 44980-ФП. Архівно-слідча справа С.В. Якубовського.

№ 45218-ФП. Архівно-слідча справа К.А. Довганя.

№ 46295-ФП. Архівно-слідча справа М.М. Малюги.

№ 46299-ФП. Архівно-слідча справа В.М. Іванушкіна.

Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАЛ)

Фонд 309. Наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка

Оп. 1

№ 1005. Лист Я.І. Стешенка І.І. Кривецькому. 1 арк.

ОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ:

Доповідна записка Всенародної бібліотеки України Укрнауці про сучасний стан книгознавства та про задачі УНІК і ВБУ (16 вересня 1926 р.) // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов, 1917–1941 / сост. Л.И. Гольденберг [и др.]. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 165–169. – № 101.

Зі звіту Управління науковими установами Наркомосу УСРР про роботу бібліотек за 1924/25 р. // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов, 1917–1941 / сост. Л.И. Гольденберг [и др.]. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 128–131. – № 91. – Про УНІК: С. 130–131.

Із звіту Управління науковими установами Наркомосу УСРР про роботу бібліотек та музеїв за 1924/25 р. // Культурне будівництво в Українській РСР 1917–1927. – К., 1979. – С. 415–421. – № 354. – Про УНІК: С. 417–418, 612.

Коротка записка про роботу Українського наукового інституту книгознавства в 1922–1925 рр. // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов, 1917–1941 / сост. Л.И. Гольденберг [и др.]. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 142–144. – № 95 (посилання на ЦДАОР УРСР, ф. 166, оп. 2, № 1179, арк. 81–82. Оригінал).

Мережа науково-дослідчих установ НКО УСРР (листопад 1930 р.) // Історія Національної академії наук України. 1929–1933: документи і матеріали / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 1998. – С. 136–147. – Про УНІК: С. 141.

Основні завдання бібліографії в УСРР : резолюції 1-ї сесії Бібліографічної комісії при ВУАН, 14–16 квітня 1927 р. // Літопис українського друку. – 1927. – № 4. – С. 300–303.

Положение о Научном институте книговедения в Киеве, 1923 г. // Бюллетень Укр. гл. ком. проф. техн. і спец. науч. образования. – 1923. – № 1–2. – С. 20–21.

Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 104–105.

Положення про бібліографічне бюро при Науковому комітеті Наркомосу УСРР / 18 серпня 1922 р. // Бюллетень НКО. – 1922. – № 27–35. – С. 48–49. Те саме: // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов, 1917–1941 / сост. Л.И. Гольденберг [и др.]. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 74. – № 58.

Положення про бібліографічну комісію при ВУАН // Бібліотечний збірник. – 1927. – № 3. – С. 36–37.

Положення про Київський крайовий бібліографічний відділ при Київській філії Всеукраїнського державного видавництва // Голос друку. – 1921. – С. 216–218.

Положення про науково-методичний кабінет Бібліотечного управління НКО УРСР // Бібліотека у соціалістичному будівництві. – 1936. – № 8. – С. 51–52.

Положення про Український науково-дослідний інститут книгознавства (УНІК). Затверджено Колегією Нар. Ком. Освіти 6 липня 1926 р. // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 2. – С. 85–86.

Постановление Центрального управления по делам печати об указании шифра по десятичной системе классификации на произведениях печати. 27 декабря 1922 г. // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 27 грудня.

Про бібліотечну роботу на селі : наказ Наркомпросу УСРР 20 листопада 1935 р. // Збірник наказів НКО. – 1935. – № 35. – Стовп. 196. Те саме: // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов, 1917–1941 / сост. Л.И. Гольденберг [и др.]. – К. : Наук. думка, 1985. – С. 381–383. – № 185. – Про УНІК: С. 382.

Про реорганізацію науково-дослідного інституту книгознавства : постанова Ради народних комісарів УРСР від 13 червня 1936 р. // Бібліотека у соціалістичному будівництві. – 1936. – № 9. – С. 51–52.

Про розподіл творів друку УСРР // Бібліологічні вісті. – 1925. – С. 151.

Регламент організації та праці Краєвого бібліографічного відділу при Київській філії Всеукраїнського державного видавництва // Голос друку. – 1921. – Кн. 1. – С. 216–218.

Резолюции совещания по книговедению 27–31 декабря 1931 г. / Научно-исследовательский институт полиграфическо-издательской промышленности ОГИЗ. – М.,

1932. — 24 с. [Резолюція по докладам т. Вольфсона «Положение на книговедческом фронте и борьба за марксистско-ленинское книговедение» и т. Довганя «Положение на книговедческом фронте и классовая борьба на Украине», С. 3–13].

Резолюції Першої конференції наукових бібліотек УСРР // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. документов и материалов, 1917–1941 / сост. Л.И. Гольденберг [и др.]. — К. : Наук. думка, 1985. — С. 135–141. — Про УНІК: С. 137, 139.

Резолюція Бібліографічної наради в Києві [6–9 червня 1931 р.] // Радянський книгар. — 1931. — № 23. — С. 10–13.

Справоздання Головної книжної палати в м. Києві. — К. : Вид. Нац. (Всенарод.) б-ки в м. Києві. — К., 1919. — 12 с. Додаток до журн. Книжний вісник. — 1919. — № 2.

Тематичні пляни Українського науково-дослідного інституту книгознавства на 1932 рік. — К. : УНДІК, 1932. — 20 с.

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО УНІК *

1. [Айзеншток І.]. Клясова боротьба на книгознавчому фронті // Радянський книгар. — 1932. — № 6. — С. 21. — [Авторство встановлено за публікацією І. Айзенштока в іншому номері того ж журналу: 1932. — № 8. — С. 32].

2. Айзеншток І. [Рец. на «Бібліологічні вісті»] / І. Айзеншток // Червоний шлях. — 1928. — № 9–10. — С. 278–280.

3. [Алексєєв Т.]. Олекса Захарович Попільницький : некролог / Т. А. // Бібліологічні вісті. — 1929. — № 2–3. — С. 97–99. — [Частина зібрання О. Попільницького в 1928 р. придбав УНІК].

4. Алексєєв Т. "Pressa" — Köln 1928 / Т. Алексєєв // Бібліологічні вісті. — 1928. — № 1. — С. 103–108. — Про УНІК: С. 106.

5. Андрійчук М.Т. Українська книгознавча періодика міжвоєнного періоду про книжкову справу та пресу єврейської меншини / М.Т. Андрійчук // Технологія та техніка друкарства. — 2008. — № 1 (19). — С. 156–174. — Про УНІК: С. 158–161.

6. Андрусяк М. Післявоєнна історіографія української книги / Микола Андрусяк // Українська книга. — 1937. — № 1. — С. 25–30.

7. Антоник О.В. «Бібліологічні вісті» (1923–1930 рр.) як науковий часопис вітчизняного книгознавства / Ольга Антоник // Українська періодика: історія та сучасність : доп. та повід. І-ї Всеукр. наук.-теор. конф. (9–10 грудня 1993 р.) — Львів, 1993. — С. 220–224.

8. Артюхова А. Виставка Ex-libris'ів в УНІКу / А. Артюхова // Бібліологічні вісті. — 1930. — № 3. — С. 135–139.

9. Арюпіна Л.В. Олександра Миколаївна Тюнеєва / Л.В. Арюпіна // Бібліотечний вісник. — 1993. — № 1–2. — С. 64–66. — Про УНІК: С. 65.

10. Балика Д. Проблема вивчення читача в історії літератури та в книгознавстві : (тези до доповіді в Кабінеті читачівства УНІКу) / Д. Балика // Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології. — Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. — 240 с. — (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). — С. 189–191.

11. Балика Д. Профспілчанські бібліотеки за матеріалами УНІКу (1927 р.) / Д. Балика // Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології. — Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. — 240 с. — (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). — С. 82–97.

* До списку включено не лише публікації, спеціально присвячені УНІК, але й ті, в яких УНІК (у т. ч. його діячі або журнал «Бібліологічні вісті») лише згадуються.

12. Басанівська Н. Перша Всеукраїнська нарада робітників книги / Н. Басанівська // Книга : місячник літератури, критики й бібліографії. — 1923 — № 4. — С. 5–8.
13. Бейлис Л.И. Библиотечная периодика Украины / Л.И. Бейлис, О.И. Пилипченко // Вестник БАЕ. — 2004. — № 1. — С. 74–80. — Про УНІК: С. 74.
14. Беловицкая А.А. Книговедение. Общее книговедение : учебник / А.А. Беловицкая. — М. : Книга, 2007. — 393 с. — Про УНІК: С. 89, 91–93.
15. Беловицкая А.А. Методология книги и книговедения: 30-е гг. XX в. (Научно-исследовательский институт книговедения — Музей/Институт книги, документа и письма АН СССР, И.В. Новосадский и П.Н. Берков) / А.А. Беловицкая // Федоровские чтения — 2011. — М. : Наука, 2012. — Про УНІК: С. 445, 448, 453.
16. Беловицкая А.А. Общее книговедение / А.А. Беловицкая. — М. : Книга, 1987. — 256 с. — Про УНІК: С. 55, 57, 59.
17. Белоконь С.И. Стешенко / С.И. Белоконь // Книга : Энциклопедия. — М. : Большая российская энциклопедия, 1999. — С. 618.
18. Березюк Н. Надія Фрідьева / Ніна Березюк // Бібліотечний вісник. — 1995. — № 3. — С. 25–28. — Про УНІК: С. 26.
19. Бетгер Е.К. Украинский научно-исследовательский институт книговедения / Е.К. Бетгер // Библиография. — 1929. — № 1. — С. 92–99.
20. [Биковський Л.]. Замітки про книгознавство та книговживання / зібрав та упорядкував Л. Б. ; Книгозбірня Укр. бібліографічного Мікроба. — Подєбради : Укр. книгознавство, 1923. — 88 с. — Про УНІК: С. 80–85.
21. Биковський Л. Книгознавство / Лев Биковський // Українська книга. — Львів, 1939. — № 3. — С. 5–9.
22. Биковський Л. У службах українській книжці / Лев Биковський ; упоряд. Любомир Р. Винар, Ярослав Д. Ісаєвич ; Укр. іст. т-во, НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Міжнарод. Асоціація українців, Комісія бібліографії і інформатики. — Львів ; Нью-Йорк, 1997. — 328 с. — Про УНІК: С. 61, 63, 74–76, 502, 540, 543, 545.
23. Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства : Інформація / Л. Биковський ; Книгозбірня Українського бібліографічного Мікроба, ч. 3. — Подєбради : Українське книгознавство, 1925. — 47 с. — [Надрук. розмножувальним апаратом тир. 200 прим.].
- 24.*Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства // Канадійський фермер. — Вінніпег, 1925.
- 25.*Биковський Л. Український науковий інститут книгознавства // Наша громада. — Подєбради, 1925.
- 26.*Биковський Л. Українські бібліографічні організації // Записки Укр. академічної громади при УГА в ЧСР. — Подєбради, 1924. — Т. 2. — С. 103–110.
27. [Бібліографічна комісія та комісія мистецтва книги] // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 3. — С. 82.
28. Бібліографічний інститут при Українській книжковій палаті // Книгарь. — 1919. — № 21. — Стовп. 1428.
29. «Бібліологічні вісті» // Книговедение : Энциклопедический словарь. — М. : Советская энциклопедия, 1982. — С. 56.
30. Бібліологічні вісті [Електронний ресурс] // Культура України : електронна бібліотека Національної парламентської бібліотеки України. — Режим доступу : www.elib.nplu.org/object.html?id=1229

* Видання, що не вдалося переглянути *de visu*.

31. *Бібліологічні вісті (1923–1930)* : систематичний анотований покажчик / уклад. і автор передмови Г. Ковальчук ; вступ. ст. С. Білоконя ; Нац. парлам. б-ка України. – К. : Абрис, 1996. – 160 с.
32. *Бібліотека і читач на Україні* / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології. – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – 240 с. – (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1).
33. Білокінь С.І. «Бібліологічні вісті» / С.І. Білокінь // ЕСУ. – 2003. – Т. 2. – С. 644.
34. Білокінь С.І. «Бібліологічні вісті» – місце в культурі / Сергій Білокінь // Вісник Книжкової палати. – 1996. – № 3. – С. 7–10.
35. Білокінь С.І. Видатний український бібліограф Ярослав Стешенко (1904–1939) / С.І. Білокінь // Наукові праці НБУВ. – К. : НБУВ, 1999. – Вип. 2. – С. 107–130. – Про УНІК: С. 112–115.
36. Білокінь С.І. Меженко Юрій Олексійович / С.І. Білокінь // ЕУ. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 6. – С. 584–585.
37. Білокінь С. «Музей України. Збірка П. Потоцького»: доба, середовище, загибель / Сергій Білокінь ; НАН України, Ін-т історії України, Київське наук. т-во ім. Петра Могили. – К., 2002. – 251 с. – [Є інформація про кількох осіб, які співпрацювали з УНІК: про П. Балицького, Ф. Ернста, С. Єфремова, Н. Загладу, А. Артюхову-Іванову, П. Курінного, М. Макаренка, Я. Стешенка, С. Таранушенка, Д. Щербаківського].
38. Білокінь С.І. Ярослав Стешенко [Електронний ресурс] / Сергій Білокінь. – Режим доступу : www.s-bilokin.name/Personalial/Steshenko.html. – Назва з екрана.
39. Біркіна Н. Бібліотечний кореспондент та його робота / Н. Біркіна ; Укр. н.-д. ін-т книгознавства. – Київ, 1929. – 24 с.
40. Біркіна Н. Голосне читання по сільських бібліотеках (спроба вивчення комплексу «Книжка-читач») / Н. Біркіна // Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології. – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – 240 с. – (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). – С. 145–173.
41. Біркіна Н.М. Проти еклектизму в питаннях читачівства / Н. Біркіна ; за ред. М. Завального ; оформл. Ол. Гер ; Укр. н.-д. ін-т книгознавства. – Київ : УНІК, 1933. – 84 с. – [На звороті титулу: Виголошено на засіданні соціально-методологічної комісії УНІКу I.VI.32].
42. Богданович М. Библиофильская информация на страницах украинского журнала «Бібліологічні вісті» / М. Богданович // Библиофилы России : альманах. – М. : Любимая Россия, 2007. – Т. 4. – С. 493–500.
43. Брусиловська Ф.А. Огляд архіву Українського науково-дослідного інституту книгознавства (УНІК) / Ф.А. Брусиловська // Фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР : зб. наук. праць. – К. : ЦНБ, 1982. – С. 56–68.
44. Бутрин М.Л. Українська книгознавча періодика / М.Л. Бутрин // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики : доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф. (25–26 серпня 1995 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 1996. – С. 193–204. – Про УНІК: С. 197–198.
45. *В Інституті книгознавства* // Пролетарська правда. – 1925. – 5 липня. – № 151 (1162).
46. *В комісіях Українського науково-дослідного інституту книгознавства* // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4. – С. 74.
47. *В справі Української енциклопедії документів: відозва Українського наукового інституту книгознавства* // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – С. 63–64.

48. В Українському науковому інституті книгознавства в Києві // Нова книга. — 1925. — № 4/6. — С. 73–74.
49. Вальо М. На шляху до створення бібліографії української преси / Марія Вальо // Мартинюк М. Українські періодичні видання (1914–1939). — Львів, 1998. — С. 4.
50. Вальо М. Юрій Меженко — редактор «Бібліологічних вістей» / Марія Вальо // Записки ЛНБ ім. В. Стефаника. — Львів, 2003. — Вип. 11. — С. 156–163.
51. Вечір Харківської філії УНІКу в будинку літератури ім. Блакитного // Радянський книгар. — 1932. — № 6. — С. 23.
52. Видання «Бібліологічних вістей» // Книголюб. — 1930. — № 1. — С. 69.
53. [Виставка графічного мистецтва в Ленінграді] // Бібліологічні вісті. — 1927. — № 1. — С. 127.
54. Виставка друку // Нова громада. — 1923. — № 1–2. — С. 25.
55. Виставка друку на Україні за 1923 р. // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — Стовп. 80.
56. [Виставка сучасної літератури «Жива книга»] // Бібліологічні вісті. — 1925. — № 1–2. — С. 138.
57. Від редакції. Видання журналу «Бібліологічні вісті» припинено // Радянський книгар. — 1931. — № 17. — С. 24.
58. [Вігділь письма та друку Лаврського музею] // Бібліологічні вісті. — 1925. — № 1–2. — С. 151–153. — [Про домовленість директора УНІК з директором Лаврського музею щодо організації Музею книги].
59. Владиславлев И.В. За реформирование органов государственной библиографии / И.В. Владиславлев // Книжный фронт. — 1932. — № 11/12. — С. 40–43.
60. Владиславлев И.В. О сборнике «Классовая борьба в книговедении» / И.В. Владиславлев // Книжный фронт. — 1933. — № 5. — С. 41–43.
61. Владиславлев И.В. Опыт издания проблемного книговедческого журнала / И. Владиславлев // Советская библиография. — 1990. — № 5. — С. 65–78. — Про «Бібліологічні вісті»: С. 66–67.
62. Владиславлев И.В. Первый съезд развернутого наступления на буржуазное книговедение / И.В. Владиславлев // Книжный фронт. — 1932. — № 4–5. — С. 83–86.
63. Владіміров М.Є. Вивчення історії єврейського друку в УНІК / М.Є. Владіміров // Наукові праці НБУВ. — К. : НБУВ, 1999. — Вип. 2. — С. 131–139.
64. Владіміров М.Є. Вивчення історії єврейського друку в УНІК / Микола Владіміров // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнародн. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) / НАН України, НБУВ, Асоц. б-к України ; редкол. О. Онищенко [та ін.]. — К., 1997. — С. 145–146.
65. Вовченко И.А. На заре украинского советского книговедения (украинская книговедческая периодика 20-х годов) / И.А. Вовченко, И.Я. Каганов // Книга. Исследования и материалы. — М., 1972. — Сб. 23. — С. 142–160.
66. Вовченко І.А. Питання теорії і методики бібліографії на сторінках книгознавчої преси УРСР 20-х років : лекція для студентів-заочників / І.А. Вовченко. — Харків, 1971. — 24 с.
67. Вовченко И.А. Становление советской библиографии в УССР (1917–1929) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Вовченко Ирина Александровна. — М., 1978. — 24 с.
68. Вовченко И.А. Становление советской теории и методики библиографии на Украине в 20-х годах / И.А. Вовченко // Развитие библиографической науки в советский период. — Л., 1978. — С. 68–83.
69. Вовченко І.А. Становлення та розвиток радянської бібліографії на Україні : посібник / І.А. Вовченко. — Харків, 1976. — 99 с.

70. Вовченко І.О. Створення бібліографічного репертуару книг України – важливе завдання української національної бібліографії / І.О. Вовченко // Бібліотекознавство та бібліографія : наук.-метод. зб. – Харків, 1992. – Вип. 31. – С. 94–101.
71. Вовченко І.А. Ю.А. Меженко – бібліограф і бібліотековед / І.А. Вовченко // Историко-библиографические исследования : сб. науч. тр. / РНБ. – Санкт-Петербург, 1996. – Вип. 6. – С. 127–138.
72. Воронкова Т.І. Маслов Сергій Іванович / Т.І. Воронкова // Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник / НБУВ. – К., 2002. – С. 354–360.
73. Годкевич М. В надійних шанцах / М. Годкевич // Критика. – 1931. – № 2. – С. 109–129; № 3. – С. 110–131.
74. Годкевич М. За советское книговедение / М. Годкевич // Книга и революция. – 1929. – № 10. – С. 34–37.
75. Годкевич М. На методологічному роздоріжжі. Нотатки про сучасне книгознавство / М. Годкевич // Критика. – 1929. – № 9. – С. 59–69.
76. Годкевич М. На порозі п'ятнадцятого / М. Годкевич // Радянський книгар. – 1931. – № 31. – С. 3–7.
77. Годкевич М. Организация библиографической работы на Украине / М. Годкевич // Библиография в СССР и Книжные палаты. – Харьков, 1928. – С. 87–136. – Про УНІК: С. 95–96, 115–116, 126–127, 134.
78. [Годкевич М.]. [Рец. на журн.: Бібліологічні вісті. – 1930. – № 3] / І. Вовк // Радянський книгар. – 1931. – № 3. – С. 25.
79. Годкевич М. [Рец. на кн.: Балика Д. Про класифікацію друків за соціальним призначенням. – К., 1927. – 36 с.] / М. Годкевич // Шлях освіти. – 1927. – № 6–7. – С. 192.
80. Годкевич М. [Рец. на кн.: Бібліотека і читач на Україні. – Х., 1930. – 242 с.] / М. Годкевич // Радянський книгар. – 1930. – № 6. – С. 21.
81. Годкевич М. [Рец. на кн.: Ковалевський Юр. Правила картографії. – К., 1923] / М. Годкевич // Книга : місячник літератури, критики й бібліографії. – 1923. – № 4. – С. 17–18.
82. Голобуцький П.В. Бібліографія / П.В. Голобуцький, Е.М. Жлудько // ЕСУ. – К., 2003. – Т. 2. – С. 620–622. – Про УНІК: С. 621.
83. Голобуцький П.В. Соціологічні аспекти українського книгодруку: історія і сучасність / П.В. Голобуцький // Проблеми соціології. – 1992. – Вип. 1. – С. 88–95. – Про УНІК: С. 90–92.
84. Голобуцький П.В. Українське книгознавство 20-х років / Петро Голобуцький // Бібліотечний вісник. – 1994. – № 5–6. – С. 38–40.
85. Городков М. Бібліотеки раніше і тепер / М. Городков // Радянська бібліотека. – 1937. – № 10. – С. 17–22. – Про УНІК: С. 21.
86. Городков М. Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару / М. Городков // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / Укр. н.-д. ін-т книгознавства. – Київ, 1933. – Т. 1. – С. 184–198.
87. Гуменчук І. Інститут книгознавства перебудував свою роботу / І. Гуменчук // Пролетарська правда. – 1931. – 11 жовтня. – № 231 (3044).
88. Гуменчук І. За перебудову науково-книгознавчої роботи / І. Гуменчук, Я. Керезек // Пролетарська правда. – 1931. – № 85. – 16 квітня.
89. Гуменюк М.П. Біля джерел української радянської бібліографії: з архівних матеріалів про Ю.О. Меженка / М.П. Гуменюк // З історії книги та бібліографії : зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1990. – С. 52–63. Те саме в кн.: Гуменюк М.П. Біля джерел української радянської бібліографії / М.П. Гуменюк. – К. : Наук. думка, 1991. – С. 5–17. – Про УНІК: С. 6–9.

90. Гуменюк М.П. Журнал «Бібліологічні вісті» (1923–1930) / М.П. Гуменюк // Книгознавство та бібліографія : зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 75–81; Те саме: // Гуменюк М.П. Біля джерел української радянської бібліографії / М.П. Гуменюк. – Київ, 1991. – С. 92–98.

91. Гучнинский М.Г. Становление и развитие общих вопросов теории отечественного книговедения, 1917–1941 гг. : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Гучнинский Марк Григорьевич. – СПб., 2000. – 22 с. – [Про укр. книгознавців: С. 8, 15–18].

92. Дашкевич Я. «Бібліологічні вісті» – ідеї та люди / Я.Р. Дашкевич // Євшан-Зілля. – 1989. – Ч. 4–5. – С. 1–13; Те саме: // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 23–25; Те саме: // Бібліологічні вісті: Факсимільне перевидання. 1923. – № 1–4. – Львів, 1999. – С. V–XI.

93. Дашкевич Я.Р. Нескорений лицар української книги / Ярослав Дашкевич // Слово і час. – 1992. – № 6. – С. 14–20.

94. Дашкевич Я.Р. Пам'яті Юрія Меженка / Ярослав Дашкевич // Сучасність. – 1992. – № 10. – С. 116–123.

95. Дашкевич Я.Р. Юр Меженко. Нескорений лицар української книги / Ярослав Дашкевич // Дашкевич Я.Р. Постаті: нариси про діячів історії, політики, культури / Ярослав Дашкевич. – 2-ге вид. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2007. – С. 613–621.

96. Дашкевич Я. Репертуар української книжки 1798–1916 років – коли він буде? / Ярослав Дашкевич // Наука і культура України: Щорічник. – К., 1990. – Вип. 24. – С. 163–173.

97. Демчук Н. Синкретична природа теорії бібліопедагогіки та бібліопсихології (компаративістична студія книгознавчих парадигм Д. Балики та М. Рубакіна) / Наталія Демчук // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотечознавство та інформаційні технології. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 164–179. – Про УНІК: С. 173–175.

98. Дениско Л.М. Бібліотека та архів Олексія Захаровича Попільницького / Л.М. Дениско ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2009. – 476 с. – Про УНІК: С. 32, 63, 66.

99. Дениско Л.М. Бібліотека Олексія Попільницького: сторінки біографії, наукової діяльності, історія надходження до ВБУ / Людмила Дениско // Вісник Книжкової палати. – 2005. – № 12. – С. 38–42. – Про УНІК: С. 41.

100. Дениско Л.М. Матеріали до історії бібліотеки і особистого архіву Олексія Захаровича Попільницького / Л.М. Дениско // Матеріали Міжнар. наук. конф. «Історичні колекції у книгозбірнях: проблеми збереження, вивчення, реконструкції». – Одеса : Астропринт, 2004. – С. 36–46. – Про УНІК: С. 39–40.

101. Директор Наук. інст. книг. // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стоп. 48.

102. До всіх старих кадрових робітників заводу та бригада Українського інституту книгознавства // Червонопрапорник (щоденна ударна газета. Орган ЗПК та ЗК Київ. Червонопрапорного заводу). – 1932. – № 115. – 25 травня.

103. Довгань К. Бібліотечне будівництво й масовий читач на Україні / К. Довгань // Пролетарська правда. – 1927. – 11 листопада.

104. Довгань К. Вивчення бібліотек УСРР / Кость Довгань // Культура і побут. – 1927. – № 36. – 24 вересня. – С. 6.

105. Довгань К. До питання про соціальну функцію книги / Кость Довгань. – Харків ; Київ, 1931. – 103 с.

106. Довгань К. За марксистське книгознавство / Кость Довгань // Критика. – 1930. – № 7–8. – С. 20–47.

107. Довгань К. За перебудову!: до підсумків Всеукраїнської бібліографічної наради у Києві 7–9 червня 1931 р. / Кость Довгань // Бібліотека у соціалістичному будівництві. – 1931. – № 1. – С. 4–7.

108. Довгань К. [«Кабінет вивчання книги і читача»] / К. Довгань // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 3. — С. 83.
109. Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / Кость Довгань // Критика. — 1931. — № 7–8. — С. 46–86.
110. Довгань К. Матеріали до всеукраїнського обслідування бібліотек 1927–28 р. / К. Довгань // Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології. — Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. — 240 с. — (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчання книги й читача / за ред. Д. Балаки ; зб. 1). — С. 35–60.
111. Довгань К. На височинь завдань другої п'ятирічки / Кость Довгань // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / Укр. наук.-дослід.ін-т книгознавства. — Київ : УНІК, 1933. — Т. 1. — С. 1–22. — Про УНІК: С. 2–3, 5, 21–22.
112. Довгань К. На одній з ділянок культурного фронту (до справи вивчення читача) / Кость Довгань // Культура і побут. — 1926. — № 40. — 3 жовтня. — С. 4–7. — Про УНІК: С. 7.
113. Довгань К. Проти еkleктики та ревізіонізму в книгознавстві за більшовицьке переозброєння / Кость Довгань ; Укр. наук.-досл. ін-т книгознавства. — Київ : УНІК, 1932. — 72 с. — [На звороті титулу: Самокритична доповідь, виголошена на прилюдних зборах УНІКу 17/ІІІ 1932 року].
114. [Довгань К.]. Український науковий інститут книгознавства / Д. К. // Пролетарська правда (Київ). — 1927. — 4 жовтня. — № 226/1839.
115. Дубова Т. Бібліографія на сторінках «Бібліологічних вістей» / Тетяна Дубова // Записки ЛНБ ім. В. Стефаника. — Львів, 2003. — Вип. 11. — С. 174–179.
116. Дудник І. Книжкові журнали ХХ ст. [Електронний ресурс] / Ігор Дудник // Культурно-видавничий проект Читомо. — Режим доступу : www.chytomo.com/blogs/knizhkovi-zhurnali-XX-st
117. Ємчук О.І. Епістолярна спадщина Юрія Меженка в архіві Сергія Маслова / О.І. Ємчук // «І тільки незмінна книга!» : зб. статей до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського ; уклад., відп. ред. Н. В. Стрішенець. — К., 2013. — С. 71–80.
118. Ємчук О. Особовий архівний фонд та бібліотечна колекція С.І. Маслова як складова вітчизняної культурної спадщини / О. Ємчук // Архіви України. — 2009. — № 1–2. — С. 105–115.
119. Ємчук О. Федір Ернст та Сергій Маслов / Оксана Ємчук // Пам'ятки України. — 2012. — № 10 (180). — С. 38–43.
120. Єщенко Ф.О. Бібліотечна справа на Україні в роки відновлення народного господарства (1921–1925) : матеріали до лекції з курсу «Історія бібліотечної справи в СРСР» / Ф.О. Єщенко. — Харків, 1961. — Про УНІК: С. 40–42.
121. За марксистко-ленинское книговедение // Книжный фронт. — 1933. — № 5. — С. 3 обкладинки.
122. Заглада Н. До питання про справу збирання прокламаційно-афішного матеріалу / Н. Заглада // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — Стоп. 67–70.
123. Заглада Н. До питання про бібліографічний опис аркушівкових друків / Н. Заглада // Українська бібліографія : методологічний зб. — Київ, 1928. — Вип. 1. — С. 1–17.
124. Залевський Й. Київські бібліотеки в цифрах / Й. Залевський // Бібліологічні вісті. — 1930. — № 4. — С. 92–102. — Про УНІК: С. 92.
125. Затвердження нової структури Київського інституту книгознавства // Радянський книгар. — 1931. — № 32–33. — С. 31.
126. Зауваження Інституту книгознавства до проекту нового видання десятикової класифікації за ред. Л.Н. Троповського // Бібліотека у соціалістичному будівництві. — 1935. — № 8–9. — С. 89–91.

127. Звіт Українського науково-дослідчого інституту книгознавства за 1925–26 роки // Наука на Україні. – 1927. – № 2/4. – С. 292–298.
128. Зворський С. Організатор бібліотечної справи (до 100-річчя від дня народження Я. Керекеза) / С. Зворський // Бібліотечна планета. – 2001. – № 2. – С. 18–19.
129. Зв'язок Інституту книгознавства з закордоном // Пролетарська правда. – 1927. – 8 січня. – № 6 (1619).
130. Зленко П. Огляд книгознавчих дослідів / П. Зленко // Енциклопедія українського книгознавства. Загальна частина. – Перевид. в Україні. – К., 1995. – С. 1006–1008.
131. Золотарьов М. Клясова боротьба на книгознавчому фронті / Михайло Золотарьов // Життя й революція. – 1931. – № 10. – С. 91–100.
132. Золотарьов М. У наступ на буржуазне книгознавство / Михайло Золотарьов // Радянський книгар. – 1931. – № 25/27. – С. 5–10.
133. Іванушкін В.М. Проблема читачівства та її вивчення / В. Іванушкін. – Київ : УНІК, 1926. – 32 с.
134. [Іванченко М.М.]. [25-ліття науково-літературної діяльності проф. Сергія Івановича Маслова] / М. Ів. // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 4. – С. 120–121.
135. [Іванченко М.М.]. Український інститут книгознавства / М. Ів. // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 142–145.
136. [Іванченко М.М.]. Український науково-дослідчий інститут книгознавства 1927 року / М. Ів. // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 4. – С. 118–120.
137. Ігнатієнко В. Українська книжка й преса в історичному розвитку / В. Ігнатієнко // Книга : місячник літератури, критики й бібліографії. – Харків, 1923. – № 3. – С. 3–6.
138. Ігнатієнко Варфоломій Андріанович // Українська Радянська Енциклопедія : у 17 т. – К. : УРЕ, 1961. – С. 359.
139. Ігудесман Д. Бібліотеки профшкіл за анкетами УНІКу / Д. Ігудесман // Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології. – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – 240 с. – (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). – С. 98–115.
140. Інститут книгознавства в Києві // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стопк. 84.
141. Інститут книгознавства пов'язує теорію з практикою // Радянський книгар. – 1932. – № 6. – С. 23.
142. Ісаєвич Я.Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Ярослав Ісаєвич. – Львів : Інститут українського книгознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с. – Про УНІК: С. 22–28.
143. Ісаєвич Я.Д. Українське книгознавство: етапи розвитку / Ярослав Ісаєвич // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотечознавство та інформаційні технології. – 2006. – Вип. 1. – С. 7–19. – Про УНІК: С. 11–14.
144. Ісаєвич Я.Д. Український науково-дослідний інститут книгознавства: традиції й творчий пошук / Я.Д. Ісаєвич // Наукові праці НБУВ. – К. : НБУВ, 1999. – Вип. 2. – С. 6–10.
145. Кабінет вивчення книги й читача [при УНІК] // Книголюб. – 1927. – № 2. – С. 80–81.
146. Каган Я. УНІК – притулок національ-демократичної теорії в книгознавстві. На рішучу боротьбу з національ-демократизмом в книгознавстві / Я. Каган // Пролетарська правда. – 1931. – 16 червня. – № 134 (2947).
147. Каганов І.Я. Журнал «Бібліологічні вісті» и его роль в развитии советского книговедения / И.Я. Каганов // 60 лет советской книги : тез. докл. / Третья Всесоюзная науч. конф. по проблемам книговедения. Подсекция сов. историографии книги. – М., 1977. – С. 13–18.

148. Казакова Н.В.* Левко Устимович Биковський (1895–1992) : біобібліографічний нарис / авт.-склад. Н.В. Казакова ; Нац. парламентська б-ка України. – Київ, 1996. – 64 с. – (Видатні діячі української книги ; вип. 5). – Про УНІК: III. Л. Биковський – кореспондент Українського наукового інституту книгознавства. – С. 36–40.
149. Казакова Н. Фея мрій / Н. Казакова // Культура і життя. – 1999. – 27 листопада. – [Про В.В. Шпілевич].
150. Касинець Е. Юрій О. Іванів-Меженко (1892–1969). Бібліографічна діяльність київського періоду, 1919–1933 / Едвард Касинець ; пер. Н. Стрішенець // Книжник. – 1992. – № 4. – С. 37–43. – Про УНІК: С. 37, 40–43.
151. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля / Георгій Касьянов. – К. : Глобус, Вік ; Едмонтон : Канад. ін-т Укр. студій Альберт. ун-ту, 1992. – 176 с. – Про УНІК: С. 155.
152. Керекез Я. Бібліотеко-методична робота на Київщині 1929/30 року / Я. Керекез // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 2. – С. 114–116. – Про УНІК: С. 116.
153. Керекез Я. В боротьбе за марксистско-ленинское книговедение: о работе Украинского научно-исследовательского института книговедения / Я. Керекез // Книжный фронт. – 1933. – № 12. – С. 29–31.
154. Керекез Я. Проти єфремовщини в історії української книги : з приводу книжки Ю. Меженка «Українська книга часів Великої революції» / Я. Керекез // Життя і революція. – 1932. – № 11–12. – С. 154–162.
155. Керекез Я. Шляхами націоналізму та формалізму (методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві) / Я. Керекез // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / Укр. наук.-дослід.ін-т книгознавства. – Київ : УНІК, 1933. – Т. 1. – С. 23–78.
156. Киевский институт книговедения // Библиографические известия. – 1926. – № 1–4. – С. 240.
157. Ківшар Т. Видатний просвітянин / Т.І. Ківшар // Київська старовина. – 1992. – № 4. – С. 96–101. – Про УНІК: С. 98, 100–101.
158. Ківшар Т. Висвітлення діяльності УНІК у бібліологічній спадщині С. Сірополка / Таїсія Ківшар // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) / НАН України, НБУВ, Асоц. б-к України ; редкол. О. Онищенко [та ін.]. – К., 1997. – С. 135–136.
159. Ківшар Т.І. Історія українсько-російських бібліологічних зв'язків у джерелах особового походження (20-ті рр. ХХ ст.) / Таїсія Іванівна Ківшар, Тетяна Василівна Новальська // Українська біографістика : зб. наук. праць Інституту біографічних досліджень / НБУВ. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 217–229. – Про УНІК: С. 227.
160. Ківшар Т.І. Листи Ярослава Стешенка до Степана Сірополка / Т. Ківшар // Київська старовина. – 1996. – № 4/5. – С. 82–92.
161. Ківшар Т. Степан Сірополко / Таїсія Ківшар // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 6. – С. 32–35. – Про УНІК: С. 34.
162. Кірієнко О.В. Листування Ярослава Стешенка з Борисом Чистяковим як джерело до життєпису українського бібліографа (дослідження матеріалів рукописного відділу Російської національної бібліотеки у Санкт-Петербурзі) / Ольга Вячеславівна Кірієнко // Українська біографістика : зб. наук. праць Інституту біографічних досліджень / НБУВ. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 274–288. – Про УНІК: С. 282.
163. Клясова боротьба в книгознавстві : стенограма засідання Київ. т-ва войовничих матеріалістів-діалектиків 29 травня – 1 червня 1931 р. – Київ, 1932. – 88 с.

* Див. також: Козакова Н.В.

164. Клясова боротьба на книгознавчому фронті // Радянський книгар. — 1932. — № 6. — С. 21.
165. Книговедение / коллектив авторов под. ред. Н.М. Сикорского // Книговедение : Энциклопедический словарь. — М. : Советская энциклопедия, 1982. — С. 253–257. — Про УНІК: С. 255.
166. Книговедение // Малая советская энциклопедия. — Изд. 2-е. — М., 1937. — Т. 5. — С. 592.
167. Книговедения институт // Украинская советская энциклопедия. — К. : УСЭ, 1981. — Т. 6. — С. 503–504.
168. Книговедения институт // Украинский советский энциклопедический словарь. — К. : УРЕ, 1988. — Т. 2. — С. 81.
169. Книгознавства інститут // Українська радянська енциклопедія. — К. : УРЕ, 1987. — Т. 2. — С. 99.
170. Книгознавства український науковий інститут // Українська радянська енциклопедія. — К. : УРЕ, 1961. — Т. 6. — С. 503–504; вид. друге: 1980. — Т. 5. — С. 237.
171. Книгознавство // Українська радянська енциклопедія. — К. : УРЕ, 1961. — Т. 6. — С. 504; вид. друге: 1980. — Т. 5. — С. 237–238.
172. Ковалевський Ю. Бібліографія й Український бібліографічний інститут / Ю. Ковалевський ; Головна книжна палата. — Київ, 1919. — 16 с. Те саме: // Книгарь. — 1919. — № 22. — Стовп. 1434–1442.
173. Коваль Т.М. Українське читачезнавство у першій третині ХХ століття / Т. Коваль // Бібліотечна планета. — 2003. — № 2. — С. 25–27.
174. Ковальчук Г.І. Архівно-слідчі справи репресованих бібліологів як джерело для вивчення історії книгознавства / Ковальчук Галина Іванівна // Архівно-слідчі справи репресованих : науково-методичні аспекти використання : зб. наук. праць / Центр. держ. арх. громад. об-нь України, Укр. держ. НДІ арх. справи і документознавства. — К., 1998. — С. 82–84.
175. Ковальчук Г.І. Л. Биковський і Український науковий інститут книгознавства / Г.І. Ковальчук // Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи : міжнар. наук. конф. (Київ, 10–12 жовт. 1995 р.) / Нац. акад. наук України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського. — К., 1995. — С. 104.
176. Ковальчук Г.І. Варфоломій Андріанович Ігнатієнко / Галина Ковальчук // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. (11–13 трав. 2000 р.) / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Н.-д. центр періодики. — Львів, 2000. — С. 471–475.
177. Ковальчук Г.І. Взаимосвязи Научно-исследовательского института книговедения (Петроград-Ленинград) и Украинского научного института книговедения (Киев) / Г.И. Ковальчук // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности : к 90-летию Научно-исследовательского института книговедения в Петрограде : материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 24–25 ноября 2010 г.). — М. : Наука, 2010. — С. 162–165.
178. Ковальчук Г.І. Видавнича діяльність Українського наукового інституту книгознавства / Галина Ковальчук // Бібліотечний вісник. — 1997. — № 6. — С. 28–31.
179. Ковальчук Г.І. Видавнича діяльність Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) : до 90-річчя створення [Електронний ресурс] / Галина Ковальчук // Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Відділ стародруків та рідкісних видань : портал. — К., [2012]. — Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/fond/vsd/show/show_004/books/00/index.html. — Назва з екрана.

180. Ковальчук Г.І. Внесок Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) в розвиток науки про книгу / Ковальчук Г.І. // Збірник наук. праць / М-во культури України ; Київ. держ. ін-т культури. – К., 1994. – Ч. 2. – С. 52–62.
181. Ковальчук Г.І. Выдающиеся деятели украинской книги / Г.І. Ковальчук // Восьмая научная конференция по проблемам книговедения «Книга и книжное дело на рубеже тысячелетий» : тез. докл. / Рос. акад. наук, Комитет по печати Рос. Федерации, Рос. кн. палата [и др.]. – М., 1996. – С. 17–18
182. Ковальчук Г.І. Деятельность УНИК как важная страница украинской советской культуры / Г.І. Ковальчук // Республик. науч.-теоретич. конф. «Актуальные вопросы патриотического и интернационального воспитания средствами культуры и искусства на современном этапе» (26–28 апр. 1989 г.) : тез. докл. / М-во культуры УССР, Харьк. гос. ин-т культуры. – Харьков, 1989. – С. 178–179.
183. Ковальчук Г.І. Директори Всенародної бібліотеки України (20–30-ті рр.) / Галина Ковальчук // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2000. – № 2/4. – С. 179–206. – Про М. Завального, В. Іванушкіна, М. Малюгу, К. Довганя, що працювали й в УНІК: С. 193–203.
184. Ковальчук Г.І. До питання про вивчення національної книги УРСР / Г.І. Ковальчук // IV республік. наук. конф. з історичного краєзнавства : тез доп. і повідомл. / АН УРСР, Ін-т історії [та ін.]. – К., 1989. – С. 196–197.
185. Ковальчук Г.І. До повернення спадщини Українського наукового інституту книгознавства / Г.І. Ковальчук // Розвиток історичного краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України. – К. ; Кам'янець-Подільський, 1991. – С. 431–432.
186. Ковальчук Г.І. Довгань Кость / Г.І. Ковальчук // ЕСУ. – К., 2008. – Т. 8. – С. 173.
187. Ковальчук Г.І. Довгань Костянтин Андрійович / Г.І. Ковальчук // Українські бібліографи : біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія. – К. : НПБУ, 2011. – Вип. 3. – С. 45–46.
188. Ковальчук Г.І. Документознавча діяльність Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) / Г.І. Ковальчук // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнар. наук. конф. (Київ, 25–27 травня 2010 р.). – К., 2010. – С. 83–86.
189. Ковальчук Г.І. Доля репресованих директорів Всенародної бібліотеки України у 20–30-х роках / Г.І. Ковальчук // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унік. арх. та бібл. фондів / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 1998. – Вип. 4. – С. 3–21. – Про М. Завального, В. Іванушкіна: С. 15–19.
190. Ковальчук Г.І. Дослідження С. Маслова в галузі історії книги / Галина Ковальчук // Перші книгознавчі читання : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – Київ, 1997. – С. 28–38.
191. Ковальчук Г.І. Дослідження співробітників Бібліотеки НАН України – Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – з історії книжкової культури / Г.І. Ковальчук // Українська енциклопедистка : матеріали Третьої міжнар. наук. конф. (м. Київ, 22–23 жовтня 2013 р.). – Київ : Ін-т енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. – С. 252–260. – Про дослідження С.І. Маслова, П.М. Попова, Д.А. Балики, В.М. Іванушкіна, Ю.О. Меженка та ін., які працювали також в УНІК: С. 257–260.
192. Ковальчук Г.І. Дослідження стану бібліотек України та їх роботи з читачами в 1927–1928 роках / Г.І. Ковальчук // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. праць / М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 58–62.

193. Ковальчук Г.І. Журнал УНІКу «Бібліологічні вісті» / Галина Ковальчук // Бібліотечний вісник. – 1997. – № 2. – С. 26–28.
194. Ковальчук Г.І. З історії УНІК / Галина Ковальчук // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 1. – С. 16–19.
195. Ковальчук Г.І. Издательская деятельность Украинского научного института книговедения (1922–1936) / Г.І. Ковальчук // Книжная культура: Опыт прошлого и проблемы современности : к 280-летию академического книгоиздательства в России : материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 18–19 дек. 2008 г.) – М., 2008. – С. 180–183.
196. Ковальчук Г.І. Исторические традиции украинской книжной культуры и их исследования / Г.І. Ковальчук // Книга: Исследования и материалы. – М. : Наука, 2008. – Т. 89, ч. 1/2. – С. 80–92. – Про УНІК: С. 85–87.
197. Ковальчук Г.І. История развития книговедения в УССР в 20–30-е гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук. : 07.00.02 / Ковальчук Галина Ивановна ; Акад. наук Украины, Ин-т истории Украины. – Київ, 1991. – 16 с.
198. Ковальчук Г.І. Іванушкін Василь Михайлович / Г.І. Ковальчук // ЕСУ. – К., 2011. – Т. 11. – С. 140.
199. Ковальчук Г.І. Іванченко Микола Миколайович / Г.І. Ковальчук // ЕСУ. – К., 2011. – Т. 11. – С. 145.
200. Ковальчук Г.І. Іванченко Микола Миколайович / Г.І. Ковальчук // Українські бібліографи : біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія. – Київ : НПБУ, 2011. – Вип. 3. – С. 50–51.
201. Ковальчук Г.І. Ігнатієнко Варфоломій Андріанович / Г.І. Ковальчук // ЕСУ. – Київ, 2011. – Т. 11. – С. 185.
202. Ковальчук Г.І. Ігнатієнко Варфоломій Андріанович / Г.І. Ковальчук // Українські бібліографи : біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія. – К. : НПБУ, 2008. – Вип. 1. – С. 157–158.
203. Ковальчук Г.І. Історики і дослідники української книги : до 80-річчя створення Українського наукового інституту книгознавства / Галина Ковальчук // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 4. – С. 43–47.
204. Ковальчук Г.І. Історія розвитку книгознавства в УССР в 20–30 рр. : автореф. дис. ... канд. ист. наук. : 07.00.02 / Ковальчук Галина Іванівна ; Акад. наук України, Ін-т історії України. – К., 1991. – 16 с.
205. Ковальчук Г.І. Київські бібліотеки у 1930 році / Ковальчук Г.І. // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. – К., 1997. – Вип. 2. – С. 18–22. – [Про підготовлений в УНІК «Путівник по київських бібліотеках»].
206. Ковальчук Г.І. Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957) : біобібліографічний нарис / Г.І. Ковальчук, Н.Ф. Королевич ; М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України ; наук. ред. А.П. Корнієнко, відп. ред. В.В. Патока. – К., 1995. – Вип. 4 (Видатні діячі української книги). – Про УНІК: С. 6–9, 16–18, 34–36.
207. Ковальчук Г.І. Книгознавства український науковий інститут (УНІК) / Г.І. Ковальчук // Українська літературна енциклопедія. – Київ, 1990. – Т. 2. – С. 494; те саме: ЕСУ. – К., 2013. – Т. 13. – С. 377 (передрук).
208. Ковальчук Г.І. Книгознавство та дослідження історії книги в Україні / Г.І. Ковальчук // ЕІУ. – К., 2007. – Т. 4 : Ка–Ком. – С. 362–363. – Про УНІК: С. 362.
209. Ковальчук Г.І. Книгознавчий журнал «Бібліологічні вісті» : до 90-річчя від часу створення / Г.І. Ковальчук // Наука України у світовому інформаційному просторі. – К. : Академперіодика, 2013. – Вип. 8. – С. 131–139.

210. Ковальчук Г.І. Книгознавчі зв'язки С. Сірополка з Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК) / Г.І. Ковальчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія бібліотекознавство, книгознавство. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. — С. 79–83.
211. Ковальчук Г.І. Кондра Сергій Григорович / Г.І. Ковальчук // ЕСУ. — К., 2014. — Т. 14. — С. 260.
212. Ковальчук Г.І. Ю.О. Меженко на чолі Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) / Г.І. Ковальчук // «І тільки незмінна книга!»: зб. статей до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969) / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського ; уклад., відп. ред. Н.В. Стрішенець. — К, 2013. — С. 13–32.
213. Ковальчук Г.І. Основні напрями діяльності УНІКу / Галина Ковальчук // Бібліотечний вісник. — 1996. — № 3. — С. 19–23.
214. Ковальчук Г. Перші книгознавчі читання в НБУВ / Галина Ковальчук, Наталія Солонська // Бібліотечний вісник. — 1997. — № 5. — С. 36–37. — Про УНІК: С. 36.
215. Ковальчук Г.І. Понимание книжной культуры украинскими учеными в 1920-х гг. / Г.І. Ковальчук // Современные проблемы книжной культуры: основные тенденции и перспективы развития : материалы Междунар. науч. семинара (Минск, 2–3 апреля 2014 г.). — Минск : ЦНБ НАН Беларуси ; М. : Наука, 2014. — С. 25–29.
216. Ковальчук Г.І. Репресоване книгознавство (до 90-річчя Українського наукового інституту книгознавства) / Галина Ковальчук // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 10. — С. 30–33.
217. Ковальчук Г.І. Рідкісні українські книги в бібліотечних фондах: пам'яткознавчий аспект / Галина Ковальчук // Бібліотечний вісник. — 2007. — № 5. — С. 29–36. — Про УНІК: С. 36.
218. Ковальчук Г.І. Співпраця Сергія Єфремова з книгознавчими установами та організаціями (20-ті роки ХХ ст.) / Галина Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — Львів, 2008. — Вип. 3. — С. 157–163.
219. Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК — жертви політичних репресій / Галина Ковальчук // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовт. 1997 р.) / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоціація б-к України. — К., 1997. — С. 131–132.
220. Ковальчук Г.І. Співробітники УНІК — жертви політичних репресій / Г.І. Ковальчук // Наукові праці НБУВ. — К., 1999. — Вип. 2. — С. 52–94.
221. Ковальчук Г.І. Стешенко Ярослав Іванович / І. Негрейчук [помилково] // Українські бібліографи: біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія. — К. : НПБУ, 2010. — Вип. 2. — С. 161–162. Електронна версія: ([http:// profy.nplu.org/download.php?lng=uk&pg=2756:// b-uk-2.doc](http://profy.nplu.org/download.php?lng=uk&pg=2756://b-uk-2.doc)).
222. Ковальчук Г.І. Теорія книговедення в роботах сотрудников Украинского научного института книговедення / Г.І. Ковальчук // Книга в информационном обществе : материалы XIII Междунар. науч. конф. по проблемам книговедення (Москва, 28–30 апреля 2014 г.) : в 4 ч. — М. : Наука, 2014. — Ч. 1. — С. 465–467.
223. Ковальчук Г.І. Традиции украинской старопечатной книжной культуры и их исследование в работах украинских историков книги / Г.І. Ковальчук // Книжная культура. Особенности становления и развития : материалы рос.-укр. научного форума (Киев, 11 июня 2008 г.). — М., 2008. — С. 44–47.

224. Ковальчук Г.И. Украинский научный институт книговедения (УНИК) / Г.И. Ковальчук // Книга в меняющемся мире : седьмая науч. конф. по пробл. книговедения. Секция истории книги XX века : тез. докл. / Рос. акад. наук, Науч. совет по истории мировой культуры [и др.]. – М., 1992. – С. 18–19.

225. Ковальчук Г.И. Український науковий інститут книгознавства і питання національної бібліографії / Г.И. Ковальчук // Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку : матеріали міжвід. наук. конф. (Київ, 12–14 квітня 1994 р.) / М-во культури України, Нац. парлам. б-ка України; наук. ред. А.П. Корнієнко, В. В. Патока. – К., 1995. – С. 24–27.

226. Ковальчук Г.И. Український науковий інститут книгознавства: історія та наукова діяльність / Г.И. Ковальчук // Бібліотекознавство і бібліографія : наук.-метод. зб. / М-во культури України, Харк. держ. ін-т культури. – Харків, 1992. – Вип. 31. – С. 102–110. Те саме: // Книга в сучасній культурі України : Хрестоматія. – Біла Церква : Пшонківський В.П., 2011. – С. 143–152 (передрук).

227. Ковальчук Г.И. Феномен УНІКу / Галина Ковальчук // Книжник. – 1991. – № 2. – С. 36–39.

228. Ковальчук Г.И. Хронікальні матеріали «Бібліологічних вістей» як джерело історії книжкової справи в Україні в 20-ті роки / Г.И. Ковальчук // Тези до XIX та XX звітних наукових конференцій професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту / М-во культури України, Київ. держ. ін-т культури. – К. : КДІК, 1992. – Ч. 1. – С. 118–120.

229. Ковба Ж.Н. История изучения читателя и руководства чтением на Украине (1917–1940 гг.) / Ж.Н. Ковба // Советская историография книги : сб. науч. трудов / ГБЛ, Отдел редких книг. – М., 1979. – С. 93–99. – Про УНІК: С. 97–98.

230. Ковба Ж. Шляхи розвитку книжкової справи України / Жанна Ковба // Друкарство. – 1995. – Травень–серпень. – С. 10–11.

231. Когут С. Зарубіжна тематика на сторінках часопису «Бібліологічні вісті» (1923–1930) / Софія Когут // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 165–173.

232. Козакова Н.В. Историко-культурне та наукове значення бібліографічної спадщини Українського наукового інституту книгознавства / Н.В. Козакова // Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні : тези наук.-практ. конф. / НАН України, Ін-т археографії [та ін.]. – К., 1994. – С. 74–76.

233. Козакова Н.В. Л. Биковський – кореспондент Українського наукового інституту книгознавства / Н.В. Козакова // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. праць / НІПБУ. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 67–74.

234. Козаченко А. Проти «безкласової» національної бібліографії / А. Козаченко, І. Бойко // Критика. – 1931. – № 3. – С. 141–144.

235. Колесникова М.Н. К истории отечественного книговедения (идеологические баталии 1930-х гг.) / М.Н. Колесникова // Берковские чтения. Книжная культура в контексте международных контактов : материалы науч. конф. (Минск, 25–26 мая 2011 г.). – М. : Наука, 2011. – С. 176–179.

236. [Комісія для складання плану роботи Науково-дослідного інституту книгознавства на 1932 р.] // Радянський книгар. – 1931. – № 32–33. – С. 31.

237. Комський С.А. Яків Микитович Керекез / С.А. Комський, М.М. Коломійцева // Бібліотекознавство і бібліографія. – 1974. – Вип. 15. – С. 134–138.

238. [Кондра С.]. Український науково-дослідний інститут книгознавства / С. К. // Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 151–154.

239. [Кондра С.]. Український науково-дослідний інститут книгознавства / С. К. // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 119.

240. [Кондра С.]. Український науково-дослідчий інститут книгознавства за 1928/29 рік / С. К. // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 4. – С. 67–71.
241. Конкурс на виготовлення рисунку *ex-libris*'а для бібліотеки Українського науково-дослідчого інституту книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 2. – С. 140.
242. Кононенко В.О. Меженко // Українські бібліографи : біографічні відомості, професійна діяльність, бібліографія. – К. : НПБУ, 2010. – Вип. 2. – С. 44–48.
243. Королевич Н.Ф. Персоналії визначних українських бібліографів / Н.Ф. Королевич, В.В. Патока // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики : доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф. (25–26 серпня 1995 р.) / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 1996. – С. 359–364.
244. Королевич Н. «Прекрасно редагований фаховий журнал» / Королевич Н., Лазебний Л. // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 22–23.
245. Королевич Н.Ф. Систематичний покажчик змісту часопису «Бібліологічні вісті» (1923–1930 рр.) / Нінель Королевич // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 4. – С. 23–24.
246. Королевич Н.Ф. Український бібліограф Ю.О. Меженко (1892–1969): біобібліографічний нарис / Н.Ф. Королевич. – К. : НПБУ, 1993. – 62 с. – (Видатні діячі української книги; вип. 1). – Про УНІК: С. 5–9, 13, 20, 25–34, 37–38, 41–44, 48–51, 53–57.
247. Королевич Н.Ф. Юрій Меженко (1892–1968) // Королевич Н.Ф. Українські бібліографи ХХ століття : навч. посібник для інститутів культури України / Н.Ф. Королевич. – К. : Кн. палата України, 1998. – С. 9–47. – Про УНІК: С. 11–12, 19, 22–26, 30–31, 33, 36–38, 41–47.
248. Косяк С. Дмитро Балика / Світлана Косяк // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 2. – С. 36–37.
249. Косяк С.М. Проблема вивчення читача з погляду Д.А. Балики / С.М. Косяк // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наукові праці НБУВ. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 156–163.
250. Косяк С. Участь Д. Балики в діяльності УНІК / Світлана Косяк // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) / НАН України, НБУВ, Асоціація б-к України ; редкол. О. Онищенко [та ін.]. – К., 1997. – С. 143–144.
251. [Кошелівець І.]. Меженко / І. К. // Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – Т. 4. – С. 1511.
252. [Кревецький І.]. Рец. на кн.: Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923): історично-бібліографічний етюд / УНІК. – Київ : ДВУ, 1926. – 80 с. / К. // Нова зоря. – 1928. – Ч. 35 (137). – 13 травня. – С. 5–6.
253. Кріль М. Історична бібліографія в радянській Україні: організаційний розвиток (1918–1940 рр.) / Михайло Кріль, Ірина Смогоржевська // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 196–203.
254. Крячок М.І. Епістолярія Ю.О. Меженка – цінне джерело для вивчення творчості вченого / М.І. Крячок // «І тільки незмінна книга!» : зб. статей до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського ; уклад., відп. ред. Н.В. Стрішенець. – К., 2013. – С. 105–116. – Про УНІК: С. 111.
255. [Курси книгознавства] // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 145.
256. Курси книгознавства при УНІКу // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 72.
257. Куфаєв М.М. Наукові та організаційні проблеми книговивчення / М.М. Куфаєв // Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 5–14. – Про УНІК: С. 5, 10–11, 13.

258. Леликова Н.К. Книговедческие концепции украинских ученых // Леликова Н.К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века / Н.К. Леликова. – СПб. : РНБ, 2004. – С. 250–272.
259. Леликова Н.К. «Мой Бог – украинская книга независимо от направлений и партий...» : к 100-летию со дня рождения Льва Быковского / Н.К. Леликова // Историко-библиографические исследования : сб. науч. трудов. – СПб. : РНБ, 1996. – С. 148–174. – Про УНІК: С. 158–161, 171.
260. Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2002 : Лист до Володимира Дорошенка № 27. – С. 90; Лист до Ярослава Дашкевича № 4. – С. 225; Лист до Ярослава Дашкевича № 8. – С. 228.
261. Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969). – Львів, 2009. – 373 с. – Про УНІК: С. 251–255, 350–352.
262. Лопата О. Дослідження інформаційних потреб читача в контексті бібліотечної практики 20-х – початку 30-х років ХХ століття / Олена Лопата // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 8. – С. 34–39.
263. Лопата О. Становлення та розповсюдження української преси (XVIII – початок ХХ століття) / Олена Лопата // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 9. – С. 29–35.
264. Макаренко М.О. Малюнки П.М. Боклевського (зі збірки Інституту книгознавства) / Микола Макаренко // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 4. – С. 7–18.
265. Максименко Ф.П. До питання про історію української преси: з приводу праці В. Ігнатієнка / Ф.П. Максименко // Бібліотечний журнал. – 1926. – № 4/5. – С. 54–63.
266. Максименко Ф.П. Книгознавство / Ф.П. Максименко // Українська Радянська енциклопедія. – К., 1961. – Т. 6. – С. 504–505.
267. Маньківська Р. Репресії серед музейних працівників в кінці 20–30-х рр. / Руслана Маньківська // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1997. – № 1/2. – С. 263–271.
268. Маслов // Книговедение : Энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1982. – С. 338.
269. Маслов Сергій Іванович // Видатні вчені Національної академії наук України: особові архіви та рукописні фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського (1918–1998) : путівник. – К., 1998. – С. 65–71.
270. Маслов Сергій Іванович (1880–1957) // Історія бібліотечної справи та бібліографії в Україні: ретроспективний бібліографічний покажчик публікацій середини XVIII – початку ХХІ ст. : у 2 т. – К. : НПУ, 2013. – Т. 2. – С. 141–142.
271. Матеріали до реформи бібліотечної справи на Україні : від редакції // Бібліологічні вісті. – 1928. – № 1. – С. 86–102. – Про УНІК: С. 86–88.
272. Матяш І.В. Журнал «Бібліологічні вісті» як джерело вивчення історії архівної справи / І.В. Матяш // Наукові праці НБУВ. – К. : НБУВ, 1999. – Вип. 2. – С. 45–51.
273. Матяш І. Питання архівної справи на сторінках журналу «Бібліологічні вісті» / Ірина Матяш // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) / НАН України, НБУВ, Асоціація б-к України ; редкол. О. Онищенко [та ін.]. – К., 1997. – С. 150–151.
274. Меженко Ю. Від Українського наукового інституту книгознавства / Директор У. Н. І. К. Юр Меженко // Бібліологічні вісті. – 1924. – Січень–березень. – С. 5–6.
275. Меженко Ю. Вступна стаття / Ю. Меженко // Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології. – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – (Труди Ін-ту книгознавства. – Т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). – С. 5–7.
276. Меженко Ю. Лист до редакції: [з приводу госп. потреб УНІКу] / Ю.О. Меженко // Більшовик. – 1924. – 13 липня.

- 277.*[Меженко Ю.] Напередодні бібліографічної конференції / Ю.М. // Бюлетень Київської секції наукових робітників. – 1930. – № 3. – С. 9–10.
278. [Меженко Ю.]. Наука про книжку : [ред. ст.] // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 1. – С. 1–4.
279. Меженко Ю. Нотатки до «Нотаток» / Юр. Меженко // Критика. – 1930. – № 2. – С. 89–94.
280. Меженко Ю. Передмова / Юр Меженко // Ковалевський Ю. Правила картографії. – Київ : Село-книга, 1923. – С. 5–6.
281. Меженко Ю. Підсумки і деякі перспективи в українській бібліологічній роботі / Ю. Меженко // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 40–46.
282. Меженко Ю. Про один з бібліологічних фронтів / Юр Меженко // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 13–18.
283. Меженко Ю. Рец. на кн. : Н.М. Пакуль. Книга: исторический очерк. – Харків : Главполитпросвет, 1923. – 132 с. / Юр Меженко // Книга : місячник літератури, критики й бібліографії. – 1923. – № 3. – С. 17–19. – Про УНІК: С. 19.
284. Меженко Ю. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» / Ю. Меженко ; публ. Я. Дашкевича // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 24–25. Те саме: // Бібліологічні вісті: Факсимільне перевидання. – 1923. – № 1–4. – Львів, 1999. – С. IX–X. Те саме: // Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969). – Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2002. – Лист до Ярослава Дашкевича № 4. – С. 225; Лист № 8. – С. 228. Те саме: // Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969). – Львів, 2009. – С. 251–253 (Додаток: С. 254–255).
285. Меженко Ю. Теоретичні передумови організації бібліографічної роботи / Юр Меженко // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4. – С. 48–61.
286. Меженко Ю.О. Українська книжка часів Великої революції / Юр Меженко // Життя й революція. – 1927. – № 10–11. – С. 107–121; № 12. – С. 307–322.
287. [Меженко Ю.] Український інститут книгознавства // Пролетарська правда (Київ). – 1926. – 11 вересня. – № 209 (1519).
288. Меженко Ю.О. Український науково-дослідний інститут книгознавства / Ю.О. Меженка // Шлях освіти. – 1927. – № 10. – С. 141–143.
289. Меженко Ю.А. [про нього]. Біографія / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В.О. Сухомлинського НАПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dnppb.gov.ua/id/1676/
290. Меженко [про нього] // Книга : Энциклопедия. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1999. – С. 408.
291. Меженко [про нього] // Книговедение : Энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1982. – С. 345.
292. Меженко Юрій Олександрович [про нього] // Українська радянська енциклопедія : [в 11 т.]. – К., [1962]. – Т. 9. – С. 23–24.
293. Мигонь К. Наука о книге: очерк проблематики / Кшиштоф Мигонь ; пер. з пол. – М. : Книга, 1991. – 200 с. – Про УНІК: С. 55–56.
294. [Микола Олександрович Рубакін] // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 74–75. [Про вітання УНІКом М.О. Рубакіна з ювілеєм наукової діяльності].
295. Михайленко О. 90 років із часу заснування (1922) Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) / О. Михайленко, А. Терещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.lib.dsum.edu.ua/doc/pres_32.pdf. – Назва з екрана.
296. Те саме: // www.dnppb.gov.ua/datas/upload/files1765577039.pdf.
297. Михайлин І.Л. Нарис історії українського журналістикознавства / І.Л. Михайлин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // www.vuzlib.com.ua/articles/book/22623-Naris_istorii_ukrainskogo_/1.html

298. Михайляк І.І. З історії підготовки книготорговельних кадрів в Україні / І.І. Михайляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.knyhobachennia.com/?category=13&article=17
299. Міжнародний бібліографічний інститут в Брюсселі надіслав до Інституту книгознавства свою відозву // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 51–52.
300. Міжнародний бібліографічний конгрес в Брюсселі // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3. – Стовп. 50. [Про запрошення на конгрес директора УНІКу Ю.О. Меженка].
301. Мітельман І. У боротьбі за марксо-ленінську теорію єврейської книги / І. Мітельман // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / Укр. наук.-дослід. ін-т книгознавства. – Київ : УНІК, 1933. – Т. 1. – С. 106–135. – Про УНІК: С. 114, 118–119.
302. Міщук С.М. С.І. Маслов – книгознавець, археограф рукописних книг / Сергій Міщук // Волинські історичні записки. – 2009. – Т. 3. – С. 119–124. – Про УНІК: С. 123.
303. [Міяковський В.] «Бібліологічні вісті» / В. Порський // Українські бібліологічні вісті. – Авгсбург, 1948. – С. 4–6.
304. Міяковський В. Юрій Меженко / Володимир Міяковський // Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження : антологія 1917–1933. – К. : Смолоскип, 2002. – С. 793–796. – Про УНІК: С. 794.
305. Молодчиков О.В. Радянське книгознавство на Україні / О.В. Молодчиков // Українська книга. – К. ; Харків : ред.-видавничий відділ Книжкової палати УРСР, 1965. – С. 91–107. – Про УНІК: С. 93.
306. Молодчиков О.В. Українська радянська книга (1917–1964) / О.В. Молодчиков // Книга і друкарство на Україні. – К. : Наук. думка, 1965. – С. 206–296. – Про УНІК: С. 255.
307. Музичко О.Є. Взаємодія Одеського та Київського книгознавчих осередків у листуванні одеситів С.Я. Борового, Ф.Є. Петруня, І. Я. Фааса з киянами Ю.О. Меженко та Б.І. Зданевичем / О.Є. Музичко // Вісник Одеського національного університету. Серія: бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2010. – Т. 15. – Вип. 21. – С. 55–71.
308. На фронті культури / НКО УСРР. – Київ : Радянська школа, 1935. – 264 с. – Про УНІК: С. 169–170.
309. [Науково-дослідний інститут книгознавства] // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 82.
310. Немировский Е.Л. «Библиологические известия» / Е. Немировский // Книжное обозрение. – 1997. – 22 июля 1997 г. (№ 29).
311. Немировский Е.Л. «Бібліологічні вісті» / Е.Л. Немировский // Книга : Энциклопедия. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1999. – С. 77.
312. Немировский Е.Л. Историография советской книги / Е.Л. Немировский // Книга. Исследования и материалы. – М., 1977. – Сб. 35. – С. 115–148. – Про УНІК: С. 121, 124.
313. Немировский Е.Л. Книговедение / Е.Л. Немировский // Книга : Энциклопедия. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1999. – С. 304–309. – Про УНІК: С. 306.
314. Немировский Е. Книговедческое обозрение : Ковальчук Г.І. Бібліологічні вісті 1923–1930 : Систематичний анований покажчик. – К. : Абрис, 1996 / Е. Немировский // Книга. Исследования и материалы. – М., 1998. – Сб. 75. – С. 282.
315. Немировский Е.Л. Труд Кшиштофа Мигоня и его место в литературе по общей истории книговедения / Немировский Е.Л. // Мигонь К. Наука о книге : очерк проблематики / Кшиштоф Мигонь ; пер. з пол. – М. : Книга, 1991. – Про УНІК: С. 15.
316. Нестеренко П. Федір Ернст – колекціонер екслібрисів / Петро Нестеренко // Пам'ятки України. – 2012. – № 10 (180). – С. 56–59. – [у т. ч. про екслібриси співробітників УНІК].

317. Низовий М.А. Вступ до книгознавства : навч. посібник / М.А. Низовий. – К : Кондор, 2009. – 143 с. – Про УНІК: С. 18, 20.
318. Николенко А.В. «На книговедческом фронте»: к истории книговедческой дискуссии 1930-х гг. (новые архивные материалы) / А.В. Николенко // Книжная культура : опыт прошлого и проблемы современности : к 285-летию основания Академической типографии в России : материалы V Междунар. науч. конф. (Москва, 24–26 октября 2012 г.) / отв. ред. В.И. Васильев ; сост. : Д.Н. Бакун, М.А. Ермолаева: В 2-х т. – М., 2012. – Т. 1, Ч. 1. Культурно-историческое пространство и книжная культура. – С. 281–291.
319. Нова політика Української книжкової палати [відносно УНІКу] // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 142.
320. Новальська Т.В. Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... докт. іст. наук : 07.00.08 / Новальська Тетяна Василівна. – К. : НБУВ, 2007. – 40 с. – Про УНІК: С. 22–24, 30, 32 34, 36, 39.
321. Новальська Т.В. Витоки формування теоретичних засад вивчення читачів / Т.В. Новальська // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 3. – С. 19–24.
322. Новальська Т. Внесок українських науковців у становлення і розвиток читачезнавства (20-ті – початок 30-х років XX ст.) / Тетяна Новальська, Ірина Тимошенко // Бібліотечний вісник. – 2003. – № 4. – С. 18–22.
323. Новальська Т.В. Етапи вивчення читачів і читання в Україні / Т.В. Новальська // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2004. – С. 84–86.
324. Новальська Т. Теоретична база бібліотекознавства в історичному контексті / Тетяна Новальська // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 29–301. – Про УНІК: С. 293–295, 300–301.
325. Новальська Т. Український науковий інститут книгознавства як осередок читачезнавства // Новальська Т. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XXI ст.) / Тетяна Новальська ; Мін-во культури і туризму України, КНУКіМ. – К., 2005. – С. 101–107.
326. Новальська Т. УНІК – перша науково-дослідна установа з вивчення проблем українського читачезнавства / Тетяна Новальська // Бібліотечний вісник. – 2004. – № 1. – С. 36–39.
327. Нове Положення про Український науково-дослідний інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1. – С. 71–72.
328. Огієнко І. Бібліологічні вісті. Часопис, присвячений питанням бібліографії, бібліотекознавства, бібліофілії, видавництва та друкарства. Видає Український науковий інститут книгознавства. Київ, 1924. Ч. 1–3: 350 років українського друку. 1574–1924. 176 + (6) с. / І. Огієнко // Стара Україна: Часопис історії та культури. – Львів, 1924. – Вип. 12. – С. 192–193.
329. Одержування літератури з-за кордону // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стовп. 81.
330. Одинока Л.П. Внесок українських бібліотекознавців у розвиток вітчизняного бібліотекознавства / Л.П. Одинока // Тези до XIX та XX звітних наукових конференцій професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту / Київський державний інститут культури. – К., 1992. – Ч. 1. – С. 88–90.
331. Одинока Л.П. Періодичні видання 20–30-х років як джерело вивчення історії бібліотечної справи в Україні / Л.П. Одинока // Державні бібліотеки: сучасні

проблеми і перспективи : зб. наук. пр. / Мін-во культури України, Держ. б-ка України. – К., 1999. – С. 83–90. – Про УНІК: С. 84–85.

332. *Одинока Л.* УНІК та проблеми вивчення читачів в Україні / *Леніна Одинока* // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) // НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоціація б-к України ; редкол. О. Онищенко [та ін.]. – К., 1997. – С. 128–130.

333. *Озерянський В.* Перша Всеукраїнська виставка друкованого слова в Києві // Червоний шлях. – 1923. – Ч. 4–5. – С. 228–238.

334. *Ольховик Н.* Читання до 100-річчя від дні народження Л. Биковського / *Наталія Ольховик* // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 1. – С. 30–31. – Про УНІК: С. 30.

335. *Онищенко О.С.* Бібліотечна справа в Україні ХХ ст.: 1917–1931 рр. / *Олексій Онищенко, Любов Дубровіна* // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 3. – С. 3–16. – Про УНІК: С. 6, 8, 12–13, 15–16.

336. *Онищенко О.С.* Бібліотечна справа в Україні ХХ ст.: 30–50-ті роки / *Олексій Онищенко, Любов Дубровіна* // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 4. – С. 3–16. – Про УНІК: С. 4.

337. *Опришко Т.* Василь Іванушкін: життя і доля / *Тетяна Опришко* // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1999. – № 1–2. – С. 347–357.

338. *Орлов Н.Н.* К дискуссии на книговедческом фронте / *Орлов* // Красный библиотечный. – 1931. – № 12. – С. 12–13.

339. *Пеленський Є.Ю.* Бібліографія: історія укр. бібліографії / *Пеленський Є.Ю., Кузеля З.* // Енциклопедія українознавства : в 2 т. / за ред. В. Кубійовича, З. Кузеля. – Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949. – Т. 1, ч. 3. – С. 966–969.

340. *Передмова* // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / Укр. наук.-дослід.ін-т книгознавства. – Київ : УНІК, 1933. – Т. 1. – С. III–VIII.

341. [Переклад Manuel des bibliothèques P. Otlet et Wouters] // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стовп. 99. [Сповідь про український переклад, здійснений УНІК].

342. [Перша виставка виробів своїх друкарень] // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 180. [УНІК брав участь].

343. *Перша чоловіча гімназія* // Звід пам'яток історії та культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pamyatky.kiev.ua/streets/shevchenka-bulv/persha-cholovicha-gimnaziya [Будинок, де спочатку містився УНІК].

344. *Петров С.О.* Маслов / *С.О. Петров* // Книга : Энциклопедия. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1999. – С. 402.

345. *Покажчик* по історії української революції // Бібліологічні вісті. – 1923. – № 4. – Стовп. 86.

346. *Показники.* Систематичний та авторський до часопису Українського науково-дослідного інституту книгознавства «Бібліологічні вісті» за рр. 1923–1927. – б. м., б. р. – 14 с.

347. *Попик В.И.* Творческое наследие Степана Серополко: современное измерение и проекция в будущее (к 140-летию со дня рождения С.А. Серополко) / *В.И. Попик, Т.И. Кившарь* // Информационный бюллетень РБА. – СПб. : РБА, 2012. – № 64. – С. 173–174. – Про УНІК: С. 174.

348. *Припинення «Бібліологічних вістей»* // Книголюб. – 1931. – № 2. – С. 105–106.

349. *Про Всеукраїнське обслідування бібліотек: До всіх бібліотечних та політосвітніх робітників України / УНІК. Кабінет вивчення книги й читача* // Зоря. – Дніпропетровськ, 1927. – № 4/5. – С. 58. Те саме : // Пролетарська правда. – 1927. – 6 травня.

350. Про націоналістичні прояви в бібліографії й книгознавстві // Радянський книгар. – 1931. – № 17. – С. 23–24.
351. Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / Український науково-дослідний інститут книгознавства. – Київ : УНІК, 1933. – Т. 1. – 198 с.
352. [Раритети] // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1–2. – С. 175. [Звернення УНІК подавати відомості про рідкісні видання].
353. Регламент організації та праці Краєвого бібліографічного відділу при Київській філії Всеукраїнського державного видавництва // Голос друку. – 1921. – Кн. 1. – С. 216–218.
354. Рибчинська Н. «Бібліологічні вісті» (1923–1930) в контексті української книгознавчої періодики / Наталія Рибчинська // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 145–155.
355. Розанов Я. Лист до редакції / Я. Розанов // Пролетарська правда. – 1931. – 22 квітня. – № 90 (2902).
356. Розмежування роботи бібліографічних установ // Нова книга. – 1925. – № 7/8. – С. 62.
357. Романюк М.М. Проблеми створення репертуару української періодики та дослідження історії преси / М.М. Романюк // Українська періодика: історія і сучасність : доп. і повідомл. четвертої Всеукр. наук.-теор. конф. (19–20 грудня 1997 р.) / за ред. М.М. Романюка. – Львів, 1997. – С. 3–12.
358. *Рубинштейн Л. В плену у буржуазних теоретиків: антиленинські теорії в книговедінні / Лев Рубинштейн // Журналіст. – 1932. – № 2. – С. 9–12.
359. Рудзицький А. Незнане ім'я: Олександр Гер / Артур Рудзицький // Книжник. – 1992. – № 2. – С. 12–14.
360. Рудзицький А. Слово об Александре Гере / Рудзицький А. // Эмиль Преториус. – К., 1992. – С. 20–25.
361. Рудий Г. Періодична преса як об'єкт дослідження українського пам'яткоохоронного процесу 1917–1940 рр.: історіографія проблеми / Григорій Рудий // Університет. Історія. Філософія. Філологія. – К. : Київський славистичний університет, 2008. – № 6. – С. 5–13. – Про УНІК: С. 6.
362. Рудь М.П. Проблеми книгознавства в працях вчених України / М.П. Рудь // Теорія та історія радянської книги на Україні : зб. наук. пр. / АН УРСР, Центр. наук. б.-ка. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 5–29. – Про УНІК: С. 14–18.
363. Рукавіцина Є.В. До історії питання книжкових зібрань України (за матеріалами анкетування, проведеного Ю. Меженком у 20–30-х рр. ХХ ст.) / Є.В. Рукавіцина // Наукові праці НБУВ. – 1999. – Вип. 2. – С. 187–218. – Про УНІК: С. 191, 193–196.
364. Рукавіцина Є. З історії приватних зібрань України (внесок діячів УНІК) / Євгенія Рукавіцина // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) / редкол. О. Онищенко [та ін.]. – К. : НБУВ, 1997. – С. 152–154.
365. Савіна З.І. Проблеми вивчення читачів у науковій спадщині Д.А. Балики / З.І. Савіна // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. – К., 1995. – Вип. 1. – С. 74–78.
366. Самійленко Т. 100 років від дня народження Надії Фрідьєвої / Тамара Самійленко // Бібліотечний вісник. – 1995. – № 3. – С. 24–25.
367. Сарана Ф.К. «Бібліологічні вісті» / Ф.К. Сарана // Українська літературна енциклопедія. – К. : УРЕ, 1988. – Т. 1. – С. 167.
368. Сарана Ф.К. Ігнатієнко / Ф.К. Сарана // Українська літературна енциклопедія. – К. : УРЕ, 1990. – Т. 2. – С. 297.

369. Сарана Ф.К. Меженко / Ф.К. Сарана // Українська радянська енциклопедія. – Вид. 2-ге. – К. : УРЕ, 1981. – Т. 6. – С. 434.
370. Сарана Ф.К. Ю.О. Меженко. Життя й діяльність / Ф.К. Сарана, І.Г. Шовкопляс // Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : матеріали до біографії / уклад. Т.А. Ігнатова, Н.В. Козакова, Н.В. Стрішенець. – К. : НБУВ, 1994. – С. 11–35.
371. Сарана Ф.К. Стешенко Ярослав Іванович / Ф.К. Сарана // Українська радянська енциклопедія. – 2-е вид. – К. : УРЕ, 1983. – Т. 10. – С. 538.
372. Сварник Г.І. Юр Меженко і Ярослав Дашкевич: службові, творчі та особисті взаємини / Г.І. Сварник // «І тільки незмінна книга!» : зб. статей до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського ; уклад., відп. ред. Н.В. Стрішенець. – К. : НБУВ, 2013. – С. 45–70. – Про УНІК: С. 45, 51, 60–62.
373. Светочи украинской культуры. Украинский научно-исследовательский институт книговедения в Киеве / Евг. С. // Киевский пролетарий. – 1927. – 2 октябр. – № 225 (689).
374. Святкування ювілею [350-ліття першої укр. друк. кн.] // Бібліологічні вісті. – 1924. – № 1/3. – С. 174–175.
375. Сенченко Н.М. Книжкова палата України. Становлення державної бібліографії / Н.М. Сенченко. – К. : Книжкова палата України, 1999. – 116 с. – Про УНІК: С. 9–11, 14, 70.
376. Секунова Ю. Історіографічний огляд наукової літератури про Левка Биковського / Юлія Секунова // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 2. – С. 25–27.
377. Секунова Ю. Роль Л. Биковського в діяльності Українського наукового інституту книгознавства // Україна ХХ ст. : культура, ідеологія, політика : зб. ст. / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 258–264.
378. Секунова Ю. Характеристика праць Л. Биковського / Юлія Секунова // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 5. – С. 31–34.
379. *Сірополко С. Бібліотечна справа на Сов. Україні за останнє десятиліття / С. Сірополко // Літературно-науковий вісник. – 1928. – Т. 96. – Кн. 5. – С. 81–89.
380. Сірополко С. Боротьба з «укр. націоналізмом» на Рад. Україні / Ст. Сірополко // Діло. – Львів, 1931. – 15 серпня. – Ч. 182.
381. Сірополко С. В чому виявилася «реорганізація» Українського науково-дослідчого інституту книгознавства в Києві / С. Сірополко // Тризуб. – 1932. – № 41. – С. 6–8.
382. Сірополко С. Книгознавство на В. Україні / Ст. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 11–18.
383. Сірополко С. Народня освіта на Совецькій Україні / С. Сірополко. – Варшава, 1934. – 239 с. – Про УНІК: С. 168–169.
384. Сірополко С. «Прорив» на книгознавчому фронті Сов. України / Ст. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 3/4. – С. 124–129.
385. Сірополко С. [Рец. на журн.] : Бібліологічні вісті. – 1923. – № 3 / С. Сірополко // Книжка. – 1923. – № 6/10. – С. 124–125.
386. Сірополко С. [Рец. на кн.] : Ігнатієнко В. Бібліографія української преси, 1816–1916 / УНІК. – Харків ; Київ : ДВУ, 1930. – 288 с. – (Труди УНДІК ; т. 4 ; Праці бібліогр. секції / за ред. Ю. Меженка) / Ст. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 46–47.
387. Сірополко С. [Рец. на кн.] : Ігнатієнко В. Бібліографія української преси, 1816–1916 / УНІК. – Харків ; Київ : ДВУ, 1930. – 288 с. – (Труди УНДІК ; т. 4 ; Праці бібліогр. секції / за ред. Ю. Меженка) / С. Сірополко // Літературно-науковий вісник. – 1931. – Т. 106, кн. 5. – С. 476–477.

388. Сірополко С. Читач на Сов. Україні / С. Сірополко // Тризуб. — 1930. — № 16/17. — С. 17–20. [Відзив на кн.: Бібліотека і читач на Україні. — К., 1930. — 241 с. — (Труди ін-ту книгознавства в Києві ; т. 2)].
389. [Сірополко С.] Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 рр. / Ст. Сірополко // Книголюб. — 1927. — № 1. — С. 62–65.
390. Скляренко Є. Служіння книзі як життєве кредо / Євген Скляренко // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 6. — С. 33–36.
391. Скрипник Т.О. Ю.О. Меженко та українське книгознавство / Т.О. Скрипник // Культура України: історія і сучасність : респ. наук.-теор. конф. (26–28 жовт. 1992 р.) : тези доп. / ХДІК. — Харків, 1992. — С. 290–292.
392. Соколинский Е.К. Странствующий библиограф: взлет и падения Юрия Меженко / Е.К. Соколинский // Библиография. — 1997. — № 5. — С. 107–119.
393. Соколинский Е.К. Ю.А. Меженко: Библиограф на ветрах истории / Е.К. Соколинский. — СПб. : РНБ, 1998. — 248 с. — Про УНІК: С. 55–80.
394. Солоіденко Г. Бібліотечна термінологічна діяльність 1930–1990-х років / Галина Солоіденко // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 8. — С. 41–47. — Про УНІК: С. 41–42.
395. Солоіденко Г. Розвиток бібліотечнознавчої термінології в Україні (20–30-ті роки ХХ ст.) / Галина Солоіденко // Бібліотечний вісник. — 2003. — № 4. — С. 23–32. — Про УНІК: С. 25, 27, 29, 31.
396. Солонська Н.Г. «Бібліологічні вісті» як осередок української інтелектуальної та книгознавчої думки 20-х — початку 30-х років ХХ ст. / Н.Г. Солонська // Наукові праці НБУВ. — К. : НБУВ, 1999. — Вип. 2. — С. 11–44.
397. Солонська Н.Г. «Бібліологічні вісті» як явище української інтелектуальної та книгознавчої думки 20–30-х років / Н.Г. Солонська // Культура України: стан, проблеми, тенденції розвитку / М-во культури України, Ін-т підвищення кваліфікації працівників культури. — К., 1997. — С. 147–152.
398. Солонська Н.Г. «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20 — початку 30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Солонська Наталія Гаврилівна. — К. : НБУВ, 1997. — 24 с.
399. Солонська Н.Г. До історії книжкової торгівлі 20-х — 30-х років в Україні (на матеріалах журналу «Бібліологічні вісті» та рукописах Л. Биковського) / Наталія Солонська // Бібліотечний вісник. — 1996. — № 5. — С. 12–22.
400. Солонська Н.Г. До історії питання книжкової торгівлі як важливого чинника комплектування фондів / Н.Г. Солонська // Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки : тези доп. Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовтня 1996 р.). — К. : НБУВ, 1996. — С. 128–130. — Про УНІК: С. 129.
401. Солонська Н.Г. До історії української періодичної преси / Наталія Солонська // Бібліотечний вісник. — 1997. — № 2. — С. 29–36; 1997. — № 3. — С. 29–32.
402. Солонська Н. Питання каталогізації за поглядами дослідників і фахівців 20-х — початку 30-х років (на матеріалах «Бібліологічних вістей» і «Журналу бібліотечнознавства та бібліографії») / Наталія Солонська // Бібліотечний вісник. — 1997. — № 5. — С. 21–26. — Про УНІК: С. 21, 24–26.
403. Солонська Н.Г. Українська книгознавча преса як джерело для створення Українського біографічного словника («Бібліологічні вісті», 1923–1930) / Н.Г. Солонська // Бібліотека. Наука. Культура. Інформація : Наукові праці НБУВ. — К., 1998. — Вип. 1. — С. 425–430.
404. Солонська Н.Г. Українська книжкова торгівля: аспекти, проблеми, досвід 20–30-х років (на матеріалах «Бібліологічних вістей» та іншої фахової преси) / Наталія Солонська // Бібліотечний вісник. — 1996. — № 6. — С. 23–29.

405. Сороковська С.В. Про бібліографічну діяльність Ю. Меженка / С.В. Сороковська // Бібліотекознавство та бібліографія. — 1969. — Вип. 6. — С. 151–157.
406. Соцзмагання Українського науково-дослідчого інституту книгознавства з Ленінградським науково-дослідчим інститутом книгознавства // Бібліологічні вісті. — 1930. — № 2. — С. 116–117.
407. Сошинська В. «Хроніка» на сторінках фахової періодики першої половини ХХ ст. (огляд публікацій) / Вікторія Сошинська // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 7. — С. 50–51.
408. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959): бібліогр. показ. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т біограф. досліджень ; уклад. Т.І. Ківшар. — К., 2012. — 197 с.
409. Степченко О. Павло Попов та УНІК / Ольга Степченко // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоціація б-к України ; редкол. О. Онищенко [та ін.]. — К., 1997. — С. 141–142.
410. Стешенко Ярослав Іванович // Книговедение : Энциклопедический словарь. — М., 1982. — С. 521.
411. Столяров Ю.М. Внесок бібліотекознавців УРСР в розвиток радянського бібліотекознавства / Ю.М. Столяров // Бібліотекознавство і бібліографія. — Харків, 1980. — Вип. 20. — С. 90–95.
412. 150-річний ювілей першої надрукованої на Україні газети «Gazette de Leopold» // Бібліологічні вісті. — 1926. — № 3. — С. 82.
413. Стрішенець Н. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / Надія Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. — К., 1997. — 144 с. — Про УНІК: С. 35–43, 47.
414. Стрішенець Н.В. Бібліографічна спадщина Юрія Олексійовича Меженка : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Стрішенець Надія Володимирівна. — К. : НБУВ, 1996. — 24 с.
415. Стрішенець Н. Епістолярна спадщина Ю. Меженка / Надія Стрішенець // Бібліотечний вісник. — 2003. — № 5. — С. 56–58. — Про УНІК: С. 57.
416. Стрішенець Н.В. Перехресні дороги Юрія Меженка (Передмова) / Н.В. Стрішенець // «І тільки незмінна книга!» : зб. статей до 120-річчя від дня народження Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського ; уклад., відп. ред. Н.В. Стрішенець. — К., 2013. — С. 5–12.
417. Стрішенець Н.В. Ярослав Стешенко — бібліограф української книги / Надія Стрішенець // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 14–17 жовтня 1997) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоціація б-к України ; редкол. О. Онищенко [та ін.]. — К., 1997. — С. 133–134.
418. Стрішенець Н.В. Ярослав Стешенко: «...Чекати на мене... божевільна і марна вигадка» / Н.В. Стрішенець // Наукові праці НБУВ. — К. : НБУВ, 1999. — Вип. 2. — С. 95–106. — Про УНІК: С. 96–97.
419. Тарнавська М. Бібліотекознавча періодика двадцятих років в Україні / Марта Тарнавська // Слово і час. — 1992. — № 11. — С. 58–63.
420. Тарнавський В. Буржуазна концепція історії та бібліографії преси на Україні / В. Тарнавський // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : Наукові записки / Укр. наук.-дослід. ін-т книгознавства. — Київ : УНІК, 1933. — Т. 1. — С. 136–183.
421. Телічко В. Антимарксистські концепції в працях В. Іванушкіна / В. Телічко // Радянська Академія. — 1936. — 19 лютого. — № 3 (106).

422. Тимошенко І.В. Вивчення читачів та читання в Україні у 20-ті роки ХХ століття / Тимошенко І. // Бібліотека. Інформація. Суспільство : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. УБА. — К., 1998. — С. 73–78.
423. Тимошенко І. Діяльність Кабінету по вивченню книги й читача в УНІК (1926–1931) / Ірина Тимошенко. — Бібліотечний вісник. — 1999. — № 2. — С. 17–20.
424. Тимошенко І.В. Організація вивчення читачів в Україні в 20-ті роки ХХ ст. / І. Тимошенко // Бібліотечна планета. — 2000. — № 3. — С. 19–21.
425. Тимошенко І. Політика українізації як фактор впливу на організацію вивчення читачів та читання в бібліотеках / Ірина Тимошенко // Вісник Книжкової палати. — 2001. — № 1. — С. 37–39.
426. Тимошенко І.В. Читачі публічних бібліотек України: основні напрями вивчення (1900–1930-й рр. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Тимошенко Ірина Володимирівна. — К. : КНУКіМ, 2001. — 20 с. — Про УНІК: С. 5–6, 8, 12–16, 19.
427. Тисяченко Г. Збирання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні в Україні / Гр. Тисяченко // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — Стовп. 63–68. [Опублікована відповідна анкета УНІК, розроблена Гр. Тисяченком (Саливоном)].
428. Ткачова Г. Внесок УНІК в розвиток науки про книгу / Г. Ткачова // Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали наук.-творч. студ. конф. (10–11 квітня 2001 р.). — Харків : ХДАК, 2001. — С. 100–101.
429. Украинский научно-исследовательский институт книговедения // Библиография. — 1929. — № 1. — С. 97.
430. Украинск. научно-исследовательск. институт «книгознавства» // Вся Украина и АМССР на 1929 г. : адрес. и справ. книга. — Одесса, 1929. — Стовп. 796.
431. Українська бібліографія : методологічний збірник / УАН, Бібліографічна комісія. — Київ, 1928. — Вип. 1. — 24 с. — Про УНІК: С. VII, 9–10, 12–17.
432. Українська книжкова палата : розмежування роботи бібліографічних установ // Нова книга. — 1925. — № 7–8. — С. 62.
433. Українська радянська бібліографія : навч. посібник / за ред. Ф.К. Сарани і Д.Д. Тараманова. — К. : Вища школа, 1980. — 264 с. — Про УНІК: С. 32–33, 41, 55–56, 63–64, 79–80.
434. Український науковий інститут книгознавства // Бібліологічний збірник = Bibliologisches Sammelbuch / Інститут єврейської культури при ВУАН, Бібліологічна комісія. — М. ; Харків ; Мінськ, 1930. — Т. 1. — С. 529–531.
435. Український науковий інститут книгознавства // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 4. — Стовп. 83–84. [Приступив до опрацювання матеріалів для складання систематичного покажчика всіх творів друку УСРР за 1923 рік].
436. Український науковий інститут книгознавства // Енциклопедія українознавства : перевидання в Україні. — Львів : НТШ, 2000. — Т. 9. — С. 3433.
437. Український науковий інститут книгознавства // Життя й революція. — 1925. — № 11. — С. 91.
438. Український науковий інститут книгознавства // Культура і побут. — 1928. — № 8. — 6 травня. — С. 7–8.
439. Український науковий інститут книгознавства // Наука на Україні. — 1927. — № 2–4. — С. 292–298.
440. Український науковий інститут книгознавства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : // www.uk.wikipedia.org/wiki/Український_науковий_інститут_книгознавства
441. Український науковий інститут книгознавства в Києві // Бібліологічні вісті. — 1923. — № 3. — Стовп. 38–40.

442. *Український науковий інститут книгознавства в Києві // Червоний шлях.* – 1923. – № 6/7. – С. 220–221.
443. *Український науковий інститут книгознавства (УНІК, 1922–1936) // Історія бібліотечної справи та бібліографії в Україні : ретроспект. бібліогр. показчик публікацій середини XVIII – початку XXI ст. : у 2 т. – К. : НПБУ, 2013. – Т. 1. – С. 44–45.*
444. *Український науково-дослідний інститут книгознавства // Шлях освіти.* – 1927. – № 10. – С. 141–143.
445. *Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 роки // Книголюб.* – 1927. – № 1. – С. 62–65.
446. *Український науково-дослідний інститут книгознавства // Бібліологічні вісті.* – 1930. – № 2. – С. 135. [Про конкурс на посаду керівника секції соціології книги].
447. *Український науково-дослідний інститут книгознавства // Бібліологічні вісті.* – 1930. – № 3. – С. 148. [Оголошує прийом аспірантів].
448. *Український науково-дослідний інститут книгознавства за 1929/30 ак. р. // Бібліологічні вісті.* – 1930. – № 4. – С. 135–140.
449. *Ушкалов Л.* Для кого писали наші класики? Українська література та її читач / Леонід Ушкалов // *Україна молода.* – 2012. – 3 квітня. – № 049.
450. *Фольман І.* Проти буржуазних теорій у вивчанні споживача книги й преси / І. Фольман, Н. Біркіна // *Радянський книгар.* – 1932. – № 6. – С. 5–7.
451. *Фрідьєва Н.* Запис попиту як метод вивчення читача, і український читач за матеріалами попиту УНІКу / Н. Фрідьєва // *Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології.* – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – 240 с. – (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). – С. 116–144.
452. *Фрідьєва Н.* Центральні округові бібліотеки України (за матеріалами обслідування кабінету вивчення книги й читача при УНІКу) / Н. Фрідьєва // *Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології.* – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – 240 с. – (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). – С. 61–81.
453. *Фрідьєва Н.* Читач київських політосвітніх бібліотек в 1926/27 р. : доповідь в Кабінеті вивчення книги й читача УНІКу / Н. Фрідьєва // *Бібліотека і читач на Україні / Укр. н.-д. ін-т книгознавства, Секція соціології.* – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – 240 с. – (Труди Ін-ту книгознавства ; т. 2. Праці Кабінету вивчення книги й читача / за ред. Д. Балики ; зб. 1). – С. 174–188.
454. *Чекалін П.І.* Організатор бібліотечної справи в Україні / П.І. Чекалін // *Бібліотекознавство і бібліографія : наук.-метод. зб.* – Харків : Основа, 1992. – Вип. 31. – С. 110–115. – Про УНІК: С. 111.
455. *Чепіга І.* Український науковий інститут книгознавства в Києві / І. Чепіга // *Книжка.* – Станіслав, 1923. – Ч. 6–10. – С. 22–23.
456. *Черниш Н.* Основи бібліології : навч. посібник. – К. : Наша культура і наука, 2014. – 220 с. – Про УНІК: С. 40–41, 55–56.
457. *Чухно Н.* Історія Книжкової палати України / Наталія Чухно // *Вісник Книжкової палати.* – 1996. – № 5. – С. 22–24. [Про Головну книжну палату в Києві – передвісника УНІК].
458. *Шатрова М.Б.* Дослідження з питань книжкового мистецтва на сторінках журналу «Бібліологічні вісті» (1923–1930) / М.Б. Шатрова // *Вісник Харківської держ. академії культури.* – 2013. – Вип. 39. – С. 131–138.

459. Шкідництво на бібліотечному фронті // На фронті культури. – Київ, 1935. – С. 169–172.
460. Шпакович К. Харківська періодична преса 1920-х рр. як чинник національного відродження. Історіографія проблеми / Катерина Шпакович // Український історичний збірник. – 2013. – Вип. 16. – С. 313–324.
461. Штогрин Д. Взлет и падение книговедения на Украине / Д. Штогрин // Материалы II Междунар. конф. славянских библиотекарей и специалистов в области информации. – Нью-Йорк, 1986. – С. 17–23.
462. Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : матеріали до біографії / уклад. Ігнатова Т.А., Козакова Н.В., Стрішенець Н.В. ; вст. ст. Ф.К. Сарани та І.Г. Шовкопляса. – К., 1994. – 176 с. – Про УНІК: С. 14–15, 22–23, 25, 28–30, 38–41, 59–82, 104–120, 122, 125, 130, 133–135, 137–151, 154–157, 164.
463. Юркова О.В. Іванушкін В.М. / О.В. Юркова // ЕУ. – К. : Наук. думка, 2005. – Т. 3. – С. 405–406.
464. Юркова О. Київська історична школа М.С. Грушевського: долі науковців / Оксана Юркова // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 263–281. – Про В. Ігнатієнка: С. 269–270.
465. Якимович Б. Іван Франко – видавець : книгознавчі та джерелознавчі аспекти / Богдан Якимович. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 691 с. – Про УНІК: С. 9.
466. Якубовський С. За більшовизацію роботи Інституту книгознавства / С. Якубовський // Радянський книгар. – 1931. – № 34. – С. 7–9.
467. [Якубовський С.] На першій Всеукраїнській конференції ВУКОПКНИГИ. На посту «Радянського книгаря» (з блокноту чергового) / С. В. // Радянський книгар. – 1932. – № 4–5. – С. 36–37.
468. Якубовський С. Проти контрреволюційних, націоналістичних настанов в бібліографічних працях ВУАН / С. Якубовський // Більшовик України. – 1934. – № 2. – С. 83–96.
469. Якубовський С. Проти націонал-фашистських настанов у бібліографічних працях ВУАН / С. Якубовський // Життя й революція. – 1934. – Кн. 1. – С. 101–114.
470. Яшек М. [Рец. на № 3 «Бібліологічних вістей» за 1926 р.] / М. Яшек // Червоний шлях. – 1927. – № 2. – С. 262–263.
471. Kasinec E. Jurii O. Ivaniv-Mezhenko (1892–1969) as a bibliographer during his years in Kiev, 1919–1933 / E. Kasinec // The Journal of Library History. – 1979. – Vol. 14. – № 1. – P. 1–20.
472. Kasinec E. Kost Dowhan (1902 – ?) on the social influence of the book / E. Kasinec // Solanus. – 1989. – Vol. 3. – P. 77–88.
473. Krawciw B. Survey of bibliological research / B. Krawciw // Ukraine: A concise encyclopaedia. – Toronto, 1971. – Vol. 2. – P. 428–431.
474. Migoń K. Księgoznawstwo ukraińskie w dwudziestolecin międzywojennym / K. Migoń // Studia o Książce. – Wrocław, 1970. – T. 1. – S. 25–41.
475. Shtohryn D.M. The rise and fall of book studies in Ukraine / D. Shtohryn // Books, libraries and information in Slavic and East European studies. Proceedings of the Second International Conference of Slavic librarians and information specialists. – New York, 1986. – P. 17–28.
476. * Siropolko S. La bibliologie en Ukraine depuis la revolution de 1917 / S. Siropolko // Slovanská knihověda. – Praha, 1931. – № 1. – S. 103–112.
477. Ukrajinskijj Naukowyj Institut Knigoznawstwa // Minerwa. – 1925. – S. 629.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК*

- Абрамович П.Н. 411
Агуф М.А. 171, 199
Адаменко А.Г. 135
Адашев О. 435
Адоевцов А. 239
Адріанова-Перетц В.М. 10
Айзеншток І.Я. 42, 245, 375, 380, 381, 384, 385, 410, 484,
575, 576, 583, 631, 638
А. К. 239
Аксютін Ю. 547
Алгасов 177, 190, 340, 341, 428, 581
Алданов М.О. 492
Алексеев М.В. 593
Алексеев М.П. (Олексієв) 224, 268, 370, 376, 380, 382, 385,
393, 407, 605
Алексеев Т.П. (Олексієв) 88, 102, 122, 130, 132, 135, 154, 157,
170–172, 188, 194, 197, 222–224, 245, 266, 268, 280, 334,
337, 338, 360, 375, 377–380, 383–385, 395, 402, 410, 411,
421–424, 426, 428, 430, 431, 453, 521, 530, 537, 583–586,
620, 638
Алексеева О. (Олексієва) 380–382, 384, 385, 370, 376, 402,
410, 586, 605
Анастасевич В.Г. 311
Андреев В.С. 202, 430
Андрієвський Д. 87, 385, 586
Андрійчук М.Т. 638
Андрусак М. 638
Антоненко-Давидович Б.Д. 110
Антоник О.В. 638
Антонович Д.В. 98
Арсенич П.І. 455
Артюхова А.В. (Артюхова-Іванова, Іванова-Артюхова) 88,
222, 268, 354, 380, 383, 384, 410, 446, 502–504, 578, 579,
587, 596, 636, 638, 640
Арюпіна Л.В. 558, 638
Атаманюк В. 428

* Оскільки в книзі написання імені та по батькові тієї чи іншої особи варіативне, автор намагалася в покажчику уніфікувати й подати два ініціали, якщо достовірно йдеться про одну й ту ж особу. Проте в деяких випадках ініціали встановити не вдалося.

- Багалій Д.І. 13, 20, 375, 380, 407, 484, 541, 574
 Бажан М.П. 110, 512
 Баженов Г. 444
 Бажинов І.Д. 32
 Базилевич В.М. 380, 381, 385, 410, 537, 538, 587
 Бакун Д.М. 656
 Балика А.М. 54, 417, 418
 Балика Д.А. 42, 62, 73, 75, 83, 103, 125, 132, 136, 139, 142, 148, 157, 162, 180, 259, 269, 272, 273, 279, 292, 293, 296, 297–299, 304–309, 318–322, 324, 325, 345, 349, 351, 353, 354, 357, 358, 377, 380, 381, 383, 384, 394, 402, 410, 421, 422, 432–434, 440, 466, 553, 554, 557, 559–562, 564, 566, 569, 574, 577, 580, 587, 631, 638, 640, 642–645, 648, 652, 653, 658, 663
 Балицький В.А. 483
 Балицький П.О. 93, 118, 222–224, 236, 245, 348, 358, 359, 377, 380, 383, 384, 390, 474, 476, 480–485, 490, 587, 593, 636, 640
 Балінський І.М. 21
 Бальзак О. де 465
 Балясна О. 385, 587
 Балясний А.Д. 81, 83, 170, 269, 298, 302, 303, 309, 360, 421, 423, 433, 622, 627, 629
 Баран М. 444
 Баранович Л. 222, 231, 234
 Баранович О.І. 376, 380
 Барвінок В.І. 75, 76, 87, 220–223, 240–242, 258, 259, 269, 285, 345–347, 356, 357, 376, 377, 380–384, 392, 395, 410, 574, 587, 607
 Барвінський В.О. 407
 Барвінський О.Г. 395, 594
 Баренбаум Й.Є. 6, 325
 Барсук О.І. (А.И.) 205
 Басанівська Н. 639
 Баскін 171, 185, 426, 428
 Башилов М. 435
 Бейлис Л.І. 639
 Беловицкая А.А. 6, 119, 164, 341, 639
 Бельмен де Я.П. 435
 Бем А.Л. 13, 16, 395, 607
 Бердичевський Я.С. 202, 425, 427
 Березюк Н.М. 560, 639
 Беренштейн О.Б. 112, 419
 Бері Р. де 406
 Берков П.Н. 152, 160, 162, 619, 639
 Бернадський С.С. 495
 Бетман М. 385, 587
 Бетгер Е.К. 639
 Бегнер Х. (Бегнер) 390, 556
 Белий А. 155
 Биков 573
 Биковець М. 448
 Биковський Л.Ю. (Биківський) 20, 21, 42, 53, 93–95, 99, 125, 136, 137, 139, 140, 149, 179, 259, 270, 273, 281, 282, 311, 312, 316, 355, 357, 376, 380–383, 394, 395, 404, 408, 410, 411, 453, 575, 576, 587, 588, 602, 607, 626, 631, 639, 646, 647, 651, 653, 657, 659, 660
 Бичков А.Ф. 285
 Бичков І.А. 380, 381, 410
 Білецький О.І. 10
 Білий В. 380–382, 385, 410, 589
 Білокін С.І. (Білоконь С.І.) 383, 435, 437, 470, 476, 485, 502, 503, 536, 538, 542, 544, 545, 548, 556, 639, 640
 Білолістов В. — див. Вайсблат В.Н.
 Білоцерківська К.І. 427
 Біляшівська Є.Б. 88
 Біляшівський М.Ф. 376, 380, 441, 484, 497, 536
 Біркіна Н.М. 46, 122, 124, 157, 170, 171, 177, 180, 184, 186, 188–191, 298, 301, 304, 305, 309, 318, 339, 340, 351, 352, 366, 367, 383, 413, 422, 424, 426–428, 434, 579–581, 589, 631, 640, 663
 Благовещенська К. 223, 380, 384, 385, 390, 410, 589
 Благодаров 211
 Блакитний В.М. 512
 Близнюк П. 537
 Богацький П.О. 380, 381, 410
 Богданович М. 640
 Богенг Г.А.Е. 222
 Богомолець О.О. 437
 Боднарський Б.С. 27, 376, 380–382, 384, 385, 400, 410, 589
 Бойко І. 429, 430, 449, 651
 Бойчук М.Л. 509, 511
 Боклевський П.М. 262, 263, 408, 579, 601, 631, 653
 Болабольченко А.А. 476

- Болховітінов Є.О. — див. Євгеній
 Бонч-Бруєвич В.Д. 199
 Борецький О.А. 418
 Боровий С.Я. 220, 221, 244, 245, 259, 353, 354, 357, 379–384, 390, 401, 410, 575, 580, 589, 590, 631, 655
 Борович Б.Й. (Фінкельштейн) 139, 143, 145, 146, 149, 380, 381, 384, 385, 395, 400, 410, 470, 538, 539, 553, 590
 Борщак І.Л. 149, 221–223, 234, 236, 260, 355–357, 376, 377, 379–381, 384, 385, 395, 400, 406, 410, 411, 590, 607
 Бочаров Т. 161, 635
 Бочков 234
 Брилов Г.А. 593
 Брусиловська Ф.А. 39, 40, 88, 289, 640
 Брюне Ж.-Х. 274
 Брюховецький В.С. 432
 Бугаєвська Л.А. 419–422, 424
 Булгакова Л.В. 102, 585
 Булганін М.О. 532
 Бульковштейн 430
 Буран В.Я. 7
 Бурачек М.Г. 14, 268, 381–385, 577, 590
 Бурбела В.А. 547
 Бутович М. 385, 590
 Бутрин М.Л. 640
 Бухарін М.І. 130, 425
- В. О.** — див. Отамановський В.Д.
 Вадимов Д. 537
 Вайнштейн О.Л. 222, 377, 380–382, 384, 385, 406, 410, 590
 Вайсблат В.Н. 46, 76, 88, 156, 158, 184, 186–189, 191, 195, 199, 209, 260, 266, 325, 346, 356, 357, 376, 380, 381, 384, 385, 410, 413, 427, 428, 435, 436, 469, 470, 501, 505, 537, 575, 576, 581, 582, 590, 640, 658
 Вакаренко О.Г. 8
 Вальо М.В. 135, 368, 434, 447, 449, 451, 464, 641
 Ванєєв А.Н. 320
 Василевський Є.І. 494
 Василенко М.П. 18, 20, 25, 545
 Васильєв В.І. 656
 Васильченко С.В. 246, 300
 Величковський І. 222, 234
 Венгерів С.О. 101, 281
 Вендельський І.О. 419
- Верба І.В. 327, 551
 Веретенніков В.І. 407
 Верзілов А. 380
 Вернадський В.І. 18, 20, 25
 Верчінський С. див. Уртель-Верчінський
 Винар Л.Р. 639
 Винниченко В.К. 25, 300, 303
 Виноградська 188
 Вислоцький В.Т. 380, 381, 384, 385, 410, 591
 Вишинський 503
 Вишня О. 300, 511
 Вияснівський А. (Д. Чухрай) 65, 75, 76, 269, 292, 297, 348, 349, 376, 380, 381, 383, 384, 402, 410, 591, 619
 Вікторов О.Є. 222
 Вінницький 429
 Вітвіцька О.І. 232
 Владиславлев І.В. 122, 131, 278, 449, 641
 Владіміров М.Є. 244, 641
 Вовк Ф.К. 471, 482
 Вовченко І.О. 213, 308, 411, 413, 449, 641, 642
 Вовчок Марко (Віленська М.О.) 246, 300, 303, 406, 554, 608
 Возняк М.С. 221, 245, 274, 380, 381, 384, 385, 393, 400, 410, 592
 Волобуєв М.С. 512
 Волобуєва Т.Г. 34, 54, 76, 81, 83, 220, 269, 274, 275, 279, 309, 338, 417–421, 423, 425, 436, 437, 529, 533, 566, 617, 629
 Вольфсон М.Б. 161, 162, 196, 635, 638
 Волянський І. 592
 Вороний М.К. 547
 Воронкова Т.І. 642
 Воронов Л. 136, 147
 Воскресенський М. 492
 Воцанка М. 231
 Врона І.І. 385, 592
 Вугман І.С. 376, 380, 381, 384, 410
 Вукович Б. 86
 Вуковичі 237
 Вядро Ш. 537
- Гагенмейстер В.М.** 380, 381, 410
 Гайдаренко К. 280
 Гайдєнко А.Ю. 504
 Галактіонов І.Д. 266, 268, 380, 381, 384, 385, 389, 407, 410, 592, 615

- Гальчук Л.І. 6, 7
 Галяттовський І. 230, 233, 234, 352, 369, 617
 Гамарник Я.Б. 481
 Ганопольська О.І. 430, 622
 Гарбар Л.В. 431
 Гейдельберг 193
 Гельфанд Л.А. 385, 592
 Геннекен Е. 306–308
 Геппенер А. 380, 385, 592
 Геппенер М.В. 195, 199, 223, 224
 Гер А. (Олександр) – див. Вайсблат В.Н.
 Гераклітов О.О. (А.) 134, 220–222, 236, 377, 379–382, 384, 385, 390, 410, 592
 Герасименко В. 380, 381, 410
 Герасименко М.П. 130
 Герасимова Г.П. 556
 Гермайзе Й.(О.)Ю. 65, 110, 197, 208, 260, 348, 356, 357, 376, 380, 529, 538
 Герцен О.І. 142, 382, 400, 550, 603
 Гілярівська Н. 379, 385, 592
 Гіляров С.А. 376, 380, 385, 470
 Гірземан К.В. 41, 93, 99, 375, 591
 Гіріч 428
 Гірчак Є.Ф. 126
 Гітлер А. 197
 Гладков Ф.В. 303
 Глібов Л.І. 246
 Гнатюк В. 395, 594
 Гоголь М.В. 41, 87, 91, 268, 273, 387, 391, 401, 466, 502, 557, 578, 592, 594, 596, 607, 626
 Годкевич М.А. 14, 26, 30, 33, 43, 60, 62, 63, 67, 68, 119, 120, 122, 123, 130, 135, 139, 143–145, 147, 151, 161, 179, 310, 376, 380, 381, 385, 398, 399, 410, 445, 467, 490, 593, 607, 620, 626, 635, 642
 Голлербах Е.Ф. 268, 379–381, 383, 384, 393, 410, 577, 593
 Голобуцький П.В. 135, 433, 642
 Головацький Я.Ф. 10, 281, 285
 Головка А.В. 300, 508
 Головченко П. 529
 Голоскевич Г.К. 380, 485, 508
 Голубець М. 380, 381, 384, 410
 Голубев С.Т. 10, 285
 Гольбейн Г. 593
 Гольденберг Л.І. 47, 52, 636–638
 Гольдман [С.І.] 510, 514
 Гомолинський С.І. 222, 224
 Гордєєв 171, 186, 188, 190, 197, 202, 340, 341, 427, 428, 581
 Гордєєв Д.П. 543, 559
 Гордієнко 428
 Городков М.М. 83, 124, 131, 133, 143, 154, 156, 169–172, 175, 179, 182, 184, 188, 190, 191, 193–199, 202–207, 224, 366, 367, 426, 428, 437, 438, 443, 460, 517, 561, 581, 620–622, 642
 Горький М. 197, 301, 504
 Гофман Е. 431
 Грабовський К. 381
 Граве Д.О. 255
 Гранатович Л.В. 431
 Гребінка Є.П. 482
 Грезель А. 334
 Грибненко О. 560
 Грибовська К.М. 522, 526
 Григорович В.І. 222, 579, 606
 Григоровичі-Барські 555
 Грицак Є. 607
 Грінченко Б.Д. 11, 206, 246, 247, 297, 300, 301, 355
 Грудницька М.С. 578
 Грушевська К.М. 435
 Грушевський [Микола] 510, 511
 Грушевський М.С. 12, 110, 137, 141, 196, 435, 447, 449, 450, 477, 484, 529, 531, 545, 664
 Грушевський О.С. 11, 20, 110
 Грушко Л. 635
 Губська Л.І. 527
 Гудалова-Кульженко П.А. 385, 593
 Гудзій М.К. 10, 285
 Гуменчук І.Я. (І.А.) 83, 122, 124, 127, 128, 135, 139, 142, 147, 167, 169–172, 174, 180, 184, 186–189, 193, 361, 422, 424, 426–428, 438, 439, 452, 531, 642
 Гуменюк М.П. 213, 463, 642, 643
 Гуртовенко Т.В. 6
 Гулистий К.Г. 461
 Гутенберг Й. 445, 528, 585
 Гутман М. 223, 385, 593
 Гуцал П.З. 455
 Гучнинський М.Г. 568, 643
 Давидова 429
 Д'Аламбер Ж. 326

- Данилевич В.Ю. 20, 76, 220, 345, 376, 380–382, 384, 410
- Данилов В.В. (Данилів) 220, 376, 380–382, 384, 385, 393, 410, 593
- Данилюк Ю.З. 553
- Дашкевич Я.Р. 13, 135, 160, 180, 409, 412, 431, 437, 449, 454, 463, 464, 493, 562, 568, 643, 653, 654, 659
- Демчук Н. 299, 433, 643
- Дем'янчук В.К. 254, 255, 376, 380, 381, 385, 389, 410, 539, 540, 593
- Дениско Л.М. 643
- Денікін А.І. 486
- Державін М.С. 553
- Деркач Я.Ф. 419, 420
- Дзбановський Г. 376, 380
- Дзюба І.М. 8
- Динга А. 379, 380, 384, 385, 410, 593
- Дідро Д. 326
- Дітиненко 27
- Діш К. 400
- Добіаш-Рождественська О.А. 170
- Добржинський Є.Н. 615
- Доброкинський Є. 411
- Довгань К.А. 45, 46, 74, 81, 83, 120–122, 130, 133, 136, 138, 139, 142, 143, 145–150, 152, 157–159, 161–163, 169–171, 178–180, 182, 184, 186, 188, 189, 191, 193–195, 198, 202, 204, 209, 269, 270, 275, 288, 292–295, 299–301, 304, 308, 318, 321, 322, 325, 339, 340, 342, 361, 365–367, 377, 385, 412, 413, 421, 422, 426, 428, 429, 435, 439, 440, 443, 459, 490, 507–516, 522, 524, 525, 539, 561, 564, 569, 580, 581, 594, 617, 621–623, 631, 634–636, 638, 643, 644, 648, 664
- Довгань М.Й. 507
- Довженко О.П. 213
- Должиков П.П. 46, 180, 194, 198, 200, 234, 342, 617
- Доманицький В.М. 246, 247
- Дорошенко В.В. 12, 99, 109, 125, 129, 253, 273, 276, 376, 379–381, 383, 384, 395, 408, 410, 451, 489, 541, 592, 594, 607, 653
- Дорошенко Д.І. 395, 607
- Дорошкевич О.К. 33, 340, 380, 381, 384, 385, 406, 410, 439, 484, 509, 540, 594
- Досвітній О. 376, 380, 511
- Драгоманов М.П. 11, 247, 297
- Драйзер Т. 301
- Драй-Хмара М.О. 507
- Дроздов М.К. 424, 428, 429
- Дроздов С.Л. (Дроздов-Мишківський) 106, 592, 630
- Дроздовський В.В. 224, 379, 380, 384, 385, 410, 540, 541, 594
- Дубняк К.В. 376, 380, 381, 384, 385, 395, 410, 588, 594, 607
- Дубова А.М. 198, 202, 203, 427, 429, 430
- Дубова Т. 644
- Дубровіна Л.А. 4, 18, 21, 22, 24, 25, 443, 445, 657
- Дубровський В.В. 74, 283, 380, 381, 384, 385, 390, 399, 410, 489, 538, 541–543, 559, 578, 594
- Дудко В.І. 541
- Дудник І. 644
- Дудник Я.М. 519
- Дурдуківський В.Ф. 246, 486–488
- Дьюї М. 336, 337, 533
- Дюма О. 208
- Дюрер А. 470
- Дюркгейм Е. 529
- Евг. С.** 74, 618, 659
- Еворницький див. Яворницький
- Ельберт В.Ю. 202, 430
- Ельзевіри 224
- Енгельс Ф. 7, 163, 172, 180, 184, 194–196, 198, 199, 204, 224, 339
- Епik Г.Д. 511
- Ернст Ф.Л. 13, 14, 45, 65, 76, 88, 115, 260, 267, 348, 349, 351, 356, 370, 376, 380–384, 410, 470, 476, 484, 501, 503, 542, 543, 546, 576, 594, 623, 640, 644, 655
- Етлін 532
- Еттінгер (Етінгер, Этингер) П.Д. 268, 385, 436, 594
- Євгеній (Є.О. Болховітінов)** 10
- Євсєєвська 429
- Ємельянов А. 162
- Ємчук О.І. 644
- Єрофієв І.Ф. 234, 376, 380
- Єрусалимський М. (Іерусалимський) 380, 381, 384, 410

- Ефремов П.О. 376, 380, 381
 Ефремов С.О. 11, 14, 20, 53, 65, 73, 75, 76, 88, 110, 118, 132, 137, 156, 159, 162, 196, 204, 208, 220, 221, 245–248, 259, 260, 269, 340, 348, 356–358, 376, 380–382, 385, 389, 410, 439, 453, 468, 476–480, 483–490, 509, 547, 566, 567, 576, 594, 636, 640, 650
 Ермолаєва М.О. 656
 Ещенко Ф.О. 644
- Жаров** 430
 Жеромський С. 495
 Животко А.П. 450
 Жилко Ю. 376, 380
 Житецький Г.П. 20, 21, 24, 220, 376, 380, 381, 405, 410
 Жівний Л. (Живний) 83, 92, 140, 273, 317, 356, 359, 380, 384, 385, 394, 399, 410, 595
 Жлудько Е.М. 642
 Жовтобрюх М.А. 540
 Жолтовський П.М. 223, 385, 406, 541, 543, 595
 Жуковський О. 442
- Заболотний Д.К.** 478
 Завальний М.К. 46, 133, 156, 157, 171, 172, 175, 177, 180, 184, 185, 188–191, 202, 208, 209, 340, 362, 366, 413, 426–429, 431, 440, 505, 515, 522, 561, 569, 581, 618, 635, 640, 648
 Заграда Н.Б. 54, 76, 87, 269, 279, 338, 370, 376, 380–382, 385, 410, 417–421, 441, 529, 536, 537, 595, 640, 644
 Загул Д.Ю. 110, 517
 Задорожний 286
 Зайцев П.І. 441, 483, 484
 Залевський Й.О. 83, 124, 125, 169–172, 188, 193, 197, 202, 298, 310, 329–331, 333, 360, 380, 383, 384, 404, 410, 424, 426, 441, 475, 484, 493–496, 595, 636, 644
 Заливчий А.І. 512
 Заньковецька М. 555
 Запаско Я.П. 284
 Затонський В.П. 25, 502
 Зворський С.Л. 644
 Зданевич Б.І. 199, 212, 220, 222–224, 379, 380, 384, 385, 390, 410, 505, 527, 528, 574, 576, 595, 655
- Здобнов М.В. 132, 139, 270, 375, 413, 594
 Зеленко І. 136
 Зеров М.К. 14, 33, 35, 110, 268, 340, 376, 380–382, 384, 385, 410, 435, 437, 439, 470, 484, 503, 506, 509, 521, 544, 547, 557, 595
 Зизаній Л. 235
 Зленко Г.Д. 471, 541, 546
 Зленко П. 149, 645
 Зозуля С.Ю. 431
 Золотарев 430
 Золотарьов М.В. 131–134, 136, 137, 142, 146, 147, 184, 185, 194, 449, 479, 531, 561, 569, 581, 635, 645
 Золя Е. 444, 465
 Зоренко 188, 202, 427, 428
 Зубрицький Н. 237
 Зуммер В.Н. 543, 559
- І. Б.** – див. Борщак І.
 Іван Федоров – див. Федоров І.
 Іванець Н.Г. 492, 513
 Іваницький В.Ф. 21, 23, 32, 76, 220, 221, 302, 345, 370, 376, 380–382, 384, 385, 401, 404, 410, 505, 562, 596, 607
 Іванов М.О. 274
 Іванов-Меженко Ю.О. – див. Меженко
 Іванова-Артюхова А.В. (див. Артюхова-Іванова)
 Іванушкін В.М. 46, 123, 139, 141, 145, 154, 157, 220, 259, 269, 274–276, 288–293, 295, 297, 317–319, 321, 349, 351, 353, 354, 358–360, 367, 380, 381, 384, 410, 420, 423, 429, 441–445, 448, 459, 505, 506, 509, 511, 512, 514–528, 547, 548, 561, 564, 566, 569, 575, 582, 636, 645, 648, 649, 657, 661, 664
 Іванушкін Ж.В. 526
 Іванушкін Р.В. 526, 527
 Іванушкіна З.В. 526
 Іванушкіна Ф.В. 527
 Іванченко М.М. 45, 46, 54, 62, 65, 66, 68, 71, 72, 75, 88, 96, 98, 101, 120, 134, 200, 269, 276, 292, 325, 334–337, 349, 351, 352, 368, 370, 375, 376, 378–383, 385, 395, 418–421, 446, 447, 462, 466–468, 470, 474, 486, 490–493, 504, 533, 554, 566, 596, 597, 616, 623, 636, 645, 649
 Івашук Л.А. 555

- Івченко 428
 Ігнатієнко А.Т. 532
 Ігнатієнко В.А. 28, 32, 55, 65, 73, 75, 76, 84, 105, 110, 111, 122, 123, 125, 130, 132, 133, 135–137, 140–142, 146, 149, 154, 196, 220, 223, 224, 249, 251–253, 258–260, 269, 276, 278–282, 338, 339, 345, 348, 351, 353, 355–357, 366, 368, 376, 378, 380–384, 393, 395, 410, 417, 422–424, 437, 444, 447–450, 453, 471, 472, 474, 516, 521, 528–533, 566, 569, 576, 580, 597, 607, 621, 634, 636, 645, 647, 649, 652, 653, 658, 659, 664
 Ігнатієнко П.В. 533
 Ігнатова Т.А. 61, 464, 659, 664
 Ігудесман Д.Н. 308, 309, 580, 645
 Ієрусалимський – див. Єрусалимський М.
 Ізраєльсон Я.І. 395, 597
 Ізюмов Є.П. 54, 417–419
 Ільїн М. 433
 Ільницька З.М. 39, 212, 506
 Ільченко Є.Н. 418
 Іноземцев П.Ф. 46, 81, 83, 116, 130, 275, 279, 285, 286, 298, 380, 384, 385, 400, 409, 410, 421, 422, 424, 450, 451, 579, 597
 Іоанн Антонович 241
 Ісаєвич Я.Д. 284, 639, 645
- Каган Н.М.** 527
 Каган Я. 148, 645
 Каганов І.Я. 186, 213, 308, 411, 560, 641, 645
 Каганська 429
 Каєм Л. 366, 582, 631
 Казакова Н.В. – див. Козакова
 Калинович І.Т. 94, 109, 260, 356, 357, 375, 376, 380, 381, 395, 398, 410, 587, 594, 597, 607
 Каліхевич В.М. 27, 53, 112, 171, 417, 419, 452
 Калішевський А.Є. (А.І.) 395, 491, 596, 615
 Калужняцький Е. 285
 Каманін І.М. 232
 Канюк 142, 147
 Капустянський І.Н. 380, 385, 410, 598
 Каракатенко 202, 427
 Каратаєв І.П. 222
- Карачевська Л. 385, 598
 Карета 185
 Карин-Фольман І.Л. – див. Фольман І.Л.
 Каринський М.М. 390
 Карпинська О.Є. (Карпінська) 492
 Карпинська Н.М. 422, 424, 428, 429
 Карпинська М.П. 492
 Карпинський М. 380, 384, 385, 410, 598
 Касинець Е. 645. Див також Kasines Е.
 Касіян В.І. 470
 Касперович М.І. 527
 Касьянов Г.В. 646
 Качеровський М.В. 376, 380, 385, 407, 598
 Квітка К. 256
 Квітка-Основ'яненко Г.Ф. (Квітка) 156, 245, 300, 389, 471, 576, 583, 631
 Керекез Я.М. 83, 124, 125, 127, 128, 131, 136, 139, 140, 147, 155, 169–172, 174, 179, 184, 185, 190, 191, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 207, 211, 298, 300, 302, 309, 339, 365, 366, 385, 404, 411, 413, 422, 424, 426, 428, 429, 439, 452–454, 479, 513, 515, 531, 581, 598, 622, 629, 642, 645, 646, 651
 Кеттер Ч. 367, 383, 400, 633
 Килиба-Шеляпа Є.Т. (Д. Т.) 419–422, 424, 428
 Кирилюк Є.П. 125, 274, 275
 Кирнарський М.А. (Кірнарський) 393, 593
 Кисіль О.Г. 75, 260, 269, 317, 355–357
 Кисільов П. (Киселів Н.П.) 380, 381, 410
 Ківлицький Є.О. 20, 21
 Ківшар Т.І. 11, 12, 18, 97, 150, 469, 646, 657, 661
 Кіллерог М.М. 444, 514, 518, 521, 524, 525
 Кіндрат І.І. 543
 Кірієнко О.В. 470, 646
 Кіров С.М. 511, 515, 526
 Клепіков С.О. 76, 224, 355, 379, 380, 384, 385, 389, 392, 410, 578, 580, 598
 Клепка (Клепка) 186, 188, 190, 202, 203, 340, 427–429, 581
 Клещикова В.М. 17
 Клименко П.В. 76, 143, 197, 220, 221, 240, 259, 280, 347, 357, 367, 380–382, 384, 385, 393, 406, 409, 410, 544, 545, 575, 576, 598, 617
 Клименко 430

- Княжнін Я.Б. 235
Кобилянська О.Ю. 300
Кобилянський В. 487
Ковалевський Ю.Г. 16, 26–29, 33, 52, 95, 101, 259, 270, 281, 335, 351, 357, 454, 573, 631, 642, 647, 654
Коваленко Б.Л. 509, 511
Коваленко Г. 376, 380, 381
Коваль Т.М. 647
Ковальова А.А. (Г.О.) 202, 203, 430
Ковальчук Г.І. 8–10, 21, 43, 102, 234, 251, 269, 284, 383, 440, 442, 445, 447, 449, 450, 455, 460, 470, 475, 506, 640, 647–651, 655
Ковба Ж.М. 650
Ковжун П.М. 268, 385, 393, 599, 610
Ковпик 429, 430
Коган Л.Р. 380, 381, 385, 599
Когут С. 651
Козакова (Казакова) Н.В. 61, 93, 464, 472, 646, 651, 659, 664
Козаченко А.І. 136, 143, 147, 184, 188, 194, 196, 198, 254, 281, 353, 380, 384, 385, 388, 389, 410, 449, 577, 597, 599, 651
Козачківський А. 237
Козинська Є.Я. 112, 419
Козлов О. 76
Козловський В.О. 43, 125, 126, 139, 220, 380, 384, 385, 400, 409, 411, 522, 599, 626
Козоріс М.К. (Козоріз) 81, 171, 195, 222, 269, 274, 279, 280, 309, 310, 420, 421, 423, 426–428, 455, 475, 501, 502, 622, 626, 636
Козуб 185, 202, 427–429, 515
Козубовський Ф.А. 525
Колесникова М.Н. 118, 651
Коліхевич – див. Каліхевич
Коломійцева М.М. 452, 454, 651
Колоніус Д.М. 385, 599
Колпитін А.М. 224
Коляда Г.І. 110, 155, 188, 193, 428, 522, 620
Комаров Б.М. 103, 355, 376, 380–384, 410, 545, 546, 599
Комаров М.Ф. 89, 240, 245, 274, 281, 400, 406, 471, 545, 588, 592
Комський С.А. 177, 185, 190, 202, 203, 298, 310, 340, 427–429, 443, 452, 454–456, 581, 651
Кондра С.Г. 16, 17, 75, 122, 124–126, 135, 158, 159, 222, 280, 281, 283, 297, 327, 329, 356, 375, 378, 380, 381, 383–385, 395, 401, 407, 410, 421–424, 431, 456, 457, 475, 533–536, 579, 599, 621, 636, 650–652
Кониський О.Я. 246
Коновалець Є.М. 552
Кононенко В.О. 652
Копержинський К.О. 376, 380–382, 384, 385, 390, 410, 421, 469, 543, 600
Копиленко О.І. 300
Кордт В.О. 20, 26, 376, 380, 381, 384, 410
Корнєєва-Петрулан М.М. 380–382, 385, 392, 410, 600
Корнейчик І.І. 226
Корнилович М.І. 538
Корнієнко 429, 430
Корнієнко А.П. 649, 651
Корнійчук О.Є. 472
Королевич Н.Ф. 7, 13, 36, 413, 460, 464, 649, 652
Короленко В.Г. 484
Королів В.К. (В. Старий) 14
Косинка Г.М. 33, 110, 511
Косткевич Г.А. 492
Костомаров М.І. 297
Костриця М.Ю. 436
Косяк С.М. 432, 652
Кот С.І. 546
Котляревський І.П. 11, 247, 300, 338, 355, 557
Котовський Г.І. 521
Коцюбинська Н.А. 531
Коцюбинський М.М. 246, 300, 301, 303, 389, 547, 601
Кочубей В. 232
Кочур Г.П. 437
Кошарнівський М.Г. 223, 379, 385, 389, 600
Кошелівець І. 652
Кошиць О.А. 14
Кравченко 177, 428
Кравченко Н.В. 522
Кравченко О. 549, 603
Кревецький І.І. 46, 74, 90, 99, 125, 220, 221, 248–250, 351, 353, 376, 380, 381, 384, 385, 393, 395, 410, 577, 600, 607, 636, 652

- Крекотень В.І. 234
 Крига С. 376, 380
 Крилов М.М. 255
 Криловський А.С. 13, 75, 269, 285
 Кримський А.Ю. 13, 14, 20, 193, 257, 547
 Крип'якевич І.П. 220, 221, 258, 356, 380, 381, 384, 385, 389, 393, 395, 410, 577, 600, 607
 Кристер А.Е. 130, 552
 Кричевський В.Г. 76, 125, 352, 369, 372, 376, 380, 381, 384, 391, 410, 470, 574, 576
 Криль М. 652
 Кровицька (Кровицька) А.А. 456, 561
 Кротевич Л. 376, 380
 Крупська Л.І. 83, 156, 169–171, 188, 189, 193, 194, 197–199, 423, 424, 426–428, 458, 460, 617, 622
 Крупська Н.К. 591
 Крушельницький І.А. 503
 Крцонович Л. 233
 Крячок М.І. 652
 Кубійович В. 657
 Кудрицький М. 385, 600
 Кудрицький О.І. 591
 Кузеля З.Ф. 607, 657
 Кузнецова Ю. (Кузнецова) 221, 379, 380, 384, 385, 390, 392, 410, 600
 Кузьмин Є. 385, 600
 Кулик І. 398
 Куліш М.Г. 511
 Куліш П.О. 11, 247, 274, 297, 300, 389, 540, 583, 594
 Кульженко В.С. 76, 266, 355, 376, 380–382, 384, 385, 389, 394, 410, 435, 501, 600
 Кульчицька О.Л. 466
 Кульчицька Т. 538
 Купріянов І.Т. 540
 Курило О. 255, 256
 Курінний П.П. 76, 259, 266, 345, 347, 357, 435, 525, 546, 547, 576, 640
 Курносів Ю.О. 8
 Курочкіна З.М. 202, 430
 Кутман С.І. (С.Й.) 170, 197, 202, 425, 427, 428
 Куфаєв М.М. 70, 83, 102, 103, 121, 132, 138–140, 144, 159, 162, 259, 287, 308, 319, 322–325, 353, 357, 379–384, 394, 395, 410, 412, 453, 553, 575, 600, 631, 652
 Кушакевич 256
- Л.Б. — див Биковський Л.
 Лавріненко Ю.А. 463, 655
 Лаврова О. 379, 385, 600
 Лазаревський О.М. 281
 Лазебний Л.Л. 13, 413, 651
 Лазурський В.Ф. 395, 546, 599
 Лакіза І.Н. (Лакіза) 517
 Ланський 186
 Лащевський В. 232
 Лебідь А.Д. 376, 380–382, 384, 385, 409, 410, 547, 601
 Левенштам М. 445
 Левицький Г. 237, 470
 Левицький І.О. 89, 281
 Левицький О.А. 224, 280, 484
 Левицький О.І. 75
 Левін (Левин) 202
 Левіт 367, 430, 621
 Левченко М.З. 462
 Лейтес О.(А.) 275, 602
 Леликова Н.К. (Лелікова) 99, 164, 172, 325, 433, 564, 565, 567, 653
 Лемар Л.А. 171, 185, 188–190, 340, 341, 426, 428, 581
 Лемке М.К. 400
 Ленін В.І. 6, 7, 84, 89, 130, 136, 142, 163, 172, 180, 184, 190–192, 194, 196, 198, 199, 202, 204, 210, 224, 339, 340, 366, 425, 445, 458, 509, 519, 581, 621
 Ленінець О.В. 526
 Леонтович М.Д. 13, 14
 Лерман М. 385, 601
 Леся Українка — див. Українка Леся
 Лившиць Б. 376, 380
 Липовецька 202, 427, 428
 Липський В.І. 20, 25
 Лисенко М.В. 256
 Лисиченко Д. 269, 355, 368, 370, 376, 380, 383, 384, 393, 395, 407, 410, 601, 607
 Лібацький Ф.І. 419–422, 424
 Ліберберг Й.І. 130, 135, 143, 147, 385, 520, 522, 547, 548, 601, 621, 635
 Лільченко Т. 537
 Ліозіна О.М. 380, 384, 385, 410, 601
 Лісовський М.М. 70, 83, 311, 315, 316, 323, 533
 Лісовський Р.А. 393, 610
 Ліхачов М.П. 380, 381

- Лобода А.М. 13
 Ловягін О.М. (Ловягин А.М.) 70, 83, 101, 102, 162, 274, 375, 395, 600, 601, 605
 Логвин Г.Н. 260
 Лондон Д. 301
 Лопата О. 653
 Лотоцький О.Г. 246
 Лузіна З. 146
 Лукашевич 379
 Лукич Василь (Левицький В.Л.) 395, 594
 Луковський І.О. 506
 Лукомський В. 267
 Лунов А. 26
 Любімов Л. 444
 Любченко І.П. 54, 112, 418, 419, 422, 424, 428
 Любченко П.П. 209
 Ляхоцький К.(А.) 482
 Лященко А.І. 376, 380, 381
- М**азепа І.С. 156, 222, 232, 233
 Маєвська М.Я. 490
 Майстренко О.І. 472
 Майський 208
 Макаренко М.О. 75, 76, 86–88, 90, 106, 125, 137, 152, 162, 259–262, 268, 344, 345, 347, 355, 357, 359, 376, 380–384, 393, 406, 408, 410, 421–423, 458, 459, 470, 496, 499–501, 546, 566, 575, 576, 579, 601, 631, 634, 640, 653
 Макарій 237
 Македонський 186
 Максименко Ф.П. 253, 448, 463, 506, 522, 653
 Максимова М.В. 185, 188, 189, 202, 425, 427, 428
 Максимович І. 234
 Максимович М.О. 10
 Малєїн О.І. 76, 102, 132, 223, 236, 316, 379–381, 384, 385, 390, 395, 410, 601, 602, 617
 Малий Г. 533
 Малюга М.М. 171, 177, 184, 185, 189, 202, 203, 211, 425–428, 459, 506, 507, 509, 515, 522, 524, 561, 636, 648
 Малюга М.С. 507
 Манжура І.І. 376, 382, 401, 601
 Маньківська Р. 652
 Марголіна А.Н. (Ганна) 292, 297, 380, 381, 384, 385, 395, 410, 577, 601
- Марко Вовчок – див. Вовчок Марко
 Маркович М.О. – див. Вовчок Марко
 Марковський Є.М. (Марківський) 130, 506
 Марковський М.М. (Марківський) 13, 21, 199
 Маркс К. 7, 8, 163, 172, 180, 184, 194–196, 198, 199, 202, 210, 224, 339
 Мартиненко 110
 Мартинюк М. 449, 641
 Марцишевська К. 380, 384, 385, 410, 602
 Марьямчик Е.П. 198, 202, 427, 429, 430, 622
 Маслов В.І. 47
 Маслов С.І. 8, 10, 22, 39, 45–47, 59, 73, 75, 76, 86, 87, 90, 91, 95, 105, 106, 122, 132, 134, 135, 137, 138, 143, 152, 153, 155–158, 162, 165, 168–170, 175, 179–182, 185, 188, 192–200, 202–207, 211, 212, 220–236, 240, 259, 260, 272, 279, 282, 284, 285, 325, 338, 341, 342, 344, 345, 347, 349–357, 359, 360, 365, 372, 376, 377, 380–384, 390, 392, 395, 400, 409, 410, 420–424, 426–429, 433, 434, 438, 441, 443, 444, 446, 447, 453, 459–462, 465–468, 470, 486, 491, 501, 505, 530, 538, 543, 551, 553, 560, 561, 566, 574–576, 578, 579, 596, 602, 616–623, 634, 642, 644, 645, 648, 649, 653, 655, 657
 Маслова О.М. 197, 204, 205, 222, 223, 259, 349, 350, 355, 357, 380, 384, 385, 391, 410, 574, 579, 602
 Матвієнко О.М. 202, 429, 430, 618
 Матяш І.Б. 537, 653
 Махно Г.Д. 211, 366, 429, 581, 582
 Машовець В. 376, 380, 382, 385, 402, 602
 Маяковський Я.Л. 602
 Медведєв Ю.Б. 84
 Медведєва 429, 430
 Меженко Ю.О. 8, 11–13, 21, 25–30, 32, 34, 36, 37, 46, 51, 52, 54–58, 61–63, 65, 66, 70–72, 74, 75, 77, 78, 81, 83, 84, 88, 90, 93, 96, 98–101, 106, 109, 112, 115, 116, 120–122, 124–129, 132–137, 139, 140, 142–146, 150–152, 154, 157–160, 162, 174, 178–180, 184, 191, 192, 196, 197, 208, 218, 220, 222, 253, 254, 258–260, 269–276, 280–283, 285, 292, 293, 295, 297, 309, 311–318, 325, 329, 334–336, 339, 345, 348, 349, 351, 355–

- 360, 365–368, 370, 374–378, 380–384, 391, 394–396, 398–402, 407–411, 413, 417–424, 434, 447, 451–454, 457, 459, 463, 464, 466–468, 473, 482, 486, 489, 492, 510, 513–516, 521, 529, 530, 533, 542, 553, 557, 561–563, 565–569, 573–576, 578, 580, 602, 603, 607, 619, 621, 623, 625, 640–644, 646, 648, 650, 652–655, 658–661, 664
- Меженко-Іванов – див. Меженко
 Мез'єр А.В. (Мезьєр, Мезієр) 395, 583
 Мекеда Т.А. 202, 428
 Метлинський А.Л. 224
 Мигонь К. – див. Мігонь К.
 Микитюк В. 385, 603
 Миколенко Н.М. 135, 143, 475, 561
 Мирний Панас 246, 300
 Митрохін Д.І. 266
 Михайленко М. – див. Ткаченко М.М.
 Михайленко О. 654
 Михайлин І.Л. 654
 Михайличенко А.Д. 171, 185, 188, 189, 202, 425–428
 Михайличенко Г.В. 512
 Михайлів Ю.С. 32, 137, 352, 355, 368, 369, 376, 380, 381, 383, 384, 395, 406, 410, 548, 574, 603, 607
 Михайляк І.І. 655
 Мігонь К. (Migoń K.) 164, 179, 209, 213, 226, 318, 413, 654, 655
 Мігура І. 634
 Мінтикова 428
 Мінькевич А. 126
 Мігельман І.І. 147, 191, 195, 199, 365, 548, 581, 655
 Міщук С.М. 655
 Міяківський В.В. (Міяковський) 13, 17, 33, 42, 76, 220, 260, 351, 356, 357, 368, 376, 380, 381, 385, 388, 389, 393, 395, 400, 407, 410, 463, 484, 549, 550, 576, 603, 607, 631, 655
 Міяковський Я. 405
 Могилянський М.М. 376, 380, 381, 384, 410, 484
 Модзалевський В.Л. 11, 17, 20, 484
 Мойсенгейм Г. 229
 Молодчиков О.В. 213, 617, 655
 Молотов В.М. 127
 Мопасан Г. де 465
 Морган 588
- Мордовцев Д.Л. 406, 540, 594
 Мотовілова С.М. 142, 380, 381
 Мстиславець П. 237
 Музичко О.Є. 655
 Мускін В. 183
 Мюлер А. 587
- Н. Б.** – див. (Балицький П.О.)
 Нагорний А. 376, 380
 Назаревський О.І. 76, 220, 229, 383, 390, 604
 Нарбут Г.І. 41, 87, 91, 260, 266–268, 351, 356, 361, 363, 370, 381, 382, 386, 391, 393, 435, 482, 484, 486, 542, 544, 549, 556, 576–578, 587, 590, 592–595, 603, 607, 611, 614, 626
 Наровлянська 429
 Нахман Брацлавський 245, 606
 Недзвецька В. 380, 384, 385, 410, 604
 Нейкірх О. 385, 604
 Некрасов А. 385, 604
 Немировський Є.Л. 30, 179, 655
 Нерадовський П. 267
 Нестеренко П. 655
 Нестуля О.О. 543
 Нечаєв М.М. (Нечаєв) 42, 132, 169, 193, 365, 385, 394, 407, 579, 604, 631
 Нечуй-Левицький І.С. 246, 300, 301, 406, 540, 594
 Низовий М.А. 578, 656
 Никитенко А.В. 223, 482
 Николенко А.В. 162, 656
 Нирчук М.А. 135
 Ніковський А.В. 162, 208, 385, 481, 483, 484, 486, 487, 521, 604
 Ніколаєва М. 385, 604
 Ніс С.Д. 382, 407, 589
 Новальська Т.В. 309, 320, 646, 656
 Новицький М.М. 376, 380, 381, 384, 410
 Новицький О.П. 345, 380–382, 384, 385, 410, 470, 499, 605
 Новіков М.І. 235
 Новікова 429
 Новополін Г. 26
 Новосадський І.В. 160–162, 175, 639
 Новохатько Л.М. 173
- О. Ч.** 407
 Обидовський І. 233
 Обловатний К.Р. 198, 205–207, 429, 430

- Огієнко І.І. 10, 25, 134, 136, 137, 149, 170, 179, 196, 197, 220, 226, 229, 244, 257, 380, 381, 410, 411, 453, 598, 656
 Оглоблін О.П. 380, 384, 385, 406, 410, 503, 550, 551, 605
 Одинока Л.П. 292, 656, 657
 Озерський Ю.О. 408
 Озерянський В. 657
 Ойслендер Л.О. 298
 Оксіюк М.Ф. 522
 Олексів М. — див. Алексеев М.
 Олексів Т. — див. Алексеев Т.
 Олексіва (Олексіва) О. — див. Алексеева О.
 Олень О. (Кандиба О.І.) 13
 Ольховик Н.М. 657
 Онищенко О.С. 18, 21, 22, 24, 443, 445, 641, 646, 652, 653, 657, 658, 661
 Онищук А.І. 75, 380, 381, 537
 Оппоков 256
 Опришко Т.С. 445, 657
 Орлик П. 222, 233, 236, 406, 590
 Орлов М.М. 103, 160, 376, 379–381, 384, 410, 411, 657
 Орлова Н. 550
 Островський 171, 427, 428, 430
 Осуді 249
 Осьмачка Т.С. 110
 Отамановський В.Д. 609
 Отле П. 103, 274, 333–335, 338, 380, 381, 384, 410, 657
 Отроковський В.М. 10
 Охочинський В.К. 470
- Павленко М.С.** 578
 Павло І 235
 Павловський П.Ф. 506, 510, 524, 526
 Павлушков М.П. 486, 487
 Падалка І.І. 509
 Пакуль М.М. 139, 654
 Паночіні С.С. 376, 380
 Панч П. (Панченко П.Й.) 512
 Патока В.В. 649, 651, 652
 Патон Є.О. 519
 Пашерстнік А.Х. 202
 Пашуля З.І. 419
 Пеленський Є.Ю. 657
 Перетц В.М. 10, 91, 223, 229, 285, 351, 376, 380–382, 384, 385, 392, 410, 460, 462, 470, 551, 553, 556, 605
- Перец І.-Л. 435
 Перлін Г.М. 224, 244, 245, 380, 384, 385, 390, 410, 606
 Перовська 147
 Перфецький Є.Ю. (І.?) 20, 220, 221, 236, 380, 381, 384, 385, 390, 410, 606
 Пестушко Ф.Ю. 198, 202, 427, 429, 430
 Петлюра С.В. 13, 137, 486, 552
 Петрі Б.Е. 496
 Петров С.О. 657
 Петрунь Ф.Є. 42, 222, 377, 380, 384, 385, 410, 579, 606, 631, 655
 Пилипенко Б. 511
 Пилипченко О.І. 639
 Піджурна 428
 Підмогильний В. 508
 Піллер А. (Піллер) 249
 Пінто О. 401, 596
 Піскорська Н.В. 43, 626
 Плантаєни 155
 Плевако М.А. 13, 33, 355, 376, 380, 395, 451, 607
 Плеський Г.М. 430, 622
 Плешинський І.Н. 470
 По Е. 119
 Поволоцький Я. 41, 99
 Подолинський С.А. 11, 247
 Пожарський М. 385, 606
 Покровська А. 385, 606
 Полян Г.А. 202
 Полоз М.М. 511
 Полонська-Василенко Н.Д. 35, 222, 223, 385, 406, 407, 477, 606, 607
 Полонський В. 594
 Полулях О.І. 136
 Поляк Г. 376, 380, 385, 407, 607
 Попик В.І. 4, 657
 Попільницький О.З. 109, 375, 395, 584, 638, 643
 Поплавський С.В. 543, 559
 Попов П.М. 42, 73, 76, 86, 87, 125, 136, 162, 192, 195, 197, 199, 220, 236–238, 240, 259, 266, 285, 345, 347, 349, 350, 353–355, 357, 376, 381, 384, 385, 390, 392, 393, 407, 410, 468, 470, 489, 501, 566, 574–576, 578, 607, 631, 634, 635, 648, 661
 Попов (Харків) 186
 Попович А.Г. 268, 381, 384, 385, 410, 522, 607

- Порський В. — див. Міяківський В.
 Постернак С.П. (Пастернак) 43, 61, 130, 135, 137, 140, 162, 256, 370, 376, 381, 382, 385, 404, 475, 523, 551, 552, 561, 569, 576, 607, 621, 626
 Постишев П.П. 509, 512
 Потоцький П.П. 220–222, 381, 384, 410, 485, 502, 536, 640
 Потьомкін Г.О. 222, 406
 Похилевич Д.Л. (Похілевич) 126, 135, 147, 169
 Правдолюбов В. 204
 Прахова О.А. 472
 Преторіус 658
 Пристайко В. 476, 477
 Приходько А. 33
 Прозоровська О.І. 376, 381
 Пронь Г.Я. 512
 Проскурякова Є. (Е.) 385, 608
 Просяний В.С. 527
 Птуха М.В. 20, 61, 127, 130, 135, 525
 Пуляян Г.А. 430
 Пфейфер 255
 Пшеничний Є.В. 8, 46
 Пшенський 171, 426, 429

Радишевський О.М. 592
 Радіщев О.М. 235
 Радлінська Х. 434, 589
 Раскін А. 130, 428, 635
 Рахманінов І.Г. 235
 Редько 185
 Рененкампф П.К. 406
 Реннер П. 445
 Репетін П.О. 224
 Резанов 257
 Рибчинська Н. 658
 Рильський Б.М. 437
 Рильський М.Т. 461, 471, 472, 512, 521, 547
 Рихлік Є.А. 259, 350, 351, 353, 357, 382, 385, 389, 407, 552, 553, 574, 608
 Різниченко С. 266, 268
 Ровінський Д.О. (Ровинський) 238, 575
 Ровна 204, 429, 430, 622
 Розанов В.В. 155
 Розанов І. 608
 Розанов Я.С. 75, 130, 135, 136, 142, 145–147, 156, 169–171, 177, 184, 349, 376, 381, 385, 410, 425, 426, 464, 506, 553, 554, 561, 569, 635, 658

 Розенберг 202, 204, 430, 622
 Романови 303
 Романовський В.О. 76, 90, 220, 222, 240, 258, 259, 345, 347, 353, 354, 356, 357, 376, 381–384, 389, 390, 406, 407, 410, 484, 492, 554, 555, 575, 576, 608
 Романченко Т. 376, 381
 Романюк М.М. 449, 658
 Ромашкан Н.П. 202, 430
 Роні Ж. 431
 Рот В.Г. 423
 Рубакін М.О. 42, 145, 146, 157, 162, 184, 287, 289, 290, 295, 299, 305–308, 313, 319, 321, 340, 381, 384, 385, 394, 395, 410, 425, 433, 434, 444, 509, 587, 608, 626, 643, 654
 Рубінштейн С. 125, 376, 381, 384, 410, 597, 658
 Рубльов О.С. 455
 Руданський С.В. 246
 Руденко Р.А. 506
 Руденчик О.А. 493
 Рудзицький А.Й. 76, 436, 658
 Рудий Г.Я. 658
 Рудинська Є.А. 609
 Рудинський М.М. 103, 376, 381, 384, 410, 497
 Рудченко Д. 376, 381, 384, 410
 Рудь М.П. 658
 Рудяков П.М. 511
 Рукавіцина Є.В. 658
 Рулін П.І. 75, 259, 269, 325, 376, 381, 382, 384, 385, 410, 509, 523, 555, 556, 575, 608
 Руліна Л.М. 523
 Русінов М.(Н) В. (Русінов) 334, 337, 381, 383, 384, 400, 410, 609
 Руткевич Д.В. 531, 533

С. Євг. — див. Євг.С
 Савелова З. 381, 384, 385, 410, 609
 Савенко Є.В. 459
 Савіна З.І. 432, 657
 Савонько В.С. 381, 384, 385, 406, 410, 603, 609
 Савченко Ф.Я. 224
 Сагайдачний П. 241
 Сагарда М.І. 21, 61, 76, 134, 139, 143, 146, 149, 162, 220, 229, 352, 376, 381, 506, 535, 561, 569

- Сагарда О.І. 382
 Саїтов В.І. 101
 Саливон Г.Д. — див. Тисяченко Г.
 Самійленко Т. 560, 658
 Самоненко Ф.М. 220, 285, 382
 Самоненко І.І. 435
 Сарана Ф.К. 7, 28, 31, 212, 449, 454, 463,
 470, 573, 658, 659, 662, 664
 Сафонова О.Т. 298
 Сафронєєв М.С. (Сафроніїв) 81, 385, 405,
 609
 Сварник Г.І. 454, 659
 Свенціцький І.С. 14, 125, 170, 196, 197, 220,
 229, 376, 381, 382, 384, 385, 410, 609
 Свірщевська С.І. (С.Й.) 202, 430
 Свойський М.Л. 160
 Себта Т.М. 327, 472
 Сегалович А. 385, 609
 Седляр В.Ф. 436, 509
 Сенгалевиц Ф.Н. (Бархинський?) 385, 393,
 525, 609
 Сенкевич Г. 495
 Сенченко І.Ю. 512
 Сенченко М.І. 33
 Сенченко Н.М. 659, 663
 Серветник 131
 Середа А.Х. 76, 91, 125, 268, 352, 360, 361,
 372, 376, 381, 382, 384, 385, 394, 410, 439,
 468, 470, 482, 521, 577–579, 610
 Серединський С. (див. Серединський)
 Секунова Ю. 659
 Сидоренко О.І. 476
 Сидоров О.О. (Сідоров, Сидоров А.А.) 121,
 156
 Сикорський М.М. 647
 Симоні П.К. 395, 601
 Сім А. 224
 Сімановський Й.Б. (Симановський) 379,
 381, 382, 384, 410
 Сінклер Е.Б. 301
 Сірополко С.О. 13, 16, 42, 93, 95–99, 149–
 152, 159, 178, 179, 213, 381–383, 385, 395,
 410, 411, 449, 469, 489, 607, 610, 646, 650,
 657, 659–661, 664
 Сіцинський Є. (Ю.) Й. 376, 381, 382, 384,
 385, 392, 410, 610
 Січинський В.Ю. 125, 268, 361, 378, 381–
 384, 393, 410, 470, 579, 610
 Скатерна Т.П. 431
 Склярєнко Є. 660
 Скокан К.І. 472
 Скорина Ф. 86, 237
 Скоропадський П. 20
 Скрипник М.О. 115, 135, 138, 512
 Скрипник Т.О. 660
 Слабченко М.Є. 376, 382
 Слухаєвська О.В. 109, 112, 171, 208, 419,
 428, 480
 Слухаєвський О.С. 419
 Слуцький 164
 Смогоржевська І. 652
 Смоленський Л. 89
 Смолич Ю.К. 439, 508
 Смотрицький М.Г. 223, 406, 543, 595
 Смушкова М.А. 560
 Соїферман 428
 Соколинський Є.К. 8, 151, 464, 660
 Соколов А.В. 311
 Соколов Ю.Д. 256
 Соколов 489
 Солдатенко 430
 Солдатенко І.М. 7
 Соловей І.П. 560
 Соловійов О. 484
 Солоїденко Г.І. 660
 Солонська Н.Г. 408, 449, 650, 660
 Сомов М.М. 132, 365
 Сорока Б.Г. 522, 523
 Сороковська С.В. 463, 661
 Сосюра В.М. 300
 Сотник П. 130
 Сохацький С. 495
 Сошинська В. 661
 Спатар 177, 428
 Сперанський О. 33
 Серединський С.Н. 224, 385, 407, 610
 Срезневський 428
 Ставський М. 385, 610
 Сталін Й.В. 118, 119, 126, 129, 130, 137, 152,
 154, 156, 163–165, 167, 174, 175, 177, 178,
 181, 183, 186, 192–194, 196, 204, 205, 208,
 210, 339, 340, 425, 494, 505, 509, 510,
 513, 560
 Старинкевич (Шевирьова) Л.І. (Є.І.) 171,
 172, 177, 181, 188, 189, 426–428, 465
 Старицька О.М. 485
 Старицька-Черняхівська Л.М. 13
 Старицький М.П. 300, 470

- Старовойт С.В. 480, 481
 Стебницький П.Я. 20, 483, 484
 Стендаль 465
 Степаненко В.П. 220, 260, 355–358
 Степович А.І. (А.О.) 385, 405, 610
 Степченко О.П. 21, 661
 Стешенко І.М. 485
 Стешенко Я.І. 28, 32, 37, 45, 46, 54, 55, 73–75, 81, 96, 119, 125, 134, 175, 220, 258, 260, 269, 274, 282, 283, 325, 338, 345–347, 351, 352, 355–357, 368, 375, 376, 378, 381, 382, 385, 395, 418–421, 446–448, 462, 466, 467, 469, 470, 474, 485–490, 492, 541, 543, 559, 566, 567, 569, 575, 607, 611, 616, 617, 621, 623, 636, 639, 640, 646, 650, 659, 661
 Столяров Ю.М. 6, 567, 661
 Страхов А.Й. 470
 Стрельський Г.В. 552
 Стріха М.В. 437
 Стрішенець Н.В. 12, 29, 61, 454, 464, 470, 644, 646, 650, 652, 659, 661, 664
 Строганов О.Г. 382, 406, 590
 Струве П.Б. 204
 Струнін Д. 306
 Студинський К.Й. 477, 478
 Суницький Т.(Ф.) 257
 Суслопаров М.З. (Суслопарів) 103, 376, 379, 381, 382, 385, 390, 611
Табачник Д.В. 547
 Тараманов Д.Д. 28, 31, 212, 662
 Таранушенко С.А. 236, 266, 381, 382, 384, 385, 390, 410, 470, 484, 489, 541, 543, 556, 559, 577, 611, 640
 Тарасевич Л. 233
 Тарнавська М. 661
 Тарнавський В.П. 83, 154, 156, 169–171, 179, 188, 191, 193, 197, 199, 202, 203, 339, 365, 366, 426, 428, 449, 450, 471, 517, 581, 661
 Телічко В. 444, 661
 Терниченко А.Г. 395, 587
 Терещенко А. 654
 Тимошенко І.В. 656, 661, 662
 Тимченко Є.К. 13, 257
 Тисяченко Г. 90, 103, 220, 221, 236, 240, 242, 370, 375, 376, 381, 382, 385, 390, 395, 410, 574, 604, 607, 611, 616, 620, 662
 Титаренко С.Г. 470, 502
 Титов Ф.І. 10, 76, 223, 391
 Тихомирова 428
 Тичина А. 609
 Тичина П.Г. 472, 481, 512
 Тищенко М. 221, 381, 385, 390, 577, 611
 Тімірязев К.А. 110
 Тіхомірова 208
 Тіхонова К. 385, 611
 Ткач М.П. 511
 Ткаченко М.М. 76, 220, 376, 381, 383, 384, 390, 410, 603
 Ткачова Г. 662
 Ткачук І. 376, 381, 383
 Токсторівський 428
 Толпиго Б. 492
 Толстой Л.М. 401, 541, 594
 Толстяков А.П. 433
 Торесс А. 486
 Торопов А.Д. 395, 600
 Транквіліон-Ставровецький К. 231, 233–235
 Тромонін К.Я. 222, 232
 Троньєр А. 381, 383–385, 410, 611
 Тронько П.Т. 449
 Троповський Л.Н. 644
 Троцевський М.М. (Трацевський) 525
 Троцький Л.Д. 202, 521
 Трутовський К.О. 502, 579, 587
 Туган-Барановський 257
 Тутковський П.А. (Тутківський) 28, 55, 75, 255–257, 376, 383, 395, 471, 519, 607
 Тюнеєва О.М. 42, 351, 383, 385, 410, 558, 578, 611, 631, 638
 Тюрто А. 444
Українка Леся 300
 Ульянінський М.Ю. 381, 383, 384, 410
 Ундольський В. 285
 Уртель-Верчинський С. 380, 381, 383–385, 400, 410, 613
 Усачов О.І. 76, 87, 446, 470, 582
 Ушаков 488
 Ушкалов Л. 663
Фаас І.Я. 42, 351, 383–385, 392, 410, 578, 613, 631, 655
 Факторович Г. 193, 202, 632
 Фальківський Д.Н. 511

- Федоров І. (Іван Федорович) 86, 90, 153, 225, 237, 345, 353, 354, 357, 382, 390, 391, 554, 575, 576, 608
- Фельдман П.М. 193, 198, 199, 202, 206, 427, 622
- Фельдштейн М. 429, 560
- Фещенко 430
- Филипович П.П. 35, 355, 376, 383, 385, 435, 503, 506, 521, 547, 556, 557, 613
- Фількін 429
- Фіоль Ш. 86, 237
- Флеєр М.Г. 316, 395, 602
- Фольман І.Л. (Фольман-Карін) 169, 171, 172, 180, 184, 189–191, 202, 203, 365, 366, 413, 425–429, 581, 582, 663
- Фомін А.Г. (Фомин) 160, 162, 375, 381, 383, 384, 401, 410, 508, 603, 635
- Фортус 280
- Франко І.Я. 41, 67, 110, 246, 270, 275, 297, 300, 301, 303, 439, 508, 626, 664
- Фрейд З. 553
- Фрідьєва Н.Я. (Фрідієва, Фридьєва) 155, 157, 193, 292, 297, 299, 301, 308, 309, 365, 377, 385, 452, 559, 560, 564, 580, 613, 639, 658, 663
- Жавкіна** Л.Б. 132, 142, 281, 334, 367, 375, 381, 383–385, 395, 401, 402, 410, 534, 587, 599, 601, 613
- Хаїт І.А. 210
- Хананов 188, 428
- Ханенко 458, 496, 497
- Ханчин А. 385, 613
- Харламов В.І. 30
- Харлампович В. 381, 383
- Харченко М.Й. 419–422, 424
- Хафіз 257
- Хвильовий М. 300
- Хвиля А.А. (Олінтер) 510–512, 515, 524
- Хіжинський Л.С. 268, 381, 393, 577, 593
- Хоровець О.О. 54, 419
- Хохол М. 130
- Хращевський М. 223
- Хрущов М.С. 547
- Цвейг** С. 208
- Чабанюк** 150, 155, 202, 427, 428
- Чапківський О. 84
- Чекалін П.І. 203, 456, 663
- Чепіга Н.І. 376, 381, 383, 384, 395, 410, 614, 663
- Черевко А. 538, 539
- Черниш Н. 663
- Чернишевський М.Г. 484
- Чернявський Д. 607
- Чикілевський М. 385, 614
- Чистяков Б. 646
- Човганська В. 422
- Чукин Д.Г. (Чукін) 383, 559, 614
- Чумак В.Г. 506, 512
- Чумак 430, 515, 561
- Чухно Н. – див. Сенченко Н.М.
- Чухрай Д. – див. Вияснівський А.
- Шалашна** Н.М. 10
- Шамурін Є.І. (Шамурин Е.И.) 42, 383–385, 401, 410, 445, 577, 614, 632
- Шапіро М. 385, 614
- Шаповал Ю.І. 476
- Шатрова М.Б. 663
- Шатунова М.Л. 298, 302, 629
- Шафрановський К.І. 103
- Шварцбард С.І. 486
- Швидкий В.П. 549
- Шевченко Т.Г. 240, 246, 257, 274, 300, 303, 358, 382, 389, 406, 435, 436, 448, 470, 482, 528, 540, 549, 550, 557, 587, 604
- Шекспір В. 17
- Шеліхова (Шелехова) Н. 204, 430, 622
- Шелуха П. 434
- Шенфінкель В.К. 385, 614
- Шимченко Ф.З. 236
- Широцький К.В. 17, 484
- Шифрін І. 622
- Шлюбські А. 609
- Шматько 171
- Шовкопляс І.Г. 500, 659, 664
- Шолом Г. (Schalom G.) 245, 606
- Шомакова І.О. 6
- Шпакович К. 664
- Шпілевич В.В. 54, 75, 122, 135, 155, 170–172, 222, 269, 273, 279, 280, 298, 309, 338, 345, 385, 417–422, 424, 426–428, 471, 472, 492, 529, 533, 565, 566, 580, 614, 646
- Шпілевич М. 471
- Шрам А. 381, 383, 384, 410
- Штаєрман 256
- Штейн В. 385, 615

- Штейнванд Г. 597
 Штогрин Д.М. див. Shtohryn D.
 Шульгин О.Я. 484
 Шульгіна Л.С. 543
 Шумський О.Я. 511
 Шюкінг Л. 298
- Щелкунов М.І.** 70, 132, 162, 204
Щепотьєв В.О. 381, 383, 410
Щербаківський Д.М. 76, 106, 110, 259,
 263–266, 345, 347, 355, 357, 376, 378,
 381, 383, 385, 395, 410, 468, 484, 489,
 496, 542, 546, 574, 576, 594, 615, 640
Щербина В.І. 285
Щирський І. 237, 634
Щупак С.Б. 349, 511
Щуран П.Д. 543
- Юнселєвський** 430
Юргенсон Б.П. 401, 534, 599
Юринець В. 444
Юркова О.В. 445, 449, 450, 531, 545, 548,
 553, 664
- Яворницький Д.І. (Эворницкий)** 497
Яворський М.І. 64, 206, 444
Яворський С. 233, 235
Ягіч Г. (В.) 540
Якимович Б. 664
Якубовська К.Ф. 516
Якубовська Л.С. 516
Якубовський С.В. 151, 153, 159, 165–171,
 186, 191, 194, 199, 201, 209, 310, 362, 396,
 424–426, 428, 429, 440, 457, 459, 473,
 505, 509, 511, 513–516, 518, 522, 561, 569,
 581, 620, 621, 636, 664
Яната О.А. 256, 607
Яницький (Яніцький) М.Ф. 121, 132, 381,
 383, 384, 410, 467
Янітська О.В. (Яніцька) 46, 490
Яновський М.Т. (М.Ф.) 162, 325–327, 462,
 470, 508
Яременко А.М. 180
Яремич С. 267
Ярковський П.Й. 10
Ярусєвич 202, 427, 428
- Ярута Н.С.** 506, 509, 522
Ясинський М.І. 34, 36, 75, 93, 125, 127,
 130, 139, 149, 150, 249, 269, 368, 370, 376,
 381–385, 393, 399, 401, 410, 522, 561, 569,
 615
Ясь О.В. 541
Яцимарський А.І. 235
Яшек М.Ф. 125, 273, 275, 376, 381, 383,
 384, 410, 602, 607, 664
- Bulgakova L.** – див. Булгакова
Consentius E. 595
Diesch K. 599
Erfurt J. 601
Eulenberg H. 585
Friedberg B. 606
Graesel A. – див. Грезель А.
Gutenberg – див. Гутенберг Й.
Haebler K. 601
Hoesen van H. B. 585
Kardaszewicz K. 223, 602
Kasinec E. 507, 664
Kautsch K. 585
Krawciw B. 664
Masslow S. – див. Маслов С.І.
Migoń K. – див. Мігонь К.
Mori G. 585
Orlyk Ph. – див. Орлик П.
Ossoudi – див. Осуді
Otlet P. – див. Отле П.
Pinto O. – див. Пінто О.
Radlinska H. – див. Радлінська Х.
Ruppel A. 585
Safarewicz A. 607
Schalom G. – див. Шолом Г.
Shtohryn D. 339, 664
Siropolko S. – див. Сірополко С.
Sičynskij W. – див. Січинський В.
Sparn E. 595
Ssereda A. – див. Серєда А.
Trommsdorf P. 609
Unger A. W. 590
Walter F.K. 585
Wouters L. 334, 657
Załewski Joz. – див. Залєвський Й.О.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Агітпропвідділ	— відділ агітації та пропаганди у ЦК КП(б)У
АМ СРР	— Автономна Молдавська соціалістична радянська республіка
АН	— Академія наук
АРСР	— Автономна радянська соціалістична республіка
Бібкор	— бібліотечний кореспондент
БУД	— Братство української державності
ВБУ	— Всенародна бібліотека України
ВИШ	— вища школа, вищий навчальний заклад
ВКП(б)	— Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)
ВНЗ	— вищий навчальний заклад
Всевидав	— Всеукраїнське видавництво
ВТИШ, ВТШ	— вища технічна школа
ВТТ	— виправно-трудова табора
ВУАМЛІН	— Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів
ВУАН	— Всеукраїнська академія наук (УАН)
ВУЦВК	— Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ВУСПС	— Всеукраїнська спілка професійних спілок
ВЦИК	— Всероссийский центральный исполнительный комитет
ВУЦВК	— Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ГДА СБУ	— Галузевий державний архів Служби безпеки України
ГКП	— Головна Книжна Палата в м. Києві
Головліт	— Головне управління у справах літератури та видавництва
ГПУ	— Государственное политическое управление (укр. — ДПУ)
Губвідділ	— губерньський відділ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Губком	— губернський комітет	Лікнеп	— ліквідація неписьменності (рос. ликбез — ликвидация безграмотности)
Губліт	— Губернське управління у справах літератури та видавництв	ЛКСМУ	— Ленінська комуністична спілка молоді України
Губполітосвіта	— Губернський політико-просвітницький комітет	МБІ	— Міжнародний бібліографічний інститут у Брюсселі
Губпрофосвіта	— Губернський відділ Головного управління професійної освіти НКО	Методком	— методичний комітет
ДВОУ	— Державне видавниче об'єднання України	Укрголовпрофосвіти	— Головного управління професійної освіти НКО
ДВУ, Держвидав	— Державне видавництво України	Нарком	— Народний комісар
Держметодком	— Державний науково-методичний комітет	НБУВ	— Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
ДПУ	— Державне політичне управління	НКО, Наркомос, Наркомосвіти, Наркомпрос, Наросвіта	— Народний комісаріат освіти
Житлокооп	— Житлово-орендне кооперативне товариство, яке відало питаннями оренди житлових будинків у місцевих Радах	НДКБ	— Науково-дослідна комісія бібліотекознавства
ІНО	— Інститут народної освіти	НКВС	— Народний комісаріат внутрішніх справ
Істпарт	— Комісія з історії Жовтневої революції і Комуністичної партії	НТШ	— Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка
КВО	— Київський військовий округ	ОВМД	— Об'єднання воєвничих матеріалістів-діалектиків
КІНГ	— Київський інститут народного господарства	ОДНБ	— Одеська державна наукова бібліотека
КІНО	— Київський інститут народної освіти	Окрліт	— 1) Окружна інспектура у справах літератури та видавництва (обласна установа, що здійснювала цензуру); 2) Київське видавництво, функціонувало в др. пол. 1920-х рр.
КП(б)У	— Комуністична партія (більшовиків) України	ОДПУ	— Об'єднане державне політичне управління
К/р	— контрреволюційна		
Культпроп	— Культурно-пропагандистський відділ ЦК КП(б)У		

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ОРПС	— Окружна рада професійних спілок		
Предчека	— голова Надзвичайної комісії (рос. ЧК — Чрезвычайная комиссия)	УДБ	— Управління державної безпеки
Раднарком, РНК	— Рада народних комісарів — уряд УСРР (1919—1936 рр.)	УДК	— універсальна десяткова бібліотечна класифікація
Робітос, РОБОС	— Комітет профспілки працівників (робітників) освіти	УКП	— Українська книжкова палата
Робітфак	— робітничий факультет	Укрголов-наука	— Головне науково-методичне управління науковими установами Народного комісаріату освіти УСРР
РСФРР	— Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка	Укрголов-профобр, Укрголов-профосвіта	— Український головний комітет професійно-технічної освіти
СВУ	— Спілка визволення України	Укрнаука	— Управління науковими установами НКО УСРР
СНР	— Спілка наукових робітників	УНІК	— Український науковий інститут книгознавства
СО ГПУ	— секретный отдел ГПУ	УНКВС	— Управління Народного комісаріату внутрішніх справ
Совнарком, СНК	— Совет народных комиссаров (назва радянського уряду до 1946 р.)	УНР	— Українська народна республіка
Соцвих	— соціальне виховання	УПСР	— Українська партія соціалістів-революонерів
СПО УДБ НКВС	— секретно-політичний відділ Управління державної безпеки Народного комісаріату внутрішніх справ	УРНГ	— Українська рада народного господарства
ТВМД	— Товариство войовничих матеріалістів-діалектиків	УРСР	— Українська радянська соціалістична республіка (назва республіки з 1936 до 1991 р.)
УАМЛІН	— див. ВУАМЛІН	УСО (УДБ НКВС)	— учетно-статистический отдел
УАН	— див. ВУАН	УСРР	— Українська соціалістична радянська республіка (назва республіки до 1936 р., пізніше — УРСР)
УВАН	— Українська вільна академія наук	ФЗУ	— фабрично-заводське училище
УВО	— Українська військова організація	ХДБ	— Харківська державна бібліотека ім. В.Г. Короленка
УВУ	— Український вільний університет		
УТЬ КОУ НКВД	— Управление госбезопасности Киевского областного управления Народ-		

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ХДУ	— Харківський державний університет	ЦК КП(б)У	— Центральний комітет Комуністичної партії (більшовиків) України
ХІНО	— Харківський інститут народної освіти	ЦНБ	— Центральна наукова бібліотека
ЦБВ	— Центральний бібліографічний відділ	ЧК	— надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією і саботажом при РНК (рос. Чрезвычайная комиссия)
ЦДАВО України	— Центральний державний архів вищих органів влади		
ЦДАГО України	— Центральний державний архів громадських об'єднань		

ЗМІСТ

	ПЕРЕДМОВА	5
	ПЕРЕДІСТОРІЯ: КНИГОЗНАВЧІ РЕАЛІЇ КИЄВА ДО ПОВ'ЯВИ УНІК	10
	ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	39

ІСТОРІЯ УНІК	ПЕРІОД I: 1920-ті роки (1922–1930)	51
	Історія створення та розвитку УНІК	51
	Статутні «Положення»	56
	Основні напрями діяльності	57
	Участь у конференціях та нарадах	57
	Систематизація поточних видань УСРР і випуск бібліографічних карток	59
	Розмежування функцій між УНІК, Всенародною бібліотекою і Українською книжковою палатою	62
	Структура УНІК після 1926 р.	73
	Діяльність з підготовки кадрів	77
	Виставки. Спроби створити Музей книги	84
	Масові заходи. Лекції	90
	Міжнародні зв'язки	92
	Л. Биковський і С. Сірополко як кореспонденти УНІК	93
	Наукові контакти з Ленінградським інститутом книгознавства	100
	Творчі зв'язки з фахівцями України	102
	Розвиток документознавчих ідей Міжнародного бібліографічного інституту	103
	Бібліотека книгознавчої літератури і архів українського друку	105
Комерційна бібліотека, орендована у Державного видавництва України	111	
Структура і проблеми УНІК наприкінці 1920-х рр.	114	
План роботи Інституту на початок 1930-х рр.	115	

	РОЗГРОМ УНІК ТА УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА В 1931 РОЦІ	118
	ПЕРІОД II: 1930-ті роки (1932–1936)	174
<hr/>		
НАУКОВИЙ ДОРОБОК УНІК	ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКЦІЙ І КОМІСІЙ	219
	Секція і комісія історії книги	219
	Дослідження українських стародруків	225
	Студії з історії єврейського друку в українських землях	244
	Вивчення української книги XIX ст.	245
	Дослідження історії української періодики	248
	Студіювання історії радянської видавничої справи	253
	Інші напрацювання комісії історії книги	258
	Секція і комісія мистецтва книги і техніки	260
	Бібліографічна комісія і секція	269
	Участь у створенні Українського бібліографічного репертуару	281
	Секція соціології книги. Кабінет вивчення книги й читача	287
	Внесок УНІК у розвиток книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства	310
	Внесок УНІК у розвиток документознавства	333
	Наукова робота УНІК 1930-х років	338
	ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІК	344
	ЖУРНАЛ «БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ»	368
<hr/>		
ПЕРСОНАЛІСТИКА УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА	ШТАТНІ СПІВРОБІТНИКИ УНІК	417
	МАРТИРОЛОГ ВІТЧИЗНЯНОГО КНИГОЗНАВСТВА: репресовані співробітники та члени комісій УНІК	474
	ПІСЛЯМОВА	563
<hr/>		
ДОДАТКИ	ХРОНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ВИДАнь УНІК	573
	АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ «БІБЛІОЛОГІЧНИХ ВІСТЕЙ»	583
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ ПРО УНІК	616
	ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	665
	СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	682

Наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

імені В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «АКАДЕМПЕРІОДИКА»

Г.І. КОВАЛЬЧУК

**УКРАЇНСЬКИЙ
НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КНИГОЗНАВСТВА
(1922–1936)**

Редактори *О.Ю. Палкіна, А.І. Радченко*

Художнє оформлення *Є.О. Ільницького*

Технічний редактор *Т.М. Шендерович*

Комп'ютерна верстка *О.В. Вакаренко*

Підписано до друку 19.11.2015. Формат 70 × 100/16.

Папір офсетний. Гарн. VanderA Pro.

Ум. друк. арк. 55,9. Обл.-вид. арк. 51,5. Тираж 320 прим.

(у т.ч. 300 прим. за держзамовленням). Зам. № 4387.

Видавець і виготовлювач

Видавничий дім «Академпериодика» НАН України

01004, Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001